TALÂT KOÇYİĞİT

KUR'AN-I KERİM

MEAL VE TEFSİRİ

CİLT 2

بسم الله الرحمن الرحيم

KUR'AN-I KERİM MEAL VE TEFSİRİ

Prof. Dr.
TALAT KOÇYİĞİT

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

Prof. Dr. Talât Koçyiğit (1927-2011)

3 Ağustos 1927'de Uşak'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Uşak'ta tamamladı. 1949'da açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1953'te mezun oldu. En çok etkilendiği hocası Bosnalı M. Tayyip Okiç'in teşvikleriyle aynı yıl fakültesine asistan oldu. 1957'de tamamladığı Hadislerin Toplanması Ve Yazı İle Tespiti adlı doktora tezinin ardından Hadis tarihi, Hadis Usulü, Hadis Istılahları, Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar gibi her biri klasikleşmiş eserleri telif etti. Birçok hadis hocasını yetiştirdi. 1982-1985 yılları arasında fakültede dekanlık yaptı. Ülkemizin yetiştirdiği ilk hadis hocası, geçirdiği kalp krizi sonucu 18. 4. 2011 Pazartesi günü vefat ettiğinde geriye 20 değerli eser ve onlarca makale bıraktı.

1234567

9 789753 898829

Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri Prof. Dr. Talat Koçyiğit
Gözden Geçiren: Prof. Dr. Bünyamin Erul
Yayın no: 631
Grafik, Tasarım: TAVOOS

© Bütün yayın hakları
Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser ilksay Kurulu'nun 05.02.2014 tarih ve 1/2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 22.04.2015 tarih ve 1510 sayılı kararıyla basılmıştır.

1. Baskı, Ekim 2016, Ankara 1000 adet

Sertifika No: 15402

ISBN 978-975-389-883-6
978-975-389-881-2 takım
16.06.Y.0005.631

BASKI : TDV
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE
Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel : 0312 354 91 31 (pbx)
Faks : 0312 354 91 32
e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

İÇİNDEKİLER

4. NİSÂ SURESİ
1. Surenin Nazil Olduğu Yer ve Zaman 9
2.Surenin Gayesi 9
3. Nisâ Suresinin Faziletleri 10

5. MÂİDE SURESİ
1. Surenin Nazil Olduğu Yer ve Zaman 253
2. Surenin Gayesi 253

6. EN'ÂM SURESİ
1. En'âm Suresinin Nazil Olduğu Yer ve Zaman 463
2. Surenin İsmi 463
3. Surenin Gayesi 464
4. Surenin Fazileti 465

NİSÂ SURESİ

1. Surenin Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Kur'an-ı Kerim'in dördüncü suresi olup 176 ayetten müteşekkildir. Sure, bütün ayetlerinin Medine döneminde nazil olması dolayısıyla Medenîdir. Buhârî'nin rivayet ettiği bir haberden öğrendiğimize göre Hazreti Âişe, Nisâ suresinin, Hazreti Peygamber ile evli olduğu sırada nazil olmaya başladığını söylemiştir ki onun Medine'ye hicret ettikten sonra birinci senede evlendiği göz önünde bulundurulursa, onun bu sözünü, surenin Medine'de nüzulünü gösteren bir delil olarak kabul etmek gerekir.

Nisâ suresi, Mümtehıne suresinden sonra nazil olmuştur. Mümtehıne suresinin nüzulü ise, 6. hicri senede vuku bulan Hudeybiye musalahasının hemen ardına rastlar. Buna göre surenin Hudeybiye ile Tebuk Gazvesi arasında nazil olduğu anlaşılır. Sureye "kadınlar" manasına gelen "Nisâ" adının verilmesi, sure içinde yer alan ahkâm ayetlerinin çoğunun kadınlarla ilgili olması dolayısıyladır.

2.Surenin Gayesi

Bakara suresi gibi bu sure de nazil olduğu dönemde kendisine ihtiyaç duyulan pek çok ahkâm ile gelmiş ve genç İslam devletinin hukuki teşekkülüne Bakara'dan sonra yeni katkılar sağlamıştır. Yetimler, aklı zayıf olanlar, hısımlık ve akrabalık, eş tahdidi, miras, zina, evlenilmesi haram kadınlar, haksız ve batıl olarak cana ve mala dokunulmaması, fizik itibariyle kadının zayıf yaratılmış olması, karı koca arasındaki ihtilaflar, emanetlerin ehil ellere teslimi, düşman karşısında savaş ve savunma ve bunlarla ilgili yeni hükümler, İslam toplumunu İslam öncesi cahiliye başıbozukluğundan ve çöl kanunlarından kurtarmış ve ona çağ değiştiren modern bir yön vermiştir. Çünkü bu hükümler ve bunların çevresinde teşekkül etmeye başlayan hukuk, çadırlarından sadece karın doyurmak için yağmacılığa çıkan çöl Arabının, Arabistan'ın sert ve katı iklimine denk düşen mizacından değil, insanı yarattığı ilk günden itibaren yeryüzünün halifesi yapmayı murat eden Allah Teâlâ'nın mutlak iradesinden çıkıyor ve bu halifeye kıyame-

te kadar mahlukatın en şereflisi ve en hayırlısı olma sıfatını kazandırıp onu koruyacak bir biçimde vahiy yolu ile son peygamberine öğretiliyordu. Bu itibarla onlar, ne sadece çöl Arabını terbiye etmek için ve ne de sadece belli bir dönem için değil, bütün insanlık için ve onun şerefini kıyamete kadar korumak için peygamberler silsilesinin son halkasını teşkil eden Muhammed (sas.) tarafından getirilmiş ve bütün insanlara tebliğ edilmiştir.

Nisâ suresi, ahkâm ayetleri yanında surenin nazil olduğu sıralardaki ehl-i kitabın ve münafıkların durumunu beyan eden ayetlere de yer vermiştir. Zira bu sıralarda ehl-i kitabın Müslümanlara eziyeti Bakara ve Âl-i İmrân surelerinin nazil olduğu sıralardakine oranla daha çok artmış bulunuyordu. Bu sebepledir ki Kur'an-ı Kerim'in, Nisâ suresinde ehl-i kitaba karşı daha sert bir dil ile hitap ettiği ve Müslümanlara da onlara karşı aynı şekilde şiddet kullanmak hususunda emirler verdiği görülür. Oysa Bakara ve Âl-i İmrân surelerinde Müslümanlar ehl-i kitaba karşı yumuşak davranmak ve eziyetlerine sabretmekle emrolunmuşlardı; çünkü Müslümanlar, bu surelerin nazil olduğu sıralarda Nisâ suresinin nazil olduğu zamana oranla daha zayıf idiler ve ehl-i kitaba karşı koyabilecek güce henüz sahip olmamışlardı.

Nisâ suresi, insanlara yöneltilen "ittika" emriyle başlamış ve Allah Teâlâ, *"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan Rabbinizden sakının."* buyurmuştur. Bu emir ile Âl-i İmrân suresinin bitiminde yer alan, *"Allah'tan sakının."* emri arasındaki benzerlik, birbirini takip eden iki sure arasındaki bağlantının en güzel delilini teşkil eder. Nasıl Bakara suresiyle Âl-i İmrân suresi arasındaki ittisale delalet eden benzerlikler her iki surede de var ise Âl-i İmrân suresiyle Nisâ suresi arasında da ittisale delalet eden benzerlikler görmek mümkündür. Âl-i İmrân suresi "ittika" emriyle sona ererken, Nisâ suresinin "ittika" emriyle başlaması gibi, her iki surede de Yahudi ve Hıristiyanlardan her birine deliller getirilerek davalarının çürütülmesinde, savaşla ilgili bir beyanın ardından münafıkların zikredilmesinde, savaşla ilgili ahkâma yer verilmesinde, Âl-i İmrân suresinde Uhud Gazvesi'yle ilgili hadiseler ve ahkâmı teferruatıyla anlatıldıktan sonra, Nisâ suresinde de aynı gazveye kısaca işaret edilmesinde, Uhud'dan sonra cereyan eden Hamrâ'u'l-Esed Gazvesi'nden her iki surede de söz edilmesinde iki sure arasındaki ittisalin delillerini görmek mümkündür.

3. Nisâ Suresinin Faziletleri

Nisâ suresinin faziletiyle ilgili olarak Hazreti Peygamber'den herhangi bir hadis gelmemiştir. Bununla beraber aralarında Nisâ suresinin de bulunduğu yedi uzun sure ile ilgili olarak Ahmed ibn Hanbel'in *Müsned*'inde (VI. 73, 82) yer alan, "Kur'an'ın yedi uzun suresini iyi bilen kimse hıbr (âlim)dir." şeklindeki hadis, Nisâ suresinin, gerek ihtiva ettiği ahkâm yönünden gerekse alınabilecek ibret ve hikmet yönünden, aynı fazileti diğer altı sureyle birlikte paylaştığını gösterir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالْاَرْحَامَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

[1] Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, yine ondan eşini meydana getirip her ikisinden birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden sakının. Kendi (adı) ile birbirinizden istediğiniz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını koparmak)tan sakının. Allah, şüphesiz, sizin üzerinizde hakkıyla gözeticidir.

Allah Teâlâ Nisâ suresini, bütün insanlara hitap ile bir olan ve ortağı bulunmayan Allah'a ibadet etmeye ve O'ndan sakınmaya davet ederek açmıştır. Onlara hitap ederken, dikkatlerini kendi kudretinin hudutsuzluğuna çekmiş ve onları tek bir nefisten, eşini de ondan yarattığını, sonra da bütün insanları, bir çift insandan var ettiğini haber vermiştir. Buna göre bütün insanlar bir tek baba ve bir tek anadan türemişlerdir; bu itibarla hepsi de gerek nesep yönünden ve gerekse insanlık yönünden birbirinin kardeşidirler. O hâlde kardeşlerden kuvvetli olanın zayıfa, zengin olanın da fakire yardım etmesi gerekir; ta ki insan toplumunun binası tamamlansın ve her fert, bu binanın çatısı altındaki şerefli yerini alsın. İşte bir baba ve bir anadan türeyen insanın bu neticeye ulaşması için tek bir şart vardır: Allah'tan sakınmak; başka bir ifade ile ittika etmek veya takva sahibi olmak.

Nisâ suresi de Bakara suresi gibi pek çok ahkâm ile gelmiş ve ilk hukuk devletinin önemli temel taşlarından birini oluşturmuştur. Eğer bu taş ve bunun gibi diğer ahkâm yüklü sureler peş peşe indirilmemiş olsalardı, ne bir hukuk devleti teşekkül eder, ne de böyle bir devlet idaresine tabi olacak bir toplum vücut bulurdu. Zira kaynağı hukuk olmayan bir devlet idaresi altında gerçek bir toplum asla vücut bulmaz. Toplumun olmadığı bir yerde de fertler arası insanlık bağlarından söz etmek elbette mümkün değildir.

Gerçek bir insan toplumunun vücut bulması, hukuka dayalı sağlam bir devlet idaresinin vücuduyla mümkün olduğuna göre, Kur'an-ı Kerim'in, örnek bir İslam toplumu için her şeyden önce hukuka dayalı sağlam bir devlet idaresini gaye edinmesinden daha tabii bir şey olamaz. O hâlde bu gayenin gerçekleşmesi, hukukun esasını teşkil eden ahkâmın vaz'ı ile fertlerin bu ahkâma tabi olmaları gerektiğini onlara duyurmakla mümkün olur. İşte insanlığın başlangıcından itibaren en ilkelinden en mütekâmil şekline kadar örnek bir toplum vücuda getirmek için, Allah Teâlâ tarafından vazedilen ahkâmın insanlara tebliği ile onların bu ahkâma uymaları, yine Allah tarafından seçilen ve yetiştirilip terbiye edilen peygamberleri vasıtasıyla sağlanmıştır. İnsanlar ne zaman bu ahkâma uymuşlarsa, kuvvetli olanları zayıflarına, zengin olanları da fakirlerine yardım eden örnek bir toplum vücut bulmuş, ne zaman Allah'ın ahkâmından uzaklaşıp onlara sırt dönmüşlerse, toplum, fertleri birbirini tanımayan, her fırsatta birbirini boğazlayıp öldüren bir insan sürüsü hâline gelmiştir.

İşte bu açıklamanın ışığında Nisâ suresinin ilk ayetine bakacak olursak, onda hemen ardından gelecek olan ahkâm ayetlerine uymayı gerektiren açık ve kesin bir ihtarın var olduğunu görürüz.

Allah Teâlâ bütün insanlara hitap ederek buyurmuştur ki: Ey insanlar! Allah'tan korkun ve birbirinizi kardeş bilip birbirinize yardım ederek örnek bir toplum olun. Bunun için de Allah'ın emir ve nehiylerine uyun. İşte bu manaya delalet edebilecek ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur.

[1] Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, yine ondan eşini meydana getirip her ikisinden birçok erkek ve kadın türeten Rabbinizden sakının. Kendi (adı) ile birbirinizden istediğiniz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını koparmak)tan sakının. Allah, şüphesiz, sizin üzerinizde hakkıyla gözeticidir.

1 Ey insanlar! Sayısız ihsanı ile ve çeşitli nimetleriyle sizi mahlukatın en üstünü kılan ve size yeryüzünde müstesna bir mevki veren, ayrıca sizi tek bir nesepte ve tek bir asılda birleştirerek birbirinizin akrabası ve kardeşi yapan Rabbinizden sakının; O'ndan korkun.

Ayet-i kerimedeki hitap, ibarenin zahir manasından da anlaşıldığı gibi bütün insanlaradır. Bazı müfessirler, İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete dayanarak "insanlar" sözüyle Mekke halkının kastedildiğini, Allah Teâlâ'nın "Ey insanlar!" buyurarak Mekke halkına hitap ettiğini ileri sürmüşlerse de usulcü müfessirlere göre hitap umumidir ve bütün mükellefleri şamildir ki doğru görüş de budur. Çünkü Allah Teâlâ ittika (sakınma) emrini, insanları tek bir nefisten yaratmış olması sebebine dayamıştır. Yani buyurmuştur ki: "Ey insanlar! Mademki sizi tek bir nefisten yarattım; hiç yoktan size hayat verip dünyanın sayısız nimetlerini sizin istifadenize sundum ve sizi mahlukatın en şereflisi kıldım; o hâlde Rabbiniz olarak benden sakının; emirlerime karşı gelmekten korkun." Görüldüğü gibi bu manada gelen ayet-i kerimenin ilk ibaresinde ittika için zikrolunan sebep umumidir; sebebin umumi olması hükmün de umumi olmasını gerektirir. Nitekim Allah'tan ittika, sadece Mekke halkına has olması gereken bir davranış değildir; fakat bütün insanlar tek bir nefisten yaratılmış olmaları itibariyle Allah'tan sakınmak zorundadırlar. O hâlde hitap belirli bir zümreye değil, bütün insanlaradır.

Ayet-i kerimede bütün insanların kendisinden yaratıldığı beyan olunan "tek nefs"in kim olduğu konusu müfessirler arasında tartışılmıştır. Her ne kadar müfessirlerin büyük çoğunluğu, "tek nefs"in Âdem olduğu görüşündelerse de ayet-i kerimede bu husus açıkça beyan edilmemiştir ve bu görüşü benimseyenler, Müslümanların sahip oldukları genel inanca dayanırlar ki bu inanca göre yeryüzündeki ilk insan Âdem'dir ve bütün insanların babasıdır. Buna rağmen bazı müfessirler, yukarıdaki ayet-i kerimenin, Âdem'in bütün insanların babası olduğuna delalet eden bir nass olmadığını, bazı milletlerin Âdem adını bile işitmediklerini ve bunların kendileri için başka babalar isimlendirdiklerini ileri sürmüşlerdir. Yine bu müfessirlere göre Âdem'e ulaşan nesep, Yahudilerden alınmış olan bir neseptir; çünkü beşeriyet için böyle bir tarih düzenleyen kavim Yahudilerdir. Müslümanlar ise Yahudi tarihini tasdik etmekle mükellef değillerdir. Her ne kadar Yahudiler bu tarihi Musa'ya (as.) ve dolayısıyla Tevrat'a dayamakta iseler de Tevrat'ın Musa'ya (as.) indirildiği şekilde muhafaza edilmediği bir gerçektir ve bu yüzden Tevrat'taki haberlere inanmak doğru değildir demektedirler.

Müslümanlar, şüphesiz Yahudiler tarafından tahrif edilmiş ve aslı ortadan kaldırılmış olan Tevrat'ın haberlerine inanmak zorunda değillerdir. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresinin 30. ayetinde ve bunu takip eden diğer ayetlerde Allah Teâlâ'nın, *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."* dedikten sonra, Âdem'i yaratıp ona mahlukatın isimlerini nasıl öğrettiğini, meleklerin ona nasıl secde ettikleri hâlde iblisin kibirlenip secde etmekten kaçtığını ve böylece Rabbinin emrine karşı gelip kâfirlerden olduğunu, sonra nasıl Âdem'e ve eşine cennette diledikleri gibi yaşayıp nimetlerinden bol bol yeme-

lerini, fakat bir ağaca yaklaşmaktan sakınmalarını emrettiğini, onların ise nasıl şeytanın iğvasına kapılarak bu emre itaatsizlik ettiklerini ve bu yüzden cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirildiklerini apaçık beyan etmiştir ki bütün bunlar, Müslümanların, insanların ilk babalarının Âdem olduğu hususundaki inançlarının Tevrat'a değil Kur'an'ın bu ayetlerine dayandığını göstermeye yeterlidir. Hatta bu kıssanın sonunda yer alan 38 ve 39. ayetlerde Âdem ve eşinin yeryüzüne indirildikten sonra kendilerinin ve zürriyetlerinin takip edecekleri yola da işaret edilerek şöyle denilmiştir: *"(Onlara şöyle) demiştik: Hepiniz cennetten inin. (Bundan sonra) size benden bir rehber gelir de kimler benim rehberime uyarsa, artık onlar için hiçbir korku yoktur; mahzun olacaklar da onlar değildir. Ayetlerimizi inkâr edip yalanlayanlar ise işte onlar cehennem ateşinin dostlarıdır ve orada ebedî kalacaklardır."*

Allah Teâlâ bütün insanları tek bir nefisten, eşini de ondan yaratmıştır. Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre eşten murat Havva'dır. Yine bu müfessirlere göre Allah, Havva'yı Âdem'in sol eğe kemiğinden uyurken yaratmış ve böylece Âdem'in bir erkek olarak ona meyletmesini ve yakınlık göstermesini sağlamıştır. Çünkü insanın kendisine ait bir organa yahut kendisinden bir parçaya yakınlık göstermesi kadar tabii bir şey olamaz. Nitekim A'râf suresinin 189. ayetinde de aynı hususa işaret edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Sizi tek bir nefisten yaratan, kendisiyle sükûn bulması için yine aynı nefisten eşini vücuda getiren O'dur."* Ancak Havva'nın Âdem'in sol eğe kemiğinden o uyurken yaratıldığı hususunda Kur'an'ın hiçbir suresinde açık bir nass mevcut değildir. Bu sebepledir ki bazı müfessirler, ayet-i kerimenin, *"Eşini de ondan yarattı."* ibaresine, "Eşini de o nefisten, yani Âdem'den, Âdem'in sol eğe kemiğinden yarattı." manasında değil, "Eşini de o nefsin cinsinden, yani insan cinsinden yarattı." manasında tefsir etmişlerdir. Bu müfessirlere göre Arapçada *ondan* manasına gelen *minhâ* ibaresindeki *min* harfi cinse delalet eder ve Kur'an'ın muhtelif surelerinde yer alan benzer ibareler bu manada kullanılmıştır ki şu ayetler örnek verilebilir: *"Size kendi nefsinizden kendisiyle huzura kavuşabileceğiniz eşler yaratıp aranıza sevgi ve merhamet koyması O'nun delillerindendir."* (30/Rûm, 21); *"Allah sizin için kendi nefislerinizden eşler yaratmış ve kendi eşlerinizden size oğullar ve torunlar vermiş, sizi temiz rızıklarla donatmıştır."* (16/Nahl, 72); *"Göklerin ve yerin hiç yoktan var edicisi, kendi nefislerinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yaratmıştır. Sizi bu şekilde çoğaltmaktadır."* (42/Şûrâ, 11); *"Size, kendi nefsinizden, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, mü'minlere karşı müşfik, merhametli bir peygamber gelmiştir."* (Tevbe, 128).

Havva'nın Âdem uyurken onun sol eğe kemiğinden yaratılmış olduğu hususundaki görüşler, yukarıdaki ayeti tefsir etmek maksadıyla ileri sürülmüştür ve Kur'an'la herhangi bir ilgisi yoktur. Müfessirlerin, bu görüşü Tevrat'tan aldıklarına ve kısmen de Hazreti Peygamber'in hadisiyle desteklediklerine şüphe yoktur. Tevrat'ın Tekvin sifrinde (bâb 2/21) şu ibareler yer almıştır: *"... Ve Rab Allah, Âdem'in üzerine derin uyku getirdi ve o uyudu ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı ve Rab Allah Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu Âdem'e getirdi. Ve Âdem dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir; buna nisa denilecek; çünkü o insandan alındı. Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır ve bir beden olacaklardır."*

Bununla beraber Hazreti Peygamber'den sahih olarak rivayet edilen ve Buhârî'nin *Sahîh*'inde (IV. 103) ve diğer sahih hadis kitaplarında yer alan bir hadiste şöyle denildiği görülmektedir: "Kadınlar hakkında birbirinize hayrı tavsiye ediniz. Zira kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Kemiğin en eğri yanı yukarısıdır. Eğer onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın; bırakırsan eğri kalır. Kadınlara iyilik ve hayır dileyin." Muhtelif sahabilerden

bazı değişik ibarelerle fakat aynı manada rivayet olunan bu hadisin sıhhatinden şüphe etmemiz mümkün değildir. Ancak Hazreti Peygamber'in hangi maksatla söylediğini tam olarak bilemediğimiz bu sözün Havva'nın yaratılış kıssasını bir nebze de olsa teyit ettiği görülmektedir. Bununla beraber işin doğrusunu mahlukatı hiç yoktan yaratan yalnız Allah bilir.

Allah Teâlâ, insanları bir tek nefisten yaratıp eşini de ondan veya onun cinsinden meydana getirdikten sonra, bu ikisinden pek çok erkek ve kadın türetmiştir. Nahl suresinin 72. ayetinde de beyan olunduğu üzere, Allah, insanlar için kendi içlerinden eşler yaratmış ve bu eşlerden de oğullar ve torunlar vererek hepsini temiz yiyeceklerle rızıklandırmıştır. Allah'ın insanoğluna ihsan ettiği bu lütuf devam edip gitmektedir ve kıyamete kadar da devam edecektir. O hâlde insanoğlunun Allah'ın bu lütfuna karşılık, O'na karşı gelmekten ve O'nu Rab olarak tanımamaktan sakınması, O'ndan korkması gerekir. Akıl, mantık ve özellikle insan olarak yaratılmış olmanın şeref ve gururu bunu gerektirir. Her gün insanoğlunun, Allah'ın adını zikrederek ve "Allah aşkına yahut Allah adına." diyerek bir yakınından veya bir komşusundan bir şeyler isteyip durduğu hâlde Allah'ın emirlerine uymak ve nehiylerinden sakınmak söz konusu olunca, O'nu unutması ve sanki O'na meydan okurcasına ve sanki O'ndan korkmadığını ispatlarcasına O'nun emir ve nehiylerini umursamaması nasıl mümkün olur? Keza Allah bütün insanları tek bir nefisten yaratmış, aralarında hem soy birliği, hem de kan birliği vücuda getirerek bazısını bazısının hısım ve akrabası kılmıştır. O hâlde insanoğlunun, Allah'ın tesis ettiği bu akrabalık bağlarını koparıp atması nasıl mümkün olur? O'ndan sakınması gerekmez mi?

Dikkat edilecek olursa, ayet-i kerimede ittika (Allah'tan sakınma) emri iki defa tekrar edilmiş, birincisinde *"Rabbinizden sakının."*, ikincisinde ise, *"Allah'tan sakının."* buyurulmuştur. Rab, Allah Teâlâ'nın şefkat ve merhametiyle terbiye ve ihsan sıfatlarına, Allah ismi ise, O'nun heybet ve azametiyle kahredici sıfatlarına delalet eder. Böylece şöyle denilmiş olmaktadır: Ey insanoğlu! Rabbin seni yaratarak terbiye etmiş ve sana hudutsuz nimetleriyle ihsanda bulunmuştur. Bu itibarla O'na muhalefet etmekten sakın. Yok, eğer O'nun emirlerini dinlemez, O'na karşı gelirsen, O'nun kahredici azabıyla karşılaşırsın. Şunu iyice bil ki: Allah, senin ne yaptığını ve neyi yapmak isteyip de yapamadığını gözetleyip durmaktadır. Bu itibarla yaptığın ve yapacağın hiçbir şeyi O'ndan gizleyemezsin. O, öyle bir murakıptır ki amellerinde senin ihlas sahibi olup olmadığını bilir ve karşılığını ona göre verir. Bu itibarla O'ndan sakın.

وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۪ وَلَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ ۜ اِنَّهُ كَانَ
حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ
وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُوا ۜ ﴿٣﴾

[2] Yetimlere mallarını verin ve kötüsünü (onlara vererek) iyisiyle değiştirmeyin. Onların mallarını, kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Zira bu büyük bir günah olur.

[3] Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamamaktan korkarsanız, (onların yerine) sizin için uygun olan kadınlarla ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin. Eğer (aralarında) adaletli davranamamaktan korkarsanız, bir tane ile yahut elinizin altındakiyle yetinin; bu, haksızlık etmemeniz için daha elverişlidir.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Nisâ suresinin ilk ayeti, Allah Teâlâ'nın emirlerine karşı gelmekten sakınmayı ve Allah'tan korkmayı emreden temel mana ile gelmiştir. Bu emir, bütün mahlukatı hiç yoktan var eden ve kendisinden başka yaratıcı bulunmayan Allah Teâlâ'nın, mahlukatın en şereflisi kıldığı ve yeryüzüne halife yaptığı insana yönelttiği bir emirdir ve diğer bütün emirlerin temelini teşkil eder: *"Sizi bir tek nefisten yaratan Allah'tan korkun!"* İnsan, ancak Allah'tan korktuğu zaman O'ndan sakınır ve O'nun emirlerine karşı gelmekten çekinir. Kalplerinde Allah korkusuna yer vermeyenler ise O'nun emir ve nehiylerine kulak asmayan, helal ile haramı birbirinden ayırt etmeyen kimselerdir. Bunlar, amellerinin karşılığını mutlaka görecekler ve Allah'ın kahredici azabıyla cezalarını çekeceklerdir. Çünkü kim ne yaparsa yapsın, hepsi de O'nun bilgisi içindedir; çünkü hiç kimse O'nun murakabesi dışında değildir.

İşte Allah Teâlâ, Nisâ suresinin ilk ayetiyle bir tek nefisten yarattığı insanlara bu ihtarı yapıp emirlerine karşı gelmekten sakınmaları hususunda onları uyardıktan sonra, surenin en önemli özelliklerinden olan ahkâm ayetleriyle ilgili ilk emirlerin beyanına geçmiş ve şöyle buyurmuştur:

[2] Yetimlere mallarını verin ve kötüsünü (onlara vererek) iyisiyle değiştirmeyin. Onların mallarını, kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Zira bu büyük bir günah olur.

[3] Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamamaktan korkarsanız, (onların yerine) sizin için uygun olan kadınlarla ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin. Eğer (aralarında) adaletli davranamamaktan korkarsanız, bir tane ile yahut elinizin altındakiyle yetinin; bu, haksızlık etmemeniz için daha elverişlidir.

2 Umumi manadaki ittika emrinden sonra gelen ve üzerinde titizlikle durulması gereken emirlerin ilki, yetimlerle ve onların haklarıyla ilgilidir. Yetim, henüz büluğ çağına girmeden babası ölmüş ve bir büyüğün velayet ve vesayetine girmiş küçük çocuğa verilen bir addır. Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede yetimlerin mallarını koruma altında tutan ve fakat büluğ çağına girdikleri hâlde o malları yetimlere vermek istemeyen velilere hitap etmiş ve onları bir takım çirkin davranışlardan menetmiştir. Zira bu veliler vermek istemedikleri yetim mallarını kendi mallarıyla karıştırıyorlar, sonra da onları, kendi mallarını yermiş gibi yiyorlardı. İşte bu çirkin davranışları dolayısıyla nazil olan yukarıdaki ayet-i kerime, yetim mallarını ellerinde tutan velilerin, yetimin büluğ çağına girmesinden sonra mallarını yetime vermelerinin vacip olduğuna delalet eder. Büluğ çağına girmemiş yetimlere ise mallarının verilmemesi hususunda İslam uleması ittifak etmiştir. Nitekim 6. ayette de görüleceği üzere, Allah Teâlâ yetimlere mallarının verilebilmesi için olgunluğu şart kılmış ve şöyle buyurmuştur: *"Nikâh çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer onları aklı başında görürseniz mallarını kendilerine verin."* Aklı başına gelene kadar yetime malının verilmemesi, onu iyi bir şekilde sarf edemeyeceği ve zararına sebep olacağı endişesinden kaynaklanır.

Ayet-i kerimede bir kısım mal *habis*, bir kısım mal da *tayyib* kelimesiyle tavsif edilmiş ve velilere habis malı tayyib malla değiştirmemeleri emrolunmuştur. Habis mal ile veliye haram olan yetim malı, tayyib mal ile de velinin helal olan kendi malı kastedilmiş ve böylece velilere denilmiştir ki: Ey veliler! Ey vasiler! Büluğ çağına girmiş ve aklı başına gelmiş yetimlere mallarını verin. Onların size haram olan mallarını kendi helal malınızla değiştirmeyin; keza onların size haram olan mallarını kendi helal malınızla karıştırıp hepsini de kendi malınızmış gibi yemeyin. Zira bundan daha büyük bir günah düşünülemez.

Bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, Gatafan kabilesinden bir adam, ölen biraderinin ye-

tim kalan oğlunu himayesi altına almıştı. Çocuk büluğ çağına girince, malını amcasından istemiş, fakat o, malı ona vermeye yanaşmamıştı. Bunun üzerine her ikisi de Hazreti Peygamber'e başvurmuş ve bu ayet inmiştir. Çocuğun amcası ayet-i kerimeyi duyunca, "Allah'a ve Resulüne itaat ettik. Büyük günahtan da Allah'a sığınırız." diyerek malını çocuğa teslim etmiş, Hazreti Peygamber de "Kim nefsinin cimriliklerinden korunur ve Rabbine itaat ederse, Allah da onu cennetine sokar." buyurmuştur.

3 Yetimlerle ilgili bu hükmün beyanından sonra, Allah Teâlâ, yine yetimlerle ilgili olan, fakat daha çok kadınları alakadar eden başka bir hüküm vazetmiştir. Bu hüküm, birden fazla kadınla evlenecek olan erkekler için eş tahdidiyle ilgilidir ve bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Ey veliler! Velisi olduğunuz yetim kızın malı ve güzelliği hoşunuza gidip de onunla evlenmek istediğinizde onun malını yemiş olma korkusuna kapılırsanız, Allah size velisi bulunduğunuz kızla evlenmeyi şart koşmamıştır. Aksine başka kadınlardan dörde kadar evlenerek yetim kızları bırakmanızı istemiştir. O hâlde adil davranamayacaksanız hoşunuza giden başka kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenin. Bu kadınlar arasında da adil hareket edememekten korkarsanız, ya bir kadınla, ya da sahip olduğunuz cariyelerle yetinin.

Buhârî (*Sahîh*, IV. 176) ve Müslim (*Sahîh*, IV. 2313) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Urve ibnu'z-Zubeyr, teyzesi Hazreti Âişe'ye, *"Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamamaktan korkarsanız, (onların yerine) sizin için uygun olan kadınlarla ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin. Eğer (aralarında) adaletli davranamamaktan korkarsanız, bir tane ile yahut elinizin altındakiyle yetinin. Haksızlık etmemeniz için bu daha elverişlidir."* ayetinin tefsirini sorduğu zaman Âişe (ra.) şu cevabı vermiştir: "Ey kardeşimin oğlu! Ayetteki *yetâmâ*'dan (*yetimler*) murat velisinin velayet ve vesayeti altındaki kız olup velinin malına da ortaktır ve onun malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider. Bu yüzden de mehrinde adalet etmeksizin ve başkasının o kıza verdiği kadar mehir de vermeksizin onunla evlenmek ister. İşte bu ayetle, o çeşit velilerin velayetleri altındaki kızlarla, adaletli davranmadıkça ve mehirlerini en yüksek miktarda vermedikçe nikâhlanmaları menedilmiş, onlara, kendilerine helal olan başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir." Urve'nin bildirdiğine göre Âişe daha sonra şöyle demiştir: "Kadınlar hakkındaki bu ayet nazil olunca, halk, Resulullah'tan sorup fetva istemeye başlamış, Allah Teâlâ da şu ayeti indirmiştir: *"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, onlar hakkında fetva vermektedir. (Velileri olduğunuz hâlde) kendileri için yazılmışı (bir hak olan mirası) kendilerine vermediğiniz, (güzel olmaları ve çok malları bulunması hâlinde) kendileriyle evlenmek istediğiniz, (fakat çirkin iken ve malı olmaması hâlinde evlenmek istemediğiniz) yetim kızlar hakkında (keza miras hakkını vermediğiniz) küçük çocuklar hakkında ve yetimlere adaletli davranmanız hakkında bu kitapta okuyageldiğinizdir (ayetler, bu fetvalardandır). Hayır olarak her ne yapmışsanız şüphesiz Allah onu hakkıyla bilendir."*

Hazreti Âişe'den gelen ve Müslim'in *Sahîh*'inde (IV. 2314) yer alan bir başka rivayete göre, *"eğer yetim kızlar hakkında adil davranmamaktan korkarsanız..."* ayetinin nüzul sebebi şudur: Bir erkeğin yanında yetim bir kız vardır ve bu erkek onun velisi ve mirasçısıdır. Yetim kızın malı var, fakat o erkekten başka onu koruyacak ve ona arka çıkacak hiç kimsesi yoktur. Ancak adam malının başkasına gitmemesi için o kızı evlendirmez; ona zarar verir ve kötü muamele eder. İşte bu gibileri hakkında Allah Teâlâ, *"Eğer yetim kızlar hakkında adil davranmamaktan korkarsanız sizin için uygun olan kadınlarla ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin."* buyurmuştur. Bununla demek istemiştir ki, "Bakın size neleri helal kıldım. Bu sebeple zarara soktuğun şu kızcağızı bırak."

Cahiliye devrinde Araplar arasında yaygın olan bir âdete göre, bir adam velayet ve vesayeti altındaki kızın üzerine maşlahını attığı zaman, "Bu kız benimdir." demek olur ve artık bundan sonra hiç kimse evlenmek için o kıza talip olamaz, onunla evlenemezdi. Veli kimse, kız güzel olur da onunla evlenmek isterse, kıza, emsali arasında verilmesi gerekli mehri vermediği gibi, kızın malını da kendi malı arasında dilediği gibi sarf edebilmek için onunla evlenir, ona hiçbir şey vermezdi. Eğer kız güzel olmazsa, bu takdirde velisi hem onu kendine nikâhlamaz, hem de kızın malını elden çıkarmamak için onun başkasıyla evlenmesine izin vermezdi. Araplar arasındaki çapulculuk âdetinin tabii bir neticesi olan bu yolla bir adam on, on beş kızın vesayetini elinde bulundurur, dilerse bunların hepsi ile de mehirlerini vermeden evlenebilir, fakat her hâl u kârda onların mallarına dilediği gibi sahip çıkabilirdi. Çirkinlikleri sebebiyle evlenmediklerini de bir an önce miraslarına konmak için çeşitli işkenceler altında ağır işlere koşarlardı. İşte yukarıdaki ayet-i kerime, cahiliye devrinin bu zalim âdetini ortadan kaldırmak için indirilmiştir. Allah Teâlâ bu ayetinde veli ve vasilere velayet ve vesayetleri altında bulunan yetim kızlarla evlenmek istedikleri takdirde malı bulunsun veya bulunmasın, güzel olsun veya olmasın, maruf ölçüler dâhilinde mehirlerini vererek evlenmelerini ve onlara karşı adil davranmalarını emretmiştir. Eğer adil davranamayacakları hususunda içlerinde bir endişe olursa, bu takdirde onlarla evlenmek de haram olur. Bu sebepledir ki Hazreti Ömer'in, bu emir ve nehyin tatbiki sadedinde yetim velilerine şu cebri emri verdiği rivayet olunmuştur: Velayetinizdeki yetim kızlar güzel ve mal sahibi oldukları takdirde onları başkalarıyla evlendirin. Eğer böyle değillerse, onları kendinize nikâhlayın.

Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetiyle cahiliye devrinin biraz önce anlattığımız çirkin âdetini ortadan kaldırmak için velilerin ve vasilerin velayetleri altında bulunan kızlarla, ancak kendilerine mutlak surette adil davranmak ve mehirlerini de maruf ölçülere göre ödemek şartıyla evlenebilecekleri şartını getirirken, bu şartı gerçekleştirmenin güçlüğü ve hatta imkânsızlığı sebebiyle, onlara başka kadınlarla evlenmelerini emretmiş, daha mühimi, evlenecekleri kadın sayısını tahdit ederek iki, üç ve en fazla dört kadınla evlenebileceklerini bildirmiştir.

Teaddüd-i zevcât adıyla şöhret kazanan İslam'ın birden fazla kadınla evlenme ruhsatını, *tahdîd-i zevcât* adıyla isimlendirmek gerekir. Zira İslam'dan önce hiçbir din bir erkeğin evlenebileceği kadın sayısı hakkında tahdit edici herhangi bir hüküm getirmemiş, özellikle birden fazla kadınla evlenmek isteyen erkekler için vazettiği kadınlar arasında adaletin sağlanması şartıyla, erkeği bir kadınla evlenme mecburiyetinde bırakmamıştır. Nitekim yukarıda da açıkladığımız gibi, cahiliye döneminde veliler, vasiler velayetleri altında bulundurdukları yetim kızlardan, gerek güzellikleri ve gerekse malları dolayısıyla ister on olsun, ister on beş olsun, diledikleri kadarıyla evlenebiliyorlardı. Şüphesiz bu âdet, sadece velilere has da değildi; hâli vakti yerinde olan her erkek dilediği kadar kadınla evlenebiliyor ve bu evlilik hiç kimse tarafından yadırganmıyordu. Gerek Tevrat ve gerekse İncil de çok kadınla evliliği belirli bir sayı ile sınırlandırmadığı için, Yahudiler ve Hıristiyanlar da diledikleri kadar kadınla evlenebiliyorlardı. Netice itibariyle, İslam geldiği zaman, hangi milletten ve hangi dinden olursa olsun, bütün insanları, evlilik hususunda hiçbir kayda ve hiçbir hududa tabi olmaksızın diledikleri gibi yaşayan ve hatta hayvanlardan da farkı bulunmayan birer yarlık hâlinde bulmuştu. Oysa insan, erkeğiyle kadınıyla yeryüzünün halifesi olmak için yaratılmıştı ve sahip olduğu şeref, üç beş günlük geçici, süfli hayata feda edilemezdi. İslam, insanın bu şeref ve kerametini korumak için onun sosyal hayatını bir nizam ve intizam altına almış, kadın erkek münasebetleri-

ne belirli hudutlar içerisinde bir düzen getirirken, evlenecek erkeği de başıboşluktan kurtarmış ve ona, bazı şartlara bağlı kalmak kaydıyla ancak dört kadını nikâhı altında toplayabileceğini bildirerek, onun daha fazla kadından elini ayağını çekmesini sağlamıştır. İslam'a göre aile saadetinde asıl tek kadınla evliliktir. Nitekim ayet-i kerimede eğer iki, üç yahut dört eş arasında adil davranamamaktan korkarsanız, içinize bu husta bir zan veya şüphe düşerse, yalnız bir tane ile yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetinin denilmiş olması, bunun en açık delilini teşkil eder; zira eşler arasında adaletin sağlanması, geçiştirilecek bir iş değildir. Nitekim yine bu surenin 129. ayetinde Allah Teâlâ bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Çok arzu etseniz bile (eşleriniz olan) kadınlar arasında adil davranmaya asla gücünüz yetmez."* Eşler arasında adil davranılmaması hâlinde Allah Teâlâ'nın birden fazla kadınla evlenmek için verdiği ruhsatın yine de geçerli olduğunu ileri sürmek elbette mümkün değildir. O hâlde hiç tereddüt etmeden diyebiliriz ki bu ruhsat, hayat şartlarının gerektirdiği birtakım zaruretlerden doğmuştur ve tıpkı seferde namazın kısaltılması, su bulunmayınca teyemmümle namaz kılınması, hastalık veya yolculuk hâlinde orucun terk edilmesi gibidir ki,bunlara yol açan şartlar ortadan kalkınca ibadetler de normal şekline döner. O hâlde Allah Teâlâ erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine izin verdiği zaman, insan için bir takım zaruretlerden kaynaklanan bu iznin ona bazı faydalar ve kolaylıklar sağladığını da kabul etmek gerekir. Buna göre birden fazla kadınla evlenen erkeği, bu evliliğe sevk eden zaruretleri ve onun bu evlilikten ne gibi fayda ve kolaylıklar elde ettiğini bir kaç madde içerisinde zikretmek mümkündür:

1. Erkeğin bir kadınla evlendikten sonra en büyük arzusu, soyunun devamını sağlayacak bir çocuk sahibi olmaktır. Ancak evlendiği kadının kısır çıkması ve çocuğunun olmaması hâlinde erkeğin bu arzusunu gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bu durumda kadının boşanmak yerine kocasının yanında yine onunla evli kalarak erkeğin başka bir kadınla evlenmesinde şüphesiz her ikisi için de fayda vardır.

2. Kadının erkekten daha çabuk yaşlanması ve erkeğin yeteri kadar evlat sahibi olmaması, buna karşılık bir başka kadının ve ondan olacak çocuklarının nafakasını da karşılayabilecek maddi gücü bulunması hâlinde ikinci bir evlilikte fayda mülahaza edilir.

3. Erkeğin mizaç ve yaratılış itibariyle birden fazla kadına ihtiyaç duyması ve bu ihtiyacını karşılayamaması yahut kadının hastalıklı olması veya hayız süresinin uzun sürmesi hâlinde onun başka bir kadınla evlenmesi ihtiyacını doğurur. Çünkü bu gibi durumlarda erkek iki hâl çaresinden birini tercih etmek zorunda kalır: Kadına olan ihtiyacını karşılamak için ya ikinci bir kadınla evlenir yahut da dinini, parasını ve sağlığını heba etmek pahasına zina işler. Şüphesiz bu durum, erkeğin nikâhlı karısı için üzerine bir eş gelmesinden daha hayırlı bir iş değildir.

4. Uzun süren yahut sık sık vuku bulan savaşların, toplum içerisinde erkek sayısının büyük ölçüde azalmasına, buna karşılık kadınların, erkeklerin bir kaç misli fazla kalmasına yol açtığı bilinen gerçeklerdendir. Bu durumda kadınların çok az bir kısmı evlenme imkânı bulabilse bile büyük bir kısmı bu imkândan mahrum kalır. Bu ise, hiç şüphesiz, hem birçok işyerinde kadınların çalışmasını gerektirirken, hem de onları iffetlerini korumak için zorlu bir mücadeleye girişmek zorunda bırakacaktır. Bu gibi durumlarda evlenmemiş kadınların evli olanlara oranla daha az şansa sahip oldukları bir gerçektir. Kısaca ifade etmek gerekirse, İslam'ın erkeğe birden fazla kadınla evlenme ruhsatı vermesi, kadın erkek her cinsin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak ve her birinin kendi iffetini korumasına yardımcı olacak imkânı kendisine sağlamak içindir. Ancak onlara bu imkân sağlanırken, erkeğin bu evliliği istismar etmesine de fırsat verilmemiş, birden

fazla kadınla evlendiği takdirde kadınları arasında adaletle davranmasını, ihmal edilmemesi gereken bir şart olarak vazetmiştir. Yerine getirilmesi çok güç olan bu şarta kim uyamamaktan korkarsa, bu takdirde bir kadınla evlenir; aralarında adil davranılması vacip olmayan mülkiyeti altındaki cariyelerden de faydalanır. Tek bir kadınla evlenmek, sâhibi olduğu cariyelerden de faydalanmak, adil davranamamaktan korkan erkeğin zulümden uzak kalması için hiç şüphesiz daha elverişlidir.

وَاٰتُوا النِّسَاۤءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۭ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِيْۗـــًٔا مَّرِيْۗـــًٔا ﴿٤﴾ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاۗءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِيْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوْا عَلَيْهِمْ ۭ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ﴿٦﴾

[4] Kadınlara mehirlerini gönül rahatlığıyla verin. Eğer o mehirden hoşnutlukla size bir şey bağışlarlarsa onu da rahat rahat yiyin.

[5] Allah'ın sizi gözetici kıldığı mallarınızı aklı kıt olanlara vermeyin. (Bununla beraber) o maldan onlara da yedirin, giydirin ve onlara iyi söz söyleyin.

[6] Nikâh çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer onları aklı başında görürseniz, mallarını kendilerine verin. Onları, büyümeleri (ve geri almaları korkusu) ile israf ve acele ederek yiyip elden çıkarmayın. Zengin kimse, (yetimin malını yemekten sakınıp) iffetli davransın; fakir kimse de maruf ölçüler içinde yesin. Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman yanlarında şahitler bulundurun. (Kontrol edip) hesap sormak yönünden Allah yeter.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde yetim velilerine hitap ederek, koruma altında bulundurdukları yetim mallarını, büluğ çağına giren yetimlere vermelerini, bu malları kendi mallarıyla karıştırıp yememelerini, bunun büyük bir günah olduğunu hatırlatmış; velileri, velayetleri altında bulunan yetim kızlarla mallarına ve güzelliklerine tamaen ve maruf ölçülere göre mehirlerini vermeden evlenmekten menetmiş; onların yerine, aralarında adil davranmak şartıyla dörde kadar hür kadınla evlenmeleri, aksi hâlde bir kadınla yetinmeleri tavsiyesinde bulunmuş, yukarıdaki ayetlerde ise yine kadınlarla ve yetimlerle ilgili ahkâma yer vermiş ve eş olarak seçilen kadınlara maruf ölçüler içerisinde mehirlerinin verilmesini, eğer kadınlar mehirlerinin bir kısmından kendi rızalarıyla vazgeçerlerse, bunda bir beis olmadığını, yetimlere akılları başlarında olduğu takdirde mallarının verilmesini, yetimler büyüyüp de mallarını geri alacakları korkusuyla onların bir an evvel yenilip tüketilmeye kalkışılmamasını, yetimlere malları verilirken, bunun şahitler huzurunda tespit edilmesini ve bütün bu işler yapılırken her şeyi gözeten ve bir gün hesabını mutlaka soracak olan Allah'ın unutulmamasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

[4] Kadınlara mehirlerini gönül rahatlığıyla verin. Eğer o mehirden hoşnutlukla size bir şey bağışlarlarsa, onu da rahat rahat yiyin.

4 Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyle evlenmekte olan erkeklere hitap etmiş ve buyurmuştur ki: Aranızda mehir tesmiye edip kendinize nikâhladığınız kadınlara, birbirinize bağlılığınızın ve muhabbetinizin nişanesi, kuvvetli rabıtanın delili ve Allah'tan bir atiyye veya bir hediye olmak üzere mehirlerini verin. Hem de bu mehirleri seve seve ve gönül hoşnutluğu ile verin. Zira kararlaştırılmış mehir artık kadının hakkıdır ve bu hakkın sahibine iadesi şarttır.

Bir erkeğin kadının malına göz dikmesi, onun erkeklik şan ve şerefine aykırı düştüğü gibi, kadına verilmesi gereken mehiri vermekten imtina etmesi de aynı derecede şeref kırıcı bir davranıştır. Oysa birçok toplumda erkekler, kadınlara verdikleri mehirle yetinmeyip onun yanında çeşitli yiyecek, giyecek ve takılar da vermeyi âdet edinmişlerdir ki bu, erkeğin evlendiği kadın için takdir ettiği değerin yüceliğini gösterir.

Fakat ne olursa olsun, ey zevçler ve ey veliler, siz her şeyden önce bir fariza olmak üzere kadınlara mehirlerini veriniz. Eğer onlar gönüllerinden ve hoşnutluk içinde sizin verdiğiniz mehirden bir kısmını veya tamamını size geri çevirirlerse, onu rahatlıkla yemekten de çekinmeyiniz.

[5] Allah'ın sizi gözetici kıldığı mallarınızı aklı kıt olanlara vermeyin. (Bununla beraber) o maldan onlara da yedirin, giydirin ve onlara iyi söz söyleyin.

[6] Nikâh çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer onları aklı başında görürseniz, mallarını kendilerine verin. Onları, büyümeleri (ve geri almaları korkusu) ile israf ve acele ederek yiyip elden çıkarmayın. Zengin kimse, (yetimin malını yemekten sakınıp) iffetli davransın; fakir kimse de maruf ölçüler içinde yesin. Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman yanlarında şahitler bulundurun. (Kontrol edip) hesap sormak yönünden Allah yeter.

5 Ayet-i kerimeyle bütün ümmete ve özellikle mallarını aklı kıt olup tasarruf ehliyeti bulunmayanlara veren kimselere hitap edilmiş ve denilmiştir ki: Büluğ çağına giren bütün yetimlere mallarını ve evlendiğiniz kadınlara mehirlerini verin. Ancak bunlardan birisi aklı kıt olur ve vereceğiniz malı maruf ölçüler içinde tasarruf etme ehliyetinden mahrum bulunursa, malı ziyan etmemesi için, aklı başına gelinceye kadar malı ona vermeyin.

Hitap, yetim velilerine ve malın da aklı kıt olanlara ait olmasına rağmen, ayet-i kerimede *"malları"* denilmek yerine *"mallarınız"* denilmesi, malın zayi olması hâlinde velinin kendi malından aklı kıt yetime infak etmek zorunda kalması dolayısıyladır. Zira veli, yetimin velayetini, onun gözetim ve denetimini üzerine aldığı gibi, malının gözetimini de aynı şekilde üstlenmiştir ve her ikisinden de o sorumludur. Bu itibarla onun malı velinin kendi malı gibidir ve bu malın zayii de velinin kendi malının zayii manasındadır. Hiç şüphesiz tasarruf ehliyetine sahip olmayan velinin kendi çocuklarıyla eşleri de bu mana içerisinde mütalaa olunmalıdır. Zira aklı başında olmayan bir çocuğa babası ve yine aklı başında olmayan bir kadına eşi tarafından mal emanet edilmesi, bu malın ziyaına göz yumulması demek olur ki ayet-i kerimeyle menolunan davranış da budur.

Ayet-i kerimede mal, *"kıyam"* olarak isimlendirilmiş ve *"Allah, malı size kıyam kıldı."* denilmiştir. *Kıyam,* kendisiyle kaim olunan şey demektir. İnsanlar, hayatlarını ancak mal ile sürdürebildikleri için, "Hayat onunla kaimdir." denilmiştir. Binaenaleyh kim malını sefihlere, yani aklı kıt olanlara verip israf ettirir ve zayiine sebep olursa, hayatın kıvamını da yitirmiş olur. Oysa aklı başında olan ve iktisat etmesini bilen kimseler, malı nemalandırırlar ve daha çok artmasını sağlarlar. Bu

sebepledir ki Allah Teâlâ, malını israf etmeden harcayan Müslümanları övmüş ve Furkân suresinin 67. ayetinde *"Allah'ın has kulları, sarf ettikleri zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler; bunun ortası vasat olur."* buyurmuştur. Buna karşılık mallarını saçıp savuranlar İsrâ suresinin 27. ayetinde çok sert bir şekilde kötülenmişlerdir: *"Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür."*

Kur'an-ı Kerim'de iktisadı emreden, buna karşılık cimriliği de men eden ayetlerin ve Hazreti Peygamber'den rivayet edilen aynı manadaki hadislerin bir hayli yekûn tutması, İslam dininin bir iktisat dini olduğunu gösterir. İşte malların aklı kıt olanlara verilmesini men eden yukarıdaki ayet-i kerimeyi de İslam'ın bu iktisat anlayışı içerisinde değerlendirmek gerekir. Zira malında iyi tasarruf sahibi olması mümkün görülmeyen aklı kıt (*sefîh*) kişinin, malını saçıp savurması, iktisat anlayışıyla kabil-i telif değildir ve böyle olduğu içindir ki mal sahibi aklı kıt kimselere mallarının verilmesini Allah Teâlâ menetmiştir.

Bununla beraber akılları kıt da olsa böyle kimselerin de yiyip içmeye ve giydirilmeye ihtiyaçları vardır. Yahut evlenme çağına geldiklerinde evlenmeleri, ev bark sahibi olmaları gerekir. Bu gibi durumlarda onların velayetlerini üzerlerinde bulunduran veliler, maruf ölçüler içerisinde mallarının kazancından onları rızıklandırırlar. Onların kendi mallarının kazancından veya gelirinden rızıklandırılmaları, ana malın zaman içerisinde tükenip gitmemesi içindir. Zira aklı kıt olanlar hayatta kaldıkları sürece rızıklandırılmaya muhtaçtırlar ve onların ne kadar yaşayacaklarını da Allah'tan başka kimse bilmez.

Veliler velayetlerini üzerlerinde bulundurdukları küçük çocukları ve aklı kıt olanları, güzel sözler, vaaz ve nasihatlerle da hoşnut etmelidirler. Mesela küçük çocuklara, "Bu mal senindir; ben onun sadece koruyucusuyum; büyüdüğün zaman sana verilecektir." denilmesi, çok defa onların hoşuna giden sözlerdendir. Aklı kıt olanlara ise nasihat ederek mallarını israf etmemelerini, israfın fakirlik ve halka muhtaç olmak gibi kötü bir netice doğuracağını anlatarak iyiyi, güzeli ve doğruyu telkinde bulunmanın akli arızanın giderilmesine fayda sağlayacağında şüphe yoktur.

Allah Teâlâ, yetimlere mallarının verilmesini mücmel olarak emrettikten sonra, bu malların nasıl ve ne zaman verileceğini beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

6 Ey veliler! Yetimleri, evlenebilecekleri yaş olan büluğ çağına girinceye kadar deneyin. Eğer büluğ çağına girdikten sonra onlarda bir gelişme görür ve onları aklı başında bulursanız mallarını kendilerine verin. Büluğ çağına girmiş olmalarına rağmen kendilerinde gelişme ve olgunluk göremezseniz, onları denemeye devam edin. Fakat büyüyüp de akılları başlarına gelecek ve mallarını bizden alacaklar diye israf ederek ve onların büyümeleriyle yarışırcasına o malları yiyip bitirmeye kalkışmayın. Nitekim bazı veliler vardır, yetim mallarından menfaatlenirler. Yetimin büyüdüğünü ve artık kendi mallarına kendisinin sahip olmak isteyeceğini fark edince, "Aman! Şu mal elden çıkıp gitmeden önce onunla şu işimi de göreyim." diyerek alelacele onu harcarlar. Sakın böyle bir şey yapmaya kalkışmayın.

Veliler içinde zengin olup da yetimin malından hiçbir şeye muhtaç olmayanlar, o maldan sakınıp iffetlerini korusunlar. Fakir olan ve yetimin malından geçimlerini temin etmeyi uman veliler ise o malı korumak ve gelirini artırmak için gayret sarf etmelerinin ve vakit ayırmalarının karşılığı olmak üzere, yetim malından maruf ölçüler içinde ve israfa kaçmadan yesinler. Cari olan bir âdettir ki yetim çok defa velisinin evinde ailenin bir ferdi olarak kalır ve veli, kendi çocuklarıyla birlikte onun bakılıp büyütülmesi ve terbiye edilmesiyle meşgul olur. Velinin kendi çocukları için yaptığı yiyecek ve giyecek masrafı yanında yetim için yapılan bir masrafın da bulunması çok tabiidir. Eğer veli zengin ise yetimin malından bir şeyler almaya ihtiyacı yoktur. Fakat ve-

li fakir ise ve kendi çocuklarının ihtiyaçlarını bile karşılamaktan âciz ise bu takdirde zengin olan yetimin malından israfa kaçmadan ve maruf ölçülerle sarf etmesinde bir beis yoktur.

Ey veliler! Velayetini üzerinizde bulundurduğunuz yetim büluğ çağına erişir ve rüştünü ispat ederse, siz de onun malını kendisine iade etmeye karar verirseniz, bu işi, şahit huzurunda yapın; malı sizden teslim aldığını, şahitle tespit edin. Bu, sizin için elbette daha hayırlıdır.

Malın yetime teslimini şahit huzurunda tespit etme işi, Şafii ve Maliki mezheplerine göre vacip, Hanefi mezhebine göre mendubtur. Vacip olduğuna göre, terki hâlinde mahkemeye müracaat edilir ve hâkimin kararına uyulur. Mendub olması hâlinde şahidin terkinden bir şey lazım gelmez. Ancak Allah, herkesi murakabe edip durmaktadır. Binaenaleyh kimin neyi gizlediğini ve neyi açıkladığını hakkıyla bilir ve ona göre hesabını görür. Ayet-i kerimede şahitle ilgili emirden sonra Allah'ın murakıp olarak yeter olduğunun beyanı, şahidin terki dolayısıyla mahkemeye müracaat edildiğinde malla ilgili davada hâkim yanılsa ve hak zayi olsa bile Allah katında onun zayi olmayacağına ve sahibine mutlaka iade olunacağına delalet eder. Zira şahitlere ve hâkimlere gizli olan şeyler Allah'a asla gizli olmaz.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ
مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ
مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا
اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ
نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

[7] Ana babaların ve yakın akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkekler için bir hisse vardır. Keza ana babaların ve yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlar için de bir hisse vardır ve bunlar, bırakılan mal az da olsa çok da olsa belirli hisselerdir.

[8] (Mirasta hissesi olmayan) akrabalar, yetimler ve yoksullar, taksim sırasında hazır bulunduklarında mirastan onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin, (gönüllerini alın).

[9] Arkalarında küçük çocuk bıraktıkları takdirde onların geleceğinden endişe duyacak olanlar, (yetimler hakkında da aynı) endişeyi duysunlar; Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.

[10] Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar ve cehennemi boylarlar.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde yetim mallarının yenmesini haram kılmış, bu malların, büluğ çağına girdiklerinde yetimlere verilmesini emretmiştir. Keza kadınların mehirlerinin yenmesini yahut onlarla mehirsiz evlenilmesini nehyettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde yine yetimlerle ilgili olarak şu hususu zikretmiştir: Velilerin yetimler için muhafaza ettikleri miras malı, erkek ve kadın arasında müşterek bir maldır; yani miras kalan malda erkeğin hakkı olduğu gibi kadının hakkı da vardır. Cahiliye devrinde kadınlara ve küçük çocuklara miras bırakmıyorlar, "Kar-

gı ile saldıran ve ganimet kazanan kimseler vâris olur" diyorlardı. Daha sonra Allah Teâlâ, miras taksimi sırasında orada bulunan ve vâris olmayan akraba, yetim ve yoksullara da mirastan bir şeyler verip güzel sözlerle gönüllerini almalarını velilerin kendi öz çocuklarını düşündükleri kadar yetimleri de düşünmelerini ve onlar için de aynı endişeyi duymalarını emretmiş ve nihayet yetim malını haksız yere yiyenleri en büyük azap ile tehdit ederek karınlarının cehennem ateşiyle doldurulacağını haber vererek şöyle buyurmuştur:

[7] Ana babaların ve yakın akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkekler için bir hisse vardır. Keza ana babaların ve yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlar için de bir hisse vardır ve bunlar, bırakılan mal az da olsa çok da olsa belirli hisselerdir.

7 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, cahiliye devrinin insanları, kadınlara ve çocuklara miras olarak hiçbir şey bırakmıyorlar, "Miras, ancak at sırtında savaşa katılıp ganimet alan erkeklere verilir." diyorlardı.

Rivayet olunduğuna göre, ensardan Evs ibn Sâbit vefat etmiş ve geride bir eşle iki kız ve bir küçük oğlan bırakmıştı. Onun ölümü üzerine amcaoğulları Suveyd ve Arfece adlarında iki kişi vasi olarak onun bütün mallarını almış, eşine ve çocuklarına hiçbir şey bırakmamışlardı. Bunun üzerine kadın, Hazreti Peygamber'e gelmiş ve "Yâ Resulallah! Evs ibn Sâbit öldü ve geride üç küçük çocukla beni bıraktı. Ben onun eşiyim. Benim onlar için sarf edecek hiçbir şeyim yok. Gerçi babaları onlara iyi bir mal bırakmıştı, ama Suveyd ve Arfece ona el koyup bana ve çocuklara hiçbir şey bırakmadılar." diye şikâyet etmiştir. Hazreti Peygamber Suveyd ve Arfece'yi çağırtıp meseleyi sorunca, onlar, "Yâ Resulallah! Çocuğu ata binemez, düşmana karşı dövüşemez; meşakkate katlanamaz." demişler, bundan sonra da Allah Teâlâ, *"Ana babaların ve yakın akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkekler için bir hisse vardır. Keza kadınlar için de bir hisse vardır."* ayetini indirmiştir.

Bu ayet-i kerimeden açıkça anlaşılmaktadır ki ana baba yahut yakın akrabalar vefat ettikleri zaman, ister kız olsun ister erkek olsun ister büyük olsun ister küçük olsun, bıraktıkları mal ister az olsun ister çok olsun, yetimlerine o maldan belli miktarda bir hisse veya bir hak vardır; bu hisse veya hak, herhangi bir yetim için ne artırılır, ne de eksiltilir.

[8] (Mirasta hissesi olmayan) akrabalar, yetimler ve yoksullar, taksim sırasında hazır bulunduklarında mirastan onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin, (gönüllerini alın).

[9] Arkalarında küçük çocuk bıraktıkları takdirde onların geleceğinden endişe duyacak olanlar, (yetimler hakkında da aynı) endişeyi duysunlar; Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.

[10] Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar ve cehennemi boylarlar.

8 Ölen bir kimsenin geride bıraktığı mal yahut büluğ çağına girmiş yetimlerin malları yahut da vasiyet malları, vârisler, yetimler ve vasiyet olunanlar arasında taksim edilirken, bunların mala vâris olmayan yakınları, yetimler veya yoksullar taksimde hazır bulunacak olurlarsa, hiç gayret sarf etmeden ve güçlük çekmeden kendilerine mirastan hisse düşenler, bunlara da gönüllerinden koptuğunca bir şeyler versinler. Aynı zamanda onlara güzel sözler söyleyip gönüllerini alsınlar. Zira insanoğlu mala karşı çok zayıf yaratılmıştır. Akrabalarından bir kısmının meşakkatsiz mirasa konup mal sahibi olmalarına rağmen kendilerine hiçbir şeyin isabet etmemesi, içlerindeki haset damarları-

nın kabarmasına sebep olabilir. Bunu önlemek ve onları da hoşnut etmek, kendilerine mirastan hisse düşen akrabalara aittir. Hiç şüphesiz Allah'ın ihsanı ile mirastan mal sahibi yaptığı vârislerin, muhtaç olan akrabalara, yetimlere ve yoksullara karşı cimrilik edip hiçbir şey göstermemeleri hoş karşılanabilecek bir davranış değildir. Ayet-i kerimedeki, *"Onları da rızıklandırın."* emri, bazı müfessirlere göre vücub ifade eder; yani bu emre uymak ve mirasın taksimi sırasında orada bulunan ve fakat miras alamayanlara bir şeyler vermek miras alanların üzerine vaciptir. Bazı müfessirler ise bunun mendub olduğunu söylemişlerdir. Hatta miras ayetleri nazil olduktan sonra bu emrin miras ayetleriyle neshedilmiş olduğunu söyleyen müfessirler bile olmuştur. Ancak çoğunluğun görüşü, ayetin muhkem olduğu istikametindedir ve doğru olan görüş de budur. Zira miras ayetleri, ölen bir kimsenin vârislerini ve bu vârislere mirastan isabet eden hisseleri tespit eder ve mirasın bunlar arasında hisselerine göre taksimini emreder. Bu ayet-i kerime ise taksimi sırasında hazır bulunup da vereseden olmayan bazı akrabalara, yetimlere ve yoksullara da bir şeyler verilmesini emretmiş olsa bile onları vâris olarak tayin etmez ve asıl vârislere ortak kılmaz. Bu itibarla ayet-i kerimeyi mensuh saymaya gerek yoktur. Nitekim Buhârî'nin (*Sahîh* V. 177) İbn Abbâs'tan naklettiği bir habere göre bu ayet, mensuh değil muhkemdir.

9 Allah Teâlâ, miras taksimi sırasında mecliste hazır bulunan, fakat vereseden olmayan akraba, yetim ve yoksullara da az bir şeyler verilmesini ve güzel sözlerle gönüllerinin alınmasını emrettikten sonra, takip eden ayette ölümleri hâlinde miras bırakacak kimselere, mallarını yabancılara vasiyet yolu ile tüketip vârislerini aç ve çıplak bırakmamaları için ihtarda bulunmuştur.

Ayet-i kerimenin tefsiriyle ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birine göre Allah Teâlâ yetim velilerine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Siz, ölümünüzden sonra kendi öz çocuklarınızın aç, çıplak ve zayıf kalmalarından korkuyorsanız velisi olduğunuz yetimler için de aynı korkuyu içinizde taşıyın ve onların, ileride büluğ çağına girdikten sonra aç, çıplak ve zayıf kalmamaları için elinizde bulundurduğunuz mallarını heder etmeyin.

İbn Abbâs'tan rivayet olunan bir haberde de şöyle denilmiştir: Ayet-i kerime, ölümü yaklaşmış bir adam hakkındadır. Başka bir adam, bu adamın, vârislerine zarar verecek şekilde malını başkalarına vasiyet ettiğini işitir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onu işiten adama Allah'tan korkmasını ve ölmek üzere olan adamı doğruya yöneltmesini emreder. Bunun için de kendi vârislerine bakmalı ve onların zayi olmasından korktuğunda onlara ne yapılmasını istiyorsa, diğer adamın da kendi vârislerine aynı şeyi yapması için onu uyarmalıdır.

Buhârî (*Sahîh*, III. 186) ve Müslim'in (*Sahîh*, III. 1250) rivayet ettiği bir hadiste Sa'd ibn Ebî Vakkâs şunları anlatır: Veda haccında yahut fetih sırasında Mekke'de hasta iken Hazreti Peygamber beni ziyarete geldi ve "Allah Sa'd ibn Afrâ'ya rahmet etsin." diye dua buyurdu. Ben, 'Yâ Resulallah! Malımın hepsini vasiyet etmek istiyorum." dedim. "Hayır, öyle yapma." buyurdu. Ben, "Yarısını vasiyet edeyim." dedim. "Hayır." dedi. "Malımın üçte birini vasiyet edeyim." dedim. Resulullah, "Evet, üçte biri; üçte biri de çoktur ama olur. Ey Sa'd! Senin, vârislerini zengin bırakman, halka ellerini açıp dilenecek derecede fakir bırakmandan daha hayırlıdır. Ey Sa'd! İnşallah sen, daha uzun süre yaşarsın. O zaman senin, aileni geçindirmen de bir sadakadır. Hatta eşinin ağzına kaldırdığın bir lokma bile sadakadır. Ey Sa'd! Temenni ederim ki Allah seni bu hastalıktan kaldırır da Müslümanlar senin gazandan faydalanır, düşmanlar da zarar görür." Resulullah (sas.) böyle buyurduğu zaman, Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın vâris olarak tek bir kızı vardı. Ancak bu hastalıktan sonra daha uzun seneler yaşamış ve pek çok çocuğu olmuştur.

10 Allah Teâlâ, daha sonra yetim malını haksız yere yiyenler hakkındaki tehdidini şiddetlen-

direrek bir daha tekrarlamış ve bu gibilerin, karınlarını ateşle doldurmuş olacaklarını haber vermiştir. Filhakika Nisâ suresinin ilk ayetinde bütün insanlara hitap ederek, *"Rablerinden sakınmalarını"* emrettikten sonra, ikinci ayette, *"Yetimlere mallarını verin ve kötüsünü iyisiyle değiştirmeyin."* buyurmuş; yine aynı ayet içinde, *"Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Zira bu, büyük bir günah olur."* demiş, 9. ayette de *"Arkalarında küçük çocuk bıraktıkları takdirde onlardan endişe duyacak olanlar, yetimler hakkında da aynı endişeyi duysunlar."* diye emretmiş ve nihayet bu ayet-i kerimede yetim malı yiyenlerin, karınlarını ateşle doldurmuş olacaklarını bildirmiştir.

Ebû Hureyre'nin Hazreti Peygamber'den rivayet ettiği bir hadiste de yetim malı yemek, helak edici yedi büyük günahtan biri olarak zikredilmiştir. Müslim'in (*Sahîh*, I. 92) rivayetine göre Hazreti Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Helak edici yedi şeyden çekininiz." "Yâ Resulallah! Onlar nedir?" denildi. Resulullah, "Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, bir hak karşılığı olmak dışında Allah'ın haram kıldığı bir hayatı öldürmek, yetim malı yemek, riba yemek, düşmana hücum sırasında savaştan kaçmak, zinadan masun olup hatırından bile geçmeyen mü'min kadınlara zina isnat etmek." buyurdu.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ
وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ لَمْ
يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ
دَيْنٍ ۗ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ ۚ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿١١﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ
مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَ
لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ
امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ
مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ مُضَارٍّ ۚ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَنْ
يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ
يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا ۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾

[11] Allah, (mirasın taksimi hususunda) size, çocuklarınızla ilgili (şu hükümleri) emreder: Erkeğe kadının iki katı kadardır. Eğer kadınlar ikiden fazla iseler, ölünün bıraktığı (terike)'nin üçte ikisi (onlara)dır. Eğer kadın bir tek ise yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana babadan her biri için, terikenin altıda biri vardır. Eğer ölenin çocuğu yoksa ve anası, babası ona vâris olmuş-

larsa, üçte biri anaya aittir. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anası için altıda bir hisse vardır. (Bütün bunlar) ölenin vasiyet ettiği miktarın çıkmasından ve borcun ödenmesinden sonra (bakiyye üzerinden)dir. Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangilerinin fayda yönünden size daha yakın olduklarını bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmış hükümlerdir. Allah, şüphesiz, ilim ve hikmet sahibidir.

12 Eğer zevcelerinizin çocuğu yoksa onların terk ettikleri (miras)ın yarısı sizindir. Eğer varsa, terk ettiklerinin dörtte biri size aittir. Bunlar, vasiyet ettikleri çıktıktan ve borç ödendikten sonra (kalan mal üzerinden)dir. Eğer sizin çocuğunuz olmamışsa, terk ettiklerinizin dörtte biri zevceler içindir. Eğer çocuğunuz varsa, terk ettiğinizin sekizde biri onlara aittir. Bunlar da vasiyet ettikleri çıktıktan ve borç ödendikten sonra (geride kalan için)dir. Eğer bir erkeğe veya bir kadına, (anası babası ve çocukları olmaksızın) kelâle olarak vâris olunursa ve onun bir erkek yahut bir kız kardeşi bulunuyorsa, onlardan her birine altıda bir hisse vardır. Eğer onlar bundan daha çok iseler, hepsi de üçte bir hisseye ortaktırlar. Keza bu taksim de (mirasçılara zarar vermeyecek şekilde) vasiyet olunan çıktıktan ve borç ödendikten sonra (kalan mal üzerinden)dir. Bunlar, Allah tarafından size vasiyet edilen (hüküm)lerdir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; Halîm'dir.

13 Bunlar, Allah'ın (kulları için koyduğu) hudutlardır. Kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse, O da onu, içinde daimî kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokar; bu da en büyük kurtuluştur.

14 Kim de Allah'a ve peygamberine isyan ve O'nun kanunlarına tecavüz ederse, O da onu, içinde daimî kalacağı ateşe sokar. Onun için zelil edici bir azap vardır.

Allah Teâlâ, daha önce tefsir ettiğimiz, *"Ana babaların ve yakın akrabaların bıraktıklarından erkekler için bir hisse vardır. Keza ana babaların ve yakın akrabaların bıraktıklarından kadınlar için de bir hisse vardır."* mealindeki ayette miras hükmünü mücmel olarak zikretmiş, yukarıdaki iki uzun ayette ise, mirasın ahkâm ve feraizini beyan ile cahiliye devrinde Arapların, kadınları ve küçük çocukları mirastan men eden tevarüs sistemini ve tevarüsle ilgili diğer cahili âdetleri iptal etmiştir.

Cahiliye devrinde irs için belli başlı üç sebep vardı:

1. Nesep: Bu, sadece ata binen, savaşa katılıp düşmanla dövüşen ve ganimet alan erkekler içindi. Küçük çocuklar ve kadınlar hiçbir surette mirastan faydalanamıyorlardı.

2. Tebenni veya evlat edinme: Bir adam dilerse bir başkasının oğlunu evlat edinebiliyor ve onu kendine vâris kılabiliyordu. Ancak İslam, Ahzâb suresinin ilk ayetiyle, çocuğun, kendi sulbünden olmadığı yabancı bir adama isnadıyla evlat edinilmesini hükümsüz kıldığı gibi, onunla ilgili cahili miras âdetini de iptal etmiştir.

3. Ahit veya antlaşma: Kan bağı bulunmayan iki kişi arasında, "Benim kanım senin kanın; senin kanın benim kanım; ben öldürülürsem sen kanımı talep edersin; sen öldürülürsen ben kanını talep ederim. Ben ölürsem sen bana vâris olursun; sen ölürsen ben sana vâris olurum." denilerek yapılan antlaşmalar, cahiliye devrinde iki kişinin birbirine vâris olmasını sağlıyordu ki bu âdet, miras ayetlerinin gelmesiyle iptal olmuştur.

İslam'ın başlangıcında ve miras ayetleri henüz nazil olmazdan önce veraset, hicret ve kardeşlik (*mu'âhât*) esasına göre tespit edilmiştir. Muhacir, uzak da olsa ancak başka bir muhacire vâris oluyor, fakat muhacir olmayan bir yakın, muhacir olana vâris olamıyordu. Keza Hazreti Peygamber'in kardeşlik (*mu'âhât*) tesis ettiği iki kişiden biri de diğerine vâris olabiliyordu.

İslam'ın başlangıcında tatbik edilen bu miras sistemini o zaman için tabii karşılamak gerekiyordu. Çünkü birbirinin vârisi olması gereken yakın akrabaların çoğu müşrik idi. Müslümanlar ise hem sayıca az, hem de fakir idiler. Bu sebeple aralarında yardımlaşmaya ve birbirlerine destek olmaya ihtiyaçları vardı. Özellikle evlerini barklarını, mallarını mülklerini Mekke'de bırakarak Medine'ye hicret eden Müslümanlar, buna daha çok muhtaç idiler. Hazreti Peygamber bu hususları göz önünde bulundurarak Müslümanları güçlendirecek ve aralarındaki birliği kuvvetlendirecek bir veraset sistemi tatbik etmeye başlamıştı ki çok geçmeden, Allah Teâlâ, nesep, sıhriyet ve velayet esasına dayanan feraiz ahkâmını inzal buyurmuş ve daha önceki tatbikatı neshetmiştir. Bu arada İslam ulemasının çoğu, anaya babaya ve yakın akrabaya mal vesayetini farz kılan Bakara suresinin 180. ayetinin de sonradan nazil olan miras ayetleriyle neshedildiğini ileri sürmüşlerdir ki biz, bu ayetin tefsirinde onu mensuh saymaya gerek bulunmadığını açıklamıştık.

Miras ayetlerinin nüzul sebeplerine gelince, Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 109), Tirmizî (*Sünen,* IV. 414) ve İbn Mâce'nin (*Sünen*, II. 162) Câbir ibn Abdullah'tan (ra.) naklettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, Sa'd ibnu'r-Rabî'ın karısı, Resulullah'a (sas.) gelmiş ve "Yâ Resulallah! Bunlar Sa'd ibnu'r-Rabî'ın kızları. Babaları Uhud'da seninle birlikte dövüşmüş ve şehit olmuşlardı. Onun ölümü üzerine amcaları bu iki kızın mallarını aldılar ve onlara hiç mal bırakmadılar. Malları olmadığı için de evlenemiyorlar." demiştir. Bunun üzerine Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: Bu hususta Allah hükmünü verecektir. Bundan sonra Allah Teâlâ, *"Allah size (miras hakkında) çocuklarınızla ilgili olarak şu hükümleri emreder..."* ayetini inzal buyurmuştur. Hazreti Peygamber de kızların amcasına haber göndermiş ve "Sa'd'ın iki kızına malının üçte ikisini, kızların anasına da sekizde birini ver. Geri kalanı ise senindir." buyurmuştur. Bu, İslam'da miras malının ilk taksimidir.

Müslim (*Sahîh,* III. 1235), Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 107), Tirmizî (*Sünen,* V. 234) ve İbn Mâce'nin (*Sünen,* II. 163) rivayet ettikleri bir hadiste Câbir ibn Abdullah şöyle demiştir: Hasta olduğum bir sırada Hazreti Peygamber ile Ebû Bekir, yürüyerek Benû Seleme yurdundaki evimde beni ziyarete geldiler. Peygamber beni bir şey anlamaz derecede baygın bulmuştu. Bunun üzerine su isteyip abdest aldı; sonra abdest suyundan bir miktar üzerime serpti. Ben hemen ayıldım ve "Yâ Resulallah! Malım hususunda nasıl hareket edeyim?" dedim. Bunun üzerine, *"Allah size (miras hakkında) çocuklarınızla ilgili olarak şu hükümleri emreder..."* ayeti nazil oldu.

Ayet-i kerimedeki hitap umumi olup ümmetin bütün mükelleflerine yöneliktir. Çünkü ölüden kalan malı taksim ve vasiyet ahkâmını tatbik edecek olanlar da kendilerinden başkası değildir. Ayet-i kerimede önce çocukların mirası zikredilmiştir. Bunun sebebi, insanların çocuklarına olan büyük sevgileri ve bağlılıklarıdır. Nitekim Hazreti Peygamber de kızı Fâtıma hakkında şöyle demiştir: "Fâtıma benden bir parçadır."

[11] Allah, (mirasın taksimi hususunda) size, çocuklarınızla ilgili (şu hükümleri) emreder: Erkeğe kadının iki katı kadardır. Eğer kadınlar ikiden fazla iseler, ölünün bıraktığı (terike)nin üçte ikisi (onlara)dır. Eğer kadın bir tek ise yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana babadan her biri için, terikenin altıda biri vardır. Eğer ölenin çocuğu yoksa ve anası, babası ona vâris olmuşlarsa, üçte biri anaya aittir. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anası için altıda bir hisse vardır. (Bütün bunlar) ölenin vasiyet ettiği miktarın çıkmasından ve borcun ödenmesinden sonra (bakiyye üzerinden)dir. Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangilerinin fayda yönünden size daha yakın olduklarını bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kı-

lınmış hükümlerdir. Allah, şüphesiz, ilim ve hikmet sahibidir.

12 Eğer zevcelerinizin çocuğu yoksa onların terk ettikleri (miras)ın yarısı sizindir. Eğer varsa, terk ettiklerinin dörtte biri size aittir. Bunlar, vasiyet ettikleri çıktıktan ve borç ödendikten sonra (kalan mal üzerinden)dir. Eğer sizin çocuğunuz olmamışsa, terk ettiklerinizin dörtte biri zevceler içindir. Eğer çocuğunuz varsa, terk ettiğinizin sekizde biri onlara aittir. Bunlar da vasiyet ettikleri çıktıktan ve borç ödendikten sonra (geride kalan için) dir. Eğer bir erkeğe veya bir kadına, (anası babası ve çocukları olmaksızın) kelâle olarak vâris olunursa ve onun bir erkek yahut bir kız kardeşi bulunuyorsa, onlardan her birine altıda bir hisse vardır. Eğer onlar bundan daha çok iseler, hepsi de üçte bir hisseye ortaktırlar. Keza bu taksim de (mirasçılara zarar vermeyecek şekilde) vasiyet olunan çıktıktan ve borç ödendikten sonra (kalan mal üzerinden)dir. Bunlar, Allah tarafından size vasiyet edilen (hüküm)lerdir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; Halîm'dir.

11 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ, miras ahkâmının beyanına, ilk defa çocukların mirastaki haklarını zikretmekle başlamış ve *"Allah, miras hususunda evladınızla ilgili olarak şu hükümleri uygulamanızı emreder."* buyurmuştur. Hiç şüphe yoktur ki evlat denildiği zaman, ister erkek olsun ister kız olsun, ister küçük olsun ister büyük olsun, bir ana babanın çocukları anlaşılır. Torun da denilen evlat çocukları hakkında ulema arasında tam bir görüş birliği yoktur. Şafiilere göre, bunlar mecazi manada evlat mefhumu içine girerlerse de Hanefiler, eğer ölünün kendi sulbünden evladı kalmamışsa, evlat lafzının hakiki manada kullanılabileceğini söylerler. Bununla beraber erkek evlat çocuklarının, babaları varken vâris olmasalar bile babaları yok iken, asabe veya ashab-ı feraizden olarak, onların yerine kaim olduklarında hiçbir ihtilaf yoktur. Zira nesep ancak erkek evlat ile vücut bulur.

Ayet-i kerimenin mirasla ilgili ilk hükmü, erkek ve kız evlat hakkındadır ve Allah Teâlâ, erkeğin mirastaki nasibini veya hissesini, kızın nasibinin iki katı olarak beyan buyurmuştur. Dikkat edilecek olursa bu beyan, "Kadının nasibi, erkeğin nasibinin yarısı kadardır." şeklinde ifade edilmemiş, *"Erkeğin nasibi, kadının nasibinin iki katı kadardır."* denilmiştir. Bu ifade kadının mirasının maruf ve mukarrer olduğuna, erkeğin mirasının ise kadının mirasına göre tayin ve tespit olunduğuna delalet eder ki bununla, cahiliye devrinde kız evladı mirastan mahrum bırakan âdetin, mutlak surette iptal edildiği gösterilmiştir.

Erkek evladın miras hissesinin, kız evladın miras hissesinden bir kat fazla oluşundaki hikmet, erkeğin, hem kendisine hem de eşine infak etmek zorunda oluşudur. Bu durumda erkeğin, hem kendisi hem de eşi için iki nafakaya ihtiyacı vardır. Kadın ise evlenmeden önce eğer malı varsa, nafakası kendisine aittir ve tek bir nafakaya muhtaçtır; evlendikten sonra ise nafakası kocasına aittir.

Dinden çıkan ve kâfir olan bir kimse evlat mefhumu içerisinde yer almış olsa bile Hazreti Peygamber'in beyanıyla iki ayrı dine mensup olanlar birbirine vâris olamazlar. Kısacası din ayrılığı irse manidir.

Keza ana babadan birisini kasten öldüren katil de evlat mefhumu içerisinde yer almış olmasına rağmen, sünnet ve icma ile bundan çıkmış ve miras hakkını kaybetmiştir.

"Eğer kadınlar ikiden fazla iseler, ölünün bıraktığı (terike)nin üçte ikisi (onlara)dır." Ayet-i kerimenin evlatlar hakkındaki mirasla ilgili ikinci hükmü, kız evladın ikiden fazla olması ve erkek kardeşin bulunmaması hâlidir ki bu durumda mirasın üçte ikisi ölen ana veya babanın kız evlatlarınındır.

"Eğer kadın bir tek ise yarısı onundur." Bu, ayet-i kerimenin evlatla ilgili üçüncü miras hükmüdür.

Eğer ölen ana veya babanın bir tek kızı varsa, bu takdirde kıza düşen miras, kalan malın yarısıdır.

Ayet-i kerimenin baş tarafında yer alan evlatlarla ilgili üç hüküm, kısaca özetlenecek olursa denebilir ki eğer ölen ana veya babanın;

a) Kız ve erkek evlatları varsa, erkek evladın hissesi, iki kız evladın hissesi kadardır yahut kız evladın hissesinin iki katıdır.

b) Bir tek kızları varsa, mirasın yarısı onundur.

c) İkiden fazla kızları varsa, kalan malın üçte ikisini alırlar.

Ayet-i kerimede ölen ana veya babanın yalnız iki kızı varsa, bunlara düşen hisse zikredilmemiş, bu sebeple de ihtilaf konusu olmuştur. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, her iki kız evlada bir kız evladın hissesi olarak mirasın yarısı verilir. Fakat çoğunluğun görüşü, ikiden fazla kız evladın hissesi olan üçte iki istikametindedir.

Ölü ana veya babanın yalnız erkek evladı bulunması hâlinde eğer erkek bir ise mirasın tamamını alır. Birden fazla erkek kardeşler ise mirası aralarında mütesaviyen paylaşırlar.

"Ölenin çocuğu varsa, ana babadan her biri için terikenin altıda biri vardır."

Allah Teâlâ, ölenin evladıyla ilgili miras ahkâmını beyan ettikten sonra, ölene yakınlıkları itibariyle evlattan sonraki sırayı alan ana ve babanın mirastaki durumlarını zikretmiştir. Buna göre, eğer ölenin çocukları varsa, ana babadan her biri terikenin altıda birini alır. Geri kalanını ise çocukları, erkek veya kadın olmalarına göre, daha önce anlatılan esaslar dâhilinde paylaşırlar. Çocuk, tek bir erkekse, geri kalanın tamamını, bir erkek bir kadın ise erkek, kadının aldığının iki katını, tek kadın ise yarısını, ikiden fazla kadın ise üçte ikisini alırlar.

"Eğer ölenin çocuğu yoksa ve anası babası ona vâris olmuşlarsa üçte bir anaya aittir. Ölenin kardeşleri varsa, anası altıda bir alır."

Ana baba ile ilgili diğer bir miras hükmü, hiç çocuğu olmayan ölüye vâris olan ana baba ile kardeşleri bulunan ölüye vâris olan anaya babaya düşecek mirasla ilgilidir. Eğer ölenin kendi sulbünden oğlu veya oğlunun oğlu vs. yoksa ve ona yalnız anası babası vâris olmuşlarsa, terikenin üçte birini ana alır; gerisi babaya aittir. Bu taksim, *"Erkeğin nasibi, iki kadının nasibi kadardır."* hükmü gereğince bire iki esasına dayanır. Yani ölenin anası mirastan üçte bir hisse alırken, babası geri kalan üçte iki hisseye sahip olur. Ana babanın mirastan eşit hisse almaları, ancak ölenin evladı olması hâlindedir. Yukarıda da açıklandığı gibi, ölenin evladı olması hâlinde ana babanın her biri eşit olarak altıda bir hisse alırlar. Geride kalanı evladındır.

"Ölenin kardeşleri varsa, anası altıda bir alır."

Eğer ölenin iki ve daha fazla kardeşleri varsa, bu kardeşler mirastan hiçbir hisse alamasalar bile ananın üçte birlik hissesinin altıda bire düşmesine sebep olurlar. Bu kardeşler, ister erkek olsunlar, ister kız olsunlar, ister ana ve babaları bir olsun, ister ayrı olsun, neticeyi değiştirmez. Çünkü kardeşlerin nafakası babaya aittir. Ananın mirastan alacağı üçte birlik hissenin, ölenin kardeşleri bulunması hâlinde altıda bire düşmesiyle, babanın mirastan alacağı hisse artmakta ve bu artışla da kardeşlerin nafakası sağlanmış olmaktadır.

Yukarıda zikredilen mirasla ilgili bütün bu hükümlerin tatbiki, ölenin borcu ödendikten ve vasiyeti yerine getirildikten sonra mümkün olur. Binaenaleyh ölünün varsa borcu ödenmeden yahut vasiyet etmişse vasiyeti yerine getirilmeden malı verese arasında taksim edilmez. Aksi hâlde vereseden hiç kimse ölenin borcunu üstlenip ödemez. Ayet-i kerimedeki tertibe göre önce vasiyet sonra da borç zikredilmiş ise de miras malının mirasçılar arasında taksiminden önce vârislere vacip olan iş, önce ölenin borcunu eda etmektir.

Allah Teâlâ, önce çocukların, sonra da ana ve babaların mirastaki haklarını ve bunlarla ilgili ahkâmı beyan ettikten sonra, bir cümle-i mu'teriza olmak üzere, *"Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangilerinin fayda yönünden size da-*

ha yakın olduklarını bilemezsiniz." buyurmuştur. Binaenaleyh Allah, mirastan kime ne takdir etmişse bunların hepsi, hak sahiplerinin menfaatinedir. Bu itibarla hiç kimse, cahiliye devrinde olduğu gibi ölünün malını, menfaatinin yalnız kuvvetlilerde olduğunu düşünerek çocuk ve kadınları da hesaba katmadan yalnız kuvvetli olanlara veremez. Mirası kendi arzuları istikametinde dağıtarak Allah'ın farz kıldığı hükümlere sırt çeviremez. Hiç kimse şüphe etmemelidir ki bunlar gerçekten Allah'ın farz kıldığı hükümlerdir ve Allah, bu hükümlerle amel edip etmemek hususunda hiç kimseyi muhayyer bırakmamıştır.

Hiç şüphesiz Allah, insanların hangi şeylerde menfaatleri bulunduğunu bilir ve hikmeti neyi gerektiriyorsa onu öyle yapar.

Allah Teâlâ, karabette asıl olan ve nesebin ana direğini teşkil eden evlat ile ana ve babanın miras ahkâmını beyan ettikten sonra, karabette ikinci sırayı alan karı koca ile ilgili feraizi zikrederek şöyle buyurmuştur:

[12] "Eğer zevcelerinizin çocuğu yoksa onların terk ettikleri (miras)ın yarısı sizindir."

Evli olduğunuz karınızın, sizden veya daha önce evli olduğu kocasından olma kız veya erkek bir çocuğu yoksa onun ölümü hâlinde geride bıraktığı malın yarısı size aittir. Eğer onların çocuğu varsa, terk ettiklerinin dörtte biri size aittir. Terikenin geri kalanı ise farz sahibi, asabe ve zevi'l-erhamdan olan akrabalarınındır. Tabiatıyla miras malının bu esaslar üzerinde taksimi, zevcelerinizin vasiyet ettikleri miktar ile borçlarının eda edilmesinden sonra kalacak miktar üzerinden olacaktır. Bu itibarla vârisler, ancak vasiyet ve borç için ayrılacak miktarın fazlasını alabileceklerdir. Yukarıda da işaret edildiği gibi, borç vasiyetten önce gelir ve ancak borç ödendikten sonra vasiyet hükmü yerine getirilir.

Allah Teâlâ, zevcelerin miras ahkâmını beyan ettikten sonra, usul ve fürudan hiçbir akrabası bulunmayan, yani anası ve babası olmadığı gibi evladı da bulunmayan, fakat kelâle yönünden kendisine vâris olunan erkek veya kadının miras hükmünü zikrederek şöyle buyurmuştur:

"Eğer bir erkeğe veya bir kadına, babası ve çocukları olmaksızın (kelâle yönünden) vâris olunursa ve onun bir erkek yahut bir kız kardeşi bulunursa, onlardan her birine altıda bir hisse vardır."

Kelâle, başı yanlardan kuşatan ve "taç" manasına gelen *iklil*'den müştak bir kelime olup, usul ve füru dışındaki yakınlardan vâris olan kimselerdir. Rivayet olunduğuna göre Ebû Bekr es-Sıddîk'a kelâle hakkında sorulduğu zaman şu cevabı vermiştir: "Bu konuda kendi görüşümü söylüyorum. Eğer doğru olursa Allah'tandır; yanlış olursa benden ve şeytandandır. Allah ve Resulü bundan uzaktır. Kelâle, oğlu ve babası olmayan kimsedir." Ömer ibnu'l-Hattâb da halife olunca aynı konuda, "Ben Ebû Bekir'in kelâle hakkındaki bu görüşüne muhalefet etmekten utanırım." demiştir. Kelâlenin tarifiyle ilgili olarak seleften ve haleften nakledilen görüş bu olduğu gibi, dört imamın görüşü de budur. Buna göre, babası ve çocuğu bulunmayan bir erkek veya kadının ölümü hâlinde onun aynı anadan erkek veya kız kardeşi ona vâris olurlarsa, her birine altıda bir hisse düşer.

"Eğer kardeşler daha çok iseler, hepsi de üçte bir hisseye ortaktırlar. Keza bu taksim de mirasçılara zarar vermeyecek şekilde vasiyet olunan çıktıktan ve borç ödendikten sonra (kalan mal üzerinden)dir."

Ölen erkek veya kadının, babası ve oğlu olmadığı hâlde aynı anadan olma erkek veya kız daha çok kardeşleri varsa, bunların hepsi, mirasın üçte birini aralarında eşit olarak taksim ederler. Mirasın geri kalanı ise farz sahibi ve asabe olan diğer vârislere aittir. Ancak bu taksimin de yapılabilmesi için, ölünün, önce borçlarının ödenmesi, sonra da vârislere zararı dokunmayacak şekilde vasiyetin yerine getirilmiş olması lazımdır. Vârislere zararı dokunmayacak bir vasiyet ise Hazreti Peygamber tarafından üçte bir ile tahdit edilmiş, hat-

ta üçte birini vasiyet etmesi bile çok görülmesine rağmen izin verilmiş, fakat üçte birden fazlası vârisleri için zarar sayılmıştır. İbn Abbâs'tan rivayet olunan bir habere göre, zarar vermek kastıyla mal vasiyet etmek büyük günahlardandır.

Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 102), İbn Mâce (*Sünen,* II. 156) ve Ahmed ibn Hanbel'in (*Müsned,* II. 278) naklettikleri bir Ebû Hureyre hadisinden öğrendiğimize göre Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir adam yetmiş sene süreyle hayır ehlinin işlediği ameli işler. Fakat vasiyette bulunduğu zaman, vasiyetinde adaletten sapar da amel defterini şer ile kapar ve cehenneme girer. Bir adam da yetmiş yıl süreyle şer ehlinin işlediği ameli işler. Fakat vasiyetinde adil davranır ve amel defterini hayırla kapatır da cennete girer." Hadisin ravisi Ebû Hureyre, bundan sonra şöyle demiştir: Siz isterseniz Allah Teâlâ'nın şu ayetlerini okuyun: *"Bunlar, Allah'ın hudutlarıdır ..."*

İşte bütün bunlar, Allah'ın size vasiyet kılıp emrettiği hükümlerdir. Binaenaleyh bu vasiyeti yerine getirmek ve mucibince amel etmek, elbette ihmal edilmemesi gereken bir görevdir. Çünkü Allah, sizin için neyin daha iyi olduğunu ve menfaatinizin nerede bulunduğunu çok daha iyi bilir. Bununla beraber emirlerine muhalefet etmeniz hâlinde sizi cezalandırmak için acele etmez. Belki tevbe edip doğru yolu bulmanız için size mühlet verir. Bu itibarla sizin de kızdığınız veya hoşlanmadığınız bir akrabanıza zarar vermek için malınızı hadsiz hesapsız vasiyet etmenize yahut kadınları ve çocukları verasetten mahrum bırakmanıza rıza göstermez.

[13] Bunlar, Allah'ın (kulları için koyduğu) hudutlardır. Kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse, O da onu, içinde daimî kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokar; bu da en büyük kurtuluştur.

[14] Kim de Allah'a ve peygamberine isyan ve O'nun kanunlarına tecavüz ederse, O da onu, içinde daimî kalacağı ateşe sokar. Onun için zelil edici bir azap vardır.

13 Bunlar, yukarıdan beri zikredilen yetim malları, evlilik ahkâmı ve mirasla ilgili hâllerdir ki hepsi de Allah'ın uyulmasını emrettiği, terkinden de nehyettiği hudutlardır. Bir şeyin hududu, onu diğer bir şeyden ayıran sınır çizgisidir ki Allah Teâlâ şeriat ahkâmını hudutla isimlendirmiş ve bu hududa riayet edilmesini emretmiştir. Binaenaleyh kim bu hududu tecavüz ederse, Allah Teâlâ'nın vazettiği sınır çizgisini aşmış, O'nun emrine uymamış olur. Zira Allah'a itaatin şartı, O'nun, peygamberi vasıtasıyla vazettiği hudutlar çerçevesinde kalmak ve onlara tecavüz etmemektir. Resulüne itaatin şartı da onun, Rabbinden din olarak getirdiği her şeye uymaktır. Bu sebepledir ki Resule itaat, Allah'a itaatin aynıdır. Nitekim bu surenin 80. ayetinde Allah Teâlâ, *"Kim Resule itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur."* buyurmuştur ki bu, Allah'a itaat etmiş olmak için, peygamberinin Allah katından getirdiği her şeye uymanın şart olduğuna delalet eder. Filhakika peygamber bize, Allah'ın bizim hakkımızda kendisine vahyettiği dünya ve ahirette bize sadece faydası olan şeyleri emretmiştir.

Ayet-i kerimede peygambere itaatin Allah'a itaatle beraber zikredilmesi, insanın, aklına ve mantığına rağmen hiçbir zaman vahiyden müstağni kalamayacağına ve hidayet için dine mutlaka muhtaç olduğuna işaret içindir. İnkârı mümkün olmayan bir gerçektir ki insanlar hangi asırda yaşamış olurlarsa olsunlar, tek başına akıl, milletlerin hidayetinde hiçbir rol oynayamamış, dinin yardımı olmaksızın hiçbir millet medeniyet yarışında üstün bir başarı sağlayamamıştır. Bütün medeniyetlerin esası, peygamberlere uymak ve hidayetleriyle amel etmektir. Manevi kalkınma olmazsa, çöküntü çok çabuk başlar ve kısa zamanda maddi kalkınmadan eser kalmaz. O hâlde Müslümanlar, medeniyet yarışını kazanmak ve maddi kalkınmada devamlılık sağlayabilmek için peygamberin Allah katından getirdiği dine

uymak ve dolayısıyla Allah'a itaat etmek zorundadırlar. Bu, aynı zamanda ahirette kazanacakları yüksek derecenin de şartıdır. Nitekim Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, *"Kim Allah'a ve peygamberine itaat ederse, O da onu, içinde daimî kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokar; bu da en büyük kurtuluştur."* buyurmuştur. Biz, Allah Teâlâ'nın ahirette mü'minler için hazırladığı en büyük mükâfatın, ağaçları altından ırmaklar akan cennetler olduğuna ve bu cennetlerde ebedî kalacaklarına iman ederiz. Fakat bunlar, gayb âlemine ait yerler olması itibariyle, onların nasıl olduğunu bilemeyiz ve onlardan söz edemeyiz. Ancak hiç şüphe yoktur ki Allah'a ve Resulüne itaat edenlerin cennette sahip olacakları ebedî hayat, onlar için en büyük kurtuluştur.

14 Buna rağmen, *"Kim Allah'a ve peygamberine isyan ve O'nun kanunlarına tecavüz ederse, O da onu içinde daimî kalacağı ateşe sokar. Onun için zelil edici bir azap vardır."* Bu, Allah'a ve peygamberine isyan edenlerin cezasıdır. Bu ne büyük bir cezadır!

Allah Teâlâ, daha önceki ayet-i kerimede cennet ehlinden söz ederken, çoğul sîgasıyla, *"İçinde daimî kalacakları (hâlidîne fîhâ) cennetlere sokar."* buyurmuş; fakat bu ayet-i kerimede cehennem ehlini müfret sîgasıyla, *"İçinde daimî kalacağı (hâliden fîhâ) ateşe sokar."* demiştir. Bu, cennet ehlinin cennet nimetlerinden beraberce ve birbirleriyle dostluk ve ahbaplık kurmuş bir ümmet olarak faydalandıklarına işaret içindir. Çünkü refah ve mutluluk içinde yaşayan insanların en belirgin özellikleri, birbirleriyle kaynaşarak bu refah ve mutluluklarını beraberce kutlamaları ve günlerini şen ve şakrak, bayram havası içinde geçirmeleridir. Buna karşılık işledikleri büyük suçun cezasını çeken insanlar yalnızdırlar; küskündürler ve umutsuzdurlar. Gördükleri azap, hepsini de kendi derdine düşürmüş, bir başkasıyla ilgilenme imkânı bırakmamıştır. Bu sebepledir ki onlar, bir arada bulunsalar bile bir toplum vücuda getiremezler.

Ayet-i kerimenin zahirî manasından anlaşılan şudur ki Allah'a ve peygamberine isyan edip hududunu tecavüz eden kimse kâfirdir ve ebediyyen cehennemde kalacaktır. Ancak mesele, Müslümanlar arasında ihtilaflı bir meseledir ve bu ihtilaf, ehl-i sünnetten Eş'ariyye mezhebiyle ehl-i bidatten Mutezile mezhebi arasındadır. Mutezileye göre büyük günah sahibi cehennemde ebedîdir. Ehl-i sünnete göre ise büyük günah işleyen kimse, kâfir olarak ölmedikçe cehennemde ebedî değildir. Böyle kimseler, Allah Teâlâ'nın Nisâ suresinin 115. ayetindeki, *"Allah, yalnız kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz; bunun dışındaki günahları ise dilediği kimse için bağışlar."* kavl-i şerifi gereğince iki şıktan hâli değillerdir:

1. Ya Allah onların günahlarını bağışlar ve hiç azap etmeden onları cennetine sokar.

2. Ya da günahları kadar cezalandırır; sonra cennetine sokar.

Bu ayet-i kerime, mü'min kimsenin, büyük günah işlese bile kâfir sayılmayacağını açık bir şekilde göstermektedir. Ancak günah işleyen bu kimsenin, günaha yaklaşımının, meselenin hâllinde büyük önemi bulunduğunu da gözden uzak tutmamak gerekir; Nitekim öyle kimseler vardır ki nefislerinin şehevi arzularına mağlup olarak ilahî emirleri unuturlar, nehiyler ve vaidler, kalplerinden çıkıp gider ve günah işlerler. Fakat bir süre sonra ilahî emirler ve nehiyler hafızalarında canlanmaya başlar. Önceleri karanlıkta parıldayan zayıf bir ışık gibi giderek kuvvetlenir. İnsanın onu günah işlemeye sevk eden şehevi arzuları tamamen sükûn bulduğu zaman, o da kendisinin, kendisini çepeçevre kuşatacak bu ışığın ortasında bulunduğunu fark eder. İşte o zaman nedamet duyguları bütün benliğini kaplar; Rabbine tevbe eder; O'ndan af ve mağfiret diler. Kendisini günah işlemeye sevk eden nefsine levm edip onu kötüler. İşte Allah Teâlâ'nın af ve mağfiretine mazhar olarak cennetine girecek olan günahkâr mü'minler bunlardır. Bunlar büyük günah işleyip Allah'a ve peygamberine isyan eden, aynı zaman-

da Allah'ın hudutlarını tecavüz ederek ebedî cehennem azabına müstahak olan kâfirlerden farklıdırlar. Bunlar, büyük günah işlemiş olsalar bile işledikleri günah üzerinde direnmezler; yaptıkları kötülüğün farkına varıp nedamet duyarlar ve ondan tevbe ederler. Nitekim Allah Teâlâ Âl-i İmrân suresinin 135. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bunlar, bir kötülük işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlarlar da günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar? Bunlar, işledikleri kötülük üzerinde bile bile ısrar da etmezler."*

Bir kısım insanlar böyle oldukları hâlde diğer bazı kimseler de vardır ki Allah'ın haram kıldığı bir fiili, onun haram olduğunu bile bile ve umursamazlık içinde ve cüretle irtikâp ederler. Şehvetleri sükûn bulmuş olsa bile akılları, yeniden işleyeceği o kötülüğün plan ve programlarıyla meşgul olur ve onu, evvelkinden daha kolay işlemenin yollarını araştırır. Allah'a tevbe etmek ve O'ndan af ve mağfiret dilemek aklına gelmediği gibi, irtikâp ettikleri günahları kat kat artırırlar. Öyle ki bu günahlar, kendilerini çepeçevre kuşatır da onlar hayatlarından memnun, günahlarına günah katmakla meşguldürler. Böyleleri, Allah Teâlâ'nın, Bakara suresinin 81. ayetinde tarif ettiği kimseler gibidirler: *"Kim bir günah kazanır ve suçu çepeçevre kendisini kuşatırsa, işte böyleleri cehennem ehlidir; onlar orada ebedî kalacaklardır."* Bunlar, ara sıra tevbe edip Allah'tan af ve mağfiret dileseler bile bu davranışlarında samimi değillerdir; çünkü bu işten fariğ olunca, ilk yapacakları iş, önceden tasarladıkları haramı gönül rahatlığı içinde irtikâp edebilmektir. İşte bunlar, Allah'a ve Resulüne isyan eden ve isyanında direnen kimselerdir. Gerçek iman ile böyle bir direnişin bir arada bulunması mümkün değildir. Bu itibarla kimin günahları çepeçevre kendisini kuşatır ve o bu günahlar üzerinde direnir, onları terk etmek istemezse, o kimseye mü'min demek doğru olmaz. O, Allah'a ve peygamberine isyan ve O'nun hudutlarını tecavüz eden ve bu yüzden ebediyyen cehennemde kalacak olan kimselerdendir. *"Onun için zelil edici bir azap vardır."* İnsan olarak yaratılmış olmasına rağmen insanlık şeref ve haysiyetine ihanet ettiği ve Allah'ın haram kıldığı en çirkin günahlarla onu zelil ettiği için ahirette de aynı zillete mahkûm olacak ve bu yüzden göreceği ruhani azap, bedeninin ateşte yanmasıyla göreceği cismani azaptan daha şiddetli olacaktır.

Allah'ım! Bizi, sana ve sevgili peygamberine asi olan ve hudutlarını tecavüz eden kullar olmaktan koru! Bizi, dünya ve ahirette zelil etme! Cehennem azabından koru bizi, yâ Rabbi! Âmîn.

وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ[15] فَإِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ
حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا
فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ
يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُولٰئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ
يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتّٰى إِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ
اُولٰئِكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٨﴾

[15] Kadınlarınızdan fuhşu irtikâp edenlere karşı, kendi içinizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik

ederlerse, ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlar için bir yol açıncaya kadar onları evlerde tutun.

16 İçinizden fuhşu irtikâp eden (kadın ve erkek)leri, eziyetle cezalandırın. Eğer tevbe eder ve düzelirlerse, ikisine de eziyet etmekten vazgeçin. Zira Allah, tevbeleri kabul edici ve bağışlayıcıdır.

17 Allah katında (makbul) tevbe, bilmeden kötülük işleyip de hemen akabinde tevbe edenlerinkidir. İşte, Allah'ın tevbelerini kabul ettiği kimseler de bunlardır. Allah, (her şeyi) hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

18 Yoksa (makbul) tevbe, kötülükleri işleyenlerin, sonra içlerinden birine ölüm geldiği zaman, "İşte şimdi tevbe ettim." diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi değildir. İşte böyleleri için biz, elim bir azap hazırladık.

Bundan önceki ayetlerde kadınlarla ilgili bazı hükümler getirilmiş ve bu hükümlerle kadınlara ait bazı haklar beyan edilmişti. Bu birkaç ayetle getirilen hükümler üzerinde biraz dikkatle durulacak olursa, şu husus apaçık görülür ki İslam dini, kadına, sahip olması gereken haklar yönünden, erkekle aralarında hiçbir ayırım yapmadan ve onunla eşdeğerde olmak üzere insanlık tarihindeki gerçek değrini vermiş, erkeği de onun haklarına riayet etmek ve onları korumakla görevlendirmiştir. Nitekim surenin daha ilk ayetlerinde insanları bir tek nefisten yarattığını, kadını da erkeğe eş olmak üzere aynı cinsten meydana getirdiğini beyan ettikten sonra, erkekleri velayetleri altında bulunan yetim kızlarla mallarına tamaen evlenmekten men etmiş, içlerinde böyle bir endişe bulunduğu takdirde aralarında adil davranmak şartıyla dörde kadar başka kadınlarla evlenebileceklerini bildirerek onlara, evlendikleri kadınlara mehirlerini cömertçe vermelerini, onların gönül rızasıyla bağışladıkları dışında bu mehirlerden hiçbir şey yememelerini de emretmiştir.

Daha sonra, ana babaların veya akrabaların ölümü hâlinde onlardan miras olarak kalan malda kadınların da hakları bulunduğunu özellikle belirterek cahiliye devrinin kadın aleyhine olan tatbikatına son vermiş, sonra da ölen kimselerin yakınlık derecelerine göre, kadına ve diğer vârislere düşecek miras hisselerini beyan etmiştir.

Özet olarak zikrettiğimiz bu hükümler, Kur'an-ı Kerim'in ve tabiatıyla İslam dininin, kadını hiçbir surette erkekten ayırmadığını, dahası, erkeği, kadının haklarını korumakla görevlendirdiğini gösteren delillerdir. İşte, yukarıdaki fuhuş irtikâp ederek büyük günah işleyen kadınlardan söz eden ayetleri de bu manada değerlendirmek gerekir. Biraz önce de açıkladığımız gibi, Allah Teâlâ, kadınlara iyi davranılmasını ve haklarının korunmasını emretmiştir. Bu, onlar için bir ihsandır; iyiliktir. Bu ihsan, dünyada bazen sevap ile olduğu gibi, bazen de Allah'a karşı isyan etmiş bir kimseyi, zor kullanarak ve ceza vererek isyanından vazgeçirmeye çalışmakla da olur. Çünkü dinin aslı, adalet ve insaf ölçüleri içinde kalarak ifrat ve tefrite düşmemektir. Bu da ancak asiyi isyanından vazgeçirmekle sağlanır. Bilinen bir gerçektir ki Allah'a karşı isyanın en büyüğü ve en çirkini zinadır. Bu fiil, özellikle kadında daha da büyüyüp çirkinleşir. Çünkü kadınların sebep olduğu fitne daha çok ve veled-i zinasını tevris yönünden daha tehlikelidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kadınlarla ilgili hükümler meyanında şöyle buyurmuştur:

15 Kadınlarınızdan fuhşu irtikâp edenlere karşı, kendi içinizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlar için bir yol açıncaya kadar onları evlerde tutun.

[16] İçinizden fuhşu irtikâp eden (kadın ve erkek) leri, eziyetle cezalandırın. Eğer tevbe eder ve düzelirlerse, ikisine de eziyet etmekten vazgeçin. Zira Allah, tevbeleri kabul edici ve bağışlayıcıdır.

15 Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyle Müslümanlara, önce fuhuş işleyen kadınların bu fiilleri işlediklerini dört şahit ile ispatlamalarını emretmiştir. *Fuhuş*, son derece kötü ve çirkin bir fiil veya iş hakkında kullanılan bir kelimedir. Bütün İslam uleması, bu kelimenin, ayet-i kerimede zina karşılığı kullanıldığı görüşündedirler. Buna göre, ayet-i kerimedeki ilk ibarenin manası şöyledir: Evli olduğunuz kadınlardan kim zina işlerse, buna şahitlik edecek dört erkek şahit getirin.

Zina işleyen kadınların bu fiillerine şahitlik edecek dört şahit istenmesi, bu fiili işlediklerinin yakinen bilinmesi ve ayet-i kerimede işaret olunan cezaların tatbik edilebilmesi içindir. Zina işlediği kesin olarak tespit edilemeyen kadına zina isnadı büyük bir iftiradır ve bu da ayrı bir suç sayılır.

Zinaya şahitlik edecek dört şahidin erkek olması gerekir. İbn Şihâb ez-Zuhrî'den nakledildiğine göre, Hazreti Peygamber'in ve ondan sonraki iki halifenin sünneti, haddi gerektiren suçlarda kadın şahitlerin şehadetlerinin kabul edilmemesidir. Bunun hikmeti, kadınların, ister fuhuş olsun, ister başka bir cürüm veya suç olsun, bu gibi çirkin fiillerin işlendiği, keza bu fiilleri işleyenlerin değişik şekillerde cezalandırıldığı yerlerden uzak tutulmaları, kalplerindeki rikkatin yok edilmemesi ve cezaya sebep kılınmamaları içindir.

Eğer dört şahit, kadınların zina işlediklerine şahitlik ederlerse, hem tedbir hem de ceza olmak üzere evlerinde hapsedilmeleri gerekir. Hapis sırasında ya ölüm gelir onları bu dünyadan alır götürür yahut da Allah, onların evden çıkmalarını sağlayacak başka bir ayet ve başka bir hüküm getirir. Ayetin bu ibaresi, hapsin, zina işleyen kadınlar için bir ceza sayılsa bile daha çok bir tedbir olduğuna ve onların, aynı suçu bir daha işlemelerini önlemek gayesine matuf bulunduğuna delalet eder. İşlenen fiilin cezası ise bu ayetle tespit edilmemiş demektir. Nitekim bu ayetin nüzulünden sonra Hazreti Peygamber'in şöyle buyurduğu Müslim (*Sahîh*, III. 1316) tarafından Ubâde ibnu's-Sâmit tarikiyle rivayet edilmiştir: "Benden alınız; benden alınız. İşte Allah kadınlar için bir yol açtı: Bekâr bakire ile zina işlediğinde cezası yüz değnek ile bir yıl sürgün, bakire olmayanların cezası ise yüz sopa ve taşla recimdir."

Bazı ulemaya göre bu hadis, ayet-i kerimede Allah tarafından açılacağına işaret edilen yolun beyanıdır. Kur'an ayetinin hadisle neshine cevaz verenler de ayetin bu hadisle neshedildiğini ileri sürmüşlerdir. Diğer bazılarına göre ise bu ayeti, Nûr suresinin 2. ayeti neshetmiştir ki ayet şöyledir: *"Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."*

Kanaatimizce ayet-i kerimeyi mensuh saymaya gerek yoktur. Zira had cezası ne hadisle ne de Nûr suresindeki ayetle kaldırılmıştır. Hapis ise yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, kadınların aynı suçu bir daha işlememeleri için bir tedbirdir.

Ayet-i kerimede dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır. Kadınların evde hapsedilmeleri ve dışarı çıkmalarına engel olunması, ancak zina işleyen kadınlara aittir ve aynı fiili tekrar işlemelerini önlemek içindir. Buna rağmen namuslu kadınların sırf taassup dolayısıyla kocaları tarafından eve hapsolunmaları ve ihtiyaç için de olsa dışarı çıkmalarının engellenmesi caiz değildir.

16 Allah Teâlâ, zina işledikleri dört kişinin şahitliğiyle sabit olan kadınlarla ilgili hükmü beyan ettikten sonra, yine zina işledikleri sabit olan kadın ve erkeklerin cezalarını zikretmiş ve onların eza ile cezalandırılmalarını emretmiştir. İbn Abbâs'tan rivayet olunduğuna göre, ayette emredilen ezadan maksat, zina edenlerin sözle kınanıp azarlanmaları ve dövülmeleridir. Şu var ki bu ezanın mahiyet ve miktarı açıklanmamış, beyanı Hazreti Peygamber'in sünnetine bırakılmıştır ki çok geçmeden Nûr suresinin 2. ayeti ve Hazreti Peygamber'in hadisi, zina eden kadın ve erkeklerin cezasına açıklık getirmiş

ve bu hususlaki tatbikata belirli bir yön vermiştir. Buna göre, zina eden evlenmemiş kadın ve erkeklerin cezası, yüz değnek ile bir yıl sürgün, evli veya dul kadın ve erkeklerin cezası ise yüz değnek ile ölünceye kadar taşlanmak, yani recimdir.

Allah Teâlâ, zina ettikleri sabit olan kadın ve erkeklere ceza olmak üzere eziyet edilmesini emrettikten sonra, bunların zinayı terk etmeleri, pişmanlık duyup tevbe etmeleri ve hâllerini düzeltmeleri hâlinde onlardan el çekilip eziyetten vazgeçilmesini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Eğer tevbe eder ve düzelirlerse, ikisine de eziyet etmekten vazgeçin. Zira Allah, tevbeleri kabul edici ve bağışlayıcıdır."* O, tevbeleri kabul edip günahkârları bağışladıktan sonra, artık sizin için onlara ceza vermek doğru olmaz; size yaraşmaz. Bu itibarla siz de onlara eziyet etmekten, kötü söz söylemekten vazgeçin. Ancak şunu da bilin ki:

[17] Allah katında (makbul) tevbe, bilmeden kötülük işleyip de hemen akabinde tevbe edenlerinkidir. İşte, Allah'ın tevbelerini kabul ettiği kimseler de bunlardır. Allah, (her şeyi) hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

[18] Yoksa (makbul) tevbe, kötülükleri işleyenlerin, sonra içlerinden birine ölüm geldiği zaman, "İşte şimdi tevbe ettim." diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi değildir. İşte böyleleri için biz, elim bir azap hazırladık.

17 Allah Teâlâ, bundan önceki ayet-i kerimede zina işleyen kadın ve erkeklerin, işledikleri bu fiilden pişmanlık duyup tevbe ettikleri ve hâllerini düzelttikleri takdirde onlara eziyet etmekten vazgeçilmesini emretmiş, bu ayet-i kerimede ise tevbenin vaktini ve kabul şartlarını açıklayarak, vaktinde ve şartlarına uygun olarak yapılan tevbenin makbul olduğunu bildirmiştir.

Makbul tevbenin vakti, işlenen çirkin fiilin hemen akabinde olandır. Yani o fiil işlendikten kısa bir süre sonra tevbe edilmelidir ki hem aynı günahın tekrar işlenmesi önlenmiş olsun, hem de ne zaman geleceği bilinmeyen ölümün önüne geçme ihtimali bulunsun. Çünkü insan, kendisine ölümün ne zaman geleceğini bilemez; fakat bilinen ve muhakkak olan bir şey vardır ki o da her geçen günün, insanı biraz daha ölüme yaklaştırdığıdır. Binaenaleyh insan, o sayılı günler tükenip ölüm kapıyı çalmazdan önce günahından tevbe etmelidir ki, "Daha vakit var." deyip dururken tevbe edemeden ölümün pençesine düşmesin.

Makbul tevbenin şartlarına gelince, bu da işlenen kötülüğün bilmeden işlenmesidir. Allah'a isyan edip günah işleyen herkese *cahil*, işlediği fiile de *cehalet* denilmiştir. Nitekim Yûsuf suresinin 33. ayetinde Yusuf'un (as.) duasında şöyle dediği görülür: *"Eğer onların tuzaklarını benden uzak tutmazsan onlara meyleder ve cahillerden olurum."* Keza Allah Teâlâ Nûh'a şöyle hitap etmiştir: *"Bilmediğin şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı nasihat ederim."* (11/Hûd, 46). Günah işleyen asilere cahil denilmesinin sebebi, sahip oldukları aklı, sevap ve ıkab hakkındaki bilgilerini kullanamamalarıdır. Eğer bunları kullanmış olsalardı, işledikleri fiilin kötülüğünü, bu fiilin kendilerine hiçbir fayda getirmeyeceğini, aksine onu işlemekle Allah'a isyan etmiş olacaklarını anlamakta güçlük çekmezler ve ondan uzak dururlardı. Ne var ki bu cahiller, şehvetlerinin galeyana gelmesi hâlinde akılları başlarından gider; hakkı hakikati unutup, boyunlarına takılmış şehvet ipinin peşinde sürüklenir giderler. Ancak şehvetleri sükûn bulup akılları başlarına döndüğü zaman, yaptıklarından pişmanlık duyup Allah'tan af ve mağfiret dilerler. *"İşte, Allah'ın tevbelerini kabul ettiği kimseler bunlardır."* Bunlar, her ne kadar cehalet içinde günah işlerlerse de çok geçmeden Allah'a tevbe ederler ve günahın içlerine yerleşip kök salmasına fırsat vermezler. Günah üzerinde ısrar etmezler. Allah, şüphesiz, kullarından kimin tevbesinin nasuh, kimin tevbesinin de yalan tevbe olduğunu bilir. Keza onların zayıf taraflarını da bilir ve bu yüzden düştükleri günah çukurundan onları tevbeleriyle kurtarır ve onlara fa-

zilet kazandırır. Eğer tevbeler kabul edilmese ve günahlar da bağışlanmasa idi, insanların günahtan kurtulmaları ve yeniden insanlık şeref ve faziletini kazanmaları için teşvik edici hiçbir unsur bulunmaz, aksine insanlar günah üstüne günah işlerlerdi. İşte bu da Allah'ın, kulları hakkındaki tevbe ile ilgili sayısız hikmetlerinden biridir.

18 Allah katında tevbeleri makbul olmayan kimselere gelince, bunlar, ölüm kendilerine gelinceye kadar günahın her çeşidine dalıp çıkan, ölüm kapılarını çalınca da ahireti hatırlayıp, *"İşte asıl şimdi tevbe ettim."* diyenlerdir.

Bundan önceki ayet-i kerime ile bu ayet-i kerimede dikkat edilmesi gereken iki önemli husus vardır. Birincisi, Allah Teâlâ bir önceki ayette tevbeleri makbul kimselerden söz ederken, *"Allah'ın, kabulünü kendisine vacip kıldığı tevbe"* manasında bir ibare zikretmiştir. Bu ibareyle ilgili olarak şunu hemen belirtmek gerekir ki bu tevbenin kabulü, Allah için zoraki olan yahut O'nu zorlayan bir şey değildir. Allah, şüphesiz, zorlanmaktan münezzehtir. O, dilediğini yapar. Yapmadığını O'na yaptıracak hiçbir güç, hiçbir kuvvet yoktur. Bununla beraber, ayetteki bu ibareden anlaşılan mana odur ki Allah Teâlâ, bilmeden işlediği bir günahtan halis niyetle veya samimi kalple tevbe eden kulunun tevbesini kabul etmekten asla çekinmez. O, böyle bir tevbenin kabulünü kendi kendine vacip kılmıştır.

Allah Teâlâ makbul tevbeyi bir önceki ayette bu manada tavsif ettiği hâlde kabul edilmeyecek tevbe hakkında aynı kesin ifadeyi kullanmamış ve "Bu tevbenin reddini kendime vacip kıldım." dememiştir. Bu, ölüm yakalarına yapışıncaya kadar günah işleyenlerin tevbelerinin asla kabul edilmeyeceğini beyan manasında değil, bu günahkârların, hiçbir zaman sahih ve kabule layık tevbe etmediklerini beyan manasındadır.

Ayet-i kerimelerde üzerinde durulması gereken ikinci önemli husus, tevbeleri kabul edilen günahkârlardan söz edilirken, *"bilmeden kötülük işleyen kimseler"* denildiği hâlde tevbeleri makbul olmayan kimselerden, *"kötülükleri işleyenler"* şeklinde söz edilmesidir. Birinci ayette bir tek *"kötülük"*e karşılık, ikinci ayette çoğul olarak *"kötülükler"* denilmesi, belli bir kötülüğün müteaddit defalar tekrar edildiğini ve bu kötülüğe alışıldıktan sonra onu diğer kötülüklerin takip ettiğini gösterir. Bu ise günah üzerinde ısrar etmekten ve günahları, günah işleyeni çepeçevre kuşatmış olmaktan başka bir manaya gelmez. Bakara suresinin 81. ayetinde, *"Kim bir günah kazanır ve suçu çepeçevre kendisini kuşatırsa, işte böyleleri cehennem ehlidir."* denilmiştir. Ömrünün sonuna kadar kötülük işleyip de ölüm kapısını çalınca tevbe etmeyi düşünebilen, fakat bu hâldeyken tevbesi kabul edilmeyen kimseler hakkında da Allah Teâlâ aynı akıbeti haber vermiş ve *"İşte böyleleri için biz, elim bir azap hazırladık."* buyurmuştur. Suçu kendisini çepeçevre kuşatan kimsenin akıbetini haber veren Bakara suresinin 81. ayetiyle, işlediği günah yüzünden tevbesi kabul edilmeyen kimsenin akıbetini gösteren yukarıdaki ayet-i kerime arasındaki benzerlik, günahkârlar arasındaki benzerliğin bir neticesidir. Nitekim yukarıdaki ayet-i kerimede ölüm gelinceye kadar günah işlemeyi sürdüren, ölüm alametleri belirince de *"İşte asıl şimdi tevbe ettim."* diyen kimselerle kâfir olarak ölen kimseler arasındaki benzerliğe de işaret edilmiş ve her ikisinin de tevbelerinin kabul olunmadığı ve her ikisi için de elim bir azap hazırlandığı belirtilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ
إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ
اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾ وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ ۙ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا

مِنْهُ شَيْـًٔا اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

[19] Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız ve apaçık bir fuhuş irtikâp etmedikçe (mehir olarak) verdiklerinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmanız size helal değildir. Onlarla iyi geçinin; eğer onlardan hoşlanmazsanız, (biliniz ki) bir şeyden hoşlanmamanız ve Allah'ın da o şeyde pek çok hayır takdir etmiş olması pek mümkündür.

[20] Bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz ve onlardan birine de (mehir olarak) pek çok mal vermişseniz, ondan hiçbir şey geri almayın. (Kadına) hem iftira ederek, hem de apaçık günah yükleyerek o şeyi geri alır mısınız?

[21] Hem birbirinizle o derece kaynaşmış olduğunuz ve onlar sizden o derece kesin bir teminat aldıkları hâlde onu nasıl geri alırsınız?

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerde Müslümanları yetimlerle ve yetim mallarıyla ilgili cahiliye âdetlerinden men etmiştir. Hakir görüldükleri için mirastan hisse alamayan kadın ve çocukları hak sahibi yaparak onlara insanlık şeref ve itibarını yeniden kazandırmış, kadınların bu şeref ve itibarını mahveden ve büyük suç ve günah sayılan fuhuş veya zina irtikâp etmeleri hâlinde takip edilecek yolları göstermiş ve bu münasebetle tevbenin de önemini beyan etmiştir. Yukarıdaki ayetlerde ise yine kadınların haklarını korumak ve cahiliye devrinin zillet ve hakarete varan tatbikatından onları kurtarmak için Müslümanlara hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[19] Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız ve apaçık bir fuhuş irtikâp etmedikçe (mehir olarak) verdiklerinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmanız size helal değildir. Onlarla iyi geçinin; eğer onlardan hoşlanmazsanız, (biliniz ki) bir şeyden hoşlanmamanız ve Allah'ın da o şeyde pek çok hayır takdir etmiş olması pek mümkündür.

19 Buhârî (*Sahîh*, V. 176) ve Ebû Dâvûd'un (*Sünen*, I. 482) İbn Abbâs'tan naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, cahiliye devrinde bir adam öldüğü zaman velilerinin, ölen adamın karısı üzerinde herkesten fazla hakkı olurdu. Bazıları isterlerse onunla evlenir, isterlerse onu başkasıyla evlendirir yahut onu hiç evlendirmez, evlenmesine de engel olurlardı.

Başka bir haberde de şöyle denilmiştir: Cahiliye devrinde Medine'deki bir âdete göre, bir adam öldüğü zaman malına vâris olan kişi, karısına da vâris olur, eğer onunla evlenmeyi dilerse, ölenin vermiş olduğu mehirden başka mehir vermeden onunla evlenir; dilerse onu başkasıyla evlendirir, mehirini de kendisi alır, kadına ondan hiçbir şey vermezdi. Aynı zamanda ölenden miras kalan malı kendisine vermesi yahut bir an önce ölüp elindeki malın kendisine kalması için kadına baskı yapar, eziyette bulunurdu.

Bu haberler, İslamiyet'ten önce kadının nasıl bir hayat sürdüğünü ve erkeğin yanında nasıl bir mevkie sahip bulunduğunu göstermesi için kâfidir. Kadın, bu dönemde sadece bir maldı; değeri ise hırsları ve şehvetleri tatmin edebildiği ölçüde idi. Tıpkı beğenildiği zaman giyilen, biraz örselenince çıkarılıp atılan bir elbise gibi. Bu itibarla o, hırs ve şehvetleri tatminden başka hiçbir işe yaramaz, dolayısıyla onun aile ve toplum içinde hiçbir hakkı ve hiçbir salahiyeti bulunmazdı. Oysa kadının erkekten hiçbir farkı yoktu. Belki bazı yönlerden za-

yıf yaratılmıştı; fakat insan olarak erkek kadar şerefi ve itibarı bulunuyordu. Ancak geçen zaman içinde nefislerini hırs ve şehvetin esaretine teslim eden insanlar, kadınları da nefislerinin oyuncağı hâline getirmiş ve böylece onların yaratılışından sahip oldukları şeref ve itibarı yok etmişlerdi.

İslam, yok edilen bu şeref ve itibarı onlara yeniden iade etmiştir. Nitekim ayetlerini tefsir etmeye çalıştığımız bu sure, adından da anlaşılacağı üzere kadınlara tahsis edilmiş ve içerisinde kadın haklarını koruyan pek çok ahkâm zikredilmiştir. İşte bu ayet-i kerime de bunlardan birini ihtiva etmektedir. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helal değildir."* Müslümanlara yöneltilen bu hitaptan açıkça anlaşılmaktadır ki Allah Teâlâ cahiliye devrinde cari olan bir âdete uymaktan onları menetmiş ve demiştir ki: Ey Allah'a ve Resulüne iman edenler! Kadın haklarını hiçe sayarak, sanki onlar mal yahut köle imiş gibi, kendinize onları miras kılmaya ve onlar da buna rıza göstermedikleri hâlde zorla ve tehditle onları dilediğiniz gibi kullanmaya kalkışmayın. Onlar ne mal ne de köledir. Bu sebeple onları zorla kendinize miras kılmanız, size asla helal değildir.

Keza kocaları ölmüş kadınları, kendilerine kocalarından kalmış mallara sahip olmak için, zorla ve tehditle elinizin altında tutmanız, malları size miras kalsın diye, onlar istemeseler bile zorla onları nikâhınız altına almanız, aynı şekilde size haram kılınmıştır.

"Apaçık bir fuhuş irtikâp etmedikçe (mehir olarak) verdiklerinizin bir kısmını alıp götürmeniz için, onları sıkıştırmanız da size helal değildir."

Keza evlenip mehirlerini verdiğiniz kadınlarınızdan hoşlanmadığınız ve kendilerini terk etmeyi düşündüğünüz yahut başka sebepler yüzünden onlardan ayrılmaya karar verdiğiniz takdirde onlara verdiğiniz mehirlerin bir kısmını almak için onları sıkıştırmanız ve onlara eziyet etmeniz de helal değildir.

Ancak kadınlardan, zina, hırsızlık ve bunun gibi apaçık fuhuş işleyenler olursa, o zaman kocalarının onlara verdikleri mehirleri geri alabilmeleri için onları sıkıştırmalarında ve onlara eziyet etmelerinde bir beis yoktur. Şu var ki onların fuhuş işledikleri açık ve kesin bir şekilde anlaşılmış olmalıdır. Zira bazı kocalar, karıları hakkında yanlış bir zanna yahut kötü bir şüpheye düşerler ve onlara işlemedikleri bir kötülüğü isnatla iftirada bulunurlar ki bu, büyük bir zulümdür. Bu itibarla kadınlar, cezalandırılmalarını gerektiren ağır bir suç işlemedikçe, onlara verdiğiniz mehirleri geri almak yahut kendilerine düşen mirası ele geçirmek maksadıyla onlara baskı yapmanız, eziyet etmeniz ve onları çeşitli şekillerde sıkıştırmanız size asla helal değildir.

"Onlarla iyi geçinin." ve onlara iyi muamele edin. Onlar da size karşı iyi davransınlar. Eşler arasında iyi geçim, ancak karşılıklı olarak birbirlerinin haklarına saygı göstermek ve birbirlerine karşı iyi davranmakla mümkün olur. Nitekim Rûm suresinin 21. ayetinde, *"Size kendi nefsinizden kendisiyle huzura kavuşabileceğiniz eşler yaratıp aranıza sevgi ve merhamet koyması Allah'ın delillerindendir."* buyurulmuştur ki bu ayet-i kerime, aile hayatının sadece sevgi ve merhamet temelleri üzerine kurulması gerektiğini açık bir şekilde gösterir.

Bununla beraber eşlerinizin ahlaklarındaki bir ayıp yahut kendi ellerinde olmayan bir yaratılış bozukluğu yahut birçok kadında olduğu üzere ev işlerini gerektiği şekilde yapamamaları yahut da sizden başka bir erkeğe meyledip size karşı görevlerini yerine getirmemeleri sebebiyle, *"Onlardan hoşlanmazsanız, (bilesiniz ki) bir şeyden hoşlanmamanız ve Allah'ın da o şeyde (sizin için) pek çok hayır takdir etmiş olması pek mümkündür."* Bu takdirde onları sıkıştırmakta ve onlardan ayrılmakta acele etmeyip sabır göstermeniz sizin için daha hayırlı olur. Çünkü nefsin hoşlanmadığı öyle şeyler vardır ki din yönünden insan için çok iyi ve çok faydalıdır. Mesela denebilir ki erkeğin hoşlanmadığı ve ayrılmaya karar verdiği karısı, kocasına verdiği son derece hayırlı

bir evlat sayesinde onun gözünde yücelir ve kıymet kazanır. Keza erkeğin sabretmesi ve karısına iyi muamele etmesi sayesinde kadının hâli düzelir ve kocasına yaptığı hayat arkadaşlığı sayesinde beraberce dünyanın en mutlu günlerini geçirirler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Bakara suresinin 216. ayetinde, *"Bir şey sizin hakkınızda hayırlıdır da siz onu kötü görürsünüz; bir şey hakkınızda şer olduğu hâlde ondan hoşlanırsınız. Bunu siz bilemezsiniz de Allah bilir."* buyurmuştur.

Netice olarak İslam, kadınlara karşı iyi davranılmasını, eşleri onlardan hoşlanmasalar bile kendilerinde hayır bulunacağı ümidiyle sabretmelerini ve büyük kötülük işlemedikçe onlara eziyet edilmemesini emretmiş, eğer mutlaka onlardan ayrılmak gerekirse, bununla ilgili olarak da şöyle buyurmuştur:

[20] Bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz ve onlardan birine de (mehir olarak) pek çok mal vermişseniz, ondan hiçbir şey geri almayın. (Kadına) hem iftira ederek, hem de apaçık günah yükleyerek o şeyi geri alır mısınız?

[21] Hem birbirinizle o derece kaynaşmış olduğunuz ve onlar sizden o derece kesin bir teminat aldıkları hâlde onu nasıl geri alırsınız?

20 Bazı hâlleri dolayısıyla eşlerinden hoşlanmasalar bile onlarda yine de hayır bulunacağı ümidiyle sabretmeleri ve hoşnutsuzluklarını onlara karşı iyi davranarak hoşnutluğa çevirmek için gayret sarf etmeleri, erkekler için elbette denenmesi gereken ilk ve en hayırlı davranıştır. Bununla beraber eğer hoşnutsuzluk ve tahammülsüzlük son hadde ulaşır ve artık sabır mümkün olmazsa, erkek, apaçık bir fuhuş irtikâp ettiği veya bir kötülük işlediği sabit olmadığı hâlde karısından ayrılmaya ve onun yerine başka bir eş almaya karar verebilir. İşte, Allah Teâlâ, yine kadının hakkını korumak ve onun herhangi bir surette zarar görmesine engel olmak için, erkeklere hitap etmiş ve demiştir ki: Hoşnutsuzluğunuzun son hadde ulaştığı ve sabrınızın tükendiği, eşlerinizi bırakmaya ve onların yerine başka eşler almaya karar verirseniz, onlara mehir olarak ne kadar çok mal vermiş olursanız olun, sakın o maldan hiçbir şey geri almayın. Hatta kendilerine henüz vermediğiniz mehirden bir miktar mal varsa, borçlu olmanız dolayısıyla bunu onlara vermeniz gerekir. Çünkü hiç günahları olmadığı hâlde onları sadece kendi arzunuz ve kendi menfaatiniz için terk eden ve onların yerine başka eşler almayı düşünen sizsiniz. Yoksa onlara iftira ederek ve günah yükleyerek mi verdiğiniz mehiri geri alacaksınız? Zira bazıları, karılarını boşamak istedikleri zaman, onlara fuhuş isnat etmeyi, mehirlerini bu iftira ile onlardan kolayca geri almayı âdet hâline getirmişlerdir.

21 Fakat siz böyle bir şeyi nasıl yaparsınız? Birbirinizle evlendiğiniz zaman, kalpleriniz birbirinize karşı sevgi ve şefkat duygularıyla dopdolu idi. Bir yastığa beraberce baş koymuştunuz. Kısacası siz ikiniz tek bir vücut gibi olmuştunuz. Ayrıca eşleriniz sizden, umursamazlık edemeyeceğiniz kesin bir söz de almışlardı ve bu söz, sizi birbirinize bağlayan nikâh akdi sırasında alınmıştı. Bu söz, birçok müfessirin ittifakla zikrettikleri Bakara suresinin 229. ayetindeki Allah Teâlâ'nın kadınlar adına erkeklerden aldığı sözdü ve nikâhın şartı olarak erkeklere şöyle denilmişti: *"Ya bilinen usulde tutmak, ya da iyilikle salıvermek."* İyilikle salıvermenin manası, elbette eşlerinizi boşadığınız zaman, onlara verdiğiniz mehiri geri alabilmek için fuhuş isnat ve iftiralarıyla onları korkutmak ve nefislerini sizden mehir karşılığı satın almalarını temin etmek değildir. Fakat iyilikle salıvermek, kocaları tarafından terk edildikleri için, hayatta yemiş oldukları en büyük darbenin acısını onlara hissettirmeyecek şekilde onların güzellikle ayrılmalarını sağlamak manasındadır. Siz onları, işte bu şartla nikâhınız altına aldığınız hâlde şimdi verdiğiniz mehiri geri almak için nasıl olur da onlara işkenceyi reva görürsünüz?

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا ۚ وَسَآءَ سَبِيْلًا ﴿٢٢﴾
حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْاَخِ وَبَنٰتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهٰتُكُمُ
الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ مِّنْ نِّسَآئِكُمُ
الّٰتِيْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ۫ فَاِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ۫ وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ ۙ وَاَنْ
تَجْمَعُوْا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿٢٣﴾

22 Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin. Ancak geçmişte olan müstesna. (Bu yüzden size bir vebal yoktur). Bu, bir fuhuş, çirkin bir davranış ve kötü bir âdet idi.

23 Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren (süt) analarınız, sütkardeşleriniz, karılarınızın anaları, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup yanınızda büyüttüğünüz üvey kızlarınız, –eğer analarıyla zifafa girmemiş iseniz, (üvey kızlarınızla evlenmenizde) bir beis yoktur– kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın eşleri (ile evlenmeniz) ve iki kız kardeşi (nikâhınız altında) birleştirmeniz size haram kılınmıştır. Ancak (bunlar haram kılınmazdan önce) geçen geçmiştir. (Bu yüzden üzerinize bir vebal yoktur). Allah, şüphesiz çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerde ve surenin baş taraflarında yetim kızların nikâhından söz etmiş ve erkeklerin velisi oldukları yetim kızlarla evlendikleri takdirde onlara karşı adil davranamamak ve sırf malları için evlenmiş olmaktan endişe duyarlarsa, onların yerine başka kadınlarla evlenebilecekleri hükmünü getirmiş, bir kaç ayet öncesinde de erkeklerin bir eşin yerine başka bir eş almak istediklerinde boşadıkları eşlerine, evlenirken mehir olarak pek çok mal vermiş olsalar bile bu maldan hiçbir şeyi geri almanın helal olmadığını beyan etmiştir. Zikrettiğimiz bu örneklerden, Nisâ suresinin daha ilk ayetlerinden itibaren evlenen erkek ve kadınlardan ve bazı evlilik hükümlerinden söz edildiği anlaşılınca ve bir ayette, erkeğin, aralarında adil davranmak şartıyla dört kadına kadar nikâhı altında birleştirebileceğine işaret edilerek alabileceği kadın sayısı özellikle açıklanınca, evlenmek isteyen bir erkeğin, hangi kadınlarla evlenebileceğinin ve hangi kadınlarla evlenemeyeceğinin bilinmesi yahut başka bir ifadeyle hangi kadınların erkeğe helal, hangi kadınların da haram olduğunun öğrenilmesi zaruri bir ihtiyaç hâline gelir; ta ki ilk defa evlenecek olan yahut eşini bazı sebepler dolayısıyla başka bir eşle değiştirmeyi düşünen erkek, kendisine haram bir kadınla evlenmek durumuna girmiş olmasın. Zira kim anasıyla yahut kız kardeşiyle evlenir de onunla karıkoca hayatı yaşar? Fakat haram olan sadece ana ve kız kardeş değildir; onların yanında başka kadınlar da vardır ve onlarla da evlenmek, ana ve kız kardeş kadar haramdır. Haram olan kadınlar arasında en ufak bir ayırım yapılamayacağına göre, hepsi de erkek için anası gibidir; yani onların haram oluşu, anasının haram oluşundan farklı değildir.

İşte, Allah Teâlâ, daha önceki ayet-i kerimelerin devamı olarak, evlenecek erkeklerin bilip öğrenmelerinde zaruret bulunan haram kadınları

bu ayet-i kerimelerde açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

[22] Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin. Ancak geçmişte olan müstesna. (Bu yüzden size bir vebal yoktur). Bu, bir fuhuş, çirkin bir davranış ve kötü bir âdet idi.

22 Babaların evlendikleri kadınlarla oğullarının evlenmelerini şiddetle men eden bu ayetin bundan sonra zikredilecek olan haram kadınlarla ilgili ayetten ayırt edilmesi ve bu iki ayette zikredilen kadınların hepsinin de haram kılınmış olmasına rağmen baba karısının müstakil bir ayette ayrıca ele alınması, ayet-i kerimede de belirtildiği gibi, bir erkeğin babasının evlendiği kadınla, yani üvey anasıyla evlenmesinin ne kadar çirkin bir iş ve ne kadar iğrenç bir fuhuş olduğunu belirtmek içindir. Cahiliye devrinde bir adam öldüğü zaman, o adamın oğlu, geride bıraktığı karısına herkesten fazla hak sahibi olur, dilerse onu kendisine nikâh eder, dilerse başkasıyla evlendirirdi. Kısacası ölen adamın karısı oğluna miras kalırdı. Ensarın salih kişilerinden biri olan Ebû Kays ibn Eslet ölünce, oğlu Kays, geride bıraktığı karısıyla evlenmek istemiş, fakat kadın ona şu cevabı vermiştir: "Ben seni oğlum olarak görüyorum. Sen, kavminin salih kişilerinden birisin. Ben, bu meseleyi Allah'ın Resulüne bir danışacağım." Bundan sonra kadın Hazreti Peygamber'e gelmiş ve ona: "Ebû Kays öldü; fakat kavminin salih kişilerinden biri olan oğlu benimle evlenmek istiyor; Hâlbuki ben onu oğlum sayıyorum. Buna ne dersin?" demiş, Hazreti Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Evine dön. Her hâlde Allah senin hakkında bir şey indirir." Bundan sonradır ki Allah Teâlâ, *"Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin."* ayetini indirmiştir.

Şüphesiz ayetin nüzul sebebini tek bir hadiseye bağlamak doğru değildir. Çünkü daha önce de çeşitli vesilelerle belirttiğimiz gibi, cahiliye devrinde kadının maldan veya köleden farkı yoktu. Ölen bir adamın malı onun erkek yakınlarına miras kalır, karısı ise bu maldan hiç faydalanamadığı gibi, bizzat kendisi de diğer mal ve köleler gibi vârislere miras olarak verilirdi. Tabiatıyla ölenin yetişkin oğlu, bu vârislerin başında gelir ve öz anası olmayan babasının diğer karılarının maliki olurdu. İslam geldiği zaman Araplar arasında bu âdet çok yaygındı. Bu sebeple ayet-i kerimenin nüzulüne, yukarıda zikrettiğimiz Ebû Kays hadisesi kadar benzer hadiselerin de sebep olduğuna şüphe yoktur. Nitekim tefsirlerde sebeb-i nüzul olarak zikredilen başka isimlere de rastlamak mümkündür ki babalarının karılarıyla evlenen el-Esved ibn Halef, Safvân ibn Umeyye ibn Halef ve Manzûr ibn Reyyâb bunlardandır.

Allah Teâlâ, Araplar arasında cari olan bu âdeti Müslümanlara men etmiş, *"Ancak geçmişte olan müstesna."* şeklinde buyurmak suretiyle, bu ayetin nüzulünden önce babalarının eşleriyle evlenenlerin, bu fiillerinden dolayı sorumlu tutulmayacaklarını beyan etmiştir. Bu beyan, böyle bir evlenmenin ne derece çirkin ve şeni bir fiil olduğunu göstermeye yeterlidir. Bununla beraber Allah Teâlâ bu çirkinliği ayrıca belirtmiş ve bunun, *"bir fuhuş, çirkin bir davranış ve kötü bir âdet"* olduğunu zikretmiştir. Zira akl-ı selim sahibi hiç kimse bu fuhşu irtikâp etmez. irtikâp edenin ise ne aklı ne de dini vardır.

Bir erkeğe evlenmesi haram olan diğer kadınlara gelince, Allah Teâlâ bunları şöyle sıralamıştır:

[23] Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren (süt) analarınız, sütkardeşleriniz, karılarınızın anaları, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup yanınızda büyüttüğünüz üvey kızlarınız, –eğer analarıyla zifafa girmemiş iseniz, (üvey kızlarınızla evlenmenizde) bir beis yoktur– kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın eşleri (ile evlenmeniz) ve iki kız kardeşi (nikâhınız altında) birleştirmeniz size haram kılınmıştır. An-

cak (bunlar haram kılınmazdan önce) geçen geçmiştir. (Bu yüzden üzerinize bir vebal yoktur). Allah, şüphesiz çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

23 Ayet-i kerimede kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar, başlıca üç grupta zikredilmiştir. Birincisi, nesep yoluyla evlenilmesi haram olan kadınlardır ki bunlar da üç kısımda ele alınmıştır:

1. Usul yönünden, yani ana tarafından nikâhı haram olan kadınlardır. Ayet-i kerimede, *"Analarınızla evlenmeniz size haram kılındı."* buyurulmak suretiyle buna işaret edilmiştir. Ana sözü içerisine cedde denilen baba anaları ve ana anaları da dâhildir.

2. Füru yönünden, yani erkeğin çocukları yönünden evlenilmesi haram olan kadınlardır. Ayet-i kerimede, *"Kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı."* buyurulmak suretiyle, erkeğin kendi sulbünden gelen kızları ve diğer evladının kızları murat edilmiştir.

3. Havaşi denilen ve erkeğin yan akrabaları olan kadınlar yönünden evlenilmesi haram kılınanlardır. Bunların bir kısmı yakın akrabalar olup, erkeğin ana-baba bir veya ana yahut baba ayrı kız kardeşlerdir. Allah Teâlâ bunlara, *"Kız kardeşlerinizle evlenmeniz size haram kılındı."* buyurarak işaret etmiştir.

Uzak plan yan akrabalar ise erkeğin ana ve babasının yakın yan akrabaları, yani kız kardeşleriyle kız ve erkek kardeş kızlarıdır. Ayet-i kerimede birincilere, *"Halalarınız ve teyzelerinizle evlenmeniz size haram kılındı."*; ikincilere de *"Erkek ve kız kardeş kızlarıyla evlenmeniz size haram kılındı."* buyurularak işaret edilmiştir.

İkinci grup, emzirme yoluyla evlenilmesi haram olan kadınlardır ki bunlar, sütanalarıyla onların kızları, yani anayı emen erkeğin sütkız kardeşleridir. Allah Teâlâ bunlara, *"Sizi emziren analarınız ve sütkardeşlerinizle evlenmeniz size haram kılındı."* buyurarak işaret etmiştir. Ancak ayet-i kerimede yalnız sütana ile sütkardeş zikredilmiş ise de bunların da birinci grupta nesep yoluyla haram kılınanlar gibi yedi çeşit kadın olduğu hususunda icma hâsıl olmuştur. Zira Hazreti Peygamber'den sahih olarak rivayet edilen ve Buhârî (*Sahîh*, III. 149) ve Müslim'de (*Sahîh*, II. 1067-1073) de yer alan bir hadiste, "Nesepten haram olan sütten de haram olur." denilmiştir. Buna göre ayet-i kerimede zikredilen sütana asıl, kız kardeş ise ferdir ve bunlarla bütün usul ve fürua işaret edilmiş olmaktadır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki emzirmekten dolayı bir kadının haram olması, emzirme işinin maruf olan vakit ve süresi içinde yapılmasına bağlıdır. Zira Allah Teâlâ Bakara suresinin 233. ayetinde, *"Analar, emzirmeyi tamamlatmak isteyen kimseler için, çocuklarını iki tam yıl emzirirler."* buyurmuştur. Müslim (*Sahîh*, II. 1074) tarafından nakledilen bir hadiste ise Hazreti Peygamber, "Bir yahut iki kere emmek haram kılmaz." buyurmuştur ki bu, emzirme işinin gerçek manada vuku bulması gerektiğini göstermektedir.

Ayet-i kerimede kendileriyle evlenilmesi haram kılınan kadınlardan üçüncü grupta zikredilenler ise sıhri hısımlık yoluyla haram olanlardır ki bunlar:

1. Eşlerin anaları, yani kayın validelerdir ki ayet-i kerimede, *"Karılarınızın analarıyla evlenmeniz size haram kılındı."* buyurularak zikredilmiştir. Bu tahrim, ceddeye, yani kayınvalidenin anasına da şamildir.

2. Eşlerin başka kocadan olan ve yanlarında getirip büyüttükleri kızlarıdır. Ancak erkeğe üvey kızının haram olması, eşiyle zifafa girmiş olmasına bağlıdır. Eğer erkek, evlendiği kadınla zifafa girmemiş ise o kadının kızıyla evlenmesinde bir mahzur yoktur. Kızıyla evlendikten sonra da artık onun anası kendisine haram olur. Ayet-i kerimede buna, *"Kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup yanınızda büyüttüğünüz üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı. Eğer analarıyla zifafa girmemiş iseniz, (üvey kızlarınızla) evlenmenizde bir beis yoktur."* sözleriyle işaret edilmiştir.

3. Erkeğin kendi sulbünden olan oğullarının eşleridir. Binaenaleyh bir erkek, kendi oğlunun karı-

sıyla, yani geliniyle evlenmesi kendisine haram kılınmıştır. Oğul lafzı, erkeğin oğlunun oğlu ile kızının oğlu olduğu kadar, yukarıda zikrettiğimiz süt-kardeş oğluna da şamildir. Kısaca ifade etmek gerekirse, erkeğe, oğullarının, torunlarının ve emzirme ile hâsıl olan oğul eşleri haram kılınmıştır; onlarla evlenemez. Ayet-i kerimede buna, *"Kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz size haram kılındı."* sözüyle işaret edilmiştir.

Burada dördüncü grup olarak zikredilebilecek olan, ancak arızi bir sebeple haram kılınan, bu sebep ortadan kalkınca tahrimi de sona eren bazı kadınlar vardır ki bunlar, baldız da denilen eş kardeşleridir. Allah Teâlâ bunlar hakkında, *"İki kız kardeşi nikâhınız altında birleştirmeniz size haram kılındı."* buyurmuştur. Buna göre bir erkek, ister her ikisini de nikâhı altına alarak, ister birisini nikâhlayıp diğerine cariye gibi sahip olarak iki kız kardeşe aynı zamanda koca olamaz. Bu tahrim, kadın ile onun halasını veya teyzesini bir nikâh altında birleştirmeyi de şamildir. Çünkü iki kız kardeşin bir nikâhta birleştirilmesine engel olan illet, kadınla halası veya teyzesinin birleştirilmesinde de mevcuttur ki bu da Allah'ın birleştirilmesini emrettiği akrabalık bağlarının koparılması manasına gelir. Bu hususta bilinmesi gereken kaide şudur: İki kadından birisinin erkek olduğu bir an için farz edilse, birbiriyle evlenmeleri haram olan iki kardeşin, kadın olması hâlinde bir erkeğin nikâhı altında birleşmesi de haram olur. Ancak ayet-i kerimeyle iki kız kardeşin bir erkeğin nikâhı altında birleştirilmeleri haram kılınmazdan önce bu şekilde evlenmiş olanlar bundan sorumlu değillerdir. Bu itibarla onları muaheze etmeye gerek yoktur. Zira Allah, çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir. İnsanın bilmeden işlediği günahlardan dolayı onu muaheze etmez. İbn Abbâs'tan gelen bir haberden öğrendiğimize göre, cahiliye devrinde Araplar, Allah'ın haram kıldığı bu evlilik şekillerini biliyorlar ve onlar da haram sayıyorlardı. Yalnız babalarının evlendikleri eşlerle evleniyor ve iki kız kardeşi bir arada alabiliyorlardı. Allah Teâlâ, bu ayetlerinde diğer evlilik şekilleri meyanında bu iki evliliği de haram kılınca, *"Geçen geçmiş, olan olmuştur."* buyurarak, bu evliliklerin, haram kılınmazdan önce vuku bulması hâlinde evlilerin sorumlu tutulmayacaklarını da beyan buyurmuştur. Şu var ki haram kılındıktan sonra böyle bir evliliğin devam etmesi de artık mümkün değildir. Nitekim Ebû Dâvûd (*Sünen*, I. 519) ve İbn Mâce'nin (*Sünen*, I. 601) rivayet ettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, cahiliye devrinde iki kız kardeşle evli olan Fîrûz ed-Deylemî'ye Müslüman olunca Hazreti Peygamber, "Hangisini dilersen onu boşa." buyurmuştur.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ
أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ
غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ
مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۚ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

[24] (Savaş esiri olarak) mülkiyeti elinize geçmiş olan (kâfir cariye kadın)lar dışında kocası bulunan diğer bütün kadınlar da Allah'ın üzerinize yazılı farzı olarak size haram kılınmıştır. Bunların dışındakiler ise namuslu bir şekilde ve zinadan kaçarak, mallarınızla (mehrini verip evlenmek için) arzu etmeniz size helal kılınmıştır. (Evlenilmesi size helal kılınan kadınlardan) kendisiyle evlenip faydalandığınıza, takdir olunan ücret (mehir)lerini verin. Mehrin takdir edilmesinden sonra, aranızda gönül rızasıyla (yeni bir miktar üzerinde) anlaşmanızda size bir vebal yoktur. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; mutlak hüküm sahibidir.

[25] İçinizden her kim, hür Müslüman kadınlarla evlenmeye maddi gücü yetmezse, mülkiyetiniz altında bulunan mü'min cariyelerinizden alsın. Allah, sizin imanlarınızı çok daha iyi bilir. Sizler birbirinizdensiniz. O hâlde namuslu olmaları, zina etmemeleri ve gizli dost edinmemeleri hâlinde onları sahiplerinin izniyle kendinize nikâhlayın; maruf ölçüler içinde mehirlerini de onlara verin. Evlendiklerinde eğer fuhuş irtikâp ederlerse, kendilerine, hür kadınlara tatbik edilen cezanın yarısı verilir. (Cariyelerle evlenmek hususundaki) bu hüküm, içinizden meşakkate katlanmayıp (zinaya sapmaktan) korkan kimseler içindir. Fakat (cariyelerle evlenmek yerine, iffetli yaşayıp) sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde haram olan kadınları zikredip bunlarla evlenmenin, iki kız kardeşi birleştirme dışında ebediyyen haram kılındığını beyan buyurduktan sonra –İki kız kardeşin bir erkeğe eş olarak birleştirilmesi arızi bir hâldir ve haram olan budur; fakat eşin ölümü yahut boşanması hâlinde erkeğin diğer kız kardeşle evlenmesi haram değildir.– yukarıdaki ilk ayette hem haram kılınan kadınlar konusunu tamamlamak, hem de erkeğin evlenebileceği kadınlara işaretle geçimli bir aile yuvasının kurulmasını sağlamak maksadıyla mehir meselesine yeniden dönmüş ve evlenecek erkeklere bu konuda bazı tavsiyelerde bulunmuştur.

İkinci ayette ise maddi imkânsızlıklar sebebiyle evlenmeye gücü yetmeyenlere, cariyelerle yetinmelerini, sahiplerinin izniyle namuslu bir cariyeyi eş edinmelerini ve maruf ölçüler içinde mehirlerini vermelerini tavsiye etmiş, buna rağmen evlendikten sonra, yine de fuhuş irtikâp eden cariyeye tatbik edilecek cezayı göstermiş, fakat sabretmesini bilen erkeklerin, cariye ile evlenmek yerine sabretmelerinin kendileri için daha hayırlı olduğunu belirtmiş ve şöyle buyurmuştur:

[24] (Savaş esiri olarak) mülkiyeti elinize geçmiş olan (kâfir cariye kadın)lar dışında kocası bulunan diğer bütün kadınlar da Allah'ın üzerinize yazılı farzı olarak size haram kılınmıştır. Bunların dışındakiler ise namuslu bir şekilde ve zinadan kaçarak, mallarınızla (mehrini verip evlenmek için) arzu etmeniz size helal kılınmıştır. (Evlenilmesi size helal kılınan kadınlardan) kendisiyle evlenip faydalandığınıza, takdir olunan ücret (mehir)lerini verin. Mehrin takdir edilmesinden sonra, aranızda gönül rızasıyla (yeni bir miktar üzerinde) anlaşmanızda size bir vebal yoktur. Şüphesiz ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; mutlak hüküm sâhibidir.

24 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde evlenecek erkeğe bazı kadınları haram kılmış ve onları teker teker zikrederek bunlarla evlenilemeyeceğini beyan buyurmuştu. Erkeğin anası, kızları, kız kardeşleri, halaları, teyzeleri, erkek ve kız kardeş kızları, sütanası, sütkardeşleri, kayın validesi, üvey kızları, gelinleri, eşiyle birlikte baldızı erkeğe haram olan kadınlardır.

Allah Teâlâ haram kıldığı bu kadınlara, bu ayette bir tip kadını daha eklemiştir ki bunlar, evli olan ve kocaları bulunan kadınlardır ki bunların başka bir erkekle evlenmeleri mümkün değildir. Kısacası, bir kadın iki kocalı olamaz.

Ayet-i kerimede evli olan bu kadınlar *muhsanât* kelimesiyle zikredilmişlerdir. *Muhsan,* evli manasına geldiği gibi, iffetli manasına da gelir ve kökü, sıkı, şiddetli korunan yer manasındaki *hısn*'dır. Bu manada evli kadın, kocasının himayesine sığınmış ve iffetini korumuş muhsan bir kadın olur. Binaenaleyh böyle bir kadın, evlenecek olan erkeğe haram kılınmıştır.

Ancak evli olan bazı kadınlar vardır ki, bunlar, zikredilen bu hükmün dışındadırlar. Bunlar, kâfir bir ülke halkıyla yapılan din savaşında esir düşen kadınlardır ki evli olsalar bile esaretle evlilikleri kalkar ve helal olurlar. Müslim (*Sahîh,* II. 1079), Ebû Dâvûd (*Sünen,* 1497), Tirmizî (*Sünen,* III. 438) ve Nesâî'nin (*Sünen,* VI. 110) çeşitli isnadlarla Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivayet ettikleri bir habere göre, Resulullah (sas.) Huneyn gününde Evtas mevkiine bir grup asker göndermişti. Bu askerler düşmanla karşılaşmış ve savaş yapmışlardı. Sonunda düşmana galip gelerek birçok esir ele geçirmişlerdi. Bu esirler arasında kadınlar da vardı ve müşrik erkeklerle evli idiler. Bu yüzden de Müslüman erkekler evli kadınlarla münasebette bulunmayı günah saymışlar ve onlardan uzak durmuşlardı. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, *"(Savaş esiri olarak) ele geçirdiğiniz kadınlar müstesna, kocası bulunan diğer bütün kadınlar, Allah'ın üzerinize yazılı farzı olarak size haram kılındı."* ayetini indirmiştir.

Bu ayet, hiç şüphesiz, daha önce zikredilen ve bizim de biraz önce tekrar sıraladığımız haram kadınlara bir ilave getirmiş, hür ve evli Müslüman kadınların da haram olduklarını ve bunlarla da evlenilemeyeceğini beyan etmiş; harp esiri müşrik kadınları evli olsalar bile bu hükümden ayrı tutmuştur. Binaenaleyh bunlar cariye hükmündedirler ve cariye olarak kullanılırlar. Müslüman olduktan ve iddet sürelerini tamamlayıp karınlarında çocuk olmadığı da anlaşıldıktan sonra, sahipleri tarafından evlendirilebilirler.

İşte zikredilen bu cariyeler istisna edilirse, muhsan olan ve evli bulunan bütün hür kadınlar haram kılınmıştır. Bu itibarla bunlar da ananız, kızınız, kız kardeşiniz, sütananız ve sütkardeşiniz gibi, kendileriyle evlenmeniz haram olan kadınlardandır. Bu sayılanlar dışında kalan diğer bütün kadınlar ise evlenmeniz için size helal kılınmıştır. Binaenaleyh bunlardan dilediğinizle, zina işlemeden ve gayr-i meşru yollara başvurmadan, namusluca evlenebilirsiniz. Ve tabiatıyla evlenirken, aranızda takdir ettiğiniz mehiri vermeyi de ihmal etmezsiniz. Eğer bu mehirin başlangıçta uygun takdir edilmediği kanaatine varırsanız, eşinizle birlikte ve onun gönül rızasıyla onu yeniden ayarlamakta bir beis yoktur. Netice itibariyle mehir, sizden eşiniz için bir güvencedir. Eğer o size güvenirse ve siz onun için gerçekten güvenilir bir kimse iseniz, takdir olunan mehiri azaltmak veya tamamen ondan vazgeçmek mümkündür. Bu, eşinizin hakkıdır. Bu haktan vazgeçmek de yine ona aittir.

İşte bütün bu hükümler, sizin, ailenizin ve dolayısıyla toplumun iyiliği için Allah tarafından vazedilmiş hükümlerdir. Çünkü sizi yaratan ve dolayısıyla sizin lehinize ve iyiliğinize olan şeyleri en iyi bilen O'dur. Eğer bazı kadınlarla evlenmenizi size haram kılmışsa, bunda sizin, ailenizin ve dolayısıyla cemiyetin iyiliği söz konusu olduğu için haram kılmıştır. Ancak siz, bu iyiliğin ne olduğunu yahut bu harama uymayıp dilediğiniz bir haram kadınla evlenseniz, nasıl bir kötülüğe yol açmış olacağınızı bilemezsiniz. Bunu yalnız Allah bilir. O, hikmet sahibidir. İlminin gereği hüküm koyan yalnız O'dur.

[25] İçinizden her kim, hür Müslüman kadınlarla evlenmeye maddi gücü yetmezse, mülkiyetiniz altında bulunan mü'min cariyelerinizden alsın. Allah, sizin imanlarınızı çok daha iyi bi-

lir. Sizler birbirinizdensiniz. O hâlde namuslu olmaları, zina etmemeleri ve gizli dost edinmemeleri hâlinde onları sahiplerinin izniyle kendinize nikâhlayın; maruf ölçüler içinde mehirlerini de onlara verin. Evlendiklerinde eğer fuhuş irtikâp ederlerse, kendilerine, hür kadınlara tatbik edilen cezanın yarısı verilir. (Cariyelerle evlenmek hususundaki) bu hüküm, içinizden meşakkate katlanmayıp (zinaya sapmaktan) korkan kimseler içindir. Fakat (cariyelerle evlenmek yerine, iffetli yaşayıp) sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

25 Müslüman bir erkeğin, yukarıda sayılan haram kadınlar dışında kendisine helal olan iffetli, hür, mü'min kadınlardan biriyle evlenmesi en tabii hakkıdır. İslam'ın tercihi, iffetli, hür, mü'min kadındır. Çünkü vakar ve şerefin manasını en iyi böyle kadınlar bilir ve bunları ne pahasına olursa olsun koruyacak olanlar, yine onlardır. Bununla beraber hür bir kadınla evlenmek fazlaca bir masrafı gerektirir ve erkeğin bu masrafı karşılayacak mali gücü bulunmazsa, o zaman mü'min bir cariye almasında herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü cariye için fazla mala ihtiyaç yoktur ve herkes buna güç yetirebilir.

Şunu da unutmamak gerekir ki maddi imkânsızlık sebebiyle hür bir kadınla evlenemeyen bir erkeğin, daha elverişli olması dolayısıyla bir cariye ile evlenmesi, onun için bir zül olmamalıdır ve bundan utanç duymamalıdır. Netice itibariyle hepsi de mü'mindir ve hepsi de birbirindendir. Allah Teâlâ'nın Tevbe suresinin 71. ayetinde buyurduğu gibi, *"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdırlar."* Bazen öyle mü'min cariyeler olur ki imanlarıyla bazı hür kadınlara üstün gelirler. Ancak herkesin sahip olduğu imanı en iyi Allah bilir. Bu itibarla mü'min bir cariye ile evlenmenizde hiçbir mahzur yoktur. Zina etmeyen, gizli dost edinmeyen ve iffetini korumasını bilen bir cariyeyi, evlenmek üzere sahibinden isteyin. Onun izniyle kendinize nikâhlayın. Maruf ölçülere göre cariyeye mehirini de verin. Bununla beraber evlendiğiniz bu cariye fuhuş irtikâp edecek olursa, ona verilecek ceza, hür kadınların fuhuş irtikâp etmeleri hâlinde onlara verilen cezanın yarısıdır. Bu ceza, Nûr suresinin 2. ayetinde yüz değnek olarak beyan edilmiştir. Allah Teâlâ bu ayettde şöyle buyurmuştur: *"Zina eden kadın ve erkekten her birine yüzer değnek vurun."* Buna göre hür kadın zina ettiği zaman yüz değnekle cezalandırıldığı hâlde evli cariyeye bunun yarısı, yani elli değnek vurulur.

Hür kadınla evlenmeye gücü yetmeyen erkeğin, mü'min bir cariye ile evlenmesine izin verilmesi, hür bir kadınla evlenememesi hâlinde karşılaşabileceği büyük sıkıntıya dayanamayıp zina etmek suretiyle bu sıkıntısını izale etmeye kalkışmaması içindir. Bir erkeğin zina gibi büyük günah işleyerek kendini tatmin etme yolları araması yerine, mü'min bir cariye ile evlenmesi ve kendini günahtan koruması elbette daha hayırlıdır. Buna rağmen eğer siz, evlenmediğiniz hâlde bekârlığın her çeşit sıkıntısına katlanır ve zinayı bu sıkıntılardan kurtuluş için başvurulacak bir çare değil de Allah'ın haram kıldığı büyük günahlardan biri olarak bilir, ona asla başvurmaz ve sabrederseniz, mü'min bir cariyeyi eş olarak almak caiz olsa bile onunla evlenmeyip sabretmeniz sizin için çok daha hayırlıdır. Çünkü bu, hem iradenizi terbiye etmek yönünden size büyük faydalar sağlar; hem de ileride doğacak çocuklarınız ve genişleyecek aileniz yönünden maruz kalacağınız bir takım endişe ve üzüntülerden sizi korur. Zira cariye, ne olursa olsun, yine de bir mal mertebesinde olacak, siz bunu kendisine hissettirmeseniz bile o yine de bu duygu altında yaşayacak, ileride doğacak çocukları da aynı duyguya sahip olarak, kendilerini daima zillet altında bulacaklardır. Bu ise ahlakın bozulmasına ve toplum içinde menfi tesir icra etmesine sebep olacaktır. Bu da ancak sizin bir cariye ile evlenmek yerine sabretmeniz ve günahtan sakınmanız sayesinde önlenebilecektir. Mamafih Allah, çok

bağışlayıcıdır ve çok merhametlidir. Eğer sabredemezseniz ve günaha düşmekten de korkarak bir cariye ile evlenirseniz, bundan dolayı Allah sizi bağışlar ve muaheze etmez.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾
وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ
يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

[26] Allah, size (hükümlerini) açıklamak ve sizden öncekilerin hak yoluna sizi irşat edip tevbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

[27] Allah, sizin tevbelerinizi kabul etmek istiyor; şehvetlerinin peşinde koşanlar ise sizin doğru yoldan iyice sapmanızı istiyorlar.

[28] Keza Allah, sizin sırtınızdaki (ağır yükleri) hafifletmek istiyor; zira insan, zayıf (ve güçsüz) yaratılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in en önemli özelliklerinden ve şeriat vaz'ında ihmal etmeden takip ettiği yollardan biri, herhangi bir mesele ile ilgili olarak insanları bağlayıcı bir hüküm getirdiği zaman, bunun sebep ve hikmetini de açıklamış olmasıdır. Bu özellik, İslam dininin akla ne derece önem verdiğini gösteren delillerden birini teşkil eder. Çünkü sebep ve hikmeti gösterilmeden vazedilen bir hüküm, insanları çok defa kararsızlığa sevk eder ve o hükmün tatbiki ile elde edilecek faydanın yahut ihmal edilmesi hâlinde karşılaşılacak zararın ne olduğu hususunda hiçbir kanaat hâsıl etmez. Oysa vazedilen bir hükmün beyan edilen sebep ve hikmeti, insanları bu sebep ve hikmet üzerinde durup düşünmeye ve bu hükmün tatbik edilememesi hâlinde kaybedilecek fayda ve menfaatin büyüklüğünü ölçmeye sevk eder.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde nikâh ahkâmını zikrettikten sonra, kalpleri mutmain kılmak, nefisleri sükûna kavuşturmak ve ahkâma taalluk eden amellerin akıbetini göstermek için bu ahkâmın sebep ve hikmetlerini şöyle beyan buyurmuştur:

[26] Allah, size (hükümlerini) açıklamak ve sizden öncekilerin hak yoluna sizi irşat edip tevbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

[27] Allah, sizin tevbelerinizi kabul etmek istiyor; şehvetlerinin peşinde koşanlar ise sizin doğru yoldan iyice sapmanızı istiyorlar.

[28] Keza Allah, sizin sırtınızdaki (ağır yükleri) hafifletmek istiyor; zira insan, zayıf (ve güçsüz) yaratılmıştır.

26 Bu ahkâmın yahut bunları meydana getiren emir ve yasakların, helal ve haramın, hikmeti nedir? Bunlar bize ne gibi faydalar sağlamıştır? Allah, bizden önce gelip geçmiş peygamberlerin ümmetlerini de bu veya buna benzer ahkâm ile mükellef tutmuş mudur? Bize olduğu gibi, onlara da bazı kadınlarla evlenmeyi haram kılmış mıdır? Bu ahkâm, evlenme konusunda bizim işimizi kolaylaştırmış mıdır, yoksa güçleştirmiş midir?

İşte nikâh ahkâmı ile ilgili ayetlerin nüzulünden sonra, sanki bu çeşit sorular sorulmuş gibi,

Allah Teâlâ bu soruları cevaplandırmış ve buyurmuştur ki:

Sizin iyiliğinize ve menfaatinize olan şeyleri size beyan etmek ve sizden önce gelip geçmiş peygamberlerin ve salihlerin yoluna sizi hidayetle onların gidişatına uymanızı sağlamak için, Allah size bu ahkâmı indirmiş ve sizi bu ahkâm ile mükellef tutmuştur. Her ne kadar Allah Teâlâ'nın Mâide suresinin 48. ayetindeki, *"Sizin her biriniz için bir şeriat ve bir yol vazettik."* sözünün de delalet ettiği gibi, zamanın ve cemiyetlerin değişmesiyle bu şeriatlar ve yollar da değişmiş olsa bile hepsinin de tek bir gayede, yalnız beşeriyetin iyiliğine yönelen gayede birleştiğinde şüphe yoktur. Hepsinde de diyanet, Allah'ın vahdaniyeti ve çeşitli şekillerde de olsa O'na ibadettir. İşte bu inanç ve amellerin neticesindedir ki insanlar, nefislerini çeşitli pisliklerden ve çirkinliklerden temizlerler; kötü söz ve fiillerden uzaklaşarak ahlaklarını güzelleştirirler.

İşte Allah Teâlâ'nın ahkâm vaz'ı ile helal ve haramı beyan etmesinin en önemli sebeplerinden biri budur. Binaenaleyh bunda insanlar için sadece hayır vardır ve sadece onların iyiliği ve menfaati söz konusudur.

Ayrıca Allah Teâlâ, bu ahkâm ile kullarının tevbelerini kabul etmeyi de murat etmiştir. Zira daha önce atalarının yolundan giderek zararlı nikâh yapan birçok kimse, bu ahkâmın vaz'ından sonra bilmeyerek de olsa yaptığı bu işten rücu edecek ve Allah'a tevbe ve istiğfarda bulunacaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ ayet-i kerimede, *"sizden öncekilerin hak yoluna sizi irşat edip tevbelerinizi kabul etmek istediğini"* beyan buyurmuştur. Bu, Allah Teâlâ'nın günahkâr kulları üzerindeki rahmet ve mağfiretinin ne kadar geniş olduğunun apaçık delilini teşkil eder.

Şunu da unutmamak gerekir ki Allah Teâlâ'nın, sadece kullarının hayrına olmak üzere vazettiği bu ahkâm, O'nun, bütün kâinatı çepeçevre kuşatan ilminden ve hikmetinden kaynaklanmakta ve bu yüzden İslam fıtratı üzerine yaratılmış insanın iyiliğine ve menfaatine uygun düşmektedir. Zira Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

27 *"Allah, sizin tevbelerinizi kabul etmek istiyor."* Bir evvelki ayette yer alan ibarenin tekit maksadıyla gelen tekrarı olduğu ileri sürülmüşse de birincisinin, muharrematla, yani kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlarla ilgili olduğu akla daha uygun gelmektedir. Bu manada Allah Teâlâ, daha önce batıl ve zararlı nikâhla haram kadın alanların bu nikâhlarından rücu ve tevbe etmeleri için bu ahkâmı vazetmiştir. Buna göre birinci tevbe, muharrematla ilgili ahkâm ayetlerine sebep olarak zikredilmiş ve şöyle denilmek istenmiştir: "Allah, sizin için zararlı olan bu çeşit evliliklerden rücu etmeniz, tevbe ve istiğfarda bulunmanız ve bir daha böyle bir evlilik yapmamanız için size bu ahkâmı şeriat kılmıştır."

Bu ayet-i kerimedeki ikinci tevbe ibaresi ise bir cümle başlangıcı olup, şehvet düşkünlerinin bizi doğru yoldan ayırıp uzaklaştırma gayretlerine karşılık, nefislerimizi terbiye edip kalplerimizi düzeltmek için hiçbir zaman elden bırakmamamız gereken tevbeye delalet etmektedir. Nitekim, *"Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek istiyor."* buyurulduktan sonra, hayatımızın sonuna kadar karşılaşabileceğimiz şehvet düşkünlerinin isteklerinden söz edilerek, *"Oysa şehvetlerinin peşinde koşanlar, sizin doğru yoldan iyice sapmanızı istemektedirler."* denilmiştir.

Şehvetlerinin esiri olup ona tabi olanlar ve sadece onun peşinde koşanlar, hayvani hırslarını tatminden başka bir şey düşünmeyen, dolayısıyla helal ve haram tanımayan fasıklar ve facirlerdir. Bazı tefsir haberlerinden öğrenildiğine göre bunlar Yahudiler, Hıristiyanlar ve Mecusilerdir. Bunlar aynı babadan olan kız kardeşleri, kız ve erkek kardeş kızlarını helal sayıyorlardı. Allah bunları haram kılınca, "Siz, teyze ve halayı haram saydığınız hâlde bunların kızlarını helal görüyorsunuz. Kız ve erkek kardeş kızlarını da helal sayıp onlarla evlenin." demişler, Allah Teâlâ da

"Şehvetlerinin peşinde koşanlar, sizin doğru yoldan iyice sapmanızı istiyorlar." ayetini indirmiştir.

28 Allah, kulları için daima kolaylığı murat etmiş ve *"Allah, sırtınızdaki ağır yükleri hafifletmek istiyor."* buyurmuştur. Nitekim yakın akraba evliliğini haram kılmış, fakat zaruret hâlinde bir cariye ile evlenilmesine izin vermiştir. Bu sebeple İslam dini, hiçbir zaman insanları zora koşan bir din olmamış, aksine her hususta onlara daima kolay yolu göstermiştir. Yeter ki bu yol, insanı maddi ve manevi zarara uğratacak bir yol olmasın. Çünkü insanın zararına olabilecek her şey, dinin aleyhine neticelenecek bir davranış olarak tespit edilmiş, keza dinin aleyhine olabilecek her davranıştan da insanın hem dünyevi, hem de uhrevi zarar göreceği açık bir şekilde gösterilmiştir.

Bununla beraber *"İnsan zayıf yaratılmıştır."* Nitekim kadınlara karşı aşırı derecedeki meyline engel olamamakta, onlardan faydalanmak hususundaki ağır baskıya tahammül edememektedir. Oysa Allah, kendileriyle evlenilmesinde insanlar için büyük zarar bulunan kadınlar dışında diğer bütün kadınları erkeklere helal kılmış, bu kadınlarla evlenebileceklerini açıklıkla beyan etmiştir. Buna rağmen erkeğin kadına düşkünlüğü yüzünden, özellikle dinin zayıfladığı ve Allah korkusunun ortadan kalktığı toplumlarda zina yaygınlaşmış, hatta o dereceye ulaşmıştır ki insanlar, neredeyse kendi nesillerinden şüphe eder hâle gelmişlerdir. Erkekler, başkalarının karılarını kandırmak için başvurdukları çeşitli hileleri, başkalarının kendi karılarını kandırmak için kullandıklarını bilmez görünmektedirler. Erkeğin kadın karşısındaki zayıflığının çeşitli yollardan istismar edilmesi ise ayrı bir konudur. Bu istismarda kadın, onun karşısına baş aktrist olarak çıkarılmakta ve bütün benliği elinden alınarak sırf kadın için yaşayan iradesiz bir mahluk hâline getirilmektedir.

Nesilleri dejenere eden ve insanı insan olmaktan çıkararak hayvan derecesine indiren bu hayat tarzı, insanlara din duygusunu ve Allah korkusunu aşılamak dışında acaba başka hangi terbiye sistemiyle düzene sokulabilir?

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

[29] Ey iman edenler! Karşılıklı gönül rızasına dayanan ticaret malı müstesna, mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin ve birbirinizi (haksız yere) öldürmeyin. Şüphe yoktur ki Allah, size karşı çok merhametlidir.

[30] Her kim bunu düşmanlık ve zulüm maksadıyla yaparsa, onu ateşe sokacağız. Bu da Allah'a göre çok kolaydır.

[31] Eğer nehyolunduğunuz büyük günahlardan sakınırsanız, biz de sizin kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir makama sokarız.

Allah Teâlâ, Nisâ suresinin ilk ayetlerinden itibaren yetimlerden, akrabadan, kadınlardan söz etmiş; velayet, vesayet, veraset, nikâh ve evlilik sebebiyle bunlar arasındaki münasebet ve muamelelere değinmiş, fakat mal denilen ve insanın dünyadaki yegâne geçim kaynağını teşkil eden can yongasını, insanlar arasındaki bu münasebet ve muameleleri düzenleyen en önemli unsurlardan biri olarak zikretmeyi de ihmal etmemiştir. Surenin daha ikinci ayetinde yetimlere mallarının verilmesini velilerine emrederken velileri bu malları kendi mallarıyla karıştırıp yemekten men etmiş, bunu takip eden ayette, yetim kızlarla malları için evlenmekten endişe duyan velilere, dörde kadar evlenebilmeleri için izin vermiş, dördüncü ayette, yine mal olarak onlara mehirlerini cömertçe vermelerini emretmiştir. Beşinci ayette yine maldan söz edilmiş, aklı kıt olanların mallarını korumakla görevli veli veya vasilere, malların heder edilmemesi için sahiplerine verilmemesi, daha sonraki ayette de akılları başlarına gelinceye kadar denenmeleri, eğer onlarda iyilik görülürse mallarının verilmesi, fakat mal elden gidecek diye sahiplerine verilmeden saçılıp savrulmaması da emredilmiştir. Malların sahiplerine verilirken bunun şahitle tespit edilmesi hususundaki emir de yine bu ayette yer almıştır. Bunu takip eden ayetler ise on beşinci ayete kadar miras ayetleri olup, bunların da vârisler arasındaki mal taksimiyle ilgili olduğu apaçıktır.

Nisâ suresinin başından itibaren kısaca işaret ettiğimiz şekilde maldan söz edilmesi, onun insan hayatında ne derece büyük önemi olduğunu göstermek içindir. Nitekim beşinci ayette bu öneme bilhassa işaret edilmiş ve mal, *"Allah'ın insanı kendisiyle kaim kıldığı bir unsur."* olarak zikredilmiştir ki bunun zahir manası, insanın ancak mal ile hayatta kalmasının sağlanması demektir. Kısacası insan, mal ile yaşar; bazen mal için yaşar; bazen de mal için ölür veya öldürülür. İnsan hayatı mala bağlı olunca, mal karşısındaki davranışlarımızın düzenlenmesine de elbette gerek vardır. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, surenin bu ayetlerinde mala tekrar dikkatleri çekmiş ve şöyle buyurmuştur:

> [29] Ey iman edenler! Karşılıklı gönül rızasına dayanan ticaret malı müstesna, mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin ve birbirinizi (haksız yere) öldürmeyin. Şüphe yoktur ki Allah, size karşı çok merhametlidir.
>
> [30] Her kim bunu düşmanlık ve zulüm maksadıyla yaparsa, onu ateşe sokacağız. Bu da Allah'a göre çok kolaydır.

29 Ayet-i kerime, sahip olduğu mananın önemine dikkatleri çekmek için mü'minlere hitap ile başlamış, evlenmek için yakın akrabadan bazı kadınların haram kılınışı gibi, bu ayet-i kerimede de malların, gönül rızası olmadıkça batıl yollarla yenilmesi haram kılınmıştır. Malın batıl yolla yenilmesi, dine veya şeriata aykırı yollarla yenilmesi demektir ki bu yollar, gasp, hırsızlık, hıyanet, kumar, riba ve buna benzer gayr-i meşru iktisap yollarıdır ki bir malı sahibinin izni ve rızası olmadan karşılıksız almak ve ona el koymaktır.

Ayet-i kerimede dikkati çeken bir husus, malın, ona sahip olan fertlere değil, mevcut malın sahibi bütün Müslümanlarmış gibi herkese izafe edilmesidir. Başka bir ifadeyle ayette, "Birbirinizin mallarını batıl yollarla yemeyin." denilmemiş, *"Mallarınızı batıl yollarla yemeyin."* denilmiştir. Bu, İslam'da fertlerin, hak, hukuk ve menfaat yönünden birbirlerinin kefili olduklarını ve birbirlerinden sorumlu bulunduklarını hatırlatmak içindir. Bu manada her ferdin sahip olduğu mal, sanki ümmetindir; bütün Müslümanlarındır. Binaenaleyh bir kimse, diğer bütün Müslümanların da hakkı olan elindeki malı batıl yollarla yemeyi kendisine mubah görürse, başkalarına da kendisinin hakkı bulunan maldan aynı batıl yollarla yemelerini mubah saymış olur ki malda hiç kimsenin böyle bir tasarrufa hakkı yoktur. Kısacası hiç kimse, "Bu mal benimdir." diyerek azını

da çoğunu da ve hatta hepsini de kumar masasına koyamaz. Eğer korsa, diğer Müslümanlar da içinde hakları bulunan bir malın batıl yolla yenilmesine göz yumdukları için bundan sorumludurlar.

Ayette malın bütün Müslümanlara izafe edilmesiyle hatırlatılmak istenen diğer önemli bir husus da mal sahibinin, elindeki maldan, muhtaç olanlara bir miktar vermesinin vacip olması, bu hususta asla cimrilik etmemesidir. Muhtaç olana bir miktar mal vermekle, ona, nihayet hakkı olan bir şeyden vermiş olmaktadır.

Ayet-i kerimenin delalet ettiği bu mana çerçevesinde İslam'ın malla ilgili olarak vazettiği kaidelere şöyle işaret etmek mümkündür:

1. Ferdin malı, bir bakıma ümmetin malıdır; şu şartla ki o malın mülkiyet, elde bulundurma ve nemalandırma hakkı ile bu hakkın muhafazası o ferde aittir. Bunun yanında İslam, zengin ve orta halli sayılabilecek bütün Müslümanları, fakir ve muhtaç olan bütün insanlara ellerinde bulundurdukları maldan yardım etmekle görevlendirmiş ve bu görevi, ihmal edilmemesi gereken bir ibadet hâline getirmiştir. Bu sebepledir ki İslam ülkesinde ister Müslüman olsun, ister gayr-i müslim olsun, aç ve çıplak tek bir ferdin bulunmaması gerekir.

2. Fertlerin sahip olduğu mal bütün ümmetin malı olarak görülse bile İslam, muhtaç da olsa hiç kimseye, sahibinin izni ve rızası olmadan onun malından almasına göz yummamıştır. Aksi hâlde bu, toplum içinde yağmacılığa yol açar ve fertlerin ahlak ve adabından eser kalmaz.

Malın gasp, hırsızlık, hıyanet, kumar, hile, riba vb. batıl yollardan ele geçirilmesi ve yenilmesi haram olmakla beraber, karşılıklı gönül rızasına dayanarak alınan ve meşru ticaret yollarıyla kazanılıp elde edilen malın yenilmesi herkese helaldir. Ticaret, şüphesiz kâr maksadıyla yapılan bir alışveriştir. Üçe aldığını, içine hile karıştırmadan, üzerine koyduğu meşru nispetteki kâr payı ile birlikte dörde veya beşe satan bir kimse ticaret yapmış ve helal kazanç sağlamış olur. Binaenaleyh yenilmesi helal olan mal da işte bu yolla kazanılan maldır.

Ancak ayet-i kerimedeki şu noktaları da gözden uzak tutmamak gerekir:

1. Ticaret malının helal olması ve helal olarak yenilmesi, alışverişin, alıcıyla satıcı arasında gönül rızasına dayalı olarak neticelenmesine bağlıdır. Alışverişe hile, yalan ve malın kusurunu alıcıdan gizleme gibi batıl işler karıştırıldığı takdirde bu ticaret, batıl yolla mal yahut kazanç sağlamak manasına gelir ki haramdır.

2. Ticaret, batıl yolla mal yemeye en yakın işlerden birisidir. Bu itibarla ticaretle kazanç sağlayanların ticaretlerinde çok dikkatli olmaları gerekir. Bir malın gerçek değerini tespit etmek, satışa arz edilinceye kadar insan gücü de dâhil olmak üzere o mal için yapılan masrafı da hesap ederek satış fiyatını bulmak, hile ve yalana başvurmadan onun reklamını yaparak müşteri celbetmek, hemen hemen imkânsız gibi görünen işlerdendir. Bu sebepledir ki pek çok kimse, bir şeyi satın almaya kalkıştığı zaman, o şeyin başka bir yerden daha ucuz fiyatla alınabileceği inancına sahip olur ki insanın bu inançta yanıldığı hemen hemen hiç görülmemiştir. Bu, her satıcının, aynı kalitede de olsa mallarını aynı ölçüler içinde değerlendirmemesinden ileri gelen bir farklılıktır. Bir satıcı, malına makul ölçüler içinde fiyat takdir ederken, diğeri daha fazla kazanç sağlamak maksadıyla aynı mala daha fazla değer biçer. Böyle bir malın alım satımı, alıcıyla satıcı arasında rızaya dayalı bir ticaret olması dolayısıyla helal sayılsa bile satıcı yönünden daima tehlikeli olabilecek bir yanının da bulunduğunu unutmamak gerekir. Zira hiç kimse, gönül rızasıyla de olsa, fahiş fiyatla mal alan bir kimsenin aldatılmış olmadığından her zaman emin olamaz.

Allah Teâlâ, canın yongası olan malın batıl yolla telef edilmesini haram kıldığı gibi, canın kendisini telef etmeyi de aynı şekilde haram kılmış ve *"Birbirinizi haksız yere öldürmeyin."* buyurmuştur. Ayet-i kerimenin zahiri her ne kadar intihar ma-

nasında, *"Kendinizi öldürmeyin."* şeklinde gelmişse de bu ifade ümmetin vahdetini göstermek ve aralarındaki yardımlaşmayı belirtmek içindir. Nitekim Müslim (*Sahîh*, IV. 200) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber, "Mü'minler tek bir adam gibidir. Eğer başı ağrırsa, vücudun diğer uzuvları ateş ve uykusuzlukla ona iştirak eder." buyurmuştur ki buna göre bir mü'minin haksız yere diğer bir mü'mini öldürmesi, kendisini öldürmesi gibidir. Ayet-i kerimedeki ibarenin bu manada zikredildiği hususunda bütün müfessirler müttefiktirler. Buna göre diyebiliriz ki Kur'an-ı Kerim insan öldürmeyi, insanın kendisini, hatta bütün insanları öldürmesi manasında değerlendirmiş ve bu değerlendirmeyi yaparken de ne din, ne ırk, ne milliyet ve ne de cins ayrımı yapmamıştır. Allah Teâlâ bu konuyla ilgili olarak Mâide suresinin 32. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Kim bir kimseyi bir kimse veya yeryüzünde fesat çıkarma karşılığı olmaksızın öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur."*

Bir insanın başka bir insanı öldürmesiyle kendini öldürmesi arasında hiçbir fark olmadığı anlaşıldıktan sonra, intihar için söylenebilecek fazla bir şey kalmamaktadır. Zaten ayet-i kerimenin üzerinde durduğumuz ibaresi, aynı zamanda bu manaya da delalet etmekte ve *"Kendinizi öldürmeyin."* denilerek intihar kesinlikle haram kılınmış olmaktadır. Hangi fiil olursa olsun, bir şey Allah tarafından haram kılınır, sonra da o şey toplum içerisinde istenir ve giderek yaygınlaşırsa bu, o toplumda Allah inancının zayıfladığına, buna karşılık küfür ve ilhad hareketlerinin arttığına delalet eder. Bu bakımdan intihar hadisesini de sebepleri farklı olsa bile işlenen diğer haram fiiller arasında değerlendirmek gerekir.

Allah, kullarını, birbirlerinin mallarını batıl yolla yemekten, birbirlerini ve kendilerini haksız yere öldürmekten menetmekle, onların hem mallarını, hem de canlarını ve kanlarını korumuş, aynı zamanda onlara, birbirlerini sevmenin ve birbirlerine merhamet duyguları içinde yardım etmenin bir insanlık ve hatta bir kardeşlik görevi olduğunu öğretmiş olmaktadır. İşte bu, Allah'ın kullarına karşı olan hudutsuz merhametinin bir delilidir ki ayet-i kerimede de buna işaret edilerek, *"Şüphe yoktur ki Allah, size karşı çok merhametlidir."* şeklinde buyurulmuştur.

30 İşte, Allah'ın kullarına karşı sonsuz merhametine ve bu merhametin bir eseri olarak onlara, mallarını ve canlarını koruma yollarını gösterip bu yolu onlar için kolaylaştırmış olmasına rağmen, kim haddi tecavüz eder ve hakkı olmayan malı gasp edip onu batıl yolla yerse ve haksız yere bir cana kıyarsa, onun cezası cehennem ateşinden başka bir şey değildir.

Ayet-i kerimedeki "*düşmanlık*" manasını verdiğimiz *udvân* kelimesi, "Hakkı tecavüz etmek." yahut "Bir işi haksız yere yapmak." manalarında tefsir edilmiştir. Hakkın tecavüzü veya bir işin haksız yapılması, kasta mebni olarak yapılan fiillerdir; yani bir işi yapan kimse, o işin hakkı tecavüz olduğunu ve onu haksız yere yaptığını yakinen bilir ve bunu da bile bile yapar. Ayet-i kerimedeki *zulüm* kelimesi de haksız yere işlenen fiile müteallik olarak kullanılmıştır ve bu fiili işleyen kimsenin yapılması helal olan fiili araştırmadan, helal olmayan fiili işlemesidir. Ayet-i kerimedeki vaid veya cehennem ateşiyle tehdit, hem udvan hem de zulmün bir arada bulunmasıyla işlenen haram fiillerin failleri hakkında vaki olmuştur. Yani bir kimse haddi tecavüz eder ve bunu da sırf zulüm olsun diye yaparsa, gideceği yer cehennem ateşidir. Onu bu fiilinden dolayı ateşe atıp cezalandırmak ise Allah için çok kolaydır. Zaten Allah için bir şeyin zor veya kolay olması hiçbir zaman düşünülemez. Çünkü O, her ne yapmayı murat ederse, iradesinin o şeye taalluk etmesiyle o şey hemen olur. Hiçbir şey, O'nun yapmayı murat ettiği şeyi yapmasına engel olamaz.

[31] Eğer nehyolunduğunuz büyük günahlardan

sakınırsanız, biz de sizin kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir makama sokarız.

31 Allah Teâlâ, kulların hukukuna taalluk eden büyük günahlardan batıl yollarla mal yemeyi ve haksız yere adam öldürmeyi nehyedip bunun faillerini cehennem ateşiyle tehdit ettikten sonra, bu ayet-i kerimeyle, zararı son derece büyük olan bütün kebairden nehyetmiş ve bunlardan sakınanlara cenneti vadetmiştir.

Büyük günah manasına gelen kebairin hangi günahları içine aldığı ve sayısının kaç olduğu hususunda tam bir görüş birliği yoktur. Bununla beraber Hazreti Peygamber'den sahih olarak rivayet edilen bir hadiste bu günahların yedi çeşit olduğu görülür. Buhârî (*Sahîh,* III. 95), Müslim (*Sahîh* I. 92) ve Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 104) tarafından nakledilen bu hadiste Hazreti Peygamber, "Helak edici yedi günahtan çekinin." buyurdu. "Yâ Resulallah! Onlar nedir?" denildi. Resulullah, "Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, bir hak karşılığı olmak müstesna Allah'ın haram kıldığı bir insanı öldürmek, yetim malı yemek, riba yemek, savaş günü savaş meydanından kaçmak ve zina fiili hatırından bile geçmeyen mü'min kadınlara zina isnat etmektir." buyurdu.

Ancak Hazreti Peygamber'den gelen diğer bazı hadislerde başka fiillerin de kebair olarak zikredildiği görülmektedir. Buhârî (*Sahîh,* VI. 14), Müslim (*Sahîh,* I. 91) ve Ebû Dâvûd (*Sünen,* I. 539) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle denilmiştir: Bir kimse, "Yâ Resulallah! Allah katında hangi günah en büyüktür?" dedi. Resulullah (sas.), "Seni yaratmış olduğu hâlde Allah'a şirk koşmandır." buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedi. "Seninle yemek yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir." buyurdu. "Sonra hangisidir?" diye sordu. Resulullah (sas.) buyurdu ki: "Komşunun hanımı ile zina işlemendir." Hadisi rivayet eden Abdullah ibn Mes'ûd (ra.) şunu da ilave etmiştir: "Bunu takiben Azîz ve Celîl olan Allah, bunları tasdik olarak şu ayeti indirmiştir: *"(Rahmân'ın kulları), Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmayanlar, hak yolla olmadıkça Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmeyenler ve zina etmeyenlerdir. Kim bunları yaparsa, günahının cezasını bulur."* (25/ Furkân, 68).

Müslim'in (*Sahîh,* I. 91) rivayetine göre Ebû Bekir şöyle demiştir: Resulullah'ın (sas.) yanında bulunuyorduk. "Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi?" buyurdu. (Bunu üç defa tekrarladı; sonra da devamla), "Allah'a şirk koşmak, anaya babaya eziyet etmek ve yalan yere şehadet etmektir (yahut da yalan söylemektir)." dedi. Resulullah (sas.) dayanmakta iken doğrulup oturdu ve bunu o kadar çok tekrarladı ki biz, "Keşke sussa." dedik.

Zikrettiğimiz bu hadislerden de anlaşıldığı gibi, büyük günahlar (kebair) ile ilgili olarak Hazreti Peygamber'den değişik haberler nakledilmiştir ve bunlarda zikredilen kebairin sayısı yediden fazladır. Bu yüzdendir ki, "Kebair yedi tanedir." diyen bir kimseye İbn Abbâs, "O yetmişe daha yakındır. Şu var ki ısrarla birlikte küçük günah, istiğfarla birlikte de büyük günah yoktur." cevabını vermiştir.

Filhakika bütün günahlar, nefse arız olan bir gazap veya şehvet sebebiyle irtikâp olunur. Eğer şahıs, dini sağlam, Allah'tan korkan ve haramını helal saymayan bir kimse ise işlediği bu günahtan dolayı nadim olur; Allah'a tevbe eder; Allah da onun tevbesini kabul edip günahını bağışlar. Böylece ortada günah kalmaz. Fakat şahıs, işlediği günahı umursamayan, günah üstüne günah işleyen ve günahı kendisini çepeçevre kuşatan bir kimse ise işlediği günahlar küçük de olsa, bunlar üzerindeki ısrarı dolayısıyla büyük günah sayılır ve bunun cezasını dünya ve ahirette çeker. Bundan dolayıdır ki Hazreti Peygamber, yukarıda zikrettiğimiz hadislerinde de görüldüğü gibi, kebair denilen büyük günahları belli bir sayı ile tahdit etmemiş, bir sebep zuhur ettiği ve ihtiyaç hâsıl olduğu zaman, muhatabın durumuna göre bunlardan bir kaçını zikretmiştir.

İşte kim, sözünü ettiğimiz bu çeşit büyük günahlardan çekinir ve onlara hiç bulaşmazsa, Allah da onun, ihtiyarı dışında işlediği, fakat aklı başına gelip de nadim olduğu ve tevbe ettiği küçük günahlarını örter ve kendi yanında yüksek ve şerefli bir makama oturtur. Bu makam, ağaçları altından ırmaklar akan ve nimetleri sayılmakla bitmeyen cennetlerdir.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۟ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا
اكْتَسَبْنَ ۟ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ ۟ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

[32] Allah'ın, bazınızı bazınıza göre üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkekler için kendi kazandıklarından bir hisse, kadınlar için de kendi kazandıklarından bir hisse vardır. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Allah, şüphesiz her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde mü'minleri batıl yollarla birbirlerinin mallarını yemekten ve birbirlerini haksız yere öldürmekten menederek bunların faillerini cehennem ateşiyle tehdit edip böylece akıbeti vahim olan günahlardan zahiren temizlenme yollarını gösterdikten sonra, bâtını amellerini de temizlemek ve iç temizliklerini dış temizliklerine uygun kılmak maksadıyla onları, kendilerinde olmayan bir takım şeyleri temenni etmekten de menetmiştir. Çünkü temenni, insanın sahip olmadığı şeylere sahip olma arzusudur ki birçok kimsede haset ve kıskançlığın neticesi olarak tezahür eder. Ayet-i kerimede temenninin menedilişi de bu yüzdendir. Ancak bütün temenni ve arzuların bu ayetle menedildiğini düşünmek de doğru değildir. Çünkü insan temenni ederken içi çeşitli duygularla dolu olur ve temennisini bu duyguların tesiri altında dile getirir. Mesela, "Allah'ım! Bana da şunu ve şunu ihsan et!" der. Böyle bir dilek veya temenni elbette ayet-i kerime ile menedilmiş değildir. Fakat insanın bazen de şöyle dediği görülür: "Ah şunda olan bende olsaydı!" İşte bu ve benzeri temennilerdir ki insanın kıskançlık damarlarının kabarmış olduğuna ve böyle bir kıskançlığın da daha önce haram kılınan batıl yolla mal yemeye ve haksız yere adam öldürmeye sebep olabileceğine delalet eder. Bu sebeple Allah Teâlâ bu çeşit temennileri menetmiş ve buyurmuştur ki:

> [32] Allah'ın, bazınızı bazınıza göre üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkekler için kendi kazandıklarından bir hisse, kadınlar için de kendi kazandıklarından bir hisse vardır. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Allah, şüphesiz her şeyi hakkıyla bilendir.

32 Ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak bazı haberler rivayet edilmiştir. Tirmizî (*Câmi'*, V. 237) ve Ahmed ibn Hanbel'in (*Müsned*, VI. 322) naklettikleri bir haberden öğrenildiğine göre Hazreti Peygamber'in zevcesi Ümmü Seleme bir gün, "Yâ Resulallah! Erkekler Allah yolunda savaşıyorlar (ve şehit düşüyorlar); biz ise savaşmıyoruz. Sonra bize mirasın yarısı veriliyor." diyerek şikâyet yollu bir söz söylemişti. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

Diğer bir rivayette Ümmü Seleme yerine bazı kadınların, Hazreti Peygamber'e cihaddan söz ederek, "Ne olurdu, Allah bize gazayı farz kılsaydı da erkeklerin kazandıkları ecri biz de kazansaydık?" dedikleri, bunun üzerine bu ayet-i kerimenin nazil olduğu zikredilmiştir.

Üçüncü bir rivayete göre de mirasla ilgili olarak, *"Erkeğe kadının iki katı kadardır."* ayeti nazil olunca, erkekler, "Mirasta olduğu gibi ecir ve sevapta da kadınlara keşke üstün kılınsaydık." demişler, kadınlar da "Keşke dünyada mirastan nasibimiz erkeklerin nasibinin yarısı kadar olduğu gibi, ahirette üzerimize yüklenecek vebal de erkeklere yüklenecek vebalin yarısı kadar olsaydı." diye temenni etmişlerdir. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur. İbn Abbâs ise temenni kelimesini hasetlik ile tefsir etmiş ve "Hiç kimse falan kimseye verilen mal, nimet ve güzel kadın keşke bende olsaydı." demesin; zira bu, haset olur. Fakat, "Allah'ım! Onun gibisini bana da ver." desin." demiştir.

Zikrettiğimiz bu rivayetlerden, ayet-i kerimeyle ilgili olarak zahir olan mana şudur ki Allah Teâlâ, erkek ve kadın her birine bir takım mükellefiyetler veya görevler vermiş, erkeklere has görevler için kadınların, kadınlara has görevler için de erkeklerin iştirak edemeyecekleri ecir ve sevaplar takdir etmiştir. Binaenaleyh erkeğin işlediği amelden dolayı sadece erkeğin, kadının işlediği amelden dolayı da sadece kadının kazanacağı ecir ve sevaplar vardır ve hiçbiri diğerine has olan amel ve ecrini kendisi için temenni edemez. Buna göre ayet-i kerimedeki hitap umumidir ve hem erkeklere, hem de kadınlara şamildir. Erkekler kadın olmayı ve kadınların amellerini işlemeyi temenni edemeyecekleri gibi, kadınlar da erkek olmayı ve erkeklerin amellerini işlemeyi temenni edemeyeceklerdir. Çünkü Allah Teâlâ, erkek ve kadın, her birini kendilerine has amelleri işlemeye elverişli bir varlık olarak yaratmış, fakat erkekleri kadınların amelleri için elverişli kılmadığı gibi, kadınları da erkeklerin amelleri için elverişli kılmamıştır. Bu itibarla nasıl erkekler kadınlar gibi çocuk doğurup onun büyütülmesi ve terbiye edilmesiyle uğraşmayı temenni edemezlerse, kadınlar da güç ve kuvvete, aynı zamanda meşakkate dayanan savaş ve sair işlerde erkekler gibi olmayı temenni edemezler.

Bununla beraber erkek ve kadın her biri kendilerine has amellerde Allah'ın yardımını temenni ederler. Bu amelleri gerçekleştirmede güç ve kuvvet dileyip ecir ve sevabını artırmasını isterler. Böylece her biri, Allah'ın yardımıyla kendi amellerinde daha çok başarılı olurlar ve Allah'tan daha çok ecir ve sevap kazanırlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ ayet-i kerimede, *"Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin."* buyurmuştur. O'nun lütfunu, ihsan ve inamını istemekle O'nun dolu hazineleri hiç tükenmez. *"Allah, şüphesiz, her şeyi hakkıyla bilendir."* İstidatlarına ve çalışmalarına göre, kimin kimden daha üstün olduğunu en iyi bilen ve bu üstünlüğü ölçüsünde ona ecir ve sevabını artıracak şüphesiz Allah'tır. Bu itibarla hiç kimse kimsenin üstünlüğüne haset etmeden, yalnız Allah'ın lütfunu istemeli, bunun için de istidadı istikametinde çalışıp gayret sarf etmelidir. Bu sebepledir ki Allah, temenniyi ve batıl yollarda gayret sarf edip kazanç sağlamayı menetmiş ve *"Erkekler için kendi kazandıklarından bir hisse, kadınlar için de kendi kazandıklarından bir hisse vardır."* buyurmuştur. Böylece erkek ve kadın her ikisini de temenni yerine amel ile fazilet aramaya irşat etmiş, erkekler gibi kadınlara da kazanmayı farz kılmıştır.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

[33] Ana babanın ve yakın akrabanın bıraktıkları mala (vâris olsunlar diye, kadın ve erkek) her biri için vârisler kıldık; yeminlerinizle bağlandığınız kimselere de hisselerini verin. Şüphe yoktur ki Allah, her şeye şahittir.

Daha önceki ayetlerin konusu mal olduğu gibi, bir önceki ayetin konusu da mal olmuş ve nüzul sebebinden söz ederken de işaret ettiğimiz gibi, miras hususunda erkeklerin kadınlara üstün kılınışı, erkekler ve kadınlar arasında birtakım temennilere yol açmış, bu da ayet-i kerimeyle yasaklanmıştır. Çünkü temenni, insanın, kendisinde bulunmayan, fakat başkasında olan bir şeyi arzulaması manasına gelir; bu ise çok defa haset olarak tezahür eder. Nitekim her zaman görülen ve bilinen hususlardandır ki insanların en çok haset edip temenni ettikleri şey, başkalarında olup da kendilerinde bulunmayan mal olmuştur. Geliri olmayan yahut mal kazandırmayan mevkie haset eden çok azdır. Dünyadan elini ayağını çekmiş âlim ve zahid kimselere ve onların ilimlerine ise başka bir sebep olmadıkça haset eden hemen hemen hiç çıkmaz. Bundan dolayıdır ki yukarıdaki ayet-i kerimelerden asıl maksat mal ve malın meşru kazanç yollarını göstermek olduğuna göre, Allah Teâlâ, önce malın batıl yollarla kazanılıp yenmesini men etmiş, sonra başkalarında bulunan fazlalığın, hasede ve tecavüze yol açması dolayısıyla temenni edilmesini yasaklamıştır. Daha sonra, erkek ve kadın her ikisinin de kendi istidatları çerçevesinde nasipleri bulunduğunu, bunun da amel ile elde edilebileceğini bildirerek servet sahibi olmanın yollarını göstermiş ve nihayet malın, bir de miras yolu ile elde edildiğini beyan için şöyle buyurmuştur:

[33] Ana babanın ve yakın akrabanın bıraktıkları mala (vâris olsunlar diye, kadın ve erkek) her biri için vârisler kıldık; yeminlerinizle bağlandığınız kimselere de hisselerini verin. Şüphe yoktur ki Allah, her şeye şahittir.

33 Ayet-i kerime ile ilgili müfessirler farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre ilk ibarenin manası, *"Kadın erkek her kişi için terk ettiği malda vârisler vücuda getirdik."* şeklindedir. Bu manada ayet-i kerimede zikredilen ana baba ve yakın akraba, "Bu vârisler kimlerdir?" sorusunun cevabını teşkil eder.

Diğer bazı müfessirlere göre de ayetin ilk ibaresi, *"Ana baba ve yakın akrabanın bıraktığı her şey için vârisler meydana getirdik."* manasındadır.

İbarenin diğer bir ifade şekli de şöyle gelmiştir: *"Kendilerini vâris kıldığımız herkes için, ana babanın ve yakın akrabanın bıraktığı malda bir nasip vardır."*

Ayet-i kerimenin ikinci ibaresi, *"Yeminlerinizle bağlandığınız kimselere de hisselerini veri.n"* manasındadır. Bu ibare de ilk ibare gibi değişik yönlerden tefsir edilmiştir. Fakat her şeyden önce onun getirdiği hüküm, bazı müfessirlere göre mensuhtur; Onun mensuh olduğunu ileri sürenler, ibareyi şöyle tefsir etmişlerdir:

1. Cahiliye devrinde bir adam, akrabası olmayan başka bir adamla, "benim kanım senin kanın; benim barışım senin barışın; benim savaşım senin savaşın; sen bana vâris olursun, ben sana vâris olurum; sen benim diyetimi ödersin, ben senin diyetini öderim." diyerek aralarında yemine dayalı bir akit yaparlar ve bu akde son derece bağlı kalırlardı. Buna *"müvâlât akdi"* denirdi. Bu akit gereğince taraflardan biri ölünce diğeri onun bıraktığı malın altıda birine vâris olurdu. İşte bu ayet-i kerimeyle akde bağlı kalınması ve miras hususundaki anlaşma gereğince, diğer vârisler meyanında ölenin yeminle bağlandığı kimseye de hissesinin verilmesi emredilmiştir. Ancak İslam'ın bidayetinde teyit edilen bu hüküm, daha sonraları, Enfâl suresinin 75. ayetindeki, *"Allah'ın kitabına göre hısımlar (miras konusunda) birbirlerine daha yakındırlar."* hükmü ile neshedilmiştir.

Ancak ayet-i kerimenin tefsiriyle ilgili bu görüşe bazı müfessirler itiraz etmiş ve özellikle, bu ayetin Enfâl suresinin 75. ayetiyle neshedilmiş olması reddedilmiştir. Zira konunun bu ayetle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü Nisâ suresi Enfâl suresinden sonra nazil olmuştur.

Esasen Hanefilere göre, ashab-ı feraiz, asabe ve zevi'l-erham sınıflarının hiçbirinden mirasçı bu-

lunmadığı takdirde müvalât akdiyle mirasçılık, İslam'dan sonra da devam etmektedir.

2. Bir adamın yabancı birini oğul edinmesi sonucu birbirlerine vâris olmalarıdır ki bu da mensuhtur.

3. Medine'ye hicretle birlikte Hazreti Peygamber'in ensar ile muhacirler arasında yaptığı *muâhât (kardeşlik) akdi*dir ki bu akit de tevarüs sebebi olmuştur.

Zikrettiğimiz her üç akit de tevarüse sebep sayıldığı için, ayet-i kerimede kendilerine hisselerinin verilmesi emredilmiştir. Ancak daha sonraları miras sebebinin yalnız akrabalık olduğu bildirilince ayetin mensuh olduğuna hükmedilmiştir.

Ayet-i kerimeyi mensuh saymayanlar ise, *"yeminlerinizle bağlandığınız kimseler"* ibaresini "ana baba ve yakın akraba"ya matuf kılmışlar ve ayeti, "Ana baba ve yakın akraba ile akit yaptığınız kimselerin bıraktıkları mala vârisler kıldık. Hepsine de hisselerini verin." manasında tefsir etmişlerdir. Bu müfessirlere göre ayet-i kerimedeki *akid* kelimesinden murat *nikâh akdi* olup, zevc ve zevce kastedilmiştir. Bazı müfessirler ise bu akdi *velâ akdi* olarak isimlendirmişler ve azat edilen bir kölenin, onu azat eden efendisine vâris olduğuna işaret etmişlerdir ki her iki şekilde de nesih söz konusu değildir.

Açıklamaya çalıştığımız bu izah tarzlarından da anlaşılacağı gibi, meşru yollarla kazanılan mal bir kişinin elinde kümelenip kalmamakta, yine meşru bir şekilde ve veraset yoluyla başkalarına dağılarak intikal etmektedir. Kendilerine miras yoluyla mal intikal etmiş kimseler ise o malı kendi kazançlarıyla birleştirerek kendi vârislerine devretmektedirler. Böylece mal, devr-i daim ile bir elden çıkıp birçok verese eline geçmek suretiyle her birinin ondan faydalanması sağlanmış olmaktadır. Bu, Allah Teâlâ'nın kullarına lütuf ve ihsanının çokluğundandır.

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ۬ فَالصَّالِحَاتُ
قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ۬ وَالّٰتِى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوهُنَّ ۚ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۬ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ
بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا ۚ اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

34 (Bazı hususlarda) Allah'ın erkekleri kadınlardan üstün yaratması ve erkeklerin mallarıyla (kadınlara) nafaka temin etmeleri dolayısıyla, erkekler kadınlara hâkimdirler. İyi kadınlar, (kocalarına) itaat eden, Allah'ın korunmasını emretmesi dolayısıyla da (karı koca arasındaki evliliğe ait) gizlilikleri koruyan kadınlardır. İtaatsizliklerinden korktuğunuz kadınlar ise onlara vaaz u nasihatte bulunun; (fayda etmezse) yataklarında yalnız bırakın; (onun da faydası olmazsa, usulünce) onları dövün. Eğer size itaat ederlerse, artık başka yol aramayın. Şüphe yoktur ki Allah, çok yücedir; çok büyüktür.

35 Karı koca arasındaki bir geçimsizlikten endişe ederseniz, (bu geçimsizliği ortadan kaldırmak için, onlara) erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden de bir hakem gönderin. Eğer iki taraf da (bu anlaşmazlığı) ıslah etmek isterse, Allah da onları muvaffak kılar. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; her şeyden haberdardır.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde erkek ve kadınları, birbirlerine üstün kılındıkları şeylerden hasede varacak dilek ve temennilerde bulunmaktan menederek onları rızık hususunda yalnızca el emeği ve alın terinden oluşan kendi amellerinin kazancına dayanmaya irşat ve bu kazanç yanında onları lütuf ve keremiyle miras malından da hak sahibi yaptığını beyan ile mirastan hak sahiplerine haklarının verilmesini emrettikten sonra, miras ve cihad gibi bir takım hususlarda erkeğin kadına üstünlüğü ile ilgili olarak bu ayet-i kerimelerde tezahür eden fıtri farklılığın sebebini açıklamıştır.

Filhakika miras ayetlerinde de gördüğümüz gibi, biri erkek diğeri kız iki kardeş bir mala vâris oldukları zaman, erkeğin mirastan payı, iki kadının miras payları kadardır ki bu, kadının, erkeğin aldığı mirasın yarısı kadar hakka sahip olduğuna delalet eder. Aynı zamanda bu, miras hususunda erkeğin kadına üstün kılınışının da bir delilidir. Keza erkek, hazim, azim ve kuvvet yönünden kadına nispetle üstün yaratılmış, bu yaratılışın sağladığı üstünlük sebebiyle cihad ona farz kılınmış, savaş alanında vurmak, vuruşmak ve vurulup öldürülmek onun görevi olmuştur. Evinin reisliği, caminin imamlığı, müezzinliği ve hatipliği, mahkemenin şahitliği ona verilmiş, ananın doğurduğu evlat ona nispet edilmiştir. Tarih boyunca genel olarak nebiler, veliler, şeyhler dervişler onlardan çıkmış dünyanın idarecileri yine onlar olmuştur. Bütün bunlar neden? Neden kadın değil de erkek? İşte, Allah Teâlâ, ilk akla gelen bu sorunun cevabını vermiş ve şöyle buyurmuştur:

[34] (Bazı hususlarda) Allah'ın erkekleri kadınlardan üstün yaratması ve erkeklerin mallarıyla (kadınlara) nafaka temin etmeleri dolayısıyla, erkekler kadınlara hâkimdirler, iyi kadınlar, (kocalarına) itaat eden, Allah'ın korunmasını emretmesi dolayısıyla da (karı koca arasındaki evliliğe ait) gizlilikleri koruyan kadınlardır. İtaatsizliklerinden korktuğunuz kadınlar ise onlara vaaz u nasihatte bulunun; (fayda etmezse) yataklarında yalnız bırakın; (onun da faydası olmazsa, usulünce) onları dövün. Eğer size itaat ederlerse, artık başka yol aramayın. Şüphe yoktur ki Allah, çok yücedir; çok büyüktür.

34 Allah Teâlâ ayet-i kerimeye, erkeklerin kadınlar üzerine hâkim olduklarını beyan ile başlamış ve bunların ne olduğunu açıklamıştır. Bu sebepler üzerinde durmadan önce şu hususu özellikle belirtmek gerekir ki erkeğin kadın üzerindeki bu hâkimiyetini ve bu hâkimiyetin bir Kur'an ayetiyle tespitini, zalim ve ceberut bir insanın, zayıf ve çaresiz bir varlık karşısında dilediğine hükmedebilmesi için Allah tarafından verilmiş bir ruhsat olarak değerlendirmek asla mümkün değildir. Zira İslam, hiç kimseye zulüm ile hükmetme hakkını vermemiştir.

Ayet-i kerimede, *"Erkekler, kadınlar üzerine kavvâmdırlar."* denilmiştir ki *kavvâm* kelimesinin dilediği gibi hükmetmek manasıyla herhangi bir ilgisi yoktur. *Kavvâm*, fâil veznindeki kâim'in mübalağası olup bir işe kıyam eden demektir ki ayet-i kerimedeki manasıyla kadınların işlerine bakıp idare eden, aklı, gücü, kuvveti ve azmiyle onları koruyan erkekler hakkında kullanılmıştır. Müşfik bir hükümdarın, tebaasına yahut bir çobanın meradaki koyunlarına karşı davranışları nasıl olması gerekirse, bir erkeğin, eşi karşısındaki davranışı da bundan farklı olmamalıdır. Bir çobandan, gütmesi için kendisine emanet edilen koyun sürüsüne karşı şefkatten, kurt vs. tehlikesinden onları koruyup huzur içinde karın doyurmalarını sağlamaktan başka ne beklenir? Hangi çoban değneğini koyunlarının sırtında kırmaya kalkışır? İşte bu manada erkekler kadınların çobanıdırlar; onları doyurmak, işlerini idare etmek ve tehlike karşısında onları korumakla görevlidirler. Ancak bu görevin ifasında bir tarafın şerefini yücelten, diğer tarafın şerefini düşüren hiçbir özellik yoktur. Zira Allah, erkeğe bu yönden bir fazilet ihsan etmiş ve kadını bundan mahrum bırakmışsa, kadına ihsan edilen

bir başka faziletten de erkek mahrum kalmıştır. Allah Teâlâ'nın şu ayetini bu münasebetle yeniden hatırlamakta fayda vardır: *"Allah'ın bazınızı, bazınıza göre üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkekler için kendi kazandıklarından bir hisse, kadınlar için de kendi kazandıklarından bir hisse vardır."* Bu manayı, tefsirine çalıştığımız ayet-i kerimenin ilk ibaresinde de görmek mümkündür. Allah Teâlâ, *"Erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler."* buyurduktan sonra, *"Allah'ın bazılarını bazılarına üstün yaratması dolayısıyla"* diyerek bu hâkimiyetin ilk sebebini de zikretmiştir. Her ne kadar sebep bildiren bu ibaredeki *hum* zamiri, erkeklerin kadınlara üstün kılındığına delalet ederse de bu mana açık ve kesin bir ibare ile ifade edilmemiş, kadınların da bazı hususlarda üstün kılındıklarına delalet etmek üzere, *"Allah'ın bazılarını bazılarına üstün yaratması sebebiyle erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler."* denilmiştir.

Erkeklerin kadınlar üzerine kavvâm veya hâkim olmalarının birinci sebebi fıtridir; yani yaratılışla ilgilidir. Allah, yaratılıştan erkeklere güç ve kuvvet vermiş, büyük meşakkat ve felaketler karşısında onları sabırlı ve mütehammil kılmıştır. Oysa çok iyi bilinmektedir ki erkeklerin sahip olduğu bu güç ve kuvvet, sabır ve tahammül, kadınlara aynı ölçüde verilmemiş, bu yüzden de kadınlar, cihad gibi ağır ve güç işlerle mükellef tutulmamışlardır.

Hâkimiyetin ikinci sebebi kesbîdir; yani kazançla ilgilidir. Şu da bilinen bir gerçektir ki erkekler, kazanç sağlamak hususunda kadınlardan daha güçlü ve daha müteşebbistirler. Bu sebepledir ki malından kadına infak etmek ve o, evinin işini sürdürürken onun geçimini sağlamak erkeğin görevi olmuştur. Diğer bir husus da kazanç işinin evin dışında sürdürülen işlerden olmasıdır. İslam, kadını, her zaman evinin kadını ve çocuklarının mürebbiyesi olarak görmüştür. Erkek, fıtri olarak güç, kuvvet ve mücadeleci bir ruh ile bezenmişken kadına yine fıtri olarak erkekten çok farklı özellikler yahut faziletler ihsan edilmiştir. Onun hamile kalması, çocuğunu doğurması, emzirip doyurması, büyütüp yetiştirmesi ve terbiye edip hayırlı bir insan olarak yetiştirmesi, kısacası ana olması, kadının sahip olduğu faziletlerin başında gelir. Bunlar, kadını, rikkatli, şefkatli, merhametli kılan ve onun başka türlü olmasına da imkân tanımayan faziletlerdir. Bu sıfatlar, şüphesiz erkeklerde de bulunur; onlar da şefkatli ve merhametli olabilirler; fakat onların, sert ve haşin bir yaratılışa sahip olmaları, bu sıfatların onlarda kadınlarınkinin derecesine ulaşmadığını gösterir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki erkek olsun kadın olsun, bütün insanlar fıtratları üzere doğarlar; ancak bu fıtrat, aldıkları terbiye ile değişebilir; bozulabilir. Bu itibarla toplum içinde erkekleşmiş kadınlar yahut kadınlaşmış erkekler görmek her zaman mümkündür.

Allah Teâlâ, kadınların kocalarının riyaseti altındaki ev hayatlarından söz ederek bunların iki kısım olduğuna ve her birine nasıl muamele edilmesi gerektiğine işaretle, *"İyi kadınlar, kocalarına itaat eden, Allah'ın korunmasını emretmesi dolayısıyla da (karı koca arasındaki evliliğe ait) gizlilikleri koruyan kadınlardır."* buyurmuş, sonra da itaatsiz kadınların durumunu açıklamıştır. Allah Teâlâ'nın *sâlihât* diye isimlendirdiği iyi kadınlar, önce kocalarına itaat eden kadınlardır. Erkeğin, evin reisi olması dolayısıyla ona itaat etmek kadının asli görevlerinden biridir. Bu görev mehir üzerinde anlaşıp nikâh akdinin yapılmasıyla başlar ve ölünceye kadar devam eder. Çünkü mehirde ve nikâhta, kadın için erkeğin hâkimiyetini kabul ile onun riyaseti altına girmeye rıza gösterme manası vardır. Erkeğin hâkimiyetini ve riyasetini kabul etmek ise ona itaat etmeyi gerektirir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kadınlara, kocalarına itaat etmelerini emretmiş ve bunu, sâlihât-ı nisvândan olmanın şartlarından biri saymıştır.

Kocalarına itaat yanında iyi kadın olmanın diğer bir şartı da onların yokluğunda karı koca münasebetlerine ve aileye taalluk edip de saklanması gereken, Allah'ın da sakladığı ve saklan-

masını emrettiği sırları saklamaktır. Nesâî (*Sünen,* VI. 68) ve Ahmed ibn Hanbel (*Müsned,* II. 251) tarafından nakledilen bir Ebû Hureyre hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kadınların en hayırlısı, baktığı zaman seni mesrur eden, emrettiğin zaman sana itaat eden ve senin yokluğunda malını ve nefsini senin için koruyan kadındır." Resulullah (sas.) hadisi buyurduktan sonra, bu ayet-i kerimeyi okumuştur.

Kocalarına itaat etmeyen, kafa tutan ve isyankâr davranışlarda bulunan ikinci kısım kadınlara gelince, Allah Teâlâ, bunlar hakkında da şöyle buyurmuştur: *"İtaatsizliklerinden korktuğunuz kadınlar ise onlara vaaz u nasihatte bulunun; (fayda etmezse) yataklarında yalnız bırakın; (onun da faydası olmazsa, usulünce) onları dövün."*

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, erkeğin kadın üzerine kavvâm olarak yaratılması ve evine reis olarak seçilmiş olması, ona itaat edilme hakkını kazandırmış ve kadın, kocasına itaatle emrolunmuştur. İlahî emirler başka bir anlam için kullanıldığında bir karine bulunmadığı zaman, genellikle vücub ifade eder ve mutlaka yerine getirilmesi gerekir. Emre uymayanlar ise suç işlemiş birer günahkâr olarak dünyada ve ahirette Allah'ın ıkabına maruz kalırlar.

Kadının kocasına itaat etmesi bir emr-i ilahî olduğuna göre, bu emre uymayan ve kocasına itaat etmeyen kadın da cezayı hak etmiş olur ki işte Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin bu ibareleriyle itaatsiz kadınlar için ceza yollarını göstermiştir.

Kocasına karşı itaatsiz olan ve ona kafa tutan kadın için kocasının takip edeceği üç yol vardır:

1. Vaaz u nasihat: Koca için başvurulacak ilk yol, kadın üzerinde tesir edebilecek ve onu itaatsizliğinden vazgeçirip kocasına karşı itaatkâr bir kadın olmasını sağlayacak vaaz u nasihatte bulunmaktır. Bazı kadınlara Allah'ın ıkabından ve gazabından söz ederek, bazılarını dünyanın kötü akıbetleriyle tehdit ederek, bazılarını da güzel sözler ve hoşlanacağı hediyelerle sevindirerek nasihatlerde bulunmanın müessir olduğu ve itaatsizlikten vazgeçtikleri bilinen hususlardandır.

2. Yataklarında yalnız bırakmak: İtaatsiz kadınlara nasihatin fayda etmemesi hâlinde kocaları için başvurulacak ikinci yol, onları yataklarında yalnız bırakmak, yani onlardan bir süre uzaklaşmaktır. Kadının evinde yalnız kalması, kadını çok defa bunun sebebini araştırmaya ve bu yalnızlıktan kurtulma çareleri aramaya sevk eder.

3. Usulünce dövmek: İtaatsiz kadınları yataklarında yalnız bırakmanın da fayda sağlamadığı görülürse, kocaları için başvurulacak üçüncü yol, onları usulünce dövmektir. Ancak bu dövme, can acıtmak yahut can yakmak için başvurulan bir hareket değil, düşünmeye ve kocalarından böyle bir harekete maruz kalmanın sebeplerini araştırmaya sevk eden bir uyarı olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in bu emri, hiçbir zaman medeniyet dışı bir çare olarak mütalaa edilemez. Zira ayet-i kerimede de görüldüğü gibi, kadını kocasına karşı kafa tutmaktan vazgeçirmek için başvurulacak başka bir çare artık yoktur. Eğer can yakmayacak bir iki tokat onu bu davranışından vazgeçirirse, aile kurtulmuş olur. Fakat bunun da faydası olmazsa, o zaman kadına yol vermek, yani onu boşamak gerekir ki bu hiçbir zaman arzu edilen bir netice değildir.

Kur'an-ı Kerim, aileyi kurtarmak için kocanın karısını dövmesini son çare olarak gösterirken dövme işinin itiyat hâline getirilmesini de asla murat etmiş değildir. Ömür boyu koca, karısını dövsün; kadın da dayağı yiyip otursun; bu elbette olacak iş değildir. İslam, asla böyle bir evliliği tasvip etmemiştir. Bu sebepledir ki usulünce dövme fiili, bundan önce başvurulması istenen nasihat ve yatağında yalnız bırakmak gibi bir çaredir.

Tirmizî tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, bir kadın, kendisine tokat atan kocasını şikâyet etmek ve kısas istemek için Hazreti Peygamber'e gelir ve hadiseyi anlatır. Hazreti Peygamber kısasa karar verir. Ancak Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyi indirir. Bunun üzerine kısas-

tan vazgeçilir. Hazreti Peygamber buyurur ki: "Biz, bir şey istedik; Allah da başka bir şey istedi. Muhakkak ki Allah'ın istediği daha hayırlıdır."

Yukarıda zikredilen çarelerden herhangi birisiyle kadın itaatsizlikten vazgeçecek olursa, artık başka bir yol aramaya gerek yoktur. *"Şüphesiz Allah, çok yücedir; çok büyüktür."* Binaenaleyh O'nun yüceliği ve büyüklüğü, kocaların kadınlarına olan yücelik ve büyüklüğüyle asla mukayese edilmez. Bu itibarla O, kimlerin eşlerine karşı müşfik davrandıklarını, kimlerin de kavvâm ve hâkim olduklarını ileri sürüp onlara zulmettiklerini hakkıyla bilir ve herkesi hak ettiği yerine oturtur.

[35] Karı koca arasındaki bir geçimsizlikten endişe ederseniz, (bu geçimsizliği ortadan kaldırmak için, onlara) erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden de bir hakem gönderin. Eğer iki taraf da (bu anlaşmazlığı) ıslah etmek isterse, Allah da onları muvaffak kılar. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; her şeyden haberdardır.

35 Karı koca arasındaki geçimsizlik, bazen kadının evlilik görevlerini yerine getirmemesinden yahut kocasına itaatsizlikten, bazen de kocanın karısına zulmetmesinden ve bu zulmün devamından ileri gelir. Eğer geçimsizliğin sebebi kadın ise koca, ayet-i kerimede açıklanan yollara başvurarak geçimsizliği ortadan kaldırmaya çalışır. Fakat geçimsizlik sebebi koca ise ve karısına karşı haksız davranışlarını sürdürmekte ısrarlı görünüyorsa, aile yuvasının yıkılmaya yüz tutmuş olduğunu anlamakta güçlük çekilmez. Geçimsizliğin kadının itaatsizliğinden ileri gelmesi ve kocasının başvurduğu nasihat, yatağında yalnız bırakma ve usulünce dövme gibi tedip yollarının fayda sağlamaması hâlinde de durum aynıdır. Bu noktada yollar ayrılacak ve her biri kendi yoluna gidecektir. İşte Allah Teâlâ son bir çare olmak üzere, bu duruma gelmiş olan karı kocalara ve akrabalarına hitap ederek aralarını ıslah etmek üzere iki taraftan birer hakem seçilmesini emretmiştir. Eğer her iki taraf da gerçekten aralarının düzelmesini ve yuvalarının yıkılmaktan kurtulmasını isterlerse, gayretlerini o yönde yoğunlaştırırlar; Allah da onlara bu işte yardımcı olur. Fakat niyetleri yuvayı dağıtmak olursa, Allah, buna da engel olmaz. Zira O, kimin ne yaptığını bildiği gibi, ne yapmak istediğini ve niyetinin ne olduğunu da bilir. O, hiçbir şeyden gafil değildir. Ve hatta karı koca arasında vuku bulan ve boşanmaktan başka çarenin bulunmadığı sanılan geçimsizliklerin, çok defa basit sebeplere dayandığını ve bu sebeplerin izalesiyle geçimsizliğin ortadan kalkacağını ve yuvanın kurtulacağını da bilir; karı kocayı ve yakınlarını, bunu kolayca anlayabilecek tecrübeli hakemlere başvurmak hususunda irşat etmesi de bundandır.

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَالْجَارِ
ذِى الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيْلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا ﴿٣٦﴾ اَلَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ وَيَأْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُوْنَ مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ
فَضْلِهٖ ۗ وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿٣٧﴾ وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ
وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ وَمَنْ يَّكُنِ الشَّيْطٰنُ لَهٗ قَرِيْنًا فَسَآءَ قَرِيْنًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿٣٩﴾

[36] Allah'a ibadet edin ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Anaya babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanındaki arkadaşa, yolda kalmışa ve elinizin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi vb.)lere iyilik edin. Şüphe yoktur ki Allah, kendini beğenen ve kibirlenen kimseleri sevmez.

[37] İşte o kimseler, hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimriliği emrederler ve Allah'ın lütfu kereminden kendilerine verdiği şeyi gizlerler. Biz, o kâfirler için zelil edici bir azap hazırladık.

[38] Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları hâlde mallarını insanlara gösteriş olsun diye dağıtanlar ise Allah, onları da sevmez. Her kimin dostu şeytan olursa, kötü bir dost (edinmiş) olur.

[39] Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş ve Allah'ın kendilerini rızıklandırdığı şeyden de (Allah yolunda) sarf etmiş olsalardı, bu aleyhlerine mi olurdu? Allah, onları hakkıyla bilendir.

Nisâ suresinin başından itibaren tefsir ettiğimiz ayetlerin hemen hepsi, yetimlere, hısım ve akrabaya müteallik ahkâm ve nizamına tahsis edilmiş, bu ahkâm ve nizamın ağırlığı ise mal ve evlilik meseleleri üzerinde toplanmıştır. Daha ilk ayette, insanların bir tek nefisten, ondan da eşinin yaratıldığına işaret edildikten sonra, insanların bu çiftten meydana getirildikleri zikredilmiştir. Bunu takip eden ayetlerde ise yetimlere mallarının verilmesi, yetim kızlarla malları yüzünden evlenmek yerine dörde kadar kadın alınması, eş olarak seçilen kadınlara mehirlerinin tam olarak verilmesi, aklı kıt olanlara, ziyan olmaması için mallarının verilmemesi, büyüyüp mallarını alacakları endişesiyle yetim mallarının heder edilmemesi, ölen kimsenin geride bıraktığı malın vârisler arasında taksimi, vârisler ve hisseleri, fuhuş irtikâp eden kadınlar ve fuhşun cezası, tevbe ve şartları, miras yolu ile kadın alınmaması, baba karıları ve evlenilmesi haram olan diğer kadınlar, evlenmeye gücü yetmeyenler, batıl yollarla malların yenilmemesi, erkek ve kadının birbirinden farklı ve birbirinden üstün yaratılması ve nihayet erkeklerin kadınlar üzerine hâkim olmaları gibi konular üzerinde durulmuştur. Dikkat edilecek olursa bütün bu konular, insanların dünyada en çok meşgul oldukları, uğrunda bazen hayatlarını, bazen de servetlerini feda ettikleri dünya nimetleriyle ilgilidir. Ancak her şey dünyadan ve dünya nimetlerinden ibaret değildir. Bunların hepsi geçicidir. Asıl hayat, ebedî olan ahiret hayatıdır ve insan, dünyada iken ahiret hayatını da düşünmek ve kendisine peygamberler ve salih kişiler yanında bir yer kazandıracak iyi ameller işlemek zorundadır. Bu amellerin, onun ahiret hayatını mamur edeceğinden hiç şüphelenmemek gerekir. İşte Allah Teâlâ, surenin başından beri şahıslarla ilgili yukarıda sıraladığımız ahkâmı beyan ettikten sonra, hem bu ahkâma uyulmasını kolaylaştırmanın, hem de ahiret hayatını mamur etmenin yollarını göstermiş ve şöyle buyurmuştur:

> [36] Allah'a ibadet edin ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Anaya babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanındaki arkadaşa, yolda kalmışa ve elinizin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi vb.)lere iyilik edin. Şüphe yoktur ki Allah, kendini beğenen ve kibirlenen kimseleri sevmez.

36 Allah'a ibadet, O'nun heybetini, azametini ve mutlak hükümranlığını her an içte duyup hissederek O'na boyun eğmektir. O'na boyun eğmenin en belirgin alameti, O'nun emrettikleriyle amel etmek, nehyettiklerinden de sakınmaktır. Mutlak hükümranlığın yalnız Allah'a mahsus olduğuna ve O'ndan başka hükümran bulunmadığına inanmak tevhid akidesinin esasını

teşkil eder. Her kim bir başkasının O'na bu hükümranlıkta ortak olduğuna itikat ederse müşrik olur. Hiçbirisinde hayır olmasa bile müşrik ile münkiri birbirinden ayırt etmek gerekir. Zira şirk, her şeyden önce Allah'ın varlığına iman etmeyi gerektirir. Allah'a iman etmeden O'na şirk koşmak mümkün değildir. Bu sebepledir ki *müşrik*, Allah'ın varlığına ve uluhiyetine iman eden, fakat bu uluhiyette bir başkasını O'na ortak kılan kimseye denilmiştir. *Münkir* ise Allah'ın varlığını ve uluhiyetini inkâr eden, O'nun varlığına hiç inanmayan kimsedir. Bu itibarla Allah Teâlâ, uluhiyetinde ve hükümranlığında başkasının kendisine ortak kılınmasını nehyettiği için uluhiyetinin ve hükümranlığının inkârını evleviyetle nehyetmiş olur.

Kur'an-ı Kerim, Arap müşriklerinden söz ederken, bunların bazı özelliklerini de anlatmıştır. Onların şirki, Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarına inandıkları bir takım putlara ibadet etmekti. Nitekim Yûnus suresinin 18. ayetinde şöyle denilmiştir: *"(O müşrikler) Allah'ı bırakarak, kendilerine zararı da faydası da dokunmayan şeylere ibadet ederler ve "Bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir." derler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Siz, göklerde ve yerde olup da Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz? Allah, onların şirk koştukları şeylerden münezzehtir ve çok yücedir."* Zümer suresinin 3. ayetinde yine Allah'ı inkâr etmekle birlikte putları O'na ortak koşan Araplardan söz edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Bilesiniz ki, halis din Allah'ındır. O'ndan başkasını, "Biz onlara, ancak bizi Allah'a daha çok yaklaştırdıkları için ibadet ediyoruz." diyerek dost edinenler ise Allah, onların ihtilaf ettikleri hususlarda aralarında elbette hüküm verecektir. Elbette Allah, kâfir yalancı olan kimseye hidayet etmez."*

Kur'an-ı Kerim, kendilerine peygamber gönderilmiş ve kitap verilmiş olmasına rağmen, kitap ehlinin de şirke düştüğünü ve Hıristiyanların İsa'ya (as.), ve onun anası Meryem'e ibadet ettiklerini haber vermiştir. Tevbe suresinin 31. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i kendilerine Rab edinmişlerdir. Hâlbuki onlar da tek bir ilaha ibadet etmekten başka bir şeyle emrolunmamışlardır. Zira O'ndan başka ilah yoktur. O, onların şirk koştuklarından münezzehtir."*

Kitap ehli, şüphesiz hahamlarını ve rahiplerini ilah olarak tavsif etmemişlerdir; fakat hahamların ve rahiplerin helali haram, haramı da helal kılmalarını kabul edip onlara tabi olmuşlar ve böylece onları kendilerine Rab edinmişlerdir. Bugün de Müslümanlar arasında zaman zaman ortaya çıkan şeyh ve dedelere gösterilen aşırı bağlılık sebebiyle şeyh ve dedelerin şirke alet edildikleri görülmektedir. Müslümanların bu gibi durumlarda çok dikkatli davranmaları ve içlerine hiçbir surette şirk kırıntısı düşürmemeleri gerekir. Aksi hâlde şirk ile birlikte ne namaz, ne oruç ve ne de başka bir ibadet kabul olunur.

Allah Teâlâ, kendisine ibadet edilmesini emir, şirk koşulmasını da nehyettikten sonra, *"Anaya babaya iyilik ediniz."* buyurmuştur. Anaya babaya iyilik, onları hoşnut edecek her hususta hiçbir kusur işlemeden onlara iyi muamelede bulunmaktır. Onlara gerektiği şekilde hizmet etmek, onlarla konuşurken sesi yükseltmemek, onlara sert ve haşin davranmamak, onların hoşnutluğunu kazanmaya çalışmak, güç yettiğince onlara infak etmek ve bu infakı gönül hoşnutluğu ile yapmak iyiliklerin başında gelir. Anaya babaya iyilik etmenin belli bir kaidesi yoktur. Ancak anası babası olan her ferdin, onlara nasıl iyilik edebileceğini, onların hangi davranışlardan hoşnut olabileceklerini araştırarak tespit etmesi belki daha faydalı olur. Fakat her şeyden önce kişinin, anasına babasına mutlaka iyilik etmesi gerektiğine samimiyetle inanmış olması şarttır ki İsrâ suresinin 23 ve 24. ayetlerinde şöyle buyurulmaktadır: *"Rabbin, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir. Eğer onlardan biri yahut her ikisi de senin yanında ihtiyarlığa erişirse, onlara üf bile deme; onları azar-*

lama; onlara güzel söz söyle. Onlara merhametten ileri gelen tevazu kanadını indir ve "Rabbim! Onların küçükken bana bakıp terbiye ettikleri gibi, sen de onlara merhamet et!" de."

Allah Teâlâ, anaya babaya iyiliği emrettikten sonra insanlara yakınlık bakımından ikinci sırayı alan akrabayı zikretmiş ve onlara da iyilik edilmesini emretmiştir. Ancak anaya babaya yapılacak iyilikle, akrabaya yapılacak iyilik arasında fark olması tabiidir. Anaya babaya karşı vacip olan ihtiram ve terkim, akrabaya karşı elbette vacip değildir.

Akrabadan sonra iyilik edilmek üzere zikredilenler yetimler ve fakirlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bu gibi makamlarda yetimlerin daima zikredilmesi, onlara ne kadar ihtimam gösterilmesi gerektiğine delalet eden hususlardan biridir. Filhakika yetimler, kuvvetli ve gayretli bir yardımcıdan mahrum olmaları dolayısıyla işleri en çok ihmale uğramış ve çaresiz kalmış kimselerdir. Babaları bulunmadığı için tahsil ve terbiyeden de mahrum kalan bu çocuklar, kendilerine ihtimam gösterecek bir kimsenin bulunmaması hâlinde bir taraftan cehaletleri, bir taraftan da bozulan ahlaklarıyla hem diğer çocuklara kötü örnek olurlar, hem de toplumun başına bela kesilirler.

Yetimlerle birlikte ihtimama ve yardıma muhtaç diğer bir zümre de miskinler, yani çalışıp kazanmaktan âciz kalmış ve karnını doyurma imkânı bulamamış kimselerdir. Bunların hâlleri de yetimler gibi düzeltilmedikçe, toplumun düzelmesi mümkün değildir. Bunların fakir kalmaları, ya zayıflıkları ve çalışma gücüne sahip olmamaları, ya tembellikleri, ya herhangi bir felaket sebebiyle mallarını yitirmeleri, ya da içki ve kumar gibi kötü alışkanlıkları sebebiyle mallarını yiyip israf etmeleri gibi çeşitli sebeplere dayanır. Fakat hangi sebeple fakir kalmış olurlarsa olsunlar, hepsinin de çeşitli yönlerden yardıma muhtaç oldukları bir gerçektir. Malını içki ve kumarda tüketen bir insana mal yardımı yapılmasa da onun içki ve kumardan kurtarılıp kendi hayatını kendi kazanabilir bir hâle getirilmesi bile ona yapılabilecek yardımların en büyüğüdür.

Allah Teâlâ'nın iyilik edilmesini emrettiği bir başka grup, yakın ve uzak komşulardır. Komşuluk İslam'da akrabalık çeşitlerinden biri sayılır. İnsan bazen çok uzaklarda yaşaması dolayısıyla akrabası ile nadiren görüşür, bazen hiç görüşmez ve hatta onu hiç tanımadığı hâlde yakın bir komşusu, kendisine akrabadan daha yakın olur. Komşular arasındaki bu yakınlık, aralarındaki yardımlaşma ve dayanışmanın kuvvetlenip artmasına vesile olduğu gibi, birbirlerinin dert ve sıkıntılarını kısmen de olsa hafifletmede bazen de tamamen ortadan kaldırmada büyük ölçüde yardımcı olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimede komşuların yakın da olsa, uzak da olsa, birbirlerine iyilik etmeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Şunu da unutmamak gerekir ki komşuları birbirine iyilik eden bir şehir halkı içerisinde tek bir kişinin dahi bu iyilikten mahrum kalması mümkün değildir.

Hazreti Peygamber'den komşu ve komşuluk hakkında muhtelif hadisler rivayet edilmiştir. Buhârî (*Sahîh*, VII. 78) ve Müslim'de (*Sahîh*, IV. 2025) yer alan bir hadis şöyledir: "Cibril, komşu hakkına riayet olunması hakkında o kadar çok vasiyet edip buyurmuştur ki sonunda onun komşuyu, komşuya mirasçı kılacağını zannettim." Yine Buhârî (*Sahîh*, VII. 75) ve Müslim'de (*Sahîh*, I. 90) bulunan başka bir hadiste komşu hakkının azametine ve kutsiyetine delalet etmek üzere Abdullah ibn Mes'ûd'tan şu haber nakledilmiştir: "Resulullah'a (sas.) Allah katında en büyük günahın hangisi olduğunu sordum. "Seni yaratmış olduğu hâlde Allah'a bir şerik (ortak) uydurmandır." dedi. Bu, muhakkak ki en büyüktür. "Sonra hangisi?" dedim. "Sonra, seninle birlikte yemesinden korktuğun çocuğunu öldürmendir." dedi. "Sonra hangisi?" dedim. "Sonra komşunun halilesi (zevcesi) ile zinalaşmandır." buyurdu."

Ayet-i kerimede kendisine iyilik edilmesi istenenlerden bir diğeri "yanındaki arkadaş" ola-

rak zikredilen kimsedir ki bununla ilgili olarak üç farklı görüş ileri sürülmüştür. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre bu, yol arkadaşıdır. İbn Mes'ûd'tan gelen rivayette ise bunun hayat arkadaşı olarak da ifade edilen "eş" olduğu belirtilmiştir. Bir başka görüşte de bu, insanın devamlı sohbetinde bulunan salih kişidir. Kanaatimizce, ayet-i kerimede *sâhibu-l cenb* olarak zikredilen bu tabirin manasını daraltmaya ve ona sadece eş yahut yol arkadaşı manası vermeye hiç gerek yoktur. Daha şümullü olarak eş, yol arkadaşı, iş arkadaşı, masa arkadaşı, sıra arkadaşı ve bunun gibi insanın herhangi bir vesile ile beraber bulunduğu herkesi bu mana içerisinde değerlendirmek daha doğru olur. Buna göre, bu durumda olan her arkadaş, birbirine karşı sorumludur ve birbirine iyilik etmekle mükelleftir.

Allah'ın iyilik edilmesi tavsiyesinde bulunduğu diğer bir grup, misafir veya yolcu yahut yolda kalan kimselerdir. Bunlar bir iş veya zaruret dolayısıyla seyahat ederler ve seyahatleri boyunca yakınları veya aileleriyle irtibatta bulunmazlar. Binaenaleyh bu gibi kimselere yardım etmek, parasızlık sebebiyle yolda kalmışlar veya yiyecek bulamamışlarsa onlara yardım elini uzatmak her Müslümanın görevidir.

Nihayet yardım edilmeye müstahak olan başka bir grup da el altında bulunan, yani hâli vakti biraz daha iyi olan Müslümanların idaresi altında hayatlarını sürdüren, köle, cariye, hizmetçi ve işçi gibi kimselerdir ki sahiplerinin verdiği yiyecek ve giyecekle karın doyurup giyinirler. Köle ve cariyeler için yapılabilecek en büyük iyilik, hiç şüphesiz onları azat edip hürriyetlerine kavuşturmaktır. Bununla beraber köle olsun, işçi veya hizmetçi olsun, hepsi için yapılabilecek başka iyilikler elbette vardır. Hazreti Peygamber, bu gibilere, hane halkından biri ve bir kardeş gibi muamele edilmesini emretmiştir. Buhârî (*Sahîh,* III. 123), Müslim (*Sahîh,* III. 1263), Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 632) ve Tirmizî (*Sünen,* IV. 36) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Onlar, sizin kardeşleriniz ve hizmetçilerinizdir. Allah onları sizin elinize emanet etmiştir. Kimin eli altında kardeşi bulunursa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara kendilerine ağır gelecek yük yüklemeyiniz. Eğer yüklerseniz, o iş üzerinde onlara yardım ediniz."

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Allah Teâlâ, ana babadan başlamak üzere bir toplumu teşkil eden her çeşit insanı, birbirlerine iyilik yapmakla görevlendirmiş ve böylece birbirinin sevinciyle sevinen, derdiyle de dertlenip ona çare arayan fertlerin oluşturduğu bir toplumun vücut bulmasını murat etmiştir. İnanan ve Allah'ın telkin ve tavsiyelerine halis kalp ile kulak verip onlara uyan insanların böyle bir toplum vücuda getirmeleri elbette olmayacak bir iş değildir. Buna rağmen toplum içinde eğer kendini beğenen ve kibirlenen kimseler bulunur ve bunlar kendilerinden başka hiç kimseyi düşünmezlerse, toplumda fertleri birbirine bağlayan iyilik halkalarının kopması kaçınılmaz olur. Bu halkaları koparanlar, şüphesiz bunun vebalini de yüklenmiş olacaklardır. Böyle kimseler, kibirleri dolayısıyla ilahî sıfatları inkâr etmiş oldukları gibi, Allah'a da layıkıyla ibadet edemezler. Çünkü büyüklük ve yücelik sadece Allah'a has sıfatlardır; kibirlenen kimse ise Allah'a has bu sıfatlardan kendisini O'na ortak kılarak gazabına müstahak olur. Allah böyle kimseleri asla sevmez. Bu sebepledir ki O, kibirlenen kimseleri, Kur'an-ı Kerim'de sık sık uyarmış ve akıbetlerinin cehennem ateşi olduğunu haber vermiştir: *"Yeryüzünde kurula kurula yürüme; zira sen, hiçbir zaman yeri yaramaz, boyca da dağlara erişemezsin."* (17/İsrâ, 37). Müslim (*Sahîh,* I. 93) tarafından rivayet edilen bir hadiste ise Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kalbinde zerre miktarı kibir olan kimse cennete giremez."

[37] İşte o kimseler, hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimriliği emrederler ve Allah'ın lütfu kereminden kendilerine verdiği şeyi gizlerler.

Biz, o kâfirler için zelil edici bir azap hazırladık.

[38] Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları hâlde mallarını insanlara gösteriş olsun diye dağıtanlar ise Allah, onları da sevmez. Her kimin dostu şeytan olursa, kötü bir dost (edinmiş) olur.

[39] Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş ve Allah'ın kendilerini rızıklandırdığı şeyden de (Allah yolunda) sarf etmiş olsalardı bu, aleyhlerine mi olurdu? Allah, onları hakkıyla bilendir.

37 Allah Teâlâ, kendini beğenen ve kibirlenen kimseleri sevmediği gibi, cimrilik edenleri, başkalarına cimriliği tavsiye edenleri ve Allah'ın lütfu kereminden kendilerine ihsan ettiği şeyleri başkalarından gizleyenleri de sevmez. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayetten öğrendiğimize göre bir grup Yahudi, ensardan bazı Müslümanlara gelir ve "Mallarınızı boş yere dağıtmayın. Bir gün onların elinizden çıkıp, fakir düşmenizden korkuyoruz. Malınızı dağıtmakta acele etmeyin. İleride ne olacağını bilemezsiniz." diyerek nasihatte bulunurlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayetleri indirmiştir.

Bazı ilk müfessirlerin de şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Bu ayet-i kerimede sözü edilen cimriler, Allah düşmanı ehl-i kitaptır. Bunlar, Allah'ın üzerlerindeki hakkını cimrilik edip gizlemişlerdir. Ellerindeki Tevrat ve İncil, İslam'ı ve Muhammed'i (sas.) haber verdiği hâlde bunu halka duyurmamışlardır."

Bu iki habere istinaden bazı müfessirler ayet-i kerimeyi, haberi mahzuf mübtedadan ibaret müstakil bir cümle olarak mütalaa etmişler ve ona, "Cimrilik edip insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği malı gizleyenler için şiddetli bir azap vardır." manası vermişlerdir. Oysa ayet-i kerimenin, bir evvelki ayette sözü edilen ve haklarında, *"Şüphe yoktur ki Allah, kendini beğenen ve kibirlenen kimseleri sevmez."* denilenlerden bedel veya onlara sıfat olduğu açıktır ve "Allah, kibirlenen kimseleri sevmediği gibi cimrilik edenleri de sevmez." manasındadır. Ayet-i kerimenin manası bu olunca, biraz önce zikrettiğimiz İbn Abbâs haberi de ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak gerçeğe uygun düşmemektedir. Çünkü mademki bu ayet bir evvelki ayetten bedeldir veya o ayette zikri geçen kibirli kimselerin sıfatıdır; o hâlde bu, iki ayet arasında bir mana bağlantısının da bulunduğuna ve evvelki ayetin bu ayetle tamamlandığına delalet eder. Buna göre, ayet-i kerimede sözü edilen cimrilik, İbn Abbâs'ın haberinde söz konusu olan mal cimriliğinden ibaret değil, bir evvelki ayette Allah Teâlâ'nın tavsiye ettiği "ihsan" cimriliğidir. Çünkü Allah Teâlâ o ayet-i kerimede anaya babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın ve uzak komşuya, yandaki arkadaşa, yolcuya, köle, cariye, işçi ve hizmetçi gibi el altında bulunanlara "ihsan"ı, yani iyiliği tavsiye etmiş, kendini beğenip kibirlenenleri ise sevmediğini beyandan sonra, işte bu kibirlenen kimselerin, Allah'ın tavsiye ettiği "ihsan" hususunda cimrilik ettiklerini, hatta bununla da yetinmeyip başkalarını da aynı cimriliğe teşvik ettiklerini bildirmiştir. Eğer anaya babaya, akrabaya, yetimlere ve diğerlerine ihsanda bulunmanın veya iyilik etmenin, sadece onlara mal infak etmek demek olmadığı, fakat selam vermenin, güzel söz söylemenin, iyi muamele etmenin, kısacası onları hoşnut edecek ve rızalarını kazandıracak her türlü davranışta bulunup ihtiyaçlarını gidermenin de ihsandan sayıldığı göz önünde bulundurulursa, Allah'ın sevmediği o kibirli kimselerin bu hususlarda cimrilik ettikleri, başkalarına da bunu telkin etmeye çalıştıkları anlaşılır.

Cimrilerin, Allah Teâlâ'nın lütfu kereminden kendilerine verdiği şeyi gizlemelerini de açıklamaya çalıştığımız bu mana içerisinde değerlendirmek gerekir. Buna göre, diyebiliriz ki bir evvelki ayette sözü edilen mütekebbirler, bir taraftan cimrilik edip etrafındakilere de cimrilik etmelerini tavsiye ve telkin ederlerken, bir taraftan da Allah'ın fazlu kereminden kendilerine ihsan ettiği mal gi-

bi, ilim gibi birçok nimeti başkalarından gizlerler, cimrilik edip onlara hiçbir şey göstermezler. İşte kibirlenen, cimrilik eden ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği sayısız nimetlere şükretmeyip nankörlük eden bu gibi kimseler için hem eza verici, hem de zelil edici bir azap hazırlanmıştır. Bu azap, onların büyüklük taslayıp cimrilik ve nankörlük etmelerinin cezasıdır. Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimede bu cezaya müstahak olanları kâfir olarak isimlendirmesi, bu ahlakın ve bu amellerin, şükreden bir mü'minden değil, nankör bir kâfirden sâdır olması dolayısıyladır.

38 Allah Teâlâ, kendini beğenip kibirlenen kimselere işaretle, bunların bir kısmının cimrilik edip başkalarına da bu yolda telkinlerde bulunduklarını, aynı zamanda onlara ihsan ettiği sayısız nimetleri başkalarından gizlediklerini beyan ettikten sonra, büyüklük taslayanların bir başka çeşidine işaret etmiş, bunların da Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanmadıkları hâlde mallarını sırf gösteriş olsun diye dağıtanlar olduklarını açıklamıştır. Buna göre kendini beğenip kibirlenenler iki kısma ayrılmış olmaktadır. Bir kısmı, cimrilik edenler ve Allah'ın üzerlerindeki fazlını gizleyenler; diğer kısmı ise Allah'ın kendilerine ihsan ettiği sayısız nimetlere şükretmek yahut Allah'ın, kulları üzerindeki hakkını kabul ve itiraf ettiklerini göstermek için değil, sırf gösteriş yapmak ve başkalarını aldatmak için mallarını dağıtanlardır.

Filhakika riyakâr olanlar ve başkalarını aldatmak için mal dağıtanlar da kibirli insanlardır. Çünkü halka bol bol mal dağıttıkları zaman bütün arzuları, kendilerini hayırsever bir insan olarak tanıtmak ve büyüklüklerini bu temel üzerine bina ederek halka öylece kabul ettirmektir. Bu bakımdan mütekebbir olup da mürailik edenlerin şerri, mütekebbir cimrilerin şerrinden daha azdır. Ayet-i kerimede mütekebbir cimrilerin, mütekebbir mürailerden önce zikredilmesinin sebebi de budur. Ne var ki mürailerin de bir bakıma cimri olduklarını unutmamak gerekir. Çünkü bunlar, mal dağıttıkları zaman, malın asıl hak sahiplerinin eline geçmesi hususunda hiçbir ön fikre sahip değillerdir ve bunu araştırmak lüzumunu da duymazlar. Onlar, mallarını, yalnız kendilerini yüceltecek ve ünlerine ün katacak yerlerde dağıtırlar ve büyüklüklerini ancak böyle yerlerde ispatlamaya çalışırlar.

Mürailer, mal dağıtımında Allah'ın rızasını kazanmaktan başka bir şey düşünmeyen gerçek mü'minlerin elde edecekleri ecir ve sevaba güvenmek yerine, halk arasında kazanacakları medih ve senaya güvenirler; onlara nazaran Allah, halk yanında daha hafif ve önemsizdir. Bu gibi durumlarda Allah'ı hiç hatırlamazlar bile. Bu sebepledir ki böyle kimseler, Allah'a ve ahiret gününe gerçek manada iman etmiş kimselerden sayılmazlar. Allah'ı bilmezler ve tanımazlar, kâinatın Allah tarafından yaratıldığı onları hiç ilgilendirmez. Allah ismi, ağızlarından sadece kalıplaşmış ve halk diline girmiş bazı cümleleri tekrarlarken çıkar. Bunun dışında Allah'ı zikretmek akıllarına hiç gelmez. Halis mü'min ile mürai arasındaki en bariz fark, mü'minin infak ettiği malı, sol elinin bile haberi olmayacak şekilde vermesi ve zaruret hâsıl olmadıkça bundan hiç kimseye söz etmemesi, mürainin ise verdiği malı abartarak ve herkese anlatarak övünç vesilesi yapması ve bununla büyüklenmesidir.

Kendilerini beğenip büyüklük taslayanları, ya cimrilik, ya da mürailik etmeye sevk eden yegâne amil şeytandır; çünkü bunlar, Allah'ı değil şeytanları dost edinmişler ve onların vesveselerine tabi olmuşlardır. Nitekim Bakara suresinin 268. ayetinde şeytanın vesvesesine işaret edilerek şöyle denilmiştir: *"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği emreder."* Bu ayet-i kerimeden her Müslümanın ders alması ve kendisini ifsat edecek dost ve arkadaşlardan uzak kalması gerekir; çünkü kötü arkadaş, iyi insanı yoldan çıkarır. İyi arkadaş ise iyi yolda insanın daima yardımcısıdır.

39 Hâlbuki kendini beğenip kibirlenen ve şeytanın vesveselerine kulak vererek cimrilik yahut mürailik eden kimseler, Allah'a ve ahiret gününe gerektiği şekilde iman etmiş ve Allah'ın ken-

dilerine ihsan ettiği maldan yine Allah yolunda sarf etmiş olsalardı ne zarar görürlerdi? İmanın onlara elbette hiçbir zararı dokunmazdı. Aksine imanları sayesinde hem cimrilik ve mürailik gibi tefessüh etmiş ahlak biçimleriyle insanlık şeref ve haysiyetlerini yitirmemiş, hem de ebedî ahiret hayatını kazanmış olurlardı. Oysa Allah'a ve ahiret gününe inanmamakla, hem dünya, hem de ahiret hayatlarını yitirmişler ve kurtuluşu bulunmayan bir azaba müstahak olmuşlardır. Burada sözünü ettiğimiz iman hiç şüphesiz, sahih ve geçerli imandır. Yoksa cahiliye devrinde Arapların sahip oldukları iman değildir. Zira İslam'dan önce Arapların çoğu, Allah'a, göklerin ve yerin Allah tarafından yaratıldığına ve öldükten sonra dirilmeye inanıyorlardı. Buna rağmen müşrik idiler ve kendilerini Allah'a yaklaştıracağına ve şefaatçi olacağına inandıkları bir takım putlara ibadet etmekten de geri kalmamışlardı. Keza ehl-i kitap olan Yahudiler ve Hıristiyanlar da Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlardı. Fakat bu inançlarına şirk bulaştırmaktan kurtulamamışlardı. O hâlde ne İslamiyet'ten önceki Arapların ve ne de Yahudi ve Hıristiyanların imanlarına sahih iman nazariyle bakmak asla mümkün değildir. Bu itibarla biz, insana hiçbir surette zararı dokunmayacak bir imandan söz ederken sahih olan ve eseri, insanın düşünce ve davranışlarında görünen halis imanı kastediyoruz. Ancak böyle bir imandır ki insanı dünya ve ahiret saadetine kavuşturabilir. Bunun sırrı da bu ayetlerin ilkinde gördüğümüz, *"Allah'a ibadet edin ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın."* emrindedir. Bu emir, aynı zamanda gerçek imanın da ölçüsünü teşkil eder; çünkü imanı olmayan kimsenin Allah'a ibadet etmesi mümkün olmadığı gibi, ibadet etmeyen kimsede de imanın varlığından söz etmek mümkün değildir.

Şüphesiz herkesi düşünce ve davranışlarıyla en iyi bilen Allah'tır. Kimin cimrilik ettiğini, kimin başkalarını aldatmak maksadıyla mal dağıttığını ve kimin de Allah rızası için infak ettiğini hakkıyla bilir ve herkese amelinin karşılığını verir. Binaenaleyh gerçek mü'minin, Allah rızası için infak ettiği malı ilan edip duyurmasına gerek yoktur. Çünkü Allah, onun ne infak ettiğini ve niyetinin ne olduğunu hakkıyla bilir. Ancak Allah'a inancı olmayan kimselerdir ki mürailik ederek dağıttıkları malın karşılığını Allah'tan beklemek yerine halktan beklerler ve yaptıkları işi her fırsatta ilan etmeye çalışırlar.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا
جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ
لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

40 Allah, şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. (Yapılan) bir iyilik olursa, onun karşılığını kat kat artırır ve ayrıca kendi katından son derece büyük mükâfat verir.

41 Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed) bunlara şahit gösterdiğimiz zaman, o kâfirlerin hâlleri nasıl olacaktır?

42 İşte o gün, küfredenler ve peygambere asi olanlar, kendilerinin yerle bir olmasını temenni ederler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde kendilerini beğenip kibirlenen kimselerin sıfatlarını açıklamış ve bunların cimrilik ve mürailik olarak tezahür eden kötü davranışlarını beyan etmiştir. Bu davranışların hüsranla neticelenecek olan acı akıbetlerini haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ise kullarından Allah'ın bu telkin ve tavsiyelerine uyup onlarla amel edenlerin hiçbirine zerre miktarı da olsa zulmetmeyeceğini, herkese hakkını en hassas ölçüler içinde vereceğini, iyilik edenlerin mükâfatlarını ise kat kat artıracağını beyan etmiş, sonra, küfredip peygamberlerine karşı gelenlerin ahiretteki durumlarına işaret ederek bunların önce küfürlerini inkâra kalkışacaklarını, fakat birbiri arkasına aleyhlerine şahitlik edenlerin çıkması üzerine yerle bir olmayı ve hâllerinden de hiçbir şeyi gizlememiş olmayı temenni edeceklerini haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[40] Allah, şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz. (Yapılan) bir iyilik olursa, onun karşılığını kat kat artırır ve ayrıca kendi katından son derece büyük mükâfat verir.

40 Allah Teâlâ, amel sahibi kullarından hiçbirinin, amel karşılığı olarak hak ettiği ecir ve sevabından az veya çok hiçbir şey noksanlaştırmaz. Kazancı zerre miktarı da olsa onu sahibine öder. Keza hiç kimseyi hak etmediği bir ukubetten dolayı da cezalandırmaz.

Bilinen bir gerçektir ki ameller yahut fiil ve davranışlar, insanın duygu ve düşüncelerinin dışa aksetmiş tezahürleridir. İçinde bal olan bir testi sirke sızdırmayacağı gibi, sirke ile dolu bir testiden de bal sızmaz. Bunun gibi, nefsinin şehevi arzularına esir olmuş bir insanın bütün duygu ve düşünceleri, bu arzuların gerçekleştirilmesi istikametinde toplandığı zaman, o insanın bütün amelleri de onun duygu ve düşüncelerinde planlandığı şekilde tezahür eder ve nefsin arzularını gerçekleştirme gayretine düşer. Bu bakımdan sevap ve ikab, insanın iç dünyasından sızan bu amellere terettüp eder ve sızıntının cinsine ve derecesine göre insan ya sevap kazanır, ya da ıkaba maruz kalır. Allah ve peygamber inancı ile terbiye edilmemiş bir nefsin, insanın duygu ve düşüncelerinde dinin gerektirdiği istikamette bir tesir icra etmesi mümkün olmadığı için, o insandan Allah'ın rızasına muvafık amellerin sâdır olması da mümkün değildir. Bu itibarla insan, kendisinden sâdır olan bu amellerden sorumlu tutulur ve amelinin karşılığı olan ceza ile cezalandırılır. Bu ceza, insanın işlediği suçun üstünde onun hak etmediği bir ceza olamaz; çünkü insanın duygu ve düşüncelerini ve bunların tezahürü olan amellerini en iyi bilen Allah, zalim değildir ve insanı hak etmediği bir ceza ile cezalandırmaz. Ancak insanın hak etmediği bir ceza ile cezalandırılmayacağı ifadesini, kötü amellerin cezasız kalacağı manasında anlamamak gerekir. Zilzâl suresinin 7-8. ayetlerinde şöyle buyurulmuştur: *"Kim zerre miktarı hayır işlerse onun karşılığını görür, kim zerre miktarı şer işlerse, o da onun karşılığını görür."* Binaenaleyh Allah bazı suçları bağışlamadığı takdirde her insanın işlediği kötülüğün karşılığını görmesi mukadderdir. Şu var ki onun göreceği bu karşılık, amelleriyle hak ettiğinden zerre miktarı da olsa fazla değildir.

İyi olanlara ve iyilik edenlere gelince, hiç şüphe yoktur ki bunların kazancı çok daha kârlıdır. Çünkü yaptıkları iyiliğin karşılığı olan ecir ve sevaptan az da olsa eksiltilmek bir yana, kazandıklarının kat kat fazlasına nail olurlar. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm suresinin 160. ayetinde bunlardan söz ederek şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet günü (Rabbine) kim iyilikle gelirse, onun için iyiliğin on misli (ecir) vardır. Kim de kötülükle gelirse, o, sadece misliyle cezalandırılır. Onlara asla haksızlık edilmez."* Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki iyilik edenlere, hak ettiklerinin on misli fazlasıyla verilen ecir, amellerinin karşılığı olan ecir değil, Allah'ın fazlu kereminden onlara ihsan ettiği büyük atiyyedir; bu, aynı zamanda mü'min kul-

ları üzerindeki sonsuz rahmetinin de şaşmaz delilidir.

[41] İşte o gün, küfredenler ve peygambere asi olanlar, kendilerinin yerle bir olmasını temenni ederler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler.

41 Her insanın, kıyamet günü zerre miktarı da olsa, amellerinin karşılığını mutlaka alacağına, hiçbir hata ve hiçbir kaza olmadan ve hiçbir haksızlığa uğratılmadan hesabı adaletli bir biçimde görüleceğine göre, özellikle Allah'ını tanımamış, emirlerine kulak asmamış, nehiylerinden sakınmamış, peygamberini de hiç umursamamış şu mücrimlerin hâli acaba nice olacaktır? Allah'ın huzurunda toplanıldığı, hesapların görülmeye başlandığı, her ümmete gönderilen peygamberin ortaya çıkıp, kendilerine tabi olmaları gereken ümmetleri aleyhine, son peygamber Muhammed Mustafa'nın (sas.) da kendi ümmetine şahitlik ettiği gün, bu mücrimler kendilerini nasıl kurtaracaklardır?

Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin kendi ümmetlerine şehadet edeceğini bu ayet-i kerimeyle apaçık beyan etmiş olmasına rağmen, insanlar bu şehadetten ne kadar gafil görünmektedirler! Buhârî'de (*Sahîh,* V. 180) geçen ve Abdullah ibn Mes'ûd'tan gelen bir hadiste İbn Mes'ûd şöyle anlatmıştır: Bir gün Nebi (sas.), "Haydi bana Kur'an oku." diye buyurdu. Ben, "Yâ Resulallah! Kur'an sana nazil olduğu hâlde onu ben sana nasıl okurum?" dedim. Resulullah, "Ben, Kur'an'ı başkasından dinlemeyi severim." buyurdu. Bunun üzerine Nisâ suresini okumaya başladım. "*Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed) bunlara şahit gösterdiğimiz zaman, o kâfirlerin hâlleri nasıl olacaktır?*" ayetine gelince "Sus." dedi. O zaman gördüm ki gözlerinden yaş dökülüyordu."

Bu şehadet, Allah'ın bütün insanları peygamberleriyle birlikte topladığı gün, akaidlerinin, ahlaklarının ve amellerinin, peygamberlerinin akaid, ahlak ve amelleriyle mukabele edilmesinden veya karşılaştırılmasından ibarettir. Kimin akaidi, ahlak ve ameli, tabi olduğu peygamberin akaidine, ahlakına ve ameline uygun düşerse kurtuluşa erer, buna rağmen kimin kalbi kin ve düşmanlık ateşiyle dolu ve amelleri kalbinden aksetmiş kötülük örneklerinden ibaret ise bu gibileri, peygamberlerin kendilerinden tebriye ettikleri ve "Onlar bizden değil." dedikleri kimselerdir. Bunların akıbeti hüsrandır.

Her peygamber kendi ümmetine şahitlik edeceğine göre, son peygamber Muhammed (sas.) de kendi ümmetine şahitlik edecek ve diğerlerinde olduğu gibi, siretleri peygamberlerinin siretine aykırı düşen yeryüzünün felah bulmamış kabadayıları teker teker ayıklanıp geçmiş ümmetlerdeki benzerlerinin yanında yerlerini alacaklardır.

Hazreti Peygamber'in kendi ümmetine, bu ümmetin de diğer ümmetlere şahitlik edeceği, Bakara suresinin 143. ayetinde de belirtilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Nitekim insanlara şahit olmanız, peygamberin de size şahit olması için biz sizi ona (vasat) bir ümmet kıldık."* Bu ayet-i kerimenin tefsirinde de açıkladığımız gibi Müslümanlar, ifrat ve tefrite düşmeyen, her şeyde mutedil olan, hak ve adaletten ayrılmayan fertlerden müteşekkil bir ümmet olarak tavsif edilmiş ve bu sıfatlarıyla diğer ümmetlere şahitlik etme mazhariyetine erişmişlerdir. Hazreti Peygamber de böyle bir ümmete şahit olmuştur.

42 Her insanın zerre kadar da olsa, işlediği amellerin karşılığını alacağı, hesabının hiçbir haksızlığa uğratılmadan adaletli bir biçimde görüleceği, yaptığı işleri inkâra kalkışsa, bütün uzuvlarının kendi aleyhine şahitlik edip kendisini yalanlayacağı, dahası, tabi olmakla emrolunduğu peygamberin de kendisi aleyhine şahitlik edeceği o kıyamet gününde müşriklerin, kâfirlerin, münafık ve mürailerin hâlleri nasıl olacaktır? Kendilerini, yine kendi elleriyle hazırladıkları bu kötü akıbetten nasıl

kurtaracaklardır? Heyhat! Ne bir kurtarıcı var, ne de bir yardımcı! İşte o zaman kendilerini acı pişmanlığın son raddesine ulaşmış bulacaklar ve "Yer yarılsaydı da içine düşseydim; üzerimi de toprak örtseydi ve ben yerle bir olsaydım." yahut *"Keşke daha dünyada iken toprak olsaydım."* (78/Nebe', 40) diye temennide bulunacaklardır. Bu pişmanlık temennisine devam edecekler ve Allah'ın önünde dünyada iken yaptıklarını inkâra kalkışıp yalan söylememiş olmayı da isteyeceklerdir. Zira En'âm suresinin 22-24. ayetlerinde onların kıyamet günü yalan söyleyecekleri ve şirklerini inkâr edecekleri açıkça beyan edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"O gün onların hepsini toplayacağız; sonra da Allah'a şirk koşanlara diyeceğiz ki: Hani iddia etmiş olduğunuz o ortaklarınız nerede? Fakat onlar, 'Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki biz şirk koşanlardan değildik.' demekten başka bir çare bulamayacaklardır. Bak, kendilerine karşı nasıl da yalan söylemişler ve şirk olarak uydurmuş oldukları şeyler kendilerinden nasıl uzaklaşıp gitmiştir."*

Müşriklerin Allah'ın huzurunda yalan söylemeleri ve şirklerini inkâr etmeleri, ya ibadet ettikleri putların Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarına inanmaları ve bunu şirk saymamaları, ya da yalanlarının kendilerini azaptan koruyacağını sanmaları sebebinden kaynaklanıyordu. Fakat sebep ne olursa olsun onlar yalan söylüyorlardı ve dünyada yaptıklarının cezasını mutlaka çekeceklerdir. İşte onların bu yalana başvurmalarından sonra, peygamberlerinin çıkıp da itikadlarının kendi itikadlarına, ahlaklarının kendi ahlaklarına ve amellerinin de kendi amellerine uygun olmadığına şahitlik etmesi üzerine, dünyada iken Allah ve peygamber tanımayan o mücrimler, pişmanlık içinde dövünecekler ve "Keşke toprak beni örtseydi de yerle bir olsaydım ve keşke yerle bir olsaydım da çirkin amellerimi Allah'tan gizlemek için yalan söylemeseydim." diyeceklerdir. Fakat faydası ne? Rabbimiz! Bizi sevgili peygamberimiz Muhammed'in (sas.) yolundan ayırma! Bizi huzurunda çaresiz kalıp kötü amellerini inkâr eden kullarından eyleme! Âmîn.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا
عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ
لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43 Ey iman edenler! Ne söylediğinizi bilmeyecek kadar sarhoş iken ve –yolcu olmanız dışında– cünüp iken gusletmedikçe namaza yaklaşmayın. Hasta yahut yolcu olduğunuz yahut biriniz abdest bozmaktan geldiği yahut da kadınlarla münasebette bulunduğunuz ve su da bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa teyemmüm edin; sonra da yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphe yoktur ki Allah, çok affedici, çok bağışlayıcıdır.

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde ibadetin sık sık emredildiği, özellikle namaz üzerinde durularak onun insanlara faydasından bahsedildiği bilinen hususlardandır. Filhakika namaz, dinin bütün emir ve nehiylerini yerine getirmede insanın en büyük yardımcısıdır. Çünkü yine bilinen bir gerçektir ki Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki bütün emir ve nehiylerine uymak ve Hazreti Peygamber'in yolunda gitmek hususunda namaz kılan Müslümanlar, namaz kılmayanlardan daha titiz ve daha dikkatlidirler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Bakara suresinin 153. ayetinde, *"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin."* buyurmuştur. Ankebût suresinin 45. ayetinde namazın faydasına işaret edilerek, *"Namaz kıl; muhakkak ki namaz, fuhuştan ve kötülükten alıkor."* denilmiş; Meâric suresinin 19-22. ayetlerinde de sadece namaz kılanların birtakım kötü huylardan uzak kalabilecekleri belirtilerek şöyle buyurulmuştur: *"Muhakkak ki insan çok haris yaratılmıştır. Başına bir kötülük gelince feryat eder. İyilik dokunduğu zaman da cimrilik edip onu başkalarından kıskanır. Yalnız namaz kılanlar ve namazlarına devam edenler böyle değildir."*

Namazın Kur'an-ı Kerim'de sık sık emredilmesi, nasıl olursa olsun onun belirli vakitlerde ve belirli rekâtlarla ifa edilmesi manasında değildir. Çünkü Müslümanlar sadece namaz kılmakla değil, namazı ikame etmekle emrolunmuşlardır. Namazın ikamesi ise adap ve erkânına riayet ederek onu en mükemmel şekilde kılmak demektir ki Allah Teâlâ'nın onunla murat ettiği mana hâsıl olsun ve insanlar için ondan beklenen fayda tahakkuk etsin. Bu da ancak ubudiyetini idrak etmiş bir kulun kendisinden başka ilah olmadığına inandığı Allah Teâlâ'nın huzurunda huşu içinde boyun eğmesiyle mümkün olur.

İşte Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kendisine ibadet edilmesini ve hiçbir şeyin O'na şirk koşulmamasını emredip anaya, babaya, akrabaya, yetimlere ve diğerlerine iyilik edilmesi tavsiyesinde bulunduktan sonra, gerek bu emir ve nehiylerin ve gerekse dinin diğer gereklerinin en iyi bir şekilde yerine getirilmesi için, mü'minlere namazı yeniden hatırlatmış ve onun da gerçek manada ikame edilebilmesi için mü'minlerin maddi ve manevi pisliklerden uzak, tam bir huşu içinde bulunmalarını sağlamak maksadıyla şöyle buyurmuştur:

> [43] Ey iman edenler! Ne söylediğinizi bilmeyecek kadar sarhoş iken ve –yolcu olmanız dışında– cünüp iken gusletmedikçe namaza yaklaşmayın. Hasta yahut yolcu olduğunuz yahut biriniz abdest bozmaktan geldiği yahut da kadınlarla münasebette bulunduğunuz ve su da bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa teyemmüm edin; sonra da yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphe yoktur ki Allah, çok affedici, çok bağışlayıcıdır.

43 Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimeyle, bütün Müslümanlara hitap etmiş ve onları, önce sarhoş iken namaza yaklaşmaktan, sonra da cünüp iken namaz kılmaktan menetmiştir. Buna göre ayet-i kerimenin ana konusunun namaz olduğu ve bu konunun sarhoşluk ve cünüplük olmak üzere iki yönden üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır.

Müslümanlar önce, ne söylediklerini bilmeyecek kadar sarhoş iken namaza yaklaşmaktan men olunmuşlardır. Çünkü bu hâlde iken insanın, Allah'a dua ve münacatında ve O'nu zikrinde huşu ve hudu içinde bulunması ve dolayısıyla yukarıda açıkladığımız şekilde namazı ikame etmesi mümkün değildir. Ancak sarhoş iken namaza yaklaşmanın menedilmesi, sarhoş edici içkinin haram edilmesinden öncedir. Bu ayet sarhoş iken namaza yaklaşılmasını men etmiş olmakla beraber, içkiyi tamamen haram kılmamış, ancak içki içilmesini de son derece tahdit etmiştir. Çünkü sarhoş iken namaz vaktinin girmesinden korkan Müslümanlar, bütün gün içmekten çekiniyorlardı. Bu sebeple içmek için en uygun zaman yatsıdan sonra sabaha kadar geçen süre idi.

Ayet-i kerimenin nüzul sebebiyle ilgili olarak Ebû Dâvûd (*Sünen*, II. 292) ve Tirmizî (*Sünen*, V. 238) Ali ibn Ebî Tâlib'ten şu haberi nakletmişlerdir: "Abdurrahman ibn Avf bizim için yemek hazırlamış, bizi yemeğe davet etti ve bize hamr içirdi. İçki tesirini göstermeye başlamıştı ki namaz vakti geldi. Beni öne geçirdiler. Namazda *Kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn* suresini yanlış okudum. Bunun üzerine ayet nazil oldu."

Ayet-i kerimenin nüzulü, sarhoş edici içkinin haram kılınmasına doğru atılmış ikinci adımı teşkil eder. İlk adım Bakara suresinin, *"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: İkisinde de insanlar için hem büyük günah, hem de faydalar vardır; fakat günahları faydalarından daha büyüktür."* mealindeki 219. ayetiyle atılmıştı. Üçüncü ve son adım ise Mâide suresinin içkiyi pislik olarak tavsif eden ve Müslamanlara ondan kesinlikle sakınmayı emreden 90. ayetiyle atılmış ve böylece insanları felakete sürükleyen bu pislik kesin olarak haram kılınmıştır. Bu sebepledir ki Kur'an-ı Kerim'in pislik olarak tavsif ettiği ve Müslümanlara kesinlikle haram kıldığı bir şey hakkında, "Az içilir ve sarhoş olunmazsa zarar vermez ve haram sayılmaz." gibi keyfî mütalaalar, Allah'ın haram kıldığını helal kılmak manasına gelir ve Allah'a şirk koşmak demektir. Eğer Allah bir şeyi pislik olarak tavsif etmiş ve onu haram kılmışsa, artık onun çoğu da azı da pisliktir ve az olmakla bu pislik, ne pislik olmaktan ve ne de haram olmaktan çıkar.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede Müslümanları ne söylediğini bilmeyecek kadar sarhoş iken namaza yaklaşmayı men ettikten sonra, gusletmedikçe cünüp olarak namaz kılmayı da men etmiştir. Ancak burada, *"yolcu olmanız dışında"* ibaresiyle belirtilen bir istisna hâli vardır ki mescitten geçmedikçe gusletme imkânı bulamayanlar için, cünüp iken mescitten geçişe izin verilmiş, fakat namaz için gusül şart kılınmıştır. Bilinen bir gerçektir ki pek çok fakir sahabi, evleri barkları olmadığı için Mescid-i Nebevi'de ikamet ediyor, bazı sahabilerin evleri de mescide bitişik bulunuyor ve bu evlerin duvarlarından mescide açılan bir kapıdan veya menfezden girip çıkıyorlardı; dolayısıyla yolları da mescitten geçiyordu. Ayet-i kerime, cünüp olanlara evlerinden çıkışta mescitten geçmelerine izin vermiş, fakat cünüp olarak mescitte oyalanmaya yahut oturmaya, namazın mukaddematından sayıldığı için gusletmedikçe cevaz vermemiştir.

Gusûl, cenabetten arınmak maksadıyla bütün vücudu yıkamak demektir. Aslı nezafet ve taharet olan guslün sağlık yönünden büyük faydası olduğu hiçbir surette inkâr edilemez. Guslü gerektiren hâlin vukuu ile meydana gelen asabi gerginlik ve heyecanın vücuda yaptığı tesir ile bunun sebep olduğu zayıflık ve gevşeklik ancak su ile giderilebilir.

Bazı mülahazalarla gusle itiraz eden ve "Ben akşam tertemiz yıkandım. O akşamın sabahı da gusletmemi gerektiren bir hâl üzere uyandım. Akşam yıkandığım için sabahleyin tekrar yıkanmama gerek yoktur." diyen bir kimseye, "Eğer guslün hikmeti sadece temizlenmek olsaydı, akıl yolu ile meselenin çözümü, sadece tenasül uzvunun yıkanmasına bağlı kalırdı. Oysa Allah, sadece tenasül uzvunun değil bütün vücudun yıkanmasını emretmiştir. Binaenaleyh her dinî emir ve nehyin hikmetini akılla bulmak mümkün değildir." demek gerekir. Nitekim bazı mazeretler sebebiyle su ile yıkanmanın mümkün olmadığı hâllerde teyemmüme ruhsat verilmesi ve teyemmümün emredilmesi, gusüldeki şer'î hikmetin sadece su ile temizlenmek olmadığına delalet eder; zira teyemmüm ile maddi temizliğin gerçekleşmiş olduğunu ileri sürmek elbette mümkün değildir. Teyemmüm ile ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Hasta yahut yolcu olduğunuz yahut abdest bozmaktan geldiğiniz yahut da kadınlarla münasebette bulunduğunuz ve su da bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa teyemmüm edin; sonra da yüzlerinizi ve ellerinizi meşhedin."*

Ayet-i kerimenin bu ibarelerinden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki cenabet dolayısıy-

la gusletmek yahut namaz kılmak için abdest almak gerektiği zaman insan, su kullanması kendisine zarar verecek şekilde hasta yahut güçlüğünü hissedeceği bir yolculukta olursa yahut gusledecek veya abdest alacak su bulamazsa teyemmüm eder. Yani üzerinde pislik bulunmayan temiz bir toprak araştırır ve orada abdesti temsilen yüzünü ve ellerini mesheder.

Buhârî (*Sahîh*, I. 86) ve Müslim (*Sahîh*, I. 279) tarafından nakledilen bir hadisten öğrenildiğine göre, teyemmüm ayeti, Hazreti Peygamber'in Benu'l-Mustalik veya Mureysi seferinde nazil olmuştur. Hazreti Âişe bu hadisi şöyle anlatmıştır: "Resulullah (sas.) ile birlikte bazı seferlere çıkmıştık. Beydâ yahut Zâtu'l-Ceyş'e vardığımızda gerdanlığım koptu. Onun bulunması için Resulullah (sas.) ve onunla beraber olanlar durdular; orada su da yoktu. Halk Ebû Bekir'e giderek, "Şu Âişe'nin yaptığını gördün mü ya? Resulullah'ı ve halkı su bulunmayan bir yerde durdurdu. Yanlarında da hiç su yok." diyerek şikâyet ettiler. Resulullah (sas.) başını dizime koyup uyuduğu bir sırada Ebû Bekir yanıma geldi ve "Resulullah'ı (sas.) ve halkı su bulunmayan bir yerde ve yanlarında da su yokken yollarından alıkoydun." diyerek beni azarladı ve eliyle de böğrüme vurmaya başladı. Resulullah'ın (sas.) başının dizimde olması hareket etmemi de önlüyordu. Sabah olunca Resulullah (sas.) uyandı. İşte o zaman Allah Teâlâ teyemmüm ayetini indirdi. Herkes de teyemmüm etti. Useyd ibn Hudayr, bu hadise üzerine şöyle demişti: "Ey Ebû Bekir ailesi! Bu, sizin ilk bereketiniz değildir." Gideceğimiz zaman üzerine bindiğim deveyi kaldırdık; gerdanlığı altında bulduk."

Teyemmüm, İslam dininin Allah'a ibadeti farz kılarken insanları hiçbir zaman zora koşmadığını, onlar için daima kolay olanı ve faydası bulunanı seçtiğini gösteren en güzel örneklerden biridir. İbadet, insanın Rabbini daima hatırında tutmasını ve O'na kulluğunu düşünce ve davranışlarıyla ispat etmesini sağlayan bir yaşayış biçimidir. Allah, işte bu yaşayış biçiminde insandan hiçbir zaman nefsine eziyet etmesini istememiş, ancak bu ibadetten vazgeçmesine asla müsamaha göstermemiş ve onu kolaylaştıracak yolları göstermeyi de hiç ihmal etmemiştir. İşte bu sebepledir ki ayet-i kerimenin sonunda, *"Şüphe yoktur ki Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır."* buyurmuştur. Bu ibaredeki "af" kelimesi, A'râf suresinin 199. ayetindeki *huzi'l-afve* ibaresinde gördüğümüz gibi, kolaylık manasına gelir. Buna göre ibarenin manası, *"Allah, çok kolaylaştırıcı ve –sarhoşken bilmeyerek ayeti yanlış okumanız da dâhil– çok bağışlayıcıdır."* demek olur.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ
أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ
وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا
سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ
وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

[44] Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de doğru yoldan sapmanızı istiyorlar.

45 Allah, sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah, gerçek bir dost olarak yeter ve Allah, gerçek bir yardımcı olarak kâfidir.

46 Yahudi olanlar, (Allah'ın kitabındaki) kelimeleri yerlerinden kaldırıp değiştiriyorlar ve dillerini eğip bükerek, dine de saldırarak, "İşittik, isyan ettik; işit işitemez olası." ve "râînâ" diyorlar. Hâlbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize de bak." deselerdi, bu, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, küfürleri dolayısıyla onları lanetlemiştir. Bu sebeple onlar çok az inanırlar.

47 Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar! Bir takım yüzleri belli belirsiz edip arkalarına döndürmeden yahut "sebt" halkına lanet ettiğimiz gibi onları lanetlemezden önce, nezdinizde bulunan (Tevrat)' tasdik etmek için indirdiğimiz (Kur'an)'a iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde pek çok ahkâm zikredip bu ahkâm ile amel edenlere bol sevap vadedip onları terk edenleri şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Allah'ın ahkâmını terk edip kitaplarını tahrif eden, doğru yolu bırakıp dalalete yönelen milletlerden örnekler vermiş ve bununla, surenin başından beri zikrolunan ahkâma muhatap olanları uyararak, Allah'ın daha önce gelip geçmiş bazı kavimleri gözetip koruduğu gibi, onların da gözetip koruyucusu olduğuna dikkatlerini çekmiştir. Filhakika geçmiş kavimlerden öyleleri vardır ki bunlar, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla kendilerine tebliğ edilen emir ve nehiylere sırt çevirmişler, Allah da onları, amellerinin karşılığı olarak dünyada rezil rüsva etmiş, ahirette de layık oldukları akıbete uğratmak üzere yakalarına yapışmıştır. Onları Allah'ın azabından kim kurtarabilir?

Geçmiş kavimlerin iyi veya kötü akıbetlerini kıssalar hâlinde anlatmak ve onları yaşayan milletlerin ibret nazarlarına sermek Kur'an-ı Kerim'in en önemli özelliklerinden biridir. Ta ki Allah'a ve ahiret gününe gerçek manada inanmış mü'minler, geçmiş kavimlerle ilgili Allah'ın vaat ve vaidini işittikten sonra, onların kötü akıbetlerine düşmemek için bundan gereken dersi alsınlar ve Allah'ın ahkâmına daha büyük bir titizlikle sarılsınlar. Zaten Kur'an-ı Kerim'de geçmiş kavimlerin kıssalarına bol miktarda yer verilmesinin ve sık sık tekrarlanmasının başlıca sebebi de yaşayan milletleri uyarmak ve onlara ders vermektir.

Ancak Allah'ın, peygamberi vasıtasıyla tebliğ edilen ahkâmına, nefsin ıslahını sağlayacak bir biçimde uymak ve onların özüne inebilmek lazımdır. Ahkâmın sadece zahiriyle yetinmek ve onların ruha nüfuz etmesine imkân vermeden sadece şekliyle ilgilenmek, nefsin ıslahına hiçbir surette yardım etmez ve bununla da din kaim olmaz. İşte Allah Teâlâ, şekle dayanan gusül ve teyemmüm gibi amellerin, kalpler temizlenmedikçe insanlara hiçbir fayda sağlamayacağını ve hâllerinin kendilerinden önceki milletlerin hâllerinden farklı olmayacağını göstermek için, kendilerine kitap verilen bu milletlerden söz ederek şöyle buyurmuştur:

44 Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de doğru yoldan sapmanızı istiyorlar.

45 Allah, sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah, gerçek bir dost olarak yeter ve Allah, gerçek bir yardımcı olarak kâfidir.

44 Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e ve dolayısıyla bütün Müslümanlara hitap ederek dikkatlerini çekmiş ve civarlarında yaşayan kitap ehlinden özellikle Yahudileri işaret ederek buyur-

muştur ki: Ey Muhammed! Kendilerine peygamberlerim vasıtasıyla kitap indirdiğim ve böylece ilahî kitaptan kendilerini nasipdar eylediğim şu Yahudilere hiç ibret nazariyle bakmıyor musun ve geçmişlerini hiç incelemiyor musun? Kendilerine indirdiğim bu kitap, onlar için mahza hidayet olduğu hâlde onu tebdil ve tağyir edip hidayetini nasıl engellediler? Onlar kendileri için hidayet yerine dalaleti seçtiler ve en büyük kötülüğü işlediler. Fakat şimdi, işledikleri bu büyük kötülükler serisine birini daha eklemek istiyorlar. Kendileri dalaleti tercih edip ona yöneldikleri gibi, ey mü'minler, sizin de hidayetten ayrılıp dalalete düşmenizi istiyorlar. Bunun için de her türlü hileye başvuruyorlar. Ellerinden gelse sizi dininizden tamamıyla ayırıp kendi sapık yollarına sevk edecekler.

Filhakika Yahudiler, Allah'ın kendilerine Musa (as.) vasıtasıyla kitap indirdiği bir kavim idi. Fakat bu kavim, kitapları olan Tevrat'ı Müslümanların Kur'an'ı hıfzettikleri gibi hıfzetmemiş, yazdıkları gibi yazmamışlardır. Bu sebeple kitabın önemli bir kısmı zayi olup gitmiştir. Geri kalanını da Yahudi hahamlar, maddi menfaat ve çıkar sağlamak için tağyir etmişler ve Allah'ın kendilerine haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram saymışlar, böylece ilahî kitaptan geride hiçbir şey bırakmamışlardır. Buna rağmen ellerinde yine de dinî mahiyette bazı ahkâm ve ibadet şekilleri yok değildir ve bunlara sıkı sıkıya sarılmış görünürler; ancak bunlar, hahamların ve Yahudi din âlimlerinin Tevrat'a soktukları yabancı unsurlardır ve Tevrat'la veya Musa'nın (as.) asıl sözleriyle hiçbir ilgisi yoktur.

Allah Teâlâ, Yahudilerin bu acayip hâllerine ve Müslümanlar aleyhine giriştikleri idlal hareketlerine Müslümanların dikkatini çekmiş, sonra da şöyle buyurmuştur:

45 Allah, sizin düşmanlarınızı şüphesiz sizden daha iyi bilir. Onlar sizin yüzünüze gülüp çeşitli hile ve desiselerle sizi imandan ve Kur'an'dan ayırmaya ve dalalete düşürmeye çalışırlarken, siz onları kendinizden zannedip onlara yakınlık gösteriyorsunuz. Münafıklar hakkındaki düşünce ve tavırlarınız da böyle değil mi idi? Oysa onlar, sizin düşmanlarınızdı. Sizi de Allah'ın hak yolundan ayırıp kendi batıl yollarına sevk etmek istemektedirler. Bu itibarla sizin için onlarda hiçbir hayır yoktur.

Sizin için hayırlı şeye irşat ve düşmanlarınıza karşı yardım etmek hususunda Allah size yeter. Allah yardım ettikten sonra da hüsrana uğrayacak olanlar yalnız düşmanlarınızdır.

Burada şunu unutmamak gerekir ki Allah'ın mü'minlere yardımı, mü'minlerin, bu yardımın gerçekleşmesini sağlayacak olan esbaba tevessül etmeleriyle mümkündür. Düşmana karşı durabilecek maddi ve manevi silahlarla mücehhez bir kuvvet hazırlamadan ve düşmanın karşısına dikilmeden Allah'ın yardımını beklemek beyhudedir. İslam'ın daha başlangıcında Müslümanlar maddi güce yeterince sahip olmasalar bile birlik ve beraberlik içinde bulunmaları ve bu birliği manevi güçle takviye etmeleri sayesinde İslam'a ve Müslümanlara müşriklerden daha büyük bir tehlike teşkil eden Yahudileri ve münafıkları tesirsiz hâle getirebilmişler ve kısa bir süre sonra da Arap Yarımadasını bunlardan temizlemişlerdir. Bu, elbette Allah'ın yardımıyla ve Allah'a tam iman ve güvenle gerçekleşmiştir. Fakat bugün, Müslümanlardaki o birlik ve beraberlik bozulmuş, güç ve kuvvet yok olmuş; var olan da düşmana karşı değil, birbirlerine karşı ve birbirlerini öldürmek için sarf edilip kullanılmaktadır. Allah'a olan iman ve güven zayıflamıştır. Müslümanlar, bu hâlde iken, kıyamete kadar Allah'ın lanetine uğramış bir kavim, Müslümanların zayıflığından istifade ederek onların yerlerini ve yurtlarını gasp etmiş, dünyanın gözü önünde onları vuruyor, kırıyor ve öldürüyor. Bunun bir gün elbette sonu gelecek ve bu lanetlenmiş kavim, eski Mısır'daki zillet hayatına yeniden dönecektir. Bunun için Müslümanların birlik ve beraberlikten, sonra tam bir iman ve güvenle Allah'a

dayanmaktan başka hiçbir şeye ihtiyaçları yoktur. Çünkü Allah, daima mü'minlerle beraber olmuş ve daima onlara yardım etmiştir. Yahudiler ise daima O'nun lanetine uğramışlardır.

[46] Yahudi olanlar, (Allah'ın kitabındaki) kelimeleri yerlerinden kaldırıp değiştiriyorlar ve dillerini eğip bükerek, dine de saldırarak, "İşittik, isyan ettik; işit işitemez olası." ve "râınâ" diyorlar. Hâlbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize de bak." deselerdi, bu, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, küfürleri dolayısıyla onları lanetlemiştir. Bu sebeple onlar çok az inanırlar.

46 Ayet-i kerime, yukarıdaki, *"Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun?"* ayetiyle, onu takip eden ve bir cümle-i mu'terize olarak yer alan, *"Allah, sizin düşmanlarınızı çok iyi bilir."* ayetini beyan için gelmiştir. İşte, kendilerine kitaptan bir nasip verildiği hâlde sapıklığı bir takım maddi çıkarlar uğruna tercih eden, Müslümanları da hak yoldan uzaklaştırıp dalalete sevk etmek isteyen ve dolayısıyla Müslümanların sadece düşmanı olan bu kimseler Yahudilerdir. İşte bu Yahudiler, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu kitaptaki sözleri tahrif etmişler ve onlara, Allah'ın murat ettiği mana dışında kendi heva ve heveslerine uygun, maddi çıkar sağlayıcı manalar vermişlerdir. Kitabı tahrifleri, ya kelimelerin yerlerini değiştirmek veya onları kitaptan tamamıyla çıkarıp atmak yahut da onları uzak bir mana ile tevil ederek asıl manalarından uzaklaştırmak suretiyle gerçekleşiyordu. Tevrat ve İncil üzerinde ilmî araştırma yapanlar, hem bu tahrifleri, hem de kitaplara sonradan ilave edilen metinleri açık açık ortaya koymuşlardır. Bu sebepledir ki bugün ne Yahudilerin elinde Musa'ya verilen gerçek Tevrat, ne de Hıristiyanların elinde İsa'ya indirilen hakiki İncil vardır. Her ikisi de tahrif edilmiş veya başka metinlerle değiştirilmiş kitaplardır.

İşte, kitaplarını tahrif etmiş ve böylece Muhammed'in son peygamber olarak gönderileceğini müjdeleyen haberleri de kitaplarından çıkarıp atmış olan Yahudiler, bu peygamberin gelişinden sonra ona inanmak yerine cephe almışlar, bir zamanlar kendi peygamberlerine yaptıkları gibi onu öldürüp ortadan kaldırmanın yollarını aramışlardır. Hazreti Peygamber'e karşı gelirken, aslında onu peygamber olarak göndermiş olan Allah'a karşı geldiklerini anlamayacak kadar gözlerini kin ve düşmanlık bürümüş bu kâfirler, fırsat buldukça Hazreti Peygamber'e hakaret etmekten geri kalmıyorlar ve "Sözlerini işittik; fakat sana itaat etmiyoruz." manasında "İşittik ve isyan ettik." diyorlar, sonra da hakaret olsun diye, "Sen de işit, ey işitemez olası." yahut "İşit, ey sözü dinlenmeyesi." manasına gelen edepsizlik alameti sözler söylüyorlardı. Ayrıca dillerini eğip bükerek ve dine de saldırarak ona, "Sözü dinlenmeyecek adam, ahmak." yahut "çobanımız" manasına da gelebilecek *râınâ* kelimesiyle hitap ediyorlardı. Oysa bu kelimeyi Müslümanlar, "Bizi dinle.", "Bizi gözet." manasında kullanıyorlar ve *râınâ yâ resulallâh* diyorlardı. Bu hitapta hiçbir kasıt ve hiçbir kötülük yoktu. Kelime, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, "gözetmek" manasında murââftan geliyordu. Yahudiler ise Müslümanların bu kelimeyi kullandıklarını görünce, onlar da sözde aynı kelimeyi kullanmaya başlamışlar, fakat hakaret olsun diye onu kullanırken dillerini eğip bükmüşler ve kelimenin aslı *ruûnet* imiş gibi, "sözü dinlenmeyecek adam" manasında *râınâ* diye hitap etmişlerdi. İşte Yahudiler kelimeyi bu manada kullanmaya başladıktan sonradır ki Allah Teâlâ, Bakara suresinin 104. ayetiyle Müslümanları da bu kelimeyi kullanmaktan menetmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! (Peygambere) râınâ demeyin. Unzurnâ deyin ve (onu) dinleyin. Kâfirler için elim bir azap vardır."*

Hâlbuki Yahudilerin böyle mi yapmaları gerekirdi? Kendileri ehl-i kitaptan idiler. Yukarıda da açıklandığı gibi, Allah onlara da kitaptan bir

nasip vermişti. Asırlar boyu birbirini takip eden peygamberler onlardan, onların kendi içlerinden gönderilmişti. Dolayısıyla peygamberin ve kitabın ne demek olduğunu ve onlara nasıl davranılması gerektiğini elbette biliyorlardı. Binaenaleyh kitaplarının müjdelediği ve geleceğini haber verdiği son peygamber gelmişti. Ona hakaret etmek yerine, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize de bak." diyebilirlerdi. Eğer böyle demiş olsalardı, elbette kendileri için daha hayırlı ve daha doğru bir yolu seçmiş olurlardı. Fakat onlar bu yolu seçmediler. Hazreti Peygamber'e hakaret etmeyi ve küfrü yeğ tuttular. Allah da onları bu küfürleri dolayısıyla lanetledi. Artık onların doğru yolu bulmaları ve iman etmeleri ne kadar zordur. Hâlbuki onlar kendi kitaplarına ve peygamberlerine tam ve kâmil bir imanla iman etmiş olsalardı, bu iman, onları kendi kitaplarını ve peygamberlerini teyit için gelen asıl kitaba ve onu getiren son peygambere de iman etmelerini sağlardı. Fakat onların imanı tam bir iman değildir ve çok az inanırlar.

Ayet-i kerimenin son ibaresindeki istisnayı bazı müfessirler *yu'minûne* fiilindeki zamire atfederek ibareye, "Onlardan ancak çok azı iman eder." manası vermişlerdir ki bu mana da yanlış değildir. Nitekim Yahudilerin büyük çoğunluğu iman etmemiş, ancak içlerinden çok azı İslam'a girmiştir.

[47] Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar! Bir takım yüzleri belli belirsiz edip arkalarına döndürmeden yahut "sebt" halkına lanet ettiğimiz gibi onları lanetlemezden önce, nezdinizde bulunan (Tevrat)'ı tasdik etmek için indirdiğimiz (Kur'an)'a iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.

47 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde, *"kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanlar"* sözüyle zikrettiği, bir evvelki ayette ise kimliklerini açıkladığı kitap ehline bu ayette hitap etmiş ve onları gerçek manadaki imana davet ederek şöyle buyurmuştur: Ey ehl-i kitap! Ey kendilerine ilahî kitap verilmiş Yahudiler! Elinizdeki Tevrat'ta bulunan ve tevhidin esası, şirkin terki, nübüvvet ve risaletin ispatı, büyük küçük bütün kötülüklerden ve günahlardan sakınılması, kısacası, gerçek ilahî dinin bütün iman esaslarıyla ilgili her hususu teyit ve tasdik etmek üzere gönderilen Kur'an'a iman ediniz. Şunu hatırınızdan asla çıkarmayınız ki Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği kitaplar arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Hiçbiri bir diğerine muhalif değildir. Her kitap, kendinden önce gönderilen kitapları teyit ve tasdik için gönderilmiştir. Bu kitaplar arasında nasıl ihtilaf olsun ki? Hepsinin de menşei bir ve aynıdır. Hepsini de insanlar arasındaki nizam ve intizamı ve bütün insanların tek bir ilaha ibadetini sağlamak için Allah indirmiştir. Nitekim Enbiyâ suresinin 25. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, 'Benden başka ilah yoktur; bana ibadet edin.' diye vahyetmiş olmayalım."* Bu ayet, bütün peygamberlerin kavimlerine yalnız tevhid esasına dayalı bir din tebliğ etmiş olduklarını göstermekle beraber, bütün kavimler bu esasa bağlı kalmamışlar, bir taraftan kendilerine gönderilen kitapları tahrif ederken, bir taraftan da hahamlarını, rahiplerini, Meryem oğlu İsa'yı ve Meryem'i kendilerine Rab edinmişler, onların haram kıldıklarını haram saymışlar ve böylece Allah'a şirk koşmuşlardır. Oysa hepsi de tek bir ilaha ibadet etmekle emrolunmuşlardı.

Ey Yahudiler! Eğer Tevrat'a gerçekten iman ediyorsanız, onu tasdik için gönderilen Kur'an'a iman ediniz. Hem de yüzlerin belli belirsiz hâle getirilip arkalarına döndürülmek yahut sebt ashabının lanetlendiği gibi lanetlenmek suretiyle layık olduğunuz cezaya çarptırılmadan önce iman ediniz. Eğer iman etmez veya faydası olmayacak bir vakte tehir ederseniz, bilesiniz ki Allah'ın irade ettiği her şey anında mutlaka gerçekleşir. Yâsîn suresinin 82. ayetinde şöyle buyurulmuş-

tur: *"Bir şeyin olmasını istediği zaman, O'nun işi, ona ol demekten ibarettir; o da hemen olur."*

Ayet-i kerimedeki *"bir takım yüzleri belli belirsiz edip arkalarına döndürmeden"* ibaresi, müfessirler arasında değişik şekillerde tefsir edilmiştir. Bazılarına göre bu ibarenin manası, yüzde bulunan göz, ağız ve burun gibi uzuvların silinip dümdüz edilmesi ve yüzün kafa arkası gibi olmasıdır. Bazılarına göre, bir daha hiç ıslah olmayacak şekilde dalaletlerine geri döndürülmeleri ve ebediyyen dalalet içinde kalmaları; bazılarına göre de Yahudilerin Müslümanlara karşı giriştikleri iğrenç oyunlarda mağlup ve perişan olarak geri döndürülmeleridir.

Ayet-i kerimede zikredilen "sebt ashabı" ise Bakara suresinin 65. ayetinde kendilerinden söz edilen Yahudilerdir. Bunlar, cumartesi gününün hürmetini ihlal ederek haddi aştıkları için zelil edici en büyük azaba uğratılmışlardı. Bu ayet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Cumartesi günü içinizden haddi aşanların durumunu şüphesiz bilirsiniz. Hani onlara horlanan maymunlar olunuz demiştik."*

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ انْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٠﴾

[48] Allah, kendisine şirk koşulmasını asla affetmez; bunun dışındaki (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Her kim Allah'a şirk koşarsa, çok büyük bir günah irtikâp etmiş olur

[49] Kendi kendilerini temize çıkaran kimseleri görmüyor musun? Oysa yalnız Allah dilediklerini temize çıkarır. Onlar, bir ip kırıntısı kadar bile haksızlığa uğramazlar.

[50] Bak, (kendilerini temize çıkaranlar), Allah adına nasıl yalan uyduruyorlar? Bu, apaçık bir günah olarak onlara yeter.

Allah Teâlâ, kendilerine kitap verilmiş olan Yahudileri, kitaplarındaki kelimelerin bir kısmını değiştirerek, bir kısmını kitaptan kâmilen çıkararak, bir kısmına da değişik manalar vererek yaptıkları tahrifata ve dillerini bozup *"râînâ"* diyerek Hazreti Peygamber'e karşı yeltendikleri hakarete işaretle, onları bu yüzden lanetledikten ve yüzler silinip yok edilmeden ve sebt ashabının lanetlendiği gibi Allah'ın lanetine uğramadan önce, ellerinde bulunan Tevrat'ı tasdik için gönderilen Kur'an'a inanmaya onları davet etmiş, ayrıca, işledikleri bu cürmün küfür olduğunu ve kâfirlerin bu küfürlerinden dolayı mutlaka cezalandırılacaklarını belirttikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde şirk ve küfür ile sair günahlar arasında bir ayırım yapmış ve şirki hiçbir surette affetmeyeceğini, diğer günahları ise dilediği kimseler için bağışlayacağını beyan buyurmuştur. Konu şirk, küfür ve günah olunca, Allah Teâlâ müteakip ayetlerde yine Yahudileri kastederek, küfürlerine rağmen kendilerini nasıl günahtan tezkiye ettiklerine Müslümanların dikkatini çekmiş ve bunun büyük bir yalan olduğunu, böyle bir yalanın ise onlara apaçık bir günah olarak yettiğini belirtmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[48] Allah, kendisine şirk koşulmasını asla affetmez; bunun dışındaki (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Her kim ki Allah'a şirk koşarsa, çok büyük bir günah irtikâp etmiş olur.

48 *Şirk*, kısaca ifade etmek gerekirse, Allah'a uluhiyetinde ve rubûbiyetinde ortaklar ihdas etmek ve işlerin oluşunda bu ortakların rolüne ve tesirine inanmaktır. Şirkin bu basit tarifi göz önünde bulundurulursa, onun, halk arasında yaygın olan ve Allah'tan başka bir şeye ibadet etmekten ibaret sanılan manadan çok daha geniş bir manaya sahip olduğu anlaşılır. Filhakika Allah Teâlâ'nın Tevbe suresinin, *"Yahudiler, 'Uzeyr Allah'ın oğludur.' dediler; Hıristiyanlar da 'Mesih Allah'ın oğludur.' dediler. Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Rab edindiler. Oysa tek bir ilaha kulluk etmekten başka bir şeyle emrolunmamışlardı."* mealindeki 30-31. ayetleri Yahudi ve Hıristiyanların, hahamlarına ve rahiplerine ibadet etmemiş olmalarına rağmen, onların haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını da helal kabul ettikleri için onları müşrik olarak tescil etmiştir. Bu bakımdan kim Allah'ın haram kıldığı bir şey hakkında, "Helaldir." derse, hüküm vaz'ı yönünden Allah'a şerik (ortak) koşmuş olur. Kim de bu kişinin "Helaldir." hükmünü kabul eder ve ona uyarsa, onu kendisine Rab edinmiş ve dolayısıyla Allah'a şirk koşmuş sayılır. İşte bu, Allah'a rububiyetinde şirk koşmaktır. Çünkü tahrim ve tahlil (haram kılmak ve helal kılmak) yahut kısacası hüküm vazetmek, Rab olan Allah'a mahsustur. Allah'ın dışında yaratıcı güçler ihdas ederek onlara inanmak ve onlara kulluk etmek ise Allah'a uluhiyetinde şirk koşmak manasına gelir. İşte, Allah Teâlâ yukarıdaki ayet-i kerimesde ister uluhiyet yönünden olsun, ister rubûbiyet yönünden olsun, Allah'ın tevhidine aykırı olan ve şirk adı verilen bu inanç ve davranış sahiplerini hiçbir surette bağışlamayacağını açık bir şekilde beyan ederek, *"Allah kendisine şirk koşulmasını asla affetmez."* demiştir.

Şirk, hiç şüphesiz günahların en büyüğüdür. Buhârî (*Sahîh*, VII. 75) ve Müslim'in (*Sahîh*, I. 90) rivayetlerinden öğrendiğimize göre, Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: Resulullah'a (sas.) Allah katında en büyük günahın hangisi olduğunu sordum. "Seni yaratmış olduğu hâlde Allah'a bir ortak uydurmandır." buyurdu. Bu muhakkak ki en büyük günahtır. "Sonra hangisidir?" dedim. "Sonra seninle beraber yemesinden korktuğun çocuğunu öldürmendir." buyurdu. "Sonra hangisidir." dedim. "Sonra komşunun hanımı ile zinalaşmandır." buyurdu.

Allah Teâlâ da Lokmân suresinin 13. ayetinde, Lokman'ın, oğluna nasihatini şöyle zikretmiştir: *"Ey oğulcuğum! Sakın Allah'a şirk koşma; zira şirk en büyük zulümdür."*

Din, hem insanlarla Allah hem de insanlarla insanlar arasındaki düzeni sağlamak için bizzat Allah tarafından vazedilmiş bir kanunlar manzumesidir ve Allah'ın değişmez sünnetinin bir gereğidir. Çünkü Allah, ister canlı ister cansız olsun, yarattığı hiçbir şeyi başıboş bırakmamış, her ne yaratmış ise onun takdir olunan süre içinde varlığını devam ettirebilmesi için hareketlerini bir nizam ve intizama sokmayı murat etmiştir. Şu var ki insanlar dışındaki diğer varlıkları kendi kanunlarına uymaya ve hiçbir sapma göstermeden bu kanunlar çerçevesinde hareket etmeye icbar etmişse de akıl ve irade ile mücehhez kıldığı insanı, bu kanunlar çerçevesinde hareket edip etmemek hususunda serbest bırakmış, fakat aklını ve iradesini kullanmayıp kanunlara uymadığı takdirde suç işlemiş olacağını ve bu yüzden cezalandırılacağını özellikle bildirmeyi de ihmal etmemiştir. Bu bakımdan dünya, insan için bir imtihan yeridir. Aklını ve iradesini kullanabilen bu imtihandan başarılı çıkar. Dinin gayesi de bu başarının sağlanması için insan nefsini temizlemek, ruhunu arındırmak ve aklını geliştirip yükseltmektir. Şirk ise dinin aksine, nefsi de ruhu da aklı da çökerten, süflileştiren ve yok eden bir özelliğe sahiptir ve bütün rezillikler, fert ve toplum olarak insanlığı ifsat eden bütün özellikler ondan neşet eder.

Allah Teâlâ, İsrâ suresinin 70. ayetinde insanı şerefli ve üstün bir varlık olarak yarattığını bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Biz, Âdemoğullarını*

yücelttik; onları karada ve denizde taşıdık; kendilerine en temiz şeylerden rızıklar verdik ve yarattıklarımızın çoğuna üstün kıldık." İşte, insanın sahip olduğu bu şeref ve haysiyetin yalnız Allah'a ibadet etmek ve yalnız O'na kul olmakla korunabileceği göz önünde bulundurulursa, insanın kendisi gibi bir mahluku Rab veya ilah edinmesi ve ona kul, köle olması kadar insan şeref ve haysiyetini yok edici bir şeyin olmadığı anlaşılır. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ şirki en büyük zulüm ve en büyük günah olarak tavsif etmiş ve onu hiçbir surette bağışlamayacağını açık ve kesin bir ifadeyle belirtmiştir.

"Şirkin dışındaki günahları ise Allah dilediği kimseler için bağışlar." Ancak şunu unutmamak gerekir ki Allah'ın şirk dışındaki günahları bağışlaması, günah sahibinin usulünce tevbe edip Allah'tan mağfiret dilemesine bağlıdır. Tevbe etmeden ve işlediği kötülüğün kirini ve pisini iyilikle temizleyip gidermeden günahların bağışlanması, Allah'ın sünnetine aykırıdır. Nitekim bu surenin 17-18. ayetlerinde bu husus açıkça beyan edilmiştir. Allah Teâlâ bu ayetlerde buyurmuştur ki: *"Allah katında makbul tevbe, bilmeden kötülük işleyip de hemen akabinde tevbe edenlerinkidir. Yoksa tevbe, kötülükleri işleyenlerin, sonra içlerinden birine ölüm geldiği zaman da işte şimdi tevbe ettim, diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi değildir. İşte böyleleri için biz elim bir azap hazırladık."* Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi Allah Teâlâ, şirk ve küfür hariç, insanın, muvahhid olarak ve iradesi dışında işlediği, sonra da Rabbinin bağışlaması için tövbe ve istiğfar ettiği günahını bağışlar. Buhârî (*Sahîh*, VIII. 43) ve Müslim'in (*Sahîh*, I. 95) rivayet ettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, Ebû Zerr el-Gıfârî şunları anlatmıştır: Bir gün Hazreti Peygamber'in yanına gitmiştim. Uyuyordu ve üzerinde beyaz bir elbise vardı. Sonra tekrar gittim; yine uyuyordu. Üçüncü defa gittiğimde uyanmış buldum ve yanına oturdum. Bana dedi ki, "Hiç bir kul yoktur ki *lâ ilâhe illallâh* deyip de bu hâl üzere öldüğünde cennete girmesin." Bunun üzerine Hazreti Peygamber'e şöyle dedim: "Zina işlese ve hırsızlık yapsa da mı?" Hazreti Peygamber, "Zina işlese ve hırsızlık yapsa da." buyurdu. Ben, "Zina işlese ve hırsızlık yapsa da mı?" diye tekrarladım. Resulullah (sas.), "Zina işlese ve hırsızlık yapsa da." diye cevap verdi. Üçüncü defa da aynı cevabı verdikten sonra, dördüncüde şöyle buyurdu: "Ebû Zerr'in burnu toprakta sürtülse bile (bu böyledir)."

Bu hadis de göstermektedir ki *lâ ilâhe illallâh* diyerek tevhid ehlinden olduğunu ispat eden günahkâr bir mü'min de cennete girecektir. Ancak onun cennete girişi, ya günahının cezasını çektikten sonra olacaktır ya da günahından tevbe ve istiğfar edip tevbesi Allah tarafından kabul edildikten sonra doğrudan doğruya cennete girecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse şirk, nefisleri ifsat etmesi dolayısıyla, dünya ve ahirette üzerine ıkab terettüp eder ve Allah bu ıkabı asla bağışlamaz. Diğer günahlar ise nefsi ifsadı şirk derecesine ulaşmadığı için, bağışlanması Allah'ın meşiyyetine bağlıdır. Allah dilerse bağışlar; dilerse günahın ağırlığı derecesinde sahibini cezalandırır.

Allah Teâlâ'nın şirki bağışlamamasının başlıca sebebi onun Allah'a karşı en büyük yalan ve iftira olmasındandır. Zira kim, gökleri ve yeri tek başına icat edip yaratan, ezelden beri kendisiyle kaim olan ve varlığı hiçbir şeyin varlığına bağlı olmayan, var ettiği her şeye kendi takdir ve iradesiyle bir nizam ve intizam veren Allah'a, gerek halk ve icadında ve gerekse teşriinde ortaklar ihdas edip bu ortakların uluhiyet ve rububiyetlerine itikad ederse, Allah'a karşı en büyük yalanı, en büyük günahı irtikâp etmiş olur. Böyle bir yalan ve böyle bir iftira nasıl bağışlanır?

[49] Kendi kendilerini temize çıkaran kimseleri görmüyor musun? Oysa yalnız Allah dilediklerini temize çıkarır. Onlar, bir ip kırıntısı kadar bile haksızlığa uğramazlar.

[50] Bak (kendilerini temize çıkaranlar), Allah adına nasıl yalan uyduruyorlar. Bu, apaçık bir günah olarak (onlara) yeter.

49 Allah'ın kendilerine indirdiği kitabın bazı sözlerini değiştirerek, bazısını kitaptan kâmilen çıkararak, bazısını da gerçek manaları dışında tevil ederek tahrifat yapan, hahamlarını ve din âlimlerini erbab (rabler) edinerek onların haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını da helal bilen ve böylece Allah'a şerikler ihdas ederek en büyük günahı ve en büyük zulmü irtikâp eden şu Yahudilere hayret etmemek mümkün müdür? İşledikleri bunca büyük günaha ve içinde bulundukları küfre rağmen, görüyor musun nasıl da kendilerini tezkiye edip Allah'ın günahsız halis kulları olduklarını iddia ediyorlar?

Filhakika bu ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, ehl-i kitap ve özellikle Yahudiler, Arap müşriklere karşı ikide bir övünüyorlar ve kendilerini Allah'ın milleti ve has kulları olarak tanıtıyorlardı. Nitekim Mâide suresinin 18. ayetinde bu konu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: *Yahudiler ve Hıristiyanlar, biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz, demektedirler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Öyle ise Allah günahlarınız yüzünden size niçin azap ediyor?"* Yahudi ve Hıristiyanların övünmeleri sadece bu sözlerden ibaret değildir. Kur'an-ı Kerim, onların buna benzer başka sözlerini de zikretmiştir: *"Demişlerdir ki: Sayılı günler dışında bize asla ateş dokunmayacaktır."* (2/Bakara, 80); *"Yahudi yahut Hıristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez, demişlerdir. Bu, onların kuruntularıdır."* (2/Bakara, 111). İşte, Yahudilerin buna benzer övünmeleri ve kendilerini günahsız, tertemiz insanlarmış gibi görmeleri sebebiyledir ki Allah Teâlâ, onların bu hayret edilecek pişkin edepsizliklerine Müslümanların dikkatini çekmiş ve insanları dilediği takdirde ancak Allah'ın tezkiye edebileceğini, bunun da onların işledikleri hayırlı amellere bağlı olduğunu haber vermiştir. Zira nefsin tezkiyesi, hayrı ve bereketi, tertemiz bir nefis hâline getiren amel ile olur. Zekâ ve zekâtın aslı, uzamak, büyümek ve gelişmek manasına gelir. Nefis tezkiyesi ise onun hayır ve faziletlerinin çoğalması, artması manasındadır; bu artma da ancak şer olan, yani kötü sayılan bütün amellerden sakınmak ve yalnız hayırlı amel işlemekle gerçekleşir. İşte Allah, tezkiye edeceği nefsin bu amellerine bakar ve sonra tezkiye eder. Yoksa ey Yahudiler! Sizin, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz."; "Bize hiç cehennem ateşi dokunmayacak"; "Biz cennet ehliyiz." gibi sözler söylemeniz ve kendinizi bu sözlerle tezkiye edip temize çıkarmanız, size hiçbir fayda sağlamayacaktır. Siz yalnız kendi amellerinize bakınız; hayrınız mı çok, yoksa şerriniz mi ağır basmış? İşte, Yahudiler ve diğerlerinin önce böyle bir nefis muhasebesi yapıp kendilerini tanımaları, sonra da kendilerinde övünecek bir taraf bulabilmişlerse, onun mükâfatını Allah'tan ummalı idiler. Zira Allah, hiç kimseye, önemsiz görülen ve hiç değer verilmeyen bir ip kırıntısı kadar bile zulmetmez. Yani her ne hayır işlemişse, onun karşılığı olan ecri zerre kadar da olsa eksiltmeden, fazlasıyla verir. Her ne kötülük de işlemişse, onun karşılığı olan cezayı da zerre kadar artırmadan verir. Ayette şöyle buyurulmuştur: *"Rabbinin bağışlaması, şüphesiz çok geniştir. Sizi topraktan yaratmış ve analarınızın karnında bir cenin iken size şekil vermiş olması itibariyle sizi en iyi O bilir. Bu sebeple kendinizi siz temize çıkarmayın. O, sakınan kimseyi daha iyi bilir."* (53/Necm, 32).

50 Şu Yahudilere bak, kendi kendilerini tezkiye ederek ve kendilerinin Allah'ın has milleti, oğulları ve sevgilisi olduklarını ileri sürerek nasıl da Allah'a iftira ediyorlar! Oysa Allah onlara karşı hiçbir surette farklı muamelede bulunmamış, insanlar hakkındaki sevap ve ıkabla ilgili sünnetini onlar lehine asla değiştirmemiştir. Allah'a şirk koşan yahut günahları kendilerini çepeçevre kuşatan milletlere muamelesi ne ise bunlara da muamelesi diğerlerinden farklı olmayacaktır. Onların Allah'a yönelttikleri bu iftira bile apaçık günah işlemiş olmalarına ve bunun cezasını ağır bir şekilde görmelerine yetecektir.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
هٰٓؤُلَٓاءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا
﴿٥٢﴾ اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ
مِنْ فَضْلِهٖ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ اِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ
بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا
نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًا لَهُمْ فِيهَٓا اَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

51 Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Hurafelere ve putlara inanıyorlar, diğer küfredenler hakkında da "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadırlar." diyorlar.

52 İşte böylelerine Allah lanet etmiştir. Allah'ın lanet ettiği kimse ise artık onun için asla bir yardımcı bulamazsın.

53 Onların yeryüzü hükümranlığından bir nasipleri mi var? Eğer öyle ise insanlara çekirdek üzerindeki bir kırıntıyı bile vermezlerdi

54 Yoksa onlar, Allah'ın fazlu kereminden insanlara verdiği şeylerden dolayı onlara haset mi ediyorlar? Oysa biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmeti vermiştik. (Bunlardan başka) büyük bir hükümranlık da vermiştik

55 Nitekim onlardan bir kısmı ona inanmış, bir kısmı da ondan yüz çevirmişti; bu da onların kaynayan cehenneme girmelerine yeter.

56 Ayetlerimizi inkâr edenleri mutlaka ateşe sokacağız. Derileri pişip döküldükçe, azabı iyice tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz. Allah, şüphesiz Azîz'dir, Hakîm'dir.

57 İman edenler ve iyi iş işleyenler ise onları, (ağaçları) altından ırmaklar akan, içinde daimî kalacakları cennetlere sokacağız. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Onları koyu gölgeliklere sokacağız.

Muhtelif tefsirlerde yer alan bir haberden öğrenildiğine göre, Yahudi ileri gelenlerinden Ka'b ibnu'l-Eşref Mekke'ye geldiğinde Kureyş, kendişine, "Kavmiyle ilişkisi kesilmiş şu ebter adamı görüyor musun? Kendisinin bizden daha hayırlı olduğunu iddia ediyor; oysa biz, Kâbe'ye hizmet edip hac işleriyle ilgileniyor ve hacılara su dağıtıyoruz." demişlerdi. Bunun üzerine Ka'b ibnu'l-Eşref de onlara şu cevabı vermişti: "Öyle ise siz ondan daha hayırlısınız." İşte bundan sonradır ki Kureyş hakkında Kevser suresi, Ka'b ibnu'l-Eşref hakkında da yukarıdaki ayetler nazil olmuştur.

Keza tefsirlerde yer alan ve İbn İshâk tarafından nakledilen (bkz. İbn Hişâm, *Sîre*, II. 561-

562) başka bir haberde şöyle denilmiştir: "Kureyş, Gatafan ve Benû Kurayza'dan Müslümanlara karşı kışkırtıcılık yapanlar, Huyey ibn Ahtab, Selâm ibn Ebî'l-Hukayk, Ebû Ammâr, Havk ibn Âmir, Hevze ibn Kays idiler. Bunlardan son üçü Ebû Vâil'den, diğerleri ise Benu'n-Nadir'den idiler. Bunlar Kureyş'e geldiklerinde Kureyşliler, Bunlar Yahudi âlimleri, ilk kitabı bilen kimseler. Onlara, 'Bizim dinimiz mi yoksa Muhammed'in dini mi daha hayırlı olduğunu soralım.' dediler ve sordular. Onlar da, 'Sizin dininiz onun dininden daha hayırlıdır ve siz ondan ve ona tabi olanlardan daha doğru yoldasınız.' diye cevap verdiler. Bundan sonradır ki Allah Teâlâ, *"Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musunuz?"* ayetini indirdi.

Yukarıda zikrettiğimiz iki haberden birincisi, hem Kevser suresinin, hem de yukarıdaki ayetlerin nüzul sebebi olarak gösterilmiştir. Bu, muhtemelen ravilerin veya müfessirlerin benzer haberleri karıştırmalarından ileri gelmiş bir hatadır. Zira Kevser suresi, Mekke'de müşriklerin Hazreti Peygamber'e "ebter" demeleri sebebiyle nazil olmuştur. Yukarıdaki ayetlerin yer aldığı Nisâ suresi ise, Medenîdir ve Hazreti Peygamber'in Medine'ye hicret etmesinden ve Yahudilerle karşı karşıya gelmesinden sonra cereyan eden olayları konu almıştır. Binaenaleyh yukarıdaki ayetlerin de Medine'de ve Ahzâb Gazvesi'nden sonra veya bu gazve sırasında nazil olduğu düşünülürse, onların, daha önceleri Mekke'de nazil olan Kevser suresi ayetleriyle aynı sebebe dayandırılmasının yanlış olduğu kolayca anlaşılır

Gerçek şudur ki bu ayet-i kerimeler, Ahzâb Gazvesi'nden sonra veya bu gazve sırasında Yahudilerin Müslümanlarla olan antlaşmalarını bozup müşriklerle anlaşmaları ve onları Müslümanlar üzerine kışkırtmaları üzerine nazil olmuştur. Nitekim ilk ayetin manasından da anlaşılacağı üzere bu kışkırtma Yahudilerin müşriklere, "Siz, iman etmiş olan Muhammed ve ona tabi olanlardan daha doğru bir yol üzerindesiniz." diyerek şirki imandan üstün göstermek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Yahudilerin, hem de kitap sahibi bir kavmin böyle bir davranışı, hayretin de ötesinde insanı şaşkınlık içinde bırakacak bir dalalet, bir sapıklık örneğidir. İşte Allah Teâlâ, insanda şaşkınlık uyandıran bu melanete bir soru edatıyla işaret ederek şöyle buyurmuştur:

[51] Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Hurafelere ve putlara inanıyorlar, diğer küfredenler hakkında da "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadırlar." diyorlar.

[52] İşte böylelerine Allah lanet etmiştir. Allah'ın lanet ettiği kimse ise artık onun için asla bir yardımcı bulamazsın.

51 Ayet-i kerime ile Hazreti Peygamber'e ve dolayısıyla Müslümanlara hitap edilmiş ve kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olan Yahudilerin hayret verici ve şaşkınlık uyandırıcı hâllerine dikkatler çekilerek, "Ey Muhammed! Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş şu Yahudilerin hurafelere ve putlara inanarak kitaplarının kendilerine hidayet etmesini nasıl önlediklerini görüyor musun?" denilmiştir.

Ayet-i kerimede geçen ve "hurafe" olarak mana verdiğimiz "cibt" kelimesi, müfessirler tarafından sihir, sahir, put, fal ve teşe'ume ve bunların insanlar üzerindeki tesirine inanmak manasında tefsir edilmiştir ki hepsi de vehim ve hurafe manasına gelir. Keza "put" sözü ile ifade ettiğimiz "tağut" kelimesi de şeytan manasına geldiği gibi, insanın tuğyanına ve hak yoldan çıkmasına sebep olan bir mabuda ve ibadet edilen her mahluka delalet eder ki bu manayı en iyi ifade edecek kelime, kanaatimizce yine "put" kelimesidir. Buna göre, hidayet bulmaları için kendilerine kitaptan bir nasip yahut kısaca kendilerine kitap verilmiş olan Yahudilerin, bu kitapla hidayet bulmak yerine, bir takım hurafe ve putlara inandıkları ve böylece hak yoldan tamamıy-

la uzaklaştıkları bu ayet-i kerimeyle bir defa daha tescil edilmiş olmaktadır. İşte hurafe ve putlara inanarak hak yoldan uzaklaşan bu kavim, peygamberlerinin nübüvvetine ve kitaplarının hakkıyyetine inanan mü'minlere karşı müşriklere yardım etmişler ve bu kâfirler hakkında şöyle demişlerdir: Müşrikler, Muhammed'e inanan ve onun peşinden giden mü'minlerden daha doğru yol üzerindedirler.

52 Yahudiler, müşrikler hakkında ileri sürdükleri bu sapık görüşleriyle, küfür ehlinin iman ehline göre hakka daha uygun, Allah'ı ve peygamberini tekzip edenlerin dininin, onları tasdik edenlerin dininden daha adil ve daha doğru olduğunu kabul etmiş oluyorlardı. İşte açıklanan bu hâlleri dolayısıyla Allah Teâlâ'nın kendilerine lanet ettiği kimseler bunlardır; yani küfrü imandan, kâfiri mü'minden daha üstün ve hakka daha uygun gören Yahudilerdir. Ve Allah, her kime lanet etmişse, artık o kimse için hiçbir yardımcı bulamazsın. Zira hiç kimse, Allah'ın mahlukatı hakkındaki sünnetini değiştiremez. Bu sünnet, hurafelere ve putlara inanan kimselerin nasibi olmak üzere ebedî hüsrandır. Yahudiler de bunu hak etmişlerdir.

Bu ayet-i kerime, Allah Teâlâ'nın bazı milletlere lanet etmesinin sebebinin, hurafelere, batıla ve putlara iman etmeleri ve bu imanın gereğine uymaları olduğuna ve Allah'ın ancak bundan sakınan mü'minlere yardım ettiğine, bunun tabii bir neticesi olarak da mağlup milletlerin hurafe ve putlara galip milletlerden daha yakın olduklarına delalet eder. Filhakika Allah, hiçbir zaman gerçek mü'minlerden yardımını esirgememiş, kâfirlerin akıbeti ise daima hüsran olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ, Rûm suresinin 47. ayetinde konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Senden önce de kendi kavimlerine peygamberler göndermiştik de onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat suç işleyenlerden intikam almıştık. Zira mü'minlere yardım etmek üzerimize borç idi."*

Allah Teâlâ, Yahudileri, hurafe ve tağuta iman etmeleri ve müşriklerden üstün görmeleri sebebiyle tevbih edip lanetini açıkladıktan sonra, onları cimrilikleri ve hırsları yüzünden tevbih edip suçlamış ve şöyle buyurmuştur:

[53] Onların yeryüzü hükümranlığından bir nasipleri mi var? Eğer öyle ise insanlara çekirdek üzerindeki bir kırıntıyı bile vermezlerdi.

[54] Yoksa onlar, Allah'ın fazlu kereminden insanlara verdiği şeylerden dolayı onlara haset mi ediyorlar? Oysa biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmeti vermiştik. (Bunlardan başka) büyük bir hükümranlık da vermiştik

[55] Nitekim onlardan bir kısmı ona inanmış, bir kısmı da ondan yüz çevirmişti; bu da onların kaynayan cehenneme girmelerine yeter.

53 Ayet-i kerime, inkâr ve tevbihe delalet eden bir soru edatıyla gelmiş ve Allah Teâlâ, her ne kadar Yahudilere kitaptan bir nasip verilmiş olsa bile hükümranlıktan hiçbir nasipleri bulunmadığını, zira hükümranlık nasiplerini küfürleri ve isyanları sebebiyle yitirdiklerini beyan manasında, *"Yoksa onların yeryüzü hükümranlığından da bir nasipleri mi var?"* buyurmuştur. Hayır, onların kitaptan bir nasipleri olsa bile yeryüzü hükümranlığından hiçbir nasipleri yoktur. Bunu, hurafelere ve tağuta iman etmeleri yüzünden tamamıyla kaybetmişlerdir. Zaten kendilerine mülk ve saltanattan bir pay verilmiş olsaydı, hemen cimrilik yoluna girerek bu mülkün bütün menfaatlerini kendilerine tahsis ederler ve başkalarına bir çekirdek kırıntısı bile göstermezlerdi. İşte tıynetleri bu olan Yahudilerin, kendilerine o mülkün verildiği ve birbiri arkasına gelen peygamberlerin kendilerinden seçildiği geçmiş günleri hatırlayıp da aynı günleri tekrar yaşamanın ve son gelecek peygamberin de yine kendilerinden seçileceğinin hayali içinde iken bekledikleri bu peygamberin Araplar arasından zuhur etmesi ve geçmişte peygamberlerle gelen o mülk ü saltanatın ar-

tık bir daha gelmeyecek olması, onlara nasıl ağır gelmesin ve onların hasetlik damarlarını nasıl kabartıp çatlatmasın?

54 Nitekim Yahudiler, bir taraftan kendileri için yeryüzü hükümranlığı tevehhüm ederken, bir taraftan da kendilerinden olmayan bir kimsenin peygamber olarak bütün gönülleri fethettiğini görüyorlar vehim ve gururla karışık haset duygusunun sebep olduğu şaşkınlık içinde her çeşit iftiraya başvurarak İslam'a ve Müslümanlara küfrediyorlardı. Kendileri kitap ehlinden olmalarına rağmen hurafelere ve tağuta iman ederek Allah'a karşı en büyük iftirayı yaptıkları hâlde Allah'a, peygamberlerine ve kitaplarına hakkıyla iman etmiş Müslümanları ayıplıyorlar ve onları müşriklerle mukayese ederek, müşriklerin onlardan daha hayırlı olduklarını ve daha doğru yol üzerinde bulunduklarını iddia ediyorlardı. Bu, gurur ve hasetten kaynaklanan bir hezeyan idi. Kendilerinden başka bir milletten peygamber gelmesini ve bir başka milletin kendilerinden üstün ve hatta kendileri seviyesinde olmasını çekemiyorlardı. İşte onların bu hâli dolayısıyla Allah Teâlâ, bir evvelki ayette onların yeryüzü hükümranlığını inkâr ettikten sonra, bu ayette bütün davranışlarının hasetten kaynaklandığını göstermiş ve bunu ispat makamında, *"Yoksa onlar, Allah'ın fazlu kereminden insanlara verdiği şeylerden dolayı onlara haset mi ediyorlar?"* buyurmuştur. Buna göre iki ayetin birleşik manasını şöyle ifade etmek de mümkündür: *"Onların yeryüzü hükümranlığından bir nasipleri mi var? Yoksa onlar, Allah'ın fazlu kereminden insanlara verdiği nimetlerden dolayı haset mi ediyorlar?"* Evet, onların yeryüzü hükümranlığından artık hiçbir nasipleri yoktur. Fakat bütün bu davranışları, içlerini dolduran hasetleri yüzündendir.

Ayet-i kerimedeki Allah'ın fazlu keremiyle nimetlendirdiği "insanlar"dan murat, Hazreti Peygamber ile ona tabi Müslümanlardır. Allah'ın onlara ihsan ettiği "nimet" ise Yahudilerin haset damarlarını kabartan nübüvvet ve yeryüzü hükümranlığıdır. Yukarıda da açıkladığımız gibi, geçmiş devirlerde birbiri arkasına gönderilen peygamberler Yahudilerden seçilmişken ve bu peygamberler devrinde hükümranlık Yahudilerin elinde iken, onların hurafelere ve tağuta iman etmeleri ve Allah'a şirk koşmaları yüzünden Allah'ın ebedî lanetine uğramışlar ve hem nübüvveti, hem de yeryüzü hâkimiyetini yitirmişlerdir. Bundan sonra nübüvvet de hâkimiyet de Araplara ve Müslümanlara intikal etmiştir. İşte Yahudileri Müslümanlara karşı haset etmeye ve içlerini kin ve düşmanlık duygularıyla doldurmaya sevk eden hadise budur. Haset, bir insanın içine düştüğü zaman, o insanda bütün iyilik duygularını yok eden ve onu insan olmaktan uzaklaştıran kötü bir ahlaktır. Çünkü hasid, başkasında gördüğü üstünlüğün ve fazlalığın kendisinde de bulunmasını istemekle yetinmez, kendisinde bulunmasını isterken başkasındakinin de yok olmasını ister ve onu bizzat yok edecek yollara başvurmaktan da geri kalmaz. İşte, Yahudilerin Müslümanlara karşı müşriklerle birleşmeleri, müşrikleri Müslümanlardan üstün görmeleri, Hazreti Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmeleri vb. faaliyetlerin hepsi haset yüzündendir.

Hâlbuki onların Arapları küçümsemek ve nübüvveti onlara layık görmemek için haklı sayılabilecek hiçbir sebepleri yoktu. Diğer taraftan nübüvvet, onlardan ilk defa Muhammed'e (sas.) verilmiş bir şey de değildi. Zira Araplar, İbrahim'in oğlu İsmail soyundan geliyorlardı ve onların da İbrahim soyundan gelen ve peygamber olan bir ataları vardı. İsmail, İsrail lakabıyla tanınan Yakup'un babası İshak ile kardeşti ve Yahudilere İsrailoğulları denilmesi de Yakup soyundan gelmiş olmalarındandı.

Yukarıdaki ayet-i kerimede Allah Teâlâ İbrahim ailesine kitap ve hikmetle birlikte büyük bir hükümranlık verildiğini beyan buyurmuştur. Bunun Davut ve Süleyman peygamberler zamanında gerçekleşen hükümranlık olduğunda şüphe yoktur. Fakat ayet, İbrahim ailesinden olup da İs-

mail soyundan gelen Muhammed'e (sas.) verilen kitap, hikmet ve hükümranlığa da işaret etmektedir. Yahudiler hurafelere ve tağuta iman ederek Allah'a isyan etmişler ve yeryüzü hükümranlığını yitirmişlerdir. Bundan sonra da bu hükümranlığın İsmailoğullarına geçmesi çok tabiidir. İşte bu sebepledir ki yukarıdaki ayette, nübüvvetin İsmail soyundan gelen Muhammed'e (sas.) verilmesiyle bunu takip edecek bir hükümranlığın da Muhammed (sas.) ümmetine ait olacağına dair açık ve kesin bir müjde vardır. Nitekim bu müjde ayeti nazil olduğu zaman, Müslümanlar henüz Medine'de kurulmuş bir şehir devletine sahip idiler. Hicri 6. senenin sonlarına doğru Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında Hudeybiye antlaşması yapıldığı sıralarda İslam devleti birkaç yüz millik bir alanı kaplarken beş sene gibi kısa bir müddet içinde Avrupa kıtası kadar bir sahaya yayılmış ve bütün Arabistan'ı, Cenubi Irak'ı ve Filistin'i kaplamıştır. 15 sene sonra, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında ise İslamiyet batıda Endülüs'e (İspanya) girmiş, doğuda ise Ceyhun nehrini geçmiş, Çin topraklarına ulaşmıştır. 30 sene gibi kısa bir süre içerisinde iki kıtayı birleştiren böyle bir imparatorluğun zuhuru, insanlık tarihinin başka hangi döneminde görülmüştür? Nübüvvetle birlikte Araplar eliyle başlatılan bu cihan hâkimiyeti, kısa bir süre sonra, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle içinde bulunduğumuz asrın başına kadar sürdürülmüştür. Bu hâkimiyeti asırlarca önce yitirmiş olan Yahudiler ise Allah'a isyan etmenin ve peygamberlerinden kimini öldürüp kimini yalanlamanın cezası olarak dünyanın dört bir yanında dağınık bir hâlde kâh itilip kakılarak, kâh alaya alınarak zelil ve makhur bir hayat yaşamışlardır. Bugün Filistin'de Müslüman topraklarını işgal ederek Hıristiyanların da yardımıyla bir devlet kurmuşlardır. Bu devletin kuruluşunda Osmanlı idaresinden kurtulmak ve kendi başlarına hükümran olmak isteyen ve bu maksatla Ortadoğu'yu işgale kalkışan Hıristiyan devletlerle işbirliği yapan bölge Araplarının büyük rolü olduğunu unutmamak gerekir. Oysa Osmanlı hükümdarları, yıkılıp tarihten silinme pahasına da olsa, Yahudilere Filistin'de bir karış toprak vermemişler, bu konudaki bütün teklif ve teşebbüsleri reddetmişlerdi.

Yahudiler, bugün Filistin'de ele geçirdikleri hükümranlığı zulümle sürdürmektedirler. Bu hükümranlık devamlı mı olacaktır, yoksa bir gün yine sona erip alışık oldukları zillet hayatına geri mi döneceklerdir? Bu hususta elimizde dayanabileceğimiz hiçbir delil yoktur. Ancak Allah'ın Yahudileri ilelebet lanetlediğine ve mü'minlerin yardımcısı olduğuna kesin inancımız vardır. Şu da vardır ki bu yardımın gerçekleşmesi, Allah'ın değişmeyen sünnetine uygun olarak cereyan eder ve mü'minlerin Allah'ın yardımına muhtaç ve aynı zamanda layık olduklarını gerekli esbaba sarılarak ispat etmeleri, kısacası gerçek mü'min olmaları ve İslam düşmanlarıyla yılmadan mücadele etmeleri gerekir. Nitekim Allah, Uhud Savaşı'nda da Müslüman okçuların zayıflık göstermeleri ve ganimet peşine düşmeleri sebebiyle onlardan yardımını kesmişti de onlara mağlubiyet acısını tattırmıştı. Fakat nihai zafer yine Allah'ın yardımıyla mü'minlerin olmuştu. Bu sebeple bazen mü'minlere tattırılan mağlubiyet acısı, can ve mal kaybı, buna karşılık kâfirlere verilen zafer, mü'minleri ümitsizliğe düşürmemeli, bilakis Allah'ın yardımını kazanabilmek için gerekli hazırlığı yapmalıdırlar. İşte o zaman, Allah'ın mü'minlere olan zafer vaadi yine gerçekleşecek ve yeryüzü hükümranlığı yine mü'minlerin olacaktır.

55 Nitekim işte Allah, İbrahim ailesinden olup da İsrail soyundan gelen bazı seçilmişlere kitap, hikmet ve hükümranlık verdiği hâlde onların halklarından bir kısmı, belki de pek çoğu peygamberlerine ve onlara verilen kitaplara iman etmemiş, aksine hurafelere ve tağuta inanarak Allah'a karşı en büyük zulmü ve en büyük küfrü işlemişlerdir. Bu yüzden onlar hem Allah'ın lanetine uğramışlar, hem de hükümranlıklarını yitir-

mişlerdir. Ahirette ise küfürleri ve bu küfürde ısrar ederek Allah'ın son peygamberine hasetle karşı gelmeleri, alev alev yanan cehennemde ebediyyen kalmalarına yeter. Bu akıbet, şüphesiz sadece Yahudiler için değil, Allah'ın kitap, hikmet ve yeryüzü hükümranlığı verdiği İbrahim (as.) soyundan gelen Muhammed'in (sas.) ümmetinden bütün münkirler için de söz konusudur. Bu sebepledir ki Kur'an-ı Kerim, gelip geçmiş kavimlerin başlarından geçmiş bütün olayları gelecek kavimlere özlü bir şekilde hikâye etmiştir. Ta ki bu kavimler, hikâye edilen bu olayları düşünsünler ve onların hangi davranışlarından dolayı cezalandırılıp hangi davranışlarından dolayı mükâfatlandırıldıklarını tespit ederek kendi davranışlarıyla karşılaştırsınlar ve akıbetlerinin ne olacağını kendileri bulup tedbirlerini alsınlar. Nitekim Allah Teâlâ, böyle bir neticeye işaretle şöyle buyurmuştur:

[56] Ayetlerimizi inkâr edenleri mutlaka ateşe sokacağız. Derileri pişip döküldükçe, azabı iyice tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz. Allah, şüphesiz Azîz'dir, Hakîm'dir.

[57] İman edenler ve iyi iş işleyenler ise onları, (ağaçları) altından ırmaklar akan, içinde daimî kalacakları cennetlere sokacağız. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Onları koyu gölgeliklere sokacağız.

56 Allah'ın ayetlerini inkâr edenlerin felah bulmaları ve kurtuluşa ermeleri asla mümkün değildir. Allah, bu münkirler için ahirette alev alev yanan ateşler hazırlamıştır. İnkâr edenlerin cezası bu alevli ateşe atılmakla başlayacak ve ateşte devam eden bir azapla dünyada yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Dünyadaki bilgimize ve görgümüze göre, ateşte yanan bir şeyin akıbeti yok olmaktır. Eğer bu şey, insan veya hayvan gibi canlı bir varlık ise canlılığını ve duyarlılığını yitirmediği sürece yanmanın sebep olduğu büyük acıyı ve ıstırabı duyar. Fakat baygınlık yahut ölüm, canlılığın ve duyarlılığın kaybolmasına sebep olduğu için, bayılan veya ölen bir kimsenin yanmaktan ileri gelen acıyı duyması mümkün değildir. Ancak bu hâl dünyaya has bir hâldir ve ölüm, hiç bitmeyecek bir acıdan kurtuluşun yegâne çaresi sayılır. Fakat ahiret hayatı ebedî bir hayattır ve bu hayatın ne kesintisi ve ne de sonu vardır. Eğer o da dünya hayatı gibi sonu bulunan bir hayat olsaydı, dünyada iken Allah ve peygamber tanımayan, helal ve harama itibar etmeyen bir kâfirin cehennem azabı, birkaç dakika içinde yanıp kül olmaktan ibaret kalırdı. Bu ise o kâfir için azaptan kurtuluş sayılırdı.

Ayet-i kerime, Allah'ın ayetlerini inkâr edenler için hazırlanan cehennem azabını haber vermiş, aynı zamanda bu azabın ebedî olduğunu ve hiçbir zaman sonunun gelmeyeceğini değişik bir ifade ile beyan etmiştir: *"Derileri pişip döküldükçe, azabı iyice tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz."*

İnsan vücudu, kendisinde meydana gelen bir hastalığı tedavi edecek özelliğe sahip olarak yaratılmıştır. Hepimiz biliriz ki insanın herhangi bir yerinde bir yanık meydana gelse, bu yanık bir süre sonra yeni bir deri ile kapanır ve iyileşir. Bu iyileşme süresi içinde duyulan yanık acısı ise yanığın derecesine göre değişebilir. Ahretteki yanık acısının ise kâfirlerin iyice tatmaları için çok daha şiddetli olacağı ve devamlı süreceği anlaşılmaktadır. Zira yanan deri yanıp kül olmakla iş bitmeyecek, vücut, yanan derinin yerini süratle tedavi edip yeni deri ile kaplarken, ateş, onu da kısa zamanda çepeçevre kuşatacak ve bu hâl durmaksızın ve acısı da hiç kesilmeksizin devam edip gidecektir. Allah, hiç şüphesiz Azîz'dir; vaat ve vaidini yerine getirmeye kadir olup, hiçbir şey O'nu, yapmayı murat ettiği şeyden vazgeçiremez. O, aynı zamanda Hakîm'dir; yaptığı her şeyi hikmetine uygun olarak yapar.

57 Allah'a iman edip peygamberin yolundan giden ve salih amel işleyen mü'minlere gelince, bunlar, içinde ebedî kalacakları cennete girecek-

ler ve onun nimetlerinden dilediklerince faydalanacaklardır. Mü'minlerin, cennetin sayısız nimetleriyle ulaştıkları büyük mutluluk, kendilerine ihsan edilecek fiziki ve ahlaki kusurdan azade eşlerle tamam olacaktır. Rahatsız edici sıcağı ve soğuğu bulunmayan gölgelikler ise cennette mü'minlere ihsan edilen nimetlerin ne kadar tam ve mükemmel olduğunun bir işareti olarak değerlendirilebilir. Bunların hepsi de Allah'ın, salih amel ile imanlarını teyit eden mü'minlere vaadidir. Bu vaat, kıyamet günü mutlaka gerçekleşecek ve mü'minler hak ettikleri mükâfata nail olacaklardır. Çünkü Allah, asla vaadinden dönmez.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ۙ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا
يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي
الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ
خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

[58] Allah size, emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.

[59] Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe inandığınız takdirde onu Allah'a ve peygambere arz edin. Bu, netice itibariyle daha hayırlı ve daha güzeldir.

Daha önceki ayetlerde Yahudilerden söz edilirken, onların yeryüzü hükümranlığından bir nasipleri olduğu vehimlerinin nasıl reddedildiği, vaktiyle İbrahim ailesine ve dolayısıyla İsrailoğullarına kitap, hikmet ve bir de büyük bir hükümranlık verilmiş olsa bile onların, bu hükümranlığı Allah'a isyan etmekle nasıl yitirdikleri bütün açıklığıyla gözler önüne serilmiş, sonra da Allah'a isyan ederek küfür işleyenlerin ve Allah'ın ayetlerini inkâr edenlerin, cehennem ateşinde yanarak dünyadaki kötü amellerinin karşılığını nasıl acı bir şekilde görecekleri anlatılmış ve Müslümanların bunlardan ibret almaları sağlanmıştı. Bir evvelki ayet-i kerimede de iman eden ve salih amel işleyen mü'minlerin cennette nail olacakları büyük ve hudutsuz mükâfat beyan edilmişti. Yukarıdaki ayet-i kerimelerde ise mü'minlere bu mükâfatı kazandıracak amellerden en büyük ve en önemli iki tanesinin emanetlerin ehline verilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesi olduğu açıklanmıştır.

Emanetlerin ehline verilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesi, milletlerin hükümranlık şartlarının başında gelir. Bir ülkede emanetler ehline verilmediği ve insanlar arasında adaletle hükmedilmediği takdirde o ülkenin yeryüzündeki hükümranlığını devam ettirebilmesi mümkün değildir. Bu bakımdan yukarıdaki ayet-i kerimelerin, Yahudilerin yeryüzü hükümranlığından bir nasipleri olduğu vehmini reddederek, onların sadece Allah'ın fazlu kereminden Müslümanlara verdiği nimetlere haset ettiklerini açıklayan ayetlerin hemen akabinde gelmiş olması, Yahudilerin Allah tarafından lanetlenmelerine ve hükümranlıklarının ellerinden alınmasına sebep olan en önemli unsurun, onların emanetleri ehline vermemeleri ve insanlar arasında adaletle hükmetmemeleri olduğunu

gösterir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Yahudilere kitap, hikmet ve hükümranlık verilmiş olmasına rağmen, onlar emanetleri ehline vermedikleri ve insanlar arasında adaletle hükmetmedikleri için Allah'ın lanetine uğramışlar ve sahip oldukları bu büyük nimetleri yitirerek yeryüzünün en zelil ve makhûr yaratıkları hâline gelmişlerdir. Ahirette de onların bu cezası sonsuza kadar devam edecek ve ateşin azabını iyice tatmaları için kül hâline gelip yok olmayacaklar ve ebediyyen yanacaklardır.

İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Yahudilerin bu akıbetine işaret ettikten sonra, mü'minlere hitap ederek emanetleri ehline vermelerini ve insanlar arasında adaletle hükmetmelerini emretmiştir:

[58] Allah size, emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.

58 Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimeyle bütün mü'minlere, emanetlerin ehline verilmesini ve insanlar arasında hükmedildiği zaman adaletle hükmedilmesini emretmiştir. Binaenaleyh bu emrin yerine getirilmesi her mü'min ve Müslümanın boynuna borçtur. Bu emri umursamayan veya ihmal eden, Allah'a karşı gelmiş olur; dünyada ve ahirette bu davranışının cezasını görür.

Emanet, muhafazası için insana bırakılan ve vakti geldiğinde sahibine iade edilmesi gereken her şeye delalet etmek üzere kullanılan bir isimdir. Mesela bir kimse geri almak üzere arkadaşına bir kitap bırakmış ise bu kitap o kişi üzerinde bir emanettir ve vakti gelince bu emanetin sahibine iade edilmesi gerekir. Kitap sahibi ile kitabı emaneten üzerinde bulunduran kimse arasında kitabın iadesi hususunda sözlü veya yazılı bir anlaşma ister bulunsun ister bulunmasın, hak daima sahibine aittir. Emanetin sahibine verilmemesi, hıyanet denilen bir davranışın ortaya çıkmasına sebep olur ve bu davranışın faillerine de *hain* denir.

Emanet, muhafaza edilmesi için insana tevdi edilmiş bir hak olunca, bu hakkın bir kısmının Allah'a, bir kısmının diğer insanlara, bir kısmının da insanın kendi nefsine ait olduğu neticesi ortaya çıkar.

1. Allah'ın insana tevdi ettiği, insanın da Allah'a eda etmek zorunda bulunduğu emanetler, O'nun, Hazreti Peygamber vasıtasıyla bütün insanlara duyurduğu emir ve nehiylerdir. Binaenaleyh her mü'minin, Allah'ın kendisine tevdi ettiği bu emanetleri, emirlerine hiç kusursuz uyarak, nehiylerden de titizlikle kaçınarak eda etmesi, yani Allah'ın kendi üzerindeki hakkını Allah'a vermesi gerekir ki hakkın sahibine verilmemesi hıyanettir ve bu hakkı vermeyen kimse, emanete hıyanet etmiş olur. Bu ise Allah'a karşı hıyanet etmek demektir.

2. İnsan üzerinde bulunan emanetlerin de keza sahiplerine iade edilmesi gerekir. Bu emanetler veya haklar, herhangi bir kimsenin bir başkasına muhafaza etmesi için bıraktığı mal veya borç olabildiği gibi, bir sır da olabilir. Keza hâkimin maznuna, amirin memura, idarecinin idaresi altındakilere adil davranmaları gibi bütün iş ve görevler, insanlar üzerinde bulunan çeşitli emanetlerin sahiplerine verilmesinden ibarettir. Bu işlerden herhangi birinin ifa edilmemesi, emanete hıyanetten başka bir manaya gelmez.

Buhârî (*Sahîh,* VIII. 104) ve Müslim'in (*Sahîh,* III. 1459) rivayet ettikleri bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Haberiniz olsun ki her biriniz bir çobandır ve her biriniz idaresi altındakilerden mesuldür. Halkın idaresini elinde tutan lider, bir çobandır ve idare ettiği insanlardan mesuldür. Erkek, ev halkı üzerine bir çobandır ve idaresi altındakilerden mesuldür. Kadın, kocasının evi ve çocukları üzerine bir çobandır ve onlardan mesuldür. Hizmetçi, efendisinin ma-

lı üzerine bir çobandır ve ondan mesuldür. Haberiniz olsun ki her biriniz bir çobandır ve idaresi altındakilerden mesuldür."

Allah Teâlâ, muhtelif sureler emanetin önemine işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk; bunu yüklenmekten çekindiler ve endişeye düştüler de onu insan yüklendi. O da çok zalim ve çok cahil idi."* (33/Ahzâb, 72); *"Onlar, emanetlerine ve sözlerine riayetkârdırlar."* (23/Mü'minûn, 8); *"Ey iman edenler! Allah'a ve Resule hainlik etmeyiniz. Yoksa kendi emanetlerinize bile bile hıyanet etmiş olursunuz."* (8/Enfâl, 27).

Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh*, I. 14) ve Müslim (*Sahîh*, I. 78) tarafından nakledilen bir hadiste emanete hıyanet eden kimseyi münafık olarak isimlendirmiş ve şöyle buyurmuştur: "Dört şey vardır ki kimde bulunursa o halis münafık olur. Kimde bunlardan bir parça olursa, onu terk edinceye kadar onda münafıklıktan bir parça kalmış demektir. Bu dört şey: Kendisine bir şey emanet olunduğunda hıyanet eder; bir şey söylediği zaman yalan söyler; ahdettiği zaman ahdinde durmaz; husumet ettiği zaman da haktan ayrılır."

3. İnsanın nefsine ait haklara gelince, bunlar da birer emanettir ve insan bunlardan da nefsine karşı sorumludur. Mesela insanın kendisi için dininde ve dünyasında yalnız iyi ve faydalı şeyleri seçmesi, dünyasına ve ahiretine zarar verecek amellerden sakınması, vücuduna zararı dokunacak veya hastalık sebebi olacak her şeyden uzak durması, emanete riayetin birer örneğidir.

Buhârî (*Sahîh*, II. 244-245) ve Müslim'in (*Sahîh*, II. 813) naklettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber'in ashabından Abdullah ibn Amr ibni'l-Âs, gündüzleri devamlı oruç tutar, geceleri de devamlı Kur'an okuyup hatim indirirdi. Ailesi onun bu hâlinden Hazreti Peygamber'e şikâyette bulununca, Allah'ın Resulü (sas.) ona şöyle buyurmuştur: "Bir gün oruç tut, bir gün ye. Sonra uyu ve kalk. Unutma ki vücudunun senin üzerinde hakkı vardır; gözünün senin üzerinde hakkı vardır; eşinin senin üzerinde hakkı vardır; ziyaretçilerinin de senin üzerinde hakları vardır."

Bu hakların hepsi de insana muhafaza etmesi için tevdi edilmiş birer emanettir ve bu emanetlerin ehline, yani sahiplerine verilmesi Allah'ın emri gereğidir. Bu emri kulak ardı edip de Allah'a karşı hain olmayı kim ister?

Allah Teâlâ emanetleri sahiplerine vermeyi emrettikten sonra ebet müddet hükümranlığın diğer şartı insanlar arasında adaletle hükmetmeyi zikretmiştir. "Adalet mülkün temelidir." sözünün esası da budur. Mülk, hükümranlık demektir. Buna göre adalet olmaksızın mülkü veya hükümranlığı idame ettirmek mümkün değildir. *Adalet* ise Arapçada eşitlik manasına gelir. İki kişi arasında adil davranmak, ikisine de haklarını vermek demektir. Adaletin zıddı, cevr ve zulümdür ki iki kişi arasında eşit davranılması gerekirken birini diğerine tercih etmek ve ona hakkını vermemek manasına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de adaleti emreden ve önemini belirten pek çok ayet yer almıştır ki bunlardan bazıları şunlardır: *"Allah, adaletli olmayı, iyilik etmeyi ve yakınlara vermeyi emreder."* (16/Nahl, 90); *"(Tecavüz eden) eğer Allah'ın emrine dönerse, aralarını adaletle düzeltin ve adil davranın. Allah, şüphesiz adil davrananları sever."* (49/Hucurât, 9); *"Ey iman edenler! Adaletli olun; zira bu, takvaya daha yakındır."* (5/Mâide, 8); *"Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan ve kendiniz, ana-babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa, yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira Allah, zengin de olsa fakir de olsa (sizin aleyhlerine şahitlik ettiğiniz kimselere) daha yakındır. Adaletli davranmak için nefsin heveslerine uymayın."* (4/Nisâ, 135); *"Ölçüyü ve tartıyı adaletli yapın. Biz insana, ancak gücünün yettiğini teklif ederiz. Söylediğiniz zaman akraba da olsa adil davranın."* (6/En'âm, 152).

Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve daima adaletli olmayı ve adaletli davranmayı emreden bu ayetler, adaletin bir gereği olan emanetin sahibine

verilmesiyle birlikte milletlerin yegâne varoluş sebebinin apaçık beyanından ibarettir. Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimedeki emanetlerin edasıyla insanlar arasında adaletle hükmedilmesi hususunda, *"Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor."* buyurmuştur. Bundan, aklını kullanamayan beyinsizlerden başka kim şüphe edebilir? Zira Allah'ın, dünya ve ahirette kullarının yalnız iyiliğine, kurtuluşuna ve saadetine olacak şeyler dışında öğüt vermesi düşünülebilir mi? Bu sebepledir ki bütün mü'minlerin Allah'ın emirlerine ve öğütlerine titizlikle riayet ederek üzerlerinde bulunan Allah'a, insanlara ve kendi nefislerine ait emanetleri eda etmeleri ve özellikle adalet terazisini elinde tutarak adalet dağıtanların, zengin fakir, yerli yabancı, soylu soysuz, hatırlı hatırsız gözetmeden insanlar arasında adil davranmaları ve adaletle hükmetmeleri gerekir. Zira Allah, kimlerin emanetleri eda edip kimlerin eda etmediğini hakkıyla gördüğü gibi, kimlerin de adaletli hüküm verdiğini hakkıyla işitir.

Allah Teâlâ, emanetlerin ehline verilmesini ve insanlar arasında adaletle hükmedilmesini emrettikten sonra, bütün Müslümanlara hitapla Allah'a, peygamberine ve ulü'l-emre itaat etmelerini istemiş ve şöyle buyurmuştur:

[59] Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe inandığınız takdirde onu Allah'a ve peygambere arz edin. Bu, netice itibariyle daha hayırlı ve daha güzeldir.

59 Daha önce de açıklandığı gibi, kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanlar, ellerinde kitap olduğu hâlde hurafelere ve tağuta iman etmişler ve böylece Allah'a karşı en büyük zulmü işlemişlerdi. Müşriklerin tağutu, putlar ve kâhinler idi. Kâhinler onlar için hüküm vazediyor, onlar da kâhinler tarafından vazedilen bu ahkâma uyuyorlar ve onlarla amel ediyorlardı. Yahudiler de müşriklerden farklı davranmıyorlardı. Ellerinde kitap ve bu kitapta Allah'ın ahkâmı bulunmakla beraber, Yahudi ileri gelenleri, Yahudiler için kendi heva ve hevesleri istikametinde hüküm vazediyor, Yahudiler de "Bu reisler Tevrat'ı bizden iyi bilirler." diyerek onlara tabi oluyorlardı. Böylece Yahudiler, reislerini, kendileri için ahkâm vazeden, dilediklerini helal, dilediklerini de haram kılan Rabler edinmişlerdi.

Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimeyle mü'minlere hitap etmiş ve onların müşriklere ve kitap ehline benzememeleri ve onlar gibi tuğyan etmemeleri için Allah'a, Resulüne ve ulü'l-emre itaat etmelerini emretmiştir.

Allah'a itaat, Allah'ın kitabına itaattir; kitaba itaat ise hiç şüphesiz, kitabın içinde yer alan Allah'ın ahkâmı ile amel etmektir. Allah'ın Resulüne itaat de bu Resulün, Allah'ın kitabını insanlara beyan etmekle görevlendirilmiş olması esasına dayanır. Nitekim Allah Teâlâ, Nahl suresinin 44. ayetinde, *"... Sana da (ey Muhammed!) insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik."*; 64. ayetinde de *"Biz sana kitabı, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklaman için ve inanan kimselere hidayet ve rahmet olmak üzere indirdik."* buyurmuştur. Hazreti Peygamber'in Kur'an karşısındaki mevkii Kur'an'ın açıklayıcısı olması dolayısıyladır ki Allah Teâlâ, Allah'a itaatten sonra Resulüne de itaati emretmiştir.

Ancak Allah Teâlâ ayet-i kerimede, *"Allah'a itaat edin; Resule de itaat edin."* buyurmuş ve itaatle ilgili emri iki defa tekrarlamıştır yahut başka bir ifadeyle ayette, "Allah'a ve Resule itaat edin." denilmemiştir. Bundan anlaşılan mana, Resul'e itaatin teyit ve tekididir. İslam dini tevhid dinidir ve Allah'tan başkasına emir, nehiy ve ahkâm vaz'ı tanımaz. Bununla beraber dinini tebliğ etmekle görevlendirdiği peygamberlerinin ismeti-

ni tekeffül etmiş ve onların dinin beyanı ile ilgili kavil ve fiillerine itaati mü'minlere farz kılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'a ve Resulüne itaati emreden pek çok ayet yer almıştır. Bunlardan bazısı şöyledir: *"Allah'a ve Resule itaat edin; eğer yüz çevirirseniz, muhakkak ki Allah kâfirleri sevmez."* (3/Âl-i İmrân, 32); *"Eğer mü'min kişiler iseniz Allah'a ve Resulüne itaat edin."* (8/Enfâl, 1); *"Allah'a ve Resulüne itaat edin ki rahmet olunasınız"* (3/Âl-i İmrân, 132).

Hazreti Peygamber'e itaatin lüzumu, onun, Kur'an-ı Kerim'i beyanına duyulan ihtiyaç ile çok daha iyi anlaşılır. Zira Allah Teâlâ, mesela namaz kılmayı emretmiş, fakat namazın nasıl kılınacağını, rekâtlarının sayısını, rükû ve sücudunu, vakitlerini beyan etmemiş, bunların beyanını Hazreti Peygamber'e bırakmıştır. Zekât, hac ve buna benzer diğer ibadetlerle ilgili ahkâm da böyledir. Kur'an-ı Kerim'de mücmel olarak gelen emir ve nehiyler, Hazreti Peygamber tarafından beyan edilmemiş olsaydı, bunların tatbiki Müslümanlar için mümkün olmazdı. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, hem kendisine indirilen Kur'an ayetlerini Müslümanlara tebliğ etmekle hem de tebliğ ettiği ayetleri açıklamakla görevlendirilmiştir. Hazreti Peygamber'in Kur'an ayetlerini açıklaması, kendi heva ve hevesi istikametinde değil, Allah Teâlâ'nın irşadı ile olmuştur. Nitekim Necm suresinin 3. ayetinde, *"O, kendi heva ve hevesinden konuşmaz. (Ondan her ne sâdır olmuşsa), bu, kendisine vahyolunan vahiyden başka bir şey değildir."* buyurulmuştur ki bu, Hazreti Peygamber'in dine taalluk eden beyanlarının yahut başka bir ifadeyle sünnetinin vahiy mahsulü olduğunun apaçık delilini teşkil eder. Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 505) tarafından nakledilen bir hadiste de Hazreti Peygamber, "Bana, kitap ve bir de onunla birlikte onun gibisi verildi." buyurmuştur. Ona kitapla birlikte verilen ve vahiy mahsulü olmak yönünden kitaba benzeyen bu şeyin sünnetten başka bir şey olması mümkün değildir.

Ayet-i kerimede mü'minlerin itaatle emrolundukları üçüncü kaynak, kendilerinden olan ulü'l-emr'dir. Emir sahipleri manasına gelen *ulü'l-emr* ile hüküm istinbatına muktedir ulema ve idareciler kastedilmiştir. İslam ulaması, mü'min olan ulü'l-emrin Kur'an'a ve sünnete muhalif olmayan emir ve nehiylerine itaatin vacip olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak Kur'an'a ve sünnete aykırı olan ve mü'minleri günah işlemeye sevk eden ulü'l-emre itaat olunmaz. Buhârî (*Sahîh,* 105 -106) ve Müslim (*Sahîh,* III. 1469) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber, "Allah'a karşı masiyette itaat yoktur. İtaat ancak maruftadır." buyurmuştur. Yine Buhârî (*Sahîh,* VIII. 105-106) tarafından nakledilen bir hadis şöyledir: "Emir sahiplerinin emirlerini dinlemek ve masiyetle emrolunmadıkça onlara itaat etmek –hoşuna gitsin veya gitmesin– Müslüman kişinin üzerine vacip bir haktır. Masiyetle emrolunduğu zaman da onları dinlemek ve onlara itaat etmek yoktur." Hazreti Peygamber'in bu hadisleri, ayet-i kerimedeki, *"... sizden olan emir sahipleri"* ibaresinin delalet ettiği manayı da teyit eder. Zira Allah Teâlâ, ayette mü'minlerden olan emir sahiplerine itaati vacip kılmıştır; çünkü böyle olan emir sahiplerinin Kur'an'a ve sünnete muhalif emirler vermeleri ve mü'minleri günah işlemeye sevk etmeleri mümkün değildir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki amirlerin herhangi bir sebeple İslam'a aykırı düşen ve Müslümanı Allah'a karşı günah işlemeye sevk eden emirlerine itaat zorunluluğunun olmaması, amirlere karşı ayaklanmayı gerektirmez. Amirin günah işlemeye sevk eden emri ile amire karşı isyan etmek arasında hiçbir münasebet yoktur. Zira İslam, fitneye sebep olabilecek hiçbir davranışa cevaz vermez. İslam'a göre günah işlemeye teşvik eden idareciler hakkında takip edilecek en doğru yol, onları meşru yollarla işbaşından uzaklaştırmaktır.

Herhangi bir meselenin halli için ne Kur'an'da ne de sünnette hükme delalet edecek bir nass bulunmazsa, bu takdirde ulü'l-emrin bu meseledeki görüşüne bakılır. Eğer ulü'l-emr onun hallinde ittifak ve icma etmiş, görüş birliğine varmışsa, ulü'l-emrin bu görüşüne uymak ve onunla amel etmek bütün Müslümanlara vacip olur. Fakat ulü'l-emr arasında ihtilaf hâsıl olur ve meseleye bir çözüm getirilemezse, bu takdirde tercih edilen görüş veya hükümlerin Allah'a ve Resulüne arz edilmesi gerekir. Bir görüşün veya hükmün Allah'a ve Resulüne arzı, onun kitap ve sünnete uygunluğunun araştırılması demektir. Bu araştırma neticesinde eğer kitaba veya sünnete uyduğu anlaşılırsa, onun doğruluğuna hükmedilir ve onunla amel olunur. Eğer kitaba veya sünnete uygun olmadığı neticesine varılırsa, onun doğru bir görüş veya hüküm olmadığı anlaşılır ve terk olunur.

Bu açıklamalardan sonra şu husus iyice anlaşılmış olmaktadır ki bu ayet-i kerime, İslam dininin dört aslını beyan etmiştir. Bunlardan birincisi Kur'an ve onunla amel etmektir ve bu Allah'a itaat etmek manasına gelir. İkincisi, Hazreti Peygamber'in sünneti ve onunla amel etmektir ki Resul'e itaat manasına gelir. Üçüncüsü, âlimlerden ve liderlerden oluşan ulü'l-emrin icmaı olup bu icma ile amel etmektir ve ulü'l-emre itaat etmek manasına gelir. Dördüncüsü ise ihtilaflı meselelerin, Kur'an ve sünnetteki umumi ahkâm ve kaidelere arzı olup uygun düşenlerle amel etmektir. Ayet-i kerimede buna, *"Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve peygambere arz edin."* emriyle işaret edilmiştir.

Ancak şunu unutmamak gerekir ki gönlünün arzu ettiği bir neticeye ulaşmak yerine Allah'ın hükmüne razı olanlar ve dünya nimetlerinden çok ahiret hayatının mükâfatına ilgi duyanlar yalnız mü'minlerdir. İhtilaflı meselelerde tercih ettikleri hüküm, dünyevi menfaatlerine ne derece uygun düşerse düşsün, Allah'ın rızasını kazanmak ve ahiret mükâfatına nail olmak için o hükmü yalnız mü'min olanlar terk eder ve yalnız Allah'ın hükmüne rıza gösterirler. Nitekim ayet-i kerimede Allah Teâlâ, ihtilaflı görüş veya hükümlerin Allah ve Resulüne arzını Allah'a ve ahiret gününe iman şartına talik ederek, *"Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahiret gününe inandığınız takdirde onu Allah'a ve peygambere arz edin."* buyurmuştur ki bunun manası, Allah'ın ve peygamberin hükmüne uymak yerine kendi arzuları istikametinde hareket edenlerin mü'min olarak isimlendirilemeyecek olmalarıdır. Daha açık bir ifade ile kim ihtilaflı meselelerin hallinde kitap ve sünnete başvurur, onların hükmüne rıza gösterirse o mü'mindir; kim de bundan imtina eder ve onların hükmüne gerek duymazsa o mü'min ismine layık olmaz.

Fakat bilseler, ihtilaflı meseleyi Allah'a ve Resulüne arz etmek ve onların hükümlerinden hoşnut olmak, kendileri için çok daha hayırlıdır. Çünkü Allah, kullarının hayrına olan şeyi kullarından daha iyi bilir ve bu sebeple kitabında ve Resulünün dilinde yalnız kullarının iyiliğine ve menfaatine olan şeyleri getirmiştir. Bu itibarla kitap ve sünnet, Müslümanlar arasındaki ihtilafın sona erdirilmesi ve fitnenin önlenmesi bakımından başvurulabilecek yegâne hakemdir. Aynı zamanda bu başvuru, Allah'a ve Resulüne itaatin da bir gereğidir. Nitekim Allah Teâlâ, bu ayetin başında mü'minlere hitap ederek, *"Allah'a itaat edin; Resulüne ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin."* buyurmuştur. Bu itaat, hiç şüphesiz ihtilaflı meselelerde de onların hükmüne rıza göstermeyi gerektiren bir itaattir. Bu rıza gerçekleşmeden itaatin hâsıl olması mümkün değildir.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُٓوا اِلَى
الطَّاغُوتِ وَقَدْ اُمِرُٓوا اَنْ يَكْفُرُوا بِهٖ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا
اِلٰى مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ
مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّٓا اِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِٓى اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

60 Sana indirilen (Kur'an)'a ve senden önce indirilen (kitap)lara inandıklarını iddia eden (şu münafık) kimseleri görmüyor musun? Aslında (fesat ve dalalet kaynağı olan) tağutu inkâr etmekle emrolundukları hâlde yine de onun önünde muhakeme olunmak istiyorlar. Şeytan da onları, (dönüşü olmayan) uzak bir sapıklığa düşürmek istiyor.

61 Onlara, "Allah'ın indirdiği (Kur'an)'a ve peygambere gelin." denildiği zaman o münafıkların, senden yüz çevirip kaçtıklarını da görürsün.

62 Fakat kendilerine, kendi ellerinin sebep olduğu bir musibet gelip çattığı zaman, nasıl da "İyilikten ve ara bulmaktan başka bir şey istemedik." diye Allah'a yemin ederek sana geliyorlar.

63 İşte böylelerinin kalplerinde ne olduğunu Allah (çok iyi) bilir. Bu sebeple onlardan uzak dur; onlara nasihat et ve kendileri hakkında onlara tesirli söz söyle.

Daha önceki ayetlerde Allah Teâlâ, Yahudilerden söz ederek, onların nasıl hurafelere ve tağuta iman etmek suretiyle Allah'a karşı en büyük zulmü işlediklerini ve bu şirkleri ve isyanları sebebiyle ahirette nasıl acı bir azap ile cezalandırılacaklarını anlattıktan sonra, Yahudilere ve müşriklere benzememeleri için mü'minlere, emanetleri ehline vermelerini, adaletle hükmetmelerini, Allah'a ve Resulüne her hususta ve her şeyde; ulü'l-emre de ittifak ve icma ettikleri hususlarda itaat etmelerini, aralarında ihtilaf ettikleri hususlarda ise ihtilaflı meseleleri Allah'a ve Resulüne arz etmelerini emretmiş, bunun da mü'minler için çok daha hayırlı olduğunu beyan buyurmuştu.

Bu açıklama ile hurafelere ve tağuta inanan Yahudilerin küfür hâlleriyle, Allah'a ve Resulüne itaat eden ve her hususta Allah'ın ve Resulünün hükümlerine boyun eğen mü'minlerin iman hâlleri gözler önüne serildikten sonra, yukarıdaki ayet-i kerimelerde Allah Teâlâ, Yahudilerin temsil ettiği küfürle Müslümanların temsil ettiği iman arasında bocalayan, ağızlarıyla mü'min olduklarını iddia ettikleri hâlde amelleriyle küfür işleyen üçüncü bir taifeden söz etmiş ve çeşitli fiil ve davranışlarıyla mü'minlerden tamamıyla farklı olan, fakat hurafelere ve tağuta inanmaları yönünden Yahudilere benzeyen ve münafık denilen bu taifeyi tanıtmıştır.

Müfessirler, bu ayet-i kerimelerin nüzulü ile ilgili çeşitli sebepler zikretmişlerdir. İbn Abbâs'tan gelen bir habere göre, Ebû Bereze el-Eslemî, Yahudiler arasında ihtilaf ettikleri meselelerde hüküm veren bir kâhin idi. Müslüman olduklarını söyleyen bazı kimselerin de hüküm için Ebû

Bereze'ye başvurmaları üzerine, Allah Teâlâ yukarıdaki üç ayeti indirmiştir.

Yine İbn Abbâs'tan gelen başka bir habere göre, İslam iddiasında bulunan el-Cellâs ibnu's-Sâmit ve arkadaşlarıyla Müslümanlardan bir grup arasında beliren bir anlaşmazlık sebebiyle Müslümanlar el-Cellâs ve arkadaşlarını ihtilafın halli için Hazreti Peygamber'e başvurmaya davet etmişler, el-Cellâs ve arkadaşları ise onlara cahiliye kehanetini göstermişlerdir. Bunun üzerine bu ayetler nazil olmuştur.

Başka bir haber de şöyle gelmiştir: Bir Yahudi ile bir münafık arasında bir husumet çıkmıştı. Yahudi münafığa, "Meselenin halli için senin peygamberine gidelim. Zira bilinen bir gerçektir ki o verdiği hükümlerde rüşvet almaz." demiş, fakat münafığın itirazı üzerine Cuheyne kabilesinden bir kâhine gitmeye karar vermişlerdir. Bundan sonra bu ayetler nazil olmuştur.

Ayetlerin nüzul sebebi olarak nakledilen bu haberlerin her birinde birbirinden farklı hadiselerin zikredilmiş olması, bunlardan herhangi birini asıl sebep olarak gösterme imkânını vermese de aralarındaki müşterek noktanın, Müslüman olduklarını ileri süren bazı kimselerin Hazreti Peygamber'in hükmünden yüz çevirmeleri olduğu anlaşılır ki bu da ayetlerin nüzulü için yeterli bir sebep teşkil eder. Buna göre ayette kendilerinden bahsedilen kimseler, zahiren Müslüman olan, fakat küfürlerini kalplerinden söküp atamayan münafıklardır ve bunlar, küfürleri sebebiyle Hazreti Peygamber'in huzurunda muhakeme olmaktan kaçıp kendi tağutlarına başvurmuşlardır. Allah Teâlâ da bunlar hakkında şöyle buyurmuştur:

[60] Sana indirilen (Kur'an)'a ve senden önce indirilen (kitap)lara inandıklarını iddia eden (şu münafık) kimseleri görmüyor musun? Aslında (fesat ve dalalet kaynağı olan) tağutu inkâr etmekle emrolundukları hâlde yine de onun önünde muhakeme olunmak istiyorlar. Şeytan da onları, (dönüşü olmayan) uzak bir sapıklığa düşürmek istiyor.

60 Kur'an-ı Kerim'e ve daha önce indirilen Tevrat ve İncil'e inandıklarını söyleyen, keza dinin inanılması gereken diğer esaslarına da iman ettiklerini ileri süren, buna rağmen imana aykırı işler yapan insanlara şaşmamak mümkün müdür? Zira Allah'ın kitaplarına ve peygamberlerine gerçek manadaki iman, Allah'ın bu kitaplarda vazettiği ve peygamberleri vasıtasıyla kullarına duyurduğu ahkâma uymayı ve bu ahkâm gereğince amel etmeyi gerektiren imandır. Eğer bir kimse, Allah'ın kitabı olan Kur'an-ı Kerim'e inandığını ileri sürüp de Kur'an ahkâmı ile amel etmekten çekiniyor ve onu umursamıyorsa, o kimsenin kalbinde var olduğunu ileri sürdüğü imanın, kâmil iman olduğu kabul edilebilir mi? Bunu kabul etmek elbette mümkün değildir. Zira istisnasız bütün insanlar, yeryüzünde var oldukları ilk günden itibaren tek bir ilaha ibadet etmek ve O'ndan başka ilah tanımamak hususunda uyarılmışlardır. Kendilerine birbiri arkasına gönderilen peygamberler, Allah'ın, kendisinden başka ilah olmadığı, bu itibarla yalnız kendisine ibadet etmeleri ve tağuttan sakınmaları hususundaki emrini bütün insanlara duyurmuşlardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim, Mekke döneminde nazil olan Nahl suresinin 36. ayetinde bu hususu açık bir şekilde belirterek şöyle buyurmuştur: *"Biz her ümmete, yalnız Allah'a ibadet etmeleri* ve *tağuttan sakınmaları için bir peygamber gönderdik."* Keza Bakara suresinin 256. ayetinde de şöyle denilmiştir: *"Kim tağutu inkâr eder, Allah' a inanırsa, kopması mümkün olmayan en sağlam kulpa tutunmuş olur."*

51. ayetin tefsirini yaparken de açıkladığımız gibi, "tağut" kelimesi, şeytan manasına geldiği gibi, insanın isyanına ve hak yoldan çıkmasına sebep olan her çeşit mabuda ve ibadet edilen her mahluka delalet eder ki ona put demek de mümkündür. Buna göre, Kur'an-ı Kerim'e inandıklarını söyleyen bazı kimselerin, aralarında beliren bir takım anlaşmazlıkların hâllinde Kur'an'ın

hükmüne uymak yerine, kendi çıkarlarını koruyacak olan bazı kimselere başvurdukları anlaşılmaktadır ki ayet-i kerimede hükümlerine başvurulan bu kimseler tağut adıyla zikredilmişlerdir. Bunlara tağut denilmesi, Allah'ın hükmü yerine, Allah'a ortak koşulan bu kimselerin hükmüne itibar edilmesi sebebiyledir. Tağuta başvuranlar ise Allah'ın kitaplarına inandıkları iddiasında bulunan kimselerdir ki inandıklarını söyleyip de küfür işleyen böyle kimselere "münafık" denildiği malûmdur. İşte ayet-i kerimede sözü edilenler, bu münafıklar ve onların, hükümlerine başvurdukları tağutlarıdır. Binaenaleyh şeytan kadar zararlı olan bu tağutların başlıca gayeleri, insanları batıla davetle içlerine şerri yerleştirmek ve böylece hak ile aralarında derin uçurumlar meydana getirmektir. Ancak böyle olduğu zamandır ki onları devamlı olarak dalalette bırakabilirler ve hak yoldan onları uzak tutabilirler. İşte tağutlara inanan ve onların önünde muhakeme olmayı Allah'ın hükmüne tercih eden münafıklar, şeytanların bu tuzağına düşmüş kimselerdir.

[61] Onlara, "Allah'ın indirdiği (Kur'an)'a ve peygambere gelin." denildiği zaman o münafıkların, senden yüz çevirip kaçtıklarını da görürsün.

61 Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an'a ve diğer peygamberlere indirilen kitaplara inandıklarını söyleyip de inkâr etmeleri gereken tağutun önünde muhakeme olunmak isteyen münafıkların nifak alametleri bu ayet-i kerimeyle açıklanmış ve onların, Allah'ın kitabındaki hükmü ile Resulünün hükmünden nasıl yüz çevirip tağutlarının hükmüne sığındıkları açık bir şekilde gösterilmiştir. Allah Teâlâ buyurmuştur ki iman ettiklerini ileri sürüp de tağutların önünde muhakeme olunmak isteyen bu münafıklara, "Allah'ın indirdiği Kur'an'a gelin; onunla amel edelim ve aramızdaki anlaşmazlığı onun hükmü ile halledelim. Keza Resulullah'a (sas.) gelin; onun aramızda vereceği hükme razı olalım." denildiği zaman, onların nasıl senden yüz çevirip uzaklaştıklarını ve senin hükmüne yahut Kur'an'ın hükmüne razı olmadıklarını görürsün. Bununla beraber, bu münafıklar hem cahil ve beyinsiz, hem de tuttukları sapık yolun müdafaasını yapamayacak kadar korkak ve sebatsızdırlar. Allah'ın ve Resulünün hükmünden yüz çevirip kaçarlar.

[62] Fakat kendilerine, kendi ellerinin sebep olduğu bir musibet gelip çattığı zaman, nasıl da "İyilikten ve arabulmaktan başka bir şey istemedik." diye Allah'a yemin ederek sana gelirler.

[63] İşte böylelerinin kalplerinde ne olduğunu Allah (çok iyi) bilir. Bu sebeple onlardan uzak dur; onlara nasihat et ve kendileri hakkında onlara tesirli söz söyle.

62 Eğer bu münafıklar gerçekten akıllarını kullanabilselerdi, kabul etmiş göründükleri İslam'a sımsıkı yapışırlar ve varlığını ileri sürdükleri imanın gereği ne ise onunla amel ederler ve bundan kendileri için gerekli istifadeyi sağlayabilirlerdi. Çünkü aklını kullanabilen kimse, düşünür ve bilirdi ki Allah'ın ve Resulünün (sas.) hükümlerini terk ederek tağutların hükümlerine devamlı boyun eğmek olacak bir iş değildir ve tercih edilen bu yolun sebep olacağı bir felaket veya başına getireceği bir musibet, bir gün onu, içine düştüğü bu felaketten ve başına gelen bu musibetten kendisini kurtarması için Allah'ın Resulüne başvurmak zorunda bıraktığı ve böylece iman iddiasının yalandan başka bir şey olmadığı ortaya çıktığı zaman, hâli nice olacak ve kendisini bu yalandan nasıl kurtaracak? Hiç şüphe yoktur ki her kötü amele terettüp eden kötü sonuçlar vardır ve her birinin gizlenmesi mümkün olmayan zararlı akıbetleri bulunur. Bu sebepledir ki kötü amel sahiplerinin kendi elleriyle işledikleri bu amellerin zararlı akıbetleriyle karşılaşmaları hâlinde bir yardımcı ve bir kurtarıcıya sığınmaktan müs-

tağni kalmaları mümkün değildir. İşte münafıkların hâli de budur. İman ettiklerini söyleyip dururken Allah'ın kitabına ve Resulüne davet olunnunca, onlardan yüz çeviren, fakat nifakları veya iman iddialarındaki yalanları ortaya çıkınca da özür dilemek için peygambere koşturan bu münafıkların hâli ne olacaktır? Hazreti Peygamber onlara karşı nasıl davranacaktır? Şüphesiz onlar, Hazreti Peygamber'e gelip onu kandırmaya çalışırlar ve Allah'a yemin ederek sadece iyilik için ve sadece kendileriyle hasımları arasını ıslah etmek için tağuta başvurduklarını ve bundan zarar görmediklerini söylerler. Tağuta başvuruşlarını da hasımlarının ısrarına hamlederek kendilerini bundan tebriye etmeye çalışırlar.

63 Fakat bunlar ne söylerlerse söylesinler, hepsi de münafıkların sözüdür ve söyledikleri hiçbir şey kalplerindeki ifade değildir. Onların kalpleri Allah'a ve peygamberine karşı küfürle, mü'minlere karşı da kin ve nefretle doludur. Fırsat bulunca bunları açığa vururlar; amelleri, Allah'a ve Resulüne karşı küfür, mü'minlere karşı da kin ve düşmanlıktır. Fakat bu amellerinden zarar göreceklerini hissettikleri zaman, mü'minlere yanaşırlar ve "Biz sapasağlam mü'minleriz; her ne yaptıysak ortalığı düzeltmek için yaptık." derler. Fakat Allah, onların kalplerinde ne olduğunu ve neyi gizlemeye çalıştıklarını elbette bilir. Bu itibarla ey Muhammed! Onlardan yüz çevir, uzak dur. Zira senin onlara yüz vermemen ve onlardan uzak durman, onlar için uyarıcı bir ders olur da "Herhâlde hakkımızda bizim hâlimizi ve kalbimizin içindekileri açıklayan bir sure indi." diyerek belki intibaha gelirler. Çünkü, *"Münafıklar, kalplerinde olan nifakı haber verecek bir surenin indirilmesinden korkarlardı."* (9/Tevbe, 64). Eğer onlar bu hâllerinde devam ederler ve münafıklığı terk etmezlerse, onlara kötü hâllerini açıklayarak vaaz u nasihatte bulun. Kendileri hakkında zamana ve zemine göre durmadan değişen inanç ve itikatları hakkında bu inanç ve itikadın tezahürü olarak kendilerinden sâdır olan karışık ameller hakkında ve bu amellerin dünya ve ahirette kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağı hakkında onlara, içlerine kadar işleyip kalplerini titretecek söz söyle.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۜ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَّلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ جَآؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ
وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا
شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِٓي اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ
اقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ ۖ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهٖ لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّٓا اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا
﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَٓاءِ
وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

[64] Biz, gönderdiğimiz her bir peygamberi, ancak Allah'ın izniyle itaat olunması için gönderdik. Hâlbuki onlar kendilerine zulmettiklerinde sana gelip Allah'tan mağfiret dileselerdi ve pey-

gamber de onlar için (Allah'tan) mağfiret dileseydi, herhâlde Allah'ı, tevbeleri çok kabul edici ve çok bağışlayıcı olarak bulurlardı.

65 Fakat hayır! Rabbine yeminler olsun ki onlar, aralarında çekiştikleri şeyler hakkında seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyet göstermedikçe iman etmiş olmazlar.

66 Faraza biz onlara, "Kendinizi öldürün." yahut "Yurdunuzdan çıkın." diye yazıp farz kılsaydık, onlardan çok azı müstesna, onu (farzı) yapmazlardı. Eğer onlar, kendilerine öğüt verilen şeyi yapsalardı, kendileri için elbette daha hayırlı ve (imanlarında) daha sağlamlaştırıcı olurdu.

67 Bu takdirde de biz onlara, kendi tarafımızdan pek büyük bir mükâfat verirdik.

68 Ve onları dosdoğru yola iletirdik.

69 Her kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte böyleleri, (kıyamet gününde), Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar.

70 İşte bu, Allah'tan bir lütuftur. Her şeyi hakkıyla bilici olarak Allah yeter.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Allah'a ve Resulüne itaati emredip, buna rağmen mü'min olduklarını ileri sürdükleri hâlde Allah'ın ve Resulünün hükümlerine boyun eğmek yerine, inkâr etmeleri gereken tağutlara inanan ve onların önünde muhakeme olup onların hükümlerine tabi olan münafıkların hâlini açıklayıp onları kötüledikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ise delil olmak üzere, peygambere itaatin neden vacip olduğunu, buna karşılık itaatten yüz çevirip tağutlarının peşinden koşan ve onların verdikleri hükümlere tabi olan münafıkların, neden Allah'ın, peygamberinin ve bütün mü'minlerin buğzuna müstahak olduklarını açıklamıştır.

Bu ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber'e itaatin vücubuna delil, Allah tarafından gönderilen her peygamberin, yine Allah'ın emriyle itaat edilmek için gönderilmiş olmasıdır. Münafıkların buğza müstahak olmalarının delili ise Allah'ın Hazreti Peygamber'e itaat edilmesi hususundaki emrine rağmen ona itaat etmemeleri ve onun hükmüne rıza göstermemeleridir.

Bununla beraber Allah Teâlâ, münafıklara yine de bir kurtuluş yolu göstermiş ve tağuta itaatten vazgeçerek tevbe ederler ve hulus-i kalp ile Allah'tan mağfiret dilerlerse, Hazreti Peygamber de onların mağfiret dileklerine katılarak onlar için Allah'tan aynı dilekte bulunursa onları bağışlayacağını bildirmiştir. Ancak bunun da şartı, Hazreti Peygamber'in hükümlerine tam bir teslimiyet ve imanla rıza göstermektir. Bu olmadıkça onların doğru yolu bulmaları ve kurtuluşa ermeleri mümkün değildir. Şu var ki münafıkların çoğu yine de Allah'ın emrine uymayacak, peygamberin hükmüne rıza göstermeyeceklerdir. Bu, şüphesiz kendilerine, yine kendilerinin yaptıkları zulümden başka bir şey değildir. Hâlbuki onlar Allah'ın emirlerine uymuş olsalardı, bu, kendileri için çok daha hayırlı olurdu. Çünkü Allah'ın, Allah'a ve Resulüne itaat edenler için hazırladığı mükâfatı, geçici dünya nimeti için feda etmek, tabii karşılanabilecek bir iş değildir. Bu mükâfat, Allah'ın gerçek mü'minler için hazırladığı bir lütuf olmak üzere kıyamet günü peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberliktir ki bu da Allah'a ve Resulüne kusursuz itaat etmenin karşılığıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

64 Biz, gönderdiğimiz her bir peygamberi, ancak Allah'ın izniyle itaat olunması için gönderdik. Hâlbuki onlar kendilerine zul-

mettiklerinde sana gelip Allah'tan mağfiret dileselerdi ve peygamber de onlar için (Allah'tan) mağfiret dileseydi, herhâlde Allah'ı, tevbeleri çok kabul edici ve çok bağışlayıcı olarak bulurlardı.

[65] Fakat hayır! Rabbine yeminler olsun ki onlar, aralarında çekiştikleri şeyler hakkında seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyet göstermedikçe iman etmiş olmazlar.

64 Münafıkların Hazreti Peygamber'in hükmüne rıza göstermemeleri sebebiyle Allah Teâlâ'nın onlara karşı zikrettiği peygambere itaatin lüzumu ile ilgili delili açık ve kesindir. Aklını kullanabilen hiç kimse, Allah'ı ve Allah'ın ulûhiyyet ve rububiyyetini inkâr etmedikçe, bu delili ve bu delilin gereği olarak peygambere itaatin lüzumunu reddedemez. Çünkü Allah Teâlâ ayet-i kerimede buyurmuştur ki: Biz, yeryüzünde ilk insanı yarattığımız günden itibaren birbiri arkasına gönderdiğimiz bütün peygamberleri, sünnetimizin hiçbir zaman değişmeyen hükümleri uyarınca gönderdik. Hiçbir peygamberin gönderilişinde sünnetimize aykırı düşen bir taraf olmamıştır. İşte peygamberler hakkında hiç değişmemiş plan bizim bu sünnetimiz, onların, gönderildikleri kavimlere yalnız itaat olunmak üzere gönderilmiş olmalarıdır. Eğer biz, kendilerine peygamber gönderdiğimiz kavimlere, "Size gönderilen peygambere ister itaat edin, ister etmeyin." demiş olsaydık, peygamber göndermenin hiçbir hikmeti ve hiçbir faydası kalmaz, biz de abesle iştigal etmiş olurduk. Oysa biz, yarattığımız hiçbir şeyi ve tabiatıyla insanı da başıboş bırakmadık ve hepsi için bir yol, bir yön ve yörünge tayin ettik. Sonra da insanlara takip etmeleri gereken yolu göstermeleri için peygamberler gönderdik ve onlara, "Bu peygamberlere itaat edin." diye emrettik. Binaenaleyh peygambere itaat bizim emrimiz gereğidir ve insan için onlara itaatten başka bir yol yoktur. Buna rağmen kim peygambere itaatten yüz çevirir ve onun hükmüne rıza göstermezse, bizim emrimizden çıkmış, bize karşı gelmiş olur. İşte Allah'a, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiklerini ileri süren, fakat fiilleri bu sözlerine uymayan münafıkların hâli budur. Bizim, "Peygambere itaat edin." emrimize kulak asmayarak onun hükmüne rıza göstermemişler ve hükümlerine başvuracak başka kimseler aramışlardır. Hâlbuki onlar, peygamberimizden yüz çevirerek işledikleri büyük günahın ve nefislerine yaptıkları ağır zulmün hemen akabinde pişmanlık duyup Allah'tan mağfiret dileselerdi, keza peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, Allah onların tevbelerini herhâlde kabul ederdi. Çünkü Allah'ın rahmeti çok geniştir ve her şeyi kaplamıştır.

Ayet-i kerimede münafıkların bağışlanması için Hazreti Peygamber'in de onlara Allah'tan mağfiret dilemesi, günahlarının sadece kendi nefislerine zulmetmek olmayıp hükmünden yüz çevirmiş olmaları dolayısıyla Hazreti Peygamber'e de eziyet etmeleri sebebine dayanır. Zira aralarında hüküm vermek hususunda yegâne hak sahibi Hazreti Peygamber'dir ve onun hükmünden yüz çevirmekle bu hakkı tecavüz etmişlerdir. Bu tecavüz, münafıkların, davranışlarından pişmanlık duymaları hâlinde Hazreti Peygamber'den de özür dilemelerini gerektirir. İşte Hazreti Peygamber'in onlar için Allah'tan mağfiret dilemesi de ancak onların özür beyanından, Hazreti Peygamber'in de onları bağışlamasından sonra mümkün olabilir.

65 Şu var ki münafıkların Allah'tan mağfiret dilemeleri, onların kalplerini dolduracak sağlam ve sahih bir imana bağlıdır. Bu iman olmadıkça ne onların mağfiret dilemeleri mümkündür; ne de münafıklık alameti olarak Allah'tan mağfiret dileseler bile mağfiret olunmalarına imkân vardır. Nitekim Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in hükmünden yüz çeviren münafıkların, her şeyden önce tam bir iman sahibi olmalarına işaret etmiş, fakat gerçek manada iman etmiş olmak için de

kendilerinde üç hasletin veya üç üstün özelliğin bulunması gerektiğini kendi üzerine yemin ederek bildirmiştir. Bu üç haslet şunlardır:

1. Aralarında çıkan herhangi bir ihtilafın veya husumetin giderilmesi için hakeme başvurmaya lüzum görülmesi hâlinde mutlaka Hazreti Peygamber'e başvurmalıdırlar. Hazreti Peygamber'e başvururken içlerinde herhangi bir zorlama hissetmemeli, aynı meselenin hallinde tağuta da başvurabilecekleri düşüncesine kafalarında yer vermemelidirler.

2. Hazreti Peygamber'in, meselenin halli için verdiği hükme içlerinde hiçbir sıkıntı veya eziklik duymadan rıza göstermeli ve hiç tereddüt etmeden o hükümle amel etmelidirler. Zira gerçek mü'min, Hazreti Peygamber'in hükmü ile gönlü ferahlanan kimsedir. Çünkü hak olan, doğru olan hüküm onun hükmüdür; iyilik ve mutluluk onunladır.

3. Hazreti Peygamber'in hükmüne rıza gösterdikten sonra, ona tam bir teslimiyetle boyun eğmelidirler. Zira bazı kimseler, hükmün doğru olduğunu bildikleri hâlde onu kabul etmek istemezler; kabul etmemekte direnirler. Hazreti Peygamber'in hükümlerine karşı böyle bir direniş inançsızlık alametinden başka bir şey değildir.

İşte, ayet-i kerimede zikredilen bu özellikler, bir insanda bir araya geldiği zaman, o insanın gerçek manada mü'min olduğuna hükmedilir. Münafıklar da ancak bu özelliklere sahip olarak Allah'tan mağfiret diledikleri takdirde Allah'ın affına mazhar olurlar.

Hazreti Peygamber ile ilgili olarak ayet-i kerimenin delalet ettiği bir mana daha vardır ki önemi dolayısıyla burada ona da işaret etmek gerekir. Daha önceki ayet-i kerimelerde de gördüğümüz gibi, Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e itaati emretmiş, sonra da mü'min olduklarını söyleyen, fakat Hazreti Peygamber'in hükümlerine rıza göstermeyip tağuta başvuran ve onlardan hüküm isteyen münafıkları şiddetle kötülemiştir. Bundan anlaşılan mana şudur ki Hazreti Peygamber verdiği bütün hükümlerinde masum ve hükümleri de haktır. Şu var ki onun hükmü davanın zahiri itibariyledir. Başka bir ifadeyle, dava kendisine nasıl intikal ederse ona göre hüküm verir. Meselelerin sırrını ise yalnız Allah bilir. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh,* VIII. 212), Müslim (*Sahîh,* III. 1337) ve diğer imamların naklettikleri bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Sizler davanızı bana arz ediyorsunuz. Bazınız delillerini bana daha düzgün ifade eder, ben de ondan işittiğim bu düzgün ifadeye göre hüküm veririm. Böylece kimin lehine kardeşinin hakkından kesip hükmetmiş isem, sakın bunu üzerine almasın. Ben, zahire göre verdiğim bu hükümle onun için ateşten bir parça kesmiş olurum."

Allah Teâlâ, ihtilaflı konularda Hazreti Peygamber'in hükmüne başvurup tam bir teslimiyetle ona boyun eğmedikçe imanın gerçek bir iman olmayacağını beyan ettikten sonra, bu konuda pek çok kimsenin kusurlu davranışına ve imanındaki zayıflığa işaret ederek şöyle buyurmuştur:

[66] Faraza biz onlara, "Kendinizi öldürün." yahut "Yurdunuzdan çıkın." diye yazıp farz kılsaydık, onlardan çok azı müstesna, onu (farzı) yapmazlardı. Eğer onlar, kendilerine öğüt verilen şeyi yapsalardı, kendileri için elbette daha hayırlı ve (imanlarında) daha sağlamlaştırıcı olurdu.

[67] Bu takdirde de biz onlara, kendi tarafımızdan pek büyük bir mükâfat verirdik.

[68] Ve onları dosdoğru yola iletirdik.

66 Ayet-i kerimede sözü edilenler, yine münafıklar ve münafıklar gibi hareket eden kimselerdir. Binaenaleyh pek çok kimse vardır ki bunlar hayatlarını mü'min ve Müslüman olarak sürdürürler de Allah'ın bir emri işlerine gelmediği zaman, o emrin gereği ile amel etmezler. Bu durumda bunların davranışlarıyla münafıkların davranışları arasında hiçbir fark kalmaz ve bun-

lar da münafıkların tabi oldukları hükme tabi olurlar.

Aslında Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimeyle bize gerçek mü'minin nasıl olduğunu veya nasıl olması gerektiğini beyan etmiştir. Bu beyana göre hakiki mü'min, iyi olsun kötü olsun, zor olsun kolay olsun, bütün emirlerinde Allah'a ve Resulüne itaat eden kimsedir. Hatta bu emir, insanın kendini öldürmesi veya evini barkını, yuvasını yurdunu terk edip başka bir ülkeye göç etmesi şeklinde bile olsa, halis mü'minin, Allah'ın ve Resulünün bu emrine tereddüt göstermeden uyması gerekir. Fakat ayet-i kerimede Allah Teâlâ'nın da beyan ettiği ve açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi, mü'min olduklarını ileri süren insanlara, *"Kendinizi öldürün."* yahut *"Yurdunuzdan çıkın."* diye bir emir verilmiş olsaydı, bu insanların acaba ne kadarı böyle bir emre itaat eder ve gönlünde Rabbine itaat etmiş olmanın huzurunu duyardı? Oysa bilinen bir gerçektir ki hoşa gitmeyen ve nefse ağır gelen emirlere itaatten kaçmak sadece münafıkların işidir. Zira münafık, heva ve hevesine uygun düşmesi hâlinde Allah'a ibadet eder; bundan kendisine bir iyilik dokununca da hoşnut olur ve içi rahatlar; fakat bir eziyet veya sıkıntı ile karşılaşacak olursa, hemen yüz çevirir ve tabiatıyla hem dünyasını hem de ahiretini ziyan eder. İşte hâli böyle olan bir insanın, Allah'ın "Kendini öldür." yahut "Yurdunu terk et." emrine uyması ve Allah'a itaat etmesi nasıl mümkün olur?

Hâlbuki bu insanlar, Allah'ın emrettiklerini yapsalar, nehyettiklerini de terk etselerdi, bu, kendileri için elbette çok daha hayırlı ve imanın kalplerinde yerleşmesi bakımından çok daha tesirli olurdu. Çünkü insanın dinde kuvvet kazanması, ahlak ve fazilet sahibi olması ve nefsini bir takım dünya nimetlerine taalluk eden evham ve korkulardan arındırabilmesi, ancak ihlas ile yapılan güzel ameller sayesinde mümkün olabilir. Bunu bir misal ile açıklamak istersek diyebiliriz ki Allah yolunda mal sarf etmek, en güzel iman alametlerinden ve insanı Allah'a en çok yaklaştıran yollardan biridir. İnsan, malını Allah yolunda sarf ettikçe imanını en yüksek mertebeye ulaştırır ve içinde bu imanın hazzını ve zevkini duymaya başlar. Ancak varlıklı bir kimse, bütün bunları bilir ve fakat malını Allah yolunda sarf etmekten korkarsa, cimrilik bütün benliğini kaplar, malından eksilecek cüz'î bir miktarla malının tamamıyla yok oluvereceği korkusu içinde ömrünü tüketir. Malını Allah yolunda sarf ederek imanını kuvvetlendiren mü'minin iç huzuruna ve gönül rahatlığına, malı giderse fakir düşeceği korku ve endişesiyle ömür tüketen cimri ulaşamaz. Keza aynı cimride eli açık ve gönlü zengin mü'minin ulaştığı o yüksek imanın kırıntısı bile bulunmaz.

İşte biz, zikrettiğimiz bu misalin benzer neticelerini, Allah Teâlâ'nın yapılmasını emrettiği bütün amellerde görürüz. Çünkü Allah, yapıldığı zaman insanların imanlarını kuvvetlendiren ve onlara ahlak ve fazilet kazandıran iyi ameller emretmiş, fakat imanı yok eden ve insanı ahlak ve faziletten yoksun bırakan bütün kötü amelleri işlemekten de menetmiştir. Binaenaleyh kim Allah'a itaat eder ve O'nun emrettiği amelleri işlerse hem imanı artar, hem de üstün ahlak ve fazilet kazanır. Kim de Allah'ın emirlerine kulak asmazsa, hem imanını yitirir, hem de O'nun emirlerine uymakla kazanacağı ahlak ve faziletten yoksun kalır. İşte, insanın bu kesin akıbeti göz önünde bulundurarak Allah'a itaat etmesi ve O'nun emir ve nehiylerine uyması gerekir.

67-68 Böyle yaptığı takdirde hem Allah katında hudutsuz bir mükâfata nail olur; hem de Allah onu dosdoğru yola, sırat-ı mustakime iletir. Bu sırat-ı mustakim, öyle bir yoldur ki Allah bu yola yalnız kendisine ve Resulüne itaat edenleri hidayet eyler. Bu yol, ne Allah'ın gazabına uğramışların ve ne de dalalette kalmışların yoludur; bu yol, *"Rabbimiz! Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım isteriz."* diyen ve Allah'ın hudutsuz nimetlerine nail olan gerçek mü'minlerin yoludur.

[69] Her kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte böyleleri, (kıyamet gününde), Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar.

[70] İşte bu, Allah'tan bir lütuftur. Her şeyi hakkıyla bilici olarak Allah yeter.

69 Bir evvelki ayet-i kerimede zikredilen sırat-ı mustakim, bu ayet-i kerime ile işaret edilen dört sınıf insan grubunun üzerinde seyrettikleri yegâne hak yoldur ki o da Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve salihlerin yoludur. Binaenaleyh kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse, onun da hidayet olunacağı ve üzerinde seyredeceği yol, işte bunların yoludur. Bu yolda onlarla beraber bulunacak ve onların refiki olacaktır.

Bu dört sınıf insanın hepsi de imanın zirvesine ulaşmış, fakat bazı özellik ve sıfatlarla birbirinden ayrılmış, Allah'ın en sevgili kullarıdır. Ancak bunların başında yer alan peygamberler, şüphesiz diğerlerinin sahip olduğu özelliklerin en üstün derecesine sahiptirler; çünkü onlar, Allah tarafından seçilmiş ve özel bir görev için terbiye edilip yetiştirilmişlerdir.

Peygamberlerden sonra ikinci sırayı alanlar, sıddıklardır. Bunlar, kelimeyi *sıdk*'tan alan müfessirlere göre, söz ve fiillerinde sıdkın ağır bastığı, kendilerinden hiçbir surette yalana veya riyaya benzer bir söz veya davranışın sâdır olmadığı kimselerdir. Kelimeyi *tasdik*'ten alan müfessirlere göre ise sıddıklar, kavimleri içerisinde peygamberleri ilk tasdik edenler ve ömürleri boyunca onların yanında yer alıp, dinin yayılmasında onların birer parçası gibi hareket edip onlarla birlikte üzülen ve onlarla birlikte sevinen kimselerdir. Peygamberlerine aşırı derecedeki bağlılıkları ve imanları sebebiyle mertebeleri peygamberlik mertebesine en yakın kimseler olarak bilinirler. Nitekim peygamberler de sıddıktırlar; şu var ki onlar, sıddıklardan farklı olarak başka sıfatların da sahibidirler.

Şehitler ise bazen apaçık delillerle dinin sıhhatine şahitlik edip yayılmasına ve Allah isminin yücelmesine çalışan, bazen de malı, canı ve kılıcı ile Allah ve dini için mücadele eden kimselerdir. Bu itibarla ayet-i kerimede geçen *şehîd* kelimesini, sadece savaşta kâfir tarafından öldürülen kimse olarak dar mana ile ifade etmek doğru bir tefsir şekli değildir. Nitekim *şehîd* kelimesi, Allah yolunda kâfir tarafından öldürülen kimse manasında Kur'an-ı Kerim'in hiçbir suresinde geçmez. Bununla beraber fail manasında *şehîd* kelimesine pek çok ayette yer verilmiş ve hepsinde de şahitlik etmek manasında kullanılmıştır. Buna göre *şühedâ*, adaleti ayakta tutarak Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmekle birlikte, dinin zaferi için ilmiyle, malıyla ve canıyla mücadele eden kimselerdir.

Salihlere gelince, bunlar da ömürlerini Allah'a itaat ederek geçiren, mallarını da Allah'ın rızasını kazanmak için sarf eden ve böylece hem nefisleri, hem de amelleri salah bulan kimselerdir.

İşte, Allah'a ve Resulüne itaat eden mü'minlerin beraber bulunacakları kimseler bunlardır. Hangi akıl sahibi, Allah katında bu kadar yüksek derecelere ulaşmış kimselerin yol arkadaşlığını kaçırmak ister? Bu, nasıl ve ne büyük bir şereftir ki Allah Teâlâ, peygamberlerin, sıddıkların, şehitlerin ve salihlerin refakatini yalnız kendisine ve Resulüne itaat eden mü'minlere tahsis etmiştir?

70 Allah'a ve Resulüne itaat edenlere tahsis edilen bu şeref, elbette Allah'ın onlara ihsan ettiği eşi bulunmaz bir lütuftur. Çünkü insan, hem dünyada onlardan birisinin mertebesine erişmek hem de ahirette onların refakatinde bulunmak gibi büyük bir saadete başka türlü nasıl erişebilir?

Allah'ın, kendisine ve Resulüne itaat eden mü'minleri amellerinin karşılığı olan sevap ile mükâfatlandırması, sonra da kendisinden bir lütuf olmak üzere bu mükâfatını yukarıda zikredilen dört sınıf yüksek dereceli kullarının refakatiyle artırması, O'nun her şeyi ihata eden il-

mi itibariyledir. Çünkü O, kimin ne yaptığını ve yaptığıyla neye müstahak olduğunu hakkıyla bilir ve ilminin gereği olarak kişinin müstahak olduğu akıbeti ona verir. Bu itibarla hiç kimsenin ameli ve amelindeki niyeti, Allah'ın ilmi dışında değildir; hiç kimse yaptığını ve düşündüğünü Allah'ın ilminden kaçıramaz.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ ۚ فَاِنْ
اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ
لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۚ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ
نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ
وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۚ وَاجْعَلْ
لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ۟ ﴿٧٥﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطَانِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ۚ ﴿٧٦﴾

71 Ey iman edenler! (Düşmana karşı) tedbirinizi alın ve ya grup grup çıkın; ya da topluca harekete geçin.

72 İçinizde muhakkak ağır davranan bir kimse bulunacaktır. Eğer size bir musibet gelirse, "Allah bana lütfetti de onlarla birlikte (bu belada) bulunmadım." der.

73 Size Allah'tan bir fazlu inayet ulaşınca da sanki sizinle kendisi arasında hiçbir yakınlık yokmuş gibi, "Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de (onlar gibi) büyük bir başarı kazansaydım." der.

74 (Buna göre) ahirete karşılık dünya hayatını satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Her kim Allah yolunda savaşırsa, ister öldürülsün, ister galip gelsin, ona büyük bir mükâfat vereceğiz.

75 Size ne oluyor da Allah yolunda ve "Ey Rabbimiz! Halkı zalim olan bu şehirden bizi çıkar; bize kendi nezdinden bir sahip gönder; yine kendi nezdinden bize bir yardımcı ver." diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar için savaşmıyorsunuz?

76 Oysa iman edenler Allah yolunda, küfredenler de batıl inançları uğrunda savaşırlar. O hâlde siz (ey mü'minler!) Şeytanın dostlarıyla savaşın. Şüphe yoktur ki şeytanın hilesi zayıftır.

Allah Teâlâ, Nisâ suresinin başından, Allah'a ibadet etmeyi, hiçbir şeyi O'na şirk koşmamayı, anaya, babaya, yakın akraba ve yetimlere iyilik etmeyi emrettiği 36. ayete kadar yetimlerden, akrabadan, evlilikten, aile içi münasebetlerden ve miras hukukundan bahsetmiş, daha sonraki ayetlerde ise bazı ibadet ahkâmını, ibadette ihlası, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve toplumun diğer fertlerine yapılması gereken muamele şekillerini zikretmiş, bu arada kendilerine bir kitap verilmiş ve bu kitapla takip etmeleri gereken yol gösterilmesine rağmen, kitap hükümlerini kendi heva ve hevesleri istikametinde değiştiren Yahudiler misal gösterilerek Müslümanların onlara benzememelerini, emanetleri ehline vermelerini, Allah'a, Resulüne ve kendilerinden olan ulü'l-emre itaat etmelerini, ihtilaf edilen meselelerde Allah'a ve Resulüne başvurmalarını ve bilhassa münafıklar gibi Resulün hükümlerinden yüz çevirip tağutların hükümlerine boyun eğmekten şiddetle kaçınmalarını emretmişti. Hiç şüphesiz Müslümanlar, Allah'ın bu emirlerine uydukları ve O'nun vazettiği ahkâm ile amel ettikleri zaman, aralarındaki münasebetler salah bulur, işler düzelir, iyi ve faydalı işlerde fertleri güven içinde birbirine yardım eden, birbirinin hakkını koruyan ve bunun tabii bir sonucu olarak da sulh ve selamet içinde yaşayan bir toplum vücuda gelmiş olurdu. Zaten dinin en önemli gayelerinden biri de bu idi: Ferd, aile ve toplum olarak bütün insanların, birbirlerinin hakkına saygı göstererek birlik ve beraberlik içinde, Allah'ın ve Resulünün hududuna tecavüz etmeden, tam bir güvenle hayatlarını sürdürmek...

Ancak bir fert, kendi başına, zikrettiğimiz bu nizama ne kadar saygılı ve riayetkâr davranırsa davransın, bazen aynı derecede saygılı olmayan ve riayetkâr davranmayan ve hatta onun nizamına tamamıyla karşı bir başka ferdin tecavüzüne maruz kalmaktan kendini kurtaramaz. İnsanlık tarihi, bunun aynen aileler ve toplumlar için de vaki olduğunu gösteren örneklerle doludur. Binaenaleyh bir toplumun veya bir milletin, Allah'ın irşat ettiği nizam içerisinde dâhili güvenini sağlamış olmasıyla her şeyin halledildiğini düşünmek mümkün görünmemektedir. Çünkü o toplum, kendine, dinine veya nizamına düşman başka bir toplumun saldırısından hiçbir zaman emin ve korkusuz değildir. Bu ise o toplumu, her an düşman saldırısına uğrayacakmış gibi hazırlıklı olmak ve saldırı hâlinde kendini, dinini ve nizamını korumak zorunda bırakan başlıca sebebi teşkil eder.

İşte Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde bu nizamı yıkmaya müteveccih dış düşmanlara karşı, gerektiğinde savaşmak için kuvvet bulundurmak hususunda Müslümanları uyarmış ve özellikle bu kuvvet içinde bulunacağı muhakkak zayıf imanlı kişilerin veya münafıkların sebep olabilecekleri büyük zararlara da dikkatleri çekerek şöyle buyurmuştur:

[71] Ey iman edenler! (Düşmana karşı) tedbirinizi alın ve ya grup grup çıkın; ya da topluca harekete geçin.

[72] İçinizde muhakkak ağır davranan bir kimse bulunacaktır. Eğer size bir musibet gelirse, "Allah bana lütfetti de onlarla birlikte (bu belada) bulunmadım." der.

[73] Size Allah'tan bir fazlu inayet ulaşınca da sanki sizinle kendisi arasında hiçbir yakınlık yokmuş gibi, "Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de (onlar gibi) büyük bir başarı kazansaydım." der.

71 Allah Teâlâ, ayet-i kerimede mü'minlere hitap ederek buyurmuştur ki: Ey mü'minler! Kendilerini yakından tanıdığınız, sayılarını, güçlerini ve kuvvetlerini iyi bildiğiniz düşmanlarınızın her an size saldırabileceğini göz önünde bulundurarak dininizi, canınızı, malınızı ve vatanınızı korumak için gerekli bütün hazırlıklarınızı yapın; hiçbir şeyi ihmal etmeden bütün tedbirinizi alın. Düşman ne kadar güç ve kuvvetle saldırı-

ya geçerse, siz de en azından onun kadar bir kuvveti hazır bulundurun. Düşman ne çeşit silahlara sahip ise siz de en azından onun sahip olduğu silahları tedarik edin. Savaş, karşılıklı vuruşmak olduğuna göre galibiyet, hiç şüphesiz silah üstünlüğünün ve elde edilecek savaş bilgisinin tabii bir neticesidir. Allah elbette mü'minlerin yardımcısıdır. Fakat bu yardımın, Allah'ın sünnetine aykırı olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu itibarla, "Allah nasıl olsa yardım eder." diyerek tedbirde kusur etmeyin.

Ayet-i kerimede yer alan ve herhangi bir düşman saldırısına karşı daima hazırlıklı olmayı gerektiren bu ilahî emir, hangi devirde olursa olsun, bir milletin varlığını devam ettirebilmesi için ne çeşit bir hazırlık yapılması gerekiyorsa o hazırlığın yapılmasını amirdir. Binaenaleyh İslam, zatı itibariyle saldırgan bir din değildir ve mensuplarına saldırgan olmayı meneder, ancak İslam'da, düşmana karşı hazırlıklı olma emri içerisinde düşmanın saldırısını beklemeden onu kendi ininde yok etme gayesinin bulunduğunu da unutmamak gerekir. Çünkü savunma savaşını kabul ettiği takdirde mağlubiyeti kesin görünen bir ordunun, taarruzla galibiyet elde etmesi, harp tarihinde örneğine çok rastlanan olaylardan biridir.

Düşmana karşı hazır olma emrine, düşmanın maddi ve manevi bütün mukavemet güçleriyle, yolları, nehirleri ve dağları da dâhil olmak üzere ülkesinin bütün stratejik mevkilerinin bilinmesi de dâhildir. Bunların bilinmesi ise kuvvetli bir istihbarat teşkilatının varlığına bağlıdır. Bu teşkilatın emri altında çalışan gizli elemanlar, bir savaş hâlinde düşmanın kullanabileceği en modern silahlardan düşman askerinin sahip olduğu moral gücüne kadar her çeşit bilgiyi toplayıp kendi teşkilatlarına aktarmak zorundadırlar. Ta ki onlar da en azından düşmanların sahip olduğu silah ve teçhizatı tedarik etsinler ve düşman karşısında zayıf kalmasınlar.

Düşmanın sahip olduğu silahın aynına yahut daha üstününe ve daha fazlasına sahip olmak, ya o silahları satın almakla yahut da ülke içinde onları imal etmekle mümkündür. Onların ülke içinde imali, şüphesiz daha avantajlı ve daha garantilidir. Bu da ayet-i kerimedeki *"düşmana karşı hazırlıklı olma"* emrinin bu manada anlaşılmasını zaruri kılar. Buna göre, en modern silahın imali için fizik, kimya vb. ilim ve teknolojiden hangisi gerekiyorsa onu tahsil etmek veya o sahada mütehassıs elemanlar yetiştirmek, ilahî emrin şümulü içine girer. Kısacası düşmana karşı tedbirli ve hazırlıklı olmak, herhangi bir savaş hâlinde galibiyete ulaşabilmek için her yönden ondan üstün durumda bulunmak demektir. Bu hazırlık tamamlanıp düşmana karşı gerekli üstünlüğün devamı sağlandıktan sonra, artık herhangi bir savaş sırasında ordunun sevk ve idaresi kumandanların inisiyatifine bırakılır ve duruma göre, düşman üzerine ya grup grup saldırıya geçilir yahut topluca hareket edilir yahut da diğer savaş taktikleri uygulanır. Ayet-i kerimedeki *"Topluca harekete geçin."* emrinde, "Gerektiğinde düşmana karşı, kadın erkek, yaşlı genç, milletçe savaşın." manası vardır. Çünkü bazı savaşlar, milletin ölüm kalım savaşı olur ve düşman karşısındaki bir hezimet, ağır bir mağlubiyete ve milletin tarih sahnesinden silinmesine yol açar. Bu gibi durumlarda milletçe savaşarak ya zafere, ya da şehadet mertebesine ulaşmaktan daha zevkli bir şey tasavvur olunamaz. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimede mü'minlere duruma göre hareket etmelerini ve düşmana karşı, ya grup grup, ya da toplu hâlde çıkmalarını emretmiştir.

72 Bununla beraber her zaman olduğu gibi, mü'minler arasında yine imanı zayıf olanlar ve münafıklar bulunacak ve savaş emri karşısında çeşitli bahanelerle savaştan kaçmaya ve savaşın getirdiği güçlüklerden kurtulmaya çalışacaklardır. Aslında bunlar, İslam'dan ve İslam ehlinden hoşlanmayan, fakat ellerinde bulunmayan sebeplerle İslam içinde ve Müslümanlar arasında kalmış kimselerdir. Bu sebeple neticesini ve kendi çıkarlarına uygun düşüp düşmeyeceğini bilme-

dikleri işlere girişmeyi ve hele bunu Müslümanlarla birlikte yapmayı hiç istemezler. Bütün temennileri İslam'ın ve Müslümanların yok olmasıdır. İşte, tıynetleri bu olan münafıklar, İslam'ı ve İslam yurdunu düşman tasallutuna karşı korumak ve düşman tehlikesini ortadan kaldırmak için savaşa çıkan mü'minlere katılmak istemezler ve katılmamak için bahaneler bulurlar; ağır davranırlar. Şayet mü'minlerin başına bir musibet gelir, düşman karşısında hezimete uğrarlarsa, bu münafıklar, savaşta mü'minlerle birlikte hazır bulunmamayı, Allah'ın kendilerine bir nimeti sayarlar ve buna sevinip şükrederler.

73 Fakat savaş, mü'minlerin galibiyetiyle neticelenir ve mü'minler Allah'ın lütfu inayetiyle bazı ganimet malları da ele geçirmiş olurlarsa, münafıklar, buna da üzülürler ve mü'minlerle birlikte savaşa katılmamanın pişmanlığını duyarak, *"Keşke mü'minlerle beraber olsaydım da ben de onlar gibi böyle bir üstünlük elde etseydim."* derler. Bunu da sanki kendileriyle mü'minler arasında hiçbir bağ ve hiçbir yakınlık yokmuş gibi söylerler. Hâlbuki kendileri için de arzu ettikleri böyle bir zaferin kazanılmasında mü'min olarak mü'min kardeşlerine yardım elini uzatmaları ve onlarla birlikte düşmana karşı Allah için savaşmaları gerekmez miydi? Mü'minler kardeş değiller miydi? Mü'minler birbirlerinin velileri değiller miydi? Mü'minler tek bir vücudun uzuvları gibi değiller miydi? Ne var ki imanı zayıf kimselerin bunları düşünmeleri mümkün değildir. Zaten kendileriyle mü'minler arasında bir yakınlık ve bir iman bağı bulunduğuna inanmış olsalardı, böyle bir temennide bulunmazlardı.

Allah Teâlâ, savaşa katılmamak için ağır davranan zayıf imanlı kişilerin hâlini açıkladıktan sonra, onlara nefislerini bu büyük günahtan temizlemenin yolunu göstererek şöyle buyurmuştur:

[74] (Buna göre), ahirete karşılık dünya hayatını satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Her kim Allah yolunda savaşırsa, ister öldürülsün, ister galip gelsin, ona büyük bir mükâfat vereceğiz.

[75] Size ne oluyor da Allah yolunda ve "Ey Rabbimiz! Halkı zalim olan bu şehirden bizi çıkar; bize kendi nezdinden bir sahip gönder; yine kendi nezdinden bize bir yardımcı ver!" diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar için savaşmıyorsunuz?

[76] Oysa iman edenler Allah yolunda, küfredenler de batıl inançları uğrunda savaşırlar. O hâlde siz (ey mü'minler!) Şeytanın dostlarıyla savaşın. Şüphe yoktur ki şeytanın hilesi zayıftır.

74 İmanı zayıf olanlar yahut münafıklar, Allah yolunda savaşa katılmanın önemini idrak edecek kimseler değillerdir. Ölmek yahut öldürülmek korkusu bütün benliklerini kapladığı için Allah yolunda savaşın manasızlığına inanırlar ve hayatta kalıp dünya nimetlerinden istifade etmeyi ölüp gitmekten hayırlı sayarlar. Bu sebepledir ki böyleleri, ahiretin ebedî saadetini dünyanın geçici nimetleri mukabilinde satıp elden çıkaran ve ticaretleri zararla kapanan bedbahtlardır. Bunların düşman tehlikesi karşısında İslam için ve Müslümanlar için savaşa katılmaktan geri kalmaları yahut ağır davranmaları işte bu yüzdendir. Fakat münafıkların yahut imanı zayıf olanların savaştan geri kalmalarıyla her şey bitmiş veya bitecek değildir. Zira Allah yolunda Allah'ın gösterdiği hak yolda bu yolun zaferi için, îlây-i kelimetullah ve İslami davetin yayılması için canla başla çalışan, İslam ülkesine, İslam dinine ve İslam milletine saldırarak hepsini yok etmek isteyen düşmanlara karşı canıyla ve malıyla savaşacak gerçek mü'minler vardır. Bunlar, geçici dünya nimetleri mukabilinde ebedî ahiret hayatını satın almak isteyen bahtiyarlardır. Münafıklar savaştan geri kalsalar bile işte bu mü'minler Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda ve Allah için savaşırsa, ister bu savaşta düşman kurşunu ile öldürülsün, ister düşmana karşı galip gelerek nihai zafere ulaşsın, Allah onun

bu amelini muhakkak değerlendirecek ve ona en büyük mükâfatı verecektir. Onun ne ölümü ne de Allah yolundaki savaştan sağ ve salim olarak zaferle çıkışı, Rabbinden hak ettiği o büyük mükâfatı almasına engel olmayacaktır. O hâlde kim Rabbinden böyle bir mükâfata nail olmak isterse, Allah yolunda savaşmaktan geri kalmasın.

75 Gerçek böyle olunca, siz ey savaştan kaçanlar! Allah için ve Allah yolunda savaşmak için hiçbir özrünüz olmadığı hâlde neden savaşmıyorsunuz? Şirkin yerine tevhidi, şerrin yerine hayrı, kasvet ve zulmetin yerine rahmet ve adaleti hâkim kılmak varken, sizi bundan alıkoyan nedir? Neden İslam ve Müslüman düşmanlarının elinde kalmış ve zayıf düşmüş din kardeşleriniz erkek, kadın ve çocukları o zalimlerin elinden kurtarmak için savaşmıyorsunuz? O din kardeşleriniz ki hicret zamanı hicret etme imkânı bulamamışlar ve zalim Mekkeli müşriklerin eline düşmüşlerdi. Müşrikler de onları dinlerinden döndürüp müşrik yapabilmek için her türlü işkenceyi onlara reva görüyorlardı. İşte o mazlumlar böyle bir işkence altında, "Rabbimiz! Bizi bu şehirden çıkar ve zalim Mekke halkının zulmünden kurtar. Bize bir sahip ve bir yardımcı gönder!" diye niyaz ederken siz hem Allah için hem de mazlumları kurtarmak için neden savaşa katılmıyorsunuz?

Bu ayetlerin ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan savaşla ilgili diğer ayetlerin apaçık delalet ettiği gibi, İslam'da savaşın farz kılınışının başlıca sebebi din hürriyetinin olmaması ve din düşmanlarının, kâfirlerin ve müşriklerin dini ortadan kaldırmak istemeleri ve buna engel olmaya çalışan Müslümanlara akla gelmedik zulüm ve işkenceyi reva görmeleridir. Nitekim Bakara suresinin 190-193. ayetlerinde bu husus açıkça beyan edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"(Ey mü'minler!) Sizinle savaşanlarla siz de savaşın; fakat aşırı gitmeyin; zira Allah, aşırı gidenleri asla sevmez. Onları bulduğunuz yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, öldürmekten beterdir. Onlar Mescid-i Haram'da sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın; eğer sizinle savaşırlarsa, onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası budur. Fakat savaştan vazgeçerlerse siz de onları bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Fitne bitinceye ve din sırf Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer bundan vazgeçmezlerse, siz de onlardan elinizi çekin; zira zalimlerden başkasına düşmanlık gerekmez."*

İşte İslam'ın savaş hakkındaki görüşü budur ve Müslümanları savaşa teşviki, bu ayet-i kerimelerin tespit ettiği hudutlar çerçevesindedir. Gerçek bu olduğu hâlde İslam'ın kılıç ve kuvvet zoru ile yayıldığını ileri süren cahillere ve İslam düşmanlarına ne demeli?!

Savaş, haddizatında kötü bir iştir ve akl-ı selim de böyle bir işi tecviz etmez. Bununla beraber savaştan daha kötü olan başka bir şey, mesela toplumları fitne yahut şer tehdit eder ve bunu da savaştan başka bir şeyle ortadan kaldırmak mümkün olmazsa, işte o zaman, hakkı ve adaleti korumak ve insanları zulmün, fitne ve şerrin pençesinden kurtarmak için savaş kaçınılmaz olur.

76 Bu sebepledir ki mü'minler savaştıkları zaman, savaştan daha kötü olan fitneyi ve zulmü ortadan kaldırmak, buna karşılık hakkı ve adaleti yerleştirip hâkim kılmak için savaşırlar. Kâfirler ise, tağut yolunda savaşıp batıl inançlarını yaymaya çalışırlar. Eğer mü'minler savaşmayacak olsalardı, tağut galip gelir, aklı ve ahlakı ifsat eden batıl inançlar yeryüzünü kaplar, zulüm bütün insanları kasıp kavururdu. Bu itibarla ey mü'minler! Şeytanın dostları olan kâfirlerle savaşın! Savaşın ki tevhidin yerini şirk, hayrın yerini şer, rahmet ve adaletin yerini kasvet ve zulmet almasın. Zaten şeytanın hilesi zayıftır. Zira o, kendi dostlarına batılı, zulmü ve şerri süslü gösterip hayrın bunlarda olduğunu telkin etmiştir. İşte onun hilesi budur. Hâlbuki Allah Teâlâ'nın sünnetinin gereği olarak hak ile batıl, iyi ile kötü karşı karşıya geldiği zaman, hak batıla, iyi kötüye daima galebe çalar ve zıddını yok eder. İşte bu sebepledir ki şeytanın hilesi daima yok olmaya mahkûmdur. Mü'minin kâfire galebesi de işte böyledir.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ
مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ
اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۗ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿٧٧﴾ اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا
يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِيْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ۗ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ حَدِيْثًا
﴿٧٨﴾ مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۘ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ۗ وَاَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ۗ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿٧٩﴾

77 Kendilerine, "Ellerinizi (düşmanlıktan) çekin; namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin." denilen kimseleri görmüyor musun? Üzerlerine savaş yazılıp farz kılınınca, onlardan, (düşmanları olan) insanlardan Allah'tan korkar gibi korkan, hatta daha çok korkan bir grup, "Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın? Bizi yakın bir zamana kadar geciktiremez mi idin?" demişlerdir. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Dünyanın (insana) faydası çok azdır; ahiret, (Allah'tan) sakınan kimseler için daha hayırlıdır. (Orada) ip kırıntısı kadar bile haksızlığa uğramazsınız."

78 "Nerede olursanız olun, hatta tahkim edilmiş kalelerde olsanız bile ölüm yine de size erişir." Eğer onlara bir iyilik isabet ederse, "Bu Allah'tandır." derler. Eğer bir kötülük isabet ederse "Bu da sendendir." derler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Hepsi de Allah'tandır." Bu kavme ne oluyor ki hiç söz anlamıyorlar.

79 Sana iyilik olarak isabet eden şey, Allah'tandır; sana kötülük olarak isabet eden şey de kendindendir. Biz seni insanlara peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah buna yeter.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde mü'minlere, düşmana karşı hazırlıklı olmalarını ve savaş için gerekli tedbirleri almalarını, savaş sırasında duruma göre ya grup grup ya da topluca hareket etmelerini emretmiş, bu arada imanı zayıf bazı Müslümanların ve münafıkların ölüm korkusu ile savaşa katılmamak için nasıl ağır davrandıklarını; bunların, savaşta Müslümanların başına bir felaket gelse, kendilerinin bu savaşa katılmamakla ne büyük isabet ettiklerini ileri sürmekten ve memnun olmaktan çekinmeyeceklerini, buna rağmen Müslümanlar Allah'ın yardımıyla bir zafer kazansalar, onlarla beraber bulunup da bu zaferden nasiplerini alamamaktan da üzüntü duyacaklarını beyan etmiş ve nihayet ahiret hayatını dünya hayatına karşılık satın almak isteyen mü'minlerin öldürülseler de galip gelseler de Rableri katında nail olacakları büyük mükâfata işaretle, Allah için, zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar için savaşmalarını emredip zaten mü'minlerin Allah yolunda kâfirlerin ise tağutları uğrunda savaştıklarını beyan etmiştir. Takip eden ayetlerde ise aralarında iman yönünden zayıf olanların ve münafıkların da bulunduğu Müslümanların hâlini açıklamaya devam etmiş, özellikle bunlardan bir kısmının acayip davranış-

larına akıl erdirmenin güçlüğüne dikkatleri çekmek için, "Şunların hâline bak! Allah'ın emrine karşı nasıl da ters davranıyorlar?!" manasına gelebilecek bir istifham edatıyla yine zayıf iman sahiplerinden söz etmiştir. Zira tarihen bilinen bir gerçektir ki cahiliye devrinde Arap kabileleri ve özellikle Evs ve Hazrec, birbirlerine karşı içlerinde sanki hiç yok olmayacak bir kin ve düşmanlık duygusu besliyorlar ve birbirleriyle hiç durmadan dövüşüyorlardı. Öldürülen insanın ve dökülen kanın haddi hesabı yoktu. Ancak İslam, aralarındaki bu savaşa son vermiş ve özellikle Hazreti Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra kabileler sulh ve sükûna, düşmanlığı terke, buna mukabil Allah'ın varlığına ve birliğine imana, yalnız O'na ibadet edilmesine, nefis tezkiyesine ve güzel ahlaka davet olunmuşlardır. Savaş ise ancak zorunlu hâllerde, Müslümanların dinlerini, canlarını ve mallarını düşmanların tehdit etmeleri hâlinde emredilmiş ve bütün Müslümanlara farz kılınmıştır. İşte asıl acayiplik de bundan sonra ortaya çıkmıştır. İslam, savaşan kabilelere, düşmanlıktan el çekip savaşa son vermelerini, sadece namaz kılıp zekât vererek Allah'a ibadet etmelerini, ancak gerektiğinde düşmanla savaşmalarını emredip savaşı farz kılınca, bazı imanı zayıf kişiler, sanki daha önce cahiliye dönemlerinde savaşanlar kendileri değillermiş gibi, zaruret hâlinde savaş emrinden ve savaşın farz kılınışından sonra sızlanmaya başlamışlar ve bunu hoş karşılamamışlardır. İşte Allah Teâlâ, hayret istifhamıyla başladığı bu ayetlerde savaştan yan çizen bu zayıf imanlı kişilerin hâlini beyan için şöyle buyurmuştur:

[77] Kendilerine, "Ellerinizi (düşmanlıktan) çekin; namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin." denilen kimseleri görmüyor musun? Üzerlerine savaş yazılıp farz kılınınca, onlardan, (düşmanları olan) insanlardan Allah'tan korkar gibi korkan, hatta daha çok korkan bir grup, "Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın? Bizi yakın bir zamana kadar geciktiremez mi idin?" demişlerdir. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Dünyanın (insana) faydası çok azdır; ahiret, (Allah'tan) sakınan kimseler için daha hayırlıdır. (Orada) ip kırıntısı kadar bile haksızlığa uğramazsınız."

77 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi ayet-i kerimenin başında yer alan istifham, bazı zayıf Müslümanların davranışlarındaki acayipliğe dikkatleri çekmek içindir ve hitap da kalplerine imanın nüfuz etmediği bazı zayıf kişilerle münafıkların da bulunduğu bütün Müslümanlaradır. Nesâî'nin (*Sünen,* VI. 3) İbn Âbbâs tarikiyle rivayet ettiği bir hadisten öğrenildiğine göre ashabtan Abdurrahman ibn Avf ve arkadaşları Hazreti Peygamber'e gelerek, "Yâ Nebiyyallah! Biz müşrik olduğumuz devirlerde daha aziz idik. Fakat iman edince zelil olduk." demişler, Hazreti Peygamber de onlara şöyle cevap vermiştir: "Ben af ile emrolundum. Müşriklerle savaşmayınız." Allah Teâlâ Müslümanlara Mekke'den Medine'ye hicret izni verip de onlara savaşı emredince bazıları bundan el çektiler. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indirildi.

Bu ve benzeri rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Mekke devri, İslam'ın ilk olarak zuhur ettiği ve Hazreti Peygamber'in, yakın akrabalarından başlayarak Mekkelileri İslam'a davetle görevlendirildiği bir dönemdir. Bu dönemde Mekkelilerin bir kısmı inanmış, büyük bir kısmı ise müşrik olarak kalmayı İslam'a tercih etmişti. Ancak gün geçtikçe Müslümanların artması ve Mekke dışından da taraftar bulması, müşrikler için bir endişe kaynağı olmaya başlamış ve bu endişe, İslam'ın kuvvetlenmesiyle orantılı olarak şiddetlendikçe şiddetlenmişti. Müşrikler, Müslümanları İslam'dan döndürmek ve Allah'ın dinini daha doğmadan yok etmek için onlara akla gelmedik işkenceyi reva görmüşler, bazılarını da işkence altında öldürmüşlerdi. İşte bu dönemde Müslümanların sayıca az ve kuvvetçe zayıf olmaları dolayısıyla müşriklere karşı durmaları ve onlarla silahlı bir mücadeleye giriş-

meleri mümkün değildi. Böyle bir mücadele, hiç şüphesiz, başta Hazreti Peygamber olmak üzere bütün Müslümanların ve dolayısıyla İslam'ın yok olmasıyla neticelenirdi. Oysa Allah Teâlâ dinini diğer bütün dinlere galip kılmayı murat ettiği zaman bunu gerçekleştirecek bütün vesaili de hazırlamayı elbette ihmal etmezdi. Nitekim bu maksatladır ki Allah Teâlâ Mekke'de nazil olan ayetlerden hiçbirinde müşriklerle savaştan söz etmemiş, onlardan uzak durulmasını emretmiştir. Tabiatıyla insan nefsini en mükemmel bir şekilde terbiye eden namaz ve zekât gibi ibadetlerin ifası da bu emirlerin başında gelmiştir.

İşte Müslümanların zayıf olduğu Mekke döneminde bu durumu zillet telakki ederek müşriklerle dövüşmeyi ve şerefte ölmeyi arzu eden Müslümanların bulunması çok tabiidir. Hatta bunlar arasında cennetle tebşir olunanlardan Abdurrahman ibn Avf ve Sa'd ibn Ebî Vakkâs gibi bazı büyük sahabilerin bulunmasında da herhangi bir garabet yoktur. Ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, İslam'ın kuvvetlenmeye ihtiyacı olduğu bir dönemde onu kuvvetlendirecek olan Müslümanların, Allah yolunda ve din uğrunda da olsa ölüme gitmelerinde hiçbir fayda bulunmadığı için Hazreti Peygamber onların savaş isteklerine müspet karşılık vermiyor, onları sabra ve affa davet ediyordu.

Şüphesiz İslam'a ve Müslümanlara büyük zarar veren Mekkeli müşriklere karşı gerçek mü'minlerin gönüllerini dolduran savaş arzusu, onların Mekke'de kaldıkları sürece devam ettiği gibi, hicretten sonra Medine'de de devam etmiş olmalıdır. Çünkü mü'minleri yurtlarından ve yuvalarından eden müşrikler ortadan kalkmadıkça, İslam ve Müslümanlar için gerçek bir huzurdan söz etmek mümkün olmayacaktır. Nitekim *"(Ey mü'minler!) Sizin için hoş olmasa bile savaş size farz kılındı."* (2/Bakara, 216) ayeti indiğinde, hicretin ikinci yılı idi. Geçen bu iki yıl içinde İslam daha çok yayılıp kuvvetlenmiş, Müslümanlar da sayıca çoğalmışlardı. O derecede ki aralarında, menfaatlerini İslam'ın geleceğinde görerek Müslüman olan, fakat kalplerini bir türlü İslam'a ısındıramayan münafıklar bile türemişti. Bunlar İslam'ın getirdiği her türlü kolaylıktan istifade ediyor ve maddi menfaatler sağlayarak mal mülk sahibi oluyorlardı. Bu sebeple dünyaya iyice bağlanmışlardı, ancak dünya için de olsa ölmeyi asla temenni etmiyorlardı. İmanı zayıf olanların durumu da münafıkların durumundan farklı değildi. Hayatın çeşitli nimetlerinden faydalanmak varken ölüme sebep olabilecek herhangi bir davranışı manasız buluyorlar ve bu çeşit davranışa karşı koyuyorlardı. Bu sebeple İslam'ın savaşa izin vermeyen görüşüne katılıyorlar ve onu candan destekliyorlardı. Ölüm, korkunç bir şeydi ve ondan korkuyorlardı.

Medine döneminde de müşriklerin Müslümanlara saldırıları sona ermiş değildi. Fakat bu sefer karşılarında Mekke'dekinden çok daha farklı bir Müslüman topluluk vardı ve bu topluluk, hudutları Medine hudutlarını aşmasa bile müşrik saldırılarına karşı koyabilecek kuvvetli bir devlete sahipti. İşte bu durumda Müslümanların gerek müşrikler karşısında ve gerekse diğer saldırgan İslam düşmanları karşısında suskun ve hareketsiz kalmaları için artık hiçbir sebep yoktu. İslam'ın yayılmasına ve Allah isminin duyurulup yüceltilmesine engel olacak ne varsa ortadan kaldırmak ve tabiatıyla her şeyden önce mütecavizlere hak ettikleri dersi vermek gerekirdi. Nitekim öyle de oldu. Allah Teâlâ, Bakara suresinin 216. ayetiyle savaşı Müslümanlara farz kıldı. Bu ayet-i kerimede savaş farz kılınmakla birlikte, onun hoşlanılacak bir şey olmadığı da açıkça belirtiliyor ve şöyle buyuruluyordu: *"(Ey mü'minler!) Sizin için hoş olmasa bile savaş size farz kılındı; fakat olabilir ki bir şey sizin hakkınızda hayırlıdır da onu kötü görürsünüz; bir şey de hakkınızda şer olduğu hâlde ondan hoşlanırsınız. (Bunu) siz bilemezsiniz de Allah bilir."*

Allah Teâlâ savaşı Müslümanlara farz kılınca imanları kalplerinde iyice yerleşmiş olanlar, hiç şüphesiz Allah'ın bu emrine uymuşlar, canlarıyla ve mallarıyla savaşarak Allah'ın rızasını kazanma yolunu tutmuşlardır. Buna rağmen vaktiyle ya

yağmacılık için, ya intikam için ya da kabile taassubu sebebiyle baskınlar düzenleyip kan dökenler, Allah'ın, *"Ellerinizi düşmanlıktan çekin; namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin."* emrine muhatap olup da özellikle İslam'ın kolaylıklarından faydalanarak mal mülk sahibi olan ve dünya hayatına iyice ısınan zayıf imanlı kişiler ve münafıklar, savaş emri karşısında büyük bir korkuya kapılmışlar ve *"Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın? Yakın bir zamana kadar bizi geciktiremez mi idin?"* demeye başlamışlardır. Bunlar, Allah Teâlâ'ya, "Savaş emrini biraz tehir edemez miydin?" derken iki şeyden korkuyorlardı. Biri, savaş emrine uymamaları hâlinde Allah'ın ıkabından, kısacası Allah'tan, diğeri, savaşa katıldıkları takdirde ölümden veya savaşta kendilerini öldürecek insanlardan. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ ayet-i kerimede bunların, insanlardan Allah'tan korkar gibi korktuklarını, hatta savaşa katılmamak için, *"Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın? Onu biraz daha geciktiremez mi idin?"* derken, öldürülme korkusunun Allah korkusundan daha ağır bastığını haber vererek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Onlara de ki: Sizin savaş emrinin tehir edilmesi hakkındaki isteğinizin sebebi, ölüm korkusundan ve dünyanın geçici lezzetine kendinizi fazla kaptırmış olmanızdan başka bir şey değildir. Hâlbuki sizi dünyaya bağlayan nimetler ve bunlardan aldığınız lezzet, ahiret hayatında mü'minlere sunulacak nimetlerle mukayese edilemeyecek kadar az ve değersizdir. Ancak şunu hiçbir zaman unutmayın ki ahiretin ebedî olan bu nimetlerine, sadece Allah'tan korkanlar ve nefislerinin şirk ve kötü ahlak ile kirlenmesine yol açacak sebeplerden uzak durabilenler nail olurlar. Bu itibarla kendinizi kontrol edin ve sık sık nefis muhasebesi yapın; şunu da iyice bilin ki ahirette sadece amellerinizin karşılığını göreceksiniz; hayır ise hayır; şer ise şer... Orada hurma çekirdeği üzerindeki lif parçası kadar bile haksızlığa uğratılmayacaksınız. Ölüm korkusuna gelince, savaştan kaçmakla ölümden kurtulacağınızı zannetmeyin; çünkü:

[78] "Nerede olursanız olun, hatta tahkim edilmiş kalelerde olsanız bile ölüm yine de size erişir." Eğer onlara bir iyilik isabet ederse, "Bu, Allah'tandır." derler. Eğer bir kötülük isabet ederse, "Bu da sendendir." derler. (Ey Muhammed! Onlara) deki: "Hepsi de Allah'tandır." Bu kavme ne oluyor ki hiç söz anlamıyorlar.

[79] Sana iyilik olarak isabet eden şey, Allah'tandır; sana kötülük olarak isabet eden şey de kendindendir. Biz seni peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.

78 Dünya, içinde yaşayan varlıklarla birlikte sonradan yaratılmış bir yerdir. Sonradan olan her şeyin bir başlangıcı olduğu gibi bir de sonu vardır. Dünya üzerinde yaşayan insanın tabi olduğu kanun da bundan farklı değildir. Kendisine verilen hayatı yaşamak için dünyaya gelir. Az veya çok yaşar ve bu dünyadan göçer gider. Bu sebepledir ki ölüm, insanın dünyada yaşadığı hayatın sona ermesinden ibarettir. Bu sonun gelmesi mukadder olunca, ne ondan kaçış mümkündür, ne de ondan kaçılabilecek bir yer. Hatta bu yer, surlarla ve askerlerle korunan muhkem bir kale bile olsa, oraya saklanmakla ölümden kurtulamazsınız. Ölüm orada da size erişir. Şu var ki ölümün insana geleceği vakit belli değildir ve bu vakti Allah'tan başka kimse bilmez. Bu sebepledir ki savaşa katılan pek çok kimse yara bile almadan geri döner de muhkem kalelere sığınan nice kimseler, savaş yüzü görmeseler bile ölümün pençesinden kendilerini kurtaramazlar. Bu da gösteriyor ki savaş, hiçbir zaman mutlak bir ölüm sebebi değildir. O hâlde ey Müslümanlar! Allah'ın rızasını ve ahiret saadetini kazanmak için neden hakkı müdafaa etmiyor ve şerrin yayılmasına göz yumuyorsunuz? Neden din düşmanlarıyla savaşmaktan çekiniyor ve savaş sırasında öldürülmekten korkuyorsunuz? Bu, akılda bir kıtlığa, dinde ve imanda bir zayıflığa delalet etmez mi? Hiç şüphe etmeyin ki dünya sevgisi ve ölüm

korkusu ile Allah için, din ve ahiret için hak yolda savaşmaktan kaçanlar, kalplerine imanın nüfuz etmediği kimselerdir, münafıklardır.

Allah Teâlâ, peygamberi vasıtasıyla, savaşı kerih görüp ölüm korkusuyla ondan kaçanların ve böylece dünyada daha uzun seneler yaşayıp nimetlerinden dilediklerince istifade edeceklerini zannedenlerin kalplerindeki marazı ve imanlarındaki zayıflığı beyan ettikten sonra, aynı insanların yine akıl kıtlığı ile kalplerindeki marazdan ileri gelen diğer hâllerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Bu kimseler, kendilerine bir iyilik isabet ederse, "Bu Allah'tandır." derler. Eğer bir kötülük isabet ederse, "Bu da sendendir." derler."*

Ayet-i kerimede sözü edilen bu kişilerin, kendilerine isabet etmesi hâlinde Allah'a izafe ile *"Bu Allah'tandır"* dedikleri iyilik, kendilerine hoş ve tatlı gelen bir takım maddi menfaatlerdir. Mal mülk bolluğu, bir savaşın kazanılması ve bu zaferle gelen bol ganimet, kısacası refah içinde geçen bir hayat, bunlara göre bir *hasene*'dir (iyiliktir). Ancak bu iyiliğin Allah'a izafe edilmesi ve *"Bu, Allah'tandır."* denilmesi, şuurlu bir tevhid inancının neticesi değil, kendilerinde vaki olan bir gururun neticesidir. Çünkü bu neticeyi kendileri istihsal etmişler, Allah da onlara mükâfat olmak üzere ikramda bulunmuştur. Binaenaleyh, *"Bu, Allah'tandır."* dedikleri zaman, kendilerini Allah'ın has kulları olarak görürler ve ikramını da buna delil gösterirler.

İmanı zayıf olanların ve münafıkların, iyiliği Allah'a izafe etmelerinin bir sebebi de Hazreti Peygamber'in vesile olduğu böyle bir iyiliğin kendilerine isabetinde onun rolünü ve tesirini inkâr esasına dayanır. Çünkü onlar, bu iyilik dolayısıyla Allah'a şükretmiş görünürken, peygambere teşekkür etmekten kendilerini kurtulmuş addederler. Buna mukabil kıtlığa uğramak, tabii afete maruz kalmak, malını mülkünü yitirmek ve bir yakınının ölüm acısını tatmak gibi çeşitli felaketlerden biriyle karşılaşsalar, bunun sebebini Hazreti Peygamber'de ararlar ve *"Bu kötülük de senden."* derler. Kötülüğü, Hazreti Peygamber'e inanıp onun peşinden gitmenin ve onun dinine tabi olmanın neticesi sayarlar. Nitekim hicretten sonra Medineli Yahudiler ve münafıklar, halka isabet eden bazı kötülükleri Hazreti Peygamber'in uğursuz gelişiyle izah etmeye kalkışmışlardır.

İşte, Allah Teâlâ, inançsızların ve münafıkların bu çeşit iddialarına karşı peygamberine şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Onlara de ki: İyilik olsun, kötülük olsun, insanların başına gelen her şey Allah'tandır ve O'nun esbap ve müsebbebat nizamı içinde değişmeyen sünnetinin bir neticesidir. Eğer başınıza bir kötülük gelirse, onu siz davet eder ve amellerinizle geliş sebeplerini siz hazırlarsınız; Allah da sizin bu isteğinizi geri çevirmez. İyilik de böyledir. Kısacası her şeyin bir sebebi ve hikmeti vardır. Hepsi de Allah'ın koyduğu bir düzen içerisinde cereyan eder. Fakat bu insanlara ne olmuş ve akıllarına nasıl bir musibet gelmiştir ki ne kendi söylediklerinin manasını düşünüyorlar ne de kendilerine söyleneni anlıyorlar? Onlar bu anlayışlarını yitirdiklerine göre, Allah'ın, peygamberi vasıtasıyla indirdiği Kur'an'ı, Kur'an'ın esrarını ve dolayısıyla esbap ve müsebbebat hakkındaki Allah'ın sünnetini de anlamaları mümkün değildir. Zaten bunu anlamış olsalardı, başlarına gelen her kötülüğün kendi günahlarının cezası olduğunu bilir ve kendi cinayetlerini başkalarına isnat etmeye kalkışmazlardı.

79 Kısacası, ey Muhammed ve ey mü'min! Senin yeryüzünde faydalandığın her şey, hayatını sayesinde idame ettirdiğin hava, su, gıdanı temin ettiğin çeşitli hayvanlar ve nebatlar ve hoşlanıp elde etmek için peşine düştüğün her çeşit iyi ve güzel şeyler, Allah'ın sana birer lütfu ve ihsanıdır. Başına gelen çeşitli kötülükler ise onlar da senin kesb u ihtiyarındır. Çünkü Allah sana güç ve kudret vermiştir ve sen bu güçle dilediğin ameli işlersin; ayrıca sana akıl da ihsan etmiştir; bununla da işleyeceğin ameller arasında sana faydası dokunacak amelleri seçer ve onları işlersin. Eğer bu amellerin seçiminde iradeni yanlış istikamette kullanır

ve yanlış seçim yaparsan, kötülüğü kendi başına kendin celbetmiş olursun. Bu sebepledir ki insan, kendisine nelerin faydalı ve nelerin zararlı olduğunu bilip öğrenmek zorundadır. Bunu bildiği takdirde gücünü kendisine fayda sağlayacak amellerin ifasında sarf eder ve iyilik bulur; aynı zamanda kendisine zararı dokunacak kötülüklerden de nefsini korumuş olur.

Buna göre, netice olarak şu iki hususun bilinmesinde fayda vardır:

1. İyi olsun kötü olsun her şeyin Allah'a isnat edilmesi ve "Başına her ne gelirse Allah'tandır." denilmesi, her şeyin Allah tarafından yaratılması, esbap ve müsebbebatla ilgili kanun ve nizamın yalnız Allah tarafından vazedilmesi dolayısıyladır. Başka bir ifade ile insanın güç sarf ederek yapmak istediği iyi veya kötü her fiili yaratanın Allah Teâlâ olması dolayısıyladır ki "Her şey Allah'tandır." denir.

2. Buna rağmen amellerin iyi veya kötü neticelerinin bazen de insana isnat edilmesi, kesb ve ihtiyarının ona ait olmasındandır. Mesela hastalıkları yaratan ve sebepleriyle ilgili süneni vazeden Allah Teâlâ'dır. Fakat iyi gıda almamak veya aşırı derecede yemek, soğukta kalmak veya aşırı derecede sıcakta bulunmak ve yorulmak gibi insan vücuduna tesiri olacak sebeplerden biri veya bir kaçıyla hastalığı celbeden insanın kendisidir. Bu sebepledir ki insan, başına her ne kötülük isabet ederse etsin bunun sebebini kendinde aramalı ve nerede kusur işleyip o kötülüğü celbettiğini soruşturmalıdır. Şunu da unutmamalıdır ki Allah'a itaat, sayısız kötülükleri insandan defeden başlıca çaredir. Çünkü Allah insana daima iyilikleri celbedecek, buna karşılık kötülükleri ondan defedecek yolları ve amelleri emretmiştir. Esas bu olunca, bazı inançsızların ve münafıkların Hazreti Peygamber'i bir takım kötülüklerin sebebi olarak göstermelerindeki kasıt kolayca anlaşılır. Zaten Allah onu bir peygamber olarak göndermiştir. Onun görevi dini tebliğ ve tebyindir. Buna şahit olarak da Allah yeter.

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا
بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ
عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا
كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

[80] Her kim o peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Her kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik.

[81] (Sana) "Emrin baş üstüne." derler. Senin yanından ayrıldıkları zaman da onlardan bir grup, (zihinlerinde) senin söylediğinden başka bir görüşle geceler. Allah, (onların zihinlerinde) kurdukları şeyleri yazar. Bu sebeple sen onlardan yüz çevir ve Allah'a güven. Allah vekil olarak sana yeter.

[82] Onlar Kur'an'ı hiç düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başka birisinden gelmiş olsaydı, onun içinde pek çok çelişki bulurlardı.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde Allah'a ve Resulüne itaat etmeyi emretmiş, bu itaatin, dinin aslı olduğunu beyan ile itaat edenlerin kazanacakları sevabı ve halkın itaat hususunda iman kuvveti yönünden çeşitli derecelerini, zayıfların ve münafıkların hâllerini açıklamıştır. Bu arada Allah yolunda savaşı emrederek bu emir karşısında özellikle imanı zayıf olanların ve münafıkların ölüm korkusu ile savaştan nasıl geri kaldıklarını, hâlbuki ölümden kaçmakla ondan kurtuluşun mümkün olmadığını, keza imanı zayıf olanların ve münafıkların kendilerine bir iyilik veya bir menfaat isabet edince bunu Allah'a nispet ettiklerini, başlarına bir kötülük gelince de bunu peygamberden bildiklerini, hâlbuki onun Allah tarafından görevlendirilmiş bir peygamber olduğunu beyan edip buna bizzat şehadette bulunduktan sonra, yukarıdaki ayetlerde peygambere itaatin lüzumuna tekrar işaret etmiş, bu itaatin Allah'a itaat manasına geldiğini bildirmiş, sonra yine bazı imanı zayıf olanların ve münafıkların hâllerine işaret ederek şöyle buyurmuştur:

[80] Her kim o peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Her kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik.

80 Hiç şüphe yoktur ki peygambere itaat, Allah'a itaat etmiş olmanın başlıca ölçüsüdür. Çünkü peygamber, –kelimenin de delalet ettiği gibi– Allah tarafından gönderilen bir elçidir. Binaenaleyh onun, iman, ibadet, ahlak ve sair ameller hakkında peygamber olarak emrettiği yahut bunların korunması için mefasitten nehyettiği her şey Allah'tandır; Allah'ın emri ve Allah'ın nehyidir. Bu itibarla kim peygamberin iman, ibadet, ahlak ve sair amellerle ilgili olarak verdiği emirlere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Zira Allah insanlara doğrudan doğruya bir şeyi ne emreder ne de nehyeder. Ancak O, emirlerini ve nehiylerini, yine insanlar arasından seçtiği ve bizzat terbiye edip yetiştirdiği peygamberleri vasıtasıyla insanlara duyurur. Allah, insanlara duyurulmasını istediği emir ve nehiylerini peygamberlere vahiy yolu ile belletir; peygamberler de Allah'ın kendilerine vahyettiği bu emir ve nehiyleri insanlara tebliğ ederler. O hâlde mü'minlerin görevi, kendilerine tebliğ edilen bu emir ve nehiylere uymak ve onlara itaat etmektir. Bunlara itaat ise elbette Allah'a itaat etmekten başka bir manaya gelmez.

Ancak peygamberimizin dinî hükümlerin aslı ile ilgili olmayıp uygulama ile ilgili bazı sözleri, Allah Teâlâ'nın mü'minlere itaatini farz kıldığı şeylerden değildir; çünkü bunlar din veya şeriattan sayılmaz. Nitekim Hazreti Peygamber, "Ben de sizin gibi bir beşerim." diye buyurduğu bir hadisiyle bunu açıklamıştır. Bununla beraber onun dine taalluk eden beyanları, Kur'an'ın beyanı mahiyetindeki emir ve nehiyleri, Allah'ın vahyine müstenit olması dolayısıyla itaati vacip tir. Zira Allah Teâlâ peygamberini, hem Kur'an-ı Kerim'in tebliği, hem de tebyini ile görevlendirmiş ve *"Biz sana, kendilerine gönderileni insanlara açıklayasın diye zikri (Kur'an'ı) indirdik."* (16/Nahl, 44); *"Biz sana kitabı, halka ihtilafa düştükleri şeylerde açıklayasın diye inanan kavimler için hidayet ve rahmet olarak indirdik."* (16/Nahl, 179) buyurmuştur. Bu ayet-i kerimelerde açıklamak manasında *tebyîn* kelimesi kullanılmıştır ve bazı sünnet münkirlerinin ileri sürdükleri gibi tebyin, tebliğ manasında değildir ve hiçbir zamanda Arapçada bu manada kullanılmamıştır. Bu kelimenin manası beyan etmek, izah etmek, açıklamaktır ki Hazreti Peygamber'in bir görevi de budur. Bu, tıpkı mahkemede bir hâkimin herhangi bir kanun maddesini açıklaması, sonra da açıklanan bu maddeye göre hüküm vermesi gibidir. Nitekim Hazreti Peygamber de namaz kılmayı emreden, fakat nasıl kılınacağını açıklamayan ayetleri bizzat kendisi namaz kılmak suretiyle açıklamış, sonra da Müslümanlara, "Namazı benim kıldığım gibi kılınız." (Buhârî, *Sahîh*, I. 155) buyurmuştur. Eğer Hazreti Peygamber Kur'an'daki

namaz emrini açıklamamış olsaydı, Müslümanlar bu emrin gereğini nasıl yerine getirirlerdi?

Burada önemli bir hususa daha işaret etmekte fayda vardır. Hazreti Peygamber, Kur'an-ı Kerim'de sık sık tekrar edilen namazla ilgili emri tesadüfi olarak eğilip doğrulmalar ve yüzü yere koyup kaldırmalar şeklinde açıklamamış yahut namazı aklına nasıl gelmişse öyle kılmamıştır. Buhârî (*Sahîh*, I. 132; IV. 81; V. 17), Müslim (*Sahîh*, I. 425) ve diğer sünen sahiplerinin rivayetlerinden öğrendiğimize göre, Cebrail (as.) Hazreti Peygamber'e imamlık yaparak beş vakit namazı kıldırmış ve ona namazın nasıl kılınacağını öğretmiştir. Cebrail, Hazreti Peygamber'e vahiy getiren melektir ve Kur'an-ı Kerim'in tamamı muhtelif aralıklarla yalnız onun tarafından getirilmiştir. Yukarıdaki haber ise Cebrail'in Hazreti Peygamber'e yalnız Kur'an getirmediğini, fakat ona çeşitli vesilelerle dinini öğretmek için geldiğini gösterir. Nitekim sahih hadis kitaplarında onun Hazreti Peygamber'e gelerek iman, İslam ve ihsan hakkında bilgiler verdiğini, namaz kılınışını öğrettiği gibi abdest alınışını da öğrettiğini gösteren haberler görmek mümkündür. Bütün bunlar Hazreti Peygamber'in, Rabbi tarafından Kur'an dışında fakat Kur'an'a paralel ve Kur'an ayetlerini açıklayıcı bilgilerle donatılıp yetiştirildiğini gösteren delillerdir. Hazreti Peygamber'in sahip olduğu Kur'an yahut daha geniş manasıyla "din" bilgisi, onun kafasında bir sır olarak kalmamış, o da bunları bir peygamberlik görevi olarak ashabına öğretmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim buna şehadet ederek şöyle buyurmuştur: *"Allah, kendilerine, içlerinden, ayetlerini onlara okuyan, onları (maddi ve manevi pisliklerden) temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle, mü'minlere şüphesiz büyük lütufta bulunmuştur. Oysa önceden onlar, apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı."* (3/Âl-i İmrân, 164). Ayet-i kerimede Hazreti Peygamber'in, daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunan kavmine kitap ve hikmeti öğrettiği beyan edilmiştir ki birçok ulemanın ifadesine göre kitaptan murat Kur'an'dır; hikmet ise Kur'an'ın tefsiri veya beyanı mahiyetinde olan ve pek çok hikmeti muhtevi bulunan Hazreti Peygamber'in sünnetidir. Binaenaleyh Hazreti Peygamber, bir taraftan kendisine nazil olan ayetleri Müslümanlara tebliğ etmiş, bir taraftan da gerek itikad, gerek ibadet ve gerekse ahlak olarak bu ayetlerin gereğini bizzat tatbik ederek ve açıklayarak Müslümanlara öğretmiştir. Bu öğretim neticesinde geniş bir sünnet külliyatının vücut bulduğunu aklı başında hiç kimse inkâr edemez. İnkâr edenler ise ya aklı kıt olanlar, ya inancı zayıf olanlar ya da Müslüman maskesi altında İslam'a ve Kur'an'a kastı bulunanlardır.

Sünnet, Allah'a ve Resulüne itaati emreden ayetler sebebiyle Hazreti Peygamber daha hayatta iken büyük önem kazanmış ve Müslümanlar, Kur'an'ın yanında sünneti de öğrenmek için bütün imkânlarını kullanmışlardır. Bu sebepledir ki sahabe arasında Kur'an ve tefsirine, helal ve haram bilgisine ilgi duyup bu konuların mütehassısı olan kimseler yanında sünnet sahasında da onu iyi bilen sahabiler yetişmiştir. Sünnetin gerek sahabe gerekse sahabeyi takip eden nesiller arasında kazandığı bu değer, hiç şüphesiz, Allah'ın peygambere itaati emreden ayetlerinin neticesidir. Zira peygambere itaatin, onun Kur'an'la ilgili tebliğlerine ve bu tebliğlere ait açıklamalarına uymaktan başka bir manada anlaşılması mümkün değildir. Bu ise hiç şüphesiz, Allah'a itaat etmek manasına gelmektedir. Çünkü Hazreti Peygamber'in gerek Kur'an'la ilgili tebliğleri ve gerekse bu tebligata taalluk eden beyanları vahye dayanmaktadır. Vahiyden yüz çevirmek ise bir Müslümanın yapabileceği işlerden değildir. Netice olarak şunu diyebiliriz ki Allah'a itaatin yolu peygamberden geçer. Peygambere itaat etmeden Kur'an'a ve dolayısıyla Allah'a itaat etmek asla mümkün değildir.

Bununla beraber Allah'a itaat manasına gelen peygambere itaatten yüz çeviren olursa, iş-

te böyleleri için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Eğer sana itaatten yüz çeviren olursa, sen onları elbette itaate zorlayacak değilsin. Bu, senin peygamberlik görevlerinden değildir. Zaten zorlamakla bir neticeye de ulaşamazsın. Biz seni onlara zorlayıcı olarak değil, iyi amel sahiplerine sevap ve mükâfatlarını müjdeci, kötü amel sahiplerine de korkunç akıbetlerinin habercisi olarak gönderdik. Bu itibarla sen onları davranışlarından dolayı uyar; sonrasını da bize bırak. Biz kıyamet günü onlar hakkındaki hükmümüzü hiç haksızlığa uğratmadan elbette veririz.

[81] (Sana), "Emrin baş üstüne." derler. Senin yanından ayrıldıkları zaman da onlardan bir grup, (zihinlerinde) senin söylediğinden başka bir görüşle geceler. Allah, (onların zihinlerinde) kurdukları şeyleri yazar. Bu sebeple sen onlardan yüz çevir ve Allah'a güven. Allah vekil olarak sana yeter.

[82] Onlar Kur'an'ı hiç düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başka birisinden gelmiş olsaydı, onun içinde pek çok çelişki bulurlardı.

82 Allah Teâlâ, daha önce sözünü ettiği kimselerle, yani *"Kendilerine, ellerinizi düşmanlıktan çekin, namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin."* denilip de üzerlerine savaş farz kılınınca, düşmanlarından Allah'tan korkar gibi korkup *"Rabbimiz, savaşı bize niçin farz kıldın?"* diyerek savaştan kaçanlara tekrar dönmüş ve hâllerini anlatmaya devamla şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! İşte böyleleri, sen bir emir verince, *"Emrin baş üstüne."* diyerek verdiğin emri yerine getirmeye hazır olduklarını ifade etmekte asla tereddüt göstermezler. Fakat senin yanından ayrılıp da evlerine döndükleri ve özellikle gece olup da yataklarında kendi düşünceleriyle baş başa kaldıkları zaman, zihinlerinde senin gündüz söylediklerinden tamamıyla farklı bir düşünce oluştururlar. Münafıklar kadar imanı zayıf olan ve kalplerinde maraz bulunan kimselerin de yaptıkları ve zihinlerinde kurdukları bu ters düşünceleri Allah elbette yazmaktadır. Bu itibarla onlardan yüz çevir ve uzaklaş; onların yaptıklarına itibar etme ve üzerinde de durma. Allah'a güven ve onların işini O'na bırak. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Bu sebeple yaptıkları her şeyi bilir ve amellerinin karşılığı ile onları cezalandırır. O, bunu yapmaktan âciz değildir ve yapmasına da hiçbir şey engel olamaz.

İnancı zayıf olanların geceleyin zihinlerinde kurdukları şeyin Allah Teâlâ tarafından yazıldığına dair ayet-i kerimede yer alan ifade iki manaya muhtemildir. Birincisi, bu ayet-i kerimede olduğu gibi kitapta, yani Kur'an-ı Kerim'de yazılarak hâllerinin açığa çıkarılması ve gözler önüne serilmesi, ikincisi de yaptıklarının amel defterine yazılması ve ahirette bununla cezalandırılmalarıdır. Bu iki mananın doğrusunu şüphesiz en iyi Allah bilir.

82. Allah Teâlâ, münafıkların ve imanı zayıf olanların Hazreti Peygamber'in emirleri karşısındaki tutum ve davranışlarını gözler önüne serdikten sonra, onları bu türlü davranışlara sevk eden amilin, Kur'an üzerinde tedebbür ve teemmül etmemeleri, yani O'nun, kalplerinde sır olarak kurdukları düşünceye kadar her şeyi haber vermesinden ibret almamaları olduğuna işaret ederek şöyle buyurmuştur:

Bunlar, Kur'an üzerinde akıllarını biraz toplayıp hiç düşünmüyorlar mı? Onun, Rablerinden gelmiş bir hak ve mahza hidayet olduğunu, mü'minler, münafıklar ve kâfirler hakkındaki vaadinin mutlaka gerçekleşeceğini, kıyamet hakkında her ne söylemişse, bunların hak ve hakikat olduğunu anlamıyorlar mı? Kalplerinde sır olarak sakladıkları düşünceleri doğru olarak açıklaması ve gözleri önüne sermesi Kur'an hakkında onlara bir fikir vermiyor mu?

Fakat hayır! Davranışları açıkça gösteriyor ki Kur'an üzerinde düşünmüyorlar. Kur'an ayetleri ve ibretamiz kıssaları üzerinde durup onlardan

ibret almaya ve yollarını hakka yöneltmeye yanaşmıyorlar.

Hâlbuki zihinlerini meşgul eden dünya nimetlerinin tatlı ve cazip, fakat aldatıcı hayallerinden zaman zaman sıyrılıp Kur'an'ı düşünseler ve söyledikleri üzerinde yeterince dursalardı, onun, insanları iyiye, doğruya ve güzele, kısacası hakka yönelttiğini ve yalnız hayrı emredip şerden sakındırdığını anlarlar ve onun talimatından yüz çevirmez ve onu tebliğ eden, tatbikatıyla ve açıklamalarıyla onu anlamalarına yardımcı olan Hazreti Peygamber'e karşı münafıklık etmezler, ona karşı gelmezlerdi.

Kur'an üzerinde durup düşünmeleri, onlara şu gerçeği de açık ve kesin bir şekilde gösterir ve öğretirdi ki bu kitap, yalnız Allah katından gelmiştir; başka türlü olması mümkün olamayacağı gibi, ona herhangi bir insan sözü de karışmamıştır; hatta Hazreti Peygamber'in kendi sözü bile.

Eğer bazı münkirlerin ileri sürdükleri gibi, Kur'an, Allah'tan başka herhangi bir mahluktan gelmiş olsaydı, hakkı tasvirinde Kur'an'a benzer bir kitabı getirmeye Allah'tan başka hiç kimsenin gücü ve kudreti yetmeyeceği için, onda pek çok ihtilaf ve zikredilmemiş pek çok hak ve hakikat bulurlardı. Eğer o, ileri sürdükleri gibi, Muhammed'in veya bir başkasının sözü olsaydı, kendi zamanından asırlarca önce gelip geçmiş kavimlerin, bunlara gönderilen peygamberlerin, savaşların, barışların ve bunlarla ilgili çeşitli meselelerin kıssalarını, hatta kendi zamanında gıyabında cereyan eden hadiselerin, münafık olsun kâfir olsun, Yahudi olsun Hıristiyan olsun çeşitli inançlara sahip insanların kafalarında dolaşan düşüncelerin veya içlerinde gizledikleri sırların beyanını Muhammed'in yahut başkasının sözleri arasında bulmak nasıl mümkün olurdu?

Eğer Kur'an, Muhammed'in veya bir başkasının sözü olsaydı, onda bu derece muntazam itikat esasları, ibadet, ahlak ve adap kaideleriyle kusursuz bir hukuk sistemi bulunabilir miydi? Eğer Kur'an Allah sözü olmasaydı, yaratılıştan, kâinatın sıfat ve çeşitlerinden, güneş, ay ve yıldız gibi gök cisimlerinden, bunların hareketlerinden, gece ile gündüzün oluşundan, rüzgârlardan, denizlerden, nebatlardan ve hayvanlardan, hâsılı canlı ve cansız varlıklardan, bu kadar ihatalı ve akıllara durgunluk verici bir üslup ile kim söz edebilirdi? Özellikle Allah Teâlâ'nın sıfatlarını, ahireti, kıyameti, hesabı, cennet ve cehennem ahvalini kim bilebilirdi?

Kur'an-ı Kerim, Hazreti Peygamber'in hayatında ortaya çıkan hâller ve vuku bulan hadiseler itibariyle bazen ayet ayet, bazen de bir kaç ayet veya küçük bir sure olmak üzere kısım kısım nazil olmuş ve nüzulü 23 sene sürmüştür. Her ayet veya ayetlerden bir grup nazil olduğunda Hazreti Peygamber, vahiy kâtiplerine o ayetlerin hangi sureye ve hangi ayetten sonra yazılacağını söyler, vahiy kâtibi de onları Hazreti Peygamber'in emrettiği şekilde yazardı. Hazreti Peygamber okuma yazma bilmezdi. Bu sebeple bir ayetin yazılmasını emrettiği zaman, daha önce yazılmış olan sahifede son yazılan ayete bakmaz, fakat ayetin ilgili olduğu sureye hangi ayetleri yazdırdığını hıfzından bilirdi. Değişik hâl ve vakalarla ilgili ayetlerin herhangi bir sıra gözetilmeden değişik zamanlarda ve değişik surelerden nazil olmasına rağmen, Hazreti Peygamber'in işaret ettiği yere yazılmasından sonra iki ayet arasındaki mana bütünlüğünün tamamlanması, Kur'an-ı Kerim'in ayrı bir mucizesine delalet eder. Eğer bu ayetler birer Allah kelamı olmasaydı, kim böyle bir mucizeyi ortaya koyabilirdi?

Netice olarak denebilir ki yukarıda bir kaçına örnek olarak işaret ettiğimiz özellikler üzerinde düşünmek bile insanı hak yola irşat etmeye yeterlidir. İnsan bunları düşündüğü zaman, şunu kesinlikle anlar ki bu kitap, Allah katından gelmiş, insan fıtratına uygun, mahza hidayet olan ve insanı dünya ve ahiret saadetine hazırlayan eşsiz bir rehberdir.

وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ ۚ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ
الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

[83] Onlara güven yahut korku verici bir haber geldiği zaman, onu hemen yaymışlardır. Hâlbuki o haberi peygambere ve mü'minlerden olan emir sahiplerine götürselerdi, onlardan, (kendi ihtisasları dâhilinde) hüküm çıkaranlar, onu bilirler (ve daha iyi değerlendirirler)di. Allah'ın sizin üzerinizdeki fazlu inayeti ve merhameti olmasaydı, çok azınız müstesna, (hepiniz de) şeytana uyardınız.

Bundan önceki ayetlerin ağırlıklı olarak üzerinde durduğu yahut söz konusu ettiği kişiler zayıf iman sahipleri ve münafıklar olmuştur. Bunların, özellikle savaş emri karşısında dünya tutkusu ve ölüm korkusu ile savaştan nasıl kaçtıkları anlatılmış, fakat savaştan kaçmanın ölümden kurtuluş çaresi olmadığı, zira nerede olurlarsa olsunlar ölümün kendilerini yine de yakalayacağı onlara hatırlatılmıştır. Bunu takip eden ayetlerde yine aynı yaratılışta olan kişilerden söz edilmiş ve bunların, kendilerine isabet eden şeyin hoşlarına gidecek bir menfaat veya bir iyilik olması hâlinde bunu Allah'a, zarara uğramaları hâlinde de Hazreti Peygamber'e nispet eden marazi hâlleri anlatılmış, sonra da hem iyiliğin, hem de kötülüğün, insanın kesb u ihtiyariyle Allah'tan olduğu açıklanmıştır.

Daha sonraki ayetlerin konusu, yine zayıf iman sahipleriyle münafıklardır. Peygambere itaatin Allah'a itaat manasına geldiği beyan edildikten sonra, imanı zayıf kişilerin ve münafıkların, Hazreti Peygamber'in yanında iken ona, *"Emrin baş üstüne."* diyerek itaate amade olduklarını belirtirlerken, yanından ayrıldıktan sonra ona zıt fikirlerle geceledikleri açıklanmış ve peygamberin bunlardan uzak durması emredilmiştir.

Yukarıdaki ayet-i kerimede kendilerinden söz edilenler, kim oldukları belirtilmeksizin yine "onlar" denilerek zikredilmiştir ki bundan, onların daha önceki ayetlerde kendilerinden söz edilen zayıf imanlı kişilerle münafıklar olduğu neticesini çıkarmak pek tabiidir. Nitekim bazı tefsirlerde korku ve emniyete taalluk eden bazı haberlerin münafıklar ve zayıf kişiler tarafından kasıtlı olarak ifşa edilip yayıldığı göz önünde bulundurularak bu görüşe yer verilmiştir. Bununla beraber herhangi bir zümre kastedilmeksizin bütün Müslümanların söz konusu edilmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Zira korku ve emniyet haberlerinin yalnız münafıkları veya zayıf kişileri değil çoğu zaman herkesi ilgilendirdiği ve çeşitli sebeplerle her yerde konuşulduğu da bir gerçektir. Mesele bu yönden ele alındığı zaman, pek çok Müslümanın onu konuşması, bazen zararı dokunacak derecede ona dalması ve dedikodusunu yapması da olağandır. Şu var ki münafıkla, münafık olmayan halktan birinin meseleyi ele alışlarındaki niyet birbirinden çok farklıdır. Her ikisinin de bir haberi ifşa edip yaymakla ika edecekleri zarar aynı olsa bile münafık özellikle bu zararı ve hatta daha büyüğünü ika için bu işi yaparken, halktan olan kişi, zarar vereceğini bilmeden sırf merakını mucip olması ve mahiyetini veya sırrını daha iyi anlama arzusu dolayısıyla bunu yapar. Netice olarak ayet-i kerimede bazı kimselerin halkın ve devletin emniyetiyle ilgili haberleri, ilgililere danışmadan yaydıkları belirtilerek bunun zararına işaret edilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

[83] Onlara güven yahut korku verici haber geldiği zaman, onu hemen yaymışlardır. Hâlbuki o haberi peygambere ve mü'minlerden olan emir sahiplerine götürselerdi, onlardan

(kendi ihtisasları dâhilinde) hüküm çıkaranlar, onu bilirler (ve daha iyi değerlendirirler)di. Allah'ın sizin üzerinizdeki fazlu inayeti olmasaydı, çok azınız müstesna (hepiniz de) şeytana uyardınız.

83 Korku ve güvenlik, umumiyetle savaş zamanlarında ortaya çıkan ve düşman karşısında elde edilecek bir zafer yahut uğranılacak bir hezimet sebebiyle halkın maruz kaldığı psikolojik iki hâldir. Cephede savaşan iki kuvvetten birinin galibiyeti, diğerinin mağlubiyeti yahut düşman mevzileri ve bu mevzilere yerleşmiş düşman kuvvetleri hakkında bilgi toplamak için çıkarılmış keşif kolunun sızma hareketleri ve düşman karşısındaki durumu, devletin savaşla ilgili çeşitli kararları, hâsılı savaş hâlinde iken yürütülen bütün hareketler ve bütün faaliyetler, cephe gerisinde ve faaliyet dışında kalanlar için daima merak konusu olan işlerdendir. Bu merak, ilgisi olsun veya olmasın, herkesi, cereyan eden hadiseler hakkında bir şeyler öğrenmeye sevk eder. Hatta böyle zamanlarda haber peşinde bile koşmaya gerek kalmaz; çünkü peşpeşe her yönden çeşitli haberler gelir.

Ancak bu haberler arasında devletin ve milletin güvenliğiyle yakından ilgili olan ve dolayısıyla yorumlanmaması ve yayılmaması gereken, özellikle de düşman eline geçtiği takdirde zarara sebebiyet verebilecek haberlerin bulunması tabiidir. Bu çeşit haberlerin mana ve mahiyetini bilip anlamadan onları yorumlamak yahut halk arasında yaymak çok büyük tehlikelere yol açabilir. Hatta bazen yalan bir haber halkın paniğe kapılmasına ve daha tehlikeli durumların ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Allah Teâlâ, asırlarca önce indirdiği bu ayet-i kerimeyle, kritik durumlarda aslını araştırmadan ve doğru olup olmadığını anlamadan haber yaymanın tehlikesine işaret etmiş ve Müslümanları bundan menederek böyle bir haberle karşılaşıldığında nasıl hareket edilmesi gerektiğini beyanla buyurmuştur ki:

Bir takım kimseler, kendilerine ulaşan korku veya emniyete müteallik bir haberi, doğru olup olmadığını yahut yayılmasında zarar bulunup bulunmadığını araştırmadan yayacaklarına, onu peygambere ve emir sahiplerine, yani yetkililere sorup danışsalardı, onlar şüphesiz ihtisas ve tecrübeleri dolayısıyla bu haberin mahiyetini bilirler ve ondan çıkarılacak hükme göre nasıl hareket edilmesi gerektiğini onlara anlatırlardı.

Allah Teâlâ'nın korku ve emniyete müteallik haberlerin gelişigüzel yayılmasıyla ilgili bu ikazı, asırlar öncesinde olduğu gibi bugün de önemini aynen muhafaza etmektedir. Nitekim doğruluğu araştırılmadan yayımlanan bir gazete haberinin bazen ne büyük felaketlere yol açabileceği herkes tarafından kabul edilen ve ilgililerce tedbir alınması istenen bir vakıadır.

Allah Teâlâ'nın, korku ve emniyete taalluk eden haberlerde örneği görüldüğü gibi, insanın hayatta karşılaşabileceği diğer birçok hususta ona hidayet etmesi, yol göstermesi ve nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda talimat vermesi, O'nun kullarına olan fazlu inayetinden ve rahmetinin bolluğundandır. Eğer Allah'ın hidayeti ve fazlu rahmeti olmasaydı, ey Müslümanlar, çoğunuz şeytanın vesvesesine kapılır da peygambere, yanında iken, *"Emrin baş üstüne."* deyip yanından ayrıldıktan sonra başka düşüncelerle geceleyen yahut kendisine ulaşan bir haberi, eğrisini doğrusunu araştırmadan yayan kimseler gibi olurdunuz. Binaenaleyh Allah'a ve Resulüne itaat, insanı bu gibi pislik ve çirkinliklerden koruyan yegâne çaredir. Allah'a ve Resulüne itaat etmeyen kimse ise kendisini şeytanın ellerine teslim etmiş kişidir. Nitekim Allah Teâlâ, Nûr suresinin 21. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına ayak uydurmayın. Her kim ona ayak uydurursa, bilsin ki o, hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer üzerinizde Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbiri asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır; Allah, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir."*

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾

[84] Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlu tutulacaksın. İman edenleri de teşvik et. Ola ki Allah, kâfirlerin şiddet ve kuvvetini önler. Zira Allah, kuvvet yönünden de ceza yönünden de çok şiddetlidir.

Allah Teâlâ Müslümanlara, dışarıdan gelecek düşman tehlikesine karşı her yönden hazırlıklı olmayı ve düşmana karşı hakkı ve adaleti korumak için Allah yolunda savaşmayı emretmiş, ancak aralarında bulunan bazı zayıf imanlı kişilerin ve münafıkların savaş karşısındaki isteksiz hâllerini, ölüm korkusu ve dünya tutkusu ile ondan kaçışlarını açıklamış, bu arada Allah'a ve Resulüne itaati de emrederek Resule itaatin Allah'a itaat manasına geldiğini, kim itaat ederse ancak kendisi için itaat etmiş olacağını, yüz çevirenlere ise peygamberin bekçi olarak gönderilmediğini beyanla savaş emrini teyit ettikten sonra, mezkûr beyanına paralel olarak buyurmuştur ki:

[84] Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlu tutulacaksın. İman edenleri de teşvik et. Ola ki Allah, kâfirlerin şiddet ve kuvvetini önler. Zira Allah, kuvvet yönünden de ceza yönünden de çok şiddetlidir.

84 Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Düşmanlarına karşı üstünlük ve zafer kazanmak istiyorsan, Allah'ın emrine uyarak onlarla savaş. Zira sen, *"Savaşı üzerimize niçin farz kıldın?"* deyip de ölüm korkusu ve dünya tutkusu ile savaştan kaçanlardan yahut *"Emrin baş üstüne."* deyip de başka düşüncelerle geceleyenlerden değil, ancak kendi nefsinden ve kendi amellerinden sorumlusun. Şunu da unutma ki Allah'a karşı gelen kimsenin isyanı, O'na itaat edene hiçbir surette zarar vermez. Bu itibarla sen, Müslümanları Allah yolunda savaşmaları için teşvik et; onları heveslendir. Fakat hiçbir surette onları savaşa zorlama; zorlayarak ve tehdit ederek savaş alanına sürme. Senin teşvik ve teşci etmen sayesinde savaşa daha başka bir şevkle katılırlar da İslam'ı ve Müslümanları düşman kuvvetlerinin tasallutundan ve onlara zarar vermelerinden korurlar. Keza senin Müslümanları düşmanla savaşa teşvik ve teşci etmen, mü'minlerin savaş için önceden hazırlıklı olmalarını sağladığı gibi, düşman üzerinde caydırıcı bir rol de oynar ve onların Müslümanlar üzerine saldırmalarını, gerek can ve gerekse mal yönünden onlara zarar vermelerini önler.

Şu da var ki kâfirlerin kuvveti ve şiddeti, mü'minleri korkutup Allah'ın Resulüne itaatten uzaklaştırmasın. Zira asıl kuvvet ve şiddetin sahibi, mü'minlere zafer vadeden, kâfirleri ise hezimete uğratacak olan Allah'tır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki O'nun zafer vaadi, hezimete yol açan sebeplerden sakınan, fakat zafere götürecek esbaba sabır ve sebatla yapışan hak ehli içindir.

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۚ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ
كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا
﴿٨٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

85 Her kim güzel (ve hayırlı) bir işe yardımcı olursa, onun bu işte nasibi bulunur. Kim de kötü bir işe yardımcı olursa, onun da bu işte nasibi vardır. Allah, her şeye hakkıyla kadirdir.

86 Bir selam ile selamlandığınız zaman, ondan daha güzeliyle selam verin yahut aynıyla mukabele edin. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyin hesabını hakkıyla görendir.

87 Allah'tan başka ilah yoktur. O sizi, vukuunda hiçbir şüphe bulunmayan kıyamet günü, muhakkak toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

Bir evvelki ayet-i kerimede yer alan savaşla ilgili emrin muhatabı, –tefsirinde zikrettiğimiz gibi– peygamberin bizzat kendisidir ve Allah Teâlâ bu ayette, *"Ey Muhammed! Kâfirlerle Allah yolunda savaş; zira sen, ancak kendinden sorumlusun."* buyurmuş, sonra da mü'minleri, aynı şekilde kâfirlerle savaşmaları için teşvik etmesini peygamberine emretmiştir. Bu emirden anlaşılan mana odur ki Hazreti Peygamber, Rabbi tarafından nasıl tek başına peygamberlik göreviyle görevlendirilip yakın akrabasından başlamak üzere kendi kavmini, sonra da bütün insanları İslam'a davet etmekle emrolunmuşsa, bu ayet-i kerimede de yine tek başına kalmış olsa bile kâfirlere karşı Allah yolunda savaşmakla emrolunmuş, ayrıca bunun sorumluluğu da kendisine hatırlatılmıştır. Nitekim Hazreti Peygamber, tek başına yüklendiği peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirerek kavminin sert ve şiddetli tepkisine rağmen İslam'ı tebliğ edip onları dalaletten hidayete, zulmetten nura çıkardığı gibi, savaş alanlarında da kâfirlere karşı savaşmaktan geri kalmamış, hatta bir seferinde ashabı hezimete uğradığı hâlde kendisi dimdik ayakta durabilmiştir.

Yukarıdaki ayet-i kerimelerde ise söze şefaatle başlanmış ve *"Kim güzel bir şefaatle şefaatte bulunursa, ondan kendisine bir nasip (sevap) vardır."* denilmiştir ki mealimizde bu cümle *"Her kim güzel (ve hayırlı) bir işe yardımcı olursa onun bu işte nasibi bulunur."* şeklinde ifade edilmiştir.

Şefaat, bir şeyi çift kılmak yahut bir şeye kendi mislini zammetmek, eklemek manasına gelen *şefi*'den isim olup, bir kimseye yardımcı olarak katılmak demektir. Şefaatin bu manası göz önünde bulundurulursa, bu ayet-i kerimenin kendinden önceki ayetle, yani Hazreti Peygamber'e Allah yolunda savaşı emreden ilahî hitapla bağlantısını anlamak kolaylaşmış olur. Zira Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede buyurmuştur ki:

> 85 Her kim güzel (ve hayırlı) bir işe yardımcı olursa, onun bu işte nasibi bulunur. Kim de kötü bir işe yardımcı olursa, onun da bu işte nasibi vardır. Allah, her şeye hakkıyla kadirdir.

85 Bu ayet-i kerimeden anlaşılan mana şudur: Ey Muhammed! Sen, tek başına Allah yolunda kâfirlere karşı savaşla emrolundun. Bu, şüphesiz güzel bir şefaattir; çünkü Allah yolunda kâfirlere karşı savaşmak, hakka yardım ve onu teyit etmektir. Binaenaleyh bundan sonra kim senin yanında yer alır ve Allah yolunda kâfirlere karşı seninle birlikte savaşırsa, hakka yardımda ve onu teyitte sana yardımcı çıkmış ve dolayısıyla hakkın batıla galip gelmesi hâlinde kazanılan zaferde şan ve şe-

refte ve ele geçirilen ganimette hisse sahibi olmuş olur. Bu, elbette güzel ve hayırlı bir işe yardım eden kimsenin dünyadaki mükâfatıdır. Onun ahirette kazanacağı mükâfatın ise haddi hesabı yoktur. Buhârî (*Sahîh*, II. 118) ve Müslim'in (*Sahîh*, IV. 2026) naklettikleri bir hadiste, hadisi rivayet eden Ebû Musa (ra.) der ki: Resulullah'a (sas.) bir ihtiyaç sahibi geldiği zaman, o, meclisteki ashabına döner ve "Bu işin görülmesi için şefaat ve delalet ediniz ki ecirlere nail olasınız. Gerçi Allah, peygamberinin şefaati üzerine istediğine hükmedecektir." buyurdu.

Hazreti Peygamber'in bu hadisinden de anlaşıldığı gibi şefaat, bir işin olması yahut istenilen bir şeyin kabulü için, iş veya istek sahibine yardımcı olmak manasındadır ve bu mana, Hazreti Peygamber'in, hakkın batıla galip gelmesi için kâfirlerle yaptığı savaşta ona yardımcı olmak şeklinde yukarıda yaptığımız açıklamaya da uygundur. Buna göre ayet-i kerimenin, hem Hazreti Peygamber'in, hakkın galebesi için kâfirlerle yaptığı savaşlarda ona yardım etmek hususunda mü'minleri teşvik yönünden özel, hem de güzel ve hayırlı işlerde iş sahiplerine yardımcı olmak yönünden umumi iki manası bulunduğu anlaşılır ki her iki manada da güzel ve hayırlı işlere yardımcı olanlar için, hem dünyada hem de ahirette bu işlerden nasipler veya ecir ve mükâfatlar vardır.

Buna rağmen kim kâfirlerin yanında yer alır ve onlarla birlikte sana karşı savaşırsa ey Muhammed, batılın galebesi için kâfire yardım etmiş olacağından, bu da kötü bir şefaattir ve doğacak kötü sonuçtan elbette o sorumludur; çünkü bunda onun da hissesi vardır ve vebali ona aittir. Yahut daha umumi manasıyla, kim kötü bir işin sonuçlanmasında yardımcı olursa, bunda onun da hissesi vardır ve hem dünyada hem de ahirette bunun cezasını mutlaka çekecektir. Çünkü Allah, her şeyi yapmaya kadirdir. O'nun, güzel ve hayırlı bir işe şefaat eden veya yardımcı olan kimseleri dünya ve ahirette ecir ve sevapla mükâfatlandırması yahut kötü bir işe yardım edenleri de cezalandırması, değişmeyen sünnetinin gereğidir. Kullarının iyi ve kötü amelleri neyi gerektiriyorsa, Allah onu yapmaktan âciz değildir.

Allah Teâlâ, insanlar arasında yakın ilişki ve kuvvetli bağların doğmasına vesile olan şefaat yollarını mü'minlere gösterip onları güzel ve hayırlı işlerinde birbirlerinin yardımına koşmaya teşvik ettikten sonra, nefislerini kin ve haset gibi kötü duygulardan temizlemek, onlara dinin emrettiği en güzel terbiyeyi vermek ve aralarında gerçek manada bir kardeş sevgisini yerleştirmek için selam kurallarını beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[86] Bir selam ile selamlandığınız zaman, ondan daha güzeliyle selam verin yahut ayniyle mukabele edin. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyin hesabını hakkıyla görendir.

86 Ayet-i kerimede geçen *tahıyye* kelimesi selam vermek veya selamlaşmak manasında kullanılmıştır. Ayette, *"Bir tahıyye ile tahıyyelendiğiniz zaman, ondan daha güzeliyle tahıyyede bulununuz."* buyurulmuştur. *Tahıyye*, lügatte, mülk ve uzun ömür manalarında kullanıldığı gibi, dua ve sena manasında da kullanılmıştır. Arapların *hayyekellâhu* (Allah sana uzun ömürler versin.) sözü, karşılaşan iki kişiden birinin diğerine iyi dilek ve temennisine delalet eden bir dua olarak şöhret kazanmıştır. Bunun gibi, "Allah gecenizi hayırlı etsin."; "Allah sabahınızı hayırlı etsin." vb. dua ve tahıyyeler de halk arasında kullanılagelmiştir.

Ancak İslam dini sulh, selamet ve iman dini olduğu için, en güzel tahıyye olarak "selam"ı mü'minlere telkin etmiş, birbirlerine Allah'tan selamet dilemeyi emretmiştir. Konu ile ilgili ayetler şunlardır: *"İman edenler ve salih amel işleyenler, Rablerinin izniyle içinde daimî kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokulurlar. Oradaki tahıyyeleri selamdır."* (14/İbrâhîm, 23);

"Evlere girdiğiniz zaman, Allah katında iyi ve mübarek bir tahıyye olmak üzere kendinizden olan içeridekilere selam verin." (24/Nûr, 61); *"O'na kavuştukları gün meleklerin onlara tahıyyeleri selamdır. Allah onlar için kusursuz bir mükâfat hazırlamıştır."* (33/Ahzâb, 44).

Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyle bize selam ile tahıyyede bulunan birine, ondan daha güzeliyle yahut ayniyle mukabele etmemizi üzerimize vacip kılmıştır. Buna göre, eğer birisi bize *es-selâmu aleyküm* (Allah'ın selamı üzerinize olsun.) demişse, bizim ona cevap olarak vereceğimiz selam, ondan daha güzel olmalıdır. Bu güzellik de ona bazı sözler ilave etmek suretiyle sağlanabilir: *Ve aleykümü's-selâm ve rahmetullâhi ve berekâtuh* (Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sizin üzerinize olsun.) gibi. Bazen bu güzelliği, yalnız söz ilavesiyle değil, aynı zamanda ses tonunu değiştirerek sağlamak gerekir. Çünkü ilk selamı veren kimse, sözlerini belli belirsiz, alçak ve kısık bir sesle, sanki gönülsüz bir şekilde söylemiş olabilir. Ona cevap veren kimsenin ise yüksek sesle ve içten gelen bir istekle mukabele etmesi, selamı daha çok güzelleştiren bir cevap olur.

Selama ayniyle mukabele ise ilk selam verenin sözlerine ilavede bulunmaksızın onu aynen iade etmek manasındadır. Buna göre, *es-selâmu aleyküm* diyen bir kimseye *ve aleykümü's-selâm* diye cevap verilir.

Müslümanların birbirlerini tahıyyeleri veya birbirleri hakkındaki en güzel dua ve senaları selam olduğu içindir ki bu kelime, İslam'a delalet eden ve Müslümanla kâfirin birbirinden ayrılmasını sağlayan bir unvan olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Allah yolunda savaş için sefere çıktığınızda (dövüşeceğiniz kimse hakkında) teenni ile hareket edin (aceleye kapılmayın). Size selam veren kimseye, dünya hayatının malına tamaen, "Sen mü'min değilsin." deyip onu öldürmeye kalkışmayın."* (4/Nisâ, 94). Bu ayet-i kerimeden anlaşılan açık ve kesin mana şudur ki imanlı kimseyi bize verdiği selamdan anlayabiliriz; zira imandan yoksun olanlar bu selamı vermekten uzaktırlar. Bu bakımdan selam, mü'minlerin alamet-i farikaları, yani onların, başkalarından ayırt edilmelerini sağlayan en belirgin özellikleridir. Bununla beraber Müslüman olmayan birisi eğer Allah'ın selamını verecek olursa, ona ayniyle mukabele edip selamına cevap vermek İslam adabındandır. İbn Abbâs, "Allah'ın halkından biri sana selam verecek olursa, Mecusi bile olsa ona mukabele et. Zira Allah, *"Bir selam ile selamlandığınız zaman, ondan daha güzeliyle selam verin yahut ayniyle mukabele edin."* buyuruyor." demiştir ki İbn Abbâs'ın bu görüşü, İslam ulemasının üzerinde ittifak ettiği bir görüştür.

Filhakika Hazreti Peygamber devrinde Yahudiler Müslümanlara selam veriyorlar, Müslümanlar da onlara mukabelede bulunuyorlardı. Ancak Hazreti Peygamber, Yahudiler selam verdiği zaman, onlara sadece *aleyküm* demekle yetinmeyi Müslümanlara emretmiştir. Bunun sebebi de onların Hazreti Peygamber'e selam verirken selamda tahrifat yapmaları *ve es-sâmu aleyke* (Ölüm senin üzerine olsun.) demeleridir. *Ve aleyküm* demekle verilen cevap ise, "Sizin üzerinize de o olsun." demektir. Fakat onlar doğru dürüst selam verdikleri zaman, ne Hazreti Peygamber ne de sahabilerden herhangi biri, buna ayniyle mukabele etmekten hiçbir zaman geri kalmamışlardır. Zira hiç kimse, İslam adabının, Müslüman olmasalar bile insanlar arasında yayılmasına ve onların da bu adapla edeplenmelerine engel olmayı düşünmemiştir. Fakat Hazreti Peygamber devrinden uzaklaşıldıkça ve İslami düşünceye taassup hâkim olmaya başladıkça, Müslümanlar, kendi yaptıklarını Müslüman olmayanlara menetmişler ve mesela Kur'an'a bakmalarına yahut Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu bir kitabı okumalarına engel olmaya çalışmışlardır. Böylece dini ve dinin mukaddes saydığı şeyleri muhaliflerinden koruduklarını ve mukaddesata hürmet ettiklerini zannetmişlerdir. Bu ise Müslüman olmayanların İslami gerçekleri bilip öğrenmesi-

ne engel olmuştur. Oysa Hıristiyanlar, kendi dinlerini, örf ve âdetlerini yayabilmek için kitaplarını parasız dağıtmakta ve Müslümanları kendilerine yaklaştıracak her çareye başvurmaktadırlar. Bu sebepledir ki bugün İslami örf ve âdetler Hıristiyanlar arasında değil, Hıristiyanların pek çok örf ve âdeti Müslümanlar arasında yayılıp kabul görmüştür. İslam'a uymayan yahut İslami olmayan daha birçok tatbikat, yabancı din mensuplarından alınıp benimsenmiş ve tabiatıyla bunların İslam'daki karşılığı ise terk edilip unutulmuştur.

İnsanların birbirlerine hayır dua etmelerine vesile olan ve bu sebeple birbirlerini tanımalarını, kalplerinin birbirine ısınmasını ve aralarındaki birlik ve bağlılık duygularının kuvvetlenmesini sağlayan selamın İslam'daki büyük önemi dolayısıyladır ki Kur'an-ı Kerim'den sonra Hazreti Peygamber'in hadislerinde de ondan sık sık söz edilmiş ve mü'minlere onun adap ve erkânı öğretilmiştir.

Müslim (*Sahîh*, I. 74) tarafından rivayet edilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "İman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de tam manasıyla iman etmiş olamazsınız. Birbirinizi sevmeniz için ben size bir yol göstereyim mi? Aranızda selamı ifşa ediniz."

Buhârî (*Sahîh*, II. 70) ve Müslim (*Sahîh*, IV. 1704) tarafından rivayet edilen bir başka hadiste ise Hazreti Peygamber, Müslümanın Müslüman üzerindeki beş hakkından birinin selam vermek olduğunu bildirmiştir. Bir rivayette de şöyle denilmiştir: "Beş şey vardır ki Müslümanın diğer bir Müslüman kardeşine karşı bunları yerine getirmesi vaciptir. Bunlar, selamı alıp mukabele etmek, aksırana dua etmek, davete icabet etmek, hastayı ziyaret etmek ve cenaze arkasından gitmektir."

Buhârî (*Sahîh*, I. 9, 13; VII. 128) ve Müslim (*Sahîh*, I. 65) tarafından nakledilen başka bir hadiste de Hazreti Peygamber, selam vermeyi, İslam'ın en hayırlı işlerinden biri olarak tanımlamıştır. Abdullah ibn Amr'in rivayetine göre bir adam Hazreti Peygamber'e, "İslam'ın en hayırlı işi hangisidir?" diye sorduğu zaman Hazreti Peygamber, "Yemek yedirirsin; tanıdığına ve tanımadığına selam verirsin." buyurmuştur.

Selam verme adabı ile ilgili olarak, Buhârî (*Sahîh*, VII. 127) ve Müslim'in (*Sahîh*, IV. 1703) rivayet ettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, bir binek üzerinde giden kimse, yaya yürüyene, yaya yürüyen oturana, sayıca az olanlar çok olanlara, küçük büyüğe selam verir ki Hazreti Peygamber'in küçük çocuklara selam verdiği rivayetleri vardır.

Netice olarak diyebiliriz ki selam, İslam'ın ihmal edilmemesi gereken önemli hasletlerinden biridir. Müslümanlar, aralarındaki kardeşlik bağını en güzel biçimde selamlaşma ile kuvvetlendirebilirler ve esasen bu bağın korunmasından da sorumludurlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onları diğer amellerinde olduğu gibi selamlaşmalarında da murakabe eder ve kıyamet günü bütün amelleriyle birlikte onun hesabını da mükelleflerden sorar.

[87] Allah'tan başka ilah yoktur. O sizi, vukuunda hiçbir şüphe bulunmayan kıyamet günü muhakkak toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

87 Kıyâmetin vukuundan şüphe etmek mümkün müdür? Allah birdir ve O'ndan başka ilah yoktur. Binaenaleyh var olan her şeyi dilediği şekilde yaratan, dilediği hükme bağlayan ve dilediği sonuca ulaştıracak olan yalnız O'dur. Nitekim işte O, insanları da yaratmış ve hareketleri için belli kurallar vazederek onlara bu kurallara uymalarını emretmiştir. Eğer bir yerde bir amir varsa ve bu amir, memurlarının uymasını istediği bir takım kurallar da koymuşsa, onların bu kurallara uymalarını sağlayacak, uymayanlar olursa onları da cezalandıracak bir ceza müessesesinin bulunması pek tabiidir ve reddedilemeyecek kadar açık ve kesindir. İşte bu basit misalden hareketle diyebiliriz ki kâinatın tek yaratıcısı ve yegâne hâkimi

ve amiri olan Allah, insanları yarattıktan sonra, peygamberleri vasıtasıyla onlara uymaları gereken ahkâmını bildirmiş, sonra da kıyamet gününden onları haberdar ederek, o gün, istisnasız herkesi toplayacağını, ahkâmına uyanları mükâfatlandırıp karşı gelenleri en acı bir şekilde cezalandıracağını söylemiştir. Allah'ın sözünden kim şüphe edebilir? Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

Allah'ın varlığına ve birliğine iman ile ahirete, ahirette yeniden dirilmeye ve hesaba iman, dinin en önemli iki rüknüdür. Bütün peygamberler, gönderildikleri kavimlere önce bu iki iman esasını tebliğ etmiş, bu iki esasın gerektirdiği şekilde amel etmeleri için onları uyarmışlardır. Bu iki rüknün önemi dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de de bir takım ahkâm serdinden sonra bazen her ikisinin, bazen birinin, bazen de diğerinin zikredilmesini ve hatta sık sık bunlara yer verilmesini anlamak güç değildir. Çünkü biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ tarafından vazedilen ve peygamberi vasıtasıyla insanlara tebliğ olunan bu ahkâmın hikmet-i vücudu, kendileriyle amel etmek ve onlar sayesinde doğru yolu bulmaktır. İşte Kur'an-ı Kerim'de bu ahkâmın zikrinden sonra dinin en önemli iki rüknü olan tevhide ve ahirette ba'se, hesap ve cezaya yer verilmesi, bu ahkâm ile amel edilmesini temin ve teşvik gayesine matuftur. Zira Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, ahiret gününe, o günde yeniden dirilmeye ve dünyada işlenen amellerin hesabının mutlaka görüleceğine iman eden kimsenin, Allah'ın uyulmasını emrettiği ahkâma sırt çevirmesi elbette mümkün değildir. İşte bu manada Allah Teâlâ, insanlara canlarını ve mallarını Allah yolunda cömertçe sarf etmelerini gerektiren savaş emrini verip savaşla ilgili bazı ahkâmı serdettikten sonra, mü'minlerin Allah yolunda savaşmalarını ve savaş ahkâmına uymalarını sağlamak üzere dinin bu iki önemli rüknünü hatırlatmış ve Allah'ın emir ve nehiylerinden gafil olmamalarını ihtar ederek demiştir ki: Allah'tan başka ibadet edecek hiçbir ilah yoktur. Bu itibarla O'na ibadette, emir ve nehiylerine boyun eğmekte kusur etmeyin. Zira dünya ve ahiretteki mutluluğunuz, ruh ve akıl yönünden gelişip olgunlaşmanız, kendiniz gibi bir beşere ubudiyetle kul ve köle olmaktan kurtulmanız, ancak Allah'a ibadet ve itaat etmenizle mümkün olur. Ahireti düşünün; orada mutlaka toplanacak ve hesaba çekileceksiniz. Bunda hiçbir şüphe yoktur; çünkü bu, Allah sözüdür ve O'ndan daha doğru sözlü bir kimse yoktur. O hâlde Allah'ın ahkâmından yine yüz çevirir misiniz?

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضْلِلِ
اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ
حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ
يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا
إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا
قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ
وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

[88] Size ne oluyor ki münafıklar hakkında Allah onları kazandıkları (günahlar) yüzünden tepetakla etmişken, (ihtilafa düşüp) iki grup oluyorsunuz. Allah'ın sapıklığa düşürdüğü kimseleri, siz doğru yola mı iletmek istiyorsunuz? Allah'ın sapıklıkta bıraktığı kimse için (kurtuluşa) asla bir yol bulamazsın.

[89] Onlar küfür işledikleri gibi, sizin de küfür işleyip kendileriyle bir olmanızı arzu etmektedirler. Bu itibarla onlar, Allah yolunda hicret etmedikçe, onlardan (herhangi bir) dost edinmeyin. Eğer (hicret etmekten) yüz çevirirlerse, bulduğunuz yerde onları tutun ve öldürün. Onlardan ne bir dost ve ne de bir yardımcı edinin.

[90] Ancak sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlara yahut sizinle veya kendi kavimleriyle dövüşmek (istemediklerin)den göğsü daralıp size katılanlara dokunmayın. Eğer Allah dileseydi, onları da sizin üzerinize musallat eder, onlar da sizinle dövüşürlerdi. Yok eğer sizden uzaklaşırlar, sizinle dövüşmezler ve barışı size bırakırlarsa, bu takdirde Allah, sizin için onlar aleyhine bir yol açmamıştır.

[91] (Bununla beraber) diğer bazılarını da sizden ve kendi kavimlerinden emin olmak ister bulacaksınız. Fitne için her davet olunuşlarında onun içine baş aşağı dalarlar. Bu sebeple (böyleleri), sizden uzak durmazlar; barışı size bırakmazlar ve ellerini de çekmezlerse, onları bulduğunuz yerde tutup öldürün. İşte böylece sizi, onlara karşı (ve onların öldürülmeleri hususunda) açıkça yetkili kılıyoruz.

Bundan önceki ayetlerle başlatılan savaş ahkâmının bu ayetlerde de devam ettiği ve mü'minlerin bazı davranışları dolayısıyla tevbih ve emirlere muhatap kılındıkları görülmektedir. Ayet-i kerimelerde söz konusu edilenler, Müslümanlığını ilan edip de nifak peşinde koşan münafıklarla mü'minlere karşı dostluk ve yardım gösterisinde bulunup aleyhlerinde faaliyet gösteren müşriklerdir. Ayet-i kerimelerin nüzul sebebi olarak birbirinden farklı muhtelif haberler rivayet edilmiştir. Buhârî (*Sahîh,* V. 181) ve Müslim'in (*Sahîh,* IV. 2142) Zeyd ibn Sâbit tarikiyle rivayet ettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber Uhud Savaşı için yola çıktığında yanında bulunanlardan bir grup, savaşmaktan vazgeçerek geri dönmüştü. Hazreti Peygamber'in ashabı, geri dönenler hakkında iki gruba ayrılmış, bir kısmı, "Bunları öldürelim." derken diğer kısmı öldürülmelerini istememişti. Bu ihtilaf üzerine *"Size ne oluyor ki münafıklar hakkında ihtilafa düşüp iki grup oluyorsunuz?"* ayeti nazil olmuştur.

Tefsirlerde sebeb-i nüzul hakkında başka haberler de vardır ki bunlardan bazıları şöyledir:

1. Ayet-i kerime, Müslüman olarak Medine'ye, Hazreti Peygamber'e gelen bir kavim hakkında nazil olmuştur. Bu kavim Medine'de bir süre kaldıktan sonra Hazreti Peygamber'e gelip sahraya çıkmak üzere ondan izin istemişler, kendilerine izin verildikten sonra da Medine'den ayrılmışlar ve müşriklerle birleşmişlerdir. Müslümanlar arasında bunların durumu münakaşa konusu olmuş, bazıları, "Eğer Müslüman olsalardı bizimle birlikte burada kalırlar, bizim sabrettiğimiz gibi sabrederlerdi." demişler, bazıları da onların Müslüman oldukları iyice anlaşılmadıkça küfre nispet edilmemeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Müslümanlar arasındaki bu ihtilaf ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olmuştur.

2. Ayet-i kerime, Mekke'de Müslüman olduklarını ileri süren, fakat Müslümanlara karşı müşriklere yardım eden bir kavim hakkında nazil olmuştur. Müslümanlar bu kavmin durumunu münakaşa edip iki gruba ayrılınca Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

3. İfk (Hazreti Âişe'ye iftira) hadisesini çıkaranlar hakkında nazil olmuştur.

Müfessirler arasında cari olan âdete göre sebeb-i nüzul, bir ayetin nüzulünden önce veya nüzul sırasında cereyan eden hadiseleri toplamak ve bu hadiseler arasında tefsir yönünden ayete en uygun olanını seçmek suretiyle tespit olunur. Bu sebeple herhangi bir ayetin nüzul sebebi olarak nakledilen hadise, çok defa o hadiseyi ilk olarak değerlendiren ve ayetle hadise arasında bir bağlantı kuran ilk müfessirin anlayışından oluşur ve bir ayet hakkında ileri sürülen esbâb-ı nüzûlün çokluğu ve hatta zikredilen hadiseler arasında yakın bir benzerliğin bazen bulunmayışı bile bu yüzdendir. Ancak burada şu hususa işaret edebiliriz ki ayet-i kerimelerin birbirine delalet eden manalarından da anlaşılacağı üzere, sözü edilen ve bulundukları yerde öldürülmeleri emrolunan münafıklar, Medine'de Müslüman oldukları hâlde Hazreti Peygamber'i ve Müslümanları sık sık meşgul ve rahatsız eden, kendilerinden Bakara suresinde söz edilen ve haklarında *Munâfikûn* adıyla bir de sure indirilen münafıklar değildir. Bunlar, Müslümanlara yakınlık gösteren, fakat müşriklerle birlikte hareket eden ve yine müşrik olan bir zümredir. İşte Allah Teâlâ bunları kastederek mü'minlere hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[88] Size ne oluyor ki münafıklar hakkında Allah onları kazandıkları (günahlar) yüzünden tepetakla etmişken, (ihtilafa düşüp) iki grup oluyorsunuz. Allah'ın sapıklığa düşürdüğü kimseleri siz doğru yola mı iletmek istiyorsunuz? Allah'ın sapıklıkta bıraktığı kimse için (kurtuluşa) asla bir yol bulamazsın.

88 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi ayet-i kerimedeki hitap bütün mü'minlere olmakta beraber, tevbih, münafıklar üzerinde münakaşa edip ihtilafa düşen Müslümanlara yöneliktir. Daha önceki ayet-i kerimelerde savaş ahkâmından söz edilmiş ve konu, Allah'tan başka, kendisinden korkulan, huşu duyulan ve kendisi için, ahkâmı terk edilebilecek bir ilahın bulunmadığı hususundaki açık ve kesin beyanla noktalanmıştı. Yukarıdaki ayet-i kerimeler ise kendinden önceki ayetlerle irtibatını sağlayan ve istifham-ı inkâriyi diğerlerinden ayıran bir *fâ* harfiyle gelmiş ve denilmiştir ki: Ey mü'minler! Mademki Allah Teâlâ size kendi yolunda savaşmanızı emretmiş, savaştan kaçanları ve *"Savaşı neden bizim üzerimize farz kıldın?"* diyenleri tehdit etmiş ve mademki Allah'tan başka itaat olunacak, emir ve nehiyleri kendisi için terk edilebilecek bir ilah yoktur, o hâlde size ne oluyor da münafıklar hakkında ihtilafa düşüp iki gruba ayrılıyor ve bölünüyorsunuz? O münafıklar ki Allah'a ve peygamberine inanmamış müşrikler olmalarına rağmen, size, sizin kuvvetli anınızda dostluk gösterisinde bulunuyorlar; zayıf anınızda ise size düşmanlık besliyorlar ve diğer müşriklerle birlikte aleyhinize faaliyet gösteriyorlar. Siz ise bir kısmınız onların dostluğuna güvenerek onlarla dost kalalım diyorsunuz. Bir kısmınız da onlara düşman muamelesi yapılmasını istiyorsunuz. Hâlbuki onları Allah haktan uzaklaştırmış ve tepetakla etmişken, yani onlar size dost görünüp de ters yüz edip müşriklere yönelmiş ve şirke dalmışken, siz onlar hakkında nasıl böyle tefrikaya düşüyorsunuz? Allah'ın sapıklığa düşürdüğü kimseleri siz doğru yola mı ileteceksiniz?

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede kendilerinden söz edilen münafıkların, tepetakla edilişlerini ve sapıklıkta bırakılışlarını kendisine isnat etmiş ve onları kendisinin tepetakla ettiğini ve sapıklıkta bıraktığını bildirmiştir. Bu, şüphesiz Allah'ın kullarını zora koşması veya onlara zulmetmesi manasında değildir. Tepetakla olanlar ve sapıklıkta kalanlar, elbette kendi amelleriyle kendilerini böyle bir akıbete hazırlamışlar, Allah da onları layık oldukları bu neticeye ulaştırmıştır. O hâlde kendi günahları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan ve bu günah yığınından kurtulmak için en ufak bir harekette de bulunmayan bu münafıkları hiç kimse zulmetten nura yahut dalalet-

ten hidayete çıkaramaz. Hiç kimse onları hakka ulaştıracak bir yol bulamaz. Zira hak için tek bir yol vardır; o da Allah Teâlâ'nın *sırat-ı mustakim* olarak yalnız mü'minleri hidayet ettiği yoldur. Bu yolun sağında ve solunda ise sadece batıla giden pek çok yollar vardır ve her kim bu yollardan birine sülûk ederse, sülûk ettiği bu yolda ilerlediği ölçüde haktan uzaklaşır. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm suresinin 153. ayetinde buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Bu, hiç şüphesiz benim dosdoğru yolumdur; bu itibarla ona uyun; diğer yollara uymayın. Aksi hâlde sizi O'nun yolundan ayırır."* Allah'ın doğru yolu, insanın bütün amellerini akl-ı selimine vurarak hak olduğuna, hâlde ve istikbalde menfaatinin kendisinde bulunduğuna kani olduğu amellere tabi olmakla tebeyyün eder. İnsanın bu yoldan uzak kalmasının belli başlı sebepleri ise, taklit, gurur ve geçici menfaatlerine kanarak üzerinde bulunduğu yolun en mükemmel yol olduğu hususundaki yanlış zannı ve bu zan üzerindeki inat ve ısrarıdır. Böylece hakkı batıldan, gerçek menfaati zarardan ayırt edebilecek olan aklı da devre dışı bırakarak batıla saplanan insan, Allah'ın dosdoğru yolundan uzaklaşmış olur ve hiç kimse onu bu yoldan ayırıp hak yola sokamaz.

İşte, bazen Müslümanlara dost görünseler bile aslında onların en büyük düşmanları olan ve üzerinde bulundukları Allah'ın gerçek dininin de tamamıyla ortadan kalkmasını cânu gönülden arzulayan kâfir münafıkların hâli budur.

[89] Onlar küfür işledikleri gibi, sizin de küfür işleyip kendileriyle bir olmanızı arzu etmektedirler. Bu itibarla onlar, Allah yolunda hicret etmedikçe, onlardan (herhangi bir) dost edinmeyin. Eğer (hicret etmekten) yüz çevirirlerse, bulduğunuz yerde onları tutun ve öldürün. Onlardan ne bir dost ve ne de bir yardımcı edinin.

89 Ey mü'minler! İşte sizin dostluklarına güvenip size yardım edeceklerini umduğunuz ve hidayette olduklarını düşündüğünüz bu münafıklar, sadece kendi küfürleriyle hemhâl olan ve başkalarının inancıyla ilgilenmeyen kâfirlerden değildirler. Bunlar, sizin imanınızdan ve İslam'ınızdan dolayı size düşman olan ve bütün benlikleriyle sizin de imandan ve İslam'dan koparak kendi yollarına girmenizi, kısacası, sizin de kendileri gibi kâfir olmanızı isteyen kâfirlerdir. Bütün arzuları, sizinle birlikte, üzerinde bulunduğunuz İslam'ın ortadan kalkması ve yeryüzünden silinmesidir.

İşte, İslam'a ve Müslümanlara karşı davranışları bu olan münafıklar, hicret edip sizinle birlik olmadıkça onların müşriklere karşı size yardım etmeleri için onlardan dost edinmeyin. Çünkü gerçek mü'min, peygamberi ve onunla birlikte olan mü'minleri tehlike içinde bırakmaz ve âciz kalmadıkça onlara hicret etmekten vazgeçmez. Fakat haklarında ihtilafa düştüğünüz işte bu münafıklar, hicrete kadir oldukları hâlde hicret etmemişlerdir. Bu da onların nifaklarının en açık delilidir.

Ayet-i kerimede söz konusu edilen hicret, bazı müfessirler tarafından, Hazreti Peygamber'in Buhârî (*Sahîh*, I. 9) tarafından da rivayet edilen, "Muhacir, Allah'ın nehyettiği şeylerden hicret eden kimsedir." hadisiyle tefsir edilmiştir ki bu mana, günahkâr mü'minleri de şamildir; zira nice mü'min ve Müslüman kişiler vardır ki bunlar, imanları kemal mertebesine ulaşmadığı için Allah'ın nehyettiği pek çok günahtan el çekmezler ve dolayısıyla muhacir sayılmazlar. Buna rağmen İslam, böyle kimselere kâfir denilmesine asla rıza göstermemiştir.

"Allah yolunda hicret etmedikçe onlardan dost edinmeyin." sözü ile Medine'de oturan münafıkların kastedilmediği açıktır. Zira Hazreti Peygamber bunlardan hiçbirinin öldürülmesine izin vermemiştir. Buna göre hicret ile kastedilen mananın, iman edip Müslümanlara katılmak ve on-

larla birlikte müşriklere karşı Allah yolunda savaşa çıkmak olduğu anlaşılır. O hâlde bu ayet-i kerimede Allah Teâlâ'nın mü'minlere yönelttiği emir şöyle açıklanabilir: Ey mü'minler! Aslında müşrik olup da size dost görünen, fakat size karşı müşriklerle birlikte olan kimseler, iman edip size katılmadıkça onlardan dost edinmeyin. Eğer imandan ve hicretten yüz çevirirlerse, bulduğunuz yerde onları tutup öldürün. Onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinin.

Tarihen sabittir ki eğer bu emirle kastedilenler Medineli münafıklar olsaydı, Hazreti Peygamber Rabbinin bu emrini yerine getirmekte asla tereddüt göstermez, en azından onların lideri ve kışkırtıcısı Abdullah ibn Ubeyy'i öldürtür, böylece diğerlerine gözdağı vermiş oturdu. Oysa bilinen bir gerçektir ki bu adamın nifakına tahammül edemeyen Ömer ibnu'l-Hattâb, onu öldürmek için Hazreti Peygamber'den izin istediği zaman, Allah'ın Resulü (sas.), "Peygamber, ashabını öldürtüyor." dedirtmemek için ona izin vermemiştir. Hatta bu meşhur münafığın ölümünde onun namazını kıldığı ve defnedilirken oğlunun isteği üzerine cenazesine sarılmak üzere gömleğini verdiği malumdur. Şu var ki Allah Teâlâ, sevgili peygamberinin, bu münafığın namazını kıldırmasından hoşnut olmamış ve bununla ilgili olarak, Tevbe suresinin 84. ayetini indirmiştir: *"Onlardan ölen bir kimsenin namazını sakın (bir daha) kılma ve kabri başında da durma. Zira onlar, Allah'ı ve Resulünü inkâr etmişler ve fasık olarak ölmüşlerdir."*

Bu açıklamadan sonra şu husus açıkça anlaşılmış olmaktadır ki yukarıdaki ayet-i kerimelerde kendilerinden söz edilen münafıklar, Müslümanlara dost olan ve onlarla dostluk ve yardım anlaşmaları yapan kâfirlerdir. Ne var ki Müslümanlar onların dostluklarına güvenip onlara yöneldikleri zaman, onlar yüz çeviriyorlar, Müslümanlar ahitlerine sadık kaldıkları hâlde onlar bunu bozuyorlardı. Bu davranışları ise şüphesiz, Müslümanlara zarar vermek gayesine matuf idi ve İslam, elbette bunu müsamaha ile karşılayamazdı. Nitekim Allah Teâlâ, münafıklık eden bu kâfirlere karşı en sert tedbiri almış ve bulundukları yerde tutulup öldürülmelerini emretmiştir.

Ahitlerini bozan kâfirlere karşı İslam'ın bu sert muamelesi, ahde sadakatin önemini gösteren bir ölçü olarak da değerlendirilmesi gerekir. Nitekim bu ayet-i kerimedeki emr-i ilahî gereği bulundukları yerde öldürülmeleri gereken bu münafık kâfirlerden bazısı, eğer Müslümanlarla aralarında ahit bulunan bir kavme sığınacak olurlarsa, öldürülmekten kendilerini kurtarmış olurlar. Çünkü bunları öldürmeye kalkışmak, ahdi bozmak manasına gelir ki İslam buna hiç bir surette izin vermemiştir. Nitekim Allah Teâlâ, müteakip ayette, anlaşmalı kavme sığınanları, öldürme emrinden istisna ederek şöyle buyurmuştur:

[90] Ancak sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlara yahut sizinle veya kendi kavimleriyle dövüşmek (istemediklerin)den göğsü daralıp size katılanlara dokunmayın. Eğer Allah dileseydi, onları da sizin üzerinize musallat eder, onlar da sizinle dövüşürlerdi. Yok, eğer sizden uzaklaşırlar, sizinle dövüşmezler ve barışı size bırakırlarsa, bu takdirde Allah, sizin için onlar aleyhine bir yol açmamıştır.

90 Müfessirlerin büyük çoğunluğu, öldürülmekten istisna edilenlerin küffar olduğu hususunda hemfikirdirler. Zira Müslümanlarla savaşanlar ve onları buldukları yerde öldürenler kâfirlerden başkası değildir. Kâfirlerin Müslümanlara karşı davranışları bu olunca, Allah Teâlâ da bazı istisnalarla kâfirlere aynı muamelenin yapılmasını, yani onların da bulundukları yerde tutulup öldürülmelerini emretmiştir.

Bazı kâfirlerin öldürülmekten istisna edilmeleri, başlıca iki sebebe dayanır:

1. Müslümanlarla aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınmış olmaları. Bu sığınma, sığınan

kâfirlerin de anlaşma hükümlerine ister istemez tabi olmalarını ve sığındıkları kavim gibi Müslümanlara zarar vermekten veya onları öldürmekten sakınmalarını gerektirir. Bu husus, İslam dininin, İslam'a ve Müslümanlara zararı dokunmayan kimselere ve özellikle kâfirlere karşı ne kadar müsamahalı ve ne kadar barışsever bir din olduğunun apaçık delilini teşkil eder.

2. Müslümanlarla yahut kendi kavimleriyle dövüşmek istememeleri sebebiyle göğüslerinin daralması ve sulh yapmaktan başka çare kalmadığını anlayarak Müslümanlara gelmeleri. Daha açık bir ifadeyle, Müslümanlarla savaşmaktan vazgeçmeleri, öldürülmekten istisna edilmelerinin ikinci sebebidir. Bunlar, hem Müslümanlarla anlaşmalarını bozmamak için dövüşmezler; hem de dövüşecekleri kimseler, kendi kavimlerinden oldukları için onlarla dövüşmeyi ağır bulurlar. Bunlar, Müslüman olmasalar ve barış hâlinde Müslümanlar lehine hareket etmeseler bile onların aleyhinde de olmadıkça ve onlara zararları dokunmadıkça, bunu, Müslümanların ve İslam'ın lehine bir durum olarak mütalaa etmekte elbette hiçbir sakınca yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, bunda Müslümanların lehine bir durum olduğuna delalet etmek üzere, *"Eğer Allah dileseydi, onları da sizin üzerinize musallat eder, onlar da sizinle dövüşürlerdi."* buyurmuştur. Binaenaleyh kâfirlerin, yukarıda açıklanan iki sebeple Müslümanlara kötülük etmekten ve onları öldürmekten el çekmeleri, Allah'ın Müslümanlar üzerindeki rahmetinin bir neticesidir. Kâfirler Müslümanları öldürmekten el çekince, Müslümanların da kâfirlerle savaşmalarına gerek kalmaz. Bu husus, Bakara suresinin 190-192. ayetlerine de tamamen uygundur. Bu ayetlerde şöyle buyurulmuştur: *"(Ey mü'minler!) Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın; fakat aşırı gitmeyin; zira Allah aşırı gidenleri asla sevmez. Onları bulduğunuz yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne öldürmekten beterdir. Fakat savaştan vazgeçerlerse, siz de onları bırakın. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir. Fitne bitinceye ve din sırf Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer onlar (savaştan) vazgeçerlerse, (siz de onlardan elinizi çekin); zira zalimlerden başkasına düşmanlık gerekmez."* Bakara suresinin bu ayetlerinde gördüğümüz manayı, tefsirini yaptığımız bu ayet-i kerimede de aynen görmek mümkündür. Nitekim bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yok eğer sizden uzaklaşırlar, sizinle dövüşmezler ve barışı size bırakırlarsa, bu takdirde Allah, sizin için onlar aleyhine bir yol açmamıştır."* Yani yukarıda zikrettiğimiz iki istisnadan biriyle kâfirler size sataşmaktan ve sizinle savaşmaktan el çeker ve barışı size bırakırlarsa ve sizde de buna karşı tam bir güven hâsıl olursa, Allah da sizin için onlarla savaşmaya ve onları öldürmeye bir yol açmamıştır; kısacası onlarla savaşmanıza izin vermemiştir.

[91] (Bununla beraber) diğer bazılarını da sizden ve kendi kavimlerinden emin olmak ister bulacaksınız. Fitne için her davet olunuşlarında onun için baş aşağı dalarlar. Bu sebeple (böyleleri) sizden uzak durmazlar; barışı size bırakmazlar ve ellerini de çekmezlerse, onları bulduğunuz yerde tutup öldürün. İşte böylece sizi onlara karşı (ve onların öldürülmeleri hususunda) açıkça yetkili kılıyoruz.

91 Kâfirler arasında başka bir grup daha vardır ki İslam'la ve Müslümanlarla savaşmazlar; diğerleri gibi İslam'ın ve Müslümanların yeryüzünden silinmesi için gayret sarf etmezler; Müslüman da olmamışlardır. Fakat mü'minler ile kâfirler arasında müteredditirler ve her iki gruba da yakınlık gösterirler. Müslümanların yanında Müslümanlardan, kâfirlerin yanında da kâfirlerden olurlar. Böylece kendilerini her iki tarafın yanında da emniyette hissederler. Onların bütün düşünceleri, canlarının ve mallarının selametidir. Ne var ki onlar, gerek İslam'a yakınlık göstermek ve gerekse savaşı terk etmek ve sulh anlaş-

maları yapmak suretiyle kendilerini Müslümanlar yönünden emniyete almak isteseler bile müşriklerin davetine icabet edip fitneye karışmaktan ve Müslümanlarla savaşlarında onlara yardım etmekten kendilerini alamazlar.

İşte bu gibiler hakkında da Allah Teâlâ'nın hükmü açık ve kesin olup O, bu hususta mü'minlere şu emri vermiştir: Eğer onlar da sizden uzak durmazlar ve sizi kendi başınıza bırakmazlar, sulh ve sükûnu İslam'ın ve Müslümanların nef'ine yarayacak şekilde düzenlemenize engel olmaya ve müşrikler safında sizinle dövüşmeye devam edecek olurlarsa, onları bulduğunuz yerde tutup öldürün. Tecrübe ile sabittir ki böylelerinin en iyi ilacı budur. Onların öldürülmeleri hususunda size açık ve kesin deliller verdik ve sizi buna tam yetkili kıldık.

Ayet-i kerimenin bu son ibaresi, bir evvelki ayet-i kerimenin sonunda yer alan ibarenin tam karşıtıdır. Zira o ayet-i kerimede, *"Sizden uzak dururlar, sizinle dövüşmezler ve barışı size bırakırlarsa, bu takdirde Allah, sizin için onlar aleyhine bir yol açmamıştır."* şeklinde buyurulduğu hâlde bu ayet-i kerimede Müslümanlardan uzak durmayanların, onlarla dövüşenlerin ve barışı onlara bırakmayanların öldürülmelerini Müslümanlara emretmiş ve bu hususta onlara apaçık deliller ve tam yetki vermiştir.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَصَّدَّقُوا ۚ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۗ وَاِنْ كَانَ مِنْ
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۖ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ
مُتَتَابِعَيْنِ ۟ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا
فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

92 Bir mü'minin bir mü'mini hata dışı öldürmesi olmaz. Eğer bir kimse, bir mü'mini hataen öldürürse, (cezası), mü'min bir köle azat etmek ve öldürülenin ailesine –o ailenin sadaka olarak bağışlamaması hâlinde– teslim edilen bir diyettir. Eğer ölen, mü'min olduğu hâlde size düşman bir kavimden ise bu takdirde (ceza), mü'min bir köle azat etmektir. Eğer sizinle onların arasında antlaşma bulunan bir kavimden ise öldürülenin ailesine teslim olunan bir diyet ve mü'min bir köle azadıdır. Fakat kim (bunu) bulamazsa, (cezası), Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için iki ay peş peşe oruç tutmaktır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

93 Her kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde daimî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.

Allah Teâlâ mü'minlere Allah yolunda savaşı emredip İslam ve Müslüman düşmanlarıyla savaşmanın Allah'a ve Resulüne itaatin bir gereği olduğunu beyanla imanı zayıf olanların ve münafıkların ölüm korkusuyla savaştan nasıl kaçtıklarını, hâlbuki ölümden kaçmakla ondan kurtuluşun mümkün olmadığını açıklamış, Müslümanlara yakınlık gösterip kâfirlerle işbirliği yapan ve onlarla birlikte Müslümanlara karşı savaşan kâfir münafıkların bulundukları yerde tutulup öldü-

rülmelerini, ancak bunların Müslümanlarla anlaşmalı bir kavme sığınıp savaştan el çekmeleri veya Müslümanlara iltihak etmeleri hâlinde onlara dokunulmamasını emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde öldürülmesi şeran helal olmadığı hâlde hataen ve kasıtlı olarak öldürülen kimseler hakkındaki hükmünü beyanla buyurmuştur ki:

92 Bir mü'minin bir mü'mini hata dışı öldürmesi olmaz. Eğer bir kimse, bir mü'mini hataen öldürürse, (cezası), mü'min bir köle azat etmek ve öldürülenin ailesine —o ailenin sadaka olarak bağışlamaması hâlinde— teslim edilen bir diyettir. Eğer ölen, mü'min olduğu hâlde size düşman bir kavimden ise bu takdirde (ceza), mü'min bir köle azat etmektir. Eğer sizinle onların arasında antlaşma bulunan bir kavimden ise öldürülenin ailesine teslim olunan bir diyet ve mü'min bir köle azadıdır. Fakat kim (bunu) bulamazsa, (cezası), Allah tarafından tevbesinin kabul edilmesi için iki ay peş peşe oruç tutmaktır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

92 Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin başında bir mü'minin bir mü'mini öldürmesini nehyetmiş ve böyle bir fiilin, bir mü'minin mü'minlik sıfatına hiçbir surette yakışmayacağını açık ve kesin bir üslup ile beyan buyurmuştur. Bir öldürme fiilinin nefyi, çok defa şöyle bir ibare ile ifade edilir: Bir mü'min bir mü'mini öldürmez. Fakat ayet-i kerimede öyle bir ifade kullanılmıştır ki bununla sadece öldürme fiili nefyedilmemiş, bu fiil nefyedilirken, bilhassa mü'minin sıfatına dikkat çekilerek bu sıfattaki bir kimseden böyle bir fiilin sâdır olmayacağı vurgulanmıştır. Bu manada Allah Teâlâ buyurmuştur ki: Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Çünkü onun sahip olduğu sıfat yahut kalbini dolduran iman, ona bu fiili işleme imkânı vermez. Çünkü kalpte iman olduğu sürece nefsin asıl hâkimi ve hükümranı odur; insan iradesi, yalnız onun taht-ı tasarrufunda ve yalnız onun sevk u idaresindedir. Bu sebeple insandan iradesi dâhilinde sâdır olacak her fiil, işlenecek her amel, imanın kontrolünden geçmek ve tabiri caizse, ondan vize almak zorundadır. Eğer bir fiil veya bir amel, imana aykırı düşüyorsa, onun insandan sâdır olmaması için, iman, onu vücuda getirecek bütün uzuvları uyarır ve onun vücut bulmasına engel olur. İşte bu sebepledir ki bir mü'min bir mü'mini asla öldürmez. Çünkü imanın bu konudaki düsturu, Allah Teâlâ'nın şu sözü olmuştur: *"Kim bir nefis veya yeryüzünde bir bozgunculuk karşılığı olmaksızın bir kimseyi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur."* (5/Mâide, 32).

Bununla beraber, insan iradesine dayanmayan ve sadece el ve ayak gibi insan uzuvlarından birinin hatalı bir hareketiyle yahut hatalı bir düşünce ile öldürme fiilinin vuku bulduğu da bir gerçektir. Bu gibi durumlarda ne imanın irade üzerinde ne de iradenin uzuvlar üzerinde hiçbir rolü ve tesiri yoktur. Yahut böyle bir tesir söz konusu olsa bile bu durum zandan kaynaklanmış ve uzuvlar, yanlış zanna dayalı iradenin emrini yerine getirmiş olur. Mesela savaşta bir mü'min diğer bir mü'mini öldürmez. Fakat bir mü'min, karşısına çıkan birinin kâfir olduğunu zannederek onu öldürürse yanlış bir zanla bir mü'mini öldürmüş olur.

Allah Teâlâ ayet-i kerimede mü'minin mü'mini bilerek ve isteyerek öldürmesini nefyetmiş, fakat hataya ve yanlış zanna dayalı öldürme fiilini bu nefiyden istisna eylemiştir. Buna göre, mü'min mü'mini asla öldürmez; ancak mü'minin de insan olması ve hatadan salim bulunmaması sebebiyle mü'mini hataen öldürmesi olağandır. Şu var ki mü'minin mü'mini hata ile de olsa öldürmesi, onun tedbirdeki kusuruna delalet eder ve bu kusur da cezayı gerektirir. Bu sebepledir ki hiç kimse, insanın hata ve nisyan (unutkanlık) ile malûl olduğunu ileri sürerek hatasının sebep

olduğu öldürme suçundan kendisini tebriye edemez. Nitekim Allah Teâlâ, Bakara suresinin son ayetinde mü'minlere talim ettiği duada, *"Rabbimiz! Unutmuş yahut hata yapmışsak, bizi bu yüzden muaheze etme!"* buyurmuştur ki bu, unutan yahut hata yapan kimselerin bu yaptıklarından dolayı muaheze edileceklerine, yani cezalandırılacaklarına delalet eder. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, mü'minin mü'mini ancak hata neticesi öldürmüş olabileceğine işaret ettikten sonra, bu hataya ve dolayısıyla ölüme yol açan tedbirsizlik, dikkatsizlik ve benzeri kusurlar sebebiyle mü'mini öldüren kimsenin cezasını zikretmiş ve *"Eğer bir kimse, bir mü'mini hataen öldürürse, (cezası), mü'min bir köle azat etmek ve ölenin ailesine –o ailenin sadaka olarak bağışlamaması hâlinde– teslim edilen bir diyettir."* buyurmuştur. Buna göre, hata ile katil olan mü'minin cezası, mü'min bir köle azadı ile ölenin ailesine ödeyeceği diyetten ibarettir.

1. Mü'min köle azadı: Köle azadı, ortadan kaldırılan veya yok edilen mü'min hür bir insanın yerine, yine mü'min hür bir insan ikame etmek manasındadır. Çünkü kölelik, yokluğun değişik bir ifadesidir. Köle insana var olan bir insan nazariyle bakılmaz; varlığı hesaba katılmaz. Bu bakımdan köle ile yokluk eşittir. Bir köleyi azat etmek ve ona hürriyetini bağışlamak ise bir insan icat etmek ve insanlık âlemine bir insan bağışlamak veya bir insan kazandırmak demektir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ceza olarak mü'min bir köle azat edilmesini emretmekle, öldürülüp ortadan kaldırılan veya yok edilen bir mü'minin telafisini istemiş olmaktadır. Bu, hata ile bir mü'min öldürmenin keffareti olup Allah'ın katil üzerindeki hakkıdır ve bu hakkın sahibine elbette ödenmesi gerekir.

2. Ölenin ailesine ödenmesi gereken diyet: Katilin ödemek zorunda olduğu bir hak da maktulün ailesine aittir. Çünkü katil, hata ile de olsa bu ailenin bir ferdini öldürmüş ve o aileye büyük zarar vermiştir. Binaenaleyh bu ailenin katilden maktulün demini talep etmesi yahut tazminat istemesi çok tabiidir. Katil her ne kadar bir köle azat etmişse de bununla ancak Allah'ın hakkını ödemiş olmakta, ailenin zararı karşılanmış olmamaktadır. İşte katilin, maktulün ailesine de ödemek zorunda olduğu bu tazminata hukuk dilinde *diyet* denilmiştir. Ayet-i kerimede diyet nekre olarak zikredilmiştir ki bundan, maktulün ailesince kabul edilebilecek bir miktar mal veya para anlaşılır. Bununla beraber sünnet, Araplar arasında maruf ve makbul ölçülere göre bunu tayin ve tespit etmiştir. Buna göre, hataen öldürülen hür bir Müslümanın diyeti, yaşları muhtelif yüz devedir. İcma da bunun üzerinde vaki olmuştur. Maktulün ailesi rıza gösterdiği takdirde yüz deve yerine onların kıymetini ödemek de mümkündür. Kadının diyeti ise erkeğin diyetinin yarısı kadardır. Çünkü erkeğin öldürülmesiyle hâsıl olan zarar, kadının öldürülmesiyle hâsıl olacak zarardan daha büyüktür.

Ayet-i kerimenin sebeb-i nüzulü hakkında iki ayrı hadiseye işaret edilir. Birincisi, Ayyâş ibn Ebî Rabî'a'nın kâfir zannederek Hâris ibn Yezîd el-Âmirî'yî öldürmesidir. Ayyâş, Ebû Cehil'in ana bir kardeşi idi ve Müslüman olmuştu. Ebû Cehil ise azılı bir kâfir idi. Âmir ibn Lueyoğullarından Hâris ibn Yezîd ile birlikte kardeşi Ayyâş'a Müslüman olması dolayısıyla işkence ederdi. Bu sebepten Ayyâş, Hâris'e karşı içinde kin besliyordu. Ancak sonraları Hâris de Müslüman olmuş ve hicret maksadıyla yola çıkmıştı. Bir rivayete göre bu hicret sırasında Harre'de bir rivayete göre de Mekke fethinde Ayyâş ile Hâris karşılaşmışlar; Hâris'in Müslüman olduğunu bilmeyen Ayyâş onu öldürmüş, sonra da Hazreti Peygamber'e hadiseyi haber vermişti. Bunun üzerine bu ayet-i kerime indirilmiştir.

Sebeb-i nüzul olarak zikredilen ikinci hadise ise Ebû'd-Derdâ ile ilgilidir. Ebû'd-Derdâ, bir kâfiri öldürmek için kılıcını çekip üzerine yürüdüğü zaman, adam *lâ ilâhe illallâh* demiş, fakat Ebû'd-Derdâ, onun, bu sözü ölüm korkusuy-

la söylediğini düşünerek onu öldürmüştür. Ancak bundan büyük üzüntü duymaya başlayınca da Hazreti Peygamber'e giderek hadiseyi anlatmış ve "Onun ölüm korkusuyla bu sözü söylediğini düşündüm." demesi üzerine Hazreti Peygamber, "Onun kalbini mi yardın?" buyurmuş, sonra da bu ayet nazil olmuştur.

Bir mü'minin hata ile öldürülmesi hâlinde katilin, maktulün ailesine diyet ödemesi, Allah Teâlâ'nın bu ayet-i kerimedeki hükmü gereğince vaciptir. Ancak Allah Teâlâ, araya bir ölüm ve öldürme olayı girmiş olsa bile bir hata sebebiyle mü'minler arasındaki kardeşlik duygularının kin ve düşmanlığa dönüşmemesi ve kırgınlığın ilanihaye devam edip gitmemesi için diyetin kaldırılabileceğini, ancak bunun da maktulün ailesinin katili bağışlamasıyla mümkün olabileceğini bir istisna ile beyan buyurmuş ve bu bağışlamayı da maktul ailelerini affa teşvik ve tergib etmek maksadıyla "sadaka" olarak isimlendirmiştir.

"Eğer ölen, mü'min olmakla beraber size düşman bir kavimden ise bu takdirde (ceza), mü'min bir köle azat etmektir." Mü'min olduğu bilinen ve Müslümanlar arasında yaşayan bir kimsenin yanlışlıkla öldürülmesi hâlinde katilin, keffaret olarak mü'min bir köle azat etmesi ve maktulün ailesine diyet vermesi gerektiği beyan edildikten sonra, düşman bir kavme mensup olarak öldürülen bir mü'minle ilgili hüküm zikredilmiştir. Yukarıda nüzul sebebi olarak işaret ettiğimiz hadisede adı geçen Hâris ibn Yezîd, bunun örneğini teşkil eder. Zira Hâris, Hazreti Peygamber'in ve mü'minlerin düşmanı olan ve onlarla savaş hâlinde bulunan Kureyş'e mensup idi. İman etmiş, fakat hicret etmemişti. Bu sebeple Müslümanlar onun iman ettiğini bilmiyorlardı. Ayyâş ibn Ebî Rabî'a da onu bu yüzden ve hicret için Mekke'den çıktığı bir sırada öldürmüştü. İşte Hâris gibi dâr-ı harpte iman eden ve fakat iman ettiği bilinmeyen bir kimse öldürülürse ki o da hataen öldürülmüş demektir; katile sadece keffaret gerekir; yani bir köle azat eder; fakat diyet gerekmez; çünkü diyeti alacak maktulün ailesi, dâr-ı harptedir ve Müslümanlara karşı savaş hâlindedir. Onlara diyet vererek kuvvetlendirmek ve Müslümanlara karşı savaşlarında onlara yardımcı olmak elbette olacak işlerden değildir.

Eğer öldürülen kimse, Müslümanlarla aralarında anlaşma bulunan bir kavme mensup olursa, bu takdirde maktulün ailesine verilmek üzere bir fidye ile mü'min bir köle azadı vacip olur. Zira aralarında sulh bulunan iki kavmin, birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri gerekir. Anlaşmalı veya zımmi, bir mü'min tarafından öldürülürse, bir mü'min öldürülmüş gibi, maktulün ailesine teslim edilmek üzere diyet verilir ve Allah'ın hakkına karşılık da keffaret olarak mü'min bir köle azat edilir. Mü'minin diyetinde işaret ettiğimiz gibi, burada da diyet nekre olarak zikredilmiş ve verilecek malın tespiti maktulün ailesine bırakılmıştır. Zira bazı kavimlerde deve geçerli bir mal olduğu hâlde bazı kavimlerde altın veya gümüş tercih edilip diyet olarak talep olunduğu bilinmektedir.

Gayr-i müslimlerin diyeti hakkında Hazreti Peygamber'den gelen rivayetler arasındaki ihtilaf sebebiyle, fakihler arasında da değişik görüşler ileri sürülmüştür. Ahmed ibn Hanbel (*Müsed,* II. 180), Tirmizî (*Sünen,* IV. 25), Nesâî (*Sünen,* VIII. 45) ve İbn Mâce'nin (*Sünen,* II. 142) değişik ifadelerle rivayet ettikleri bir hadiste Hazreti Peygamber, kâfirin diyetinin, müslimin diyetinin yarısı kadar olduğunu beyan etmiştir. Keza Ebû Dâvûd'un (*Sünen,* II. 500) rivayetinde de "Muahedin diyeti, hürün diyetinin yarısıdır." denilmiştir.

Zuhrî, Süfyân es-Sevrî, Zeyd ibn Alî ve Ebû Hanîfe gibi bazı imamlar ise ayet-i kerimenin zahirine bakarak zimminin diyetinin, Müslümanın diyeti gibi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Nitekim ayet-i kerimenin baş tarafında bir mü'minin bir mü'mini hataen öldürmesi hâlinde cezasının, mü'min bir köle azat etmek ve bağışlanmadığı takdirde diyet ödemek olduğu ifade edilmiştir. Eğer öldürülen, Müslümanlarla anlaşması bulunan bir

kavimden olursa, bunun cezası da diğerinde olduğu gibi, maktulün ailesine diyet vermek ve mü'min bir köle azat etmektir. Görüldüğü gibi her iki hâlde de zikredilen ceza şekli aynıdır. Şu farkla ki bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi hâlinde zikredilen ilk ceza köle azadı olduğu hâlde ikincisinde ilk zikredilen ceza şekli diyet olmuştur. Bu takdim ve tehirin, mü'minlerle ilgili hususlarda Allah hakkının, halkın hukukundan önce geldiğini göstermek için yapıldığı düşünülebilir. Nitekim yine birinci hâlde öldürülen bir mü'minin diyetinden katilin bağışlanmasıyla vazgeçilebileceğine işaret edildiği hâlde bir anlaşmalının öldürülmesi hâlinde katilin bağışlanmasından söz edilmemiştir. Çünkü affetmek veya bağışlamak mü'minlerin işidir ve Allah Teâlâ da onlara yaraşan bu işte, onları teşvik ve tergib maksadıyla ayet-i kerimede bu istisnayı zikretmiştir.

Allah Teâlâ, hata ile bir mü'mini veya bir anlaşmalıyı öldüren bir mü'minin cezalarını beyan etikten sonra, fakirliği dolayısıyla köle azat etmeye gücü yetmeyen kimselere, araya oruçsuz geçecek bir gün bile sokmamak şartıyla iki ay devamlı oruç tutmayı vacip kılmıştır. Eğer arada oruç tutmadığı bir gün olursa, hiç oruca başlamamış gibi sayılır ve oruca yeniden başlar ve kesiksiz iki ayı tamamlar.

Bu hüküm, bir mü'minin dikkatsizlik ve tedbirsizlik sebebiyle yol açtığı ölüm olayından tevbe edip nefsini temizlemesi içindir. Çünkü Allah, mü'min kullarının işledikleri bir günah veya bir hatadan dolayı tevbe etmelerini ve kendisi de onların tevbelerini kabul etmeyi ister. Bu, O'nun kulları üzerindeki rahmetinin çokluğundandır. O, şüphesiz herkesin nefsinde ne olduğunu, bir hata yapmışlar veya bir günah işlemişlerse, onu nasıl ve ne maksatla işlediklerini ve onun kirinden ve pisliğinden nasıl temizleneceklerini hakkıyla bilir ve onları doğru yola iletecek en güzel ve en mükemmel hükümleri vazeder; çünkü O hikmet sahibidir. Bu itibarla kim O'na itaat ederse, nefsini her çeşit pislikten temizlemiş ve kendisini dünya ve ahiret hayatının saadetine ulaştıracak doğru yolu bulmuş olur.

Allah Teâlâ, ancak bir hata neticesinde işlenebilecek öldürme olayını ve böyle bir olaydan sonra katil olan bir mü'minin üzerine vacip olan keffaret ve diyet cezalarını beyan ettikten sonra, bir mü'min tarafından hiç işlenmemesi gereken kasıtlı öldürme fiilini zikretmiş ve buyurmuştur ki:

[93] Her kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde daimî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.

93 Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bir mü'minin bir mü'mini kasten öldürmesi olacak işlerden değildir; çünkü bu şekildeki bir öldürme fiili imana aykırıdır. Nitekim Allah Teâlâ bundan önceki ayette hata ile bir mü'mini öldüren mü'min için keffaret zikredip tevbe kapılarını açmış olduğu hâlde kasten adam öldüren kimse için keffaret zikretmediği gibi, onu kâfirden farksız olarak en şiddetli azap ile tehdit etmiş ve akıbetinin, ebediyyen içinde kalacağı cehennem olduğunu açıklamıştır. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde kasten adam öldürmenin Allah'a şirk koşmak ile yan yana ve aynı ayarda iki büyük günah olarak zikredilmesi de bunun en açık delilini teşkil eder. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"(Rahmân'ın gerçek kulları), Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmayanlar, hak yolla olmadıkça Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmeyenler ve zina etmeyenlerdir. Kim bunları yaparsa, günahının cezasını bulur"* (25/Furkân, 68).

Kasten adam öldürmenin tahrimi hakkında pek çok sahih hadis vardır. Buhârî (*Sahîh*, VIII. 35) ve Müslim'in (*Sahîh*, III. 1304) naklettikleri bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü insanlar arasında verilen ilk hüküm, kan davaları hakkındadır."

Yine Buhârî (*Sahîh*, III. 195) ve Müslim'in (*Sahîh*, I. 92) rivayetlerine göre Hazreti Peygamber,

"Helak edici yedi şeyden çekininiz." buyurmuş, "Onlar nedir, yâ Resulallah?" denilince şu cevabı vermiştir: "Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, bir hak karşılığı müstesna Allah'ın haram kıldığı bir hayatı öldürmek, yetim malı yemek, riba yemek, düşmana hücum sırasında savaştan kaçmak, zinadan masun, hatırından bile geçmeyen mü'min kadına zina isnat etmek."

Ahmed ibn Hanbel (*Müsned,* IV. 99) ve Nesâî'nin (*Sünen,* VII. 81) Muâviye tarikiyle rivayet ettikleri bir hadiste de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mümkündür ki Allah bütün günahları bağışlar; yalnız kâfir olarak ölen adamla, bir mü'mini kasten öldüren adamın günahları müstesna; (onları asla bağışlamaz)."

Başta İbn Abbâs olmak üzere seleften bir grup, gerek Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlere ve gerekse Hazreti Peygamber'den rivayet edilen sahih hadislere dayanarak, kasten mü'min öldüren bir kimsenin tevbesinin hiçbir surette kabul edilmeyeceği görüşünü benimsemişlerdir. Bunlara göre müşrik veya kâfir, şirkinden ve küfründen tevbe etse, bunun tevbesi kabul edilir; fakat mü'mini öldüren kimsenin tevbesi Allah indinde asla makbul değildir. Çünkü müşrik veya kâfir, küfür hâlinde iken işlediği bütün günahları haram kılan bu şeriata inanmamış, sadece atalarından gördüğüne inanmış ve nefsinin kendisine emrettiği fiilleri işlemiştir. Kendisinde haram ve helal fikri belirmemiştir. Bu bakımdan işlediği bu fiillerde bir bakıma mazur sayılabilir. Fakat peygambere ve peygamberin tebliğ ettiği vahye inanınca, üzerinde bulunduğu yolun küfür ve dalalet olduğunu anlamış ve tevbe ederek hak yola girmiştir. Artık bundan sonraki bütün amelleri, girdiği bu yolun gereklerine ve Allah'ın rızasına uygun salih ameller olmak zorundadır. Ve böyle olduğu zaman da o mü'minin, iman etmezden önceki bütün kötü amelleri affedilir ve hiç günah işlememiş kimse gibi olur.

Allah'a, peygambere ve kitaba inanan, haram ve helalin, emir ve nehyin ne olduğunu ve dolayısıyla kasten bir mü'min öldürmenin hürmetini bilen yahut bilmesi gereken bir kimsenin durumu diğerlerinden farklıdır. Eğer böylē bir kimse, Allah Teâlâ'nın, bir insan öldüren kimsenin bütün insanları öldürmüş gibi olacağı hususundaki açık ve kesin hükmüne rağmen ve bütün bunları bile bile yine de kasten bir adam öldürürse, artık onun için bir mazeret bulmak mümkün değildir. İşte bu sebepledir ki onun, işlemiş olduğu bu büyük ve ağır cürümden tevbe etmesi Allah indinde makbul değildir; kâfir gibi cehennemde ebedîdir.

Bazıları, kasten adam öldürenin cehennemde ebedî kalacağı hususundaki Allah Teâlâ'nın hükmünü ağır bularak ayet-i kerimede ebedîlik manasına gelen *hulûd* kelimesini, uzun süre cehennemde kalış manasında tevil etmişlerdir. Bu manaya göre sürenin bir sonu vardır ve bu süre sona ulaşınca, katil mü'min cehennemden çıkacaktır. Ancak ibareleri açık ve kesin olan ayet-i kerimenin bu manada tevili, başka ayetlerde başka tevillere yol açacağı için bu görüş fazla taraftar bulmamıştır. Bazılarına göre de Allah Teâlâ, ayet-i kerimeyle, kasten bir mü'min öldüren kimsenin hak ettiği cezayı beyan buyurmuştur. Eğer dilerse bu ceza ile cezalandırır; dilerse bağışlar. Nitekim Nisâ suresinin 48. ayetinde de Allah Teâlâ, şirk dışındaki bütün günahları bağışlayacağını bildirmiştir: *"Muhakkak ki Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları ise dilediği kimse için bağışlar."* Ancak müfessirlerin İbn Abbâs'tan naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre bu ayet, şu anda tefsir ettiğimiz ayetten altı ay önce nazil olmuştur ve son nazil olan ayet tarafından tahsis olunmuştur. Yani Allah Teâlâ şirk dışındaki günahları dilediği kimse için bağışlar. Fakat O'nun şirkle birlikte bağışlamayacağı bir günah daha vardır, o da kasten adam öldürmektir. Nitekim yukarıdaki ayetinde Allah Teâlâ, bir mü'mini kasten öldüren kimsenin cezasını ebediyyen içinde kalacağı cehennem olarak tayin etmiştir ki yine Buhârî'nin (*Sahîh,* V. 82) İbn Abbâs'a dayanarak verdiği bilgiye göre bu ayet, öldürme fiilinin cezasını tayin eden en son ayettir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

94 Ey iman edenler! Allah yolunda savaş için sefere çıktığınızda (dövüşeceğiniz kimse hakkında) teenni ile hareket edin; (aceleye kapılmayın). Size selam veren kimseye, dünya hayatının malını arzulayarak, "Sen mü'min değilsin." deyip (onu öldürmeye kalkışmayın); zira Allah katında pek çok ganimet vardır. Önceden siz de böyle idiniz de Allah size iyilikte bulundu. Onun için dikkatli davranın. Allah, şüphesiz, sizin yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde bir mü'minin diğer bir mü'mini öldürmesinin asla olmaması gereken işlerden olduğunu, buna rağmen yine de böyle bir şey vuku bulursa, bunun ancak bir hata neticesinde olabileceğini, eğer kasten öldürürse, tevbesi kabul edilmeyecek bir suç işlemiş olması dolayısıyla içinde ebediyyen kalacağı cehennem azabıyla cezalandırılacağını beyan etikten sonra, bu ayet-i kerimede İslam'ın yayılmaya, Müslümanların seferler düzenleyip müşriklerle sık sık karşılaşmaya ve savaşmaya başladıkları sırada hata ile öldürme olaylarının vuku bulabileceği hususunda mü'minleri uyarmış ve olayların nasıl meydana gelebileceğini de İslam selamına işaret ederek açıklamıştır.

Filhakika İslam'ın yayılmaya başladığı Medine döneminde hiçbir Arap beldesi ve hiçbir Arap kabilesi kalmamıştı ki orada Müslüman olmamış yahut gönlünü İslam'a kaptırmamış üç beş kişi bulunmasın. Ancak bunlar sayıca az oldukları ve kavimlerinin şerrinden korktukları için, Müslüman olduklarını veya İslam'a meyillerini gizlemek zorunda kalıyorlardı. Müslümanlarla müşrikler arasındaki savaş devam ettiği sürece, bunların endişe içinde yaşadıkları da bir gerçekti. Evlerini barklarını terk edip Müslümanlara katılamıyorlar, müşrikler arasında da rahat edemiyor ve huzur duyamıyorlardı. Hatta bir Müslüman keşif birliği veya sefer heyetiyle karşılaştıkları zaman, ne yapacaklarını ve nasıl hareket edeceklerini bilemiyorlardı. İşte bu gibi durumlarda dikkatli davranmak ve teenni ile hareket etmek diğer Müslümanlara düşüyordu ki ayet-i kerimede de bu meseleye yer verilmiş ve Müslümanlar davranışları yönünden uyarılmışlardır. Zira müşriklerle karşılaşan ve çarpışmaya giren bir sefer heyeti veya keşif kolu, müşrikler arasında bulunan Mekkeli bir Müslümanı da öldürebilirdi.

Birçok ayet-i kerimede olduğu gibi, bu ayet-i kerimede de onun nüzulüne sebep olan bazı hadiselerin izlerini açıkça görmek mümkündür. Buhârî (*Sahîh*, V. 182) ve Tirmizî'nin (*Sünen*, V. 240) İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerinde Benû Suleym'den bir adam koyunlarını otlatırken, Resulullah'ın (sas.) ashabından bir grupla karşılaşmış ve onlara selam vermiştir. Fakat onlar, adamın kendilerinden korktuğu için selam verdiğini düşünerek üzerine atılmışlar ve onu öldürmüşler; koyunlarını da Hazreti Peygamber'e götürmüşlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

Buhârî'nin (*Sahîh*, VIII. 35) İbn Abbâs'tan naklen, "Nebi (sas.) Mikdâd'a şöyle demişti: Kâfirler arasında yaşayıp da imanını gizleyen bir adam, imanını açığa vurduğunda sen onu öldürüyorsun. İşte bir zamanlar Mekke'de iken senin imanını gizlemen de böyle idi." diyerek kısaca işaret ettiği hadisenin cereyan tarzı da müfessirler tara-

fından anlatılmıştır. Hadise şöyledir: Hazreti Peygamber, aralarında Mikdâd'ın da bulunduğu bir sefer heyeti çıkarmıştı. Bunlar, kavme vardıklarında, onları dağılmış buldular. Yalnız orada pek çok malı olan bir adam kalmıştı. Bu adam onları görünce, *Eşhedu en lâ ilâhe illallâh* dedi. Buna rağmen Mikdâd onu öldürdü. Hazreti Peygamber bunu öğrenince, *"Lâ ilâhe illallâh* diyen bir kimseyi nasıl öldürürsün?" diyerek Mikdâd'ı azarlamış, Allah Teâlâ da bu ayeti indirmiştir.

Ahmed ibn Hanbel'in (*Müsned*, VII. 11) rivayet ettiği başka bir hadiste Abdullah ibn Ebî Hadred şunları anlatmıştır: "Resulullah (sas.) bizi, aralarında Ebû Katâde ve Muhallem ibn Cuşâme'nin de bulunduğu bir müfreze ile göndermişti. Yolda Âmir ibnu'l-Azbat el-Eşca'î ile karşılaştık. Bize selam verdi. Fakat Muhallem üzerine yürüyüp onu öldürdü. Geri dönüp olanları Hazreti Peygamber'e anlattık. Bunun üzerine hakkımızda Kur'an'dan bu ayet indirildi."

Görüldüğü gibi bir ayetin nüzulü hakkında ayrı ayrı hadiseler ve bu hadiselere sebep olan ayrı ayrı şahıslar zikredilmiş ve hepsi de o ayetin nüzul sebebi olarak gösterilmiştir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki bir ayetin nüzulünden önce birbirine benzer olayların vuku bulması tabii karşılanması gereken bir husustur. Çünkü olmaması gereken ve hemen hemen hiç olmayan yahut nadiren olan bir şeyi yasaklamaktan çok, olmaması gerektiği hâlde sık sık olan bir şeyi yasaklamak yahut bu hususta ilgilileri uyarmak, elbette çok daha tabii bir şeydir. Zaten Hazreti Peygamber de bu gibi hadiselerin sebep olduğu bir ayet nazil olduğu zaman, bu ayeti ashabına okuyup tebliğ ediyor, bu hadiselerde adı geçen kimseler de ayet-i kerimede sözü edilen hadiseyi anlamakta güçlük çekmiyor ve ayet-i kerimeyi kendi hadiseleriyle yorumlayarak, "Bu ayet bizim hakkımızda nazil oldu." diyorlardı.

[94] Ey iman edenler! Allah yolunda savaş için sefere çıktığınızda (dövüşeceğiniz kimse hakkında) teenni ile hareket edin; (aceleye kapılmayın). Size selam veren kimseye, dünya hayatının malını arzulayarak, "Sen mü'min değilsin." deyip (onu öldürmeye kalkışmayın); zira Allah katında pek çok ganimet vardır. Önceden siz de böyle idiniz de Allah size iyilikte bulundu. Onun için dikkatli davranın. Allah, şüphesiz, sizin yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

94 Allah Teâlâ bütün mü'minlere hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey iman edenler! Ey Allah'ın varlığını, birliğini tasdik edip peygamberinin yolunda gidenler! Emirlerine uyup nehiylerinden sakınan Müslümanlar! Allah'ın ismini yüceltmek ve dinini yükseltmek için müşriklere karşı sefere çıktığınız zaman, öldürülmesinde tereddüde düştüğünüz kimseler hakkında acele etmeyiniz. Karşınıza gelen kimsenin, Allah'a, Resulüne ve size karşı kılıç çekmiş bir müşrik olduğuna kesin kanaat getirmedikçe onu öldürmeyiniz. Hele size selam veren ve böylece kendisinin de sizden ve sizin milletinizden, sizin dininizden olduğunu izhar ederek kılıcını indiren ve size teslim eden kimselere, "Sen gerçek mü'min değilsin." diyerek ve malına da tama ederek öldürmeye kalkışmayın. Eğer hedefiniz mal ise unutmayın ki Allah katında hesap edemeyeceğiniz kadar çok mal vardır. Eğer O dilerse, sizi mala gark eder. Fakat siz, öldüreceğiniz adamın mü'min mi yoksa kâfir mi olduğuna bakmadan, sadece ganimet elde etmek için öldürecek olursanız, asıl Allah'tan kazanacağınız en büyük ganimeti kaçırmış olursunuz. Onun için dikkatli davranın ve size selam veren kimseyi öldürmeyin. İslam'ın bidayetinde siz, Mekke'de müşrikler arasında yaşarken aynı durumda değil miydiniz? Size selam veren kişinin, dinini ve kalbindeki imanını kendi kavminden sakladığı gibi siz de kendi kavminizden saklamıyor muydunuz? Kalbinizdekinin ne olduğunu açığa vurmaksızın sadece dilinizdeki kelimeyle kanınızı ve canınızı koruduğunuzu nasıl unutursunuz? İşte bu, Allah'ın size en büyük lütfu, en büyük iyiliği idi. O hâlde zanla hareket

etmeyin. Karşılaştığınız kişinin zahirî hâli, onun imanına yahut küfrüne delalet etmek için yeterlidir. Nitekim Mekke'de iken zahirî hâliniz size kâfi gelmiş ve onunla canınızı ve malınızı müşriklere karşı korumuştunuz. Onun için dikkatli davranın ve kâfir öldürüyorum diyerek bir mü'minin canına kıymayın. Şunu da hiçbir zaman hatırınızdan çıkarmayın ki Allah sizin yaptıklarınızdan haberdardır ve bu yaptıklarınızı hangi maksat ve ne niyetle yaptığınızı hakkıyla bilir. Size selam veren bir mü'mini, "Mü'min değildir." diyerek, fakat aslında onu malına tamaen öldürdüğünüzü O'ndan gizleyemezsiniz. O her şeyden haberdardır.

Kısaca açıklamaya çalıştığımız bu ayet-i kerime, Müslümanları yönlendirmek bakımından, İslam dininin, adına layık olduğu veçhile nasıl bir sulh ve selamet dini olduğunu hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır. Size selam veren bir kimseye, *"Sen mü'min değilsin."* diyemez, onu öldüremezsiniz. Dinî mahiyette de olsa, birtakım meselelerde size muhalefet eden kıble ehlinden hiç kimseyi tekfir edemez, onun katline cevaz veremezsiniz. Kılıç, sadece İslam'a ve Müslümanlara açıktan cephe almış, onlara savaş ilan etmiş ve onları yok etmek için faaliyete geçmiş kâfir ve münafıkların hakkıdır. Onlarla savaşa girdiğiniz zaman, yalnız İslam'ın ve Müslümanların zaferi için dövüşebilirsiniz. Fakat sırf ganimet elde etmek yahut maddi kazanç sağlamak için savaşamaz veya savaş kışkırtıcılığı yapamazsınız. İşte İslam'ın bu talim ve telkini sebebiyledir ki Müslümanlar hâkim oldukları her yerde sulh ve selameti de hâkim kılmışlar ve oraları birer cennet köşesi hâline getirmişlerdir. Yine bu sebepledir ki Müslümanların yabancı devlet ve milletlerle anlaşması ve sözleşmesi sulh ve selamet için olduğu gibi onlarla savaşı da yine sulh ve selamet için olmuştur. Şimdi Müslümanların gayeleri ve gayretleri böyle olduğu hâlde sadece ticaret için, zengin olmak için, kısacası kan emmek ve sömürmek için anlaşma bozan, savaş açan, zayıf ülkeleri işgal eden ve insanlarını hayâsızca öldüren Yahudi ve Hıristiyan devletlerin o azgın davranışlarıyla Müslümanların davranışlarını mukayese edebilir misiniz? Eğer yine de mukayese etmeyi dilerseniz, kendinize engel olmayın ve aralarındaki farkı kendi gözlerinizle görüp kendi aklınızla idrak edin.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ
اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ
عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95 Mü'minlerden, özür sahibi olmaksızın oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmazlar. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, oturanlara, derece itibariyle üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de cenneti vadetmiştir ve fakat mücahitleri, büyük mükâfat yönünden oturanlara üstün kılmıştır.

96 (Bu büyük mükâfat) kendisinden (bir lütuf olarak bir takım) dereceler, bağışlama ve merhamettir. Zira Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Allah Teâlâ, selam veren yahut şehadet kelimesini tekrarlayan kimselerin öldürülmesine karşı mü'minleri uyarıp dikkatsiz davrananlara ihtarda bulunduktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Allah yolunda cihada çıkmanın faziletini zikretmiş, canını ve malını bu yolda sarf edenlerin, Rableri katında nail olacakları büyük mükâfatın mahiyetini açıklamıştır.

Müslümanların, salih ameller karşısında canlılıklarını koruyacak, rağbetlerini artıracak ve onları bu amelleri işlemeye teşvik edecek, buna karşılık, tembellikten, uyuşukluktan ve oturup kalmaktan uzak durmalarını ve nefret etmelerini sağlayacak ayetlerle amelî ahkâma taalluk eden ayetleri birbiri arkasına ve karışık bir şekilde zikretmek, Kur'an-ı Kerim'in önemli özelliklerinden biridir. Nitekim yukarıdaki ayet-i kerimelerde bu özelliğin güzel bir örneğini görmek mümkündür. Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde savaşla ilgili bazı ahkâmı zikrettiği gibi, bundan sonraki ayetlerde de yine savaşla ilgili diğer bazı ahkâmı zikredecektir. İşte bu ahkâm ayetleri arasına, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, a'mâl-i sâlihadan olan cihadın faziletlerini yerleştirmiş ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihada çıkanların ve savaşanların nail olacakları büyük mükâfatları beyan etmiştir. Bunda şüphesiz, mü'minler yönünden son derece büyük faydalar vardır. Çünkü bir taraftan savaşla ilgili ahkâmın zikredilmesi, bir taraftan da ahkâmın taalluk ettiği savaşın faziletlerinden söz edilmesi, hem bu ahkâmla ilgili hedef ve şartların daha kolay ve daha iyi öğrenilmesini ve dolayısıyla onlara daha çok riayet edilmesini sağlar; hem de mü'minin amelî sahadaki canlılığını artırarak cihada çıkmasında ve Allah yolunda canıyla, malıyla savaşmasında büyük rol oynar. İşte düşman ile savaşa çıkan bir orduda iman ile Kur'an-ı Kerim'in teşvik edici bu unsurları bir araya geldiği zaman, Allah'ın izniyle o ordunun önünde durabilecek hiçbir güç tasavvur olunamaz. Bu sebepledir ki savaşan ordulara Kur'an'ın öğretilmesi, onların zırhlı araçlarla bir kaç kat daha donatılması mesabesindedir. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

> [95] Mü'minlerden, özür sahibi olmaksızın oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmazlar. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, oturanlara, derece itibariyle üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de cenneti vadetmiştir ve fakat mücahitleri, büyük mükâfat yönünden oturanlara üstün kılmıştır.
>
> [96] (Bu büyük mükâfat) kendisinden (bir lütuf olarak bir takım) dereceler, bağışlama ve merhamettir. Zira Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

95 Gerek cimrilikleri ve mala karşı aşırı derecedeki hırsları ve gerekse nefislerine ve rahatlarına düşkünlükleri sebebiyle Allah yolunda cihada çıkmayıp evlerinde oturanlarla, hem mallarını mülklerini ordunun teçhizatı için cömertçe sarf eden, hem de Allah isminin yüceltilmesi için kanını ve canını aynı cömertlikle feda edenler hiç bir olurlar mı? Bunlar elbette bir değillerdir ve aralarında büyük fark vardır. İslam ülkesini, Müslümanları, Müslümanların dinlerini, canlarını ve mallarını düşman tasallutundan koruyanlar da şüphesiz, savaş zamanı evlerinde oturanlar değil, Allah için ve Allah yolunda savaşanlar, mallarını ve canlarını bu uğurda sarf edenlerdir. Eğer bunlar da evlerinde oturup Allah yolunda cihada çıkmamış olsalardı, yeryüzü, tağutu ilah edinmiş şirk ve küfür ehlinin istilasına uğrar, cihad gerçekleştirilmediği sürece de onları yeryüzünden temizlemek mümkün olmazdı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"... Eğer Allah'ın, insanlardan bazısını diğer bazısıyla savıp yok etmesi olmasaydı, yeryüzü muhakkak fesada uğrardı."* (2/Bakara, 251).

Cihada çıkmaktan imtina edip evde oturanlar, ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, özürlü

oldukları için cihada çıkmayanlar değil, hiçbir özürleri bulunmadığı hâlde dünyaya ve dünya malına haris olmaları sebebiyle cihadı kendileri için tehlikeli sayanlardır. Zira mü'minler arasında âmâ, eli, ayağı tutmayan yahut şifa bulmaz bir illete yakalanmış nice engelli kimseler vardır ki bunlar da diğer mü'minlerle birlikte cihada çıkmaya ve Allah yolunda canlarını feda etmeye can atarlar da özürleri bu isteklerini yerine getirmelerine engel olur. İşte bu gibileri de Allah katında cihada çıkmış mü'minlerle bir ve aynı derecededirler. Allah, bunların hepsini de derece itibariyle, sebepsiz ve özürsüz yere cihada çıkmayanlardan üstün kılmıştır. Binaenaleyh Allah, hem Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenlere, hem de cihadı arzu etmelerine rağmen özürleri sebebiyle cihada çıkmayanlara en güzel akıbeti, yani cenneti vadetmiştir. Büyük ecir ve mükâfat yönünden de mücahitleri ve engelli olup cihad edemeyenleri, özürsüz oldukları hâlde cihaddan kaçanlara üstün kılmıştır. Allah Teâlâ'nın mücahitlere vadettiği bu cennette, onlar için son derece büyük mükâfatlar da vardır.

96 Bu mükâfatlar, onların dünyadaki salih amellerinin karşılığı olarak, Allah Teâlâ'nın onları yükselttiği bir takım derecelerle, günahlarının bağışlanması ve bunlara ilaveten Allah'ın onlara tahsis ettiği rahmettir.

Mü'min olarak cennete girecek insanların, dünyada olduğu gibi cennette de birbirinden farklı derecelere sahip olacaklarını Allah Teâlâ şöyle açıklamıştır: *"Bak, (mü'min olsun kâfir olsun, insanları rızık yönünden) nasıl bazısını bazısından üstün kılmışızdır. Oysa ahirette daha büyük dereceler ve daha büyük üstünlükler vardır."* (17/İsrâ, 21).

İnsanların ahirette sahip olacakları bu dereceler; hiç şüphesiz, onların dünyada iken amel, iman ve çeşitli faziletler yönünden sahip oldukları derece ve üstünlükler itibariyledir. Zira herkes tarafından bilinen bir gerçektir ki yeryüzünde pek çok mü'min ve Müslüman bulunmasına rağmen, bunlar, amel, iman ve fazilet yönünden birbirlerinin dengi değillerdir ve hiç kimse de onların eşit olduklarını iddia edemez. Birisi imanını takva derecesine ulaştırmış, ömrünü ibadetle ve insanlara yardım etmekle geçirir; bir başkası, yine kusursuz olsa bile diğerinin imani heyecanına sahip değildir ve ibadetlerini sıradan işler kabilinden yapar. Hâsılı hepsi de amel ve iman yönünden birbirinden farklı derecelerdedirler. İşte, dünyada iken farklı derecelerde olan bu insanların, ahirette Allah indinde sahip olacakları derecelerin de birbirinden farklı olması ve bazısına çok daha üstün derecelerin verilmesi çok tabiidir. Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler de işte bu üstün derecelere sahip olacak kimselerdendirler. Bu, onlara dünyadaki amellerinin karşılığı olarak Rableri tarafından tahsis olunmuş bir mükâfattır. Bundan başka yine mükâfat olarak, onların dünyada iken işlemiş oldukları bütün günahları bağışlanacak ve bunlara ilaveten Allah'ın fazlu rahmetine nail olacaklardır. Zira Allah, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir. O, bu sıfatları itibariyle mağfirete veya bağışlanmaya müstahak olanlara karşı bağışlayıcıdır; rahmetine müstahak olanlara karşı da son derece merhametli olup, onlara kendi lütfu ile bol bol ihsanda bulunur.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ قَالُوٓا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَٰنِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولٰٓئِكَ عَسَى اللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَن يَخْرُجْ مِنۢ بَيْتِهِۦ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾

97 Melekler, canlarını alacakları, nefislerine zulmeden kimselere, "Ne işte idiniz? (Dininizle ne derece meşgul oldunuz?)." derler. Onlar, "Biz, yeryüzünde (kâfirler sebebi ile dinin gereklerini yapmaktan) âciz kalan kimselerdik." diye cevap verirler. (Melekler de), "Allah'ın arzı geniş değil mi idi ki oraya hicret etseydiniz?" derler. İşte bunların barınacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir yerdir.

98 Erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan, (kâfirler yüzünden hicret etmekten gerçekten) âciz kalıp da bir çareye gücü yetmeyenler ve bir yol bulamayanlar böyle değildir.

99 İşte böylelerini Allah'ın affetmesi mümkündür. Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.

100 Allah yolunda kim hicret ederse, gidecek birçok yer ve genişlik bulur. Her kim de evinden Allah'a ve Resulüne doğru muhacir olarak çıkar da sonra ölüm ona yetişirse, artık onun mükâfatı Allah'ın üzerinedir. Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin, hiçbir özürleri olmadan cihaddan geri kalanlara üstünlüklerini beyan edip mücahitlerin dünyadaki bu amellerinin karşılığı olarak ahirette kazanacakları büyük mükâfatı açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Müslüman olan, fakat müşriklerin yanından ayrılmayan, İslam'a ve Müslümanlara hiç yardımları dokunmayan, kendilerine bu hususta bir şey söylendiği zaman da kâfirler arasında yaşadıklarını, onlara karşı mukavemet edemediklerini ve bundan âciz kaldıklarını ileri süren başka bir kavmin hâlini zikretmiştir. Aslında bu kavmin kendisi için ileri sürdüğü mazeretinde haklı olduğunu kabul etmek elbette mümkün değildir. Zira Müslümanlara düşen iş, kâfirler arasında oturup kendilerini mazur göstermek değil, kâfirlerin yaşadıkları beldeden İslam'ın gereklerini rahatça yerine getirebilecekleri İslam ülkesine hicret etmektir. Fakat onlar, hicrete güçleri yettiği hâlde bunu yapmamışlar, müşrikler arasında oturup mazeret beyan etmeyi, İslam ülkesine hicret edip Müslümanlarla birleşmeye tercih etmişlerdir.

Yukarıdaki hicretle ilgili ayetler, savaş ahkâmının siyakı içinde nazil olmuştur. Zira bu ayetlerin nazil olduğu sıralarda Arap ülkesi iki kısma ayrılmıştı. Birisi dâru'l-hicre de denilen İslam ülkesidir ki Müslümanların Mekke'den hicret edip güven içinde yerleştikleri Medine'dir. Diğeri ise İslam'ın doğuşundan sonra Müslümanlara rahat vermeyen ve evlerini barklarını terk edip gitmelerine sebep olan, müşriklerin oturduğu dâru'ş-şirk veya dâru'l-harb de denilen Mekke'dir.

İslam ülkesi olan Medine'de Müslümanlar kadar Müslüman olmayanlar da hür ve serbest idiler. Medine'ye diledikleri gibi girip çıkabiliyorlardı. Onlardan hiçbirine bir şey söylenmiyor, hiçbiri rahatsız edilmiyordu. Müşriklerin ülkesinde ise Müslümanlar müşrik tehdidi altında yaşıyorlar ve dinleri yüzünden eziyet ediliyor, işkence görüyorlardı. Eğer bir Müslümanın müşrikler arasında kuvvetli bir tanıdığı yoksa yahut bir hamiden yoksun ise başına gelmedik felaket kalmıyordu. Tabiatıyla bu durumdaki bir Müslüman da dinin gereklerini yerine getiremiyor, müşriklerin yanında gerçek bir Müslüman gibi hareket edemiyordu. İşte bu sebepledir ki dâru'ş-şirkte, müşrikler arasında yaşayan bir Müslümanın hicret etmesi ve o yerden ayrılması gerekiyordu ki bu, onun üzerine vacipti. Dininde hür olması ve nefsinden emin bulunması, müşrik saldırıları karşısında Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara yardım edebilmesi ve dinî ahkâmı yerinde ve nazil olduğu sırada doğru bir şekilde öğrenip onlara uyabilmesi için dâru'l-İslâm'a hicret etmesi lazımdı. İlk büyük hicret böyle vaki olmuştu. Fakat bu hicretten sonra daha pek çok müşrik hidayet bulmuş ve İslam'ı din olarak seçmişti. Bunlardan bir kısmı gücü ve kuvveti sayesinde Mekke'den ayrılma imkânı bularak hicret etmiş, büyük bir kısmı da orada kalmıştı. Orada kalanlar da grup gruptu. Bazısı hicret etmeye gücü yetmediği için imanını ve İslam'ını gizleyerek orada oturuyor; bazısı gücüne ve kuvvetine güvenerek imanını ve İslam'ını açığa vuruyor ve hicret edeceği günü bekliyor; bazısı da hicrete güce yettiği hâlde imanındaki zaaf dolayısıyla ailelerinin yanından ayrılmak istemiyor, müşriklerle beraber yaşamayı Müslümanlarla bir olmaya tercih ediyordu. İşte, yukarıdaki ayet-i kerimeler, bu son grupta zikrettiğimiz imanlarındaki zaaf dolayısıyla hicretten imtina eden ve müşriklerle beraber bulunan kimseler hakkında nazil olmuştur.

Buhârî'nin (*Sahîh*, V. 183) muhtasar olarak İbn Abbâs'tan naklettiğine göre Müslümanlardan bir grup, müşriklerle beraber bulunuyor ve bu, özellikle savaş zamanında müşriklerin sayıca çok görünmelerine sebep oluyordu. Bazen atılan bir ok onlardan birine isabet edip öldürüyor yahut vurulup öldürülüyordu. İşte bu sebeple Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyi indirmiş ve buyurmuştur ki:

> 97 Melekler, canlarını alacakları nefislerine zulmeden kimselere, "Ne işte idiniz? (Dininizle ne derece meşgul oldunuz?)." derler. Onlar, "Biz, yeryüzünde (kâfirler sebebiyle, dinin gereklerini yapmaktan) âciz kalan kimselerdik." diye cevap verirler. (Melekler de), "Allah'ın arzı geniş değil miydi ki oraya hicret etseydiniz?" derler. İşte bunların barınacakları yer cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir.

97 Buhârî'nin yukarıda zikrettiğimiz muhtasar haberi, tefsirlerde daha geniş bir şekilde yine İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: Mekke halkından bazı kimseler Müslüman olmuşlardı. Ancak bunlar Müslüman olduklarını gizliyorlardı. Müşrikler onları Bedir günü beraberlerinde getirmişlerdi. Bazıları savaş alanında yaralanıp ölünce, onları tanıyan Müslümanlar, "Bunlar, Müslüman idiler; buraya zorla getirilmişler; onlar için mağfiret dileyin." demişlerdi. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur. Müslümanlar, müşriklerle Bedir'e gelen ve orada yaralanıp ölen Mekkeli Müslümanlar hakkında nazil olan bu ayeti, Mekke'de kalan diğer Müslümanlara yazmışlar ve Mekke'de kalmaları için kendilerinden hiçbir mazeretin kabul edilmeyeceğini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Mekkeli Müslümanlar Mekke'den çıkmışlarsa da arkalarından yetişen müşrikler onları kandırıp geri dönmelerini sağlamışlardı. Bunun üzerine Ankebût suresinin 10. ayeti nazil olmuştur: *"İnsanlar arasında Allah'a iman ettik diyen kimseler vardır. Fakat Allah uğrunda eziyet olundukları zaman, insanların eziyetini Allah'ın azabı gibi tutarlar."* Müslümanlar bu ayeti de Mekke'dekilere

yazmışlardı. Mekkeli Müslümanların buna üzülmeleri üzerine de Nahl suresinin 110. ayeti nazil olmuştur: *"Eziyet edildikten sonra hicret eden, sonra savaşan ve sabreden kimseler için Rabbin, onların bütün bu fiillerinden sonra çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir."* Kendilerine bu ayet de yazılınca, Mekke'den çıkmışlar, arkalarından yetişen müşriklerle de savaşmışlardır. Bunlardan kimi kurtulmuş, kimi de öldürülmüştür.

İbn Abbâs'tan rivayet edilen ve birbirine bağlı hadisleri aksettiren bu haber, üç ayrı suredeki üç ayrı ayetin de nüzul sebebi olarak zikredilmiştir. Buna göre Ankebût ve Nahl surelerindeki ayetlerin de Nisâ suresinin bu ayetinden sonra ve Medine'de indirilmiş olması gerekir.

Allah Teâlâ bu ayette kâfirleri engel göstererek dinin gereklerini yerine getiremediklerini söyleyen ve böylece özür beyan eden zayıf inançlı Müslümanların hâlini açıklamıştır. Bu Müslümanlar, sebeb-i nüzulde zikredilen ve müşriklerle birlikte Bedir'e kadar gelen Mekkelilerdir. Ancak ayet-i kerimeyi bin küsur sene önce cereyan etmiş bir hadiseyle sınırlamak ve olup bitmiş nazariyle bakmak hatadır. Zira ayet-i kerimenin manası umumidir ve her devirde çeşitli sebepler bahane ederek dinin gereklerini yerine getirmekten imtina eden kimseler hakkındadır. İşte bu mana içerisinde Allah Teâlâ, eziyet edilmek korkusuyla veya başka sebeplerle dinin gereklerini yerine getirmeyen Müslümanları, nefislerine zulmeden kimseler olarak nitelendirmiştir. Çünkü bunlar, din hürriyetlerinin bulunmadığı bir yerde zulüm ve zillet altında kendi rızalarıyla oturmakta ve bundan kurtulmak için de hiçbir gayret sarf etmemektedirler. Eğer bir kimse, zalimin zulmüne rıza gösterirse, kendi nefsine zulmetmiş olur. İşte, Allah Teâlâ Mekke'de müşrikler arasında kendi rızalarıyla yaşayan Müslümanları, bu manada nefislerinin zalimi olarak zikretmiştir.

Melekler, nefislerinin zalimi olan bu kimselerin ecelleri gelip de onların ruhlarını kabzettikleri zaman onlara, "Dininizle ilgili ne yaptınız ki? Müslüman oldunuz, fakat müşriklerin arasında oturup onlar gibi hareket ettiniz, onlar gibi yaşadınız." derler. Fakat onlar, müşrikler arasındaki durumlarını ileri sürerek, "Biz, bu durumumuzla âciz ve zayıf kılınmış bir kavimiz. Bu hâlde iken dinimizin vaciplerini yapamıyorduk." diye mazeret beyan ederler. Ancak melekler, onların bu özür beyanında haklı olmadıklarını belirtecek bir şekilde, "Allah'ın arzı geniş değil mi? Dinî vecibelerinizi ifa edebileceğiniz bir yere hicret edemez mi idiniz? Nitekim sizden öncekiler de bir kısmı Habeşistan'a, bir kısmı da Medine'ye hicret etmişlerdi." derler. İşte bunlar, aslında âciz ve zayıf olmadıkları, istedikleri takdirde Mekke'den çıkıp başka bir yere gidebilecek kudrete sahip bulundukları hâlde kendilerini âciz ve zayıf addedip yerlerinden kımıldamamışlar, müşriklerle beraber yaşayıp dinî vecibelerini yerine getirmemekten de hiç endişe duymamışlardır. Bu yüzden imandan çok küfre yakın düşmüşlerdir. İşte bunların kıyamet günü gidecekleri yer cehennem olacaktır. Orası ne kötü bir yerdir.

Ayet-i kerime, Mekke'deki Müslümanlar hakkında nazil olduğu hâlde bunların cehennem azabı ile cezalandırılacak olmaları, değişik tefsirlerin ileri sürülmesine yol açmıştır. Bazılarına göre bunlar, İslam'ı izhar eden, fakat aslında münafık kimselerdir. Bu sebeple gidecekleri yer cehennemdir. Bazılarına göre, hicret etmeleri gerekirken hicret etmedikleri için cehennemle tehdit olunmuşlardır; çünkü hicret, İslam'ın sıhhati için şarttır. Hicrete kudreti olan kimse, İslam'ın gereklerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmek için hicret etmek zorundadır. Diğer bir görüş de –bu görüş umumiyetle fukahanın dayandığı görüştür– bunlar, yine de Müslüman olmuş kişilerdir. Her büyük günah işleyen Müslüman gibi bunlar da cehennem azabıyla cezalandırılabilirler. Allah dilerse, suçları ölçüsünde onları cehennemde bırakır; sonra çıkarır; dilerse, dilediği kimse için günahını bağışlar.

Ayet-i kerimeden istihraç edilmesi gereken hüküm şudur: Bir kimsenin, bulunduğu ülkede bir takım sebeplerle İslam'ın gereklerini hakkıyla yerine getirememesi yahut bu gerekleri yerine getirmesinin engellenmesi hâlinde o ülkeden hicret etmesi üzerine vaciptir. Buna rağmen o kimse, tamamıyla kâfirlerin yaşadığı bir ülkede bulunsa ve dininin gereklerini serbestçe yerine getirse, o ülkeden hicret etmesine gerek kalmaz. Aksine o ülkede kalarak kendi yaşayışıyla İslam'ın güzelliklerini ülke halkına gösterip tanıtması ve onlara örnek olması tercih edilir.

Bir kimsenin bulunduğu ülkede birtakım sebeplerle İslam'ın gereklerini yerine getirememesi hâlinde o ülkeden hicret etmesi üzerine vaciptir; ancak o kimsenin hicrete gücü yetmezse ne yapacaktır? Allah Teâlâ, müteakip ayette de bunu beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

98 Erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan, (kâfirler yüzünden hicret etmekten gerçekten) âciz kalıp da bir çareye gücü yetmeyenler ve bir yol bulamayanlar böyle değildir.

99 İşte böylelerini Allah'ın affetmesi mümkündür. Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.

98 Dinlerinin gereğini kâfirlerin baskısı sebebiyle yerine getiremeyenlerin, bulundukları ülkeden hicret etmeleri üzerlerine vacip olduğu hâlde bundan imtina edenlerin yahut başka bir ifade ile dinin gereklerini yapamasalar bile kâfirler arasında onlarla beraber oturmayı, hicretin yorucu ve sıkıntı verici çeşitli güçlüklerine tercih edenlerin akıbeti, bir evvelki ayet-i kerimede de gördüğümüz gibi cehennemdir. Ancak bu hüküm ve bu hükmün delalet ettiği akıbet, dâru'ş-şirk veya dâru'l-harb de denilen kâfirler ülkesinden ayrılmaya ve hür bir ülkeye hicret etmeye gücü yeten, bunu gerçekleştirmeye maddi ve manevi her çeşit imkânı bulunan kimseler içindir. Fakat ister erkek olsun, ister kadın veya çocuk olsun, yaşlılık, fakirlik, hastalık ve bunun gibi insanın bir yerden diğer bir yere gitmesine engel olabilecek her çeşit bedenî arızası olan kimseler bu hükmün dışındadırlar. Çünkü asıl özürlüler bunlardır. Özürleri sebebiyle hicret edemezler ve hicret etmeye bir yol bulamazlar.

99 İşte hicret etmekten gerçekten âciz olan ve hicret etmek için hiçbir çare bulamayan bu gibi kimseleri Allah'ın affetmesi ve dâru'l-küfrde ikametlerinden dolayı muaheze etmemesi mümkündür.

Dikkat edilecek olursa Allah Teâlâ, ayet-i kerimede hiçbir gücü ve kudreti bulunmadığı için hicret edemeyen ve bu yüzden müşrikler arasında ikamet etmek zorunda kalan kimselerin affı hususunda kesin bir ifade kullanmamış, fakat ümit ve temenni manasında, *"Böylelerini Allah'ın affetmesi mümkündür."* şeklinde buyurmuştur. Bunun gayesi, bu gibi durumlarda hicretin son derece büyük olan önemine işarettir. Çünkü insanın, alışık olduğu bir yeri ve oranın insanlarını terk etmesi çok güçtür. Bu güçlüğe bir de hastalık, yaşlılık yahut fakirlik gibi yukarıda işaret ettiğimiz engeller eklenecek olursa, onun daha da ağırlaştığı ve insanın tahammül gücünü aşan bir dereceye ulaştığı görülür. Bununla beraber hicret edecek insanın bu güçlüğü daima gözünde büyüttüğünü ve belki de yapabileceği bir işi, hiç yapamayacakmış gibi bir duyguya kapılıp âcizlik gösterdiğini de unutmamak gerekir. Çoğu zaman da kapıldığı bu duyguda ve davranışında samimidir. Nitekim yapamayacağını zannettiği bu işe her nasılsa teşebbüs edip de onu başarıyla tamamladığı zaman şaşkınlık içinde kalır ve bunu nasıl başardığını kendi kendine sorar. İşte insanın, gerçekten başaramayacağına inanıp da yapmaya hiç teşebbüs etmediği, hâlbuki teşebbüs etse belki de başarabileceği böyle bir işten dolayı affedilme şansı azalabilir. O hâlde insan, yapılması gereken bir işin önemi üzerinde durup düşünmeden, kendi durumunu da göz önünde bu-

lundurup onu iyice ölçüp tartmadan, "Ben bunu yapamam." diyerek kendisini o işten geri çekmemelidir. Özellikle dinî vecibelerin hürriyet içinde yapılamadığı ve kâfir baskısının son derece şiddetli olduğu yerlerden uzaklaşarak rahat ve hür bir ülkeye göç etmek bir Müslümanın üzerine vacip olunca, hemen bir mazeret bulup bu işten sıyrılmak ve dinî vecibeleri yerine getiremese bile o ülkede ikamete devam etmek kolay bir iş değildir. Çünkü Allah, o kimsenin ileri sürdüğü mazeretin sahih olup olmadığını, hicrete gücü yetip yetmeyeceğini hakkıyla bilir. Eğer gerçekten buna gücü yetmeyecekse onu, kâfirler arasındaki ikametinden dolayı muaheze etmez, fakat mazereti dolayısıyla orada ikametini bağışlar. Çünkü bağışlamak, affetmek ve kullarına karşı merhametli davranmak yalnız O'nun işidir. O'ndan başka gerçek manada affedici ve bağışlayıcı yoktur.

[100] Allah yolunda kim hicret ederse, gidecek birçok yer ve genişlik bulur. Her kim de evinden Allah'a ve Resulüne doğru muhacir olarak çıkar da sonra ölüm ona yetişirse, artık onun mükâfatı Allah'ın üzerinedir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

100 Allah Teâlâ, dâru'ş-şirkte ikamet eden ve bu yüzden çeşitli baskılar altında dinî vecibelerini gerektiği şekilde yerine getiremeyen, buna rağmen hâli vakti de yerinde olduğu hâlde bulunduğu yeri terk etmeyen ve çeşitli bahaneler veya mazeretler ileri sürerek hicretten imtina eden Müslümanları cehennem azabıyla tehdit ettikten sonra, bu ayet-i kerimede Allah ve Resulü yolunda hicret edenlerin nail olacakları büyük mükâfatı zikrederek aynı durumdali Müslümanları hicret hususunda teşvik ve terğib etmiştir. Binaenaleyh her kim Allah yolunda hicrete niyet edip evinden çıkarsa, hayalinde büyüttüğü birçok güçlüğün ortadan kalktığını, "yapamam" diyerek karşısında çekingen durduğu şeylerin kolaylaşıp âdeta kendiliğinden gerçekleştiğini ve "Nereye gideyim?" diyerek evinden çıkmaya cesaret edemezken, önündeki ufkun genişlediğini görecek ve içini dolduran hicret korku ve sıkıntısı, yerini huzur ve güvene terk edecektir. Çünkü Allah, ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, niyetinde samimi olanların yolunu genişletip işini kolaylaştırır ve ona rahatlık verir. Ayet-i kerimede sözü edilen genişlikten maksat, bir yolcunun yolculuğu sırasında karşılaşabileceği maddi ve manevi her çeşit güçlüğün ve meşakkatin derece derece hafifletilmesi ve ona yaşama kolaylığı verilmesidir.

Buna rağmen Allah ve Resulü yolunda halis niyetle muhacir olarak evinden çıkan bir Müslümana yolda iken emr-i hak vaki olursa, artık onun ecri Allah'ın üzerinedir. Evinden çıkarken Allah'ın rızasını kazanmak, hayatta iken Resulüne yardım, vefatından sonra da sünnetini ihya ve ikame etmek niyetiyle çıkan, fakat bunları gerçekleştiremeden hicret yolunda vefat eden Müslüman, niyet ettiklerini gerçekleştirmiş gibi Allah'ın büyük ecru sevabına nail olur. Buhârî (*Sahîh*, I. 20), Müslim (*Sahîh*, III. 1515) ve diğer sünen ve müsned sahiplerinin Ömer ibnu'l-Hattâb'tan rivayet ettikleri bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ameller niyetlere göre hesap edilir ve her kişi için yalnız niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti Allah'a ve Resulüne müteveccih ise hicreti Allah'a ve Resulünedir. Fakat kimin hicreti de kavuşmak istediği bir dünya nimetine veya evlenmek istediği bir kadına müteveccih ise onun hicreti hicret ettiği şeyedir." Bu hadis-i şeriften anlaşılan mana odur ki insanın, ister sevap yönünden, ister ıkab yönünden olsun, kesbî veya kazancı, hem kalbi, hem dili ve hem de el, ayak gibi bazı uzuvlarıyla hâsıl olur. Hadisin özünü teşkil eden niyet ise bu üç kısımdan biridir ve çok defa müstakil bir ibadet hükmünde olduğu hâlde diğerleri ona ihtiyaç gösterir; Hazreti Peygamber'in, "Ameller niyetlere göre hesap edilir." sözünde bu

mana açık bir şekilde ifade edilmiştir. Filhakika sadakanın insana sevap kazandırması, sadece birisine eliyle kendi malından bir şeyler vermesiyle gerçekleşmez, çünkü bazı kimseler, bazen birilerine bir şeyler veriyorlarsa, bu, Allah'ın rızasını kazanmak için değil, halkın dikkatini kendi üzerlerine çekmek ve halk arasında "fakir babası" olarak tanınmak heves ve arzusundan kaynaklanabilir. O hâlde adamların niyetleri gerçek manada sadaka vermek ve Allah'ın rızasını kazanmak değildir ve böyle bir davranış da onlara elbette sevap kazandırmaz. İşte hicret de bunun gibidir. Hazreti Peygamber'in hadisinde de belirtildiği gibi, "kimin hicreti Allah'a ve Resulüne müteveccih ise", yani kim Allah'a tam manasıyla itaat etmek, Resulüne dinin tebliğinde yardımcı olmak, gazalarında onun safında İslam'ın müdafaasında bulunmak ve sünnetini ihya ve ikame etmek için hicret ederse, "Onun hicreti, gerçek manada Allah'a ve Resulünedir." Niyeti böyle olduğu içindir ki Allah'ın af ve mağfiretine ve hudutsuz mükâfatına nail olur. Çünkü kullarının geçmiş günahlarını yalnız Allah bağışlar. O, kulları hakkında çok merhametlidir.

Müfessirler, ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak İbn Abbâs'tan rivayet edilen, fakat ismi tam tespit edilemediği için bazıları tarafından Damra ibn Cundub, bazıları tarafından Cundub ibn Damra yahut Ebû Damra ez-Zurakî Damra ibnu'l-Ays veya el-Ays ibn Damra gibi değişik isimlerle zikredilen şahsın hicretiyle ilgili haberini verirler. Bu habere göre, *"Erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan, âciz kalıp da bir çareye gücü yetmeyenler ve bir yol bulamayanlar böyle değildir."* ayeti nazil olunca, Mekke'de oturan ve hastalıklı bir kimse olan Cundub ibn Damra, oğullarına şöyle demiştir: "Ben bu âciz ve çaresiz kişilerden değilim. Beni buradan çıkarın. Burada bir gece daha kalmam." Onu bir yatak üzerinde Mekke'den çıkararak Medine yolunu tutmuşlar. Ancak Tenim denilen yere geldikleri zaman Cundub ibn Damra vefat etmiştir. İşte bu hadiseden sonradır ki *"her kim de Allah ve Resulüne doğru evinden muhacir olarak çıkarsa..."* ayeti nazil olmuştur.

Hicret, lügatte terk manasına gelir. Bir şeye hicret, başka bir şeyden o şeye intikal demektir. Şeriat dilinde ise *hicret*, Allah'ın nehyettiği şeyi terk edip ondan uzaklaşmaktır. İslam'da hicret iki şekilde vuku bulmuştur. Birincisi dâru'l-havf denilen ve can güvenliği bulunmayan yerden dâru'l-emne, yani güven içinde oturulabilecek yere intikaldir ki İslam'ın Mekke'de zuhurundan sonra, müşrikler yüzünden can güvenliği kalmayan Müslümanların Mekke'den Habeşistan'a, daha sonra yine Mekke'den Medine'ye hicretleridir. İkincisi, dâru'l-küfrden, yani küfrün hâkim olduğu yerden dâru'l-îmâna, yani mü'minlerin hâkim oldukları yere hicrettir. Hazreti Peygamber'in Medine'ye yerleşmesinden sonra, kâfirlerin hâkim olduğu yerlerde Müslüman olan kimselerin Hazreti Peygamber'e hicret etmeleri buna misal olarak zikredilebilir. Başlangıçta Medine, ilk İslam beldesi olduğu için hicret, yalnız oraya has idi ve Mekke'nin fethine kadar devam etmişti. Mekke'nin fethinden sonra ise Medine'ye has oluşu sona ermiş, fakat onun umumi manası baki kalmıştır. İşte bu manada Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh*, III. 300) ve Müslim'in (*Sahîh*, III. 1487-1488) de naklettikleri bir hadiste, "Mekke'nin fethinden sonra artık hicret yoktur; fakat cihad ve niyet bakidir. Binaenaleyh sefere davet olunduğunuzda seferber olunuz." buyurmuştur.

Hicret hakkında nazil olan ayetlerden ve Hazreti Peygamber'den rivayet olunan hadislerden anlaşıldığına göre, hicretin Müslümanlar üzerine vacip oluşu başlıca üç sebebe dayanır. Bu sebeplerden ikisi fertlerle, biri de toplumla ilgilidir.

1. Bir ülkede dinî ve şahsi hürriyetin olmaması, o ülkeden hicret etmek için ilk ve en önemli sebeptir. Yukarıdaki ayet-i kerimelerde de gördüğümüz gibi din hürriyetinin olmadığı ve kişinin dininin gereklerini yapamadığı bir ülkede ikamet etmesi caiz değildir. Böyle bir yerde Müslüman,

kâfirler tarafından kandırılmaya çalışılır ve dinini terke zorlanır. Hazreti Peygamber, Ebû Dâvûd (*Sünen*, II. 84) tarafından nakledilen bir hadiste, "Müşrikle bir arada bulunan ve onunla beraber oturan kimse onun gibidir." buyurmuştur.

2. İslam'ı öğretecek âlim bir Müslümanın bulunmadığı yerlerde Müslüman kimselerin dinlerini öğrenmek ve ahkâmını tatbik etmek maksadıyla hicret etmeleri üzerlerine vacip olur.

3. Toplumla ilgili olan sebebe gelince, İslam'ın korunması ve Müslümanların dinî vecibelerini yerine getirmelerinin sağlanması için görevli bir cemaatin bulunması vaciptir. Eğer bu cemaat zayıf olursa, İslam düşmanlarının İslam'a ve Müslümanlara yönelik saldırılarını ve zararlarını önlemek çok defa mümkün olmaz. Eğer bu durum, çok uzak bir ülkeye de olsa hicreti gerektiriyorsa, bu hicret mutlak surette vacip olur. Aksi hâlde İslam düşmanlarının İslam'a ve Müslümanlara saldırılarına ve zararlarına Müslümanlar rıza göstermiş olurlar.

Zikrettiğimiz bu sebeplerin her üçü de Mekke'nin fethinden önce mevcuttu. Fakat Allah Mekke'nin fethini Müslümanlara müyesser kılıp da İslam şirke galip gelince ve insanlar dalga dalga İslam'a girmeye başlayınca, bu sebeplerin hepsi de ortadan kalkmıştır ki "Mekke fethinden sonra artık hicret yoktur, fakat cihad ve niyet bakidir." hadisi de bunun en açık delilini teşkil eder. Bununla beraber, şunu da unutmamak gerekir ki herhangi bir asırda bu sebepler yeniden zuhur edecek olursa, hicret, Müslümanların üzerine yine vacip olur.

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ ۖ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۗ
اِنَّ الْكٰفِرِيْنَ كَانُوْا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِيْنًا ﴿١٠١﴾ وَاِذَا كُنْتَ فِيْهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ
مِّنْهُمْ مَّعَكَ وَلْيَاْخُذُوْٓا اَسْلِحَتَهُمْ ۖ فَاِذَا سَجَدُوْا فَلْيَكُوْنُوْا مِنْ وَّرَآئِكُمْ ۪ وَلْتَاْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوْا
فَلْيُصَلُّوْا مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوْا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ تَغْفُلُوْنَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ
فَيَمِيْلُوْنَ عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَّاحِدَةً ۭ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِّنْ مَّطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوْٓا
اَسْلِحَتَكُمْ ۚ وَخُذُوْا حِذْرَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿١٠٢﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا
اللّٰهَ قِيَامًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰي جُنُوْبِكُمْ ۚ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ ۭ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَي الْمُؤْمِنِيْنَ كِتٰبًا
مَّوْقُوْتًا ﴿١٠٣﴾

101 Yeryüzünde (savaş için) sefere çıktığınız zaman, küfredenlerin size kötülük etmelerinden endişeye düşerseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur; zira kâfirler, sizin için apaçık bir düşmandır.

102 İçlerinde bulunup da onlara namaz kıldırdığın zaman, bir grup da seninle beraber namaza dursunlar; silahlarını da (yanlarına) alsınlar. Secde ettiklerinde arkanıza geçip (düşmana karşı orada) bulunsunlar. Sonra namazı kılmamış olan diğer grup gelsin ve seninle beraber kılsınlar; onlar da tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. Küfredenler, sizin silahlarınızdan ve eşya-

nızdan gafil olmanızı ve siz bu hâldeyken birdenbire baskın yapmayı arzu ederler. Eğer yağmur size bir rahatsızlık verirse yahut hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir vebal yoktur. Fakat yine de tedbirinizi alın. Şüphe yoktur ki Allah, kâfirler için zelil edici bir azap hazırlamıştır.

103 (Savaş hâlindeyken) namazı ifa ettiğinizde yine de Allah'ı ayakta, oturarak ve yatarken zikredin. (Savaş tehlikesinden kurtulup) huzura kavuştuğunuz zaman da namazı dosdoğru kılın; zira namaz, mü'minler üzerine, vakti belli olarak farz kılınmıştır.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde Müslümanları Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihada davet edip mücahitlerin cihada çıkmayanlara üstünlüğünü açıklamış ve müşrikler arasında oturup dinî vecibelerini yerine getirmeyen Müslümanlar üzerine de Allah ve Resulü için hicreti vacip kılarak hicretten imtina edenleri cehennem azabıyla tehdit, hicret edenlere ve hicret sırasında ölenlere de büyük mükâfatlar vadettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde gerek cihad ve gerekse hicret sırasında seferî olan Müslümanların ibadetlerini nasıl ifa edeceklerini bildirmiş ve bu konudaki ahkâmı beyan etmiştir.

İslam'ın en önemli ibadetlerinden biri, hiç şüphesiz namazdır. Namaz, kulun, kendisini yaratan Rabbinin huzuruna çıkışı ve kulluğunu O'na arzıdır. Namaz kılmaktan imtina eden insan, bir bakıma Allah'a kul olmayı nefsine yediremeyen insan demektir. Hâlbuki insanoğlu ancak Allah'a kul olmakla kendisini, kendisi gibi bir beşere yahut yerde veya gökteki herhangi bir cisme ibadet etmekten ve ona kul ve köle olmaktan kurtarabilir. Allah Teâlâ, Zâriyât suresinin 56. ayetinde, *"Ben cinleri ve insanları sadece bana ibadet etmeleri için yarattım."* buyurmuştur. Bu açık ve kesin beyan, insanoğlunun fıtratında ibadet etmeye ve kul olmaya karşı bir temayülün bulunduğunu gösterir. Bu temayül dolayısıyladır ki insan, her an ibadet etmeye hazır ve her yerde ibadet edebileceği kendisinden üstün bir varlık bulmaya kadir bir yaşayışın içindedir. Bununla beraber onun fıtratında bulunan bu temayülün, kendi cinsinden bir varlığa yahut başka bir mahluka yöneltilmesi ve ona kul ve köle olması, hem İslam'a, hem de insanlık şeref ve haysiyetine taban tabana zıt düşen bir davranıştır; çünkü Allah, insanoğluna büyük şeref bahşetmiş ve onu bütün yaratıklara üstün kılmıştır. Böyle bir varlığın, kendi seviyesindeki veya daha aşağı seviyedeki başka bir varlığa ibadet etmesi, ona kul ve köle olması, aklın kabul edeceği bir iş değildir. İşte bundan dolayıdır ki insan, yalnız Allah'a kulluk etmeli ve yalnız O'nun önünde eğilmelidir.

Allah'a kulluk etmenin en güzel ifadesi, O'nun önünde durmak, O'na eğilmek ve insanlık şeref ve haysiyetinin başlıca timsali olan alnı ve burnu O'nun huzurunda toprağa sürmektir; kısacası namaz kılmak, secdeye kapanmaktır. Bu sebepledir ki namazın İslam dininde ayrı bir önemi vardır. Hazreti Peygamber, Müslim (*Sahîh*, I. 88) tarafından nakledilen bir hadiste, "Muhakkak ki insan ile şirk ve küfür arasında namazın terki bulunmaktadır." buyurarak bu öneme işaret etmiştir. Bu hadisle ifade edilmek istenen mana şudur: İnsanın şirke veya küfre düşmesine yahut müşrik veya kâfir olmasına namaz engel olur. Kişi namazı terk ettiği zaman, kendisiyle şirk ve küfür arasındaki bu engel kalkmış olur da artık onu şirke veya küfre düşmekten hiçbir şey alıkoyamaz.

Namazın İslam dinindeki bu büyük önemi dolayısıyla, hasta olsun, sağlam olsun, misafir olsun mukim olsun, (kadınların belli hâlleri dışında) hiç kimsenin namazı terk etmesine veya bir başka zamana bırakmasına izin verilmemiştir. Namaz dışındaki ibadetlerde durum farklıdır. Mesela hasta olanın, orucunu iyileştiği zaman tutması yahut yaşlı ve güçsüz olanın oruç tutmak yerine fidye ödemesi mümkündür; fakat namazı-

nı iyileştiği zaman kılması yahut onu fidye veya başka bir şeyle ödemesi mümkün değildir. Keza seferde olan, orucunu misafirliği sona erdiği zaman tutabilir de namazını misafirlikte terk edemez. Zekât ve hac ibadetleri ise yalnız hâli vakti yerinde olan kimseler içindir. Kısacası namaz, vakti girdiği zaman her yerde ve her türlü hâl ve şartlarda hasta sağlam, genç ihtiyar herkes tarafından ifa edilmesi gereken bir ibadettir. Bununla beraber Allah Teâlâ, namazın terkine hiçbir surette cevaz vermemiş olsa bile gerek misafire ve gerekse savaşan askere bazı kolaylıklar getirmiş ve namazlarını kısaltarak kılmalarını dinî bir hüküm olarak vazetmiştir. İşte bu ayet-i kerimelerde seferî hâlde iken namazın nasıl kısaltılacağını daha doğrusu cephede düşmanla savaşırken vakit namazlarının nasıl kılınacağını, açıklayan hükümler zikredilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[101] Yeryüzünde (savaş için) sefere çıktığınız zaman, küfredenlerin size kötülük etmelerinden endişeye düşerseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur; zira kâfirler, sizin için apaçık bir düşmandır.

101 Ayet-i kerimenin zahirî manası açıktır ve Allah Teâlâ mü'minlere hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey mü'minler! Evinizden veya yurdunuzdan çıkıp yola koyulduğunuz zaman, size düşman olan kâfirlerin, özellikle siz namazda rükû veya secde hâlinde iken, sizin sağınızı, solunuzu veya arkanızı görmemenizden istifade ederek üzerinize saldırmalarından ve sizi öldürmelerinden endişe duyup korkuya kapılacak olursanız, namazlarınızı kısaltarak kılmanızda sizin için bir vebal yoktur; böyle kıldınız diye günah işlemiş olmazsınız. Zira kâfirler sizin apaçık düşmanlarınızdır ve size kötülük edebilmek için sizi kollayıp dururlar ve üzerinize saldırmak için meşgul bir anınızı beklerler.

Ayet-i kerimenin bu açık manası, kısaltmanın ancak bir düşman tehlikesi olduğu zaman yapılabileceğine, bunun dışında kısaltmanın söz konusu olmadığına delalet eder. Düşman tehlikesi umumiyetle harp hâlinde iken ortaya çıkar; bununla beraber mutlaka harp hâlinde olmak da şart değildir. Yolda iken soyguncu, bozguncu ve benzeri yol kesiciler de insan hayatını tehdit edebilirler ve bunlara karşı da tedbirli davranmak gerekir. O hâlde kısaca belirtmek gerekirse, bir Müslümanın, yolculuğu sırasında hayatını tehlikeye düşürecek bir saldırıdan endişeye düşmesi hâlinde namazlarını kısaltarak kılmasında hiçbir günah yoktur.

Ancak ayet-i kerimede *kasr* olarak geçen ve bizim de *kısaltma* manasını verdiğimiz kelime üzerinde ihtilaf edilmiş, bazıları kelimeyi, namazın rekât sayılarının azaltılması ve dört rekât yerine iki rekât kılınması manasında tefsir ederken, diğer bazıları, namazın sıfat veya keyfiyetinin hafifletilmesi manasında tefsir etmişlerdir. Buna göre, bir grup, imama uyarak rükû ve secdesiyle bir rekât kıldıktan sonra arkaya çekilirken, arkada muhafız görevi yapan diğer grup onun yerini alır ve aynı imama uyarak rükû ve secdesiyle bir rekât da o kılar. Böylece imam iki rekâtla namazını tamamlamışken, ona ayrı ayrı uyan cemaatler birer rekât kılmış olurlar. Sonradan her fert, ayrı ayrı birer rekât daha kılarak namazlarını tamamlarlar. Namazın açıkladığımız bu şekliyle sıfat ve keyfiyetinin hafifletilerek ve dolayısıyla bu yönden kısaltılarak kılınması, bundan sonra zikredilen 102. ayetin hükmüdür ki bu ayet-i kerimede Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e hitaben şöyle buyurmuştur: *"İçlerinde bulunup da onlara namaz kıldırdığın zaman, bir grup da seninle beraber namaza dursunlar; silahlarını da yanlarına alsınlar. Secde ettiklerinde arkanıza geçip düşmana karşı orada bulunsunlar. Sonra namazı kılmamış olan diğer grup gelsin ve seninle beraber kılsınlar."*

Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, küfredenlerin size kötülük*

etmelerinden endişeye düşerseniz, namazı kısaltmanızda bir günah yoktur." ayeti mücmel olarak gelmiştir. Bu ayette her ne kadar korku anında namazın kısaltılarak kılınmasında bir günah olmadığı belirtilmiş ise de bu kısaltmanın ne şekilde olacağı açıklanmamıştır. Fakat müteakip ayet, mücmel ve gayr-i mübeyyen olan bu ayeti beyan etmiş, korku namazının nasıl kılınacağını açıklamıştır. Bu bakımdan ikinci ayet, birinci ayetin beyanıdır ve bu şekliyle kılınan namaz *salâtu'l-havf* (korku namazı) olarak bilinir.

Buhârî (*Sahîh*, I. 226) tarafından nakledilen bir haberde İbn Ömer şunları anlatmıştır: "Resulullah (sas.) ile birlikte Necid tarafına savaşa gitmiştim. Düşmanla karşılaşınca saflarımızı düzenlemiştik ki Resulullah (sas.) bize namaz kıldırmak için kalktı. Bir kısmımız onunla birlikte namaza dururken, bir kısmımız da düşmana doğru yöneldi. Resulullah (sas.) kendisine uyanlarla birlikte rükûa varıp iki defa secde etti. Sonra ona uyanlar hemen ayrılıp namaz kılmayanların yerine geçtiler; diğerleri de Hazreti Peygamber'in arkasında namaza durdular. Resulullah (sas.) rükûa varıp iki defa secde etti ve selam verdi. Sonra bir rekât kılanların her biri kendisi için rükûa varıp iki secde daha ederek namazlarını tamamladılar."

Eğer düşman tehlikesi daha büyük olursa yahut asker kılıç kılıca veya süngü süngüye dövüşüyorsa, namazın terkine yine cevaz verilmemiştir. Nitekim Bakara suresinin 239. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Eğer bir tehlikeden korkmuşsanız, yaya veya bir şeye binmiş olarak da namazı kılın."*

Buhârî'nin (*Sahîh*, I. 226) yine İbn Ömer'den rivayet ettiği bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Eğer tehlike daha da artarsa ve düşman daha çok olursa, yaya veya binmiş olarak (ima ile namazı) kılsınlar."

Üzerinde durduğumuz ayet-i kerimenin zahirine göre bizce sahih olan mana ve tefsiri böyle olmakla beraber, bazı imamlar ve müfessirler, ayet-i kerimedeki *kasr* (kısaltma) kelimesini, namazın yukarıda açıkladığımız sıfat ve keyfiyeti yönünden değil, kemiyeti, yani rekâtının sayısı yönünden tefsir etmişler ve ayet-i kerimenin manasını da yalnız korku zamanına değil, hiçbir korkunun bulunmadığı sulh zamanına da teşmil ederek yolculuk hâlinde iken dört rekâtın ikiye indirilmesine delil kılmışlardır. Kısacası, bu imamlara göre dört rekât kılınması gereken namazın misafir olanlar tarafından iki rekât olarak kılınmasının dayanağı, bu ayet-i kerimelerle birlikte Hazreti Peygamber'in misafirliğinde kıldığı namazlardır. Oysa Kur'an-ı Kerim'de dört rekâtlı namazların iki rekât olarak kısaltılması hakkında hiçbir hüküm yoktur. Bu hususdaki hüküm, Hazreti Peygamber'in mütevatir olarak nakledilen sünnetidir. Zira Hazreti Peygamber, Medine'den ne zaman misafir olarak çıkmışsa, geri dönünceye kadar dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılmıştır. Onun, misafirliği sırasında dört rekâtı tam olarak kıldığı hiçbir sahih haberle sabit olmamıştır.

İbn Mâce'nin (*Sünen*, I. 330) rivayet ettiği bir haberden öğrendiğimize göre, Umeyye ibn Abdillah ibn Hâlid, Abdullah ibn Ömer'e, "Biz, Kur'an'da hazarda ve korku anında kılınan namazın hükmünü buluyoruz da yolculukta kılınan namaz hakkında hiçbir şey bulamıyoruz." dediğinde Abdullah ibn Ömer ona şu cevabı vermiştir: "Biz hiçbir şey bilmezken Allah bize Muhammed'i (sas.) gönderdi. Şimdi biz, Muhammed'in (sas.) nasıl hareket ettiğini görmüş isek öyle hareket ediyoruz."

Buhârî (*Sahîh*, II. 34) ve Müslim (*Sahîh*, I. 482), Abdullah ibn Ömer'in şöyle dediğini nakletmişlerdir: "Nebi (sas.) ile birlikte Mina'da namazları iki rekât olarak kıldım. Keza Ebû Bekir, Ömer ve hilafetinin başlarında Osman ile de iki rekât olarak kıldım. Sonra Osman namazı dörde itmam etti."

Keza Buhârî (*Sahîh*, II. 34) ve Müslim (*Sahîh*, I. 481) tarafından nakledilen başka bir hadiste

Enes ibn Mâlik şöyle demiştir: "Resulullah (sas.) ile birlikte Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Medine'ye tekrar dönünceye kadar namazları hep ikişer rekât kıldı." Hadisin ravisi Yahyâ ibn İshâk der ki: Enes'e, "Resulullah (sas.) Mekke'de ne kadar kaldı?" diye sordum. "On gün." dedi.

Zikrettiğimiz ve zikrinden sarf-ı nazar ettiğimiz bütün rivayetler, Hazreti Peygamber'in ve halifelerinin seferî oldukları zamanlarda dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kısalttıklarını gösterir. Yalnız üçüncü Halife Osman ibn Affân'ın hilafetinin sonlarında Mina'da namazını dört rekâta tamamladığı zikredilmiştir ki onun bu davranışına bazı itirazlar yapılmış ve bunu çeşitli yönlerden tevil eden rivayetler de nakledilmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki tefsir ettiğimiz ayet-i kerime, içerisindeki *"küfredenlerin size kötülük etmelerinden endişeye düşerseniz..."* ibaresinin de delalet ettiği gibi, yalnız düşman tehlikesinin bulunduğu, can ve mal güvenliğinin ortadan kalktığı korkulu anlarda namazın sıfat ve keyfiyetine müteallik kasr ile kılınmasına izin vermiş ve kılınan namaza da salâtu'l-havf (korkulu anlarda kılınan namaz veya kısaca korku namazı) denilmiştir. Bu itibarla ayet-i kerime, güven içinde yapılan yolculuklarda dört rekâtlı namazın kısaltılarak iki rekât kılınmasıyla ilgili tatbikatın delil ve kaynağı değildir. Bu tatbikatın kaynağı, Hazreti Peygamber'in sünnetidir; çünkü yukarıda örneklerini gördüğümüz haberlerden anlaşılacağı gibi Hazreti Peygamber, güven içinde yaptığı bütün seyahatlerde dört rekâtlı namazları kısaltarak iki rekât kılmıştır ve bu sünnetinin dayanağı da tefsir ettiğimiz bu ayetler olmamıştır; esasen olması da şart değildir. Çünkü biz biliyoruz ki Kur'an-ı Kerim, ibadetlerin çoğunun keyfiyetini bize beyan etmemiş, bunların beyanını sünnete bırakmıştır. Nitekim namaz kılmayı emretmiş, münferit olarak rükû ve secdeden bahsetmiş, fakat bir vakit namazının nasıl kılınacağını açıklamamıştır. Keza Cuma namazıyla hac ve zekât da böyledir. Bunların tatbikatını bize mütevatir sünnet öğretmiştir.

Tefsir ettiğimiz bu ayet-i kerimede bahis konusu olan *salatu'l-havf* bir istisna teşkil eder. Çünkü Allah Teâlâ bu ayette, *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, küfredenlerin size kötülük etmelerinden endişeye düşerseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur."* buyurarak havf namazına işaret ettikten sonra, müteakip ayette bu namazın nasıl kılınacağını açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

> 102 İçlerinde bulunup da onlara namaz kıldırdığın zaman, bir grup da seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını da (yanlarına) alsınlar. Secde ettiklerinde arkanıza geçip (düşmana karşı orada) bulunsunlar. Sonra namazı kılmamış olan diğer grup gelsin ve seninle beraber kılsınlar; onlar da tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. Küfredenler, sizin silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olmanızı ve siz bu hâlde iken birdenbire baskın yapmayı arzu ederler. Eğer yağmur size bir rahatsızlık verirse yahut hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir vebal yoktur. Fakat yine de tedbirinizi alın. Şüphe yoktur ki Allah, kâfirler için zelil edici bir azap hazırlamıştır.
>
> 103 (Savaş hâlinde iken) namazı ifa ettiğinizde yine de Allah'ı ayakta, oturarak ve yatarken zikredin. (Savaş tehlikesinden kurtulup) huzura kavuştuğunuz zaman da namazı dosdoğru kılın. Zira namaz, mü'minler üzerine, vakti belli olarak farz kılınmıştır.

102 Bu ayet-i kerime, bundan önce, namazı kısaltmanın meşruiyeti hakkında mücmel olarak gelen ayetin ve dolayısıyla zaruret hâlinde başvurulan kısaltmanın keyfiyetinin beyanıdır. Başka bir ifadeyle Allah Teâlâ, bir evvelki ayette herhangi bir düşman tehlikesi altında kalındığında kılınacak olan vakit namazında kısaltma yapmanın meşru olduğunu bildirmiş, bu ayette de meşru olan bu kısaltmanın nasıl yapılacağını açıkla-

mış ve peygambere hitaben şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Savaş hâlinde veya herhangi bir tehlike anında mü'minler arasında bulunduğun bir sırada onları namaza çağırdığında iki gruba ayrıldıktan sonra, bu gruplardan biri senin ardında namaza durup sana uyarken, diğer grup da namaz kılanların arkasında yönlerini düşmana doğru dönüp saldırı ihtimaline karşı namaz kılanları korusunlar. Seninle beraber namaza duranlar, namaz sırasında silahlarını yanlarına almayı ihmal etmesinler. Zira ani bir düşman saldırısında onlar da düşmana karşı savaşmak zorunda kalabilirler.

Sana uyup namaza duranlar secde ettikleri zaman, arkada size gözcü olanların yerlerini alsınlar. Daha önce gözcülük yapıp namaz kılmayanlar da gelip seninle namazlarını kılsınlar. Tedbirlerini almayı ve silahlarını yanlarında bulundurmayı da unutmasınlar. Zira düşmanlarınız, sizin silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olmanızı temenni ederler; ta ki siz bu gaflet içinde iken ani bir baskın yapıp sizi kılıçtan geçirsinler! Onlara böyle bir fırsat vermemek için çok dikkatli olsunlar.

Ayet-i kerimede birinci grubun namazından söz edilirken sadece, *"Silahlarını da yanlarına alsınlar."* denildiği hâlde ikinci grubun namazından söz edilirken, *"Tedbirlerini ve silahlarını alsınlar."* denilmiş ve tedbirin artırılmasına işaret edilmiştir. Bunun sebep ve hikmeti, birinci grubun saf olup namaza duruşunun, düşman üzerinde Müslümanların savaşa hazırlandıkları zannını uyandırması ve bu hâlde iken saldırı ihtimalinin azlığı, buna rağmen bu grubun secde edip geriye çekilmesinden ve onun yerine diğer grubun geçmesinden sonra da onların namaz kıldıklarının anlaşılıp saldırıya geçme arzusunun artmasıdır. Çünkü ibadet, Müslümanların düşman saldırısından meşgul olmalarına ve gafil bulunmalarına sebep olur. Bu ise onların tehlikeye karşı daha fazla uyarılmaları ihtiyacını doğurur. Bu sebeplerdir ki ikinci gruba birinci gruptan daha fazla tedbirli olmaları ihtar edilmiştir.

Namaz kılarken silahın askerin üstünde bulunması, şüphesiz onu taşıyan asker için bir güçlük sebebidir. Bu güçlük, taşınan silahın ağırlığına ve cinsine göre değişir. İlk devirlerin ok, yay, hançer ve kılıcı, bugünün ateşli silahlarına nispetle daha hafif olsa bile hepsinin de namaz sırasında rükû ve secdeye uygun düşmeyen bir duruşu olabilir. Bununla beraber, düşmana gafil avlanmamak için namaz sırasında silahların kişinin üstünde bulundurulmasında elbette büyük faydalar vardır. Ancak silahlara zararı dokunabilecek yağmurda yahut silah taşınamayacak derecedeki hastalık hâllerinde düşmana karşı gerekli tedbirleri almak şartıyla silahların namaz esnasında bırakılmasında hiçbir mahzur, hiçbir günah yoktur. Bütün bunlar, Müslümanların, düşman karşısında zor duruma düşmemeleri için alınması gereken zaruri tedbirlerdir. Zira düşman uyumaz ve Müslümanları gafil avlamak için her fırsattan istifade etmeye çalışır. Buna rağmen Müslümanların düşman karşısında gerekli tedbirleri almaları, savaşın bütün sıkıntılarına sabır ve salat ile göğüs germeleri ve zaferin bütün esbabına tevessül etmeleri hâlinde Allah'ın kâfirler için zelil edici bir azap hazırlaması muhakkaktır. Bu azap, dünyada, Allah'ın emir ve nehiylerine uymalarıyla, kâfirler üzerine Müslümanların galip gelmeleri ve zafer kazanmaları şeklinde tezahür eder. Nitekim Allah Teâlâ Tevbe suresinin 14. ayetinde bunu teyiden şöyle buyurmuştur: *"Kâfirlerle savaşın ki Allah sizin ellerinizle onlara azap etsin; onları zelil etsin; onlara karşı size yardımda bulunsun ve mü'minlerin gönüllerini ferahlandırsın."*

Havanın yağmurlu olması veya hastalık hâlinde silahların namaz sırasında bırakılabileceği hususundaki ruhsat, Buhârî'nin (*Sahîh*, V. 184) İbn Abbâs'tan gelen haberine göre Abdurrahman ibn Avf hakkında nazil olmuştur; çünkü o sırada Abdurrahman yaralı idi.

103 İşte ey mü'minler! Düşman karşısında korku namazını eda edip tekrar görevinizin başına döndüğünüzde, yine Allah'ı zikretmeye devam edin. İster ayakta olun, ister otururken, ister yattığınız yerde Allah'ı zikretmekten asla vazgeçmeyin. O'nun, dinine yardım edenlere dünyada zafer, ahirette de ecir ve sevap vadettiğini hatırlayın ve her ne hâlde olursanız olun, O'nu hamd ile tekbir ve dua ile anın. Düşman tehlikesi ortadan kalkıp da huzur avdet edince ve kalpleriniz sükûn bulunca, namazınızı kısaltmadan tam olarak kılın. Zira namaz, mü'minler üzerine vakitleri belli olarak farz kılınmış bir ibadettir. Bu itibarla onu, düşmanla boğaz boğaza savaşırken bile ihmal edemezsiniz. Tehlike anında onu bütün erkân ve adabıyla tam olarak belki eda edemezsiniz; fakat tehlike ne kadar büyük olursa olsun namazı terk etmenize sebep olamaz. Tehlikenin büyüklüğü yanında sizin durumunuz da namazın erkânından olan rükû ve sücudu yapmanıza elverişli olmayabilir. Ayağa kalkamayacak kadar hasta ve hâlsiz, kımıldayamayacak şekilde yaralı olabilirsiniz. Bu gibi hâller bile sizin namazı terk etmeniz için bir sebep teşkil etmez. Çünkü namaz, vakitleri belli olarak üzerinize farz kılınmıştır. Her vaktin namazı yalnız o vakte aittir. Vakit geçtikten sonra o size artık bir daha geri dönmez; çünkü o vaktin yerini başka bir vakit alır ve siz de yeni giren o vakitten sorumlu olursunuz. Bu itibarla hangi durumda olursanız olun, üzerinize gelen vaktin namazını eda edin. Ayakta iseniz ve oturmanız düşman sebebiyle sakıncalı ise ayakta; oturuyorsanız ve kalkmanızda sakınca varsa otururak; yaralı olarak yatıyor ve hiç kımıldayamıyorsanız yattığınız yerde başınızın hareketiyle ima ile namazını kılın. Yürüyerek veya at sırtında düşman takibinde iseniz, yürürken veya at sırtında namazınızı eda edin; namazı eda edilmemiş bir vakti heba etmeyin.

Namazın sabah, öğlen, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere beş ayrı vakte has olarak farz kılınmasının iki önemli sebep veya hikmeti vardır. Birincisi, tekbir, teşbih ve dua gibi çeşitli zikir ve şükür şekillerini ihtiva eden bu önemli ibadetin muhafaza edilmesidir. Eğer namaz belirlenmiş beş vakit yerine günün belirsiz bir vaktine tahsis edilmiş olsaydı, pek çok kimse, zamanı belli olmayan bu ibadete ihtimam göstermez ve neticede namaz unutulup giderdi. Bir hareket veya davranışın bir insanda alışkanlık veya âdet hâline gelebilmesi için, onun belirli, kısa aralıklarla ve inanç içerisinde yapılıp tekrarlanması gerekir. Bu alışkanlık kazanıldıktan sonra ondan vazgeçmek mümkün değildir.

Namazın belirli ve kısa aralıklarla günün beş vaktinde farz kılınışının ikinci hikmeti, insanın namaz sayesinde Rabbini daima zikretme fırsatına sahip olması ve namazın, insana Rabbini unutturacak ve nefsinin arzu ve istekleri peşinde koşturacak kadar zaman bırakmamasıdır. Nitekim hiç kimsenin inkâr edemeyeceği kadar açık bir gerçektir ki zikrinde ve fikrinde Allah olan bir insandan kötü bir amelin sâdır olması mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ, Ankebût suresinin 45. ayetinde, *"Kitaptan sana vahyolunanları oku; namazı da kıl; zira namaz, hayâsızlıklardan ve kötülüklerden korur. Allah'ın zikri muhakkak ki çok büyük bir iştir. Allah, yaptıklarınızı bilir."* buyurmuştur ki namazın insanı çeşitli kötülüklerden alıkoyması, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, onun zihinlerde Allah inancını daima taze ve canlı tutması sebebiyledir.

Netice olarak diyebiliriz ki beş vakit namaz, mü'mine muhtelif vakitlerde Rabbini hatırlatması ve gaflete düşüp kötülüğe dalmaması için farz kılınmış bir ibadettir.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

[104] (Düşman) kavmi takip etmekte gevşeklik göstermeyin. (Savaş yüzünden) siz acı duyuyorsanız, şüphesiz düşmanlarınız da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Bununla beraber siz, Allah'tan, onların ümit edemeyecekleri şeyleri ümit ediyorsunuz. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

Bundan önceki ayet-i kerimeler, hep savaşla ve savaşta vuku bulabilecek hadiselerle ilgili idi. Çünkü bu ayetlerde Allah Teâlâ, Müslümanların, dinlerini ve dünyalarını korumak için Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla cihada çıkmalarını emretmiş; cihada çıkanların kıyamet günü nail olacakları büyük mükâfatı açıklarken, özürsüz olarak cihaddan geri kalıp evlerinde oturanların ise mücahitlerle bir ve aynı derecede olamayacaklarını beyan etmişti. Bu arada müşrikler arasında oturup da dinî vecibelerini yerine getiremeyen Müslümanlar üzerine hicreti vacip kılmış, özürsüz olarak hicretten imtina edenlerin akıbetlerini de cehennem olarak bildirmişti.

Söz, hep savaş ve hicret gibi, Müslümanların hayatlarıyla yakından ilgili olan ve devamlı hareketi gerektiren korku ve tehlike dolu bir konuya intikal edince, akla gelmesi pek tabii olacak bir soruya da cevap vermiş ve sözü edilen korku dolu, tehlikeli hayat içerisinde namaz ibadetinin nasıl ve ne şekilde yapılacağını açıklamayı da ihmal etmemişti. Zira namaz, insanın hangi hâl ve şart içerisinde bulunursa bulunsun, ihmal etmemesi gereken bir ibadettir.

Yukarıdaki ayet-i kerimede Allah Teâlâ'nın savaş konusuna tekrar döndüğünü görüyoruz. Bu ayette Müslümanlara, müşriklerle karşılaşmakta zaaf göstermemelerini ve onlardan korkmamalarını emretmiştir. Zira asıl korkmaları gerekenler, Müslümanlar değil, müşriklerdir. İşte, Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede asıl korkması gerekenlerin neden Müslümanlar değil de müşrikler olduğunu beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[104] (Düşman) kavmi takip etmekte gevşeklik göstermeyin. (Savaş yüzünden) siz acı duyuyorsanız, şüphesiz düşmanlarınız da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Bununla beraber siz, Allah'tan, onların ümit edemeyecekleri şeyleri ümit ediyorsunuz. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sâhibidir.

104 Allah Teâlâ, tehlike anında ve korku hâlinde vakti giren namazın nasıl kılınacağını açıklayıp hem bu ibadetin yapılış şeklini öğretmiş, hem de onun önemini bu vesile ile bir defa daha göstererek yine mü'minlere hitapla buyurmuştur ki: Ey mü'minler! Düşman saldırısına karşı tedbirinizi alıp silahlarınız da üzerinizde olduğu hâlde namazınızı yukarıda tarif edildiği veçhile eda ettikten sonra, gevşeklik gösterip düşmanın hatt-ı harekâtını takip etmekten vazgeçmeyin ve tedbirinizi elden bırakmayın. Onların size saldırmasına fırsat vermeden siz onlara saldırın ve onları tesirsiz hâle getirmek için var gücünüzle çalışın. Namazdan sonra, ilk saldıran siz olun ki azminiz kırılmasın; gücünüz zayıflamasın. Zira askeri, savaşta uyanık ve zinde tutan şey, düşmana hücumdur. Mevzie çekilip düşmanın hücumunu beklemek ve sadece müdafaa savaşına rıza göstermek, nefse korku verir ve onu zayıflatır; bu da mağlubiyeti kolaylaştırır.

Savaş, yani ölmek veya öldürmek, elbette insana ağır gelen, nefse korku ve acı veren bir iştir ve her insanın bu acıyı duyması tabiidir. Nitekim karşınızdaki düşmanlarınız da sizin gibi beşer olmaları itibariyle aynı acıyı duymaktadırlar. Fa-

kat şunu unutmamalısınız ki hak dinin müdafileri onlar değil, sizlersiniz. Onlar ise batıl bir yoldadırlar. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a ibadet eden ve yalnız O'ndan yardım dileyip yalnız O'na sığınan onlar değil, sizlersiniz. Onlar ise müşriktirler, kâfirdirler ve Allah'ı tanımazlar. Siz biliyorsunuz ki Allah, kendi yolunda savaşanlara, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlere zafer yahut şehadetle cenneti vadetmiştir. Mü'minler de yalnız ya zafer kazanmak, ya da şehit düşüp cennete gitmek için savaşırlar. Mü'min bu iki gaye ile savaştığı zaman, artık savaşta ümitsizliğe düşmesine, korkmasına, sabır ve sebatı elden bırakmasına hiçbir sebep yoktur. Binaenaleyh siz, düşmanla savaşırken Allah'ın bu iki vaadinden birini ümit ederek savaşıyorsunuz. Bu iki hedeften birine mutlaka ulaşacaksınız. O hâlde sizin için yeise kapılmak ve ümitsizliğe düşmek hiç olmaması gereken bir hâldir. Hâlbuki düşmanlarınız sizin gibi değillerdir. Onlara ne bir zafer ve ne de şehitlik mertebesi ve cennet vadedilmiştir. Bu sebeple onların savaştan ümit ettikleri sonuç, sadece canlarını kurtarıp sağ ve salim evlerine dönebilmektir. Bunun dışında bir ümitleri yoktur. Bu ise onların yeise kapılmalarını ve ümitsizliğe düşmelerini kolaylaştırır. Sizin saldırılarınızla bu ümitsizlik daha da artar ve onları mağlubiyete daha çok yaklaştırır. O hâlde ey mü'minler! Düşman karşısında sabır ve sebat gösterin. Allah'ın vaadi çok yakındır.

O'nun her şeyi kuşatan ilminin, hudutsuz hikmetinin ve sabit sünnetinin gereği olarak zafer daima mü'minlerin hakkıdır. Çünkü mü'minler, hakkın batıla galip gelmesi için O'nun çizdiği yolda yürüdükleri ve O'nun gösterdiği esbaba yapıştıkları sürece Allah'ın vadettiği zaferin kâfirler için olması asla mümkün değildir.

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

105 Hiç şüphesiz, biz kitabı sana insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için hak ile indirdik. Sakın hainlerin müdafisi olma.

106 Allah'tan mağfiret dile; şüphe yoktur ki Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

107 Kendi nefislerine hainlik eden kimseler için de mücadele etme. Allah, şüphesiz, hainliği âdet edinmiş günahkârları sevmez.

108 (Bunlar, hainliklerini) insanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Hâlbuki O, razı olmayacağı bir sözü, onlar geceden düzüp kurarlarken, onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıklarını (ilmiyle) çepeçevre kuşatmıştır.

109 İşte siz, öyle kimselersiniz ki dünya hayatında hainler için mücadele ettiniz, (onları korudunuz); fakat kıyamet günü Allah'a karşı onları kim müdafaa edecek yahut kim onlara vekil olacak?

110 Her kim bir kötülük işler yahut nefsine zulmeder, sonra da Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı, çok merhametli bulur.

111 Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendisi için kazanmış olur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sabidir.

112 Kim de kasıtsız bir hata işler yahut bir günah kazanır, sonra da onu bir suçsuzun üstüne atarsa, o, elbette bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

113 Eğer sana Allah'ın fazlu inayeti ve rahmeti olmasaydı, o hainlerden bir grup seni bile şaşırtmaya kalkışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini şaşırtırlar ve sana hiçbir şeyle zarar veremezler. Allah, sana kitabı ve hikmeti indirmiş ve bilmediğin şeyleri de öğretmiştir. Allah'ın senin üzerindeki fazlu inayeti çok büyüktür.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde çeşitli söz ve davranışlarıyla münafıkların ahvalini ve bir savaş hâlinde takınacakları tavrı zikrederek sözü savaşa getirip savaş hâlinde bir mü'mini kâfir zannıyla öldürmek, seferî hâlde ve savaş sırasında namaz kılmak, Allah yolunda savaşırken şehit düşmek, kâfir ülkesinde dinin gereklerinin rahatça yerine getirilememesi hâlinde o ülkeden hicret etmek gibi savaşla ilgili çeşitli ahkâmı beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ise tekrar münafıklara dönerek, onların, birtakım hükümlerinde Hazreti Peygamber'i nasıl yanıltmak istediklerini ve kendisine hak ile indirilmiş bir kitap varken, onun nasıl batıl ile hükmetmesi için yalana başvurduklarını akıl sahiplerinin gözleri önüne sermiştir.

Yukarıdaki ayet-i kerimelerin nüzul sebebinin, Tu'ma ibn Ubeyrik'in zırh çalması olduğu görüşünde bütün müfessirler birleşmişler, fakat hadisenin cereyan tarzını beyanda ihtilaf etmişlerdir. Bir görüşe göre, ensardan Tu'ma ibn Ubeyrik bir zırh çalmış, ancak zırhı onun çaldığı anlaşılıp da zırh kendisinden istenince, inkâr etmiş ve onu bir Yahudinin çaldığını ileri sürmüştür. Bu itham, Yahudilerle Tu'ma'nın ailesi arasında şiddetli bir husumetin doğmasına sebep olmuş, bunun neticesinde de Tu'ma ailesi, Hazreti Peygamber'e giderek Yahudi hakkında şikâyette bulunmuştur. Hazreti Peygamber, muhtemelen bazı Tu'ma taraftarlarının da Tu'ma lehine şahitlik etmelerinden sonra hüküm vermek üzere iken Allah Teâlâ bu ayetleri indirmiş ve hem Tu'ma'nın münafıklığını gözler önüne sermiş, hem de peygamberini delilsiz bir davada yanlış hüküm vermekten korumuştur.

Diğer bir görüşe göre Tu'ma zırhı çalmamış, zırh bir Yahudi tarafından ona emaneten bırakılmış, geri istendiği zaman da onu birisinin evine gizleyerek inkâr etmiştir. Mesele Hazreti Peygamber'e intikal edince de bu ayetler nazil olmuştur.

Tirmizî'nin (*Sünen*, V. 244) Katâde ibnu'n-Nu'mân'dan gelen bir rivayetine göre, Ubeyri-

koğulları denilen bir ailede Bişr, Buşeyr ve Mubeşşir adında üç kardeş vardı. Buşeyr, münafık idi. Hazreti Peygamber'in ashabını hicveden şiirler yazar, sonra da bu şiirleri bazı Arap şairlerine nispet ederdi. Aile gerek cahiliye devrinde ve gerekse İslam devrinde yoksul ve muhtaç bir aile idi. Medine'deki halkın yiyeceğini hurma ve arpa teşkil ediyordu. İçlerinde hâli vakti yerinde olanlar ise Şam'dan gelen ticaret kervanlarından kendileri için has un alırlar ve onu yerlerdi.

Bir gün Şam'dan yine böyle bir kervan gelmiş ve Rufâ'a ibn Zeyd, un alarak kilerine koymuştu. Kilerde zırh, kılıç ve buna benzer silahlar da bulunuyordu. Hadiseyi anlatan Katâde şöyle der: "Amcam Rufâ'a unu alıp kilere koyduktan sonraki günün sabahında bana geldi ve "Ey yeğenim, tecavüze uğradık; kilerimiz delindi; yiyeceğimiz ve silahımız çalındı. Araştırdık, soruşturduk. Bize, "Ubeyrikoğullarının bu gece ateş yaktıklarını gördük. Herhâlde sizin yiyecekler için yakılmıştır." denildi. Ubeyrikoğullarına sorduk, onlar da "Vallahi olsa olsa bunu Lebîd ibn Sehl yapmıştır." dediler. Hâlbuki Lebîd, içimizde İslam'ı sağlam, salih bir kişi idi. Hakkında söylenenleri işitince kılıcını çekip Ubeyrikoğullarına geldi ve "Ben mi çaldım? Allah'a yemin ederim ki ya bu hırsızlığı ortaya çıkarırsınız, ya da bu kılıç işinizi görür!" dedi. Onlar da Lebîd'e, "Senin bu işle ilgin yok; çekil git." dediler ve onu uzaklaştırdılar. Araştırmaya devam ettik ve bu işi Ubeyrikoğullarının yaptığında şüphemiz kalmadı. Ey yeğenim! Şimdi bu durumu Hazreti Peygamber'e gidip anlatsan." diyerek olanları bir bir nakletti. Ben de amcamın bu isteği üzerine Allah'ın elçisine varıp durumu anlattım ve "Yiyecekler kalsın, ama silahı bari geri versinler." dedim. Hazreti Peygamber de meseleye bakacağını söyledi. Ubeyrikoğulları, hadisenin Hazreti Peygamber'e aksettirildiğini haber alınca mahalle halkından bazı adamları ve bazı yakınlarını harekete geçirerek Hazreti Peygamber'e gönderdiler. Bunlar Hazreti Peygamber'in huzurunda Ubeyrikoğullarının müdafaasını yaparak onların dindar ve salih kişiler olarak bilindiklerini, hırsızlık iddiasının ise iftira olduğunu ileri sürdüler. Hazreti Peygamber de bu şahitlerin ifadesine göre Ubeyrikoğullarının suçsuzluğuna inanmıştı ki çok geçmeden Allah Teâlâ bu ayetleri indirdi. Ayetlerin inmesiyle çalınan silah da Hazreti Peygamber'e getirildi. Ubeyrikoğullarından Buşeyr ise İslam'dan çıkıp müşriklere katıldı.

Ayetlerin nüzulüne sebep olan hadise müfessirler tarafından nasıl nakledilirse edilsin, zahir olan gerçek şudur ki herhangi bir mesele hakkında hüküm vermek durumunda olan kimselerin titizlikle üzerinde durmaları gereken husus verilecek hükümlerde zerre kadar da olsa hak ve adaletten ayrılmamak ve hak sahiplerinin bu hükümlerden zarar görmemelerini sağlamaktır. Bunun için, hükme mesnet teşkil eden hadisenin iyice incelenmesi ve ona sebep olan kişiler üzerinde titizlikle durularak hak sahiplerinin kesinlikle belirlenmesi gerekir. Bu belirlenmeden verilecek her hükmün, haklı olan bir kişinin aleyhine tecelli edebileceğini de hatırdan çıkarmamak lazımdır. Nitekim 65. ayetin tefsirinde Hazreti Peygamber'in Buhârî ve Müslim tarafından nakledilen bir hadisini zikretmiş ve hükmün çok defa, şahitlerin şahadetleri ve meselelerin düzgün bir şekilde ortaya konmamasıyla tezahür ettiğini belirtmiştik. Hazreti Peygamber de hadisinde şöyle buyurmuştu: "Sizler davanızı bana arz ediyorsunuz. Bazınız delillerini daha düzgün ifade eder; ben de ondan işittiğim bu düzgün ifadeye göre hüküm veririm. Böylece kimin lehine kardeşinin hakkından kesip hükmetmiş isem, sakın bunu üzerine almasın. Ben, zahire göre verdiğim bu hükümle, onun için ateşten bir parça kesmiş olurum."

Bir münafığın yalancılığı ve etrafına topladığı yalancı şahitler, davayı lehine çevirip hırsızlığını örtbas edebilir; fakat lehinde tezahür eden bu hüküm, aslında kendisi için ateşten bir gömlek olup ahirette cehennem ateşine dönüşür. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ ayetlerde şöyle buyurmuştur:

105 Hiç şüphesiz, biz kitabı sana insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için hak ile indirdik. Sakın hainlerin müdafisi olma.

106 Allah'tan mağfiret dile; şüphe yoktur ki Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

107 Kendi nefislerine hainlik eden kimseler için de mücadele etme. Allah, şüphesiz, hainliği âdet edinmiş günahkârları sevmez.

108 (Bunlar, hainliklerini) insanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Hâlbuki O, razı olmayacağı bir sözü, onlar geceden düzüp kurarlarken, onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıklarını (ilmiyle) çepeçevre kuşatmıştır.

109 İşte siz, öyle kimselersiniz ki dünya hayatında hainler için mücadele ettiniz, (onları korudunuz); fakat kıyamet günü Allah'a karşı onları kim müdafaa edecek yahut kim onlara vekil olacak?

105 Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede peygamberine hitap etmiş ve buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Kur'an'ı sana, insanlar arasında hak ve adalet çerçevesinde Allah'ın sana bildirip öğrettiği ahkâm ile hükmedesin diye indirdik. Zira bu kitap, Rabbinden hak olarak gelmiştir ve içerisinde yalnız hak olan vardır. Binaenaleyh ister Yahudi olsun, ister mesihi olsun, ister Müslüman veya Mecusi olsun, kim hakkında hüküm verirsen, yalnız hak ile hükmet; adaletten ayrılma. Tu'ma veya Buşeyr gibi münafıkların çeşitli yalanlarına kanarak hainlerin müdafisi olma; onlara arka çıkma.

Allah Teâlâ'nın bu ayet-i kerimedeki hitabı, tıpkı Mâide suresinin 48. ayetindeki hitabı gibidir. Şu farkla ki yukarıdaki ayetlerde sözü edilenler genel manada münafıklar olduğu hâlde Mâide suresindeki ayette ehl-i kitaptır. Allah Teâlâ bu ayette şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Bu kitabı sana, kendinden önceki kitapları tasdik edici ve onlara karşı bir şahit olmak üzere hak ile indirdik. Binaenaleyh aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet; sana gelen haktan (yüz çevirip) onların heva ve heveslerine uyma."*

Yukarıda zikrettiğimiz hadiseler ışığında ayet-i kerimeden anlaşılan mana şudur ki herhangi bir davada taraflar arasında hüküm vermek durumunda olan kimse, dava konusu meseleyi iyice incelemeden ve onun özüne tam manasıyla vâkıf olmadan, sadece taraflardan birinin güzel konuşmasına ve delillerini ustalıklı kullanıp kendisini hasmından daha kuvvetli göstermesine aldanarak onun lehine hüküm vermekte acele etmemelidir. Zira Ubeyrikoğulları gibi öyle münafıklar vardır ki bunlar bazen peygamberleri bile yanıltırlar ve bir kimsenin hakkının, hak sahibi olmayan bir muhasıma verilmesine sebep olurlar. Bu ise hadiste zikredilen ateşten bir parça veya ateşten bir gömlek olur ve ona sahip çıkanın sırtına geçer.

Ayet-i kerimedeki, *"Kitabı sana, insanlar arasında Allah'ın sana bildirdiği ile hükmetmen için hak ile indirdik."* ibaresinin delalet ettiği manaya istinaden bazı müfessirler, Hazreti Peygamber'in bütün hükümlerinin vahye dayalı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zira ayet-i kerimede yer alan ve *"Allah'ın sana bildirdiği (veya gösterdiği) ile hükmet."* manasına gelen *bimâ erâkellâhu* ibaresi, Hazreti Peygamber'in verdiği her hükümde Allah'tan kendisine gelen bir bilgi bulunduğuna delalet eder ki bu bilginin vahiyden başka bir şeyle izah edilmesi mümkün değildir. Nitekim Ömer ibnu'l-Hattâb'ın (ra.) da bu manayı teyiden şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Hiç kimse, 'Allah Teâlâ'nın bana bildirdiği şekilde hükmettim.' demesin; zira bu, sadece peygambere aittir. Biz ise ancak kendi reyimizle hükmederiz; bu da ilim değil zandır."

Bazı usulcüler ise ayet-i kerimedeki bu ibarenin iki manaya muhtemil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Birincisine göre, *"Allah'ın sana bildirdiği ile hükmet."* ibaresi, "Allah'ın Kur'an'da sana nassını bildirdiği ile hükmet." manasındadır ki Hazreti

Peygamber, Kur'an'da yer alan bir nassa göre hüküm verdiği zaman, hiç şüphesiz hükmü vahye dayanmış olur. İbarenin ikinci manası, "Kur'an'ın muhtelif hüküm ve delilleri ışığında Allah'ın, senin rey ve ictihadın vasıtasıyla sana gösterdiği yolda hükmet." demek olur ki bu takdirde Hazreti Peygamber'in, hakkında nass bulunmayan meselelerde kendi ictihadıyla hüküm verdiği anlaşılır.

Hazreti Peygamber, hiç şüphesiz, bir takım meselelerde kendi ictihadıyla da hüküm vermiş ve hatta ictihadında hataya düşüp düşmeyeceği münakaşa edilmiş olsa bile bazı ictihadlarının vahiyle tashih edildiği göz önünde bulundurularak, ictihadlarında hata yapabileceği bile ileri sürülmüştür.

Ancak bütün bu münakaşalar bir yana, yukarıdaki ayet-i kerime, kanaatimizce ictihadla ilgisi bulunmayan yahut başka bir ifadeyle ictihadı konu edinmeyen, fakat Allah'ın kendisine indirdiği Kur'an'la hükmetmesini Resulüne emreden bir manada gelmiştir. Binaenaleyh Allah Teâlâ Hazreti Peygamber'e Kur'an ile hükmetmesini emrettikten sonra, Resulünü, düşmesi muhtemel büyük bir hataya karşı uyarmış ve hainler için suçsuz kimselere hasım olmamasını istemiştir. Zira Hazreti Peygamber Ubeyrikoğullarının İslam'ına ve yalancı şahitlerin sözlerine güvenerek neredeyse onların suçsuzluğuna, fakat asıl suçsuz olan Yahudinin veya diğerlerinin zırhı çalan kimseler olduklarına hükmedecekti. Bu ise işlediği hırsızlık dolayısıyla gerçek manada suçlu olan ve bu yüzden nefsine karşı hıyanet etmiş sayılan bir münafığın suçsuz kimselere karşı avukatlığını yapmak manasına gelebilecek bir işti ve büyük bir vebali gerektiriyordu.

106 Nitekim Allah Teâlâ peygamberine, Kur'an'la hükmetmesini ve hainlerin müdafisi olmamasını emrettikten sonra, insanlar arasında hüküm verirken, düzgün konuşan, sahte deliller ve yalancı şahitlerle kendilerini hak sahibi gibi gösteren kimselere meyletmiş olmaktan dolayı da Allah'tan af ve mağfiret dilemesini istemiştir.

Herhangi bir davada muhasım taraflar arasında hüküm vermek durumunda olan bir kimsenin, kesin olmayan delillere ve bilhassa zahire göre hüküm vermesi hâlinde hataya düşme ihtimali çoğalır ve bu hata da hakkın, sahibine ulaşmasına engel olabilir. Bu ise hüküm veren kişi için vebali ve dolayısıyla Allah'tan af ve mağfiret dilemesini gerektiren bir iş olur. Ayet-i kerimenin yukarıda zikrettiğimiz nüzul sebeplerinden de anlaşılacağı üzere, Ubeyrikoğulları tarafından çalınan zırh, dava konusu olarak Hazreti Peygamber'e aksettirilmiş, o da Ubeyrikoğullarının Müslüman olmasını ve şahitlerin de onlar lehinde şahitlik etmesini göz önünde bulundurarak onların suçsuz oldukları hususunda bir kanaate sahip olmuştu. Ancak bu kanaatini bir hüküm olarak açıklamadan ve Ubeyrikoğullarının suçsuz olduklarını ilan etmeden Allah Teâlâ bu ayetleri indirmiş ve Resulünü büyük bir hataya düşmekten alıkoymuştur. Bununla beraber yine de Ubeyrikoğullarının suçsuzluğu hususunda yanlış bir kanaate varmış olmasından dolayı Allah'tan af ve mağfiret dilemesini emretmiştir ki bu, hak tevziinde adalete verilmesi gereken önemin derecesini gösterir.

Bazı müfessirler, Allah'tan af ve mağfiret dileğini, Hazreti Peygamber'de bulunması muhtemel bazı eğilimleri göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu ihtimallerden birincisi, Hazreti Peygamber'in, Tu'ma ibn Ubeyrik'in Müslüman olması dolayısıyla onun yönüne meyletmiş olmasıdır. İkinci ihtimal, Tu'ma taraftarlarının Tu'ma lehinde şahitlik etmeleri ve onları yalanlayacak hiçbir delilin bulunmaması dolayısıyla, zırhı çaldığı ileri sürülen Yahudi aleyhine hükmetmeyi düşünmüş olmasıdır. Üçüncü ihtimal de istiğfar emrinin Hazreti Peygamber'in kendisi için değil, Tu'ma'yı müdafaa eden ve onun suçsuzluğunu ileri sürerek beraatını isteyen Tu'ma taraftarları için olmasıdır. Zira bunlar Tu'ma'nın

suçsuzluğunu ileri sürerek onun lehinde şahitlik etmekle büyük bir günah işlemişlerdir. Allah Teâlâ da peygamberine onlar için istiğfar etmesini emretmiştir. Bu üç ihtimalden ilk ikisi, Hazreti Peygamber'in Tu'ma lehinde bir kanaate sahip olması sebebiyle gerçeğe daha yakın görünürse de üçüncü ihtimal, ibarenin siyak ve sibakından anlaşılan manaya daha uzak görünmesi itibariyle hiç varit değildir. Zira ayet-i kerimede Hazreti Peygamber'in başkaları için mağfiret dilemesi gerektiğine delalet edecek hiçbir işaret yoktur. Buna karşılık suçlu olduğu hâlde aleyhine hiçbir delil bulunmayan Tu'ma'nın Müslüman oluşu ve arkadaşları tarafından da müdafaa edilişi, Hazreti Peygamber'in hatalı olarak onun lehinde bir kanaate varmasının başlıca sebepleri olmuştur. Allah Teâlâ peygamberini işte bu hata sebebiyle istiğfara davet etmiş, sonra da Allah'ın çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğunu beyanla yine peygamberine şöyle buyurmuştur:

107 İrtikap ettikleri ağır suçtan ve kazandıkları büyük günahtan dolayı nefislerine hıyanet eden kimseleri müdafaa edip onlar için mücadeleye kalkışma. Onların avukatı ve hamisi olma.

Nefse hıyanet, Allah'ın insana tevdi ettiği emaneti Allah'a iade etmemesi ve böylece nefsi aldatması ve işlediği ağır suç ve kazandığı büyük günahla onu ıkaba ve dolayısıyla zarara maruz bırakmasıdır. Bu surenin, *"Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor."* mealindeki 58. ayetini tefsir ederken de açıkladığımız gibi, emanet, muhafazası için insana bırakılmış olan ve vakti geldiğinde sahibine iade edilmesi gereken şeylerdir. Bir insanın üzerinde bulunan başkasına ait herhangi bir mal, ona tevdi edilmiş bir emanet olduğu gibi, Allah'ın, peygamberi vasıtasıyla kullarına duyurduğu bütün emir ve nehiyler de birer emanettir ve insan bunlara uyduğu takdirde bu emanetleri eda etmiş olur. Keza insanın kendi üzerinde bulunan nefsine ait bazı haklar da vardır ki bunlar da birer emanettir ve insan, nefsine karşı bunlardan sorumludur. Mesela insanın kendisi için dininde ve dünyasında iyi ve faydalı olan şeyleri yapması, dünyasına ve ahiretine zarar verecek şeylerden de sakınması gerekir. Eğer bunlara riayet etmez ve gerek dünyada gerekse ahirette ıkaba maruz kalmasına sebep olacak ameller işlerse, nefsini aldatmış, ona hıyanet etmiş olur. Oysa Allah, hıyaneti itiyat hâline getirenleri asla sevmez. Zira bunlar, dünyada ve ahirette kendilerine zararı dokunacak olan amelleri işlemekten çekinmezler ve Allah'ın ıkabından korkmazlar. Keza insan nefsini tezkiye edip yüceltmek için gönderdiği emir ve nehiylerine uymak yerine bunlara karşı çıkarlar, haramını helal, helalini de haram kılarak en büyük zulmü işlerler.

108 Fakat ne gariptir ki Allah'ın emanetine hıyanetle nefislerine zulmeden bu hainler, işledikleri bu günahları insanlardan gizlerler ve yaptıklarını, "Aman kimse görüp duymasın." diyerek gizlilik içinde yaparlar da Allah'tan gizlemezler, gizlemek lüzumunu duymazlar. Yaptıklarını insanlardan gizlemeleri, ya onlardan korkmaları, ya da utanmaları dolayısıyladır. Fakat bu hainler, Allah'a karşı işledikleri ağır suçtan ve büyük günahtan dolayı, Allah'tan ne korkarlar ne de utanırlar. İşte onlarda görülen bu davranış, Allah'a olan imanlarının çok zayıf ve çok noksan olmasından kaynaklanır. Eğer onlar Allah'a tam manasıyla iman etmiş olsalardı, Allah'ın her an kendileriyle beraber bulunduğunu, yaptıklarını ve yapacaklarını ilmiyle çepeçevre kuşattığını bilirler ve günah üzerinde ısrar etmek yerine, iradeleri dışında işledikleri bir tek günah yüzünden bile bin kere pişmanlık duyup Allah'tan af ve mağfiret dilerlerdi. Fakat onlar böyle yapmamışlar, günah üstüne günah işleyerek Allah'ın menettiği çok çirkin bir yola sülûk etmişlerdir. Bu yolun sonunda yaptıklarının karşılığını elbette göreceklerdir.

109 Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerin ilkinde Hazreti Peygamber'e hitapla, *"Biz, kitabı sana insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için hak ile indirdik."* buyurarak onu, iş-

ledikleri bir hırsızlık suçu ile nefislerine hainlik eden ve hıyanetlerini de inkâr ile kendilerini temize çıkarmaya çalışan hainleri müdafaa etmekten sakındırıp koruduktan ve bunların, suçlarını nasıl insanlardan gizleyip Allah'tan gizlemediklerini beyan ettikten sonra, suçluları asıl koruyan ve onların müdafaasını yaparak suçu bir Yahudiye veya bir başkasına yüklemeye çalışan kimselere hitap ederek şöyle buyurmuştur:

Ey o hainlerin avukatlığını ve hamiliğini yapan kimseler! İşte siz bütün gücünüzle ve bütün maharetinizle o hainleri müdafaa edip onların suçsuz olduklarına herkesi inandırmaya çalıştınız. Birçok kimseyi de inandırdınız. Öyle ki aranızda bulunan ve davanıza bakan peygamberi bile neredeyse buna inandıracaktınız. Dünya hayatında delil yokluğundan da istifade ederek suçunu inkâr eden birçok suçluyu koruyup onların suçsuz olduklarına herkesi ikna edebilirsiniz. Ya ahirette?! Ahirette de bunu yapabilir misiniz? Suçluyu da suçsuzu da bütün amelleriyle bilen, her şeyi ilmiyle kuşatan, hasmı da hâkimi de yalnız Allah olan o mahkeme-i kübrada bu hainlerin avukatlığını kim yapacak? Kıyâmet günü, herkesin iyi kötü bütün amellerini gözleri önüne serdiği zaman, bugün müdafaasını yaptığınız o hainleri, o gün Allah'a karşı kim müdafaa edecek? Hayır; hiç kimse kıyamet günü onların müdafaasını yapamayacaktır. İnfitâr suresinin 19. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"O gün, hiç kimsenin hiç kimseye yardım edemeyeceği bir gündür. O gün emir yalnız Allah'ındır."* Bu itibarla hiç kimse, dünyada olduğu gibi rüşvetle veya şunun bunun tavsiye ve telkini ile haksız da olsa, kendi lehine hüküm çıkartabileceğini zannetmesin. Orada herkes yalnız kendi yaptıklarıyla anılacak ve yalnız kendi yaptıklarının karşılığını görecektir. Bununla beraber, ey nefislerine hıyanet edenler, vakit yine de geçmiş ve her şey bitmiş değildir. Çünkü,

[110] Her kim bir kötülük işler yahut nefsine zulmeder, sonra da Allah'tan mağfiret diler-se, Allah'ı çok bağışlayıcı, çok merhametli bulur.

[111] Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendisi için kazanmış olur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.

[112] Kim de kasıtsız bir hata işler yahut bir günah kazanır, sonra da onu bir suçsuzun üstüne atarsa o, elbette bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

110 Evet, hiç kimsenin hiç kimseye yardım edemeyeceği, her nefsin yalnız kendi derdiyle uğraşacağı o kıyamet günü emir yalnız Allah'ındır ve o gün herkes kendi yaptıklarından hesap verecek ve yalnız kendi yaptıklarının karşılığını görecektir. Fakat o gün henüz gelmemiştir ve gelmesi de pek yakındır. Bu itibarla dünya hayatında işledikleri büyük kötülükler ve kazandıkları ağır günahlarla nefislerine zulmedenler için dünyada her şey bitmiş değildir. Zira kim büyük olsun küçük olsun bir kötülük işler yahut işlediği bir günahla nefsine zulmeder, sonra da bu günahtan dolayı Allah'tan af ve mağfiret dilerse, günahı ne kadar büyük olursa olsun, Allah onun bu dileğini geri çevirmez, kullarına karşı merhametinin çokluğu dolayısıyla onun günahını bağışlar. Yukarıdaki ayet-i kerime buna delalet ettiği gibi, Hazreti Peygamber de Ahmed ibn Hanbel (*Müsned*, I. 2) ve sünen sahiplerinin Ebû Bekr es-Sıddîk'tan rivayet ettikleri bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Günah işleyen hiç bir kul yoktur ki güzelce abdest alıp dosdoğru iki rekât namaz kıldıktan ve günahı dolayısıyla Allah'tan af ve mağfiret diledikten sonra, Allah onun günahını bağışlamasın." Binaenaleyh kim bir günah işleyip başkasına kötülüğü dokunur yahut nefsine zulmetmiş olursa, her şeyin bittiğini ve kurtuluş yolunun da kapandığını zannedip ümitsizliğe düşmesin ve şunu hiçbir zaman unutmasın ki Allah, insanın dünya yüzünde kalmış olduğu hayatı boyunca bu kapıyı ona hiç kapamaz ve mağfirette bulunmak için onun mağfiret dilemesini

bekler. Mağfiret dilediğini görünce de ona mağfiret eder.

Kulun, Rabbi tarafından mağfiret olunduğunu yahut başka bir ifade ile günahlarının O'nun tarafından bağışlandığını anlaması ve bunu bizzat kendi üzerinde hissetmesi, hiç de imkânsız bir olay değildir. Her günahkâr kul bunu deneyebilir ve Rabbi tarafından mağfiret olunmanın veya bağışlanmanın hudutsuz zevkine varabilir. Bunun için, nefse ağır gelen bir yük altına girmeye de hiç gerek yoktur. Her günahkâr, Rabbi tarafından bağışlanacağı inancı içinde ve hulus-i kalp ile Allah'tan mağfiret dilesin ve buna bir süre devam etsin. Eğer nefsinde daha önce büyük bir arzu ve iştiyak ile işlediği kötü amellere ve haram fiillere karşı bir nefret ve tiksintinin, buna karşılık hayırlı amellere karşı büyük bir arzu ve iştiyakın belirdiğini hissedecek olursa, bu, Rabbi tarafından bağışlandığının en kuvvetli ve en belirgin delilini teşkil eder. Allah'ın mağfiretine mazhar olan bir kulun, bunu bizzat kendi nefsinde hissetmesinden daha zevkli ne olabilir? Böyle bir netice, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın kulları hakkında çok merhametli ve çok bağışlayıcı olmasındandır.

Görüldüğü gibi ayet-i kerime, işlediği kötülükle ya başkasına, ya da kendi nefsine zarar veren günahkâra, günahtan kurtuluş yolunu göstermiştir ki bu yola sülûk olunduğu takdirde hedefe ulaşmaktan şüphe etmek için hiçbir sebep yoktur. Yeter ki kul, günahından kurtulmak hususunda istekli ve bu isteğinde samimi olsun.

111 Kulun kendi günahından kurtulmaya istekli olması veya olmaması, elbette yine kendisini ilgilendiren bir husustur. Çünkü günahı işleyen ve işlediği anda ondan zevk alan veya aldığını zanneden yine kendisidir. Fakat aldığını zannettiği bu zevk, nefsi aleyhine bir vebal ve dolayısıyla bir zarardan ibarettir. Nitekim pek çok kimse vardır ki işlediği suçun suç olduğunu bilmediği ve ona terettüp eden cezadan da habersiz olduğu için, işlediği kötü amelden kazançlı çıktığını düşünür ve bundan zevk alır. Hâlbuki o, işlediği amelle cezasını dünya ve ahirette mutlaka çekeceği bir günah kazanmıştır ve bağışlanmadığı takdirde bu acı akıbetten kurtulması asla mümkün değildir.

Allah'ın insanlar için ve insanların sadece menfaatlenmeleri için bir takım hükümler koyması, sonra da onları bu hükümlere uymakla mükellef kılması, O'nun her şeyi çepeçevre kuşatan hudutsuz ilminin tabii bir neticesidir. Hiç kimse O'nun bu ilmini inkâr etmedikçe, vazettiği ahkâmın insanlara zararlı olduğunu yahut en azından hiçbir faydası bulunmadığını yahut da zamanı geçmiş ve tatbik kabiliyeti kalmamış bir takım sözlerden ibaret olduğunu iddia edemez. Keza Allah'ın, bu ahkâmı vazettikten sonra onlarla amel etmeyen veya onlara karşı çıkıp dil uzatan kimseler için de zararı yine kendilerine dokunacak kötü akıbetler hazırlaması da O'nun hikmeti gereğidir. Çünkü Allah, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır; aynı zamanda hikmet sahibidir.

112 Bir evvelki ayet-i kerimede de beyan edildiği üzere, büyük veya küçük, bilerek veya bilmeyerek kim bir günah işlerse, bu günahın vebali kendisine aittir. Hiç kimseye bir başkasının işlediği günahın vebali yüklenmez. En'âm suresinin 164. ayetinde, *"Herkesin kazandığı sadece kendisine aittir. Hiçbir günahkâr nefis, başkasının günahını yüklenmez."* buyurulmuştur. Böyle olduğu hâlde bir kimse hata ile gayr-i kasti bir günah işler yahut günah olduğunu bile bile daha büyük bir günaha bulaşır, sonra da kendini temize çıkarmak için, işlediği günahı yahut suçu, suçsuz olan başka birinin üstüne yıkarsa, bundan daha büyük bir günah ve bundan daha büyük bir iftira olamaz. Nitekim bu ayetlerin nüzulüne sebep olan Ubeyrikoğulları hadisesi bunun en açık misalini teşkil eder. Medine'de yaşayan ve Ubeyrikoğulları denilen aileden bazı kimseler, Rufâ'a ibn Zeyd'e ait bir zırh çalmışlar, hırsızlıkları anlaşılınca da suçu bir Yahudinin üstüne atmışlardı. Ubeyrikoğulları Müslümandı ve böyle bir suç iş-

lememeleri gerekirdi. Fakat bu suçu işlediklerine ve onu da bir başkasının üstüne yıktıklarına göre, onların gerçek manada Müslüman olduklarını kabul etmek elbette mümkün değildir. Bununla beraber zahirde Müslüman olan, fakat içlerinde küfür besleyen kimselere münafık denildiği ve Hazreti Peygamber'in Medine döneminde bunların, Müslümanları bir hayli meşgul ettikleri de bilinen hususlardandır. Hırsızlık hadisesiyle ilgili olarak nakledilen haberlerde de görüldüğü üzere, zırhı çaldığı anlaşılan Ubeyrikoğullarından Buşeyr'in yahut Tu'ma'nın sonradan Müslümanlardan ayrılıp müşriklere katılması da münafıkların, kalplerinde imandan çok küfrü yaşattıklarını gösteren delillerden biridir. Binaenaleyh bu gibi kimselerden hayırlı bir amel yahut hayırlı bir iş beklemek beyhudedir. Bazen samimi bir Müslümanın da bilmeyerek, iradesi dışında bir hata yapması mümkündür. Ancak bu hatayı yapan Müslüman, aklı başına gelip de yaptığı işin çirkinliğini fark ettiği zaman pişmanlık duyar ve Allah'tan af ve mağfiret diler; aynı hatayı bir daha yapmamak için O'nun yardımını ister. Oysa yukarıda üzerinde durduğumuz hadisede zırhı çalan Buşeyr, yaptığı hırsızlık ortaya çıktıktan sonra dahi Allah'tan af ve mağfiret dilemeyi düşünmemiş, aksine önce yaptığı işi inkâr etmiş, sonra da onu başkalarının üstüne atarak günah üstüne günah işlemiştir. Hatta o derece büyük günah işlemiştir ki bu günah, kendisinin gerçek kimliğini ortaya çıkarmasına bile vesile olmuştur. Buşeyr, Müslümanlar arasında yaşayan bir münafık iken, sonradan yüzündeki nifak perdesini çıkarmış ve müşrik kimliğini ortaya koymuştur. Bugün bile Buşeyr tipi ne kadar çok insan vardır! Hem Müslüman olduğunu söyler, hem de ya utanarak ve sıkılarak yahut da yakalandığı zaman başına geleceklerden korkarak başkalarının hakkını üzerine geçirmeye çalışır. Yakalanınca da pişkinlik içinde masum olduğunu ileri sürüp suçu başkalarının üstüne yıkar. Fakat kalplerinde imandan eser bulunmadığı için, işledikleri günah yüzünden Allah'a karşı ne utanç duyarlar, ne de O'nun ıkabından korkarlar.

113 Eğer sana Allah'ın fazlu inayeti ve rahmeti olmasaydı, o hainlerden bir grup seni bile şaşırtmaya kalkışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini şaşırtırlar ve sana hiçbir şeyle zarar veremezler. Allah, sana kitabı ve hikmeti indirmiş ve bilmediğin şeyleri de öğretmiştir. Allah'ın senin üzerindeki fazlu inayeti çok büyüktür.

113 Allah Teâlâ, bu ayette yukarıdan beri üzerinde durulan konu ile ilgili olarak peygamberine hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Allah seni kavmin içerisinden seçip büyütmüş ve bütün insanlara ışık tutman ve doğru yolu göstermen için seni peygamber olarak terbiye edip yetiştirmiştir. Üzerindeki fazlu inayetiyle seni büyük küçük her çeşit hatadan ve günahtan masun kılmış ve bütün insanlara uyulması gereken örnek bir insan olarak göstermiştir. İşte şimdi de Allah, yine üzerindeki fazlu inayetiyle ve rahmetinin çokluğu ile seni büyük bir hataya düşmekten ve hainlerin yardımıyla başka hainleri müdafaa etmekten korumaktadır. Eğer Allah'ın fazlu inayeti ve hudutsuz rahmeti olmasaydı, işledikleri günahlarla nefislerine hıyanet eden o kimseler, asıl suçlular hakkında vereceğin hükümde seni yanıltırlar, haktan ve adaletten uzaklaştırarak batılın müdafisi ve hainin koruyucusu yaparlardı. Bunu da yalancı şahitlerle suçluyu temize çıkararak, suçsuz Yahudiyi de suçlayarak kolayca başarabilirlerdi. Sen de onların iddia ve iftiraları karşısında bir Müslümanın herhangi bir Yahudiye nispetle hakka daha yakın olduğunu düşünerek zahire göre hüküm verir ve suçluyu beraat ettirirdin. Fakat bunların hiçbiri olmamış ve hainler seni yanıltmadan ve sen suçlunun beraatına hükmetmeden Rabbin vahiyle gerçeği sana haber vermiş ve seni böyle bir hataya düşmekten alıkoymuştur. Kısacası Allah'ın faz-

lu inayeti ve rahmetiyle hainler seni şaşırtıp hak yoldan ayıramamışlar ve hiçbir surette sana zarar verememişlerdir. Aksine onlar, İslam'ın hidayet ettiği doğru yoldan uzaklaşarak kendi kendilerini şaşırtmışlar ve kendilerine zarar vermişlerdir.

Ey Muhammed! Rabbinin en büyük fazlı, hiç şüphesiz sana kitap ve hikmeti indirmesi ve bilmediğin şeyleri öğretmesidir. Bu hudutsuz nimetlerle seni teyit etmesi ve bütün insanlara son peygamber olarak göndermesi dolayısıyladır ki senin, Rabbine en çok şükreden kul olman gerektiği gibi, senin gibi bir peygambere tabi olması itibariyle ümmetinin de şükür hususunda senden geri kalmaması gerekir.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ
ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى
وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

114 Bir sadakayı yahut bir iyiliği yahut da insanlar arasını düzeltmeyi emredenlerinki dışında gizli gizli konuşup fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur. Her kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla yaparsa, ona büyük mükâfat vereceğiz.

115 Her kim, kendisine, doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere muhalefet eder ve mü'minlerin yolundan başka bir yola tabi olursa, onu girdiği yolda bırakır ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir.

Allah Teâlâ, bir yandan Ubeyrikoğullarıyla ilgili konuya bu ayetlerde devam ederken, bir yandan da toplumları, boş ve faydasız olan, üstelik son derece zararlı bulunan bir davranışa karşı uyarmış ve onu bazı istisnalarıyla haram kılmıştır. Bu davranış, toplum içerisinde insanların üçer beşer kişilik gruplar meydana getirerek kendi aralarında gizli gizli konuşmaları, fısıldaşmaları, müzakere ve müşaverelerle bir takım planlar hazırlamalarıdır. Genellikle başkalarının aleyhine tezahür edebilecek olan bu çeşit gruplaşmalar, toplantılar, gizli müzakere ve müşavereler, toplumun bölünüp parçalanmasına ve toplum fertleri arasına kin ve düşmanlık tohumları atılmasına sebep olur; çok geçmeden de herkes tarafından sebebi ve menşei anlaşılamayan bir huzursuzluk ve tedirginlik toplum üzerine bir kâbus gibi çöker.

Ayet-i kerimede sözü edilenler, yukarıda tefsirini yaptığımız ayetlerde kendilerinden söz edilen Ubeyrikoğulları ve onların yandaşlarıdır. Buşeyr'in veya Tu'ma ibn Ubeyrik'in hırsızlığı ortaya çıktıktan ve mesele Hazreti Peygamber'e aksettirildikten sonra bunlar bütün gece boyunca toplanmışlar ve meseleyi müzakere ederek suçun inkârı ile başka birinin üstüne atılması için planlar hazırlamışlardır. Nitekim 108. ayette Allah Teâlâ bu tertiplerine işaret ederek, *"Bunlar hainliklerini insanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Hâlbuki O, razı olmayacağı bir sözü onlar geceden düzüp kurarlarken onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıklarını ilmiyle çepeçevre kuşatmıştır."* buyurmuştur. Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, yukarıdaki ayette Allah Teâlâ'nın hayırsız olarak tavsif ettiği gizli konuşma ve fısıldaşmalar, örneği Ubeyrikoğullarının hırsızlığı örtbas ederek suçu bir Yahudiye yüklemek için aralarında yaptıkları toplantıda görülen gizli konuşma ve fısıldaşmalardır ki bunlar, insanlardan gizlense bile Allah'tan gizlenemez. Allah, ilmiyle her

şeyi çepeçevre kuşatmıştır. O hâlde insanlardan gizli olarak yapılan ve onların hayrına olabilecek hiçbir hedefe yönelmeyen toplantılar, müzakere, müşavere ve münakaşaların hiçbirinde hayır yoktur. Allah Teâlâ'nın hoşnut olmadığı bu gibi davranışlardan şiddetle kaçınmak ve Allah'ın koyduğu hududa tecavüz etmemek her Müslümanın üzerine vaciptir. Bununla beraber eğer bu gibi toplantılar, müzakere ve müşavereler, insanların hayrına yöneltilir ve sadece hayırlı neticelerin istihsali için yapılırsa, bunda elbette bir kötülük yoktur. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[114] Bir sadakayı yahut bir iyiliği yahut da insanlar arasını düzeltmeyi emredenlerinki dışında gizli gizli konuşup fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur. Her kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla yaparsa, ona büyük mükâfat vereceğiz.

[115] Her kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra peygambere muhalefet eder ve mü'minlerin yolundan başka bir yola tabi olursa, onu girdiği yolda bırakır ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir.

Nefislerine hainlik edenlerin, geceden düzen kurarak insanlardan gizledikleri Allah'ı hoşnut etmeyecek sözlerin hiçbirinde hayır yoktur. Çünkü İslam, çatısı altında toplanan bütün Müslümanları birbirinin kardeşi yapmış ve birbirine kopmaz bağlarla bağlamıştır. Dinleri, inançları, duygu ve düşünceleri bir ve aynı fertlerin oluşturduğu toplumlarda insanların birbirleri aleyhine tertiplere girmeleri ve gizli faaliyetlerde bulunmaları olacak işlerden değildir. Bununla beraber eğer İslam toplumunda üç beş kişi bir araya gelip gizli gizli fısıldaşır ve başkaları aleyhine bir takım planlar hazırlayıp bunların tatbik yollarını araştırırsa, bunları, İslam toplumuna nifak sokmaya çalışan kimseler olarak tavsif etmekte hiçbir mahzur yoktur. Nitekim Tu'ma ibn Ubeyrik, hırsızlığı ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra Müslümanlardan ayrılarak müşriklere katılmış ve böylece Müslümanlar arasında kaldığı sürece hangi duygu ve düşünceler içinde vakit geçirmiş olduğunu bütün açıklığıyla gözler önüne sermiştir.

Kur'an-ı Kerim, muhtelif surelerinde gizli yapılan toplantılardan ve bu toplantılardaki gizli görüşmelerden söz etmiş ve ne derece gizlemiş olurlarsa olsunlar, Allah'ın her şeyi bildiğini ve ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşattığını haber vererek münafıkları yaptıklarından dolayı şiddetle kötülemiştir. Mücâdele suresinin 7. ayetinde gizli konuşanların hiçbir şeyi Allah'tan gizleyemeyecekleri manasında şöyle buyurulmuştur: *"Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi bildiğini bilmiyor musun? Üç kişinin hiçbir gizli konuşması yoktur ki Allah dördüncüleri olmasın. Beş kişinin hiçbir gizli konuşması yoktur ki Allah altıncıları olmasın. İster bundan daha az, ister daha çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar, O onlarla beraberdir; sonra da kıyamet günü kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."*

Mücâdele suresinin bunu takip eden 8. ayetinde münafıklardan söz edilerek, gizli toplantılardan ve gizli görüşmelerden menolundukları hâlde bu işi yine de nasıl sürdürdükleri ve gizli konuşmalarında neler söyledikleri Allah Teâlâ tarafından peygamberine haber verilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Gizli toplantılardan menolunup da sonra menolundukları şeye tekrar dönerek, günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelmek hususunda gizli gizli konuşanları bilmiyor musun? Sana geldikleri zaman, seni, Allah'ın seni selamladığı bir şekilde selamlıyorlar. Kendi kendilerine de şöyle diyorlar: 'Söylediklerimizden dolayı Allah'ın bize azap etmesi gerekmez mi?' Girecekleri cehennem onlara yeter. Ne kötü gidiştir o!"*

Aynı surenin müteakip iki ayetinde ise Allah Teâlâ, Müslümanları kötülük üzere gizli konuşmalardan menederek iyilik ve takva üzerinde ko-

nuşmalarını tavsiye etmiş, sonra da gizli konuşmaların menediliş sebebini açıklamıştır: *"Ey iman edenler! Gizli konuştuğunuz zaman, günah için, düşmanlık için ve peygambere karşı gelmek için konuşmayın; iyilik ve takva için konuşun. Kıyâmet günü huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun. (Günah ve düşmanlık için) gizli buluşup görüşme, iman edenlerin üzülmesi için şeytandandır. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadan hiçbir şekilde zararlı olamaz. Bu itibarla mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar."*

Mücâdele suresinden naklettiğimiz bu ayetlerle, gizli toplantıların ve bu toplantılarda yapılan gizli görüşmelerin ne manaya geldiği daha açık bir şekilde anlaşılmış olmaktadır. Buna göre, Müslümanlar arasına fitne sokmak, korku salmak, meşru idareyi devirmek yahut toplumun belli bir kesimini tedirgin etmek, bir aileye veya bir şahsa eziyette bulunmak gibi çeşitli sebeplerle yapılan gizli toplantılar, müzakere ve müşavereler, Allah Teâlâ'nın hoşnut olmadığı davranışlardandır ki biraz önce zikrettiğimiz ayet-i kerimede de beyan edildiği üzere bunlar, Müslümanları üzmek ve onlara sıkıntı vermek için şeytan tarafından tahrik edilen işlerdendir.

Bununla beraber Müslümanların bir araya gelip müzakere ve müşavere ettikleri ve hatta bazen fısıldaşarak konuştukları başka işler de vardır ve Allah Teâlâ bunları diğerlerinden ayırmış, bunlar hakkında toplantı yapıp gizli görüşmelerde bulunmanın hiçbir mahzuru bulunmadığını beyan etmiştir. Ayet-i kerimede istisna edilen bu toplantı ve fısıldaşmalar, sadaka vermeyi, iyilik etmeyi ve insanlar arasını düzeltmeyi emreden kimselerin, bunları gerçekleştirmek maksadıyla yaptıkları toplantı ve fısıldaşmalardır ki zaten bu gibi iyilikleri tantana ile ve herkese ilan ederek yapmakta da hiçbir hayır yoktur.

Allah Teâlâ'nın istisna ettiği ve gizlilik içinde yapılmasına rıza gösterdiği bu üç hayırlı iş, yani sadaka vermek, iyilik etmek ve insanlar arasını düzeltmek, hepsi de akla gelebilecek diğer bütün hayırları ve iyilikleri şamildir ve dolayısıyla yapılacak her iyiliğin gizlilik içinde yapılmasında gerek iyiliği yapanlar yönünden ve gerekse iyiliğe muhatap olanlar yönünden hiçbir mahzur yoktur ve belki gizli yapılmasında daha çok hayır vardır. Nitekim ayet-i kerimede zikredilen üç hayırlı işin başında ihtiyacı olan bir kimseye sadaka vermek gelir. Bilinen bir gerçektir ki sadakanın herkesin gözü önünde verilmesi, sadakayı alacak kimse için rencide edici ve eza verici bir davranıştır. Oysa hiç kimse, maddi yardımda bulunduğu bir kimseye bu yardım yüzünden eziyet etmek istemez. Nitekim Allah Teâlâ, Bakara suresinin 271. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Eğer sadakaları aşikâre verirseniz, bu iyidir; fakat onu gizleyip de fakirlere verirseniz, sizin için daha hayırlıdır."* Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh*, II. 116) ve Müslim (*Sahîh*, II. 715) tarafından nakledilen bir hadiste sadaka veren ve sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek şekilde gizleyen kimsenin kıyamet günü Allah'ın kendi gölgesinden başka gölge bulunmayan bir zamanda kendi gölgesinde barındıracağını müjdelemiştir. Bir muhtaca verilen sadakanın gizlenmesinde ne derece büyük hayır varsa, sadaka ile ilgili emrin de gizli olmasında aynı büyüklükte hayır vardır. Keza bazı muhtaç kişilere yardım maksadını güden gizli toplantıları ve bu toplantılarda yapılan gizli görüşmeleri de aynı çerçevede mütalaa etmekte hiçbir mahzur yoktur. Zira muhtaç bir kişiye aleni yapılan yardım o kişi için ne derece rencide edici olursa, yardım maksadıyla yapılacak aleni toplantıların da aynı derecede ve hatta daha çok rencide edici olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede gizli konuşup fısıldaşmaların çoğunda hayır bulunmadığını beyan buyururken sadaka emrini bundan istisna etmiştir.

İstisna edilen diğer bir husus, marufun, yani iyiliğin emridir. Böyle bir emir, hiç şüphesiz, hatası, çirkin davranışları ve dine aykırı hareketleri görülen kimselere yöneltilir ve kendilerinden bu kö-

tü davranışları terk etmeleri ve doğru yola girmeleri istenir. Ancak insanlar arasında böyle bir emre muhatap olup da onu sükûnetle karşılayan kaç kişi çıkar? Özellikle emreden, emre muhatap olanın akranı olursa, emirlerinin karşısındakini rencide etmeyeceğinden emin olabilir mi? Hele bu emirler herkesin gözü önünde verilirse, tepki ile karşılanmaması mümkün müdür? Zira bu gibi durumlarda emri alan, çok defa kendisine tahakküm edilmek istendiğini düşünür ve eğer bu emir aleni olur ve herkesin gözü önünde verilirse, buna isyan eder ve emrin gereğini hiç yerine getirmez.

Nihayet insanların arasını bulmak, dargınlıkları ortadan kaldırmak ve küsleri barıştırmak için girişilen faaliyetlerin de aleni yapılmak yerine gizli yapılmasında hayır vardır. Zira insanların kendi şahıslarına taalluk eden ve tamamıyla özel hâllerin ortaya dökülüp teşhir edilircesine didiklenmesi, elbette hiç kimsenin hoşuna gitmez. Hoşa gitmeyen yöntemlerle neticeye ulaşmak ise çok defa mümkün olmadığı gibi, sonradan düzeltilmesi, hiç mümkün olmayan kötü neticeler doğurması da muhtemeldir. Bu itibarla bu işlerin de gizlilik içerisinde yapılmasında elbette büyük faydalar vardır. Ayet-i kerimede de bunun diğerlerinden istisna edilmesi bu yüzdendir.

İşte, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gizli yapılmasında daha çok hayır bulunan bu üç davranışı, kim Allah'ın rızasını kazanmak için yapar ve kim bu maksatla toplantılar tertip edip müşavere ve müzakerelerde bulunursa, Allah ona büyük ecir ve mükâfatlar verecektir. Çünkü yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu fiiller, bütün hayırları ve iyilikleri şamildir ve her kim bunları veya bunlardan birini hayırla neticelenecek şekilde gerçekleştirmeye girişirse, ruhunu en yüksek fazilete ulaşacak derecede yükselterek Allah'a yaklaştırmış ve O'nun en büyük ecir ve sevabına hak kazanmış olur. Bu da ancak ihlasla tahakkuk eder. Yoksa bazı büyüklük taslayanların ve sağda solda, "Biz filana şu kadar sadaka verdik.", "Biz filana şu iyilikte bulunduk.", "Biz şöyle ettik; böyle ettik." diyerek böbürlenen kimselerin riyaya bulaşmış emelleriyle gerçekleşecek işlerden değildir.

115 Allah Teâlâ, Allah'ın razısını kazanmak maksadıyla insanların iyiliğine koşan ve bunun için toplantılar yapıp müzakere ve müşaverelerde bulunan kimselere hudutsuz mükâfat ve güzel akıbet vadettikten sonra, sırf kötülük için toplantılar yapıp gizli planlar hazırlayan ve bununla halkı hak yoldan uzaklaştırmayı gaye edinen kimselerin kötü akıbetlerini beyan etmiş ve buyurmuştur ki: Her kim, hak yol İslam bütün delil ve hüccetleriyle zahir olup onun zuhuru ile batıl ortadan kalktıktan sonra, yine de İslam'dan yüz çevirerek peygambere muhalefet eder ve mü'minlerin hiç sapmadan takip ettikleri Kur'an ve sünnet yolundan sapar, başka bir yol takip ederse, biz de onu kendi arzu ve isteğiyle tercih edip seçtiği batıl yolunda şeytanlarıyla baş başa bırakır, sonra da varacağı cehenneme ulaştırırız. Orası ne kötü bir menzil, ne kötü bir yerdir.

Ayet-i kerimede insanın kendisine sevap veya günah kazandıran yahut kendisini cennete veya cehenneme ulaştıran amelleri hakkında Allah'ın değişmez sünnetinin apaçık beyanını görmemek mümkün değildir. Buna göre insan, amel olarak her ne işlerse, bunu hür ve müstakil iradesiyle ve kendi ihtiyariyle işler. Onun işlemiş olduğu iyi veya kötü amellerde onu bu amelleri işlemeye icbar eden ilahî kudretin hiçbir rolü ve tesiri yoktur. Kim hak yolu seçer ve o yolda gitmek isterse, Allah onu o yolda bırakır. Fakat kim de o yoldan sapar ve batıla yönelirse, ona da engel olmaz. Bu, Allah'ın değişmeyen sünnetinin bir gereğidir. Şu var ki Allah, dilerse, günahkâr kullarından dilediğinin şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Ancak şirk koşanları asla bağışlamaz. Nitekim bundan sonraki ayetlerde bu konuya yer verilmiş ve Allah'a şirk koşanların bağışlanmamalarının bazı sebepleri zikredilmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا ۖ وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

116 Allah kendisine şirk koşulmasını asla affetmez. Bunun dışındaki günahları ise, dilediği kimse için affeder. Her kim Allah'a şirk koşarsa büyük bir sapıklığa düşmüş olur.

117 (Müşrikler) Allah'tan başka, yalnız dişi (lerin isimlerini verdikleri put) lara dua edip yalvarırlar. İnatçı şeytandan başkasına da dua etmezler.

118 Nitekim Allah, o şeytanı lanetlemiş, şeytan ise, şöyle demişti: "Senin kullarından, mutlaka belirli bir nasip edineceğim".

119 "Ve onları, mutlaka (doğru yoldan) saptıracağım ve boş umutlarla oyalayacağım. Onlara emredeceğim ki: (Putlar için) hayvanların kulaklarını yarsınlar; ve yine emredeceğim ki: Allah'ın yaratışını değiştirip bozsunlar". İşte, kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, apaçık bir hüsrana uğramış olur.

120 Şeytan onlara vaadeder ve onları boş umutlarla oyalar. Oysa şeytan, aldatmacadan başka bir şey vaadetmez.

121 İşte şeytanın bu aldatmacalarına kananların barınakları cehennemdir; oradan kaçacak bir yer bulamayacaklardır.

122 İman edenler ve iyi işler yapanlar ise, onları, Allah'ın hak vaadi olarak, içinde ebediyyen kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

Bilindiği gibi bundan önceki ayetler, Ensar'dan Tu'ma İbn Ubeyrik adında Müslüman; fakat aslında münafık olan bir adam hakkında indirilmiştir. Bu ayetlerin tefsirinde de açıkladığımız gibi, Tu'ma, Rufâ'a İbn Zeyd adında bir Müslümanın kilerinden bazı yiyecek maddeleri ve bir zırh çalmış, hırsızlığı ortaya çıkıp mesele Hazreti Peygamber'e aksettirilince de, suçunu inkâr ederek, zırhı bir Yahudinin çaldığını ileri sürmüştür. Yalancı şahitlerin ifadeleri, Tu'ma'nın Müslüman oluşu ve zırhı çaldığına dair açık ve kesin bir delilin bulunmaması sebebiyle, Hazreti Peygamber, neredeyse Tu'ma'nın beraatine karar vermek üzere iken, Allah Teâlâ yine bu surenin *"Biz, Kitab'ı sana insanlar arasında Allah'ın sana bildirdiği ile hükmetmen için hak ile indirdik. Sakın hainlerin müdafii olma."* mealindeki 105 ve *"...Kendi nefislerine hainlik eden kimseler için de mücadele et-*

me.." mealindeki 107. ayetlerini indirerek Hazreti Peygamber'i büyük bir hataya düşmekten korumuştur. Bununla beraber, asıl suçluları neredeyse beraat ettirmek üzere olması dolayısıyla yine de Allah'tan af ve mağfiret dilemesini ona emretmiştir.

Gerek işledikleri hırsızlık ve gerekse bunun anlaşılmasından sonra, suçu Yahudi bile olsa, suçsuz bir kimsenin üzerine atmaları yüzünden büyük günaha giren bu kimseler, ayet-i kerimelerde nefislerine karşı işledikleri zulüm sebebiyle hain olarak tavsif edilmişlerdir. Yine bu ayetlerde beyan olunduğu üzere, bu gibi kimseler, kıyamet günü, dünyada yaptıklarının karşılığını mutlaka göreceklerdir. Orada kendilerini müdafa edecek bir dost ve bir yardımcı asla bulamayacaklardır.

Ancak Allah Teâlâ, suçluları kötü akıbetle tehdit etmiş olmakla beraber, müteakip ayetinde, onlar için yine de bir kurtuluş yolu göstermiş ve *"Kim bir kötülük işler, yahut nefsine zulmeder, sonra da Allah'tan af ve mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı, çok merhametli bulur."* (Nisa suresi, 110) buyurmak suretiyle af ve mağfiret diledikleri takdirde bağışlanacaklarını haber vermiştir.

Ne var ki, hırsızlık edip de bu hırsızlığı suçsuz bir kimsenin üstüne atıncaya kadar işlenen bütün bu günahların, Allah'tan mağfiret dilendiği takdirde affedilebileceği açıkça beyan edilmiş olsa bile, belli bir hududu aştıktan sonra artık bunların affedilmesinin mümkün olmayan büyük bir zulüm haline geldiği görülmektedir. Nitekim zırhı çalan, sonra da bu suçu suçsuz bir Yahudinin üstüne atan Tu'ma'ya, Allah'tan mağfiret dilemesi için apaçık bir uyarıda bulunulmuş ve böylece günahlarının bağışlanacağı bildirilmiş olmakla beraber, Tu'ma, mağfiret dilemek yerine Müslümanlardan ayrılıp Mekke'de müşriklere katılmayı tercih etmiştir. Böylece Hazreti Peygamber'e cephe alıp ona muhalefet etmiş ve müminlerin takip ettikleri İslam yolundan ayrılarak müşriklerin yoluna tabi olmuştur. İşte bundan sonradır ki, daha önce Tu'ma ve benzerleri hakkında *"Kim bir kötülük işler, yahut nefsine zulmeder, sonra da Allah'tan af ve mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı, çok merhametli bulur."* (Nisa suresi, 110) denilmişken, hak yoldan ayrılmalarından sonra, bu yumuşak ve bağışlayıcı üslup terkedilerek *"Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygamber'e muhalefet eder ve müminlerin yolundan başka bir yola tabi olursa, onu girdiği yolda bırakır ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir."* (Nisa suresi, 115) buyurulmuştur. Bu ayet-i kerime, Hazreti Peygamber'e muhalefetle müminlerin tabi oldukları İslam yolundan ayrılanların, Tu'ma gibi şirki veya küfrü tercih edenler olduklarını açıkça göstermektedir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde yukarıda özetlediğimiz hususları beyan ettikten sonra, Peygamber'e muhalefetle İslam'dan ayrılmak manasını tazammun etmeyen günahları bağışlayacağını; fakat bu manaya gelen şirk ve küfür gibi günahları asla bağışlamayacağını haber vererek şöyle buyurmuştur:

> [116] Allah, kendisine şirk koşulmasını asla affetmez. Bunun dışındaki günahları ise, dilediği kimse için affeder. Her kim Allah'a şirk koşarsa, büyük bir sapıklığa düşmüş olur.

116 Kur'an-ı Kerim'de zaman zaman rastladığımız tekrarlardan biri de bu ayettir ve aynı surede ikinci defa tekerrür etmiştir. (Bkz.ayet 48). Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, tekerrür eden her ayet, farklı bir siyak ile gelir ve okuyanlar üzerinde birbirinden farklı tesirler icra eder. Bu bakımdan bazen muhtelif surelerde, bazan da aynı sure içinde aynı söz ve ibarelerle yer alan bu çeşit ayetlere gereksiz bir tekrar nazarıyla bakmak, cehaletten neşet eden büyük bir hata olur. Şunu da unutmamak gerekir ki, Kur'an-ı Kerim, ihtiyaç hasıl olduğu zaman maddelerine başvurulan bir kanun, yahut kaideleri okunan bir fen kitabı değildir ki, her madde veya kuralına kitap-

ta yalnız bir defa yer verilmiş olsun. Kur'an-ı Kerim bir hidayet kitabı, ibret almak ve doğru yolu bulmak isteyen kimseler için şaşmaz bir rehberdir. Onun hidayeti, tekerrür eden ayetlerinin, insan nefsi üzerinde değişik yönlerden icra eylediği tesirle tam olarak gerçekleşir. Bu bakımdan tekerrür eden ayetleri, aynı mananın tekrarlanışı olarak değil; fakat hidayeti gerçekleştirmek için birbirini tamamlayan manalar olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim bu surenin 48. ayetinde *"Allah, kendisine şirk koşulmasını asla affetmez;"* buyurulduğu zaman, bu ayetten önce kendilerinden söz edilenler, *"kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanlar"* ve özellikle Yahudilerdir. 44. ayette de beyan edildiği üzere bunlar, *"Sapıklığı satın alıyorlar ve Müslümanların da doğru yoldan sapmalarını istiyorlar."* dı. Keza *"Yahudi olanlar, (Allah'ın kitabındaki) kelimeleri değiştiriyorlar ve dillerini eğip bükerek, dine de saldırarak - işittik, isyan ettik; işit işitemez olası - ve - raina - diyorlardı. Halbuki onlar, -işittik ve itaat ettik; dinle ve bize de bak - deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, küfürleri dolayısıyla onları lanetlemiştir. Bu sebeple onlar çok az inanırlar"*. (Nisa suresi, 46). Yahudilerin inançsızlıkları ve Hazreti Peygamber'e karşı olan çirkin tavırları, bu ayet-i kerime ile bu şekilde ortaya konulduktan sonra, bunu takip eden ayet-i kerimede, bunun kötü akıbeti kendilerine hatırlatılarak imana davet edilmişlerdir: *"Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar! Birtakım yüzleri belli belirsiz edip arkalarına döndürmeden, yahut "sebt" halkına lanet ettiğimiz gibi onları da lanetlemeden önce, nezdinizde bulunan (Tevrat)'ı tasdik etmek için indirdiğimiz (Kur'an)'a iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir"*. Fakat tıynetleri icabı Yahudilerin iman edecekleri yoktu. Kendi Peygamberler'ine bile gerektiği şekilde iman etmemiş olan bu kavmin Araplar arasından seçilmiş bir Peygamber'e ve ona indirilen Kitab'a iman etmeleri nasıl mümkün olurdu? İşte Yahudiler bu davranışlarıyla, tefsir ettiğimiz bir evvelki ayette kendilerinden söz edilen kimseler zümresine girmiş oluyorlardı ki, bunlar, doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygamber'e muhalefet eden ve müminlerin yolundan ayrılıp başka bir yola tabi olan münafıklardı. Allah Teâlâ, o ayetinde bu gibiler hakkında da şöyle buyurmuştur: *"Onu girdiği yolda bırakır ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir"*. (Nisa suresi, 115). Onların Peygamber'e muhalefetle müminlerin yolundan ayrılarak girdikleri bu yol, tevhid dışında kalan ve insanları tevhidden tamamıyla uzaklaştıran bir yoldur ki, bu yola sülûk edenlerin varacakları yer, elbette cehennemden başka bir yer değildir. Bu yol müşriklerin yoludur ve Allah, sair günahları dilediği kimse için bağışlasa bile, kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Çünkü şirkin yok ettiği tevhid, bütün Peygamberler'in insanları davet etmekle görevlendirildikleri esastır ve Allah'ın dini, ancak onunla kaim olur. Binaenaleyh ister Yahudi olsun, ister Hıristiyan olsun ve hatta isterse Müslüman olsun, kim tevhide zarar verecek bir yola girerse, Allah'ın dinini temelinden yıkmış olur. İşte bu sebepledir ki, gerek 48. ayetin ve gerekse tefsirini yaptığımız bu son ayetin sibaklarında da açıklandığı gibi, hem Ehl-i Kitab'ın ve hem de münafıkların Hazreti Peygamber'e karşı olan ve neticesi şirke varan ve dolayısıyla tevhidi yok etmeye matuf bulunan bu gibi davranışların bağışlanması mümkün değildir ve onun içindir ki Allah Teâlâ, birbirini teyid eden her iki ayetinde de *"Allah, kendisine şirk koşulmasını asla affetmez. Bunun dışındaki günahları ise, dilediği kimse için affeder."* buyurmuştur.

Allah'ın, günahkar kullarını cezalandırması, hiç şüphesiz, onlardan sadır olan günahlarla bu günahların nefislerde meydana getirdiği kötü ve çirkin sıfatların tabii bir neticesidir. Nitekim devamlı içki içen bir kimsenin vücudu, aldığı alkol yüzünden çeşitli hastalıklara maruz kalıp dünyada bunun acısını çektiği gibi, kalbi ve ruhu da aynı şekilde muhtelif hastalıklarla malul olur ve bunun elim azabını da ahirette görür. Keza vücudun kuv-

veti ve bünyenin sağlamlığı, hastalık sebebi olan çeşitli mikroplara nasıl galip gelir ve insanı hastalıklardan koruyup ona herhangi bir hastalığın ateşini ve acısını hissettirmezse, ruhu tevhid ile, bünyesi iman ve bu imanın kazandırdığı faziletlerle kuvvet kazanmış olan bir kimse de, çeşitli günahların tehdidinden, yahut cehalet veya unutkanlık sebebiyle işlendiği takdirde, bunların sebep olacağı elem ve acılarından tövbe ederek kendisini kurtarabilir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, vücut ne kadar kuvvetli ve bünye ne kadar sağlam olursa olsun, bu kuvvet ve sağlamlığın, kalbe veya beyne isabet eden bir tabanca mermisinin öldürücülüğünden insanı kurtarması asla mümkün değildir. İşte şirkin insan kalbi üzerindeki tesiri de, tıpkı üzerine saplanan tabanca mermisinin tesiri gibidir. Hiçbir hayırlı amel, şirkin ifsat ettiği kalbi salaha kavuşturamaz.

Bugün bazı Müslümanların, müşriklerde görülen birtakım davranışları kendilerine şiar edindikleri ve bu davranışlarla bilmeyerek de olsa Allah'a şirk koştukları görülmektedir. Herhangi bir sıkıntı halinde, veya bu sıkıntının şiddetini artırdığı anlarda, Allah'tan başkasına, veya Allah ile birlikte başkasına da dua ediyorlar ve bu yaptıklarına ibadet demiyorlar da "yaklaşma" ve "şefaat dileme" diyorlar, dua ettikleri kimseyi ise, "şerik" yerine "veli" veya "şefaatçi" diye isimlendiriyorlar. Oysa bunlar, yaptıkları işe ne ad verirlerse versinler, onun ahiretteki hesabı ve cezası, onun adına göre değil, mahiyetine göre tayin olunacaktır. Hazreti Peygamber, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* IV. 267), Tirmizî (*Cami,* V. 211, 374) ve İbn Mâce (*Sünen,* II.482) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Dua, ibadetin ta kendisidir". Hazreti Peygamber bunu söyledikten sonra da, Mümin (Gafir) suresinin şu ayetini okumuştur: *"Bana dua (ibadet) edin ki, size icabet edeyim. Bana ibadet etmekten kibirlenenler, zelil olarak cehenneme gireceklerdir".* (Ayet 60).

Gerçek manada ibadet, zihni bütün duygu ve düşüncelerden sıyırarak yalnız Allah ile olmak ve O'nun sonsuz güçü ve kudreti karşısında acizliğini, bütün varlıkların yalnız O'na muhtaç olduklarını ve duaları O'ndan başkasının kabul edemeyeceğini idrak etmiş olarak yalnız O'na yönelmek ve yalnız O'ndan istemektir. Bütün ibadetlerde gaye budur; yani insanı, kendisinden başka İlah olmayan Allah'a halis kul eylemek ve Allah'tan başkasını Rab ve İlah tanımaktan onu muhafaza etmektir. Gerçek böyle iken, kendilerini Allah'ın evliyası olarak tanıtıp kabul ettiren bazı kimseler, cahil Müslümanlara şeyhlik yaparak onları doğru yola yönelttiklerini ve Allah'a yaklaştırdıklarını, böylece onlarla Allah arasında rabıta görevi yaptıklarını ileri sürerler. Buna inanan o cahil Müslümanlar da, Allah'ı bırakıp şeyhlerine bağlanırlar ve yalnız onlara kul olup yalnız onları tazim ederler; yahutta Allah ile birlikte şeyhlerini de tazim etmekten geri kalmazlar. Keza bazı mezar ve türbelerde, ölülerin başları ucunda birtakım dilek ve arzuların gerçekleşmesi için dualar yaparlar, yalvarıp yakarırlar. Bütün bunlar, Allah'tan başkasına, veya Allah ile birlikte başkasına dua etmektir ki, bu da şirkten başka bir şey değildir. Bu gibileri hakkında Allah Teâlâ Zümer suresinin 3. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bilesiniz ki, halis din Allah'ındır. O'ndan başkasın dost edinerek, biz bunlara sırf bizi Allah'a daha çok yaklaştırmaları için ibadet ediyoruz, diyenler ise, Allah onların ihtilaf ettikleri hususlarda aralarında elbette hüküm verecektir. Elbette Allah, kafir yalancı olan kimseye hidayet etmez".*

Allah Teâlâ, tefsirini yaptığımız ayet-i kerimede, şirk dışındaki bütün günahları dilediği kimse için bağışlayacağını; fakat şirk koşulmasını asla bağışlamayacağını bildirdikten sonra, *"Her kim Allah'a şirk koşarsa, büyük bir sapıklığa düşmüş olur."* buyurmuştur. Yani kim, bir şeyi veya bir kimseyi Allah'a ortak koşar, Allah ile birlikte ona dua eder ve Allah'ın ismiyle onun ismini birlikte zikreder, yahut yalnız ona dua eder ve bununla onun kendisini Allah'a yaklaştırdığını düşünür ve buna itikat ederse, son derecede büyük bir sa-

pıklığa düşmüş, hak yoldan da uzaklaşmış olur. Öyle ki, böylelerinin hak yola dönmeleri bir daha mümkün olmaz.

Yukarıda da açıkladığımız gibi, bu ayet-i kerime, Ubeyrikoğullarından Tu'ma'nın, hırsızlık yapması ve hırsızlığının ortaya çıkması üzerine Medine'den ayrılıp Mekke'ye, müşriklerin yanına dönmesinden sonra nazil olmuştur. Bundan anlaşılmaktadır ki, gerek Tu'ma'nın ve gerekse onun kendilerine katıldığı Mekkeli müşriklerin şirki, dalaletin en büyüğü, haktan ve doğruluktan en uzağıdır; çünkü bunlar, Allah'tan başkasına ibadet ediyorlardı. Allah'ı İlah olarak kabul etseler bile, kendilerini Allah'a yaklaştıracak başka İlahlara da inanıyorlardı. Bu, şüphesiz büyük bir dalaletti. Buna karşılık yukarıda işaret ettiğimiz 48. ayette ise, Allah Teâlâ Ehl-i Kitap'tan söz ederken kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamayacağını bildirdikten sonra, *"Kim Allah'a şirk koşarsa, büyük bir günah irtikap etmiş olur."* buyurmuştur. Bu ayet-i kerimenin Ehl-i Kitap'la ve özellikle Yahudilerle ilgili olduğu gözönünde bulundurulursa, onların şirkinin de iftira cinsinden olduğu ve bu yönden müşrik Arapların şirkinden farklı bulunduğu anlaşılır. Filhakika büyük bir kısmı Allah'a inanmış olsa bile, putlara ibadet eden ve bu putların kendilerini Allah'a yaklaştırdığına inanan müşrik Araplar, Peygamber inancına hiç alışık değillerdi ve Peygamber tanımıyorlardı. Bu sebeple kendi aralarından çıkan Muhammed'in Peygamberliği'ne de hiç inanmamışlardı. Bu yüzden onların şirki, apaçık bir dalalet, son derece büyük bir sapıklıktı. Ehl-i Kitap ise, Peygamberliğin ne olduğunu bildikleri gibi, bir Peygamber'e gönderilen kitabın ne ifade ettiğine de çok iyi vakıftılar. Zira kendilerine birbiri arkasına Peygamberler gönderilmiş ve bu Peygamberler'den bazısına da kitap verilmişti. Bu da, gönderilen her Peygamber'e ve indirilen her kitaba inanmalarını gerektiren bir hususta. Buna rağmen onlar, kendileri de dahil olmak üzere bütün insanlara gönderilen son Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an'a da inanmamışlar, bilakis, onlara karşı şiddetli bir savaş açmışlardı. Oysa ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayacak bir kitabın gelmesini bekleyip durdukları gibi, şirki ortadan kaldıracak bir Peygamber'in geleceğine de inanıyorlardı. Ne var ki bu Peygamber bir kitapla gelince, haset damarları kabarmış ve onu inkâr etmişlerdir. Onların bu hasetlikleri, kendilerini Araplardan üstün görmeleri sebebine dayanıyordu. Daha önceki Peygamberler'in kendi aralarından çıkmış olmalarına dayanarak kendilerini "Allah'ın milleti" ilan etmişlerdi ve son Peygamberin de yine kendi aralarından çıkacağına inanıyorlardı. Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde onların bu hallerini açıklayarak, ileri sürdükleri iddialarla Allah'a nasıl iftira ettiklerini gözler önüne sermiştir. Mesela Bakara suresinin 80. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"(Yahudiler) demektedirler ki: Sayılı günler dışında bize asla ateş dokunmayacaktır. (Ey Muhammed! Sen de onlara) de ki: Siz Allah katından bir söz mü aldınız; zira Allah, asla sözünden dönmez? Yoksa Allah'a karşı bilemiyeceğiniz bir şey mi söylüyorsunuz"*? Yahudilerin *"sayılı günler dışında bize asla ateş dokunmayacaktır."* yani "Biz, cehennemde sadece sayılı birkaç gün yanarız." demeleri, Allah'a karşı ileri sürdükleri iftiradan başka bir şey değildir. Nitekim ayet-i kerimede, kendilerine ateş dokunmayacağı hususunda Allah'tan bir söz almadıkları; fakat Allah'a karşı bilmedikleri bir şey söyledikleri, yani iftira ettikleri açıkça beyan edilmiştir.

Yine Bakara suresinin 111. ayetinde buna benzer başka bir iddialarına işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Yahudi yahut Hıristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez, demişlerdir. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Eğer sözünüzde sadık iseniz, delilinizi getirin"*. Görüldüğü gibi Yahudi ve Hıristiyanların bu iddialarının da hiçbir delili yoktur ve Allah'a karşı yalan ve iftiradan başka bir şey değildir.

Keza Mâide suresinin 18. ayetinde de, Yahudi ve Hıristiyanların başka bir iftiralarına işaret edil-

miş ve diğerleri gibi bunun da kuru bir yalan olduğu gözler önüne serilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yahudiler ve Hıristiyanlar diyorlar ki: Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Öyleyse Allah günahlarınız yüzünden size niçin azap ediyor? Hayır, siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz. O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mülkiyeti yalnız Allah'a aittir. Varış O'nadır"*.

Netice olarak diyebiliriz ki, şirk, çeşitli şekillerde tezahür eder ve sahibinin, kıyamet günü Allah'ın huzuruna kendine has sıfatlarla muttasıf bir müşrik olarak çıkmasına sebep olur. Şüphesiz şirkin en büyüğü, duada ibadet şeklinde tezahür eden şirktir. Bu şirkin büyüklüğü, nefse hakim olan vicdani bir inançtan kaynaklanmış olmasındandır. Başka bir ifadeyle, Allah dışında bir güçün varlığına itikat ederek dua veya ibadetin ona yöneltilmiş olması sebebine dayanır.

Bunun biraz daha dûnunda olan diğer bir şirk çeşidi, tebadan olan bir kimsenin, devlet büyüğünün huzuruna çıkmayıp, derdini ancak bir vasıta ile ulaştırabilmesi gibi, günahkar kulun doğrudan doğruya Allah'a hitap edemeyeceğine inanarak kendisine bir veli edinmesi ve onu, kendisiyle Allah arasında bir vasıta kılmasıdır. Keza Allah'ın dışında bazı kimseleri, hüküm vaz'ında Allah'a ortak kılarak onun helal kıldığını helal, haram kıldığını da haram saymak ve böylece Allah'a rububiyetinde şirk koşmaktır ki, bu da, ikinci derecede büyük olan şirk çeşitlerindendir.

Allah Teâlâ, şirk dışındaki günahları dilediği kimse için bağışlayacağını, fakat son derece büyük bir dalalet olan şirki asla bağışlamayacağını bildirdikten sonra, müşriklerin bazı hallerini açıklamak maksadıyla şöyle buyurmuştur:

[117] (Müşrikler) Allah'tan başka, yalnız dişi (lerin isimlerini verdikleri put) lara dua edip yalvarırlar. İnatçı şeytandan başkasına da dua etmezler.

[118] Nitekim Allah, o şeytanı lanetlemiş, şeytan ise, şöyle demişti: "Senin kullarından, mutlaka belirli bir nasip edineceğim".

[119] "Ve onları mutlaka (doğru yoldan) saptıracak ve boş umudlarla oyalayacağım. Onlara emredeceğim ki: (Putları için) hayvanların kulaklarını yarsınlar; ve yine emredeceğim ki: Allah'ın yaratışını değiştirip bozsunlar". İşte, kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, apaçık bir hüsrana uğramış olur.

[120] Şeytan onlara vaadeder ve onları boş umudlarla oyalar. Oysa şeytan aldatmacadan başka bir şey vaadetmez.

[121] İşte şeytanın bu aldatmacalarına kananların barınakları cehennemdir; oradan kaçacak bir yer bulamayacaklardır.

117 Allah Teâlâ, yukarıda da açıkladığımız gibi, şirkin, Ehl-i Kitap yönünden iftira, müşrik Araplar yönünden de büyük bir dalalet olarak tezahür eden iki çeşidinin de mağfiretten uzak bulunduğunu açık bir şekilde beyan buyurduktan sonra, müşriklerin bazı hallerini zikretmiş ve onların, gerek birtakım dilek ve arzularının gerçekleştirilmesi, yahut ihtiyaçlarının karşılanması ve gerekse sıkıntılarının giderilmesi için yalnız Lat, Uzza ve Menat gibi dişi putlara ibadet ettiklerine dikkatleri çekmiştir. Aslında ilah olarak hiçbir değerleri ve hiçbir özellikleri bulunmayan ve sadece taştan ve tahtadan oyup çamurdan şekillendirdikleri birtakım heykelciklerden ibaret olan bu putlara dişi isimleri veriyorlar, sonra da onlara dua edip yalvarıyorlardı. Nitekim Yûsuf suresinin 40. ayetinde bu husus daha açık bir şekilde ifade edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Sizin Allah'ı bırakıp da ibadet ettiğiniz şeyler, sizin ve atalarınızın verdiği birtakım isimlerden ibarettir. Allah, onlarla ilgili hiçbir delil indirmemiştir"*.

Müşrikler, elleriyle yaptıkları bu putlara ibadet etmekle beraber, onların kendilerine ne faydalarının ve ne de zararlarının olmadığını çok iyi

biliyorlardı. Kur'an-ı Kerim de bunu zaman zaman kendilerine hatırlatmaktan geri kalmıyordu. Mesela Mâide suresinin 76. ayetinde, Hazreti Peygamber'e hitapla şöyle demiştir: *"(Ey Muhammed!) De ki: Allah'ı bırakıp size ne zararı dokunacak ve ne de fayda verecek hiçbir güçe sahip olmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Hakkıyla işiten, hakkıyla bilen asıl Allah'tır"*. Hiçbir güçü bulunmayan ve dolayısıyla insana ne zararı ve ne de faydası dokunmayan şeyler, zayıf ve aciz olan yaratıklardır. Müşrik Arapların nazarında zayıflığın ve acizliğin en güzel temsilcisi de kadındır. Düşmana karşı savaşamaz; yurdunu yuvasını koruyamaz; herhangi bir tehlike anında yapabileceği hiçbir şey yoktur. Zayıflık ve acizlik, şüphesiz, sadece insanlara has olan bir keyfiyet değildir. Dişi hayvanların erkekleri karşısındaki durumları da aynıdır. Bu sebepledir ki Araplar, zayıf olan her şeyi dişilikle tavsif etmişler ve onlara dişilerin sahip oldukları isimleri vermişlerdir. Gerçek bu olunca, Â'râf suresinin 195. ayetinde de beyan edildiği gibi, Arapların kendi elleriyle yaptıkları, ancak yürüyecek ayakları, tutacak elleri, görecek gözleri ve işitecek kulakları olmayan putlara dişi isimleri vermelerinin hikmeti kolayca anlaşılmış olacaktır. Buna rağmen onlar, işte böyle dişilere ibadet ediyorlardı. Meryem suresinin 42. ayetinde de açıklandığı gibi, İbrahim (as), müşrik babasının böyle bir puta ibadet etmesine bir türlü akıl erdirememiş ve ona şöyle hitap etmişti: *"Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin ibadet ediyorsun"*? Sonra da babasının bu putlara ibadetinin gerçek manasını açıklamış ve şöyle demişti: *"Ey babacığım! Şeytana ibadet etme; zira şeytan, Rahmân'a asi olmuştur"*.

Filhakika tefsirini yaptığımız ayet-i kerimede de Allah Teâlâ, müşriklerin dişi isimleriyle isimlendirdikleri putlara dua edip yalvardıklarını bildirdikten sonra, onların, putlara ibadet etmekle, aslında azgın şeytana ibadet etmiş olduklarını beyan etmiş, sonra da bu şeytanın azgınlığını ve Allah'a isyanını bazı örneklerle açıklayarak şöyle buyurmuştur:

118 Onların ibadet ettikleri bu azgın şeytan, Allah'ın lanetine uğramış bir mahluktur.

119 Yani o, hem cennetten kovulmuş, hem de Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır. Onlar, dişilerin isimlerini verdikleri putlara tapmakla, işte böyle bir şeytana tapmış olmakta ve onun, insanları aldatarak onlara dünya hayatını süslü ve cazip gösterip ahiret hayatını unutturarak doğru yoldan onları uzaklaştırma isteklerine uymaktadırlar. Nitekim Allah, onu cennetinden ve rahmetinden ebediyyen tardettiği zaman, bu melun kasem ederek demişti ki: Ben de senin kullarından belli olacak miktarda bir nasip edinip onları hak yoldan saptıracak, boş ümidlere düşüreceğim.

Şeytanın, Allah'ın kullarından belli miktarda edineceğini söylediği nasipten murat, muhtemelen, şirke, küfre, büyük ve küçük günahlara istidadı olan kimselerdir. Zira bu istidatdır ki, takip ettikleri günah yolunda şeytanın kendilerine yardım etmesini kolaylaştırır ve şer işlerinde kendilerinin en emin yardımcısı olmasını sağlar. Beled suresinin 10. ayetinde beyan olunduğu üzere, Allah Teâlâ, insana iyi ve kötü, yahut hayır ve şer olmak üzere iki çeşit yol göstermiş, sonra da Peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla takip edilmesi gereken doğru yolu eğri yoldan ayırarak iyice belirlemiştir. Artık bundan sonra insan için yapacak tek bir iş kalmaktadır: Ya gerçek bir mümin olarak doğru yolu seçip dünya ve ahiret saadetine ermek; ya da küfretmiş olarak, kendisini cehennem azabına uğratacak olan yola girmek.. Nitekim Allah Teâlâ, Dehr (İnsan) suresinin 3. ayetinde bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"İnsana (gideceği) yolu gösterdik. Kimi şükrederek bu yoldan gider, kimi de kafir olarak ondan sapar"*. İşte şeytanın, nasip, pay veya hisse olmak üzere kendisine ayıracağı kimseler, bu ikinci grupta yer alan, yani Allah'ın gösterdiği hak yoldan ayrılıp batıl yola sapan kimseler-

dir; başka bir ifadeyle, şerre, yahut kötülüğe istidadı olanlardır. Şeytan bu gibi kimselere şirki veya küfrü, yahutta büyük veya küçük günahları süsleyip cazip gösterir ve onları kandırarak hak yoldan ayrılmalarını sağlar. Şüphesiz onun gayesi, istisnasız bütün insanları kandırmak ve doğru yoldan ayırmaktır. Fakat güçünün sınırlı olması ve yalnız şerre veya kötülüğe istidadı olanlar arasında geçerli bulunması dolayısıyla, bu gayesini gerçekleştiremez. Özellikle mümin olanlar üzerinde şeytanın hiçbir tesiri ve hiçbir hakimiyeti yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, Nahl suresinin 99 ve 100. ayetlerinde bu hususla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Şu bir gerçektir ki, şeytanın, iman edenler ve Rablerine güvenip dayananlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktur. Onun nüfuzu, sadece kendisini dost tutanlar ve onun yüzünden müşrik olanlar üzerindedir"*. Binaenaleyh şeytan, mümin olsun kafir olsun bütün insanların kalplerine vesvese sokmaya çalışır. Bu sebepledir ki her ferdin kalbinde, kendisini şirke, yahut küfre, yahutta çeşitli günahlara yöneltebilecek şeytan vesvesesinin bulunması çok tabiidir. Ne var ki bu vesvesenin insan üzerindeki tesiri, yine kalpte bulunan imanın insana yön veren tesiriyle ters orantılıdır: İman arttığı ölçüde vesvese tesirini yitirir ve insan şeytana kul olmaktan kurtulur. Kısacası, yukarıdaki ayet-i kerimede de beyan olunduğu üzere, gerçek manada iman edenler ve Rablerine güvenip dayananlar üzerinde şeytanın hiçbir nüfuzu yoktur. Şu halde, tefsirini yaptığımız ayet-i kerimede, şeytanın, Allah Teâlâ'ya yönelttiği sözlerinde kendisine nasip edineceğini ve doğru yoldan saptırıp boş ümitlerle oyalayacağını bildirdiği kimseler, imanlarını yitirmiş ve şeytanı dost edinerek kalplerini onun vesveseleriyle doldurmuş olan kimselerdir.

Şeytanın doğru yoldan saptırması, insanı sahih İslam akaidinden uzaklaştırıp batıl inançlarla meşgul etmesinden ibarettir. Boş umutlarla oyalaması ise, kalbini dünyevi lezzet hırsıyla doldurması ve ona ahiretini unutturmasıdır. Zira insanın bir şeye karşı hırsı ne derece artar ve şiddetlenirse, ona sahip olmak için işlediği günah da o derece büyür ve insanı doğru yoldan uzaklaştırır. Şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, insanın haris olduğu şeyi ele geçirmesi, hırsının artık sona erdiği manasına gelmez. Aksine onun karşısına sahip olmayı ümit ettiği başka şeyler çıkar ve insan, daha büyük bir hırsla onların peşine düşer. Nitekim Hazreti Peygamber, Müslim (*Sahih*, II. 725) tarafından nakledilen bir hadisinde, insandaki bu hırsa işaretle şöyle buyurmuştur: "Ademoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, üçüncü vadiyi de ister. Onun karnını ancak toprak doldurur. Allah, ihtirastan tövbe eden kişinin tövbesini kabul eder". Yine Müslim (*Sahih*, II. 724) tarafından nakledilen bir hadisinde de: "Ademoğlu ihtiyarlayıp çöker; fakat kendisindeki iki şey de gençleşir: Mala karşı hırs, ömre karşı hırs." buyurmuştur. İnsandaki bu hırsın kırılması hiçbir zaman mümkün değildir. Çünkü insan, Al-i İmran suresinin 14. ayetinde de beyan olunduğu üzere, kadınlara, oğullara, altın, gümüş, salma at, hayvan ve ekine karşı şehvetli yaratılmıştır. Binaenaleyh kendisine süslü ve cazip gösterilen bu malların peşinde koşturmak onun fıtratındandır. Şu var ki insan, bu fıtratın gereği olarak ya meşru yollardan bunlara sahip olur; ya da hırsının esiri olarak mal cemetmekten başka bir şey düşünmez. Hırsına esir olan insan ise, şeytanın tahakkümü altına girmiş ve her şeyiyle ona tabi olmuş bir insan demektir. İşte şeytan, kendine tabi kıldığı böyle insanlara, Allah'ın emirlerine aykırı davranışlar içine sokmak ve böylece onları dalalete sevketmek ve dinden uzaklaştırmak için akla hayale gelmedik emirler verir. Mesela putlar adına kesilecek kurbanlık hayvanların, yahut beşinci yavrusunu doğuran ve "bahire" denilen develerin kulaklarını yarmak, şeytanın verdiği emirlerdendir. Filhakika müşrik Araplar, kendisinden pek çok istifade ettikleri ve mal olarak büyük değer verdikleri develerinin beşinci defa doğurması ve son doğan yavrunun dişi, bir görü-

şe göre de erkek olması halinde, o devenin kulağını yararlar, sonra da başıboş salıverirlerdi. "Bahire" ve "saibe" denilen kulağı yarılmış bir hayvan artık haram sayılır ve hiç kimse faydalanmak için ona dokunamaz, sırtına binemez veya yük yükleyemezdi. Bu, şüphesiz, Allah'ın helal kıldığı bir şeyi haram saymak olduğu için, şirkten başka bir şey değildi ve ayet-i kerimeden de açıkça anlaşıldığı gibi, onlara bunu şeytan emrediyor, onlar da şeytanın bu emrine uyuyorlardı.

Keza şeytanın, kendisini dost edinenlere verdiği emirlerden biri de, Allah'ın hilkatini, yani yaratışını değiştirmeleri hususundadır. Hilkat veya fıtrat, insanların, üzerinde müştereken yaratıldıkları sıfattır. Mesela bütün insanların iki göz, iki kulak, ikişer el ve ayakla belirli ve kendine has bir sıfatla ve akıl, düşünce ve idrak sahibi olarak yaratılmış olmaları, onların fıtratlarındandır. Hiçbir insan, fıtratına ters düşen bir sıfatla dünyaya gelmez. Bununla beraber, eğer elsiz, ayaksız, yahut iki başlı veya üç elli bir insan yavrusu dünyaya gelmişse, bu, fıtratın çeşitli sebeplerle bozulmuş olmasından kaynaklanır ki, nadiren vuku bulduğu görülür.

İnsanın vücuduna taalluk eden bu fıtrat yanında, din ve ahlaka taalluk eden bir fıtrat daha vardır ki, bütün insanlar, istisnasız, bu fıtrat üzere yaratılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Rum suresinin 30. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bir muvahhid olarak yüzünü doğruca dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, insanları o fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmez."*. Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahih,* VI. 20) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2047) tarafından nakledilen bir hadisinde, bu ayet-i kerimeyi beyan eden bir manada şöyle buyurmuştur: "Her doğan, ancak fıtrat üzere doğar; fakat anası babası, onu, ya Yahudi yaparlar; ya Nasrani, ya da Mecusi yaparlar. Nitekim behime de derli toplu bir behime olarak doğar. Hiç bu hayvan yavruları arasında, kulağı, burnu veya ayağı kesik olanlarını görür müsünüz"? Hadisin ravisi Ebu Hureyre, hadisi zikrettikten sonra şunu ilave etmiştir: "İsterseniz siz, şu ayeti okuyunuz: *"Bir muvahhid olarak yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, insanları o fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur"*.

İnsanların gerek vücutlarına gerekse din ve ahlaklarına taalluk eden bu fıtrat, onların, dünyaya gelişlerinde her yönden mükemmel bir insan olmaya müsteid bir şekilde yaratılmış olduklarının ıstılahi bir ifadesidir. Yahut başka bir ifadeyle insan, gövdesi ve bu gövde üzerine yerleştirilmiş bütün uzuvlarıyla en güzel bir şekilde yaratıldığı gibi, bu güzel şekle uygun düşecek ve onu en üstün din ve ahlak duygularıyla süsleyerek en mükemmel bir varlık haline gelmesini sağlayacak unsurları kabule müsait halde dünyaya getirilmiştir. İşte, ister Mecusi olsun, ister Yahudi veya Hıristiyan olsun, bütün insanların doğuşu bu fıtrat üzeredir. Dışarıdan yapılan bir müdahele olmadıkça bu fıtratın değişmesi ve bozulması mümkün değildir. Kısacası, Hazreti Peygamber'in yukarıda zikrettiğimiz hadisinde de açıklandığı gibi, hiçbir ana baba ve çevresinin müdahelesi olmadıkça, İslam fıtratı üzerine doğan bir insanın, ne Mecusi ve ne de Yahudi veya Mesihî olması asla varid değildir. Gerçek böyle olduğu ve Allah'ın yaratışında hiçbir değişme bulunmadığı ve dolayısıyla her insanı aynı fıtrat üzere yarattığı halde, şeytan, Allah'ın hilkatini veya fıtratını değiştirip bozmaları için emirler veriyor, ona uyanlar ve onun dostu olanlar da, bu emirleri yerine getirmekten hiç geri kalmıyorlar. Kadınların ve erkeklerin kısırlaştırılması, kadın ve erkek vücudunun muhtelif yerlerine dövmeler yapılıp renklendirilmesi, kulak ve burunların delinmesi ve buna benzer işlemler, insan vücuduna taalluk eden ve üzerine yaratıldığı fıtratın değiştirilip bozulması manasına gelen birtakım işlerdir ki, bunlar, şeytanın emrettiği işlerden olması dolayısıyla yapılması Allah tarafından haram kılınmıştır. Buhârî (**Sahih,** VI. 58) ve Müslim (*Sahih,* III. 1678) tarafından rivayet

olunan bir hadise göre İbn Mesud, "vücudlarına dövme yapanlar ve yaptıranlara, yüzlerinin tüylerini yolanlar ve yoldurtanlara, seyrek diş aralarını güzelleşmek için törpületenlere ve Allah'ın fıtratını değiştirenlere Allah lanet eder." demiş ve Resulullah'ın (sas.) bunlardan nehyettiğini haber vermiştir.

Şurası muhakkaktır ki, kişinin dinine ve ahlakına taalluk eden fıtratın değiştirilip bozulması, çok daha büyük bir vebali gerektirir. Müslim (*Sahih,* IV. 2197) tarafından nakledilen uzunca bir hadisin başlarafında Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bilesiniz ki, bu günümde Rabbim, bana öğretip de sizin bilmediğiniz birtakım şeyleri size öğretmemi emretti. Bana buyurdu ki: Kullarımdan herhangi birine verdiğim, başkasının kendisinde hakkı olmayan her mal helaldir. Ben, bütün kullarımı Hanif (Müslüman) olarak yarattım. Buna rağmen onlara şeytanlar gelip dinlerini kendilerinden alıp götürdüler. Onlara helal kıldığım şeyleri, şeytanlar haram kıldılar ve haklarında hiçbir delil indirmediğim şeyleri bana şirk koşmalarını emrettiler..." Kısaca ifade etmek gerekirse, şeytanlar, insanların, Allah'ın varlığını, birliğini ve hudutsuz kudretini itiraf esasına dayanan fıtri dinlerini değiştirip bozmaları için onlara emirler vererek kendilerine has melanetlerini sürdürmüşler ve her devirde bu emirlere boyun eğerek Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram, haram kıldığı şeyleri de helal kılan ve O'nun hiçbir delil ile teyit etmediği şeyleri O'na ortak koşan birtakım beyinsiz taraftar ve dost bulmakta da güçlük çekmemişlerdir. Zaten ister cin şeytanları olsun, ister insan şeytanları olsun, hepsinin de üstlendiği görev, insanları kandırabildikleri ölçüde hak yoldan uzaklaştırmak ve kendilerine dost eylemektir. Ancak şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, kim Allah'ı bırakıp da şeytanı kendisine dost edinirse, Allah'ın rahmetinden ve fadlından uzaklaşmış ve apaçık hüsrana düşmüş olur. Zira şeytanın dostları, onun vesveselerine ve kendileri için süsleyip cazip hale getirdiği kötülüklere tabi olan beyinsizlerdir. Eğer bunlar akıllarını kullanabilselerdi, şeytana ve şeytanın vesveselerine tabi olmak yerine, onun şerrinden Allah'a sığınırlar ve hak yoldan ayrılmamak için dua ve niyazda bulunurlardı. Fakat beyinsizlikleri, kendilerini şeytanın tuzağına düşürmüş ve onun süslü ve cazip vaatlerine kanarak onu kendilerine dost bilmişlerdir.

120 Filhakika şeytanı dost edinenler için onun vaadi ne kadar süslü ve caziptir?! Mesela bilinen bir gerçektir ki, Allah, herkese güçü nispetinde fakirlere yardım etmeyi ve onlara sadaka vermeyi emretmiştir. Kur'an-ı Kerim'de sık sık sadakayla ilgili emirlere rastlamak mümkündür. Gerçek böyle olduğu halde şeytan, kendisini dost edinenlere, bir taraftan onların hoşuna gidecek, bir taraftan da içlerine korku salacak telkınlerde bulunur ve der ki: "Aman dikkat et; sen elindeki bu mal ile gül gibi geçinip gidiyorsun. Eğer bu maldan fakirlere sadaka dağıtmaya kalkarsan, aç ve çıplak sokaklarda sürünürsün; hiç kimse de senin yüzüne bakmaz". Şeytanın bu vesvesesi, onun dostlarında hemen tesirini gösterir, aç ve çıplak kalmamak için malından sadaka vermez. Bu, şeytanın vesvesesine sadece bir örnektir. Oysa Allah'ın kendi kullarına vaadi ne kadar farklıdır. Mesela Sebe suresinin 39. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Sadaka olarak her ne verirseniz, Allah, onun yerine daha iyisini ihsan eder".* Buhârî (*Sahih,* II. 120) ve Müslim (*Sahih,* II. 700) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber'in şöyle buyurduğu görülmektedir: "Kulların sabahladığı hiçbir gün yoktur ki, iki melek inip de biri: Allahım, sadaka veren kula bedelini ver, derken, diğeri de: Allahım, cimrilik edip malını tutanın malını helak et, diye dua etmesin". İşte bunlar da Allah'ın vaadine birer örnektir. Allah Teâlâ, Bakara suresinin 268. ayetinde, şeytanın vaadi ile Allah'ın vaadi arasındaki bu büyük farka işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği emreder. Allah ise, size günahtan bağışlama ve*

bolluk vaadediyor. Allah, ihsanı geniş olan ve her şeyi hakkıyla bilendir".

Şeytanın kendini dost edinenlere vaadi, şüphesiz fakirlik tehdidinden veya cimrilik emrinden ibaret değildir. Onun daha ne kadar çok süslü ve cazip vaatleri olduğunu anlamak da güç değildir. Bunun için insanın, sadece çevresinde yaşayan diğer insanlara bakması ve en büyüğünden en küçüğüne, en üstünden en altına kadar her birinin, sağa sola telaşla hareket eden karıncalar gibi, şeytanın çeşitli emirlerini yerine getirmek için nasıl oradan oraya koşuşturduklarını görmesi yeterlidir. Kimi Allah'a karşı bayrak açmış "Hayır, O'nun emirlerini değil, benim emirlerimi dinleyeceksiniz." diyor; kimi tehdit ediyor ve korkutuyor. Kimi Allah'ın emirlerinden habersiz, kendini şeytanın emirlerine kaptırmış, onların icrasıyla meşgul.. Kimi şeytanın zenginlik vaadine kapılmış kumar masasında, yahut rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık ve benzeri işler peşinde.. Kimi şeytanın telkin ettiği üç günlük ömrün zevk-u safa ile ihyası sevdasında.. Önünde içki şişeleri, yanında birbirinden güzel esmer, sarışın, kumral dilberler.. Bütün bunları kim emrediyor ve kim yaptırıyor? Aklı başında olan hangi Müslüman, bunları Allah'ın emrettiğini ve Müslümanım diyenlerin de bu emirlere uyduklarını ileri sürebilir? Hayır, bütün bunları emreden ve emrederken de süslü ve cazip vaatlerle insanları kandıran ins ve cin şeytanlarından başkası değildir. Onun vaadi aldatmacadan ibarettir. Bu itibarla ona ve onun emirlerine uyanların akibetleri hüsrandır. Tıpkı zenginlik vaadine kapılıp kumara dalan, sonra malını mülkünü, çoluğunu çocuğunu ve bütün ailesini kumar masasında yitiren bedbahtlar gibi.. Onun içindir ki Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de kullarını şeytana karşı sık sık uyarmış ve onun aldatmacalarına kanmamalarını emretmiştir. Bakara suresinin 168-169. ayetlerinde işte bu uyarılarından birini görmek mümkündür. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helal ve temiz olanlarını yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır. Size sadece kötülüğü, hayasızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder".* Keza Mâide suresinin 90. ayetinde de aynı uyarıyı yapmış ve *"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytanın işlerinden olan birer pisliktir. Bunlardan sakının ki felah bulasınız."* buyurarak, şeytanın zevk ve zenginlik kaynağı olarak kendi dostlarına tavsiye ettiği içki, kumar, dikili taş ve fal oklarını "pislik" olarak tavsif etmiş ve müminlere bunları haram kılmıştır. Artık bundan sonra dileyen şeytana uyup bu "pislik"lere dalsın; dileyen de, Allah'ın emrine uyup bunlardan yüz çevirsin. Herkes davranışının karşılığını mutlaka görecektir.

121 Fakat şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, şeytanı kendilerine dost edinerek onun emirlerine uyanlar ve aldatmacalarına kananlar için, kıyamet günü cehennemden başka sığınacak hiçbir yer yoktur. Dünyada iken Allah'ın Kitab'ını okumak ve içindeki emir ve nehiylerini öğrenmek lüzumunu duymayan, buna karşılık şeytanın dostluğuna güvenerek Allah'a karşı savaş açan kimselerin cehennemden başka bir sığınak bulmaları mümkün müdür? Kılavuzu şeytan olanın gideceği yer, elbette cehennem olacak ve orada, dünyada geçirdiği üç günlük şeytani ömrünün bedelini mutlaka ödeyecektir. Bundan kaçış ve kurtuluş yoktur. Eğer böyle olmasaydı, şeytanı dost edinip Allah'a meydan okuyanlarla Allah'ı dost tanıyarak O'na güvenip dayananlar arasında ne fark kalırdı? Oysa Allah'tan başka dost tanımayanlar için Allah ne güzel bir akibet hazırlamıştır. İşte bunlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

122 İman edenler ve iyi işler yapanlar ise, onları, Allah'ın hak vaadi olarak, içinde ebediyyen kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

122 İman edenler ve salih amel işleyenler, Allah'ı dost edinen ve yalnız O'nun vaadine inanıp güvenen kimselerdir. Bu itibarla şeytanın vesvesesi onlara hiç dokunmaz. Nitekim Allah Teâlâ, Nahl suresinin 99. ayetinde bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki şeytanın, iman edenler ve Rablerine güvenip dayananlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktur"*. Kendilerini şeytanın vesveselerinden ve süsleyerek cazip göstermeye çalıştığı şehvet kaynağı çeşitli kötülüklerden korumasını bilen gerçek müminlerin harama dalmaları ve günah üstüne günah işlemeleri mümkün müdür? Yahut istemeyerek de olsa, bir günah işleseler bile, bu günah üzerinde ısrar etmeleri düşünülebilir mi? Bu, ne kadar uzak bir ihtimaldir: İşte bu sebepledir ki Allah onları, imanlarının ve işledikleri salih amellerin mükafatı olmak üzere, içinde ebediyyen kalacakları, ağaçları altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Bu, Allah'ın onlara bir vaadidir. Allah, hiç vaadinden döner mi? O'nun vaadi, şeytanın aldatmacadan ibaret olan vaadi gibi midir? Hayır; Allah, vaadinden asla dönmez. O'ndan daha doğru sözlü hiç kimse yoktur.

لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ ۗ مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا
نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّٰلِحَٰتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا
يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَٱتَّخَذَ
ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطًا ۚ ﴿١٢٦﴾

123 (Ancak bu cennete giriş) ne sizin boş hayallerinizle ve ne de kitap ehlinin boş hayalleriyle olur. Her kim bir kötülük işlerse, o yüzden cezalandırılır. O kimse, kendisi için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı, bulamaz.

124 Erkek olsun kadın olsun, her kim, mümin olarak iyi işler işlerse, işte böyleleri cennete girerler ve zerrece haksızlığa uğramazlar.

125 İşlerini en iyi yapan bir kimse olarak, Allah'a kendisini teslim eden ve dosdoğru olarak İbrahim'in dinine tabi olan kimseden, din yönünden daha güzel kim olabilir? Zira Allah, İbrahim'i, (kendisine) halil (dost) edinmişti.

126 Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. Allah, çepeçevre her şeyi kuşatmıştır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, şirk dışındaki bütün günahları bağışlayacağını, fakat kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamayacağını bildirdikten sonra, bunun sebebini açıklamış ve müşriklerin, Allah'ı bırakıp dişi isimleri verdikleri putlara dua ettiklerini ve onlara yalvardıklarını, bunu da kendilerine dost edindikleri lanetlenmiş şeytanın emir ve telkinlerine tabi olduklarını için yaptıklarını, bu sebeple akibetlerinin ebediyyen kalacakları cehennem olduğunu ve buradan kaçıp kurtulacak bir yer de bulamayacaklarını açık bir şekilde haber vermiştir.

Müşriklerin bu kötü akibetlerine mukabil, iman edenlerin ve salih amel işleyenlerin kazanacakları mükafatı da zikreden Allah Teâlâ, bu mükafatın, ağaçları altından ırmaklar akan cennetler olduğunu ve müminlerin bu cennetlerde sonsuza kadar kalacaklarını bildirmişti.

Yukarıdaki ayetlerinde ise, daha önce sözü edilen bu cennetlere girmenin belli başlı yolları-

nı göstermiş; fakat bunun, hiçbir surette birtakım kuruntular ve boş hayallerle olmayıp, ancak iman ve salih amelle mümkün olabileceğini beyan etmiştir.

Ayet-i kerimelerin başındaki hitap, hem Müslümanlara ve hem de Yahudi ve Hıristiyanlaradır. Fakat özellikle kitap ehline yönelik olması, cennet hususunda asıl kuruntulu olanların onlar olması dolayısıyladır. Nitekim müfessirlerin ifadelerine göre bu ayetlerin nüzul sebeplerinden biri, Yahudi ve Hıristiyanların cenneti yalnız kendilerine has görmüş olmalarıdır. Filhakika Allah Teâlâ, Bakara suresinin 111. ayetinde onların bu kuruntularını açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Yahudi yahut Hıristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez, demişlerdir. Bu, onların kuruntularıdır"*. Keza onların hayale dayalı diğer bir iddiaları, yine aynı surenin 80. ayetinde zikredilmiştir. Allah Teâlâ bu ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"Demişlerdir ki: Sayılı günler dışında, bize asla ateş dokunmayacaktır"*.. Yani bununla demek istemişlerdir ki: Biz cehenneme girsek bile, ancak birkaç gün orada kalırız. Sonra gideceğimiz yer, yine cennettir; çünkü cennete yalnız Yahudi yahut Hıristiyan olanlar girebilir.

Ehl-i Kitab'ı ve özellikle Yahudileri bu türlü kuruntulara ve boş hayallere sürükleyen şey, Hazreti Muhammed (sas.)'ten önce gönderilen Peygamberlerden çoğunun kendi aralarından seçilmiş olmasıydı. Bunun, kendilerine diğer kavimler nezdinde üstün bir paye kazandırdığına inanıyorlar ve bu yüzden kendilerini "Allah'ın milleti" (şa'bullah) olarak tavsif ediyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ, Mâide suresinin 18. ayetinde onların bu haline işaretle şöyle buyurmuştur: *"Yahudiler ve Hıristiyanlar: Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz, demektedirler..."*.

İşte, Ehl-i Kitab'ın bu çeşit inanç ve iddiaları, hayal mahsulü birer kuruntudan başka bir şey değildi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, yukarıda zikrettiğimiz iddiaların hepsini de onların anlayabilecekleri kadar açık bir ifadeyle reddetmiştir. Nitekim *"Yahudi yahut Hıristiyan olanlardan başkasının cennete giremeyeceği"* hususundaki iddialarını zikrettikten sonra, *"Bu, onların kuruntularıdır."* demiş; *"Sayılı günler dışında kendilerine asla ateşin dokunmayacağı"* hususundaki iddiaları hakkında da, onlara: *"Siz, bu hususta Allah katından bir söz mü aldınız?"* sorusunu yönelterek, Allah'ın onlara verilmiş böyle bir sözü olmadığını bildirmiştir. Keza Ehl-i Kitab'ın *"Allah'ın oğulları ve sevgilileri oldukları"* hususundaki iddialarını da *"öyleyse günahlarınızdan dolayı Allah size niçin azap ediyor? "* sorusunu yönelterek reddetmiştir.

Ehl-i Kitab'ın, kendilerini üstün ve Allah katında ayrıcalıklı bir millet olarak görme ve gösterme arzuları ve özellikle cennete Yahudi ve Hıristiyanlardan başkasının giremeyeceği iddiaları, tefsirlerde de işaret edildiği gibi, yukarıdaki ayet-i kerimelerin nüzul sebebi olmuş ve Allah Teâlâ, bu ayetlerinde, cennete girmenin bazı yolları bulunduğunu, bunun birtakım kuruntular ve boş hayallerle olamayacağını beyan etmiştir. Bununla beraber müfessirlerin nüzul sebebi olarak zikrettikleri başka olaylar da vardır ve bu olaylara Müslümanların da karışmış olması dolayısıyla Ehl-i Kitap yanında onlar da ayet-i kerimenin muhatabı olmuşlardır.

Tefsirlerde zikredilen bir haberden öğrendiğimize göre, Ehl-i Kitap ile Müslümanlar, karşılıklı övünmüşler; Ehl-i Kitap: "Bizim Peygamberimiz sizin Peygamberinizden önce, kitabımız da, keza sizin kitabınızdan öncedir; biz, Allah'a sizden daha layığız." derken, Müslümanlar da: "Biz, Allah'a sizden daha layığız; Peygamberimiz, Peygamberler'in sonuncusudur; kitabımız ise, kendinden önceki kitapları iptal etmiştir." demişler; bunun üzerine Allah Teâlâ da: *"Ne sizin boş hayallerinizle ve ne de kitap ehlinin boş hayalleriyle olur."* ayetini indirmiştir. Nüzul sebebiyle ilgili olarak gelen diğer rivayetler de aynı manayı tazammun ederler. Kısaca ifade etmek gerekirse, her din sahibi, kendi dininin gereklerine ne derece uyduğuna bakmaksızın onun di-

ğer dinlerden üstün olduğunu ileri sürmüş, Allah Teâlâ da onların bu iddialarına karşılık şöyle buyurmuştur:

123 (Cennete girişiniz) ne sizin boş hayallerinizle ve ne de kitap ehlinin boş hayalleriyle olur. Her kim bir kötülük işlerse, o yüzden cezalandırılır. O kimse, kendisi için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı, bulamaz.

123 Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin başında Müslümanlara hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Müslümanlar! İyice bilmelisiniz ki, dinin şeref ve fazileti ve sizin kurtuluşa ermeniz, "benim dinim daha mükemmel ve daha üstündür." diyerek gururlanıp böbürlenmenize değil, fakat dininizin sizi irşad ettiği sahih iman ve salih ameli benimseyip içinize sindirmenize bağlıdır. Keza yine bilmelisiniz ki, ceza ve mükafat, gurur ve kuruntuya göre değil, işlediğiniz amellere ve bu amellerdeki niyetlerinize göredir. Bu itibarla kim salih amel işlerse, o, kurtuluşa erer ve cennete girer; kim de kötü amel işler ve bu amelleri kendisini çepeçevre kuşatırsa, akibeti hüsran olur. Bu takdirde o kişinin diniyle övünüp böbürlenmesinin kendisine ne faydası dokunur?

Allah Teâlâ, daha sonra kitap ehline hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey kitap ehli! Ey Yahudiler ve ey Hıristiyanlar! Siz de iyice bilmelisiniz ki, dinler övünmek ve onlarla üstünlük yarışına girmek için vazolunmamışlardır. Bu itibarla "ben Yahudiyim", yahut "ben Hıristiyanım" diyerek şimdiden kendinizi kurtarmış ve ahiret saadetine kavuşmuş sayamazsınız. Dinler, iman etmeniz ve salih amel işlemeniz için vazolunmuşlardır. Eğer imanınız sahih ve ameliniz de salih değilse, dininizle övünmenizin size hiçbir faydası olmaz. Daha önceki Peygamberler'in sizin aranızdan çıkmış olmaları ise, onların yolundan gitmediğiniz ve sizin adınıza Allah'a verdikleri söze uymadığınız sürece, size hiçbir şey kazandırmaz. Allah'ın izniyle Peygamberler'inizin size şefaatle cennete girmeniz, kamil bir iman ve bu imanın neticesi olan iyi amellerle mümkündür. Eğer imanınız yoksa, cennetin size ait olduğu hususundaki iddianız hayal ve boş bir kuruntudan ibaret kalır.

Allah Teâlâ'nın gerek Müslümanlara ve gerekse kitap ehline yönelttiği bu hitaptan bu günün Müslümanlarınca alınması gereken ne kadar büyük ders vardır?! Zira açıkça bilinen bir gerçektir ki, bu günümüzün bazı Müslümanları da, dünün imanı zayıf Müslümanları gibi İslam'ın çeşitli yönlerden üstünlüğünü ileri sürerek onu medhetmeyi âdet edinmiş olmakla beraber, haramını helal saymaktan ve emirlerini kulak ardı etmekten çekinmemektedirler. Böylelerine, Allah Teâlâ'nın, Hadîd suresinin 16. ayetindeki şu sözlerini hatırlatmakta umulur ki büyük fayda olur: *"İman edenlere, Allah'ın ve Kur'an'dan nazil olanların zikriyle kalplerinin titreme vakti henüz gelmedi mi? Sakın ola ki evvelce kendilerine kitap verilip de aradan geçen zamanın uzaması dolayısıyla kalpleri katılaşan ve çoğu da fasık olan (Yahudi ve Hıristiyan) lara benzemesinler".*

Dinin birtakım kuruntulara ve boş hayallere göre şekillenmemesi, Allah Teâlâ'nın suç ve ceza hususundaki değişmeyen sünnetinin tabii bir neticesidir. Eğer insanlar, hak ettikleri değil, fakat hayal ettikleri bir akibete ulaşsalardı, cehennem denilen bir yere gerek kalmaz ve hiç kimseyi cennetin en mutena köşesinden ayırmak mümkün olmazdı. Fakat bu böyle olmamış, Allah Teâlâ'nın sünneti, her insanın akibetinin işlediği amele göre tayin olunması esasına göre tecelli etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, tefsir ettiğimiz ayet-i kerimesinde, ister Müslüman olsun, ister Yahudi veya Hıristiyan olsun, hiç kimsenin akibetinin boş hayallere bağlı olmadığını bildirdikten sonra, bunu beyan sahip: *" Her kim bir kötülük işlerse, o yüzden cezalandırılır."* buyurmuştur. Evet hiçbir suç cezasız kalmaz ve hiçbir suçlu, kendisini işlediği suçun cezasından kur-

taramaz. Hangi Peygamber'in tabilerinden olursa olsun, yahut hangi dine müntesip bulunursa bulunsun, o Peygamber'in tebliğlerine ve o dinin kurallarına uymayan kimse kötülük etmiş ve suç işlemiş olur. Peygamber'e bağlılık, sözle ve övünmeyle değil, amel ile ve onun gittiği yoldan gitmekle olur. Bunun aksine olan her davranış, cezayı gerektiren bir suç olur ve bu suç da, dünyada ve ahirette cezasız kalmaz. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 11) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre *"(Kurtuluş) ne sizin boş hayallerinizle ve ne de kitap ehlinin boş hayalleriyle olur. Her kim bir kötülük işlerse o yüzden cezalandırılır."* ayeti nazil olunca, Ebû Bekr büyük bir korkuya kapılmış ve Hazreti Peygamber'e: Bu ayetten sonra kim kurtulabilir, ey Allah'ın Resulü? diye sormuş, Hazreti Peygamber de ona şöyle buyurmuştur: "Hiç üzülmez misin, hiç hastalanmaz mısın, yahut sana hiç bela isabet etmez mi? İşte bunlar, işlenen bazı günahların kefaretidir.". Müslim (*Sahih,* IV. 1993) tarafından nakledilen bir hadiste de, Ebu Hureyre şunu anlatmıştır: *"Her kim bir kötülük işlerse, o yüzden cezalandırılır."* ayeti nazil olunca, bu ayet, Müslümanlara çok ağır gelmişti. Bunun üzerine Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: "İşlerde ifrat ve tefrite kaçmadan orta yolu tutunuz ve doğru olana yöneliniz. Müslümana isabet eden her musibette bir keffaret vardır. Hatta bir ayak çarpılmasında ve kendisine batan bir dikende bile.". Buhârî (*Sahih,* VII. 2) ve Müslim (*Sahih,* IV. 1992) tarafından nakledilen başka bir hadis, yine aynı manada gelmiştir. Bu hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslümana, ağrı, yorgunluk, hastalık, keder, hatta kendisini bunaltan bir iç sıkıntısı (veya kendisine batan bir diken) gibi hiçbir şey isabet etmez ki, bu, onun günahına karşı bir keffaret olmasın".

Zikrettiğimiz bu birkaç hadis ve aynı manada gelen diğer hadisler, açık bir şekilde göstermektedir ki, dünyada, insanların başlarına gelen çeşitli musibetler, insan fıtratına aykırı düşen ve işlendiği zaman bu fıtratı bozan birtakım kötülüklerin cezasından başka bir şey değildir. Şûrâ suresinin 30. ayetinde de beyan olunduğu üzere, insanın başına gelen her şey, kendi kazancından ibarettir. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Başınıza gelen her musibet, sizin kendi ellerinizin yaptıkları işler yüzündendir"*. Buna göre, işlenen her kötülüğün cezalandırılacağı hususundaki tefsirini yaptığımız ayet hükmü ile, dünyada başa gelebilecek her musibetin, işlenen bir kötülüğün cezası olduğu hususundaki biraz önce zikrettiğimiz ayet hükmü arasındaki dikkate değer bağlantıyı hiçbir zaman gözden uzak tutmamak gerekir. Bununla beraber şunu da unutmamak gerekir ki, işlenen bütün kötülüklerin cezası, bu dünyada mutlaka çekilmez ve birçok insan, işlediği kötülüklerin büyük günahı ile ahirete intikal ederek hesabının görüleceği günü bekler. Önemli olan, dünyada işlenen bir kötülüğün cezası olarak başa gelen musibetten ders alır ve tövbe ederek o kötülüğe bir daha dönmezse, ahirete kötülüğünün cezasını çekip tamamlamış bir kimse olarak gider. Fakat musibetten ders almaz ve aynı kötülüğü tekrar tekrar işlemeye devam ederse, hem dünyada başına gelecek musibet ihtimalini daha çok artırmış, hem de ahirete büyük bir günah yükü ile intikal etmiş olur.

Bugün bazı kimseler tarafından medeni bir ihtiyaç maddesi olarak tanıtılan, ayrıca sinema ve televizyon filimlerinde toplumun her kesimine mensup ailenin sofrasından eksik etmediği bir gıda maddesi gibi propagandası yapılan sarhoşluk verici içki, Kur'an-ı Kerim tarafından şerî bir kötülük olarak tavsif olunmuş ve bütün Müslümanlara, cinsi ne olursa olsun, ondan uzak durmaları emredilmiştir. Buna göre, Müslümanlardan kim içki içerse, Allah'tan mutlaka cezasını göreceği bir kötülük işlemiş olur. Bu ceza, ya içkinin vücutta meydana getirdiği bir tahribat veya bir hastalık şeklinde başına gelen bir musibet olarak tezahür eder, yahutta bu musibet, içkinin sebep olduğu bir sarhoşluk anında büyük bir felaket olarak ona

isabet eder. Her ne şekilde olursa olsun, onun başına gelen bu musibet, işlediği kötülüğün dünyevi cezasıdır. Bununla beraber, içki içen kişiye hiçbir musibet isabet etmez ve içkisine de devam edecek olursa, günahının cezasını ahirette çeker. Bu, Allah Teâlâ'nın değişmeyen sünnetidir ve *"Her kim bir kötülük işlerse, o yüzden cezalandırılır."* ayetinin de gereğidir. Netice olarak diyebiliriz ki, dünyada başa gelen her musibet, nefis üzerinde müsbet tesir icra eylediği, imanın kuvvetlenmesine, kötülükten vazgeçilip tövbe edilmesine ve iyi amel işlenmesine vesile olduğu takdirde, ahirette, dünyada kazanılan günahlara keffaret olur ve kişi, dünyada gördüğü günahının cezasını ahirette bir daha görmez. Fakat başına gelen musibet onu kötülüklerden alıkoymazsa, ahirette, dünyada gördüklerinin kat kat fazlasını görür. Ve orada şunu da görür ki, dünyada iken dost olarak çevresini saran ve çeşitli kötülüklerin işlenmesinde kendisine yardım eden bir yığın insandan hiçbiri yanında değil. Kim şimdi kendisine yardım edecek ve kim bu uhrevi cezadan kendisini kurtaracak? Mensubu olmakla övündüğü, fakat yolundan gitmediği Peygamber'in şefaati mi? Yoksa uğrunda Allah'ı ve emirlerini terkederek kendisine Rab edindiği ve başkalarını da Rab edinmeleri için davet ettiği şu veya bu mahluklar mı? Şüphesiz hayır. Bunların hiçbiri, ahirette onun dostu ve kurtarıcısı olamaz. Ahirette bir tek dost ve bir tek kurtarıcı vardır ve O da, Allah'tan başkası değildir. Ne var ki, dünyada iken O'nu tanımayan, O'nun emir ve nehiylerine kulak asmayıp O'na isyan eden bedbaht, ahirette O'nu nasıl tanıyacak ve O'ndan nasıl dostluk bekleyip şefaat dileyecek? Kurtuluşun yolu, dünyada her çeşit kötülüğü işleyip, ahirette de cenneti hayal etmek midir? Bu, ne büyük bir kuruntu ve ne boş bir hayaldir?! Gerçek, inançsızların hayal ettikleri gibi değil, Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibidir:

[124] Erkek olsun kadın olsun, her kim, mümin olarak iyi işler işlerse, işte böyleleri cennete girerler ve zerrece haksızlığa uğramazlar.

[125] İşlerini en iyi yapan bir kimse olarak, Allah'a kendisini teslim eden ve dosdoğru olarak İbrahim'in dinine tabi olan kimseden, din yönünden daha güzel kim olabilir? Zira Allah, İbrahim'i (kendisine) halil (dost) edinmişti.

124 Allah Teâlâ'nın da beyan buyurduğu üzere, gerçek manadaki kurtuluş, bir taraftan çeşitli kötülükleri işlerken, bir taraftan da mensup olunan dinin üstünlüğü ve Peygamber'in faziletiyle övünüp boş ve asılsız hayallere kapılmakla olacak bir iş değildir. Daha önce de açıklandığı gibi, kötülük işleyen herkes, hangi dine mensup olursa olsun, işlediği kötülüğün cezasını mutlaka çekecektir ve bu da kurtuluş için bir çare değildir. Zira asıl kurtuluş, erkek olsun kadın olsun, her insanın salih ameller işleyerek ahlak ve adabını en mükemmel seviyeye getirmesi ve nefsini, dinin istediği şekilde ıslah etmesiyle olur. Tabiatiyle insanı kurtuluşa erdirecek olan bu salih ameller, ancak kamil bir imana bağlı olan ve böyle bir imanın peşinden gelen amellerdir. Öyle ki, bu iman olmaksızın, Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimede *salihat* olarak zikrettiği bu amellerden hiçbirisinin insandan sadır olması mümkün değildir. Ancak dikkat edildiği takdirde, ayet-i kerimede, özellikle ve öncelikle *amel* zikredilmiş ve cennete girecek olanların da, erkek ve kadınlardan salih amel işleyenler olduğu belirtilmiştir. Bunun sebebi, ayet-i kerimenin siyakında, hitabın müminlere, yani Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberler'ine ve ahiret gününe, hiçbir şirk kırıntısı karıştırmadan iman edenlere yönelik olması dolayısıyladır. Bunlara iman eden bir kimseden artık beklenecek olan şey, yalnızca salih amellerdir. Bununla beraber eğer maksat, dinin aslını beyan etmek olursa, bu takdirde imanı, amelden önce zikretmek gerekir. Zira iman olmadan, insandan imana uygun ameller sadır

olması hem mümkün değildir, hem de imansız kişiye imanın gereği olan amellerin teklifi abestir. Bu sebepledir ki Kur'an-ı Kerim, İslam'a davet ettiği bütün insanları, önce dinin esası olan imana davet etmiş, sonra da, ancak iman edenleri amal-i saliha ile mükellef tutmuştur.

Açıklamaya çalıştığımız İslam'ın temel kaidesi bu olunca, tefsirini yaptığımız ayet-i kerimenin manası daha açık bir şekilde belirmiş olacaktır: Kadın olsun erkek olsun, kim mümin olarak imanın gerektirdiği salih amelleri işler, yani Allah'ın emrettiği iyi işleri yapar, nehyettiği kötü işlerden de sakınırsa, işte cennete ancak böyle olanlar girer ve bunların işledikleri amellerin sevabından zerre miktarı da olsa, hiçbir şey eksiltilmez.

Bu temel kaidenin ışığı altında, her Müslümanın sık sık nefis muhasebesi yaparak kendisini kontrol etmesi ve amellerinin cennete girmesine vesile olacak salih amellerden olup olmadığını araştırması, hiç şüphesiz kendi menfaati icabıdır. Hazreti Peygamber'in bir hadisinde de bildirdiği gibi, haram bellidir, helal de bellidir; İslam, bunları birbirinden ayırt etmiş ve Müslümanlara yapmaları gereken işi göstermiştir. Böyle olduğu halde, helali harama, haramı da helale karıştıran, Allah'ın emir ve nehiylerini değiştirerek kendi heva ve hevesleri istikametinde hareket eden, sonra da aşırı bir iyimserlikle İslam'ın müsamahası veya toleransı hakkında fetvalar veren ve ellerinde Allah'tan aldıkları bir taahhüt varmış gibi gönül rahatlığı içinde günlerini tüketen Müslümanların, tefsir etmeye çalıştığımız bu ayet-i kerimeden almaları gereken pek çok ders vardır. Aksi halde böyle kimselerin, kendi akibetleri hakkındaki bütün düşünceleri, asılsız bir kuruntudan ve boş bir hayalden ibaret kalır.

125 Allah Teâlâ, gerçek manadaki kurtuluşun, yahut dünya ve ahiret saadetine ermenin, iman ile birlikte salih amele dayandığını, bunların veya bunlardan birinin olmaması halinde, kurtuluşa ermenin de mümkün olamayacağını bildirdikten sonra, gerçek dini teşkil eden ve kişinin gerçek manada Müslüman olmasını sağlayan iman ve amelin kemal mertebesini beyan maksadıyla şöyle buyurmuştur: *"İşlerini en iyi yapan bir kimse olarak, Allah'a kendisini teslim eden ve dosdoğru olarak İbrahim'in dinine tabi olan kimseden din yönünden daha güzel kim olabilir? Zira Allah, İbrahim'i (kendisine) halil (dost) edinmişti".*

Şüphesiz kalbini Allah'a halis kılan, dua ve dileklerini Allah'tan başkasına yöneltmeyen ve yalnız Allah'tan O'nun rahmetini isteyen, kendisiyle Allah arasında, kendisini Allah'a yaklaştıracağına inandığı hiçbir vasıta, hiçbir rabıta ve hiçbir vesile tanımayan ve hiçbirinden medet ummayan, gerçek manada muvahhid olup Allah'tan ve O'nun asarından başka varlık tanımayan, halis bir iman ve kamil bir tevhid sahibi olarak amellerini de en güzel bir şekilde ifa eden ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmış olan, kısacası, Hanif olarak İbrahim'in dinine tabi olan kimseden, din yönünden daha güzel ve daha mükemmel, başka kim olabilir? O ibrahim ki, Al-i İmran suresinin 67. ayetinde de beyan edildiği üzere, ne bir Yahudi ve ne de bir Hıristiyandı; fakat o, dosdoğru bir Müslümandı. Müşriklerden de hiç olmamış, müşrik olmaları dolayısıyla babasından ve kavminden de teberri etmişti. Zuhruf suresinin 26-27. ayetlerinde, onun bu teberrisini Allah Teâlâ şöyle haber vermiştir: *"İbrahim, babasına ve kavmine şöyle demişti: Beni yaratan hariç, sizin ibadet ettiklerinizden beriyim. Şüphesiz bana hidayet edecek olan O'dur".* İşte, şirkten ve sair dalaletten bu şekilde teberri etmesi ve tevhid inancına, ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar gibi, bunlardan hiçbir kırıntı bile karıştırmaması dolayısıyla *Hanif* olarak isimlendirilen İbrahim, bütün Müslümanlara örnek gösterilmiş, onun gibi kalplerini yalnız Allah'a halis kılmaları ve yine onun gibi iyi amellerini en güzel bir şekilde yapmaları emrolunarak onun gibi *Hanif* olmaları istenmiştir.

Kamil bir iman ve halis bir tevhid ile birlikte amelde *ihsan*, *Hanif* olmanın başlıca şartıdır.

İhsan, bir şeyi veya bir işi en güzel bir şekilde yapmak manasına gelir. Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahih*, I. 18) ve Müslim (*Sahih*, I. 36-38) tarafından nakledilen bir hadisinde bu kelimeyi, Allah'a ibadeti en güzel bir şekilde yapmak manasında açıklamıştır. Abdullah İbn Ömer'in, babasından naklettiği bu hadis şöyledir: "Babam Ömer İbnu'l-Hattab bana nakletti ve dedi ki: Bir gün Resulullah'ın (sas..) yanında bulunuyorduk. Birden, yanımızda bembeyaz elbiseli, simsiyah saçlı, üzerinde hiç yolculuk eseri görülmeyen ve içimizden hiçbirinin tanımadığı bir adam zuhur etti ve Hazreti Peygamber'in yanına oturdu; iki dizini onun iki dizine dayadı ve iki avucunu da kendi dizleri üzerine koydu ve: Ya Muhammed! Bana İslam'dan haber ver, dedi. Resulullah (sas.): İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in, Allah'ın Rasulü olduğuna şehadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutman, eğer güçün yeterse Beyt'i (Kâ'be'yi) Haccetmendir, buyurdu. Yabancı: Doğru söyledin, dedi. Ömer dedi ki: Ona hayret ediyorduk, hem soruyor, hem de Resulullah'ı (sas.) tasdik ediyordu. Adam şöyle dedi: Bana imandan haber ver. Resulullah (sas.): Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberler'ine ve ahiret gününe iman etmendir. Keza kadere, hayır ve şerrine de iman etmendir, buyurdu. Adam: Doğru söyledin, bana ihsandan haber ver, dedi. Resulullah (sas.): Allah'a, sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmesen bile, O seni muhakkak görür, buyurdu.".

İbrahim, aslı tevhid olan ve Allah'tan başka İlah tanımayan bu dini, şirkin, bütün vahşet ve çirkinliğiyle hâkim olduğu bir dönemde ve başta babası olmak üzere bütün kavminin kendi elleriyle yapıp ibadet ettikleri putların revaç bulduğu bir beldede yaydığı ve her çeşit tehdide rağmen Allah'a olan bağlılığından zerre kadar sapma göstermediği için, Allah da bu kulunu Halil olarak isimlendirmiş ve onu kendisine *Halil* edinmiştir. Halil, sevgisinden şüphe edilmeyen dost ve sevgili manasına gelir. İbrahim'in Rabbine olan sevgisi, ona Rabbinin sevgisini kazandırmış ve onun *Halilullah* diye anılmasına vesile olmuştur. Bu, şüphesiz, imanın en yüksek mertebesidir ve bir beşer olarak hiç kimse, İbrahim'in ulaştığı bu mertebeye ulaşmamıştır.

[126] Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah, çepeçevre her şeyi kuşatmıştır.

126 Allah Teâlâ, ister Müslüman olsun ister Yahudi veya Hıristiyan olsun, erkek kadın her insanın gerçek manadaki kurtuluşunun, boş hayaller ve asılsız kuruntularla değil; fakat halis iman ve salih amelle olduğunu beyan ederek İbrahim'i ve İbrahim dinini müminlere örnek gösterdikten, bu arada, kötülük işleyen herkesin dünya ve ahirette mutlaka cezalandırılacağını ve kendilerini bu cezadan kurtaracak yine Allah'tan başka bir yardımcı bulamayacaklarını bildirerek kötülüğe sapanları tehdit ettikten sonra, vaat ve vaadini yerine getirmek hususundaki sonsuz kudretini göstermek ve aynı zamanda yegane İlah ve yegane Rab olarak mutlak hakimiyetini zihinlere yerleştirmek için, yukarıdan beri tefsirine çalıştığımız konuyu bu ayet-i kerimeyle hitama erdirmiştir. Binaenaleyh göklerde ve yerde her ne varsa hepsini yoktan var eden ve ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatan Allah Teâlâ, hiç şüphe edilmesin ki, vazettiği kanunlarla bu varlıkların idaresini de üzerine almış ve onların iyiliğine olan her yolu göstermiştir. Gökyüzünde hiç durmadan hareket eden gök cisimlerinin, Allah'ın kanunlarına karşı gelerek yollarını ve yönlerini değiştirdiklerini farzetsek, onları nasıl bir akibetin beklediğini, yahut insanoğlunun başına nelerin gelebileceğini tahmin etmek herhalde güç değildir. Kendisine akıl ve düşünce verildiği ve takip etmesi gereken yol da gösterildiği halde, Allah'a mu-

halefet eden ve insanlar için vazedip kitap halinde Peygamber'i vasıtasıyla onlara tebliğ ettiği kanunlarına karşı gelen insanoğlu, bu muhalefet ve isyanının başına neler getireceğini neden düşünmez? Hayrı ve şerri, yahut iyiyi ve kötüyü ayırt etsin diye kendisine verilen aklı neden bu meselede kullanmaz da, şeytanı kendisine dost edinir ve onun peşinde koşturur? Yaptıklarını Allah'ın bilemeyeceğini mi zanneder? Oysa Allah, ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmıştır!

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي
لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ
بِالْقِسْطِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾ وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ ۚ وَإِنْ تُحْسِنُوا
وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ
فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ
يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

127 Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah, onlar hakkında size fetva vermektedir: (Velileri olduğunuz halde) kendileri için yazılmış (bir hak olan miras)ı kendilerine vermediğiniz, (bununla beraber güzel olmaları ve çok malları bulunması dolayısıyla) kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kızlar hakkında, (keza miras hakkını vermediğiniz) küçük çocuklar hakkında ve yetimlere karşı adaletli davranmanız hakkında, (bu) Kitap'ta size okunagelen (ayetler, bu fetvalardan) dır. Hayır olarak her ne yapmışsanız, şüphesiz Allah, onu hakkıyla bilendir.

128 Eğer bir kadın, kocasının (kendisine karşı) kötü davranmasından veya (kendisinden) yüz çevirmesinden korkarsa, aralarını sulh yoluyla düzeltmelerinde kendileri için bir vebal yoktur. Sulh, elbette hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa meyyaldir. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan sakınırsanız, şüphe yoktur ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

129 (Eşleriniz olan) kadınlar arasında çok istekli olsanız bile adaletli davranmaya asla güçünüz yetmez. Buna rağmen hiç olmazsa yalnız birine meyledip de diğerini (kocalı mı yoksa kocasız mı gibi) askıda bırakmayın. (Kadınlar arasını) düzeltir ve (onlara kötü muamele etmekten) sakınırsanız, Allah, şüphesiz çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

130 Eğer (karı-koca birbirinden) ayrılırlarsa, Allah, her ikisini de fadl-u kereminin bolluğundan, ihtiyaç içinde bırakmaz. Allah, fadl-u keremi bol, hikmet sahibidir.

Baş taraflarda da işaret ettiğimiz gibi, Nisa suresi, genellikle kadınlardan bahseden ve kadınlara ait ahkâmı içinde topladığı için "kadınlar" manasında *Nisa* adıyla zikredilen uzun surelerden biridir. Nitekim surenin başından, *"Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın."* mealindeki 36. ayete kadar, kadınlar, yetimler ve karabetle ilgili ahkâm ayetlerine yer verilmiş, bu ayetlerle kadınlar, ilk defa mirasa ortak kılınmış, erkeklerin onlara zulmetmeleri, mallarını haksız yere yemeleri haram sayılmış, birden fazla kadınla evlilik tahdit edilirken, kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar birer birer sayılıp zikredilmiştir. Daha sonraki ayetler ise, çoğu usul-i dine, Ehl-i Kitab'ın ve münafıkların ahvaline ve kıtale taalluk eden genel hükümleri muhtevi ayetlerdir. Yukarıdaki ayet-i kerimelerle, surenin baştarafında gördüğümüz kadınlarla ilgili ahkâma yeniden dönülmüş ve açıklayıcı yeni hükümler getirilmiştir. Bu ahkâmın, surenin başındaki ahkâmdan ayırt edilerek burada zikredilmesi, şüphesiz, her şeyden önce bu ahkâmı muhtevi ayetlerin nüzulünün tehir edilmesi sebebine dayanır. Tehirin hikmeti ise, muhtemelen, daha önce nazil olan ahkâm ayetleriyle amel eden Müslümanlarda belirmesi muhtemel tereddütleri ve ihtiyaç duydukları yeni açıklamaları idrak etmelerine imkân sağlamaktır. Zira biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, sure başında nazil olan ayetler, İslam kadınına bambaşka bir hüviyet kazandıracak hükümler getirmiş, onu, cahiliye çağının zulmetinden kurtararak, önünde, ilerleyebileceği ışıklı yollar açmıştır. Mehirde ve verasette onun için sabit bir hukuk vazetmiş, her ne şekilde olursa olsun, ona zulmedilmesini menetmiştir. Aralarında adil davranmak şartıyla birden fazla kadınla evlenilmesine izin vermiş, fakat cahiliye devrinin hudutsuz ruhsatını tahdit ederek evliliği birtakım şartlara bağlamıştır. Hasılı daha önce tefsir ettiğimiz muhtelif ayetleriyle bir çok ahkâm getirmiş ve Müslümanlara bu ahkâm ile amel etmelerini emretmiştir. Vazolunan her yeni kanunda veya getirilen her yeni hukuk sisteminde olduğu gibi, onları tatbik edecek olanlarda birtakım şüphe ve tereddütlerin, istifhamların, yahut kendileri için vazıh olmayan hususların belirmesi çok tabiidir. Tabii olan diğer bir husus da, açıklanmaya muhtaç bu çeşit istifhamların, ancak bu ahkâmın belli bir süre tatbik edildikten sonra ortaya çıkmasıdır. İşte, yukarıda zikrettiğimiz ayetler, surenin baş tarafında yer alan ahkâm ayetlerinin bir süre tatbikinden sonra, zihinlerde beliren birtakım istifhamları gidermek ve onlara açıklık getirmek maksadıyla nazil olan ayetlerdir. Ayet-i kerimenin başında *"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar."* denilmiş olması da, buna açıkça delalet etmektedir. Esasen Kur'an-ı Kerim'in çeşitli konuları ele alırken takip ettiği metot da, aynı konuda gelen bütün ayetleri tek bir siyak içinde vermekten ibaret değildir. Eğer aynı konuda gelen ayetleri ve özellikle ahkâm ayetlerini birbiri arkasına vermiş olsaydı, bu, okuyucuda yorgunluk ve bıkkınlık meydana getirir, onun hidayet ve irşad etme özelliğinden de hiçbir eser kalmazdı. Bu sebepledir ki, çeşitli konulara taalluk eden ahkâm, İlahî bir tertip güzelliği içinde çeşitli surelere serpiştirilmiş, araları da, imanı artıran, hayra ve adalete yönelten, kötülüklerden sakındıran vaz-u nasihatler, kıssalardan ibret sahneleri, vaat ve vaidlerle birbirine bağlanmıştır. Bu ise, herhangi bir meselenin hükmünü öğrenmek isteyen kimseye belli bir surenin belli birkaç ayetine değil; fakat muhtelif surelerin muhtelif ayetlerine bakmak, onları okumak ve araştırmak zorunluluğunu getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu özelliği bile, onun, sadece namazlarda okunan, yahut sadece ibadet maksadıyla kıraat edilen bir kitap olmadığını, fakat aynı zamanda, tefekkür ve tezekkür etmek, ibret almak ve hidayet bulmak için bir tetkik ve araştırma kitabı olduğunu göstermeye yeterlidir.

[127] Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, onlar hakkında size fet-

va vermektedir. (Velileri olduğunuz halde) kendileri için yazılmış (bir hak olan miras) ı kendilerine vermediğiniz, (bununla beraber güzel olmaları ve çok malları bulunması dolayısıyla) kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kızlar hakkında, (keza miras hakkını vermediğiniz) küçük çocuklar hakkında ve yetimlere karşı adaletli davranmanız hakkında (bu) Kitap'ta size okunagelen (ayetler, bu fetvalardan) dır. Hayır olarak her ne yapmışsanız, şüphesiz Allah onu hakkıyla bilendir.

127 Allah Teâlâ sevgili Peygamber'i'ne hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Peygamber! Kadınlar hakkında, kadınların malları, evlilikleri, kocalarıyla geçimsizlikleri, kocalarından ayrılmaları veya sulh yoluyla birleşmeleri, aynı kocaya eş olan kadınlar arasında adil davranılması gibi çeşitli konularda, kendilerine güç veya kapalı gelen, yahut anlaşılmamış olan hususlarda senden fetva isteyip açıklama bekliyorlar. Onlara de ki: Allah, size, onlar hakkında fetva vermektedir.

Buhârî (*Sahih,* V. 176) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2313) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Urve İbnu'z-Zubeyr, teyzesi Hazreti Aişe'ye *"Eğer yetim kızlar hakkında adil davranamamaktan korkarsanız, (onların yerine) sizin için uygun olan kadınlarla ikiye, üçe ve dörde kadar evlenin..."* mealindeki 3 üncü ayetin tefsirini sorduğu zaman, Hazreti Aişe, ona şu cevabı vermiştir: Ey kardeşimin oğlu! Ayetteki *yetâmâ* (yetimler) dan murat, velisinin velayet ve vesayeti altındaki kız olup, velinin malına da ortaktır ve onun malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider. Bu yüzden de mehrinde adalet etmeksizin ve başkasının o kıza verdiği kadar mehir de vermeksizin onunla evlenmek ister. İşte bu ayetle, o çeşit velilerin, velayetleri altındaki kızlarla adaletli davranmadıkça ve mehirlerini en yüksek miktarda vermedikçe nikâhlanmaları menedilmiş, onlara, kendilerine helal olan başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir. Urve'nin bildirdiğine göre, Hazreti Aişe, daha sonra şöyle demiştir: Kadınlar hakkındaki bu ayet nazil olunca, halk, Resulullah'tan (sas.) sorup fetva istemeye başlamış, Allah Teâlâ da: *"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, onlar hakkında fetva vermektedir..."* ayetini indirmiştir.

Yine Buhârî (Sahih, V. 184) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2315) tarafından nakledilen başka bir rivayette: *"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar."* ayeti hakkında Hazreti Aişe şöyle demiştir: "Bu, yanında yetim kız bulunan adam hakkındadır. Bu adam, onun hem velisi hem de varisidir. Kız, hurmalığa varıncaya kadar adamın bütün malında ona ortaktır. Fakat adam, hem onunla evlenmek istemez; hem de onu kendi malında ortak olacak başka bir adamla evlendirmez. Böylece o kızı evlenmekten meneder durur".

Cahiliye devrinde cari olan bir âdete göre, babası ölmüş ve yetim kalmış bir çocuk, bir adamın velayet ve vesayeti altına girer ve onun tarafından büyütülüp yetiştirilirdi. Eğer bu çocuk kız olur ve hem malı hem de güzelliği bulunursa, veli onunla evlenir, mehir de vermezdi. Fakat kız çirkin olursa, veli onunla evlenmeyi hiçbir zaman düşünmediği gibi, malının elden çıkmaması için de, onu başkasıyla evlendirmez, böylece kız, evlenmeden velisinin evinde köle gibi kalırdı. İşte Hazreti Aişe'den nakledilen haberlerden anlaşıldığına göre, Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'den kadınlar hakkında fetva isteyen Müslümanlarla ilgili olarak bu ayet-i kerimeyi indirmiş ve şöyle buyurmuştur: Siz, daha bu fetva talebinde bulunmazdan önce, yetim kızlar hakkında, bu Kitap'ta, size okunan ayetlerde fetva verilmiş, bundan sonra da şüphesiz verilmeye devam olunacaktır. O kızlar ki, siz, onlara verilmesi farz olmuş mehir, miras vesair haklarını vermiyordunuz. Güzellikleri ve malları dolayısıyla onlarla evlenmeyi düşünüyordunuz da, çirkin olmaları halinde onlarla evlenmek istemiyor, mallarını elden kaçırmamak için de onları başkasıyla evlendirmiyor ve onlara zulmediyordunuz.

Keza Allah, tilavet olunan ayetlerinde, büluğ çağına girmemiş küçük çocuklar hakkında da fetva vermiş ve onlara mirastan haklarını vermenizi emretmiştir. Zira siz, önceleri, ata binip savaşa katılmayan ve düşmanla dövüşüp ganimet almayan çocuklara miras vermiyordunuz. Kısacası, yaratılış itibariyle zayıf sayılan kadınlarla yetimler ve çocuklar hakkında, bu surenin baş tarafında okuyup durduğunuz ayetlerinde fetva vermiş, bu ayetleriyle de Allah'ın emir ve nehiyleri üzerinde durup düşünmenizi, manalarını da iyice anlayıp kavramanızı emretmiştir. Zira insan, yaratılış itibariyle kendisini nefsinin heva ve heveslerine tabi olmaktan alıkoyan ve daima salih ameller işlemeye sevkeden İlahî ahkâmın inceliklerine karşı her zaman aynı duyarlılığı gösteremez. Böyle bir gafletten kurtulmanın başlıca çaresi ise, Allah'ın ayetlerini her an tefekkür ve teemmül etmektir.

Keza Allah size, yaratılış itibariyle zayıf olan kadın ve çocuklardan bilhassa yetim olanlara karşı adil davranmanız hususunda da fetva vermiştir. Onların işleriyle yakından ilgilenmeniz ve onlara ayrı bir ihtimam ve itina göstermeniz, üzerinize borçtur ve adil olmanızın da şartıdır.

Allah Teâlâ, yetimlerin işleriyle ilgilenmeye ve onlara karşı son derece adil davranmaya Müslümanları teşvik etmek ve buna onların rağbetini artırmak için, yetimlerin hayrına yapılacak olan her iyi amelin Allah katında mutlaka değerlendirilip mükafatlandırılacağını, bundan hiçbir şeyin zayi olmayacağını beyan etmiş ve yetimler için *"Hayır olarak her ne yapmışsanız, şüphesiz Allah, onu hakkıyla bilendir."* buyurmuştur.

[128] Eğer bir kadın, kocasının (kendisine karşı) kötü davranmasından veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, aralarını sulh yoluyla düzeltmelerinde kendileri için bir vebal yoktur. Sulh, elbette hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa meyyaldir. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan sakınırsanız, şüphe yoktur ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

128 Bir kadın, kocasının kendisine karşı olan bazı davranışlarına, kötü sözler söylemesine, sövmesine, yahut dövmesine, karı-koca arasında bulunması gereken sevgi, şefkat ve merhamet duygularının kaybolmasına bakarak, kocasının kendisinden nefret ettiği, yahut yüz çevirdiği kanaatına varacak olursa, yapması gereken ilk iş, bu uzaklaşmanın sebeplerini araştırmak ve bunların kendisinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit etmek olmalıdır. Zira bazı hallerde, erkeğin karısına karşı olan ters ve sert davranışları ev dışından kaynaklanır ve karısının bunda hiçbir rolü bulunmadığı gibi, durumu düzeltebilecek fazla bir güçü de yoktur. Fakat aralarındaki bu soğukluğun ve erkeğin kendisinden uzaklaşmasının kendi şahsından kaynaklandığını anlarsa, bu takdirde, kadının kocası üzerindeki bazı haklarından sabırla feragat etmesinde, erkeğin de bunu hoş karşılayarak aralarının sulh ve karşılıklı anlaşma yoluyla düzelmesine yardımcı olmasında elbette bir günah, veya bir vebal yoktur. Zira sulh, en güzel bağlardan biri olan evlilik bağını koparmaktan ve en güzel anlaşmalardan sayılan evlilik anlaşmasını bozmaktan çok daha hayırlıdır.

Buhârî (*Sahih,* III. 99; V. 184) ve Müslim (*Sahih,* IV. 23) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Hazreti Aişe, bu ayet-i kerimenin sebeb-i nüzulü hakkında şöyle demiştir: "Bu ayet, erkeği tarafından beğenilmeyen kadın hakkında nazil olmuştur. Erkek onu beğenmediği için boşamak ister. Kadın ise, kocasından ayrılmak istemez ve ona: Sen bana karşı olan kocalık haklarında hür ve serbest ol; buna karşılık beni boşama, der.".

Ebû Davud (*Sünen,* I. 492) tarafından nakledilen bir haber, benzer bir olayın, Hazreti Peygamber'in zevcelerinden Sevde Bint Zem'a hakkında cereyan ettiğini gösterir. Hazreti Aişe'nin bildirdiğine göre, Sevde yaşlanıp da Hazreti Peygamber'in

kendisini boşayacağı korkusuna kapılınca, ona şöyle demişti: "Ya Rasulallah! Benim növbet günüm Aişe'nin olsun da beni boşama". Resulullah (sas.) da onun bu teklifini kabul etmişti. Bundan sonra Aişe (r.ah.) şöyle demiştir: Biz, bu ve benzeri hadiseler hakkında Allah Teâlâ'nın *"Eğer bir kadın, kocasının kötü davranmasından veya yüz çevirmesinden korkarsa, aralarını sulh yoluyla düzeltmelerinde kendileri için bir vebal yoktur."* ayetini indirdiğini söyleriz.

Uzun süren evlilik hayatında, karı ile koca arasında bazı anlaşmazlıkların zuhuru, bazan bu anlaşmazlıkların büyüyüp şiddetlenerek ayrılığa kadar varması, insanlık tarihinde ortadan kaldırılması mümkün olmayan tabii olaylardan biridir. İslam, erkeğin fizik olarak kadından daha kuvvetli ve daha dayanıklı olması dolayısıyla, nafaka teminini ona yüklemiş ve aile reisliğini ona vermiş olmasına rağmen, karı ile koca arasındaki ihtilafı en aza indirmenin ve ayrılığa sebep olacak aşırı derecedeki husumeti gidermenin başlıca çaresini, ikisi arasındaki eşitlikte görmüş ve bu konuyla ilgili olarak Bakara suresinin 228. ayetinde şöyle demiştir: *"Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır; fakat erkekler, onlar üzerinde bir üstünlük derecesine sahiptirler."*. Erkeğin aile reisi olmasını sağlayan bu derecenin, aynı zamanda ona, kadına karşı iyi davranmak, adaletli olmak ve onun haklarını korumak gibi ihmal edilemeyecek görevler getirdiğini de unutmamak gerekir. Bu görevler ise, insan nefsine zor gelen görevlerdir; zira nefisler, kıskançlığa ve cimriliğe meyyal bir özellikte hazırlanıp yaratılmışlardır. Karı koca arasının sulh yoluyla düzeltilmesi için her iki tarafın nelerden fedakarlık etmesi gerekiyorsa, bunlar, nefsin yaratılışına daima ters düşer ve nefis, onun hep aksini emreder. Kadın, bazı haklarından feragat ederek kocasının rızasını kazanmak isterse, nefsi, bu hakların elden çıkmasına asla rıza göstermez. Keza erkek, karısına karşı daha müsamahakâr olmaya yöneldiği zaman, onun nefsi de, daha sert ve daha katı olmasını ister. Bu da, şüphesiz, karı ile koca arasındaki sulh teşebbüslerini güçleştirir. Buna rağmen bu güçlük, her iki tarafın da sulh için sarfedecekleri gayreti engellememelidir. Zira sarfedilen bu gayret neticesinde, aralarındaki geçim düzelir ve onun yeniden bozulmasına yol açacak sebeplerden de sakınılırsa, Allah, şüphesiz, onların iyilik için yaptıkları bu işleri hakkıyla bilir ve onları en güzel bir şekilde mükafatlandırır.

Allah Teâlâ, surenin baş tarafında (ayet 3) mal sahibi yetim kızlarla sırf malları için evlenmekle onlara haksızlık etmekten korkan kimselerin başka kadınlarla dörde kadar evlenmelerine izin vermiş, fakat bu evlilik için aralarında adaletli davranma şartını getirerek, adil davranılmaması halinde yalnız bir kadınla evlenilmesini, yahut eldeki cariye ile yetinilmesini tavsiye etmişti. Burada ise, kadınlar arasında adaletli davranmanın mahiyetini beyan ederek şöyle buyurmuştur:

> [129] (Eşleriniz olan) kadınlar arasında çok istekli olsanız bile, adaletli davranmaya asla gücünüz yetmez. Buna rağmen hiç olmazsa yalnız birine meyledip de diğerini (kocalı mı yoksa kocasız mı gibi) askıda bırakmayın. (Kadınlar arasını) düzeltir ve (onlara kötü muamele etmekten) sakınırsanız, Allah, şüphesiz, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

129 Allah Teâlâ, aralarında adil davranacaklarına inanarak birden fazla kadınla evlenen erkeklere hitap ederek buyuruyor ki: Aralarında adil davranmak hususunda ne kadar arzulu olursanız olun, birisine diğerinden daha fazla meyletmeksizin adil davranmaya ve aralarında eşitlik sağlamaya asla muktedir olamazsınız. Hatta bunda biraz başarı sağlamış olsanız bile, iki kadını aynı derecede hoşnut edemezsiniz. Çünkü her birinin yaratılışı birbirinden farklıdır ve her biri sizden

farklı davranışlar bekler. Bu sebepledir ki Allah, kadınlarınız arasında adil davranmak hususunda bütün güçünüzü kullanmanız şartıyla, güçünüzün yetmeyeceği bir eşitlik tesisinden sizi muaf tutmuş, gerçekleştiremeyeceğiniz bir adalet yükünü size yüklememiştir.

O halde siz de güçünüzün yettiği kadar adil davranmaya çalışın. Bütün kalbinizle, kalbinizin bütün sevgisiyle ve bu sevginin tezahürü olan davranışlarla yalnız iki kadından birine meyledererek, diğerini sanki kocasız kalmış dul kadınlar gibi bırakmayın. Onun da sizin nikâhınız altında olan ve onun da sizin üzerinizde bütün kalbinizle meyledip bağlandığınız diğer kadın kadar hakkı bulunan bir eş olduğunu unutmayın. O eş ki, Allah onu sizin için bir huzur kaynağı olarak yaratmış ve Rum suresinin 21. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Size, kendi nefsinizden kendisiyle huzura kavuşabileceğiniz eşler yaratıp aranıza sevgi ve merhamet koyması da, O'nun delillerindendir."*. Mealini verdiğimiz bu ayet ile, tefsirini yaptığımız ayette, aklını kullanıp düşünebilen kimselerin ve özellikle evliliği birtakım şehevi arzuların tatmininden ibaret sayarak her fırsatta bunu gerçekleştirmek için gömlek değiştirir gibi eş değiştirenlerin almaları gereken pek çok ibretler vardır. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, birden fazla kadınla evli olan erkeklere, kadınları arasında adil davranmalarını emretmiştir. Tam adaleti gerçekleştirmek mümkün olmasa bile, azami gayreti sarfetmelerini istemiş, bu da mümkün olmadığı takdirde, bir kadınla yetinilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Eğer evlilikten murat, şehevi arzuların tatmininden ibaret olsaydı, konu üzerinde bu derece titizlikle durmaz, insanları da hayvanlar gibi başıboş bırakıverirdi. Bu bakımdan eşler arasında adalet, evlilik müessesesinin kutsallığını sağlayan en önemli unsur olmuştur. Ebû Davud (*Sünen,* I. 492), Tirmizî (*Sünen,* III. 446) ve diğer *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, Hazreti Aişe şöyle demiştir: "Resulullah (sas.) eşleri arasında vaktini taksim eder ve adil davranır, sonra da şöyle derdi: Allahım! Benim sahip olduklarımla ilgili taksimim bu; senin sahip olup da benim sahip olmadığım (tam adalet) hususunda bana levmetme". Hazreti Peygamber bu hadisiyle, gerçek manadaki adaletin ancak Allah'a ait olduğunu beyan etmiş olmakla birlikte, başka bir hadisinde, adaletsiz davranan kişilerin kıyamet günü maruz kalacakları kötü akibeti haber vermiştir. Ebû Davud (*Sünen,* I. 492), Tirmizî (*Sünen,* III. 447) ve diğer *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bu hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "İki karısı olup da onlardan yalnız birine meyleden kimse, kıyamet günü yarısı eğilmiş (veya düşmüş) olarak gelir.".

Allah Teâlâ, birden fazla kadınla evli olan erkeklerin, ne kadar arzu ederlerse etsinler, eşleri arasında tam olarak adil davranamayacaklarını beyan ettikten, bununla birlikte, yalnız birisine meylederek diğerlerini kocaları yokmuş gibi bırakmaktan da sakınmalarını emrettikten sonra, onları adaletli olmaya teşvik etmek maksadıyla *"Kadınlar arasını düzeltir ve onlara kötülük etmekten sakınırsanız, Allah, şüphesiz çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."* buyurmuştur. Binaenaleyh eşleri arasında adil davranmaya titizlik gösteren, birinin hakkını diğerine geçirmeyen, bazısını diğer bazısından ayırt edip berikilere güzel muamelede bulunurken diğerlerine zulmetmekten sakınan kimseler, Allah'ın rahmet ve mağfiretine mazhar olurlar. Ellerinde olmayarak ve farkına varmayarak eğer eşlerinden bazısına farklı muamele ederlerse, Allah onların bu davranışlarını bağışlar ve ailelerine dirlik ve düzenlik ihsan eder.

[130] Eğer (karı-koca birbirinden) ayrılırlarsa, Allah, her ikisini de fadl-u kereminin bolluğundan, ihtiyaç içinde bırakmaz. Allah, fadl-u keremi bol, hikmet sahibidir.

130 Daha önce de açıkladığımız gibi, bir kadın, yaşlılığı veya çirkinliği dolayısıyla kocasının kendisine karşı kötü davranmasından, yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, bazı haklarından feragat etmek suretiyle aralarını düzeltmeleri ve bundan sonra da geçimsizlik sebeplerinden sakınmaları, şüphesiz, Allah katında en makbul olan işlerdendir. Zira bu gibi durumlarda güzel olan davranış, bir yuvayı yıkıp dağıtmak değil; fakat yıkılmaya yüz tutmuşken, onu yıkılmaktan kurtarmak ve sağlıklı bir şekilde devamını sağlamaktır. Ancak her iki tarafın da büyük gayretlerine rağmen yuvaya sulh ve sükun avdet etmez, koca karısından giderek uzaklaşmaya devam eder ve ona karşı tahammülsüzlük nöbetleri artış gösterirse, keza karısında huzursuzluk tahammül edilemez bir dereceye ulaşırsa, artık Allah'ın hududunu daha fazla zorlamanın da doğru olmadığını düşünerek iyiliği ayrılışta görmek gerekir. Zira bu da, Allah'ın, o karı koca için takdir ettiği bir akibettir ve her ikisinin de gayreti bu takdiri değiştirememiştir. Karı koca bu geçimsizlik sebebiyle ayrılırlarsa, Allah, her ikisini de birbirine muhtaç etmez ve kendi lütf-u kereminden onlara ihsanda bulunur. Kadına ayrıldığı kocasından daha hayırlı bir koca nasip ederken, erkeğe de evinin ve evlatının işlerini çekip çevirecek, gönlünün razı olacağı başka bir eş verir. Şüphesiz her ikisi için böyle güzel bir akibet de, Allah'ın hududuna riayet eden, iman ve güzel amel sahibi olan, ırz ve namusunu da her türlü pislikten korumasını bilen kimseler için Allah'ın hudutsuz fadl-u kereminden bir mükafattır. Zira Allah'ın kullarına ihsanı, son derece geniştir. Vazettiği hükümlerin, kullarının masalihine uygun olması bakımından da hikmet sahibidir.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ
اتَّقُوا اللّٰهَ ۗ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا
فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِاٰخَرِينَ ۚ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا
بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

131 Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size, Allah'tan korkmanızı emrettik. Eğer küfrederseniz, (biliniz ki) göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Ve Allah, her şeyden müstağnidir; hamd olunmaya da layıktır.

132 Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.

133 Eğer sizi yoketmeyi dilerse, ey insanlar, (yokeder ve sizin yerinize) başkalarını getirir. Allah buna kadirdir.

134 Her kim dünya sevabını isterse, (bilsin ki), hem dünyanın, hem de ahiretin sevabı Allah katındadır. Allah, hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.

Ahkâm ayetlerinden sonra, genellikle, Allah Teâlâ'nın zatına ve sıfatlarına taaluk eden ayetlere yer verilmesi, Kur'an-ı Kerim'in tertibindeki İlahî hikmetin tabii bir neticesidir. Filhakika daha önce de açıkladığımız gibi, Nisa suresinin baştarafında kadınlara, yetimlere ve çocuklara ait amelî ahkâm ayetlerine yer verilmiş, bunları takip eden usul-i dine, Ehl-i Kitab'a, münafıklara ve bunların ahvaline taalluk eden ayetlerden sonra da, kadınlarla ilgili ahkâma tekrar dönülmüştür. Yukarıdaki ayet-i kerimeler ise, Allah Teâlâ'nın zatına, sonsuz kudretine ve mutlak hakimiyetine taaluk eden ve zahir olan manasıyla, daha önceki ahkâm ayetlerini sırf kullarının hayrına vazettiğini, onların bu ahkâm ile amel etmelerine kendisinin ihtiyacı bulunmadığını açıklayan ayetlerdir. Filhakika bu ayetlerde, alemlere meydan okuyan bir mananın varlığını sezmemek ve bundan, Allah'ın insanlar için vazettiği ahkâma uymaktan başka çare bulunmadığını anlamamak mümkün değildir. Ahkâm ayetlerinden hemen sonra bu ayetlerin gelmesiyle denilmek istenmiştir ki: Ey insanlar! İşte uymanız için bu ahkâmı vazeden Allah, göklerde ve yerde bulunan her şeyin sahibi ve maliki olan Allah'tır. Binaenaleyh bu ahkâma uyun ve gereklerini yapın. Daha önce kendilerine kitap verilen kavimler de buna benzer ahkâm ile mükellef kılınmışlardı. Fakat onlar inkâr ettiler ve layığını buldular. Siz de onlar gibi inkâra ve umursamazlığa kalkışmayın. Şunu da unutmayın ki, göklerde ve yerde her ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyden müstağnidir. Binaenaleyh siz bu ahkâma uysanız da uymasanız da, davranışınız, Allah'ın hükümranlığında zerre kadar bir değişiklik meydana getirmez. Şunu da bilmelisiniz ki, eğer Allah'ın ahkâmına uyarsanız, sizi dünya ve ahiret sevabıyla mükafatlandıracak olan o olduğu gibi, uymadığınız takdirde başınıza en büyük felaketleri verecek olan ve dilerse sizi yeryüzünde helak edip sizin yerinize bu ahkâmı tatbik edecek başka kavimler getirecek olan da yine O'dur. O halde herkes, hem dünyada hem ahirette yalnız amelinin karşılığını beklesin. İşlediği hayırlı amellerle dünya sevabına nail olmak isteyen kimse için Allah katında hem dünya hem de ahiret sevabı vardır. Buna rağmen dünya hayatını inkâr ve isyan ile tüketip de ahirette cennet umut eden insan ne kadar aldanmıştır!.

131 Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size, Allah'tan korkmanızı emrettik. Eğer küfrederseniz, (biliniz ki), göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Ve Allah, her şeyden müstağnidir; hamd olunmaya da layıktır.

132 Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Vekil olarak da Allah yeter.

131 Göklerde ve yerde her ne varsa hepsi Allah'ındır; hepsinin sahibi ve maliki O'dur. Çünkü var olan her şeyi O yaratmıştır. O'nun yaratması olmadan hiçbir şeyin kendiliğinden var olması mümkün değildir. Keza yoktan varettiği şeylere dilediği şekli veren, onları dilediği şekilde idare eden ve dilediği zaman da yok edecek olan yine O'dur. O halde göklerde ve yerde olan her şeyin sahibi O'dur ve O'nun kanunlarına tabidir. Göklerde ve yerde olup da O'nun kanunlarına tabi olmaktan istisna kılınmış veya muaf tutulmuş hiçbir varlık mevcut değildir. Bu sebeplerdir ki, dünya üzerinde yarattığı ilk insandan itibaren var olan bütün insan topluluklarına uymaları gereken kendi İlahî kanunlarını onlara tebliğ edecek Peygamberler göndermiş, insanlara da, kendilerine gönderilen bu Peygamberler'e inanmalarını ve onların tebliğ ettikleri İlahî kanunlara uymalarını emretmiştir. Enbiya suresinin 25. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki, ona, benden başka İlah yoktur; yalnız bana ibadet edin, diye vahyetmiş olmayalım"*.

Göklerde ve yerde varolan şeyleri yoktan vareden ve dolayısıyla onların yegâne sahibi ve maliki olan bu yüce varlığın, sahip olduğu varlıkla-

ra dilediği nizam ve intizamı vermesi, bu nizam ve intizam için onları belli kural ve kaidelere, yahut kanunlara uymalarını emretmesi tabii değil midir? Bunda yadırganacak bir husus var mıdır? Maamafih bunu tabii görmeyen, yahut yadırgayan bir varlık çıkarsa, bu, herhalde O'nun yaratıp akıl verdiği ve diğer varlıklar arasında en yüksek mertebeye çıkarıp şanlı ve şerefli kıldığı insan olacaktır. O zaman bu insan hakkında "meğer ne kadar nankör ve ne kadar akılsızmış!" denilmeyecek midir?

Gönderilen bütün Peygamberler, kavimlerine, Allah'tan başka İlah olmadığını tebliğ etmişler, bu sebeple yalnız Allah'a ibadet etmelerini ve yalnız Allah'tan korkmalarını emretmişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın insanlar için din olarak vazettiği nizamın ilk ve temel kaidesi olmuştur. Daha önce kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hıristiyanlar için bu kaide ne ise, Müslümanlar için de aynıdır. Bu itibarla kim bunu inkâr eder ve Allah'tan korkmazsa, şunu bilmelidir ki, göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Kafirin inkârı, ne Allah'a ve ne de O'nun hükümranlığına hiçbir zarar vermez; O'nun mülkünden hiçbir şey eksiltmez. Kafirin küfrü, sadece kendisine zarar verir. Allah her şeyden ganidir ve bütün insanların O'na ibadetinden müstağnidir; başka bir ifadeyle O, hiç kimsenin ibadetine muhtaç değildir. O, kendi zatından da mahmudtur. İnsan, O'na ister hamdetsin ister hamdetmesin, O, her ne yapmışsa onu en güzel bir şekilde yaptığı için hamdolunmaya müstehaktır. Müslim (*Sahih,* IV.1994) tarafından nakledilen bir hadis-i kudside Hazreti Peygamber, Rabbinden şunları rivayet etmiştir: "...Ey kullarım! Sizler asla bana zarar verecek dereceye ulaşamayacak ve bana zarar veremeyeceksiniz. Keza sizler asla bana fayda verecek dereceye ulaşamayacak ve bana fayda veremeyeceksiniz. Ey kullarım! Sizin evveliniz ahiriniz, insiniz cinniniz, içinizden en temiz kalbli bir adam gidişinde de olsa, o, benim mülkümde bir şey artıramaz. Ey kullarım! sizin evveliniz ahiriniz, insiniz cinniniz, içinizden en fena kalpli bir adam gidişinde de olsa, o, benim mülkümden hiçbir şey eksiltemez. Ey kullarım! Sizin evveliniz ahiriniz, insiniz cinniniz, hepiniz bir yere toplanıp benden isteseler de ben, sizlerden her insana istediğini versem, o, benim mülkümden bir şey eksiltmez. Bunun hepsi, benim katımda olanlardan ancak bir dikiş iğnesinin denize bir defa daldırıldığı zaman denizden eksiltmesi kadardır. Ey kullarım! Ancak sizin amellerinizdir ki, ben onları sizin için sayar, size karşı hıfzeder, saklar, sonra da onları size tastamam veririm. Onun için her kim hayır bulursa, hemen Allah'a hamdetsin. Onun gayrısını bulan da kendine levmetsin".

132 Allah Teâlâ, her şeyden müstağni olduğunu, kendi zatı ve sıfatlarının kemaliyle daima hamd olunmaya müstehak bulunduğunu beyan ettikten sonra, tekid maksadıyla daha önceki sözünü tekrar ederek şöyle buyurmuştur: *"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter."*. Her şeyin sahibi ve maliki Allah Teâlâ olduğuna göre, göklerde ve yerde var olan her şeyin tasarrufu da, elbette O'na aittir. Binaenaleyh O, dilediği şeyi icat edip ona hayat verir; dilediğinin hayatını da geri alıp ona ölüm verir. Kullarının yiyecek, içecek ve sair işlerini vekil olarak tedvir eden O'dur. Binaenaleyh istisnasız her insanın O'na güvenip dayanması ve yalnız O'nun yardımını istemesi gerekir. Zira insanın güvenip dayanacağı O'ndan başka bir vekili yoktur.

133 Eğer O sizi yok etmeyi dilerse, ey insanlar, (yok eder ve sizin yerinize) başkalarını getirir. Allah buna kadirdir.

134 Her kim dünya sevabını isterse, (bilsin ki), hem dünyanın, hem de ahiretin sevabı Allah katındadır. Allah, hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.

133 Mademki göklerde ve yerde olan her şeyi dilediği şekilde ve dilediği süre için yoktan vareden O'dur; ve mademki göklerde ve yerde bulunan her şeyin sahibi ve maliki keza O'dur; o

halde, şunu hiçbir zaman hatırınızdan çıkarmayın ki, eğer O dilerse, sizi yoktan varettiği gibi, hepinizi birden toptan yokeder ve sizin yerinize, emirlerine ve nehiylerine uyacak ve ahkâmını tatbik edecek başka bir kavim, başka bir millet getirir. O buna kadirdir ve O'nun iradesine engel olabilecek hiçbir güç yoktur. O halde neyinize güvenerek O'na karşı geliyor, O'nun emir ve nehiylerine sırt çeviriyorsunuz? Eğer bu isyanınıza ve halıkınız, sahibiniz ve malikiniz olan Allah'ı umursamazlığınıza rağmen, sizi hâlâ yoketmemiş olmasından cesaret alıyorsanız, büyük bir hata, büyük bir yanılgı içinde olduğunuzu bilmelisiniz. Eğer bu isyanınıza rağmen sizi hâlâ yoketmemişse, bunun sebebi, sizin itaatınıza ihtiyacı olmamasındandır. Zira O, her şeyden ve herkesten müstağnidir. Halbuki yeryüzünde isyanınızla ne kadar çok kalırsanız, kıyamet günü, o nisbette fazla ceza çekeceğinizi akıl edip düşünebilseniz, ya bu isyandan vazgeçer, ya da el açıp "Rabbimiz! Bizi bir an evvel yok et ki, daha fazla günah işleyip, ahirette daha çok azaba müstehak olmayalım." diye Allah'a yalvarırdınız.

Allah Teâlâ'nın bu ayet-i kerimedeki tehdidinin benzerini, başka surelerde de görmek mümkündür. Mesela İbrahim suresinin 19. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Görmüyor musun, Allah gökleri ve yeri nasıl hak ile yaratmıştır? Dilerse sizi yokeder de yerinize yepyeni bir halk getirir"*. Fâtır suresinin 16. ayetinde de *"Dilerse sizi yokeder de, yerinize yepyeni bir halk getirir."* buyurulmuş, 17. ayetinde ise, bunu teyit için, *"Bu, Allah'a zor değildir."* denilmiştir. Bu ayetlerde, milletlerin tarih sahnesindeki hayatiyetlerini devam ettirmelerinde veya yok olup tarih sahnesinden silinmelerinde cari olan İlahî sünneti düşünmeleri için insanlara apaçık bir ihtar vardır. Allah Teâlâ'nın meşiyyeti, bu sünnete taalluk ettiği zaman, bir milletin göz açıp kapayıncaya kadar yok olması işten bile değildir. Allah buna kadirdir. Hiç kimsenin bundan şüphe etmemesi gerekir.

134 Gerçek olan bir husus vardır ki, o da, pek çok kimsenin, bütün gayret ve çalışmasını, mal, mülk, mevki, şan ve şöhret gibi dünya nimetlerini kazanmaya ve sayıca bunları artırmaya hasretmesidir. Şüphesiz İslam, bunların hiçbirini haram kılmamıştır. Hepsi de Allah'ın dünyada insanlar için hazırladığı ve dilediğine bol bol ihsan ettiği nimetlerdendir. Fakat hiçbir zaman unutulmaması gerekir ki, Allah katında yalnız dünya nimetleri değil, aynı zamanda, hiç bitmeyecek ve sonu hiç gelmeyecek olan ahiret nimetleri de vardır ve Allah'tan, her ikisinin de birlikte istenmesi lazımdır. Zira dünya nimetleri gelip geçicidir ve insanın onlarla ebediyyen mutlu olması mümkün değildir. Ebedi olan, ahiret hayatı ve ahiret nimetleridir. Dünyada iken Allah'tan yalnız dünya nimeti isteyenler, ahiretlerini unutmuş olan kimselerdir ki, bunlar, ahirette, ahiret nimetlerinden mahrum kalırlar. Bu gibileri hakkında Allah Teâlâ, İsra suresinin 18. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Kim çabucak gelip geçen dünyayı dilerse, biz de orada ona dilediğimiz şeyi dilediğimiz kimse için vermekte acele ederiz; sonra da ona cehennemi hazırlarız. Yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer."*.

Allah'a ve ahiret gününe inanan insan, ahiretteki nasibini yitirmemek için Allah'tan yalnız dünyalık değil; fakat iman ve itaatiyle Allah'ın rızasına uygun, iyi bir dünya hayatı ve cehennem azabından uzak, iyi bir ahiret hayatı ister. Böyleleri hakkında da Allah Teâlâ, Bakara suresinin 201. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bazıları da derler ki: Rabbimiz, bize dünyada iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru"*.

Allah, şüphesiz, kullarının kendisine yönelttikleri bütün dua ve dileklerini işitir, bütün hal ve hareketlerini görür. Bu sebepledir ki, insanın bütün söz ve fiillerinde Rabbini gözetmesi ve O'nu hatırından hiç çıkarmaması gerekir. Ancak böyle yaptığı zaman nefsini temizleyerek dünya işlerini güzelleştirmiş ve kendisini ahiretin ebedi hayatına hazırlamış olur.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ ۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوا ۚ وَاِنْ تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذِى نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذِٓى اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

135 Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan, kendiniz, ana babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa, yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa fakir de olsa, sizin şahitlik ettiğiniz kimselere Allah daha yakındır. Nefsin heveslerine uyup adaletten şaşmayın. Eğer (şehadette) dilinizi eğer büker, yahut (ondan) yüz çevirirseniz, şüphe yoktur ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

136 Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'ine, Peygamber'ine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, son derece büyük bir sapıklığa düşmüş olur.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Müslümanların kadınlar ve yetim kızlar hakkındaki fetva taleplerine karşılık, haklarını savunmak ve onu mücadele yoluyla ele geçirmek yönünden toplumun en zayıf kesimi olmaları dolayısıyla kadınlara, yetim kızlara ve çocuklara adil davranılmasını emrettikten ve bu konuda daha önce Kur'an-ı Kerim'de yer alan emirlere Müslümanların dikkatlerini çektikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, kadınlar, yetimler ve çocuklarla ilgili bu emri, bütün Müslümanlara tamim etmiş ve onlara, insanlar arasında adaleti yaşatmalarını ve özellikle şahitliklerini sırf Allah için yaparak, zerre miktarı da olsa, bir hakkın zayi olmasına ve adaletin zedelenmesine imkân vermemelerini emretmiştir. Zira toplum düzeninin korunması ve toplumun dünya yüzündeki hayatiyetini devam ettirebilmesi, Fertleri arasında adaletin hâkim olmasına ve şahitliğin sırf Allah için yapılmasına bağlıdır. Öyle ki, hakkın izharı demek olan bu şahitlik, bazen şahitin, bazen de ana babanın veya yakın akrabanın aleyhine bile olsa, adaletin tecellisi için ondan hiçbir surette vazgeçmemek gerekir. Aksi halde şahitlik, Allah için değil, nefis için, veya ana baba, yahut akraba için yapılmış olur ki, bu takdirde adalet gitmiş, onun yerini zulüm almış demektir. Fertleri arasında zulmün hâkim olduğu toplumlar ise, daima yıkılmaya ve tarih sahnesinden silinmeye mahkumdurlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, müminlere, insanlar arasında adaleti en mükemmel bir şekilde gerçekleştirmeleri ve şahitlikten asla çekinmeyerek hakkı ortaya çıkarmalarını emretmiş ve buyurmuştur ki:

> 135 Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan, kendiniz, ana babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa, yalnız allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa fakir de olsa, sizin şahitlik ettiğiniz kimselere Allah daha yakındır. Nefsin heveslerine uyup adaletten şaşmayın. Eğer (şehadette) dilinizi eğer büker, yahut (ondan) yüz çevirirseniz, şüphe yoktur ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

135 Arap dilinde bir şeye kıyam etmek, o şeyi en iyi ve en doğru bir şekilde yapmak, bunun için de gereken titizlik ve itinayı göstermek manasına gelir. Allah Teâlâ da Kur'an-ı Kerim'de müminlere namazın ikame edilmesini, şehadetin, ölçü ve tartıların keza adaletle ikame edilmesini emretmiştir ki, bu işleri yaparken de aynı şekilde dikkatli ve titiz davranılmasını, yapılan işin kusursuz ve dosdoğru yapılmasını istemiştir; zira aynı kökten gelen "ikame" kelimesinin manası budur. Allah Teâlâ, Kehf suresinin 77. ayetinde Musa ile ilgili bir kıssayı anlatırken, Musa'nın ilim ve hikmet sahibi bir gençle yaptığı yolculuktan sözetmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Uğradıkları bir kasabada) yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar bulmuşlardı. O genç, duvarı hemen ikame edivermişti, (yani doğrultuvermişti)"*. Bu ayette yer alan *"ikame"* kelimesi, adaleti ikame etmenin manasını en güzel açıklayan örneklerden biridir. Zira yapılan bir işte, az da olsa, bir kusur veya bir noksanlık varsa, o işin ikame edildiği asla söylenemez. O iş ancak, doğru ve kusursuz bir şekilde yapılırsa ikame edilmiş olur. Nitekim Musa'nın yol arkadaşı, yıkılmaya yüz tutmuş bir duvarı doğrulttuğu ve yıkılmaktan onu kurtardığı için onun bu fiili "ikame" olarak zikredilmiştir.

Yukarıdaki ayet-i kerimede "ayakta tutan" manası verdiğimiz *"kavvam"* kelimesi de keza aynı kökten olup mübalağa ile ism-i fail manasına sahiptir ve bir işin yapılışında aşırı derecede, yahut mübalağalı bir şekilde dikkat ve titizlik gösteren ve onu doğru yapmak için kılı kırk yaran kimse demektir. İşte, Allah Teâlâ müminlere *"kavvamûne bi'l-kıst olunuz."* buyururken, "adaletin tahakkuk etmesi için aşırı derecede dikkat ve titizlik gösteren ve onu en iyi ve en doğru bir şekilde gerçekleştiren kimseler olunuz." manasını murat etmiştir. Adalet ise, hakkı tam olarak sahibine vermek manasına gelir ki, zıttı, zulüm ve cevr'dir; çünkü onu hakkı olandan mahrum etmek, yahut ona hakkını vermemek, ona kötülük etmekten ve dolayısıyla zulmetmekten başka bir manaya gelmez.

Adalet, bir hâkimin iki kişi arasında vermek durumunda olduğu hükümlerde söz konusu olduğu kadar, insanların birbirlerine karşı olan davranışlarında da söz konusu olan bir fazilettir. Mesela bir ana baba, çocuklarına, bir amir, memurlarına, bir devlet başkanı, halkına karşı fiil ve davranışlarında daima adil olmak zorundadırlar.

Allah Teâlâ, müminlere adaletli olmalarını ve adaleti ayakta tutmak için son derece dikkatli ve titiz davranmalarını emrettikten sonra, adaletin gerçekleşmesinde en önemli unsurlardan biri olan şahitliği zikretmiş, bunun da, sırf Allah için, yahut Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmasını emretmiştir. Şehadet veya şahitlik etmek, hakkı izhar etmek, yani doğru ve gerçek olanı ortaya koyup çıkarmak demektir. Hakkın izharı, veya doğrunun ortaya konması, bazan onu izhar edenin, yahut doğruyu ortaya koyanın aleyhine tecelli edebilir. Kısacası, şahidin bir meselede şahitlik etmesi, davanın kendi aleyhine neticelenmesine sebep olabilir. Böyle bir netice, şahiti, Allah için şahitlik etmekten asla alıkoymamalı, yahut onu yalan şehadette bulunmaya asla sevketmemelidir. Eğer yapacağı şahitlikle, bazı menfaatlarin elden çıkacağını düşünerek şahitlik yapmaktan kaçar veya yalan şehadette bulunursa, hem hakkı gizlemiş, hem de adaletin gerçekleşmesini önlemiş olur. Aynı zamanda şahitliği, Allah için değil, kendi nefsi için yapmış sayılır.

Keza ana baba ve yakın akraba aleyhine olabilecek şahitlikler de böyledir ve insan, bunlardan birinin veya hepsinin aleyhine de olsa, Allah için şahitlik etmekten ve hakkı ortaya koyup çıkarmaktan çekinmemelidir. Bazan da bu şahitlik, bir zenginin, bir soylunun, yahut bir fakirin aleyhine de olabilir. Şahit, ya zenginin veya soylunun gözüne girmek ve onlardan bazı menfaatlar elde etmek için onların lehine, yahutta acıma duygusuna kapılarak fakir lehine şahitlik ederse, her iki halde de hakkı gizlemiş olması dolayısıyla şahitliği Allah için olmaktan çıkar, zengin veya fakir için şahitlik etmiş olur. Oysa Allah, zen-

gine de fakire de şahitten daha yakındır ve onların halini şahitten daha iyi bilir. Şahidin ise, zenginin zengin, fakirin de fakir olmasında kendileri için bulunan hayrı Allah'tan daha iyi bilmesi elbette mümkün değildir. Kısacası, şehadetle ilgili olarak Allah Teâlâ bu ayet-i kerimesinde buyurmaktadır ki: Ey Ademoğulları! Şunu iyice bilmelisiniz ki, şehadet, sizin, ana babanızın, çocuklarınızın ve diğer sevdiklerinizin aleyhine bile olsa, onu en doğru bir şekilde yerine getirin; haktan zerrece sapmayın. Şehadet, insanlar için değil, Allah içindir. Adalet, Allah'ın yeryüzündeki mizanı olup, hak sahibinin hakkını haksızdan, zayıfın hakkını zorbadan, doğrunun hakkını yalancıdan onunla alır ve sahibine iade eder. Bu sebeple şahitlikten kaçarak, veya yalana şahitlik ederek, haksıza, zorbaya ve yalancıya arka çıkmayın. Nefsinizin heva ve heveslerine uyarak adaletten ayrılmayın; zira insanı haktan ve adaletten en çok uzaklaştıran, onun heva ve hevesleridir.

Şahitlik ederken, dilinizi eğer büker ve hakkı saptırırsanız, yahut ondan yüz çevirip hiç şahitlik etmezseniz, biliniz ki Allah, sizin ne yaptığınızdan ve neden şahitlik etmekten kaçtığınızdan haberdardır; niyetinizin ne olduğunu bütün incelikleriyle bilir ve sizi bu yüzden cezalandırır.

Müslümanlar, her ayeti bir ışık kaynağı ve hidayet rehberi olan Kur'an-ı Kerim'in bu emirlerine titizlikle uymalı ve yine aynı titizlikle hakka şahitlik etmelidirler. Dünya ve ahiret saadetinin temeli budur. Bu temelin harcı da imandır.

[136] Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'ine, Peygamber'ine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberler'ini ve ahiret gününü inkâr ederse, son derece büyük bir sapıklığa düşmüş olur.

136 Hiç şüphe edilmemelidir ki, adaletin ayakta tutulması ve Allah için hakka şahitlik edilmesi, her şeyden önce, sağlam ve sahih olan bir imanın gereği ve tabii bir neticesidir. Zira Allah'a ve Peygamber'ine iman, Allah'ın varlığına, birliğine ve Peygamber'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna şahitlik etmeyi gerektirir ki, bu şahitlik, İslam'da *kelime-i şehadet* adıyla bilinir ve İslam'ın vizesi sayılır. Bu vizeyi almadıkça, yani Allah'ın varlığına, birliğine ve Muhammed'in (sas.) O'nun kulu ve Resulü olduğuna şahitlik etmedikçe, bir kimsenin İslam'a girmesi mümkün değildir. Allah'a ve Resulüne iman, Allah'ın Resulüne indirdiği, Resulünün de, hiçbir kelime veya harfini değiştirmeden insanlara tebliğ ettiği Kur'an'a ve Kur'an'ın içindekilere iman etmeyi gerektirir. Allah Teâlâ, Kur'an'ın içinde, gelip geçmiş kavimlerden, bu kavimlere gönderilen Peygamberler'den, bu Peygamberler'e indirilen kitaplardan, meleklerden ve kıyamet ahvalinden haber verdiği cihetle, bunlar da iman esaslarındandır ve her Müslümanın bunlara da iman etmesi gerekir. Ancak hiçbir zaman unutulmaması gereken bir husus vardır ki, o da, bu imanın sağlam ve sahih bir iman olması ve kalbin bu imandan mutmain bulunmasıdır. Zira inandığını söyleyip de neye inandığını, yahut nelere inanması gerektiğini bilmeyen ve amellerinde de iman eseri görülmeyen kimselere mümin demek kolay değildir. Halbuki kalbi imanından mutmain olan mümin, sahip olduğu imanın daha çok artmasına vesile olacak güzel ameller işleyen kimsedir. Böyle bir kimse, iyi ve güzel ameller peşinde koştururken, kendisine büyük günah kazandıracak çirkin amellerden de şiddetle kaçınır, küçük günaha sebep olacak ameller üzerinde ise, hiç direnmez. İşte, sahip olduğu imanla "müttaki" vasfını kazanan takva sahibi gerçek müminler bunlardır ve Allah Teâlâ'nın, yukarıdaki ayet-i kerimeyle müminlere yönelttiği hitap, onlara, imanlarını bu mertebeye yükseltmeleri için verilen bir emr-i İlahîyi muhtevidir.

Açıklamaya çalıştığımız bu mana ile, ayet-i kerimede görülen hitabın bütün müminlere müteveccih olduğu anlaşılır. Bununla beraber bazı mü-

fessirler, İbn Abbas'tan rivayet edilen sebeb-i nüzulle ilgili bir habere istinaden, muhatabın, iman eden bazı Yahudiler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tefsirlerde yer alan bu habere göre ayet-i kerime, Abdullah İbn Selâm, Selâm İbn Uhti Abdillah İbn Selâm, Esed İbn Ka'b, Useyd İbn Ka'b ve Sa'lebe İbn Kays adlı Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Resulullah'a (sas.) gelip şöyle demişlerdir: "Sana iman ediyoruz; Senin Kitab'ına, Musa'ya, Tevrat'a ve Uzeyr'e iman ediyoruz. Fakat bunların dışındaki kitapları ve Peygamberler'i inkâr ediyoruz". Hazreti Peygamber, onların bu sözlerine karşılık: "Hayır; Allah'a, Resulü Muhammed'e, kitabı Kur'an'a ve ondan önceki bütün kitaplara iman edin." buyurmuş, onların yine "inanmayız" demeleri üzerine bu ayet nazil olmuş, onlar da hepsine iman etmişlerdir.

Bazı müfessirler de bu ayet-i kerimenin Ehl-i Kitap hakkında nazil olduğunu ileri sürmüşlerse de, çoğunluk, hitabın bütün müminleri şamil olduğu görüşündedir ve yukarıda da açıkladığımız gibi, ayet, müminlerin imanlarını artırmalarını ve kalben mutmain olmalarını amirdir.

Allah Teâlâ, Allah'a, Peygamber'ine, ona indirilen Kitab'a ve daha önce indirilen kitaplara imanı emrettikten sonra, dinin erkânı olan bu iman esaslarını inkâr edenlere işaretle: *"Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberler'ini ve ahiret gününü inkâr ederse, son derece büyük bir sapıklığa düşmüş olur."* buyurmuştur.

Bilinen bir husustur ki İslam, iman ve amelden oluşan bir dindir. İmansız amel olmayacağı gibi, amelsiz iman da zifiri karanlıkta alevi ışık vermeyen kandilden farksızdır. Bu sebepledir ki, bir kimsenin Müslüman olması, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberler'ine ve ahiret gününe iman etmesi ve bu imanın gereği olarak ibadetler de dahil olmak üzere Allah'ın emrettiği bütün iyi amelleri işlemesi, nehyettiği kötü amellerden de sakınmasıyla mümkündür. Buna rağmen kim Allah'ı, yahut meleklerini, yahut kitaplarını, yahut Peygamberler'ini, yahut ahiret gününü inkâr ederse, yahutta kitaplar veya Peygamberler arasında ayrım yaparak bir kısmına inanır, bir kısmına da inanmazsa, imandan çıkmış ve o büyük sapıklığın içine düşmüş olur. Nitekim Yahudiler ve Hıristiyanlar, daha önceki bazı Peygamberler'e inanmadıkları gibi, son Peygamber Muhammed'e (sas.) ve ona indirilen Kitab'a da inanmamışlar ve onları inkâr etmişlerdir. Oysa Peygamberlik müessesesi, Allah'ın hudutsuz ilminden ve hikmetinden kaynaklanmış ve insanlar için mahza hidayet olmuş İlahî bir lutuftur. İlkinden sonuncusuna kadar bütün Peygamberler'i ve onlara indirilen kitaplarıyla birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil eden ve Allah tarafından *İslam* adıyla şereflendirilen bu bölünmez bütünü, arasından bazı halkalarını çıkarıp atarak yıkmaya çalışmak, küfürden başka bir şey değildir. Bu bakımdan Yahudiler ve Hıristiyanlar, taşıdıkları inançlar sebebiyle kafir olarak isimlendirilmeye layık kimselerdir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ
سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا
سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا
مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

اَلَّذِيْنَ يَتَرَبَّصُوْنَ بِكُمْ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللّٰهِ قَالُوْٓا اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ ۖ وَاِنْ كَانَ لِلْكٰفِرِيْنَ نَصِيْبٌ ۙ
قَالُوْٓا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ
لِلْكٰفِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ﴿١٤١﴾ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ وَاِذَا قَامُوْٓا اِلَى
الصَّلٰوةِ قَامُوْا كُسَالٰى ۙ يُرَاۗءُوْنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿١٤٢﴾ مُّذَبْذَبِيْنَ بَيْنَ ذٰلِكَ ۡ لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَاۗءِ
وَلَآ اِلٰى هٰٓؤُلَاۗءِ ۭ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿١٤٣﴾

137 Önce iman edip sonra inkâr edenleri, sonra tekrar iman edip tekrar küfredenleri, sonra da küfürde ileri gidenleri, Allah'ın bağışlaması mümkün değildir; onları artık doğru yola iletecek de değildir.

138 Münafıklara da haber ver ki, kendileri için çok acı bir azap vardır.

139 Müminleri bırakıp da kafirleri dost edinen (o münafık)ler, onların yanında kuvvet ve şeref mi arıyorlar? Oysa şan, şeref, güç ve kudret, hepsi de Allah'ındır.

140 Allah size Kitap'ta "Allah'ın ayetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, (onlar konuyu değiştirip) başka bir konuşmaya dalmadıkça, onlarla birlikte oturmayın;" diye bir ayet indirmişti. Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz. Şüphe yoktur ki Allah, münafıkları ve kafirleri, hepsini birden cehennemde biraraya getirecektir.

141 (Münafıklar) sizi gözetleyip dururlar; eğer Allah'tan sizin için bir zafer nasip olursa, "biz, sizinle beraber değil miydik?" derler. Eğer (zafer) kafirlere nasip olursa, onlara da, "size yardım etmedik mi ve müminlerden size (bir kötülük gelmesini) önlemedik mi?" derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, kafirlerin müminlere karşı (galip gelmelerini sağlayacak) bir yola asla fırsat vermeyecektir.

142 Münafıklar, hilelerini Allah bozduğu halde, yine de Allah'a karşı hile yapmaya kalkışırlar. Namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar; insanlara gösteriş yaparlar; Allah'ı da çok az zikrederler.

143 (Müminlerle kafirler arasında) müteredditirler: Ne (tam olarak) onlara, ne de (tam olarak) bunlara temayül ederler. Allah, kimi doğru yoldan saptırmışsa, artık onun için (hakka giden) bir yolu asla bulamazsın.

Allah Teâlâ, daha önceki ayet-i kerimesinde Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberler'ine ve ahiret gününe imanı, imanın şartları olarak belirtip bunlardan herhangi birini inkâr eden kimsenin son derece büyük bir sapıklığa düşmüş olacağını beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, böyle bir sapıklığa düşen kimselerin hallerini açıklamış, bunların, zahirde iman etmiş olsalar bile, gerçekte kalplerini küfür ve nifakın istilâ ettiğini, fakat imana yer bırakmadığını, bu yüzden de imanın kendilerini tekrar tekrar küfre dönmekten alıkoymadığını, çünkü imanı tanımadıklarını ve tadını alamadıklarını bildirmiştir. Daha sonra, müminlere karşı kafirlerin ilk yardımcılarının münafıklar olduğunu açıklayarak bunlar için hazırlanan elim azabı haber vermiş ve müminlere, münafıklardan dost edinmemelerini, onlar yanında yer ve mevki tut-

mamalarını emretmiştir. Sonra da, münafıkların belli başlı özelliklerinin beyan edildiği ayet-i kerimelerde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur

[137] Önce iman edip sonra inkâr edenleri, sonra tekrar iman edip tekrar küfredenleri, sonra da küfürde ileri gidenleri Allah'ın bağışlaması mümkün değildir; onları artık doğru yola iletecek de değildir.

[138] Münafıklara da haber ver ki, kendileri için çok acı bir azap vardır.

[139] Müminleri bırakıp da kafirleri dost edinen (o münafık) ler, onların yanında kuvvet ve şeref mi arıyorlar? Oysa şan, şeref, güç ve kudret, hepsi de Allah'ındır.

137 Her devirde olduğu gibi zamanımızda da çok sık rastlanan birtakım insanlar vardır: İman ile küfür arasında müteredditirler. Önce iman etmişler, sonra ters yüz edip küfre dönmüşlerdir. Bir süre sonra tekrar iman etmiş görünseler bile, çok geçmeden yine küfre dalarlar. Bunların iman ile küfür arasında, sanki mekik dokurcasına gidip gelmeleri, küfrün kalplerinde galebe çalması dolayısıyla imanın aslını, esasını, meziyyet ve faziletlerini anlama, tadına ve zevkine varma yeteneklerini kaybetmiş olmaları yüzündendir. Nitekim Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih,* I. 9) ve Müslim (*Sahih,* I. 66) tarafından nakledilen ve imandan sonra tekrar küfre dönmemeyi, imanın tadını almış müminlere has kılan bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Üç haslet vardır ki, bunlar kimde bulunursa imanın tadını almış olur: Allah ve Resulü, kendisine başkalarından daha sevgili olmak; sevdiğini yalnız Allah için sevmek; ve Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra, ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi tekrar küfre dönmekten hoşlanmamak".

Kalplerinde küfrün galebe çalması dolayısıyla, imanda bir türlü karar kılamayan böyle kimselerin, Allah'ın, kulları hakkındaki değişmeyen sünnetinin Tabii bir neticesi olarak, Allah yolu-na sülûk etmeleri mümkün değildir. Ruhlarının kirlenmesi ve kalplerinin körlenmesi dolayısıyla, Allah, böylelerini rahmet ve mağfiretinden, rıdvan ve ihsanından mahrum bırakır.

Şüphe yoktur ki Allah, kullarına karşı çok merhametlidir; mağfireti son derece geniştir. Bununla beraber eğer bazı kullarını rahmet ve mağfiretinden mahrum bırakıyorsa, bu, O'nun sırf meşiyyetinden değildir; yani sırf O böyle istediği için değildir; zira O'nun meşiyyeti ezelî olan hikmetine bağlıdır. Bu ezelî hikmet ise, kulların maruz kalacakları akibetin, bizzat kendi amellerine göre hazırlanması esasına dayalı olarak tecelli etmiştir. Bu sebepledir ki, eğer Allah, bazı kullarını rahmet ve mağfiretinden mahrum bırakıyorsa, bu, onların kendi amelleriyle bu neticeyi hazırlamış olmalarındandır. Binaenaleyh kim günlerini Allah'a karşı isyankâr davranışlarla geçirir ve kalbi bundan en ufak bir rahatsızlık duymazsa, böyle bir kimsenin rahmet ve mağfirete ihtiyaç duymadığı inancı içinde yaşadığı anlaşılır ki, Allah da böylelerine mağfiret etmez. Nitekim Ta-Ha suresinin 82. ayetinde, bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Şüphsiz ben, tövbe eden, iman edip salih amel işleyen ve sonra da doğru yola girenler için çok bağışlayıcıyım".*

Mağfiret, işlenen bir günahın, insan nefsinde bıraktığı izin veya eserin silinip yok edilmesinden ibarettir. Bu da ancak, tövbeyi takip eden salih amel ile mümkündür. İman ile küfür arasında müteredditolanlarda ise, ne tövbeden bir eser vardır, ne de amel-i salihten..

138 Bu itibarla ey Muhammed! İmandan küfre, küfürden imana, sonra tekrar imandan küfre dönen ve küfürde karar kılarak kalplerinde onu daha çok artırıp kolaylaştıran o münafıklara kıyamet günü uğrayacakları elim azabı haber ver; onları bu azapla müjdele; çünkü bunu kendileri istemişlerdi. Küfürden bir türlü vazgeçemedikleri için, mağfiret de olunmayacakları cihetle, istedikleri bu azabı mutlaka göreceklerdir.

139 Bu münafıklar, imanla küfür arasında mekik dokurken, müminleri bırakıp kafirlerden de dostlar edinmişlerdir. Onlardan izzet, güç ve kuvvet mi bekliyorlardı? Yahut onlardan alacakları bu güç ve kuvvetle, İslam'a ve Müslümanlara galebe çalacaklarını mı zannediyorlardı? Eğer böyle ise, ne kadar yanılmışlardır!.. Oysa asıl izzet, güç ve kuvvet Allah'a aittir ve onu dilediğine verir. Bu itibarla onlar, kafirlerden umdukları izzeti, güç ve kuvveti, sahip olmaları gereken sahih imana sarılarak ve Allah'ın Peygamberler'i vasıtasıyla irşad ettiği gerçek hidayete uyarak Allah'tan istemeleri gerekirdi. Nitekim müminler, ne zaman Allah'ın Kitab'ına uyup O'nun yolunda gitmişler ve hududunu hiçbir surette tecavüz etmemişlerse, Allah onlara muhtaç oldukları izzeti, güç ve kuvveti vermiş ve onunla dünyaları fethederek âlemin efendisi olmuşlardır. Fakat ne zaman da atalarının izzet, şan ve şeref bulduklarını bu yoldan uzaklaşmışlar, Allah'ın Kitab'ına sırt çevirmişlerse, düşmanları karşısında boyun eğip onlara kul olmuşlar, izzet yerine zillet, efendilik yerine kölelik bulmuşlardır. Bu gün bile Müslümanların, "biz Yahudiyiz", yahut "biz Hıristiyanız" diyerek Allah'ın gerçek dinini bölüp parçalamış ve O'nun yolunu terkederek küfrü ihtiyar etmiş olan milletlerden izzet, güç ve kuvvet umar olmaları, dünyalar fetheden seleflerinin hak ve hidayet olan yollarından ne kadar uzak kaldıklarını gösteren apaçık bir delil teşkil eder.

Allah Teâlâ, münafıkların zemmedilmeye layık bazı sıfatlarını beyan ettikten sonra, müminleri, din yönünden zayıf olan ve Allah'ın ahkâmıyla alay edip onlara hakarette bulunan kimselerle oturup kalkmayı ve onlarla sohbet etmeyi, daha önce indirdiği bir ayetine de işaret ederek menetmiş ve şöyle buyurmuştur:

[140] Allah size Kitap'ta "Allah'ın ayetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, (onlar konuyu değiştirip) başka bir konuşmaya dalmadıkça, onlarla birlikte oturmayın;" diye bir ayet indirmişti. Aksi halde, siz de onlar gibi olursunuz. Şüphe yoktur ki Allah, münafıkları ve kafirleri, hepsini birden cehennemde biraraya getirecektir.

140 Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, ister gerçek manasıyla mümin olsun, ister münafık olsun, iman izhar eden ve mümin olduğunu söyleyen herkese hitap ederek, daha önce indirmiş olduğu bir ayeti hatırlatmış ve Allah'ın ayetleriyle alay edilen bir topluluk içinde bulunmaktan onları menetmiştir. Daha önce bu konuda indirilmiş olan ayet, Mekke devrine ait olup En'âm suresinin 68. ayetidir. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ayetlerimiz üzerinde (lüzumsuz münakaşaya) dalıp (onlar hakkında ileri geri) konuşan kimseleri gördüğün zaman, (onlar konuyu değiştirip de) başka bir konuya dalmadıkça onlardan uzak dur"*. Ayet-i kerime, Mekke'de, Müslümanların henüz kuvvet kazanmadığı bir dönemde nazil olmuştur. Bu dönemde Müslümanlar, ister istemez, müşriklerle birarada yaşıyorlar, onlarla görüşüp konuşuyorlar ve çeşitli konularda sohbet ediyorlardı. Ancak İslam, Mekkeli müşrikleri istikballerinden endişeye düşürdüğü için, bir taraftan Müslümanları tehdit ve işkenceyle İslam'dan ayırmaya çalışırken, bir taraftan da Hazreti Peygamber'e indirilen ayetlere küfrederek, yahut onları alaya alarak Müslümanların içlerine şüphe sokmaya çalışıyorlardı. Müslümanlar ise, o sıralarda çok zayıf oldukları için müşriklerin bu gibi davranışlarına karşı koyamıyorlar, içlerinde besledikleri büyük ve şiddetli buğza rağmen susmak zorunda kalıyorlardı. İşte hal böyle iken, Allah Teâlâ, yukarıda zikrettiğimiz En'âm suresinin 68. ayetini indirmiş ve Müslümanları, Kur'an ayetlerinin çekiştirilip alaya alındığı toplantılara katılmaktan menetmiştir.

Yukarıdaki ayet-i kerime ise, Medine'de nazil olmuştur. Mekke'de Kur'an ayetleriyle alay eden müşriklerin yerine Medine'de Yahudiler vardır. Yahudiler de tıpkı müşriklerin yaptıklarını yapı-

yorlardı. Onların meclislerine katılan münafıklar ise, onlarla beraber oluyorlar ve onların alaylı konuşmalarını dinliyorlardı. Allah Teâlâ, aynı şekilde, Mekke'de nazil olan ayeti de hatırlatarak Müslümanları, bu gibi toplantılara katılmaktan menetmiş ve bu manada şöyle buyurmuştur: Ey Müslümanlar! İçinde bulunduğunuz tolulukta, söz Allah'ın ayetlerine intikal eder de topluluk bu ayetleri çekiştirmeye ve onlarla alay etmeye başlarsa, onlardan uzaklaşın. Allah'ın ayetlerine hakaret edilen bir topluluk içinde oturup söylenenleri dinlemeyin. Ancak söz, ne zaman başka bir konuya intikal eder ve sizin de o topluluğa dönmeniz gerekirse, o takdirde aralarında bulunmanızda bir mahzur yoktur. Yok eğer onlar, Allah'ın ayetlerine hakaret edip onlarla alay ederken, siz de orada oturmaya ve bu hakaretleri dinlemeye devam ederseniz, onların söylediklerini tasvip etmiş, onların sapık görüşlerine katılmış ve dolayısıyla onlar safında yer almış olursunuz. O halde bu gibi durumlarda Müslümanlara düşen iş, Allah'ın ayetlerine, bu ayetlerle vazedilen ahkâma, kısacası dine ve dinin iman ve itikat esaslarına yapılan hakaretleri susup dinlemek değil, ya karşı koyarak o kafirleri susturmak ve bir daha dil uzatmalarına imkân vermemek, ya da eğer buna güç yetmiyorsa, söylenenleri duymamak ve karşı konulamadığı için onları tasvip etmiş olmamak için de oradan uzaklaşmaktır.

Bu ayet-i kerime açıkça göstermektedir ki, Kur'an ayetiyle, veya Kur'an ve Sahih sünnetle sabit olmuş dinî bir hükümle alay edilen, yahut bunların küçültücü ve aşağılayıcı sözlerle münakaşası yapılan bir yerde bir müminin sessiz kalıp konuşulanları dinlemesi haramdır. Aksi halde o mümin bu haramı işlemiş ve dini alaya alanlara aynen katılıp onları tasvip etmiş olur.Bu gün Kur'an'a, Sünnete ve dinî ahkâma yapılan yazılı ve sözlü saldırılar, alay, istihza ve hakaretler karşısında suskun kalan ve aynı metodlarla cevap vermekte acizlik gösteren Müslümanlar, bu tutum ve davranışlarıyla bu haramı ne kadar çok işlemiş olmaktadırlar?

Allah Teâlâ, müminleri Kur'an ayetleriyle ve Kur'an ahkâmıyla alay edenlerin topluluğunda bulunup oturmaktan ve onları dinlemekten menettikten sonra, alay ve hakaret etmek için biraraya gelen münafık ve kafirleri en ağır bir şekilde tehdit etmiş ve bunların, dünyada yaptıklarının cezasını çekmek üzere cehennemde de biraraya getirileceklerini haber vermiştir. Sonra da, Müslüman olduklarını söyledikleri halde, kafirlerin peşinden ayrılmayan münafıkların bazı hal ve sıfatlarını beyan için buyurmuştur ki:

141 (Münafıklar) sizi gözetleyip dururlar; eğer Allah'tan sizin için bir zafer nasip olursa, "biz, sizinle beraber değil miydik?" derler. Eğer (bu zafer) kafirlere nasip olursa, onlara da, "size yardım etmedik mi ve müminlerden size (bir kötülük gelmesini) önlemedik mi?" derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, kafirlerin, müminlere karşı (galip gelmelerini sağlayacak) bir yola asla fırsat vermeyecektir.

141 Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimedeki hitabı müminlere yönelik olup şöyle buyurmuştur: Ey müminler! Zafer veya mağlubiyet, hayır veya şer olarak başınıza gelecek her şeyi, münafıklar gözetleyip durmaktadırlar. Zira bu, daha önce kendilerinden *"Müminleri bırakıp da kafirleri dost edinen kimseler"* olarak söz edilen münafıkların belli başlı özelliklerinden biridir. Eğer Allah, düşmanlarınıza karşı size bir galibiyet ve şanlı bir zafer verecek olursa, kendilerinin bunda hiçbir katkıları bulunmadığı halde, sizden olduklarını ve her zaman sizin yanınızda yer aldıklarını ileri sürerek zaferin nimetlerinden faydalanmak isterler. Fakat bu zafer kafirlere ait olursa, müminlerden yüz çevirip onlara yönelirler ve müminlere karşı onlara yardım ederek zaferi kazanmala-

rında önayak olduklarını ileri sürüp zafer nimetlerinden pay isterler.

Ayet-i kerimede, müminlere verilen zaferin Allah'tan olduğu beyan edilerek, bunun, Allah'ın onlara bir mükafatı olduğuna işaret edildiği halde, kafirlere verilen zaferin sadece bir nasip olduğu belirtilmiştir ki, bunda, ancak Allah'ın ayetlerini düşünenlerin fark edebilecekleri bir incelik vardır. Bu incelik de şudur: Mutlak zafer daima hakkın ve hak için mücadele eden müminlerindir. Bu, Allah'ın müminlere vaaddettiği bir mükafattır ve Allah vaadinden asla dönmez. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, bu vaadin gerçekleşmesi, yalnız imanın varlığına bırakılmamıştır. Yani müminler evlerinde otururken, Allah onlara zafer ihsan edeceğini vaadetmemiştir. Fakat Enfâl suresinin 60. ayetinde de görüldüğü gibi, müminlere, *"Düşman kafirlere karşı güçünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."* diye emretmiştir. O halde zaferin şartı, imanla birlikte, en az düşmanlar kadar silah ve techizat hazırlamak, sonra da düşmanla ölesiye savaşmaktır. İşte o zaman zafer müminlerin hakkıdır ve ancak böyle olduğu zaman Allah müminlere yardım etmeyi kendi üzerine borç yazmıştır. Nitekim Rum suresinin 47. ayetinde mücrimlerden intikam aldığını bildirirken: *"Zira müminlere yardım etmek üzerimize borç olmuştu."* buyurmuştur.

Bununla beraber, kafirlerin de zaman zaman zaferden nasip aldıkları görülür ki, ayet-i kerimede bu nasibe işaret edilmiş; fakat onun Allah'tan olduğu zikredilmemiştir; çünkü Allah, hakka karşı küfre asla yardım etmez. Buna rağmen eğer kafirlerin, bazen müminler karşısında zafer kazandıkları ve müminlerin mağlup oldukları görülürse, bu, yukarıda işaret ettiğimiz kuvvetin hazırlanmamış ve zafer için gerekli olan şartların yerine getirilmemiş olmasından dolayıdır. Eğer bu maddi güç yetersizliğine bir de iman noksanlığı eklenirse, Allah'tan yardım kapısının bile kapanması mümkündür. Müslümanların, bu gün içinde bulundukları hiç de parlak olmayan durumlarına bundan başka sebepler aramak ne kadar beyhudedir?!

Allah, gerçekten iman etmiş olanlarla, küfrü içlerinde gizleyip de iman izhar eden münafıkları ayırt etmekten elbette aciz değildir. Binaenaleyh kıyamet günü, mümin olsun münafık olsun, her biri hakkında iman ve amellerine göre elbette hükmünü verecektir. Dinine yardım eden iman ve amel sahiplerini en güzel bir şekilde mükafatlandıracak; münafıklar da hak ettikleri kötü akibete uğratılacaklardır. Ne var ki, dünyada imanı izhar etmeleri ve tevhid kelimesini tekrarlamaları sayesinde, canlarını ve mallarını korumuş olacaklardır.

Hasılı müminler, dinlerine bağlı kaldıkları, Allah'ın emir ve nehiylerine dikkat ve titizlikle uydukları ve dinin düşmana karşı korunması için güç, kuvvet ve her çeşit silah ve techizatı hazır ettikleri sürece, Allah, kafirlerin onlara galip gelmelerine ve onlar üzerinde hâkimiyet kurmalarına asla fırsat vermeyecektir. Zira izzet müminlere, zillet ise, kafirlere aittir.

[142] Münafıklar, hilelerini Allah bozduğu halde, yine de Allah'a hile yapmaya kalkışırlar. Namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar; insanlara gösteriş yaparlar; Allah'ı da çok az zikrederler.

[143] (Müminlerle kafirler arasında) müteredditirler: Ne (tam olarak) onlara, ne de (tam olarak) bunlara temayül ederler. Allah, kimi dğru yoldan saptırmışsa, artık onun için (hakka giden) bir yolu asla bulamazsın.

142 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, münafıkların müminler ve kafirler karşısındaki tavır ve davranışlarını açıkladıktan ve bunlara dair bazı örnekler verdikten sonra, bu ayetlerinde, yine onlardan söz etmiş ve onların diğer bazı özelliklerini daha açıklayarak gözler önüne sermiştir.

Münafıkların, kalplerinde küfrü gizleyerek, sanki müminlermiş gibi imanı izhar etmekle, aslında Hazreti Peygamber'i kandırmaya kalkıştıklarına şüphe yoktur. Bununla beraber yapılan işin büyüklüğünü ve hile ile varılmak istenen gayenin kötülüğünü belirtmek için, bu, Allah'a nisbet edilmiş ve münafıkların Allah'ı kandırmaya kalkıştıkları zikredilmiştir. Esasen diğer bazı ayetlerden de anlaşıldığı gibi, Peygamber'e karşı yapılan bir muamele, yahut ona karşı takınılan bir tavır, Allah'a karşı yapılan muamele ve takınılan tavır gibidir. Mesela Nisa suresinin 80. ayetinde " *Kim Resule itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.*", Fetih suresinin 10. ayetinde de: *"Sana biat edenler, Allah'a biat etmiş olurlar."* buyurulmuştur. Binaenaleyh burada da, münafıkların Hazreti Peygamber'e karşı küfrü içlerinde gizleyerek iman izhar etmek suretiyle onu kandırmaya kalkıştıklarını, bunun da aslında Allah'a karşı yapılmış bir davranış olduğunu düşünmek elbette mümkündür. Fakat biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, davranışlarının fezaati ve gayelerinin kötülüğü dolayısıyla ayet-i kerimede bu fiili doğrudan doğruya Allah'a karşı işlemiş oldukları beyan edilmiştir. Ne var ki onlar, bu davranışlarıyla ne maksat güderlerse gütsünler, elbette Allah'a hiçbir surette zarar veremeyeceklerdir. Allah onların hilelerini boşa çıkaracak ve hem Resulünü, hem de müminleri tuzaklarına düşmekten koruyacaktır. Bu durumda asıl onlar kendi hileleriyle başbaşa kalacaklar ve hazırladıkları tuzağa kendileri düşeceklerdir: Yaptıkları işin vebalini yüklenmiş olarak dünyada rezil ve rüsvay olacaklar, ahirette de küfürlerinin cezasını, hiç sona ermeyecek bir azap olarak en ağır bir şekilde çekeceklerdir. Her devirde ve her millette var olan böyle münafıkların akibetleri hep aynı olacaktır. Zira hepsi de birbirinin aynıdır: Müminlerin karşısında küfrü kalplerinin derinliklerinde gizleyerek iman izhar ederler, yalan söylerler, suret-i haktan görünürler, kandırırlar ve aldatırlar. Fakat kafirlerle beraber olunca, müminlerin en azılı düşmanı kesilirler. Bunlar, daima menfaatlerini ön planda tuttukları için, içinde yaşadıkları toplumun duygu ve düşüncelerine uyum göstermede son derecede başarılıdırlar. Bu sebeple her renge girmekte ve her kılığa bürünmekte hiç güçlük çekmezler. Zaten müminlerle mümin, kafirlerle de kafir olmalarındaki başarılarının başlıca sırrı da budur.

Münafıkların, Allah'ı kandırmak için kalplerinde küfrü gizleyip imanı izhar ederek başvurdukları hilenin boşa çıkarılması, İbn Abbas'tan gelen bir habere göre, zifiri karanlıkta ellerine verilen bir meşalenin yarı yolda sönüvermesi gibi olacaktır. İbn Abbas demiştir ki: Kıyâmet günü münafıklara bir ışık verilir ve o ışık sayesinde Müslümanlarla beraber bir süre yürürler. Fakat tam sırata vardıkları sırada ellerindeki ışık söner de zulmet içinde kalırlar. İşte onların bu halleri, tıpkı Bakara suresinin 17. ayetinde sözü edilenlerin hali gibidir. Allah Teâlâ, yine münafıklardan söz ettiği bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Onların durumu, ateş yakan kimsenin durumu gibidir: (Yakılan ateş) etrafını aydınlattığında, Allah ışıklarını giderir de onları, görmez bir halde, karanlıklar içinde bırakır."*.

Münafıkların bir özellikleri de, imanı izhar etmelerine rağmen, namaz hususunda çok ağır ve tembel olmalarıdır. Namaz vakti geldiği ve geçmek üzere olduğu halde, namaz kılmak için içlerinde hiçbir arzu duymazlar; ibadet hususunda hiç hevesli değillerdir. Bunun sebebi de, ahirete iman etmedikleri ve ikaptan korkmadıkları için, dünyada iken ahiret için hazırlanmaya ve amal-i saliha ile sevaplarını artırmaya gerek görmemeleridir. Eğer zaman zaman namaz kıldıkları görülürse, bu, aralarında yaşadıkları müminlerin tesiriyledir. Nitekim bu tesir yüzündendir ki, müminlerle birarada bulundukları bir sırada, onların namaz için hazırlandıklarını görünce, onlar da hemen harekete geçip namaza hazırlanırlar. Fakat müminlerden ayrı, kendi başlarına oldukları zaman, hiçbir kuvvet onları namaza kaldıramaz. Müminlerle beraber oldukları zaman nama-

za kalkmaları, onları kandırmak ve kendilerinin de onlardan olduklarına onları inandırmak içindir. Oysa namaz, insanlar için değil, yalnız Allah için ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan bir ibadettir ve insan bu ibadet sayesinde Rabbini günün en az beş vaktinde zikretmiş olur. Fakat alnı secdeye gelmeyen insan ise, günün en kısa bir anında bile Allah'ı aklına getirmeyen insan demektir. İşte bu sebepledir ki, namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkan ve onu da sırf insanları kandırmak için yapan münafıklar, Allah'ı hemen hemen hiç zikretmemiş olurlar; çünkü kıldıkları namaz Allah için değil, gösteriş içindir.

143 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, davranışlarını yalnız menfaatleri istikametinde düzenledikleri için, münafıkların, belli bir fikrin, veya belli bir yolun taraftarı olmaları mümkün değildir. Zira belli bir fikre veya belli bir yola bağlı kalmak, karşı tarafta belirmesi muhtemel menfaatlerden mahrum kalmayı gerektirir. Bu sebepledir ki onlar, hayırlı akibetin kimin lehine olacağını tahmin edemedikleri müminlerle kafirler arasında müteredditkalmışlar, gelişen zafere göre bazen müminlerin, bazen da kafirlerin tarafını tutmuşlardır. İşte onların iman ile küfür arasındaki bu tereddütleri ve imanda karar kılamamış olmaları dolayısıyla, Allah da onları kendi sapıklıkları içinde terketmiştir. Allah'ın sapıklıkta bıraktığı kimseyi, yine kendisi hidayet edip kurtarmazsa, başka kim kurtarabilir? Kim onun hakkında hüsn-ü şehadette bulunur da delil ve hüccetleriyle Allah'ı ikna edip onun kurtuluşunu sağlayabilir? Bu mümkün müdür? Eğer mümkün olsaydı, mümin ile münafık arasında, yahut mümin ile kafir arasında ne fark kalırdı?

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ
سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ۖ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟
وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ
أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

144 Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kafirleri dost edinmeyin. (Yoksa onları dost edinerek, bunu) Allah için kendi aleyhinize apaçık bir delil yapmak ister misiniz?

145 Şüphe yoktur ki münafıklar, ateşin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için asla bir yardımcı bulamazsın.

146 Ancak (bunlardan) tövbe edenler, hallerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah için halis kılanlar başka. Bunlar, müminlerle beraberdirler. Ve Allah, müminlere büyük mükafat verecektir.

147 Şükrettiğiniz ve iman da ettiğiniz zaman, Allah size neden azap etsin? Allah, şükredenlerin mükafatını fazlasıyla veren, her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, münafıkların, zahirde iman etmiş olsalar bile, aslında kalplerini küfrün istila ettiği kimseler olduklarını, bu itibarla müminleri bırakıp kafirleri kendilerine dost edindiklerini; fakat müminleri de gözetleyip durmaktan vazgeçmediklerini, bu itibarla zaferin müminlere döndüğünü görseler, kendilerinin de müminlerden olduklarını söyleyip zaferden nasip almak istediklerini, kafirler galip gelecek olsalar, bunun da ancak kendi sayelerinde gerçekleştiğini ileri sürüp aynı nasibi onlardan beklediklerini, hasılı, münafıkların her şeyi menfaat yönünden değerlendirdiklerini, bu yüzden de müminlerle kafirler arasında müteredditkaldıklarını beyan edip onları bu halleri dolayısıyla şiddetle zemmettikten ve kötü akibetlerini haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, müminleri, münafıklar gibi menfaat hırsıyla hareket etmekten ve müminleri bırakıp kafirleri dost edinerek Allah katında kendi aleylerinde kullanılacak bir hüccet veya bir delil oluşturmaktan menetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

144 Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kafirleri dost edinmeyin. (Yoksa onları dost edinerek, bunu) Allah için kendi aleyhinize apaçık bir delil yapmak ister misiniz?

145 Şüphe yoktur ki münafıklar, ateşin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için asla bir yardımcı bulamazsın.

144 Allah Teâlâ, yukarıda açıklamaya çalıştığımız 139. ayetinde münafıkların özelliklerinden bahsederken, onların, müminleri bırakıp kafirleri dost edindiklerinden bahisle, bu davranışlarındaki maksada işaret etmiş ve "onlar böyle davranmakla kafirlerden şan, şeref, izzet ve kuvvet kazanacaklarını mı umuyorlar? Halbuki umdukları her şey Allah katındadır ve bunları, halis iman ve salih amelle O'ndan istemeleri gerekir." diyerek tuttukları yolun yanlışlığını açık bir şekilde göstermişti. O halde müminlerin de "bize şan ve şeref kazandıracak; bizi güçlü ve kuvvetli kılacak." diyerek diğer müminleri terkedip kafirleri dost edinmemeleri ve münafıklar gibi olmamaları gerekir. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, münafıklık alameti olarak onların bazı davranışlarını açık bir şekilde gözler önüne serdikten sonra, münafıklar gibi olmamaları için: *"Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kafirleri dost edinmeyin."* diyerek müminleri uyarmıştır.

Münafıkların şan, şeref ve kuvvet kazanmak ümidiyle müminleri bırakıp kafirleri dost edinmelerine rağmen, menfaatleri icabı müminleri tamamen terketmediklerini ve zaman zaman onlara da yaklaşıp birtakım nimetler elde etmeye çalıştıklarını yine önceki ayetlerden öğrenmiş bulunuyoruz. Ancak münafıkların bu türlü davranışları ve özellikle müminlerle kafirler arasında müteredditkalıp menfaate göre yön değiştirmeleri, haktan sapmış ve en büyük sapıklığa düşmüş olmalarının en açık delilini teşkil eder ki, Allah Teâlâ, yine önceki ayetlerinde, bu yüzden onlar için çok acı bir azap olduğunu haber vermiştir. O halde müminlerin de münafıklar gibi hareket ederek kafirleri dost edinmeleri ve onların düştükleri aynı akibete düşmeleri nasıl mümkün olur? Nasıl münafıklar gibi davranarak kıyamet günü Allah'ın huzuruna kendi aleyhlerine işleyen delillerle çıkabilirler? Gönüllerinin rızasıyla bunu gerçekten isteyebilirler mi? Hayır; bu, mümin olanların yapabilecekleri işlerden değildir. Bu ancak münafıkların işidir.

145 Münafıklar ise, hiç şüphe edilmesin ki, cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Onların yeri orasıdır. Cennetin nasıl birbirinden üstün dereceleri varsa, cehennemin de birbirinin altında yedi derekesi veya tabakası vardır ve her biri bir evvelkinden çok daha şiddetli ve çok daha acı bir azaba delalet eder. İşte münafıkların yeri bu tabakaların en altındadır; zira onlar, küfürle nifakı nefislerinde birleştiren, Allah'ın Resulünü ve müminleri çeşitli hile ve desiselerle kandırmaya çalışan ve bu yüzden cehennem ehlinin en şerlile-

ri olan kimselerdir ve yine bu yüzden cehennemin en alt tabakasına diğer kafirlerden daha çok layıktırlar. Kafirlerin çoğu ise, tevhidin esası ve Peygamberliğin hakikatı hakkındaki cehaletleri dolayısıyla küfre düşmüşlerdir. Pek çoğu Allah'a inandığı halde, putlarını yahut Peygamberler'ini bu cehaletleri dolayısıyla O'na ortak koşmuşlar ve hak yoldan ayrılmışlardır. Bu sebepledir ki münafıklar, birçok kafirden daha tehlikeli ve İslam için daha zararlı kimselerdir. Onlar için cehennemin en alt tabakasında yer ayrılmış olmasının sebebi de budur. Binaenaleyh onlar, kendilerine ayrılan bu yere atıldıktan sonra, artık onlara yardım edecek ve görecekleri büyük azaptan onları kurtaracak, yahut en azından bir üst tabakaya çıkmalarını sağlayacak hiçbir yardımcı bulunmayacaktır. Dünyada yaptıklarının karşılığını orada ilelebed çekeceklerdir.

146 Ancak (bunlardan) tövbe edenler, hallerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah için kılanlar başka. Bunlar, müminlerle beraberdirler. Ve Allah, müminlere büyük mükafat verecektir.

147 Şükrettiğiniz ve iman da ettiğiniz zaman, Allah size neden azap etsin? Allah, şükredenlerin mükafatını fazlasıyla veren, her şeyi hakkıyla bilendir.

146 Ancak, cehennemin en alt tabakasında münafıklar için hazırlanan bu şiddetli azap, kendi hallerinden hoşnut olmayıp nifak ve küfürlerinden nedamet duyan, sonra da Allah'a tövbe ve istiğfar eden kimseler için değildir. Zira bunlar, nifak ve küfürden nedamet duyup tövbe ve istiğfar ettikten sonra, bütün gayretleriyle amal-i salihaya yönelirler; sözlerinde ve amellerinde samimi, vaatlerinde güvenli olurlar. Namazlarını huzu ve huşu ile dosdoğru kılarlar. Nifaktan ve küfürden tekrar tekrar tövbe edip Allah'a sarılırlar. Kitab'ına yapışıp onun ahlakıyla ahlaklanırlar, vaz-u nasihatlarından ibret alır, vaadini umarlar ve vaidinden korkarlar. Emirlerine uyup nehiylerinden sakınırlar. Ve işte bütün bunları, bir zamanlar, küfür ve nifakları sebebiyle mahrum kaldıkları Allah'ın rızasını yeniden kazanmak için yaparlar; bunun dışında hiçbir gaye gütmezler; hiçbir niyet taşımazlar. İşte küfür ve nifaktan sonra kurtuluşa erenler, Allah'ın af ve mağfiretine mazhar olup doğru yola hidayet olunanlar bunlardır. Nisa suresinin 175. ayetinde, Allah Teâlâ'nın vaadi budur; Allah, vaadinden asla dönmez: *"Allah'a iman edenler ve O'na sımsıkı yapışanlar; işte Allah onları, kendinden gelen bir rahmete ve lütf-u inayete sokacak ve kendisine varan dosdoğru yola iletecektir."*. İşte bundan sonradır ki küfürden ve nifaktan tövbe edenler dosdoğru yola girmiş olarak müminlerle beraber olurlar. İmanları, onların imanları, amelleri de, onların amelleri gibidir. Rablerinin huzurunda nail olacakları mükafat da müminlerin mükafatından farksızdır. Öyle bir mükafat ki, Secde suresinin 17. ayetinde işaret olunduğu üzere, *"Yaptıklarına mükafat olmak üzere, hoşlarına gidecek nimetlerden kendileri için gizli tutulan şeyleri hiç kimse bilmez"*.

147 İşte müminler, gerçek manada iman eden ve bu imanın bir gereği olarak Allah'a gerektiği şekilde şükreden kimseler olduktan sonra, Allah onlara neden azap etsin? Allah'ın onların iman etmelerine ihtiyacı yoktur ki, bir kimse ona iman etmediği zaman O'na bir zarar gelsin de bu yüzden ondan intikam alsın. Kısacası, Allah, ne kullarının imanından menfaatlenir, ne de küfretmeleri halinde bundan zarar görür. O, bütün bunlardan münezzehtir. Bununla beraber, eğer Allah, kafirlere azap ederse, bu, O'nun kendilerine ihsan ettiği sayısız nimetlerine karşılık onların nankörlük etmelerinin ve küfürleri dolayısıyla şükre yanaşmamalarının cezasıdır. Filhakika Allah, onlara da akıl, duygu, düşünce ve vicdan vermiştir. Fakat onlar bunları, kendilerini hidayete sevkedecek ve yalnız Allah'a kulluk etmelerini sağlayacak yolda kullanmak yerine, Allah'ı inkâr etmek veya birtakım mahlukatı İlah mertebesine

yükselterek onları Allah'a ortak koşmak yolunda kullanmışlardır. Böylece Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bu nimetlerin fıtratlarını bozmuşlar ve emanetine en büyük hıyaneti işlemişlerdir. Allah da onların bu hıyanetine ceza olmak üzere en büyük azabı hazırlamıştır. Allah'ın emanetine hıyanetlik eden bütün inançsızların ve kafirlerin akibeti budur. Keşki akıllarını bir defacık da olsa bu gerçek üzerinde toplayıp biraz düşünebilselerdi, kendileri için ne kadar hayırlı olurdu. Kim bilir belki de bu düşünce sayesinde doğru yolu bulurlar, Halık ve Razık'larına inanmak ve şükretmek gerektiğini anlarlardı. Hiç şüphe edilmesin ki Allah, kendisine nankörlük edenleri bilip onlar için layık oldukları kötü akibeti hazırladığı gibi, kendisine inanan ve şükredenleri de ilmiyle çepeçevre kuşatmış ve onlara hak ettiklerinin üstünde mükafatlar hazırlamıştır. Nitekim İbrahim suresinin 7. ayetinde, Musa'nın (as) kavmine de bu gerçeği hatırlatmış ve şöyle demişti: *"Eğer şükrederseniz, (nimetimi) size daha da artıracağım; fakat küfrederseniz, şüphesiz azabım çok şiddetlidir."*.

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوْا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ تَعْفُوْا عَنْ سُوْۗءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا ﴿١٤٩﴾

148 Allah, zulme uğrayanlarınki dışında çirkin sözün alenen söylenmesinden hoşlanmaz. Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

149 Bir hayrı açıklar, yahut gizlerseniz, yahutta bir kötülüğü bağışlarsanız, biliniz ki, Allah da çok bağışlayıcıdır. Her şeye hakkıyla kadirdir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, kıyamet günü, aleyhlerine delil kılmak için münafıkların birçok ayıplarını, kötülüklerini ve fesatlıklarını beyan ederek müminleri onlar gibi davranmaktan ve onların ahlakıyla ahlaklanmaktan menettikten sonra, yukarıdaki iki ayetinde, hoşa gitmeyen kötü sözlerin, veya işlenen bir hayrın açıklanıp açıklanmayacağı, yahut gizli tutulup tutulmayacağı hakkındaki hükmü beyan etmiştir. Zira daha önceki ayetlerde açıkça görülmüştür ki, Kur'an-ı Kerim, gerek münafıklar hakkında ve gerekse Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkında zaman zaman ve hatta sık sık sert ve ağır bir dil kullanmış, onlardan hiçbirinin hoşuna gitmeyecek sözler söylemiştir. Allah kelamı olması dolayısıyla Kur'an-ı Kerm'in münafıklar ve Ehl-i Kitap hakkında söylediği her şeyin doğru ve gerçek olduğunda hiçbir müminin şüphe etmemesi gerekir. Münafıkların ve Ehl-i Kitab'ın bu çirkinliklerinin ortaya konmasında, müminlerin, aynı çirkinliklere bulaşmamaları yönünden elbette büyük faydalar vardır. Nitekim Allah Teâlâ, onların bu çirkinliklerini ortaya koyduktan sonra, Müslümanları da uyarmayı ihmal etmemiş ve onları, münafıklar ve Ehl-i Kitap gibi olmaktan menetmiştir. Mesela Hadîd suresinin 16. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"İman edenlere, Allah'ın ve Kur'an'dan nazil olanların zikri için kalplerinin titreme vakti henüz gelmedi mi? Sakın ola ki evvelce kendilerine kitap verilip de aradan geçen zamanın uzaması dolayısıyla kalpleri katılaşan ve çoğu da fasık olan (Yahudi ve Hıristiyan) lara benzemesinler"*.

Ancak Kur'an-ı Kerim'in, münafıkların ve Ehl-i Kitab'ın ayıplarını bütün açıklığıyla ortaya koyması, müminlerin birbirleri hakkında kötü ve çirkin sözler söylemelerine ve bu sözleri faş etmelerine dayanak olur mu? Yahut başka bir ifadeyle, müminler, Kur'an-ı Kerim'in münafıklar ve Ehl-i Kitap hakkındaki ayetlerini, birbirleri hakkında alenen kötü ve çirkin sözler söyleme-

nin meşruluğuna delil kılıp bu çeşit sözler söyleyebilirler mi? İşte, Allah Teâlâ, daha önce kitap ehlinin, son olarak da münafıkların birçok ayıplarını beyan ettikten sonra, müminlerin diğer insanlar hakkında nasıl davranmaları gerektiğini açıklamak maksadıyla şöyle buyurmuştur:

[148] Allah, zulme uğrayanlarınki dışında çirkin sözün alenen söylenmesinden hoşlanmaz. Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

[149] Bir hayrı açıklar, yahut gizlerseniz, yahutta bir kötülüğü bağışlarsanız, biliniz ki, Allah da çok bağışlayıcıdır. Her şeye hakkıyla kadirdir.

148 Ayet-i kerimeden açıkça anlaşılmaktadır ki, Allah Teâlâ, kullarının birbirleri hakkında alenen kötü ve çirkin sözler söylemelerinden asla hoşlanmaz. İnsanların birbirleri hakkında alenen kötü ve çirkin söz söylemeleri, pek çok kötü neticeler doğurur. Böyle bir davranış, her şeyden önce, bu sözü söyleyenlerle, haklarında kötü söz söylenenler arasında şiddetli kin ve düşmanlığa yol açar. Düşmanlığın daha da artması, hakların çiğnenmesine ve kan dökülmesine kadar varabilir.

Bazen de alenen söylenen kötü ve çirkin sözler, onları işitenler üzerinde zarar verici tesirler icra eder. Zira bir toplum içinde insanlar birtakım meselelerde çok defa birbirlerine tabi olurlar ve birbirlerini taklit ederler. Mesela bir kimse, birinin diğerine sövüp kötü sözler söylediğini görünce, o da onu taklit eder ve beraberce sövmeyi sürdürürler. Tabiatıyla onlar bu işi sürdürürken, toplum içinde kendilerine daha kaç kişinin katılabileceğini tahmin etmek güç değildir. Zira her insanın çevresinde, çeşitli sebeplerle kendisinden hoşlanmayan kimselerin bulunması çok tabiidir. Bunlardan birinin ona sövüp hakkında kötü ve çirkin sözler söylemesi, diğerleri üzerinde bir kıvılcım vazifesi yapar ve hepsini birden alevlendirebilir. Böyle bir alevin de, bazen bütün toplumu sarması işten bile değildir. Bu gün bile toplum içinde, Allah Teâlâ'nın bu ayetinden habersiz, birbirini çekiştiren, birbiri hakkında çirkin ve ağıza alınmayacak kötü sözler söyleyen ne kadar çok Müslüman vardır. Oysa Allah Teâlâ bu ayetinde, insanların birbirleri hakkında alenen kötü ve çirkin söz söylemelerini rızasına uygun bulmadığını açık bir şekilde beyan etmiştir ki, bunu, rızasına uygun olmayan şeylerin gazabına yol açtığı manasında değerlendirmek gerekir.

Ancak Allah Teâlâ, çirkin sözün alenen söylenmesinden hoşnut olmadığını beyan ederken, zalimin zulmüne maruz kalan mazlumu bundan istisna kılmış ve onun zulmünü önlemek için, mazluma şikâyet hakkı ve bu şikâyet için de zulmüyle birlikte zalimi alenen kötüleme hakkı tanımıştır. Zira zulüm gören insan için takip edeceği iki yol vardır: Ya zulme boyun eğip ses çıkarmamak ki bu, ayet-i kerimenin yukarıda açıkladığımız manasına uygun olarak kötü ve çirkin söz söylememe yolunu tercih etmek demektir. Yahutta zalimin zulmünü açıklayarak onu kötülemek ve davranışını herkese duyurmak, dolayısıyla ayet-i kerimenin açıklanan manasına göre aykırı hareket etmektir. Ancak burada şunu hemen belirtmek gerekir ki, Allah Teâlâ, zulüm gören kimsenin sükutunu, zalim hakkında alenen kötü söz söylemekten daha zararlı görmüş ve onun zulmünü önlemek için kötülüğünün söylenmesine izin vermiştir. Bu sebepledir ki mazlumun alenen zalimden şikayetinde ve kötülüklerini açıklamasında, ayet-i kerimenin yukarıdaki manasına herhangi bir aykırılık yoktur. Şunu da unutmamak gerekir ki, Allah, alenen kötü ve çirkin bir şekilde söylenen bütün sözleri işitir ve bunların ne maksatla söylendiğini de hakkıyla bilir. Bu itibarla kim fitne ve fesada yol açacak sözlerle insanları birbirine düşürürse,, onu bu davranışıyla cezalandırır. Fakat kim de, gördüğü zulüm sebebiyle ve çaresizlik içinde zalimi şikâyet eder

ve hakkında kötü sözler söylerse, onu da bu davranışından dolayı muaheze etmez, fakat onu zalimin zulmünden kurtaracak ve toplumu rahatlatacak sebepler halkeder.

149 Şu da var ki, siz ey Müslümanlar, söz veya fiille açık veya gizli bir hayır işlerseniz, yahut kendinize yapılan bir kötülüğü bağışlarsanız, Allah da sizi yaptığınız hayır cinsinden mükafatlandırır; günahlarınızı bağışlar. Zaten asıl bağışlama Allah'a has bir iştir. Siz bağışlanmaya layık olduğunuz zaman, O sizi bağışlamaktan, az da olsa hayırlı bir amelinize karşılık, bol sevap yazmaktan asla çekinmez. O, bunların hepsine kadirdir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ
بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ
وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

150 Allah'ı ve Peygamberler'ini inkâr edenler, Allah ve Peygamberler'i arasını açmak isteyenler, "bazılarına inanır, bazılarını da inkâr ederiz" diyenler ve (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler...

151 İşte gerçekten kafir olanlar bunlardır. Ve biz, (böyle) kafirler için zelil edici bir azap hazırladık.

152 Allah'a ve Peygamberler'ine iman edenler ve onlardan hiçbiri arasında ayrım yapmayanlar ise, işte bunlara da mükafatları verilecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde genel olarak kafirlerden, özel olarak da münafıklardan söz ederek onların özelliklerini, nifak alametlerini ve müminlerle kafirler arasında menfaatlerinin gerektirdiği şekilde nasıl müteredditbir tavır takındıklarını açıklayarak, onları en şiddetli azap ile tehdit ettikten ve bu arada kafirlerin ve münafıkların kötülenmesinin ve haklarında ağır ve sert sözler söylenmesinin, Müslümanların birbirlerine kötü ve çirkin sözler söylemelerinin meşruiyeti için delil sayılmaması hususunda Müslümanları uyardıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde imanın iki önemli rüknüne işaret etmiştir ki, diğer rükünler, bu iki rükün üzerine bina edilmiştir ve bunlar olmaksızın imanın gerçek manada iman olması mümkün değildir. Bu iki önemli rükun, Allah'a ve aralarında hiçbir ayrım yapmaksızın bütün Peygamberler'ine imandır. Bunları, veya bunlardan birini inkâr eden kimse, mutlak kafir olur ve akibeti, ilelebed sürecek şiddetli cehennem azabıdır. Buna karşılık, kim de Allah'a ve hiçbir ayrım yapmaksızın bütün Peygamberler'ine iman ederse, onun akibeti de, Allah'tan kazanacağı hudutsuz mükafatlardır. Bu iman ile birlikte işlenen bazı küçük günahların bağışlanması da, bu mükafatlar arasında yer alır. İşte bu manada Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

150 Allah'ı ve Peygamberler'ini inkâr edenler, Allah ve Peygamberler'i arasını açmak isteyenler, "bazılarına inanır, bazılarını da inkâr ederiz" diyenler (ve iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler...

[151] İşte gerçekten kafir olanlar bunlardır. Ve biz, (böyle) kafirler için zelil edici bir azap hazırladık.

[152] Allah'a ve Peygamberler'ine iman edenler ve onlardan hiçbiri arasında ayrım yapmayanlar ise, işte bunlara da mükafatları verilecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

150 - 151 İlk insanın yaratılışından bu yana, Allah Teâlâ'nın vazettiği ve bütün insanları uymakla mükellef kıldığı tek din olan İslam'ın iki temel esası, Allah'a ve Allah'ın gönderdiği bütün Peygamberler'e imandır. Bu iki esasa iman etmeden diğer iman esaslarına, yani Allah'ın meleklerine, kitaplarına ve ahiret gününe iman etmek mümkün değildir. Çünkü Peygamberler'e iman etmeyen kimseden, Peygamberler'e indirilen kitaplara iman etmesi beklenemeyeceği gibi, kitaplara iman etmeyen kimseden de, kitapların haber verdikleri meleklere, kıyamet gününe ve diğer ahiret ahvaline, cennete cehenneme, hesaba ve cezaya iman etmesini beklemek abes olur. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimede bütün iman esaslarını saymak yerine, sadece iki temel esası zikretmekle yetinmiş ve bunlara iman etmeyen kimsenin mutlak kafir olduğunu beyan buyurmuştur. Buna göre, asrımız insanları arasında sık rastlanan ve Peygamberler'in getirdikleri kitap ve şeriatları Allah'tan saymayıp onları kendi nefislerinden uydurdukları birtakım görüş ve inanışlar olarak niteleyen ve böylece Peygamberlik müessesesini ve Peygamberler'i inkâr eden kimseler de kafirler zümresi arasında yer alırlar. Zira Allah'a iman, O'nun Peygamberler'ine de iman etmeyi gerektirir. Peygamberler'e iman etmeden de Allah'a iman etmek mümkün değildir.

Peygamberler arasında ayrım yaparak, Mesela Yahudiler gibi, "Biz, Musa'ya inanırız; fakat Isa'ya ve Muhammed'e iman etmeyiz.", yahut Hıristiyanlar gibi, "Biz, Musa'ya ve İsa'ya inanırız; fakat Muhammed'e iman etmeyiz." demek suretiyle onların bir kısmına inanmak, bir kısmını da inkâr etmek, aynı şekilde küfürdür ve bu inançta olanlar da, kıyamet günü diğer kafirlerle birlikte sonu hiç gelmeyecek olan azaba mahkûm edileceklerdir. Zira yukarıdaki ayet-i kerimede bu husus ayan beyan ifade edilmiş ve Peygamberlerden *"Bazılarına inanır, bazılarını da inkâr ederiz, diyenler...İşte gerçekten kafir olanlar bunlardır. Ve biz böyle kafirler için zelil edici bir azap hazırladık."* denilmiştir.

Netice olarak, her iki ayetin de delaletiyle şu husus açıkça anlaşılmış olmaktadır ki, Peygamberler'i inkâr edenler iki gruptur. Bir grup, onlardan hiçbirine inanmaz; yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, şeriat ve hidayet olarak getirdikleri dinin hepsi, Allah'tan değil, kendi nefislerindendir. Bu günün pek çok münkiri bu zümredendir.

İkinci grup ise, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi, Peygamberlerden bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr eden ve böylece Allah ile Peygamberler'i arasını ayırmak isteyenlerdir. Bu inançlarıyla her iki grup da kafirdir ve azaba müstehaktır.

152 Allah'a ve aralarında hiçbir ayrım yapmadan bütün Peygamberler'ine, bu Peygamberler'in Allah tarafından gönderildiğini bilerek iman eden ve ilk Peygamber'den son Peygamber'e kadar dindeki tekamülü gözönünde bulundurarak en son indirilen Kitab'a göre de amel edenlere gelince, işte asıl müminler bunlardır. Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde, bunların sıfatları çeşitli ifadelerle zikredilmiştir. Mesela Enfâl suresinin 2-4. ayetlerinde şöyle buyurulmuştur: *"Müminler o kimselerdir ki, (yanlarında) Allah anıldığı zaman, yürekleri ürperir; kendilerine O'nun ayetleri okunduğu zaman da, imanları artar ve yalnız Allah'a güvenip dayanırlar. Keza namazı dosdoğru kılarlar; kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler. İşte gerçekten mümin olanlar bunlardır. Onlara Rableri katında dereceler vardır; bağışlanma ve hudutsuz rızık onlara mahsustur"*. Enfâl suresinin bu ayetlerinde tavsif edilen müminlere Allah Teâlâ'nın va-

adettiği güzel akibetle, tefsirini yaptığımız ayette zikredilen müminlere vaadettiği güzel akibet arasında ne kadar büyük fark vardır. Enfâl suresinin ayetlerinde, bu müminler için Rableri katında dereceler, mağfiret ve hudutsuz rızık bulunduğu zikredilmiş, tefsir ettiğimiz ayette ise, "Allah'a ve aralarında hiçbir ayrım yapmadan O'nun bütün Peygamberler'ine iman edenlere mükafatları verilecektir." denilmiştir. Her iki ayette müminler için zikredilen mükafatlar arasındaki bu büyük fark, Enfâl suresi ayetlerinde iman ile birlikte amelin de zikredilmiş olması ve imanın ancak amel ile kemale ermesi dolayısıyladır. Namazlarını dosdoğru kılan ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan da infak eden bu müminler için Rableri katında dereceler, mağfiret ve hudutsuz rızık vardır. Gerçek müminlerin bunlar olduklarına işaret için ayet-i kerimede *humu'l-mu'minûne hakkan* denilmiştir. Tefsir ettiğimiz ayet-i kerimede ise, amellerden söz edilmeksizin *"Allah'a ve Peygamberler'ine iman edenler"* denilmekle yetinilmiş, bu müminler hakkında bir yanlış anlamaya meydan vermemek için, "gerçek müminler" manasına delalet etmek üzere *hakkan* lafzı zikredilmemiştir. Zira amel olmaksızın ne Allah'a ve ne de Peygamberler'ine *hakkan* iman edilmiş olmaz. Ameli olmayan böyle müminlere Allah ücretlerini öder ama, bu ücretin miktarını veya derecesini tayin edecek olan yine kendisidir. Gerçek olan şudur ki Allah, kendisine ve aralarında hiçbir ayrım yapmaksızın bütün Peygamberler'ine iman eden, sonra da mükellef kılındığı bütün salih amelleri işleyip kötülüklerden sakınan gerçek müminleri hudutsuz mükafatlandırır; onlara üstün dereceler verir. Ayak sürçmesi denilebilecek küçük günahları da bağışlar. Çünkü Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوٓا
اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ فَعَفَوْنَا عَنْ
ذٰلِكَ ۚ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّوْرَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِى السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا
قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
رَسُولَ اللّٰهِ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ ۚ مَا لَهُمْ بِهِ
مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَاِنْ مِنْ
اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

153 Kitap ehli, senin, kendilerine gökten kitap indirmeni istemektedirler. Halbuki onlar, Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve "Allah'ı apaşikâr bize göster" demişlerdi de, zulümleri yüzünden yıldırım çarpmışa dönmüşlerdi. Bİlahara kendilerine apaçık deliller geldikten

sonra da buzağıyı İlah edinmişlerdi. Fakat biz onları bundan da affetmiş, Musa'ya da apaçık deliller vermiştik.

154 Söz vermeleri sebebiyle (ve verdikleri sözde durmalarını sağlamak için) Tur'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara: "Kapıdan secde ederek girin", keza yine onlara: "Cumartesi günü avlanarak haddi aşmayın" demiş, bu hususlarda kendilerinden bir de sağlam söz almıştık.

155 Fakat onların, (verdikleri o sağlam) sözü bozmaları, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, Peygamberler'i haksız yere öldürmeleri ve "kalplerimiz kapalıdır" demeleri sebebiyledir ki, onlara yapacağımızı yaptık. (Aslında onların kalpleri kapalı değildir); fakat Allah, küfürleri yüzünden kalplerini mühürlemiştir. Çok azı dışında onlar iman etmezler.

156 (Kalplerinin mühürlenmesinin diğer bir sebebi de, İsa'yı) inkâr etmeleri ve Meryem'e büyük bir iftirada bulunmalarıdır.

157 (Ayrıca) "biz, Allah'ın Peygamber'i Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük." demeleridir. Oysa onu ne öldürmüşler ve ne de asmışlardır; fakat kendilerine öyle gösterilmiştir. Bu hususta görüş ayrılığına düşenler, işin doğrusundan şüphe içindedirler ve zanna tabi olmaktan başka hiçbir bilgileri yoktur. Şu var ki onlar, İsa'yı kesinlikle öldürmemişlerdir.

158 Fakat Allah, onu kendisine yükseltmiştir. Allah, Aziz'dir, Hakim'dir.

159 Şüphe yoktur ki kitap ehlinden olan her fert, ölümünden önce, mutlaka İsa'ya iman edecek, o da kıyamet günü, onlar aleyhine (şehadette bulunan) bir şahit olacaktır.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, ilk insanın yaratılışından itibaren din olarak vazettiği *İslam*'ın iki önemli iman esasına işaret etmiş ve bunlardan birinin Allah'a, diğerinin de, aralarında hiçbir ayrım yapmadan Allah'ın bütün Peygamberler'ine iman etmek olduğunu bildirmiştir. Bu ayet-i kerimelerde de açıklandığı üzere, kim Allah'ı ve Peygamberler'ini inkâr ederse, yahut "Biz, bu Peygamberler'den bazısına inanır, bazısını da inkâr ederiz." diyerek Allah ile Peygamberler'i arasına tefrika sokmak ister ve iman ile küfür arasında bir yol tutmaya kalkışırsa, işte böyle kimseler, gerçek manada kafir olan kimselerdir ve bunlar için zelil edici bir azap hazırlanmıştır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde bu gerçeği açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Ehl-i Kitab'ı ve özellikle Ehl-i Kitap'tan Yahudileri ele almış ve onların, kendilerine Peygamberler gönderilmiş ve kitap indirilmiş bir kavim olmalarına rağmen, Allah'ı ayan beyan kendilerine göstermedikçe Musa'ya inanmayacaklarını ileri sürmek, bir buzağı heykelini İlah edinmek, Allah'ın hududunu ihlal etmek, İsa'yı inkâr edip Meryem'e çirkin iftiralarda bulunmak ve daha büyük bir güven içinde Peygamber İsa'yı öldürdüklerini iddia etmek gibi isyankâr davranışlara girişmek suretiyle nasıl Allah'ı inkâr ettiklerini ve nasıl Peygamberlerden bazılarına inanıp bazılarını inkâra ve Hatta öldürmeye yeltendiklerini delilleriyle göstermiştir. Allah Teâlâ'nın, daha önceki ayetlerinde, imanın iki rüknü olan Allah'a ve aralarında hiçbir ayrım yapmadan bütün Peygamberler'ine imanı beyan ettikten sonra, Peygamberlerden bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr eden Ehl-i Kitab'ı delilleriyle zikretmesi, onların nasıl bir küfür içinde olduklarını ve bu küfürleriyle nasıl zelil edici bir azaba müstehak bulunduklarını gözler önüne sermek ve Müslümanların bundan ibret almalarını sağlamak maksadına matuftur. İşte bu maksatla Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

153 Kitap ehli, senin, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istemektedirler. Halbuki onlar, Musa' dan daha büyüğünü istemişler ve "Allah'ı apaşikâr bize göster." demişlerdi de, zulümleri yüzünden yıldırım çarpmışa dönmüşlerdi. Bilahare kendilerine apaçık deliller geldikten sonra da buzağıyı İlah edinmişlerdi. Fakat biz onları bundan affetmiş, Musa'ya da apaçık deliller vermiştik.

153 Taberi ve diğer müfessirlerin naklettiklerine göre, Yahudilerden bir grup, Hazreti Peygamber'e gelerek şöyle demişlerdi: "Musa bize Allah katından yazılı levhalar getirmişti. Sen de bize Allah katından böyle levhalar getir ki, senin Peygamberliğini tasdik edelim". Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyi indirmiştir.

Yine Taberi ve diğer müfessirlerin değişik haberlerine göre, Yahudi ve Hıristiyanlar, Hazreti Peygamber'e: "Bize, Allah katından fulan ve fulana yazılmış, senin Peygamber olduğunu bildiren sahifeler getirmedikçe, davet ettiğin şeyde sana asla uymayız." demişler, bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil olmuştur.

Gerek ayet-i kerimeden ve gerekse ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak zikredilen haberlerden açıkça anlaşılan husus şudur ki, Hazreti Peygamber, ehl-i kitabı ve özellikle Medine ve çevresinde oturan Yahudileri İslam'a davet ettiği zaman, onlar, inat ve inkârlarını sürdürmek için, işi savsaklama yolunu seçmişler ve Hazreti Peygamber'in davetine karşılık, İlahî hatla yazılmış bir kitabı gözleri önünde gökyüzünden indirmesi halinde onun Peygamberliğini tanıyacaklarını ve ona tabi olacaklarını söylemişlerdir.

Yahudilerin, gökyüzünden, İslam şeriatını ihtiva eden yazılı bir kitabın bir defada indirilmesini istemek ve bunu Peygamberlik alameti sayacaklarını söylemek suretiyle Musa'ya verilen Tevrat'ı ima ettikleri kolayca anlaşılmakta ise de, Tevrat'ın tamamının Musa'ya bir defada ve yazılı olarak indirildiği hususunda kesin bir delil mevcut değildir. Her ne kadar İslami kaynakların çoğunda, Tevrat'ın Musa'ya bir defada indirildiği hususunda yaygın bir kanaat varsa da, bunu teyit edecek açık bir nas yoktur. Ancak Tevrat (**Çıkış,** 31), Musa'ya, Rabbi ile buluştuğu Tur dağında sadece iki taş levhanın verildiğini kaydeder ki, bu levhalarda bütün Tevrat ahkâmının yazılı olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Bu konudaki Tevrat haberi şöyledir: *"Ve Sina Dağında Musa ile söyleşmeyi bitirince, şehadetin iki levhasını, Allah'ın parmağı ile yazılmış taş levhaları ona verdi".*

Yine Tevrat'ın haberine göre, Musa, Rabbiyle buluşmak için çıktığı dağda kırk gün kırk gece kalmıştı. Onun geciktiğini gören kavmi ise, kendilerine altından bir buzağı heykeli yaparak onu İlah edinmişler ve ona secde edip kurbanlar kesmişlerdi. Bunu haber alan Musa, dağdan öfke ile inmişti. Tevrat (**Çıkış,** 32), levhalardan da söz ederek bu haberi şöyle vermiştir: *"Ve vaki oldu ki, ordugâha yaklaşınca buzağıyı ve oyunlarını gördü; ve Musa'nın öfkesi alevlendi ve elinden levhaları attı, ve dağın eteğinde onları kırdı. Ve yaptıkları buzağıyı aldı, ve ateşte yaktı, ve toz oluncaya kadar ezdi, ve suyun yüzüne saçıp İsrail oğullarına içirdi".*

Tevrat (**Çıkış,** 34)'ın levhalarla ilgili müteakip haberi de şöyledir: *"Ve Rab Musa'ya dedi: Kendin için evvelkiler gibi iki taş levha yont; ve kırdığın evvelki levhaların üzerinde olan sözleri bu levhalar üzerine yazacağım....Ve Rab Musa'ya dedi: Bu sözleri yaz; çünkü seninle ve İsraille bu sözlere göre ahdettim. Ve orada Rab ile kırk gün kırk gece kaldı; ekmek yemedi, ve su içmedi. Ve ahdin sözlerini, on emri levhalar üzerine yazdı. Ve Musa Sina dağından indiği zaman vaki oldu ki, dağdan inerken şehadetin iki levhası elinde idi".*

Tevrat'tan zikrettiğimiz bu haberler, Musa'nın Allah katından getirdiği kitabın, sadece on emrin yazılı olduğu iki taş levhadan ibaret olduğunu göstermektedir. Diğer Tevrat ahkâmı ise, muhtelif aralıklarla vahyedilmiştir. Yoksa hepsi birden yazılı olarak bir defada indirilmiş değildir. O hal-

de Yahudilerin Hazreti Peygamber'den, gökyüzünden bir kitap indirmesini istemeleri, bir aldatmacadan, inat ve inkârlarını sürdürebilmek için bir oyundan başka bir şey değildi. Yahutta bu talepleri, aralarından birçok Peygamber çıkmış olmasına rağmen, nübüvvet ve risaletin manasını bilmemekten kaynaklanıyordu. Zira hiçbir Peygamber, kendi isteği doğrultusunda Allah'tan vahiy almış değil; fakat Allah ne zaman ve ne şekilde dilemişse, Peygamberler'ine vahyi öylece göndermiştir. Bu sebeple, bazı sihirbazların, göz boyayarak insanları şaşkına çeviren gösterileriyle, Allah'ın Peygamberler'ine gönderdiği vahyi bir tutmamak ve birbirine karıştırmamak gerekir. Zaten inanan insanlar için inançlarını teyit edecek deliller pek çoktur; ayrıca gökten bir yazılı kitap inmesine de gerek yoktur. İnançsızları ise, hiçbir delil ile ikna etmek mümkün değildir. Nitekim Mekkeli müşrikler de Kur'an-ı Kerim'in nüzulünü tıpkı Yahudiler gibi inkâr ettikleri zaman, Allah Teâlâ, En'âm suresinin 7. ayetini indirerek şöyle buyurmuştu: *"(Ey Muhammed!) Sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi."*. İnançsızlık yönünden müşriklerden hiçbir farkı bulunmayan Yahudiler hakkında da aynı şeyler söylenebilirdi. Nitekim Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ini teselli etmek için, onların sayısız küfürlerinden örnekler vermiş ve şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! Ehl-i Kitap, senden, gökyüzünden yazılı bir kitap indirmeni istiyorlar. Bu, böyle bir kitap indirildiği takdirde, senin Peygamberliğine kanaat getirip sana inanmak için değil; fakat küfürlerinde inat ve ısrar etmek içindir. Bu itibarla onların bu davranışlarından dolayı canını sıkma ve bu istedikleri şeyi de fazla büyütüp garip karşılama. Bu, onların babalarından ve atalarından tevarüs ettikleri sıfat ve ahlaklarındandır. Nitekim senden, gökyüzünden bir kitap indirmeni isteyenlerin ataları da, Musa'dan daha büyük şey istemişler ve: "Bize Allah'ı apaşikâr göster." demişlerdi. Bu istek, onların Allah hakkındaki cehaletlerinin ve küfürlerinin açık bir deliliydi.

Bakara suresinin 55. ayetinin tefsirinde de açıkladığımız gibi, Yahudiler, Musa'nın Rabbine mülaki olmak üzere Tur'a gittiği ve orada kırk gün kaldığı süre içinde, onun yokluğundan istifade ederek bir buzağı heykelini mabud edinmişler ve büyük bir zulüm işlemişlerdi. Sonra tövbe etmişler, Allah da onların tövbelerini, belki şükrederler diye kabul etmişti. Bundan sonra da Musa, kavminden yetmiş kişi seçmiş ve beraberce yine tövbe etmek maksadıyla Tur'a çıkmışlardı. Ne var ki dağda Musa'nın, Rabbiyle konuştuğunu gören bu kişiler, bu sefer de Allah'ı görme arzusuna kapılmışlar ve *"O'nu bize göster", "Ey Musa! Allah'ı ayan beyan görmedikçe sana asla inanmayacağız."* demişlerdi. Bu, son derece büyük bir zulüm, bir küfürdü; çünkü Allah'ı kendilerine benzetmişler ve O'nun da kendileri gibi gözle görülebileceğini zannetmişlerdi. Hatta daha da ileri giderek, Bakara suresinin 55. ayetinde de açıklandığı gibi, Allah'ı görmelerini, Musa'ya inançlarının şartı kılmışlardı. İşte o zaman Allah Teâlâ, bu küfürlerinin cezası olmak üzere, üzerlerine gökten yıldırımlar indirmişti.

Musa'ya, Firavunun sihirbazlarını aciz bırakan çeşitli mucizeler verildikten ve onun Peygamberliği bu mucizelerle bir daha teyit edildikten sonra, Yahudiler buzağı heykelini kendilerine İlah edinmekle tıynetlerini yine ortaya koymuşlardı. Bakara suresinin 51. ayetinde de açıklanan bu şirk ve küfür hadisesi, Allah Teâlâ'nın hudutsuz mağfiretiyle yine bağışlanmıştı. Bu bağışlama, Musa'nın (as) Yahudilere hitap ederek: *"Siz buzağıyı mabud edinmekle kendinize zulmettiniz; bundan dolayı yaradanınıza tövbe ediniz ve nefislerinizi öldürünüz; bu, yaradanınız katında sizin için daha hayırlıdır."* (Bakara suresi, 54) demesinden ve Yahudilerin de tövbe etmelerinden sonra gerçekleşmişti. Bundan sonra da Musa'ya, Yahudilerin

inat ve isyanlarını kıracak ve Peygamberler'ine boyun eğdirecek bir sulta, bir hâkimiyet verilmişti. Allah Teâlâ'nın, Yahudilerin Musa ile münasebetlerine delalet eden bu beyanında, Hazreti Peygamber'e verilmiş açık bir müjde vardır. Bu müjde gereğince kafirler, Hazreti Peygamber'e karşı inat ve isyanlarında ne kadar direnirlerse direnşinler, sonunda yine ona boyun eğecekler ve onun hâkimiyeti altına gireceklerdir.

Allah Teâlâ, bundan sonra, bazısı Bakara suresinde zikredilen Yahudilerin isyankâr davranışlarını anlatmaya devam etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[154] Söz vermeleri sebebiyle (ve verdikleri sözde durmalarını sağlamak için) Tur'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara: "Kapıdan secde ederek girin.", keza yine onlara: "Cumartesi günü avlanarak haddi aşmayın." demiş, bu hususlarda kendilerinden bir de sağlam söz almıştık.

154 Bakara suresinin 63. ayetinde, Tur'un üzerlerine kaldırılması ve kendilerinden söz alınmasıyla ilgili olarak şöyle buyurulmuştur: *"Sizden güvenilecek söz almış, Tur'u da üzerinize kaldırıp, size verdiğimiz (kitab)a sıkıca tutunun ve içindekileri hatırlayın; belki böylece sakınmış olursunuz, demiştik."*. Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ, Yahudilerden Musa'ya iman ve Tevrat hükümleriyle amel etmek hususunda söz almıştı. Onlardan bu sözün alındığı sırada Tur'un eteğinde bulunuyorlardı ve dağ, tepelerine dikilmiş, sanki üzerlerine yıkılıp onları ezivercekmiş gibi görünüyordu. İşte Yahudiler, bu ihtişamlı manzaranın kalplerine saldığı korku içinde Musa'ya iman ve Tevrat hükümlerine göre amel edeceklerine söz vermişlerdi. Fakat bu sözlerinde acaba duracaklar mıydı? Hayır; onlar hiçbir zaman sözlerinde durmamışlardı ve yine durmayacaklardı. Gerçi Allah, Tur'un eteğinde kalplerini dolduran korku çırpıntıları içinde yaptıkları tövbelerini kabul etmişti; fakat bu, onların tekrar büyük günah işlemelerine ve yeniden baş kaldırıp isyan etmelerine engel olmayacaktı. Nitekim ayet-i kerimede, daha önce Bakara suresinin 58 ve 65. ayetlerinde de işaret edildiği gibi, kendilerine, Arz-ı Mukaddes'te Beytu'l-Makdis'in kapısından secde ederek, belinizi büküp başınızı eğerek huzu ve huşu içinde girin; keza cumartesi günleri dünyayı ve dünya malını unutarak yalnız din ve ahiret işleriyle uğraşın ve sakın haddi aşmayın, diye emredildiği, hem de bu emirlere uymaları ve Tevrat'a sımsıkı sarılmaları için kendilerinden sağlam söz alındığı halde, bu emirlere uymadıkları açıkça beyan edilerek şöyle buyurulmuştur:

[155] Fakat onların, (verdikleri o sağlam) sözü bozmaları, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, Peygamberler'i haksız yere öldürmeleri ve "kalplerimiz kapalıdır." demeleri sebebiyledir ki, onlara yapacağımızı yaptık. (Aslında onların kalpleri kapalı değildir); fakat Allah, küfürleri yüzünden kalplerini mühürlemiştir. Çok azı dışında onlar iman etmezler.

155 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Yahudilerden kesin söz alınması, Musa'nın emirlerine uymak ve Tevrat'a sıkıca sarılıp onun hükümleri gereğince amel etmek manasında alınmış söz demektir ki, her ne surette olursa olsun artık bu sözden dönülmemesi gerekir. Musa'nın emirlerine uymak, Tevrat'a sıkıca sarılmak ve Allah'ın hududunu tecavüz etmemek hususunda onlardan alınan bu söz, tabiatıyla Musa'dan sonra gelecek olan diğer Peygamberler'in, İsa ve Muhammed (Allah'ın selamı üzerlerine olsun)'in emirlerine uymayı, onlara verilen kitaplara sıkıca sarılmayı ve onların hükümlerince amel etmeyi gerektirir. Nitekim bu gün Yahudilerin elinde bulunan ve Tevrat'ın sonunu teşkil eden Tesniye'nin 29 ila 33. fasıllarında bu husus açıkça görülür.

34. fasılda Musa'nın ölümü zikredilmiştir. Yahudilerden alınan bu kesin sözün, bu söze uydukları takdirde vaadedilen mükafatın, uymazlarsa başlarına gelecek büyük felaketin bahis konusu edildiği bu fasılların başında, yani 29. faslın ilk ibarelerinde şöyle denilmiştir: *"Rabbin İsrailoğulları ile Horebde yapmış olduğu ahidten başka Moab diyarında onlarla yapmayı Musa'ya emrettiği ahdin sözleri bunlardır. Ve Musa bütün İsraili çağırdı ve onlara dedi..."* 30. fasılda, vaad ve vaide yer verilmiş, 31. faslın 24. ve müteakip sözlerinde de şöyle denilmiştir: *"Ve vaki oldu ki Musa bu şeriatın sözleri tamam oluncaya kadar onları bir kitaba yazmayı bitirdiği zaman, Musa Allah'ın ahit sandığını taşıyan Levililere emredip dedi: Bu şeriat kitabını alın, ve onu Allahınız Rabbin ahid sandığının yanına, sana karşı orada şahit olsun diye koyun. Çünkü ben senin isyanını ve sert enseni bilirim; İşte, ben bugün sizinle beraber daha sağken Rabbe karşı asi oldunuz; ölümümden sonra ne kadar ziyade asi olacaksınız! Sıptlarınızın bütün ihtiyarlarını ve ileri gelenlerinizi yanıma toplayın ve kulaklarıyle işitsinler diye bu sözleri onlara söyleyeyim, ve onlara karşı gökleri ve yeri şahit tutayım. Zira biliyorum ki ölümümden sonra büsbütün bozulacaksınız; ve son günlerde sizi kötülük karşılayacak; çünkü ellerinizin işi ile Rabbi öfkelendirmek için onun gözünde kötü olanı yapacaksınız. Ve Musa şu İlahinin sözleri tamam oluncaya kadar onları bütün İsrail cemaatine, kulaklarıyla işitsinler diye söyledi".*

32. ve 33. fasıllar, Yahudilerden alınan söz veya ahitle teyit ve tevsik olunan ilahileri ihtiva ederler. 33. faslın ilk ibareleri şöyledir: *"Ve Allah adamı Musa'nın ölümünden evvel İsrailoğullarına okuduğu hayır dua şudur. Ve dedi: Rab Sinadan geldi. Ve onlara Seirden doğdu; Paran dağından parladı; ve mukaddeslerin onbinleri içinden geldi. Onlar için sağında ateşli ferman (şeriat) vardı..."* Tevrat'ın bu ibarelerinde geçen *Paran Dağı*, Mekke'de Hazreti Peygamber'e ilk vahyin geldiği Hira mağarasının bulunduğu dağdır. Nitekim yine Tevrat'ta, Tekvin'in 21. faslında, İbrahim (as) ve karısı Hacer ile yeni doğan oğulları İsmail'den söz edilirken Zemzem suyunun çıktığı Paran çölü zikredilmiş ve İsmail'in bu çölde oturduğu açıklanmıştır. Keza aynı faslın 13. sözünde *"Ve cariye (Hacer)' nin oğlunu da bir millet edeceğim; çünkü o, senin zürriyyetindir."* denilmiştir.

Tevrat'tan naklettiğimiz ve son İslam Peygamber'i Muhammed (sas.)'e de işaret olunduğunu gördüğümüz bu ibareler, Musa'nın (as) da açıkça belirttiği gibi Allah'ın ahdini bozan, O'nun yolundan uzaklaşan ve küfür üzerinde karar kılan Yahudilerin tahrif edip bozdukları kitaplarından artakalan sözlerdir. Bu ahdi bozduktan sonra, Allah'ın haram kıldığı şeyleri onların helal saymaları, yahut helal kıldığı şeyleri onların haram kılmaları, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, Zekeriyya ve Yahya Peygamberler'e yaptıkları gibi Allah'ın Peygamberler'ini öldürmeleri ve *"Kalplerimiz kapalıdır."* diyerek Peygamberler tarafından kendilerine yöneltilen bütün hayırlı telkin ve tavsiyeler karşısında kalplerinin duyarsız olduğunu ileri sürmeleri, artık onlar için hiç de güç olmayan işlerdendi ve yukarıda sayılan bu işleri de hiç güçlük çekmeden tekrar tekrar işlemişlerdi. İşte bu sebeplerden dolayı, Allah da onlara yapacağını yapmıştır. Önce onlara gazap etmiş, sonra lanetlemiş; sonra da onları zillet ve meskenete düşürüp istiklal ve hükümranlıktan mahrum bırakmıştır. Çünkü işlemiş oldukları bu günahlar, bir millet olarak aralarındaki bağların kopmasına, kuvvetlerinin yok olmasına ve ahlaklarının bozulmasına sebep olmuştur. Kısacası, küfür ve isyanları, üzerlerine, kıyamete kadar başlarını kaldırmalarına imkân vermeyecek sayısız belalar getirmiştir. Bu sebepledir ki onların, *"Kalplerimiz kapalıdır."* diyerek Hazreti Peygamber'e ve onun tebliğine sırt çevirmeleri ve böylece kendilerini mazur göstermeye çalışmaları, boş bir yalandan ibarettir. Aslında onların kalpleri kapalı falan değildir. Fakat ta Musa devrinden beri işleyegeldikleri küfür ve isyanla o derece katılaşmış ve sertleşmiştir ki, içine hiçbir ha-

yırlı sözün nüfûz etmesi ve onu yumuşatması artık mümkün değildir. Allah, onların kalplerinin bir daha yumşamayacağını ve bir daha imanın ona nüfûz etmeyeceğini bildiği içindir ki, onu bu haliyle mühürlemiştir. Bununla beraber aralarında çok az sayıda Yahudi vardır ki, bunlar, Musa (as) devrinde ona hakkıyla iman ettikleri gibi, İsa (as) devrinde İsa'ya, son Peygamber Muhammed (sas.) devrinde de ona gerektiği şekilde iman etmişler ve böylece, Allah'ın ilk insandan itibaren geliştirerek devam ettirdiği tek dini olan İslam'ın gereklerini hakkıyla yerine getirmişlerdir. Ancak biraz önce de işaret ettiğimiz gibi sayılarının çok az olması dolayısıyla bunlar istisna teşkil ederler.

Allah Teâlâ, Yahudilerin küfür ve isyanları sebebiyle kalplerinin mühürlendiğini zikrettikten sonra, mühürlenmeye sebep olan diğer küfür çeşitlerini beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

156 (Kalplerinin mühürlenmesinin diğer bir sebebi de, İsa'yı) inkâr etmeleri ve Meryem'e büyük bir iftirada bulunmalarıdır.

157 (Ayrıca): "Biz, Allah'ın Peygamber'i Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük." demeleridir. Oysa onu ne öldürmüşler ve ne de asmışlardır; fakat kendilerine öyle gösterilmiştir. Bu hususta görüş ayrılığına düşenler, işin doğrusundan şüphe içindedirler ve zanna tabi olmaktan başka hiçbir bilgileri yoktur. Şu var ki onlar, İsa'yı kesinlikle öldürmemişlerdir.

158 Fakat Allah, onu kendisine yükseltmiştir. Allah, Aziz'dir, Hakim'dir.

156 Yahudilerin, kalplerinin mühürlenmesine ve artık bir daha imana açılmayacak hale gelmesine sebep olan başka davranışları da vardır ve bunlarla Allah'ın ahdini bozmuşlar ve O'nun gazabına ve ebedi lanetine müstehak olmuşlardır. Bu davranışlardan biri de, ayet-i kerimedeki karineden de anlaşılacağı üzere, İsa (as)' yı inkâr ve anası Meryem'e de iftira etmeleridir. Musa (as)' nın hayatında, onun, Allah'ın Peygamber'i olduğunu gösteren apaçık deliller getirmiş olmasına rağmen, daha önceki ayetlerde de açıklandığı gibi, nasıl ona inanmamışlar ve hatta daha da ileri giderek bir buzağı heykelini İlah edinmek suretiyle en büyük zulmü işlemişlerse, Musa'dan sonra bir kitapla gelmiş olan İsa'ya da (as) inanmamışlar; Allah'ın hudutsuz yaratma güçüne delalet eden onun babasız ana karnında teşekkülüne de hiç itibar etmeyerek, kendisini Allah'ın ibadetine hasretmiş olan anası Meryem'i fahişelikle itham etmekten çekinmemişlerdir.

157 İsa'ya (as) inançsızlıklarının bir delili de, bir taraftan onu öldürdüklerini iddia ederken, bir taraftan da Allah'ın ayetleriyle ve Peygamberler'iyle alay etmeleridir. Ayet-i kerimede, onların bu alayına: *"Biz, Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük."* sözlerinden sonra, Meryem oğlu İsa Mesih'i tavsif ettikleri *"Allah'ın Resulü"* ibaresiyle işaret olunmuştur. Bu ibaredeki alay o kadar açık ve kesindir ki, küfürlerini isbat etmek için başka delil aramaya ihtiyaç bırakmaz. Bir taraftan Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdüklerini ileri sürüp canilikleriyle övünürken, bir taraftan da öldürdükleri bu insanın Allah'ın Resulü olduğunu söylemeleri, istihzadan başka bir şey değildir. Eğer bu sözde gerçekten bir istihza bulunmasaydı ve onlar, Hazreti İsa'yı gerçekten Allah'ın dinine davet eden bir Peygamber olarak kabul etselerdi, onu öldürmeye kalkışmazlar, sonra da onu öldürdüklerini iddia edip bununla övünmezlerdi. O halde, onların öldürdüklerini ileri sürdükleri Meryem oğlu Mesih İsa'yı "Allah'ın Resulü" olarak zikretmeleri, sırf onunla istihza etmek, onun Peygamberliğini alaya almak içindir. Binaenaleyh onlar, alay ettikleri bir Peygamber'i öldürmüşler, veya öldürdüklerini sanmışlardır. Acaba iddia ettikleri gibi, onu gerçekten öldürmüşler midir?

Hayır. Yahudiler, iddia ettikleri ve halk arasında da yayıldığı gibi, Meryem oğlu Mesih İsa'yı ne öldürmüşler ve ne de asmışlar veya çarmıha

germişlerdir. Fakat bu işe teşebbüs ettikleri zaman, öldürdükleri yabancı bir kişiyle onu karıştırmışlar ve İsa'yı öldürdüklerini zannetmişlerdir. Onun öldürülüp öldürülmediği hususunda ihtilafa düşenler mutlak bir şüphe içindedirler. Ne onu öldürdüklerini söyleyenlerin, ne de öldürülenin o olmadığını ileri sürenlerin, iddialarını ispat hususunda hiçbir kesin delilleri yoktur. Bu itibarla iddiacıların hepsi de zanna tabi olmakta ve zan peşinde koşmaktadırlar. Bu gün Hıristiyanların ellerinde bulunan İnciller'de (*Matta:* 26/31; *Markos:* 14/27), İsa'nın öldürülmek üzere yakalanacağı gün, şakirtlerine *"Bu gece hepiniz benden şüphe edeceksiniz."* dediği nakledilmiştir. Buna göre, mademki İncilleri, İsa'yı en iyi tanıdıklarında şüphe bulunmayan şakirtlerinin veya talebelerinin o gün İsa'dan şüphe edeceklerini haber vermiştir ve mademki İncillerin haber verdikleri şeyler doğrudur, o halde İsa'yı haça geren yabancıların, onun gerçekten İsa olup olmadığı hususunda kesin bilgiye sahip bulunmadıkları ve haça gerdikleri kimseyi İsa zannettikleri neden garip karşılansın? Geçek olan şudur ki, onlar, Meryem oğlu İsa'yı, o olduğunu yakinen bilerek öldürmemişlerdir. Çünkü o onlara yabancı idi ve onu yakinen bilmiyorlardı. Yukarıda işaret ettiğimiz İnciller'in beyanına göre, İsa'yı Romalı askerlere on iki şakirdinden biri olan Yahuda İskariyot teslim edecekti ve aralarında şöyle bir anlaşma yapılmıştı: Yahuda İsa'ya yaklaşacak ve sarılıp onu öpecekti. Askerler de Yahuda'nın sarılıp öptüğü adamın İsa olduğunu anlayacak ve onu yakalayıp götüreceklerdi. Bu hadise *Matta* (26/45 vd.) İncil'inde şöyle anlatılmıştır: *"O zaman İsa şakirtlere gelip onlara dedi: Artık uyuyup rahat edin; işte saat yaklaştı, ve insanoğlu günahkârların eline veriliyor. Kalkın gidelim, işte beni ele veren yaklaştı. İsa henüz söylemekte iken işte on ikilerden biri olan Yahuda geldi; yanında başkahinler ve kavmin ihtiyarları tarafından kılıçlar ve sopalarla büyük bir kalabalık vardı. Ve onu ele veren: Kimi öpersem odur; onu tutun, diye onlara bir işaret vermişti. Hemen İsa'ya yaklaşarak: Selam, Rabbi, diyerek onu öptü. İsa da ona: Arkadaş, bunun için mi geldin? dedi. O zaman onlar yanaşıp İsa'ya el atarak tuttular..."*

Markos İncili'nde de buna benzer bir hadise nakledilmiştir. Ancak İnciller'in bu beyanına rağmen, yakalanan şahsın İsa olduğundan şüphe etmek için gözardı edilemeyecek çok önemli sebepler vardır. Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

1) İsa'nın yakalanmasıyla ilgili olarak İnciller'de zikredilen hadise geceleyin cereyan etmiştir. Yukarıda Matta ve Markos'tan nalettiğimiz İsa'nın şakirtlerine söylediği *"Bu gece hepiniz benden şüphe edeceksiniz."* sözü buna delalet ettiği gibi, İsa'nın yakalanmasına tekaddüm eden dakikalarda, şakirtlerinin yanından dua etmek için bir süre ayrılıp tekrar döndüğü zaman, onları derin bir uykuda bulduğu, uyandırdığı ve bu hadisenin birkaç defa tekerrür ettiği, nihayet yanlarına son gelişinde, yukarıda da naklettiğimiz *"Artık uyuyup rahat edin; işte, saat yaklaştı ve insanoğlu günahkârların eline veriliyor.."* sözlerini söylediği zikredilmiştir ki, şakirtlerinde görülen ve göz kapaklarının iyice ağırlaşmasıyla ifade edilen bu uyku halinin ancak geceye has bir hal olması da, yakalanma hadisesinin gece cereyan ettiğini gösterir. O halde İsa, gece vakti yakalandığına ve yakalandığı sırada etrafı aydınlatan göz kamaştırıcı ışıklar da bulunmadığına göre, onu yakalayan Romalı askerlerin, yakaladıkları o adama yabancı olmalarına ve onu daha önce hiç görmemelerine rağmen, onun İsa olduğuna yakinen kanaat getirmiş olmaları mümkün müdür?

2) Yabancı askerlerin, yakaladıkları adamın İsa olduğuna yakinen kanaat getirmelerini imkânsız kılan çok önemli bir husus da, yukarıda naklettiğimiz İncil metninde de görüldüğü gibi, İsa'yı ele veren Yahuda'nın, oraya *"yanında, başkahinler ve kavmin ihtiyarları tarafından kılıçlar, sopalar ve büyük bir kalabalıkla"* gelmesi idi. Yahuda, işte bu gece karanlığında ve büyük kalabalığın curcunası içinde İsa!ya yaklaşmış ve onu öperek askerlere işaret vermişti. Ancak askerler gerçek-

ten İsa'yı mı yakalamışlardı, yoksa İsa tarafından öpülen Yahuda'yı mı İsa zannıyla yakalamışlardı? Zira bir kimse, diğer bir kimseyi öperse, ikisinin birbirini öptüklerini zannetmek olağandır ve büyük bir hata sayılmaz. Buna göre, yakalanan adamın İsa olduğu kadar, onu ihbar eden Yahuda olması ihtimali de vardır ve ne garip bir tesadüftür ki, müfessirlerimiz, bizim görme imkânı bulamadığımız Barnaba İncili'nden, öldürülen şahsın Yahuda olduğunu beyan eden haberler nakletmişlerdir. Her ne kadar bu İncil Hıristiyanlar arasında rağbet görmemiş ise de, onların rağbet ettikleri Matta, Markos ve diğer İnciller'i Barnaba İncili'nden farklı kılacak hiçbir özellikleri yoktur. Zira hepsi de, halk arasında dolaşan ve hiçbir sahih isnatı bulunmayan munkatı haberlerden oluşmuştur.

Netice olarak, İsa'nın öldürüldüğüne delalet edecek hiçbir kesin delil mevcut değildir. Onun öldürüldüğünü ileri süren İnciller de bu iddialarını doğrulayacak delillerden mahrumdurlar ve zanna dayanırlar. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de, İsa'nın asıldığı ve öldürüldüğü yolundaki zanna dayalı Hıristiyan inancını kesinlikle reddetmiş ve İsa hakkında: *"Allah, onu kendisine yükseltti."* buyurmuştur.

158 Evet. Allah Teâlâ İsa'yı kendi nezdine yükseltmiştir. Ayet-i kerimenin bu manası, aynen Al-i İmran suresinin 55. ayetinde de yer almıştır. Bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz sana ölüm verecek, seni nezdime yükseltecek, küfredenlerden seni temize çıkaracak olan benim"*. Bu ayetin tefsirinde de açıkladığımız gibi Allah Teâlâ, İsa'yı kafirlerin tasallutundan koruyarak ona Tabii bir ölüm vermiş, sonra da onu kendi nezdinde yüce bir dereceye yüksetmiştir. Şu var ki, umumiyetle müfessirler, İsa'nın ruhu ve cismiyle semaya yükseltildiğini kabul ederler ve delil olarak da miraç hadisini ileri sürerler. Bu hadise göre Hazreti Peygamber, miracta İsa'yı ve Yahya'yı ikinci semada bizzat görmüştür. Ancak bu hadise, İsa'nın ruhu ve cesediyle semaya yükseltildiğine delalet ederse, Hazreti Peygamber'in hadisinde adı zikredilen ve miraçta gökyüzünün muhtelif tabakalarında gördüğü bildirilen diğer Peygamberler'in de ruh ve cesetleriyle gökyüzüne yükseldiklerini kabul etmek gerekir ki, bu Peygamberler hakkında böyle bir görüş ileri sürülmemiştir. Binaenaleyh gerek Al-i İmran suresinin biraz önce zikrettiğimiz 55. ayetinden ve gerekse halen açıklamaya çalıştığımız Nisa suresinin 158. ayetinden murat, İsa'nın ruh ve cesediyle semaya yükseltilmesi ve böylece kafirlerin şerrinden kurtarılması değil; fakat Allah katında kendisine yüksek bir makam, veya üstün bir derece verilmesidir. Allah, hiç şüphesiz, Aziz'dir ve Hakim'dir. İzzetiyle, kulu ve Resulü olan İsa'yı düşmanlarının her türlü hile ve kötülüklerinden korumaya ve onu selamete çıkarmaya kadir olduğu gibi, hikmetiyle de insanları amellerine göre cezandırmaya muktedirdir. O, bu sıfatları sebebiyledir ki, Peygamberler'inden kimini horlayan, kimini de öldüren veya öldürmeye teşebbüs eden Yahudilere ilelebed zillet ve meskeneti layık görmüş ve dünya yüzünde onları en ağır bir ceza ile cezalandırmıştır. Hiç kimsenin kimseye yardım edemeyeceği, emrin yalnız Allah'a ait olduğu kıyamet günü de, layık oldukları uhrevi azabı mutlaka göreceklerdir. Bundan hiç kimsenin şüphesi olmasın. Şüphe edilmemesi gereken bir husus da, ister İsa'yı inkâr eden Yahudiler olsun, ister onun İlah olduğunu ileri süren, yahut onu Allah'ın oğlu olarak tavsif eden Hıristiyanlar olsun, hepsinin de ölüm öncesinde gerçeği görüp onun Allah'ın kulu ve Rasulü olduğunu anlayacak olmalarıdır. Bununla ilgili olarak Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

159 Şüphe yoktur ki, kitap ehlinden olan her fert, öümünden önce mutlaka İsa'ya iman edecek, o da kıyamet günü onlar aleyhine (şehadette bulunan) bir şahit olacaktır.

159 Evet. İster Yahudi olsun ister Hıristiyan olsun, kitap ehlinden olan her fert, ölüm kendisine iyice yaklaştığı zaman, İsa hakkındaki gerçek, kendisi için apaçık zahir olacak ve ona, Allah'ın kulu ve Resulü olarak sahih bir iman ile iman edecektir. Yahudi, onu inkâr etmesine ve bazı Peygamberler'e yaptığı gibi, şiddetli bir kin ve düşmanlık içinde onu öldürmek istemesine rağmen, onun, Allah'ın sadık bir Peygamber'i olduğunu yakinen bilip anlayacak, keza Hıristiyan da, onu, Allah'ın oğlu olarak İlah mertebesine yükseltmesine rağmen, ona, diğer Peygamberlerden farkı bulunmayan Allah'ın bir kulu ve Resulü olarak iman edecektir. Fakat heyhat! Bütün hayatı boyunca günah üstüne günah işlemiş ve günahları kendilerini çepeçevre kuşatmış bulunan, en büyük günahları da, küfür ve isyan olan bu kimselerin, ölüm anında gerçeği görüp anladıktan sonra tövbe edip imana yönelmelerinin onlara ne faydası olacak? Zira Allah Teâlâ'nın, bu surenin 18. ayetinde de buyurduğu gibi, *"Makbul olan tövbe, kötülükleri işleyenlerin, sonra içlerinden birine ölüm geldiği zaman da, işte şimdi tövbe ettim, diyenlerin ve kafir olarak ölenlerin tövbesi değildir."*. İşte böyleleri için elim bir azap hazırlanmıştır.

Ölüm ânında günahtan tövbe etmenin veya küfürden dönüp imana yönelmenin hiçbir faydası olmadığına göre, günahkâr günahının, kafir de küfrünün cezasını mutlaka çekecektir. Hayatının son deminde, gerçeği görüp tövbe ettiğini ve imana yöneldiğini itiraf etmesi, kendisine hiçbir fayda sağlamayacaktır. Zira hayatı boyunca inkâr edip öldürmek için fırsat kolladığı, yahut İlah mertebesine yükseltip Allah'ın oğlu ve ortağı kıldığı İsa, yevm-i kıyamette onların aleyhine şahitlik edecek ve kendisine karşı hayatları boyunca yürüttükleri küfür ve isyan hareketlerini bütün açıklığıyla gözler önüne serecektir. Mâide suresinin sonlarındaki 116-117. ayetlerde bu şahitliğe işaret edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Allah, (Meryem oğlu İsa'ya) demişti ki: Ey Meryem oğlu İsa! Beni ve anamı Allah'tan başka iki İlah edinin, diye İnsanlara sen mi söyledin? İsa ise, şöyle demişti: Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Zaten bunu söylemiş olsam, sen onu muhakkak bilirdin. Sen, benim içimde olanı bilirsin; fakat ben senin içindekini bilmem. Şüphe yoktur ki sen, gaybları hakkıyla bilirsin. Benim onlara söylediğim, senin bana emrettiğin şeyden başkası değildir; o da: Hem benim Rabbim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin, (sözü)dür. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit oldum. Bana ölüm verdiğinde de, onlara sen gözcü oldun. Bu itibarla sen, her şeye şahitsin"*.

Bu ayet-i kerimelerden de anlaşıldığı üzere, İsa kıyamet günü Allah'ın huzurunda, kavmi içerisinden kendisine Allah'ın kulu ve Peygamber'i olarak iman etmiş olan gerçek müminler lehine şahitlik edeceği gibi, kafirlerle kendisini ve anasını İlah edinenler aleyhine de şehadette bulunacaktır. Çünkü İsa, o kavme gönderilmiş bir Peygamber'dir ve her Peygamber'in görevlerinden biri de, kendi kavmine, Hazreti Peygamber'in ise, hepsine birden şahitlik etmesidir. Nitekim bu surenin daha önce tefsir ettiğimiz 41. ayetinde Allah Teâlâ bu hususa işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur:*"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed!) bunlara şahit gösterdiğimiz zaman, o kafirlerin halleri nasıl olacaktır"*?

Ayet-i kerimenin yukarıda açıkladığımız manasından farklı olarak bazı müfessirler, *"Kitap ehlinden olan her fert, ölümünden önce mutlaka İsa'ya iman edecek"* ibaresini, "Kitap ehlinden olan her fert, İsa ölmezden önce, ona mutlaka iman edecek" manasında tevil etmişlerdir. Ayet-i kerimeye bu manayı verenler, genellikle Hazreti İsa'nın ölmediğini ve Rabbi tarafından ruhu ve cesediyle göğe, kendi nezdine yükseltildiğini kabul edenlerdir. Bunlara göre İsa halen diridir ve gökyüzündedir. Hazreti Peygamber'den rivayet edilen hadislerde de ifade edildiği gibi, kıyamet gününden önce yeryüzüne inerek deccali ve domuzu öldürüp salibi kıracaktır. İşte o zaman bütün Ehl-i Kitap, İsa'nın ölümünden önce ona gerçek iman ile

iman edecek ve secde yalnız Allah'a has kılınacaktır. Ancak biz, İsa'nın ruhu ve cesediyle gökyüzüne yükseltildiği görüşüne katılmadığımızı yukarıda açıklamıştık. Hazreti İsa, düşmanları tarafından öldürülmemiş; fakat diğer insanlar ve Peygamberler gibi vakti gelince Rabbi tarafından ruhu kabzolunmuştur. Bu itibarla yukarıdaki ayet-i kerimeden akla en uygun gelen mana, İsa'nın ölümünden önce değil; fakat ister Yahudi olsun ister Hıristiyan olsun, Ehl-i Kitap'tan olan her fertin, kendi ölümünden önce, ümitsizlik alameti olarak İsa'ya inanacak olmasıdır. Bu mananın, mümin olsun kafir olsun, her insana, ölümünden önce ahiretteki akibetinin bildirildiği hususunda Hazreti Peygamber'den nakledilen sahih hadislerle teyit edildiğini de burada hatırlatmakta fayda vardır. Mesela Buhârî (*Sahih,* VII. 191) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2065)'de hem Hazreti Aişe, hem de Ubâde İbnu's-Sâmit'ten gelen rivayetlerde, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanırsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanır. Kim de Allah'a kavuşmayı kerih görür, ona kavuşmaktan hoşlanmazsa, Allah da ona kavuşmayı kerih görür". Hazreti Peygamber'in bu sözü karşısında Hazreti Aişe: "Ya Nebiyyallah! Bununla ölüme kavuşmayı kasdetmiyor musun? Biz, hepimiz ölümü kerih görür, ondan hoşlanmayız." deyince, Resulullah (sas.) şu cevabı vermiştir: "Hayır, öyle değil. Fakat mümin, (ölümü sırasında) Allah'ın rahmeti, hoşnutluğu ve cenneti ile müjdelendiği zaman, Allah'a kavuşmaktan hoşlanır. Kafir ise, Allah'ın azabı ile müjdelendiği zaman, Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz; Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.". Bu hadisin değişik rivayetlerinde, ölüme hazır olan kimseye bir habercinin gelerek o kimsenin dünyada yaşadığı hayır veya şer olan hayatın ahiretteki iyi veya kötü akibetini haber verdiği belirtilmiştir ki, müminin bir an önce Allah'a kavuşmayı bu sebepten istediği, kafirin ise, yine aynı sebepten bunu kerih gördüğü anlaşılır. Buna göre, Ehl-i Kitap'tan olan her fert, ölüme yaklaştığı sırada, İsa'yı inkâr etmek, veya onu İlah mertebesine yükseltmek suretiyle işlediği büyük günahın ahiretteki akibeti kendisine haber verilip gösterilince, günahlarından tövbe edip ona inanmak ister; fakat iş işten geçmiştir; yukarıda da açıkladığımız gibi, ölüm anındaki imanın ona hiçbir faydası olmaz ve ahirette layık olduğu cezayı görür.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız ayet-i kerimelerde dikkati çeken en önemli husus, Hazreti İsa'nın öldürülmediğinin ve asılmadığının özellikle vurgulanması ve *"Biz, Allah'ın Peygamberi Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük."* diyenlere karşı *"Onu ne öldürmüşler ve ne de asmışlardır; fakat kendilerine öyle gösterilmiştir."* denildikten sonra, yine aynı ayet içerisinde *"İsa'yı kesinlikle öldürmemişlerdir."* buyurulmasıdır. Aslında bir insanın ve hatta bir Peygamber'in çeşitli sebeplerle bir kral veya hükümdar tarafından öldürülmesi olağan hadiselerdendir ve insanlık tarihi, cinayet sayılabilecek bu gibi hadiselerle sık sık kana bulanmıştır. Kur'an-ı Kerim, tarih sayfaları içerisinde kalan bu hadiseleri ne zikretmiş ve ne de ispatıyla uğraşmıştır. Bununla beraber Peygamberler'ini öldürmüş bir kavimden söz etmişse, bunu, o kavmin iman ve ahlak yönünden sahip olduğu dereceyi göstermek ve dünya ve ahirette bu davranışları yüzünden uğrayacakları kötü akibeti, diğer kavimlere ibret olmak üzere gözler önüne sermek için yapmıştır. Bunun en açık misalini Yahudiler teşkil eder. Kur'an-ı Kerim, bu kavmin küfründen sık sık söz etmiş ve yeri geldikçe de, kendilerine gönderilen Peygamberler'i öldürdüklerini haber vermiştir. Mesela Bakara suresinin 87. ayetinde *"...ne zaman bir Peygamber, size gönlünüzün hoşlanmadığı bir şey getirdiyse, kibirlenip bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürmediniz mi?"*, Nisa suresinin biraz önce tefsir ettiğimiz 155. ayetinde de *"Fakat onların, (verdikleri) sözü bozmaları, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, Peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve kalplerimiz kapalıdır, demeleri sebebiyledir ki, onlara yapacağımızı yaptık."* denilmiştir.

Yahudilerin, Peygamberler'inden bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürdükleri, Kur'an-ı Kerim'de bu kadar açık ve kesin bir ifadeyle beyan edilmişken, İsa (as)'nın daha açık ve birbirini teyit eden ifadelerle öldürülmediğinin açıklanması, üzerinde dikkat ve titizlikle durulması gereken bir konu ile karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Eğer gerçekten İsa (as) da öldürülen diğer Peygamberler gibi öldürülmüş olsaydı, Kur'an-ı Kerim, onu da maktul Peygamberler arasına alır ve sırası geldikçe, onu öldüren kavmin küfür ve isyanına delil olmak üzere hepsi meyanında onu da zikrederdi. Fakat yukarıda tefsir ettiğimiz ayetlerde de görüldüğü gibi, onun çarmıha gerilip asılmadığını ve öldürülmediğini tekrar tekrar zikretmiş ve bu ayetleri okuyanlar üzerinde, aksi istikametteki iddiaların maksatlı olduğunu vurgulayan bir kanaat hasıl etmek istemiştir. Filhakika Hıristiyan akaidinin esasını da, İsa (as)' nın haç üzerinde çivilenerek asılması teşkil eder; zira İsa, Hıristiyanlara göre, beşeriyeti günahtan kurtarmak için fedai olarak gelmiş ve nefsini beşeriyet için feda etmiştir. Bu günah, Adem'in cennette iken yasak meyveyi yiyerek işlediği "asli günah" tır. Bu günah sebebiyledir ki, doğan her Ademoğlu günahkâr olarak doğar ve ikaba müstehak olur. Oysa Allah, hem adil, hem de merhametlidir. Böyle olduğu halde O'nun Adem ve zürriyetini cennette işlenen bir günah yüzünden cezalandırması O'nun rahmetine aykırıdır; cezalandırdığı takdirde Rahim olmaz. Eğer cezadan geçer, onları cezalandırmazsa, bu takdirde Adil olmaz. Hasılı Allah, Hıristiyan inancına göre, Adem'in cennette Rabbine isyan edip yasak meyveyi yemesinden ve yeryüzüne cennetten tardedilmiş olarak gönderilmesinden İsa' nın gelişine, yani 1900 küsür sene öncesine kadar, Adem'in işlediği günah yüzünden, onun zürriyyetini cezalandırıp cezalandırmamak hususunda sanki karar verememiş, nihayet İsa' yı gönderip bütün insanların, babaları Adem'den yüklendikleri günaha keffaret olsun diye, onun haça gerilmesi olayını hazırlamıştır. Yani İsa' nın haç üzerinde canlı canlı çivilenmesi ve bu halde ölüme terkedilmesiyle ona çektirilen acı ve ıztırap, insanların günahına keffaret olmuştur. Fakat işin daha garip olan tarafı, Hıristiyanlara göre, haça asıl çivilenerek gerilen kimsenin Allah olmasıdır. Çünkü Allah, Meryem'in rahminde İsa olarak tecessüt etmiş ve yine İsa olarak, fakat aralarına gireceği insanlardan biri gibi doğup dünyaya gelmiştir. Bu sebepledir ki Allah, ana rahminde İsa olarak tecessüt eden, yani İsa' nın cesedine bürünen kendisine oğul diye hitap etmiş, İsa da, kendisinden başkası olmayan Allah'a baba demiştir. İkisi arasındaki müşterek ruh ise, Hıristiyanlara göre, Ruhu'l-Kudüs' tür ki, baba, oğul ve Ruhu'l-Kudüs' ten oluşan bu üçlü İlah anlayışı, Hıristiyanlığın *teslis* denilen meşhur akidesini meydana getirmiştir. Bu akideye göre İlah üçtür; üçü bir tek Allah'tır ve her biri birbirinden ayrı bir şey değildir.

Biz, Müslüman olarak deriz ki: İsa' nın ölümünden senelerce sonra yazılarak meydana getirilmiş yüzlerce İncil'den dört tanesini doğruya yakındır diyerek seçen, geride kalan yüzlerce İncil'i de halktan gizleyen veya imha eden kilisenin, hiçbir asıl ve esasa dayanmayan akıl dışı görüşleri, hiçbir surette Allah'ın kulu ve Resulü olan İsa' nın insanlara tebliğ ettiği din olamaz. Allah, onların tavsif ettiği her çeşit noksan sıfatlardan münezzehtir. Allah, ne doğmuştur, ne de doğurmuştur. Hiçbir şey O'nun misli ve benzeri değildir. Gerek *Matta* (27/46) ve gerekse *Markos* (27/46) İncillerinde de ifade edildiği gibi, haça gerildikten dokuz saat sonra *"Allahım, Allahım, beni niçin bıraktın?"* diye bağıracak kadar ümidini kaybetmiş olan bu kimse, nasıl Allah'ın Resulü İsa olabilir; Hatta daha da öte, onun Allah olduğu nasıl ileri sürülebilir? Kısacası, bu nasıl bir dindir ki, akıl ve mantığa dayalı hiçbir akîde sistemine sahip değildir? İşte Allah Teâlâ, Adem'den bu yana, Peygamberler'i vasıtasıyla insanlara tebliğ ettiği tek olan gerçek dinini, yani İslam'ı hâkim kıl-

mak, onu Yahudilik ve Hıristiyanlık adı altında bölüp parçalamak isteyenlerin akla ve mantığa, kısacası tevhide aykırı görüş ve inançlarının teşvişinden korumak ve bütün insanlara hak ve gerçek olan kurtuluş yolunu göstermek için, Hıristiyanların keyfî mütalaa ve görüşlerinden ibaret olduğu halde, akidelerinin destek ve dayanağı kıldıkları İsa (as)' nın haça gerilmesi olayını kesinlikle reddetmiş ve İsa' nın da diğer Peygamberler gibi Allah'ın kulu ve Resulü olduğunu ve O'nun tek olan dinini tebliğ etmekten başka bir görevi bulunmadığını, tefsir ettiğimiz bu ayetlerle bir defa daha gözler önüne sermiştir.

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ
الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾
لَٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ
الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

160-161 Yahudi olanlardan neşet eden bir zulüm yüzünden, keza birçok kimseyi Allah'ın yolundan saptırmaları, kendilerine yasaklandığı halde ribayı almaları ve insanların mallarını haksız yolla yemeleri yüzünden, kendilerine helal kılınmış olan temiz nimetleri onlara haram kıldık ve onlardan kafir olanlar için de elim bir azap hazırladık.

162 Fakat yine onlardan ilimde temayüz edenler ve müminler, sana indirilen (Kitab) e ve senden öncekilere indirilen (kitap) lere iman ederler; ya namazı dosdoğru kılıp, zekatı verenler; Allah'a ve ahiret gününe de iman edenler...İşte onlara büyük bir mükafat vereceğiz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Ehl-i Kitap'tan ve özellikle Yahudilerden söz ederek onların Hazreti Peygamber'e iman etmemelerinin başlıca sebebi üzerinde durmuş ve bu sebebin, onlara atalarından intikal etmiş bir alışkanlık olduğunu çeşitli misallere dayanarak açıklamış, bir bakıma da Yahudilerin isyankâr davranışlarından üzüntü duyduğuna şüphe bulunmayan sevgili Peygamber'ini teselli etmek istemiştir. Nitekim bu ayetlerin başında Peygamber'ine hitap ederek *"Kitap ehli, senin, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istemektedirler. Halbuki onlar, Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve Allah'ı apaşikâr bize göster, demişlerdi..."* (ay. 53) dedikten sonra, aralarında Musa'nın (as) bulunmasına rağmen, bu kavmin nasıl çeşitli küfür ve isyankâr davranışlar içinde yaşadığını ibret alınacak misallerle açıklamıştır. Musa'nın bir süre yanlarından ayrılışını fırsat bilerek buzağı heykelini İlah edinmeleri, kapıdan secde ederek girmek ve Cumartesi gününün hürmetini ihlal etmemek hususunda söz vermiş olmalarına rağmen sözlerinde durmamaları, Peygamberler'i haksız yere öldürmeleri ve kalplerinin kapalı olduğunu söylemeleri, kendilerine Peygamber olarak gönderilen İsa'yı inkâr edip anası Meryem'e en büyük iftirayı atmaları, sonra da *"Biz, Allah'ın Peygamber'i Meryem oğlu Mesih İsa' yı öldürdük."* iddiasında bulunmaları, hangi devirde yaşıyor olurlarsa olsunlar, Yahudilerin küfür ve isyanları için zikredilebilecek en belirgin özellikleridir. Bu özellikte olan bir kavmin, kendi kavimlerinden bile çıkmamış olan son Peygamber'e iman etmeleri nasıl mümkün olur?

Şunu da unutmamak gerekir ki, Yahudilerin suçu sadece yukarıda zikredilenler değildir. Bun-

ların yanında başka suçlar, başka günahlar da vardır ve onları çepeçevre kuşatmıştır. İşte Allah Teâlâ, bundan sonraki ayetlerinde Yahudilerin bu günahlarını ve bu günahlar yüzünden müstehak oldukları cezayı da zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

160-161 Yahudi olanlardan neşet eden bir zulüm yüzünden, keza birçok kimseyi Allah'ın yolundan saptırmaları, kendilerine yasaklandığı halde ribayı almaları ve insanların mallarını haksız yolla yemeleri yüzünden, kendilerine helal kılınmış olan temiz nimetleri onlara haram kıldık ve onlardan kafir olanlar için de elim bir azap hazırladık.

160 - 161 Yahudiler, yukarıda da işaret olunduğu gibi, buzağı heykelini İlah edinerek, vermiş oldukları sözden dönerek, Peygamberler'i haksız yere öldürerek, İsa' yı inkâr ve anası Meryem'e de iftira ederek nefislerine karşı işlemiş oldukları zulüm ile, pek çok kimseyi Allah'ın yolundan saptırmaları, riba yemeleri ve insanların mallarına haksız yollarla sahip çıkmaları yüzünden, hem dünyada, hem de ahirette büyük cezaya müstehak olmuşlardır. Tefsir etmekte olduğumuz bu iki ayet-i kerimenin ilkinde, daha önce kendilerine helal kılınmış olan temiz nimetlerin haram kılınması şeklinde beyan olunan dünyevi cezanın, her şeyden önce küfür ve isyan ile nefislerine zulmetmiş olmaları sebebine dayandırıldığı görülmektedir. Pek çok kimseyi Allah'ın yolundan saptırmaları, kendilerine yasaklanmış olan ribayı yemeleri ve insanların mallarına haksız yollarla sahip çıkmaları ise, nefislerine karşı işledikleri zulme atfedilmiş ve birçok temiz nimetin ceza olmak üzere haram kılınmasına zulümden sonra sebep gösterilmiş diğer suç ve günahlardır.

İşledikleri günahların dünyevi cezası olarak birçok temiz yiyeceğin haram kılınmasına, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de işaret olunmuştur. Mesela Al-i İmran suresinin 93. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Tevrat indirilmeden önce İsrail (Yakub)' un kendisine haram kıldığı şeyler dışında bütün yiyecekler İsrail oğullarına helal idi."* Fakat günaha dalmaları ve haddi aşmaları yüzünden, ceza olmak üzere bu yiyeceklerden birçoğu onlara haram kılınmıştır. En'âm suresinin 146. ayetinde, onlara haram kılınan bu yiyeceklere işaret olunarak şöyle buyurulmuştur: *"Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kılmıştık. Keza sığır ve koyunun, sırtlarının, yahut bağırsaklarının taşıdığı, yahutta kemiğe karışan yağlar hariç, iç yağlarını da haram kılmıştık. İsyanlarından dolayı onları böyle cezalandırmıştık. Biz, şüphesiz, (her söylediğimizde) sadığız".*

Tevrat (Levililer, bab 11)' ta Yahudilere haram kılınan kara ve deniz hayvanlarıyla kuşlardan oluşan geniş bir isim listesi görmek mümkündür. Tefsir ettiğimiz ayet-i kerimede ise, haram kılınan yiyecekler açıklanmamış, müphem bırakılmıştır. Çünkü ayetin siyak ve sibakı, Yahudilerin küfür ve isyanları sebebiyle müstehak oldukları cezanın beyanına müteallık olup, haram kılınan yiyeceklerin beyanı kasdedilmemiştir.

Ayet-i kerimede "yoldan saptırmak" manasında tercüme ettiğimiz *sudud (sadd)* kelimesi, menetmek, engel olmak manasında olup hem lazım, hem de mütaddi olarak kullanıldığı için bazı müfessirler, Yahudilerin Musa'ya birçok defalar karşı gelmeleri ve onun emirlerini dinlememeleri sebebiyle, bu ibareye "Allah'ın yolundan sapmış" manası vermişlerdir. Maamafih kelime, ister lazım manada alınıp Yahudilerin kendi kendilerini Allah'ın yolundan saptırmış, yani sapmış oldukları kabul edilsin, ister müteaddi manada alınıp başkalarını Allah'ın yolundan saptırdıkları kabul edilsin, her iki halde de cezaya müstehak oldukları muhakkaktır ve bu cezayı dünyada ve ahirette mutlaka göreceklerdir.

Cezaya müstehak olmalarının bir başka sebebi, kendilerine yasaklandığı halde ribayı almalarıdır. Biz, bugün Yahudilerin ellerinde bulunan

Tevrat'ın Musa tarafından yazılan gerçek Tevrat olduğuna elbette inanmıyoruz. Gerçek Tevrat'ın kaybolduğu, bugün elde bulunanın ise, muhtelif devirlerde, muhtelif müellif ve mürettipler tarafından rivayet, hikâye, tarih ve şairane sözler tarzında yazılmış bir kitap olduğu, bizzat Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından da kabul edilen bir gerçektir. Böyle olduğu halde, bu kitapta bile Yahudilerin riba almaktan menedildiklerini gösteren izlere rastlamak mümkündür. Ancak bu men veya yasağın, sadece kendi milletleri için geçerli olması, yabancılardan ise, ribanın alınabileceğine izin verilmesi, şüphesiz büyük bir tahrif eseridir. Mesela Çıkış (22/25)' ta şöyle denilmiştir: *Eğer kavmıma, yanında olan bir fakire, ödünç para verirsen, ona murabahacı olmayacaksın; onun üzerine faiz koymayacaksın*". Levililer (25/35)' de: *"Ve eğer kardeşin fakir düşer ve senin yanında zayıf olursa, ona yardım edeceksin; senin yanında garib ve misafir gibi yaşayacak. Ondan faiz ve kâr alma, ve Allah'tan kork; ta ki kardeşin senin yanında yaşasın. Ona gümüşünü faizle vermeyeceksin, ve zahireni ona kârla vermeyeceksin*". Tasniye (23/19)' de: *"Para faizi olsun, zahire faizi olsun, yahut ödünç verilen her şeyin faizi olsun, faizle kardeşine ödünç vermeyeceksin. Yabancıya faizle ödünç verebilirsin; fakat kardeşine faizle ödünç vermeyeceksin."* denilmiş; buna rağmen bazı Peygamberler'e atfedilen sözlerde faiz yasağı genel manada zikredilip Yahudilere tahsis edilmemiştir. Mesela Davud'un (as) Mezmur'u (15/5)'nda: *"(O ki) parasını vermez, suçsuza karşı rüşvet almaz; bunları yapan asla sarsılmıyacaktır."* Süleyman'ın Meselleri (28/8)' nde: *"Faiz ve kâr ile malını artıran adam, onu yoksullara acıyan için biriktirir."* Hezekiel (18/8)' de de: *"(Ve bir adam ki, salih olur) faizle para vermez ve murabaha kârı almaz, elini kötülükten alıkor..."* denilmiştir.

Yahudilerin dünya ve ahirette cezalandırılmalarını gerektiren diğer bir davranışları da *"İnsanların mallarını haksız yolla yemeleri"* dir. Bakara suresinde *"Aranızda birbirinizin mallarını bile bile haksızlıkla yemeyin."* mealindeki 188. ayetin tefsirinde de belirttiğimiz gibi, başkalarına ait malı batıl yolla, ve haksız şekilde yemek, o mala bu yolla sahip olup ondan faydalanmak demektir. Rüşvet, dolandırıcılık, hırsızlık ve halk dilinde yerleşmiş deyimiyle kitabına uydurup hak edilmeyen mala hak etmiş gibi sahip olmak, malın batıl yolla yenilmesi manasına gelir. Al-i İmran suresinin 75. ayetinde kitap ehlinden söz edilirken, şöyle denilmiştir: *"Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki, onlara tonlarca mal emanet etsen, onu sana aynen geri verirler. Yine onlardan öyle kimseler de vardır ki, onlara da bir dinar emanet etsen, başlarında dikilip durmadıkça onu sana geri vermezler. Bu, onların, ümmi (Arab)ların (malını yemek) hususunda üzerimize düşen bir sorumluluk yoktur, demelerindendir. Böylece onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler"*. Yukarıda naklettiğimiz Tevrat metinlerinde de görüldüğü gibi, Yahudilerin yabancılardan faiz almayı caiz gördükleri gibi, ümmi saydıkları yabancıların mallarına hainlik etmeyi ve batıl yollarla onları yemeyi de mubah saydıkları anlaşılmaktadır. Gerçek olan şudur ki, ne derece batıl olursa olsun, hiçbir din, başkalarına ait mallara batıl ve haksız yollarla sahip çıkmaya cevaz vermez ve mensuplarını buna teşvik etmez. Fakat dinlerini de tahrif ederek başkalarının mallarına sahip çıkanlar yine insanlardır. Nitekim biraz önce zikrettiğimiz ayet mealinden de anlaşıldığı gibi, kitap ehlinden bazı kimseler ve tabiatıyla Yahudiler, faizde olduğu gibi, ümmi saydıkları yabancıların mallarını batıl yollarla yemeyi kendilerine mubah saymışlardır.

İşte Yahudilerin yukarıdan beri sayılan bu isyankâr davranışları ve küfürleri sebebiyle, hem dünyada hem de ahirette cezalandırılmaları, artık kaçınılmaz olmuştur. Birtakım temiz yiyeceklerin kendilerine haram kılınması, dünyadaki cezalarının bir kısmıdır. Ahırette ise, Peygamberlerden bir kısmına inanmamak, bir kısmını da öldürmek suretiyle işledikleri küfrün cezasını acı bir şekilde çekeceklerdir. Zira Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin sonunda da beyan buyurduğu vec-

hile, kafirler için elim bir azap hazırlamıştır. Bu azaptan kaçış ve kurtuluş yoktur.

Ancak Yahudiler hakkında umumi manada gelen bu hüküm, ferden ferda, bütün Yahudi olanları şamil midir? Bunların arasında hiç istisnaları yok mudur? Musa'nın (as) hayatta bulunduğu dönemde yaşayarak Musa'ya (as), İsa'nın (as) hayatta bulunduğu dönemde yaşayarak İsa' ya (sas.) ve nihayet Muhammed (sas.)' in hayatta bulunduğu dönemde yaşayarak Muhammed (sas.)'e iman eden ve Allah'ın ilk Peygamber'den son Peygamber'e kadar tebliği ile görevlendirdiği tek ve yegâne din olan İslam çerçevesi içinde yaşayan ve Müslüman olan hiçbir Yahudi yok mudur? Elbette vardır ve bu gibileri için elbette herhangi bir ceza söz konusu değildir. Nitekim Allah Teâlâ, isyan ve küfürle yollarını şaşırmış olan Yahudilerin dünya ve ahiretteki akibetlerini beyan ettikten sonra, hakkıyla iman etmiş olanlardan da söz ederek şöyle buyurmuştur:

[162] Fakat yine onlardan ilimde temayüz edenler ve müminler, sana indirilen (Kitab) e ve senden öncekilere indirilen (kitap) lere iman ederler; ya namazı dosdoğru kılıp zekatı verenler; Allah'a ve ahiret gününe de inananlar.. İşte onlara büyük bir mükafat vereceğiz.

162 Şüphe yoktur ki, Ehl-i Kitab'ın hepsi de bir değildir. Bunların arasında Allah'a, aralarında hiçbir ayrım yapmadan Peygamberler'ine, kitaplarına ve ahiret gününe halis bir iman ile inanmış olanlar elbette vardır. Nitekim Allah Teâlâ da Al-i İmran suresinin 113. ayetinde buna şahitlik ederek şöyle buyurmuştur: *"Kitap ehlinin hepsi de bir değildir. Onlardan hakka yönelmiş öyle bir cemaat vardır ki, gece vakti secde edip Allah'ın ayetlerini okurlar. Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emredip kötülükten nehyederler ve hayır işlerinde yarışırlar. İşte bunlar, salih kişilerdendirler. Onlar, yaptıkları hiçbir hayırlı işin sevabından asla mahrum edilmiyeceklerdir. Allah, takva sahiplerini hakkıyla bilendir".*

Aynı manada gelen bu ayet-i kerimede de, Yahudilerden ilimde temayüz etmiş kimselere işaret olunarak bunların, dinde atalarını taklit etmek değil; fakat akıllarını kullanmak suretiyle Allah katında sahih olan gerçek dine yöneldikleri ve tıpkı Müslüman müminler gibi ve onlarla birlikte Allah tarafından gönderilen bütün Peygamberler'e iman ettikten sonra, bu Peygamberler'e gönderilen kitaplara da sahih bir iman ile iman ettikleri bildirilmiştir. Ayet-i kerimede, *"Sana ve senden önceki Peygamberler'e indirilen (kitap)lara iman ederler."* buyurulmuş olmasından, hitabın Hazreti Peygamber'e yöneltildiği kolayca anlaşılır. Binaenaleyh Yahudiler arasında din ilimlerinde temayüz etmiş, aklını kullanabilen öyle kimseler de vardır ki, ey Peygamber, bunlar senin ümmetinden olan diğer müminlerle birlikte sana indirilen Kur'an'a iman ettikleri gibi, senden önce Musa, İsa ve diğer Peygamberler'e indirilen kitaplara da iman ederler. Heva ve heveslerine kapılarak ve kavmiyetçilik yaparak Allah ile Peygamberler'i arasını ayırmazlar; veya Allah'ın Peygamberler'i arasında ayrım yapmazlar.

Tefsirlerde, İbn Abbas'tan naklen zikredilen bir habere göre, bu ayet-i kerime, Abdullah İbn Selam, Sa'lebe İbn Sa'ye, Useyd İbn Sa'îd, Esed İbn Ubeyd gibi Yahudi ileri gelenlerinden bir cemaatin Yahudiliği terkedip İslam'a girmeleri üzerine nazil olmuştur.

Allah Teâlâ, Yahudiler arasında bulunan bazı kimselerin imanlarını tavsif ettikten sonra, bunlardan bilhassa salih amel sahiplerine de işaret etmiş ve medih makamında, *"Namazı dosdoğru kılıp zekatı verenler; Allah'a ve ahiret gününe iman edenler!"* diyerek en güzel akibetle onları müjdelemiştir. Zira en mükemmel iman, arkasında salih amel olan imandır. Salih amellerin başında ise, namazı hiç kusursuz eda etmek gelir. Namazını kusursuz eda eden kimseden de, kötü ve çirkin amel sadır olmaz. Nitekim Allah Teâlâ, Ni-

sa suresinin 123. ayetinde, kuru kuru övünerek ve boş hayaller kurarak cennete girilemeyeceğine işaret ettikten sonra, bunu takip eden ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Erkek olsun kadın olsun, her kim mümin olarak iyi işler işlerse, işte böyleleri cennete girerler ve zerrece haksızlığa uğramazlar"*. İşte böyleleri için cennette o derece büyük bir ecir, o derece büyük bir mükafat vardır ki, bu ecir veya mükafatın kemiyet ve keyfiyetini Allah'tan başka hiç kimse bilmez.

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ۚ ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ
قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ۚ ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ
وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ
بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

[163]Biz, Nûh'a ve ondan sonraki Peygamberler'e vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Keza İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyetmiş, Davud'a da Zebur'u vermiştik.

[164]Daha önce (kıssalarını) sana anlattığımız Peygamberlerle,anlatmadığımız başka Peygamberler'e de vahyettik. Allah, Musa'ya da hitap ederek (onunla) konuştu.

[165](Keza gönderilen) Peygamberlerden sonra, insanların, Allah'a karşı (özür olarak ileri sürebilecekleri) bir delilleri bulunmaması için müjdeleyen ve korkutan Peygamberler gönderdik. Allah, Aziz'dir, Hakim'dir.

[166]Bununla beraber Allah, sana indirdiği (Kur'an)'na şahitlik eder ki, onu bizzat kendi ilmiyle indirmiştir. (Buna) melekler de şahitlik ederler. Fakat şahit olarak Allah yeter.

Bu ayet-i kerimelerin de, bundan önceki ayet-i kerimeler gibi umumi manada Ehl-i Kitap ile ilgili oldukları ve onların küfür ve isyanlarına karşı delil olarak getirildikleri anlaşılmaktadır. Daha önceki ayet-i kerimeler yeniden hatırlanacak olursa diyebiliriz ki: Söze, Ehl-i Kitab'ın Allah ile Peygamberler'in arasını ayıran ve bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr eden sapık inançların zikriyle başlanmış, sonra da Hazreti Peygamber'e iman hususunda takındıkları inat ve isyankâr tavırlar açıklanmıştı. Bilhassa Yahudilerin, Hazreti Peygamber'den, Peygamberliğinin delili olmak üzere gökten bir kitap indirmesini istemeleri, ona inanma arzusunun değil; fakat içlerini dolduran inat ve isyanın bir neticesi idi ve bu sıfat, onlara, atalarından intikal etmişti. Nitekim ataları da Allah'ı ayan beyan kendilerine göstermedikçe Musa'ya inanmayacaklarını ileri sürmüşler, İsa'yı inkâr, anasına da iftira etmişlerdi. Hatta daha da ileri giderek İsa'yı öldürmeye çalışmışlar, sonra da öldürdüklerini iddia etmişlerdi. İşte Ehl-i Kitab'ın bütün bu çirkin davranışları, küfür ve isyanları, eğer Peygamberler'e inanmak hususunda kendilerini ikna edecek ve inanmalarını sağlayacak delil yokluğundan, yahut yetersizliğinden ileri gelmiş olsaydı, en azından Hazreti Peygamber'e karşı bu küfür ve isyan hareke-

tine kalkışmazlar, atalarını takliden onların sapık yoluna girmezlerdi. Çünkü hiçbir Peygamber, Hazreti Peygamber kadar nübüvvet ve risaletine delalet edecek ikna edici açık ve kesin delillerle gelmemiştir. Bu delillerin en barizi, Allah'ın bütün Peygamberler'e vahiy ile hitap etmesi ve insanoğlunun vahiy olmadığı takdirde bilmesi mümkün olmayan gayba ait gerçekleri bildirmesidir. Birbirinden asırlarca önce veya sonra gelen bütün Peygamberler, az veya çok, Allah'ın vahyine mazhar olmuşlar ve hepsi de tek bir ağızdan konuşuyormuş gibi, kavimlerini Allah'ın bir asılda birleşen ve tek olan dinine davet etmişlerdir. Bu itibarla eğer Ehl-i Kitap, iddia ettikleri gibi, kendi Peygamberler'ine tam ve gerçek bir iman ile iman etmiş olsalardı, şüphe yoktur ki bu iman, onlara, Allah'ın son Peygamber'i Muhammed (sas.)'e de iman etmenin yolunu açardı; çünkü o da Rabbinden, kendinden önceki Peygamberler'in aldığı vahyin aynını almış ve insanlara geçmişlerini ve geleceklerini bu vahiyle apaçık gösteren ve hiçbir Peygamber'e nasip olmayan tam ve mükemmel bir Kitap bırakmıştır. Allah, bu Kitab'ın kendi vahyi olduğuna ve bunun doğruluğuna şahitlik ettikten sonra, hâlâ küfürde inat ve israr etmek neye?!

[163] Biz, Nûh'a ve ondan sonraki Peygamberler'e vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Keza İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyetmiş, Davud'a da Zebur'u vermiştik.

163 Evet ey Muhammed! Biz, uluhiyetimize layık mutlak bir irade ve rububiyetimizle mütenasip hudutsuz bir rahmet ile Nûh'a ve ondan sonra gelen Peygamberler'e nasıl vahyetmişsek, sana da bu Kur'an'ı öyle vahyettik. Kafirlerin sırf sana eza vermek ve işkence etmek için, senden istedikleri şekilde hiçbir Peygamber'e gökten yazılı bir kitap indirmedik. Sana ve senden önceki Peygamberler'e indirdiğimiz bütün kitaplar, gizli ve süratli bir ilam (bildirme) olan vahyin tabii bir neticesidir. Binaenaleyh senden önceki Peygamberler'e ve onlara indirilen kitaplara inandıklarını iddia eden Ehl-i Kitap, eğer bu iddialarında sadık ve samimi olsalardı, o Peygamberler'e vahyettiğimiz gibi sana da vahyettiğimize inanırlar, hem Peygamberler'imiz, hem de onlara gönderdiğimiz vahiy arasında bir ayrım yapmazlardı. Nitekim biz, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da aynı şekilde vahyetmiştik. Bunlardan İbrahim, gerek Ehl-i Kitap ve gerekse Araplar nazarında büyük bir kıymete sahipti ve hepsi de onun soyundan gelmekle övünüyorlardı. Filhakika Yakup, İshak'ın oğlu ve İbrahim'in de torunu idi ve İsrail lakabıyla şöhret kazanmıştı. Bütün Ehl-i Kitap Peygamberler'i de Yakub'un soyundan gelmişlerdi. İbrahim'in diğer oğlu İsmail ise, Yakub'un amcası idi ve son İslam Peygamber'i Muhammed (sas.) de onun soyundan gelmişti; böylece Peygamberlik de, Yakupoğullarından (İsrailoğulları) İsmailoğullarına intikal etmiş oluyordu. Ayet-i kerimede *esbat* olarak geçen ve bizim "torunlar" olarak tercüme ettiğimiz Peygamberler ise, Yakub'un on oğlu ile, oğlu Yusuf'un iki oğlu olmak üzere on iki kişiden gelen bir soydur ki, bunların her biri, Araplarda, İsmail soyundan gelen bir kabileye tekabül ediyordu. Netice itibariyle, gerek İsrail lakabıyla tanınan ve Yakup soyundan gelen Ehl-i Kitap ve gerekse İsmail soyundan gelen Araplar, İbrahim Peygamber'de birleşiyorlardı ve bu sebeple hepsi de, İbrahim soyundan gelmekle övünüyorlardı.

İşte yukarıda adı zikredilen bütün bu Peygamberler, kavimlerini Allah'ın tek olan dinine davet etmekle görevlendirilmişler ve bu görevin yürütülebilmesi için hepsi de Allah'ın vahyine mazhar olmuşlardır. Bu vahiyler, sonradan toplanıp yazılabildiği takdirde ortaya bir kitap çıkmış, yazılamamışsa kaybolup gitmiştir. Nitekim Davud'a

(as) gönderilen vahiylerle nasıl Zebur denilen bir kitap meydana gelmişse, Musa'ya ve İsa'ya gönderilen vahiylerle de Tevrat ve İncil denilen kitaplar oluşmuştur. Ne var ki bu kitaplar, vahiy sırasında yazılmayıp asırlarca sonra halk arasında dolaşan söylentilerden oluşturulduğu için birer vahiy mahsulü olmaktan çıkmış, onları yazanların görüş ve düşünceleriyle şekillenen bir çeşit dinî, tarihî kıssalar haline gelmiştir.

İşte bu Peygamberler, Peygamberlik görevlerinin tabii bir gereği olarak, nasıl Allah'tan vahiy almışlar veya başka bir ifadeyle kendilerine Allah tarafından nasıl birer kitap verilmişse, son Peygamber Muhammed (sas.) de aynı şekilde Rabbinin vahyine mazhar olmuş ve bu vahiyleri bizzat kendisi yazdırdığı ve yazılışında büyük dikkat ve titizlik gösterdiği için de, içerisine hiçbir beşer sözünün karışmadığı, yalnız Allah kelamından oluşan bir Kitap, yani Kur'an-ı Kerim ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh daha önce gelip geçmiş Peygamberler'e gönderilen vahiyle, son Peygamber Muhammed (sas.)'e gönderilen vahiy arasında mana ve mahiyet bakımından hiçbir fark yoktur ve ondan, Peygamberliğinin delili olmak üzere gökten yazılı bir kitap indirmesini istemek abestir.

Peygamberlik görevinin tabii bir gereği olarak, bütün Peygamberler'e gönderilen vahyin, mana ve mahiyet bakımından aynı olduğunu gözönünde bulundurarak vahiy hadisesini burada kısa da olsa açıklamakta fayda vardır.

Vahiy, lugatta, bir şeyi gizli ve süratli bir şekilde bildirmek manasına gelir. Şeriat dilinde ise, Allah Teâlâ'nın, insanlara duyurulmasını istediği şeriat ahkâmını Peygamber'ine bildirmesinden ibarettir. Buna göre Peygamber, insanlara duyurulacak olan İlahî ahkâmı Allah Teâlâ'dan vahiy yolu ile alan ve insanlara tebliğ edip duyuran bir aracı veya bir elçidir. Bu elçilik görevi, her insanın ferden ferda Allah'tan vahiy almasının mümkün olmaması dolayısıyla zaruri olarak doğmuş, Allah Teâlâ da, ilk insanın yaratılışından itibaren, çeşitli dönemlerde dilediği kullarından birini elçi veya Peygamber olarak görevlendirmiş ve dilediği hükmü, emir veya nehyi ona vahyetmiştir.

Şûrâ suresinin 51. ayetinde açıklandığına göre, vahiy üç şekilde tecelli eder ve Allah Teâlâ, bildirilmesini istediği şeyi bu üç şekilden biriyle Peygamber'ine bildirir. Bu ayet-i kerime şöyledir: *"Allah'ın bir insanla karşılıklı konuşması asla olacak şey değildir. Ancak ya vahiy (ilham) yoluyla, ya da perde arkasından konuşur; yahutta bir elçi gönderir ve izniyle dilediğini vahyeder"*. Ayet-i kerimeyle bildirilen bu üç vahiy şeklinden birincisi olan *ilham*, bildirilmesi istenen şeyin bir defada ve süratle Peygamber'in kalbine ilka edilmesidir. İlka'ın hemen akabinde, Peygamber'in kalbinde bir ilm-i yakîn hasıl olur ve Peygamber, kendisine hemen ilham olunan şeyin Allah katından gelen bir vahiy olduğunu bilir. İlhamın, Peygamber'e yakaza halinde geldiği gibi uyku halinde geldiği de olur. Vahyin ikinci şekli, Peygamber'in, Rabbini görmeksizin perde arkasından O'nun kelamını işitmesidir. Nitekim Tâ-Hâ suresinin 10-14 üncü ayetlerinde de açıklandığı gibi, Musa'ya (as) risalet görevi verildiği sırada *bir ateş görmüş ve ailesine: "Siz durun; ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getiririm; yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum." demişti. Ateşin yanına geldiği zaman kendisine şöyle seslenilmişti: "Ey Musa! Ben senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar; sen mukaddes vâdide, Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim; sana vahyolunanı dinle. Gerçek şudur ki, ben Allah'ım. Benden başka İlah yoktur. Bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl"*. Allah Teâlâ, bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi, Musa (as) ile konuştuğu zaman, ona görülmeyeceği bir yerden hitap etmiş ve Musa O'nu görmemişti. Â'râf suresinin 143. ayeti de, Allah Teâlâ'nın böyle bir vahyine, yani kendisini göstermeden Peygamber'ine hitabına ve onunla konuşmasına delalet eder: *"Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşuncademişti ki: Rabbim, bana kendini göster, sana bakayım. Rab-*

bi da şöyle buyurmuştu: Sen beni asla göremezsin; fakat dağa bak; eğer yerinde durursa beni görecek-sin. Rabbi dağda tecelli edince onu darmadağın etmiş, Musa da baygın bir vaziyette düşmüştü. Kendine keldiği zaman da şöyle demişti: Seni tenzih ederim. Sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim".

Hazreti Peygamber'in miraç gecesi Rabbinin huzuruna çıkıp da beş vakit namazın farz kılındığı sırada O'nun kelamını işitmesi de böyle olmuştur; yani Allah Teâlâ Peygamber'ine perde arkasından hitap etmiştir.

Vahyin üçüncü şekli, Allah Teâlâ'nın, Peygamber'ine bildirilmesini istediği şeyi bir melek vasıtasıyla bildirmesidir. Bu da çeşitli şekillerde vuku bulmuştur. Buhârî (*Sahih*, I. 91 vd.)'nin bir hadisinden öğrendiğimize göre Hazreti Peygamber, kendisine vahiy getiren Cebrail adındaki meleği, nadiren de olsa, ya kendi hakiki suretinde görmüş, ya da melek, beşer suretine bürünerek ona gelmiştir. Onun beşer suretine büründüğü hallerde, sahabeden Dıhyetu'l-Kelbî'ye benzediği bilinmektedir.

Bazan da meleğin hiç görünmeden vahiy getirdiği olmuştur. Bu gibi durumlarda Hazreti Peygamber, onun geldiğini şiddetli bir çıngırak sesi gibi bir sesten anlıyordu. Mahiyetini ancak Allah'ın bildiği bu sesi, Hazreti Peygamber'in yanında bulunanlar işitmezlerdi. Fakat onlar bunu, Hazreti Peygamber'in üzerine çöken ağırlıktan ve alnından fazla miktarda akan terden anlarlardı. Öyle ki, onun bu halini anlatan eşi Hazreti Aişe, yukarıda işaret ettiğimiz hadiste şöyle demişti: "Çok soğuk bir günde vahyin ona gelişini gördüm. Sanki alnı ter olmuş akıyordu".

İşte, Hazreti Peygamber'e ve ondan önce gelip geçmiş bütün Peygamberler'e Allah tarafından gönderilen vahiy, açıklamaya çalıştığımız bu şekillerde gelmiş ve onlara verilen kitaplar da, bu şekilde gelen vahiylerle oluşmuştur. Ancak burada şuna işaret etmek gerekir ki, Kur'an-ı Kerim, Şuarâ suresinin 192-195. ayetlerinde de beyan edildiği üzere, yalnız Cebrail (as) tarafından getirilmiş, başka bir vahiy şekline ihtiyaç hasıl olmamıştır. Allah Teâlâ, bu ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki Kur'an, âlemlerin Rabbinin indirdiği (bir kitap)tır. Uyarıcılardan olman için (ey Muhammed!) onu senin kalbine apaçık bir Arapçayla er-Ruhu'l-Emin (Cebrail) indirmiştir".*

[164] Daha önce (kıssalarını) sana anlattığımız Peygamberlerle, anlatmadığımız başka Peygamberler'e de vahyettik. Allah, Musa'ya da hitabederek onunla konuştu.

164 Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine hitap etmeye devamla daha başka Peygamberler gönderdiğini ve bunlara da diğerleri gibi vahyettiğini haber vererek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Bu surenin nüzulünden önce inzal ettiğimiz surelerde isimlerini zikredip kıssalarını sana anlattığımız Peygamberler'den başka daha birçok Peygamber gönderdik. Sırası geldikçe onların bazılarının isimlerini zikredecek, bazılarının da kıssalarını anlatacağız. İsmini zikretmiş olalım veya olmayalım, yahut kıssasını anlatmış olalım veya olmayalım, kimi Peygamber olarak göndermiş isek, ona mutlaka vahyettik ve görevini bildirdik.

Bu ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre, Allah Teâlâ, insanlık tarihi boyunca çeşitli kavimlere zaman zaman Peygamberler göndermiş ve bu Peygamberler'e emir ve nehiylerini vahyederek kavimlerin bunlara uymalarını istemiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de, kendilerine Peygamber gönderilen bu kavimlerin hepsini zikretmediği gibi, bu kavimlere gönderilen Peygamberler'in isimlerini de bildirmemiştir. İsimleri bildirilen Peygamberler'in isim listesini tek bir ayette, veya tek bir surede görmek elbette mümkün değildir. Bununla beraber bunlardan bir kısmının bazı surelerde belli bir siyak içinde ve birkaç ayette zikredildiği görülür. Mesela En'âm suresinin 84-86. ayetlerinde İbrahim'den (as) söz edilirken şöyle denilmiştir: *"İbrahim'e, İshak ve Yakub'u ih-*

san ettik; her ikisini de hidayete erdirdik. Daha önce de Nûh'u ve onun neslinden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidayete erdirdik. Biz iyileri işte böyle mükafatlandırırız. Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas hepsi de salihlerendir. İsmail,Yesa, Yunus ve Lut'u da (hidayete erdirip) hepsini de âlemlere üstün kıldık". Bu Peygamberler'den bazılarının kıssalarını da, Hud, Tâ-sîn-mîm ve Şuar surelerinde okumak mümkündür.

Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu sıralarda gerek Araplar ve gerekse Ehl-i Kitap tarafından bilinmeyen öyle kıtalar ve bu kıtalarda yaşayan öyle kavimler vardır ki, Kur'an-ı Kerim, ne bu kavimlerden ve ne de bu kavimlere tarih zamanı içinde gönderilen Peygamberler'den hiç bahsetmemiştir. Mesela Asya'nın doğusunda bulunan Çin, Hindistan ve Japonya ile batıda Avrupa ve dünyanın başka bir kıtası olan Amerika bunlardandır ve buralarda yaşayan kavimler, ilk devirlerdeki Müslümanlara ve Ehl-i Kitab'a tamamıyla yabancı idiler. Başka bir ifadeyle ne Müslümanlar ve ne de Yahudiler ve Hıristiyanlar, kendilerine uzak olan bu ülkeleri ve ülke insanlarını bilmiyorlardı. Onların yaşayışları, davranışları, inanç ve itikatları hakkında hiçbir bilgiye sahip değillerdi. Durum böyle olunca, Hazreti Peygamber'in İslam'a davet ettiği insanlara, hiç tanımadıkları kavimlerden ve bu kavimlere gönderilen Peygamberler'den bahseden ve onların kıssalarını anlatan ayetler okuması hiçbir fayda sağlamaz ve alınabilecek hiçbir ibrete vesile olmazdı. Zira Kur'an-ı Kerim'de, ancak okunduğu zaman düşünebilen akıl sahiplerine faydası dokunan ve ibret alınabilen kıssalara yer verilmiştir. Nitekim Yûsuf suresinin 111. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir: *"Peygamberler'in kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır".* Keza Hûd suresinin 120. ayeti de aynı manayı teyit eder: *Peygamberler'in haberlerinden sana anlattığımız bütün bu kıssalarla senin kalbini pekiştiriyoruz. Ayrıca bu kıssalardan, sana, (dinin esasını teşkil eden) hak ile müminler için bir öğüt ve ibret gelmiştir".* İşte geçmiş kavimlerin ve bu kavimlere gönderilen Peygamberler'in kıssalarından alınabilecek öğütler ve ibretler, onların, İslam'ın ilk anda yayılabileceği çevre insanlarına yabancı ve meçhul olmaları halinde ortadan kalkabilir ve İslam ile karşı karşıya gelen kavimler bu kıssalardan öğüt ve ibret almayabilirlerdi. Bu sebepledir ki Kur'an-ı Kerim, İslam'ın bidayette yayılabileceği çevre insanlarına tamamıyla yabancı ve meçhul olan uzak ülke kavimlerinden hiç söz etmemiş ve onlara gönderilen Peygamber kıssalarına yer vermemiştir. Bununla beraber zikrettiği bütün kıssaları, Filistin merkez olmak üzere buranın çevresinde yaşayan kavimlerle bu kavimlere gönderilen Peygamberler'in hayatlarından seçmiş ve bunları ibret almaları için, birbirini yakından tanıyan komşu kavimlerin idraklarına sunmuştur. Yine bu sebepledir ki, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssaların ağırlık merkezini, İbrahim (as) soyundan gelen Peygamberler ile bunların kavimleri oluşturmuştur. Ve tabiatıyla bu, İbrahim soyundan gelen Peygamberler dışında başka Peygamber bulunmadığı ve uzak ülkelerde yaşamış kavimlere Peygamber gönderilmediği manasına gelmez. Zira aksi bir iddia, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı beyanlara zıt düşer. Mesela Nahl suresinin 36. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz, her ümmete yalnız Allah'a ibadet etmeleri ve şeytandan da sakınmaları için bir Peygamber gönderdik".* Fâtır suresinin 24. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"Şurası muhakkak ki, biz seni, müjdeci ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Zaten hiçbir ümmet yoktur ki, içinde bir uyarıcı bulunmamış olsun".*. İşte bütün bunlar, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren Allah Teâlâ'nın her kavme veya her ümmete birbiri ardınca Peygamberler gönderdiğini ve bu Peygamberler vasıtasıyla onlara Allah'tan başka İlah olmadığını ve yalnız Allah'a ibadet edip tağuttan sakınmalarını emrettiğini açık bir şekilde gösterir. Nitekim Enbiya suresinin 25. ayetinde bu hususla ilgili ola-

rak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*(Ey Muhammed!) Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki, ona, benden başka İlah yoktur; bu itibarla yalnız bana ibadet edin, diye vahyetmiş olmayalım*". Filhakika böyle olmamış olsaydı, insanlığın başlangıcından beri Allah'a şirk koşmuş olan kavimler, kıyamet günü Allah'ın huzurunda toplandıkları zaman, şirklerine mazeret bulmakta güçlük çekmezler ve: "Ey Rabbimiz! Sen bize bir Peygamber gönderip de onun vasıtasıyla Allah'tan başka İlah olmadığını ve yalnız Allah'a ibadet etmemiz gerektiğini bize öğretmiş olsaydın, biz de sana şirk koşmaz ve bugün senin huzuruna suçlu insanlar olarak çıkmazdık." diyebilirlerdi. Nitekim Ta-Ha suresinin 134. ayetinde bu hususa işaret olunarak şöyle buyurulmuştur: "*(Daha önce kendilerine hiç Peygamber gönderilmemiş olan Arapları) Muhammed gelmezden önce helak etmiş olsaydık, muhakkak, Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de zelil ve rezil olmadan önce senin ayetlerine uysaydık, olmaz mıydı? derlerdi*". Zira Allah Teâlâ, İsra suresinin 15. ayetinde de buyurduğu gibi, Peygamber göndermedikçe hiç kimseyi sorumlu tutmaz ve hiç kimseye azap etmez. Fakat Peygamber göndermemek suretiyle kullarını başıboş bırakmış da değildir. Daha önce işaret ettiğimiz ayetlerde de beyan olunduğu üzere, her kavme veya her ümmete mutlaka Peygamber göndermiş; fakat bu Peygamberler'in büyük bir kısmını da Kur'an-ı Kerim'de zikretmemiştir.

Allah Teâlâ, gönderdiği bütün Peygamberler'e yukarıda açıkladığımız şekilde vahyetmiş, Musa (as) ile de doğrudan doğruya ve vasıtasız olarak konuşmuştur. Eğer Musa'ya (as) da diğer Peygamberler'e vahyettiği gibi vahyetmiş olsaydı, halen tefsirini yaptığımız bu ayet-i kerimede *teklim* (konuşma) fiilini Musa'ya (as) tahsis etmeksizin onu da vahyine mazhar olan diğer Peygamberler meyanında zikrederdi. Şûrâ suresinin 51. ayetinde Allah Teâlâ'nın bir insanla perde arkasından konuşması (teklim) vahiy olarak nitelendirildiği ve üç çeşit vahiyden biri olarak zikredildiği gözönünde bulundurulursa, *teklim*'in Musa'ya (as) tahsis edilmesindeki mana kolayca anlaşılmış olur. Buna göre diyebiliriz ki, Allah Teâlâ, diğer Peygamberler'e Cebrail vasıtasıyla vahiy göndermiştir de, Musa'ya (as) bazı vahiylerini perde arkasından ona vasıtasız hitap ederek duyurmuştur. Nitekim daha önce de işaret ettiğimiz Ta-Ha suresinin 10-14. ayetlerinde, Musa (as), gördüğü bir ateşin yanına geldiği zaman kendisine:"*Ben senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar; sen mukaddes vadide, Tuva'dasın. Ben seni seçtim; sana vahyolunanı dinle...*" diye seslenilmiştir ki, bu, Allah Teâlâ'nın Musa ile konuşmasıdır ve "*Sana vahyolunanı dinle.*" denilmek suretiyle bu konuşma da vahiy olarak nitelendirilmiştir.

165 (Keza gönderilen) Peygamberler'den sonra, insanların, Allah'a karşı (özür olarak ileri sürebilecekleri) bir delilleri bulunmaması için müjdeleyen ve korkutan Peygamberler gönderdik. Allah, Aziz'dir, Hakim'dir.

165 Ey Muhammed! Kıssalarını sana anlattığımız ve anlatmadığımız bütün bu Peygamberler'i, iyi amel sahibi müminleri cennetle müjdeleyen, kafirleri de sonu hiç gelmeyecek olan cehennem azabıyla korkutan Peygamberler olarak gönderdik ki, bu Peygamberler'in gönderilmesinden sonra birtakım kimseler çıkıp da küfürleri için mazeret beyan etmesinler; yahut Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir delilleri bulunmasın. Nitekim bundan önceki ayetin tefsirinde de işaret ettiğimiz Ta-Ha suresinin 134. ayetinde açık bir şekilde beyan edildiği gibi "*(Daha önce kendilerine hiç Peygamber gönderilmemiş olan Arapları,) Muhammed gelmezden önce helak etmiş olsaydık, muhakkak: Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de, zelil ve rezil olmadan önce senin ayetlerine uysaydık, olmaz mıydı? derlerdi*". Keza Kasas suresinin 46-47. ayetlerinde belirtildiği gibi "*Musa'ya seslendiğimiz zaman, sen Tur'un yanında değildin. Fakat senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelme-*

miş olan bir kavmi uyarman için ve belki onlar da düşünürler diye, Rabbinden bir rahmet olmak üzere (bunları sana vahiyle bildirdik). Seni onlara gönderdik ki, kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir musibet geldiğinde: Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de, senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık, demesinler.".

Buhârî (*Sahih,* V.194) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2114) tarafından Abdullah İbn Mesud'dan rivayet edilen bir hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Aziz ve Celil olan Allah kadar medholunmaktan hoşlanan hiçbir kimse yoktur. Bunun içindir ki kendisini (en güzel sıfatlarla) medhetmiştir. Mazeret ve tövbe kabulü Allah kadar kendisine hoş gelen hiçbir kimse yoktur. Bundan dolayıdır ki, kitap indirmiş ve Peygamberler göndermiştir".

Gerek tefsir ettiğimiz ayetten ve gerekse diğer ayetlerden ve hadisten anlaşılan mana odur ki, Allah Teâlâ'nın insanoğlunu yeryüzüne hâkim kıldıktan sonra birbiri ardınca Peygamberler göndermesinin hikmeti; hem insanlara doğru yolu göstermek, hem de bu yolda gitmeyip kendi elleriyle işledikleri kötülüklerden dolayı kıyamet günü yakalarına yapışılıp da cezalandırılacakları sırada, Allah'a karşı bir hüccet veya delil olmak üzere mazeret beyan etmelerini önlemektir. Zira Peygamber gönderilmemiş olsaydı, onların elinde "işlediğimiz kötülükler yüzünden cezalandırılacağımızı bilseydik, yahut sen bunları bize bildirip doğru yolu gösterseydin, biz bu kötülükleri hiç işler miydik?" demeleri için haklı bir sebep bulunur, Allah da bu yüzden onları cezalandırmazdı. Nitekim Kasas suresinin 59 uncu ayetinde buna işaret edilerek şöyle denilmiştir: *"Rabbin büyük şehirlerin halkına, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir Peygamber göndermedikçe, hiçbir şehrin helak edicisi olmamıştır. Biz, ancak ahalisi zalim olan şehirleri helak etmişizdir".* İsra suresinin 15. ayetinde ise, daha açık bir ifadeyle buyurulmuştur ki: *"Biz, bir Peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azap etmeyiz.".* İslam ulemasının çoğu Kur'an-ı Kerim'in bu ayetlerine istinaden kendilerine davet ulaşmayan kimselerin, davranışlarından dolayı Allah'ın muahezesinden kurtulacaklarını ileri sürmüşlerdir. Birçok İslam uleması da, dinî mükellefiyetin, Peygamber gönderilmesine mütevakkıf olduğunu ileri sürüp kendilerine Peygamber gönderilmeyen bir kavme iman ve amel-i salihin vacip olmadığını söylerken, bazıları da, Peygamber gönderilmese bile, insanların akıl yardımıyla iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebileceklerini söyleyerek iyi ile amel edip kötüyü de terketmeleri gerektiğini ve Allah Teâlâ'nın da onları, akıllarını iyi yolda kullanıp kullanmamalarına göre muaheze edeceğini ileri sürmüşlerdir.

Kanaatımızca gerçek olan husus şudur ki, tefsirini yaptığımız ayet-i kerimenin de delalet ettiği gibi, Allah Teâlâ'nın Peygamber göndermediği kavimleri küfürleri dolayısıyla cezalandırmayı murat etmesi halinde, bu kavimlerin Peygamber gönderilmemesini hüccet olarak ileri sürmeleri mümkün olduğu gibi, İsra suresinin yukarıda zikrettiğimiz *"Biz bir Peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azap etmeyiz."* mealindeki ayeti gereğince onlara azap etmemesi de mümkündür. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Allah Teâlâ, Zâriyât suresinin *"Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etmeleri için yarattım."* mealindeki 56. ayetinin de delalet ettiği gibi, insanları, kendisini tanımaları ve onların kendisine ibadet etmeleri için yaratmıştır. Eğer kendisine Peygamber gönderilmemiş kavimlerin bulunabileceği düşünülürse, bu takdirde, o kavimlerin Allah hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıkları ve dolayısıyla O'na ibadet etmedikleri anlaşılır ki, bu da, insanın yaratılış gayesine aykırı düşer. Fakat kendilerine Peygamber gönderilen kavimler için durum elbette böyle değildir. Onları yalanlayanlar, ya öldürenler ya onların Allah katından getirdikleri kitaplara inanmayanlar, dünyada ve ahirette Allah'ın en büyük azabını göreceklerdir. Nitekim Ankebût suresinde, muhtelif kavim-

lere gönderilen Peygamberler'den ve bu kavimlerin küfür ve isyanlarından söz ettikten sonra, 40. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"(Bu kavimlerden) her birini kendi günahıyla yakalamışızdır. İçlerinde, üzerlerine taş savuran kasırga gönderdiğimiz kimseler vardır; kendilerini şiddetli bir ses (sayha)nın yakaladığı kimseler vardır; kendilerini yerin dibine geçirdiğimiz kimseler vardır; kendilerini suda boğduğumuz kimseler vardır. Allah, onlara zulmetmemiştir; fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."*. Allah, hiç şüphesiz, kendisine isyan eden ve Peygamberler'ini yalanlayan insanlardan intikam almaktan asla aciz değildir. O, dilediğine dilediği şekilde azap eder ve hiçbir şey O'nun murat ettiği şeyi yapmasına engel olamaz. Çünkü O, Aziz'dir. Her kavme bir Peygamber göndererek iyiyi ve kötüyü, hakkı ve batılı bu Peygamberler vasıtasıyla öğrenmelerini sağlamak suretiyle işledikleri kötülüklere mazeret bulmalarını önleyen de yine Allah Teâlâ'dır. Bu bakımdan O, aynı zamanda hikmet sahibidir.

[166] Bununla beraber Allah, sana indirdiği Kur'an'a şahitlik eder ki, onu bizzat kendi ilmiyle indirmiştir. (Buna) melekler de şahitlik ederler. Fakat şahit olarak Allah yeter.

166 Netice olarak, ey Muhammed, senden önce gönderilen bütün Peygamberler'e nasıl vahyetmiş ve bu vahiyle büyük küçük nasıl kitaplar indirmişsek, sana da aynı şekilde vahyettik ve bu vahiyle Kur'an'ı oluşturduk. Bu itibarla inançsızların sana iman etmek için senden, gökyüzünden yazılı bir kitap indirmeni istemeleri, tam anlamıyla bir samimiyetsizlik örneğidir ve sana gerçekten inanma arzularının neticesi değildir. Zira onlar, kendi Peygamberler'inden de benzeri isteklerde bulunmuşlardı ve onlara indirdiğimiz kitaplara rağmen, yine de tam anlamıyla onlara inanmamışlardı. Şimdi sana gökten istedikleri gibi bir kitap indirsek, onlar yine inanmayacaklardır. Peygamberliğinle ilgili bütün delillerin, en ufak bir şüpheye bile yer vermeyecek derecede açık ve kesin olmasına ve sana indirilen kitapla senden önceki Peygamberler'e indirilen kitapların aynı cinsten gelmesine rağmen, sana indirilen Kitab'a şehadet etmemeleri, küfür üzerindeki inat ve ısrarlarındandır. Fakat onların Kitab'a şehadet etmemeleri, onun kıymetinden hiçbir şey eksiltmez; zira Allah onu sana indirdiğine, onun kendi katından, kendi ilminden ve kendi kelamından olduğuna şehadet etmektedir. Nitekim o Kitap'ta gayba ait öyle haberler vardır ki, bunları Allah'ın kendi hudutsuz ilminden haber vermemesi halinde, ne senin ve ne de başka bir kimsenin onları bilmesi ve onlardan haber vermesi asla mümkün değildir. İşte gelip geçmiş kavimler, bu kavimlere gönderilen Peygamberler ve bunlara ait ibret verici kıssalar...Hud suresinin 49 uncu ayetinde de ifade edildiği gibi, ey Muhammed, *"Bunlar sana vahyettiğimiz gayba ait haberlerdendir. Bundan önce ne sen ve ne de kavmin bunları bilmiyordunuz. Bu itibarla sabret; akibet elbette Allah'tan sakınanlar içindir"*. Keza sen, sana vahiy yoluyla indirilen Kur'an-ı Kerim'deki bu kıssaları, bu hudutsuz ilmi, başka bir kitaptan okuyup almış da olamazsın. Ankebût suresinin 48. ayetinde de beyan edildiği üzere, *"(Ey Muhammed!) Kur'an'dan önce sen, herhangi bir yazı okumuş değildin; onu elinle de yazmamıştın. Aksi halde o batıla uyanlar, şüpheye düşerlerdi"*. Keza Şûrâ suresinin 52. ayetinde de denildiği gibi *"...Önceden sen, kitap nedir, iman nedir bilmiyordun. Fakat biz, o Kitab'ı, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle hidayet edeceğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz sen de bu Kitap vasıtasıyla insanları dosdoğru yola iletiyorsun"*. Dinî, edebî, siyasî, hukuki, ictimai ve tabii ilimlerin, hiçbir insanın ihata edemeyeceği bir genişlikte ve eşsiz bir üslupla anlatıldığı bu Kitab'a Allah şehadet ettiği gibi, onu sana getiren melekler de şehadet ederler. Fakat Allah, onun kendi katından ve kendi ilminden olduğuna şehadet ettikten sonra, meleklerin şahitliğine ne gerek var? Allah'ın şahitliği yeter; O'nun şahitliği, hak olan ve en doğru olan şahitliktir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ
اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرًا
﴿١٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلهِ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

[167](Muhammed'i ve ona indirilen Kur'an'ı) inkâr edenler ve (insanların kalplerine şüphe sokarak onları) Allah'ın yolu (İslam) dan alıkoyanlar, şüphesiz çok büyük bir sapıklığa düşmüşlerdir

[168]İnkâr edenleri ve zulüm işleyenleri, Allah, elbette bağışlamayacak ve onları doğru yola iletmeyecektir.

[169](Onları ilteceği yol) ancak, içinde ebediyyen kalacakları cehennem yoludur. Bu da, Allah'a göre çok kolaydır.

[170]Ey insanlar! Rasul size Rabbiniz katından Hakk (Kur'an)' ı getirmiştir. O halde, kendi iyiliğiniz için (ona) iman edin. Eğer inkâr ederseniz, (biliniz ki) göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Hazreti Peygamber'e iman etmemek için direnen ve bu direnişlerini de, vaktiyle kendi Peygamberler'ine karşı ileri sürdükleri akılsızca isteklere benzer birtakım talep ve davranışlarla açığa vuran Ehl-i Kitab'a ve özellikle Yahudilere karşı her aklı başında olan insanı ikna edebilecek deliller serdetmiş ve bu delillerin ışığında, Kur'an-ı Kerim'in kendi katından ve kendi ilminden neşet etmiş bir kitap olduğuna ve bu kitabın indirildiği Muhammed (sas.)' in de kendi Peygamber'i bulunduğuna bizzat şehadet etmişti. Allah Teâlâ'nın Ehl-i Kitab'a karşı serdettiği delillerin başlıca dayanağı, gelip geçmiş bütün Peygamberler'e nasıl vahyetmişse, Hazreti Muhammed'e de aynı şekilde vahyetmiş olmasıydı. Bu bakımdan vahiy, adları zikredilen veya edilmeyen, yahut kıssaları anlatılan veya anlatılmayan bütün Peygamberler'in müşterek özellikleri ve başlıca Peygamberlik deliliydi. Bu ise, aralarında hiçbir ayrım yapmadan hepsine de inanmayı gerektiriyordu.

Allah Teâlâ'nın Peygamberler'e inanmak hususunda Ehl-i Kitab'a karşı serdettiği bu açık ve kesin delilden sonra, sözün gelişi, bu delile rağmen yine de küfürlerinde israr eden ve Peygamberler arasında ayrım yaparak bir kısmına inanıp bir kısmına ve özellikle Allah'ın Peygamberliğine şahitlik ettiği Muhammed (sas.)' e inanmayan kimselerin akibetlerini beyan olmalıydı. İşte yukarıdaki ayetler, bu kafirlerin hallerini ve akibetlerini ortaya koyarak onları en şiddetli bir şekilde tehdit etmek maksadıyla nazil olmuştur. Binaenaleyh ister Yahudi olsun, ister Hıristiyan olsun, Ehl-i Kitap'tan olan her fert, Allah'ın şahitlik ettiği son Peygamber'i Muhammed (sas.)' e ve ona indirilen Kur'an'a iman etmekle mükelleftir. İman etmediği takdirde, akibeti, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Bu küfrüne rağmen, bazı şaşkın Müslümanların, onu yine de mümin addederek cennete layık görmeleri bile, böylelerini cehennemden kurtaramayacaktır.

[167] (Muhammed'i ve ona indirilen Kur'an'ı) inkâr edenler ve (insanların kalplerine şüphe sokarak onları) Allah'ın yolu (İslam') dan alıkoyanlar, şüphesiz çok büyük bir sapıklığa düşmüşlerdir.

[168] İnkâr edenleri ve zulüm işleyenleri, Allah, elbette bağışlamayacak ve onları doğru yola iletmeyecektir.

[169] (Onları ileteceği yol) ancak, içinde ebediyyen kalacakları cehennem yoludur. Bu da, Allah'a göre çok kolaydır.

167 Açık ve kesin bütün delillere rağmen Muhammed (sas.)' in Peygamberliğine ve insanları, bir cüzünün ve hatta bir ayetinin benzerini bile getirmekten aciz bırakmasına, Allah'ın bizzat kendi ilminden ve kendi kelamından olduğuna ve Peygamber'i Muhammed (sas.)' e vahiy yolu ile indirdiğine şahitlik etmesine rağmen, Kur'an-ı Kerim'i inkâr edenler ve Allah'ın yolu olan İslam'a sülûk etmek ve hidayete ermek isteyenleri, akıllarını çelip kandırarak Allah'ın hak yolundan saptıranlar, çok daha büyük bir sapıklık içindedirler. O derecede ki, bunların hak yolu bulmaları ve hidayete ermeleri artık mümkün değildir.

168 İşte Allah'ın Peygamber'i Muhammed (sas.)' i ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'i inkâr eden ve bu küfürleriyle hem nefislerine ve hem de akıllarını çelip kandırarak hak yoldan saptırdıkları insanlara zulmeden bu kafirleri Allah'ın bağışlaması olacak işlerden değildir. Zira küfrü ve zulmü bağışlamak, Allah'ın sünnetine aykırıdır. Bunları nasıl bağışlasın ki, bağışlandıktan sonra kafir ve zalimin toplum içindeki fesadı daha çok artar; küfür ve zulüm daha çok yaygınlaşır. Aynı zamanda kafiri imana özendirecek, mümini de küfürden sakındıracak hiçbir unsurun kalmaması sebebiyle, iman ile küfür, yahut mümin ile kafir arasındaki fark da ortadan kalkar.

Allah Teâlâ'nın kafir ve zalim olanları bağışlaması mümkün olmadığı gibi, bunları hidayet etmesi ve hak olan yola, İslam'ın yoluna iletmesi de mümkün değildir. Çünkü bunlar, hak yola iletildikten sonra, bu yol üzerinde daim olmalarını sağlayacak istidattan mahrumdurlar. Aksine bütün amelleri, onları bu yoldan uzaklaştıracak ve kendilerini, içinde ebediyyen kalacakları cehennemin alışık oldukları yoluna iletecektir. Bu sebeple onları hidayet etmenin ve hak yola iletmenin kendilerine hiçbir faydası yoktur.

169 Allah'ın onları ileteceği yol, kendi tercihleri olan ve kendi amelleriyle belirlenmiş bulunan cehennem yoludur. Çünkü nefislerini dünyada iken küfür ve zulümle kirletenlerin gidecekleri yer, içinde ilelebed kalacakları cehennemdir ve burada, işledikleri küfür ve zulmün cezasını çekeceklerdir. Kafirleri cezalandırmak ise, elbette Allah'a güç gelecek bir iş değildir ve bu ceza, O'nun hikmet ve sünnetinin bir gereğidir.

[170] Ey insanlar! Resul size Rabbiniz katından Hakk (Kur'an)'ı getirmiştir. O halde, kendi iyiliğiniz için (ona) iman edin. Eğer inkâr ederseniz, (biliniz ki) göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.

170 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde Muhammed (sas.)' in Peygamberliğine ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'in kendi katından ve kendi ilminden olduğuna şehadet ederek Ehl-i Kitab'a karşı en açık ve en kesin delilini beyan ettikten ve bu gerçeği inkâr edenlerin ahiretteki akibetlerini aynı açıklıkla belirttikten sonra, bu ayet-i kerimesinde, bütün insanlara hitap ederek onları, Peygamberliğine şahitlik ettiği Muhammed (sas.)' e iman etmeye davet etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın Muhammed (sas.)' in Peygamberliğine şehadetiyle ona iman etmek bütün insanlara vacip olur ve hiç kimse kendisini ona imandan müstağni kılamaz., Özellikle Ehl-i Kitap, kendilerinin istisna teşkil ettiklerini hiçbir surette ileri süremez. Dikkat edilecek olursa, ayet-i kerime-

de, Allah katından geldiği beyan olunan *Resul* ismi marife olarak zikredilmiş ve bununla, özellikle Ehl-i Kitap, yani Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından bilinen veya bilinmesi gereken Muhammed (sas.) kasdedilmiştir. Zira Tevrat ve İncil'de yer alan bazı haberlerden öğrendiğimize göre, Yahudiler, Peygamberler'inin geleceğini haber verdikleri bir Mesih veya Peygamber'in gelmesini bekliyorlardı. Bu bekleyiş, Muhammed (sas.)' in gelişine kadar devam etmişti. Binaenaleyh *"Ey insanlar! Resul size Rabbiniz katından Hakk (Kur'an)'ı getirmiştir."* mealindeki bu ayet nazil olduğu zaman, o sıralarda Arabistan'da yaşayan ve bu ayeti işiten Yahudi ve Hıristiyanların, Rabbi katından Kur'an'ı getirdiği bildirilen bu Peygamber'in, Musa ve İsa'nın geleceğini müjdeledikleri, kendilerinin de gelmesini bekledikleri Peygamber olduğunu anlamamaları mümkün değildir. İşte bu Peygamber de, daha önce gelip geçmiş Peygamberler gibi Rabbinden aldığı vahiyle bir Kitap getirmiştir. Bütün Peygamberler'in tebliğ etmekle görevlendirildikleri Allah'ın tek olan dinini ikmal eden bu Kitap, Muhammed (sas.)' in Peygamberliğinin de başlıca delilini teşkil eder. O halde ey insanlar, ey Yahudiler ve ey Hıristiyanlar! Allah'ın Kur'an ile birlikte gönderdiği, sizin inandığınızı söylediğiniz Peygamberler'inizin de geleceğini müjdeledikleri bu son Peygamber'e iman edin. Ona iman etmeniz, sizin için daha hayırlı olur. Çünkü o, sizi maddi ve manevi bütün kirlerden arındırır ve ebedi saadete hazırlar. Yok eğer inkâr edecek olursanız, şunu iyice bilesiniz ki, Allah, sizin imanınıza muhtaç değildir ve sizi, küfrünüzün gerektirdiği şekilde cezalandırmaya da kadirdir. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey, isteyerek veya istemeyerek O'na ibadet eder. Keza Allah, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Sizin imanınızı da inkârınızı da bilir ve sizi amellerinize göre cezalandırır. Yaptığınız hiçbir şey O'na gizli kalmaz. O, elbette hiç kimseyi ve hiçbir şeyi abes yaratmamıştır. Her ne yaratmışsa ilmine muvafık, bir hikmete mebni olarak yaratmıştır. Bu bakımdan O'nun, insanları amellerine göre cezalandırması veya mükafatlandırması, ilminin ve hikmetinin bir neticesidir.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ
رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا
لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ
وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ
عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ
أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ
لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

171 Ey kitap ehli! Dininizde (Allah'ın vazettiği hududu) tecavüz etmeyin ve Allah'a karşı gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Mesih İsa, sadece Allah'ın Peygamber'i, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Allah'a ve Peygamberler'ine iman edin. "(İlahlar) üçtür" demeyin. Kendi hayrınıza olmak üzere (bu teslis safsatasından) vaz-

geçin. Zira Allah, tek bir İlahtır. O, bir oğul sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur;(O'nun tarafından yaratılmıştır). Vekil olarak Allah yeter.

172 Mesih İsa Allah'a kul olmaktan asla çekinmemiştir; en yakın melekler de öyle. Zaten kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki Allah, (kıyamet günü) onların hepsini de huzurunda toplayacaktır.

173 İman edenler ve iyi iş işleyenler ise, onların mükafatlarını tastamam ödeyecek, fazl-u keremi dolayısıyla da onlara daha fazlasını verecektir. (Allah'a kulluk etmekten) çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince, onlara çok acı bir azap ile azap edecektir. Onlar da kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı asla bulamayacaklardır.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, Ehl-i Kitap'tan Yahudilerin Hazreti Peygamber'e inanmamak ve küfürlerinde direnmek için nasıl bir yol tuttuklarına işaretle, atalarının da kendi Peygamberler'ine karşı aynı yola başvurduklarını, bilhassa İsa'ya (as) karşı ifrat dereceye vardırdıkları kin ve düşmanlıklarını onu öldürmeye kalkışmakla nasıl açığa vurduklarını beyan ettikten ve Yahudilerin bu küfür ve isyanlarına karşı, Hazreti Peygamber'e gönderilen vahiyle diğer bütün Peygamberler'e gönderilen vahyin bir ve aynı olduğunu belirterek bütün insanları Hazreti Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e iman etmeye davet ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde Ehl-i Kitap'tan Hıristiyan olanlara hitap etmiş ve tıpkı Yahudilere karşı sapık inanç ve davranışlarından dolayı açık ve kesin deliller serdettiği gibi, Hıristiyanlara karşı da, keza ifrat dereceye vardırdıkları sapık inançları sebebiyle her aklı başında insanı ikna edecek açık ve kesin deliller zikretmiştir. Zira malumdur ki, Yahudiler İsa'yı (as) ve anası Meryem'i tahkir ve tezyif etmede ne derece ifrata gitmişlerse, Hıristiyanlar da onları tazim ve takdiste aynı derecede tefrite düşmüşlerdir. Yahudiler, babasız doğan İsa'nın anası Meryem'i fahişelikle suçlayıp İsa'ya veled-i zina muamelesi yaparken ve her fırsatta onu öldürmeye çalışırken, Hıristiyanlar da ona Allah'ın oğlu nazarıyla bakmışlar, sonra da onu, bir insan bedeninde tecessüt etmiş Allah olarak ilan etmişlerdir. Yahudiler onu haça gerip öldürmekle hayatına son verdiklerini ileri sürmüşler, Hıristiyanlar ise, Allah'ın İsa'nın bedeninde tecessüt edip haçta gerilmek ve bir insanın bu haldeyken çekebileceği bütün acı ve ıztırabları çekmek suretiyle, insanoğlunun Adem'den tevarüs ettiği cennet günahının keffaretini ödediğini ve böylece insanları asli günahtan kurtardığını iddia etmişlerdir.

İşte Allah Teâlâ, Ehl-i Kitab'ın İsa (as) hakkında düştüğü bu ifrat ve tefrit karşısında, önce Yahudilerin iddialarını reddetmiş ve İsa'nın haça gerilmediğini ve öldürülmediğini; fakat diğer Peygamberler gibi tabii bir ölümle dünyadan ayrılıp Rabbinin yanındaki mümtaz mevkiini aldığını beyan etmiş, yukarıdaki ayetlerinde ise, İsa hakkında tefrite düşen Hıristiyanlara hitap ederek onların iddialarını reddetmiş ve onları hak yola davetle buyurmuştur ki:

171 Ey kitap ehli! Dininizde (Allah'ın vazettiği hududu) tecavüz etmeyin ve Allah'a karşı gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Mesih İsa, sadece Allah'ın Peygamber'i, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Allah'a ve Peygamberler'ine iman edin. "(İlahlar) üçtür" demeyin. Kendi hayrınıza olmak üzere (bu teslis safsatasından) vazgeçin. Zira Allah, tek bir İlahtır. O, bir oğul sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur; (O'nun tarafından yaratılmıştır). Vekil olarak Allah yeter.

172 Mesih İsa Allah'a kul olmaktan asla çekinmemiştir; en yakın melekler de öyle. Zaten kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve

büyüklük taslarsa, bilsin ki Allah, (kıyamet günü) onların hepsini de huzurunda toplayacaktır.

171 Allah Teâlâ, Ehl-i Kitap'tan Hıristiyanlara hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey kitap ehli! Allah'ın tebliğine memur ettiği ilk Peygamber'den itibaren esasları hiç değişmemiş olan, kıyamete kadar da değişmeyeceği kesin bulunan dininizde aşırı giderek Allah'ın vazettiği hududu tecavüz etmeyin. Dinden olmayan birtakım inançları dine sokarak ve sanki dindenmiş gibi onlara bel bağlayıp itikat ederek kendinizi Allah'ın hak yolundan saptırmayın. Zira dine sokacağınız dinden olmayan her şey, dinden çıkarıp attığınız dinin bir esası gibidir. Keza Allah hakkında da sadece dinin tespit ettiği hak ve gerçek olan şeyi söyleyin. Allah'ın, kendisi hakkında ve Peygamberler'inin Allah hakkında söyleyip de size ancak sıhhati tespit edilmiş kitaplar ve tevatür derecesine ulaşmış haberlerle gelen bilgiler dışında kendinize başka kaynak aramayın ve özellikle kendinizi, kendi sanılarınıza veya başkalarının nazariyelerine kaptırmayın.

Meryem oğlu Mesih İsa, Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği bir Peygamber'den başkası değildir. Bu Peygamber onlara, yalnız Allah'a ibadet etmelerini, hiçbir şeyi ve hiçbir kimseyi Allah'a şirk koşmamalarını, şeytana uymamalarını, heva ve heveslerinin esiri olup dünya nimetlerinin zevki içerisinde ahireti unutmamalarını emretmiş, en önemlisi de, onlara, tebliğ etmekle görevli olduğu Allah'ın dinini ikmal etmek ve her şeyi açıklamak üzere son bir Peygamber'in geleceğini, böylece hakkın gerçek manasıyla zahir olup batıla bu dünyada artık yer bulunmayacağını müjdelemiştir.

Allah'ın İsrailoğullarına Peygamber olarak gönderdiği Meryem oğlu Mesih İsa, aynı zamanda, Meryem'e Allah'ın *kelime*'ye dayalı yaratma müjdesini verdiği bir kuludur. Nitekim Al-i İmran suresinin 45-47. ayetlerinde de açıklandığı üzere, *"Melekler şöyle demişlerdi: Ey Meryem! Allah, kendisinden bir kelimeyi sana müjdeler: İsmi Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Meryem de demişti ki:"Rabbim! Hiçbir beşer eli bana dokunmamışken, nereden benim oğlum olacak"? Allah da şöyle buyurmuştu: "Allah, dilediğini böyle yaratır. Bir şeyin olmasını murat ettiği zaman, ona sadece "ol" der; o da hemen olur."*. Bu ayet-i kerimede belirtildiği gibi *kun* (ol) kelimesi, bir şeyin oluşunda veya yaratılışında, bizzat Allah'ın iradesine dayalı hudutsuz bir yaratma güçünün bulunduğuna delalet eden bir kelimedir. İşte Allah Teâlâ, kulu ve Peygamber'i İsa'yı (as) bu kelimeyle yaratmıştır. Bu kelimeyi, yani *kun* (ol) emrini anası Meryem'e ulaştırmış ve İsa da (as), anasının rahminde, ona hiçbir erkek eli dokunmadan vücud bulmuştur.

İsa, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı bir kelimesi olduğu gibi, aynı zamanda *"Allah'tan bir ruh"* tur da. Onun "Allah'tan bir ruh" olması, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinin delaletiyle iki manada tefsir edilebilir. Birincisi, İsa'nın Rabbi tarafından Ruhu'l-Kudüs, yani Cebrail (as) ile teyit edilmiş olmasıdır. Nitekim Bakara suresinin 253. ayetinde buna işaret olunarak şöyle buyurulmuştur: *"...Meryem oğlu İsa'ya apaçık deliller vermiş ve onu Ruhu'l-Kudüs ile teyit etmiş, desteklemişizdir"*... Bu ayetin tefsirinde de açıkladığımız gibi, Ruhu'l-Kudüs, Peygamberler'e vahiy getiren Cebrail (as)'dan başkası değildir. Nitekim Nahl suresinin 102. ayetinde, Kur'an-ı Kerim'in, Hazreti Peygamber'e, Ruhu'l-Kudüs tarafından indirildiği açık bir şekilde ifade edilmiştir: *"(Ey Peygamber!) De ki: Kur'an'ı Rabbinden hak ile Ruhu'l-Kudüs indirmiştir..."* Yahut daha umumi manada denilebilir ki, İsa, Allah'tan bir ruh ile, yani manevi bir kuvvet veya manevi bir yardım ile teyit edilmiş, desteklenmiş bir Peygamber'dir. Bu manada Allah Teâlâ, Mücâdele suresinin 22. ayetinde, Allah ve Resulüne dost olan müminlerden söz ederken onları şöyle tavsif etmiştir: *"...İşte bunlar, Allah'ın, kalplerine imanı yazdığı ve kendinden bir ruh ile teyit edip kuvvetlendirdiği kimselerdir"*...

İsa'nın "Allah'tan bir ruh" olmasıyla ilgili olarak gözönünde bulundurulması gereken ikinci mana, onun, Allah'tan üflenen bir ruh ile yaratılmış olmasıdır. Nitekim Enbiya suresinin 91. ayetinde, Meryem'den ve oğlu İsa'dan söz edilerek şöy-

le buyurulmuştur: *"Irzını koruyan (kız)a da yardım etmiştik. Ona Ruhumuzdan üflemiş, kendisini ve oğlunu âlemlere bir delil kılmıştık."*. İlk insanın çamurdan yaratılışı ve yaratılışının güzelliği anlatılırken ona ruhundan üflenmiş olduğunun zikredilmesi de aynı manada değerlendirilebilir. Allah Teâlâ, Secde suresinin 7-9. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Her şeyin yaratılışını güzel yapan, insanı yaratışına çamurdan başlayan, sonra neslini hakir bir sudan, bir meniden meydana getiren, sonra (organlarına) şekil veren, ruhundan ona üfleyen, böylece size kulaklar, gözler ve kalbler veren işte O'dur. Buna rağmen ne kadar az şükrediyorsunuz."*. Burada şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, insan nesli, zikrettiğimiz bu ayet-i kerimede de belirtildiği gibi, bir damla sudan, yani meniden meydana geldiği halde, İsa (as) bundan istisna edilmiştir; çünkü o, bir damla meniden değil, fakat *nefh* (üfürme) 'den meydana gelmiş ve *ruh* olarak isimlendirilmiştir. Keza şunu da söylemek mümkündür: Tefsir ettiğimiz ayet-i kerimedeki *"Allah'tan bir ruh"* ibaresiyle, yukarıda işaret olunan her iki mana da kasdedilmiştir. Yani İsa, Allah'ın izniyle, *ruh* denilen meleğin *nefh*'i (üfürmesi) ile yaratıldığı gibi, kendisinden hiç ayrılmayan ve hayatı boyunca onu koruyup kollayan ve Ruhu'l-Kudüs diye adlandırılan melek ile de teyit olunmuştur. Nitekim Mâide suresinin 110. ayetinde, Allah Teâlâ'nın İsa'ya (as) olan bir hitabı yer almıştır ki, bu hitabında Allah şöyle buyurmuştur: *"Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve senin anana ihsan ettiğim nimetlerimi hatırla! Hani seni Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile teyit etmiştim de, hem beşikte iken, hem de yetişkin iken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış, sonra ona üflemiştin de, o da benim iznimle kuş oluvermişti. Yine benim iznimle körü ve abraşı iyileştirmiş, ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarmıştın..."* Bu ayet-i kerime, İsa'nın (as) Peygamberlik görevini sürdürdüğü hayatı boyunca Allah'ın izni ve emriyle Ruhu'l-Kudüs denilen bir meleğin nasıl teyit veya desteği ve yardımı altında bulunduğunu açık bir şekilde göstermeye yeterlidir.

Netice olarak, İsa'nın (as) yaratılışı, gerek Allah'ın bir kelimesine gerekse ona ruhundan üflenmesine dayalı olması yönünden tıpkı Adem'in yaratılışı gibidir. Zira Adem de Allah'ın kelimesi olan *kun* (ol) emriyle yaratılmış, sonra da ona ruhundan üflenmiştir. Nitekim Âl-i İmran suresinin 59. ayetinde bu husus da açık bir şekilde beyan edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"İsa'nın durumu, Allah katında, Adem'in durumu gibidir: Adem'i de topraktan yaratmış, sonra ona "ol" demişti; o da hemen oluvermişti."*.

Allah Teâlâ'nın İsa'nın yaratılışıyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'deki bu açık ve kesin beyanlarına rağmen, Hıristiyanların onu İlah mertebesine çıkartmaları, yahut Allah'ın oğlu deyip Allah'tan bir cüz saymaları, tefsir ettiğimiz bu ayet-i kerimenin başında da işaret olunan dinde ifrattan ve Allah'ın hududunu tecavüz etmekten başka bir şey değildir. Hıristiyanların İsa hakkında ifrata varan bu inanç ve iddiaları sebebiyledir ki, Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahih*, IV. 142)'nin naklettiği bir hadisinde Müslümanlara hitap ederek şöyle buyurmuştur: "Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı derecede medhettikleri gibi siz de beni medhetmeyiniz. Ben, Allah'ın sadece bir kuluyum. Bu sebeple benim için, Allah'ın kulu ve Resulü, deyin.".

Allah Teâlâ, Hıristiyanlara yönelttiği hitabında, Allah'ın vazettiği hududu tecavüz etmemek ve O'nun hakkında yalnız gerçek olanı söylemek hususunda onları uyardıktan ve Meryem oğlu Mesih İsa'nın, Allah'ın melekleri vasıtasıyla teyit edilmiş bir Peygamber olduğunu onlara bir defa daha beyan ettikten sonra, onları gerçek imana davetle teslis inancından vazgeçmelerini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve Peygamberler'ine iman edin. İlahlar üçtür demeyin. Kendi hayrınıza olmak üzere (bu teslis safsatasından) vazgeçin. Zira Allah, tek bir İlahtır."*.

Evet. Madem ki İsa, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı "kun" (ol) emrinden ibaret olan bir kelimesi ve melekleri vasıtasıyla kendisine ruh üflenerek hayat verilmiş, sonra da hayatı boyunca teyit edilip desteklenmiş bir Peygamber'idir, o halde bir olan ve

kendisinden başka İlah bulunmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, doğurmayan ve doğmayan, hiçbir eşi ve dengi bulunmayan, bütün noksan sıfatlardan, veya başka bir ifadeyle mahlukatın sahip olduğu bütün sıfatlardan münezzeh bulunan, kendisi dışında var olan her şeyin mucidi ve yaratıcısı, sahibi ve maliki olan, yalnız kendisine ibadet olunan, yalnız kendisine sığınılıp yalnız kendisinden yardım istenen Allah'a ve bütün bunları kendi izniyle ve iradesiyle insanlara öğretmek ve onlara doğru yolu gösterip hidayet etmek için gönderdiği Peygamberler'ine iman ve itaat edin. Binaenaleyh İsa da bir Peygamber olarak bu gerçekleri size tebliğ edip öğrettiğine ve hak yolu size gösterdiğine göre, papazlarınızın veya rahiplerinizin, yahut kısacası kilisenizin, birtakım dünya menfaatleri için uydurup kafalarınıza yerleştirdiği yanlış düşüncelerden ve sapık inançlardan vazgeçin; İlahlar, baba, oğul ve Ruhu'l-Kudüs olmak üzere üçtür, demeyin. Yahut Allah, her biri diğerinin aynı kamil bir İlah olan ve hepsi birden bir İlah'ı meydana getiren üç ekanîm iddiasını terkedin. Bir taraftan İbrahim dinine mensup olmakla övünürken, bir taraftan da onun ve diğer Peygamberler'in aslı tevhid olan dinine şirk pisliğini bulaştırmayın. Bu yanlış düşüncelerden ve sapık inançlardan vazgeçmeniz ve bunlara artık bir son vermeniz sizin için daha hayırlıdır.

Allah, tek bir İlah'tır ve O'ndan başka İlah yoktur. O, ne bir cüzdür, ne de cüzlerin birleşimidir. O, ezelden beri hiçbir şeye muhtaç olmadan tek başına var olan ve varlığından zerre miktarı da olsa ne bir şey eksilen ve ne de ziyadeleşen, kemal sıfatlarıyla muttasıf bir İlah'tır; fakat ne babadır, ne oğuldur; O, bir oğul edinmekten de münezzehtir. Buna rağmen ey Hıristiyanlar, Allah'a oğul isnat ediyor ve İsa Allah'ın oğludur diyorsunuz. Oğul kelimesini hakiki manada kullanmanız mümkün değildir. Zira hakiki manada oğul, babasıyla anasının birleşmesi neticesinde ana karnında teşekkül eden, sonra da dünyaya gelen insanoğluna delalet eder ki, böyle bir teşekkül için Allah'ın bir ana ile birleşmesi muhaldir. Eğer Allah'a oğul isnatının hakiki değil mecazi olduğu ileri sürülürse, bu takdirde Allah ile İsa arasında, İsa'nın, O'nun kulu ve Resulü olmasından öte bir bağlantı tesis ve İsa İlah derecesinde tazim edilmiş olur ki, bu da şirkten başka bir manaya gelmez.

O halde hakiki manada Allah'a has, Allah'tan olma bir oğul yoktur. Fakat göklerde ve yerde bulunan her şey, tabiatıyla İsa da dahil olmak üzere hepsi de Allah'ındır ve hepsini de Allah yaratmıştır. Bu itibarla akıl sahibi olan her mahluk, Allah'a kul olmakla iftihar eder. Bu yönden meleklerle Peygamberler arasında fark olmadığı gibi, ilk defa anasız babasız yarattığı meleklerle Adem, bir asıldan yarattığı Havva ve İsa ile karı koca bir çiftten yarattığı evlat arasında da hiçbir fark yoktur. Hepsi de Allah'ın birer mahluku olarak O'na nisbetlerinde birdir; hepsi de Allah'ın kuludur ve Allah her birinin üzerinde dilediği şekilde tasarruf eder. Bu itibarla, Allah'ın kulları hakkındaki değişmeyen sünnetini bilen her fert, işlerinde Allah'ı tevkil ettiği ve kötü tercihleriyle O'nun sünneti dışına çıkmaktan ve hududunu tecavüz etmekten sakındığı zaman, Allah vekil olarak ona yeter. Çünkü her insan, Allah'ın fazlına, rahmet ve mağfiretine muhtaçtır. Hiç kimse kendisini bundan müstağni kılamaz.

172 Nitekim Mesih İsa da, Allah'ın mahlukatı üzerindeki azametini ve her akıl sahibinin Allah'a kulluk etmek zorunda olduğunu en iyi bilen bir kimse olması dolayısıyla Allah'a kul olmaktan ve O'na şükretmekten asla çekinmemiş ve kendisini bundan müstağni saymamıştır. Keza Allah'a yakınlıklarıyla bilinen melekler de öyle. Şurası bir gerçektir ki melekler, gerek yaratılış yönünden ve gerekse yaptıkları işler yönünden İsa'ya nisbetle çok daha farklı, çok daha azametli varlıklardır. Nitekim Allah'ın izniyle anası Meryem'e üfürerek İsa'ya hayat veren ve yine Allah'ın izniyle İsa'nın körü ve abraşı iyileştirmesine, ölüyü diriltmesine yardımcı olan Ruhu'l-Kudüs, yani Cebrail (as) bir melek idi. Eğer bu meleğin Allah'ın izniyle teyidi olmasaydı, Mesih İsa'nın diğer insanlardan hiçbir farkı bulunmazdı.

Bu ayet-i kerime, Kâzî Ebû Bekr el-Bâkıllânî, bazı Eşaariyye imamları ve Mutezile tarafından

meleklerin Peygamberler'den efdal olduklarını gösteren bir delil olarak kullanılmış, Eşariyyenin çoğunluğu ise, Peygamberler'i meleklere tafdil etmiştir. Bu konuda iki zıt fikirden herhangi birine meyledip onun müdafaasını yaparken diğerini cerhetmek ve böylece geçmişte ortaya çıkmış münakaşalara girişmek, kanaatimizce karanlıkta yönü belirsiz hedefe taş atmaya benzer. Söylenebilecek tek söz, hepsinin de Allah tarafından yaratılmış birer kul olduğu ve her birinin de ayrı ayrı işler için görevlendirildiğidir. Bunun ötesini Allah'tan başka hiç kimse bilemez.

Netice olarak diyebiliriz ki, Mesih İsa, Allah'a kulluk etmekten asla çekinmemiştir; melekler de keza Allah'ın en sadık kullarıdır. Zaten kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve kibirlenip O'na ibadet etmezse, Allah, nasıl olsa kıyamet günü diğer günahkârlarla birlikte onu da huzuruna getirecek ve hesabını soracaktır. Çünkü o gün hesap günüdür ve her insana dünyada yaptığının karşılığı tastamam verilecektir

[173] İman edenler ve iyi iş işleyenler ise, onların mükafatlarını tastamam ödeyecek, fazl-u keremi dolayısıyla de onlara daha fazlasını verecektir. (Allah'a kulluk etmekten) çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince, onlara çok acı bir azap ile azap edecektir. Onlar da kendileri için, Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı asla bulamayacaklardır.

173 Allah'a ve Peygamberler'ine iman edenler ve bu imanlarının gereği olarak başta ibadetler olmak üzere en güzel amelleri işleyenler ise, Allah, iman ve salih amel sahiplerinin hak ettikleri mükafatı onlara verecek, fakat O'nun salih kulları hakkındaki fazl-u keremiyle, bu mükafatı on mislinden yetmiş misline kadar artıracaktır.

Buna rağmen kibirlenerek Allah'a kulluk etmekten çekinenlere gelince, bunlar, kalpleri iman ışığına kapalı kaldığı, amelleri ise, imanın desteğinden uzak bulunduğu için, Allah'ın sünnetinin tabii bir neticesi olarak hak ettikleri elim azabı göreceklerdir. Ancak Allah, fazlı ve keremiyle müminlere mükafatını artırdığı gibi bunların azabını artırmayacak; fakat adaletinin bir gereği olarak, onlara sadece hak ettikleri cezayı verecektir. O gün onlar, işlerini havale edebilecekleri Allah'tan başka ne bir vekil ve ne de kendilerini azaptan kurtaracak veya azaplarını hafifletebilecek bir yardımcı bulacaklardır. Nasıl ve nereden bulsunlar ki, o gün işleri, dünyada iken hiç tanımadıkları ve tanımak bile istemedikleri yalnız Allah iledir. Oysa Allah, onlara, kendini tanıtacak Peygamberler göndermiş, bu Peygamberler vasıtasıyla kitaplar indirmiş, inanacakları ve inanmayacakları, yapacakları ve yapmayacakları şeyleri bu kitaplarda açık açık beyan etmiştir. Fakat onlar, bu Peygamberler'i de yalanlamışlar, Allah'ın kitaplarını ise, bir kısmını fırlatıp atmışlar, bir kısmını da kendi heva ve hevesleri istikametinde tevil ve tahrif ederek kendilerine alet edinmişlerdir. İşte şimdi bu yaptıklarının hesabını vermek üzere haşrolunmuşlardır. Allah, bu günde kimlere neyi vermeyi vaadetmişse onu verecek, herkes hak ettiğini alacaktır. Allah vaadinden döner mi?

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ
وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

[174] Ey insanlar! Size Rabbinizden bir bürhan (açık ve kesin bir delil) gelmiş ve apaçık bir nur indirmişizdir.

[175] Allah'a iman edenler ve bu nura sımsıkı yapışanlar; işte Allah, onları kendinden gelen bir rahmete ve lutf u inayete sokacak ve kendisine varan dosdoğru yola iletecektir.

Daha önceki ayetlerinde Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e inanmayan ve inanmamakta direnen, bunun için de vaktiyle kendi Peygamberler'ine yaptıkları gibi olmayacak talep ve isteklerde bulunan Yahudilere, sonra da Peygamberler'ini İlah mertebesine yükselterek putperestlikten aldıkları birtakım inanç ve itikatlarla sapık davranışlarına kılıf hazırlayan Hıristiyanlara karşı açık ve kesin deliller getirmiş, bu delillerle, ne kadar muannit olursa olsun, aklını kullanabilen hiçbir kafirde cevap verecek mecal bırakmamıştı. Bunlar, Allah'ın kendilerine birçok Peygamber gönderip kitap indirdiği kitap ehli idiler. Buna rağmen tuttukları yol, müşriklerin yolundan farksızdı. Yukarıda zikredilen deliller de bunu apaçık göstermektedir.

Allah Teâlâ, Yahudi ve Hıristiyanlara karşı yukarıda açıkladığımız delilleri zikretmezden önce de münafıklara ve müşriklere karşı açık ve kesin deliller getirmiş ve onların inanç ve davranışlarındaki çirkinliği bütün açıklığıyla gözler önüne sermişti. Bundan sonra da yapılabilecek en önemli şey, Allah'ın bir tek olan dinini, Yahudilik, Hıristiyanlık, müşriklik ve münafıklık inançlarıyla bölüp parçalayanları, kendilerinde cevap vermeye mecal bırakmayan bu açık ve kesin delillere uymaya ve onları kabul etmeye davet olacaktı. Çünkü bu delillerin kabulü, tuttukları yolun yanlışlığını, müdâfasını yaptıkları inanç ve itikatın batıllığını görüp anladıklarının bir işaret olur, çok geçmeden de bunları terkederlerdi. Filhakika gerek kitap ehli ve gerekse diğerleri, birbiri arkasına ve birbirini teyit eden uyarıcı Peygamberler gönderilmesine ve kitaplar indirilmesine rağmen, kendi heva ve hevesleri istikametinde fikirler imal ederek Allah'ın tevhid esasına dayanan bu bir tek dinini bölüp parçalamışlar, ve onu Allah'ın dini olmaktan çıkarmışlardır. İşte bu sebepledir ki, Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde Ehl-i Kitab'ın ve diğerlerinin bu sapık inançlarını apaçık delillerle çürütüp reddettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, bütün insanlara hitap ederek onları Rableri katından gelen ve hiçbir bulut parçasının örtmediği parlak bir güneş ışığı gibi zuhur eden bürhana uymaya ve onun getirdiği nur ile hidayet bulmaya davet etmiş ve şöyle buyurmuştur:

174 Ey insanlar! Size Rabbinizden bir bürhan (açık ve kesin bir delil) gelmiş ve size apaçık bir nur indirmişizdir.

175 Allah'a iman edenler ve bu nura sımsıkı yapışanlar, işte Allah onları kendinden gelen bir rahmete ve lütf-u inayete sokacak ve kendisine varan dosdoğru yola iletecektir.

174 Allah Teâlâ, kafirlerin çeşitli şekilleri ve dereceleriyle üzerinde bulundukları inanç ve itikat sistemlerinin batıllığını açık ve kesin delillerle ortaya koyup reddettikten ve bunlar üzerinde inat ve israr edildiği takdirde hiçbir kurtuluş ümidinin bulunmayacağını apaçık beyan ettikten sonra, hitabını bütün insanlara yönelterek onları, Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini itirafa ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e itikata davet etmiş ve buyurmuştur ki:

Ey insanlar! Rabbinizin size olan fazl-u inayetiyle nefislerinizi terbiye ve tezkiye etmek ve Allah'a doğru bir şekilde iman etmenin yol ve usullerini, din hususunda muhtaç olduğunuz bilinmesinde zaruret bulunan usul ve kaideleri size öğretmek için apaçık deliller, beyyineler ve hükümlerle Rabbiniz katından benzeri şimdiye kadar gelmemiş olan azim bir rehber gelmiştir. Bu rehber, onun terbiye ve neşetindeki siretini, biset ve sünnetindeki halini bilenlere apaçık zahir olmuştur ki, onun bizzat kendisi, başlangıcından sonuna kadar Allah'ın dini için eşsiz bir bürhandır; bir hüccettir; bir delildir. İşte size Rabbinizden gelen bu bürhan, Araplar arasından seçilmiş, ümmi (okuma yazma bilmeyen) Muhammed'dir. Onun size getirdiği din için eşsiz bir bürhan oluşu da, hiçbir zaman okuma yazma öğrenmemiş olmasındandır. O, okuma yazma öğrenmediği gibi, gençliğinde ve olgunluk çağında, Arapların ilim adını verdikleri şiir, nesep ve kahramanlık hikâyeleri öğrenmeye de hiç teşebbüs etmemiştir. Bununla beraber o, olgunluk ça-

ğına geldiği zaman, kavmine, temeli İlahiyat'a dayanan öyle ilimler öğretmeye başlamıştır ki, göçebe hayatı yaşayan ve çadırlarından sadece yağmacılık için çıkan bu kavim, onun bu talimleri sayesinde, üç beş sene gibi kısa bir zaman içerisinde, önce ahlaken yükselmiş, sonra da ülkeler fethederek koca bir imparatorluğun kurucusu olmuştur. Küçük yaşlarda önce babasını, daha sonraları da anasını kaybettiği için köklü bir aile terbiyesi almamış olmasına rağmen, olgunluk çağına eriştiği zaman, milletleri, dinî, ictimai, siyasî ve askerî yönden en üstün seviyeye ulaştıracak öyle bir terbiye sistemi getirmiştir ki, bunun semereleri daha o hayatta iken onun kendi kavmi üzerinde görülmüştür. Bu nasıl olmuştur? Çocukluğundan itibaren tahsil terbiye görmemiş olan bir insanın üç beş sene içerisinde toplumları çağ atlatacak bir seviyeye ulaştırması mümkün müdür? Şunu hemen ifade edebiliriz ki, dünyanın bütün ilimlerini kendisinde cemeden bir kimse, Allah'ın inayeti olmadıkça böyle bir işi gerçekleştiremez. Buna rağmen, eğer Allah, bu işin gerçekleştirilmesi için birini görevlendirir ve ondan da yardımını esirgemezse, hiç kimse ve hiçbir şey, onun bu işi gerçekleştirmesine engel olamaz. İşte ümmi Araplar arasından seçilen ve kendisi de ümmi olan Muhammed (sas.), hiçbir tahsil ve terbiyeye tabi tutulmamış olmasına rağmen, Rabbi tarafından bu işle görevlendirilmiş, yine Rabbi tarafından bu iş için terbiye edilerek ve onun inayetiyle bu işi gerçekleştirmiş, kendisine inanan kavimlere çağlar atlatmıştır. Bu bakımdan o, ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi, Rabbi tarafından gönderilmiş bir bürhandır; keza gerçekleştirdiği iş de, Allah Teâlâ'nın kendisine inayetinin bir bürhanı, bir delilidir.

Allah Teâlâ'nın ona inayeti, onu vahiy ile teyidi şeklinde tecelli etmiştir. Bu vahiylerle ona bir Kitap (Kur'an) indirmiş ve bu Kitap, hem kendi başına açık ve parlak, hem de kendisine uyanlar için aydınlatıcı, kör gözlere ve karanlık kalblere yol gösterici bir nur olmuştur. Ayet-i kerimede indirildiği beyan edilen nur işte bu kitaptır. İnsanlar ancak bu nur sayesinde nefislerini tezkiye edip akıllarını geliştirebilmişler ve yine bu nur sayesinde hakikatları görüp anlayabilmişlerdir. Buna örnek olarak Allah'ın uluhiyyet ve rububiyyetindeki tevhidi meselesini zikredebiliriz. Zira tevhid bilgisi ve tevhid inancı, insana gerçek manada insanlık vasfını kazandıran ve onu en yüce mertebeye ulaştıran bir esastır. Bu esas olmadan nefislerin tezkiyesi ve akılların terakkisi mümkün değildir. İstisnasız bütün Peygamberler, gönderildikleri kavimlere bu esas ile gönderilmişler ve her biri kavmini bu esasa tutunup sarılmaya, kendinden sonra onu akılları ifsat eden, nefisleri kirleten, ve insan fıtratını, kendi cinsinden veya daha aşağı derecedeki değişik cinslerden bir mahluka boyun eğmek suretiyle Allah'ın layık görüp yücelttiği en yüksek mertebesinden en aşağı derekeye indirip onu zelil ve hakir etmemeye davet etmiştir. Enbiya suresinin 25. ayetinde bu gerçeğe işaret edilerek şöyle buyurulmuştur: *"Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki ona: Benden başka İlah yoktur; bu itibarla bana ibadet edin, diye vahyetmiş olmayalım"*. Zuhruf suresinin 45. ayetinde de bu manada *"Senden önce gönderdiğimiz Peygamberler'imizden sor bakalım: Rahmân'dan başka ibadet ettikleri İlahlar yaratmış mıyız?* " buyurulmuştur. Bu ayetlerin de delalet ettikleri gibi, bütün Peygamberler, kavimlerini tevhide davet etmişler ve onlardan tevhid üzere hareket etmelerini istemişlerdir. Buna rağmen bu kavimlerin çoğu, Peygamberler'inin aralarından ayrılmalarından sonra, çeşitli sebeplerle onların tevhidle ilgili telkin ve tavsiyelerini unutmuşlar, akıllarını ifsat eden, nefislerini kirleten ve insanlık şeref ve haysiyetini yok ederek zillete düşüren şirke bulaşmaktan kurtulamamışlardır. Bu gün, kendilerine gönderilen Peygamberler'le en yakın bağlantısı bulunan kavimlerin başında Yahudiler ve Hıristiyanlar gelir. Bunların da Peygamberler'inden tevhidle ilgili telkin ve tavsiyelere muhatap olduklarına ve kendilerine indirilen kitaplarda, Allah'tan başka İlah edinmemek hususunda uyarıldıklarına şüphe yoktur. Bununla beraber ne acı bir gerçektir ki onlar, tevhidin manasını anlamamışlar ve anlamaya da yanaşmamışlardır. Allah'ın kendilerine sadece uyarıcı ve hak yola davet edici bir Peygamber

olarak gönderdiği Mesih İsa'yı İlah edinerek Allah'a uluhiyyetinde şirk koşmuşlardır. Hatta daha da ileri giderek, Allah'ın izin vermediği hususlarda kendileri için şeriat vazederek helali haram, haramı helal kılan rahiplerinin peşinden gitmek ve onlara tabi olmak suretiyle onları Rab edinmişler ve böylece Allah'a rububiyyetinde de şirk koşmuşlardır.

İşte, Allah Teâlâ'nın *"Size Rabbinizden bir bürhan gelmiş ve size apaçık bir nur indirmişizdir."* buyurarak bütün insanlara hitap ettiği sıralarda, yani Hazreti Muhammed (sas.)'in Peygamber olarak gönderildiği ve Kur'an-ı Kerim'in ayet ayet indirilmeye başlandığı günlerde Yahudi ve Hıristiyanların din ve akaid yönünden durumları böyle idi. Dinlerinin ve akidelerinin kaynağını İlahî vahiy değil, ahbar ve ruhbanları teşkil ediyordu. Düşünmüyorlardı ki insanlar, ister ahbar sınıfından olsun ister ruhban sınıfından olsun, eğer kendi başlarına din ve şeriat vazında yetkili olsalardı, Peygamberler'e ihtiyaç kalmaz, Allah da hiçbir kavme Peygamber göndermez, kitap indirmezdi.

Aklı başında olan her insanın gözden kaçırmaması gereken bir husus da, gerek Yahudilerin ve gerekse Hıristiyanların birtakım inanç ve itikatlarıyla ve bazı davranışlarıyla Allah'a uluhiyyetinde ve rububiyyetinde şirk koşmalarına rağmen, İlah'ın bir olduğunu iddia etmeleridir. Bunun delalet ettiği tek bir mana vardır; o da, Musa ve İsa Peygamberler'in tebliğ ettikleri dinin tevhid esasına dayalı olarak gelmiş; fakat hahamların ve rahiplerin onu bozarak bu esastan uzaklaştırmış olmalarıdır. Bu, tıpkı, Musa'nın, kavmini Mısır'dan çıkardıktan sonra, kavmin, bir süre onun yokluğundan faydalanıp buzağı heykelini mabud edinmeleri gibidir. İşledikleri bu zulmü onlara elbette Musa emretmemişti. Keza Meryem oğlu Mesih İsa'yı ve Meryem'i iki İlah edinmelerini Hıristiyanlara İsa'nın (as) emretmiş olması elbette mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'in, Mâide suresinin 116. ayetinde, Allah Teâlâ'nın İsa'ya *"Ey Meryem oğlu İsa! Beni ve anamı Allah'tan başka iki İlah edinin, diye İnsanlara sen mi söyledin?"*diye soracağını, İsa'nın ise, *"Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Zaten bunu söylemiş olsam, sen onu muhakkak bilirdin..."* diye cevap vereceğini açık bir şekilde beyan etmesi ne kadar dikkat çekicidir.

Bütün bunlar, kendilerine Peygamber gönderilmiş ve kitap indirilmiş Yahudi ve Hıristiyanların tevhidi nasıl gerçek manasından saptırdıklarını ve ona şirk bulaştırdıklarını açıkça göstermektedir. İşte bu durumda Allah Teâlâ'nın tevhidi en ince teferruatına kadar açıklayan Nur (Kur'an)'ı indirmesi ve insanlığı, akılları ifsat eden ve nefisleri kirleten bu şirk pisliğinden koruması çok tabii sayılmak gerekir.

175 Binaenaleyh Allah'a iman edenler ve Allah'ın sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'e indirdiği o Nur (Kur'an)'a sımsıkı yapışarak onun gerek tevhid ve gerekse diğer akaid konularındaki beyanını iyice anlayıp onunla amel edenler, Allah'ın, herkese nasip olmayan özel bir rahmet ve inayetine mazhar olacaklardır. Bu özel rahmet ve inayet, hiç şüphesiz, onların cennette nail olacakları mükafatın farklılığı ve fazlalığıdır. İbn Abbas'tan gelen bazı tefsirlerden anlaşıldığına göre, ayet-i kerimede zikredilen rahmetten murat cennettir; fazl ise, daha önce hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın hatırına bile getirmediği cennet nimetleridir ki, Allah bunları, diğer müminlerden farklı olarak Kur'an'ı bilen, ona sımsıkı yapışıp sarılan ve onunla amel eden müminlere tahsis etmiştir. Bunlar, dünyada da ilimleriyle, amelleriyle ve faziletleriyle insanlar için rahmet kaynağı olurlar. Çünkü insanlar, yaşadıkları sürece onları örnek alırlar; onlara uyarlar ve her şeyi onlardan öğrenirler. Çünkü onların örnek alıp uydukları da Kur'an'dır; Hazreti Peygamber'dir. Onlar bunlara uydukları için, Allah da onları sırat-ı müstakime, dosdoğru yola, Kur'an ve Sünnet'in yoluna hidayet eder. Allah, bütün Müslümanları, Kur'an'a ve Sünnet'e sımsıkı yapışan, onlarla amel eden ve sırat-ı müstakim üzere olan örnek kullarından eylesin. Amin.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ
وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً
فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176 (Ey Muhammed!) Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, kelale (babası ve çocuğu olmayan kimse) hakkında size fetva veriyor. Çocuğu olmayan, fakat kız kardeşi bulunan bir kişi ölürse, ölenin terkettiği (miras)ın yarısı, o kız kardeşe aittir. Çocuğu olmayan kız kardeş ölürse, erkek kardeş ona varis olur. Geride kalanlar iki kız kardeş olursa, ölenin bıraktığı malın üçte ikisi, o iki kardeşe aittir. Eğer kardeşler erkek ve kız olurlarsa, erkeğin hissesi, iki kızın hissesi kadardır. Allah size, şaşırmamanız için (hükümlerini) açıklamaktadır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

Bu surenin tefsirine başlarken onun gayesini de birkaç cümleyle şöyle açıklamıştık: Bakara suresi gibi bu sure de, nazil olduğu dönemde kendisine ihtiyaç duyulan pek çok ahkâm ile gelmiş ve genç İslam Devleti'nin hukuki teşekkülüne Bakara'dan sonra yeni katkılar getirmiştir. Yetimler, aklı zayıf olanlar, hısımlık akrabalık, eş tahdidi, miras, zina, evlenilmesi haram olan kadınlar, haksız ve batıl olarak cana ve mala dokunulmaması ve bunlarla ilgili yeni hükümler, İslam toplumunu İslam öncesi cahiliye başıbozukluğundan ve çöl kanunlarından kurtarmış ve ona çağ değiştiren modern bir yön vermiştir.

Surenin gayesi, başlangıçta da açıkladığımız gibi, yeni teşekkül etmeye başlayan İslam toplumunun hukuk sistemini tesis etmek olunca, sure içerisinde fert, aile, toplum ve devletler hukuku ile ilgili ahkâmın yer almış olması çok tabiidir. Bununla beraber, yine baş tarafta açıkladığımız gibi, bu surede, ahkâm ayetleri yanında, surenin nazil olduğu sıralardaki Ehl-i Kitab'ın, münafıkların ve müşriklerin durumunu beyan eden ve zaman zaman onları Hazreti Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an'a iman etmeye ve üzerinde bulundukları batıl yolu terketmeye davet eden ayetlere de yer verilmiştir. Çünkü o sıralarda Müslümanlar, Medine'de ve Medine civarında yaşayan Yahudilerle sıkı temas halinde idiler. Fetihler ise, onları Hıristiyanlarla da karşı karşıya getiriyor ve aralarındaki münasebetleri artırıyordu. Binaenaleyh yukarıda tefsirine çalıştığımız Ehl-i Kitap ile ilgili ayetlerden sonra Nisa suresinin bu son ayetinde, surenin özelliğini taşıyan mirasla ilgili bir konuya tekrar dönülmesini bu yönden değerlendirmek gerekir. Ağırlığını hukuki ahkâmın teşkil ettiği bir surenin ilk ayetinde Allah ve akraba haklarına riayetin emredilmesi, son ayetinde de mirasla ilgili bir hükme yer verilmesi çok tabiidir.

176 (Ey Muhammed!) Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah,, kelale (babası ve çocuğu olmayan kimse) hakkında size fetva veriyor. Çocuğu olmayan, fakat kız kardeşi bulunan bir kişi ölürse, ölenin terkettiği (miras) ın yarısı, o kız kardeşe aittir. Çocuğu olmayan kız kardeş ölürse, erkek kardeş ona varis olur. Geride kalanlar iki kız kardeş olursa, ölenin bıraktığı malın üçte ikisi, o iki kardeşe aittir. Eğer kardeşler erkek ve kız olurlarsa, erkeğin hissesi, iki kızın hissesi kadardır. Allah size, şaşırmamanız için (hükümlerini) açıklamaktadır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

176 Buhârî (*Sahih*, V. 185)' nin sahabi el-Berâ İbn Azib'ten gelen bir haberine göre, Kur'an-ı Kerim'in en son nazil olan bu ayeti, *kelale* ile ilgili daha açık

bir miras hükmü getirmiş olması dolayısıyla *kelâle ayeti* olarak bilinir. *Kelale*, başa geçirilen ve onu yanlardan saran *taç* manasındaki *iklîl'* den türemiş bir kelime olup, yine Buhârî (aynı yer)'nin ifadesine göre, ana, baba ve evlat (usul ve füru) yönünden varisi olmayan, fakat kız veya erkek kardeşleri bulunan kimse demektir ki, bu manada *kelale*, usul ve füru gibi üstten ve alttan değil; fakat yanlardan kuşatılmış kimseye delalet eder. Kelime, aynı zamanda bu yolla varis olan kardeşler, amca ve halalar hakkında da kullanılmıştır.

Buhârî (*Sahih,* VIII. 7-8), Müslim (*Sahih,* III. 1234), Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* III. 298) ve diğer *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadiste Câbir İbn Abdullah şunları anlatmıştır: Kendimi bilmeyecek derecede hasta olduğum sırada Resulullah (sas.) beni ziyaret etmişti. Yanımda su isteyip abdest almış, abdest suyundan da üzerime su serpmişti. Bunun üzerine kendime geldim ve: Ya Resulullah! Malımı nasıl tasarruf edeyim; *kelale*'den başka varisim yok? diye sordum. Bana önce cevap vermedi; sonra bu ayet nazil oldu".

Müslim (*Sahih,* III. 1236) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 26)' in rivayetlerinden öğrendiğimize göre Hazreti Ömer, bir Cuma hutbesinde, Hazreti Peygamber'i ve Ebû Bekr'i zikrettikten sonra şunları söylemiştir: "Ben, kendimden sonraya, bana göre *kelale*'den daha önemli bir mesele bırakmıyorum. Bu *kelale* hususunda olduğu kadar başka hiçbir hususta Resulullah (sas.)'a başvurduğum olmamış, bu hususta olduğu kadar da başka hiçbir hususta Resulullah (sas.) bana sert davranmamıştır. Nihayet bir defasında parmağıyla göğsümü dürterek: Ey Ömer! Nisa suresinin sonundaki yazın nazil olan ayet sana yetmiyor mu? buyurdu.".

Tefsirlerdeki bazı açıklamalardan öğrendiğimize göre *kelale* hakkında iki ayet nazil olmuştur. Bunlardan biri, Nisa suresinin başındaki mirasla ilgili 12. ayet içerisinde yar almıştır ve kışın nazil olmuştur. Ancak bu ayetteki *kelale* konusu, yeterince açık değildir. İkincisi ise, Nisa suresinin sonunda yer alan ve konuya açıklık getiren ayettir. Hazreti Ömer'in biraz önce zikrettiğimiz hadisinde de işaret edildiği gibi bu ayet yazın nazil olmuştur.

Ayet-i kerimenin manasına gelince, Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e hitap ederek, Câbir İbn Abdullah gibi anası babası ve çocukları olmayan; fakat sadece kız kardeşleri bulunan bazı sahabilerin *kelale* olarak varis kılınmaları halinde ortaya çıkan veraset meselesinin nasıl olacağı hususunda fetva istediklerine işaret ederek Hazreti Peygamber'e yöneltilen soruları cevaplandırmış, başka bir ifadeyle *kelale* hakkında fetva vermiştir. Daha önce bunlar hakkında hiçbir şey farz kılınmamış, sadece bir anadan olan kardeşin bir tane olması halinde terikenin altıda biri, birden fazla olması halinde üçte biri farz kılınmıştı.

Bundan sonra Allah Teâlâ, *kelale'* nin miras hükmünü açıklamış ve buyurmuştur ki:

Eğer bir kimse helak olur, yani vefat eder ve oğul veya kız bir çocuğu olmaz, fakat ana-baba bir, yahut baba bir kız kardeşi bulunursa, bu takdirde terikenin yarısı bu kız kardeşindir. Eğer ölen kadın olur, çocuğu ve babası da bulunmazsa, erkek kardeş, ölen kız kardeşine varis olur. Fakat oğlu veya babası bulunursa, kardeş hiçbir hak alamaz.

Eğer ölenin iki kız kardeşi olur, oğlu ve babası bulunmazsa, terikenin üçte ikisi kız kardeşlere ait olur. Geri kalanı, asabeden olana verilir; o da yoksa, bakiyye, yine kız kardeşlerindir.

Eğer ölenin aynı şartlarla kadın ve erkek kardeşleri bulunursa, bunlar da *kelale* yoluyla ve ikiye bir oranında miras alırlar. Yani erkek kardeşin hakkı iki, kız kardeşin hakkı bir olur.

İşte Allah, mirasla ilgili bu hükümlerini, ihtiyaç anında şaşırmamanız için açıklamıştır. Zira O, kullarının hayatlarında ve mematlarında ne gibi müşkil durumlarla karşılaşacaklarını herkesten çok daha iyi bilir. Keza kullarına ait menfaat ve zararın nelerde bulunduğu da, O'nun hudutsuz ilmi içinde olup her şeyi kullarının menfaatına göre düzenler. Bu sebeple bizim, O'nun hükümlerine uymamız ve her an O'na şükretmemiz gerekir.

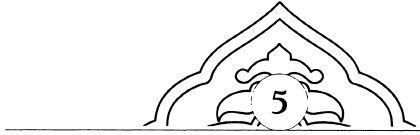

MÂİDE SURESİ

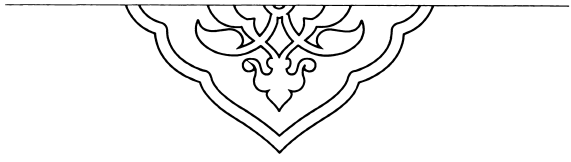

1. Surenin Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Kur'an-ı Kerim'in beşinci suresi olup 120 ayetten müteşekkildir. Ancak bazı fasılalarındaki ihtilaf sebebiyle, Hicazlı ve Şamlı kıraat imamları, surenin 122, Basralı kıraat imamları ise, 123 ayet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sure, Medine'de, Fetih suresinden sonra nazil olmuştur. Fetih suresi ise, altıncı hicri senede Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra nazil olduğuna göre, Mâide suresinin nüzulü, Hudeybiye Antlaşması'yla Tebuk Gazvesi arasına rastlar. Sure içerisindeki bazı ayetlerin Mekke'de, yahut Mekke ile Medine arasında nazil olması, surenin Medenî surelerden sayılmasını engellemez. Mesela *el-yevme ekmeltu lekum dinekum* (dininizi sizin için bu gün ikmal ettim.) ayeti, Buhârî (*Sahih,* V. 186)'nin Hazreti Ömer'den gelen bir haberine göre, Veda Haccı'nda Arefe günü akşamı nazil olmuştur. Şu var ki, hicretten sonra Medine döneminde nazil olan bütün ayet ve sureler, yer itibarıyla nerede nazil olursa olsun, hepsi de Medenî sayılır. Bu sebeple Mâide suresi de Medenî bir suredir.

Sureye Mâide adının verilmesi, 112. ayette havarilerin İsa'ya (as) *"...Ey Meryem oğlu İsa!Rabbin bize gökyüzünden bir Mâide (sofra) indirebilir mi?..."* demeleri ve gökten sofra manasına gelen bir *Mâide* indirilmesini talep etmeleridir.

2. Surenin Gayesi

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Mâide suresi, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra nazil olmuştur. Bu antlaşma yapılmazdan önceki günlerde Hazreti Peygamber, ashabıyla birlikte Umre için Medine'den çıkmış Mekke yolunu tutmuştu. Fakat Mekkeliler, Hazreti Peygamber'in yolunu kesmişler ve onun Mekke'ye gitmesine engel olmuşlardı. Uzun münakaşa ve müzakerelerden sonra iki taraf arasında, Hazreti Peygamber'in razı olduğu, fakat ashabının hoşnut olmadığı bir antlaşma imzalanmıştı. Antlaşmanın ashabı hoşnut etmemesinin sebebi, antlaşma şartlarının Kureyş tarafından tespit edilmesi ve Müslümanların bunları kabul etmek zorunda bırakılmalarıydı. Antlaşma, tespit edilen bu şartlarla Müslümanların aleyhine neticelenmiş gibi görünüyordu. Antlaşmanın belli başlı maddeleri şunlardı: 1) Müslümanlarla Kureyş arasında dört sene süreyle savaş yapılmayacaktı. 2) Kureyşten bir kimse, Müslüman olup Medine'ye gider ve Müslümanlara iltica edecek olursa, Müslümanlar onu Kureyş'e iade edeceklerdi. Fakat bir Müslümanın Kureyş'e iltica etmesi halinde, Kureyş onu iade etmek zorunda değildi. 3) Bu yıl Müslümanlar Umre yapmadan geri dönecekler, Umre'yi gelecek yıl yapacaklardı. 4) Diğer Arap kabilelerinden dileyen, Müslümanlarla, dileyen de Kureyş ile antlaşma yapabilecekti.

Hudeybiye, Mekke'ye bir mil mesafede bulunan bir kuyunun adıdır. Bu kuyunun yanında bulunan köy de bu adla anılır. Antlaşma bu köyde yapıldığı için, ona da Hudeybiye Antlaşması de-

nilmiştir. İşte Mâide suresinin bu antlaşmanın yapılmasını takiben nazil olmaya başlaması dolayısıyladır ki, surenin başında müminlere hitap edilerek antlaşmalara sadık kalmaları, bu antlaşmalar bazan hoşa gitmese bile onları ihlal etmemeleri emredilmiş, müteakip ayetlerde de, antlaşmalara riayet etmeyen Ehl-i Kitap'tan ve diğerlerinden örnekler verilerek, bu yüzden başlarına gelen musibetler ibret alınmak üzere zikredilmiştir.

Sure başında, antlaşmalara sadakat emrinden sonra, Hacc'a veya Umre'ye niyet etmiş olarak ihramda kurban kesmenin ve avlanmanın hükmü ile Hac'da iyi davranmak gibi diğer bazı Hac ahkâmına yer verilmiştir. Abdest ve teyemmüm gibi bazı amelî ahkâmın da zikredildiği surede, özellikle akitlere sadakatla Hac ve Umre ahkâmının içiçe ele alınması, surenin, Umre'ye niyet edildiği bir sırada Hudeybiye Antlaşması'nın yapılmış olması sebebine dayanır.

Ahitlere ve akitlere bağlı kalmanın önemi vurgulanırken, Allah Teâlâ'nın vaktiyle namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek ve kendilerine gönderilen Peygamberler'e iman etmek hususunda İsrailoğullarından almış olduğu misakı bozmaları sebebiyle nasıl bir lanete uğradıklarının ve yeryüzünde nasıl bir zillete mahkum edildiklerinin açıklanması, insanlar için daima bir ibret kaynağı olacak mahiyettedir. Bunların bir taraftan Allah'ın ahdine sadık kalmamaları, bir taraftan da kitaplarını tahrîf ederek kendilerine indirilen pek çok ahkâmı unutmaları, zararı yalnız kendilerine dokunan bir davranış olmamış, bunun zararını, kendileri kadar, kendilerinden sonra gelen çocukları, torunları ve bütün nesilleri de çekmiştir. Nitekim Hazreti Peygamber'in yaşadığı devirde Medine ve civarında yaşayan Yahudilerin Hazreti Peygamber ile yaptıkları akitlere veya antlaşmalara sadık kalmamalarında ve her fırsatta bu akitleri bozarak Hazreti Peygamber'in ve Müslümanların başlarına büyük gaileler açmalarında, atalarının geçmiş devirlerdeki hıyanetlerinin büyük rolü olduğunu hiç kimse inkâr edemez.

Allah Teâlâ, Yahudilerden olduğu kadar Hıristiyanlardan da söz almıştı. Fakat onlar da sözlerinde durmamışlar ve Allah'ın dini üzerinde Yahudilerle ihtilafa düşmüşlerdir. Bu yüzden Allah da onların arasına kıyamete kadar sürecek bir kin ve düşmanlık sokmuştur. Buna rağmen gerek Yahudilerin ve gerekse Hıristiyanların, kendi kitaplarında tahrîf ettikleri ve gizledikleri gerçekleri açığa vurmak ve onları hak yola davet etmek için son Peygamber'i Muhammed (sas.)'i göndermiş ve ona, insanları zulmetten nura, dalaletten hidayete çıkaracak bir de kitap indirmiştir. Fakat Ehl-i Kitab'ın bütün bu uyarılardan ve hakka davetten nasip almaya hiç niyetleri olmamış ve küfürlerinde direnmeyi hakka yönelmekten yeğ tutmuşlardır. Nitekim Hıristiyanlar, Allah'ın Meryem oğlu Mesih İsa olduğunu söylerken en büyük küfrü işlemişler ve kendisine şirk koştukları Allah Teâlâ'nın, dilemiş olsaydı, İsa'yı da Meryem'i de, yeryüzünde bulunan her şeyi de helak edebileceğini akıl etmek istememişlerdir.

Allah Teâlâ, surenin baştaraflarında, işaret ettiğimiz bu konularda Ehl-i Kitab'ın Allah'ın ahdini nasıl bozduklarını çeşitli örneklerle beyan ettikten sonra, yeryüzündeki fesadın başlangıcına delalet eden Ademoğullarından Habil ile Kabil'in kıssalarını zikrederek İsrailoğullarına bu yüzden katli haram kıldığını bildirmiş; fakat onların bu konuda da Allah'a verdikleri sözden dönerek yeryüzünü, katil, hırsızlık ve yol kesme ile fesada boğduklarını açıklamıştır.

Allah Teâlâ, Yahudilerin ve Hıristiyanların Allah'ın ahdini bozmak hususunda ne derece ileri gittiklerini verdiği örneklerle beyan ettikten sonra, müminleri, Ehl-i Kitab'ı kendilerine dost edinmekten ve onları ahitlerini bozmak konusunda örnek almaktan şiddetle menetmiştir. Daha sonra, bazı ahkâmın yer aldığı sure, Hazreti İsa ile ilgili bazı kıssaların ve bu arada havarilerin *"Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökyüzünden bir sofra (Mâide) indirebilir mi?"* mealindeki taleblerinin beyanı ile sona ermiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ۚ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ۚ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا ۘ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

[1] Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin. İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartıyla, size (haram kılındığı) okunacak olan şeyler dışında, hayvanların etleri helal kılınmıştır. Şüphe yoktur ki Allah, dilediğine hükmeder.

[2] Ey iman edenler! Allah'ın (ibadetine delalet eden) alametlerine, haram aya, Allah'a hediye edilen kurbanlığa, (ona takılan) gerdanlığa, Rablerinden ticari bir kazanç ve rıza aramak maksadıyla Beyt-i Haram'a gelenlere, saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman, (dilerseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan menetmeleri dolayısıyla bir kavme karşı olan düşmanlığınız, sizi tecavüze sevketmesin. İyilik ve takva üzere yardımlaşın; günah işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphe yoktur ki Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

Yukarıda da açıkladığımız gibi, Mâide suresi Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra nazil olmaya başlamıştır. Eğer surenin başında yer alan ilk ayetlerin, antlaşmanın hemen akabinde nazil olduğu gözönünde bulundurulursa, bu ayetlerde günün konusu olan antlaşma ile ilgili bazı hususların yer almış olmasını tabii karşılamak gerekir. Filhakika surenin ilk ayetinde hitap müminlere yöneltilerek *"Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin."* buyurulmuştur.

Akit, bir şeyi diğer bir şeye sıkı surette bağlamak, düğümlemek, bağ ve düğüm manalarına gelir. İp düğümü, inşaat bağlantısı gibi bazı cisimler hakkında kullanıldığı gibi, satış akdi, nikâh akdi, yemin akdi gibi manalarda da kullanılmıştır. Akit, ahit manasına da gelir ve bir kimsenin, bir şeyi kendisine veya bir başkasına ilzam etmesi, onun muhafazasını, icap ve şartlarının yerine getirilmesini, kendisine veya başkasına zorunlu kılması demektir. Allah'ın kullarına ahdi, itikat edilmesi gereken şeylere itikat ile, emir ve nehiylerine tam tamına uymayı onlara zorunlu kılması manasındadır. Mesela Bakara suresinin 125. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...İbrahim ve İsmail'e de, evimi tavaf edenler, (orada) kalanlar, rüku ve sücud edenler için temiz tutun diye ahid vermiştik"*. Ahit ve akit, birbirinin müradifi iki kelime olmakla beraber, akit ahde nisbetle daha has bir manaya sahiptir. Bu manada ahit veya akit, gerek Allah Teâlâ ile kulları arasında ve gerekse kulların birbirleri arasında var olan ve uyulması gereken icap ve şartların hepsine delalet eder ki, Allah Teâlâ'nın, surenin başında müminlere yönelttiği ilk emir de bu manayı ihtiva eder:

[1] Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin. İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartıyla, size (haram kılındığı) okunacak olan şeyler dışında hayvanların etleri helal kılınmıştır. Şüphe yoktur ki Allah, dilediğine hükmeder.

[2] Ey iman edenler! Allah'ın (ibadetine delalet eden) alametlerine, haram aya, Allah'a hediye edilen kurbanlığa, (ona takılan) gerdanlığa, Rablerinden ticari bir kazanç ve rıza aramak maksadıyla Beyt-i Haram'a gelenlere saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman, (dilerseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan menetmeleri dolayısıyla bir kavme karşı olan düşmanlığınız, sizi tecavüze sevketmesin; iyilik ve takva üzere yardımlaşın; günah işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphe yoktur ki, Allah'ın cezası çok şiddetlidir

Müfessirlerin İbn Abbas'tan naklettikleri bir habere göre, ayet-i kerimedeki *ukud* (akidler) den murat, Allah'ın kullarına verdiği ahitler olup, Kur'an-ı Kerim'deki helal ve haramlarla farzlar ve hadlerdir. Binaenaleyh hiçbir Müslümanın bu ahitleri bozmaması, Allah'ın farzlarına ve hadlerine uyması, helalini helal, haramını da haram bilmesi gerekir.

Akdin çeşitlerine işaret eden bazı müfessirlere göre bunlar, iman akdi, nikâh akdi, satış akdi, sözleşme akdi ve yemin akdi gibi akitlerdir. Buna göre akitleri başlıca üç grupta toplamak mümkün olur: Allah ile kulları arasındaki akitler, kul ile nefsi arasındaki akidler, ve kul ile diğer insanlar arasındaki akitler. Bunlardan her birinin ifası ya aklen, ya da şeran zorunlu olup, herhangi birinden dönüş, çok ağır vebali gerektirir. Buna, Allah Teâlâ'nın Â'râf suresinin 172. ayetindeki şu sözleri delalet eder: *"Rabbin, Ademoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak, ben sizin Rabbiniz değil miyim?, (demişti). Onlar da, evet, buna şahidiz, demişlerdi. Bu, kıyamet günü, bizim bundan haberimiz yoktu, dememeniz içindi."*. İşte, insanlar, bu ayet-i kerimede de beyan olunduğu üzere, Allah Teâlâ'ya "Evet, sen bizim Rabbimizsin; buna şahitlik ederiz." diyerek ahitte bulunmuşlar ve kendileriyle Allah Teâlâ arasında bir akit yapmışlardır. Bu akit gereğince artık hiç kimse ahdinden dönemez, söz veya fiiliyle Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helal, yahut helal kıldığı bir şeyi haram kılamaz. Allah Teâlâ bunu, tefsir ettiğimiz ayet-i kerimenin başında en veciz bir şekilde hatırlatmış ve *"Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin."* buyurmuştur. Bu emre göre, söz ve fiille yapılan her çeşit akdin yerine getirilmesi şarttır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, yerine getirilmesi zorunlu olan hiçbir akdin, dinin tespit ettiği hiçbir haram veya helali ihlal edecek herhangi bir hüküm ihtiva etmemesi gerekir. Yahut bir akit, herhangi birinin evini yakmak, bahçesinin ağacını kesmek, malına zarar vermek, yahut başkalarının mallarını kumar, rüşvet ve faiz gibi batıl yollarla yemek şeklinde Allah'ın haram kıldığı çeşitli fiillerden biri üzerine yapılmış olmamalıdır. Kısacası, haram ve batıl üzere yapılan akit de batıldır ve böyle bir akdin ifası da haramdır.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin başında, akitlerin ifasını emrettikten sonra, insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için zaruri olan ihtiyaç maddeleriyla ilgili ahkâmın tafsiline geçmiş ve buyurmuştur ki: Ey iman edenler! Biraz ileride size okunup zikredilecek olan haram kılınmış bazı hayvanlar dışında, koyun, keçi, sığır, deve gibi hayvanlarla av hayvanlarının etleri, sizin için helal kılınmıştır. Usulüne uygun şekilde kesildiği takdirde, bu gibi hayvanların etlerinden gönül rahatlığı içinde yiyebilirsiniz. Şu var ki siz, Hac veya Umre için ihramda iken avlanmanın ve hayvan öldürmenin haram kılındığını da unutmamanız gerekir. Hatta ihramda olmasanız bile,

haram olan arzda avlanmanız ve av eti yemeniz de haram kılınmıştır.

Filhakika Allah Teâlâ'nın *"...Size (haram kılındığı) okunacak olan şeyler dışında, hayvanların etleri helal kılınmıştır..."* buyurarak işaret ettiği bu haramlar, tefsirini yapmakta olduğumuz bu iki ayetin hemen akabinde, 3. ayette zikredilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Size, ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen (hayvan eti), (henüz can vermeden) yetişip kestiğiniz dışındaki boğulmuş, vurulmuş, yüksekten düşmüş, süsülmüş, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış, dikili taşlar adına kesilmiş olan hayvan (etlerini yemeniz) ve fal oklarıyla kısmet aramanız haram kılınmıştır."*. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu ayet-i kerimede size haram kılındığı teker teker zikredilen şeyler dışında ve bir de ihramlı iken avlanmayı ve ihramlının harem dahilinde avladığı hayvan etini yemeyi helal saymamanız şartıyla, diğer hayvanlar size helal kılınmıştır.

İşte Allah Teâlâ'nın bir kısım hayvanları helal, bir kısım hayvanları da haram kılması ve bazılarının yenilmesini ise, birtakım şartlara bağlaması, hikmetini ancak kendisinin bileceği birtakım hükümlerdir ki, bunların her birinde kulları için yine kendisinin bileceği sayısız menfaatler vardır; hepsi de kullarının iyiliği içindir. O halde ey müminler! Allah'ın sizin iyiliğinize olan helal ve haramına uyun; O'nun ahdini bozmayın; aranızda bulunan akidlere tamıtamına riayet edin. O sizin Rabbinizdir: Dilediğine hükmeder.

2 Ey iman edenler! Hakkı batıldan, nuru zulmetten, hidayeti dalaletten ayırıp bilmeniz için Allah'ın vazettiği alametleri ihlal etmeyin; onlara saygısızlık göstermeyin. O'nun haramlarını dilediğiniz gibi tasarruf edip helale çevirmeyin.

Ayet-i kerimede geçen ve alamet, işaret veya nişane manasına gelen *şeair* kelimesinden murat, dinin mealim ve mezahiridir ki, Allah'ın dini olan İslam, ancak bunlarla tezahür eder ve bunlarla bilinir. Kelime, Hac siyakı içerisinde zikredildiği için, müfessirler, genellikle onu Hac menasiki olarak tefsir etmişler ve ibareye "Allah'ın şeairini dilediğiniz şekilde tasarruf ederek onları helal kılmayınız." manası vermişlerdir. Daha umumi olarak, *şeair*, Hac menasiki de dahil, Allah'ın farzları, helal ve haramları ve hududu demektir ki, Allah bunları size nasıl beyan etmişse, hiçbirinde değişiklik yapmadan ve hiçbirini bozmadan onlarla öylece amel edin, manasına gelir.

Keza haram ayın hürmetini de ihlal etmeyin. Zira bu ayda Allah, kıtali haram kılmıştır. Nitekim Bakara suresinin 217. ayetinde *"(Ey Muhammed!) Sana, içinde savaş yapılan haram ayı soruyorlar. (Onlara) de ki: Bu ay içinde savaş yapmak büyük suçtur..."* denilmiş, Tövbe suresinin 5. ayetinde de *"Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..."* buyurulmuştur. Bu ayet-i kerimelerden de anlaşıldığı gibi, haram aylar içinde dövüşmek ve öldürmek haram kılınmıştır. Binaenaleyh müminlerin bu ayların hurmetini ihlal etmemeleri, onlara saygı göstermeleri gerekir.

Haram aylar, Buhârî (*Sahih*, V. 204)'nin naklettiği bir hadisten öğrendiğimize göre, dört aydır. Hazreti Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekliyle dönüp durmaktadır. Sene on iki aydır. Bunların dördü haram aylardır. Üçü birbirini takip eder. Bunlar: Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'dir. Dördüncüsü de Cumadilahİlahır ile Şaban arasındaki Mudar Recebi'dir".

Keza Allah'ın Beyt'ine kurban olarak hediye edilen ve Allah'a tekarruptan başka hiçbir gayesi bulunmayan kurbanlık hayvanlara da engel olmayın; onları kurban olarak kesmekten vazgeçmeyin. Hatta kurbanlık hayvanları diğer hayvanlardan ayırmak için boyunlarına takılan gerdanlıkları çıkarıp atmayın. Kısacası, gerdanlıklı olsun gerdanlıksız olsun, Allah'ın Beyti'ne hediye edilen kurbanlıklara saygısızlık etmeyin ve hangi suretle olursa olsun, onların kurban edilmelerine engel olmayın.

Aynı şekilde, Beyt'i ziyaret ederek Allah'ın rızasını kazanmak ve ticaret yoluyla rızıklarını temin etmek için oraya gelenlere de saygı gösterin ve onların güven ve huzurlarını ihlal etmeyin; onlarla savaşı helal saymayın.

İbn Abbas'tan gelen bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, önceleri müminler ve müşrikler, hem ticaret, hem de Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla ziyaret için Kâbe'ye geliyorlar ve Hacceddiyorlardı. Müminlerle müşrikler arasındaki kin ve husumet şiddetlenince, sahabilerden bazıları, bazı müşriklerin Haccetmelerini engellemek istemişler, bunun üzerine bu ayet indirilmiştir. Buna göre, bazı müfessirlerin de ileri sürdükleri gibi, bu ayet-i kerime, müşrikler hakkındadır ve müşriklerin de Kâbe'yi güven içinde ziyaret edebilmelerini amirdir. Şu var ki, yine bu müfessirlere göre ayet-i kerimenin bu hükmü, Tövbe suresinin *"Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..."* mealindeki 5. ve yine aynı surenin *"Ey iman edenler! Şurası muhakkaktır ki, müşrikler pistir; bu itibarla, bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."* mealindeki 28. ayetlerinin nüzulü ile neshedilmiştir. Bununla beraber ayet-i kerimenin müminler hakkında nazil olduğunu, dolayısıyla muhkem olup nesih bulunmadığını söyleyen müfessirler de vardır.

Hac veya Umre için girdiğiniz ihramdan ve haremden çıktıktan sonra, dilediğiniz kadar avlanın. Zira av, yalnız ihramda ve haremde olanlara haram kılınmıştır. Ayet-i kerimenin bu ibaresi, birinci ayetteki *"İhramda iken avlanmayı helal saymamak şartıyla..."* manasında gelen ibareye açıklık getirmiştir. Buna göre, avlanmak, asıl itibarıyla haram olan bir şey değildir. Fakat bir kimse, Hac veya Umre'ye niyet eder ve ihrama girerse, ihramda kaldığı sürece ona avlanmak yasaktır. İhramdan ve haram arzdan çıktıktan sonra yasak hükmü kalkar ve dilerse avlanabilir.

Sizi Mescid-i Haram'a gitmekten ve Allah'ın Beyti'ni ziyaret etmekten alıkoymalarından dolayı bir kavme karşı beslediğiniz kin ve düşmanlık, haddi aşmanıza ve düşmanlarınıza karşı gayr-i adil davranmanıza sebep olmasın.

Daha önce de açıkladığımız gibi, Mâide suresi, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra nazil olmaya başlamıştır ve surenin bazı ayetlerinde antlaşma ile ilgili bazı hükümlere işaret edilmesi ve bazı uyarılarda bulunulması çok tabiidir. Filhakika Hazreti Peygamber, Umre yapmak maksadıyla ashabıyla birlikte Medine'den çıkıp Mekke'ye bir mil mesafedeki Hudeybiye kuyusuna geldiği zaman, Mekkeli müşrikler önlerini kesmişler ve onların Umre için Mekke'ye girmelerine engel olmuşlardı. Daha sonra iki taraf arasında yapılan antlaşma gereğince de, Müslümanlar o yıl Umre yapmadan Medine'ye geri dönmek zorunda bırakılmışlardı. Müşriklerin Hudeybiye'de Müslümanların Umre yapmalarına engel olmaları Hazreti Peygamber ve ashabına çok ağır gelmiş ve bazı sahabiler, müşriklerin kendilerini Umre'den alıkoydukları gibi, onlar da müşrikleri Kâbe ziyaretinden alıkoymaya ahdetmişlerdi. Ancak Hudeybiye'den sonra nazil olan bu ayetle Müslümanlar uyarılmış ve onlara denilmiştir ki: Sizi Mescid-i Haram'a gitmekten ve Allah'ın evini ziyaret etmekten alıkoydu diye bir kavme karşı olan kin ve düşmanlığınız, sizin haddi aşarak adaletten ayrılmanıza ve onlara zulmetmenize sebep olmasın.

Ayet-i kerimenin nüzul sebebi, Mekkeli müşriklerin Müslümanları Umre için Mekke'ye gitmekten alıkoymaları yüzünden Müslümanların müşriklere karşı duydukları kin ve düşmanlıkla aynı muameleyi onlara yapmak ve böylece onlardan intikam almak istemeleri olsa bile, hükmün her devir için geçerli olduğunu anlamak güç değildir. Zira ayet-i kerimede nehyolunan husus, Kâbe ziyaretinin kin ve düşmanlık sebebiyle engellenmesidir. Buna göre, hangi devirde olursa olsun, Mekke'nin idaresini ellerinde bulunduranlar, düşmanları da olsa Allah'ın evini ziyaret etmek isteyen Müslümanlara engel olamazlar; herhangi bir şekilde ziyaretçileri rahatsız ede-

mezler. Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimedeki bu emri, 8. ayette gelecek olan adaletle ilgili şu emri gibidir: *"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olunuz. Bir kavme karşı olan düşmanlığınız, sizi (haklarında) adaletsiz davranmaya sevketmesin. Adaletli olun; zira bu, takvaya daha yakındır"...*

Kin ve düşmanlık sebebiyle bir kavmin haddi aşarak diğer bir kavme tecavüz etmesi, umumiyetle fertler arasında yardımlaşma ile gerçekleşen bir davranış olması dolayısıyladır ki, Allah Teâlâ, müminlere günah ve düşmanlık üzerinde değil, fakat iyilik ve takva üzerinde birleşip yardımlaşmayı emretmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey iman edenler! İyilik ve takva üzere yardımlaşın; günah işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın.

Bizim "iyilik" manasında ifade ettiğimiz ayet-i kerimedeki *birr* kelimsiyle, hayırlı olan ve güç yettiği nisbette çoğaltılaması gereken her çeşit hayırlı iş murat edilmiştir. Zira bunlar, insanın iman, ahlak, edep ve amel yönünden yükselmesini ve Allah'a daha çok yaklaşmasını sağlayan hasletlerdir. Bu sebepledir ki, bunların her biri iyilikten bir şube ve bir haslet sayılır. Allah Teâlâ, Bakara suresinin 177. ayetinde iyilik (birr) in hasletlerini şöyle beyan etmiştir: *"İyilik (birr), yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Fakat iyilik (birr), o kimselerin iyiliğidir ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitab'a ve Peygamberler'e iman etmişlerdir. Mal sevgisine rağmen, onu yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolda kalmışlara ve kölelerin kurtuluşuna vermişlerdir. Namazı dosdoğru kılmış, zekatı vermiş, ahidleştikleri zaman, ahitlerini yerine getirmişlerdir. Zorda, darda ve savaşta sabırlıdırlar. İşte, doğruyu söyleyenler onlardır; takva sahibi olanlar da onlardır".*

Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimede üzerinde birleşip yardımlaşmayı emrettiği ikinci haslet, takvadır. Takva, insanın, dinine ve dünyasına zararı dokunacak her şeyden sakınmasıdır. Takva üzere yardımlaşma ise, müminlerin, birbirlerini kötülüklerden sakındırıp menetmeleri, buna karşılık birbirlerine iyiliği emredip iyiliğin gerçekleşmesi için birbirlerine yardımcı olmalarıdır.

Allah Teâlâ, müminlere iyilik ve takva üzere yardımlaşmayı emrettikten sonra, bu emri kuvvetlendirmek ve az da olsa herhangi bir muhalefete meydan vermemek için onları iyilik ve takvanın zıttı olan davranışlardan da menederek *"Günah işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın."* buyurmuştur.

Günah, Allah Teâlâ'nın yapılmasını emrettiği bir şeyi terketmek ve yapmamaktır. Düşmanlık ise, Allah'ın dinde vazettiği hududu aşmak, veya onu tecavüz etmektir. Hazreti Peygamber ve ashabı devrinde Müslümanlar, ayet-i kerimenin manasını anlamakta herhangi bir güçlük çekmedikleri gibi, tek bir cemaat olmaları itibariyle de, beşerî herhangi bir nizama ihtiyaç duymadan iyilik (birr) ve takva üzere yardımlaşmakta da hiçbir güçlükle karşılaşmıyorlardı. Allah'la olan ahd ve misakları, onları başka bir nizamdan müstağni kılıyordu. Fakat Peygamber devrinden uzaklaşıldıkça ve Müslümanların yolları birbirinden ayrıldıkça, ahd ve misaka bağlılık azalmış, iyilik ve takva üzere yardımlaşma da aynı derecede zayıflamıştı. İşte bundan sonradır ki Müslümanlar, çeşitli yardım dernekleriyle ve bunların faaliyetlerini düzenleyen birtakım tüzük veya yönetmeliklerle İslam'ın onbeş asır önce emrettiği yardımlaşmayı gerçekleştirme çareleri aramaya başlamışlardır. Fakat ne gariptir ki, herhangi bir kimsenin eğer bu derneklerle bir ilgisi yoksa, o derneğin yardım davetine hiç ilgi duymamakta ve böylece derneklerden beklenen fayda da hasıl olmamaktadır. Oysa bu derneklerin yardım davetiyle Allah'ın *birr* (iyilik) ve takva üzere yardımlaşma daveti bir midir?

Ayet-i kerimenin delalet ettiği manada Hazreti Peygamber'den de pek çok hadis nakledilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir: Müslim (*Sahih*, III. 1506)' in Ebû Mes'ûd el-Ensarî tarikiyle naklettiği bir hadisinde Hazreti Peygamber "Kim bir

hayra delalet ederse, onu işleyen kadar ecir kazanır." buyurmuştur. Benzer manada başka bir hadis, yine Müslim (*Sahih,* IV. 2060) tarafından Ebû Hureyre'den nakledilmiştir: "Kim hidayete davet ederse, ona uyanlarınki gibi ecir kazanır; onların ecirlerinden de hiçbir şey eksilmez. Her kim de dalalete davet ederse, ona tabi olanların günahını kazanır; onların günahlarından da hiçbir şey eksilmez". Buhârî (*Sahih,* IV. 5)'nin Sehl İbn Sa'd'tan naklettiği bir hadise göre Hazreti Peygamber, Alî İbn Ebî Tâlib'e şöyle demiştir: "Bir adamın senin elinle hidayete ermesi, senin için bir deve yükü maldan hayırlıdır.". Buhârî (*Sahih,* III. 98)'nin Enes İbn Mâlik'ten naklettiği bir hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Zalim olsun mazlum olsun, kardeşine yardım et.". Hazreti Peygamber'e: "Ya Rasulallah! Mazlum olana haydi yardım ettim; iyi ama adam zalim olursa ona nasıl yardım ederim?" denildiğinde de şu cevabı vermiştir: "Onun zulmetmesine engel olursun. İşte bu, ona yardım etmendir".

Allah Teâlâ, emir ve nehiylerine, helal ve haramlarına uymak hususunda müminleri uyardıktan sonra, bunlara muhalefet edip haddi aşanları şiddetli azap ile tehdit etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'tan korkun. Şüphe yoktur ki Allah'ın cezası çok şiddetlidir."*. Binaenaleyh müminlerin, hak yoldan sapacak olanlara isabet edeceğinde şüphe bulunmayan ıkaba müstehak olmamaları için, Allah'ın Kitabı'nda beyan ettiği sünnetine ve kulları hakkında vazettiği nizama uymaları gerekir. Hiç tereddüt edilmemelidir ki, Allah, her neyi emretmişse, onun yapılmasında büyük faydalar, terkinde ise, sayısız zararlar vardır. Buna karşılık her neden nehyetmişse, onun yapılmasında da büyük zararlar, terkinde ise, hudutsuz faydalar vardır.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ
وَالنَّطِيحَةُ وَمَآ أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذٰلِكُمْ
فِسْقٌ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ
وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾ يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ
مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ
لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَآ آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ
فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾

[3] Size, ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen (hayvan eti), (henüz can vermeden) yetişip kestiğiniz dışındaki boğulmuş, vurulmuş, yüksekten düşmüş, süsülmüş, yırtıcı

hayvanlar tarafından parçalanmış, dikili taşlar üzerine kesilmiş olan hayvan (etlerini yemeniz) ve fal oklarıyla kısmet aramanız haram kılınmıştır. Bunların hepsi de "fısk" (Allah'ın taatından çıkış) tır. Bugün, küfredenler, dininizden ümitlerini kesmişlerdir. Bu sebeple onlardan artık korkmayın; benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve din olarak sizin için İslam'ı seçtim. Her kim açlık halinde mecbur kalırsa, günaha meyletmeksizin (haram kılınan etlerden yiyebilir); zira Allah, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

4 Kendilerine neyin helal kılındığını sana soruyorlar. (Onlara) de ki: İyi ve temiz olan bütün yiyecekler size helal kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiği şeylerden kendilerine avcılığı öğrettiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarını da yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'tan korkun; şüphe yoktur ki Allah, hesabı çok seri olandır.

5 Bugün size, bütün iyi ve temiz şeyler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal olduğu gibi, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. İffetli, zinaya sapmamış ve dost edinmemiş olarak, mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde, müminlerden hür kadınlarla, sizden önce kendilerine kitap verilmiş olan hür kadınlar da keza size helal kılınmıştır. Her kim iman (ve İslam esasları)nı inkâr ederse, ameli boşa gitmiş, kendisi de ahirette ziyana uğramışlardan olur.

Allah Teâlâ, bu surenin yukarıda tefsir ettiğimiz ilk ayetinde bazı istısnalar dışında, koyun, keçi, sığır ve deve gibi *En'âm* denilen hayvanlarla, bazı şartlara bağlı olarak av hayvanlarının helal kılındığına işaret ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, istisna teşkil eden ve haram kılındığı anlaşılan yiyeceklerin beyanına geçmiş ve İslam'ın helal ve haramıyla bir iman ve şeriat dini olarak itmam edilmiş olduğunu açık ve kesin bir dille ifade etmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, İslam, sayılamayacak kadar çok şeyi haram kılmış değildir. Özellikle yiyecekler arasında haram kılınanlar, onun "pislik" olarak tavsif ettiği birkaç maddeden ibarettir ve bunları da, insanları bunlardan mahrum etmek veya onlara zarar vermek için haram kılmamıştır. Eğer bunun için haram kılmış olsaydı, açlık halinde ve ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalındığı zamanlarda haram kılınan bu yiyeceklerin yenilmesine cevaz vermez, "açlıktan ölseniz bile, bunlara asla dokunmayacaksınız." derdi. Fakat İslam, haram kıldığı yiyecekler hakkında böyle bir hüküm getirmemiştir. Her ne kadar onların yenilip içilmesini haram kılmış ve azıyla çoğu arasında hiçbir ayrım yapmayarak az da olsa yeyip içenleri haddi tecavüz etmiş günahkâr kimseler arasına idhal etmişse de, bu ayetlerde de gördüğümüz gibi, *"Her kim açlık halinde mecbur kalırsa, günaha meyletmeksizin (haram kılınan şeylerden) yiyebilir."* demiştir.

İslam'ın nazarında haram olan ve yenilip içilmesi menedilen her şey birer *pislik'* tir. Nitekim tefsirini yapmakta olduğumuz bu surenin 90. ayetinde bunlardan bazıları sayılarak şöyle denilmiştir: *"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytanın işlerinden olan birer pisliktir. Bunlardan sakının ki felah bulasınız".*

İsimleri birer birer zikredilerek haram kılınan şeyler dışında kalan bütün yiyecekler "tayyibat" tan, yani iyi ve temiz olan şeylerdendir. Binaenaleyh bunları haram saymak için hiçbir sebep yoktur. Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimelerinde tayyibatın helal kılındığını açık bir şekilde beyan etmiştir. Keza kitap ehlinin yiyecekleriyle kitap ehlinden olan kadınların nikâhı bile Müslümanlara helal kılınan şeyler arasındadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

3 Size, ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen (hayvan eti), (henüz can

vermeden) yetişip kestiğiniz dışındaki boğulmuş, vurulmuş, yüksekten düşmüş, süsülmüş, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış, dikili taşlar üzerine kesilmiş olan hayvan (etlerini yemeniz) ve fal oklarıyla kısmet aramanız haram kılınmıştır. Bunların hepsi de "fısk" (Allah'ın taatından çıkış) tır. Bugün, küfredenler, dininizden ümidlerini kesmişlerdir. Bu sebeple onlardan artık korkmayın; benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve din olarak sizin için İslam'ı seçtim. Her kim açlık halinde mecbur kalırsa, günaha meyletmeksizin (haram kılınan etlerden) yiyebilir. Zira Allah, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

3 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ, ilk ayetinde, haram kılındığı daha sonra açıklanacak olan şeyler dışındaki hayvan etlerinin helal kılındığını bildirdikten sonra, bu ayetinde, helal kılınanlar dışında kalan ve açıklanması daha sonraya bırakılan haramları zikretmiş ve bunların, ölü hayvan eti, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etleriyle diğer birtakım şeyler olduğunu açıklamıştır. Ayet-i kerimeyle haram kılınan hayvan etleri, En'âm suresinin 145. ve Nahl suresinin 115. ayetlerinde daha muhtasar olarak aynen tekrarlanmıştır. En'âm suresinin 145. ayeti şöyledir: *"(Ey Muhammed!) De ki: "Bana vahyolunanlar arasında, yiyen bir kimseye, ölü eti, yahut akıtılmış kan, yahut zaten bir pislik olan domuz eti, yahutta Allah'tan başkası adına kesilmiş fısk (hayvan eti) dışında yediği bir şeyin haram kılındığını göremiyorum"*... Nahl suresinin 115. ayetinde de şöyle denilmiştir: *"Allah size sadece ölü hayvan etini, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilen hayvan etini haram kıldı"*. Her iki ayette de, açlık tehlikesi karşısında ve mecbur kalındığında bu etlerden bir miktar yenilebileceğine de işaret edilmiştir. Ancak tefsir ettiğimiz ayet-i kerimede, boğulan, vurulan, yüksekten düşen, süsülen ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanan hayvanların etleri de haram kılınmıştır ve diğer iki ayete göre bunlar ziyade olup, ölü hayvan etini şerh veya açıklama maksadıyla gelmiştir. Bu itibarla biraz önce zikrettiğimiz En'âm ve Nahl surelerinin iki ayetinin, onlardan sonra nazil olan bu ayetteki ziyadeyle neshedilmiş olduğunu düşünmeye gerek yoktur.

Ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre, haram kılınan yiyecekler, icmalen dört, tafsilen on çeşittir:

1) Ölü hayvan eti: Ayet-i kerimede *meyte* olarak geçen "ölü" kelimesinin, hem müzekker hem de müennes olarak kullanılan ve koyun demek olan *şât* veya ilk ayette geçen *behîme* kelimesine sıfat olarak geldiği anlaşılmaktadır. Ölüden murat, bir insan müdahelesi olmadan, yani yenmek maksadıyla boğazlanmadan veya kesilmeden canlılığını yitirmiş olan hayvan demektir. Böyle bir hayvanın haram kılınmasındaki hikmet, ölümüne sebep olan amilin, her ne olursa olsun, insan için teşkil ettiği zarardır. Zira bu ölüm, ya hastalıktan, ya hayvan vücuduna girip yerleşmiş bir çeşit mikroptan, ya da zehirlenmeden ileri gelmiş olabilir. Hem ölüm sebebinin kesinlikle bilinmemesi, hem de kesilmeden öldüğü için kanının akmayıp damarlarında kalması dolayısıyla bozulup kokuşması, genellikle salim yaratılıştaki insanlar için kerahet kaynağıdır ve dilimizde de leş denilen böyle bir hayvan etini yemek mümkün değildir.

2) Kan: Yenilmesi haram kılınan kandan murat, hayvanın kesildiği anda damarlarından fışkırıp akan kandır. Bir süre sonra pıhtılaşmış ve akıcı özelliğini kaybetmiş olsa bile, yine de yenilmesi haramdır. Ayet-i kerimede sadece *kan* olarak zikredilmiş olmakla beraber, En'âm suresinin yukarıda zikrettiğimiz 145. ayetinde *akıtılmış kan* olarak tavsif edilmiştir. Bu sebepledir ki, fazla miktarda kan ihtiva eden ciğer ve dalak gibi kesilmiş hayvan organları haram sayılmamıştır.

Kanın haram kılınışındaki hikmet, hem hazmı çok güç bir madde oluşu ve kısa zamanda vücuda zararlı bakterilerin teşekkülüne müsait bulu-

nuşu dolayısıyla insan için zararının büyüklüğü, hem de salim yaratılışlı her insan için tiksinti verici özelliğidir.

3) Domuz eti: Keza hem insan sağlığı için teşkil ettiği zarar, hem de tiksinti verici özelliği, domuz etinin haram kılınışındaki başlıca hikmeti teşkil eder. Onun tiksinti ve zarar verici özellikleri, pislikle beslenen ve bu yüzden etini yiyen insanlarda zarar verici birtakım kurtçukların belirmesine yol açan bir hayvan oluşundan ileri gelir. Maamafih bu hayvanın beslenme şartları değiştirilip iyileştirilse bile, eti içerisine nüfuz etmiş yağ zerreciklerinin çokluğu ve hazmının güçlüğü dolayısıyla onu yiyenler için yine de faydasından çok zararı vardır. Şunu da unutmamak gerekir ki, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah, kulları için kendisinde fayda bulunan hiçbir şeyi haram kılmamış, haram kıldıklarını ise, sadece zararları dolayısıyla haram kılmıştır. Bu itibarla hiçbir mümin, Allah'ın haram kıldığı domuz etinin, birtakım indî delillere dayanarak faydalı bir gıda maddesi olduğunu iddia edemez. Hiç kimse, bir şeyin faydasını veya zararını Allah'tan daha iyi bilemez.

4) Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvan eti: Bundan önce zikredilen üç maddede olduğu gibi insanlara zararı dolayısıyla değil; fakat sadece dinî sebeplerle yenmesi haram kılınmış bir ettir. Bundan anlaşılan mana, hayvan kesilirken Allah'ın adı yerine insanların tazim ettikleri ve kendisine yaklaşmak için adına kurbanlar kestikleri bir mahlukun adının zikredilmesidir. Bu manada hayvan, Allah için değil, tazim edilen o mahluk için kesilmiş olmaktadır. Ayet-i kerimede Allah'tan başkasının zikri, "ihlal" kelimesiyle ifade edilmiştir ki, sesin yükseltilmesi manasına gelir. Nitekim Hacılar, Hac esnasında telbiye ile ihlal ederler; yani seslerini *lebbeyk Allahumme lebbeyk* diyerek yükseltirler. Müşrikler de putları için kurban keserken *Lat Adıyla,* yahut *Uzza adıyla* diyerek ihlalde bulunurlardı. Müşriklerin bu davranışları, hiç şüphesiz, Allah'tan başkasına ibadet etmek manasına gelir. Bu şekilde kesilmiş bir hayvan etinden yemek ise, hayvan kesenlerin ameline katılmak ve onu tasvip etmek demektir. Binaenaleyh hiçbir mümin, Allah'tan başkası adına hayvan keserek şirke bulaşmayacağı gibi, bu şekilde kesilmiş hayvan etinden de yiyerek müşriklerin fiil ve davranışlarına rıza göstermez. Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, Müslümanların herhangi bir Peygamber veya veli, yahut ulu bir kişi adına kurban kesmeleriyle müşriklerin putları adına kurban kesmeleri ve bu şekilde kesilen hayvanların etlerinden yemeleri arasında hiçbir fark yoktur. Hepsi de şirktir ve şirki tasvip ve teşci etmek manasına gelir. Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvan etlerinin haram kılınışının sebebi de budur.

5) Boğularak ölmüş hayvan eti: Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bunlar, birinci maddede zikredilen ölü hayvan eti gurubuna girerler. Ancak cahiliye devrinde bazı Araplar, boğularak ölmüş hayvan etlerini yedikleri için ayet-i kerimede bunlar tahsisen zikredilmiştir. Boğularak ölmüş hayvandan murat, ya boynu bir ağacın iki dalı arasına sıkışmış, ya da bağlı olduğu ipe dolanarak nefes alamamış koyun, keçi veya sığırdır. Kısacası, yemek maksadıyla kesilmeden yahut insan müdahelesi olmadan boğularak ölmüş hayvan demektir.

6) Vurularak öldürülmüş hayvan eti: Hayvanın vurulmasında murat, taşla veya sopa ile vurularak öldürülmesidir. Cahiliye devrinde Araplar, bu şekilde öldürülmüş hayvanların etlerini yedikleri için Allah Teâlâ bunu ayet-i kerimede özellikle zikrederek haram kılmıştır. Esasen İslam'da bir canlıyı öldürecek kadar dövmek haramdır; çünkü bu, canlıya azap etmek manasına gelir ve İslam'ın ruhuna aykırıdır. Müslim (*Sahih,* III. 1548) ve *Sünen* sahiplerinin Şeddâd İbn Evs'ten rivayet ettiklerine göre, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, her şeye iyilikle muamele edilmesini farz kılmıştır. Öldürdüğünüz zaman öldürmeyi iyi yapınız. Kestiğiniz zaman da kesimi iyi yapınız.". Etini yemek

için kesilen hayvanın kesim yerine yumuşaklıkla götürülmesi ve yine yumuşaklıkla yere yatırılması, ona iyi muamele etmenin esasını teşkil eder. Bu sebepledir ki, başına veya sırtına sopa ile, yahut taşla vurularak öldürülen hayvan eti haram kılınmış ve bununla hayvana eziyet edilmesi önlenmiştir. Daha sonraki fakihler, ayet-i kerimenin bu hükmüne ve Hazreti Peygamber'in Buhârî (*Sahih,* III. 5; VI. 218) tarafından nakledilen Adiy İbn Hâtim ile ilgili "silahınla vurup deldiğin hayvanın etinden ye; fakat ucuyla dokunup da yaralamadan öldürdüğün hayvanın etinden yeme; çünkü bu vurmadır." mealindeki hadisine istinaten, hayvanın ölümüne sebep olan ve darp denilen fiil ile yemek için kesme veya avlama fiillerini titizlikle ayırmışlar, ok atılarak vurulan bir hayvanın etini av eti olarak helal saymışlar, fakat aynı oku sopa gibi kullanarak hayvana vurmak suretiyle onun öldürülmesi halinde, etinin haram olduğunu kabul etmişlerdir ki, ayet-i kerimenin delalet ettiği mana da budur.

7) Yüksekten düşerek ölmüş hayvan eti: Yüksekçe bir yerden düşerek ölen, veya kuyuya düşüp öldüğü anlaşılan bir hayvan da, keza birinci maddede zikredilen ölü hayvan eti cümlesinden sayıldığı için yenilmesi haramdır.

8) Başka bir hayvan tarafından süsülerek öldürülmüş hayvan eti: Herhangi bir insanın, etini yemek maksadıyla müdahelesi olmadan ölmesi ve mesela başka bir hayvan tarafından süsülerek öldürülmesi halinde, hayvanın, biraz önce işaret ettiğimiz ölü hayvanlar grubuna girmesi dolayısıyla eti haram kılınmıştır.

9) Yırtıcı hayvanlar tarafından perçalanarak öldürülmüş hayvan eti: Kurt, aslan veya kaplan gibi yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanarak öldürülen hayvanın eti de, yukarıda zikrettiğimiz diğer ölü hayvanların etleri gibi haramdır. Yırtıcı hayvanın, parçaladığı hayvan etinden yemiş veya yememiş olmasının, onun haram kılınışıyle hiçbir ilgisi yoktur. Bu çeşit hayvan etleri de, ölü hayvan etlerinden sayıldığı için haram kılınmıştır.

İşte, yukarıda zikrettiğimiz bu hayvan etleri, açıkladığımız şekliyle haram olmakla beraber, bunlardan ilk üçü, yani ölü hayvan eti, kan ve domuz eti müstesna, diğerleri, ölüm kendilerine ulaşmadan önce şerî bir müdahele ile öldürülür, yani usulüne uygun bir şekilde kesilerek hayatına son verilirse, haram olmaktan çıkar ve helal olarak yenir. Başka bir ifadeyle, domuz eti dışında, şer'a uygun olarak kesildiği zaman yenmesi helal olan hayvanlardan Allah'tan başkası adına kesilen, veya boğulan, veya vurulan, yüksekten düşen, veya süsülen herhangi biri, eğer halen ölmemişse, ayağını, kuyruğunu veya gözünü hareket ettirebilecek bir canlılığa henüz sahipse ve bu haldeyken usulüne uygun olarak kesimi tamamlanırsa, o hayvanın eti helal olur.

10) Dikili taşlar üzerine kesilmiş hayvan eti: Dikili taş veya ayet-i kerimedeki ifadesiyle *nusub,* put olmamakla beraber, cahiliye devrinde Arapların ibadet maksadıyla diktikleri ve adına kurbanlar kestikleri taşlardan ibarettir. Kâbe'nin etrafında bu maksatla dikilmiş 360 taş bulunuyordu ve müşrik Araplar, Allah'a yakınlık sağlamak maksadıyla bu taşlara kurban kesiyorlardı. Bu şekliyle kesilen hayvanın, dördüncü maddede zikredilen "Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvan" ile aynı guruba girdiği görülür. Bununla beraber taşlara kesilen hayvanın ayrıca zikredilmesi, kesim sırasında Allah'tan başkasının adının zikredilmemesi halinde, hayvanın Kâbe'yi tazim için kesildiği zehabına kapılarak helal olacağı vehmine düşülmesini önlemek maksadına matuftur.

Netice olarak diyebiliriz ki, Allah Teâlâ, karada yayılan, havada uçan ve denizde yüzen iyi ve temiz olan bütün nimetleri kullarının istifadesine sunmuş, etlerinin yenilmesini onlara helal kılmıştır. Ancak bunlardan birkaç tanesini, pis ve zararlı olmaları dolayısıyla istisna kılarak haram saymıştır. Bunlar da yukarıda açıkladığımız gibi, yenilmek için bilinen usulde kesilmeyen, fakat

çeşitli şekillerde ölmüş olan hayvan eti, akmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etidir. İslam'dan önce Araplar, Allah'tan başkası adına hayvan kestikleri gibi, ölü hayvan etlerini de yiyorlardı. Birincisi şirk ve fısk, ikincisi ise, pislik ve zarardı. Allah, bunları haram kılarak kullarını hem manevi hem de maddi zarardan korumuştur. Bu, O'nun kulları hakkındaki rahmetinin bolluğunu gösteren sayısız delillerden birini teşkil eder. Nitekim yine bu rahmetinin tabii bir neticesi olarak, ayet-i kerimede, haram kılınan bu yiyeceklere, Arapların işledikleri başka bir fiili daha izafe etmiş ve *ezlam* denilen fal oklarıyla kısmet aranmasını haram kılmıştır. *Ezlam, zelem*'in çoğulu olup oka benzeyen bir tahta parçasıdır. Ancak bu ok, yayla canlılara atılan ve öldürmek veya yaralamak için kullanılan oklardan farklıdır. Daha doğrusu bu ok, atılan bir ok değil, fakat üzerinde yazılar bulunan ve fal olarak çekilen yazısına göre amel edilen bir oktu. Ayet-i kerimede de ifade olunduğu gibi, çıkan fala göre kısmet aranırdı. Gelen haberlerden öğrenildiğine göre, cahiliye devrinde Araplar, fal oklarıyla kısmet arıyorlardı. Bu iş için üç ok bulunurdu. Bu oklardan birisi üzerinde "Rabbim emretti", diğerinde de "Rabbim nehyetti" sözleri yazılı idi. Üçüncü nokta ise, hiçbir yazı yoktu; yani boştu. Bir Arap, bir iş yapmaya veya seyahata çıkmaya niyet ettiği zaman, bu okların başına gelir ve içlerinden birini çekerdi. Eğer çektiği ok, "Rabbim emretti" yazılı olanı ise, niyet ettiği işin yapılmasında hayır bulunduğuna hükmeder ve onu yapmaya koyulurdu. "Rabbim nehyetti" yazılı ok çıkarsa, o işi, hayırsız olacağı inancıyla yapmazdı. Ok boş çıkarsa, çekimi tekrarlardı. Böylece, kısmetini okların gösterdiği istikamette aramış olurdu.

Buhârî (*Sahih*, IV. 257 bab hicreti'n-Nebiy (sas.) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Surâka İbn Mâlik, Hazreti Peygamberle Ebû Bekr'in hicret için Mekke'den Medine'ye gitmek üzere yola çıkmaları üzerine, onların peşine düşmek için oklarla kısmet aramış, onlara zarar vermemesini emreden ok çıktığı halde yine onların peşine düşmekten vazgeçmemiştir. Yolda müteaddit defalar ok çekimini tekrarladığı ve onlara zarar vermemesini emreden ok çıktığı halde, o yine peşlerinden gitmiştir. Fakat bilindiği gibi Surâka, onlara bir şey yapamamış, neticede de doğru yolu bulup Müslüman olmuştur.

Fal oklarıyla kısmet aramanın haram kılınışındaki hikmet, bir işin akla güvenip dayanarak yapılması yerine, vehme ve hurafeye güvenip yapılmasıdır. İyiyi ve kötüyü düşünerek doğruyu bulmaktan insanı alıkoyan ve dolayısıyla aklını ve iradesini dumura uğratmaktan başka hiçbir işe yaramayan bu inanç, aynı zamanda Allah'a karşı açık ve kesin bir iftiradan ibarettir. Zira ne "Rabbim emretti" sözünün yazılı olduğu okun çıkması halinde, Allah onun yapılmasını emretmiştir; ne de "Rabbim nehyetti" sözünün yazılı olduğu okun çıkması halinde onu nehyeden Allah'tır. Fakat Allah, sadece iyi, güzel ve doğru olan şeylerin yapılmasını emretmiş, bunun dışındaki bütün kötülükleri ve çirkinlikleri de nehyedip haram kılmıştır. Keza Allah'tan başka hiç kimse gelecekte nelerin olabileceğini bilemez. Binaenaleyh bir kimsenin çektiği oka, veya baktığı fala göre geleceğini tayin etmesi ve davranışlarını tayin ettiği bu geleceğe göre düzenlemesi, yine Allah'a iftiradan ve *Alimu'l-gayb* sıfatına ortak çıkmaya kalkışmaktan başka bir şey değildir. Bu sebeplerdir ki Allah Teâlâ, bu ayetinde haram kılınan birtakım yiyeceklere ilaveten fal oklarıyla kısmet aramayı da haram kılmıştır. Burada şunu da unutmamak gerekir ki, özellikle fal oklarının zikredilmesi, diğer fal çeşitlerinin haram dışı bırakıldığı manasında değildir. Bu itibarla fal okları yanında falın her çeşidi haramdır ve fal yoluyla elde edilen istikbale ait bilgilere inanmak, hem Allah'a iftira etmek, hem de O'na şirk koşmaktır.

Allah Teâlâ, bütün bu muharrematı, yani haram kılınan şeyleri zikrettikten sonra, bunların haram kılınışındaki sebep ve hikmeti tek bir ke-

limeyle belirtmiş ve *"Bunların hepsi de fısktır."* buyurmuştur. Yani Allah'ın taatından çıkıp masiyetine yönelmek, başka bir ifadeyle, Rabbine karşı isyan bayrağını çekmektir. Binaenaleyh aklı başında olan hiçbir mümin, Allah'ın haram kıldığı bir işi işleyerek O'na karşı gelmez; O'nun haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal bilir. Bu itibarla ey Müslümanlar, artık karşınızda Mekke devrinin azılı düşmanları kalmadı. Zelîl iken Allah sizi aziz kıldı; fakir iken zengin, zayıf iken kuvvetli yaptı. Daha önceki fakirliğiniz ve zayıflığınız sebebiyle dininizi terkedip yine kendilerine döneceğinizi düşünen düşmanlarınız da artık sizden ve dininizden ümitlerini kesip bir köşeye sindiler. Böyle olduğu halde, yine de Allah'ın haram kıldığı o pislikleri yiyecek misiniz? Yahut yine de kafirlerden korkup Peygamber'e ve onun tebliğine sırt çevirecek misiniz? Hayır. Artık onlardan korku devri kapandı. Siz onlardan değil, asıl Rabbinizden korkun. Rabbinizin emirlerine karşı gelip onlara, o kafirlere uymaktan çekinin.

Bugün artık dininiz, helaliyle haramıyla ve bütün iman esaslarıyle ikmal olunmuştur. Bundan böyle dinden ihtiyaç duyacağınız hiçbir şey olmayacaktır. Bu din ile Rabbinizin üzerinizdeki nimeti de tamamlanmış oldu. İşte bu din, İslam dini'dir. Rabbiniz onu size din olarak seçmiştir. Şunu hiçbir zaman hatırınızdan çıkarmayın ki, bu dinin ikmali, âlemlere rahmet olarak gönderilen Rabbinizin sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.) ve ona indirilen Kur'an ile gerçekleşmiştir. Binaenaleyh her kim, bu Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'den nazil olan bu son ayetlerle ikmal edilmiş ve nihai şeklini almış olan İslam'a sırt çevirir ve Al-i İmran suresinin 85. ayetinde de açıkça ifade edildiği gibi *"Her kim İslam'dan başka bir din ararsa, (bu din) kendisinden asla kabul edilmeyecektir. O kimse, ahirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır"*.

Ayet-i kerimenin de delalet ettiği gibi, Allah Teâlâ'nın, İslam dininin bugün ikmal edildiği hususundaki açık ve kesin beyanı, ikmalinden önceki dönemlerde onun noksan ve tamamlanmamış bir din olduğunun yine açık ve kesin ifadesidir. Buna göre, hiç tereddüt etmeden diyebiliriz ki, Allah katında tek olan dinin İslam olduğu gözönünde bulundurulursa, ilk Peygamber'den itibaren birbiri ardına gönderilen bütün Peygamberler, bu dinin binası için gelmişler ve her biri, bu binayı ikmal için, Allah'ın takdir ettiği ölçüde onun duvarlarına tuğla koyup onu örmüşlerdir. Bu binanın tamamlanması için son tuğlaları koyma ve onu süsleyip güzelleştirerek sakinlerinin dünya ve ahiret saadetine kavuşmalarını sağlayacak bir yapı haline getirme şerefi de son Peygamber Muhammed (sas.)'e nasip olmuştur. Buhârî (*Sahih,* IV. 162) ve Müslim (*Sahih,* IV. 1790) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Benimle benden önceki Peygamberler'in misali, birtakım evler inşa eden ve bu evleri iyi, güzel ve mükemmel yapan; fakat köşelerinden birinde bir tuğla yerini örmeyip boş bırakan bir adam misalidir. Halk, binaları dolaşmaya başlar, onları beğenir; (fakat binayı yapan adama:) Şuraya bir tuğla daha koysaydın binan tamam olurdu, derler. Muhammed (sas.) buyurmuştur ki: İşte o tuğla benim".

Bu açıklamadan sonra şu husus iyice anlaşılmış olacaktır ki, Hazreti Peygamber'den ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'den önce gelip geçmiş olan Peygamberler ve özellikle Musa (as) ve İsa (as) ile bunlara indirilen Tevrat ve İncil, gönderildikleri kavimler için o devirlerde yeterli sayılsalar bile, Hazreti Peygamber'in gelişi ve Kur'an'ın indirilişiyle yeterliliklerini kaybetmişler ve itaat olunan değil, fakat itikat olunması gereken birer esas olarak dinler tarihindeki yerlerini almışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ister Yahudi olsun, ister Hıristiyan olsun ve isterse başka bir dine mensup bulunsun, bütün insanları Son Peygamber Muhammed (sas.)'e imana ve iman ile birlikte itaata davet etmiştir. Bu iman ve itaatın temel kaynağı ise, hiç şüphesiz, Kur'an-ı Kerim'dir. Binaenaleyh Allah katında geçerli olan tek din, artık ne Musa'nın

(as) Tevrat'a dayalı tebliğinden ibaret olan Yahudilik ve ne de İsa'nın (as) İncil ve Tevrat'a dayalı tebliği olabilecek Hıristiyanlıktır. Bu dinler, temel dayanakları olan Tevrat ve İncil'in asıllarının kaybolması ve mensuplarının *teslis* gibi aslı şirk olan birtakım batıl inançları dinlerinin aslı saymaları dolayısıyla zaten geçerliliklerini yitirmişlerdi. Hazreti Peygamber'in gelişi ve Kur'an-ı Kerim'in ona indirilişiyle, Yahudilik ve Hıristiyanlık kesin olarak iptal edilmiş, Yahudi ve Hıristiyanların da son Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an'a iman ve itaat etmeleri ve böylece Allah katında yegâne mükemmel din olan İslam'a girmeleri emrolunmuştur. Bu itibarla kim Hazreti Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman ve itaat ederse, o, mümin ve Müslüman, kim de onlardan yüz çevirirse, o da kafirdir. Binaenaleyh Allah'a, ahiret gününe ve bir de kendi Peygamberler'ine inanan kitap ehlinin de cennetlik oldukları iddiası, safsatadan başka bir şey değildir; zira böyle bir iddia, Hazreti Peygamber'i, onun risalet görevini ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'i bir çırpıda saf dışı etmekten başka bir maksada matuf olamaz. Eğer Ehl-i Kitap, kendi Peygamberler'ine ve kendi kitaplarına gerçek manada iman etmiş olsalardı, bu iman onları Hazreti Peygamber'e ve Kur'an'a da iman etmelerini gerekli kılar ve Allah'ın tek olan dini İslam'ı, Yahudilik ve Hıristiyanlık diye bölük pörçük etmezlerdi. Müslim (*Sahih,* I. 134) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu ümmetten Yahudi ve Hıristiyan herhangi bir kimse, beni işitip de, benimle gönderilene iman etmeden ölürse, muhakkak cehennem ehlinden olur".

Çeşitli haberlerden öğrenildiğine göre, dinin ikmaliyle ilgili olan bu ayet-i kerime, Veda Haccı'nda cumaya rastlayan bir arefe gününün akşamında nazil olmuştur. Buhârî (*Sahih,* I. 16; V. 186), Müslim (*Sahih,* IV. 2312) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir haberde şunlar anlatılmıştır: "Yahudiler Hazreti Ömer'e demişlerdir ki: Siz bir ayet okuyorsunuz; eğer böyle bir ayet bize inmiş olsaydı, biz o günü bayram edinirdik. Hazreti Ömer, hangi ayet? deyince, Yahudiler *"Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve din olarak sizin için İslam'ı seçtim."* (Mâide suresi, 3) ayeti demişler, Hazreti Ömer de onlara şu cevabı vermiştir: Biz, o ayetin ne zaman ve nerede indirildiğini biliyoruz. Resulullah (sas.), o gün Arafat'ta vakfede idi ve günlerden de Cuma idi". Haberin bazı rivayetlerinde Hazreti Ömer'in "elhamdu lillah, o gün bizim için de bayramdır." sözünü ilâve ettiği görülür ki, bu söz, Yahudilerin sorusuna da açık bir cevap teşkil eder. Hazreti Peygamber, bu ayetin indirilmesinden sonra 81 gün daha yaşamış, sonra da Rabbinin rahmetine kavuşmuştur.

Allah Teâlâ, muharrematla ilgili hükmünü beyan ettikten ve helal ve haramıyla bir bütün teşkil eden İslam'ı din olarak seçip bütün insanların uymaları için onu ikmal ettiğini bildirdikten sonra, haram kılınan yiyecekler hakkındaki istisnai bir duruma işaret etmiş ve açlık yüzünden bir ölüm tehlikesinin belirmesi halinde, haram kılınan bu yiyeceklerden aşırı derecede istekli olmamak ve onların yine de haram kılınmış yiyecekler olduğunu unutmamak şartıyla, ölmeyecek kadar yenmesine izin vermiştir. Bazan insan günlerce aç kalabilir ve açlığa dayanacağını düşünerek elini haram yiyeceğe uzatmayabilir. Fakat takatının kalmadığını ve kımıldayamayacak hale geldiğini anlayınca, yiyecek bir şeyler aramaya başlar. Temiz bir yiyecek de bulamazsa, ölümün kendisine iyice yaklaşmış olduğunu hisseder. İşte bu gibi durumlarda, haram olduğunu bilerek ve istemeyerek, ancak kendine gelmesine yardım edecek kadar o yiyeceklerden yemesinde bir mahzur yoktur. Allah, onun içinde bulunduğu bu durumu çok iyi bilir ve haram yemek zorunda kalmasından dolayı onu bağışlar. Zira Allah, kullarına karşı asla zalim değildir. O, çok merhametlidir; çok bağışlayıcıdır.

[4] Kendilerine neyin helal kılındığını sana soruyorlar. (Onlara) de ki: İyi ve temiz bütün yiyecekler size helal kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiği şeylerden kendilerine avcılığı öğrettiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarını da yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'tan korkun; şüphe yoktur ki Allah, hesabı çok seri olandır.

4 Allah Teâlâ, bir evvelki ayetinde, pis olan ve hem insan vücudu, hem de din yönünden zararlı sayılan birtakım şeylerin yenilmesini haram kılıp ancak zaruret halinde bunlardan az miktarda yenilmesine izin verdikten sonra, muhtemelen cahiliye devrinde bu yiyeceklerden bazılarını yemeye alışık olan kimselerin Hazreti Peygamber'e gelerek birtakım yiyeceklerin haram kılındığını söylemeleri, buna karşılık kendileri için helal olan yiyeceklerin hangileri olduğunu sormaları üzerine bu ayeti indirmiş ve iyi ve temiz olan bütün yiyeceklerin müminler için helal olduğunu bildirmiştir. Bu manada Allah Teâlâ Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Peygamber! Sana yiyeceklerden ve özellikle etlerden bazılarının haram kılınmasından sonra, kendilerine hangilerinin helal olduğunu soruyorlar. Onlara de ki: İyi ve temiz olan her şey size helal kılınmıştır.

Müfessirler, ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olarak bazı haberlere yer vermişlerdir. Bunlardan birinde ifade edildiğine göre, Hazreti Peygamber Ebû Râfi adlı kölesine köpeklerin öldürülmesini emretmiş, bu emrin yerine getirilmesinden sonra da halk Hazreti Peygamber'e gelerek "Ya Rasulallah, şimdi bunlardan bizim için helal olan nedir? diye sormuşlar, bunun üzerine Allah Teâlâ da "kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar." ayetini indirmiştir.

Başka bir haber de Adiy İbn Hâtim ve Zeyd İbn Muhelhel'den nakledilmiştir. Bu iki sahabi Hazreti Peygamber'e gelerek "Ya Rasulallah, Allah, ölü hayvan etini haram kıldı; o halde bize helal olan şeyler nelerdir?" diye sormuşlar, bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.

Bir evvelki ayet-i kerimenin tefsirinde de gördüğümüz gibi, Allah adı anılarak usulünce kesilmeden, boğularak, vurularak, yüksekten düşerek, süsülerek, veya yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanarak ölen ve *meyte* olarak zikredilen hayvanların etlerinin haram kılınmasının, ilk anda, bundan böyle bütün hayvan etlerinin sanki haram kılınmış gibi bir manada anlaşılarak Müslümanlar arasında şaşkınlık yaratmasını tabii karşılamak gerekir. Zira daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Araplar, bir hayvan tarafından süsülerek, yahut bir sopayla vurularak öldürülmüş, ölümünden sonra da uzun süre geçmemiş ve dolayısıyla kokuşmamış olan bir hayvan etini yiyorlardı. Bu gün bile böyle etleri yiyen pek çok ülke vardır. Ayet-i kerimede bunların haram kılınması üzerine, et yemenin artık haram olduğunu zanneden bazı kimselerin telaş içerisinde Hazreti Peygamber'e koşturup gelmeleri ve "ölü hayvan eti haram kılındığına göre biz ne yiyeceğiz? Bizim için helal olan nedir?" diye sormuş olmaları da çok tabiidir. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, iyi ve temiz olan her şeyin helal olduğunu açıklayan bu ayetini indirmiştir.

Ayet-i kerimede geçen ve karşılığını "iyi ve temiz" kelimeleriyle ifade ettiğimiz *tayyib,* adları zikredilerek haram oldukları bildirilenler dışında kalan ve selim yaratılıştaki insan nefsine hoş gelen her iyi ve temiz olan yiyeceklerdir ki, zıtı *habis* olup aynı yaratılışta olan insanlara tiksinti verir. Binaenaleyh Allah Teâlâ, bu ayetleriyle *habais'* i haram, *tayyibat'* ı helal kılmıştır. Buna göre, bir evvelki ayet-i kerimede sayılan yiyeceklerden boğularak, vurularak, düşerek, süsülerek, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanarak öldürülmüş hayvan etleriyle kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına ve dikili taşlar üzerine kesilen hayvan etleri, *habais'*ten olmaları dolayısıyla yenilmesi haram kılınmıştır. Bunların dışındaki diğer hayvanlar, Allah'ın adı anılarak kesilme-

leri halinde, *tayyibat*'tan olup yenilmesi helaldir. Keza köpek, doğan ve şahin gibi avcıl hayvanların sahipleri için tutup getirdikleri av hayvanları da helal kılınmıştır. Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak, ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın size öğrettiği şeylerden kendilerine avcılığı öğrettiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarını da yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın"*.

Köpek, doğan ve şahin gibi avcıl hayvanlar, şüphesiz, sahiplerine avcılık yapmak için yaratılmış değillerdir. Bununla beraber bu hayvanlar, sahipleri için avcılık yapmaya alıştırılmaları ve kendilerine bazı şeylerin öğretilmesi mümkündür. Nitekim ayet-i kerimede de, avcılığı öğrenmiş hayvanlar tarafından avlanan hayvan etlerinin yenilmesine izin verilmiş ve üzerlerine Allah'ın adının anılması, yani besmele çekilmesi emredilmiştir. Buhârî (*Sahih,* VI. 220) ve Müslim (*Sahih,* III. 1029) tarafından nakledilen bir hadiste Adiy İbn Hâtim şöyle demiştir: Bir gün Resulullah (sas.)'a: "Biz, şu köpeklerle avcılık eden bir kavimiz; (buna ne dersin?)" diye sorduğumda, Resulullah (sas.) şöyle buyurdu: "Avcılık etmesini bilen köpeğini, Allah'ın ismini anarak avın üzerine gönderdiğin zaman, köpeğin o avı öldürmüş olsa bile, onun senin için yakaladığı avdan ye. Eğer köpek, o avdan yerse, o zaman iş değişir. Zira ben, köpeğin o avı senin için değil de kendisi için tutmuş olmasından korkarım. Bir de, senin av köpeğin, başka köpeklerle karışmışsa, onların yakalayıp getirdikleri avı yeme. (Çünkü sen, besmeleyi kendi köpeğine çekmiştin; başka köpeklere değil)".

Buhârî ve Müslim tarafından nakledilen bu hadisten anlaşıldığına göre:

1) Avcıl köpek av üzerine sevkedilirken Allah'ın adı anılır, yani besmele çekilir: Bu, bir bakıma eti yenmek için bir hayvanın boğazlanırken besmele çekilmesi gibidir.

2) Avcıl köpeğin, avı yakalarken onu öldürse bile, sahibi için muhafaza edip ona hiç dokunmadan sahibine getirmesi gerekir. Böyle olduğu takdirde o avın eti yenir.

3) Eğer köpek, yakaladığı avın bir kısmını yiyecek olursa,

4) Yahut avcıl köpeğe, besmele ile salınmayan başka köpekler de karışır ve av bu şekilde öldürülürse, bu takdirde av helal olmaz ve eti yenmez.

Ebû Davud (*Sünen,* II. 99) tarafından Amr İbn Şuayb vasıtasıyla ceddinden nakledilen bir hadiste ise, Ebû Sa'lebe adlı bir arabî, Hazreti Peygamber'e gelerek "Ya Rasulallah, benim avcılık için eğitilmiş köpeklerim var; bunların avı hakkında bana fetva ver." demiş, Resulullah (sas.) da şöyle buyurmuştur: "Senin eğitilmiş köpeklerin varsa, onların senin için yakaladıklarından ye". Arabî: "Kesilse de kesilmese de mi?" demiş, Resulullah (sas.): "Evet." cevabını vermiştir. Arabî: "Köpek o tuttuğu avdan yese de mi?" demiş, Resulullah (sas.): "Köpeğin ondan yese de." buyurmuştur. Arâbî: "Ya Rasulallah! Bana okum hakkında da fetva ver." demiş, Resulullah (sas.): "Okunun sana getirdiği her şeyi ye." buyurmuştur. Arabî: "Av kesilse de kesilmese de mi?" demiş, Resulullah (sas.): "Kesilse de kesilmese de." buyurmuştur. Arabî: "Av benden uzak düşer kaybolursa?" demiş, Resulullah (sas.): "Senden uzak düşüp kaybolsa (ve sen de onu sonra bulsan), kokuşmadıkça ve üzerinde kendi okundan başka bir ok izi bulmadıkça onu ye." buyurmuştur. Arabî: "Ya Rasulallah! Mecbur kalındığında, mecusilerin kaplarından yenilip yenilemeyeceği hakkında da bana fetva ver." demiş, Resulullah (sas.): "Onu önce yıka, Sonra onun içine koyduğundan ye." buyurmuştur.

Ebû Davud tarafından nekledilen bu hadis, mana itibariyle çok açık olmakla beraber, bundan önce zikrettiğimiz Buhârî ve Müslim'in hadislerindeki bir hususa aykırı düşmektedir. Bu aykırılık, besmeleyle av üzerine sürülen avcıl köpeğin avı yakaladıktan sonra, ondan yemesi halinde av etinin helal olup olmayacağı konusundadır. Zira Buhârî ve Müslim rivayetlerinde Hazreti Peygamber, Adiy İbn Hâtim'e, besmeleyle av

üzerine sürülen "avcıl köpek, eğer o avdan yerse, sen ondan yeme; zira ben, köpeğin o avı senin için değil de kendisi için tutmuş olmasından korkarım." buyurmak suretiyle avcıl köpeğin yakaladığı avdan yemesi halinde, o avın helal olmayacağını bildirmiş, Ebû Davud tarafından nakledilen başka bir hadisinde, kendisinden bu konuda fetva isteyen Ebû Sa'lebe adlı bir arabînin "köpek tuttuğu avdan yese de ben onu yiyeyim mi?" sorusuna ise, "köpeğin ondan yese de.." cevabını vermiştir.

Hadisler arasındaki bu ihtilaf, fakihler arasında da hadislerden farklı hükümler çıkarılmasına yol açmıştır. Bazı fıkıh mezhebleri, Buhârî ve Müslim rivayetine dayanarak, köpeğin, yakaladığı avdan yemesi halinde, avın haram olduğuna hükmetmişler, bazıları ise, köpeğin yemesiyle avın haram olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Hadisler arasındaki ihtilafı cem ve telif yoluyla izale edip gerçek manada bir ihtilaf bulunmadığı görüşünde olanlar da vardır. Bunlara göre, eğer köpek, hemen yakaladığı anda avdan yerse, o av haram olur; çünkü köpek, onu kendisi için yakalamıştır. Fakat aradan uzun bir süre geçtikten sonra yerse, bu da köpeğin acıkarak ondan yemek zorunda kaldığına delalet eder ki, bu durumda o av haram olmaz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde nelerin haram olduğunu, Müslümanların Hazreti Peygamber'e sormalarından sonra da nelerin helal kılındığını beyan ettikten sonra, Müslümanları helal ve haramı tanımak ve Allah'ın emir ve nehiylerine uymak hususunda uyarmış ve onlara Allah'tan korkmalarını emretmiştir. Zira iyi olsun kötü olsun, her amelin karşılığını vermek, Allah'ın değişmeyen sünnetidir. Bu itibarla Müslümanların, Allah'ın helal kıldığını helal, haram kıldığını da haram bilerek amel etmeleri ve O'na asla muhalif davranmamaları gerekir. Ta ki dünyada ve ahirette bu davranışlarının mükafatını görebilsinler. Çünkü Allah, kullarının, kendi amelleriyle hak ettikleri sevap ve ikabın hesabını çok çabuk görür.

[5] Bugün size, bütün iyi ve temiz şeyler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal olduğu gibi, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. İffetli, zinaya sapmamış ve dost edinmemiş oldukları halde mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde, müminlerden hür kadınlarla, sizden önce kendilerine kitap verilmiş olan hür kadınlar da size helal kılınmıştır. Her kim iman (ve İslam) esaslarını inkâr ederse, ameli boşa gitmiş, kendisi de ahirette ziyana uğramışlardan olur.

5 Daha önce de açıkladığımız gibi, Veda Haccı'nda cumaya rastlayan bir arefe günü sevgili Peygamber'ine indirdiği bir ayetinde Allah Teâlâ, din ve şeriat olarak İslam'ı tamamladığını ve bu din ile inananlara hudutsuz bir nimet ihsan eylediğini beyan buyurmuştur. Yine aynı ayette, başta ölmüş hayvan eti olmak üzere, domuz etini, Allah'tan başkası adına, yahut dikili taşlar üzerine kesilen hayvan etlerini ve fal oklarıyla kısmet aramayı haram kılmıştır. Muhtemelen yine aynı günlerde, Müslümanların çeşitli şekillerde ölmüş hayvan etlerinin haram kılınmasından sonra Hazreti Peygamber'e gelerek "O halde, ya Rasulallah, bizim için helal olanlar nelerdir?" diye sormaları üzerine de, bir evvelki ayet nazil olmuş ve bu ayette "İyi ve temiz olan bütün yiyeceklerin helal kılındığı" bildirilmiştir. Tefsirini yaptığımız bu ayet-i kerimede ise, onun nazil olduğu günde iyi ve temiz olan yiyeceklerin helal kılındığı hususundaki evvelki beyan teyit maksadıyla tekrar edilmiş, buna ilaveten kitap ehlinin yiyecekleriyle, yine kitap ehlinden olan kadınların Müslüman erkeklere helal kılındığı açıklanmıştır. Aslında *tayyibat* diye isimlendirilen iyi ve temiz olan yiyeceklerin helal olduğuna Mekke'de nazil olan bazı surelerde de işaret olunmuş; fakat bunların neler olduğu tafsil edilmemiş, açıklanmamıştı. Arapların yedikleri çeşitli şekillerde ölmüş olan hayvanların etleriyle diğer bazı hayvan etlerinin teker teker zikredilip haram kılınmasıy-

la bunların dışında kalan hayvanlar, av hayvanları ve deniz hayvanları tabii olarak tayyibat içerisine girmiş ve hepsi de helal kılınmıştır. Oysa Araplar, tayyibattan olan ve Allah tarafından haram kılınmayan bazı hayvanları da kendilerine haram sayıyorlardı. Mesela beş batın yavrusu olduktan sonra kulağı yarılarak salıverilen dişi deve (sâibe), biri erkek biri dişi ikiz doğuran koyun (vasîle), on batın yavru doğurtan erkek deve (hâm) azat edilir ve çöllerde başıboş dolaşmaya bırakılırdı. Bunların etleri yenmediği gibi, tüyleri kullanılmaz, üzerlerine de binilmezdi. Kısacası, hangi şekilde olursa olsun, onlardan faydalanmayı kendilerine haram kılmışlardı. Fakat Allah Teâlâ, daha önce açıkladığımız ayetleriyle haram olan habais (pis yiyecekler) i beyan edince, helal olan tayyibat da tam olarak açıklık kazanmış ve bundan böyle, onlardan herhangi birini haram saymaları ihtimali de ortadan kalkmıştır.

Ayet-i kerimede "Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceklerinin de Müslümanlara helal olduğu" bildirilmiştir ki, çoğunluğun görüşüne göre "yiyecek" manasında zikredilen *ta'âm'* dan maksat, kesilen hayvan, veya hayvan etleridir. Zira bunun dışındaki yiyecekler, zaten helal olan yiyeceklerdir ve daha önce bunlardan kitap ehline haram kılınmış herhangi bir şey yoktur.

Bu ayet-i kerime, kesilen bir hayvanın bütün kısımlarının helal olduğuna delalet eder. Bu sebepledir ki, İslam ulemasının büyük çoğunluğuna göre kitap ehline haram kılınmış olan hayvan iç yağları Müslümanlara haram değildir ve hayvanı kesen kitap ehlinden biri, kestiği hayvanın iç yağını yiyemese bile, onu bir Müslümanın yemesinde herhangi bir mahzur yoktur. Zira Müslümanlara yiyeceklerden nelerin haram olduğu yukarıdaki ayet-i kerimelerde açık ve kesin bir şekilde ifade edilmiş, bunların dışındakiler ise, helal kılınmıştır.

İyi ve temiz olan yiyecekler ve özellikle hayvan etleri, Müslümanlarla kitap ehli arasında birbirlerine helal kılınmış olmakla beraber, nikâh veya evlenme işi böyle değildir ve Müslüman erkekler, iffetli, zinaya sapmamış ve dost edinmemiş Müslüman kadınlardan hür olanlarla mehirlerini vererek evlenebilecekleri gibi, kitap ehlinden olan hür kadınlarla da evlenebilirler; ancak Müslüman bir kadının Ehl-i Kitap'tan olan, yani Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi helal kılınmamıştır. Nitekim üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede *"Bugün size, bütün iyi ve temiz şeyler helal kılınmıştır."* denildikten sonra, kendilerine kitap verilenlerin yiyeceklerinin Müslümanlara, Müslümanların yiyeceklerinin kitap ehline, keza kitap ehlinden olan kadınların Müslüman erkeklere helal kılındığı beyan olunmuş, fakat Müslümanlara nelerin helal kılındığının açıklandığı bu ayet-i kerimede, yahut Kur'an'ın başka bir yerinde, Müslüman kadınların kitap ehlinden olan erkeklerle evlenmelerinin helal olduğuna delalet edecek hiçbir ibareye yer verilmemiştir. Aksine, Müslüman bir kadına, başka dinden olan bir erkekle evlenmesinin haram olduğu hususunda icma hasıl olmuştur. Binaenaleyh hiçbir Müslüman kadın, Ehl-i Kitap'tan olan bir erkekle evlenemez. Evlendiği takdirde, Allah'ın hükümlerine muhalefet etmiş, karşı gelmiş olur. Oysa helal ve harama taalluk eden bu çeşit hükümlerle İslam, bir bütün teşkil eder ki, işte bu bütünlük, Allah Teâlâ'nın biraz önce açıkladığımız ayet-i kerimedeki *"Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve din olarak sizin için İslam'ı seçtim."* sözleriyle tarif ve tavsif ettiği İslam'a hastır. İslam'dan başka hiçbir din, asılları tevhid olsa bile, ne Yahudilik ve ne de Hıristiyanlık, İslam'ın sahip olduğu bu bütünlüğe erişebilmişlerdir. Çünkü bu dinlerin mensupları, Allah'ın helal ve haramını kendi heva ve hevesleri istikametinde değiştirip bozarak tek olan dini Yahudilik ve Hıristiyanlık adı altında bölüp parçalamışlar ve sonsuza kadar Allah'ın lanetine müstehak olmuşlardır. Binaenaleyh hiçbir insanın ve özellikle Müslüman olduğunu söyleyen hiçbir kimsenin, Allah'ın helalini haram, ha-

ramını da helal kılarak, O'nun ikmal ettiği bu dini, ikmalinden sonra bozması ve ona kendi heva ve hevesine uygun bir özellik kazandırması olacak işlerden değildir. Kim bunu yaparsa, iman ve İslam esaslarını kabul etmekten çekinmiş, onları ret ve inkâr etmiş olur ki, üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede de belirtildiği gibi, böyle kimselerin işlemiş oldukları bütün iyi ameller boşa gider ve ahirette de hüsrana uğrayacak kimselerden olur.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ۭ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۭ وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰي سَفَرٍ اَوْ جَاۗءَ اَحَدٌ
مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَاۗىِٕطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاۗءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَاۗءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ
وَاَيْدِيْكُمْ مِّنْهُ ۭ مَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَّلٰكِنْ يُّرِيْدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝٦ وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيْثَاقَهُ الَّذِيْ وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ ۙ اِذْ قُلْتُمْ
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۡ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝٧

6 Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı meshedin. İki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.. Eğer cünüp iseniz, temizlenin. Hasta iseniz, yahut yolculukta iseniz, yahutta biriniz abdest bozmaktan gelmişse, yahut kadınlara dokunmuşsanız, su da bulamadıysanız, temiz bir toprağa teyemmüm edin. Bunun için de, yüzlerinizi ve ellerinizi o toprakla meshedin. Allah, (bu ayetleriyle) size bir güçlük çıkarmak istemiyor; fakat sizi temizlemek ve şükredesiniz diye de üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor.

7 Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve (bir zamanlar) "dinledik ve itaat ettik." dediğinizde, sizi kendisiyle bağladığı O'na olan sözünüzü hatırlayın. Allah'tan korkun. Şüphe yoktur ki Allah, göğüslerde olan (sırr) ı hakkıyla bilir.

Fatiha suresinin ilk ayetinde de ifade edildiği gibi, Allah Teâlâ, *Rabbu'l-alemin* (alemlerin Rabbi)'dir ve bunda hiçbir müminin şüphesi yoktur. Göklerde ve yerde her ne varsa hepsini de yoktan vareden, onlara belli bir nizam ve intizam veren O'dur. O, göklerde bulunan güneşin, ayın ve yıldızların Rabbi olduğu kadar, yeryüzünde bulunan insan, hayvan ve bitkilerin de Rabbidir. Allah Teâlâ'nın alemlerin Rabbi oluşu, her şeyi hiç yoktan varettikten sonra onların belli bir nizam içinde varlıklarını sürdürmesi ve onları terbiye etmesi dolayısıyladır. En basit misal olarak insanı ele alacak olursak, onun ana karnında teşekkülünü, beslenmesini, gelişip büyümesini, zamanı gelince de dünyaya gelişini sağlayan O'dur. Ana karnında olduğu kadar dünyada da onu gözetip koruyan, sayısız nimetleri onun önüne sererek onlardan faydalanmasını ve bu sayede gelişip büyümesini sağlayan yine O'ndan başkası değildir. O halde bütün canlıları sayısız nimetleriyle rızıklandıran ve onların yeryüzünde takdir olunan sürece yaşamalarını sağlayan yegâne Rab, yegâne terbiyeci Allah Teâlâ olduğuna göre, O'nun, kullarına ihsan ettiği rızıkların helal ve haramını, yani iyisini, temizini ve pisini tayin ve tespit ederek onlara iyisinden ve te-

mizinden yemelerini, pisinden de uzak durmalarını emretmesi kadar tabii bir şey olamaz. Bu, Allah Teâlâ'nın rububiyyet, yani Rab olma sıfatının bir gereğidir. Cüz-i de olsa canlı varlıklara da ihsan olunan bu sıfat dolayısıyla, hangi terbiyeci, terbiye ettiği varlığın terbiye dışı bir yola girmesine göz yumar; yahut rıza gösterir? Keza hangi terbiyeci, terbiye ettiği varlığın, terbiye dışı davranışlarda ısrar etmesi halinde onu ceza ile tehdit etmekten, fayda vermediği takdirde de cezalandırmaktan imtina eder?

İşte Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde Rububiyyet sıfatının bir gereği olarak, önce, kullarına ölü, kan, domuz eti ve Allah'an başkası adına kesilen hayvan etleriyle fal oklarına bakarak rızık arama yollarını haram kılmış, sonra da, haram kılınanlar dışında kalan bütün iyi ve temiz yiyeceklerin helal olduğunu beyan etmiştir. O halde bütün insanların, Allah'ın Rububiyyetine inanarak O'nun haram kıldığı pis şeyleri haram kabul etmeleri ve onlardan uzak durmaları, helal kıldığı şeyleri de helal bilmeleri gerekir. Her kim Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helal kılar ve onunla nefsinin şehvetini söndürmeye çalışırsa, Allah'ın Rububiyyetini inkâr etmiş, buna karşılık kendi nefsini, veya nefsinin şehvetlerini Rab edinmiş olur ki, bu, Allah'a Rububiyyetinde şirk koşmaktan başka bir manaya gelmez. Nitekim Allah Teâlâ, Tövbe suresinin 31. ayetinde, Yahudilerin ve Hıristiyanların hahamlarını ve rahiplerini nasıl Rab edindiklerini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i kendilerine Rab edinmişler. Halbuki onlar da tek bir İlaha ibadet etmekten başka bir şeyle emrolunmamışlardı. Zira O'ndan başka İlah yoktur. O, onların şirk koştıklarından münezzehtir"*. Yahudilerin ve Hıristiyanların hahamlarını ve rahiplerini Rab edinmeleri, haham ve rahiplerin kendi heva ve heveslerine uyarak Allah'ın helalini haram, haramını da helal kılmalarında Allah'ı bırakıp bu haham ve rahiplere uymaları ve böylece onları, Allah'a Rububiyyetinde ortak koşmaları manasındadır. Oysa Rububiyyet yalnız Allah Teâlâ'ya mahsustur ve hiç kimse O'nun helalini haram kılarak veya haramını helal sayarak Rububiyyette O'na ortak çıkamaz. Aksi halde, tefsir ettiğimiz son ayet-i kerimede de belirtildiği gibi, işlemiş olduğu bütün iyi amelleri boşa gider ve ahirette hüsrana uğrayan kimselerden olur.

Allah Teâlâ'nın kullarına ihsan ettiği sayısız nimetler ve onların menfaatine olmak üzere bu nimetler arasında bulunan pis ve zararlı olanların iyi ve temiz olanlardan ayırt edilerek haram kılınması, sonra da haram kılınanlar dışında kalan bütün iyi ve temiz nimetlerin kulların önüne serilerek istifadelerine sunulması, onların, Rab olarak Allah Teâlâ'ya şükretmelerini ve kulluklarını yerine getirmelerini gerektirir. Zira Allah Teâlâ, yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız hudutsuz nimetlerini ihsan etmekle, kullarına karşı Rububiyyet ahdini ifa etmiş, yahut başka bir ifadeyle Rab olarak onlara verdiği sözü yerine getirmiştir. Şimdi sıra, Allah'ın bu sayısız nimetlerinden dilediğince faydalanan insandadır. Onun da Rabbine karşı ubudiyyet ahdini ifa etmesi, yani kulluk görevini yapmak suretiyle O'na verdiği sözü yerine getirmesi ve şükür borcunu ödemesi gerekir. Bu borcun ödenmesi de, O'nu yegâne Rab olarak bilip tanımak ve yegâne İlah olarak O'na ibadet etmekle mümkün olur. İbadet ise, ancak ve ancak ve maddi ve manevi kirlerden ve pisliklerden temizlendikten sonra yapılır. O halde:

6 Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı meshedin. İki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, temizlenin. Hasta iseniz, yahut yolculukta iseniz, yahut biriniz abdest bozmaktan gelmişse, yahut kadınlara dokunmuşsanız, su da bulamadıysanız, temiz bir toprağa teyemmüm edin. Bunun için de

yüzlerinizi ve ellerinizi o toprakla meshedin. Allah, (bu ayetleriyle) size güçlük çıkarmak istemiyor; fakat sizi temizlemek ve şükredesiniz diye de üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor.

6 Allah Teâlâ, yukarıda açıkladığımız mana bütünlüğü içerisinde mümin kullarına hitap ederek kulluk görevlerini ifa etmenin en önemli yollarından biri olan namaza kalktıklarında, önce abdest alıp temizlenmelerini emretmiş, sonra da arkasından gelecek olan namazla birlikte abdestin, hem temizlenmek, hem de Rab olarak Allah'a şükretmek için tamamlayıcı bir nimet olduğunu açık bir şekilde beyan buyurmuştur.

Ayet-i kerimedeki *"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız, (veya namaz kılmak istediğiniz) zaman.."* sözleriyle başlayan ibarenin zahiri, ister abdestli olsun ister abdestsiz olsun, namaza kalkan her insanın önce abdest alması gerektiğine delalet eder. Nitekim sahih olarak rivayet edilen haberlerden öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber de belli bir süre, namazlarını, her namaz vaktinden önce abdest alarak kılmıştır. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* V. 350), Buhârî (*Sahih,* I. 60), Ebû Davud (*Sünen,* I. 38) ve diğer *Sünen* sahipleri, Hazreti Peygamber'in her namaz için abdest aldığını, ancak Fetih Günü bir abdestle günün muhtelif vakitlerini kıldığını haber vermişlerdir. Yine bu haberlerden öğrendiğimize göre, onun bir abdestle birden fazla namaz kılması, Ömer İbnu'l-Hattab'ın "Bugün, daha önce hiç yapmadığın bir şeyi yaptın?" demesine yol açmıştır ki, Resulullah (sas.), onun bu sözüne karşılık "Bunu kasıtlı olarak yaptım, ey Ömer." cevabını vermiştir. (Müslim, *Sahih,* I. 232). Abdestli iken abdest almanın fazileti dolayısıyla Hazreti Peygamber ve bazı ashabının her namaz için abdest almalarına rağmen, ayet-i kerimedeki emrin, abdestsiz olanları şamil olduğu ve yalnız onlar için vücub ifade ettiği anlaşılmaktadır. İlk Müslümanların görüşü bu olduğu gibi, amelleri de bu yönde olmuştur. Hazreti Peygamber'in her namaz için abdest aldığını söyleyen Enes İbn Mâlik'e, "Peki, siz nasıl yapıyordunuz?) denildiği zaman, onun, "Bozulmadığı sürece, her namaz için bir abdest yetiyordu." cevabını vermiş olması da (Buhârî, *Sahih,* I. 60; Tirmizî, *Sünen,* I. 86) buna delalet eder. Nitekim ayet-i kerimenin daha sonraki kısımlarında, su bulunmadığı takdirde teyemmümü gerektiren haller arasında iki *hades*' in, yani abdest bozmanın ve kadınlarla temas etmenin zikredilmesi de, su bulunduğu zaman bunlardan temizlenmenin vücubunu gösterir. Buhârî (*Sahih,* I. 43) ve Müslim (*Sahih,* I. 204) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber "Abdest bozan kimse abdest almadıkça namazı kabul olunmaz." buyurmuştur ki, bu hadis de, namaz için abdest almanın yalnız abdestsiz kimseler için farz olduğuna delalet eder. Hazreti Peygamber'in ve ashabından bazılarının her namaz için abdest almaları ve buna devam etmeleri ise, abdestin fazileti dolayısıyladır. Tirmizî (*Sünen,* I. 87)'nin, ravilerinden birisi rivayetiyle tek kaldığı için isnatını zayıf bulduğu, Ebû Davud (*Sünen,* I. 15) ve İbn Mâce (*Sünen,* I. 184)' nin de rivayet ettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber "Kim abdestli iken abdest alırsa, ona on hasenat yazılır." buyurmuştur ki, bu manasıyla hadis, abdestli iken abdest almanın faziletini teyit ederken, abdestin de, yalnız abdestsiz olan kimselere farz olduğunu açıklıkla gösterir.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, namaz kılmaya hazırlanan bir kimseye alması gereken abdestin vaciplerini de göstermiştir ki, bunlardan herhangi birinin ihmal edilmesi, veya noksan bırakılması halinde abdest alınmış olmaz ve bu halde kılınan namaz da, abdestsiz kılınmış olacağından, Allah katında makbul sayılmaz. Abdest alırken yapılması gereken işler şöyle sıralanmıştır:

"Yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın.". Ayet-i kerimede "yıkamak" manasında *gasl* kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, bir şey üzerinde bulunan kir veya pislik gibi şeylerin giderilmesi maksadıyla üzerine su dökülüp temizlen-

mesi manasına gelir ki, bu mana gözönünde bulundurulursa, abdest alırken yüzün ve dirseklere kadar ellerin yıkanmasından maksadın, bu uzvları, gelişi güzel ıslatmaktan ibaret olmadığı; fakat üzerlerinde sanki kir veya pislik varmış gibi onları iyice yıkamak olduğu kolayca anlaşılır. Yüzün ve ellerin kirli ve pis olmaması, abdest alan kişiyi, onları ıslatıverme veya üstünkörü yıkama kolaylığı sağlamaz. Ellerin dirseklere kadar yıkanmasıyla ilgili emir, dirseklerin de yıkanacak olan kısımlar içerisinde bulunmasını gerektirir.

"Başlarınızı meshedin.". Abdest alırken yapılması gereken işlerle ilgili olarak ayet-i kerimede yer alan ikinci emir, başların meshidir. Meshten murat, ıslak eli başa sürmek ve başın da ıslanmasını sağlamaktır. Baş üzerinde meshedilecek miktar, mezhebler arasında ihtilaf konusu olmuştur. İmam Mâlik, bütün başın meshedilmesini şart sayarken, İmam Şafi'î, baştan bir tek kılın ıslanmasıyla bile mesh emrinin yerine getirilmiş olacağını söylemiş, İmam Ebû Hanife ise, başın dörtte birinin meshedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Zira Ebû Hanife'ye göre mesh, el ile olur ve bir elin baş üzerinde kapladığı yer de, başın dörtte biri kadardır.

"İki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.". Ayet-i kerimede "ayaklarınızı" manasına gelen *erculekum* kelimesinin bazı imamlar tarafından mecrur kılınıp *erculikum* şeklinde okunması, abdestle ilgili iki farklı mezhebin ve iki farklı tatbikatın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kelimeyi, ayetin başındaki *fağsilu* emrine meful kılıp nasbedenler, ibareye *fağsilu erculekum* (ayaklarınızı yıkayınız) manası vermişler ve abdestte ayakların yıkanmasını farz saymışlardır. Kelimeyi *ve'msehu* emrine meful kılıp cerredenler ise, ibareye *ve'msehu bi - erculikum* (ayaklarınızı meshedin) manası vererek ayakların meshedilmesiyle abdestin tamam olacağını ileri sürmüşlerdir. Her iki tarafın da kendi görüşlerini teyit edecek delilleri bulunmasına rağmen, Hazreti Peygamber'in ve ashabının tatbikatı, ayakların, kuş gözü kadar bile olsa, kuru bir yeri kalmayacak şekilde yıkanması yönünde olmuştur. Başta *Kütüb-ü Sitte* olmak üzere, sahih hadis kitapları, ayakların meshinden ziyade yıkanmasına delalet eden hadislerle doludur. Asıl önemlisi, Hazreti Peygamber'in, abdest alırken, ayakların iyice yıkanmasını emretmiş, iyi yıkanmayıp kuru bırakılan ayak topuklarını cehennem ateşiyle tehdit etmiş ve ayağını iyice yıkamadan namaza duran bir adama da, yeniden abdest aldırıp namazını iade ettirmiş olmasıdır.

Buhârî (*Sahih,* I. 49 - *Bâbu gasli'r-ricleyn*) ve Müslim (*Sahih,* I. 214)'in naklettikleri bir hadiste, Abdullah İbn Amr şöyle demiştir: Beraber yolculuk ettiğimiz bir seferte Resulullah (sas.) birara bizden arkaya kalmıştı. İkindi vakti geldiğinde bize yetişti. Biz de alelacele abdest alıp ayaklarımızı meshetmeye başladık. Bunun üzerine Resulullah (sas.) iki yahut üç defa en yüksek sesiyle şöyle seslendi: "Vay (kuru kalan) şu topukların ateşten haline".

Yine Buhârî (*Sahih,* I.49) ve Müslim (*Sahi h,* I. 214) ' in naklettikleri bir hadiste Muhammed İbn Ziyad şöyle demiştir: Bazı kimselerin abdestlikte abdest aldıkları bir sırada Ebû Hureyre uğramıştı da, onlara şöyle dediğini işittim: Abdesti denk alın; zira ben Ebu'l-Kâsım (sas.)'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Vay (kuru kalan) şu topukların ateşten haline!".

Müslim (*Sahih,* I. 215) 'in naklettiği başka bir hadisten öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber'in sahabilerinden Câbir İbn Abdullah, Ömer İbnu'l-Hattab'tan işittiği bir haberi şöyle naklet-miştir: Ömer İbnu'l-Hattab bana haber verdi ki, bir adam, abdest almış ve ayağında bir tırnak kadar yeri kuru bırakmıştı. Resulullah (sas.) bunu görünce, hemen "Dön ve abdestini güzel al." buyurdu. O kimse de dönüp abdestini yeniledi, sonra namaz kıldı.

Müslim (*Sahih,* I. 213) tarafından nakledilen başka bir hadiste, Şeddâd'ın azadlı kölesi Salim şunları anlatmıştır: Sa'd İbn Ebî Vakkâs'ın öldüğü gün Nebiy (sas.)' in eşi Aişe' nin yanına gir-

miştim. O sırada Abdurrahman İbn Ebî Bekr de girdi ve onun yanında abdest almaya başladı. Bunun üzerine Aişe ona şöyle dedi: Ey Abdurrahman! Abdesti denk al. Zira ben, Resulullah (sas.)' ın şöyle buyurduğunu işittim: "Vay (kuru kalan) şu topukların ateşten haline".

Yukarıda muhtelif sahabiler tarafından nakledilmiş, Buhârî ve Müslim tarafından da sıhhatleri tespit edilerek kitaplarına alınmış birbirini teyit eden hadislerden birkaç örnek zikrettik. Zikrettiğimiz bu hadisler, abdest alırken ayaklarını iyi yıkamayıp önünde ve arkasında ve özellikle dikkat edilmediği zaman çok defa topuklarda kuru yer bırakanlara yöneltilmiş ağır ve şiddetli bir tehdîdi ihtiva etmektedir. Bir kimsenin hadise olan inancını yitirmeksizin ve hadisin İslam'daki yerini ve rolünü inkâr etmeksizin bu hadisleri reddetmesi mümkün olamayacağına göre, onların ayet-i kerimeyi anlaşılması gereken manada beyan ettiğini kabul etmek gerekir. Bu mana, abdest alırken ayakların meshinin değil; fakat kuru bir yer kalmayacak şekilde yıkanmasının farz olmasıdır. Aksi halde Hazreti Peygamber'in Müslümanları farz olmayan bir davranışa bu derecede teşvik etmesini ve iyi yıkanmayan topuklar için bu derecede sert tehditte bulunmasını anlamak mümkün olmazdı: *"Vay kuru kalan şu topukların ateşten haline!"*.

Farz olan, ayakların meshidir, diyerek ellerinin ıslaklığını ayak üstlerine sürüverip ayaklarını kupkuru bırakanlar için şu iki şıktan birisi vardır: Ya Hazreti Peygamber'e karşı cidal bayrağını açmak; yahutta asırlarca önce hadis imamlarının sıhhatini tespit ederek kitaplarında naklettikleri hadislerin inkârından vazgeçip abdestlerini tam olarak almak. Şunu da unutmamak gerekir ki, abdestin gayesi temizliktir. Nitekim Allah Teâlâ da tefsir ettiğimiz ayet-i kerimenin sonunda bunu açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Allah, (bu ayetleriyle) size güçlük çıkarmak istemiyor; fakat sizi temizlemek ve şükredesiniz diye de üzerinizdeki nimetini tamamlamak istiyor"*. El ve yüzlerin yıkanması farz kılındığı halde, yerle teması dolayısıyla daha çok kirlenebilecek olan ayakların meshedilerek kuru bırakılmasının, ayet-i kerimede açıkça ifade edilen temizlik gayesiyle bağdaştırılabilmesi hiçbir surette mümkün değildir. Ayakların meshine cevaz vermek ve ayet-i kerimeyi de bu manaya gelecek şekilde okuyup manalandırmak, kanaatımızca, çorap içerisinde terlemiş ve kokuşmuş, yahutta toz ve topraktan kayışlaşmış ayaklarla Allah'ın ibadetine cevaz vermekten başka bir manaya gelmez. Bu husus düşünüldüğü takdirde, Hazreti Peygamber'in, abdest alıp da kuru bırakılan ayak topuklarını cehennem ateşiyle tehdit etmesinin hikmetini anlamak hiç de güç olmayacaktır.

Bununla beraber mest giyilmiş ve gün boyu kapalı tutulmuş ayaklarda mest üzerine meshetmek, pek çok sahabi tarafından Hazreti Peygamber'den rivayet edilmiş ve tevatür derecesine ulaşmış bir sünnettir. Hadis kitaplarında, Hazreti Peygamber'in mest üzerine meshettiğini haber veren pek çok sahih hadis vardır ve bu konuda hiçbir ihtilaf söz konusu değildir. Gerek Buhârî ve gerekse Müslim, *Sahih*'lerinde bu konuya birer bab tahsis etmişler ve bu babta, mest üzerine meshle ilgili muhtelif hadisler zikretmişlerdir. Netice olarak diyebiliriz ki, çıplak ayakların yıkanması ve mestle örtülü ayaklar üzerine de meshedilmesi, Kur'an'ı beyan eden mütevatir bir sünnet hükmüdür ve temizliği gaye edinmiş olan abdestin hikmetine de uygundur.

"Eğer cünüp iseniz temizlenin.". Cünüp,kadın olsun erkek olsun, kendisine cenabet isabet etmiş kimsedir. Binaenaleyh her kim kendisine cenabet isabet etmişse, onun namazdan önce gusletmesi, yani bütün vücudunu yıkayarak temizlenmesi gerekir. Gusletmeden, veya bütün vücudu yıkamadan cünüplükten arınmak mümkün olmadığı gibi, sadece namaz abdesti de cünüplükten kurtulmak için yeterli değildir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ ayet-i kerimesinde abdestsiz olan kimseye namazdan önce abdest almasını, cünüp olan

kimseye de bütün vücudunu yıkayıp cünüplükten arınmasını emretmiştir. Şu var ki, hastalık ve yolculuk gibi insana güçlük ve acizlik veren bazı hallerde, bu iki çeşit temizliğin su ile yıkanılarak yapılamadığı ve hatta bazan yıkanacak veya abdest alacak suyun bile bulunamadığı, bilinen gerçeklerdendir. İşte bu gibi durumlarda Allah Teâlâ, teyemmüm etmek şartıyla, su ile yapılan her iki temizliğin de terkedilebileceğine cevaz vermiş, bunu da, ayet-i kerimenin bundan sonraki kısmında şöyle açıklamıştır:

"Hasta iseniz, yahut yolculukta iseniz, yahutta biriniz abdest bozmaktan gelmişse, yahut kadınlara dokunmuşsanız, su da bulamadıysanız, temiz bir toprağa teyemmüm edin. Bunun için de, yüzlerinizi ve ellerinizi o toprakla meshedin".

Ayette hastalık, namazdan önce su ile yıkanmayı, yani gusletmeyi, veya abdest almayı terketmenin sebeplerinden biri ve ilki olarak zikredilmiştir. Her ne kadar hastalığın çeşidine ve şiddetine işaret edilmemiş ise de, su ile irtibatı bulunduğuna göre, bunun, yıkanıldığı veya abdest alındığı takdirde artabilecek ve vücuda daha çok zararı dokunabilecek her çeşit hastalık olduğu düşünülebilir. Binaenaleyh hastalığının artmasından veya zarar görmekten korkan herkes, namazdan önce yıkanmayı veya abdest almayı terkedebilir.

Yolculuk da hastalık gibidir. Herkes tarafından bilinen bir gerçektir ki, yol, ister uzun olsun ister kısa olsun, yolculuk esnasında abdest almak, veya gusledip bütün vücudu yıkamak, yolcu için çok güç ve sıkıntılı işlerden biri olur. Bu sebepledir ki Allah, kullarına güçlük vermemek için, hastalık gibi, yolculuk sırasında da abdest ve guslün terkedilebileceğini beyan etmiştir.

Abdest bozmaktan gelen, yahut eşiyle cinsî münasebette bulunan kimse, hasta yahut yolcu ise yahut su bulamamışsa, bu üç halden birisi sebebiyle abdest almayı yahut gusletmeyi terkedebilir. Ancak bu takdirde, üzerinde pislik bulunmayan temiz bir toprağa teyemmüm eder yani ellerini toprağa vurur, sonra da yüzünü ve dirseklere kadar ellerini mesheder. İşte bu, yani teyemmüm, yukarıda açıklanan sebepler dolayısıyla abdestin veya guslün terkedilmesi halinde, onların yerine, Allah Teâlâ'nın kulları için gösterdiği bir kolaylıktır. Zira Allah, emir ve nehiyleriyle hiçbir zaman kullarına güçlük murat etmemiş, her neyi emr veya nehyetmişse, onunla yalnız kullarının hayır ve menfaatini istemiştir. Bu sebepledir ki her insanın, emrolunan şeyde kendisi için hayır ve menfaat bulunduğunu bilerek o emre uyması, nehyolunan şeyde de kendisi için kötülük ve zarar bulunduğuna inanarak ondan sakınması gerekir. Abdest ve gusülle ilgili emirler de böyledir. Gerek abdestte ve gerekse gusülde insanlar için elbette büyük faydalar vardır ve bu faydaları dolayısıyla Allah onları kullarına emretmiştir. Fakat hastalık ve yolculuk gibi durumlarda, onlardan hasıl olacak bu faydanın zail olması ve zararı dokunacak bir iş haline gelmesi ihtimali karşısında, onların terkedilmesine izin vermiş, yerine, insan ruhunu terbiye eden ve onu manevi temizliğe ulaştıran teyemmümü emretmiştir.

Netice olarak, namaz kılmaya hazırlanan her insanın, önce, abdesti yoksa abdest alması, eğer gusletmesi gerekiyorsa gusletmesi, hasta, yahut yolcu ise, yahutta su bulamamışsa teyemmüm etmesi gerekir. Bununla insan, bedenen temizlenmiş ve ruhan terbiye edilmiş olarak kendisini namaza, yani Allah'ın ibadetine hazırlamış olur. Bundan sonra kılınan namaz ise, abdest ile birlikte insan için gerçek manada hudutsuz bir nimettir. Zira insan, hem ruh, hem de bedenden oluşmuştur. Abdestle beden temizlenirken, namaz da ruhu temizler, nefsi tezkiye eder. Ankebût suresinin 45. ayetinde de belirtildiği gibi, insanı, *"Hayasızlıklardan ve kötülüklerden korur."*. İnsan için bundan daha güzel bir nimet olur mu? İşte Allah, abdesti ve namazı kullarına emretmek suretiyle onlara güçlük vermek ve onları sıkıntıya sokmak için değil; fakat bedenen ve ruhan temizlemek ve üzerlerindeki nimetini tamamlamak için emretmiştir. Şimdi kim bu hudutsuz nimet için Allah'a şükretmek-

ten yüz çevirir ve kim şükretmemek için hâlâ direnir? O halde ey iman edenler!

7 Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve (bir zamanlar) "dinledik ve itaat ettik" dediğinizde, sizi kendisiyle bağladığı O'na olan sözünüzü hatırlayın. Allah'tan korkun. Şüphe yoktur ki Allah, göğüslerde olan (sırr) ı hakkıyla bilir.

7 Şunu hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki, gözlerini dünyaya açan bir insan yavrusu, imanını Allah'a taahhüt etmiş olarak gelir ve bunlardan bir kısmı, bu taahhüdünü yerine getirmiş olarak yine bu dünyadan ayrılır gider; bir kısmı ise, dünyaya geldikten bir süre sonra, taahhüdünü tamamıyla unutmuş olarak hayatını sürdürür ve bu hal ile dünyayı terkeder. Â'râf suresinin 172. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Rabbin, Ademoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak: Ben, sizin Rabbiniz değil miyim? (demişti). Onlar da: Evet, buna şahitiz, demişlerdi. Bu, kıyamet günü, bizim bundan haberimiz yoktu, dememeniz içindi".*

Allah ile kulları arasındaki bu ahitleşme bu kadarla kalmamış, onlar adına, kendilerine gönderilen Peygamberler'den de söz alarak onları bu sözle kendisine bağlamıştır. Al-i İmran suresinin 81. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Size kitap ve hikmet verdim. Sonra da yanınızda bulunan (kitap ve hikmeti tasdik eden bir Peygamber geldi. Ona mutlaka iman edecek ve yardımda bulunacaksınız. İkrar ettiniz ve bu ağır yükümü kabul ettiniz mi? buyurduğunda (Peygamberler'i:) İkrar ettik, demişler, bunun üzerine Allah da: O halde şahit olunuz. Ben de sizinle birlikte (buna) şahitlik edenlerdenim, buyurmuştu".*

Allah'ın, bütün Peygamberler'in yanlarında bulunan kitap ve hikmeti tasdik etmek için gönderdiği son Peygamber'e iman etmek hususunda onlardan aldığı bu söz, hiç şüphesiz, bu Peygamberler'in kendi kavimleri adına alınmış bir sözdü ve bu söz gereğince her Peygamber'in kavmi, son Peygamber'e iman etmek ve ona yardımda bulunmakla mükellef tutulmuştu. Son Peygamber geldiği zaman da, başta onun kavmi olmak üzere pek çok kimse iman ve itaat etmek hususunda ona biat etti: "Seni dinledik ve sana itaat ettik; bundan böyle bizim yolumuz senin yolundur; bu yoldan asla dönmeyiz." diyerek ona kesin söz verdi. Şüphesiz Allah'ın son Peygamber'i Muhammed (sas.)' e bu sözü verenler, sadece onun devrine yetişen ve onunla görüşüp konuşan kimseler değillerdi. Onun bu dünyadan ayrılıp gitmesinden sonra ona inanan ve onun dinine girenler de ana rahminde iken Allah'a verdikleri iman ve itaat sözünü teyiten aynı sözü vermiş oluyorlardı. İşte Allah'a ve O'nun Resulüne verdikleri bu söz sayesindedir ki, önceleri küfrün ve şirkin zifiri karanlığında insanlıklarını unutmuş vahşi birer mahluk olarak hayatlarını sürdüren bu insanlar, böylece hidayete ermişler, insanlık şeref ve haysiyetini yeniden kazanarak dünyevi mutluluğun ne olduğunu anlayabilmişlerdir. Dünyada sürecek kısa bir ömür için bundan daha büyük bir nimet tasavvur edilebilir mi? Ya bu hidayetin ahirette kazandıracağı sonu hiç gelmeyecek olan ebedi mutluluk!.

O halde ey müminler! Sizi, birbirinize düşman iken kardeş yapan, zulmette iken nura çıkaran, dalalette iken hidayete erdiren bu büyük nimeti, sonra da "dinledik ve itaat ettik" diyerek Allah'a ve Resulüne verdiğiniz iman sözünü hatırlayın ve bu sözden asla dönmeyin. Allah'ın Resulünün emirlerine uyarak, nehiylerinden de sakınarak dinleyen ve itaat eden kullar olun. Allah'tan korkun ve sakın O'na muhalefet edip baş kaldırmayın. Şunu da unutmayın ki, İslam'a girmek ve Müslüman olmakla "dinledik ve itaat ettik" deyip bağlılık sözünü vermiş ve kendinizi bu sözle İslam'a bağlamış oldunuz. Bu sözü hangi niyetle ve ne maksatla verdiğinizi ve bununla ne elde etmek istediğinizi Allah elbette bilir. İçinizdekini ve asıl niyetinizin ne olduğunu O'ndan gizlemeniz mümkün müdür? Hiçbir şeyi O'ndan gizleyemezsiniz. O halde sözünüzde sadık olun ve kararlı davranın.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

[8] Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olunuz. Bir kavme karşı olan düşmanlığınız, sizi, (haklarında) adil davranmamaya sevketmesin. Adaletli olun; zira bu, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkun; şüphe yoktur ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

[9] Allah, iman edenlere ve iyi amellerde bulunanlara va'detmiştir: Onlar için afv-u mağfiret ve çok büyük mükafat vardır.

[10] Küfredenler ve ayetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar da cehennem ehlidirler.

[11] Ey iman edenler! Bir kavmin ellerini size uzatmaya (ve Peygamber'i öldürmeye) kalkışıp da, onların ellerini sizden çektiği andaki Allah'ın üzerinizde olan o nimetini hatırlayın. Allah'tan korkun. Müminler de yalnız Allah'a güvensinler.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Rab olarak kullarına zararlı olan bazı yiyecekleri haram kılıp, bunların dışında kalan bütün iyi ve temiz yiyeceklerin Müslümanlara helal olduğunu beyan ettikten ve bu hudutsuz nimetlere karşı, kullarının şükretmelerini sağlamak maksadıyla bedenen ve ruhan temizlenmeleri için onlara abdesti emredip "dinledik ve itaat ettik" diyerek bağlandıkları ahidlerini hatırlattıktan sonra, bu ayetlerinde, ister dost olsun ister düşman olsun, herkese karşı adil davranmalarını emretmiş ve adaletin, takvanın bir gereği olduğunu belirterek iman edenlerin ve iyi amel sahiplerinin, Allah'ın afv u mağfiretine mazhar olacaklarını, kafirlerin ise, cehennem ateşiyle cezalandırılacaklarını beyan buyurmuştur. Allah Teâlâ demiştir ki:

[8] Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olunuz. Bir kavme karşı olan düşmanlığınız, sizi, (haklarında) adil davranmamaya sevketmesin. Adaletli olun; zira bu, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkun; şüphe yoktur ki Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

8 Ey iman edenler! Gerçek manada sahip olduğunuz imanınızın bir gereği olarak, bütün gücünüzle Allah için hakkın ve adaletin gerçekleşmesine çalışın. Şunu da unutmayın ki, hakkın ve adaletin gerçekleşmesi, ancak Allah'ın ve kullarının hakkını gözetmeniz ve adaletli bir şekilde şahitlik etmenizle mümkün olur. Bu sebepledir ki, birisine karşı olan aşırı derecedeki muhabbetiniz, yahut aşırı derecedeki düşmanlığınız, adaleti terketmenize ve sevdiğiniz kimse lehine, yahut düşman olduğunuz kimse aleyhine şahitlik etmenize yol açmasın. Adaleti terkederek yaptığı-

nız şehadetle ele geçirdiğinizi sandığınız mal veya menfaat karşılığında kendinizden neleri kaybettiğinizi ve kaybettiğiniz bu değerlerin hiçbir maddi menfaatle ölçülemeyeceğini de hatırınızdan çıkarmayın.

Adaletin zıttı zulümdür, cevrdir. Kim adaleti terkederse, zulmü ihtiyar etmiş ve onunla muamelede bulunmuş olur ki, böyle kimselere zalim denir. İnsanın, mümin olduğu halde başkalarına zulmetmesi ve bununla *zalim* vasfını kazanması olacak iş midir? Bu, asla mümkün değildir. O halde insanın, ya zulüm adına imanından geçmesi, yahutta iman ile birlikte adaleti ihtiyar etmesi gerekir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, adaletin takvaya daha yakın olduğunu belirtmiş ve müminlere adaletli olmalarını ve bunun aksine olan davranışlar için Allah'tan korkmalarını emretmiştir. Zira Allah'ın gazabına sebep olan davranışlar, O'nun emirlerine karşı gelmek ve farzlarını terketmek, buna karşılık nehiylerinden sakınmamak ve haramlarını işlemektir. Adaletli davranmak ise, Allah'ın mümin kullarına açık ve kesin emirleriyle farzdır ve terki en büyük günahlardandır. Bu itibarla Müslümanların takva sahibi olmaları ve Allah'ın gazabından korkarak adaletten ayrılmamaları gerekir. Geçmiş milletler tarihi, hiçbir şüphe ve tereddüde yer bırakmayacak şekilde şahitlik eder ki, adaletten ayrılan ve zulmü ihtiyar eden kavimler, hiçbir zaman iflah olmamışlardır. Allah, onları yeryüzünde zillet ve hakaret içinde yaşamaya mahkum etmiştir; ahirette görecekleri azap ise, yeryüzünde maruz kaldıkları azabın kat kat üstünde olacaktır. Bu itibarla ey müminler, dünyada zillet ve hakaretten, ahirette de cehennem azabından uzak kalmak için Allah'tan korkun ve adaletten ayrılmamak hususunda gereken dikkat ve titizliği elden bırakmayın. Şunu da unutmayın ki, gizli ve aşikâr her ne yaparsanız, Allah onu bilir; O'ndan hiçbir şeyi gizleyemezsiniz. Allah'ın, yaptığınız gizli veya aşikâr her şeyi bilmesi, iyi ve kötü her amelin karşılığını sahibine vermesi içindir. Bilinen bir gerçektir ki, zerre miktarı hayır işleyen onun karşılığını göreceği gibi, zerre miktarı kötülük işleyen de, elbette kötülüğünün karşılığını görecektir. İşte Allah'ın bu değişmeyen sünneti dolayısıyladır ki:

[9] Allah, iman edenlere ve iyi amellerde bulunanlara va'detmiştir: Onlar için afv-u mağfiret ve çok büyük mükafat vardır.

[10] Küfredenler ve ayetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar da cehennem ehlidirler.

9 İman ve salih amel. İslam'ın üzerine bina kılındığı iki değişmez temeldir ki, insana gerçek manada insanlık şeref ve haysiyetini kazandırdığı gibi, insanlar arasındaki kardeşlik duygularını kuvvetlendirir; onları kopmayacak bir bağ ile birbirlerine bağlar. Şüphesiz adil olmak ve insanlar arasında adaletli davranmak da salih ameller cümlesindendir ve bu amellerin esasını teşkil eder. Zira hangi çeşit amel olursa olsun, onun, az veya çok adaletle ilgili bir yönü vardır ve adaletten yoksun bir amelin salih olması mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ, müminlere adil olmayı ve insanlara karşı adaletli davranmayı emrettikten sonra, iman eden ve salih amel işleyenlere vaadini hatırlatmış ve bu vaadin afv-u mağfiret ve büyük mükafat olduğunu haber vermiştir. Binaenaleyh her kim iman edilmesi gereken esaslara iman eder, aynı zamanda bu imanın gereği olarak adalet de dahil salih ameller işlerse, Allah, böylelerinin önceden işlemiş oldukları kötü amelleri bağışlar; bu amellerin sebep olduğu günahları silerek onları günahsız, salih kişiler arasına sokar. Buna ilaveten fazl-u kereminden onlara hudutsuz mükafatlar ihsan eder. Bu, Allah Teâlâ'nın mümin kullarına apaçık bir vaadidir ve Allah, asla vaadinden dönmez.

Kur'an-ı Kerim'in belirgin bir üslubu da, mümin olan iyi amel sahiplerine Allah'ın vaadini ha-

ber verip onları iman etmeye ve iyi amel işlemeye özendirdikten sonra, kafir olan ve kötü amel işleyen kimselere de vaidini beyan etmek ve onları tuttukları yoldan sakındırmaktır. Nitekim bu ayet-i kerimede, iman edenlere ve iyi amel sahiplerine afv-u mağfiretin ve büyük mükafatın Allah'ın bir vaadi olduğunu haber vermiş, sonra da, küfredenlerin ve Allah'ın ayetlerini yalanlayanların akibetini açıklayarak, bunların cehennem ehli olduklarını bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[10] "Küfredenler ve ayetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar da cehennem ehlidirler".

10 Küfürden maksat, Allah'ı, Peygamberler'ini ve iman edilmesi gereken diğer esaslardan birini veya birkaçını inkârdan ibarettir. Keza Peygamberler'in hepsini inkâr etmekle, bazısına inanıp bazısını inkâr etmek arasında hiçbir fark yoktur ve yalnız birisine inanmayan kimse de kafir sayılır. Nitekim Allah Teâlâ, Nisa suresinin 150-151. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'ı ve Peygamberler'ini inkâr edenler, Allah ve Peygamberler'i arasını açmak isteyenler, bazılarına inanır bazılarını da inkâr ederiz diyenler ve (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler...İşte gerçekten kafir olanlar bunlardır. Ve biz, (böyle) kafirler için zelil edici bir azap hazırladık"*. Nisa suresinin bu ayetlerini tefsir ederken de açıkladığımız gibi, Allah'a iman, aralarında hiçbir ayrım yapmaksızın Allah'ın bütün Peygamberler'ine iman etmeyi gerektirir. Eğer bir kimse, Allah'a iman ettiğini ileri sürmüş olmasına rağmen, Peygamberler'inden birine inanmaz ve onu inkâr ederse, onun Allah'a imanı asılsızdır, boş bir iddiadan ibarettir. Nisa suresinin bu ayetinin de delaletiyle gerçekten kafir olanlar işte böyleleridir. Bu sebepledir ki son Peygamber Muhammed (sas.)'e iman etmeyenler, ister Yahudi olsun ister Hıristiyan olsun, kafir sayılırlar ve Allah onlara cenneti haram kılmıştır. Nitekim Fetih suresinin 13. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Kim Allah'a ve Resulüne iman etmezse, gerçek şu ki biz, kafirler için alevli bir ateş hazırladık."*. Bu ayet-i kerimede Allah'ın Resulüne iman etmeyen kimse kafir olarak isimlendirilmiş ve bunlar için alevli bir ateşin hazırlandığı haber verilmiştir. Allah'ın Resulüne iman etmeyen kimsenin, Allah'a da gerçek manada iman etmiş olması mümkün olmadığı içindir ki ayet-i kerimede *"Kim Allah'a ve Resulüne iman etmezse.."* denilmiştir. Allah'ın Resulüne iman etmeyenler, yahut Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, gerçek manada kafir olan kimselerdir. Bunlar cehennem ehlidirler ve bunlar için cehennemde büyük bir azap vardır.

[11] Ey iman edenler! bir kavmin ellerini size uzatmaya (ve Peygamber'i öldürmeye) kalkışıp da, onların ellerini sizden çektiği andaki Allah'ın üzerinizde olan o nimetini hatırlayın. Allah'tan korkun. Müminler de yalnız Allah'a güvensinler.

11 İster kitap ehlinden olsun ister olmasın, insanların kapkara bir cehaletin pençesine yakalarını kaptırarak insanlıklarını unuttukları, sadece dünya malı için birbirlerini boğazladıkları ve Allah'ı unutup kendi elleriyle taştan veya tahtadan yontup İlah diye putlara ibadet ettikleri bir dönemde, onları zulmetten nura ve dalaletten hidayete çıkaracak ve onlara insanlık şeref ve haysiyetini kazandıracak olan bir Peygamber'in gelmesi, onlar için ne büyük bir nimet ve ne büyük bir mutluluktur. Aklı başında olan hiç kimse, bu nimetin büyüklüğünden şüphe etmez ve onun değeri üzerinde münakaşaya girişmez. İşte böyle bir nimetin insanlar üzerinde semere vermeye başladığı ve insanların, gecenin zifiri karanlığında parıldayan bir mum ışığına doğru uçuşan pervaneler gibi o Peygamber'e koşuştukları ve bir kurtarıcı olarak ona sarıldıkları bir sırada, bu kurtarıcının yok

olup gitmesi, ona ümit bağlamış insanlar için ne acı bir kayıp ve ne büyük bir felaket olurdu. Ve filhakika insanlık, İslam tarihinde bu çeşit bir felaketle müteaddit defalar karşılaşmış ve Allah'ın alemlere rahmet olarak gönderdiği son Peygamber'i Muhammed (sas.), gerek müşriklerle yaptığı savaşlarda gerekse savaş dışı bazı hallerde, düşmanlarının kin ve gayzı ile müteaddit defalar öldürülmek istenmiştir. Buna rağmen dinini Peygamber'i vasıtasıyla tamamlamayı murat eden Allah Teâlâ, her seferinde düşmanların ellerini onun üzerinden çekmiş ve insanlığı yeniden cehaletin ve şirkin kapkaranlık uçurumuna düşmekten kurtarmıştır. İşte umumiyetle insanlık için ve özellikle müminler ve Müslümanlar için bundan daha büyük bir nimet olur mu? O halde ey müminler, ey Müslümanlar! Dinini ve hidayetini tamamlayıncaya kadar Peygamber'ini size bağışlayan ve aranızda kalmasını sağlayan Allah'ın bu hudutsuz nimetini hiçbir zaman unutmayın. Düşmanlarınızın onu öldürmeleri halinde başınıza gelebilecek felaketin büyüklüğünü düşünün ve böyle bir felakete sizi düşürmeyen Allah'a şükredin. Aynı zamanda, Peygamber'i öldürebilecek her türlü fırsat ve imkâna, güç ve kuvvete sahip oldukları halde, düşmanlarına bunları kullanma fırsat ve imkânını vermeyen ve ellerini Peygamber'in üzerinden çeken Allah'ın hudutsuz kudretini düşünerek O'ndan korkun. Nitekim sizin zayıf, düşmanlarınızın ise, sizden kat kat üstün kuvvete sahip olduğu savaş günlerinde bile Allah, kudretiyle size yardım etmişti de, düşmanlarınıza karşı siz galip gelmiştiniz; onlar ise, zelil ve mağlup olarak savaş alanından kaçmışlardı. O halde, dilediğine galibiyet veren, dilediğini de zelil ve makhur eden Allah'a güvenip dayanın ve yalnız O'ndan yardım isteyin. Gerçekten iman etmiş kimseler olarak Allah'tan hiçbir surette ümidinizi kesmeyin ve şunu hiçbir zaman unutmayın ki, Allah, daima müminlerin yardımcısıdır. Ancak unutulmaması gereken çok önemli bir husus daha vardır ki, o da, Allah'ın yardımını isterken ve O'na güvenip dayanırken, kendi üzerinize düşen görev ve sorumlulukları da ihmal etmeyin. Arzu ettiğiniz hayırlı bir neticeye ulaşmak için, o neticeye sizi ulaştıracak olan esbaba tevessül etmeden, veya size düşen işleri yapmadan o neticeyi Allah'tan beklemek ne kadar yanlış bir düşünce ve davranıştır. Siz, adımınızı atmadan Allah'ın size ülkeler dolaştırtacağını mı sanıyorsunuz? Bu, elbette olacak iş değildir. Fakat siz, bir şehirden diğer bir şehre yolculuk etmek isterseniz, yolculuk için bütün hazırlıklarınızı tamamlayarak yola çıkarsınız; sonra da yolculuğunuzun hayırlı bir şekilde sona ermesi için Allah'a dua eder, işi O'na bırakırsınız. İşte gerçek manadaki tevekkül budur. Müminlerin Allah'a tevekkül etmeleri, veya O'na güvenip dayanmaları da ancak böyle olur.

Tefsir kitapları, ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak birbirinden ayrı, fakat birbirine benzer olaylar zikretmişlerdir. Bunlardan birisi, kabilesi tarafından Hazreti Peygamber'i öldürmek üzere gönderilen Gavres İbnu'l-Hâris adında bir Muharibî ile ilgilidir. Anlatıldığına göre bu adam, Hazreti Peygamber'in yalnız olduğu ve yanında silahının bulunmadığı bir sırada kılıcını sallayarak ona sokulmuş ve "Şimdi seni öldürmeme kim engel olacak?" demiştir. Hazreti Peygamber'in "Allah!" diye cevap vermesi üzerine, kılıç adamın elinden düşmüş, bu sefer de onu Hazreti Peygamber eline almış ve "Seni benden kim kurtaracak?" diye sormuştur. Adam, kendisine iyi davranması için yalvarmış, Hazreti Peygamber de ona şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka İlah olmadığına ve benim Allah'ın Resulü olduğuma şehadet eder misin"? Adam: "Seninle savaşmamaya ve seninle savaşan kavimle beraber olmamaya söz veririm." demiş, Hazreti Peygamber de onu salıvermiştir. Bundan sonra kabilesine dönen adam, onlara:

"İnsanların en hayırlısı olan bir kimsenin yanından geldim." demiştir.

Başka bir rivayetten öğrenildiğine göre, adamın elinde bulunan kılıç, Hazreti Peygamber'in kılıcı idi ve istirahat anında onu, altında bulunduğu ağacın dalına asmıştı. Adam onu ağaçtan almış ve Hazreti Peygamber'i öldürmek maksadıyla elinde sallayarak üzerine saldırmıştı. Fakat kılıç elinden düşünce onu Resulullah (sas.) almış ve adama "Seni benden kim kurtaracak?" demişti. Adamın "hiç kimse.." demesi üzerine de, ashabını çağırmış ve hadiseyi onlara anlatmış; ancak adamı da cezalandırmamıştı.

Ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak anlatılan diğer bir hadise, Yahudilerle ilgilidir. Hazreti Peygamber, yanında Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Abdurrahman İbn Avf olduğu halde bir diyet meselesi yüzünden Beni Nadir Yahudilerine gitmişti. Bu diyet, Amr İbn Umeyye ed-Damarî'nin Mauna kuyusu dönüşünde ellerinde Hazreti Peygamber'in emanı bulunan iki kişiyi öldürmesinin cezası idi ve Beni Nadir Yahudilerinin Hazreti Peygamber ile savaşmamak ve diyet ödemelerinde yardımcı olmak üzere ahitleri vardı. Hazreti Peygamber, diyeti Beni Nadir'den isteyince, "Peki, istediğini toplayıp verelim, otur. Sana yiyecek bir şeyler de ikram edelim." demişlerdir. Hazreti Peygamber, bir evin duvarı dibine oturunca da, kendilerine iyi bir fırsatın doğduğunu düşünmüşlerdir. Nitekim içlerinden Huyey İbn Ahtab, arkadaşlarına şöyle demiştir: "Bundan daha iyi bir fırsat bulamazsınız. Üzerine taş atın ve onu öldürün.". Yahudiler, Hazreti Peygamber'in üzerine atmak ve onu öldürmek için büyük bir kaya parçası getirmişlerdi ki, Allah, sevgili Peygamber'ine Cibril (as)'ı göndererek Yahudilerin tertiplerinden onu haberdar etmiş, Hazreti Peygamber de orayı terketmiştir. Bundan sonradır ki, tefsir ettiğimiz bu ayet-i kerime nazil olmuştur. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, ayet-i kerimenin bu hadiseden sonra nazil olması, onun, hadisenin hemen akabinde nazil olduğu manasında değildir. Zira hadise, dördüncü hicri senenin başlarında vuku bulan Beni Nadir gazvesinden sonra, bazılarına göre de, gazveden önce cereyan etmiştir. Ayetin içinde bulunduğu sure ise, Veda Haccı senesinde nazil olmuştur. Binaenaleyh ayet-i kerimeyle, 5-6 sene önce cereyan etmiş bir hadise, Hatta birbirine benzeyen ve muhtelif zamanlarda cereyan eden hadiseler zikredilerek müminlerin bunlardan ibret almaları istenmiştir. Zira bu gibi hadiseler hatırlanmadıkça, Dinin ikmali safhasında ilk Müslümanların ne gibi tehlikelerle karşı karşıya kaldıklarını, ne gibi güçlüklerle karşılaştıklarını ve bunlara karşı nasıl sabır gösterdiklerini anlamak mümkün olmaz.

Netice olarak, Allah Teâlâ müminlere, Hazreti Peygamber'i öldürmek isteyen düşmanlarının ellerini onun üzerinden çekmekle nasıl hudutsuz bir nimet ihsan ettiğini hatırlattıktan sonra, onlara, önce takvayı, sonra da tevekkülü emretmiştir. Takva, her çeşit kötülükten ve kötülük sebeplerinden sakınmak ve bunun için gayret sarfetmektir. Tevekkül ise, her türlü esbaba tevessül ettikten sonra işi Allah'a havale etmek ve neticesine sabırla rıza göstermektir. Amellerinde Allah'tan korkmayan kimse, hiçbir surette müttak, sayılmadığı gibi, işlerinde bütün esbaba tevessül etmeden neticeyi Allah'tan bekleyen veya neticeye rıza göztermeyen kimse de mütevekkil sayılmaz.

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِيٓ اِسْرَآئِيلَ ۖ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ اَقَمْتُمُ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ
السَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۚ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ ۙ
وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِنْهُمْ اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ اِنَّ
اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّا نَصَارٰٓى اَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۖ
فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

12 Allah, İsrailoğullarından da söz almıştı: İçlerinden on iki kefil göndermiştik. Allah, (onlara) şöyle demişti: "Ben, muhakkak sizinle beraberim. Namazı dosdoğru kıldığınız, zekatı verdiğiniz Peygamberler'ime iman edip onlara yardımda bulunduğunuz, ve (malınızı) Allah yolunda güzelce sarfettiğiniz takdirde, günahlarınızı mutlaka örter ve sizi (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Fakat sizden her kim de, bundan sonra küfrederse, dosdoğru yoldan sapmış olur.

13 Ne var ki, onların, verdikleri sözü bozmuş olmaları dolayısıyla, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı yaptık. (Ellerindeki Tevrat'ta) kelimeleri yerlerinden değiştirip tahrifat yapmışlar ve (kitaptan) kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı. Nitekim içlerinden çok azı dışında, onların hainliklerine hâlâ muttali olabilirsin. Maamafih yine de sen onları bağışla ve üzerinde durma. Şüphe yoktur ki Allah, iyilik edenleri sever.

14 Keza "Biz Hıristiyanız" diyenlerden de söz almıştık. Onlar da kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı. Biz de onların arasına kıyamete kadar sürecek kin ve düşmanlığı soktuk. Allah, (kıyamet günü), ne yapmış olduklarını onlara elbette haber verecektir

Allah Teâlâ, kendilerine Peygamber gönderdiği bütün milletlerden, Peygamberler'ine iman ve itaat etmek hususunda söz almış, verdikleri sözde durmalarını sağlamak için de, düşünüp ibret alacakları deliller getirmiştir. Ne var ki bunların bir kısmı sözlerinde durmuş olsalar bile, büyük çoğunluğu verdikleri sözü unutmuş ve Allah'ın lanetine ve azabına müstehak olmuşlardır.

Yukarıdaki ayet-i kerimelerde Yahudilerden ve Hıristiyanlardan alınan söz ile, onların bu sözü nasıl unutup ona karşı geldikleri ve bu yüzden dünya ve ahirette nasıl bir cezaya müstehak oldukları anlatılmıştır. Eğer daha önceki ayetlerinde Allah Teâlâ'nın Müslümanlara yönelttiği *"Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve (bir zamanlar), dinledik ve itaat ettik, dediğinizde, sizi kendisiyle bağladığı O'na olan sözünüzü hatırlayın..."* (Mâide suresi, 7) hitabıyla Müslümanlardan alınan ahd-ü misakın söz konusu edildiği gözönünde bulundurulursa, bunu takip eden ayetlerde, Yahudi ve Hıristiyanlardan alınan ahd-ü misaktan söz edilmesinin, sonra da kitap ehlinin bu ahd-ü misakı bozmak veya verdikleri sözden dönmek suretiyle nasıl Allah'ın lanetine müstehak olduklarının an-

latılarak, bunun, Müslümanların ibret nazarlarına sunulmasının, ayetler arasındaki bağlantının tabii bir neticesi olduğu anlaşılır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Allah Teâlâ, gerek Müslümanlardan ve gerekse Yahudi ve Hıristiyanlardan aldığı sözlere işaret etmiş, sonra da Yahudi ve Hıristiyanların verdikleri sözden dönerek lanetlenmelerini, Müslümanlar için ibret kılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[12] Allah, İsrailoğullarından da söz almıştı: İçlerinden on iki kefil göndermiştik. Allah, (onlara) şöyle demişti: "Ben, muhakkak sizinle beraberim. Namazı dosdoğru kıldığınız, zekatı verdiğiniz, Peygamberler'ime iman edip onlara yardımda bulunduğunuz ve (malınızı) Allah yolunda güzelce sarfettiğiniz takdirde, günahlarınızı mutlaka örter ve sizi, (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Fakat sizden her kim de, bundan sonra küfrederse, dosdoğru yoldan sapmış olur.

[13] Ne var ki, onların, verdikleri sözü bozmuş olmaları dolayısıyla, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı yaptık. (Ellerindeki Tevrat'ta) kelimeleri yerlerinden değiştirip tahrifat yapmışlar ve kitaptan kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı. Nitekim içlerinden çok azı dışında, onların hainliklerine muttali olabilirsin. Maamafih yine de sen onları bağışla ve üzerinde durma. Şüphe yoktur ki Allah, iyilik edenleri sever.

12 Allah Teâlâ'nın kesin bir ifadeyle açıklamasından da anlaşılacağı üzere, her Peygamber'in kavminden olduğu gibi, Musa'nın (as) kavminden de, iman ve amel konusunda söz alınmış ve Yahudiler de, Musa (as) vasıtasıyla kendilerine gönderilen Tevrat'la amel edeceklerine dair kesin söz vermişlerdi. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde, Yahudilerden alınan bu söze işaret edilmiştir. Mesela Bakara suresinin 63. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Sizden güvenilecek söz almış, Tur'u da üzerinize kaldırıp, size verdiğimiz (kitab)a sıkıca tutunun ve içindekileri hatırlayın; belki böylece sakınmış olursunuz, demiştik"*. Nisa suresinin 154. ayetinde de aynı hadiseye işaret edilerek denilmiştir ki: *"Söz vermeleri sebebiyle (ve verdikleri sözde durmalarını sağlamak için) Tur'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara, kapıdan secde ederek girin, keza yine onlara, Cumartesi günü avlanarak haddi aşmayın, demiş, bu hususlarda kendilerinden bir de sağlam söz almıştık"*.

Zikrettiğimiz bu ayet meallerinden anlaşıldığına göre, Allah Teâlâ'nın Yahudilerden almış olduğu söz, çeşitli sebeplere dayanır ve Yahudilere, çeşitli davranış biçimleriyle Allah'ın rızasını kazandırma gayesine yöneliktir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Allah'ın kitabına sıkıca sarılmaları ve bu kitapla getirilmiş olan şeriatın emir ve yasaklarına uymaları hususunda onlardan kesin söz alınmıştır. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz Bakara suresinin 63. ayetinde bahis konusu edilen sözün, Yahudilere verilmiş olan Tevrat'a sıkıca tutunmaları ve içindekileri hatırlamaları, yahut hiç unutmamaları için alındığı, Nisa suresinin 154. ayetinde zikredilen sözün de, Arz-ı Mukaddes'te Beytu'l-Makdis'in kapısından secde ederek, bellerini büküp başlarını eğerek huzu ve huşu içinde girmeleri; Cumartesi günleri, dünyayı ve dünya malını unutarak yalnız din ve ahiret işleriyle uğraşıp haddi aşmamaları, kısacası, bugünün hürmetini ihlal etmemeleri için alındığı anlaşılmaktadır. Açıklamaya ve tefsirini yapmaya çalıştığımız bu ayet-i kerimede ise, Yahudilerden, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek, Allah'ın Peygamberler'ine iman edip onlara yardımcı olmak ve mallarını Allah yolunda sarfetmek hususunda söz alındığı açıklanmıştır. Başka bir ifadeyle, Yahudiler, namazlarını dosdoğru kılmak, zekatı vermek, Allah'ın Peygamberler'ine iman edip onlara yardımda bulunmak ve mallarını Allah yolunda sarfetmek üzere Allah'a söz vermişlerdir.

Allah Teâlâ, Yahudilerden buhususlarda söz alırken onlar, Yakub'un oniki oğlundan türemiş oniki kabile halinde idiler ve Allah, her kabilenin başına, yine kendilerinden onlara liderlik edecek birer reis de vermişti. Bu reisler, her hususta kendi kabilelerinin kefili idiler. Allah Teâlâ Musa'ya şöyle demişti: Eğer verdiğiniz sözde durur ve namazı dosdoğru kılar, zekatı verir, Peygamberler'ime iman eder ve yardımcı olursanız, ben de sizinle olur ve her işinizde size yardım ederim. Günahlarınızı bağışlar ve sizi ağaçları altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Fakat her kim de, sözünden döner ve bu sayılanları yapmazsa, dosdoğru yoldan sapmış ve küfre yönelmiş olur ki, bu takdirde onun sonu hüsrandır ve varacağı yer cehennem ateşidir.

Yahudilerin ikame etmekle mükellef tutuldukları namaz, şüphesiz, bugün Müslümanların kıldıkları namaz olmayıp genel manada Allah'a dua, veya bir çeşit ibadetten ibarettir. Zekat ise, maldan verilmesi farz kılınan ve nefisleri cimrilik afetinden koruyup çeşitli kirlerden temizleyen sadakadır. İman etmekle mükellef kılındıkları Peygamberler ise, Davud, Süleyman, Zekeriyya, Yahya, İsa ve Muhammed (Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun) gibi Peygamberler'dir. Bu Peygamberler'in hepsi de, Allah tarafından gönderilmiştir ve aralarında hiçbir ayrım yapmadan hepsine de inanmak, imanın şartlarındandır. Bazısına inanıp bazısına inanmayan kimseler, iman vasfını kaybederler ve kafir sayılırlar. Ayet-i kerimede, zekattan ayrı olarak, bir de Allah yolunda mal sarfından söz edilmiştir ki bu, farz kılınanın dışında, fazladan olarak verilmesi insana pek çok sevap kazandıracak olan sadakadır. Malını bu şekilde Allah için sarfeden kimse, Bakara suresinin 245. ayetinde sözü edilen kimse gibidir. Bu ayet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah'a güzel bir ödünç verip de, Allah'ın da onun karşılığını kat kat artırarak vereceği hani kim vardır? Allah, hem daraltır, hem genişletir. (Neticede yine) O'na döndürüleceksiniz".*

13 Dinin aslı ve esası olması itibariyle imana ve amele taalluk eden hususlarda Allah Teâlâ, Yahudilerden kesin söz almış olmasına rağmen, Yahudiler, âdetleri üzere verdikleri sözden yine dönmüşler ve Allah'a isyan ederek O'nun lanetini kazanmışlardır.

Yahudilerin verdikleri sözden dönmeleri, onların belli başlı özelliklerindendir. Nitekim yukarıda işaret ettiğimiz Bakara suresinin 63. ayetinde, Allah Teâlâ *"Sizden güvenilecek söz almış, Tur'u da üzerinize kaldırıp, size verdiğimiz kitaba sıkıca tutunun ve içindekileri hatırlayın; belki böylece sakınmış olursunuz, demiştik."* buyurduktan sonra, bunu takip eden 64. ayetinde, onların davranışlarına işaretle şöyle demiştir: *"Fakat bundan sonra, yine sözünüzden dönmüştünüz. Eğer üzerinizde Allah'ın ihsanı ve merhameti olmasaydı, her halde hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.".*

Aynı surenin 84 ve 85. ayetlerinde şöyle denilmiştir: *"Keza sizden, (birbirinizin) kanlarını dökmeyeceğinize, (birbirinizi) yurdunuzdan çıkarmayacağınıza dâir kesin söz almıştık. Sonra, siz de buna şehadet edip ikrarda bulunmuştunuz.".*

"Ve buna rağmen işte siz, birbirinizi öldürüyor ve içinizden bir zümreyi yurtlarından çıkarıyorsunuz; onların aleyhinde, günahla ve düşmanlıkla yardımlaşıyorsunuz...."

Yine Bakara suresinin 100. ayetinde *"Oysa Yahudiler, ne zaman bir ahidde bulunmuşlarsa, onlardan bir zümre, bu ahdi bozup atmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez."* denilmiş; Nisa suresinin 154 ve 155. ayetlerinde de, *"Söz vermeleri sebebiyle (ve verdikleri sözde durmalarını sağlamak için) Tur'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara, kapıdan secde ederek girin, keza yine onlara, Cumartesi günü avlanarak haddi aşmayın, demiş, bu hususlarda kendilerinden bir de sağlam söz almıştık. Fakat onların (verdikleri o sağlam) sözü bozmaları, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, Peygamberler'i haksız yere öldürmeleri ve kalplerimiz kapalıdır, demeleri sebebiyledir ki, onlara yapacağımızı yaptık..."* buyurulmuştur.

Yahudilerin Allah'la olan misaklarını bozmak hususundaki bu alışkanlıkları, tefsir ettiğimiz bu ayet-i kerimede de zikredilmiş ve iman ve amele taalluk eden hususlarda, kendilerinden alınan söz ile bu sözün dayanakları açıklandıktan sonra şöyle denilmiştir: *"Ne var ki onların, verdikleri sözü bozmuş olmaları dolayısıyla, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı yaptık."*.

Yahudilerin iman etmeleri ve yardımcı olmaları gereken Peygamberler'e inanmamak, onlara eziyet etmek ve hatta bazılarını öldürmek, keza sıkıca yapışmaları ve kendisiyle amel etmeleri gereken kitaba sırt çevirmek suretiyle Allah'a verdikleri sözden dönmeleri sebebiyle, Allah da onları en ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Bu ceza, Allah'ın onlara gazap etmesi ve rahmetini onların üzerinden kaldırmasıdır ki, bu, O'nun, müstehak olanlara lanet etmesi manasına gelir. Yahudiler de Allah'ın misakını bozmak suretiyle O'nun lanetine müstehak olmuşlar, rahmetinden mahrum kalmışlardır. Zira Allah'ın misakını bozan Yahudilerin fıtratları da bozulmuş ve kalpleri katılaşmıştır. O derece bir katılaşma ki, bu katı kalble Peygamberler'den kimini öldürmüşler, kimine de eziyet etmişlerdir. Meryem'e en kötü ve en çirkin iftirayı yapmışlar, ifsat ettikleri ahlak ve akaidlerini düzeltmek ve onları uzaklaştıkları doğru yola hidayet etmek için kendilerine gönderilen Meryem'in oğlu İsa Peygamber'i de öldürmeye çalışmışlar ve onu öldürdüklerini ileri sürerek bununla övünmüşlerdir.

Yahudiler, kendilerine hidayet olmak üzere gönderilen Tevrat metinleri üzerinde de tahrifat yapmışlar, gerek kelimeleri değiştirerek ve gerekse onlara kendi manaları dışında başka manalar vererek kitabın aslını bozmuşlardır. Ayet-i kerimede söz konusu edilen "kelimelerin tahrifi", takdim ve tehirle, veya ziyade ve noksanla yapılan lafzi değişikliklere delalet ettiği kadar, kitapta asıl murat olunan mana dışında başka manalar verilerek yapılan manevi değişikliklere de delalet eder. Gerek Tevrat'ta ve gerekse İncil'de hem lafzi hem manevi her iki tahrif de yapılmıştır. Her ne kadar mütevatir olarak nakledilen kitaplarda lafzi tahrifatın yapılması mümkün olmazsa da, Tevrat ve İncil'in mütevatir olarak nakledilmedikleri açıkça bilinen hususlardandır. Zira tevatürün şartı, haberin, ilk kaynaktan itibaren, yalan üzerinde ittifakı mümkün olmayan bir cem-i gafir (sayısı bilinmeyen bir kalabalık) tarafından işitilip hıfzedilmesi ve böylece nakledilmesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, nazil oldukça pek çok sahabi tarafından hem yazılmış, hem hıfzedilmiş ve her nesilde sayısını bilmediğimiz bir kalabalık tarafından sonraki nesillere nakledilip öğretilmiştir. Nesilden nesile bu şekilde intikal etmiş olması dolayısıyladır ki, tek bir kelimesinde bile değişiklik olmamıştır. Tevrat ve İncil hakkında aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Musa (as) tarafından yazılan Tevrat, Musa'nın Yahudilerden onu hıfzetmeleri için kesin söz almış olmasına rağmen (*Tesniye, 31*), hiçbir Yahudi onu ne hıfzetmiş ve ne de yazıp nüshalarını çoğaltmıştır. Bugün Yahudilerin elinde bulunan Tevrat nüshalarında, Musa'nın (as) ölümünden sonra cereyan etmiş hadiselerle ilgili pek çok haber vardır ki, bunlar, Tevrat'ın Musa'ya verilen Tevrat olmadığını ve onun ancak Musa'nın ölümünden birkaç asır sonra yazıldığını gösteren en açık ve en kesin delillerdir. Meşhur olan görüş odur ki, Babil esaretiyle ortadan tamamıyla kalkmış olan Tevrat, çok sonraları, Yahudilerin ülkelerine dönmelerine izin verildikten sonra kâhin Ezra tarafından yeniden yazılmış ve içerisine, Tevrat'ın aslında olmayan pek çok şey sokulmuştur. Zaten Kur'an-ı Kerim' de, yukarıdaki ayetinde, Tevrat'ta bulunması gereken pek çok şeyin, Yahudilerin yaptıkları tahrifat neticesinde Tevrat'a girmediğine işaret ettikten sonra *"Kitaptan kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unuttuklarını"* haber vermiştir. Şurası bir gerçektir ki, unutulan bir şeyle amel edilmesi mümkün olmadığı gibi, işlenen ameller de, hiçbir esasa dayanmadığı için, çok defa hatalıdır ve amillerini yanlış olan yollara sevkeder.

Açıklanan bütün bu bilgilerin ışığı altında şu husus iyice anlaşılmış olacaktır ki, Yahudiler, hiçbir zaman kendilerine güvenilecek bir kavim olmamıştır. Ahde vefanın ne olduğunu ve nasıl bir önemi haiz bulunduğunu hiçbir surette bilmezler. Bu itibarla ey Muhammed, içlerinde Abdullah İbn Selâm ve arkadaşları gibi Müslüman olan, Allah'a ve Resulüne samimiyetle inanan az sayıdaki Yahudiler hariç, diğerlerine asla inanma ve sözlerine kanma: Onların hainliklerini her an görebilir ve her an bu hıyanete maruz kalabilirsin. Fırsat buldukları anda seni öldürmekten bile çekinmezler. Fakat onların bu hainliklerine rağmen sen onlara yine de iyi davran; onların kötülüklerini görmezlikten gel ve onları bağışla. Şüphe yoktur ki Allah, iyilik edenleri sever.

Ayet-i kerimede yer alan *"Yine de sen onları bağışla ve üzerinde durma."* mealinde Hazreti Peygamber'e yöneltilen emirle ilgili olarak müfessirler iki farklı görüşe işaret etmişlerdir. Bu görüşlerden birisine göre, Hazreti Peygamber'den bağışlanmaları istenen Yahudiler, her an hainlik edebilecek olanlardan istisna kılınan Abdullah İbn Selâm ve arkadaşları gibi azınlığı teşkil eden Yahudilerdir ki, bunlar, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, sonradan Müslüman olmuşlardır. Diğer görüşe göre ise, Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e, kendisiyle ve ashabıyla her fırsatta geçimsizlik yaratmak isteyen ve bu sebeple onlara kötülük etmekten çekinmeyen bütün Yahudileri bağışlamasını ve onlara iyilikle muamele etmesini emretmiştir.

Filhakika Hazreti Peygamber'in Yahudilere karşı olan davranışı da, onlara iyilik etmekten başka bir davranış olmamıştır. Medine'ye daha ilk geldiği sıralarda, Yahudilerle ilgili başlıca arzusu, onların kendisiyle savaş yapmalarını veya kendisiyle savaş yapanlara yardım etmelerini önleyecek antlaşmalar yapmaktı. Böylece hem Müslümanlar, Yahudilerle uğraşmadan İslam'ı yaymakla meşgul olabilecekler hem de Yahudiler, can ve mal emniyetine sahip olarak yaşayabileceklerdi. O sıralarda Medine çevresinde Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kurayza olmak üzere üç Yahudi kabilesi yaşıyordu ve Hazreti Peygamber, arzu ettiği şekilde hepsiyle de antlaşma yapmıştı. Fakat Yahudiler, her zaman olduğu gibi antlaşmaya sadık kalmamışlar, Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara karşı kin ve gayızlarını bütün açıklığıyla ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. Hatta Hazreti Peygamber'i öldürmeye bile teşebbüs etmişlerdir. Onlar bu düşmanca davranışları sebebiyle en ağır cezaya çarptırılabilir ve savaş açılarak kâmilen kılıçtan geçirilebilirlerdi. Bununla beraber Hazreti Peygamber bu yolu tercih etmemiş, onları öldürmek yerine, on günlük bir süre tanıyarak, bu süre içerisinde ülkeyi terketmeleri için onlara haber göndermiştir. Ancak münafıkların reisi Abdullah İbn Ubeyy İbn Selûl, Yahudilere yurtlarını terketmemelerini, ikibin kişilik bir kuvvetle kendilerine yardım edeceğini, yardım edecek başka kabileler de bulunduğunu bildirerek onları cesaretlendirmiş ve Medine'den ayrılmalarını önlemiştir. Hatta Yahudi reislerinden Hazreti Peygamber'e aşırı derecedeki düşmanlığıyle tanınan Hayy İbn Ahtab, Abdullah İbn Ubeyy'in yardım vaadine dayanarak Hazreti Peygamber'e şu haberi göndermiştir: Medine'den asla çıkmayacağız. Elinden geleni yap!

Yahudilerin savaş istediklerini anlamakta güçlük çekmeyen Hazreti Peygamber, sancağını Hazreti Ali'nin taşıdığı askerleriyle Yahudilerin kalesini muhasara etmiş, ok ve taş atışlarıyla kaleyi sıkıştırmaya başlamıştır. Yahudiler, münafıkların reisi Abdullah İbn Ubeyy tarafından aldatıldıklarını ve onun kendilerine asla yardım etmeyeceğini anlayınca, Medine'den sağ salim çıkıp gitmeyi kabul etmişlerdir. Hazreti Peygamber, orada hiçbir Yahudi bırakmayacak şekilde hepsini de kılıçtan geçirme imkânına sahip iken hiçbirisine dokunmamış, ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi bağışlama yolunu seçmiştir. Fakat bu bağışlamanın en önemli neticesi de, bundan sonra Arap Yarımadası'nın Yahudilerden tamamıyla temizlenmesi olmuştur.

Allah Teâlâ, bu ayetlerinde, verdikleri sözden dönen Yahudilerin hallerini ve akibetlerini beyan ettikten sonra, kitap ehlinin diğer bir grubunu, yani Hıristiyanları söz konusu etmiş ve onların da hallerini ve akibetlerini beyan etmek üzere şöyle buyurmuştur:

[14] Keza "Biz Hıristiyanız" diyenlerden de söz almıştık. Onlar da kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı. Biz de onların arasına kıyamete kadar sürecek kin ve düşmanlığı soktuk. Allah, (kıyamet günü), ne yapmış olduklarını onlara elbette haber verecektir.

14 İsrailoğullarından ve diğer bazı milletlerden oluşan, Mesih İsa'ya tabi olup ona yardım eden ve kendilerini Nasrani (çoğulu: Nasara) diye isimlendiren diğer bir taife de, tıpkı Yahudiler gibi misaklarını bozmuşlar, İsa (as) vasıtasıyla kendilerine gönderilen kitabı, veya bu kitapla hatırlatılan dinin esaslarını unutmuşlardır. Şüphesiz onların İsa (as) tarafından kendilerine hatırlatılan iman, ibadet ve ahlaka müteallik dinî esasları unutmalarının başlıca sebebi, İsa'nın (as) onlara tebliğ ettiği bu esasların bir kitap halinde yazılmamış olmasıydı. Ona tabi olanlar avama mensup kimselerdi; bunların önde gelenleri ise, İsa'ya (as) bağlılıklarıyla tanınan havarilerdi. Ne var ki Yahudiler, bunlar hakkında çok sert davranıyorlar ve bunları buldukları her yerden kovuyorlardı. Bu sebeple Hıristiyanların belli bir yerleşim merkezleri oluşmadığı gibi, çeşitli tehlikelere karşı kendilerini müdafaa edebilecek kuvvetli bir cemiyetleri de vücut bulmamıştı. Düşmanlarından daima gizlenmek ve ibadetlerini de gizlice yapmak zorunda kalmış olmaları, hayatlarını mümkün olduğu kadar az sayıdaki gruplar halinde, veya münferiden sürdürmelerini gerekli kılmış, bu ise, ne fertlerin elinde ve ne de gruplarda gerek İsa ve gerekse onun tebliğleri hakkında müşterek bir bilgi birikimine imkân vermiştir. Bundan dolayıdır ki Hıristiyanlar arasında İsa' ya ait birbirinden farklı, çoğu batıl görüş ve inançlar belirmiş, her Hıristiyan, bu görüş ve inançlardan ruhunu okşayanı ve aklına yatkın olanı benimseyip ona bağlanmış, onun müdafaasını yapmış, hatta birçoğu da bunları kitaplarda tedvin edip "İncil" adını vermişlerdir. Böylece her Hıristiyanın kendi görüş ve inançlarına yatkın, birbirinden farklı, yüzlerce İncil nüshası ortaya çıkmıştır.

İsa'dan (as) üç asır sonra, Roma İmparatoru Konstantin'in Hıristiyanlığı benimsemesi ve onu devletin resmî dini olarak ilan etmesi üzerine, yüzlerce İncil nüshası arasından muhteva yönünden birbirine en yakın ve ihtilafı en az olan dört nüsha doğruya en yakın İnciller olarak seçilip benimsenmiş ve bunlar bugün, Hıristiyanların itimat edip okudukları İncilleri oluşturmuştur. Gerçek şudur ki bu İnciller de, İsa (as) hakkında noksan, mütenakız, tarihleri ve yazarları meçhul bilgileri ihtiva etmekten öte hiçbir değer ifade etmezler. İçlerinde Allah'ın İsa'ya (as) vahyi ile oluşmuş bir akide veya şeriat sistemine rastlamak mümkün değildir. Ne var ki Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı benimsemesiyle yeraltında gizlendikleri mağaralardan yeryüzüne çıkan Hıristiyanlar, "kilise" adı altında dinî bir teşkilatın önderliğinde, yeni bir toplum oluşturmuşlar ve bu toplum, yine kilisenin tayin ve tespit ettiği; fakat Allah'ın gerçek dini ile hiç ilgisi bulunmayan bir akide veya inanç sisteminin sahibi ve savunucusu olmuşlardır.

İnciller, İsa'nın (as) gerçekle ilgisi olmayan, çoğu, yazarlarının hayalhanelerinden kaynaklanan hayat hikayesinden ibarettir. Şüphesiz İsa (as), dünyada kaldığı ve yaşadığı bu hayat içerisinde pek çok şey yapmış ve pek çok şey söylemiştir. Yaptığı ve söylediği bu şeyler içerisinde, elbette Allah Teâlâ'nın kendisine İncil'den vahyettiği dinî prensipler de vardır ve bu dinî prensipler elbette İncil yazarlarının ona soktukları tarihî hatıralardan, duygu ve düşüncelerden ve birtakım hikayelerden farklı şeylerdir. Buna rağmen İnciller, bu hatıra ve hikayelerle doldurulmuş, fakat vahiy mahsulü gerçek İncil yok olmuştur. Bunun

en açık ve kesin delili, Yuhanna İncilinde yer alan şu son ibarelerdir: *"Bu şeylere şehadet eden ve bu şeyleri yazan şakirt budur; ve biliriz ki onun şehadeti doğrudur. İsa' nın yaptığı başka çok şeyler daha vardır; eğer birer birer yazılmış olsalar, yazılan kitaplar dünyaya bile sığmazdı sanırım".*

Yazıldığı takdirde dünyaya bile kitapları sığmayacak olan İsa'nın (as) bu amelleri, elbette onun hayatı boyunca yaptığı şeyler ve söylediği sözlerdir. Ne var ki Yuhanna'nın bu masumane itirafı, İsa'nın (as) hayatı boyunca yaptığı ve söylediği pek çok şeyin yazılmadığını ortaya koymaktadır ki, bunların arasında vahiy mahsulü yazıldığı takdirde gerçek İncil'i meydana getirecek olan sözlerin de bulunduğu hiçbir surette inkâr edilemez. O halde bunlar yazılmamıştır ve yazılmayan her şey gibi unutulmaya terkedilmiştir. Bununla beraber İnciller'de o kadar çok hikaye, yahut tarihî hadise anlatılmıştır ki, bunların, Allah Teâlâ'nın İsa' ya indirdiği İncil'den olması mümkün değildir. Bütün bunlar, ortada İncil adı altında pek çok şeyin bulunduğunu; fakat yalnız gerçek İncil'in olmadığını açıkça göstermektedir ki, işte, Allah Teâlâ'nın, üzerinde durduğumuz ayet-i kerimesinde *"Biz Hıristiyanız, diyenlerden de söz almıştık. Onlar da kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı."* buyururken kasdettiği mana da bundan başka bir şey değildir.

Hıristiyanlar da Yahudiler gibi Allah ile olan misaklarını bozup kendilerine gönderilen kitap ahkâmından çoğunu unutunca, Allah da onların arasına kıyamete kadar sürecek kin ve düşmanlık duyguları sokmuştur. Ayet-i kerimenin aralarına kin ve düşmanlık duygularının sokulması fiilinin Allah'a isnatı, Allah'ın kullarıyla ilgili sünnetinin gereğidir. Aslında, kıyamete kadar sürecek olan kin ve düşmanlık duygularının aralarına girmesi, kendi fiil ve davranışlarının bir neticesidir. Çünkü onlar, Allah ile olan misaklarını bozmuşlar ve Allah'ın kendilerine gönderdiği kitabı unutup hak yoldan yüz çevirmişlerdir. İsa'yı (as) Allah'ın oğlu kabul edip uluhiyette ve rububiyette onu Allah'a ortak kılmışlardır. İşte bu davranışları dolayısıyla, dünyada kin ve düşmanlık içinde yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Bu, onların dünyevi cezalarıdır. Ahirette ise, Allah onlara dünyada yaptıkları bu işleri hiç eksiksiz gösterecek ve hak yoldan nasıl ve ne kadar sapmış olduklarını haber verecek, sonra da amellerinin karşılığı olarak onları cezalandıracaktır. Bu, İlahî adaletin tabii bir gereğidir. Bundan hiç kimsenin şüphesi olmasın.

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟
عَن كَثِيرٍ ۚ قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِى بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ
وَيُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِهِۦ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

[15] Ey kitap ehli! Kitap'tan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklayan, çoğundan da vazgeçen Peygamber'imiz size gelmiştir. Ayrıca size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap da gelmiştir.

[16] Allah o Kitap'la, rızasına uygun hareket edenleri selâmet yollarına iletir; onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları dosdoğru yola sevkeder.

Allah Teâlâ, evvelki ayetlerinde, gerek Yahudilerin ve gerekse Hıristiyanların nasıl Allah'ın ahd ve misakını bozduklarını, kendilerine gönderilen kitapların da, bir kısmını tebdil ve tağyir ederek, bir kısmını tahrif ederek, bir kısmını da gizleyerek ve amelden kaldırarak nasıl unuttuklarını beyan ettikten ve bu kötü davranışlarının tabii bir neticesi olarak dünyada ve ahirette layık oldukları cezayı çekeceklerini bildirdikten sonra, son Peygamber Muhammed (sas.)'in gelişinden itibaren Yahudi ve Hıristiyan olarak dünyaya gelen ve daha sonra gelecek olan bütün kitap ehline hitap etmiş ve onlar için henüz vaktin geçmemiş olduğuna inanmalarını sağlayacak bir ifadeyle, atalarının sapık yolunu terkederek son Peygamber'e ve onunla gönderilen Kitab'a, yani Kur'an-ı Kerim'e uymalarını istemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[15] Ey kitap ehli! Kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklayan, çoğundan da vazgeçen Peygamber'imiz size gelmiştir. Ayrıca size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap da gelmiştir.

[16] Allah, o Kitap'la rızasına uygun hareket edenleri selâmet yollarına iletir; onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları dosdoğru yola sevkeder.

15 - 16 Allah Teâlâ, kendilerine kitap verilmiş olan, fakat bir evvelki ayette de açıklandığı gibi, bu kitaplarda kâh kelimelerin yerlerini değiştirerek tahrifat yapan, kah işlerine gelmediği için bir kısmını gizleyen ve böylece büyük çoğunluğunu amelden kaldırarak unutulmasına ve yok olmasına sebep olan Yahudi ve Hıristiyanlara hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur:

Ey kitap ehli! Ey kendilerine gönderilen kitapları tahrif ederek değiştiren ve böylece birçok İlahî gerçeğin gizlenmesine ve sonra da unutulup gitmesine sebep olan Yahudiler ve Hıristiyanlar! Kitaplarınızın size haber verdiği birçok gerçeği, yapmanız ve yapmamanız gereken birçok İlahî emir ve yasağı gizlemek ve unutturmak için gösterdiğiniz bütün gayretlere rağmen, onları size yeniden hatırlatan ve kolayca anlayıp amel edesiniz diye açık açık beyan eden son Peygamber'imiz de işte size gelmiştir. O Peygamber ki, kitaplarınızın size anlattığı sıfatlarıyla siz onu kendi oğullarınızı tanır gibi tanımıştınız. Ayrıca Allah sizden bir de misak almıştı da, bu misak gereğince Allah'ın gönderdiği bu Peygamber'e iman edip ardınca gidecektiniz. Fakat diğer misaklarda olduğu gibi bu misakı da bozdunuz ve kitaplarınızdaki Peygamber ile ilgili haberleri de gizleyip unutturmaya çalıştınız. Hayır. İşte kitaplarınızın haber verdiği o Peygamber, unuttuğunuz ve çocuklarınıza da unutturmaya çalıştığınız birçok hakikatı açıklamak üzere size gelmiştir. Keza o Peygamber ile birlikte Allah'tan bir nur ve açıklayıcı bir Kitap da gelmiştir. Kim Allah'ın rızasına uygun hareket ederek ona uyarsa, Allah da onu selamet yollarına hidayet eder. Zulmetten nura çıkarır ve dosdoğru yolu buldurur. Binaenaleyh Allah'ın rızasını kazanarak zulmetten çıkıp nura kavuşmak ve dalaletten kurtulup hidayete ulaşmak için size gelen bu Peygamber'e ve onunla birlikte gönderilen nura ve Kitab'a tabi olunuz ve İslam'a giriniz. Sizin için yegâne kurtuluş yolu budur.

Her iki ayet-i kerimenin beraberce delalet ettiği mana budur. Ayetlerden bunun dışında bir mana istihsaline kalkışmak, onları zorlamak ve manayı saptırmak olur. Bununla beraber ayet içinde gelen bazı kelimelerin manaları üzerinde tam bir görüş birliğine varılamaması olağan sayılsa bile, bu farklı anlayışlar, ayetlerin yukarıda açıkladığımız umumi manalarını değiştirmez. Nitekim 15. ayette Allah Teâlâ Ehl-i Kitab'a hitap ederek onlara, kendi kitaplarında, yani Tevrat'ta ve İncil'de gizledikleri ve bu yüzden, 13 ve 14. ayetlerde de belirtildiği gibi, unutulmasına ve yok olmasına sebep oldukları pek çok şeyi hatırlatıp açıklayan bir Peygamber'in, yani Hazreti Muhammed (sas.)'nin gönderildiğini bildirdikten sonra, yi-

ne onlara bir nur ve açıklayıcı bir Kitab'ın geldiğini haber vermiştir ki, bu Kitab'ın Kur'an-ı Kerim olduğunda hiçbir şüphe ve tereddüt bulunmadığı halde, *nur* kelimesiyle kastedilen şeyin ne olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre *nur*'dan maksat, Hazreti Peygamber'dir; bazılarına göre İslam'dır; bazılarına göre de Kur'an'dır. Ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, *nur* kelimesinin manası üzerindeki bu ihtilaf, ayetin genel manasını değiştirmez. Bununla beraber Menar Tefsiri'nde *nur* kelimesiyle ilgili olarak ileri sürülen görüş (VI. 304), hiç de yabana atılır bir görüş değildir. Bu görüşe göre, ayet-i kerimede geçen *Kitab-ı Mübin* Kur'an'dır ve *nur*'a atfedilmiştir. Eğer atfedilmemiş olsaydı, o zaman *nur*'u Kitap ile tefsir etmek mümkün olurdu. Atıfta asıl, matûfun, matufun aleyh'ten başka bir şey olmasıdır. Buna göre Kitap ile *nur*'un başka başka şeyler olduğu anlaşılır. Ancak atfın, bazan da tefsir için geldiğini unutmamak gerekir. Bu ayet-i kerimede *"Size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap da gelmiştir."* denildikten sonra, müteakip ayette bu iki şeye, yani *nur* ve *Kitab-ı Mübin*'e müfred bir zamirle işaret edilerek *yehdi bihi* (onunla hidayet eder) denildiği gözönünde bulundurulursa, *nur*'dan maksadın *Kitab ı Mübin* olduğu ve atfın da tefsir için geldiği anlaşılır. Buna göre, ayet-i kerimenin bu ibaresini, *"Size, Allah'tan bir nur, yani apaçık bir Kitap da gelmiştir."* şeklinde manalandırmak en doğru yol olur ki, müteakip ayetin manası da bunu teyit eder. Zira Allah, rızasına uygun hareket edenleri o nurla, yani o Kitap'la selamet yollarına iletir.

Nur'a hangi mana verilirse verilsin, ayet-i kerimenin manası açıktır ve Allah Teâlâ, Yahudi ve Hıristiyanlara hitap ederek son Peygamber'in sadece Araplara değil, fakat aynı zamanda kendilerine de gönderildiğini kafalarına sokacak şekilde *"Kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklayan, çoğundan da vazgeçen Peygamber'imiz size gelmiştir."* buyurmuştur. Ayet-i kerimenin bu manası, Â'râf suresinin 158. ayetinde ifade edilen manadan hiç de farklı değildir. Allah Teâlâ bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed! Bütün insanlara) de ki: Ey insanlar! Ben, sizin hepinize birden, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın Peygamber'i'yim. O'ndan başka İlah yoktur. Diriltir ve öldürür. Allah'a ve O'nun ümmi Peygamber'i olan elçisine iman edin. O Peygamber de Allah'a ve O'nun sözlerine iman etmektedir. Ona uyun ki hidayete eresiniz"*. Keza Nisa suresinin 79. ayetinde de Muhammed (sas.)'in bütün insanlara gönderilmiş bir Peygamber olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir: *"...Biz seni insanlara Peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah buna yeter"*. Ya Sebe suresinin 28. ayeti? Bu ayetin manası, birtakım hesaplar uğruna gözardı edilebilir mi?: *"(Ey Muhammed!) Biz seni, ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat onların çoğu bilmiyor"*. Keza Enbiya suresinin 107. ayetinde de aynı manayı görebiliriz: *"(Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik"*.

Zikrettiğimiz bu ayetlerle zikrinden sarf-ı nazar ettiğimiz diğer ayetler, Muhammed (sas.)'in yalnız Araplara değil; bütün insanlara Peygamber olarak gönderildiğini gösterirler. Bunun manası, Peygamberlik görevinin ihmal edilemeyecek bir gereği olarak yalnız Arapların değil; fakat ister Yahudi olsun ister Hıristiyan veya Sabii olsun, bütün insanların Kur'an-ı Kerim ile tamamlanmış olan İslam'a davet edilmeleri demektir. Hazreti Peygamber de bu görevi gerektiği şekilde ifa etmiş ve hem kendi kavmini, hem de Yahudi ve Hıristiyanları İslam'a davet etmiştir. Eğer bunu yapmamış olsaydı, Peygamberlik görevini gerçek manasıyla ifa etmemiş olurdu. Nitekim tefsirini yaptığımız bu surenin 67. ayetinde Allah Teâlâ bu konuda sevgili Peygamber'ini uyarmış ve şöyle buyurmuştur: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Allah, şüphesiz, kafir kavme hidayet etmez."*

Yukarıda işaret ettiğimiz bu ayetlerden sonra, akıl sahiplerini ve özellikle çok akıllı olduklarını iddia edenleri, hiç olmazsa akıllarının birazını kullanarak düşünmeye davet ediyor ve diyoruz ki: Mademki Hazreti Peygamber bütün insanlara gönderilmiştir; o halde Rabbinden ona indirilen ayetlerin tebliğ edileceği insanlar da, elbette yalnız müşrik Araplardan ibaret değildir. Yahudiler, Hıristiyanlar ve diğer bütün insanlar, bu ayetlerin, yani Kur'an-ı Kerim'in muhatabıdırlar. Eğer tebliğle ilgili bu ayetin siyak ve sibakına dikkat edilecek olursa, Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an ayetlerinin, bu siyak ve sibak içinde, özellikle kitap ehline, yani Yahudi ve Hıristiyanlara tebliğ edilmesinin istendiği kolayca anlaşılacaktır. Bu ise, hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki, tebliğe muhatap olan kitap ehlinin Kur'an'a ve dolayısıyla İslam'a davet olunmalarından başka bir manaya gelmez. Evet Yahudi ve Hıristiyanlar İslam'a, yani Kur'an ile belirlenen İslam'a davet olunmuşlardır. Bu itibarla, bazı kimselerin Hazreti Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman etmeyen Yahudi ve Hıristiyanları mümin ilân edip cennete sokabilmek için onların İslam'a davet olunmadıklarını ve dolayısıyla kendilerinden, kendi dinlerini bırakmalarının istenmediğini ileri sürmeleri, bunu ileri sürebilmek için de, Hazreti Peygamber'in mesajının chanşümûl olsa bile, önce Araplara gönderildiğini iddia ederek Peygamberlik görevini sınırlandırmaya çalışmaları, büyük bir talihsizlik eseridir. Bakara suresinin *"Elinizdeki (Tevrat) ni doğrulamak üzere indirdiğim (Kur'an) e iman edin ve onu inkâr edenlerin ilki olmayın..."* mealindeki 41 inci ayeti, *"Onlara, Allah katından yanlarındaki (Tevrat)'ı doğrulayan bir kitap geldiğinde - önceden kafirlere karşı (kendilerine böyle yardım edici bir kitabın gelmesini) bekleyip duruyorlardı - işte, önceden (geleceğini) bildikleri (bu kitap) gelince, onu inkâr ettiler. Bu sebepten Allah'ın laneti o inkârcıların üzerine olmuştur."* mealindeki 89. ayeti, *"Kendilerine, Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiğinde, biz, bize indirilene inanırız, diyorlar ve Tevrat'tan başkasını ellerindekini doğrulayıcı olarak gönderilen bir hak olmasına rağmen inkâr ediyorlar..."* mealindeki 91.ayeti, Nisa suresinin *"Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar! Birtakım yüzleri belli belirsiz edip arkalarına döndürmeden, yahut Sebt halkına lanet ettiğimiz gibi onları lanetlemezden önce, nezdinizde bulunan (Tevrat)'ı tasdik etmek için indirdiğimiz (Kur'an)' a iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."* mealindeki 47. ayeti; *"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'ine, Peygamber'ine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberler'ini ve ahiret gününü inkâr ederse, son derece büyük bir sapıklığa düşmüş olur."* mealindeki 136. ayeti; *"Ey insanlar! Resul size Rabbiniz katından hakk (Kur'an)'ı getirmiştir. O halde kendi iyiliğiniz için ona iman edin. Eğer inkâr ederseniz, (biliniz ki) göklerde ve yarde olan her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir."* mealindeki 170. ayeti; Mâide suresinin *"Ey kitap ehli! Peygamberler arasındaki boşluğa dayanarak, bize ne bir müjdeci ve ne de korkutucu geldi, dememeniz için, size (her şeyi) açıklayan Peygamber'imiz gelmiştir. Size bir müjdeci, bir korkutucu gelmiştir. Allah her şeye kadirdir."* mealindeki 19. ayeti: *"(Yahudiler) Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilen (Kur'an)'a iman etmiş olsalardı, kafirleri dost edinmezlerdi. Fakat onların çoğu fasıktırlar."* mealindeki 81. ayeti ve zikretmediğimiz diğer ayetler, Yahudilerin ve Hıristiyanların, Hazreti Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e iman etmeye nasıl davet olunduklarını; fakat onların bu davetten nasıl yüz çevirdiklerini gösteren en açık ve en kesin delillerdir. İlletten salim hangi akıl sahibi, bu ayetleri okuyup dururken, kitap ehlinin Hazreti Peygamber ve Kur'an-ı Kerim'e iman etmeye davet olunmadıklarını iddia ve ilan edebilir? Ve yine illetten salim hangi akıl sahibi, Yahudi ve Hıristiyanların, Hazreti Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman etmeye davet olunduklarını kabul etse bile, bu davetin, aslında İslam'a girmeye ve Müslüman ol-

maya davet manasında olmadığını ileri sürebilir? İslam'a girmeye ve Müslüman olmaya davet ise, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı terketmeye davet manasında değil midir? Gerçek olan şudur ki, Yahudiler ve Hıristiyanlar da, diğer bütün insanlar gibi Hazreti Peygamber'in davetine muhatap olmuşlar ve kendi dinlerini terkederek İslam'a girmek ve Müslüman olmakla mükellef tutulmuşlardır. İslam'a girmenin ve Müslüman olmanın şartı ise, yukarıda zikrettiğimiz bazı ayet meallerinden de anlaşıldığı gibi, Hazreti Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e gerçek manada iman etmek ve bu imanın gereği olan amelleri işlemektir. Ehl-i Kitap ise, böyle bir imana sahip olmadığı içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de kafir olarak zikredilmiş ve Allah'ın lanetine uğramıştır. Nitekim Fetih suresinin 13. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Kim Allah'a ve Resulüne iman etmezse, gerçek şu ki biz, kafirler için alevli bir ateş hazırladık"*. Ahzâb suresinin 64 ve 65. ayetlerinde ise, kafirlerin akibetleri daha açık bir ifadeyle şöyle bildirilmiştir: *"Şüphesiz Allah, kafirlere lanet etmiş ve onlar için, içinde ebedi olarak kalacakları ve hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamıyacakları alevli bir ateş hazırlamıştır."*.

Zikrettiğimiz bu ayet meallerinde de görüldüğü gibi, Allah'a ve Resulüne iman etmeyen kimseler kafir olarak isimlendirilmiş ve bunlara Allah'ın lanet ettiği ve bunlar için, içinde ebedi olarak kalacakları alevli bir ateş hazırlandığı bildirilmiştir. Gerçek böyle olunca, hiç kimse, kendilerini Kur'an'a ve İslam'a davet etmek için gönderilen Hazreti Peygamber'in davetine icabet etmeyen, ona ve Kur'an'a inanmayan ve İslam'a girmeyen kitap ehlinin kafir olmadıklarını iddia edemez. Çünkü bu davet, sadece Peygamber'in daveti değil, fakat onu bu işle görevlendiren Allah'ın davetidir. Allah'ın davetine icabet etmeyenlerin Allah'a iman ettikleri nasıl ileri sürülebilir? İşte bu inançsızlıkları sebebiyledir ki Allah Teâlâ, Tövbe suresinin 29. ayetinde müminlere şöyle hitap etmiştir:

"Kendilerine kitap verilenlerden, Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram saymayanlarla ve hak dini din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın".

Eğer kitap ehli, ellerindeki Tevrat ve İncil sayesinde gerçekten mümin ve Müslüman sayılmış olsalardı, Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman etmeyen, onların haram kıldığını haram saymayan ve ancak onlarla tamamlanmış olan hak dini din kabul edip ona girmeyenlerle, kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşılmasını elbette emretmezdi. *La ikraha fi'd-Din* hükmü gereğince İslam'da zorlama yoktur. Yani mümin ve Müslüman olmayan bir kimseyi zorla ve tehditle imana ve İslam'a sokamazsınız. Çünkü Allah hidayet etmedikçe bir kafirin zorlamayla mümin olması mümkün değildir. Fakat iman etmediği için bir kafire, "Aman ne güzel ettin. İman etmesen de olur; sen keyfine bak!" diyecek kadar hoşgörülü olmak da İslami değildir. Zira marufu emr, münkerden nehiy, her Müslümanın boynuna borçtur. İşte bundan dolayıdır ki, biraz önce zikrettiğimiz Tövbe suresinin 29. ayetinin delaletiyle, Ehl-i Kitab'a ancak cizye karşılığında hayat hakkı tanınmış, cizye vermedikleri takdirde de onlarla savaşılması emredilmiştir.

Tövbe suresi, hicretin 9. senesinde nazil olmuştur. Bu itibarla cizye ayetinin nüzulü, İslam'ın artık tamamlanmaya başladığı son dönemlere rastlar ve kitap ehli hakkındaki nihai hükmünü belirtir. Gerçek böyle olduğu halde, kitap ehlinden olan Yahudi ve Hıristiyanların da mümin ve Müslüman olduklarını ileri sürüp Müslümanlarla birlikte, onların da cennete gireceklerini iddia edenler vardır. Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, Kur'an-ı Kerim'in Ehl-i Kitap ile ilgili bütün ayetlerini, tevil ve tahrif ederek böyle bir iddianın isbatına çalışmak, Kur'an hükümlerine karşı gelmeye yönelik büyük bir cüret ve büyük bir hatadır. İşte bu ayetlerden birisi de, tefsirini yaptığımız Mâide suresinin 15. ayetidir. Daha

önce de açıkladığımız gibi, Allah Teâlâ, bu ayetinde kitap ehline hitap ederek ellerindeki Tevrat ve İnciller'de bulunup da tevil, tahrif ve gizlemek suretiyle kaybına sebep oldukları birçok İlahî gerçeği kendilerine hatırlatan ve açıklayan bir Peygamber gönderildiğini, ayrıca bu Peygamber ile birlikte nur ve hidayet kaynağı olan bir de Kitap geldiğini haber vermiş ve kitap ehlinin selamete çıkmaları için bu Peygamber'e ve onunla birlikte gönderilen Kitab'a uymalarını emretmiştir. Ayet-i kerimenin manası bu kadar açık olduğu ve hiçbir müfessir ona başka türlü mana vermediği halde, kitap ehline geldiği bildirilen kitabın Kur'an-ı Kerim değil Tevrat olduğunu ileri sürmek, delil olarak da, bu ayetin indiği sıralarda, Kur'an-ı Kerim'in henüz bir kitap haline gelmediğini, dolayısıyla ondan kitap olarak söz edilemeyeceğini iddia etmek kadar büyük gaflet olamaz. Oysa Medenî olan söz konusu ayetin indiği sıralarda değil; fakat çok daha önceleri yani Kur'an'dan daha az ayetin nazil olduğu Mekke döneminde indirilen surelerde bile, Kur'an-ı Kerim'den Kitap olarak bahsedildiğini gösteren pek çok Mekkî ayet vardır. Mesela Mekke'de nazil olan Â'râf suresinin *"Bu, kendisiyle insanları uyarman için ve müminlere de bir öğüt olmak üzere sana indirilen bir Kitap'tır..."* mealindeki 2. ayetinde; Mekkî Hûd suresinin *"Bu, hikmet sahibi olan ve her şeyden haberi bulunan Allah tarafından ayetleri muhkem kılınmış, sonra da iyice açıklanmış bir Kitap'tır."* mealindeki 1. ayetinde; Mekkî Nahl suresinin *"Biz sana Kitab'ı, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklaman için ve inanan kimselere hidayet ve rahmet olmak üzere indirdik."* mealindeki 64 ve *"Kıyamet günü, her ümmete kendi içlerinden bir şahit getiririz; seni de (ey Muhammed!) bunlara şahit getireceğiz. Sana, Müslümanlar için her şeyi açıklamak, doğru yolu göstermek, rahmet ve müjde olmak üzere bu Kitab'ı indirdik."* mealindeki 89. ayetlerinde; Mekkî Kehf suresinin *"Hamd, içinde hiçbir eğriliğe yer vermeden, dosdoğru olarak, kulu Muhammed'e Kitab'ı indiren Allah'a mahsustur."* mealindeki 1. ayetinde ve diğer birçok surede zikri geçen Kitap'ların hepsi de Kur'an-ı Kerim'e delalet eder. Daha açık bir ifadeyle Kur'an-ı Kerim, kitap haline gelmediği yalnız Medine döneminde değil, Mekke döneminde bile Kitap adıyla zikredilmiştir. O halde tefsir ettiğimiz Mâide suresinin Medine'de nazil olan 15. ayetindeki *Kitab*'ın Kur'an olduğu gerçeğini reddedebilmek için bu ayetin indiği sıralarda henüz Kur'an-ı Kerim'in bir Kitap haline gelmediğini ileri sürmek çok yanlış bir görüştür. Bakara suresinin *"Ne zaman ki onlara Allah katından, yanlarında bulunan (Tevrat)'ı doğrulayıcı bir Kitap (Kur'an) geldi..."* meâlindeki 89. ayetinde geçen *Kitap* kelimesi de Kur'an ile açıklandığına ve bu ayet de Mâide suresinin mezkur ayetinden önce nazil olduğuna göre, Mâide suresinin mezkur ayetinde zikri geçen *Kitab*'ın da Kur'an olduğunda hiç şüphe yoktur. Eğer bir ayette kitap ehline hitap edilerek kendi kitaplarında tahrifat yapıp değiştirdikleri ve gizleyip unuttukları birçok gerçeği açıklayan bir Peygamber'in gönderildiği bildirilir, hemen arkasından da, yine aynı ayet içerisinde bir de Kitab'ın gönderildiğinden söz edilirse, bu Kitab'ın, o Peygamber ile birlikte gönderilen Kitap, yani Kur'an olduğu anlaşılmaz mı? Söz konusu ayette *"Ey kitap ehli! Kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklayan, çoğundan da vazgeçen Peygamber'imiz size gelmiştir."* buyurulmuştur ki, bu Peygamber'in Muhammed (sas.) olduğunda en ufak bir şüphe yoktur. Aynı ayette, bu ibarenin devamı olarak gelen *"Size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap da gelmiştir."* ibaresinde sözü edilen Kitap da, elbette o Peygamber'e indirilen Kitap'tır; yani Kur'an-ı Kerim'dir. Hazreti Peygamber'in Tevrat'la ne ilgisi vardır ki, onun gelişiyle Tevrat'ın da geldiği zikredilsin. Bir evvelki ayette de açıklandığı gibi, Allah Teâlâ, Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ta, kelimelerin yerlerini değiştirip tahrifat yaptıklarını ve böylece kitaptan birçok şeyi unuttuklarını haber vermiştir ki, bundan, Yahudilerin ellerinde artık

sağlam ve sahih bir Tevrat bulunmadığı anlaşılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onlara, kitaplarından unuttukları şeyleri hatırlatıp açıklaması için Hzreti Peygamber'i göndermiş, bu açıklamaların mesnedi olması için de, ona Kur'an-ı Kerim'i vermiştir. Eğer Hazreti Peygamber'e Kur'an verilmemiş olsaydı, Ehl-i Kitab'ın kitaplarından gizlemiş oldukları şeylerin çoğunu açıklamak, çoğundan da vazgeçmek nasıl mümkün olurdu?

Bütün bu açıklamalar, tefsir ettiğimiz ayet-i kerimede, Hazreti Peygamber'den sonra geldiği haber verilen bu *"Nur ve apaçık Kitap"* ın, Tevrat değil, Kur'an-ı Kerim olduğunu açıkça gösterir. Nitekim Allah Teâlâ, bu ayetinde *"Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap da gelmiştir."* buyurduktan sonra, onu takip eden ayetin hemen başında da *"Allah, o Kitap'la rızasına uygun hareket edenleri selamet yollarına iletir."* buyurmuştur ki, kendisine uydukları takdirde insanları selamet yollarına ulaştıracak olan Kitab'ın da Tevrat değil Kur'an olduğu anlaşılır. Eğer ayette zikredilen o Kitab'ın Tevrat olduğu kabul edilecek olursa, Hazreti Peygamber'in, insanları, tahrif edilmiş ve aslı kaybolmuş bu kitapla davet ettiğine inanmak gerekir ki, bu da, illetten salim akıl sahiplerinin işi değildir. Böyle bir inanç, aynı zamanda, Â'râf suresinin 157. ayetine de ters düşer. Allah Teâlâ, bu ayetinde, bu türlü akıl sahiplerine karşı şu açık ve kesin delili ortaya koymuştur: *"İşte bunlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olarak buldukları ümmi Nebi'ye, Resul'e tabi olanlardır.. O Rasul (Peygamber), onlara iyiliği emreder, kötülükten nehyeder; onlara iyi ve temiz olan şeyleri helal, kötü ve pis olan şeyleri de haram kılar. Üzerlerindeki ağırlıklarını ve zincirleri onlardan kaldırıp atar. Ona iman edenler, onu yücelterek himaye edenler, ona yardım edenler ve onun vasıtasıyla indirilen nura tabi olanlar, işte kurtuluşa erenler bunlardır."*. Bu ayet-i kerimeden de açıkça anlaşıldığı gibi, asıl felaha, veya kurtuluşa erecek olan kitap ehli, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de yazılı ümmi Peygamber'e ve ona indirilen Nur'a iman edip tabi olanlardır. Onun helal kıldığını helal sayıp haram kıldığını da haram bilenlerdir. Bu ümmi Peygamber, yalnız Araplara değil, kitap ehli de dahil bütün insanlara gönderilen Muhammed (sas.), onunla birlikte indirilen Nur ise, Kur'an-ı Kerim'den başkası değildir. O halde Allah, işte bu Nur ile, yani Tevrat değil, fakat Kur'an ile kendisine iman edenleri selamet yollarına ulaştırır. Onları kendi ilmi dahilinde karanlıklardan kurtarıp aydınlığa çıkarır ve Allah'ın rızasına uygun bulunan Sırat-ı Müstakim'e, dosdoğru yola, İslam'ın yoluna ulaştırır.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ
الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا
يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ
بِذُنُوبِكُمْ ۖ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ
أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۖ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

[17] Şurası muhakkaktır ki, "Meryem oğlu Mesih, Allah'ın ta kendisidir." diyenler küfre girmişlerdir. (Ey Peygamber! Onlara) de ki: "Allah, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekileri

toptan helak etmek istese, kim Allah'ın iradesinden bir şeye engel olabilir"? Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mülkiyeti yalnız Allah'a mahsustur. Dilediğini yaratır. Allah, her şeye kadirdir.

[18] Yahudiler ve Hıristiyanlar, "biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz." demektedirler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Öyleyse Allah, günahlarınız yüzünden size niçin azap ediyor. Hayır, siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz. O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mülkiyeti yalnız Allah'a aittir. Varış O'nadır.

[19] Ey kitap ehli! Peygamberler arasındaki boşluğa dayanarak, "bize ne müjdeci ve ne de korkutucu (bir Peygamber) geldi." demeyeniz için, size her şeyi açıklayan Peygamber'imiz gelmiştir. Size bir müjdeci, bir korkutucu gelmiştir. Allah, her şeye kadirdir.

Allah Teâlâ, daha önce tefsir ettiğimiz ayetlerinde, gerek Yahudilerden ve gerekse Hıristiyanlardan iman etmek ve salih amel işlemek hususunda nasıl kesin söz aldığını, fakat her iki taifenin de, verdikleri sözde durmayıp onu nasıl bozduklarını; Yahudilerin, ellerinde bulunan Tevrat'ta kelimelerin yerlerini değiştirip tahrifat yaparak nasıl kitaplarından birçok şeyi unuttuklarını, keza Hıristiyanların da kitaplarındaki İlahî gerçeklerin çoğunu unutmak hususunda Yahudilerden geri kalmadıklarını ve bu yüzden dünyada ve ahirette bu amellerinin karşılığını mutlaka göreceklerini beyan etmiş; daha sonraki ayetlerinde ise hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara hitap ederek, gerek tahrif etmek ve gerekse gizlemek ve değiştirmek suretiyle kitaplarından unuttukları birçok İlahî gerçeği onlara hatırlatmak ve açıklamak için Hazreti Peygamber'in gönderildiğini ve onun bu açıklamalarına mesned teşkil edecek bir de Kitap verildiğini, bu Kitab'a uydukları takdirde dalaletten selamete ve zulmetten nura çıkacaklarını açık bir şekilde haber vermiştir. Böylece Allah Teâlâ, genel olarak Ehl-i Kitab'ın küfrünü beyan edip bu küfürden kurtuluş yolunu onlara gösterdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, özellikle Hıristiyanları bahis konusu ederek onların küfürde ne derece ileri gittiklerini gözler önüne sermiş, sonra da gerek Yahudileri ve gerekse Hıristiyanları küfürlerinde bu derece cüretli kılan yanlış düşünceyi açıklayarak onlara yeniden hitap etmiş ve kendilerine hem müjdeci, hemde korkutucu olarak gönderilen ve her şeyi açıklayan son Peygamber'ine kulak vermeleri için onları bir daha uyarmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[17] Şurası muhakkaktır ki, "Meryem oğlu Mesih, Allah'ın ta kendisidir." diyenler küfre girmişlerdir. (Ey Peygamber! Onlara) de ki: "Allah, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekileri toptan helak etmek istese, kim Allah'ın iradesinden bir şeye engel olacak kudrete sahip olabilir"? Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mülkiyeti yalnız Allah'a mahsustur. Dilediğini yaratır. Allah, her şeye kadirdir.

17 Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimesinde, Hıristiyan akaidinin istinat ettiği temel esası en açık bir şekilde ortaya koymuş ve bu esasın, İsa Mesih'in Allah olduğu görüşünden ibaret bulunduğunu en kesin bir ifadeyle beyan etmiştir ki, bu inanç, ayet-i kerimede de belirtildiği gibi küfürden başka bir şey değildir. Ancak burada şunu hemen belirtmek gerekir ki, Hıristiyan akaidi denildiği zaman, bu akaidin ana kaynağının ne Hazreti Musa'ya indirilen Tevrat ve ne de Hazreti İsa'ya indirilen İncil olmadığını kesinlikle bilmek gerekir. Keza İsa Mesih de, kendisinin Allah olduğunu hiçbir zaman söylememiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, ileride de göreceğimiz vechile, bu surenin 116. ayetinde İsa'nın (as) böyle bir şey söylemiş

olabileceğini yine İsa'nın (as) ağzından kesinlikle reddetmiştir. Bu ayette şöyle denilmiştir: *"Allah, (Meryem oğlu İsa' ya) demişti ki: Ey Meryem oğlu İsa! Beni ve anamı Allah'tan başka iki İlah edinin diye insanlara sen mi söyledin? İsa ise şöyle demişti: Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Zaten bunu söylemiş olsam, sen onu muhakkak bilirdin. Sen, benim içimde olanı bilirsin; fakat ben, senin içindekini bilmem. Şüphe yoktur ki sen, gaybları hakkıyla bilirsin".*

İsa' nın Allah'ın ta kendisi olduğu hususundaki sapık inancın kaynağı, ne İsa (as) ne de İlahî vahiy olmadığına göre, onun kaynağını, İsa'nın (as) sözlerinde değil; fakat onun sözlerini yorum adı altında tevil ve tahrif eden kilise adamlarında aramak gerekir. Zira Hıristiyanlıkta mukaddes kitap, hiçbir zaman dinî akaidin tek başına kaynağı olmamış; fakat gerek havarilerin görüş ve düşünceleri gerekse havarilere halef olan Papa ile piskoposların kararları, Hıristiyan inancına kaynaklık etmiştir. Zira bunlar, Hıristiyanlara göre hatadan masun olan, yani dinî gelenekleri tevil veya tefsirlerinde, iman esaslarını değiştirip yerine başka esaslar getirmede hataya düşmeyen ve yanılmayan kişilerdir. Papa ile birlikte piskoposların veya bunlardan oluşan konsillerin, birtakım imani hakikatları açıklamadaki yanılmazlıkları, Matta İncili'nde (28: 16-20) yer alan şu sözlere dayandırılmıştır: *"Fakat on bir şakirt Galile'ye, İsa'nın onlara tayin ettiği dağa gittiler. Ve İsa'yı gördükleri zaman, ona, secde kıldılar; fakat bazıları şüphe ettiler. İsa yanlarına geldi ve onlara söyleyip dedi: Gökte ve yeryüzünde bütün hâkimiyet bana verildi. İmdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve Ruhulkudüs ismiyle vaftiz eyleyin; size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin; ve işte, ben bütün günler, dünyanın sonuna kadar, sizinle beraberim".* İsa' nın dünyanın sonuna kadar havarilerle beRaber olduğunun açıklanması, havarilerin yanılmazlıkları için birinci derecede delil sayılmış, sonra da havarilerin Vekili olan papa ile piskoposlar ve dolayısıyla zaman zaman toplanan konsiller de aynı yanılmazlık esasının şümulü içine alınmışlardır. Nitekim 28 Temmuz 1870'te toplanan birinci, 1964'te toplanan ikinci Vatikan konsillerinde papanın masumiyeti yahut yanılmazlığı, Allah tarafından vahyedilmiş bir dogma olarak kabul ve ilan edilmiştir. Tabii bu yanılmazlığa dayanılarak Papa veya konsiller tarafından din ve iman adına alınıp ilan edilen her kararın vahiy mahsulü olduğunu kabul edip ona uymak da Hıristiyanlara düşen bir iş olmuştur. Aksi halde muhalefet edenlerin afaroz edilmek veya kiliseden tardedilmek gibi ağır bir cezaya çarptırılmaları işten bile değildir. Hatta çok daha ağır cezaları da göze almak zorundadırlar. Mesela İnciller'de isimlerine rastlanan Baba-Oğul-Ruhulkudüs, Allah'tan çıkmış, üç İlahî şahsiyet olarak açıklanmış ve böylece teslis inancına yeni bir sistem getirilmiştir. Kilise tarafından çıkarılan bir fermana göre, teslisi inkâr edenler, devletin hukuki himayesinden mahrum kalacaklardır. Daha da garibi, Hıristiyan reformistlerden olmasına rağmen Calvin, 1554 yılında, teslisi inkâr eden Servet'i Ceneva'da ateşe attırıp yaktırmıştır.

Hasılı, bütün akide sistemleri kilise tarafından vazedilen ve bu yüzden İsa dini olmaktan ziyade kilise adamları dini olan Hıristiyanlık, bugünkü varlığını yine kiliseye borçludur. Bu bakımdan denilebilir ki, eğer kilise olmasaydı ve Hıristiyanlık adı altında bir din vazetmeseydi, İsa'nın hayat hikayesini anlatan birbirinden farklı yüzlerce İncil nüshası, hiçbir zaman İsa dini için ciddi bir kaynak özelliğine sahip olamazdı. Bugün sayıları tahdit edilen ve dörde indirilen İnciller bile, kilisenin vazettiği akide sistemine kaynak olmaktan çok uzaktır.

Hıristiyan akaidi hakkında bu kısa açıklamayı yaptıktan sonra, bu akaidin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan küfür olayına tekrar dönebiliriz. Bu olay, yukarıda zikrettiğimiz ayet-i kerimede de açık bir şekilde ifade olunduğu gibi, Hıristiyanların, kendilerini doğru yola iletmek üze-

re insanlar arasından seçilip gönderilmiş olan İsa Mesih' i Allah olarak tanımaları ve onun, Allah'ın ta kendisi olduğunu iddia etmeleridir. Allah Teâlâ bu gerçeği en açık bir ifadeyle ortaya koyduğuna ve Hıristiyanların bu inançlarıyle küfre girdiklerini beyan ettiğine göre, herhangi bir kimsenin, bu inanç hakkında artık şüpheye düşmesi ve onların böyle bir inanca sahip olamayacaklarını ileri sürerek onları müdafaaya kalkışması elbette mümkün değildir. Bununla beraber biz, ayet-i kerimeyle ortaya konan bu gerçeğin, Hıristiyan İlahiyatçılar tarfından da nasıl teyit edildiğini, onların bir kitabından yapacağımız bazı nakillerle göstermeye çalışacağız.

Abdulfâdî el-Kâhirânî başkanlığında mesihî ilahiyatçılardan oluşan bir komisyon tarafından hazırlanıp Beyrut'ta Merkezu'l-Matbuat el-Mesihiyye tarafından Arapça ve tarihsiz olarak neşredilen *Rabbu'l-Mecd* adlı 463 sayfalık bu kitap, özellikle İsa Mesih'in Allah olduğunu ispat etmek için hazırlanmış, delil olarak da Tevrat ve İnciller'de yer alan bazı ibarelere işaret edilerek bunların yorumları yapılmıştır. 14 kısımdan ibaret olan kitabın birinci kısmı, Allah'ın varlığını isbat eden delillere, vahyin zaruretine ve Kitab-ı Mukaddes'in neshten selametine tahsis edilmiş, diğer kısımlarda ise, gerek Ahd-i Atik'te ve gerekse Ahd-i Cedid'te yer alan ve İsa Mesih'in İlah olduğuna delalet eden telmihat ve tasrihat üzerinde durulmuştur. İkinci kısmın başlığı şöyledir: *"Ahd-i Kadim'de Mesihin İlahlığı"*. Bu başlık altında Mesih İsa' nın İlah olduğuna delalet eden telmih (alamet, işaret) lerden biri şöyle açıklanmıştır: Tevrat sifrlerinin ilki olan Tekvin'in başlangıcındaki üç kelimeden biri Allah ismidir, Arapçadır. Bu ismin İbranice'deki karşılığı ise Elohim'dir. Elohim, yine İbrani dilinde cemi müzekker salim olup müfredi Eloh (yani İlah)'tur. Kitab-ı Mukaddes!in tümünde, başından sonuna kadar (birkaç yer istisna edilirse) Allah ismi hep cemi sigasıyla gelmiştir. Her ne kadar Arapçada Allah ismi müfrede delalet ederse de Tevrat'ın kendisiyle indirildiği ibranicede ıstılah tamamen farklıdır ve cem'e (çoğul) delalet eder. Buna göre, Allah isminin cem'inde teslise delalet ve dolayısıyla Mesih'in uluhiyetine bir işaret vardır.

Keza Tekvin (1/26) deki *"Ve Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım..."* ibaresinde *"yapalım"* şeklinde gelen cemi sigası, Arapçada olduğu gibi tazim değil; fakat İbranice'de olduğu gibi birlikte cem'e delalet eder ve "biz, Baba, Oğul ve Ruhulkudüs, beraberce yapalım." manasına gelir; bunda da İsa Mesih'in uluhiyetine bir işaret vardır.

Aynı manayı, Tekvin'in diğer ibarelerinden de çıkaran Hıristiyan İlahiyatçılar, Mesih İsa'nın uluhiyetini isbat için misal zikretmeye devam etmişlerdir. Bunlardan biri de şöyledir: Tekvin (11/6) de şöyle bir ibare yer almıştır: *"Gelin, inelim, ve birbirinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım"*. Bu ibarede geçen "inelim" ve "karıştıralım" fiilleriyle bunlardan önce gelen "gelin" sözü de birlikte cem'e delalet eder. Arapçada bunların tazime delalet ettiğini ileri sürenlere: "Gelin..." ile başlayan bu ibareden, bir konuşanın ve bir de muhatabın bulunduğu anlaşılmaz mı? denilse ne cevap verirler? Bu sözü söyleyen kim, söylediği kimseler kim? Bunda, Babaya, Oğula ve Ruhulkudüs'e bir telmih, bir işaret yok mudur?

Hıristiyan inancında teslis, dinin temelidir ve yukarıda da işaret ettiğimiz gibi teslise inanmamak dinden çıkmayı gerektirir. Bu inanca göre Allah, üç asıldan veya cevherden oluşan tek bir varlıktır. Bu üç asıl, Baba, Oğul ve Ruhulkudüs olup tek bir İlahın zatında birleşmiştir. Birinci asıl, Baba'dır ve O, zuhuratla kaim değildir. Zuhurat, ikinci asıl olan Oğul'a aittir. Baba'nın işi, zuhurat için Oğul'u âleme göndermek ve O'nun zuhurunu sağlamaktır. Keza üçüncü asıl olan Ruhulkudüs de zuhuratla kaim olmayıp ihtisası, irşad ve şefaat gibi neticesi müminler üzerinde zahir olacak bir şekilde amel etmektir. Hıristiyan İlahiyatçılara göre bu nazariyenin doğruluğunu

Mesih, Yuhanna İncili (1/18)'nde yer alan şu sözleriyle teyit etmiştir: *"Hiçbir zaman Allah'ı kimse görmemiştir; Baba'nın kucağında olan biricik Oğul, kendisi O'nu bildirdi"*. Bu, Mesih'in Yuhanna İncili (14/9-11)'ndeki şu sözleriyle daha ziyade açıklanmıştır: *"Beni görmüş olan Baba'yı görmüş olur; sen nasıl Baba'yı bize göster, diyorsun? İman etmiyor musun ki, ben Baba'dayım, Baba da bendedir? Ben size söylediğim sözleri kendiliğimdem söylemem; fakat bende duran Baba kendi işlerini yapar. Bana iman edin; ben Baba'dayım; Baba da bendedir"*. Buna göre, ikinci asıl İsa Mesih'e has olmak üzere iki büyük görev vardır. Birincisi, tecessüt etmeden, yani insani bir cesede bürünmeden önce Rab ve İlah olmak sıfatıyla Peygamberler'in, Allah ricalinin ve Allah milletlerinin işlerini idare etmek için zuhuratı; ikincisi ise, tecessüt edip insan sıfatına büründükten sonra beşer cinsinin bütün hatalarını yüklenip salib üzerinde kendini feda etmesi. Şu sebepledir ki, ne Baba ve ne de Ruhulkudüs görünmezler ve hiçbir zaman da görünmemişlerdir. Fakat ahd-i kadimde Rab İlahın zuhuratı, yani görünüşü, Mesih'in görünüşünden başka bir şey değildir. Ahd-i kadimdeki görünüşlerdir ki Mesih'in İlah olduğunun en açık ve kesin delillerini teşkil ederler. Mesela Tevrat'ın Tekvin sifrinde (18/1-32) şu ibareler yer almıştır: *"Ve Mamre meşeliğinde Rab ona göründü; ve o, günün sıcağında çadırın kapısında oturuyordu; ve gözlerini kaldırıp baktı, ve işte, karşısında üç adam duruyordu;... Ve Rab İbrahim'e dedi: Sara, gerçekten doğuracak mıyım? Ve ben kocadım diyerek niçin güldü?...Ve Rab dedi: Ben yapmakta olduğum şeyi İbrahim'den gizleyecek miyim?...Fakat İbrahim hâlâ Rabbin önünde duruyordu. Ve İbrahim yaklaşıp dedi: Salihi kötü ile beraber yok edecek misin?...Belki orada on kişi bulunur. Ve dedi: On kişinin hatırı için harap etmeyeceğim. Ve Rab İbrahim'le konuşmayı bitirince, gitti; İbrahim de yerine döndü"*.

Tekvin'in 18. babında yer alan bu ibareler, ve özellikle birinci ibaresi, Sare'den doğacak olan İshak'ı müjdelemek, Sodom ve Gomorra'nın akibetini görüşmek üzere Rabbin İbrahim'e zahir olduğuna ve İbrahim'in onunla konuştuğuna açık bir şekilde delalet eder. İbrahim'e görünen ve onunla konuşan Rab, İsa Mesih'ten başkası değildir. Şu var ki Rabbin İbrahim'e üç adam suretinde görünmesi, görünenin Oğul olduğunu, Baba ve Ruhulkudüs'ün ise, ona arkadaşlık ettiğini gösterir.

Yukarıda zikrettiğimiz bütün bu görüşler, daha önce de açıkladığımız gibi, İsa'nın (as) uluhiyetini, yani İlah olduğunu isbat etmek için Hıristiyan ilahiyatçıların adı geçen kitapta ileri sürdükleri görüşlerin özetidir ve tabiatıyla ispat delilleri bundan ibaret değildir. İsa' nın Rab olarak zuhuratıyla ilgili Tevrat sifirlerine dayalı başka delilleri de vardır. Bunlara göre Lut kavminin helakinde Lut'a (Tekvin 19/ 12-24); İbrahim'in Hacer'den İsmail adlı çocuğunun doğması ve Hacer'in Sare'den kaçması üzerine Hacer'e (Tekvin 16/ 7-14); Beer-Şeba'dan çıkıp Harran'a doğru giderken bir yerde uyuyan ve uykusunda Rab ile konuşan Yakub'a (Tekvin 28/ 10-7); koyun sürüsünü otlatırken uzakta bir ateş gören ve o ateşin devamlı olarak nasıl yandığını görüp anlamak için oraya giden Musa' ya (Çıkış 3/ 1-15) ve diğer Yakuboğullarına zuhur edip görünen Rab İlah, Mesih İsa'dan başkası değildir ve bu delillerin hepsi de Mesih İsa'nın Allah olduğunu ispat eder.

Hıristiyan ilahiyatçılardan ancak çok az bir kısmını özetleyerek naklettiğimiz bu görüşler, Hıristiyanların İsa'yı nasıl Allah olarak kabul ettiklerini ve buna inandıklarını göstermeye yeterlidir. Oysa bütün bunlar, Allah'a ve O'nun Peygamber'i Mesih İsa'ya hayasızca yapılmış iftiradan başka bir şey değildir. Hem de bu iftirayı, ellerinde Allah'ın gerçek vahyine dayalı ne bir Tevrat ve ne de bir İncil bulunmadığı halde yapmışlardır. Delilleri ise, sadece, yine kendi elleriyle tahrif edip değiştirdikleri, sonra da, Tevrat ve İncil adını verdikleri kendi kitaplarıdır. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ onları, bu fiillerinden ötürü, en büyük küfrü işlemekle suçlamıştır. İşledikleri bu büyük su-

çun cezasını çekeceklerinden hiç kimsenin şüphesi olmasın.

Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetinde, Hıristiyanların Meryem oğlu Mesih İsa'nın Allah olduğunu ileri sürmekle en büyük küfrü işlediklerini beyan ettikten sonra, sevgili Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! İsa' nın Allah olduğuna itikat eden ve bunu açık açık söyleyen o kafirlere de ki: Siz, mademki Meryem oğlu İsa Mesih'in Allah olduğuna inanıyor ve bu inancınızda inat ediyorsunuz, şimdi söyleyin bakalım Allah, İsa' yı ve anasını helak ettiği, yahut onlara ölüm verdiği zaman, onları bu helakten ve ölümden kim kurtaracak? Hatta bütün mahlukatın helakini murat etse, O'nun bu iradesini kim kırıp onların helakini önleyebilecek? Allah, yaptığı ve yapmayı murat ettiği işlerde acizlik mi gösterdi ki, O'nun yarattığı bir kulunu O'na yardımcı kılıyor ve birtakım işleri ona yaptırdığını iddia ediyorsunuz? Hayır. Allah, sizin her türlü iddia ve iftiranızdan münezzehtir; O, sizin zannettiğinizden çok yücedir. Göklerin, yerin ve bunların arasında ve içinde bulunanların yegâne sahibi O'dur. Bunların mülkiyetinde hiçbir ortağı ve hiçbir yardımcısı yoktur. Bu itibarla dilediğini, dilediği zaman ve dilediği şekilde yaratır; keza dilediğini, dilediği zaman ve dilediği şekilde helak eder, veya ona ölüm verir. O'nun bu iradesine karşı çıkacak ve dilediğini yapmasına engel olacak hiçbir güç ve kuvvet yoktur. Gerçek böyle olduğu halde, ey Hıristiyanlar, siz, nasıl olup da Allah'ın, Meryem'in karnında yaratıp hayat verdiği, sonra da doğru yolu göstersin diye Peygamber yapıp size gönderdiği İsa'ya uluhiyet isnat edip onu Allah'a ortak kılıyorsunuz? Anasının karnında teşekkül edip belli bir süreyi tamamladıktan sonra dünyaya gelen, yeyip içen, gelişip büyüyen, gezip dolaşan, kâh ağlayıp kâh gülen, kâh konuşup kâh susan, yaptığını yapıp yapamadığında acizlik gösteren, vakti gelince de ölüp bu dünyadan giden İsa'nın, insan olarak sizden ne farkı vardır ki, ona uluhiyet isnat ediyor, sonra Allah'ı bırakıp İsa Allah'tır diyorsunuz? Çokluğuna hudut tanımadığınız aklınız, hiç işe yaramaz bir hale geldiği için mi, sadece kilise adamlarınızın uydurup ortaya attıkları bu sapık görüşleri, dininizin esasları olarak kabul etmekte tereddüt göstermiyor, sonra da Allah'ın yarattığı bir insanı İlahlık mertebesine yükseltebiliyorsunuz? Bu davranışınızla sizin, elleriyle çamurdan yaptıkları veya ağaçtan oydukları putları önünde ibadet eden müşriklerden ne farkınız kalıyor?

İşin bir başka garip yanı, işledikleri bütün kötülüklere ve içine daldıkları bu şirk ve küfür pisliğine rağmen, hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların, bu işlediklerini meşru gösterircesine kendilerini Allah'ın has kulları olduklarını ileri sürüp böbürlenmeleri ve böylece Allah'a karşı yüzsüzlüklerini bütün çıplaklığıyla ortaya koymalarıdır. Nitekim Allah Teâlâ, Hıristiyanların *"Meryem oğlu Mesih, Allah'ın ta kendisidir."* diyerek en büyük küfrü işlediklerini beyan ettikten sonra, Yahudi ve Hıristiyanların, Allah'ın has kulları oldukları hususundaki iddialarına işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur:

> [18] Yahudi ve Hıristiyanlar, "biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz." demektedirler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Öyleyse Allah, günahlarınız yüzünden size niçin azap ediyor? Hayır. Siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz. O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mülkiyeti yalnız Allah'a aittir. Varış O'nadır".

18 Gerek Yahudiler olsun ve gerekse Hıristiyanlar olsun, kendilerine diğer insanlardan daima farklı bir gözle bakmışlar ve kendilerini onlardan hep üstün bir mevkide görmüşlerdir. Nitekim Bakara suresinin 80. ayetinde de Yahudilerin *"Sayılı günler dışında bize asla ateş dokunmayacaktır..."* dediklerine işaret edilmiş ve Hazreti Peygamber'e de,

bu hususta Allah'tan bir söz mü aldıklarını onlara sorması emredilmiştir. Aslında Yahudilerin ve Hıristiyanların, tek bir Allah'a ibadet etmek ve kendilerine gönderilen Peygamberler'e itaatla onların yolundan sapmamak hususunda, Allah'ın emirlerine muhatap olan diğer insanlardan hiçbir farkları ve hiçbir özellikleri yoktu. Allah'ın oğulları ve sevgilileri oldukları hususundaki iddiaları da, kendi elleriyle yazıp çoğalttıkları kitaplarından aldıkları hayal ürünü boş sözlerden ibaretti. Nitekim gerek Tevrat'ta ve gerekse İncil'de, bazı Peygamberler'e, bazı kavimlere ve meleklere "oğul" isminin sık sık ıtlak olunduğu görülmektedir. Mesela Luka İncili'nde (3/38) Adem, "Allah oğlu", Tavrat'ın Huruc (çıkış) sifrinde (4/22) Yakup, Rabbin ağzından "İsrail, oğlum, ilkim", Yeremya (31/ 9)'da keza Rabbin ağzından "*...Ben, İsrail'e babayım, Efraim de ilk oğlumdur.*" sözleriyle zikredilmiştir. Matta (5/9) İncili'nde İsa'nın dağdaki va'zı sırasında kalabalığa yönelttiği hitabında şöyle dediği belirtilmiştir: "*Ne mutlu sulh edicilere; çünkü onlar Allah oğulları çağırılacaklardır*". Pavlus ise, Romalılara yazdığı mektubunda (8/14) "*Çünkü Allah'ın ruhu ile sevkedilenlerin hepsi Allah'ın oğullarıdırlar.*" demiştir. Yuhanna İncili'nde (8/41-44) İsa ile ona iman etmemiş Yahudiler arasında cereyan eden bir münakaşada, Allah'ın sık sık "baba" olarak zikredilmesi ve kendilerinin de bu "baba"dan olmuş kimseler olarak belirtilmesi, çok tabii olarak baba-oğul münasebetlerini akla getirmektedir: "*Siz babanızın işlerini yapıyorsunuz. Ona dediler: Biz zinatan doğmadık; bizim bir babamız var, o da Allah'tır. İsa onlara dedi: Eğer Allah, sizin babanız olsaydı, beni severdiniz; çünkü ben Allah'tan çıkıp geldim; çünkü ben kendiliğimden de gelmedim; fakat o beni gönderdi. Neden söylediğimi anlamıyorsunuz? Çünkü benim sözümü dinlemiyorsunuz. Siz babanız İblistensiniz; ve babanızın heveslerini yapmak istiyorsunuz*".

Yuhanna'daki bu sözlerin daha açık bir benzerini, yine Yuhanna'nın birinci mektubunda (3/8-10) görmek mümkündür: "*Günah işleyen İblistendir, çünkü İblis başlangıçtan beri günah işliyor. Bunun için Allah'ın oğlu, İblisin işlerini çözsün diye, izhar olundu. Her Allah'tan doğmuş olan günah işlemez, çünkü onun tohumu kendisinde kalır; ve günah işleyemez, çünkü Allah'tan doğmuştur. Allah'ın çocukları ile İblisin çocukları bunda bellidir; salah işlemeyen ve kardeşini sevmeyen her adam Allah'tan değildir*".

Kitab-ı Mukaddes'ten naklettiğimiz bu ibareler ve diğer benzerleri, Yahudi ve Hıristiyanların, kendileriyle Allah arasında nasıl bir baba-evlat ilişkisi kurmaya çalıştıklarını apaçık gösteren delillerdir. Ellerindeki kitaplara dayanarak kendilerini Allah'ın oğulları saymaları ve bunu kendileri için vazgeçilmez bir gurur vesilesi yapmaları, ilk anda onları, kitapları yönünden haklı gösterebilecek bir vakıa olarak görünse bile, bu kitapların, kendi heva ve hevesleri istikametinde ve yine kendileri tarafından yazıldığı gözönünde bulundurulursa, Allah ile mahlukatı arasındaki bağlantıyı, baba-oğul ilişkisiyle ifade etmek ve bunu, Allah'ın, Kitab-ı Mukaddes'te vahye dayalı bir talimi olarak değerlendirmek hiçbir surette doğru olmaz. Bir babanın evlatına karşı gösterdiği şefkat ve merhametten, ihsan ve ikramdan mülhem olarak Allah'ın da kullarına karşı aynı şefkat ve merhameti, ihsan ve ikramı göstermesi dolayısıyla böyle bir ifadenin kullanılmış olduğu ileri sürülse bile, bunun gerçekle hiçbir ilgisinin bulunmadığı, Allah Teâlâ' nın yukarıdaki ayetinde bunu açık ve kesin bir şekilde reddedişinden anlaşılır. Özellikle Hıristiyanların İsa'yı gerçek manada Allah'ın oğlu kabul etmeleri, sonra da onun Allah'tan doğma bir Allah olduğunu ileri sürmeleri, onların nasıl bir küfre bulaşmış olduklarını göstermeye yeterlidir. Nitekim Allah Teâlâ, daha önce tefsir ettiğimiz ayet-i kerimesinde "*Meryem oğlu Mesih, Allah'ın ta kendisidir, diyenlerin küfre girdiklerini*" beyan buyurarak, hem İsa' nın gerçek manada Allah'ın oğlu olduğu iddiasını, hem de bu iddianın tabii bir neticesi olarak ortaya çıkan İsa'nın (as) İlahlığı inancını şiddetle reddet-

miş, aynı zamanda bu inancın küfür olduğunu da açıkça beyan buyurmuştur.

Bir babanın evlatına karşı beslediği şefkat ve merhamet duygularından mülhem olunarak, oğul tabirinin mecazi manada kullanıldığı kabul edilse bile, Yahudi ve Hıristiyanların Allah'ın oğlu ve dolayısıyla sevgilileri oldukları yolundaki iddiaları da, keza İsa (as) ile ilgili iddiaları gibi Allah Teâlâ tarafından reddedilmiş ve yukarıdaki ayet-i kerimede, onların bu iddialarına karşı Hazreti Peygamber'e hitapla onlara şöyle demesi emredilmiştir:

Ey Yahudi ve Hıristiyanlar! İddia ettiğiniz gibi, eğer siz, gerçekten Allah'ın oğulları ve sevgilileri olsaydınız, Allah size hiç azap eder miydi? Ey Yahudiler! Özellikle siz, Allah'ın has kulları olduğunuzu iddia etmenize rağmen, O'nun size gönderdiği Peygamberler'den bir kısmını inkâr etmeniz, bir kısmını da öldürmeniz sebebiyle, Allah'ın ebedi lanetine uğradığınızı ve bu yüzden dünyada zillet ve hakaret içinde yaşamaya mahkum edildiğinizi ve asırlardır da bu mahkumiyetten kurtulamadığınızı nasıl unutursunuz? Ve siz ey Hıristiyanlar! Başlangıçta İsa'nın (as) talimine uymuş olmanıza rağmen, işlediğiniz günahlar yüzünden müşrik Romalıların tasallutundan kurtulamadığınızı ve üç asır boyunca yer altında oyduğunuz mağaralarda gün ışığı görmeden korku içinde yaşadığınızı, başını topraktan çıkaran eşinizin veya dostunuzun bir böcek gibi ezilerek öldürüldüğünü, sonradan yine Romalılar sayesinde yeryüzüne çıkmış olsanız bile, papazlarınızı, rahiplerinizi ve diğer kilise adamlarınızı Rab edinerek Allah'a rububiyetinde ortaklar kılmanız dolayısıyla, Allah'ın sizi birbirinize musallat ederek birbiriniz eliyle öldürüldüğünüzü unutmanız mümkün müdür? Eğer siz, gerçekten Allah'ın oğulları ve sevgilileri olsaydınız, sadece dünyada gördüğünüz bu azap hiç başınıza gelir miydi?

Hayır. Siz, Allah'ın ne oğulları ve ne de sevgilileri veya has kullarısınız. Siz, içinizden zaman zaman gerçekten inanmış salih kullar çıksa bile, sapık inanç ve itikatınızla Allah'ın lanetine uğramış, dünya ve ahiret azabına müstahak olmuş birer milletsiniz. Allah'ın size ve bütün insanlara gönderdiği Peygamberler'in bir kısmına inanıyor, bir kısmına da dil uzatıp onlarla alay ediyorsunuz Allah'ın tek olan dinini Yahudilik ve Hıristiyanlık adı altında bölüp parçaladınız. Şimdi ise, Bakara suresinin 113. ayetinde de açıklandığı gibi, birbirinizi hak yol üzerinde olmamakla itham ediyorsunuz. Her ikinizi de Allah'ın tek olan dinine, yani İslam'a davet eden son Peygamber Muhammed (sas.), kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bir Kitap ile size geldiği halde, ona burun kıvırıp sırt çeviriyorsunuz. Bu itibarla her ikiniz de, birbirinizi hak yol üzere olamamakla suçlamanızda doğruyu söylüyorsunuz: Her ikiniz de hak yol üzere değilsiniz ve küfür içindesiniz. Böyle olduğu halde siz, nasıl olur da Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduğunuzu iddia edersiniz? Hayır. Siz, şimdiye kadar günahları ve küfürleri içinde yuvarlanarak gelip geçmiş birçok benzerleriniz gibi, Allah'ın yaratıklarından bir beşersiniz. Diğer insanlardan hiçbir farkınız ve hiçbir üstünlüğünüz yok. Allah'ın insanlar hakkındaki vaadi ise, küfürlerinde inat ve ısrar etmeleri halinde, onları cehennem ateşiyle ebediyyen cezalandırmak, günahlarından tövbe edenleri de, dilediği kimse için bağışlamaktır. Çünkü yegâne hâkim ve yegâne sahip O'dur. Eninde sonunda her şey O'na dönüp varacak ve O da hükmünü verecektir. Bunun böyle olduğunu kabul ediniz ve Allah'ın tek olan dini İslam'a geliniz. İşte o zaman Allah, belki küfrünüzü ve günahlarınızı bağışlar da, Allah'ın oğulları değil ama belki sevgilileri olmaya hak kazanırsınız.

Taberî'nin ve İbn İshak'ın naklettikleri bir haberden öğrenildiğine göre, Nu'man İbn Edâ, Bahrî İbn Amr, Şa's İbn Adiy adındaki Yahudiler, Hazreti Peygamber'in yanına gelmişler ve birtakım meseleleri görüşmüşlerdir. Bu arada Hazreti Peygamber onları İslam'a davet etmiş ve Allah'ın azabından sakınmalarını istemiştir. Bu-

nun üzerine Yahudiler şöyle demişlerdir: "Bizi niçin korkutmaya çalışıyorsun, ey Muhammed! Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.". Yahudiler, tıpkı Hıristiyanlar gibi bu sözü söyleyince, Allah Teâlâ da bu ayeti indirmiştir.

[19] Ey kitap ehli! Peygamberler arasındaki boşluğa dayanarak "bize ne müjdeci ve ne de korkutucu (bir Peygamber) geldi." dememeniz için, size her şeyi açıklayan Peygamber'imiz gelmiştir. Size bir müjdeci, bir korkutucu gelmiştir. Allah, her şeye kadirdir.

19 Ey kitap ehli! Siz, ne Allah'ın oğulları ve ne de sevgililerisiniz. Fakat bir evvelki ayette de belirtildiği gibi siz, küfreden, günah işleyen, sayıca az olmanıza rağmen bir kısmınız da imana yönelmiş, daha önceki kavimlere benzer bir kavimsiniz. Bu itibarla, her kavim gibi bir gün Allah'ın huzuruna varacak, küfür ve günahlarınızın hesabını O'na vereceksiniz. O gün, ne Allah'ın oğulları ve ne de sevgilileri olduğunuza dair ileri sürdüğünüz iddialar, size hiçbir fayda sağlamayacak; fakat işlediğiniz küfür ve günahların karşılığını bulacak ve cezasını çekeceksiniz. Bununla beraber Allah, yine de bağışlayıcıdır. "Biz geldiğimiz zaman, atalarımızı ve babalarımızı, hahamlarımızı ve rahiplerimizi bu din üzerinde ve bu inanç ve akaid içerisinde bulduk. Kitaplarımız tahrif edilmiş, birçok hakikat örtülüp gizlenmiş; ahlak ve adap fesada uğramış. Havra ve kiliselerde din adamlarımız, dinimizi bize nasıl anlatmışlarsa biz de öylece öğrenmişiz. Küfrümüzün de günahımızın da kaynağı, işte bu öğretilenler. Peygamber gelip gideli asırlar olmuş. Ondan sonra bizi bu eğri yoldan uzaklaştırıp doğru yola sevkedecek, eğri yolun azabıyla korkutup doğru yolun mükafatıyla müjdeleyecek bir Peygamber daha gelmemiş. Bu itibarla biz çaresizdik." dememeniz ve işlediğiniz küfür ve günahlara bir mazeret bulup onun ardına gizlenmemeniz için, işte size son bir Peygamber daha gönderilmiştir. Esasen siz, daha önce size gönderilen Tevrat ve İncil'in bu son Peygamber'in gönderileceğini haber verdiği için, onun geleceğini biliyor ve gelmesini bekleyip duruyordunuz. Keza kitaplarınız, gelecek olan bu son Peygamber'in sıfatlarını o kadar açık ve seçik bir şekilde anlatmıştı ki siz, o Peygamber'i, kendi oğullarınızı tanıdığınız gibi tanır olmuştunuz. İşte, İbrahim oğlu İsmail soyundan gelen ve adı Muhammed Mustafa (sas.) olan bu Peygamber, dünya ve ahiret saadetine ulaştıracak yolları size göstermek ve bu yolun sonunda varacağınız ağaçları altından ırmaklar akan cennetlerle sizi müjdelemek, bu yoldan saptığınız, şirk ve küfür bataklığına yöneldiğiniz takdirde de, başınıza gelecek cehennem azabıyla sizi uyarmak için gelmiş ve bütün gerçekleri açıklayan, kendisine uyulduğu, öğütlerine kulak verildiği takdirde, uyanlar için bir nur ve hidayet kaynağı olan bir de Kitap getirmiştir. O halde ey kitap ehli, ey Yahudi ve Hıristiyanlar! Size ve bütün insanlara bir rahmet olmak üzere gönderilen bu Peygamber'e ve onun getirdiği Kitap Kur'an-ı Kerim'e iman edin ve Müslüman olun. Şunu hiçbir zaman unutmayın ki, Allah'ın gönderdiği Peygamberler arasında ayrım yapan ve bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayan hiçbir kimse, Allah'a iman etmiş olmaz; Allah'a iman etmeyen kimseler ise kafirdirler ve akibetleri hiç sonu gelmeyecek olan cehennem azabıdır. Bu itibarla artık küfrü terkedin ve Allah'ın son Peygamber'ine ve onun tahrife uğramamış gerçek Kitab'ına uyun. Uyun ki, hidayete erip cehennem azabından kurtulasınız.

Taberî tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, bir gün Hazreti Peygamber, Peygamberliği'nin bir gereği olarak Yahudileri İslam'a davet etmiş ve Müslüman olmalarını istemişti. Ancak her zaman olduğu gibi onlar bu daveti reddetmişler ve Hazreti Peygamber'in sözlerini umursamaz bir tavır takınmışlardı. Bunun üzerine Hazreti Peygamber'in yanında bulunan Muaz İbn Cebel ve Sad İbn Ubade, Yahudilere şöyle demişlerdir: "Ey Yahudi topluluğu! Allah'tan

korkun. Gerçek olan şu ki, siz, Allah elçisini çok iyi biliyor ve tanıyorsunuz. Çünkü o henüz gelmezden önce siz, böyle bir Peygamber'in geleceğini söyler ve onun sıfatlarını sayardınız.". Ne var ki Yahudilerden Râfi İbn Hureymile ve Vehb İbn Yehuda, bunu inkâr etmişler ve "Hayır, biz böyle bir şey söylemedik. Allah, Musa'dan sonra hiç kimseye bir kitap indirmediği gibi, ne bir müjdeci ve ne de bir uyarıcı gönderdi." demişlerdir. Bundan sonradır ki Allah Teâlâ, yukarıdaki ayet-i kerimeyi indirmiştir.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا ۖ
وَّاٰتٰىكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا
تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ ۖ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى
يَخْرُجُوا مِنْهَا ۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا
عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّا لَنْ
نَدْخُلَهَآ اَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّى لَآ اَمْلِكُ اِلَّا
نَفْسِى وَاَخِى فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ يَتِيهُونَ فِى
الْاَرْضِ ۗ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

20 Musa kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın, İçinizden Peygamberler çıkardığı, sizi hükümdarlar yaptığı ve âlemlerden hiç kimseye vermediğini size verdiği zamanki nimetini hatırlayın".

21 "Ey kavmim! Allah'ın sizin için takdir edip yazdığı mukaddes arza girin; ardınıza dönmeyin. Aksi halde hüsrana uğramış olarak dönersiniz".

22 (Kavmi de Musa'ya) şöyle demişlerdi: "Ey Musa! O mukaddes arzda inatçı bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de herhalde oraya gireriz".

23 Allah'ın kendilerine ihsan ettiği (taat dolayısıyla, Allah'tan) korkan iki adam ise, şöyle demişti: "İnatçı kavmin üzerine kapıdan girin. Kapıdan girdiğiniz zaman da, (Allah'ın yardımıyle) herhalde gâlip gelirsiniz. Eğer mümin kimseler iseniz, Allah'a da güvenin".

24 Kavmi Musa'ya yine de şöyle demişlerdi: "Ey Musa! Onlar, o şehirde oldukları sürece, biz oraya asla giremeyeceğiz. Rabbinla birlikte sen git ve ikiniz savaşın. Biz burada kalacağız".

25 (Musa da Rabbine:) "Rabbim! Ben, kendimdem ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum. Bu sebeple bizi, o fasık kavimden ayır." demişti.

26 (Rabbi ise, ona:) "(Ceza olmak üzere) o mukaddes arz, onlara kırk yıl süreyle haram kılınmıştır. Bulundukları yerde başıboş dolaşıp duracaklardır. Bu itibarla, o fasık kavim için kendini üzme." buyurmuştu.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, zaman zaman Yahudilerden, zaman zaman Hıristiyanlardan, zaman zaman da Ehl-i Kitap adı altında her ikisinden söz ederek, iman ile küfür arasındaki tereddütlerini belirtmiş; fakat onların daha çok küfre yöneldiklerini ve imandan çok küfür içinde yaşamayı tercih ettiklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bir ayetinde namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek, Peygamberler'ine iman etmek ve onlara yardımda bulunmak, ayrıca mallarını Allah yolunda sarfetmek hususunda Yahudilerden söz aldığını, bunları yaptıkları takdirde günahlarını örtüp onları ağaçları altından ırmaklar akan cennetlere sokacağını bildirdiği halde, onların bu sözden döndüklerini ve bu yüzden de lanetlendiklerini ve kalplerinin kaskatı yapıldığını haber vermiştir. Nitekim bunlar, hem Allah'a verdikleri sözden dönmüşler, hem de ellerindeki kitapta kelimelerin yerlerini değiştirip tahrifat yapmışlar ve kendilerine hatırlatılan pek çok şeyi unutmuşlardır.

Keza Hıristiyanlardan bahsederken de, Yahudilerden alınan söz gibi, onlardan da iman hususunda kesin söz alındığını; fakat onların da bu sözden dönerek kendilerine hatırlatılan pek çok şeyi unuttuklarını, bu yüzden de, ceza olmak üzere, aralarına, kıyamete kadar sürecek bir kin ve düşmanlık soktuğunu haber vermiş, sonra da, "Ey kitap ehli!" hitabıyle her ikisine birden seslenerek, kendilerine, gizlemiş oldukları şeyleri açıklayan son Peygamberle, uyulduğu takdirde selâmete ulaştıracak ve karanlıklardan çıkarıp aydınlığa kavuşturacak olan bir Kitab'ın gönderildiğini bildirerek onları imana ve İslam'a davet etmiştir.

Bunu takip eden ayetlerinde ise, Allah Teâlâ, Hıristiyanların, kendilerine Peygamber olarak gönderilen Meryem oğlu Mesih İsa'yı Allah'ın ta kendisi saymakla nasıl küfre girdiklerini belirterek bu inançlarını, sonra da Yahudi ve Hıristiyanların kendilerini Allah'ın oğulları ve sevgilileri saymakla nasıl büyüklendiklerine işaret ederek bu kibirlerini açık bir ifadeyle göstermiş, dünyada ve ahirette çekecekleri azaba işaretle, küfre dayanan bu iddialarını da reddetmiştir.

Yahudi ve Hıristiyanların, kendilerini Allah'ın oğulları ve sevgilileri sayarak küfür içinde yaşamalarının, sonra da bu küfürlerinin cezası olmak üzere dünya ve ahiret azabına uğramalarının, onları küfürlerine mazeret arama gayretine sevketmemesi ve "Yaptığımız işlerin küfür olduğunu bize haber verecek ve bizi dünya ve ahiret azabıyle korkutacak bir Peygamber gelmedi." demeleri için, Allah Teâlâ, son bir Peygamber daha gönderildiğini haber vermiş ve böylece onların bu Peygamber'e inanmaları ve ona tabi olmaları gerektiğini bir defa daha onlara hatırlatmıştır.

Bunu takip eden ayetler, Musa ile kavmi arasında cereyan eden hadiselerle ilgilidir ve küfrün, bu kavme atalarından kalma bir özellik olduğunu gösteren bir manaya sahiptir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[20] Musa kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın, içinizden Peygamberler çıkardığı, sizi hükümdarlar yaptığı ve âlemlerden hiç kimseye vermediğini size verdiği zamanki nimetini hatırlayın".

[21] "Ey kavmim! Allah'ın sizin için takdir edip yazdığı mukaddes arza girin; ardınıza dönmeyin. Aksi halde hüsrana uğramış olarak dönersiniz".

[22] (Kavmi de Musa'ya) şöyle demişlerdi:"Ey Musa! O mukaddes arzda inatçı bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de, herhalde oraya gireriz.".

[23] Allah'ın kendilerine ihsan ettiği (taat dolayısıyla, Allah'tan) korkan iki adam ise, şöyle demişti: "İnatçı kavmin üzerine kapıdan girin. Kapıdan girdiğiniz zaman da, (Allah'ın yardımıyle) her halde gâlip gelirsiniz. Eğer mümin kimseler iseniz, Allah'a da güvenin.".

[24] Kavmi Musa'ya yine de şöyle demişlerdi: "Ey Musa! Onlar o şehirde oldukları sürece, biz oraya asla giremeyeceğiz. Rabbinle birlikte sen git ve ikiniz savaşın. Biz burada kalacağız".

[25] (Musa da Rabbine:) "Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum. Bu sebeple bizi, o fasık kavimden ayır." demişti.

[26] (Rabbi ise ona:) "(Ceza olmak üzere) o mukaddes arz, onlara kırk yıl süreyle haram kılınmıştır. Bulundukları yerde Başıboş dolaşıp duracaklardır. Bu itibarla, o fasık kavim için kendini üzme." buyurmuştu.

20 İnsanlık tarihi, başlangıçtan bu yana dikkatli bir şekilde incelenecek olursa, Allah'ı en iyi bilen, Peygamberler'ine inanan ve dinine bağlanan kavmin, Yahudiler olması gerektiğine hükmedilebilirse de, gerçeğin böyle olmadığı bilakis bu kavmin, içlerinde çok azı müstesna, Allah'ın emirlerine karşı gelip Peygamberler'ini hiç tanımayan, onların bir kısmını inkâr edip bir kısmını öldüren ve her fırsatta küfre yönelen kimseler oldukları kolayca anlaşılır. Oysa bilinen bir gerçektir ki, Allah'ın varlığını ve birliğini bilip anlamak bakımından insan aklı ilk ve en önemli kaynak sayılsa bile, bidayetten itibaren birbiri arkasına gönderilen Peygamberler, O'nun hakkında akıl yoluyla bilinmesi mümkün olmayan pek çok şeyin bilinmesinde başlıca merci oldukları kadar Allah tarafından tesis edilen dinin insanlara tebliğinde de ilk görevli kimseler olmuşlardır. Gerçek böyle olunca, İbrahim'den (as) itibaren İsa'ya (as) kadar, aralarında Musa (as) gibi kitap ve şeriat sahibi kimselerin de bulunduğu pek çok Peygamber'in Yahudiler arasından gönderilmiş olmasında, onların Allah'ı ve O'nun dinini tanımaları yönünden hudutsuz bir nimet bulunduğu hiçbir surette inkâr edilemez. Fakat daha önce açıklamaya çalıştığımız ayetlerde de görüldüğü gibi, Allah Teâlâ, Peygamberler'i vasıtasıyla bu kavimden iman hususunda kesin söz almış olmasına rağmen, onlar bu sözlerinde durmamışlar ve her zaman olduğu gibi küfür üzerine küfür işlemişlerdir.. Binaenaleyh Hazreti Peygamber'in Kur'an' ı ve İslam' ı tebliğ etmekle görevlendirildiği kavim, işte böyle bir kavim idi ve iş zannedildiği kadar kolay değildi. Zira bu kavim, atalarından tevarüs ettiği yol üzere gidiyor ve hiçbir uyarıcıya kulak asmıyordu. Nitekim Musa da (as) vaktiyle onları Mısır'da zalim Firavun'un elinden kurtarıp selamete çıkardığı zaman onlara hitap ederek Allah'ın kendilerine ihsan ettiği üç önemli nimeti hatırlatmış ve demişti ki:

Ey kavmim! Allah'ın size ihsan ettiği şu üç nimeti hatırlayın ve bu nimetler dolayısıyla O'nun emir ve nehiylerine itaat ederek şükrünüzü yerine getirin. Nitekim İbrahim suresinin 7. ayetinde de zikredildiği gibi *"Eğer şükrederseniz, (nimetimi) size daha da artıracağım; fakat nankörlük ederseniz, şüphesiz azabım çok şiddetlidir."*. Bu bakımdan şükür, nimetin artırılmasını, şükrün terki ise şiddetli azabı gerektirir. Bu gerçeği unutmayın ve Allah'a, size verdiği nimetlerin karşılığı olarak şükredin. Bu nimetlerin ilki ve en önemlisi, birbiri arkasına gönderdiği Peygamberler'i, sizin içinizden çıkarmış ve onları önce size göndermiş olmasıdır. Böyle olunca, o Peygamberler'e uymak ve onların gösterdikleri yoldan gitmek, herkesten önce sizin boynunuza borç değil midir? Ve bu da sizin için şükredilmesi gereken büyük bir nimet sayılmaz mı?

Size ihsan edilen ikinci nimet, Allah'ın, sizi, mülkünüzün hükümdarı yapmasıdır. Ayet-i kerimede hükümdar manasında kullanılan *melik* (cem-i *mülûk*) kelimesi ile, daha sonraki devirlerde kullanılan halk liderleri ve devlet reisleri kastedilmemiştir. Zira bu manada bir hükümdar, Peygamberlikle hükümdarlığı bir dereceye kadar nefsinde birleştiren Davud'dan (as) başka hiç kimse Yahudiler arasından çıkmamıştı. Ayet-i kerimenin cümle yapısından da bu husus açıkça anlaşılır. Nitekim ayette, *"İçinizden Peygamberler*

çıkardı." denilerek bütün Yahudilerin değil; fakat içlerinden bazılarının Peygamber yapıldığı bildirilmiş, hükümdarlık konusunda ise, "Sizi hükümdarlar yaptı." denilmiş, "İçinizden hükümdarlar çıkardı." dememiştir. Herkesin Peygamber olması nasıl mümkün değilse, melik veya hükümdar olması da mümkün değildir. O halde ayet-i kerimede herkesin melik veya hükümdar yapıldığı manasına gelebilecek bir ifade kullanıldığına göre, burada kastedilen mana, farklı bir manadır ve bu da Yahudilerin, Mısırlıların elinde birer köle olarak yaşarken, kölelikten kurtarılmaları, hürriyet ve istiklallerine kavuşturulmalarıdır. Hiç şüphe yoktur ki, bir kölenin yanında hür olan bir insan, melik veya hükümdardan farksızdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Mısır'da köle olarak yaşayan Yahudileri, Musa eliyle kurtarıp hürriyetlerine kavuşturarak onları hükümdarlar gibi yapmış, aynı zamanda onların mal mülk sahibi olmalarını sağlamıştır. Bundan daha büyük nimet olur mu ve bu nimeti inkâr etmek mümkün müdür?

Musa'nın (as) kavmine hatırlattığı üçüncü büyük nimet, Allah Teâlâ'nın, dünyada hiç kimseye vermediğini onlara vermiş olmasıdır. Yahudilerin Mısır'da kölelikten ve özellikle Firavun'un katliamından kurtarılıp Mısır dışına çıkarılmalarından sonra, kendilerine ihsan edilen nimetler sayılamayacak kadar çoktur. Nitekim Bakara suresinin *"Hani sizi, Rabbinizden gelen büyük bir imtihan olmak üzere, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakarak en büyük azabı size çektiren Firavun ailesinden kurtarmıştık."* mealindeki 49 uncu ayetinden sonra bu nimetlere ayrı ayrı işaret edilmiştir ki, bunlardan hiçbirini unutmak mümkün değildir. Keza Câsiye suresinin 16. ayetinde, Mısır köleliğinden kurtarılan Yahudilerin, nasıl üstün bir kavim haline getirildiğine işaret edilerek *"Gerçek şu ki, İsrailoğullarına kitap, hüküm ve Peygamberlik vermiş, onları temiz yiyeceklerden rızıklandırmış ve âlemlere üstün kılmıştık."* denilerek Yahudilere ihsan olunan büyük nimetler zikredilmiştir. Bütün bunlar,Yahudilerin Allah'a şükretmelerini ve O'nun, Peygamberler'i vasıtasıyla onlara ulaştırdığı emir ve nehiylerine hiç şüpheye düşmeden ve bıkkınlık göstermeden uymalarını gerektiren nimetlerdir.

21 O halde ey kavim, size ihsan edilen bu nimetleri düşünerek Allah'ın İbrahimoğullarına vaadettiği beldeye, birbiri arkasına gönderilen Peygamberler eliyle şirkten temizlenmiş olan şu mukaddes ve mübarek ülkeye girin. Bu ülke, eskilerin Şam veya Suriye, yenilerin ise Filistin dedikleri bölgedir ki, Arz-ı Mevud adıyla da şöhret kazanmıştır. Ayet-i kerimede Allah Teâlâ, Musa diliyle *"Allah'ın sizin için takdir edip yazdığı mukaddes arza girin."* buyurmuştur ki, bununla, İbrahim (as) neslinin oturmaları için Allah'ın tayin ve tahsis ettiği yerleri murat etmiş; fakat hiçbir surette bu yerleri Yahudilerin mülkü olarak tescil etmemiştir. Zira İsmail de İbrahim'in (as) oğullarından biridir; fakat İsmail neslinden gelenler Yahudi değildir. Buna göre, kavmini Mısır esaretinden kurtaran Musa'nın onları getirip girmelerini istediği yer, Arap olsun Yahudi olsun, İbrahim zürriyyetinden gelen kavimlerdir ve bugün Yahudilerin iddia ettikleri gibi sadece kendi mülkleri olan bir yer değildir. Nitekim bu yerlerde zaman zaman Yahudiler kadar ve belki onlardan da çok Araplar yerleşip oturmuşlardır. Bu, Allah'ın vaadidir ve Allah, hiçbir surette vaadinden dönmez. Musa'nın (as) kavmini Mısır esaretinden kurtardıktan sonra onları iskân etmek maksadıyla *"Allah'ın sizin için takdir edip yazdığı mukaddes arza girin."* demesi de, Allah'ın İbrahim'e (as) bu vaadi dolayısıyladır.

Musa, kavmine Allah'ın vaadettiği bu mukaddes arza girmelerini emrettikten sonra, orada ebediyyen kalmanın ve nimetlerinden faydalanmanın şartı olarak, takip etmeleri gereken yolu da göstermiş ve onlara *"Sakın ardınıza dönmeyin; aksi halde hüsrana uğramış olarak dönersiniz."* demiştir. Musa' nın mukaddes arza girerken arkalarına dönmemek hususunda kavmini uyarma-

sı, müfessirler tarafından iki yönde tefsir edilmiştir. Birincisi, Musa' nın, Allah'ın bir Peygamber'i olarak kavmine tebliğ ettiği tevhid inancından ve bu inancın Tabii bir gereği olarak, sahip olmaları gereken adalet ve hidayet duygularından, Mısır' da alışmış ve benimsemiş oldukları şirke, zulme ve fıska yeniden dönmemektir. Eğer tevhidi, adalet ve hidayeti terkedip Mısır'daki hayatlarına tekrar dönecek olurlarsa, bu dönüş onlar için artık bir hüsran olur ve bunun sonu da ebedi cehennem azabıdır.

Tefsirin ikinci yönü, Musa' nın girmelerini emrettiği mukaddes arzdan, her ne çeşit tehlike ile karşılaşırlarsa karşılaşsınlar, geri dönmemeleri ve gerekirse orada yaşayan putperestlerle savaşmalarıdır. Zira savaşı ve bu savaş sırasında ölümü göze almadıkça, sahibi olabilecekleri bir ülkede huzurlu bir hayat geçirmeleri mümkün değildi. Gerçek olan şudur ki Musa, her ne olursa olsun, Allah'ın vaadettiği mukaddes arza girmelerini ve hiçbir surette oradan geri dönmemelerini kavmine emrettiği.zaman, kasdı, Allah'ın kendilerine vaadettiği bir ülkede, O'nun rızasını kazanmış insanlar olarak yaşamak ve gelecek nesilleri de böyle bir hayata hazırlama yollarını onlara göstermekti. Buna göre, ayet-i kerimenin bu ibaresinde, tefsirine işaret ettiğimiz her iki mananın da beraberce bulunduğunu kabul etmekte hiçbir hata yoktur. Bu bakımdan eğer Yahudiler, tevhid inancına sıkıca sarılmış olarak Peygamberler'i Musa' nın peşinde giderler ve mukaddes arza, düşmanlarıyla savaşmak pahasına da olsa girerlerse, Allah'ın rızasını kazanmış olarak hudutsuz nimetlerine mazhar olurlar. Yok eğer, Firavun'un zulmünden kurtarıldıktan kısa bir süre sonra, buzağı heykelini İlah edindikleri gibi, tevhide sırt çevirirler, ölüm korkusu ile de Musa' yı dinlemeyip mukaddes arza girmekten ve düşmanlarıyla savaşmaktan kaçacak olurlarsa, işte o zaman akibetleri hüsrandır.

22 Nitekim Yahudiler, Peygamberler'i Musa' nın mukaddes arza girmeleri hususundaki emri karşısında gerilemişler ve orada oturan kavmin güçlü kuvvetli insanlar olduklarını ve onlara karşı galip gelme şanslarının bulunmadığını ileri sürerek oraya gitmekten çekinmişlerdir. Onların *"Ey Musa! O mukaddes arzda inatçı bir kavim var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla girmeyiz."* diyerek Musa'ya karşı ileri sürdükleri itirazlarında, kalplerini dolduran şiddetli bir ölüm korkusu vardı ve bu ölüm korkusu, benliklerini o derece kaplamıştı ki, Musa'nın peşine takılarak zillet ve esaret altında yaşadıkları Mısır' dan çıkmış olmanın pişmanlığı içinde, oraya tekrar geri dönme çareleri aramaktan başka bir şey düşünemiyorlardı. Halbuki onların kalplerinde gerçek manada bir iman bulunmuş olsaydı, kendilerini Firavun'un katliamından kurtararak selamete çıkaran İlahî kudretin burada da yardımlarını esirgemeyeceğine inanırlar, akıllarını ve kendi fiziki güçlerini de kullanarak Musa' nın girmelerini emrettiği mukaddes arza girmekten korkup geri dönmeye kalkışmazlardı. Bununla beraber onların, Peygamberler'i Musa' ya verdikleri bu cevaptan anlaşılan odur ki, onlar, Mısır'da Firavunlar'ın kölesi olarak zillet ve meskenet altında yaşamaya alışmışlar ve bütün benlikleriyle bu hayata rıza göstermişlerdir. Musa'nın peşine takılarak Mısır'dan çıkmaları ise, kölelikten kurtulacakları için değil; fakat rahat ve meşakkatsiz bir hayat bekledikleri içindi. Eğer dövüşerek bir ülkeye gireceklerini ve bunun da yer yurt sahibi olmanın şartı olduğunu önceden bilselerdi, Mısır'dan hiçbir surette çıkmazlar, köleliği, bedelini ödeyerek kazanacakları özgürlüğe tercih ederlerdi. Şüphe yoktur ki böyle milletler, özgür yaşamaya müstehak olmadıkları gibi, özgürlüğün manasını da bilmezler ve günlerini, sadece layık oldukları hayat ile geçirirler. Çünkü Allah, kendileri hak etmedikçe elbette hiçbir kavme zulmetmez. Nitekim Yahudiler, içlerinden birbiri arkasına pekçok Peygamber gönderilmiş olmasına rağmen, tarih boyunca belli bir ülkenin ve belli bir devletin sahibi olamamışlar, bila-

kis lanetlenmiş bir kavim olarak zillet ve meskenet altında oradan oraya sürülmüşlerdir.

23 Yahudilerin Musa tarafından işaret olunan ülkeye, yani mukaddes arza, orada oturanların sert ve inatçı kimseler olduklarını ileri sürerek girmekten çekinmeleri üzerine, içlerinden kalplerine Allah korkusu sinmiş ve dolayısıyla Allah'ın rızasını kazanmış iki kişi, diğerlerine nasihat ederek şöyle demişlerdir:

Ey kavmimiz! Bu inatçı insanların üzerine şehrin kapısından girerek gidin. Ve bunu yaparken o kavimden değil Allah'tan korkun. Allah'a taatta geri kalmayın. Kalbinizdeki bu iman ile düşman kavim üzerine yürüdüğünüz zaman, Allah'ın yardımı size mutlaka erişir ve bu yardımla siz gâlip gelirsiniz. Bu, Allah'ın vaadidir; eğer Allah'a imanınız tam ise, O'na güvenin; çünkü O, asla vaadinden dönmez.

24 İki kişinin bu nasihatı da Yahudiler üzerinde hiçbir tesir icra etmemiş ve Musa'ya karşı itirazlarını daha da sertleştirerek şöyle demişlerdir:

Ey Musa! O kavim bu ülkede oldukça biz oraya asla girmeyecek ve onlarla asla dövüşmeyeceğiz. Zaten onlarla dövüşecek kadar güçümüz kuvvetimiz de yok. Eğer bu hususta kararlı isen, sen ve sana bunu emreden Rabbin, ikiniz birden gidin ve o inatçı kavimle dövüşerek mukaddes arzdan onları çıkarın. Biz, işte buradayız ve bekliyoruz.

Yahudilerin, kendilerini Firavun'un zulmünden, hatta daha önemlisi, esaretten ve kölelikten kurtararak Mısır'dan çıkaran ve onları özgürlüğe kavuşturan Peygamberler'i Musa'ya yönelttikleri bu sözler, onların ne kadar katı yürekli ve edepsiz insanlar olduklarını gösteren en açık delillerden biridir. Zaten Peygamberler'den bazısına zulmeden, bazısını da öldüren bu kavimden başka türlü bir davranış da beklenemezdi. Kur'an-ı Kerim, tarihleri edep ve insanlık dışı davranışlarla dolu olan bu kavmin, ilelebed lanetlenmesine yol açan bu çirkin tabiatlarını ortaya koyan birçok kıssa ile doludur.

25 Nitekim Yahudilerin bu sözleri Musa'ya söyledikten sonra, Musa'nın büyük bir üzüntü ve ümitsizlik içinde onları Rabbine şikâyet etmesi de, kavminin isyandaki inat ve ısrarlarına açık bir şekilde delalet eder. Onların *"Rabbinle birlikte sen git ve ikiniz savaşın."* demeleri üzerine Musa, hem şikâyet, hem de itizar olmak üzere Rabbine şöyle seslenmiştir: Rabbim! görüyorsun ki ben, sana taat konusunda kendimden ve kardeşimden başka hiç kimseye sahip değilim. Hiç kimseyi senin taatına yöneltemiyorum. Hiç kimse, mukaddes arza girip orada bulunan kavimle dövüşmek ve onları oradan çıkarmak hususunda senin emrine uyup bana tabi olmuyor. Bu itibarla bizimle o fasık kavim arasını ayır ve aramızda hükmettiğin zaman, bizi (benimle kardeşimi) onlardan ayrı tut.

26 Yahudilerin, Allah'ın İbrahimoğullarına vaadettiği mukaddes arza girmek ve orada hür insanlar olarak Allah'ın kendilerine ihsan ettiği hudutsuz nimetleri hatırlayıp O'na şükretmek ve taatında bulunmak hususundaki emirlere karşı gelmeleri ve dolayısıyla Allah'a isyan etmeleri, hiç şüphe yoktur ki onların, hem dünyada hem de ahirette en ağır bir şekilde cezalandırılmalarını gerektiren fiillerdendir. Nitekim bu fiilleri de cezasız kalmamış ve Allah Teâlâ, Musa'nın şikayeti üzerine ona hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Musa! Senin girmelerini emredip de, onların emrine karşı gelerek girmekten kaçtıkları Arz-ı Mukaddes, bundan böyle kırk sene süreyle onlara fiilen haram kılınmıştır. Bu süre içerisinde, çölde, davranışlarının cezası olmak üzere, ne yapacaklarını bilmez bir halde, başıboş dolaşıp duracaklar; fakat o arza giremiyeceklerdir. Bu, fasık olan bir kavim için takdir olunan İlahî bir cezadır. Bu itibarla onlar için hüzünlenme, üzülme.

Kitab-ı Mukaddes, kıssalarını yazanlar tarafından aşırı derecede abartılmış, birçok yeri tahrif edilip değiştirilmiş ve dolayısıyla güvenilir bir kaynak olma özelliğini kaybetmiş bir kitap olmasına rağmen, bazı Kur'an kıssalarıyla uyuşan

taraflarının bulunduğunu da kabul ve itiraf etmek gerekir. Bu sebepledir ki birçok müfessir, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu kıssaları, genellikle İsrailiyyatın bu abartılmış hikayeleriyle tefsir etme cihetine yönelmiş ve bunun neticesi, tefsir kitapları, İsrailiyyatla dolu birer hikaye kitabı haline gelmiştir. Bu kıssalardan birisi de, Allah'ın İbrahimoğullarına vaadettiği arza girmek hususundaki Musa'nın emri ile, kavminin bu emir karşısındaki tutumunu konu alan nakıllerle ilgilidir. Tevrat, Sayılar sifrinde (13-15), Musa'nın Kenan diyarına geldikten sonra oraya girebilmek için 12 sıptan birer temsilci seçerek, casusluk etmeleri ve oranın durumunu öğrenmeleri için bu temsilcileri oraya gönderdiğini anlatır ve şöyle der:

"Ve Musa onları Kenan diyarını çaşıtlamak (casusluk etmek) için gönderdi; ve onlara dedi: Bu yoldan Cenuba çıkın, ve dağlığa çıkın; ve memleketin nasıl olduğunu, ve üzerinde oturan kavm kuvvetli mi, yoksa zayıf mı, az mı yoksa çok mu; ve üzerinde oturdukları yer nasıl, iyi mi yoksa kötü mü; ve içinde oturdukları şehirler nasıl, konaklar mı yoksa hisarlar mı; ve toprak nasıldır, yağlı mı yoksa zayıf mı, onda ağaç var mı yoksa yok mu, görün. Ve yürekli olun, ve diyarın meyvesinden getirin. Ve mevsim üzüm turfandaları günleri idi".

"Ve çıktılar, ve Tsin çölünden Hamat'a doğru giderken Rehob'a kadar memleketi çaşıtladılar"...

"Ve kırk gün bittikten sonra memleketi çaşıtlamaktan döndüler. Ve gittiler ve Paran çölüne, Kadeş'e, Musa ile Harun'un, ve bütün İsrailoğulları cemaatinin yanına geldiler; ve onlara ve bütün cemaata haber getirdiler, ve memleketin meyvasını onlara gösterdiler. Ve ona anlatıp dediler: Bizi gönderdiğin diyara vardık; ve gerçek süt ve bal akıyor; ve onun meyvası budur. Ancak memlekette oturan kavm kuvvetlidir, ve şehirler istihkâmlı ve çok büyüktür; hem de orada Anakoğullarını gördük; Cenub diyarında Amalek oturuyor; ve dağlıkta Hititler, ve Yabusîler ve Amorîler oturuyorlar; ve denizin yanında ve Erden kıyısı boyunca Kenanlılar oturuyorlar".

"Ve Kaleb Musa'nın önünde kavmı susturup dedi: Hemen çıkıp orayı ele geçirelim; çünkü buna herhalde kudretimiz vardır. Fakat kendisiyle beraber çıkan adamlar dediler: O kavme karşı çıkmaya kudretimiz yoktur; çünkü onlar bizden kuvvetlidirler. Ve çaşıtlamış oldukları memleket hakkında İsrailoğullarına fena haber getirip dediler: Çaşıtlamak için içinden geçtiğimiz memleket, ahalisini yiyen bir memlekettir; ve içinde gördüğümüz bütün halk uzun boylu adamlardır. Ve orada Nefilimden olan Anakoğullarını, Nefilimi gördük; ve kendi gözümüzde biz çekirgeler gibi idik, ve onların gözünde de öyle idik.".

"Ve bütün cemaat seslerini yükseltip bağırdılar; ve kavm o gece ağladı. Ve bütün İsrailoğulları Musa'ya karşı ve Harun'a karşı söylendiler; ve bütün cemaat onlara dediler: Keşke Mısır diyarında ölse idik! Yahut keşke bu çölde ölse idik! Ve kılıçla düşelim diye Rab niçin bizi bu diyara götürüyor? Kadınlarımız ve çocuklarımız ganimet olacaklar; Mısır'a dönmek bizim için daha iyi değil mi"?

"Ve birbirine dediler: Kendimize birini baş edelim, ve Mısır'a dönelim. O zaman Musa ile Harun bütün İsrailoğulları cemaatının cumhuru önünde yüzüstü düştüler. Ve memleketi çaşıtlamış olanlardan Nun oğlu Yeşu, ve Yefunne oğlu Kaleb esvablarını yırttılar; ve bütün İsrailoğulları cemaatına söyleyip dediler: Çaşıtlamak için içinden geçtiğimiz memleket çok, çok iyi bir memlekettir. Eğer Rab bizden razı olursa, o zaman bizi o diyara getirecek ve onu bize verecektir, bir diyar ki süt ve bal akıyor. Ancak Rabbe karşı isyan etmeyin, ve siz memleketin kavmından korkmayın; çünkü onlar bizim ekmeğimizdirler; onları koruyan gölge üzerlerinden sıyrılmıştır; ve Rab bizimledir; onlardan korkmayın. Fakat bütün cemaat: onları taşlayalım, dediler. Ve Rabbin izzeti toplanma çadırında bütün İsrail oğullarına göründü".

"Ve Rab Musa'ya dedi: Ne vakte kadar bu kavm beni hor görecek? Ve aralarında yapmış olduğum bütün alametlere rağmen ne vakte kadar bana iman etmeyecekler? Onları veba ile vuracağım, onları mirastan mahrum edeceğim ve seni onlardan büyük ve kuvvetli bir millet edeceğim".

"Ve Rab Musa'ya ve Harun'a söyleyip dedi: Bana karşı söylenen bu kötü cemaate ne vakte kadar dayanacağım? İsrailoğullarının bana karşı olan söylenmelerini işittim. Onlara de: Rab diyor: Varlığım hakkı için, bana söylediğiniz gibi, gerçek size öyle edeceğim; leşleriniz bu çölde düşecek; ve sizden bütün sayılanlar, bütün sayınıza göre bana karşı söylenen yirmi yaşında ve ondan yukarı olanlar, gerçekten size, orada sizi oturtmaya yemin ettiğim diyara, Yefunne oğlu Kaleb'den, ve Nun oğlu Yeşu'dan başkası girmiyeceksiniz. Fakat ganimet olacaklar dediğiniz çocuklarınızı oraya götüreceğim, ve sizin reddettiğiniz diyarı onlar tanıyacaklar. Fakat size gelince, sizin leşleriniz bu çölde düşecek. Ve çocuklarınız kırk yıl çölde çoban olacaklar ve leşleriniz çölde telef oluncaya kadar sizin sadakatsızlığınızı taşıyacaklar. Memleketi çaşıtladığınız günlerin sayısına göre, kırk gün, her gün için bir yıl, kırk yıl fesatlarınızı taşıyacaksınız ve yüz çevirdiğimi bileceksiniz. Ben Rab, söyledim, bana karşı toplanan bütün bu kötü cemaate gerçekten bunu yapacağım; bu çölde telef olacaklar ve orada ölecekler".

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ۭ قَالَ
لَاَقْتُلَنَّكَ ۭ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٢٧﴾ لَىِٕنْۢ بَسَطْتَّ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَآ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ
اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ اِنِّىْٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنِّىْٓ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْۗاَ بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ
النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰۗؤُا الظّٰلِمِيْنَ ۚ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٣٠﴾
فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْاَةَ اَخِيْهِ ۭ قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ
اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخِيْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ۚ ﴿٣١﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚۛ كَتَبْنَا عَلٰي
بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ
وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَلَقَدْ جَاۗءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ۡ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ
بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ﴿٣٢﴾

27 (Ey Muhammed! Kitap ehline) Adem'in iki oğluyla ilgili gerçek haberi oku: Hani her ikisi de birer kurban takdim etmişlerdi de, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine) şöyle demişti: "Seni mutlaka öldüreceğim". Diğeri ise: "Allah, yalnız (kendisinden) korkanlardan kabul eder".

28 "Beni öldürmek için, bana elini uzatsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım".

29 "Ben dilerim ki, (seni öldürmüş olsam, bana yüklenecek olan) günahımı ve (beni öldürdüğün zaman kendi) günahını yüklenmiş olarak gidesin ve cehennem ehlinden olasın. Zalimlerin cezası budur." demişti.

30 (Diğer kardeş ise), nefsi, kardeşini öldürmek hususunda ona boyun eğdirmiş ve onu öldürmüş, böylece hüsrana uğrayanlardan olmuştu.

[31] Bunun üzerine Allah, kardeşinin cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga göndermişti. (Bunu gören kardeş ise, kendi kendine) "bana yazıklar olsun! Şu karga gibi olmaktan ve kardeşimin cesedini örtüp gizlemekten mi acizim?" demiş ve (yaptığı işten) nedamet duyanlardan olmuştu.

[32] Bu yüzdendir ki, İsrailoğullarına, sebepsiz yere adam öldürmenin, yahut yeryüzünde fesat çıkarmanın karşılığı olmaksızın, kim bir kimseyi öldürürse, onun, insanları topluca öldürmüş olacağı, kim de bir kimseye hayat hakkı tanırsa, onun, insanlara topluca hayat vermiş olacağı (hükmünü) yazdık. Peygamberler'imiz, onlara (bu hususta) apaçık deliller de getirmişlerdi. Buna rağmen onların çoğu, bundan sonra da, yeryüzünde (kötülük çıkarmak hususunda) müsriflik ettiler.

Allah Teâlâ, daha önce açıklamaya çalıştığımız ayetlerinde, genel olarak Ehl-i Kitap'tan, özel olarak da Yahudilerden söz ederek onların Allah'a verdikleri iman sözünden nasıl döndüklerini, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği sayısız nimetleri nasıl inkâr ederek küfür ve isyana yöneldiklerini çeşitli örnekleriyle göstermiş; bu küfür ve isyanın ise, Yahudilere, atalarından intikal etmiş çirkin bir alışkanlık olduğunu göstermek için de, onların, kendilerini Mısır esaretinden kurtararak özgür bir ülkede özgür bir hayata kavuşturmak isteyen Peygamberler'i Musa ile ilgili kıssalarını, daha doğrusu ona karşı direnişlerini ve onunla mücadelelerini anlatmıştır. Bütün bunlar niçin anlatılmış ve Musa devrine kadar uzanan bu tarihî olayların zikrinde insanlar için ne gibi faydalar mülahaza edilmiştir? Eğer bu ayet-i kerimelerin sibakı hatırlanacak olursa, bu ve benzeri soruları cevaplandırmak hiç de güç olmayacaktır. Zira sibak, İsmail zürriyyetinden gelen son Peygamber Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in, Ehl-i Kitab'ı ve dolayısıyla Yahudileri imana, İslam'a ve Kur'an'a daveti; fakat Ehl-i Kitab'ın bu davete sırt çevirmesidir. Oysa Allah, daha önce açıkladığımız 12. ayetinde de beyan ettiği vechile, onlardan iman sözü almış ve şöyle buyurmuştur: *"...Ben, muhakkak sizinle beraberim. Namazı dosdoğru kıldığınız, zekatı verdiğiniz, Peygamberler'ime iman ettiğiniz ve onlara yardımda bulunduğunuz, (malınızı) Allah yolunda güzelce sarfettiğiniz takdirde, günahlarınızı mutlaka örter ve sizi (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Fakat sizden her kim de, bundan sonra küfrederse, dosdoğru yoldan sapmış olur."*. Allah Teâlâ, onlardan aldığı iman sözüne bu şekilde işaret ettikten sonra, hemen akabinde, onların bu sözden döndüklerini açıklamış ve demiştir ki: *"Ne var ki, onların, verdikleri sözü bozmuş olmaları dolayısıyla, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı yaptık"*...

Ehl-i Kitab'ın Allah'a verdikleri sözü bozmaları, Allah'ın bütün Peygamberler'ine iman etmeleri gerekirken, onlardan bazılarına inanmamaları ve onlar vasıtasıyla gönderilen kitaplara sırt çevirmeleri şeklinde tezahür etmiştir. Nitekim yine bu surenin 15 ve 16. ayetlerinde Ehl-i Kitab'a hitap edilerek, onlara gönderilen son Peygamber'e ve o Peygamber vasıtasıyla indirilen Kitab'a işaret edilmiştir ki, daha önce de açıkladığımız gibi bu Peygamber Hazreti Muhammed (sas.), Kitap da Kur'an-ı Kerim'dir. Allah Teâlâ bu ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Ey kitap ehli! Kitap'tan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklayan, çoğundan da vazgeçen Peygamber'imiz size gelmiştir. Ayrıca size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir Kitap da gelmiştir. Allah, o Kitap'la, rızasına uygun hareket edenleri selâmet yollarına iletir; onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları dosdoğru yola sevkeder."*. Kafalarında İslam için zararlı fikir üretenlerden başka hiç kimse, bu ayet-i kerimelerde sözü edilen Peygamber ile Kitab'ın, Hazreti Muhammed (sas.) ile Kur'an-ı Kerim'den baş-

ka bir Peygamber ve kitap olduğunu iddia edemez. Keza bu ayet-i kerimeler, Ehl-i Kitab'ın da, Hazreti Muhammed (sas.)'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman etmeleri gerektiğine delalet eder. Bunu teyit eden bir başka ayet de, biraz önce açıkladığımız 19. ayettir. Bu ayetinde de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey kitap ehli! Peygamberler arasındaki boşluğa dayanarak, bize ne bir müjdeci ve ne de korkutucu (bir Peygamber) geldi, dememeniz için, size (her şeyi) açıklayan Peygamber'imiz gelmiştir. Size bir müjdeci, bir korkutucu gelmiştir. Allah, her şeye kadirdir."*. Bu kadar açık bir manaya sahip olan bu ayet-i kerimede Ehl-i Kitab'a geldiği bildirilen bu müjdeci ve korkutucu Peygamber'in Hazreti Muhammed (sas.)'den başkasının olamayacağını ve Ehl-i Kitab'ın da ona iman etmesi ve onun yolunda gitmesi gerektiğini hangi illetten salim akıl sahibi inkâr edebilir?

İster Yahudi olsun ister Hıristiyan olsun, bütün Ehl-i Kitab'ın Hazreti Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman etmeleri gerekirken bundan yüz çevirmeleri, hiç şüphesiz Allah'a olan inançsızlıklarının bir sonucudur ve küfürden başka bir şey değildir. Çünkü Allah'a imanı olan bir kimse, Allah'ın "Size Peygamber olarak gönderdim." dediği kimseye de iman etmek zorundadır. "Allah'a inandım." deyip de Allah'ın Peygamber'ine inanmayan kimselerin Allah inancı sahtedir; yalandır.

Yahudiler Hazreti Peygamber'e iman etmemişler, dolayısıyla onun kendilerini İslam'a davetini de bazan istihza ile, bazan da katı ve tehditkar bir tavırla reddetmişlerdir. Onların Hazreti Peygamber'i ret ve inkâr etmelerinin sebebi, onun gelişine kadar diğer Peygamberler'in kendi içlerinden çıkmış olması, gelecek son Peygamber'in de, yine kendilerinden çıkacak olmasına inanmalarıydı. Fakat onun İsmail neslinden gelmesi ve Araplar arasından çıkması, bütün hayallerini yıkmış ve içlerine, Hazreti Peygamber'e karşı aşırı derecede bir kin ve düşmanlığın yerleşmesine sebep olmuştu. Kıskançlığın sebep olduğu bu kin ve düşmanlık o kadar şiddetli idi ki, Yahudiler, Hazreti Peygamber'i öldürmeye bile teşebbüs etmişler, fakat bunu gerçekleştirememişlerdi. Allah Teâlâ, daha önce açıkladığımız 11. ayetinde bu hadiseye de işaret ederek şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Bir kavmin ellerini size uzatmaya (ve Peygamber'i öldürmeye) kalkışıp da, onların ellerini sizden çektiği andaki Allah'ın üzerinizde olan o nimetini hatırlayın.".

Maamafih Yahudilerde görülen ve onları Hazreti Peygamber'e iman etmekten uzaklaştıran bu kıskançlık, insanın yaratılışında bulunan özelliklerden biridir. Nitekim Adem'in iki oğlundan biri de diğerine karşı aynı kıskançlık sebebiyle düşman olup kin beslemiş ve yine aynı sebeple kanını döküp onu öldürmüştü. O halde insanlar arasında meydana gelen bu kin ve düşmanlığın ve kan dökup adam öldürmenin asıl sebebi, onların tabiatlarında bulunan haset veya kıskançlıktır. Ehl-i Kitab'ın da Hazreti Peygamber'e iman etmemelerinin ve onu öldürmeye kalkışmalarının sebebi budur; yoksa onların dinlerinden kaynaklanan bir şey değildir. Bu itibarla:

[27] (Ey Muhammed! Kitap ehline) Adem'in iki oğluyla ilgili gerçek haberi oku: Hani her ikisi de bir kurban takdim etmişlerdi de, birinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine) şöyle demişti: "Seni mutlaka öldüreceğim". Diğeri ise: "Allah, yalnız (kendisinden) korklanlardan kabul eder".

[28] "Beni öldürmek için, bana elini uzatsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım".

[29] "Ben dilerim ki, (seni öldürmüş olsam, bana yüklenecek olan) günahımı ve (beni öldürdüğün zaman kendi) günahını yüklenmiş olarak gidesin ve cehennem ehlinden olasın. Zalimlerin cezası budur." demişti.

27 Kitap ehlinin, Hazreti Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman ederek kendi dinlerinin de esasını teşkil eden İslam'a yönelmeye ve böylece Allah'a olan sözlerinde durmaya davet olundukları halde, içlerini dolduran haset yüzünden bu davete icabet etmemeleri ve hatta hasetin sebep olduğu kin ve düşmanlıkla Hazreti Peygamber'i öldürmeye kalkışmaları, Allah'ın bu sevgili Peygamber'i için son derece büyük üzüntü kaynağı oluyordu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, hem Peygamber'ini teselli etmek, hem de Yahudilerin zulüm, kıskançlık ve küfür yönünden tıynetlerini açıkça ortaya koymak için, önceki ayetlerinde, onların, kendilerini Mısır'daki esaret hayatından kurtaran ve onlara hak yolu gösteren kendi Peygamberler'i Musa'ya bile nasıl karşı gelerek çirkin karakterlerini gösterdiklerini bildirmiş, sonra da, Adem'in iki oğluna ait kıssayı, daha doğrusu haset veya kıskançlığın sebep olduğu acı bir akibeti, ibret almaları için, özellikle Ehl-i Kitab'ın gözleri önüne sermiştir. Kıssanın Ehl-i Kitap için ve tabiatıyla Yahudiler için anlatıldığı, ayet-i kerimede yer alan *"onlara oku"* ibaresindeki zamirin, Ehl-i Kitab'a ve dolayısıyla Yahudilere matuf olmasından anlaşılır. Ayet-i kerimenin üzerinde durulması gereken diğer önemli bir yönü de, tilavet veya okuma emrinin delalet ettiği manadır. Hazreti Peygamber'in tebliğ görevinde muhatabının, yalnız Araplar değil; fakat aralarında Ehl-i Kitab'ın da bulunduğu bütün insanlar olduğunu gösteren bu mana, Ehl-i Kitab'ın da Hazreti Peygamber'e ve Kur'an-ı Kerim'e iman etmelerinin gerekli olduğuna delalet eder. Nitekim Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimede sevgili Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: **"(Ey Muhammed! Kita** *ehline) Adem'in iki oğluyla ilgili gerçek haberi oku"*. Bu emrin akla getirdiği ilk ve en önemli husus, kitap ehlinin kendilerine okunması emredilen Adem'in (as) iki oğluyla ilgili gerçek haberi, onu okuyacak olan Allah'ın son Peygamber'i Hazreti Muhammed (sas.)'den can kulağıyla dinlemeleri ve ondan ibret alarak, bu Peygamber'e karşı sürdürdükleri kin ve haset duygularını terkedip ona inanmaları ve ona tabi olmalarıdır. Zira kin ve haset, insanları hem dünyada hem de ahirette daima hüsrana düşürmüş ve dönülmesi artık mümkün olmayan çok acı pişmanlıklara götürmüştür. İşte bunun en açık ve en ibretamiz örneği, Adem'in (as) iki oğlu arasında cereyan eden hadisedir. Ve bu hadise, Allah Teâlâ' nın Kur'an-ı Kerim'deki beyanıyla *hak* olan, yani kendisinde en küçük bir şüpheye bile yer verilmemesi gereken bir hadisedir. Şu var ki ayet-i kerimede, Adem'in (as) bu iki oğlunun isimleri verilmemiş, kim oldukları da açıklanmamıştır. Aslında bu, Kur'an-ı Kerim'in bilinen metotlarından biridir. Zira o, okuyanların ibret almalarını ve doğru yolu bulmalarını sağlamak için, geçmiş Peygamberler ile ve ümmetleriyle ilgili pek çok kıssa nakletmiş; fakat bu kıssaların kahramanlarını veya kıssada sözü edilen kimselerin isimlerini ve yerlerini açıklamamış, buna gerek görmemiştir. Çünkü kıssalardan ibret alınması için şahısların bilinmesine gerek olmadığı gibi, şahısların zikredilmesi halinde, kıssalardan beklenen tesirin azaldığı ve hatta tamamen ortadan kalktığı da inkâr edilemez. Keza zikredilen şahıslarla ilgili olarak aslı esası olmayan birçok hikâyenin de uydurulup halk arasında yayıldığı bir gerçektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, isim zikretmeksizin "Adem'in (as) iki oğlu" ile ilgili bu kıssayı "hak" olarak tavsif edip Ehl-i Kitab'a okunmasını emrettiği halde, Tevrat'ta zikredilen iki isim, bu isimler etrafında birbirini tutmayan birçok hikayenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Tefsir kitapları, İsrailiyattan alındığına şüphe bulunmayan bu hikayelerle doludur. Bu hikayelerden birkaçına işaret etmeden önce, kıssanın Tevrat'ta yer alan metnini görmekte fayda vardır. Tekvin sifrinde (4/1-8) şöyle denilmiştir:

"Ve Adem karısı Havva'yı bildi; ve gebe kalıp Kâin'i doğurdu; ve Rabbin yardımıyla bir adam kazandım dedi. Ve yine kardeşi Habil'i doğurdu. Ve Habil ko-

yun çobanı oldu. Fakat Kâin çiftçi oldu. Ve Kâin, günler geçtikten sonra, toprağın semeresinden Rabbe takdime (kurban) getirdi. Ve Habil, kendisi de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve Rab Habil'e ve onun takdimesine baktı; fakat Kâin'e ve onun takdimesine bakmadı. Ve Kâin çok öfkelendi ve çehresini astı. Ve Rab Kâin'e dedi: Niçin öfkelendin? Ve niçin çehreni astın? Eğer iyi davranırsan, o yükseltilmeyecek mi? Ve eğer iyi davranmazsan, günah kapıda pusuya yatmıştır; ve onun istediği sensin; fakat sen ona üstün ol. Ve Kâin, kardeşi Habil'e söyledi. Ve vaki oldu ki, kırda oldukları zaman, Kâin, kardeşi Habil'e karşı kalktı, ve onu öldürdü".

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim, Adem'in (as) iki oğlu ile ilgili bu kıssada isim zikretmemekle beraber, müfessirler Tevrat'a istinaden, bu iki oğulun Habil ile Kabil olduklarını ittifaka yakın bir görüşle zikretmişler ve bununla ilgili çeşitli kıssalar nakletmişlerdir. Ancak bu kıssaların asıl kaynağının İsrailiyat olduğu ve kesin bir delile dayanmadığı anlaşılmaktadır.

Hikaye edildiğine göre, Adem'in (as) her batında biri erkek diğeri kız iki çocuğu dünyaya gelirdi. Bu dönemde insan neslinin sayıca çok az olması dolayısıyla, bu neslin çoğalması için kardeşlerin birbirleriyle evlenmekten başka çareleri yoktu. Ancak Adem (as), aynı batından dünyaya gelmiş kız ve erkeğin evlenmelerini yasaklamış, ayrı batınlardan dünyaya gelen çocukların evlenmelerini emretmişti. İki kardeş olan Habil ile Kabil' in de ayrı ayrı kendi batınlarından dünyaya gelmiş kızkardeşleri vardı ve karşılıklı birbirlerinin batınlarından olan kızlarla evlenmeleri gerekiyordu. Yani Habil, Kabil'in batınından, Kabil de Habil'in batınından olan kızla evlenecekti. Ne var ki Habil'in kızkardeşi çirkindi ve Kabil onunla değil, kendi batınından güzel olan kız kardeşiyle evlenmek istiyordu. Adem, bu anlaşmazlığa bir çare bulmak maksadıyla, iki kardeşin Allah'a birer kurban takdim etmelerini emretti. Kimin kurbanı kabul edilirse, o, Kabil'in güzel olan kızkardeşiyle evlenecekti. Neticede kurbanlar takdim edildi. Habil'in kurbanı kabul olundu, Kabil'in kurbanı ise, kabul olunmadı. İşte bundan sonradır ki, kıskançlık ateşiyle yüreği yanıp tutuşan Kabil, kardeşi Habil'i öldürmeyi plânladı ve ona, ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi "Seni mutlaka öldüreceğim." dedi ve onu öldürdü.

Tefsirlerde yer alan diğer haberlere göre, iki oğuldan biri çoban, diğeri çiftçi idi. Aralarında kurban takdimi kararlaştırıldığı zaman, çoban olan kardeş, sahip olduğu hayvanların en semiz ve en güzelini, çiftçi olan kardeş ise, hasat ettiği malın en kötüsünü takdim etmişti. Rivayete göre, Allah'a takdim olunan kurbanların Allah tarafından kabul edilmesi halinde, gökten bir ateş iner ve o kurbanı yakardı. Kabul edilmeyen kurbana ise, ateş dokunmazdı. İki kardeş de kurbanlarını takdim ettikleri zaman, gökten inen ateş, kurban edilen hayvanı yakmış; fakat diğerine dokunmamıştı. Bu da, kurbanlardan birinin kabul edildiğini, diğerinin ise kabul edilmediğini gösteriyordu. Bu ise, kurbanı kabul edilmeyen kardeşin kalbinde, diğerine karşı, aşırı derecede kıskançlık duygularının belirmesine sebep olmuş, sonra da onu öldürmüştü.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim'in bu ayetinde sözü edilen Adem'in (as) iki oğlunun kimler olduğu açıklanmadığı gibi, birinin diğerini niçin öldürdüğü de keza vazıh değildir. Tefsirlerde bu konuyla ilgili olarak nakledilen bütün kıssalar israilî kaynaklardan alınmıştır. Kanaatımız odur ki, Kur'an-ı Kerim'in "hak" olarak zikrettiği kıssayı almak, bu kıssa etrafında dolaşan efsanelere ise, itibar etmemek gerekir. Nitekim bazı müfessirler de, Adem'in iki oğlunu, Adem'in sülbünden gelen iki oğul değil; fakat insanoğullarından iki kişi olarak tefsir etmişler ve sebepsiz yere adam öldürmenin cezasıyla ilgili hükmün İsrailoğullarına yazıldığını açıklayan 32. ayete dayanarak, bu iki kişinin İsrailoğullarından olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şüphesiz her şeyin doğrusunu ancak Allah bilir. Bu iti-

barla biz, ayet-i kerimenin çizdiği hudutlar içerisinde kalarak diyelim ki:

Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine, Adem'in (as) iki oğlu ile ilgili gerçek haberi Ehl-i Kitab'a ve özellikle Yahudilere okumasını emretmiştir. Ta ki onlar, bu haber üzerinde durup düşünsünler ve ondan ibret alıp Peygamber'e ve ona samimiyetle inanmış olan Müslümanlara karşı kalplerini dolduran haseti, kin ve düşmanlığı terketsinler. Zira haset ve hasetin sebep olduğu kin ve düşmanlık, Allah'ın isyankar kullarını cezalandırmak için vazettiği en kötü suçlardandır ve kim kalbini bunlarla doldurursa, kendisini, hiç kurtulamayacağı en kötü akibete hazırlamış olur. Nitekim Adem'in iki oğlu ile ilgili haber, kalpleri hasetle dolu insanların maruz kaldıkları kötü akibetleri gösteren gerçek kıssalardan biridir. İki kardeş, Allah'a birer kurban takdim ettikleri zaman, birinin kurbanı kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti de, kurbanı kabul edilmeyen kardeş, bunun sebep olduğu kıskançlıkla *"Seni mutlaka öldüreceğim."* demiş, öbürü ise, kardeşine, Allah'a takdim ettiği kurbanın kabul edilişindeki sebep veya hikmete işaretle, Allah'ın yalnız ihlas ve samimiyet sahiplerinin amellerini kabul edeceğini söyliyerek *"Allah, yalnız (kendisinden) korkanlardan kabul eder."* cevabını vermiştir. Ayet-i kerimede iki kardeşin Allah'a birer kurban takdim ettikleri zikredildikten sonra, bu kurbanlardan birinin kabul edilip diğerinin kabul edilmediği bildirilmiştir de, iki kardeşin bunu nasıl anladıkları, yani kurbanlardan birinin kabul edilip diğerinin kabul edilmediğini nereden bildikleri ve bu yüzden kurbanı kabul edilmeyen kardeşin, içini dolduran kin ve hasetle diğer kardeşine *"Seni mutlaka öldüreceğim."* diyebildiği açıklanmamıştır. Her ne kadar bazı müfessirler, kurbanların takdim edildiği anda, gökten inen bir ateşin, kabul edilen kurbanı kamilen yakıp bitirdiği halde, diğer kurbana hiç dokunmadığını, kurbanına dokunulmayan kardeşin de, bunu görünce kıskançlık içinde diğerine karşı çıktığını ileri sürmüşlerse de, bunu teyit edecek hiçbir nass mevcut değildir. Nitekim bazı müfessirler, gökten inen ateşin kurbanı yakıp yok etmesini onun kabulüne delil saymışlarsa da, diğer bazıları bunun aksini iddia ederek, ateşin kurbanı yakmasını, onun kabul edilmemesinin delili olarak ileri sürmüşlerdir. Gerçek olan şudur ki, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, böyle bir kıssanın önemli olan yönü, hadiselerin cereyan tarzından ziyade, onların ibret alınacak yönüdür. İki kurbandan birinin kabul edilip diğerinin kabul edilmediğini hangi yolla öğrenmiş olurlarsa olsunlar, kurbanı kabul edilmeyen kardeşin, bu yüzden kıskançlık krizlerine düşmesi, sonra da kardeşini öldürmesidir. Şu var ki, öldürmezden önce ona, "Seni mutlaka öldüreceğim." dediği zaman, kardeşi, bunun, kurbanının kabul edilmemesinden kaynaklanan bir kıskançlık sebebiyle olduğunu anlamış ve *"Allah, yalnız (kendisinden) korkanlardan kabul eder."* demiştir. Bundan anlaşılmaktadır ki, bir amelin Allah katında makbul olmasının şartı, ihlas ve ittikadır. Kim Allah'tan korkarak amelini ihlas ile işlerse, Allah onun amelini kabul eder. Nitekim Allah Teâlâ, Hacc suresinin 37. ayetinde bu hususu en açık bir şekilde beyan etmiş ve buyurmuştur ki: *"(Kestiğiniz kurbanların) etleri de kanları da Allah'a elbette ulaşmayacaktır. Fakat O'na sizden takva ulaşacaktır..."*. O halde kurbanı kabul edilmeyen kardeşin en büyük kusuru, takva sahibi olmayışında ve kurbanını Rabbine ihlas ve samimiyet içinde takdim etmeyişindedir. Bu sebepledir ki öldürmek istediği kardeşi ona *"Allah, yalnız (kendisinden) korkanlardan kabul eder."* diyerek onun takva sahibi olmadığını ve amelinde ihlas bulunmadığını söylemiş, sonra da hem bunu teyit etmek, hem de kendi kurbanının Allah tarafından kabulüne vesile olan halini açıklamak için şöyle demiştir:

28 *"Beni öldürmek için bana elini uzatsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmam. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım."*. Bu cevapta, kendisini mutlaka öldüreceğini kesin bir dille ifade eden gözü dönmüş kardeşe herhangi bir fiil ile mukabele edeceğini veya karşı koyacağını

gösteren en küçük bir işaret mevcut değildir. Oysa kardeşi tarafından ölümle tehdit edilen ve yüzüne karşı mutlaka öldürüleceği söylenen bir kimse, bunu söyleyene aynı üslup ile mukabele edebilir ve "Sen beni öldüremezsin. Böyle bir işe kalkıştığın takdirde, ben senden önce davranır ve senin canına okurum." diyebilir, yahut en azından kendini savunabilecek bir durum içine girebilirdi. Ancak böyle bir mukabele, kendisiyle, kendisini öldürmek isteyen kardeşi arasında hiçbir fark bırakmaz, kendisini, kardeşi kadar takvadan uzak, Allah'ın haram kıldığı bir fiili işlemeye hazır bir insan haline sokardı. Nitekim Buhârî (*Sahih,* I. 13) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2214) tarafından nakledilen bir hadisinde de Hazreti Peygamber, kılıçlarıyla dövüşen iki Müslümanın durumundan söz ederken şöyle buyurmuştur: "İki Müslüman, kılıçlarıyla karşı karşıya gelip vuruştukları zaman, hem katil hem maktul, her ikisi de ateştedir". Hazreti Peygambe're: "Ya Rasulallah! Katil öyle de, ya maktul neden ateşte olsun?" denildiği zaman, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: O da arkadaşını öldürmek hususunda hırslı idi".

Takva, tahrik edilmiş olsa bile, bu tahrike kapılmadan Allah'ın haram kıldığı bir fiili işlemekten sakınmaktır. İşte bu sebepledir ki, kurbanı Rabbi tarafından kabul edilen kardeş, diğerinin "Seni mutlaka öldüreceğim." sözüne mukabele etmemiş, veya onun tahrikine kapılmamış, fakat ona "Ben senin yapmak istediğin şeyi yapmayacağım; sen beni öldürmek için elini kaldırsan bile, ben seni öldürmek için hiçbir harekette bulunmayacağım; çünkü ben Allah'tan korkarım" demekle yetinmiştir.

Ancak, burada şöyle bir sorunun akla gelmesi mümkündür: Bu kıssada, bir kardeşin, kendisini haksız yere öldürmek isteyen diğer bir kardeşe canını hemen teslim edivermesi, övülen bir davranış olarak belirmektedir. İslam, haksız fiillere karşı nefis müdafaasını haram mı saymıştır ki, haksızlığa uğrayan kardeş böyle bir davranışa kalkışmamış, kendini müdafaa etmemiştir? Böyle bir soruya karşı hemen denebilir ki: Kıssa, haksız da olsa, kardeşini öldürmeye azmetmiş bir kimseye yöneltilmiş en üstün bir vaaz ve nasihat örneği verir. İnsan, ne kadar katı yürekli olursa olsun, işlemeye niyet ettiği bir kötülüğe karşı, kötülük edeceği kimseden böyle bir mukabele görecek olursa, bundan ibret alarak kendi davranışından utanç duyup onu yapmaktan vazgeçebilir. Onun vazgeçmesi muhtemel olan bir davranış, aynı derecedeki bir kötülükle mukabele görecek olursa, ondan vazgeçmek hiçbir zaman mümkün olmaz ve kötülüklerin ardı hiçbir zaman kesilmez. Şu var ki, ayet-i kerimenin hedefi, kıskançlığın sebep olabileceği en büyük felaketi gözler önüne sermek ve bundan ibret alınmasını sağlamaktır; yoksa nefis müdafaası ile ilgili herhangi bir hüküm vazetmek değildir. Bu bakımdan ayet-i kerimede nefis müdafaası üzerinde durulmamış; fakat kıskançlık sebebiyle kardeş öldürmeye azmetmiş bir insanın hali ele alınmıştır.

29 Kurbanı kabul edilen ve bu yüzden de kardeşinin haset damarlarını kabartarak kin ve düşmanlığını üzerine çeken diğer kardeş, kendisini öldürmek isteyen kardeşine, *"Sen beni öldürmek için elini kaldırsan bile, ben seni öldürmek için elimi kaldırmam; çünkü ben Allah'tan korkarım."* diyerek haksız yere adam öldürmenin büyük vebaline işaret ettikten ve kardeşine en güzel bir takva örneği göstererek onu bu büyük vebalden kurtarmak için vaaz ve nasihatte bulunduktan sonra, kardeşinin yine de bu işten vazgeçmemesi ve bir fırsatını bulup kendisini öldürmesi halinde, Allah'tan korkmaz zalim bir insan olarak yükleneceği büyük vebali ona hatırlatmış ve şöyle demiştir: *"Ben dilerim ki, (seni öldürmüş olsam, bana yüklenecek olan) günahımı ve (beni öldürdüğün zaman yükleneceğin kendi) günahını yüklenmiş olarak gidesin ve cehennem ehlinden olasın. Zalimlerin cezası budur".*

Kurbanı kabul edilen ve diğeri tarafından öldürülmek istenen kardeşin bu sözleri, mazlumun ahirete intikal etmiş zalim üzerindeki hak-

kının, hesap günü zalimden alınıp mazluma verileceğine delalet eder. Zira mazlumun zalim üzerindeki hakkı, kul hakkıdır ve kul bu hakkı bağışlamadıkça Allah onu bağışlamaz. Daha önce açıkladığımız ayet-i kerimede de belirtildiği gibi, Adem'in iki oğlundan birinin Allah'a takdim ettiği kurbanın kabul edilmemesinin yol açtığı aşırı derecedeki kıskançlık sebebiyle kardeşini öldürmek istemesi, kardeşinin ise, onu bundan vazgeçirmek için Allah korkusuyla onu uyarmasına rağmen, bir sonraki ayette de görüleceği gibi onun kardeşini yine de öldürmesi, katil üzerinde maktule ait bir hakkın doğmasına sebep olmuştur ki, bu hakkın, hesap günü mutlaka ondan alınması gerekir. Bu hakkın alınması ise, mazlumun günahlarının zalime yüklenmesiyle gerçekleşir. Hatta Hazreti Peygamber'in Buhârî (*Sahih,* IV. 104) ve Müslim (*Sahih,* III. 1304)' in, ayrıca Edû Davud dışındaki diğer *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, Adem'in ilk oğlu, haksız yere adam öldürmeyi yeryüzünde ilk defa âdet haline getirmiş olması dolayısıyla, kendisinden sonra aynı şekilde adam öldüren her katilin günahından bir hisse de kendi üzerine yüklenir. Hazreti Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Mazlum olarak öldürülen hiçbir nefis yoktur ki, onun kanını dökenin günahından Adem'in ilk oğluna da bir hisse ayrılmamış olsun. Çünkü öldürmeyi ilk âdet edinen odur.". Bu hadis, Hazreti Peygamber'in Müslim (*Sahih,* I. 2059), Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* IV. 357, 359 360, 361) ve diğer *Sünen* sahipleri tarafından da nakledilen "İslam'da kim ilk defa güzel bir âdet ortaya korsa, onun sevabı ve sonra onunla amel edenlerin sevabı, onların sevabından hiçbir şey eksilmeksizin o kimsenin üzerine olur. Her kim de, ilk olarak kötü bir âdet ortaya korsa, onun günahı ve daha sonra onunla amel edenlerin günahı, onların günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin o kimsenin üzerine olur." hadisiyle aynı manaya sahiptir ve onu teyit eder.

İşte, açıklamaya çalıştığımız bu mana içerisinde, kardeşi tarafından öldürülmek istenen diğer kardeş, onun kendisini öldürmesi halinde, hem irtikap etmiş olacağı ağır suçun günahını, hem de kendisini öldürme fiiline tahrik ve teşvik etmiş olması dolayısıyla onu öldürmesi halinde gireceği kendi büyük günahını yüklenmiş olarak Allah'ın huzuruna çıkmasını ve yüklendiği bu günahlarla cehennem ehlinden olmasını dilemiştir. Zira zalim olanların akibeti budur.

Kardeşinin Allah korkusuyla kendisini uyarmasına ve sonu hüsrandan başka bir şey olmayacağı bilinen bu yolu terketmesi için ona vaaz ve nasihatta bulunmasına rağmen, bundan hiç ibret almayan ve kardeşini her ne olursa olsun öldürmeye azmetmiş olan diğer kardeşe gelince:

[30] (Diğer kardeş ise) Nefsi, kardeşini öldürmek hususunda ona boyun eğdirmiş ve onu öldürmüş, böylece hüsrana uğrayanlardan olmuştu.

[31] Bunun üzerine Allah, kardeşinin cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga göndermişti. (Bunu gören kardeş ise, kendi kendine) "bana yazıklar olsun! Şu karga gibi olmaktan ve kardeşimin cesedini örtüp gizlemekten mi acizim?" demiş ve (yaptığı işten) nedamet duyanlardan olmuştu.

[32] Bu yüzdendir ki, İsrailoğullarına, sebepsiz yere adam öldürmenin, yahut yeryüzünde fesat çıkarmanın karşılığı olmaksızın, kim bir kimseyi öldürürse, onun, insanları topluca öldürmüş olacağı, kim de bir kimseye hayat hakkı tanırsa, onun, insanlara topluca hayat vermiş olacağı (hükmünü) yazdık. Peygamberler'imiz, onlara (bu hususta) apaçık deliller de getirmişlerdi. Buna rağmen onların çoğu, bundan sonra da, yeryüzünde (kötülük çıkarmak hususunda) müsriflik ettiler.

30 Haset damarları iyice kabarmış ve içi kıskançlığın sebep olduğu kin ve düşmanlık duygularıyla dopdolu olmuş bir insanın yapamayacağı hiçbir kötülük yoktur. Bu gibi insanlarda, salim düşünce yollarını gösteren ve doğru ile eğriyi, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etme yeteneğini sağlayan akıl saf dışı edilmiş, bütün davranışlar, yalnız nefsin emir ve kontrolüne bırakılmıştır. Oysa nefis, insana kötülükten başka neyi emreder ki?! Hele o nefis, kıskançlığın sebep olduğu kin ve düşmanlık duygularıyla dopdolu iken.

İşte, kardeşinin kendisi hakkındaki iyi niyetine ve onu kötü bir fiili işlemekten alıkoymak için söylediği güzel sözlere ve vaz-u nasihata rağmen, bunları düşünüp değerlendirmek ve aklının işaret ettiği istikamette hareket etmek yerine, nefsinin emirlerine uyan talihsiz kardeş, diğerini öldürmüş ve böylece, hem dünyada hem de ahirette hüsrana uğrayanlardan olmuştur. Bu ne büyük bir hüsrandır ki, yeryüzünde haksız yere adam öldürme olayını, ilk defa başlatması ve onu âdet haline getirmesi sebebiyle, Hazreti Peygamber'in daha önce zikrettiğimiz bir hadisinde de ifade edildiği gibi, kendisinden sonra bu fiili işleyenlerin günahlarından bir hisse alması da kaçınılmaz olmuştur.

31 Katilin, büyük bir cüretle kardeşini öldürüp hayatına son verdikten sonra, onun hareketsiz kalan cesedini ne yapacağı hususunda herhangi bir fikre sahip olduğunu ileri sürmek, hemen hemen hiç mümkün değildir. Eğer bu iki kardeş, Adem'in (as) ilk iki oğlu ise, aralarındaki hadisenin vuku bulduğu güne kadar herhangi bir ölüm hadisesiyle karşılaşmamış olmaları kuvvetle muhtemeldir ve dolayısıyla ölen bir kimsenin cesedinin ne yapılacağı da onlar için meçhuldür. Ayet-i kerimenin delalet ettiği mana da bunu göstermektedir. Nitekim katil, kardeşini öldürdükten sonra, muhtemelen onun cesedi başında onu ne yapacağını bilmez bir halde iken, gözü, yeri eşelemekte olan bir kargaya ilişmiş ve onun bu hareketinden, toprağı kazıp cesedi oraya gömme fikrini edinmiştir. İşte o zaman cehaletinin ve acizliğinin ilk defa farkına varmış ve *"Bana yazıklar olsun! Şu karga gibi olmaktan ve kardeşimin cesedini örtüp gizlemekten mi acizim?"* diyerek dövünmüştür. Bu dövünme, yaptığı işin kötülüğünü ve çirkinliğini anlamış olan bir insanın pişmanlık çırpınışlarından başka bir şey değildir. Nitekim ayet-i kerimede buna da işaret edilmiş ve *"(yaptığı işten) nedamet duyanlardan olmuştu."* denilmiştir. Ancak onun duyduğu bu nedametin tövbe nedameti olduğunu gösterecek hiçbir işaret mevcut değildir. Her ne kadar Hazreti Peygamber, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 376) tarafından nakledilen bir hadisinde nedametin tövbe olduğunu bildirmişse de, onun böyle olması, sebebin Allah korkusu oluşuna bağlıdır. Allah korkusu olmadan ve fakat sadece yapılan işin kötü oluşundan dolayı duyulan nedamet hiçbir zaman tövbeye delalet etmez ve hiçbir zaman böyle bir nedamet de, kötü bir fiili ilk defa sünnet veya âdet haline getiren bir kimseyi onun vebalinden kurtarmaz.

32 İşte, yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız Adem'in (as) iki oğluyla ilgili bu kıssa, kalbi, kıskançlığın sebep olduğu kin ve düşmanlık duygularıyla dolu olan bir insanın neler yapabileceğini açık bir şekilde gözler önüne serdiği gibi, bu insanın, dünya ve ahirette uğrayacağı hüsranı ve acı akibeti göstermesi bakımından da büyük bir önemi hâizdir. Binaenaleyh önce, kendilerine okunup hatırlatılması emrolunan bu kıssadan Yahudilerin, sonra da diğer milletlerin ibret almaları ve kendilerini bu büyük hüsrana düşürecek davranışlardan sakınmaları gerekir.

Bu kıssanın özellikle kitap ehline ve dolayısıyla Yahudilere okunmasının emredilmesi ve önce onların bu kıssadan ibret almalarının istenmesi, bilhassa onların kendilerine gönderilen Peygamber'in bir kısmını öldürmeleri, bir kısmına da inanmamaları ve fırsat buldukça yeryüzünde fesat çıkarmaları sebebiyledir. Nitekim Yahudiler, geleceğini kendi kitaplarının da haber

verdiği son Peygamber Muhammed (sas.)'e de inanmamışlar ve hatta daha da ileri giderek onu öldürmeye çalışmışlardır. Yahudileri bu tür kötü ve çirkin davranışlara sevkeden amillerin başında, hasetin yol açtığı kin ve düşmanlık olduğu içindir ki Adem'in (as) iki oğlu kıssası onlara hatırlatılmış ve yine işledikleri bu tür cinayetler sebebiyle, haksız yere adam öldürmenin ve yeryüzünde fesat çıkarmanın cezalarının Yahudiler üzerine bir hüküm olarak yazıldığı bildirilmiştir. Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimesinde şöyle buyurmuştur: *"Bu yüzdendir ki, İsrailoğullarına, sebepsiz yere adam öldürmenin, yahut yeryüzünde fesat çıkarmanın karşılığı olmaksızın kim bir kimseyi öldürürse, onun, insanları topluca öldürmüş olacağı, kim de bir kimseye hayat hakkı tanırsa, onun, insanlara topluca hayat vermiş olacağı (hükmünü) yazdık."*.

Bir insan, ancak haklı bir sebebe istinaten öldürülebilir. Karşılığı olmaksızın veya belli bir sebebe istinad etmeksizin herhangi bir insanın öldürülmesi zulümdür; cinayettir. Bir insan hakkında ölüm hükmünün verilmesi, sonra da bu hükmün infaz edilerek o insanın öldürülmesi için var olması gereken haklı sebeplerin başında kısas gelir. Kısas, haksız yere öldürülen bir insana karşılık, onu öldüren kimsenin aynı şekilde öldürülmesi ve katil ile maktul arasındaki eşitliğin ve adaletin sağlanmasıdır. Eğer kaatil öldürülmez ve adalet sağlanmazsa, işlediği fiilin karşılığını görmemiş ve ve maktule zulmedilmiş olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bir taraftan haksız ve karşılıksız adam öldürmeyi haram kılıp bütün insanları bundan menederken, bir taraftan da haksız adam öldürenin kısas ile öldürülmesini ceza olarak emretmiştir.

Gerek Peygamberler'ini haksız yere öldürmeleri ve gerekse yeryüzünde fesat çıkarmaları sebebiyle haklarında ilk defa kısas hükmünün yazıldığı, başka bir ifadeyle, kendilerine kısasın farz kılındığı kavmin Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, bu surenin biraz ileride gelecek olan 45. ayetinde yine Yahudilerden söz ederken şöyle buyurmuştur:

"Biz Tevrat'ta, onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (olmak üzere kısası) farz kılmıştık. Keza (mümkün olduğu takdirde) yaralara karşı da kısas vardır"...

Tefsir ettiğimiz ayet-i kerimede ise, Allah Teâlâ, Yahudilere kısasın farz kılınmasına sebep olan haksız yere adam öldürmenin ve yeryüzünde fesat çıkarmanın büyük vebalini açıklamış ve bu vebalin, haksız yere bir adamı öldüren kimse için bütün insanları öldürmekle eş değerde olduğunu bildirmiştir. Bu hükmün, nazari olan ve sözde kalan bir hüküm olmadığı da, *ketebnâ alâ Benî İsraîl (İsrailoğullarına yazdık; farz kıldık)* denilerek açık ve kesin bir şekilde ifade edilmesinden anlaşılır. Buna göre, kim sebepsiz yere veya haksız yere adam öldürmenin, yahut yeryüzünde fesat çıkarmanın karşılığı olmaksızın bir insanı öldürürse, bu suç, Allah katında, bütün insanları öldürerek işlediği suç gibidir. Zira haksız yere öldürülen bir kişi ile, o kişinin temsil ettiği diğer bütün insanlar arasında hiçbir fark yoktur. Bir kişiyi öldürürken hak gözetmeyen kimsenin, diğer insanları öldürürken hakkı gözetmesi, elbette olacak şey değildir. Bunun en açık delili de, ayet-i kerimede gelen müteakip ibarelerdir. Bu ibarelerde, öldürme fiilinin tamamıyla zıttı olan bir fiil zikredilmiş ve bir insana hayat kazandıran kimsenin, bütün insanlara hayat kazandırmış gibi olacağı beyan edilmiştir. Zira bir insana hayat kazandırırken, o kimsenin sahip olduğu duygu, diğer insanlar karşısında da aynıdır ve bu duyguyu insan sevgisi olarak isimlendirmekte elbette hiçbir mahzur yoktur. Binaenaleyh ayet-i kerime bu yönden ele alınacak olursa, onda, insanlar arasındaki birlik ve beraberliğin korunması için, fertleri gerekli olan fiil ve davranışlara yönelten bir irşadın varlığını görmemek mümkün değildir. Zira cüzi de olsa bir kimsenin hakkını gözetmenin, bütün insanların hakkını gözetmek, yahut bunun aksine, cüzi de olsa bir kimseye zarar

vermenin, bütün insanlara zarar vermek manasına geldiği gözönünde bulundurulursa, ayet-i kerimedeki bu irşadın büyüklüğü kolayca anlaşılır. Kur'an-ı Kerim, işte bu çeşit ayetleri ve bu ayetlerdeki çeşitli irşadlarıyla her yönden mükemmel fertler ve dolayısıyla üstün cemiyetler yetiştirmeyi gaye edinmiş eşsiz bir kitaptır; bunu hiç kimse inkâr edemez.

İsrailoğullarına gönderilen bütün Peygamberler, Allah'ın üzerlerine farz kıldığı bu gibi konularda onları uyarmak ve doğru yola irşad etmek için apaçık deliller de getirmiş oldukları halde, onların çoğu bunlardan ibret almamış, aksine, Peygamberler de dahil olmak üzere gerek adam öldürmek ve gerekse yeryüzünde fesat çıkarmak hususunda aşırı gitmekten çekinmemişlerdir. Bu yüzdendir ki onlar, dünya ve ahirette Allah'ın lanetine uğramışlar, bu lanetin tabii bir neticesi olarak, hem dünyada hem de ahirette cezasını çekmeye müstehak olmuşlardır.

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

[33] Allah'a ve Peygamber'ine karşı savaş açanların ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışanların cezası, ya öldürülmek, ya asılmak, ya elleri ve ayakları çaprazlama kesilmek, yahutta bulundukları yerden sürülmektir. Bu ceza, onlar için dünyada iken rezillik ve rüsvaylıktır; ahirette ise, onlara son derece büyük bir azap vardır.

[34] Ancak (böylelerinin hak ettikleri cezayı) onlara takdir etmenizden önce, tövbe edenler, bundan müstesnadır. Zira biliniz ki Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, özellikle Yahudilere hatırlatılmasını emrettiği Adem'in iki oğluyla ilgili kıssayı anlatarak kıskançlığın sebep olduğu katl hadisesinin nasıl büyük bir suç olduğuna işaret etmiş ve haksız yere insan öldüren bir kimsenin, bütün insanları öldürmüş olacağını bildirerek bu büyüklüğün hududunu bütün açıklığıyla gözler önüne sermiştir. Yukarıdaki ayetlerinde ise, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açanlarla yeryüzünde fesat çıkaranlara uygulanması gereken cezaları açıklamıştır; ta ki bu cezaya çarptırılanlar, diğer insanlar için birer ibret olsun ve onların işledikleri bu çirkin ve kötü fiilleri bir daha işlemesinler.

Daha önce Yahudilere hatırlatılan kıssadan ve müteakiben insan öldürmenin ve yeryüzünde fesat çıkarmanın büyük vebalinden söz edildikten sonra, bu fiillere uygulanacak dünyevi cezanın açıklanması çok tabiidir ve ayetler arasındaki mantıki bağlantının en açık bir neticesidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[33] Allah'a ve Peygamber'ine karşı savaş açanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ya öldürülmek, ya asılmak, ya elleri ve ayakları çaprazlama kesilmek, yahutta bulundukları yerden sürülmektir. Bu ceza, onlar için dünyada iken rezillik ve rüsvaylıktır; ahirette ise, onlara son derece büyük bir azap vardır.

[34] Ancak (böylelerinin hak ettikleri cezayı) onlara takdir etmenizden önce, tövbe edenler, bundan müstesnâdır. Zira biliniz ki Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

33 Yukarıda da açıklandığı gibi, suçsuz olan bir insanı kasıtlı olarak öldürmenin ve yeryüzünde fesat çıkarmanın vebali çok büyüktür ve bu vebal, bütün insanları aynı şekilde öldüren bir kimsenin yüklendiği vebale denktir. Binaenaleyh böyle bir vebali yüklenmiş olan kimsenin ahirette göreceği azap da şüphesiz çok büyük olur ve bunun hududunu Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler ve Hazreti Peygamber'den nakledilen bazı sahih hadisler, bu konuya ışık tutacak bir manaya sahiptirler. Mesela Nisa suresinin 93. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Her kim bir mümini kasden öldürürse, cezası, içinde daimi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır".* Buhârî (*Sahih,* V. 182) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Nisa suresinin bu ayeti, kasıtlı olarak bir mümini öldüren kimse hakkında nazil olan en son ayettir ve bu ayetin hükmünü nesheden başka bir ayet nazil olmamıştır. Buna göre, bir müminin katili hakkındaki hüküm, bu ayete göre ebedi cehennem azabıdır.*

Allah ve Resulüne karşı savaş açanlarla yeryüzünde fesat çıkaranların dünyadaki cezalarına gelince, bunlar, ayet-i kerimede öldürülmek, asılmak, elleri ve ayakları çaprazlama kesilmek, yahutta bulundukları yerden çıkarılıp başka bir yere sürülmek şeklinde ifade edilmiştir ki, bu cezaların her biri, işlenen suçun büyüklüğüne veya derecesine göre hükmedilecek bir tertibe delalet eder. Bununla beraber, işledikleri suça uygun ceza henüz takdir olunup kesinleşmeden önce yaptıkları işten pişmanlık duyup tövbe edenler, Allah'ın afv-u mağfiretine mazhar olurlar.

Yukarıda da açıkladığımız gibi, ayet-i kerimenin kendinden önceki ayetlerle bağlantısı belli ve açıktır. Önceki ayetlerde Adem'in iki oğluyla ilgili kıssanın okunup hatırlatılması istenen kimseler, Ehl-i Kitap ve özellikle Yahudilerdir. Bu kıssada anlatıldığına göre, Adem'in iki oğlundan biri, kıskançlık sebebiyle diğerini öldürmüş, sonra da cesedini bir kuştan aldığı ilham ile toprağa gömmüştür. Aynı kıskançlık halleri ve haksız yere aynı insan öldürmeler Yahudilerde de vuku bulduğu için Allah Teâlâ, bu şekilde adam öldürmeyi ve yeryüzünde fesat çıkarmayı onlara haram kılmış ve karşılıksız bir insan öldürmenin bütün insanları toptan öldürmeye denk tutulaca-

---

* Nisa suresinin yukarıda zikrettiğimiz 93. ayetinin tefsirini yaparken (Bkz. II. 526529-) İbn Abbas'ın yukarıdaki görüşüne ve Hazreti Peygamber'den nakledilen ve sıhhatinden şüphe edilmemesi gereken bazı hadislere de işaret etmiştik. Bu hadislerden özellikle birinde (Ahmed İbn Hanbel, *Müsned, IV. 99; en-Nesâ'î, Sünen,* VII. 81; Ebû Davud, *Sünen,* 1merin şöyle buyurduğu görülmektedir: *"Mümkündür ki Allah, bütün günahları bağışlar; yalnız kafir olarak ölen adamla, bir mümini kasten öldüren adamın günahları müstesna; (onları asla bağışlamaz)".* Bizim, Kur'an ayetlerine ve Hazreti Peygamber'den nakledilen sahih hadislere istinaden yaptığımız bu açıklamanın altına Din İşleri Yüksek Kurulu bir not ekleyerek bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. Bu notun baştarafında şöyle denilmektedir: "Yukarıda müellif tarafından da belirtildiği üzere, İbn Abbas ve onun görüşüne katılanlara göre bir Müslümanı kasten öldüren kişinin tövbesi kabul edilmez. O kişi ebedi olarak cehennemde kalır. Ancak cumhurun (İslam bilginlerinin çoğunluğunun) görüşü bu değildir..." Din İşleri Yüksek Kurulu, notuna bu sözlerle başladıktan sonra, Allah Teâlâ1günahları dilediği takdirde bağışlayacağına dair genel anlamda bazı delillere işaret etmişse de, özel olarak kasten adam öldüren bir kişinin de bağışlanabileceğine delalet eden herhangi bir ayet veya hadis zikretmemiştir; çünkü bu manada ne bir ayet ve ne de bir hadis vardır. Bununla beraber kasden adam öldüren bir kimsenin ebediyyen cehennemde kalacağına dair ayetler bulunduğu gibi, bunların hiç bağışlanmayacağına delalet eden hadisler de vardır ve biz bunları mezkur ayetin tefsirinde zikretmiştik= =Din İşleri Yüksek Kurulu notunda, katilin de bağışlanabileceğine delalet etmek üzere Nisa suresinin *"Allah, kendisine şirk koşulmayı asla affetmez; bunun dışındaki günahları ise, dilediği kimse için bağışlar."* mealindeki 48 ve 116. ayetlerini de zikretmiştir. Oysa biz, bu notun beş-on satır yukarısında Nisa suresinin aynı ayetine işaret etmiş, sonra da notta hiç değinilmeyen şu ifadelere yer vermiştik: "Ancak müfessirlerin İbn Abbas'tan naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, Nisa suresinin bu ayeti, şu anda tefsir ettiğimiz (93.) ayetten altı ay önce nazil olmuştur ve son nazil olan ayet tarafından tahsis olunmuştur. Yani Allah Teâlâ, şirk dışındaki günahları dilediği kimse için bağışlar. Fakat O'nun, şirkle birlikte bağışlamayacağı bir günah daha vardır; o da kasten adam öldürmektir. Nitekim yukarıdaki (93.) ayetinde Allah Teâlâ, bir mümini kasten öldüren kimsenin cezasını ebediyyen içinde kalacağı cehennem olarak tayin etmiştir ki, yine Buhârî (*Sahih,* V. 182)' nin İbn Abbas1 Nisa 93'ün tefsirinde ileri sürdüğümüz bu delil ve görüşlere, bir de Hazreti Peygamber'in *"Mümkündür ki Allah bütün günahları bağışlar; yalnız kafir olarak ölen adamla, bir mümini kasden öldüren adamın günahları müstesna.."* mealindeki hadisi eklenecek olursa, bu konudaki delillere müstenid görüş tebeyyün etmiş olur. Bu görüşün iptali ise, "Allah, dilerse bütün günahları bağışlar." şeklinde genel anlamda ileri sürülecek bir ifade ile değil, fakat "Allah, dilerse kasten adam öldüren kimseyi de bağışlar." manasına uygun bir nassla mümkün olur ki, böyle bir nass da mevcut değildir.

ğını ve ahirette katilin buna göre cezalandırılacağını apaçık beyan etmiştir. Bunu takip eden yukarıdaki ayetlerinde ise, Allah ve Resulüne karşı savaş açanlarla yeryüzünde fesat çıkaranlara dünyada verilecek cezalar açıklanmıştır ki bunlar: öldürülmek, asılmak, el ve ayakları çaprazlama kesilmek veya sürülmek gibi cezalardır.

Birbirini takip eden bu ayetlerde sözü edilen cezaların, Yahudilerle ilgili olduğu kadar Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmış, haksız yere adam öldürmüş ve yeryüzünde fesat çıkarmış bütün insanlarla da ilgili olduğuna şüphe yoktur. Hüküm umumidir ve herkesi şamildir. Nitekim tefsirini yaptığımız bu ayetin nüzulü ile ilgili olarak sahih hadis kitaplarında nakledilen sebepler de bunu teyit etmektedir. Buhârî (*Sahih,* I. 64; V. 188), Müslim (*Sahih,* III. 1296-1298) ve Ebû Davud (*Sünen,* II. 443-444) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Medine'ye, Hazreti Peygamber'in yanına Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir cemaat gelmiş ve Hazreti Peygamber'e biat ederek Müslüman olmuşlardı. Ancak bunlar, Medine'de kısa bir süre kalmışlardı ki, bir karın ağrısına yakalanmışlar, Hazreti Peygamber de onları, Beytu'l-Mal'a ait develerin bulunduğu bir yere göndermiş ve deve sütü ile idrarlarından içip iyileşmelerini istemişti. Ne var ki onlar, Hazreti Peygamber'in tavsiyesine uyup bunları içtikten ve iyileştikten sonra, deve çobanlarını öldürmüş, develeri de alıp gitmişlerdi. Haber Hazreti Peygamber'e ulaşınca, arkalarından hemen bir seriyye çıkarmış ve onları yakalatıp getirmişti. Yaptıklarının cezası olmak üzere de, bu haydutların el ve ayakları çaprazlama kesilmiş, gözleri de çıkarılıp Medine dışında bir yere atılmışlardı.

Gözlerinin çıkarılması ise onların deve çobanlarına yaptıkları şeyin karşılığı idi; çünkü onlar da deve çobanlarının gözlerini çıkarıp develerle birlikte kaçmışlar, sonra da İslam'dan dönüp irtidat etmişlerdi. Yine bu rivayetlerden öğrenildiğine göre, bu hadiseden sonra, *"Allah'a ve Resulüne karşı savaş açanlar "* ayeti nazil olmuştur.

Nitekim haberi Enes'ten rivayet edenlerden biri olan Ebû Kılâbe, bu haydutlar hakkında şöyle demiştir: "İşe bunlar, hırsızlık etmişler, insan öldürmüşler, imandan sonra tekrar küfre dönmüşler ve Allah ve Resulüne karşı savaş açmışlardır". (Buhârî, *Sahih,* I. 64; Ebû Davud, *Sünen,* II. 443).

Ayetlerin sebeb-i nüzullerinden söz ederken, bizim sık sık tekrar ettiğimiz bir görüş vardır: Bir ayetin nüzulü için her zaman tek bir hadisenin vuku bulması şart değildir. Şüphesiz bazan tek bir hadise bir ayetin nüzulüne sebep olabilir. Fakat bazan da, illetleri birbirine benzer ayrı ayrı hadiseler de bir ayetin nüzulüne sebep olmuştur. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, üzerinde durduğumuz ayet-i kerimenin, daha önce kendilerinden söz edilen Ehl-i Kitap ile ve bilhassa Yahudilerle ilgili olduğu hiçbir surette inkâr edilemez. Zira bu ayet-i kerimenin nazil olduğu sıralarda Medine civarında yaşayan Yahudilerin, kendi içlerinden çıkacağını umdukları yeni Peygamber'in Araplar içinden çıkması sebebiyle şiddetli bir kıskançlık krizine yakalandıkları ve bu kıskançlığın içlerine doldurduğu kin ve düşmanlıkla, başta Hazreti Peygamber olmak üzere diğer Müslümanlar aleyhinde faaliyetlere giriştikleri bilinen hususlardandır. Ehl-i Kitap'tan olmalarına rağmen, Müslümanlara karşı müşriklerle işbirliği yapmaktan da çekinmeyen bu haydutların, yeryüzünde fesat çıkardıkları, Hazreti Peygamber'i de öldürmeye teşebbüs ettikleri, Kur'an-ı Kerim'in beyanıyla sabittir. Gerçek böyle olunca, Ademoğullarında kıskançlığın sebep olduğu öldürme olayının ve akibetinin, ibret almaları için Yahudilere anlatılması; fakat bundan ibret almayıp adam öldürmeye ve yeryüzünde fesat çıkarmaya devam etmeleri halinde, kendilerine tatbik edilecek cezaların ayet-i kerimede görüldüğü şekliyle tespiti çok tabiidir. Fakat yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu cezalar, sadece Ya-

hudilerle ilgili olmayıp Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmış, adam öldürmüş ve yeryüzünde fesat çıkarmış bütün insanlarla ilgilidir ve hepsini de şamildir. Bu itibarla Ukl ve Ureyne kabilelerine mensup olan kişilerin Medine'deki davranışlarının da, bu ayetin nüzulünü gerektiren sebeplerden biri olmasına hiçbir şey engel teşkil etmez. O halde ister Yahudi, Hıristiyan veya Müslüman olsun, ister herhangi bir kabileye mensup bulunsun, kim, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açar, veya yeryüzünde fesat çıkarırsa, onun cezası, işlediği suça göre ya öldürülmek, ya asılmak, ya elleri ve ayakları çaprazlama kesilmek yahut bulundukları yerden sürülmektir.

Ayet-i kerimenin, Ukl ve Ureyne kabîlelerine mensup bazı kişiler tarafından çıkarılan bir hadiseyle irtibatını reddetmek için, başta Kütüb-i Sitte olmak üzere birçok hadis kitabında yer alan bu haberin sıhhatinin kuşkulu olduğunu ileri sürüp onu inkâr etmeye hiç gerek yoktur. Hele "âlemlere rahmet olarak gönderilen Allah elçisinin, günahları ne olursa olsun, bir cemaatın ellerini ayaklarını kestirip gözlerini oydurarak, acıların içinde kıvranır, susuzluktan da bağrı yanar biçimde ölüme terkedeceğini sağduyu kabul etmez." gibi birtakım sözlerle duygu sömürücülüğü yaparak ayet-i kerimedeki İlahî emri vahşet telakkî edenlere de itibar etmemek gerekir. Allah Teâlâ, bu ayetinde, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açan ve yeryüzünde fesad çıkaran kimselerin, öldürülmelerini, yahut asılmalarını, yahut çaprazlama el ve ayaklarının kesilmesini, yahutta bulundukları yerden sürülmelerini emreder de, Peygamber'i, Rabbinin bu emrini, Allah ve Resulüne karşı savaş açmış bazı mürtedlere tatbik ederse, bu, vahşet mi sayılır? Yahut Hazreti Peygamber, "vahşettir" diyerek Rabbinin emrini tatbik etmekten çekinebilir mi? Onun bu haydutlara tatbik ettiği cezayı, "sağduyu kabul etmez." diyerek inkâr edenlerin sağduyuları nasıl bir sağduyudur? Bunu anlamak mümkün değildir.

Ukl ve Ureyne kabilelerine mensup haydutların yaptıkları işlerle ilgili yukarıda zikrettiğimiz haber, Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Nesâ'î, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed İbn Hanbel gibi tanınmış hadis imamları tarafından kitaplarında nakledilmiştir. Haberin, Enes İbn Mâlik, Abdullah İbn Ömer, Ebû Hureyre, Aişe ve Câbir (r.anhum.) gibi sahabi ravileri vardır ve bu sahabilerden de birçok tabii haberi nakletmişlerdir. Haberde bazı rivayet farklarının bulunması, haberin sıhhatinden şüphe edilmesi için hiçbir sebep teşkil etmez; aksine bu ihtilaflar, haberin bir aslı bulunduğunu teyit ederler. Nitekim yukarıda isimlerine işaret ettiğimiz hadis imamları da haberi çeşitli yönlerden kitaplarında nakletmişler, fakat hiçbiri, o haberden şüphe ettiğini gösterecek bir imada bulunmamıştır. Buna rağmen Ebû Kılâbe'nin, haklarında "İşte bunlar, hırsızlık etmişler, insan öldürmüşler, imandan sonra tekrar küfre dönmüşler ve Allah ve Resulüne karşı savaş açmışlardır." diye tavsif ettiği kimseleri, Hazreti Peygamber'in, kısas da dahil Rabbinin emrettiği cezaları tatbik ederek öldürtmüş olmasını sağduyuya aykırı bulmak, sonra da sahih hadis kitaplarında nakledilen bu haberi ahad haberlerdendir diye reddetmek olacak bir şey değildir bu!

Ayet-i kerimede öldürülmek, asılmak, çaprazlama el ve ayakların kesilmesi ve sürülmek şeklinde zikredilen bu ağır cezaların tatbik edileceği suçlar, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açma ve yeryüzünde fesat çıkarma suçlarıdır. Allah'a karşı savaş, silahla yapılacak bir savaş olamayacağına göre, "savaş" tabirinin mecazi manada kullanıldığı anlaşılır. Buna göre, Allah'a karşı açılan savaş, O'nun emir ve nehiylerine muhalefet etmek ve O'nun dininden çıkmaktır. Nitekim Bakara suresinin 279. ayetinde, Allah ve Resulüne karşı savaş açmak bu manada kullanılmıştır. Bir önceki ayette *"Ey iman edenler! Eğer gerçekten mümin iseniz, Allah'tan korkun ve ribadan geri kalanı bırakın."* denildikten sonra, bu em-

re muhalefetin savaş manasına geldiği belirtilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Fakat bunu yapmazsanız, Allah'a ve Resulüne karşı savaşa girdiğinizi bilin"...*

Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmak, onların emir ve nehiylerine bilerek ve açıkça muhalefet etmek manasına geldiğine göre, bu muhalefet, ayet-i kerimedeki hüküm gereğince cezalandırılır ve muhalefetin şekil ve derecesine göre zikredilen cezalardan biri verilir. Nitekim Ebû Bekr'in hilafetinde zekat vermekten imtina eden bazı Müslüman kabilelere savaş açılması, bu ceza tatbikinin en güzel örneklerinden birini teşkil eder. Usame ordusunun Şarki Ürdün'e doğru hareket ettiği bir sırada, Esed, Gatafan ve Tayy kabilelerine mensup bir heyet Medine'ye gelerek kendilerinin zekat vermekten muaf tutulmalarını istemişlerdir. Ebû Bekr, tabiatıyla onların bu isteklerini reddetmiş ve zekat vermedikleri takdirde kendileriyle savaşacağını bildirmiştir. Bazı sahabilerin araya girip onları İslam'a alıştırıncaya ve kalplerindeki iman kuvvetleninceye kadar kendi hallerine bırakılmaları yolundaki teklifleri de hiçbir fayda sağlamamış, onu savaş fikrinden döndürmemiştir. Zira ona göre en doğru hareket, zekat vermeyenlerle dövüşmek ve kılıçla onları yola getirmekti. Hatta Ömer İbnu'l-Hattab'ın, "Bana, düşmanla şehadet kelimesini söyletinceye kadar dövüşmem emredildi. Bunu söyledikleri zaman, canlarını ve mallarını korumuş olurlar." mealindeki Hazreti Peygamber'in bir hadisini hatırlatarak "Bu kabileler, şehadet kelimesini söyledikleri halde, onlarla yine dövüşecek misin?" demesine de, "Allah'a yemin ederim ki, O'nun elçisine verdikleri ıkal'i (zekat olarak alınan hububat torbasının ipini) bile vermekten imtina etseler, onlarla yine dövüşürüm." cevabını vermiştir. Ebû Bekr, Allah'ın bir emrini yerine getirmek istemeyen bu kabileleri cezalandırmak için harekete geçtiği zaman, diğer sahabiler de onu takip etmişler ve çok geçmeden onun kararındaki isabeti görmüşlerdir. Zira unutmamak gerekir ki, bir duvarda açılan gedik, hemen tamir edilip giderilmezse, onun giderek büyüdüğü ve bir gün ortada duvardan eser kalmadığı görülür. Bunun gibi, İslam'dan verilen her taviz, ondan bir şeylerin yok olmasına sebep olur ve neticede, artık kendisinden taviz verilecek din diye bir şey kalmaz. İşte bu sebepledir ki Kur'an-ı Kerim, dinden dönüp küfrü seçenler ve ifsat hareketleriyle dini yıkmak isteyenler için caydırıcı ağırlığı olan şiddetli cezalar getirmiş ve bunların tatbik edilmesini emretmiştir. Bu emirlerin tatbiki gerektiği zaman, Hazreti Peygamber bunları tatbik etmekte tereddüt göstermemiş, ashabından hiçbiri de, onun bu davranışını sağduyu (!) ya aykırı bir vahşet telakki etmemiştir.

İslam ulemasının büyük çoğunluğuna göre bu ayet-i kerime, Ukl ve Ureyne kabileleriyle ilgili yukarıda zikrettiğimiz haberin de delalet ettiği gibi, *kuttâu't-tarîk* (yol kesenler) ve muharipler hakkında nazil olmuştur. Nitekim haberde zikri geçen bu kişiler, önce Müslüman olup Hazreti Peygamber'i ve ashabını kandırmışlar, fırsatını bulunca da, devlet malı develeri ele geçirip bekçilerini öldürmüşler, sonra da İslam'ı terkederek müşrik olan kabîlelerine dönmüşlerdir. Hazreti Peygamber bunları yakalatıp Medine'ye getirttikten sonra da, Şûrâ suresinin 40. ayetinde yer alan *"Bir kötülüğün cezası, misliyle bir kötülüktür..."* hükmü gereğince amel etmiş ve onları, onların deve çobanlarını öldürdükleri şekilde cezalandırmıştır.

Ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi, ister öldürülmek olsun, ister asılmak olsun, ister el ve ayakların çaprazlama kesilmesi olsun ve isterse bulunduğu yerden sürülmek olsun, Allah ve Resulüne karşı savaş açanlarla, yeryüzünde fesat çıkaranlara tatbik edilecek her bir ceza, diğer Müslümanlara ibret olması için son derece büyük bir zillet ve rüsvaylıktır. Bunların ahirette görecekleri azap ise, dünyada herhangi bir şeyle kıyaslanamayacak kadar büyük ve şiddetlidir.

34 Ne var ki Allah Teâlâ, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkaran kimselerin dünyadaki cezalarını beyan ettikten, ahirette ise, uğrayacakları en büyük azabı haber verdikten sonra, bunlardan yakalanıp da haklarındaki cezaî hükmün tatbikinden önce tövbe edip doğru yolu bulanları, bu cezalardan istisna etmiştir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, bu tövbekarların, tövbelerinde samimi olmaları, yani yaptıkları işin kötülüğünü ve çirkinliğini bilip anlamış olarak ve tövbeden sonra da aynı fiilleri bir daha işlememek üzere tövbe etmiş olmaları gerekir. Ceza korkusu ile tövbe edip kendilerini cezadan kurtaran, sonra tekrar aynı fiilleri işlemeye devam edenlerin tövbelerine hiçbir surette itibar edilmez. Bazen ceza korkusu ile de olsa, Allah ve Resulüne karşı savaşmaktan, veya yeryüzünü ifsat etmekten vazgeçen bazı kimseler, bu davranışlarıyla kendilerini dünyevi cezadan kurtarmış olsalar bile, ahiretteki akibetleri Allah'ın meşiyyetine kalır; yani Allah dilerse onlara yaptıklarının karşılığı kadar azap eder; dilerse onları bağışlar. Ayet-i kerimede, Allah'ın çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğuna işaret edilmesi, bunların azaptan çok bağışlanmaya daha yakın olduklarını gösterir.

Tövbekarların kimler olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.. Bazılarına göre bunlar, kafir oldukları halde Allah ve Resulüne karşı savaş açan, Müslümanlar arasında fesat çıkarıp kargaşaya ve kan dökülmesine sebep olan, sonra da yakalanmazdan önce, küfürden, Allah ve Resulü ile savaşmaktan ve fesat çıkarmaktan tövbe edip İslam'a girenlerdir. Taberî'ye göre, İbn Abbas, İkrime, el-Hasanu'l-Basrî, Mücâhid ve Katade'den nakledilen bu görüş, aslında küfrü terkedip İslam'a dönenler için mutlaktır ve başka türlü olması da mümkün değildir. Çünkü İslam, kendisine girenlerin geçmiş her türlü kirini ve pisliğini temizler; onda geçmişinden eser bırakmaz.

Diğer bazılarına göre de bunlar, muhariplerdir. Bunlar, Allah ve Resulüne karşı savaş açtıktan, yeryüzünde fesat çıkarıp kan döktükten ve mal gasp ettikten sonra, yakalanmadan tövbe ettikleri takdirde üzerlerine ceza tatbik edilmez. Müfessirler buna misal olarak, Basra halkından Hârise İbn Bedr et-Temîmî'yi zikrederler. Bu şahıs, Hazreti Alî'nin hilafeti zamanında, Allah ve Resulüne karşı savaş açmış bir asi idi. Sonradan tövbekar olup, Hasan İbn Ali ve İbn Cafer'den Halife Ali nezdinde şefaatçi olarak kendisi için ondan eman istemelerini talep etmiş; fakat onların buna yanaşmamaları üzerine Said İbn Kays'a gitmiş ve aynı şeyi ondan istemişti. Hârise'nin bu isteğini kabul eden Said, Hazreti Ali' ye gelmiş ve ona: "Ey müminlerin emiri! Allah ve Resulüne karşı savaş açanların cezası nedir?" diye sormuş, Hazreti Ali de bu iki ayeti okumuştur. Bunun üzerine Said: "Bu tövbe eden, Hârise İbn Bedr olsa da bağışlanır mı?" demiş, Hazreti Ali "evet" deyince, Said, Hârise'nin tövbe ettiğini ve eman dilediğini anlatmış, sonra da Hârise' yi onun huzuruna getirmiştir. Hârise, Hazreti Ali' ye biat etmiş, o da onun biatini kabul edip ona bir eman mektubu yazmıştır.

Netice olarak, yukarıda tefsirine çalıştığımız iki ayet, İslam ülkesinde ve Müslümanlar arasında yaşayarak silah güçü ile insanları tehdit eden, zaman zaman kan döküp can alan ve mal gasbeden, terör ve anarşi ile güven ve asayişi ihlal eden kimselere hastır. Devlet idaresini ellerinde bulunduran kimselerin bunları takip ederek yakalamaları ve ayet-i kerimede zikredilen fiillerine uygun cezalardan biriyle cezalandırmaları gerekir. Eğer bunlar yakalanmadan önce, yaptıklarından nadim olarak tövbe ederlerse, artık onlara dokunulmaz. İşledikleri suçun uhrevi cezası ise, Allah'a aittir. O, dilerse cezalandırır; dilerse bağışlar. Fakat O'nun da kulları için çok merhamertli ve çok bağışlayıcı olduğunu unutmamak gerekir.

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُٓوا اِلَيْهِ الْوَسِيْلَةَ وَجَاهِدُوا فِيْ سَبِيْلِهٖ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٣٥﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لِيَفْتَدُوْا بِهٖ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا
تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا ۡ وَلَهُمْ عَذَابٌ
مُّقِيْمٌ ﴿٣٧﴾

35 Ey iman edenler! Allah'tan korkun; sizi O'na yaklaştıracak vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz.

36 Küfredenler ise, yeryüzünde bulunan şeylerin hepsi ve onunla birlikte bir de o kadarı, kıyamet gününün azabına karşılık fidye vermeleri için onların olsa, bu, kendilerinden kabul olunmaz. Onlar için elim bir azap vardır.

37 Onlar ateşten çıkmak isteyeceklerdir; fakat oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.

Allah Teâlâ'nın, daha önce üzerinde durduğumuz ve tefsirini yapmaya çalıştığımız ayetlerinde, Ehl-i Kitap'tan ve özellikle de Yahudilerden söz ederek onların iman çizgisinden nasıl saptıklarını ve bu yüzden nasıl küfre nisbet edilerek İlahî lanete müstehak olduklarını açık ve kesin ifadelerle ortaya koyduğunu unutmak elbette mümkün değildir. Yine bu surenin 11. ayetinde, *"Ey iman edenler! Bir kavmin ellerini size uzatmaya (ve Peygamber'i öldürmeye) kalkışıp da, onların ellerini sizden çektiği andaki Allah'ın üzerinizde olan nimetini hatırlayın."* denilirken, kastedilen kavmin, daha önce öldürdükleri Peygamberler gibi Hazreti Peygamber'i de öldürmek isteyen Yahudiler olduğu malumdur. Bunu takip eden ayetlerde ise, onlardan kimlikleri de açıklanarak söz edilmiş ve *"Allah, İsrailoğullarından da söz almıştı... Ne var ki, onların, verdikleri sözü bozmuş olmaları dolayısıyla, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı yaptık. (Ellerindeki Tevrat'ta) kelimeleri yerlerinden değiştirip tahrifat yapmışlar ve (kitaptan) kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı. Nitekim içlerinden çok azı dışında, onların hainliklerine hâlâ muttali olabilirsin..."* denilmiştir. Daha sonra Hıristiyanlardan söz edilerek, onların da Yahudiler gibi Allah'a verdikleri sözden nasıl döndükleri ve Meryem oğlu Mesih İsa'yı nasıl Allah'ın oğlu sayıp onun Allah'ın ta kendisi olduğunu iddia ettikleri anlatılmıştır. Yahudi ve Hıristiyanlar bu halde iken, onların bir de kalkıp *"Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz."* diyerek böbürlenmelerine dikkat çekilmiş, sonra da Yahudilerin, Mısır'dan çıkışlarında Peygamberler'i Musa ile olan münasebetleri anlatılarak ona karşı olan inançsızlıkları ve isyanları bütün açıklığıyla gözler önüne serilmiştir. Aşırı derecedeki kıskançlığın yol açtığı kin ve düşmanlıkla Yahudilerin Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara karşı takındıkları düşmanca tavır sebebiyle, ibret almaları ve bu düşmanlıktan vazgeçmeleri için Adem'in iki oğlu arasında cereyan eden kıtal hadisesi anlatılmış, daha sonra da, Allah ve Resulüne karşı savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkaranlara tatbik edilmesi gereken cezalar açıklanmıştır.

Görüldüğü gibi, gerek Yahudiler ve gerekse Hıristiyanlar, kendilerine Peygamberler gönderilmiş ve kitap verilmiş olmalarına rağmen, imanı kalplerine bir türlü yerleştirememiş, belki aralarında çok azı müstesna, hep küfür içinde yaşamışlardır. Bu ise, şüphesiz, Allah'tan korkmayanların işidir. O halde:

[35] Ey iman edenler! Allah'tan korkun; sizi O'na yaklaştıracak vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz.

[36] Küfredenler ise, yeryüzünde bulunan şeylerin hepsi ve onunla birlikte bir de o kadarı, kıyamet gününün azabına karşılık fidye vermeleri için onların olsa, bu, kendilerinden kabul olunmaz. Onlar için elim bir azap vardır.

[37] Onlar ateşten çıkmak isteyeceklerdir; fakat oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.

35 İman, şüphesiz, Allah'tan korkmayı gerektiren bir inanç halidir. Allah'tan korkmak ise, O'nun gazabından ve azabından korkmak manasındadır. İnsan, ancak iman sahibi olduğu zaman Allah'ın dinine ve şeriatına muhalefet etmekten çekinir; çünkü bilir ki Allah'ın dinine ve şeriatına muhalefet, O'nun gazabına ve azabına sebep olur. Bundan dolayı ey iman sahipleri, daha önce küfürleri ve isyanları çeşitli yönlerden size anlatılan Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmayın. İmanınızın bir gereği olarak, Allah'ın dinine ve şeriatına aykırı davranışlarla O'nun gazabını üzerinize celbetmekten ve kendinizi kıyamet günü O'nun azabına mahkum etmekten sakının. Aksine sizi O'na yaklaştıracak ve size O'nun rızasını kazandıracak vesile arayın. Şüphesiz iman ve imanın tabii bir neticesi olan Allah korkusu, her insanın sahip olması gereken ilk ve en önemli özelliktir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, bu korku, insanın elini ayağını bağlayan, yahut onu dondurup hareketsiz bırakan bir engel olmamalıdır. İmanın ve Allah korkusunun tabii bir neticesi olarak insan, şüphesiz, Allah'ın nehyettiği kötü ve çirkin davranışlardan çekinirken, emrettiği fiilleri de eksiksiz yapmaya çalışır. Fakat bunun da ötesinde, Allah'tan kendisine daha çok sevap kazandıracak amelleri bulup işlemeye gayret eder ve bu gayretle Allah korkusunu, bütün benliğini kaplayan bir sevgi ve muhabbet halesine dönüştürür.

Ayet-i kerimede zikredilen *vesile* kelimesi, lugatta, kendisiyle bir maksuda ulaşılan şeydir. Buna uygun olarak ayet-i kerimedeki manası, işlendiği takdirde, onu işleyen insanı Allah'a yaklaştıran ve ona Allah'ın rızasını kazandıran ameldir. Ancak *vesile*'nin Hazreti Peygamber'den rivayet edilen sahih hadislerde bir manası daha vardır ki, bu mana ayetin tefsirinde açıkladığımız manadan çok farklıdır. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* III. 354), Buhârî (*Sahih,* I. 152) ve *Sünen* sahiplerinin Câbir İbn Abdullah'tan naklettiklerine göre Hazreti Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur. *"Her kim ezanı işittiğinde: Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi olan Allahım! Muhammed'e vesile'yi ve fazileti ver ve onu, kendisine vaadettiğin Makam-ı Mahmud üzere ba'set, derse, kıyamet günü ona şefaatim vacip olur".*

Aynı hadisin Abdullah İbn Amr İbni'l-As'tan gelen rivayetinde *vesile* kelimesinin Hazreti Peygamber tarafından açıklanmış manasını da görmek mümkündür. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 168, 265, 365; III. 83), Müslim (*Sahih,* I. 288) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bu hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Müezzini işittiğiniz zaman, onun söylediğini aynen tekrar edin; sonra da bana salât ve selâm getirin. Zira kim bana bir salat-u selam getirirse, Allah da ona, on katını getirir. Sonra da benim için vesile isteyin. Zira vesile, cennetteki bir makamdır ki, ancak Allah'ın kullarından birine layıktır ve o kul da ben olmak isterim. Her kim benim için vesile dilerse, ona şefaat vacip olur".*

Hazreti Peygamber'in bu hadisinde de açıklandığı gibi *vesile,* cennetin en yüksek makamıdır. Her kim, Allah'tan, bu makamın Hazreti Peygamber'e verilmesi için dua ve niyazda bulunursa, Hazreti Peygamber de o kimse için şefaatte bulunur ki, bu da, onun mükafatıdır; çünkü şefaat de bir çeşit duadır.

Allah Teâlâ, müminlere, kendisinden korkmalarını ve kendisine yaklaştırıp rızasını kazandıracak olan esbaba tevessül etmelerini emrettikten sonra, kurtuluşa ermenin başlıca çaresi ola-

rak da, onlardan, kendi yolunda cihad etmelerini istemiştir. Allah yolunda cihad, aslı hak, hayır ve fazilet olan dinin müdafaası için cehd ve gayret sarfetmek ve nefsi, bu cehd ve gayret için zorlayarak onun isteklerine kul ve köle olmamaktır. Bu manada insan, hem kendi içine yerleşmiş olan ve kendisini Allah'ın emir ve nehiylerine değil; fakat kendi emir ve nehiylerine uymaya zorlayan iç düşman "nefis" ile mücadele etmek, hem de Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmış ve aslı, iman ve İslam olan dinlerini ortadan kaldırmayı gaye edinmiş dış düşmanlarla veya kafirlerle dövüşmek zorundadır.

Hazreti Peygamber, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, II. 260, 333, 354), Müslim (*Sahih*, IV. 2174) İbn Mâce dışındaki *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisinde *"Cennet, mekârih (nefse hoş gelmeyen şeyler) ile örtülmüştür; cehennem de (nefse hoş gelen) şehvetlerle kuşatılmıştır."* buyurmuştur. Bu hadisin de delalet ettiği gibi, insan, gerçek manada kurtuluşa ermek için daima nefsiyle mücadele etmek ve her ne şekilde olursa olsun ona karşı galip gelmek zorundadır. Allah'ın emir ve nehiyleri, nefsin hiçbir zaman hoşlanmadığı, kerih gördüğü ve her fırsatta uzaklaşmak istediği birtakım tekliflerdir. Ne var ki cennet, nefsin hor gördüğü bu tekliflerle kuşatılmıştır ve oraya giriş ancak bunlarla mümkün olabilecektir. Bu ise, insanın nefsine karşı cihad açmasını gerektiren bir iştir.

Nefsin hoşlandığı ve her fırsatta peşinden koştuğu şehvetler ise, mal, mülk ve para hırsından kaynaklanan karın şehvetiyle, karşı cinsten olan insanların birbirlerine karşı duydukları cinsiyet şehvetinden ibaret olup çepeçevre cehennemi kuşatmışlardır. Nefis, insanı bu şehvetlerle aldatıp meşgul ederken, onu cehenneme sürüklediğini de unutmamak ve onun isteklerine uymamak gerekir. Bu da, aynı şekilde, nefse karşı savaş açılmasını gerektiren bir iştir. Netice olarak insan, daima hakkın, hayrın ve faziletin müdafaasında bulunmak ve bunlar için iç ve dış düşmanlara karşı daima savaşmak zorundadır. Zira kurtuluş buna bağlıdır. Bu da, insanın, nefsini sahih iman ve salih amel ile terbiye ederek kendisini Allah'a yaklaştıracak ve O'nun rızasını kazandıracak vesaili arayıp bulmasıyla mümkün olur. Felaha kavuşmanın veya kurtuluşa ermenin başka bir yolu yoktur.

36 Hele kafirlerin zannettikleri gibi, fidye ödeyip kurtuluşa ermek hiç mümkün değildir. Nitekim yeryüzünde bulunan her şey kafirlerin malı olsa, bu mala bir o kadarı daha eklenip çoğaltılsa sonra da kafirler sahip oldukları bu malın hepsini, kıyamet günü görecekleri azaptan kurtulmak için fidye olarak vermek isteseler, bu fidye, kendilerinden asla kabul edilmez ve kendilerini cehennem azabından asla kurtaramazlar. Zira gerçek manadaki felah veya kurtuluş, para ile, mal veya mülk ile satın alınamaz. Kurtuluşun yegâne çaresi, nefis terbiyesidir. Şems suresinin 9. ayetinde de belirtildiği gibi, *"Nefsini temizleyen iflah olur; onu günah ile örtüp gizleyen ise, hüsrana uğrar"*. Kafirler, nefislerinin esîri olarak hakkı ve hayrı inkâr etmişler, küfür içinde yaşamayı kurtuluşun kendisi saymışlardır. Bu yüzden de en şiddetli azaba müstehak olmuşlardır. Kıyâmet günü bu azabı mutlaka göreceklerdir.

37 Hak ettikleri bu azabı görmek için, nefislerinin peşinden sürüklenip gittikleri o cehennem ateşine girdikleri zaman, şüphesiz, yanıldıklarını anlayıp pişmanlık içerisinde oradan çıkmak isteyeceklerdir. Fakat heyhat! Ne kadar geç kalmışlardır! Dünyada iken duymaları gereken bu pişmanlığın, artık ahirette, haklarındaki hükmün kesinleşmesinden sonra, hiçbir faydası yoktur. Oradan asla çıkamayacaklar ve cehennemin çok acı veren o azabını ebediyyen göreceklerdir; çünkü bunu, onlar, bizzat kendileri istemişlerdir ve bu, onların hakkıdır.

Rabbimiz! Biz mümin kulların için, dünyada bizi sana yaklaştıran ve senin rızanı bize kazandıran vesileler yarat ve ahirette de bizi cehennem azabından koru. Amin!.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ
مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

[38] Erkek ve kadın hırsızın, irtikap ettikleri şeye karşı bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah, Aziz'dir, Hakim'dir.

[39] Fakat her kim, o haksız davranışından sonra tövbe eder, halini düzeltirse, Allah, şüphesiz, tövbesini kabul eder. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

[40] Zaten bilmez misin ki, Allah, göklerin ve yarin hükümranlığı yalnız O'na aittir; dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah, her şeye kadirdir.

Allah Teâlâ, Allah ve Resulüne karşı savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkararak halkın malını mülkünü ve parasını silah zoruyla ve zorbalıkla gasbeden haydutların öldürülmek, asılmak, el ve ayakları çaprazlama kesilmek ve sürülmek şeklinde ifade edilen cezalarını açıkladıktan ve müminlere kurtuluşa ermeleri için Allah'tan korkmalarını, O'na yaklaşmanın ve rızasını kazanmanın yollarını aramalarını ve O'nun yolunda iç ve dış düşmanlara karşı savaşmalarını emredip kafirlerin cehennemdeki hallerini akıl sahiplerinin ibret nazarlarına sunduktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, daha önce cezalarını açıkladığı adam öldürüp mal, mülk ve para gasbeden haydutların bir başka çeşidine yani hırsızlara işaret etmiş ve onlara verilecek cezayı açıklamıştır.

Allah ve Resulüne karşı savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkarıp silah zoruyla halkın malını ve mülkünü gasbeden haydutlarla, işi sadece hırsızlık olan kimseler arasında büyük bir fark bulunduğuna şüphe yoktur. Zira birincileri, silahlı eşkıya olup güç ve kuvvetlerine dayanarak ani baskınlarla alenen adam öldürüp mal gasbederler. Bazı hallerde devlet kuvvetleriyle de çarpıştıkları olur. Bu sebepledir ki, yakalandıkları zaman, böylelerinin cezası, işledikleri suça göre öldürülmek, asılmak, el ve ayakları çaprazlama kesilmek veya bulundukları yerden başka bir yere sürülmektir.

Yukarıdaki ayet-i kerimelerde bahis konusu edilen hırsızlar ise, biraz önce işaret ettiğimiz gibi, silahlı eşkıyadan farklı olan kimselerdir. Her şeyden önce bunlar, silahlı değillerdir ve adam öldürmeyi hiçbir zaman düşünmezler. İşleri, gizli hareket ederek, hiç kimseye görünmeden ve hissettirmeden hırsızlık yapacakları mahalle girmek ve yükte hafif, pahada ağır buldukları malları alıp götürmek, kısacası çalmaktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, böyle olan kimseler için ayrı bir ceza tayin etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[38] Erkek ve kadın hırsızın, irtikap ettikleri şeye karşı bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah, Aziz'dir; Hakim'dir.

[39] Fakat her kim, o haksız davranışından tövbe eder, halini düzeltirse, Allah, şüphesiz, tövbesini kabul eder. Allah, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

[40] Zaten bilmez misin ki, Allah, göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'na aittir; dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah, her şeye kadirdir.

38 Allah Teâlâ, gizli olsun açık olsun, adam öldürüp mal gasbeden silahlı eşkıyaya, işledikleri suçun derecesine göre verilecek cezaları açıkladıktan sonra, bu ayetinde, devletin sorumlularına veya idarecilere hitapla, erkek olsun kadın olsun, aralarında hiçbir ayrım yapmadan hırsızlık eden bir kimsenin elinin kesilmesini emretmiştir. Bazı istisnalar dışında, hırsızlık da dahil olmak üzere yapılan her iş, sağ el marifetiyle yapıldığı içindir ki, kesilecek olan el de sağ eldir; kesilecek miktar ise bileğe kadar olan kısımdır. Ayet-i kerimede el kesilmesi, yasaklanmış olan kötü bir fiili işlemiş olmanın cezası olarak tarif edilmiş, ayrıca bu kötü fiili yasaklayanın Allah Teâlâ olması dolayısıyla da, cezanın diğer insanlara ibret alınması gereken bir akibet olması gaye edinilmiştir. Bu sebepledir ki, hırsıza verilen el kesme cezası, mal sahibinin malını almış ve onu zarara uğratmış olmanın cezası değil; fakat Allah'ın yasakladığı kötü bir fiili işlemiş ve Allah'a karşı gelmiş olmanın cezasıdır. Bu itibarla mal sahibinin, uğradığı zarar yönünden hırsızı bağışlaması, irtikap ettiği fiile karşılık olarak elini kesilmekten kurtarmaz.

Ayet-i kerimenin zahiri, çalınan mal miktarında herhangi bir nisap veya hudut tayin etmeksizin, erkek-kadın hırsızlık yapan kimselerin ellerinin kesilmesini emretmiştir. Bu sebepledir ki bazı Zahiriyye imamları, çalınan mal az olsun çok olsun, onu çalanın elinin kesilmesine hükmetmişlerdir. Bu konuda istinat ettikleri bir delil de, Hazreti Peygamber'in, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 253), Buhârî (*Sahih*, VIII. 15), Müslim (*Sahih*, III. 1314) ve bazı *Sünen* sahipleri tarafından Ebû Hureyre tarikiyle nakledilen bir hadisidir. Hazreti Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Allah, hırsıza lanet etsin. Bir miğfer (yumurta) çalar, eli kesilir; bir gemici halatı (ip) çalar, eli kesilir".

Ayet-i kerimenin zahirine dayanarak az da olsa çok da olsa bir şey çalanın elinin kesileceğine hükmeden bu imamların, hadiste geçen *bîza* ve *habl* kelimelerini, "yumurta" ve "ip" manaları vererek değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Kelimelerin bu manada değerlendirilmesi halinde, kıymeti olmayan şeyleri çalanların da ellerinin kesileceğine hükmetmek tabiidir. Ancak hadisteki *bîza* kelimesinin, demirden yapılmış miğfer, *habl* kelimesinin ise, gemici halatı manasında kullanıldığı gözönünde bulundurulursa, el kesme cezasının, belli bir değerin üzerindeki eşya hırsızlığında tatbik olunduğu anlaşılır. İmamların büyük çoğunluğu da bu görüşü benimsemişler, miktar üzerinde farklı görüşler ileri sürmüş olsalar bile, nisaba itibar etmek hususunda görüş birliğine varmışlardır. Mesela İmam Mâlik'e göre nisab üç dirhemdir. Kim üç dirhem veya daha fazlasını, yahutta bu değerde bir malı çalarsa, elinin kesilmesi vacip olur. Onun bu konudaki delili, Buhârî (*Sahih,* VIII. 17) ve Müslim (*Sahih*, III. 1313)' in de naklettikleri Abdullah İbn Ömer'in bir hadisidir. Mâlik'in Nâfi tarikiyle naklettiği bu haberinde İbn Ömer şöyle demiştir: "Resulullah (sas.), kıymeti üç dirhem olan kalkan hırsızının elini kesmiştir.". (Mâlik, *Muvattâ*, II. 831). Mâlik, konuyla ilgili bazı hadisleri zikrettikten sonra kendi görüşünü de açıklamış ve şöyle demiştir: "Bana göre el kesmenin vacip olduğu en uygun miktar, üç dirhemdir. Nitekim Resulullah (sas.), kıymeti üç dirhem olan kalkan hırsızlığından el kesmiştir. Keza Osman İbn Affan da, üç dirhem olarak kıymetlendirilen meyve hırsızlığından el kesmiştir ki, bu, işittiğim haberler arasında en çok hoşuma gidenidir.". (*Muvatta,* II. 833).

İmam Ebû Hanife ve ashabının nisap miktarı hakkındaki görüşleri, Mâlik ve ashabının görüşlerinden farklıdır. Ebû Hanife'ye göre nisap on dirhemdir. Yani on dirhem veya daha fazlasını, yahut aynı değerdeki bir malı çalan kimsenin eli kesilir. Delili ise, Hazreti Peygamber zamanında vukubulan bir kalkan hırsızlığında el kesilmesine sebep olan kalkanın on dirhem değerinde olmasıdır. Nitekim Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, II. 180)' in Amr İbn Şuayb tarikiyle ceddi Abdullah İbn Amr İbni'l-As' tan naklettiği bir haberden an-

laşıldığına göre "Resulullah (sas.) zamanında kalkanın değeri on dirhem idi.". Yine Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, II. 204)' in Abdullah İbn Amr tarikiyle naklettiği bir hadisten öğrenildiğine göre, Hazreti Peygamber, "On dirhemin altında el kesmek yoktur." buyurmuştur.

Bununla beraber içlerinde Hulefa-i Raşidin, İmam Mâlik, İmam Ahmed İbn Hanbel ve İmam Şafi'î nin de bulunduğu ulemanın büyük çoğunluğu, nisabın çeyrek miskal altın karşılığı olarak çeyrek dinar, veya üç dirhem olduğunda ittifak etmiştir. Bu hususdaki delilleri ise, Hazreti Aişe'den ve İbn Ömer'den rivayet edilen hadislerdir. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, VI. 36, 104, 249, 252), Buhârî (*Sahih*, VIII. 16-17), Müslim (*Sahih*, III. 1312-1313) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bu hadislerinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Hırsızın eli, ancak çeyrek dinar, veya daha fazlasında kesilir.". Hazreti Aişe'den gelen bir rivayette: "Resulullah (sas.) zamanında *micen, Hacefe* veya *türs* denilen kalkan değerinden daha az değerde olan eşya hırsızlığından dolayı hırsızın eli kesilmemiştir. Bu kalkanlar oldukça değerli idi." denilmiş, İbn Ömer ise, "Resulullah (sas.), kıymeti üç dirhem olan kalkan hırsızının elini kesti." demiştir. Burada şuna da işaret etmek gerekir ki, nisap miktarıyla ilgili olarak bazı rivayetlerde "çeyrek dinar", bazı rivayetlerde de "üç dirhem" lafzının kullanıldığı görülür. Eğer bir dinarın oniki dirhem olduğu gözönünde bulundurulursa, çeyrek dinarın üç dirheme eşit olduğu anlaşılır.

Hırsızlık, insanlık tarihinin her döneminde, bazen geçim kaynağı olarak, bazen de hırslı emellerin tatmin vasıtası olarak, az veya çok, kendisine daima başvurulmuş çirkin davranışlardan biridir. Cezai müeyyidelerle caydırıcı tedbirlerin alındığı toplumlarda bu fiil tamamen ortadan kalkmamış olsa bile, çok azalmış, caydırıcı güçü olmayan cezaların tatbik edildiği toplumlarda ise, alabildiğine artmıştır; çünkü tatbik edilen ceza, hırsızlık yolu ile elde edilen malın afiyetle yenmesi için, hırsıza bahşedilen bir hazırlık ve dinlenme süresi olmaktan öte bir mana taşımamıştır.

İslam, her devirde değerlendirilmesi mümkün olan bir ölçü vazederek, bu ölçüde veya onun üzerinde eşye çalan bir hırsızın sağ elinin kesilmesini emretmiştir. Bu ceza, şüphesiz, tatbik edilen toplumlarda caydırıcı güçü çok yüksek olan bir cezadır. Hiçbir insan, elinin kesilmesini göze almadan hırsızlık yapmaya cesaret edemez. Hele hırsızlık yaptığı zaman da, bir yolunu bulup elini bu cezadan kurtarabileceği ümidine kapılamaz. Çünkü hüküm, Allah'ın hükmüdür ve bu hükmün savsaklanması hiçbir surette caiz değildir. İbn Teymiye'nin de dediği gibi, hırsızlık edenin sağ elinin kesilmesi, Kitap, Sünnet ve İcma ile sabit olmuştur. Hırsızlık, apaçık delillerle veya bizzat hırsızın kendi itirafı ile sabit olduktan sonra, ceza tatbiki, ne hapisle, ne fidye ile ve ne de başka bir yol ile geri bırakılamaz; vaktinde hüküm infaz edilir. Bu hükmün infazı da, Allah yolunda cihad gibi, Hacc gibi, oruç gibi çeşitli ibadetlerden biridir ve diğer ibadetlerden hiçbir farkı yoktur. Kesinlikle bilinmesi gerekir ki, bu ceza, Allah'ın kulları için bir rahmettir. Bu sebepledir ki görevlilerin onun tatbikinde çok titiz davranmaları ve şiddet göstermeleri gerekir. Merhamet duygusuna kapılarak onu iptal etmeye kalkışmamalıdırlar. Bu duygu, hırsızlık ederek topluma zararlı fiiller işleyen kimsenin eli kesileceği için değil; fakat bu türlü fiillere maruz kalıp zarar gören toplum için olmalı ve çeşitli terbiye ve telkin yollarıyla toplumu bu çirkin fiilden uzak tutma gayesi taşımalıdır. Tıpkı çocuklarını terbiye eden ana-baba gibi. Merhamet duygusu ile anababanın çocuklarını terbiye etmekten el çektikleri düşünülürse, çocukların ileride nasıl bozulup yoldan çıkacaklarını tahmin etmek güç değildir. Keza bu, toplumu bulaşıcı bir hastalık felaketinden korumak için hastaya, ne kadar acı olursa olsun, bir ilacı içirmek gibidir ki, hiçbir doktor, merhamet duygusuna kapılarak hastasına acı ilacı içirmekten vazgeçmez.

Buhârî (*Sahih*, V. 96) ve Müslim (*Sahih*, III. 1315) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber zamanında, Mekke'nin Fethi gazvesinde hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyş'i bir hayli endişelendirmiş ve (onun bağışlanması için) "Resulullah (sas.) ile bu hususta kim konuşur? Buna, Resulullah (sas.)'ın sevgilisi Usame İbn Zeyd'ten başka kim cesaret edebilir?" demişlerdi. Neticede kadın Resulullah (sas.)'e getirilmiş, Usame İbn Zeyd de, kadının bağışlanması için Resulullah (sas.) ile konuşmuştur. Bunun üzerine Resulullah (sas.)'ın yüzünün rengi değişmiş ve "Allah'ın koyduğu cezalardan biri hakkında mı şefaat ediyorsun?" diyerek Usame'yi azarlamıştır. Bu davranışından büyük utanç duyan Usame ise, "Benim için Allah'tan mağfiret dileyiver, ya Resulullah." diyerek bağışlanmasını istemiştir. Akşam olunca da Resulullah (sas.) kalkmış ve Müslümanlara bir hutbe irad etmiştir. Bu hutbesinde, Allah'a layık olduğu sıfatlarla sena ettikten sonra şöyle buyurmuştur:

"Emma ba'du! Sizden önceki kavimler, şu davranışları dolayısıyla helak olmuşlardır: İçlerinden şerefli bir kimse hırsızlık ettiği zaman, onu, cezalandırmadan salıvermişler, zayıf, arkası olmayan bir kimse hırsızlık ettiği zaman da, ona ceza tatbik etmişlerdir. Bana gelince, nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fatıma bile hırsızlık etmiş olsaydı, onun da elini keserdim". Bundan sonra Resulullah (sas.), hırsızlık eden kadının elinin kesilmesini emretmiş, onun da eli kesilmiştir.

Bu hadiseyi nakleden Aişe demiştir ki: "Eli kesildikten sonra kadının tövbesi güzel oldu. Evlendi. Zaman zaman bana gelir, ben de onun hacetini Resulullah (sas.)'e arzederdim.

Hasılı, belirli bir miktarın üzerinde mal çalıp hırsızlık eden kimse, hem aynı fiili bir daha işlememesi, hem de işlediği fiilden dolayı kesik eliyle diğer insanlara ibret teşkil edip aynı fiili işlemekten onları caydırması için, Allah Teâlâ, hırsızlık eden her erkek ve kadının elinin kesilmesini emretmiştir. Çünkü Allah, Hakim'dir: Kullarının menfaat ve maslahatı için birtakım hükümler vazederek bazı ceza ve mükafatlar vaadiyle onları bu hükümlere uymaya davet etmek, O'nun hikmetinin gereğidir. O, aynı zamanda Aziz'dir: Ceza ve mükafat olarak kullarına her neyi vaadetmiş ise, o vaadini yerine getirmekte hiçbir engel tanımaz. İşlerinde yegâne galip O'dur.

39 Belirli miktarın üzerinde bir mal çalan erkek ve kadın hırsızın eli ceza ve ibret olması için kesilir. Şu var ki, eğer hırsız, hırsızlık yaptıktan sonra, hem hırsızlıktan hem de diğer ma'asiden, bir daha dönmemek üzere tövbe eder ve tövbesinde samimi olur, ayrıca salih amellerle nefsini tezkiye ve terbiye ederse, Allah Teâlâ, Gafur ve Rahim isimlerinin gereği olarak onun tövbesini kabul eder.

Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, II. 177)' in Abdullah İbn Amr tarikiyle rivayet ettiği bir haberden öğrenildiğine göre, bir kadın, Hazreti Peygamber zamanında hırsızlık etmiş, eşyası çalınanlar da Hazreti Peygamber'e gelerek kadını şikâyet etmişlerdi. Bunun üzerine Hazreti Peygamber kadının elinin kesilmesini emretmiş, mensup olduğu kavmin ileri gelenleri ise, kadın için fidye ödemeyi teklif etmişler, fakat Hazreti Peygamber "Elini kesiniz." diye emretmişti. Kadının kavmi "Fidye olarak beş yüz dinar verelim." dedikleri halde, Hazreti Peygamber emrini tekrarlamış ve neticede kadının sağ eli kesilmişti. Elinin kesilmesinden sonra kadın, Hazreti Peygamber'e, "Benim için tövbe etmek var mı?" diyerek tövbe ettiğini bildirmiş, Hazreti Peygamber de "Evet; bugün sen, anandan doğduğun günkü gibi günahsızsın." buyurmuştur. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, Mâide suresinin *"Fakat her kim o haksız davranışından sonra tövbe eder, halini düzeltirse, Allah, şüphesiz, tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir."* mealindeki bu ayetini indirmiştir.

Ahmed İbn Hanbel tarafından nakledilen bu haberin aslı, muhtemelen yukarıda zikrettiğimiz

Buhârî ve Müslim'in Hazreti Aişe'den gelen rivayetleridir. Bu hadise, Allah Teâlâ tarafından vazedilen bir hükmün, fidye veya rüşvet ile geçiştirilemeyeceğine delalet ettiği kadar, hırsızlık edip eli kesilen bir kadının tövbesine ve bu tövbenin kabul edildiğine de delalet eder. Ancak bu tövbenin, el kesme cezasının tatbikinden sonra vukubulduğu anlaşılmaktadır. Zira her iki haberde de, kadının eli kesilmezden önce tövbe ettiğini ve Hazreti Peygamber'e tövbekar olarak getirildiğini gösteren hiçbir ifadeye rastlanmaz. Ancak ilk haberin sonunda Hazreti Aişe'nin "Bundan sonra kadının tövbesi çok güzel olmuştur." dediği görülür ki, bu da onun, eli kesildikten sonra tövbe ettiğini gösterir. Bu sebepledir ki, hırsızlık eden bir kimsenin, yakalanıp eli kesilmezden önce işlediği suçtan tövbe etmesi halinde, mezkur cezanın sakıt olup olmayacağı hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Cumhur-ı ulema (ulemanın büyük çoğunluğu), tövbekardan haddin hiçbir surette sâkıt olmayacağı görüşündedir. Yani hırsızlık eden kimse, yakalanmazdan önce suçundan tövbe etmiş olsa bile had tatbik edilir; eli kesilir. İbn Mâce (*Sünen*, II. 125)' nin Sa'lebe İbn Amr el-Ansârî'ye ulaşan bir isnatla naklettiği bir hadisten öğrendiğimize göre, Amr İbn Semura, bir gün Resulullah (sas.)'e gelmiş ve "Ya Rasulallah! Ben, fulan oğullarına ait bir deve çaldım; beni tathir et; yani günahımdan arındır." demiştir. Resulullah (sas.), deve sahiplerine haber göndermiş, onların "Bir devemizi kaybetmiştik." demeleri üzerine de, Amr'in elininin kesilmesini emretmiştir. Hadiseyi nakleden Salebe şöyle der: Ben, Amr'ın eli kesilip de yere düştüğü sırada ona bakıyordum; o, (eline hitaben) şöyle diyordu: "Beni senden kurtarıp temizleyen Allah'a hamdolsun. Sen benim vücudumu ateşe sokmak istiyordun.".

İbn Mâce tarafından nakledilen bu hadise göre, Amr İbn Semura, deveyi çaldıktan sonra pişmanlık duyup tövbe etmiş ve Hazreti Peygamber'e de tövbekar olarak gelmiştir. Böyle olduğu halde Hazreti Peygamber, onun cezalandırılıp tathir edilmesi isteğini geri çevirmemiş, elinin kesilmesini emretmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, el kesme cezası, Allah'a karşı işlenmiş olan bir suçun cezası olmak itibariyle İslam ulemasının çoğunluğu, suçlu, tövbe etmiş olsa bile onun cezalandırılması görüşünü benimsemiştir. Tövbe ise ancak ahirette cezadan veya cehennem azabından kurtuluş için bir çare olabilir ve Allah, tövbesini kabul ederse ona bu azabı çektirmez.

Seleften bazı imamlar ise, hırsızın yakalanmazdan önce tövbe etmesi halinde, ondan bu cezanın sakıt olacağı ve elinin kesilmeyeceği görüşündedirler. Bunlara göre, Allah ve Resulüne karşı savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkaran kimseler, nasıl yakalanmazdan önce tövbe etmeleri halinde ceza onlardan sakıt oluyorsa, hırsızlık edenler de, bi-tarıkılevla bağışlanmaya layıktırlar. Ancak malı çalınanların hakları elbette sakıt olmaz ve mal, sahibine iade edilmedikçe tövbe makbul sayılmaz. Hatta mal zayi olsa bile, sahibine bedeli ödenir.

40 İşte, ey akıl sahibi olan insan! İster Allah'a ve Resulüne karşı savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkaran kimseler olsun, ister erkek veya kadın, hırsızlık eden kimseler olsun, bunlarla ilgili olarak yukarıdan beri zikredilen ahkâmın hepsi, yerlerin ve göklerin yegâne sahibi, Aziz ve Hakim olan Allah'ın takdirinden başka bir şey değildir. Mademki gökte ve yerde bulunan şeylerin yegâne sahibi ve maliki O'dur ve mademki sahip ve malik olarak var olan her şey üzerinde dilediği şekilde tasarruf etme hakkı yalnız O'na mahsustur; o halde bütün işleri hikmetle ve adaletle idare edecek olan da, elbette O'ndan başkası değildir. Allah ve Resulüne karşı savaş açanları ve yeryüzünde fesatlık çıkaranları, yahut erkek veya kadın hırsızlık edenleri vazettiği ahkâm uyarınca cezalandırmak, O'nun Aziz ve Hakim isimlerinin bir gereği olduğu gibi, bunlardan tövbe edenleri ve salih amel işleyenleri bağışlayıp rahmetine garketmek de, O'nun Gafur ve Rahim

isimlerinin tabii bir neticesidir. Hasılı Allah, terbiye etmek ve şerrinden diğer kullarını korumak için dilediği kimseye azap ettiği gibi, tövbe edenlerden dilediği kimseyi de, diğer kullarına terğib ve teşvik edici bir örnek olması için rahmetiyle af ve mağfiret eder. O, bunların hepsini yapmaya kadirdir. Hiçbir şey, O'nun yapmayı murat ettiği, veya olmasını istediği şeye engel olamaz. Kudreti hiçbir şeyle sınırlı değildir. Böyle olduğu halde, ey aklını kullanmakta acizlik gösteren insan! Nasıl olur da Allah'ın emirlerine sırtını dönüp kendi nefsinin esiri olur, sonra da Allah ve Resulüne karşı meydan okumaya cesaret edersin? Bu itibarla:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحۡزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡكُفۡرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَلَمۡ تُؤۡمِن قُلُوبُهُمۡۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْۛ سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوۡمٍ ءَاخَرِينَ لَمۡ يَأۡتُوكَۖ يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ مِنۢ بَعۡدِ مَوَاضِعِهِۦۖ يَقُولُونَ إِنۡ أُوتِيتُمۡ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمۡ تُؤۡتَوۡهُ فَٱحۡذَرُواْۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتۡنَتَهُۥ فَلَن تَمۡلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗاۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمۡۚ لَهُمۡ فِي ٱلدُّنۡيَا خِزۡيٞ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿٤١﴾ سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحۡتِۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُمۡ أَوۡ أَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡۖ وَإِن تُعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيۡـٔٗاۖ وَإِنۡ حَكَمۡتَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيۡفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ ٱلتَّوۡرَىٰةُ فِيهَا حُكۡمُ ٱللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوۡنَ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۚ وَمَآ أُوْلَٰٓئِكَ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٤٣﴾

41 Ey Peygamber! Kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyla "iman ettik" diyen (münafık)ların, yalana kulak verenlerle, sana gelmeyen başka bir kavmi dinleyen (Yahudi) lerin küfür hususunda yarış etmeleri, seni mahzun etmesin; bunlar, (Tevrat'taki) kelimeleri (yerli yerine) konulduktan sonra, yerlerini değiştirirler ve "eğer size (kırbaç cezası) verilirse, onu kabul edin; eğer bu ceza verilmez (recm cezası verilir) se, ondan da sakının." derler. Allah, kimin sapıklığını murat ederse, onun için Allah'tan hiçbir yardım elde edemezsin. Bunlar, öyle kimselerdir ki, Allah, onların kalplerini temizlemeyi murat etmemiştir. Onlar için, dünyada rezillik, ahirette de son derece büyük azap vardır.

42 Onlar, yalana kulak veren, haram mal yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, aralarında hükmet; yahut onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir şekilde zarar veremezler. Hükmettiğinde de, aralarında adaletle hükmet. Şüphe yoktur ki Allah, adil olanları sever.

43 Nasıl olup da yanlarında Tevrat, içinde de Allah'ın hükmü varken, senden hüküm talebinde bulunuyorlar, bundan sonra da yüz çevirip gidiyorlar? (Hayır), bunlar mümin değillerdir.

Allah Teâlâ, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açanlarla yeryüzünde fesat çıkaranlara uygulanması gereken öldürme, asma, el ve ayaklarını çaprazlama kesme ve bulundukları yerden başka bir yere sürme cezalarıyla, hırsızlık yapan erkek ve kadınlara uygulanması gereken el kesme cezasını zikredip bunların hükümlerini açıkladıktan ve bu hükümlerin tatbiki konusunda Müslümanları uyardıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, kitapları Tevrat'ta buna benzer cezai hükümler bulunduğu halde, bu hükümleri umursamayan ve onları kendi işlerine geldiği şekilde daha basit ve daha hafif hükümlerle değiştiren Yahudileri misal olarak ele almış, onları, Allah'ın hükümlerini tahrif etmeleri sebebiyle lanetlemiş ve onların hiçbir surette mümin olmadıklarını açık ve kesin bir ifadeyle ilan etmiştir.

Filhakika, sahih hadis kitaplarında yer alan haberlerden öğrendiğimize göre, Yahudiler, zina suçu işleyen erkek ve kadın Yahudiler hakkında Tevrat'ta bulunan recm cezasını tatbik etmiyorlar ve bununla ilgili hükümleri her fırsatta gizlemeye çalışıyorlardı. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 5, 17), Buhârî (*Sahih,* II. 90; IV. 186; VIII. 30, 213), Müslim (*Sahih,* III. 1326) ve Ebû Davud (*Sünen*, II. 463)' un naklettikleri bir haberde Abdullah İbn Ömer şunları anlatmıştır: "Resulullah (sas.)'e zina etmiş bir erkek ve bir kadın Yahudi getirilmişti. Bunun üzerine Resulullah (sas.) Yahudilere gitmiş ve "Siz, zina edenler hakkında Tevrat'ta ne ceza buluyorsunuz?" demiş, onlar da. "Biz, zina eden kadın ve erkeğin yüzlerini karartır, onları, yüzleri aksi istikamete gelecek şekilde (sırt sırta) bir hayvana yükler, böylece halk arasında dolaştırıp teşhir ederiz." diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Resulullah (sas.), "Eğer doğru söylüyorsanız Tevrat'ı getirin bakalım." demiş, onlar da Tevrat'ı getirip okumaya başlamışlardı. Nihayet recm ayetine gelince, okuyan genç, elini ayetin üzerine koymuş ve elinin önündeki ve ardındaki ayetleri okumuştu. O sırada Resulullah (sas.)'in yanında bulunan Abdullah İbn Selâm, Peygamber'e "Ona emret de elini kaldırsın." demiş, genç de elini kaldırmıştı. İşte o zaman, recm ayetinin elinin altında olduğunu görmüşlerdi. Bunun üzerine Resulullah (sas.), zina eden erkek ve kadın Yahudilerin recm edilmelerini emretmiş, onlar da recm edilmişlerdi. Bu haberi rivayet eden Abdullah İbn Ömer demiştir ki: "İki Yahudiyi recm edenler arasında ben de vardım. Erkek Yahudinin, kadını, atılan taşlardan kendi vücudunu siper ederek korumaya çalıştığını gördüm".

Buna benzer başka bir haber, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* IV. 286), Müslim (*Sahih*, III. 132) ve Ebû Davud (*Sünen,* II. 46) tarafından el-Berâ İbn Azib'ten nakledilmiştir. İbn Azib der ki: Bir gün yüzü karartılmış ve değnekle dövülmüş bir Yahudi, Resulullah (sas.)'in yanından geçirilmişti. Resulullah (sas.) onları yanına çağırmış ve "Siz, zina eden kimsenin cezasını Tevrat'ta böyle mi buluyorsunuz?" demiş, onlar da "Evet" diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Resulullah (sas.), Yahudi âlimlerinden birini çağırmış ve ona: "Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah için söyle: Kitabınızda zina edenin suçunu böyle mi buluyorsunuz?" demiş, Yahudi âlimi de: "Hayır. Böyle yemin vermemiş olsaydın bunu sana haber vermezdim. Biz, kitabımızda *recm* buluyoruz. Fakat eşrafımız arasında zina çoğaldı. Eşraftan birini zina ederken yakaladığımızda onu salıverdik; zayıf birini yakaladığımızda da, üzerine recm cezası uyguladık. (Bu yüzden eşraf ile zayıflar arasında ihtilaf çıkınca da), gelin, hem şerife, hem de zayıfa tatbik edebileceğimiz bir ceza üzerinde birleşelim, dedik. Neticede recm yerine, zina edenlerin yüzlerini karartmayı ve değnekle dövmeyi vazettik." diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Resulullah (sas.): "Ey Allahım! Ben, senin emrini ihya edenlerin ilkiyim; zira onlar onu öldürmüşlerdi." demiş ve o zaninin recm edilmesini emretmiş, o da recm edilmiştir. Bundan sonra da Allah Teâlâ *"Ey Peygamber! Kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyla iman ettik diyen (münafık)ların, yala-*

na kulak verenlerle, sana gelmeyen başka bir kavmi dinleyen (Yahudi) lerin küfür hususunda yarış etmeleri, seni mahzun etmesin..." mealinde yukarıdaki 41. ayeti; onların: "Muhammed'e gidiniz! Eğer size zâninin yüzünü karartma ve değnekle dövme cezası verirse, bu hükmünü alınız; eğer recm ile fetva verirse, sakınınız." demeleri üzerine de "*... Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl kafir olanlar onlardır.*" mealindeki 44., "*...Zira kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte asıl zalim olanlar onlardır.*" mealindeki 45. ve "*...Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl fasık olanlar onlardır.*" mealindeki 47. ayeti indirmiştir. Bu ayetlerin hepsi de kafirler hakkındadır".

Müslim'in *Sahih*'inden naklettiğimiz bu haber, yukarıdaki ayetlerin nüzul sebebini göstermesi bakımından da ayrı bir önemi hâizdir. Kur'an-ı Kerim'in müteaddit surelerinde, Yahudilerin Tevrat metinlerini nasıl değiştirip tahrif ettikleri, yahut onları nasıl unuttukları sık sık zikredilmiştir. Nitekim daha önce açıkladığımız 13. ayette "*... (Ellerindeki Tevrat'ta) kelimeleri yerlerinden değiştirip tahrifat yapmışlar ve (kitaptan) kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı...*" denildikten sonra, "*İçlerinden çok azı dışında, onların hainliklerine hâlâ muttali olunabileceği*" ifade edilmiştir ki, tefsiri için yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde anlatılanların hepsi de bu hainliklerin örneklerindendir.

Müfessirler, Ebû Davud (*Sünen*, II. 477) ve Nesâî (*Sünen*, VIII. 18)'nin İbn Abbas tarikiyle naklettikleri bir habere dayanarak bu ayetler için farklı bir nüzul sebebi zikrederler. Bu görüşe göre mezkur ayetler, Yahudi kabileleri Beni Nadir ve Beni Kurayza arasında vuku bulan bir öldürme hadisesinin sebep olduğu diyet meselesiyle ilgili olarak nazil olmuştur. Beni Nadir, kendilerini Beni Kurayza'dan daha şerefli saydıkları için, tam diyet talebinde bulunuyorlar, kendileri diyet ödemek durumunda kaldıkları zaman da Beni Kurayza'ya yarım diyet veriyorlardı. Konuyla ilgili olarak İbn Abbas'tan şu haber nakledilmiştir: Ben Nadir, Beni Kurayza'dan daha şerefli idi. Bu sebeple Kurayza'dan biri, Nadir'den birini öldürdüğü zaman, kaatil de ceza olarak öldürülürdü. Fakat Nadir'den biri, Kurayza'dan birini öldürürse, kaatil yüz vesk hurma öderdi. Resulullah (sas.) Medine'ye geldikten sonra, Nadir'den biri, Kurayza'dan birini öldürmüş, Kurayza da Nadir'den öldürülmek üzere katilin kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Nadir ise, aramızda hüküm verecek bir Peygamber var; ona gidelim, demişlerdir. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, "*Hükmettiğinde de adaletle hükmet..*" ayetini indirmiştir. Hazreti Peygamber de, Nadir ile Kurayza arasındaki diyetin eşit olduğuna hükmetmiştir.

Sahih hadis kitaplarında nakledilen bu haberler, ayet-i kerimelerin, zina ve diyetle ilgili iki ayrı hadise sebebiyle nazil olduğunu gösterirler. Haberlerdeki bu farklılık, bazılarının ileri sürdükleri gibi, birtakım indi mütalaalarla haberlerin reddini gerektirmez. Hele Hazreti Peygamber'den nakledilen hadislerin çok azı dışında hemen hepsinin ahad tarikle geldiği bilinip dururken, Buhârî, Müslim ve diğer hadis imamları tarafından nakledilen sebeb-i nüzul ile ilgili haberleri, ahaddandır diyerek reddetmek, Hazreti Peygamber'in hadisleri karşısındaki malum umursamazlığın delillerinden birini teşkil eder. Oysa her fırsatta açıkladığımız gibi, bir ayetin nüzulü için sadece bir olayın cereyan etmesi şart değildir. Bazan birbiriyle ilgisi olmayan hadiselerin bir ayetin nüzulünde birleşmesi olağandır ve her hadise, o ayetin nüzul sebebi olarak kabul edilir. Nitekim yukarıdaki ayet-i kerimelerin nüzulüne sebep olarak, Yahudilerin hem zina hadisesinde, hem de öldürme hadisesinde Hazreti Peygamber'e başvurarak ondan hüküm talebinde bulundukları zikredilmiştir ki, her iki hadisenin de olmaması için hiçbir sebep düşünülemez.

[41] Ey Peygamber! Kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyla "iman ettik" diyen (münafık) lerin, yalana kulak verenlerle, sana gelme-

yen başka bir kavmi dinleyen (Yahudi) lerin küfür hususunda yarış etmeleri, seni mahzun etmesin; bunlar (Tevrat'taki) kelimeleri (yerliyerine) konulduktan sonra, yerlerini değiştirirler ve "eğer size (kırbaç cezası) verilirse, onu kabul edin; eğer bu ceza verilmez (recm cezası verilir) se, ondan da sakının" derler. Allah, kimin sapıklığını murat ederse, onun için Allah'tan hiçbir yardım elde edemezsin. Bunlar, öyle kimselerdir ki, Allah onların kalplerini temizlemeyi murat etmemiştir. Onlar için dünyada rezillik, ahirette de son derece büyük azap vardır.

42 Onlar, yalana kulak asan, haram mal yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, aralarında hükmet; yahut onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir şekilde zarar veremezler. Hükmettiğinde de, aralarında adaletle hükmet. Şüphe yoktur ki Allah, adil olanları sever.

43 Nasıl olup da yanlarında Tevrat, içinde de Allah'ın hükmü varken, senden hüküm talebinde bulunuyorlar, bundan sonra da yüz çevirip gidiyorlar? (Hayır), bunlar mümin değillerdir.

41 Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de sevgili Peygamber'ine genellikle *ya eyyuha'n-Nebiyyu* sözüyle hitap ettiği halde, bu ayette ve biraz ileride gelecek olan diğer bir ayette *ya eyyuha'r-Rasulu* diyerek hitap etmiştir ki, bu hitapta, Hazreti Peygamber'in adının ve şanının yüceltilmesi ve müminlerin de bu konuda tedip ve terbiye edilmesi gayesi vardır. Nitekim ashabı, Hazreti Peygamber'e hiçbir zaman kendi ismiyle hitap etmemiş, onu daima *ya Rasulallah!* hitabıyla çağırmıştır. Bununla beraber, inançsızlıkları dolayısıyla Hazreti Peygamber'den hoşlanmayan, yahut içlerinde ona karşı açık veya gizli düşmanlık besleyen münafıklar ve kafirler, ona *ya Muhammed!* diyerek ismiyle hitap etmeyi kendilerine daha uygun bulmuşlar, işin inceliğini kavrayamayıp onu ismiyle çağıran bazı Müslümanlar ise, Nûr suresinin *"(Ey Müslümanlar!) Peygamber'i kendi aranızda çağırmayı, birbirinizi çağırmakla bir tutmayın..."* mealindeki 63. ayetinin nüzulünden sonra, ona kendi ismiyle hitap etmekten sakınmışlardır.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, sevgili Peygamber'ine hitap ederek, kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyle iman ettiklerini söyleyen münafıkların ve yalandan başkasına kulak asmayan ve ancak Peygamber'in meclisine gelmeyen kendi reislerinin veya hahamlarının yalanlarına kulak veren Yahudilerin küfür hususunda yarış etmelerine üzülmemesini, bunlardan gelebilecek her türlü zarara ve her çeşit kötülüğe karşı Allah'ın yardımının kafi geleceğini ve dolayısıyla bu yüzden herhangi bir endişeye kapılmamasını istemiştir.

Ayet-i kerimede sözü edilen her iki grup da, Hazreti Peygamber'in Medine döneminde, İslam'a ve Müslümanlara karşı faaliyet gösteren, her fırsatta onlara zarar vermenin yollarını arayan ve bu maksatla müşrik kabilelerle işbirliği yapıp onların telkin ve tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmekten çekinmeyen kimselerdi. Münafıkların hali belli idi. Hicretten sonra Müslümanların Medine'ye hâkim olmaları ve İslam'ın giderek kuvvetlenmesi karşısında çaresiz kalan bazı Medineliler, İslam'a girmiş olmakla beraber, onu içlerine tam sindiremiyorlar, açıktan ona cephe almak cesaretini de gösteremedikleri için, iman ile küfür arasında bocalayıp duruyorlardı. Ayet-i kerimede bunlara *"Kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyla iman ettik, diyen kimseler..."* olarak işaret edilmiştir ki, haklarında kendi adlarıyla adlandırılan bir sure (Münafıkun suresi) indirildiği gibi, Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde, onları çeşitli halleriyle tarif edip tanıtan pekçok da ayet yer almıştır. Onları en güzel tarif eden ayetleri, Bakara suresinin başlarında görmek mümkündür: *8) "İnsanlardan öyle kimseler vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe iman ettik, derler; halbuki onlar mümin değillerdir. 9) Allah'ı da, iman edenle-*

ri de (güya) aldatırlar; halbuki onlar, kendilerinden başkasını aldatamazlar; (bunun da) farkına varmazlar. 14) Onlar, iman edenlerle karşılaştıkları zaman, iman ettik, derler; şeytanlarıyla başbaşa kalınca da, biz, sizinle beraberiz; onlarla sadece alay ediyoruz, derler.".

İşte, ayet-i kerimede Allah Teâlâ'nın, sevgili Peygamber'ine hitap ederek kendileri için mahzun olmamasını istediği "kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyle iman ettiklerini söyleyen" münafıklar bunlardır.

Ayette sözü edilen ikinci gruba gelince, bunlar da, gerek Hazreti Peygamber hakkında olsun ve gerekse İslam hakkında olsun, sadece kendi reislerinin veya hahamlarının söyledikleri yalanları dinleyen ve yalandan başka söz kabul etmeyen Yahudilerdir. Bu reisler veya hahamlar ise, Hazreti Peygamber'e karşı duydukları aşırı derecedeki kıskançlığın sebep olduğu kin ve düşmanlıkla içlerini doldurdukları için, kendi kitaplarının geleceğini haber verdiği Peygamber ile ilgili haberleri tahrif ederek kendi halklarından gizliyorlar, yahut başka bir ifadeyle, halka yalan söylüyorlardı. Bunların Hazreti Peygamber'e gelmemeleri ve onunla yüzleşmekten çekinmeleri de çok tabii idi. Çünkü ne zaman Hazreti Peygamber'le karşılaşsalar, kitapları üzerinde yaptıkları tahrifata dayalı yalanları ortaya çıkıyor ve düşman olduklarını bu Peygamber'in karşısından, yenilmiş olmanın acı mahcubiyeti içinde kaçarak uzaklaşıyorlardı. Bu sebepledir ki ayet-i kerimede Yahudiler, Hazreti Peygamber'e gelmeyen hahamların yalanlarından başka söz dinlemeyen kimseler olarak tavsif edilmişlerdir.

Bununla beraber, müfessirlerin de işaret ettikleri gibi, ayet-i kerimenin konuyla ilgili ibaresinin başka bir manaya gelmiş olması ihtimali de vardır. Bu manada Yahudiler, Hazreti Peygamber'in yanına hiç gelmeyen hahamlarına ulaştırmak üzere onun söz ve hükümlerini dinleyen kimselerdir. Bu söz ve hükümler, hahamlara ulaştıktan sonra, hahamlar, bunlar üzerinde diledikleri tahrifatı yaptıktan sonra onları, Hazreti Peygamber aleyhinde kullanmak üzere etrafa yayıyorlardı. Buna göre ayet-i kerimenin bu ibaresini kısaca şöyle ifade etmek mümkündür: Yahudilerden de öyle kimseler vardır ki, bunlar, Hazreti Peygamber'in yanında, ona gelmeyen hahamları adına casusluk ediyorlardı. Hazreti Peygamber'in sözlerini çokça dinliyorlar, sonra da bu sözleri, onlardan yalan imal etmeleri için hahamlarına naklediyorlardı.

O halde ey Peygamber! İşte bu iki taifenin, yani inanmadığı halde ağızlarıyla inandıklarını söyleyen münafıkların ve bütün hayatlarını yalan üzerine bina eden Yahudilerin küfür hususunda yarış etmeleri seni mahzun etmesin. Küfrü kendi iradeleriyle ihtiyar eden kimseler, hiçbir zaman üzülmeye değmezler. Onlar üzerinde durma ve onlara aldırış etme. Onların küfürleri, hiçbir surette sana zarar vermez. Onlara karşı Rabbin sana yeter.

Kendilerine Peygamberler gönderilmiş ve kitaplar verilmiş olan şu Yahudilerin haline bak! Tevrat'taki sözleri, hepsi de yerliyerine konulduktan sonra nasıl da tahrif ediyorlar. Ya bir kelimeyi kaldırıp onun yerine başka bir kelime koyuyorlar; yahutta bir ibareden ya bazı kelimeleri çıkarıp atıyorlar; ya da fazladan bazı kelimeler ilave ediyorlar ve böylece kastedilen manadan çok farklı bir mana çıkartıyorlar. Nitekim kitaplarında zina edenler hakkında recm cezası bulunduğu halde, zina eden Yahudilere: Hüküm için Muhammed'e gidin; eğer size sopa cezası verirse, onu kabul edin; yok eğer recm cezası verirse, ondan da sakının, diyorlar. Bunlar, Allah'ın haklarında hiçbir zaman hayır murat etmediği kimselerdir. Bu yüzden daima sapıklık içinde yaşarlar ve bütün insanlara rezil ve rüsvay olurlar. Dünyada gördükleri zulme karşı Allah'tan hiçbir yardım elde edemezler. Ahırette görecekleri azap ise, dünyadakinin kat kat üstündedir.

42 Bunlar, daha önce de belirtildiği gibi, yalnız yalana kulak veren ve yalnız yalan söyleyip

yalan dinleyen kimselerdir. Davranışları da sadece yalana dayanır. Yedikleri ise, rüşvet kabilinden olup haramdan başka bir şey değildir. İşte hali ve sıfatı böyle olan kimselerin kalplerini Allah nasıl temizler ve onlara nasıl yardım eder? Bu itibarla ey Peygamber, kendi işleri için sana başvururlar ve senden hüküm talebinde bulunurlarsa, onlar arasında hüküm verip vermemekte serbestsin. Davalarına bakmaktan ve aralarında hüküm vermekten çekindiğin takdirde, şunu bil ki, hiçbir surette sana zarar veremezler. Bununla beraber davalarına baktığın zaman da, aralarında adaletle hükmet; çünkü Allah, adil olanları sever.

Hazreti Peygamber'in Yahudilerin davalarına bakıp bakmamak hususunda muhayyer bırakılması, ulema arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu muhayyerlik, yukarıdaki ayet-i kerimenin nüzul sebebi olan zina fiili için uygulanacak sopa yahut recm cezasının tayin ve tespitiyle, yahut diyet cezasıyle ilgili davaya mı hastır; yoksa zımmi denilen ve tebeadan olan Ehl-i Kitap dışındaki antlaşmalı (muahed) veya antlaşmasız gayri müslimlerin bütün davalarına mı mahsustur? Çoğunluğun sahih kabul ettiği görüşe göre, zımminin, tebeadan olan kitap ehlinden birinin Müslüman hakime intikal eden davasına o hakimin bakması zorunlu ise de, İslam ülkesinde yaşayan antlaşmalı bir yabancının davasına bakması zorunlu değildir. Bununla beraber, kimlerin davasına bakılırsa bakılsın, aralarında adaletle hükmetmek gerektiği de unutulmamalıdır. Zira İslam, adalet temeli üzerine bina kılınmıştır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Sevgili Peygamber'ini, Yahudilerin davalarına bakıp bakmamak hususunda muhayyer bıraktıktan sonra, davalarına bakıp hüküm verdiğinde de, aralarında adaletle hükmetmesini emretmiş ve *"Şüphe yoktur ki Allah, adil olanları sever."* buyurmuştur.

43 Ancak Yahudilerin, ister zina davasında olsun, ister diyet anlaşmazlığında olsun, Hazreti Peygamber'e başvurmalarının ve davalarını ona intikal ettirip ondan hüküm talep etmelerinin sebebi ne idi? Bir Peygamber olarak ona hiçbir zaman inanmamışlar, iman etmemişlerdi. Onun getirdiği şeriata inanmaları ve ona tabi olmaları ise, hayal edilmesi bile mümkün olmayacak bir şeydi. Hazreti Peygamber, şüphesiz, onları İslam'a ve Kur'an'a davet etmişti; çünkü bu, onun Peygamberlik göreviydi. Fakat onların bu davet karşısındaki tavırları, kendi Peygamberler'ine ve kendi şeriatlarına bile inanmamış insanların tavırlarından farksızdı. Gerçek bu idi. Kur'an-ı Kerim'in de zaman zaman ifade ettiği gibi, çok azı dışında onların çoğu inanmıyordu. Böyle olduğu halde onlar, niçin davalarını Hazreti Peygamber'e getiriyorlar ve onun bu davalara bakmasını istiyorlardı? İşte Allah Teâlâ, hayret ifadesini de ihtiva eden bu soruyu ortaya koyuyor ve *"Nasıl olup da yanlarında Tevrat, içinde de Allah'ın hükmü varken senden hüküm talebinde bulunuyorlar; bundan sonra da yüz çevirip gidiyorlar?"* buyuruyor. Fakat onların bunu niçin böyle yaptıkları, anlaşılması mümkün olmayan bir muamma değildir. Çünkü yine Allah Teâlâ, bu sorunun hemen akabinde onun cevabını veriyor ve diyor ki: *"(Hayır) bunlar mümin değillerdir."*.

Gerçekten bu Yahudiler, ne ellerindeki Tevrat'a ve onun hükümlerine ve ne de Hazreti Peygamber'e gerçek manada iman etmiş değillerdir. Onlar, Câsiye suresinin 23. ayetinde de beyan olunduğu üzere, *"Heva ve hevesini kendisine İlah edinen ve Allah'ın kendi ilmi dahilinde saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne perde çektiği kimseler..."*dendirler. Eğer sahih bir iman ile iman etmiş olsalardı, ellerindeki Allah'ın hükümlerini ihtiva eden Tevrat'a başvururlar ve suçlu gördükleri kimselere o kitapta buldukları hükümleri tatbik ederlerdi. Fakat onlar, inandıklarını iddia ettikleri Tevrat hükümlerini heva ve heveslerine uymadığı için terketmişler, Hazreti Peygamber'den de elde edeceklerini umdukları hükümleri alamamışlardı. Zira Hazreti Peygamber, yukarıda naklettiğimiz sahih hadislerde de görüldüğü gibi, zina işleyen Yahudiler hakkında

Tevrat'ın recm cezasıyla hükmediyordu. Bu ceza, bugün Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ta da vardır. Tesniye sifrinde (22/20), yeni evlenen ve ilk gecesinde kocası tarafından bakire bulunmayan kız hakkında şöyle denilmiştir:

"...Genç kadında kızlık nışanları bulunmadığı hakikatsa, o zaman genç kadını babasının evinin kapısına çıkaracaklar ve şehrinin adamları onu taşla taşlayacaklar ve ölecek; çünkü babasının evinde zina etmiş olmakla İsrail'de alçaklık etmiştir; ve aranızdan kötülüğü kaldıracaksın".

Müteakip ibarelerde de şu hükümler yer almıştır:

"Eğer bir adam, başka bir adamın karısı olan bir kadınla yatmakta olarak bulunursa, o zaman, kadınla yatan adam ve kadın, onların ikisi de öleceklerdir; ve kötülüğü İsrail'den kaldıracaksın".

"Eğer kız olan bir genç kadın, bir adama nişanlı ise, ve bir adam onu şehirde bulup onunla yatarsa, o zaman onların ikisini de o şehrin kapısına çıkaracaksınız, ve onları, şehirde olduğu halde bağırmadığı için, kadını, ve komşusunun karısını alçalttığı için erkeği taşla taşlayacaksınız, ve ölecekler; ve kötülüğü aranızdan kaldıracaksınız".

"Fakat adam nışanlı genç kadını kırda bulursa, ve onu yakalayıp kendisiyle yatarsa, o zaman yalnız onunla yatmış olan adam ölecektir; fakat genç kadına bir şey yapmayacaksın; genç kadında ölüme müstehak suç yoktur; çünkü bir adam komşusuna karşı nasıl kalkar ve onu öldürürse, bu şey de öyledir; çünkü onu kırda buldu; nişanlı genç kadın bağırmış ve onu kurtaran olmamıştır".

"Eğer bir adam, kız olan nişanlanmamış genç bir kadın bulursa ve onu tutup onunla yatarsa ve onlar bulunurlarsa, o zaman onunla yatmış olan adam genç kadının babasına elli şekel gümüş verecektir; ve kadın onun karısı olacaktır; çünkü onu alçaltmıştır; bütün ömrünce onu boşamayacaktır".

Tevrat'tan naklen zikrettiğimiz zina ve onun cezası olan recm ile ilgili bütün bu hükümler, şüphesiz, Yahudiler tarafından bilinen hükümlerdir ve bu hükümlerin Musa'ya(as) verilen Tevrat hükümlerinden olduğuna da inandıklarını iddia etmektedirler. O halde bu hükümleri bir tarafa bırakarak, yahut onları yok farzederek zina eden Yahudiler hakkında niçin Hazreti Peygamber'in hükmüne başvurmuşlardır? Öyle anlaşılıyor ki bunun sebebi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Tevrat hükümlerini heva ve heveslerine uygun görmemeleri, buna mukabil Hazreti Peygamber'den isteklerine uygun hüküm alabileceklerini sanmalarıdır. Tabiatıyla istedikleri hükmü alamayınca da ondan yüz çeviriyorlardı. Bu da onların hiçbir surette mümin insanlar olmadıklarının en açık delillerinden birini teşkil ediyordu. Zira bir şeriata iman etmiş olan gerçek mümin, o şeriattan başkasına yönelmeyen, yöneldiği zaman da, eski şeriatın Allah'ın yeni şeriatiyle neshedildiğini bilen kimsedir.

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ
بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى
ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ
بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ قِصَاصٌ ۚ فَمَن تَصَدَّقَ
بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم
بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ ۙ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

44 İçinde nur ve hidayet bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik. Kendilerini (Allah'a) teslim etmiş olan İsrail Peygamberler'i, Yahudiler hakkında onunla hükmediyorlar, keza Allah'ın kitabını muhafaza etmekle görevlendirilmiş olmaları dolayısıyla (Yahudi) din adamları ve âlimleri de, o kitaba göre hüküm veriyorlar ve onun, Allah'ın kitabı olduğuna şahitlik ediyorlar. Hal böyle olunca (ey Yahudiler!), insanlardan korkmayın da benden korkun ve ayetlerimi yok pahasına satmayın. Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl kafir olanlar onlardır.

45 Biz Tevrat'ta, onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (olmak üzere kısası) farz kılmıştık. Keza (mümkün olduğu takdirde) yaralara karşı da kısas vardır. Bununla beRaber, kim kısas hakkını bağışlarsa, bu, kendi (günahları) na bir keffaret olur. Zira kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte asıl zalim olanlar onlardır.

46 Onların izleri üzere (gitmesi için, arkadan), önceden gönderilmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı göndermiş, ona da, hem kendinden önceki Tevrat'ı tasdik etmesi, hem de Allah'tan korkanlara hidayet ve öğüt olması için, içinde hidayet ve nur bulunan İncil'i vermiştik.

47 (Sonra onlara şöyle demiştik:) İncil ehli de, Allah'ın, bu kitabın içinde indirdikleriyle hükmetsin. Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl fasık olanlar onlardır.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, kalpleriyle iman etmedikleri halde ağızlarıyla inandıklarını söyleyen münafıkların ve yalnız yalana kulak veren ve yalandan başka hiçbir şey dinlemeyen Yahudilerin küfür yarışına girişmiş olduklarına işaretle sevgili Peygamber'ini onların bu davranışlarına aldırış etmemek hususunda uyardıktan ve özellikle Yahudilerin inançsızlıklarını ispat sadedinde, ellerinde bulunan Tavrat'ın Allah'ın hükümlerini ihtiva etmiş olmasına rağmen, onların bu hükümleri heva ve heveslerine uygun bulmamaları dolayısıyla nasıl Hazreti Peygamber'e başvurup ondan hüküm talebinde bulunduklarını, ancak verdiği hükmün, heva ve heveslerine uymaması halinde, ondan da nasıl yüz çevirdiklerini hayret edilecek bir davranış olarak belirttikten ve bu halleriyle onların inanmış insanlar olmadıklarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Tevrat üzerinde durarak, onun, Yahudiler için bir nur ve hidayet olmak üzere indirildiğini, birçok İsrail Peygamber'inin ve din adamının bu kitabın hükümleriyle amel ettiklerini, fakat ne zaman ki Yahudilerin kalplerine fesad âriz olmuşsa, ondan yüz çevirdiklerini, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenlerin ise, kafir olduklarını vurgulayarak beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

44 İçinde nur ve hidayet bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik. Kendilerini Allah'a teslim etmiş olan İsrail Peygamberler'i, Yahudiler hakkında onunla hükmediyorlar, keza Allah'ın kitabını muhafaza etmekle görevlendirilmiş olmaları dolayısıyla (Yahudi) din adamları ve alimleri de, o kitaba göre hüküm veriyorlar ve onun, Allah'ın kitabı olduğuna şahitlik ediyorlardı. Hal böyle olunca (ey Yahudiler!), insanlardan korkmayın de benden

korkun ve ayetlerimi yok pahasına satmayın. Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl kafir olanlar onlardır.

44 Allah Teâlâ bir evvelki ayette, Yahudilerin elinde, Allah'ın hükümlerini ihtiva eden bir kitap, yani Musa'ya indirilmiş olan Tevrat varken, nasıl olup da Hazreti Peygamber'e başvurup ondan hüküm talebinde bulunduklarını, sonra da ondan yüz çevirip gittiklerini, böylece hem kendi kitaplarına, hem de Hazreti Peygamber'e ve onun hükümlerine inanmadıklarını açıkça ortaya koymuş olduklarını hayret edilmesi gereken bir davranış olarak belirttikten sonra, bu ayetinde, Tevrat'ın mahiyetini ve İsrail Peygamberler'i nezdindeki mevksini hatırlatarak şöyle buyurmuştur:

Hiç kuşkunuz olmasın ki, akaid ve ahkâm konusunda kalplerde bulunan şüpheleri izale eden, insanları dalaletten hidayete ve zulmetten nura çıkaran Tevrat'ı Musa'ya biz indirdik. İsrailoğulları bu nur sayesinde kendilerini hürriyete kavuşturan yolu görebilmişler, gerçek din ve dünyalarını tanıyabilmişlerdir.

Başta Musa olmak üzere, İsrail oğullarına gönderilen bütün Peygamberler, yüzlerini Allah'a çevirip O'na teslim olarak ve dini yalnız O'na has kılarak, o kitabın içindeki ahkâm ile amel etmişler ve bu hususta hiçbir şüphe ve tereddüte yer vermemişlerdir.

Keza Peygamber bulunmadığı dönemlerde de, Tevrat'ı muhafaza etmekle görevlendirilmiş olan Rabbaniler ve alimler, yine o kitabın ahkâmıyla amel ettikleri gibi, bu ahkâmın tam olarak uygulanması, hiçbir tahrif ve tashife uğramaması ve zayi olmaması için murakâbe görevini de üstlenmişlerdi. Fakat zaman ilerleyip kalplerine düşen fesat tohumları filizlenmeye başladıktan ve gelişini kendi içlerinden bekledikleri son Peygamber'in İsmailoğullarından gelmesi üzerine içlerini dolduran kıskançlığın kin ve düşmanlığa dönüşmesinden sonra, Tevrat üzerindeki muhafaza ve murakâbe görevi de ortadan kalkmış, Yahudi din adamları ve alimleri, birtakım çıkar ve menfaatların zayi olacağı endişesiyle Tevrat hükümlerini gizlemeye, metinler üzerinde tashif ve tahrifler yapmaya ve yüksek rütbeli şahıslardan korkarak, recm cezasının tatbikinde olduğu gibi, bazı Tevrat ahkâmını tatbik etmemeye başlamışlardır.

İşte son İslam Peygamber'inin âlemlere rahmet olarak gönderildiğ ve Kur'an-ı Kerim'in İslam'ı tamamlamak ve her türlü kusurdan münezzeh bir din olarak insanlığa sunmak üzere indirilmeye başladığı dönemde Yahudilerin hali böyle idi ve ellerinde de bir kısmı unutulmuş, bir kısmı gizlenmiş, bir kısmı da gerek manen ve gerekse lafzen tahrif ve tashife uğramış bir kitap vardı. Yahudi eşrafı arasında zinanın çoğalması üzerine onlara kitaplarının hükmü olan recm cezasını tatbik etmeyen din adamlarının hikayesini, sahih hadis kitaplarından naklen yukarıda zikretmiştik. Buna benzer davranışlar çoğalıp Tevrat ortadan kalkmaya başlayınca, Allah Teâlâ, bunun sorumluları olan Yahudi ileri gelenlerine ve din adamlarına hitap ederek şöyle buyurmuştur:

Ey Yahudiler! Size, dinimi tamamlaması, sizin de ona uyarak hakkı ve hidayeti bulmanız ve böylece dünya ve ahiret hayatını kurtarmanız için, son Peygamber'im Muhammed (sas.)'i ve onunla birlikte benden olduğunda hiçbir şek ve şüphe bulunmayan kitabım Kur'an'ı gönderdim. Fakat siz, "Biz, bize indirilenden başkasına inanmayız." diyerek emirlerime karşı geldiniz Gerçek olan şu ki, siz, hiçbir şeye inanmıyorsunuz; Hatta size gönderilen Peygamberler'e ve onlarla gönderilen kitaplara bile...Nitekim bu Peygamberler'in bir kısmını öldürdünüz, bir kısmını da inkâr ettiniz. İnandığınızı söylediğiniz Tevrat'ı ise, işte keyfinize göre değiştirip duruyorsunuz. Dilediğiniz ahkâmı uygulayıp, dilediğiniz ahkâmı da ya gizliyor, ya değiştiriyor, yahutta inkâr ediyorsunuz. Eğer gerçekten inanıyorsanız, insanlardan korkarak kitap ahkâmını gizlemeye kalkışmayın. Asıl gizlediğiniz zaman, benim gazabıma uğra-

yacağınızı aklınızdan çıkarmayın ve insanlardan değil, asıl benden korkun. Bu korkuyu da içinizden hiç eksik etmeyin. Böylece, kitap ahkâmını kâh gizleyerek, kâh tahrif ederek, kâh unutarak veya unutturarak ortadan kaldırmaya kalkışmazsınız. Ayetlerimi de yok pahasına satmayın. Elde edeceğiniz para veya mevki gibi gelip geçici bir dünya menfaatı uğruna, ayetlerimi halktan gizlemeyin ve onlarla ameli terketmeyin. Şunu hiçbir zaman unutmayın ki, Allah'ın indirdikleriyle amel etmeyenler, işte asıl kafir olanlar onlardır. İşte siz ey Yahudiler, inandığınızı söylediğiniz Tevrat'taki recm ile ilgili ayetleri dilediğiniz kimseler için gizliyor, onlardan zina eden erkek ve kadını, yüzlerini karaya boyayıp, bir hayvana sırt sırta bindirerek cezalandırıyorsunuz. Bir başka çifti ise, dilerseniz recmediyorsunuz. Keza bazı ölülerinize karşılık tam, bazılarına karşılık da yarım diyete hükmediyorsunuz. Bütün bunlar, sizin, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyen bir kavim olduğunuzun apaçık delilleridir ve kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, o kafirdir.

[45] Biz Tevrat'ta, onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (olmak üzere kısası) farz kılmıştık. Keza (mümkün olduğu takdirde) yaralara karşı da kısas vardır. Bununla beraber, kim kısas hakkını bağışlarsa, bu, kendi (günahları)na bir keffaret olur. Zira kim Allah'ın inirdiğiyle hükmetmezse, işte asıl zalim olanlar onlardır.

45 Allah Teâlâ, bu ayetinde de Tevrat'ın tavsifine devam etmiş ve şöyle buyurmuştur: Tevrat'ta, İsrailoğullarına kısas olmak üzere birtakım cezaları farz kıldık. Cana can dedik. Kim, kasıtlı olarak ve haksız yere birinin canına kıyar ve onu öldürürse, bu cana karşılık onun da canına kıyılır ve öldürülür hükmünü koyduk. Keza gözde, burunda, kulakta, dişte ve hatta yaralamada kısası farz kıldık. Kim birinin gözünü çıkarırsa, onun da gözü çıkarılır. Kim birinin burnunu, yahut kulağını keser, dişini kırarsa, onun da burnu, yahut kulağı kesilir, dişi kırılır. Birisini yaralayan kimse de, imkan nisbetinde aynı yaraya maruz bırakılır. Kısasta adaletin esas olması itibariyle, bazı yaralama olaylarının aynen infazı mümkün olmayabildiği içindir ki, bu gibi durumlarda umumiyetle kısas yerine diyete hükmedilmesi uygun görülmüştür. Nitekim kasıtlı olarak birisini yaralayan kimse, onun ölümüne sebep olmadığı halde, kısas ile cezalandırılıp aynı şekilde yaralanması, onun ölümüne yol açabilir; yahut ömür boyu kurtulamayacağı bir sakatlığa sebep olabilir. Bununla beraber kim kendisine tecavüz edeni bağışlar ve kısas talebinden vazgeçerse, bu, kendisi için ecir olduğu gibi, günahlarına karşı da bir keffarettir. Bütün bunlar, insanlar arasındaki eşitliği sağlamak gayesine matuf olarak Allah tarafından vazedilmiş hükümlerdir. Binaenaleyh kim bu hükümlerin tatbikinden yüz çevirecek olursa, işte gerçekten zalim olanlar bu gibi kimselerdir. Zira zulüm, iki kişiden birinin diğerine haksız yere tecavüz etmesi ve bu tecavüzüne göz yumularak yaptığının karşılığını görmemesidir. Bu ise, her yönden eşit durumda olan iki kişiden birinin diğerine tafdilini, veya üstün kılınmasını gerektirdiği içindir ki, adaletin veya eşitliğin ortadan kalkmasına yol açan bir davranış olur ve bu davranışta bulunanlar, Allah'ın vazettiği hükmün dışında bir hükümle amel etmiş olmaları dolayısıyla zalim sayılırlar.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede kısasla ilgili bu hükümlerin, Tevrat'ta da yer alan ve Yahudilere farz kılınan hükümlerden olduğunu açıklamıştır. Filhakika bugün Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ın Huruc (21/22-25) sifrinde şöyle denilmektedir:

"Ve eğer adamlar kavga edip bir gebe kadına çarparlar ve onun çocuğu düşerse, ve bir zarar olmazsa, kocasının kendi üzerine tayin edeceği gibi tazmin edecek, ve hâkimler vasıtasıyla verecektir. Fakat zarar olursa, o zaman can yerine can, göz yerine göz,

diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin".

Levililer (24/17-20) de de, şu ibarelere yer verilmiştir:

"Ve bir kimse bir adamı vurursa mutlaka öldürülecektir. Ve bir hayvanı vuran, can yerine can olarak onu ödeyecek. Ve bir kimse komşusunu sakatlarsa, kendisine de yaptığı yapılacaktır. Kırık yerine kırık, göz yerine göz, diş yerine diş olmak üzere, adamı nasıl sakat etti ise, kendisine de öyle edilecektir".

İslam alimleri, Kur'an-ı Kerim'in geçmiş milletlere şeriat olarak farz kılındığını haber verdiği hükümlerin, değişik bir hükümle neshedilmemiş olması halinde, bütün insanlara farz olduğu görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir. Nitekim başta İmam Azam Ebû Hanife olmak üzere diğer mezhep imamları, cinayetlerde bu ayeti delil olarak almışlar ve onunla hükmetmişlerdir. Şu farkla ki, Ebû Hanife, ayet hükmünün umumi olduğunu beyan ederek, kafire karşılık Müslümanın, köleye karşılık da hür olanın öldürüleceğini ileri sürdüğü halde, ulemanın büyük çoğunluğu, Hazreti Peygamber'in Buhârî (*Sahih,* I. 36; VIII. 45, 47),Ebû Davud (*Sünen,* II. 488) ve Nesâî (*Sünen,* VIII. 24) tarafından nakledilen "Kafire karşılık Müslüman öldürülmez." mealindeki hadisine istinaten, kasden bir kafiri öldüren Müslümanın kısas ile öldürülemeyeceğini söylemişlerdir.

46 Yukarıdaki ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, Musa'dan (as) sonra gelen İsrail Peygamberler'i, Yahudiler hakkında Tevrat'la hükmettikleri gibi, onu muhafaza etmekle görevlendirilen Yahudi din adamları ve alimleri de, onun Allah'ın kitabı olduğuna şahitlik ederek ona göre hüküm vermişler ve onunla hidayet bulup onunla aydınlanmışlardır. Bu Peygamberler'den sonra Allah, onların sünnetine uyması ve onların izini takip ederek yollarından gitmesi için, Tevrat'ı tasdik edici olarak, yine kendi içlerinden Meryem oğlu İsa Mesih'i göndermiştir. İsa'ya (as), Allah'ın takdir ettiği ölçüde Musa'nın (as) şeriatını tamamlamak ve inananlara nur ve hidayet olmak üzere vaaz ve nasihatı muhtevi bir de İncil verilmiştir. İncil, gerek akaid yönünden ve gerekse amel yönünden, inananları, şirk gibi, yahut hurafe ve batıl inançlar gibi, insanları dalalete sevkeden akaidden koruması için bir hidayet kaynağı, aynı zamanda, hakkı arayanların onu görmelerini sağlaması için bir nur olarak gönderilmiştir. Bu vasfıyla İncil, ona inananların, kendisiyle amel etmeleri ve onun yolunca gitmeleri gereken bir kitaptır.

47 Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, İncil ehline, bu kitabın içinde indirdikleriyle hükmetmelerini emretmiş, onlarla hükmetmeyenlerin ise, fasık olacaklarını açıklamıştır.

İsa (as), kendinden önce gönderilen diğer Peygamberler gibi, Yahudilere gönderilmiş bir Peygamber olduğuna göre, Yahudilerin, kendilerine gönderilen diğer Peygamberler gibi ona da iman etmeleri ve onun yolundan gitmeleri gerekir. Meselenin diğer önemli bir yönü de, İsa'nın (as) Yahudilere gönderilmiş bir Peygamber olması itibarıyla, İsa'ya (as) indirilen İncil'in de, aynı zamanda, Tevrat'ı teyit ve tasdik edici olduğu kadar, Musa'nın (as) şeriatını tamamlayıcı bir kitap olarak da Yahudilerin kendisiyle amel etmek zorunda oldukları bir kitap oluşudur. Zira İncil ile İsa'ya (as) verilen şeriat, Musa'nın (as) şeriatını tamamlayıcı özelliği olan ayrı bir şeriattır ve Al-

[46] Onların izleri üzere (gitmesi için, arkadan), önceden gönderilmiş olan Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı göndermiş, ona da, hem kendinden önceki Tevrat'ı tasdik etmesi, hem de Allah'tan korkanlara hidayet ve öğüt olması için, içinde hidayet ve nur bulunan İncil'i vermiştik.

[47] (Sonra onlara şöyle demiştik:) "İncil ehli de, Allah'ın bu kitabın içinde indirdikleriyle hükmetsin. Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl fasık olanlar onlardır".

lah Teâlâ, İncil ehline, Allah'ın bu kitapta kendilerine indirdikleriyle amel etmelerini emretmiştir.

İncil'in içindekilerle amel etmeleri gereken İncil ehlinin kimler olduğu veya kimlerin olması gerektiği hususunda herhangi bir tereddüdün bulunmaması icabeder. Zira, madem ki İsa (as) Yahudilere gönderilmiş bir Peygamber'dir ve madem ki İncil de İsa' ya ve dolayısıyla Yahudilere indirilmiş bir kitaptır, o halde bu kitapla amel etmeleri gereken İncil ehlinin de, elbette Yahudilerden başkası olmaması gerekir. Ancak bu husus, şüphesiz, İsa'nın (as) Peygamber olarak gönderildiği ilk dönemler için gözönünde bulundurulması gereken bir husustur. Fakat daha sonraki dönemlerde, İsa dininin yayılması ve Yahudiler dışında bu dini benimseyenlerin çoğalmasıyla *İncil ehli* tabirinin de daha kapsamlı bir mana kazanmış olması çok tabiidir. Nitekim üçüncü asırdan sonra Roma İmparatorluğu'nun İsa dinini devletin resmî dini olarak kabul etmesi üzerine Hıristiyanlık, gerek Avrupa'da gerekse Asya'da bu imparatorluğun hakim olduğu ülkelerde, çeşitli milletler arasında yayılmış ve dolayısıyla bu milletler de, İncil ile amel etmeleri gereken İncil ehlinden olmuşlardır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Yahudiler, İncil gelinceye kadar mutlak, İncil'in gelişinden sonra da İncil ile mukayyet olarak Tevrat'a göre amel etmekle mükellef tutulmuşlardır. Bu, şu demektir ki, onlar, İncil gönderilmezden önce mutlak surette Tevrat'a göre amel etmekle mükellef iken, İncil' in gelişinden sonra, sadece Tevrat' a dayalı din sona ermiş, veya neshedilmiş, ancak İncil ahkâmı ve İncil'in teyit ve tavzih ettiği Tevrat ahkâmı ile amel edilmesi emredilmiştir. Nitekim ayet-i kerimede de bu hususa işaret edilmiş ve İncil ehline, hem Tevrat'ı tasdik etmesi, hem de Allah'tan korkanlara hidayet ve öğüt olması için gönderilen İncil ile amel etmelerinin emredildiği bildirilmiştir. Yukarıda da açıkladığımız gibi, bu emrin muhatabı olan İncil ehli arasında Yahudilerin de bulunduğu hiçbir surette inkâr edilemez. Ve dolayısıyla İsa'yı ve İncil'i tanımadan ve onlara iman etmeden sadece Tevrat ile amel iddiasında bulunan Yahudilerin kafir olduklarında da hiçbir şüphe yoktur.

İncil gelmeden önce mutlak, İncil'in gelişinden sonra ise, İncil ile mukayyet olarak Tevrat'a göre amel etme hususundaki bu açıklamamız, ancak son Peygamber Hazreti Muhammed (sas.)'in ve onunla birlikte Kur'an'ın gelişinden önce geçerli olan bir tatbikata aittir. Hazreti Peygamber'in gelişi ve Kur'an'ın ona verilişi ile bu tatbikat da değişmiş ve Yahudilerin de aralarında bulundukları İncil ehli, ancak Kur'an ile mukayyet olarak Tevrat ve İncil hükümlerine göre amel etmekle mükellef tutulmuşlardır. Bir başka ifadeyle, hiçbir Yahudi ve Hıristiyanın, Kur'an'a başvurmadan, kendi kitaplarına göre amel etmeleri caiz görülmemiştir. Çünkü Kur'an ile gelen şeriat ahkâmı, Tevrat ve İncil ahkâmından bazısını kaldırmış, veya neshetmiş, yahutta değiştirmiştir. Binaenaleyh Yahudi ve Hıristiyanların Tevrat ve İncil'den tatbik edebilecekleri ahkâm, ancak Kur'an'ın kaldırmadığı, yahut değiştirip yerine başka hükümler getirmediği ahkâmdır. Zira din, Allah katında tek olan İslam dinidir ve gerek Tevrat olsun, gerekse İncil veya Kur'an olsun, hepsi de bu dini tamamlamak için Allah tarafından gönderilen Peygamberler'ine indirilmiş kitaplardır. Eğer Kur'an'ın en son indirilen kitap olduğu ve ondan sonra başka bir kitabın gelmediği ve hiçbir zaman da gelmeyeceği gözönünde bulundurulursa, dinin de ancak bu kitapla tamamlanmış olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, İslam demek olan şeriat ahkâmıyla ilgili ayetlerin nüzulü tamam olunca, Mâide suresinin 3. ayetiyle bunu haber vermiş ve bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"...Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve din olarak, sizin için İslam'ı seçtim..."*. Bu açıklamanın ışığında şu husus iyice anlaşılmış olmalıdır ki, Kur'an ile tamamlanmış ve kemale ermiş İslam'dan baş-

ka bir din yoktur ve her kim, Kur'an'a bağlanmadan ve ona dayanmadan Yahudilik veya Hıristiyanlık iddiasında bulunursa, bu ondan kabul edilmez ve o kimse kafirdir.

Netice olarak, İncil indirilmezden önce Allah'ın Musa'ya (as) verdiği Tevrat ile ve Kur'an indirilmeden önce İsa'ya (as) verdiği İncil ile hükmetmek, Allah katında yegâne din olan İslam'ın temel kaidesidir ve bu kaideye aykırı inanç ve davranışlar içinde bulunmak, küfürden başka bir şey değildir. Kur'an'ın gelişinden sonra ise, hükmü artık kaldırılmış olan diğer kitaplarla değil; fakat Kur'an ile hükmetmek, yine bu kaidenin bir gereğidir ve yukarıdaki ayetlerde de açıklandığı gibi, kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl kafir olanlar onlardır.

Dikkat edilecek olursa, yukarıda tefsirini yaptığımız üç ayette, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenlerin kafir, zalim ve fasık oldukları belirtilmiştir. 44. ayette, içinde nur ve hidayet bulunan Tevrat'tan söz edilmiş, İsrail Peygamberler'inin ve kitabı muhafaza etmekle görevli Yahudi din adamlarının, bu kitaba göre hüküm verdikleri ve onun Allah'ın kitabı olduğuna şahitlik ettikleri açıklanmıştır. Bu itibarla ayetin konusu, nur ve hidayeti ihtiva eden Tevrat'ın aslıdır ve dolayısıyla onun Allah'ın kitabı olduğuna şehadet ederek ona iman etmek ve onunla hükmetmek gerekir. Kim bu aslı inkâr ile onun Allah'ın kitabı olduğuna şehadet etmez, ona aykırı davranışlarda bulunursa, o kafirdir. Bu sebepledir ki, ayet-i kerimenin bu açık ve zahir manasına uygun olarak *"Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl kafir olanlar onlardır."* denilmiştir.

Bunu takip eden 45. ayet, Tevrat'ta cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak ve dişe diş olmak üzere Yahudilere farz kılınan kısasla ilgilidir. Bilindiği gibi kısas, haksız yere adam öldüren veya yaralayan bir kimsenin, aynı fiile maruz bırakılarak cezalandırılması ve böylece aralarındaki adaletin sağlanmasıdır. Kim birisini haksız yere öldürürse, o da ceza olarak aynı şekilde öldürülür; yahut kim birisinin gözünü çıkarırsa, ceza olarak onun da gözü çıkarılır. Allah'ın vazettiği bu hüküm uygulanmadığı ve katil veya carih, işledikleri suçun cezasını görmedikleri takdirde, adalet sağlanmamış ve maktule veya gözü çıkarılana zulmedilmiş olur. İşte ayet-i kerimenin bu açık manasına uygun olarak Allah Teâlâ *"Her kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte asıl zalim olanlar onlardır."* buyurmuştur.

47. ayet, İncil ehliyle ilgilidir. Bir evvelki ayette Allah Teâlâ, Tevrat'ı tasdik edici olarak İsa'yı (as) gönderdiğini, ona da, Allah'tan korkanlara hem hidayet, hem de öğüt olması için İncil'i verdiğini bildirdikten sonra, İncil ehline, bu kitabın içindekilerle amel etmelerini emrettiğini haber vermiştir. Dolayısıyla ayetin konusu, çoğu vaaz ve nasihatla iyiliğe teşvik ve şeriat ahkâmının tatbikine terğib mahiyetinde olan İncil'in hidayetini beyandan ibarettir. Binaenaleyh kim İncil'in bu hidayetiyle hükmetmezse, büyük günah işlemiş olur. Bu ise, fısktır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu ayetini de *"Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse, işte asıl fasık olanlar onlardır."* hükmüyle tamamlamıştır.

Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenlerin kafir, zalim ve fasık olduklarını hükme bağlayan bu üç ayetten ilk ikisi Yahudiler, üçüncüsü de Hıristiyanlar hakkındadır ve daha önce de belirttiğimiz gibi, Kur'an'ın nüzulünden önceki devir insanlarını şamildir. Ancak ayetlerin, Kur'an'ın nüzulünden önceki devirlerde yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olması, bu ayetlerle vazedilmiş olan hükmün, Müslümanları ilgilendirmeyeceği iddiasını hiçbir surette haklı çıkarmaz. Başka bir ifadeyle hiç kimse, bu ayetlerin Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu, dolayısıyla Tevrat ahkâmıyla hükmetmeyen Yahudilerin, veya İncil ahkâmıyla hükmetmeyen İncil ehlinin kafir, zalim ve fasık olacaklarını, fakat Kur'an nazil olduktan sonra, Kur'an ahkâmıyla hükmetmeyen Müslümanlar hakkında aynı şeyin

söylenemeyeceğini iddia edemez. Zira bu konudaki hüküm umumidir ve Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyen kimse, ister Yahudi olsun, ister Hıristiyan veya Müslüman olsun, kafirdir, zalimdir ve fasıktır. Nitekim Allah Teâlâ, daha sonraki ayetlerinde sevgili Peygamber'ine hitap ederek bu hususa da açıklık getirmiş ve şöyle buyurmuştur.

وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ اٰتٰىكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

[48] (Ey Muhammed!) Sana da, kendinden evvelki kitabı tasdik edici ve ona şahit olmak üzere, hak ile, Kur'an'ı indirdik. O halde (kitap ehli) arasında, Allah'ın indirdiği bu kitapla hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp da onların heveslerine uyma. Sizin her biriniz için bir şeriat ve bir yol vazettik. Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdiği şeylerde sizi denemek için (böyle yapmadı). O halde hayırlı işlerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Bu sebeple (kıyamet günü), hakkında ihtilafa düştüğünüz hususları size haber verecektir.

[49] Aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeni, onların heva ve heveslerine uymamanı ve Allah'ın sana indirdiği şeylerin bir kısmından seni saptırmalarından sakınmanı da (sana emrettik). Eğer onlar (senin vereceğin hükümden) yüz çevirirlerse, bilesin ki Allah, birtakım günahları sebebiyle onları cezalandırmak istemektedir. Zaten onların çoğu fasıktır.

[50] Onlar, yine de câhiliyye devrinin (o kokuşmuş) hükmünü mü arıyorlar? Oysa yakinen bilen insanlar için, Allah'tan daha güzel hüküm sahibi olan kim vardır?

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, önce Tevrat'ı zikrederek, içinde nur ve hidayet bulunan bu kitabın İsrailoğullarına indirildiğini, İsrail Peygamberler'inin Yahudiler hakkında bu kitaba göre hüküm verdiklerini, keza onu muhafaza etmekle görevlendirilmiş olan Yahudi din adamlarının ve alimlerinin de bu kitapla amel edip onun Allah'ın kitabı olduğuna şahitlik ettiklerini belirttikten ve Yahudilerin de bu kitapla hükmetmeleri gerektiğini, zira Allah'ın kitabıyla hükmetmeyenlerin kafir olduklarını açık bir ifadeyle belirttikten sonra, Tevrat'ta yer alan kısasla ilgili hükümlere işaret etmiş ve bu hükümlerin, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve her çeşit yaraya karşı yara olmak üzere Yahudilere farz kılındığını, bu hükümlerle amel etmeyen kimselerin de zalim olduklarını açıklamıştır.

Bunu takip eden diğer ayette, Allah Teâlâ, Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdiğini, ona da, hem kendinden önceki Tevrat'ı tasdik, hem de Allah'tan korkanlar için hidayet ve öğüt kaynağı olması için, içinde nur ve hidayet bulunan İncil'i verdiğini, Binaenaleyh İncil ehlinin de bu kitapla amel etmeleri gerektiğini, onunla amel etmeyen kimselerin ise fasık olduklarını, yine açık bir ifadeyle haber vermiştir.

Ancak insanlığın hem sulh ve selameti, hem de dünya ve ahiret saadetinin gerçekleşmesi için zaruri olan din, bu iki kitabın, yani Tevrat ve İncil'in gönderilmesiyle henüz tamamlanmış değildi. Üstelik, gerek bu kitapları muhafaza etmek ve onlara göre hüküm vermekle görevlendirilmiş olan din adamlarıyla alimlerinin yetersizliği ve samimiyetsizliği ve gerekse onlara iman edip bağlanmak ve onların yolunca gitmek hususunda din mensuplarının inançsızlığı sebebiyle bu kitaplar üzerinde yapılan kasıtlı tahrifat, Allah tarafından gönderilen bu kitapların büyük ölçüde kaybolmasına yol açmıştı. İşte Allah Teâlâ, hem bu eksikliği gidermek ve hem de kendi katında yegâne din olan İslam'ı tamamlamak için, daha önceki kitapların doğrularını tasdik, eğrilerini ise iptal etmek için yeni ve son bir Peygamber göndermiş ve ona da hükümleri kıyamete kadar baki kalacak olan Kur'an'ı vermiştir. Bu itibarla yukarıdaki ayetlerin devamı niteliğinde olmak üzere, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[48] (Ey Muhammed!) Sana da, kendinden evvelki kitabı tasdik edici ve ona şahit olmak üzere, hak ile Kur'an'ı indirdik. O halde (kitap ehli) arasında, Allah'ın indirdiği (bu) kitapla hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp da onların heveslerine uyma. Sizin herbiriniz için bir şeriat ve bir yol vazettik. Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdiği şeylerde sizi denemek için (böyle yapmadı). O halde hayırlı işlerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Bu sebeple (kıyamet günü), hakkında ihtilafa düştüğünüz hususları size haber verecektir.

48 Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Senden önce gelip geçmiş olan Peygamberler'imizden Musa'ya Tevrat'ı, İsa'ya da İncil'i indirdiğimiz gibi, sana da, kendisiyle dinimizi ikmal edip son şeklini verdiğimiz Kur'an-ı Kerim'i indirdik. Fussilet suresinin 42. ayetinde de ifade ettiğimiz gibi *"Ne önünden ve ne de ardından hiçbir batılın giremeyeceği"* bu kitapta yalnız hak ve gerçek olanı söyledik. Böylece onu, kendinden önce indirdiğimiz Tevrat ve İncil'in hak ve gerçek olan sözlerine şahit ve destek, içlerine sokulmuş batıl söz ve hurafelerine karşı da uyarıcı bir kitap kıldık. Ey Resulüm! Kur'an'ın diğer kitaplar yanındaki mevkii ve derecesi böyle olunca, Kitap ehli arasında onların kitaplarıyle değil; fakat Allah'ın bu Kitap içerisinde sana indirdiği ahkâm ile hükmet. Çünkü hak olan ahkâm, bu Kitap'ta sana indirmiş olduğumuz ahkâmdır. Onların kitaplarında bulunan ahkâm ise, sana indirdiğimiz bu Kitap'la nesh, veya iptal edilmiştir. Sakın onların heva ve heveslerine uyarak sana indirilen Kitab'ı terketme. Zira onlar, senden daima kendilerine kolay ve hafif gelen hükümleri bekler ve isterler.

Sizin her biriniz için bir şeriat ve bir yol vazettik. Binaenaleyh Musa'ya indirdiğimiz Tevrat'taki şeriatla, İsa'ya indirdiğimiz İncil'deki şeriat birbirinin aynı olmadığı gibi, sana indirdiğimiz Kur'an'daki şeriat da keza diğerlerinden farklıdır. Şeriatlar arasındaki bu farklılık, şüphesiz, her ümmetin birbirinden farklı ve uzak zaman dilimleri içinde yaşaması ve birbirinden farklı hayat şartlarına maruz kalmaları sebebiyle olmuştur. Eğer dileseydik, hepinizin üzerinde ittifak edeceğiniz tek bir şeriat vazeder ve hepinizi tek bir ümmet kılardık. Fakat sizi denemek ve hanginizin Allah'ın gösterdiği yolda daha iyi gittiğini sınayıp size ve sizden sonra gelecek olanlara göstermek için böyle yapmadık. Peygamberler'imiz Musa ile İsa'nın biseti arasında yaşayanları, Tevrat'ın şeri-

atından, İsa ile Muhammed'in biseti arasında yaşayanları, İncil'in şeriatından, Muhammed'in bisetinden sonra yaşayanları da Kur'an'ın şeriatından sorumlu tuttuk. O halde ey müminler! Allah'ın tayin ve tespit ettiği bu şeriat üzerinde sebat edin. Ona inanın ve onunla amel edin. Kısacası, sizin için hayırlı olan işleri yaparak birbirinizle yarışın. Nasıl olsa hepiniz de, bir gün, Allah'ın huzurunda toplanacak ve neleri yapıp neleri yapmadığınızdan haberdar edilecek, sonra da yaptığınız işlerin karşılığını göreceksiniz.

Ayet-i kerimede, şeriat manasında *şir'a*, yol manasında da *minhac* kelimeleri kullanılmıştır. Bazı müfessirler, her iki kelimenin de tekid için aynı manada kullanıldığını söylemişler ve bununla dinin kastedildiğini ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre de, şir'a veya şeriat, yolun başlangıcı, minhac ise yolun devamıdır. Fakat akla uygun gelen mana şudur ki, şir'a veya şeriat, her Peygamber'e has olarak indirilen, zaman ve mekâna göre değişebilen ahkâm olup, dinin füruundan ibarettir. Minhac ise, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberler'ine ve ahiret gününe iman esaslarını ihtiva eden usul-i dindir; bütün şeriatlarda müşterek olan ve hiçbir zaman değişmeyen yoldur. Buhârî (*Sahih*, IV. 142)' nin Ebû Hureyre tarikiyle naklettiği bir hadisinde Hazreti Peygamber, din kelimesini bu manada kullanmış ve şöyle buyurmuştur: "Ben, dünya ve ahirette, Meryem oğlu İsa' ya insanların en yakınıyım. Peygamberler, anaları ayrı kardeştirler. Fakat dinleri birdir.". Hazreti Peygamber bu hadisinde, bütün Peygamberler'in tek bir din üzere geldiklerini haber vermiştir ki, bu dinin tevhid esasına dayalı İslam dini olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Nitekim Enbiya suresinin 25. ayetinde aynı manayı görmek mümkündür: *"Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki ona, "benden başka İlah yoktur; bu itibarla yalnız bana ibadet edin." diye vahyetmiş olmayalım."*. Nahl suresinin 36. ayetinde de şöyle buyurulmuştur: *"Biz, her ümmete, yalnız Allah'a ibadet etmeleri ve şeytandan da sakınmaları için bir Peygamber gönderdik. Bu ümmetlerden bir kısmına Allah hidayet etmiş; bir kısmına da sapıklık hak olmuştur. Nitekim yeryüzünde bir dolaşın da (Peygamberler'i) yalanlayanların akibetinin ne olduğunu görün."*. Bu ayetler, bütün Peygamberler'in, tevhid esasına dayalı tek bir dini tebliğ etmek için gönderildiklerine delalet eder ki, o din de, Allah Teâlâ'nın, Al-i İmran suresinin 19. ayetinde kendi rızasına uygun bulup teyit ve tasdik ettiği İslam dinidir: *"Allah katında asıl din, şüphesiz, İslam'dır. Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık sebebiyle ihtilafa düşmüşlerdir. Her kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah, hesabı çok çabuk görendir"*.

Allah katında asıl din İslam olduğuna ve İslam da, Allah'ın son Peygamber'i Muhammed (sas.)'e indirilen Kur'an ile tamamlandığına göre, uyulması gereken şeriat, elbette Kur'an'ın şeriatı olacak ve hüküm, ancak buna göre verilecektir. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, müteakip ayetinde buyurmuştur ki:

[49] Aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeni, onların heva ve heveslerine uymamanı ve Allah'ın sana indirdiği şeylerin bir kısmından seni saptırmalarından sakınmanı da (sana emrettik). Eğer onlar (senin vereceğin hükümden) yüz çevirirlerse, bilesin ki Allah, birtakım günahları sebebiyle onları cezalandırmak istemektedir. Zaten insanların çoğu fasıktır.

[50] Onlar, yine de câhiliyye devrinin (o kokuşmuş) hükmünü mü arıyorlar. Oysa yakinen bilen insanlar için, Allah'tan daha güzel hüküm sahibi olan kim vardır?

49 Allah Teâlâ, bir evvelki ayetle sevgili Peygamber'ine yönelttiği hitabına devam ederek buyuruyor ki: Ey Muhammed! İçerisinde Allah'ın ahkâmı bulunan Kitab'ı sana indirdik ve Allah'ın bu Kitap'ta sana indirdikleriyle hükmetmeni, on-

ların kalplerini yumuşatmak ve onları İslam'a cezbetmek maksadıyla da olsa onların heva ve heveslerine uymamanı ve onlara kulak asmamanı, onların, Allah'ın sana indirdiklerinden başka şeylerle hükmetmeni sağlamak için başvuracakları herhangi bir oyuna gelmemen için onlardan uzak durmanı sana emrettik. Binaenaleyh onlar, yine de hüküm için sana başvurup sonra da senin vereceğin hükümden yüz çevirecek olurlarsa, günahları üzerine bir büyük günah daha eklemiş olurlar. Zira onlar, bir taraftan sadece kendilerine indirilen Tevrat'a inandıklarını iddia edip Kur'an'dan yüz çevirirken, bir taraftan da ellerinde bulunan Tevrat'ı terkederek hüküm için sana başvurmakla en büyük zulmü işlemişlerdir. Günahları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan bu kavim, zaten ahiretten önce dünya azabına müstehak olmuştur ve Allah, onları bu günahları sebebiyle cezalandıracaktır. Bu, şüphesiz, küfürlerinde inat edenlerin halidir. İnsanların çoğu da böyle değil midir?

Müfessirlerin İbn Abbas'tan naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, Ka'b İbn Esed, İbn Salûbâ, Abdullah İbn Sûryâ ve Şeys İbn Kays adındaki bir grup Yahudi, aralarında anlaşıp "Muhammed'e gidelim, belki onu dininden caydırırız." demişler ve Hazreti Peygamber'e gelerek: "Ey Muhammed! Bildiğin gibi biz, haham, alim ve seçkin kişiler olarak Yahudilerin ileri gelenleriyiz. Eğer biz sana uyacak olursak, bütün Yahudiler de sana uyarlar; bize muhalefet etmezler. Bizimle kavmimiz arasında bir husumet var. Davamızı sana getirelim de sen, onlara karşı bizim lehimize hükmet; biz de sana iman edelim; seni tasdik edelim." demişlerdir. Hazreti Peygamber onların bu teklifine karşı çıkmış, daha sonra da bu ayetle bundan sonraki ayet indirilmiştir. Bu ayetlerin indirilmesiyle Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in Yahudi ileri gelenlerinin istekleri doğrultusunda hüküm vermemesini tasvip ettiği gibi, yalnız Allah'ın hükmüne tabi olmak ve onların heva ve heveslerine kapılmamak hususundaki davranışında da sebat etmesini ona emretmiş olmaktadır. Ayrıca, bu ayetlerin indirilişinde, kendilerine Peygamber gönderilmiş ve kitap da verilmiş olan Yahudilerin, Hazreti Peygamber'e indirilen Kitap hakkında izandan bu kadar uzak olmaları ve ondan bu derece yüz çevirmeleri dolayısıyla üzülen sevgili Peygamber'in tesellisi vardır.

50 Allah Teâlâ, Yahudilerin heva ve heveslerine uymamak ve kendisine indirdiği Kitab'ın hükümlerinden saptırmak için başvurdukları oyunlara kanmamak hususunda sevgili Peygamber'ini bir defa daha uyardıktan ve onların, Hazreti Peygamber'in hükmünden yüz çevirmeleri halinde, cezasını mutlaka görecekleri büyük bir inat, isyan ve küfür içine düşmüş olacaklarını açıkladıktan sonra, onların bu davranışlarını, hayret ifade eden bir inkâr istifhamıyla tavsif ederek *"Onlar, yine de cahiliyye devrinin (o kokuşmuş) hükmünü mü arıyorlar?"* buyurmuştur. Yani senden, Allah'ın vahyine dayalı hüküm yerine, cehaletten kaynaklanan, kendi heva ve heveslerine uygun hükümler vermeni mi istiyorlar? Oysa hükmü, Allah'ın hükmünden daha güzel olan kim vardır? Tabii bu da, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini birbirinden ayırdedebilecek akl-ı selim sahibi kimseler içindir. Kalbi şüphe ile dolu olan, yahut küfürden iyice kararmış bulunan kimseler için Allah'ın hükmü elbette hiçbir şey ifade etmez. Bunların nazarında doğru olan hüküm, heva ve heveslerine uygun düşen hükümdür; çünkü onlar, menfaatlarını ancak bu çeşit hükümlerle sağlayabilirler.

Ebû Davud (*Sünen,* II. 477) ve Nesâ'î (*Sünen*, VIII. 18)'nin İbn Abbas'tan naklettikleri bir haberden öğrenildiğine göre, Yahudi kabileleri olan Beni Nadir ve Beni Kurayza arasında eskiye dayanan bir kan davası vardı. Beni Nadir, Beni Kurayza'ya nazaran daha şerefli idi. Bu itibarla Beni Kurayza'dan birisi, Beni Nadir'den bir adamı öldürecek olsa, katil de kısas ile öldürülürdü. Fakat Beni Nadir'den biri, Beni Kurayza'dan bir adamı öldürürse, katil tarafı Kurayza'ya yüz *vesk* (ölçü) hurma verirdi. Hazreti Peygamber'in bisetinde, Nadir'den biri, Kurayza'dan bir adamı öl-

dürmüş, Kurayza da Nadir'e "Katili bize teslim edin, onu öldürelim." demiştir. Nadir ise, "Aramızda Peygamber var." diyerek Kurayza'nın isteğini reddetmiş, sonra da Hazreti Peygamber'e başvurmuşlardır. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, daha önce tefsir ettiğimiz *"...Hükmettiğinde de, adaletle hükmet. Şüphe yoktur ki Allah, adil olanları sever."* mealindeki 42. ayeti, sonra da *"Onlar, yine de cahiliyye devrinin (o kokuşmuş) hükmünü mü arıyorlar?"* mealindeki halen tefsir etmekte olduğumuz ayeti indirmiştir.

Ayet-i kerime ile şu husus iyice anlaşılmış olmaktadır ki, herhangi bir mesele hakkında Allah'ın verdiği bir hüküm varken, bu hükmü terkederek başka hükümlerle amel etmek, cahiliyye devrinin kokuşmuş hükmüne rücu etmekten başka bir manaya gelmemektedir. Buhârî (*Sahih*, VIII. 39) tarafından İbn Abbas'tan nakledilen bir hadisinde de Hazreti Peygamber'in şöyle buyurduğu görülmektedir: "Allah'ın insanlardan en çok buğzettiği üç sınıf vardır. Bunlar: Mescid-i Haram dahilinde zulüm ve haksızlık edenler; İslam'da, cahiliyye âdetini arayıp yaşatmak isteyenler; haksız yere akıtmak için masum kişinin kanını arayanlardır".

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ۚ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

51 Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları kendinize dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. İçinizden her kim onları dost edinirse, o onlardandır. Allah, şüphesiz, zalim kimseleri doğru yola iletmez.

52 Kalplerinde bir hastalık bulunan (münafık) ların"başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz." diyerek (Yahudilerin) arasında koşuştuklarını görürsün. Fakat mümkündür ki, Allah, kendi katından bir zafer, yahut bir emir getirir de, onlar da, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olurlar.

53 İman edenler ise, "sizinle beraber olduklarına dâir, Allah'a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar mı?" derler. Onların bütün amelleri boşa gitmiş ve kendileri de hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, kitap ehlinin ve özellikle Yahudilerin, gerek inanç ve gerekse ahlak yönünden nasıl bir yaratılışa sahip olduklarını gözler önüne sermiş ve bu ayetlerde, Müslümanların ibret almalarını sağlayacak çeşitli örnekler zikretmiştir. Mesela 41. ayetten başlayarak sevgili Peygamber'ine hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey Peygamber! Kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyla iman ettik diyen münafıkların, yalana kulak verenlerle sana gelmeyen başka bir kavmi dinleyen Yahudilerin küfür hususunda yarış etmeleri seni mahzun etmesin; bunlar, (Tevrat'taki)*

kelimeleri (yerliyerine) konulduktan sonra, yerlerini değiştirirler ve "eğer size (kırbaç cezası) verilirse, onu kabul edin; eğer bu ceza verilmez (recm cezası verilir) se, ondan da sakının." derler...". 42- "Onlar, yalana kulak veren, haram mal yiyenlerdir...". 43- "Nasıl olup da yanlarında Tevrat, içinde de Allah'ın hükmü varken, senden hüküm talebinde bulunuyorlar, bnundan sonra da yüz çevirip gidiyorlar? (Hayır) bunlar mümin değillerdir".

Zikrettiğimiz bu ayet meallerinde, bilhassa Yahudilerin nasıl bir imana ve nasıl bir tıynete sahip oldukları açık bir şekilde görülmektedir. Oysa Hazreti Peygamber, Medine'ye hicret ettiği tarihten itibaren Yahudilere karşı daima yumuşak davranmak istemiş ve onlarla antlaşmalar imzalayarak dostça geçinme çareleri aramıştır. Nitekim İbn Hişam (*Sîre*, I-II. 501), Hazreti Peygamber'in, Medine'ye hicretini müteakip, Mekkeli muhacirleri, Medineli Ensarı, Yahudileri ve henüz İslamiyeti kabul etmemiş olan Arapları toplayarak, onlarla müşavere ettikten sonra kaleme alınan bir antlaşma metni vermiştir. Medine'de kurulan ilk İslam Şehir Devleti'nin Anayasa'sı mahiyetinde olan bu metin, şu ibarelerle başlıyordu: *"Bu, Allah'ın Resulü Peygamber Muhammed'in, Kureyşli müslim ve müminlerle Yesribli Müslümanlar, onlara tabi olanlar, onlara iltihak edenler ve onlarla birlikte harbe girenler arasında geçerli bir yazısı (kitabı) dır". Bunlar, (dünyanın) diğer insanlarından ayrı bir ümmet teşkil ederler".*

Antlaşma metninden anlaşıldığına göre, Yahudiler, din hürriyetine sahip olacaklar ve hiçbir surette onların dinine müdahale edilmeyecektir. Müslümanlar ve Yahudiler dostça yaşayacaklar, birbirleri aleyhine olabilecek davranışlarda bulunmayacaklardır. Eğer iki taraftan biri, üçüncü bir tarafa harp ilan etmek zorunda kalırsa, diğer taraf ona yardım edecektir. İki taraftan hiçbiri müşrik Kureyşi himaye etmiyecektir. Medine'ye karşı dışarıdan gelecek bir taarruz halinde, her iki taraf da şehirlerini işbirliği içinde müdafaa edeceklerdir. İki taraftan biri, bir düşmanla sulh akdedecek olursa, her iki taraf da bu sulhun şartlarına riayet edecektir.

Hazreti Peygamber, Medine'ye geldikten sonra, orada yaşayan Yahudilerle, bu şartları ihtiva eden bir antlaşma imzalamış, ancak Yahudi kabilelerinden Beni Kaynuka, Bedir savaşını müteakip Hazreti Peygamber'e karşı şiddetli bir düşmanlık izhar ederek onunla mücadeleye kalkışmıştır. Bundan altı ay kadar sonra Beni Nadir, antlaşmayı bozarak Hazreti Peygamber'e karşı aynı düşmanlık duyguları içine girmiş ve bu düşmanlığında o derece ileri gitmiştir ki, onu öldürmek bile istemiştir. Nitekim daha önce tefsirini yaptığımız *"Ey iman edenler! Bir kavmin ellerini size uzatmaya (ve Peygamber'i öldürmeye) kalkışıp da, onların ellerini sizden çektiği andaki Allah'ın üzerinizde olan o nimetini hatırlayın. Allah'tan korkun. Müminler de yalnız Allah'a güvensinler."* mealindeki 11. ayetin nüzul sebebi de Beni Nadir'in bu çirkin davranışı olmuştur. Daha sonra da, Hazreti Peygamber'in Hendek gazvesine çıkması üzerine Beni Kurayza anlaşmayı bozmuş ve o da aynı düşmanlığı sürdürmeye başlamıştır. O derecede ki, bu kabile, kin ve düşmanlık yönünden Yahudilerin en şiddetlisi olarak şöhret kazanmıştır. İşte, kendilerine Peygamber gönderilmiş ve kitap verilmiş olan Yahudilerin, iman etmeleri gereken Allah'ın bir Peygamber'ine karşı bu akıl almaz derecedeki çirkin davranışları, artık onlarla yakın bir dostluk ve işbirliği içine girilemeyeceğini açık bir şekilde gösteriyordu. Arap ve Rum Hıristiyanlarının Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara karşı olan davranışları da Yahudilerin davranışlarından farksızdı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların şerrinden Hazreti Peygamber'i ve ona inananları korumak ve dinini tamamlamak için müminlere hitap ederek şöyle buyurmuştur:

[51] Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları kendinize dost edinmeyin. Onlar, birbirlerinin dostudurlar. İçinizden her kim onları dost

edinirse, o onlardandır. Allah, şüphesiz, zalim kimseleri doğru yola iletmez.

51 Allah Teâlâ, daha önce, küfürlerini, isyanlarını, İslam'a ve Müslümanlara karşı içlerinde taşıdıkları kin ve düşmanlıklarını açıkladığı Yahudi ve Hıristiyanlar konusunda müminleri uyarmış ve onlara, hiçbir surette Yahudi ve Hıristiyanlardan dost edinmemelerini ve hiçbir zaman onlara yardımcı olarak güvenmemelerini açık ve kesin bir ifadeyle emretmiştir. Onlardan müminlere nasıl dost olsun ki, Hazreti Peygamber, kitap ehlinden olmaları dolayısıyla onlara güvenerek müşriklere karşı onlarla antlaşmalar imzalamış olduğu halde, onlar bu antlaşmaları bozarak müşriklerle işbirliği yapmışlar ve Müslümanların hezimetini beklemişlerdir. Bu itibarla, şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, bir mümine, ne bir Yahudiden ve ne de bir Hıristiyandan asla dost ve yardımcı olmaz. Onlar ancak birbirlerinin dostudurlar. Daha açık bir ifadeyle, bir Yahudi, ancak bir Yahudi ile, bir Hıristiyan da, keza bir Hıristiyanla dost olur; fakat bir mümine asla dost olmaz. Bununla beraber, kim müminleri bir kenara iterek onlarla dost olur, onlara yardım eder, veya onlardan yardım talebinde bulunursa, o, onlardan olur; başka bir ifadeyle onlar gibi olur. Çünkü onlar, İslam'ın ve Müslümanların karşısında ve onlara düşman oldukları içindir ki, onlarla dost olan kimse de, İslam'ı ve Müslümanları karşısına almış ve onlara düşman kesilmiş olur.

Kur'an, bu ayet-i kerimeyle, tarihte hiç değişmeyen ve bundan sonra da hiç değişmeyecek olan bir gerçeği ifade etmiştir. Bu gerçek, Yahudi ve Hıristiyanların, ancak birbirleriyle dost olabilecekleri, fakat bu dostluğu bir Müslümanla hiçbir zaman paylaşmayacaklarıdır. Filhakika tarihin her safhasında onlar, zaman zaman Müslümanlarla antlaşmalar imzalamış olsalar bile, fırsat bulunca bu antlaşmaları bozmaktan ve Müslümanlara karşı değişmeyen tıynetlerinin bir sonucu olan düşmanlıklarının gereğini ifa etmekten bir an bile geri kalmamışlardır. Tarih, bunun örnekleriyle doludur. Gerçek böyle olunca, bir mümin, hem kendisinin ve hem de dininin düşmanı olan bu kimseleri nasıl kendisine dost edinir; sonra da dost edindiği bu kimselere yardım eder veya onlardan yardım ister? Eğer bunu yaparsa, hiç şüphesiz, hem kendisine, hem de diğer müminlere en büyük zulmü işlemiş ve zalimler güruhuna katılmış olur. Allah da, zalim olan kimseleri, asla doğru yola iletmez.

[52] Kalplerinde bir hastalık bulunan münafıkların "başımıza bir felaket gelmesinden korkuyoruz." diyerek (Yahudilerin) arasında koşuştuklarını görürsün. Fakat mümkündür ki, Allah, kendi katından bir zafer, yahut bir emir getirir de, onlar da, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olurlar.

[53] İman edenler ise, "sizinle beRaber oldukları-na dair, Allah'a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar mı?" derler.Onların bütün amelleri boşa gitmiş ve kendileri de hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır.

52 Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara karşı mücadele eden Yahudi ve Hıristiyanlardan başka, Medine'de bir grup daha vardı ki, bunlar, Müslüman olduklarını söyleyen, fakat imanları hiçbir zaman ağızlarından kalplerine inmemiş bulunan münafıklardı. Bunlar, özellikle Yahudileri dost ediniyorlar ve bütün davranışlarını bu dostluk çerçevesi içinde düzenliyorlardı. Bütün korkuları, Yahudi dostluğunun Müslümanlıklarına değil Müslümanlıklarının bu dostluğa zarar vermesi idi. Bu sebepledir ki onlar, dostluklarına zarar vermeyecek kadar Müslüman olmuşlardı. Kendilerine bu halleri hatırlatılınca, biz, geleceğimizi düşünmek zorundayız. Bir gün, Yahudi dostluğundan kopmuş olduğumuz halde, Müslümanlar hezimete uğrar ve biz de Yahudilerin yardımına muhtaç kalırsak, bu yardımı bulamayız ve başımıza altından kalkamayacağımız büyük musi-

betler gelir, diyorlardı. Nitekim müfessirler, tefsir ettiğimiz bu ayetlerin nüzul sebebiyle ilgili olarak, bu görüşü doğrulayan haberler zikretmişlerdir. Bedir Savaşı'nı müteakip bazı Yahudi kabilelerin Hazreti Peygamber ile yaptıkları antlaşmaları bozmaları üzerine, Hazrec'ten Ubâde İbnu's-Sâmit, Resulullah (sas.)'e gelmiş ve: "Ya Resulullah! Benim, Yahudi pek çok dostum var. Ancak ben, Yahudi dostluğundan Allah ve Resulünün dostluğuna sığınırım. Benim Allah'tan ve Resulünden başka dostum yoktur." demiş, münafıkların reisi Abdullah İbn Ubeyy ise, "Bu dünyanın başı ucunda dönüp dolaşan birçok musibet var; ben, bu musibetlerden birinin başımıza gelip çatmasından korkarım. Bu yüzden de dostlarımdan asla vazgeçmem." demiştir. Münafık lider Abdullah İbn Ubeyy'i, bu sözleri söylemeye sevkeden çeşitli amiller vardı. Bu amillerden biri ve en önemlisi, müşriklerin İslam'ı ve Müslümanları ortadan kaldırmak için savaşı göze alarak harekete geçmiş olmalarıydı. Her ne kadar Bedir Savaşı, müşriklerin ağır hezimeti, Müslümanların da zaferiyle neticelenmiş olsa bile, bu, her şeyin bitmiş olduğunu elbette göstermezdi. Ve elbette Mekkeli müşrikler, bu hezimetin intikamını almak için toparlanıp yeniden geleceklerdi. İşte o zaman Müslümanlar, Yahudilerin de işe karışmasıyla, Bedir'de görmedikleri hezimeti görebilirler ve gün, yine Yahudilerin günü olabilirdi. Nitekim Bedir zaferinden sonra bazı Müslümanlar, Yahudi dostlarına, müşriklerin Bedir'deki hezimetlerini göstererek "Sizin de başınıza böyle bir hezimet gelmezden önce Allah'a ve Resulüne iman edin ve siz de Müslüman olun." dediklerinde, Yahudiler, "Siz, savaş yapmasını bilmeyen bir kavimle karşılaştınız. Eğer bizimle savaşırsanız, savaşın nasıl yapılacağını ve zaferin nasıl kazanılacağını işte o zaman görürsünüz." diyorlar ve Müslümanları küçümsediklerini açıkça gösteriyorlardı. Buna benzer bir haber, İbn İshak tarafından nakledilmiştir. Bu haberden öğrendiğimize göre (*Sîret İbn Hişâm,* III. 47), Bedir Savaşı'ndan sonra, Resulullah (sas.) Beni Kaynuka'ya nasihat etmek için onları kendi çarşılarında toplamış ve onlara şöyle hitap etmiştir: "Ey Yahudi topluluğu! Kureyşin başına gelen akibete bakarak Allah'tan korkun ve Müslüman olun. Siz çok iyi biliyorsunuz ki ben, Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber'im. Siz bunu ve Allah'ın size olan ahdini kendi kitabınızda da görüyorsunuz.". Ancak Hazreti Peygamber'in bu hitabı karşısında Yahudiler, başlarını öne eğip düşünmek yerine ona cevap verip meydan okumayı tercih etmişler ve şöyle demişlerdir: "Ey Muhammed! Sen kavminin ne olduğunu görüyorsun. Harbetmesini bilmeyen bir kavimle karşılaşıp zafer kazanman seni gururlandırmasın. Sen onlardan bir fırsat yakaladın. Biz ise, yemin ederiz ki eğer seninle savaşırsak, bizim nasıl bir kavim olduğumuzu o zaman anlarsın.".

İbn İshak'ın başka bir rivayetine göre Beni Kaynuka, Hazreti Peygamber'le aralarındaki antlaşmayı bozan ve Bedir'le Uhud arasında savaşa yol açan ilk Yahudi kabilesiydi. Savaşın çıkmasına da, hayvanını satmak üzere Beni Kaynuka pazarına gelen bir kadına sarkıntılık etmeleri sebep olmuştu. Bir Müslüman, kadına sarkıntılık eden Yahudi kuyumcuyu öldürmüş, Yahudiler de bu Müslümanı öldürmüşlerdi. Yahudilerle Müslümanlar arasındaki gerginliğin had safhaya ulaşması üzerine Hazreti Peygamber, Beni Kaynuka'yı kuşatmış, onlar da Resulullah (sas.)'in emrine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. İşte bundan sonradır ki Hazrecli münafık lider Abdullah İbn Ubeyy, Hazreti Peygamber'e gelerek "Ey Muhammed! Benim dostlarıma iyi davran." demiştir. Çünkü Beni Kaynuka, Hazreclilerin müttefiki idi. Hazreti Peygamber, Abdullah İbn Ubeyy'in sözüne aldırış etmemiş ise de, o sözünü tekrarlamış, Hazreti Peygamber'in yüz çevirmesi üzerine de, elini zırhının cebine takarak çekiştirmek istemiştir. Onun bu davranışına kızan ve yüzünde gölgeler beliren Resulullah (sas.), ona kendisini bı-

rakmasını söylemiş ise de, münafık lider, "Hayır, Allah'a yemin ederim ki, sen benim dostlarıma iyi davranmadıkça seni asla bırakmam. Dört yüz zırhsız, üç yüz zırhlı beni kırmızıdan ve siyahtan korumuşlardır. Sen onları bir günde yok edeceğini mi sanıyorsun? Ben, başıma gelebilecek musibetlerden korkan bir kişiyim." demiş, bunun üzerine Resulullah (sas.) de, "Onlar senin olsun." buyurmuştur. Konuyla ilgili olarak gelen diğer haberlerden de öğrenildiğine göre, Hazreti Peygamber'in on beş gün süren Beni Kaynuka muhasarasından ve Yahudilerin boyun eğmelerinden sonra, yukarıda haberini zikrettiğimiz Ubâde İbnu's-Sâmit, Hazreti Peygamber'e gelerek Yahudi dostluğundan teberri ettiğini ve yalnız Allah ve Resulünü dost bildiğini haber vermiştir. Zira Ubâde İbnu's-Sâmit de Hazrec'ten olup, Abdullah İbn Ubeyy gibi Beni Kaynuka'nın müttefiki idi. İşte Ubâde'nin Yahudi dostluğundan teberri etmesi, fakat münafık lider Abdullah İbn Ubeyy'in "Başıma gelebilecek musibetlerden korkarım." diyerek Yahudi dostluğundan vazgeçmemesi sebebiyle yukarıdaki ayet nazil olmuştur. Allah Teâlâ, bu ayetinde, münafıkların Yahudiler arasındaki hallerini açıkladıktan sonra, Yahudi dostluğuna güvenmelerinin boş bir hayal olduğunu, zira Allah'ın, Resulüne vaadettiği zaferi vermesinden sonra, Müslümanların karşısında ne bir tek müşriğin ve ne de bir tek Yahudinin kalmayacağını, yahut da Müslümanlara karşı Yahudileri dost edinmekle içlerinde gizledikleri habis emelleri açıklaması halinde, içine düşecekleri büyük pişmanlığı haber vermiştir ki, bu münafıklar, işte o zaman korktukları o musibeti başlarının üzerinde görecekler, fakat hiçbir surette ondan kurtulamıyacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ, Resulüne olan vaadini çok geçmeden yerine getirmiş ve ayet-i kerimede sözü edilen fetih, eğer Mekke'nin Fethi ise, bu şehir müşriklerin elinden alınarak şirk kalıntılarından tamamıyla temizlenmiştir. Eğer fetihle kasdedilen, Hicaz'daki Hayber ve diğer Yahudi yarleşim merkezlerinin fethi ve Yahudilerin Hicaz'dan sürülmeleri ise, bu da gerçekleşmiş ve her iki halde de İslam, çok daha rahat ve kolay bir yayılma imkânına sahip olmuş ve böylece münafıklar, Yahudileri kendilerine dost edinip onlara güvenmenin en büyük pişmanlığını duymuşlardır.

[53] İman edenler ise, "sizinle beraber olduklarına dâir, Allah'a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar mı?" derler. Onların bütün amelleri boşa gitmiş ve kendileri de hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır.

53 Münafıkların, bir taraftan Yahudileri dost edinerek onlarla birlikte İslam'ın ve Müslümanların aleyhine faaliyette bulunmaları, bir taraftan da Müslümanlarla beraber olduklarında kendilerinin de mümin ve Müslüman olduklarını ileri sürerek onların haklarından faydalanmaları, önceleri Müslümanlar tarafından pek bilinmeyen, veya farkına varılmayan bir davranış olmuştu. Fakat bu davranışlar sıklaşıp İslam'ın ve Müslümanların aleyhine tecelli etmeye başlayınca, Allah Teâlâ da onların bu halini açıklayan ayetler indirmeye ve sevgili Peygamber'ini ve Müslümanları onlara karşı uyarmaya başlamıştır. Nitekim onlar hakkında müstekil bir sure bile indirmiş ve bu sureye Münafikûn suresi denilmiştir. Allah Teâlâ, bu surenin birinci ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Münafıklar sana gelince, "şahitlik ederiz ki sen, Allah'ın Resulüsün." derler. Allah da senin kendi Resulü olduğunu elbette bilmektedir. Ve şuna da şahitlik etmektedir ki, münafıklar muhakkak yalancıdırlar."*. Bakara suresinin 14. ayetinde yine onların bir özelliğine işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Onlar, iman edenlerle karşılaştıkları zaman, "iman ettik" derler. Şeytanlarıyla başbaşa kalınca da, "biz sizinle beraberiz; onlarla sadece alay ediyoruz." Derler."*. Tövbe suresinin 56. ayetinde de buyurmuştur ki: *"Onlar, sizden olduklarına dâir Allah yemin ediyorlar; oysa sizden değillerdir; ve fakat korkak bir topluluktur."*.

Münafıkların, Yahudi-müşrik işbirliği neticesinde İslam'ın ve Müslümanların en kısa zaman içerisinde yok olacağına kesinlikle inanmaları, onları, Yahudi dostluğundan vazgeçmemeye zorladığı gibi, Müslümanlar yanında Müslüman görünmenin faydasına da inandıkları için, onlara da bu yüzle çıkmaktan vazgeçemiyorlardı. Fakat gerçek olan şu idi ki, onlar, hiçbir surette iman etmemişlerdi. Onların bu iki yüzlü halleri, Allah Teâlâ tarafından sevgili Peygamber'ine indirilen ayetlerde açıklanmaya başlayınca, daha önce bunların ne olduklarını anlayamamış olan Müslümanların hayretler içinde kalmaları ve birbirlerine *"Sizinle beraber olduklarına dair, Allah'a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar mı?"* demeleri çok tabii idi. Filhakika biraz önce zikrettiğimiz Tövbe suresinin 56. ayetinde de açıklandığı gibi *"Onlar, Müslümanlardan olduklarına dair Allah'a yemin ediyorlar; oysa onlardan değillerdir; ve fakat korkak bir topluluktur."*. Münafıkların, Yahudi ve Hıristiyanlarla olan dostluklarına bir zarar gelmemesi için imanlarını terketmeleri dolayısıyla, sadece Müslümanlara gösteriş olsun diye yaptıkları ibadetlerin ve diğer iyi amellerin hepsi de heba olup gitmiş, ahirette de hüsrana uğrayanlardan olmuşlardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَسَوْفَ يَأْتِى ٱللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ
أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ
وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

[54] Ey iman edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, (böylelerine karşı) Allah, öyle bir kavim getirir ki, kendisi onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kafirlere karşı güçlüdürler. Allah yolunda savaşırlar; ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir fazilettir. Allah, ihsanı bol, her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, Müslümanlara hitapla Yahudi ve Hıristiyanları kendilerine dost edinmemelerini emretmiş, onların, ancak birbirlerinin dostu olduklarını, bu itibarla onların dostluğundan müminler için zarardan başka hiçbir fayda hasıl olmayacağını, dolayısıyla onlarla dost olan bir Müslümanın da onlardan sayılacağını açık bir ifadeyle haber vermiştir. Allah Teâlâ, müminleri, Yahudi ve Hıristiyanlarla dostluk tesisinden menettikten sonra, onları kendilerine dost edinen ve bu dostluktan vazgeçmeleri halinde başlarına geleceğini vehmettikleri musibetten korkan bir grup Müslümanı da tavsif ederek, bunların, Müslümanların yanında iken Allah'a yemin ederek Müslüman olduklarını söyleyen, fakat Yahudi ve Hıristiyanlarla tesis ettikleri dostluğun tabii bir neticesi olarak onlarla birlikte İslam'ın ve Müslümanların aleyhine faaliyet gösteren münafıklar olduğunu bildirmiştir.

Münafıklarla ilgili olarak yukarıda tefsir ettiğimiz ayetlerin delaletiyle şu husus açıkça anlaşılmış olmaktadır ki, bunlar, bir bakıma, Müslüman olmuş, fakat Yahudi ve Hıristiyan dostluğuna bir güvence gibi sarılarak ondan vazgeçmeyip, dostlarıyla birlikte İslam'ın ve Müslümanların aleyhinde faaliyet gösteren irtidat etmiş, yani İslamdan dönmüş kimselerdir. Böylece konu, mürtedlere yani İslam'dan dönenlere intikal etmiş olmaktadır ki, Allah Teâlâ, önceki ayetlerin devamında, dinden dönenler hakkında müminleri uyaran bu ayeti indirmiştir.

Ayet-i kerimenin, münafıklarla ilgili olduğu kadar, gelecekte İslam'dan dönecek olanları da içine alan daha geniş bir manası bulunduğuna şüp-

he yoktur. Nitekim Hazreti Peygamber'in vefatına yakın dönemlerde bazı Arap kabileleri irtidat ettiği gibi, vefatından sonra da, Mekke, Medine ve Bahreyn halkı dışında pek çok Arap kabilesi İslam'dan dönmüştü. Kaynaklarda açıklandığına göre, üçü Hazreti Peygamber'in hayatında olmak üzere İslam'dan dönmüş on bir kabile vardır. Hazreti Peygamber'in hayatında İslam'dan dönen kabileler şunlardır:

1) Beni Mudlic kabilesi: Kabile reisi, Zu'l-Hımâr lakabıyla tanınan Esved el-Ansî olup bir kahin idi ve Yemen'de Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmıştı. Memlekete hâkim olduktan sonra, Hazreti Peygamber'in zekat memurlarını ülke dışına çıkarmış, Hazreti Peygamber de bunun üzerine Muaz İbn Cebel'e ve ülkenin ileri gelenlerine mektuplar yazmıştı. Hazreti Peygamber'in vefatından bir gün önce Allah, Feyrûz ed-Deylemî eliyle onu katletmiş, o günün akşamı Hazreti Peygamber de Müslümanlara onun helaki haberini vererek onları sevindirmişti.

2) Beni Hanife kabilesi: Bu kabileye mensup Museylimetu'l-Kezzab, aynı şekilde Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış ve Hazreti Peygamber'e bir de mektup yazarak şöyle demiştir: *"Allah'ın Resulü Museylime'den Allah'ın Resulü Muhammed'e. Selam üzerine olsun. Şunu bil ki, Peygamberlik işinde seninle birlikte görevlendirildim. Dünyanın yarısı bana, yarısı da sana aittir"*... Hazreti Peygamber de Museylimetu'l-Kezzab'a şu mektubu yazmıştır: *"Bismillahirrahmânirrahim. Allah'ın Resulü Muhammed'ten Museylimetu'l-Kezzab'a. Selam Hüda'ya uyanların üzerine olsun. Arz, Allah'a mahsustur ve onu kullarından dilediğine bırakır. İyi akibet ise, Allah'tan korkanlar içindir"*. Hazreti Peygamber'in vefatından sonra halife Ebû Bekr Museylime üzerine ordu gönderip onunla savaşmıştır. Bu savaşta Museylime, Uhud gazvesinde Hamza'yı öldüren, fakat sonradan tövbe edip Müslüman olan Vahşi tarafından öldürülmüştür. Bundan dolayıdır ki Vahşi, ";Cahiliye dönemimde insanların en hayırlısını, İslam dönemimde de en şerlisini öldürdüm." derdi.

3) Beni Esed kabilesi: Reisleri Tulayha İbn Huveylid olup o da Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Hazreti Peygamber'in, Halid İbnu'l-Velid kumandasında gönderdiği İslam ordusu karşısında hezimete uğrayan Tulayha Şam'a kaçmış, bir süre sonra da tekrar iyi bir Müslüman olmuştur.

Hazreti Ebû Bekr'in hilafetinde İslam'dan dönen yedi kabile de şunlardır.

Uyeyne İbn Hısn'ın kabilesi Fezâre, Kurra İbn Seleme el-Kuşeyrî'nin kabilesi Ğatafân, el-Fucâre İbn Abdi Yâleyl'in kabîlesi Benû Suleym, Mâlik İbn Nuveyre'nin kabîlesi Beni Yurbû, önce kahinlik yapan, sonra da Peygamberlik iddiasında bulunan Munzir kızı Secâh'ın mensup olduğu Beni Temim kabilesinin bir kısmı; -burada adı geçen Secâh, İslam tarihinde kıssası meşhur olan bir kadındır. Yalancı Peygamber Museylime ile de evlenmişti. Kavminin artık kendisine inanmaması ve onu terketmesi üzerine, o da tekrar İslam'a dönmüş ve iyi bir Müslüman olmuştur. - Eş'as İbn Kays'ın kabilesi Kinde ve Bahreyn'de, el-Hutam İbn Zeyd'in kabilesi Beni Bekr İbn Vâ'il.

Hazreti Ebû Bekr, irtidat eden bu kabilelerin hepsine karşı savaş açmış ve hepsini de Allah'ın yardımı ile tesirsiz hale getirmiştir.

Hazreti Ömer'in hilafetinde yalnız bir kabile, Cebele İbnu'l-Eyhem'in kabilesi Ğassân dinden dönmüştür. Cebele, Müslüman olduktan sonra tanassur etmiş ve Şam'a sığınmış, orada mürted olarak ölmüştür. Rivayet olunduğuna göre Cebele, bir gün uzun etekli bir elbise giymiş olduğu halde Kâbe'yi tavaf ederken bir adam eteğine basmış, Cebele de kızarak ona bir tokat vurmuştur. Adamın onu şikâyet etmesi üzerine Hazreti Ömer Cebele hakkında kısasa hükmetmiş, bununla beraber dilerse adamın onu affedip kısastan vazgeçebileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Cebele, bin dinarla adamdan kısas hakkını satın almak istediğini söylemiş, fakat adam kısas-

tan vazgeçmemiştir. Cebele fidyeyi on bin dirheme çıkarmışsa da adam kısas üzerinde diretmiş, bunun üzerine Cebele, Hazreti Ömer'den mühlet istemiş, sonra da bir fırsatını bularak Şam'a kaçmış ve orada dinden çıkıp Hıristiyan olmuştur.

Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Hazreti Ebû Bekr, irtidat eden bu kabilelerle kararlı bir şekilde mücadele etmiş ve onların İslam'a herhangi bir zarar getirmelerine fırsat vermemiştir. Esed, Gatafan ve Tayy kabileleri, namaz kılsak bile zekat vermeyiz diyerek başkaldırmışlardı. Önce Medine'ye bir heyet göndermişler ve zekat vermekten muaf tutulmalarını istemişlerdi. Ebû Bekr, tabiatıyla onların bu isteklerini geri çevirmiş, bazı sahabilerin araya girip, İslam'a alışıncaya ve kalplerindeki iman kuvvetleninceye kadar onların kendi hallerine bırakılmaları yolundaki teklifleri de hiçbir fayda sağlamamıştı. Ebû Bekr'e göre en doğru hareket, zekat vermeyenlerle dövüşmek ve kılıçla onları yola getirmekti. Ömer İbnu'l-Hattab'ın, "Bana, düşmanla, şehadet kelimesini söyletinceye kadar dövüşmek emredildi. Bunu söyledikleri zaman, canlarını ve mallarını korumuş olurlar." meâlindeki Hazreti Peygamber'in bir hadisini naklederek "Bunu söyledikleri halde, zekat yüzünden onlarla yine dövüşecek misin?" demesine de "Allah'a yemin ederim ki, O'nun elçisine verdikleri ıkal'i, (yani zekat olarak verilen hububatı bağlamak için kullandıkları ipi) bile vermekten imtina etseler, onlarla yine dövüşürüm." cevabını vermiştir. Ebû Bekr, bu kararını tatbik etmek için hareket geçtiği zaman, bütün sahabiler de onu takip etmişler ve çok geçmeden onun kararındaki bu büyük isabeti görmüşlerdir.

[54] Ey iman edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, (böylelerine karşı) Allah, öyle bir kavim getirir ki, kendisi onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kafirlere karşı güçlüdürler. Allah yolunda savaşırlar; ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir fazilettir. Allah, ihsanı bol, her şeyi hakkıyla bilendir.

54 İslam'dan dönenlere karşı Allah Teâlâ'nın getireceğini haber verdiği kavmin, başlarında Ebû Bekr olduğu halde bu mürtedlerle mücadele edip savaşan Muhacirun ve Ensar'dan oluşan müminler topluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ayet-i kerimeyi daha umumi manada değerlendirmek gerekirse, daha sonraki devirlerde, İslam'a ve Müslümanlara karşı mücadele eden ve küfrü yaymaya çalışan milletlerle canlarıyle ve mallarıyle savaşan İslam mücahitlerini de Allah Teâlâ'nın getireceğini haber verdiği bu müminler gurubu içinde saymak gerekir. Ayet-i kerimede, işte bu müminlerin çeşitli sıfatları zikredilmiştir ki, bunlar sırasıyle şöyledir:

1) Allah Teâlâ bunları sever; onlar da Allah'ı severler. Allah'ın kullarına karşı olan sevgisini bizim araştırmamız ve bu sevginin mahiyetini ve keyfiyetini anlamamız elbette mümkün değildir; çünkü bu sevgi, O'nun kendi zatına has bir sevgidir ve onu da kendisinden başka hiç kimse bilemez. Müminlerin Allah'a karşı olan sevgileri ise, Kur'an-ı Kerim'de ve Hazreti Peygamber'in hadislerinde değişik şekillerde ifade edilmiştir. Mesela Bakara suresinin 165. ayetinde şöyle denilmiştir: *"İnsanlar içinde birtakım kimseler de vardır ki, Allah'tan başkasını O'na ortaklar edinip, onları, Allah'ı sever gibi severler; gerçi iman edenlerin Allah'a olan sevgileri çok daha kuvvetlidir..."* Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih*, I. 9, 11) ve Müslim (*Sahih*, I. 66) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Üç haslet vardır ki, bunlar kimde bulunursa imanın tadını almış olur: Allah ve Resulü, kendisine başkalarından daha sevgili olmak; sevdiğini yalnız Allah için sevmek; ve Allah, kendisini küfürden kurtardıktan sonra ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi tekrar küfre dönmekten hoşlanmamak".*

2) Bunlar, müminlere karşı yumuşak, kafirlere karşı da güçlüdürler. Feth suresinin 29. ayetinde, bu manaya gelmek üzere şöyle buyurulmuştur: *"Muhammed Allah'ın Resulüdür. Onun berabe-*

rinde bulunanlar, kafirlere karşı sert, kendi aralarında da merhametlidirler..."

3) Bunlar, Allah yolunda savaşırlar. Allah yolu, O'na inananları hakka ve hayra ulaştıran ve O'nun rızasını kazandıran yoldur. Cihad ise, O'nun düşmanlarına karşı can ve mal sarfederek savaşmaktır. Bu özelliğiyle cihad, imanın en büyük alametidir.

4) Bunlar, hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Yolları Allah yolu, hedefleri Allah rızasını kazanmak olunca, hiçbir kınayanın kınaması, bunların kalplerinde en küçük bir endişe veya korkunun belirip filizlenmesine sebep olmaz. Ne cezalandırılma endişesi ve ne de mal veya mevki kazanma arzusu, onları Allah yolundan saptırmaz. Ayet-i kerimenin bu ibaresinde, münafıklara bir tariz olduğu muhakkaktır. Nitekim daha önceki ayetlerde de gördüğümüz gibi, bunlar, başlarına gelebileceğini vehmettikleri birtakım musibetler korkusuyla Yahudilerle olan dostluklarından vazgeçmiyorlar ve bu dostluk adına Hazreti Peygamber'e karşı açıktan cephe alıyorlardı.

İşte, ayet-i kerimede zikredilen bu sıfatlar öyle faziletlerdir ki, Allah, bunları kullarından dilediğine verir ve onlar da bu faziletlerle diğer müminlerden ayrılırlar. Allah, şüphesiz, bu gibi faziletleri kullarına ihsan etmek hususunda çok cömert olduğu gibi, istikbalde cereyan edecek hadiselere karşı üstün faziletlere sahip kavimler getireceği hususundaki haberinde de sadıktır. Çünkü O'nun ilmi hudutsuzdur ve ilminin gereği olarak kullarına yaptığı vaadden asla dönmez.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

[55] Sizin asıl dostunuz Allah'tır, Resulüdür ve (Allah'ın emirlerine) boyun eğerek namazlarını dosdoğru kılıp zekatlarını veren müminlerdir.

[56] Bu itibarla, her kim, Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse, işte daima galip gelecek olanlar, Allah tarafını tutanlardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, müminlere hitapla onları, Yahudi ve Hıristiyanları kendilerine dost edinmekten kesinlikle menederek, onların ancak birbirlerinin dostları olduklarını ve ancak birbirlerine yarayacaklarını bildirdikten ve kafirlerle dostluk edenlerin ise, sadece kafir ve zalim sayılacaklarını, Allah'ın da kafir ve zalim olanlara asla hidayet etmeyeceğini açık bir ifadeyle beyan ettikten sonra, Müslüman oldukları halde Müslümanlardan çok Yahudilerle dostluk kuran ve bu dostluğu bozmaları halinde başlarına geleceğini vehmettikleri büyük musibetlerden korkan münafıkları misal olarak zikretmiş ve kalplerinde inançsızlık hastalığı bulunan bu kavmin, Allah'ın müminlere, kafirlere karşı bir zafer vermesi, veya münafıkların içlerinde gizledikleri fesadı açığa vurması halinde nasıl bir pişmanlık içine düşeceklerini, ibret almaları için müminlerin gözleri önüne sermişti. Nitekim daha sonraki bir ayetinde, içlerinde gizledikleri fesadın açıklanması üzerine, müminlerin nasıl hayretler içinde kaldıkları ve birbirlerine *"Sizinle beraber olduklarına dair, Allah'a bütün güçleriyle yemin edenler bunlar mı?.."* (ay. 53) diye sordukları bildirilmişti.

Münafıklar, müteakip ayette, Yahudilerle tesis ettikleri dostluğun tabii bir neticesi olarak, onların dümen suyunda gitmeleri ve onlarla birlikte İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık etmeleri sebebiyle, önce Müslüman iken sonradan İslam'dan dönen kafirler olarak tavsif edilmişlerdir. Ancak ayet-i kerimeden şu husus da iyice

anlaşılmaktadır ki, küfrü ihtiyar edip İslam'dan dönen bu kafirlerin İslam ve Müslüman düşmanlığı, ne İslam'a ve ne de Müslümanlara hiçbir zarar vermez. Zira Allah, bu gibi kafirlere karşı yüreği iman dolu öyle bir kavim getirir ki, bunlar, kendi aralarında merhametli; fakat kafirlere karşı sert ve güçlüdürler. Canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda savaşmaktan asla geri kalmazlar. Münafıklar gibi hiçbir tehdit veya hiçbir taltif karşısında hak bildikleri Allah yolundan sapmazlar. Onların bu sıfatları, Allah'ın onlara ihsan ettiği öyle faziletlerdir ki, bunlar, herkese nasip olmaz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde Yahudi ve Hıristiyanları dost edinen münafıkların halini bu şekilde açıkladıktan ve böylece müminleri, onların dostluğu konusunda uyardıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, yine müminlere yönelttiği hitabına devam ederek, asıl dostların kimler olduğunu veya kimlerin dost edinilmesi gerektiğini bildirmiş ve buyurmuştur ki:

[55] Sizin asıl dostunuz Allah'tır, Resulüdür ve (Allah'ın emirlerine) boyun eğerek namazlarını dosdoğru kılıp zekatlarını veren müminlerdir.

[56] Bu itibarla, her kim, Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse, işte daima galip gelecek olanlar, Allah tarafını tutanlardır.

55 Allah Teâlâ, müminlere hitap ederek buyurmuştur ki: Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları kendinize dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. İçinizden her kim onları dost edinirse, o da onlardan olur. Şunu iyice biliniz ki, sizin asıl dostunuz, dilinizden ve gönlünüzden hiç düşürmediğiniz, her an adını anıp yardımına sığındığınız Allah'ınızdır. Sonra, size Allah'ı ve dinini tanıtıp öğreten Resulüdür. Sonra da, sizinle birlikte Allah'ı yegâne İlah ve yegâne Rab bilerek O'nun emirlerine uyan, rüku ve sücudu ile namazı dosdoğru kılıp yalnız O'na ibadet eden ve zekatı veren müminlerdir.

56 Bu itibarla ey müminler! İşte siz ancak bu dostlarla hidayet bulur, dünya ve ahiret saadetine de bu dostlarla kavuşursunuz. Yine bu dostlarla siz, *Hızbullah*'ı, yani Allah partisini oluşturmuş olursunuz. Allah ve din düşmanı kafirlere karşı galip gelecek olanlar da, işte bu Allah Partisine mensup olanlardır. Artık hiçbir güçün ve hiç bir kuvvetin, Allah tarafında olanlara karşı üstün ve galip gelmesi mümkün değildir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ
وَٱلْكُفَّارَ أَوْلِيَآءَ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ ٱتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ
إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن
لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ
عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَدْ دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ
بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَأَكْلِهِمُ ٱلسُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهٰهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

57 Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden olup da, dininizi alay konusu ve oyuncak edinenleri ve kafirleri dost edinmeyin. Eğer gerçekten iman etmiş kişiler iseniz, Allah'tan korkun.

58 Namaza çağırdığınız zaman, onu alay konusu ve oyuncak ediniyorlar. Bu, onların, akıllarını kullanmayan kimseler olmalarındandır.

59 (Ey Muhammed!) De ki: "Ey kitap ehli! Bizden hoşlanmayışınız, sırf Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden dolayı değil midir? Zaten çoğunuz fasık kimselersiniz".

60 Yine de ki: "Allah katında ceza olarak bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Allah, kimlere lanet etmiş, gazap etmiş, onlardan maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte bunlar, mevki itibariyle en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olan kimselerdir".

61 Size geldikleri zaman, "iman ettik" demektedirler. Oysa onlar, (yanınıza) küfür ile girmişler, yine onunla çıkmışlardır. Allah, onların gizlemiş oldukları şeyi hakkıyla bilendir.

62 Onlardan çoğunun, günah işlemede, düşmanlık etmede ve haramı yemelerinde birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmış oldukları bu şeyler ne kötüdür.

63 Din adamları ve bilginler, (yalan gibi) günahı söylemelerinden ve (rüşvet gibi) haramı yemelerinden onları hiç mi menetmediler? Yapmış oldukları bu şeyler ne kötüdür.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Yahudi ve Hıristiyanların, yalnız birbirlerinin dostu oldukları ve müminlerden hiç kimseyi gerçek manada dost edinmeyecekleri için, müminlere onlardan hiç kimseyi kendilerine dost edinmemelerini emrettikten sonra, iman iddiasında bulunup da onlarla dostluk edenlerin, ancak kalplerinde hastalık bulunan kimselerden başkasının olmayacağını, bunların da, münafıklar olduklarını, münafıkların ise bu davranışlarıyla önce Müslüman olup sonra dinden dönen kişiler olarak layık oldukları akibete ulaşacaklarını, zira Allah'ın, böylelerine karşı, kendi aralarında merhametli, fakat kafirlere karşı sert ve güçlü müminler getirmekten asla aciz olmadığını açık bir ifadeyle haber vermiş, sonra da, müminlerin asıl dostlarının Allah ve Resulü ile müminler olduklarını, bu itibarla her kim, Allah'ı, Resulünü ve müminleri dost edinirse, onun, Allah tarafını tutmuş olacağını, Allah tarafını tutanların ise daima galip geleceklerini müjdelemiştir.

Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerinde ise müminlere, Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmemek hususundaki nehyini tekrarlamış, ancak buradaki nehyi, daha önceki nehiy sebebinden farklı bir sebebe dayamış, ayrıca dost edinilmemesi gereken Yahudi ve Hıristiyanlara, bu ayetlerinde bir de kafirleri eklemiştir. Daha önceki ayetlerinde gördüğümüz nehiy sebebi, Yahudi ve Hıristiyanların, yalnız birbirlerinin dostu olmaları ve onların, müminlerden hiç kimseyi dost edinmeyecekleri esasına dayanıyordu. Yukarıdaki ayetlerde görülen nehiy sebebi ise, Yahudi ve Hıristiyanların, kendilerine kitap verilmiş olmasına

rağmen, Müslümanların mensup oldukları dini, yani İslam'ı alay konusu ve oyuncak edinmeleri ve bu konuda akıllarını hiç kullanmamış olmalarıdır. İşte açıklamaya çalıştığımız bu mana içerisinde Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[57] Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden olup da, dininizi alay konusu ve oyuncak edinenleri ve kafirleri dost edinmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kişiler iseniz, Allah'tan korkun.

[58] Namaza çağırdığınız zaman, onu alay konusu ve oyuncak ediniyorlar. Bu, onların, akıllarını kullanmayan kimseler olmalarındandır.

57 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde olduğu gibi, bu ayetinde de yine müminlere hitap ederek, Yahudileri, Hıristiyanları ve bir de kafirleri dost edinmemek hususunda onları tekrar uyarmış ve şöyle buyurmuştur:

Ey iman edenler! Son Peygamber'imiz Muhammed (sas.) gönderilmezden ve son kitabımız Kur'an-ı Kerim ona indirilmezden önce, kendilerine Peygamberler gönderilmiş ve bu Peygamberler vasıtasıyla kitaplar indirilmiş olan Yahudi ve Hıristiyanlardan dininizi oyuncak edinenleri ve alaya alanları kendinize dost edinmeyin. Zira bunların bir kısmı, içleri küfürle dopdolu olduğu halde müminlerin yanında iman izhar edip dostluk gösterisinde bulunsalar bile, aradan bir süre geçtikten sonra küfürlerine tekrar dönerler ve böylece sizin dininizi alaya alırlar. Onların bu davranışı, Bakara suresinin *"Onlar, iman edenlerle karşılaştıkları zaman "iman ettik" derler; şeytanlarıyla başbaşa kalınca da, "biz, sizinle beraberiz; onlarla sadece alay ediyoruz." derler."* mealindeki 14. ayetinde sözü edilen münafıkların davranışlarından farksızdır. Al-i İmran suresinin 72. ayetinde de, kitap ehlinden bir grubun buna benzer bir davranışı zikredilmiş ve denilmiştir ki: *"Kitap ehlinden bir grup demektedir ki: İman edenlere indirilen (Kur'an)'a günün evvelinde iman, sonunda da onu inkâr edin ki, Müslümanlar da belki (dinlerinden) dönerler"*. Keza küfürlerinden bir türlü vazgeçmeyen müşrikleri de kendinize dost edinmeyin. Özellikle Mekke'nin fethinden ve insanların fevc fevc İslam'a girmeye başlamalarından sonra onlarla dostluk kurmak, onları küfürlerinde teyit ve teşvik, şirklerini de ikrar etmekten başka bir manaya gelmez.

İşte ey müminler, dininizi alaya alan kitap ehli ile şirklerinde direnen kafirleri dost edinmemeniz hususunda size Rabbinizden gelen bu emre uyun ve O'na muhalefet etmekten korkun. Şunu da hiçbir zaman unutmayın ki, Allah'ın emir ve nehiylerine uymanız, O'na olan imanınızın bir gereğidir. Eğer kalbinizde bu iman varsa ve siz gerçekten iman etmiş kişiler iseniz, Allah'tan korkar ve O'nun emirlerine karşı gelmekten sakınırsınız. O'nun emirlerini kulak ardı edenler ise, O'na inançları olmayan kafirlerdir.

Müfessirlerin işaret ettiklerine göre kıraat imamlarından Ebû Amr ve el-Kİsa'î, ayet-i kerimede geçen *el-Kuffâr* kelimesini *min ellezîne ûtu'l-kitâb* ibaresine atfederek cerr ile, diğerleri *ellezîne'ttehazû* ibaresine atfederek nasb ile okumuşlardır. Cerr ile okunması halinde ibarenin manası, *"Dininizi alay konusu ve oyuncak edinen kafirleri de dost edinmeyin."* demek olur. Nasb halinde ise, ibare *"Bütün kafirleri (yani müşrikleri) hiçbir surette dost edinmeyin."* manasına gelir ki, müşriklerin kitap ehli karşısındaki mevkileri dolayısıyla bu mana, gerçeğe daha uygundur. Zira müşrikler, İslam dinini alay konusu yapsalar da yapmasalar da, onlarla tesis edilecek her dostluk, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, küfürlerinde onları teyit ve şirklerini ikrar manasına gelir. Oysa İslam, şirki yeryüzünden kaldırmak için gelmiş bir dindir.

58 Allah Teâlâ, bir önceki ayette, kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hıristiyanlardan İslam dinini alay konusu ve oyuncak edinenlerle müşrikleri dost edinmekten Müslümanları menettikten sonra, bu ayetinde, kitap ehlinin, İslam'ı na-

sıl alay konusu ettiklerini bir örnekle açıklamış ve buyurmuştur ki:

Kendinize dost edinmekten menolunduğunuz kitap ehli ile müşrikler, namaza çağırmak için ezan okuduğunuz zaman, namazı, yahut ezanı aralarında alay konusu ederler de gülüp eğlenirler. Bu, şüphesiz, dinin ne olduğunu anlamamalarından, aslını ve esasını bilmemelerindendir. Daha doğrusu akıllarını kullanmamalarındandır. Özellikle kendilerine kitap verilmiş olan Yahudi ve Hıristiyanların bu konuda duyarsız olmaları dehşet vericidir. Çünkü onlar, Allah, Peygamber ve kitabın ne olduğunu bilen, yahut bilmeleri gereken kimselerdir. Eğer akılları olsaydı, yahut içlerinde Allah korkusu bulunsaydı, Allah'ın ibadetine çağıran ezanı işittikleri zaman, onunla alay etmek yerine, yürekleri titrer ve huşu içinde ona kulak verirler, sonra da Allah'ı tekbir ederlerdi. Fakat heyhat! Kalplerinde, onlara bunu yaptıracak imanın kırıntısına bile rastlamak mümkün değildir.

Bazı tefsir kitaplarında nakledildiğine göre, Medine'de Hıristiyanlardan bir adam, ezan okunurken, müezzinin *eşhedu enne Muhammeden Resulullah* sözlerini her işittiğinde "O yalancı ateşte yansın." derdi. Bir gece, bu Hıristiyan ve ailesi uykuda iken, hizmetçisinin elinde bulunan ateşten etrafa sıçrayan bir kıvılcım, evin ve ailesiyle birlikte Hıristiyanın yanıp kül olmalarına sebep olmuştur. Başka bir haber de Yahudilerle ilgilidir: Hazreti Peygamber'in müezzini namaz için ezan okuduğunda, Müslümanlar, kalkıp namaza giderlerdi. Bunu gören Yahudiler de, "Kalktılar kalkamaz olasıcalar; kıldılar kılamaz olasıcalar." diyerek Müslümanlarla alay ederlerdi.

Ayet-i kerimede, ezan manasında namaza çağrıdan söz edilerek kitap ehlinin onu nasıl alay konusu ve oyuncak edindiklerinin açıklanması, ezanın Kur'ani bir delile de istinat ettiğini gösterir.

[59] (Ey Muhammed!) De ki: "Ey kitap ehli! Bizden hoşlanmayışınız, sırf Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden dolayı değil midir? Zaten çoğunuz fasık kimselersiniz".

[60] Yine de ki: "Allah katında ceza olarak bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Allah, kimlere lanet etmiş, gazap etmiş, onlardan maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte bunlar, mevki itibariyle en kötü ve doğru yoldan en çok sapmış olan kimselerdir".

[61] Size geldikleri zaman, "iman ettik" demektedirler. Oysa onlar, (yanınıza) küfür ile girmişler, yine onunla çıkmışlardır. Allah, onların gizlemiş oldukları şeyi hakkıyla bilendir.

[62] Onlardan çoğunun, günah işlemede, düşmanlık etmede ve haramı yemelerinde birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yapmış oldukları bu şeyler ne kötüdür.

[63] Din adamları ve bilginler, (yalan gibi) günahı söylemelerinden ve (rüşvet gibi) haramı yemelerinden onları hiç mi menetmediler? Yapmış oldukları bu şeyler ne kötüdür.

59 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, kitap ehlinden oldukları halde, İslam dini ile alay edenleri ve kafir müşrikleri dost edinmekten Müslümanları menettikten ve namaza çağırmak için okunan ezanın alaya konu edildiğini misal olarak zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, sevgili Peygamber'ine hitapla, kitap ehlini böyle bir davranışa sevkeden sebebi açıklamak maksadıyla şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! Kitap ehline sor ve de ki: Ey Yahudiler ve ey Hıristiyanlar! Bizden hoşlanmayışınızın ve dinimizi alay konusu edinmenizin sebebi, sırf Allah'a, Allah'ın vahdaniyetine ve O'nun kemal sıfatlarına sadık bir iman ile iman etmemiz ve O'nun bize ve bizden önceki Peygamberler'ine indirdiği kitaplarına bütün kalbimizle inanmamız mıdır? Bize düşman olmanızın başlıca sebebi bu mudur? Bunun dışında başka neyimiz vardır ki, bize karşı bu insafsız

davranışı reva görüyorsunuz? Zaten sizin çoğunuz, gerçek imanı kalplerine hiçbir zaman sindirememiş ve sahih dinin ne olduğunu hiçbir surette öğrenememiş fasık kimselersiniz. Eğer böyle olmasaydı, Allah'a, Peygamberler'ine ve onlara indirilen kitaplarına inancımızdan dolayı bizimle ve bizim bütün benliğimizle bağlandığımız dinimizle alay etmez, siz de bizim gibi gerçekten iman etmiş samîmî Müslümanlar olurdunuz. Zira bizim dinimiz, sizin de dininizdir ve Allah katında yegâne din, İslam dinidir.

Müfessirlerin İbn Abbas'tan naklettiklerine göre, Hazreti Peygamber'e, aralarında Ebû Yâsir İbn Ahtab ve Râfî İbn Ebî Râfî' ın da bulunduğu bir grup Yahudi getirilmişti. Bu Yahudiler, Hazreti Peygamber'e, hangi Peygamberler'e iman ettiğini sormuş, Hazreti Peygamber de onlara şöyle cevap vermişti: "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve Yakub'un torunlarına indirilenlere, Musa'ya ve İsa'ya verilenlere ve Rablerinden diğer bütün Peygamberler'e verilenlere iman eder, bu Peygamberler'den hiçbiri arasında ayrım yapmayız. Biz, hepimiz O'na teslim olmuşuzdur.". Hazreti Peygamber, Peygamberler arasında İsa'yı da zikredince, Yahudiler onun nübüvvetini inkâr etmişler ve "Biz, ona iman etmediğimiz gibi, ona iman edene de iman etmeyiz." demişlerdir. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin sonunda, fısk sıfatını bütün kitap ehline teşmil etmemiş, fakat "çoğunuz" diyerek bunlardan az bir kısmını fısktan istisna etmiştir. Filhakika kitap ehli arasında öyle kimseler vardır ki, bunlar, dinin aslına ve tevhide sıkı sıkıya sarılmış olup, haktan ve adaletten başka hiçbir şeye itibar etmemişlerdir. Bir gün gerçek kendilerine tecelli edince de, hak yolu seçip İslam'a yönelmişler ve hidayete ermişlerdir. Hazreti Peygamber'in İslam'a davetinin başladığı ilk günden itibaren kitap ehlinden kaç kişinin hidayete erdiğini tespit etmek mümkün müdür?

60 Allah Teâlâ, İslam'dan ve Müslümanlardan hoşlanmayan ve bunun neticesi olarak dini alay konusu edinen Yahudi ve Hıristiyanların durumunu açıkladıktan sonra, onlara, hoşlanmadıkları ve dinlerini alay konusu ettikleri kimselerle kendileri arasında bir mukayese yapma imkânı vermek için, yine sevgili Peygamber'ine hitap ederek onlara şunu sorup hatırlatmasını emretmiştir:

Ey kitap ehli! Ve özellikle siz ey Yahudiler! Bizim, Allah'a, Peygamberler'ine ve O'nun, bu Peygamberler'e indirdiği kitaplara iman etmiş olmamız dolayısıyla bizden hoşlanmıyor ve bizim dinimizle alay ediyorsunuz. Diyelim ki bizden hoşlanmamanıza sebep olan bu imanımız, bizim için bir kusurdur, bir eksikliktir ve Allah katında bir cezayı müstelzimdir; buna göre şimdi siz söyleyin, bu imana sahip olan bir kavmin kusuru, Allah'ın lanetine ve gazabına uğramış, kendinlerinden maymunlar, domuzlar ve şeytanın kulları yapmış olduğu bir kavmin kusurundan daha mı büyüktür ki, imanları dolayısıyla onlarla ve onların dinleriyle alay ediyorsunuz? Hayır; gerçek olan şu ki, Allah, imanımızdan dolayı bizi değil, fakat küfrünüzden dolayı sizi lanetlemiştir. Nitekim Bakara suresinin 89. ayetinde denilmiştir ki: *"Onlara, Allah katından yanlarındaki (Tevrat)'ı doğrulayan bir Kitap geldiğinde - önceden kafirlere karşı (kendilerine böyle yardım edici bir kitabın gelmesini) bekleyip duruyorlardı - işte, önceden (geleceğini) bildikleri (bu kitap) gelince, onu inkâr ettiler. Bu sebepten Allah'ın laneti o inkârcıların üzerine olmuştur."*. Keza bu imanımız dolayısıyla Allah'ın gazabına uğrayanlar da biz olmadık; fakat yine küfrünüz sebebiyle gazap üstüne gazaba uğrayanlar sizlersiniz. Bakara suresinin müteakip 90. ayetinde de şöyle denilmiştir: *"Onlar, Allah'ın fazl-u keremiyle kullarından dilediğine (Kitap) indirmesine haset ederek, O'nun (Muhammed'e) indirdiği (Kur'an)'nı inkâr etmekle, kendilerini çok kötü bir şey mukabilinde satmış oldular ve bu yüzden de, gazap üzerine gazaba uğradılar. Zaten Allah'ın zelîl eden aza-*

bı kafirler içindir". Allah'ın hududunu tecavüz etmeniz ve O'nun emirlerine karşı gelmeniz dolayısıyla, horlanan maymunlar haline getirilenlerin de sizlerden olduğunu inkâr edebilir misiniz? İşte Allah, Bakara suresinin 65. ayetinde şöyle buyuruyor: *"Cumartesi günü, içinizden haddi aşanların durumunu şüphesiz bilirsiniz. Hani onlara, horlanan maymunlar olun, demiştik".* Keza Â'râf suresinin 166. ayetinde de, haklarında *"Menolundukları şeyden vazgeçmeyince, biz de onlara, horlanan maymunlar olun, demiştik."* denilenler de sizler değil misiniz?

Bakara suresinin ilgili ayetini tefsir ederken, konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştık: "Müfessirlerin çoğu, insanların maymun şekline dönüşmesini, onların, cisim ve şekil olarak maymun haline döndüklerini söyleyerek izah etmişlerse de, bu görüş, kanaatimizce Allah'ın sünnetine aykırıdır. Zira Allah'a isyan edenler, her devirde çıkmıştır ve Allah Teâlâ'nın bunlar hakkındaki sünneti birdir. Bu sebeple, onların maymunlaşmış olmaları, yahut başka bir ifadeyle, sureta insan olsalar bile, akıl ve ruh yönünden daima horlanan, alay edilen ve ciddiye alınmayan bir maymuna benzemeleri akla daha yakındır. Nitekim Â'râf suresinin 166-167. ayetlerinde, Allah'a karşı gelerek maymunlaşan ve artık ciddiyetlerini kaybeden Yahudilerin üzerine, kıyamet gününe kadar, kendilerine azap edecek kimseler gönderileceği beyan edilmiştir ki, bu beyan dahi, onların şekil yönünden değişmediklerini gösterir."

İşte siz ey Yahudiler! Bu açık ve kesin delillere göre, Allah'ın lanetine ve gazabına uğramış, içinizden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapıcılar meydana getirilmiş bir kavim olarak, mevki yönünden en kötü, doğru yoldan da en çok sapmış insanlar olduğunuzu inkâr edebilir misiniz? O halde, şunu iyice bilmeniz gerekir ki, bizden hoşlanmamanız, yahut dinimizi alay konusu ve eğlence edinmeniz, sizin küfrünüzü artırmaktan başka hiçbir işe yaramaz. Zaten Müslümanların diniyle, ezan ve namazlarıyle alay etmeye sizi sevkeden amil de, kalbinizi dolduran bu küfürden başkası değildir.

Daha sonra Allah Teâlâ, Yahudilerden münafık olanların hallerini açıklamış ve buyurmuştur ki:

61 Yahudi münafıklar, size geldikleri zaman, Hazreti Peygamber'e ve size "Biz, Resul'e de, ona indirilen Kitab'a da iman ettik." derler. Oysa bunlar, hiçbir zaman doğruyu konuşmayan bir kavimdir. Bu itibarla, size geldiklerinde kalpleri nasıl küfür dolu ise, çıkarken de, hiçbir değişikliğe uğramadan küfür dolu olarak çıkarlar. Bakara suresinin 76. ayetinde de açıklandığı gibi onlar, yalan ve dolandan başka bir şey bilmezler. Allah Teâlâ, bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"İman edenlerle karşılaştıkları zaman, iman ettik, derler; fakat birbirleriyle yalnız kalınca, (bir kısmı diğerlerine) "Allah'ın, size (Tevrat'ta) açıkladığı şeyi, Rabbiniz katında size karşı hüccet olarak kullansınlar diye mi onlara anlatıyorsunuz; buna hiç aklınız ermiyor mu?" derler".*

Münafık Yahudilerin Hazreti Peygamber'e küfürle gelmeleri ve onun yanından yine küfürle çıkmaları, onların, küfürlerinde ne kadar inatçı kimseler olduklarını gösterir. Nitekim ayet-i kerimede de bu hususa delalet etmek üzere *ve hum kad haracû bih* denilmiştir. Bu ibarede, Hazreti Peygamber'in yanına, kalpleri nasıl küfürle dolu olarak girmişlerse, hiçbir yumuşama alameti göstermeden yine küfürle dolu olarak çıktıkları, *kad* harfinin teyidiyle beyan edilmiştir. Oysa katı kalpli bir kafirin, öldürmek maksadıyla Hazreti Peygamber'in yanına girdikten ve onu görüp konuşmasını dinledikten sonra, kalbindeki küfrün çözülmemesi, onu sevmemesi ve ona iman etmemesi mümkün müdür? Buna rağmen o kafir, yine de küfründe inat ve israr ederse, küfrünün kalbinde nasıl katılaşmış olduğunu anlamak artık güç değildir. İşte Yahudilerin Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara gelip gidişlerindeki durumları, bu kafirin durumundan farksızdı. Fakat gerçek olan şudur ki, kalplerindeki

küfürleri ne derece katılaşmış olursa olsun, onların Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara gelip "İman ettik" derken içlerinde gizledikleri asıl niyeti Allah, elbette biliyordu. Bu niyet, yalana, hileye, nifaka dayanan ve Müslümanlara tuzak kurma amacı güden bir niyetti ve Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine onların bu niyetlerini haber vermeyi de ihmal etmiyordu. Nitekim daha önce açıklamaya çalıştığımız yukarıdaki 41. ayette Allah Teâlâ bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Ey Peygamber! kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyle "iman ettik" diyen münafıkların, yalana kulak verenlerle, sana gelmeyen başka bir kavmi dinleyen Yahudilerin küfür hususunda yarış etmeleri seni mahzun etmesin..."*.

Allah Teâlâ, Yahudilerin, Hazreti Peygamber ve diğer Müslümanlar karşısındaki tutum ve davranışlarını açıkladıktan sonra, onların diğer özelliklerini de göstermek maksadıyla şöyle buyurmuştur:

62 Ey Peygamber! Senin dinini alay konusu ve eğlence edinen işte bu Yahudilerden çoğunun, zulümde, düşmanlıkta, Allah'ın insanlar için koyduğu hududun tecavüzünde, haram yemede ve her türlü kötülüğün ifasında birbirleriyle yarış ettiklerini görürsün. Yaptıkları işten zerrece nedamet duymazlar ve sanki dünyaya bunları yapmak için gelmişlerdir. Bu yaptıkları ne kadar kötüdür.

63 Fakat işin daha da kötüsü, onların bu kötülükleri işlerken, hahamlarının, alimlerinin ve din adamlarının onları bu kötülüklerden menetmemeleridir. Bir işin faili veya amili, her zaman o işin sani'i olmadığı gibi, her iş veya amel de sanat değildir. Sanat, tecrübe ve meharet isteyen bir iştir ve ancak bu özellikleri olan kimseye sanatkar denir. Ayet-i kerimede Allah Teâlâ, çeşitli kötülükleri işleyen Yahudiler hakkında *lebi'se mâ kânû ya'melûn* (yapmış oldukları bu şeyler ne kötüdür) buyurduğu halde, Yahudileri bu kötülüklerinden menetmeyen hahamlar, âlimler ve din adamlarının bu durumlarını ise, *lebi'se mâ kânû yasna'ûn* (yapmış oldukları bu şeyler ne kötüdür) ifadesiyle beyan etmiştir. *Amel* fiili ile *sun* fiili, her ikisi de *yapmak* manasına gelse bile, aralarında çok ince bir farkın bulunduğuna şüphe yoktur. Zira birincisi, halkın, çok defa bilinçsiz olarak yaptıkları işlere delalet ettiği halde, ikincisi, bilen, tecrübe sahibi olan meharetli insanların fiilerine delalet eder. Ayet-i kerimede, Yahudilerin, işlemiş oldukları çeşitli günahları bilinçsizce ve akibetlerinin nereye varacağını düşünmeden işlediklerine delalet etmek üzere *amel* fiili kullanılmış, buna mukabil, bu günahların ağırlığını ve sorumluluğunu bildikleri halde, halklarını bundan menetmeyen hahamlar, alimler ve din adamlarının bu umursamazlıkları *sun* fiiliyle ifade edilmiştir. Bundan anlaşılan mana odur ki, Yahudi din adamlarının ve alimlerinin umursamazlıkla işlemiş oldukları günah, Yahudilerin, zulüm, düşmanlık, Allah'ın koyduğu hududu tecavüz, haram yeme ve diğer kötülükleri işleyerek kazandıkları günahtan daha büyüktür ve Allah katındaki cezası da o nisbette şiddetlidir. Nitekim İbn Abbas'tan rivayet edilen bir haberden öğrenildiğine göre, Kur'an-ı Kerim'de, halkı, Allah'ın emir ve nehiylerine uymaları için onları irşat ederek doğru yolu gösterme yönünden dikkatli ve titiz davranmayan, yahut umursamazlık gösteren din adamlarına ve alimlere yöneltilmiş bundan daha şiddetli bir ihtar yoktur. Zira biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, dinî konularda yeteri kadar bilgi sahibi olmayan avama mensup insanlar, kendilerini günaha sokan fiillerin çoğunu, onların günah olduğunu bilmeden işlerler. Onlara yaptıkları şeyin günah olduğu hatırlatılınca da, "Bilmiyordum; eğer bilseydim bunu yapar mıydım?" derler. İşte bu gibi kimselerin işlemiş oldukları günahtan kendileri sorumlu olduğu kadar, onları irşat etmeyen veya doğru yolu onlara gösterip günah işlemelerine engel olmayan din adamları ve alimler de sorumludur; belki sorumlulukları onlardan daha büyüktür.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ۘ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ۖ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ ۚ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

64 Yahudiler "Allah'ın eli çok sıkıdır" demektedirler. Bu söylediklerinden dolayı onların elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar. Hayır, Allah'ın her iki eli de açıktır ve nasıl dilerse öyle verir. Rabbinden sana indirilen (ayet) ler, isyan ve küfür yönünden onlardan çoğunu, şüphesiz, daha da azdırıyor. Fakat biz, onların arasına, kıyamete kadar sürecek kin ve düşmanlık soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş tutuşturdularsa, Allah onu söndürmüştür. Yeryüzünde daima fesat çıkarmaya çalışırlar. Oysa Allah, fesat çıkaranları sevmez.

65 Halbuki kitap ehli, iman etmiş ve sakınmış olsalardı, onların kötülüklerini örter, onları nimeti bol olan cennetlere sokardık.

66 Eğer onlar, Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilen (Kur'an)'ı dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etselerdi, hem üstlerindeki, hem de ayakları altındaki (sayısız nimetlerden bol bol) yerlerdi. Oysa aralarında mutedil bir grup da vardı. Bununla beraber, onların çoğunun yaptıkları işler ne kadar kötüdür.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Yahudilerin, zulüm, düşmanlık, Allah'ın insanlar için koyduğu hududu tecavüz, haram yemek ve rüşvet almak gibi fert ve toplum hayatını ifsat eden çeşitli kötülükleri işlemek hususunda birbirleriyle yarış eder hale geldiklerini açıkladıktan ve onların bu çirkin davranışları karşısında suskun kalıp onları hakka ve doğruya irşat etmeyen ve bu kötülükleri işlemekten menetmeyen hahamları, bilginleri ve din adamlarını en ağır bir dille suçladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Yahudilerin Allah Teâlâ hakkında hayasızca sarfettikleri bir söze işaretle bunu reddetmiş ve onların daima yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışan bir kavim olduğunu, bunun da, Kur'an dahil, kendilerine indirilen kitaplara gerçek manada iman etmemekten ve hükümlerini uygulamamaktan kaynaklandığını açıklamıştır.

Yahudilerin günah işlemede ve özellikle haram yemede birbirleriyle yarış eder bir halde bulunmaları, onlarda, aşırı derecede bir enaniyet duygusunun gelişip büyümesine, bunun neticesi olarak da, dünya tutkusunun ve mal hırsının hastalık halinde bütün benliklerini kaplamasına yol açmıştır. Bilinen bir gerçektir ki, kimlerde mal hırsı bir hastalık halinde benliklerini kaplarsa, o kimselerde cimrilik de o derecede artar ve tedavisi mümkün olmayan başka bir hastalık haline gelir. Filhakika insanlık tarihinde Yahudiler, cimri bir millet olarak şöhret kazanmışlardır. Gerçek böyle olunca, sahip oldukları malla yetinmeyen ve daha çok mal toplamak hırsıyla yanıp tutuşan Yahudilerin, gözlerinin doymaması ve hırslarının tatmin edilememesi sebebiyle, kendilerine daha çok vermesini bekledikleri Allah Teâlâ'yı, cimri-

lik edip daha çok vermemekle suçlama cüretini gestereceklerini tahmin etmek hiç de güç değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[64] Yahudiler "Allah'ın eli çok sıkıdır" demektedirler. Bu söylediklerinden dolayı onların elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar. Hayır, Allah'ın her iki eli de açıktır ve nasıl dilerse öyle verir. Rabbinden sana indirilen (ayet)ler, isyan ve küfür yönünden onlardan çoğunu, şüphesiz, daha da azdırıyor. Fakat biz, onların arasına, kıyamete kadar sürecek kin ve düşmanlık soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş tutuşturdularsa, Allah onu söndürmüştür. Yeryüzünde daima fesat çıkarmaya çalışırlar. Oysa Allah, fesad çıkaranları sevmez.

64 Yahudiler, Allah Teâlâ'yı, elinin çok sıkı olduğunu ileri sürerek cimrilikle suçlamışlardır. Ancak O'nun elinin sıkı olduğunu söyleyenler, şüphesiz bütün Yahudiler değildir. Buna rağmen millet fertlerinin birbirlerinden daima sorumlu oldukları ve bir milletin tek bir şahıs gibi düşünüldüğü gözönünde bulundurulursa, sözü söyleyenler birkaç kişi de olsalar, o söz, umumiyetle onların mensup bulundukları millete mal edilir ve sanki o sözü hepsi de söylemiş gibi kabul olunur. Filhakika müfessirlerin İbn Abbas'tan naklettiklerine göre, Şeys İbn Kays veya en-Nebbâş İbn Kays adındaki bir Yahudi, bir gün Hazreti Peygamber'e "Senin Rabbin çok cimri; hiç vermiyor" deyince, Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir. Başka bir haberde de, ayet-i kerimenin, Beni Kaynuka Yahudilerinin reisi Finhas hakkında nazil olduğu zikredilmiştir. Al-i İmran suresinin 181. ayetiyle ilgili tefsirimizde de açıkladığımız gibi, Ebû Bekr es-Sıddîk, Yahudi Midras'ın evine gittiğinde, bir grup Yahudinin Finhas'ın etrafında toplanmış, onu dinlediklerini görünce onları İslam'a davet etmişti. Finhas ise, ona şu cevabı vermişti: "Ya Ebâ Bekr! Biz Allah'a karşı değil, Allah bize karşı fakirdir. Biz O'ndan daha zenginiz. O, bizden zengin olsaydı, dostunuzun da ileri sürdüğü gibi, bizden borç istemezdi. O, size ribayı yasaklıyor, fakat bize kendisi veriyor. Eğer O bizden daha zengin olsaydı, bize riba vermezdi.". Finhas'ın Allah Teâlâ hakkındaki bu saygısızca sözlerine sinirlenen Hazreti Ebû Bekr, onun suratına şiddetli bir tokat vurmak zorunda kalmış, o da Ebû Bekr'i Hazreti Peygamber'e şikâyet etmişti. Ancak cereyan eden hadise kendisine anlatılınca, Finhas söylediklerini inkâr etmiş, fakat Allah Teâlâ, *"Allah, 'Allah fakirdir; biz ise zenginiz ' diyenlerin sözlerini elbette işitmiştir..."* mealindeki Ali-İmran suresinin 181. ayetini indirerek Yahudinin yalanını ortaya çıkarmıştır. Muhtemelen bu ve benzeri hadiseler, aynı zamanda, halen üzerinde durduğumuz *"Yahudiler, Allah'ın eli çok sıkıdır, demektedirler..."* mealindeki ayetin nüzulüne de sebep olmuştur.

Yahudilerin Allah Teâlâ hakkında ileri sürdükleri cimrilik iddiası, ayetin devamında şiddetle reddedilmiş ve onlara beddua ile karşılık verilerek *"Bu söylediklerinden dolayı. onların elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar."* denilmiştir. Bu beddua, Yahudiler hakkında cimrilik ve lanet olarak tecelli eden İlahî takdirin bir tecellisidir. Zira Allah, bir kavim hakkında cimriliği ve lanetlenmeyi takdir etmişse, artık hiçbir güç, o kavmi bu cimrilikten ve lanetlenmekten kıurtaramaz. Nitekim yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bugün yeryüzünde Yahudilerden daha cimri bir başka millet bulunmadığı gibi, onlar gibi lanetlenen ve kıyamete kadar da lanetlenecek olan başka bir kavim yoktur. Peygamberler'i Musa'nın (as), kendilerini Mısır'daki kölelik hayatından kurtarıp arz-ı mukaddese doğru yola çıkardığı zaman, onlar, Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri beğenmemişler ve Bakara suresinin 61. ayetinde de açıklandığı gibi Musa'ya (as) şöyle demişlerdi: *"Ey Musa! Biz, bir çeşit yemeğe hiç katlanamayız. Bizim için Rabbine yalvar da, bize, yeryüzünün yetiştirdiği şeylerden sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarsın..."*. Onların bu istekleri karşısında Musa

hayretini gizleyememiş ve onlara *"Siz, daha iyi olmayan bu şeyleri hayırlı olanla değişmek mi istiyorsunuz? Öyle ise bir şehre inin; orada bu istedikleriniz vardır..."* demiştir. İşte Allah Teâlâ, daha o zamanlar bu kavmi yaptıklarından ötürü lanetlemişti. Çünkü yiyecek yüzünden Musa'ya (as) karşı takındıkları bu tavır üzerine Allah Teâlâ, onlar hakkında şöyle buyurmuştu: *"(İşte bundan sonra) üzerlerine zillet ve meskenet (damgası) vurulmuş, Allah'tan bir de gazaba uğramışlardı. Bu, Allah'ın ayetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere Peygamberler'i öldürmelerindendi; bu, isyan etmelerinden ve haddi aşmalarındandı".*

Allah Teâlâ, eli bağlı olmak, veya cimrilik etmek gibi Yahudiler tarafından ileri sürülen iddiaları reddettikten sonra, kendisi hakkındaki gerçeği açıklamış ve *"Hayır, Allah'ın her iki eli de açıktır ve nasıl dilerse öyle verir."* buyurmuştur. Allah Teâlâ'nın kullarına ihsan ettiği sayısız nimetleri görmezlikten gelerek elinin dar olduğunu söylemek, yahut O'nu cimrilikle suçlamak, akl-ı selim sahibi insanların yapabilecekleri işlerden değildir. Bununla beraber, şunu da unutmamak gerekir ki, O'nun, bazı kullarına verdiği rızıkta kısıntı yapması, yahut onlara darlık vermesi, O'nun elinin açıklığına veya cömertliğine ters düşen bir iş değildir. Zira O, bir hikmete mebni olarak, kullarından bazısını diğer bazısına üstün kılmak, yahut bazısını zengin bazısını da fakir yapmak hususunda meşiyyet ve irade sahibidir ve hiç kimsenin O'na bunun sebebini sorma hak ve yetkisi yoktur. O, dilediğini eşi görülmemiş derecede zengin etmek için ona akla hayale gelmedik mal verir; hem de iki eliyle birden verir; dilediğini de bir lokma ekmeğe muhtaç bırakır. Bunun, elbette kendisi tarafından bilinen bir hikmeti vardır. Nitekim Ra'd suresinin 26. ayetinde, Allah'ın ahdini bozanlardan, akrabalık bağlarını koparanlardan ve yeryüzünde fesat çıkaranlardan sözederek lanetin bunlar için olduğunu açıkladıktan sonra şöyle buyurmuştur: *"Allah, bunlardan dilediğine rızkını genişletir; (dilediğine de) daraltır. (Rızkı genişletilenler) bu dünya hayatıyla sevinirler. Halbuki ahirete kıyasla dünya hayatı geçici bir metadan başka bir şey değildir".* İbrahim suresinin 34. ayetinde de şöyle denilmiştir: *"İstediğiniz her şeyi size veren, işte O, Allah'tır. Allah'ın nimetlerini saysanız, onları sayamazsınız. Buna rağmen insan, nefsine karşı çok zalim, çok nankördür.".* Buhârî (*Sahih*, VI-II. 175) ve Müslim (*Sahih*, II. 691)' in Hemmâm İbn Munebbih tarikiyle Ebû Hureyre'den naklettikleri bazı hadislerinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, bana infak et ki, ben de sana infak edeyim, buyurdu.". "Allah'ın sağ eli doludur. Onu hiçbir harcama eksiltmez. O, gece ve gündüz daima akar.". "Görmüyor musunuz ki Allah göğü ve yeri yarattığı günden beri infak ediyor da, elindeki nimetlerden hiçbir şey eksilmiyor.". "Allah'ın Arş'ı suyun üzerindedir. Diğer elinde tutup almak vardır. Onunla yükseltir ve alçaltır.".

Allah Teâlâ, "Allah'ın eli bağlıdır" diyen Yahudileri reddedip böyle söyledikleri için onları lanetledikten, aksine elinin çok açık olduğunu ve dilediğine dilediği kadar verdiğini açıkladıktan sonra, sevgili Peygamber'ine yönelik bir hitapla buyurmuştur ki:

Ey Muhammed! Sana indirdiğimiz bu Kitap'ta, zaman zaman gerek senin muasırın olan Yahudilerden ve gerekse onların daha önce gelip geçmiş atalarından bahisle isyanlarını ve küfürlerini açıkladık; hahamlarının veya yüksek derecedeki din adamlarının kendi kitaplarında yaptıkları ve sır olarak sakladıkları tahrifatı haber verdik; kendilerine birer kurtarıcı olarak gönderilen Peygamberler'den bir kısmını nasıl inkâr edip bir kısmını da öldürdüklerini bildirdik. Hasılı bu kavmin, kendi mensuplarının bile çoğundan gizli kalmış çirkinliklerini ve pisliklerini, şimdi sana karşı gelen ve senin dinini alaya alıp eğlence edinen yeni neslin gözleri önüne seriyoruz. Eğer onların kalplerinde, bir nebze de olsa iman ve izan bulunsaydı, onların gelmişleri ve geçmişleri hakkında Kitap'tan vermiş olduğun gayba taalluk

eden bu haberler, onları intibaha getirir ve hiç tereddüt etmeden sana inanırlar ve bütün isyan ve küfürlerinden tövbe ederlerdi. Zira senin, vahye dayanmaksızın onların gelmişleri ve geçmişleri hakkında haberler vermen mümkün değildir. Sen ümmi bir Peygambersin. Onlara verdiğin bu bilgileri, Yahudi tarihlerini okuyarak elde etmiş olamazsın. Bütün bunları sana biz vahiyle öğrettik ve sen onlara bu öğrettiklerimizi haber veriyorsun. O halde bundan ibret alıp iman etmeleri gerekmez mi? Fakat hayır. Küfürleri kalplerinde o derece katılaşmış, sana ve senin mensup bulunduğun kavme hasetleri o derece artmıştır ki, onların sır olarak sakladıkları bir çok kötülüğü senin Kur'an'a dayanarak açığa çıkarman ve onların yüzlerine karşı okuman, onların küfür ve azgınlıklarını bir kat daha artıracak, sana ve senin dinine çok daha şiddetle saldıracaklardır. Zaten Kur'an, müminler için şifa ve rahmet olduğu halde, zalimlerin ve kafirlerin hüsranını artıran bir kitap değil midir?

Gerçek olan şudur ki, kafirler, İslam'a ve Müslümanlara karşı küfürlerini ve azgınlıklarını ne derece ileri götürürlerse götürsünler ve İslam'ı ne derece alaya alıp eğlence edinirlerse edinsinler, hiçbir şekilde onlara zarar veremeyecekler ve hiçbir zaman onları dünya yüzünden silip atamayacaklardır. İster Yahudiler olsun, ister Hıristiyanlar olsun, aralarına kıyamete kadar sürecek öyle bir düşmanlık saldık ki, onlar, birbirleriyle uğraşırken, çok defa Müslümanları kendi hallerine bırakmak zorunda kalacaklar ve yalnız birbirlerini öldüreceklerdir. Nitekim son asırda bile Hıristiyanlar, bir taraftan kendi aralarında savaşırken, bir taraftan da Yahudileri ya toplama kamplarında imha etmeye çalışmışlar, yahutta yaşadıkları yerlerden sürüp çıkarmışlardır.

İşte Medine'de, Peygamber'in civarında yaşayan Yahudiler de, onu öldürmek ve İslam henüz tamamlanmadan onu yok etmek için içleri yanıp tutuşmuyor mu idi? Bu maksatla ne kadar hileye başvurmuşlar ve müşriklerle işbirliği yapmışlar, yahut rumları Müslümanlar üzerine saldırtmak istemişlerdi? Fakat onlar, ne zaman bunu gerçekleştirmek için savaşa yol açacak bir ateş yakmışlarsa, Allah, onların ateşini daha parlamadan söndürmüş ve isteklerini kursaklarında bırakmıştır. Yahudiler olsun Hıristiyanlar olsun, kendilerine Peygamber gönderilmiş ve kitap verilmiş olan bu kavimlerin İslam'dan ve Müslümanlardan istedikleri ne idi? İslam, yalancı Peygamberler tarafından ortaya atılmış, Allah'ın gerçek dininden başka bir din mi idi ki, kitap ehli, Allah'ın gerçek dinini korumak için ona cephe almış, onunla savaşıyordu? Hayır. Kesinlikle böyle değildi. Muhammed (sas.)'in, onların kendi kitaplarının geleceğini haber verdiği son Peygamber, tebliğ ettiği dinin de, kendi dinlerini tamamlamak için Allah tarafından vazedilen nihai din olduğunu kendileri de çok iyi biliyorlardı. Fakat bütün korku ve endişeleri, hasetlikten kaynaklanıyordu. Çünkü İslam'ın zaferi demek, Allah'ın tek olan dininin, her türlü noksan ve kusurdan salim olarak yeryüzünde hâkim olması ve kendinden önceki dinleri hükmen iptal etmesi demekti. Bu ise, kendi toplumları içerisinde ilim ve din yönünden büyük imtiyaz ve saygınlığı bulunan hahamların ve rahiplerin, İslam'ın zaferi ile bu imtiyaz ve saygınlığı yitirmelerine yol açacak, onları halkın gözünden düşürecekti. Bunu önlemenin tek yolu da, Hazreti Peygamber'in İslami davetine engel olmanın çarelerine başvurmaktı. İşte bunun için devamlı olarak yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışmışlar ve bu maksatla akla hayale gelmedik kötülüklere başvurmuşlardır. Fakat gerçek olan şudur ki, Allah, fesat çıkaranları asla sevmez ve onlara işlerinde hiçbir surette yardımcı olmaz; aksine başka kavimleri başlarına musallat eder de onları fesatları içerisinde boğar.

Tefsir etmeye çalıştığımız bu ayet-i kerimede, Allah Teâlâ'ya *yed* (el) izafe edilmiş olması dolayısıyla bu ayet, sıfat ayetlerinden biri olarak kabul edilir. Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın *yed* (el)'inden, *vech* (yüz)' inden ve *ayn* (göz)'ından bahseden

daha birçok ayet vardır. Bu ayetlerde geçen ve Allah Teâlâ'ya izafe edilen bu ve benzeri sıfatlar, itikadi mezheblerin zuhurundan sonra, Müslümanlar arasında şiddetli münakaşalara yol açmış ve mezheb mensuplarının zaman zaman birbirlerini tekfir etmelerine sebep olmuştur. Oysa Hazreti Peygamber de, birçok sahih hadisinde, Allah Teâlâ'nın çeşitli sıfatlarını ve bilhassa Kitab'ında kendisine izafe etmiş olduğu *yed, vech, ayn* ve bunun gibi diğer isimleri tam bir serbesti içinde kullanmıştır. Ashabı da onun muhtelif vesilelerle Müslümanlara tevcih ettiği bu isim ve sıfatları muhtevi sözlerini, aynı şekilde muhafaza ederek daha sonraki nesillere nakletmişlerdir. Bu suretle, başta sahabe olmak üzere, sahabeden sonra gelen ve onların ilmini tevarüs eden hadisçiler, bir taraftan Allah'ın vahdaniyetine ve Hazreti Muhammed'in risalet ve nübüvvetine tam bir imanla şehadet ederken, aynı zamanda, iman ve ibadet ettikleri Rablerini, Kur'an'da vahiy yolu ile gelen ve Peygamber'den güvenilir kimseler tarafından rivayet edilen doğru haberlerin teyit ettiği sıfatlarla tanıyıp öğrenmişlerdir. Allah, kendi Kitab'ında ve elçisinin dilinde, kendisi hakkında her ne sıfatı ispat etmiş ise, onlar da aynısını ispat etmişler, ispat ederken, bu sıfatlardan hiçbirini, O'nun yarattığı varlıklardan herhangi birinin sıfatına benzetmemişlerdir. Kur'an'da *"Ey İblis! Ellerimle yarattığım Adem'e secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü tasladın, yoksa yücelerden mi oldun?"* mealindeki Sad suresinin 75. ayetine istinaden, Allah Teâlâ'nın, Adem'i elleriyle yarattığını söylemişler; fakat hiçbir zaman, başkalarının yaptığı gibi, ayette zikri geçen *yed* (el) kelimesini, "nimet", "kudret" veya "kuvvet" manaları üzerine hamlederek onu tahrîf etme cihetine gitmemişler, keyfiyetini araştırmaya çalışmamışlardır; yahutta bu *yed*'i, "el" manasında mahlukatın ellerine benzetmeye kalkışmamışlardır. Tevhid ve tenzih için, talil ve teşbihi terkederek, bir taraftan Kur'an'da ve hadiste varid olan sıfatlarla ilgili açıklamaları olduğu gibi almışlar, diğer taraftan, bu sıfatların, yine Kur'an'da gelen *leyse kemislihi şey'un* ayetine istinaden mahlukatın sıfatlarından ayrı, Allah'ın şan ve azametine layık sıfatlar olduğunu söylemişlerdir. Kısacası, hadis ehlinin, Allah Teâlâ'nın sıfatları meselesinde takip ettikleri yol, Kur'an'a ve Hazreti Peygamber'den rivayet ettikleri hadislere uygun olarak, bu sıfatların ispatıyla birlikte Allah'ı tecsim ve teşbihten tenzih etmek olmuştur.

Allah Teâlâ'nın Kur'an'da zikredilen sıfatlarını ilk defa münakaşa konusu yapan şahıs, daha sonraları kendi adına izafe edilerek Cehmiyye adıyla tanınan mezhebin kurucusu Cehm İbn Safvân olmuştur. Cehm'in görüşü, Kur'an'da ve hadiste varid olan sıfatların, Allah Teâlâ'dan nefyi esasına dayanır. Ona göre her kim, Allah'ın, kendisini Kitab'ında ve Hazreti Peygamber'in, O'nu hadisinde vasfettiği sıfatlarla Allah'ı tavsif ederse müşebbiheden sayılır ve kafir olur; çünkü Allah Teâlâ'nın kendisini vasfettiği ayetlerin zahiri teşbihi ifade eder; yani ayetlerde zikri geçen bu sıfatlardan mahlukatın sahip olduğu sıfatlar anlaşılır. Bu sebeple sıfat ayetlerinin tevili gerekir. Cehm'e göre *Leyse kemislihi şey'un* ayeti, "Eşyadan hiçbir şey O'nun misli ve benzeri değildir." manasındadır. Binaenaleyh O, Arş üzerinde olduğu gibi, yedi kat yerin de altındadır. Hiçbir mekân O'nsuz değildir. O, konuşmaz; dünya ve ahirette hiç kimse O'nu görmez; O, vasfolunamaz; herhangi bir sıfat veya fiille O bilinmez; gaye ve müntehası yoktur; akıl ile idrak olunmaz; O, kamilen "Vech" tir; kamilen "İlm" dir; kamilen "Sem' " dir; kamilen "Basar" dır; "Nur" dur; "Kudret" tir. İki şey değildir; iki zıt vasıf ile vasfolunamaz. O'nun için âlâ ve esfel, taraf ve yan, sağ ve sol yoktur. Ağır değildir; hafif değildir. Rengi ve cismi yoktur. Mamul ve makul değildir. Kısacası hatıra her ne gelirse, O, onun hilafinatır.

Görüldüğü gibi Cehm İbn Safvân'ın sıfatlar meselesinde takip ettiği yol, Kur'an ve hadise aykırı olarak tam manasıyla selbidir. O, bu neticeye Kur'an ayetlerini tevil ederek, Hazre-

ti Peygamber'den rivayet edilen hadisleri de yalanlayarak veya reddederek ulaşmıştır. Bu sebeple görüşü İslami sayılmamış ve hadisçiler tarafından şiddetle reddedilmiştir.

Cehm İbn Safvân'ın bu görüşleri, daha sonraları Mutezile mezhebi tarafından da benimsenmiş ve bu yüzden Mutezile, Cehmiyye Adıyla de şöhret kazanmıştır.

Buhârî, Kitâbu't-Tevhid'de (*Sahih,* VIII. 172), *limâ halaktu biyedî* ayetini başlık olarak koyduğu bab içerisinde *yed* (el) ile ilgili dört hadis zikretmiştir. Bu babın şerhinde İbn Hacer, İbn Battal'a atfen şu açıklamayı yapmıştır: Allah'ın iki elinden bahseden bu ayet, O'nun iki zat sıfatına delalet eder. Yoksa Müşebbihenin dediği gibi bunlar, iki uzuv olmadığı gibi, muattıladan Cehmiyyenin iddialarını ve kelimeyi "kudret" manasında tevil edenlerin görüşlerini de reddetmeye kafidir. Zira Allah'ın tek bir kudreti olduğunu ileri süren müsbiteye karşı Cehmiyye, O'nun zatından kadir olduğunu söyleyerek kudretini nefyetmişlerdir. Fakat ayet, *yed*'in "kudret" manasında olmadığına delalet etmektedir. Çünkü bu hitapla Adem'in İblis'e üstünlüğü gösterilmiş ve bu sebeple Adem hakkında *"Onu bizzat kendi elimle yarattım."* denilmiştir. Eğer *yed,* "kudret" manasında olsaydı, Adem'le İblisin aynı kudretle yaratılmış olmaları bakımından aralarında hiçbir üstünlük farkı olmamak gerekirdi. Keza İblis, kendisine niçin secde etmediği sorulduğu zaman, "Aramızda ne fark var ki; onu topraktan, beni de ateşten yarattın." dediği gibi, "Beni kudretinle yarattın; onu da kudretinle yarattın." derdi.

Netice olarak, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'ya izafe edilen *yed* kelimesi, diğer sıfatlar gibi, O'nun zat sıfatlarından biri olup hiçbir mahlukun sıfatlarıyla uzaktan veya yakından bir benzerliği yoktur. Onun keyfiyetini Allah'tan başka hiç kimse bilemez.

[65] Halbuki kitap ehli, iman etmiş ve sakınmış olsalardı, onların kötülüklerini örter, onları nimeti bol olan cennetlere sokardık.

[66] Eğer onlar, Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilen (Kur'an)ı dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etselerdi, hem üstlerindeki, hem de ayakları altındaki (sayısız nimetlerden bol bol) yerlerdi. Oysa aralarında mutedil bir grup da vardı. Bununla beraber, onların çoğunun yaptıkları işler ne kadar kötüdür.

65 Allah Teâlâ, daha önceki ayetinde, Yahudilerin "Allah'ın eli çok sıkıdır" diyerek kendisine cimrilik isnat etmelerini şiddetle reddettikten ve onları bu çirkin iftiraları dolayısıyla lanetleyip Allah'ın elinin çok açık olduğunu ve dilediğine dilediği kadar verdiğini açıklayarak, Yahudi ve Hıristiyanları bu derece isyan ve küfre sevkeden amilin, Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an-ı Kerim'in yol açtığı kıskançlık olduğunu belirttikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, onların kurtuluşu için yegâne çıkar yolun, Allah'a ve Resulüne gerçek manada iman etmek ve Rablerinden kendilerine indirilen kitapları dosdoğru tutup onları hakkıyla uygulamak olduğunu bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Eğer kitap ehli, Allah'a ve Resulüne tam manasıyla iman etmiş ve Allah'ın kendilerine haram kıldığı pisliklerden ve kötü davranışlardan sakınmış olsalardı, onların daha önce işlemiş oldukları günahları örter ve hiç günah işlememiş insanlar olarak nimetlerinden bol bol istifade edecekleri cennetlere sokardık.

66 Eğer onlar, kendilerine indirilmiş olan Tevrat ve İncil'deki tevhid esasına ve yine bu kitaplarda gönderileceği bildirilen son Peygamber Muhammed (sas.) ile ilgili haberlere inanmış, sonra da bu son Peygamber geldiği zaman, Rabbinden ona indirilen Kur'an'a uyup onun hükümleri gereğince amel etmiş olsalardı, Allah'ın gökyüzünden verdiği bol yağmurla yeryüzünde yetiştirdiği çeşit çeşit rızıklardan bol bol yerler ve verdiği

bu nimetler dolayısıyla Allah'a cimrilik isnatında bulunmaktan sakınırlardı. Aralarında bu gerçeğe inanmış ve Müslüman olmuş bazı kimseler bulunsa bile, bunların sayısı ne kadar azdır?! Büyük çoğunluk ise, küfür ve isyanlarını sürdürmekte ve Allah'ın laneti üzerlerinde olduğu halde bu dünya hayatını bitirmeyi yeğ tutmaktadırlar. Bu yaptıkları ne kadar kötü bir şeydir?!

Allah Teâlâ'nın bu ayetlerle ortaya koyduğu gerçek, Yahudi ve Hıristiyanların yüklenmiş oldukları büyük günahın azametini açık bir şekilde belirtmiş olmaktadır. Her şeyden önce şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki, ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar, hiçbir surette iman etmiş değillerdir. Çünkü ayet-i kerimede *velev enne ehle'l-kitabi âmenû* denilmiştir ki, bunun türkçedeki tam karşılığı *"Eğer kitap ehli iman etselerdi"* dir. Bu ibarenin delalet ettiği mana ise, kitap ehlinin hiçbir surette iman etmediğidir. Eğer kitap ehli, gerçekten iman etmiş olsaydı, Allah Teâlâ, böyle bir temennide bulunmaz ve "Eğer iman etseydi" demezdi; zira iman eden kimse veya kimseler hakkında "İman etseydi" yahut "İman etselerdi" denmez.

Ayet-i kerimeden anlaşılan diğer bir husus, Yahudi ve Hıristiyanların, büyük küçük hiçbir günahı işlemekten sakınmamaları, Allah'ın haram kıldığı her şeyi veya her kötülüğü hiçbir endişeye kapılmadan yapabilmeleridir. Zira iman konusunda olduğu gibi *ittika* konusunda da aynı ifade kullanılmış ve *"Eğer sakınsalardı"* denilmiştir. Bu da onların hiçbir kötülüğü işlemekten sakınmadıklarını gösterir.

Yahudi ve Hıristiyanların gerek küfürlerine ve gerekse kendilerini çepeçevre kuşatmış olan büyük günahlarına rağmen, onların hem küfürden ve hem de diğer kötülüklerden vazgeçmeleri halinde, nimetleri bol olan cennetlere sokulacak olmaları, Allah Teâlâ'nın af ve mağfiretinin genişliğine delalet eden bir hususdur ve yukarıdaki ayetlerden edindiğimiz başka bir faydayı gösterir. Filhakika Allah Teâlâ, kafirler için dahi tövbe kapısını hiçbir zaman kapalı tutmamış, Kur'an-ı Kerim'de, yeri geldikçe, tövbe eden ve tövbesinde sadık ve samimi olarak imana yönelen kimselere daima af ve mağfireti müjdelemiştir. İşte bu sebepledir ki, günah işlemiş ve günahları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan kimselerin, ümitsizliğe kapılarak, "nasıl olsa benim işim bitmiş" düşüncesiyle her şeyi bırakıvermemeleri gerekir. İnsan, ne kadar çok günah işlemiş olursa olsun, bir gün aklı başına gelip de Allah'tan af ve mağfiret dilemeyi düşündüğü zaman, bunu hiç geciktirmeden yapmalı ve Allah'ın kendisini bağışlayacağına inanmalıdır. Zira Allah, samimiyetle kendisine yönelip affını dileyen kullarını hiçbir zaman geri çevirmez.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetinde, Yahudilerin "Allah'ın eli çok sıkıdır." dediklerine işaret etmiş; sonra da onları, bu sözü söylemelerinden dolayı lanetlemiştir. Yukarıda da açıkladığımız gibi, Allah'a cimrilik isnatı, gözleri mala doymayan insanlarla, darlık içinde yaşayan ve çok defa yiyecek bir lokma ekmek bulamayan insanların işidir. Ancak kendilerine isabet eden bu darlık ve yiyecek bir lokma ekmek bulamamak, gerçekten Allah'ın cimriliğinden ve onlara vermemesinden mi kaynaklanmaktadır, yoksa bunun başka sebepleri mi vardır? Gerçek olan şudur ki, Allah, asla cimri değildir. Nitekim ayet-i kerimede *"Eğer onlar, Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilen (Kur'an)ı dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etselerdi, hem üstlerindeki, hem de ayakları altındaki (sayısız nimetlerden bol bol) yerlerdi."* denilmek suretiyle meseleye tam bir açıklık getirilmiştir. Zira bu ayetin de delalet ettiği gibi, bazı kimselere isabet eden darlık ve bu darlığın sebep olduğu açlık, Allah'ın cimriliğinden, veya atâ ve ihsanındaki kusurundan değil; fakat insanların, Rablerine karşı kulluk görevlerini gerektiği şekilde yerine getirmemelerinden kaynaklanmaktadır. Eğer onlar, bu görevlerini gerektiği şekilde yaparlar ve Allah'ın Kitabı'ndaki emir ve nehiylerini hakkıyla ifa ederlerse, Allah onlara yerden ve gökten he-

sap edemeyecekleri kadar bol nimet verecektir. Bunda hiç kimsenin şüphesi olmamalıdır.

Kitap ehli, gerek inançsızlık yönünden ve gerekse Allah'ın kendilerini menettiği çeşitli kötülükleri işleme yönünden, şüphesiz, hepsi de bir değildi. Aralarında, Yahudilerden Abdullah İbn Selâm ve benzerleri gibi, Hıristiyanlardan da Necaşi ve ashabı gibi, dinlerinde ifrat ve tefrite kaçmayan, zaman zaman başlarını elleri arasına alarak akıllarını çalıştırıp düşünen ve neticede gerçeği görüp anlayarak Müslüman olan mutedil kimseler de yok değildi. Ancak bir toplumun çoğunluğunu inançsızlar ve kötüler teşkil ederse, aklı başında mutedillerin, o toplumu iyiye ve doğruya yöneltmeleri ne kadar güçtür?! Özellikle inançsızların ve kötülerin iyiye ve doğruya karşı savaş ilan ettikleri toplumlarda böyle mutedilleri arayıp bulmak bile mümkün değildir. İşte kitap ehlinin durumu bundan farksızdı ve aralarındaki mutediller yok denecek kadar azdı. Bu da, şüphesiz, onların küfürlerinden kaynaklanıyordu.

Allah Teâlâ, üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede *"Eğer kitap ehli, Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilen (Kur'an)ı, dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etselerdi, hem üstlerindeki, hem de ayakları altındaki (sayısız nimetlerden bol bol) yerlerdi."* buyurmak suretiyle, akl-ı selim sahibi bazı kimselerin zihinlerinde beliren tereddütleri izale edecek önemli bir ışık tutmuştur. Buna göre, yalnız Tevrat ve İncil'in değil, fakat Kur'an-ı Kerim'in de Yahudi ve Hıristiyanlara indirilmiş bir kitap olması itibariyle, onlar da bu Kitab'ı dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etmek ve ona uymak zorundadırlar. Zira Allah Teâlâ ayet-i kerimede, sırasıyle Tevrat ve İncil'i zikrettikten sonra, *" Ve Rablerinden kendilerine indirilen"* diyerek üçüncü bir kitaba daha işaret etmiştir ki, bu kitabın, Kur'an-ı Kerim'den başka bir kitap olması mümkün değildir. O halde, hiçbir Yahudi veya Hıristiyanın, Hazreti Peygamber'in gelişinden ve Kur'an-ı Kerim'in ona indirilişinden sonra, "benim Peygamber'im ayrı, kitabım ayrı; ve dinim de ayrı" diyerek kendisini son İslam Peygamber'inin tebliğinden soyutlayamaz. Zira Allah katında yegâne din, İslam dinidir ve her Peygamber, yalnız bu dini tamamlamak için gönderilmiş, son Peygamber'in gelişiyle de tamamlanmıştır. Zaten Allah Teâlâ, bu surenin 3. ayetinde *"Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve din olarak, sizin için İslam'ı seçtim."* buyurmamış mıdır? Gerçek böyle olduğu halde, büyük bir talihsizlik eseri olarak, bazı kimseler, bu ayette *"Ve Rablerinden kendilerine indirilen"* ibaresiyle işaret edilen üçüncü kitabın, Eş'iyâ, Habkuk ve Danyal gibi Yahudi Peygamberler'ine verilen vahiyler mi, yoksa Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an mı olup olmadığı hususunda tereddüt ettikten sonra, Kur'an olması ihtimalini gözönünde bulundurarak şu acayip görüşü ileri sürmüşlerdir: "...Eğer gerçekten Rablerinden kendilerine indirilenden kasıt Kur'an ise Kitap ehli, Kur'an'ın, Allah tarafından vahyedildiğini doğrulamağa, bunu kabul etmeğe çağırılmaktadır. Onlardan istenen, Kur'an'ın vahyen indiğini kabul edip ona saygılı davranmak, yoksa kendi dinlerini bırakmak değildir..." Görüldüğü gibi bu görüşün sahibi olan kimseler, Yahudi ve Hıristiyanların da mümin olduklarını ve Müslümanlarla birlikte cennete gireceklerini iddia edebilmek için, onların Kur'an tarafından Yahudiliği ve Hıristiyanlığı terkedip İslam'a girmeye davet olunmadıklarını ileri sürmeye cüret edebilmişlerdir. Biraz önce kendilerinden naklettiğimiz görüşe göre, Yahudiler ve Hıristiyanlar, Kur'an'ın vahyen indiğini kabul edip ona saygılı davranacaklarmış ama, ona iman etmelerine ve dolayısıyla Müslüman olmalarına gerek yokmuş...Bu ne cüret?! Hazreti Peygamber onları, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı bırakıp İslam'a girmeye davet ediyor; Kur'an, *"Rablerinden kendilerine indirilen (Kur'an)ı, dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etselerdi..."* diyor; bu görüşün sahipleri ise, hayır dininizi terkedip İslam'a girmenize ve dolayısıyla Kur'an'ı tatbik etmenize gerek yok, diyorlar. Bu tarz düşünceler çağdaşlığın icabı olsa gerek (!). Halbuki onların Kur'an'a iman etmele-

ri, onun indirildiği Peygamber'e de iman etmeyi gerektirir; Kur'an'a ve Hazreti Peygamber'e iman ise, onlara uymak ve onların yolundan gitmek manasına gelir; bu da Yahudiliği veya Hıristiyanlığı terkedip Müslüman olmak demektir. Bu kimselere göre ise, Kur'an, onlardan dinlerini bırakmalarını istemiyormuş. Öyleyse dinlerini terketmemenin yegâne yolu, Kur'an'a ve Hazreti Peygamber'e iman etmemektir. Halbuki bu ayet-i Kerime, Yahudi ve Hıristiyanları bahis konusu ederek *velev ennehum ekamu't- Tevrâte ve'l- İncîle ve mâ unzile ileyhim min Rabbihim* ibaresiyle başlamıştır ki, *ekamû* fiili, dosdoğru tatbik etmek manasına gelir. Allah Teâlâ, ayetinde, kitap ehlinin, Kur'an indirilmeden önce inanmak ve uygulamakla mükellef oldukları Tevrat ve İncil'i, Kur'an indirildikten sonra da, keza inanmak ve uygulamakla mükellef oldukları Kur'an-ı Kerim'i uygulamadıklarını söyleyerek onları suçluyor; bunlar ise, onlardan kendi dinlerini bırakmalarının istenmediğini ve dolayısıyla Kur'an'ı uygulamakla mükellef olmadıklarını ileri sürüyorlar. Oysa bu iddia, Allah'a karşı bir cüret gösterisinden başka bir şey değildir.

Evet; Yahudi ve Hıristiyanlar, önce kendi kitaplarına inansalar ve onları uygulamış olsalardı, kendi kitaplarının geleceğini haber verdikleri son Peygamber'e de inanırlar ve onun gelişini dört gözle beklemeye başlarlardı. O geldikten sonra da, ona ve onun getirdiği Kitab'a iman etmekte tereddüt göstermezler, iman ettikten sonra da, o Kitab'la amel ederlerdi. O Kitab'la amel etmeleri ise, kendi dinlerini, yani Yahudiliği ve Hıristiyanlığı bırakıp İslam'ı din olarak kabul etmekten başka hiçbir manaya gelmez. Nitekim müteakip ayetler bile bunların görüşlerini reddetmeye yeterlidir. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِـُٔونَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

67 Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin Peygamberliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Allah, şüphesiz, kafir kavme hidayet etmez.

68 De ki: "Ey kitap ehli! Siz, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirilen (Kur'an)ı dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etmedikçe, herhangi bir şey üzerinde olmuş olamazsınız". Rabbinden sana indirilen (ayet)ler, isyan ve küfür yönünden, onlardan çoğunu şüphesiz azdırıyor. Bu itibarla, kafir kimseler için hüzünlenme.

69 Şüphe yoktur ki, iman edenlerle Yahudilerden, Sabiilerden ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi amel işleyenlere hiçbir korku yoktur; mahzun olacaklar da onlar değildir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Allah'ın elinin çok sıkı olduğunu ileri sürerek O'na cimrilik izafe eden Yahudileri, bu iddialarından dolayı lanetledikten ve onların küfür ve isyan içinde yeryüzünü fesada boğmaya çalıştıklarını bir kere daha beyan ederek, genellikle kitap ehlinin bu çeşit davranışlarının, ne kendilerine indirildiğini iddia ettikleri Tevrat ve İncil'e ve ne de Kur'an-ı Kerim'e iman etmemekten kaynaklandığını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, sevgili Peygamber'ine hitapla, kitap ehli, ne çeşit bir davranış içinde bulunursa bulunsun, Rabbinin kendisine indirdiği vahyi onlara tebliğ etmesini ve onların hiçbir tehdit ve tedhişinden korkmamasını, zira Allah'ın kendisini onların bütün kötülüklerinden koruyacağını bildirmiş; sonra da kitap ehline hitap ederek, Rablerinden kendilerine indirilen Tevrat, İncil ve Kur'an gibi bütün kitaplara gerektiği şekilde iman etmedikçe ve onların hükümleriyle amel etmedikçe, Allah'ın rıza göstereceği hiçbir din üzerinde olamayacaklarını ihtar etmiştir.

Yukarıdaki ayetlerde, özel olarak Yahudilerin, genel olarak da kitap ehlinin kötülüklerine, küfür ve isyanlarına işaret edildikten ve bu davranışlarının, Rablerinden kendilerine indirilmiş olan kitaplara iman etmemiş ve onların hükümlerine uymamış olmaktan kaynaklandığı açıklandıktan sonra, Hazreti Peygamber'e hitap edilerek, Rabbinin kendisine indirdiği ayetleri yine de onlara tebliğ etmesinin istenmesi, Yahudi ve Hıristiyanların, artık Yahudiliği ve Hıristiyanlığı bırakarak, Allah'ın son Peygamber'i Muhammed (sas.) tarafından tebliğ edilen ve her türlü kusur ve noksandan salim bulunan İslam'a girmeye davet edilmelerinden başka hiçbir manaya gelmez. İslam'a davet, aklı selim sahibi her insanın da kabul edebileceği gibi, İslam'dan başka din iddiasında bulunanları, kendi dinlerini bırakarak İslam'a girmeye çağırmak demektir. Bu giriş ise, şüphesiz, Allah'ın son Peygamber'ine ve onun vasıtasıyla kendilerine indirdiği Kur'an-ı Kerim'e inanmak ve onların gösterdiği yolda gitmekle mümkün olur. İşte biz, yukarıda, bazı kimselerin İslam açısından sakıncalı gördüğümüz bazı görüşlerini açıkladıktan sonra "Müteakip ayetler bile, bunu teyit eder." derken kasdettiğimiz mana bu idi. Eğer bunlar da, kendisine indirilen ayetleri kitap ehline tebliğ etmesi için Rabbinin Hazreti Peygamber'e yönelttiği emri, "Onların İslam'a davet edilmeleri" manasında yorumlamış olsalardı, "Onlardan istenen, Kur'an'ın vahyen indiğini kabul edip ona saygılı davranmak, yoksa kendi dinlerini bırakmak değildir." gibi bir görüşle Hazreti Peygamber'in tebliğ ve İslam'a davet görevini bu derece küçümsemek durumuna düşmemiş olurlardı.

Allah Teâlâ, kitap ehlinin, aralarında mutedil bir grubun da bulunmasına rağmen, Rablerinden kendilerine indirilen Tevart, İncil ve Kur'an'a gerçek manada iman edip onların hükümleriyle amel etmediklerini açık bir ifadeyle beyan ettikten sonra, sevgili Peygamber'ine hitap ederek buyurmuştur ki:

[67] Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Allah, şüphesiz kafir kavme hidayet etmez.

67 Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimeyle, Yahudi ve Hıristiyanların, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de, son bir Peygamber'in daha gönderileceği hususunda haberler bulunmasına ve bu haberlerde, Hazreti Peygamber'in sıfatlarının en ince teferruatına kadar anlatılmış olmasına, bu yüzden de onların, gelecek olan bu Peygamber'i, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır hale gelmiş olmalarına rağmen, bunlara inanmamış ve dolayısıyla bu son Peygamber tarafından getirilen Kur'an'a da iman etmemiş olsalar bile, Hazreti Peygamber'in, Peygamberlik görevini yine de

ifa etmesi gerektiğini sevgili Peygamber'ine hatırlatmış ve şöyle buyurmuştur:

Ey Peygamber! İster müşrik olsun, ister Yahudi, Hıristiyan veya Müslüman olsun, Rabbinin sana indirdiği Kur'an'ın bütün ayetlerini, tek bir kelimesini bile atlamadan herkese tebliğ et. Zira senin başlıca görevin, sana indirilenleri onlara tebliğ edip duyurmandır. Nitekim Ali-i İmran suresinin 20. ayetinde de bu husus aynen hatırlatılmış ve denilmişti ki: *"...Kendilerine kitap verilenlere ve câhil müşriklere de ki: Siz de (Allah'a) teslîm oldunuz mu? Eğer teslim olmuşlar (ve İslam'a girmişler) se, doğru yolu bulmuşlardır. Yok eğer yüz çevirirlerse, sana, (sadece bunu onlara) duyurmak düşer. Allah, (böyle) kulları hakkıyla görendir".*

Allah Teâlâ'nın, Peygamber'ine indirdiklerini insanlara tebliğ etmek hususundaki emrini açık bir şekilde bildirmesi ve bunu yapmaması halinde Peygamberlik görevini de yapmamış olacağını bütün açıklığıyla ortaya koyması, kendisine gönderilen vahiylerden bazılarının gizli kalmış, veya insanlara duyurulmamış olduğu yolunda zihinlerde belirebilecek birtakım şüpheleri izale etmek maksadına matuftur. Bu sebepledir ki hiç kimse, Kur'an'dan nazil olmuş bir veya birkaç ayetin, yahut bir veya birkaç surenin insanlara tebliğ edilmediğini ileri sürerek Hazreti Peygamber'e herhangi bir kusur yükleyemez. Zira tebliğ edilmemiş tek bir ayet de olsa, Peygamberlik görevinin tam olarak ifa edilmediği hükmüne varılır ki, bu da, Hazreti Peygamber'e karşı yöneltilmiş büyük bir bühtan veya iftira olur. Nitekim Buhârî (*Sahih,* V. 188; VIII. 210) ve Müslim (*Sahih,* I. 159) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre Hazreti Aişe de şöyle demiştir: "Kim sana Resulullah (sas.)'in kendisine indirilenlerden bir şey gizlediğini haber verirse, muhakkak ki o, yalan söylüyordur. Görmüyor musun, Allah Teâlâ da *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et."* buyurmuştur".

Herhangi bir düşman tehlikesi dahi, Hazreti Peygamber'in, kendisine nazil olan ayetleri tebliğ etmesine engel olmamıştır. Nitekim ayet-i kerimede, tebliğ emrini takiben *"Allah seni insanlardan korur."* denilmiş olması da, tebliğ sırasında, Hazreti Peygamber'in karşısında ne çeşit bir tehlike zuhur ederse etsin, onun, Allah'ın koruması altında, hiçbir tehlikeden korkmadan Peygamberlik görevini sürdürdüğüne delalet eder. Nitekim Mekke'de, müşriklerin en azılı günlerinde bile, onların Müslümanlara reva gördükleri tehdit ve işkencelere rağmen, Hazreti Peygamber tebliğ görevini hiç ihmal etmemiştir. Müslim (*Sahih,* II. 890) ve Ebû Davud (*Sünen,* I. 442) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber, Veda Haccı'nda, Rabbinin huzurunda, ümmetine okuduğu bir hutbesinde onları da şahit göstererek şöyle buyurmuştur: "...Ey insanlar! Muhakkak ki size benden sorulacaktır. O zaman ne cevap vereceksiniz? Onlar da demişlerdir ki: Biz şehadet ederiz ki, sen, tebliğ ettin; görevini yaptın ve nasihatta bulundun. O zaman Resulullah (sas.) şehadet parmağını havaya kaldırıp insanlara işaret ederek buyurmuştur ki: "Ya Rab! Şahit ol; ya Rab! Şahit ol"...

Yahudi ve Hıristiyanlar, kendilerine gönderilen Tevrat ve İncil'i ellerinden hiç düşürmedikleri halde, bu kitapların içindeki hükümlerle hiç amel etmedikleri, yahut başka bir ifadeyle, onları hiç uygulamadıkları için, belli bir yol veya belli bir din üzerinde bulunmuyorlar, bu yüzden de Allah'ın lanetine müstehak oluyorlardı. Müslümanların da Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmamaları ve Allah'ın gazabını üzerlerine çekmemeleri için, zaman zaman nazil olan ayetlerde Yahudi ve Hıristiyanların durumları açık açık anlatılıyor ve Müslümanların bunlardan ibret almaları isteniyordu. Nitekim Yahudilerin, kendilerine gönderilen Peygamberler'den bir kısmını yalanladıkları, bir kısmını da öldürdükleri Kur'an tarafından açıklanıp ilan edilmişti. Keza Nisa suresinin 156. ayetinde de açıklandığı gibi, İsa'yı (as) öldürdüklerini iddia edenler de Yahudiler değil mi idi? İşte kitap ehlinin bu çirkin davranışları-

nın ve kendilerini çepeçevre kuşatmış olan günahlarının Kur'an tarafından açıklanıp ilan edilmesi, tabii olarak onları çileden çıkarıyor, gerek Hazreti Peygamber'e ve gerekse onun tebliğ ettiği dine karşı düşmanca tavırlar takınmalarına yol açıyor ve onları, ne olursa olsun, Hazreti Peygamber'i de engellemenin yollarını aramaya sevkediyordu. Nasıl olsa Peygamberler'i öldürüp ortadan kaldırma ve böylece onları susturma alışkanlıkları vardı ve bu alışkanlık sayesinde Hazreti Peygamber'i de susturabilirlerdi. İşte onların bu gibi davranışları karşısında Hazreti Peygamber'in endişeye kapılıp Peygamberlik görevini ihmal etmemesi, özel olarak Yahudilerin, genel olarak da diğer bütün kafirlerin kötülüklerinden korkarak onlar hakkında kendisine indirilen Kur'an ayetlerini tebliğ etmekten çekinmemesi için Allah Teâlâ sevgili Peygamber'ine güvence vermiş ve *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et... Allah seni insanlardan korur."* buyurmuştur. Keza şunu da açıkça belirtmiştir ki, Allah, sırf Allah'ın verdiği Peygamberlik görevini ifa eden Peygamberler'ine eziyet eden, yahut onları öldürmeye kalkışan ve böylece onların ifa ettikleri görevleri engellemeye çalışan kafirlere asla yardımcı olmaz; onları bu çirkin davranışlarında hiçbir surette başarıya ulaştırmaz. Binaenaleyh Peygamber'in, tebliğ görevinden dolayı Yahudi ve Hıristiyanların kendisine kötülük edecekleri endişesinden uzak bir şekilde bu görevini ifa etmesi ve Allah'ın kendisine indirdiği Kur'an ayetlerini herkese tebliğ etmesi gerekir. Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine bunları hatırlattıktan sonra şöyle buyurmuştur:

[68] De ki: "Ey kitap ehli! Siz, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirilen (Kur'an)'ı dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etmedikçe, herhangi bir şey üzerinde olmuş olamazsınız". Rabbinden sana indirilen (ayet) ler, isyan ve küfür yönünden, onlardan çoğunu şüphesiz azdırıyor. Bu itibarla, kafir kimseler için hüzünlenme.

[69] Şüphe yoktur ki, iman edenlerle Yahudilerden, Sabiilerden ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi amel işleyenlere hiçbir korku yoktur; mahzun olacaklar da onlar değildir.

68 Allah Teâlâ, bir evvelki ayetinde, Hazreti Peygamber'e hitap ederek, Yahudi olsun Hıristiyan olsun herkese, kendisine indirilen ayetleri tebliğ ile onları Allah'ın yoluna, yani İslam'a davet etmesini emrettikten ve bu görevi ifa ederken de, hiçbir surette onların şerrinden veya kötülüklerinden korkmamasını, zira Allah'ın kendisini onların her türlü kötülüklerinden koruyacağını bildirdikten sonra, bu ayetinde, yine Hazreti Peygamber'e hitap ederek, Yahudi ve Hıristiyanların, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'in, sonra da en son indirilen Kur'an'ın gereklerini yerine getirmedikçe ve onları doğru bir şekilde uygulamadıkça, herhangi bir dine intisap etmiş olmanın hiçbir şey ifade etmeyeceğini hatırlatmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen Kur'an ayetlerini kitap ehline tebliğ ederken, onlara şunu da hatırlat ve de ki: Ey kitap ehli! Daha önceleri size gönderilmiş olan Peygamberler'in getirdikleri Tevrat ve İncil'in sizi davet ettiği tevhid inancına yönelip salih amel işlemedikçe, ve bu kitapların İsmail soyundan geleceğini size haber verip müjdeledikleri son İslam Peygamber'ine iman edip onun Rabbinizden getirdiği Kur'an'a sarılmadıkça ve onunla amel etmedikçe, sizin Musa'ya veya İsa'ya intisap edip Musevi veya İsevi olduğunuz iddiasında bulunmanızın hiçbir manası ve sizin için hiçbir faydası yoktur. Aklınız kıt ve düşünceniz az da olsa, bunları kullandığınız takdirde, şu gerçeği anlamakta hiç güçlük çekmezsiniz: Allah katında tek bir din vardır ve ilk insanın yaratılışından itibaren birbiri arkasına gönderilen bütün Peygamberler'in görevi, tek

olan bu dini, insanlardaki gelişim teorisine parelel olarak ikmal edip onlara tebliği etmek ve onları, tebliğ ettikleri bu yeni sistem üzerinde birlik ve beraberliğe çağırmaktır. O halde size düşen iş, Allah'ın tayin ve tespit ettiği Peygamberler zincirinin ilk halkasından son halkasına kadar bütün Peygamberler'e ve bu Peygamberler'in getirdikleri kitaplara, aralarında hiçbir ayrım yapmadan iman etmek ve dinin en son gelen Peygamber ile ikmal olunduğunu kabul ederek onların gösterdiği yolda gitmektir.

Ey Peygamber! İşte senin bu gerçeği kitap ehline anlatman ve onların Musa eliyle Mısır esaretinden kurtuluşlarını takiben, devir devir, bütün küfür ve isyanlarını gözleri önüne serip onları hak dine davet etmen, bu mutaassıp Musevi ve İsevi taklitçileri, şüphesiz, çileden çıkarıp daha çok azdıracaktır. Daha önce yalanladıkları, fırsatını bulunca da öldürdükleri bazı Peygamberler'i gibi, belki seni de yalanlayacaklar ve öldürmeye bile kalkışacaklardır. Fakat onlar ne yaparlarsa yapsınlar, sana asla bir zarar veremeyeceklerdir. Bu itibarla onların bu davranışları sakın seni üzüntüye boğmasın. Zira kafir olan kimselerin her çeşit davranışları, ne sana ve ne de müminlere zarar verir. Onların zararları, sadece kendilerinedir. Bu hususta Allah sana yeter.

Tefsir ettiğimiz bu ayet-i kerime bize şu gerçeği açıkça göstermektedir ki, bir Müslümanın, gerçek manada Müslüman olduğunu iddia edebilmesi için, bu dinin temel kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i dosdoğru tutup ona hakkıyla uyması gerekir. Bu husus, ayet-i kerimede açıkça ifade edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Rabbinizden size indirilen (Kur'an)'ı dosdoğru tutup hakkıyla tatbik etmedikçe, herhangi bir şey üzerinde olmuş olamazsınız"*. Kısacası, bir şey veya bir din üzerinde olmanız, o dinin kitabını dosdoğru tutup onu hakkıyla tatbik etmenize bağlıdır. Aksi halde, o din üzerinde olmanız mümkün değildir.

69 İster Müslüman olsun, ister Yahudi, Sabii veya Hıristiyan olsun, bu din mensuplarının, Rablerinden kendilerine indirilen kitapları dosdoğru tutup onlarla amel etmedikçe, Allah'ın rıza göstereceği bir din üzerinde olduklarını ileri sürmeleri, boş bir kuruntudan ibarettir. Bir kitabı dosdoğru tutup onunla amel etmek, yukarıda da açıkladığımız gibi, onun getirdiği esaslara inanmak ve bu esaslar çerçevesi içinde hareket etmek demektir. Kur'an-ı Kerim, kendilerine Peygamber gönderilmiş ve kitap verilmiş olan Yahudilerin küfür ve isyanlarından sık sık söz etmiş, kitaplarında yaptıkları tahrifata işaret ederek birçok gerçeği nasıl gizlediklerini açıkladığı gibi, Peygamberler'inden bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da nasıl öldürdüklerini inkâr edilemeyecek bir şekilde haber vermiştir. Keza Hıristiyanlar, yine Kur'an'ın açık ifadesine göre, Meryem oğlu Mesih İsa'yı Allah'ın ta kendisi saymak ve buna itikat etmekle en büyük küfrü işlemişlerdir. Haklarında kesin bilgi bulunmayan ve ayet-i kerimede Yahudilerle Hıristiyanlar arasında zikredilen Sabiilerin durumu da Yahudi ve Hıristiyanlardan farklı değildir. Şehristani (*el-Milel.*, II. 5-54)'nin açıkladığına göre Sabiiler, uluhiyyeti ikrar eden ve Allah ile, O'nun bir *mutavassıt*'a tebliğ ettiği emir ve nehiyleri hakkında birtakım bilgilere sahip olmak gerektiğine inanan bir kavimdi. Fakat onlar, bu *mutavassıt*'ın ruhani olup cismani olamayacağını iddia etmek suretiyle yollarını değiştirmişler ve *heyâkilu'l-ervâh*'a iltica etmişlerdir. Ruhları temsil eden yıldızlar, bu iddianın bir neticesi olarak kudsiyyet kazanmış ve onlara ibadet etmeye başlamışlardır. Diğer bazı görüşlere göre, Sabiiler, meleklere ibadet eden ve ibadet sırasında kıble dışında başka taraflara yönelen bir kavimdir. Bazılarına göre Zebur okurlar. Senede otuz gün oruç tutarlar. Allah'a inanırlar; fakat belli bir şeriatları yoktur. Hasılı nasıl bir dine mensup olurlarsa olsunlar, Sabiiler de, Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi Hazreti Peygamber'in gelişinden ve Kur'an'ı tebliğ edişinden önce, Tevrat, İncil veya Zebur'un getirdiği sahih tevhid inancına sahip olarak salih

amel işlemişler ve Allah'ın rızasını kazanmışlarsa, hiç şüphesiz ahirette bunun mükafatını göreceklerdir. Fakat son İslam Peygamber'i Hazreti Muhammed (sas.)'in gelişinden ve Kur'an'ı tebliğ edişinden sonra, İslam'ın Kur'an ile tamamlanmış olması dolayısıyla, Hazreti Peygamber'e ve onun getirdiği Kur'an'a iman etmeyen ve bu Kitab'ı dosdoğru tutup onunla amel etmeyen bu din mensuplarının mümin olduklarını iddia etmek, Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne karşı çıkmaktan başka bir manaya gelmez. Nitekim kitap ehli, Hazreti Peygamber'in gelişinden önceki devirlerde, aralarında çok azı müstesna, nasıl kendilerine gönderilen Peygamberler'in bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürmüşlerse, Hazreti Peygamber'in gelişinden sonra da bu küfürlerini sürdürmüşler ve ne ona ve ne de onun getirdiği Kur'an'a hiçbir surette iman etmemişlerdir. Eğer onlar, Hazreti Peygamber'e ve Kur'an'a gerçekten iman etmiş olsalardı, bugün ne Yahudilikten ve ne de Hıristiyanlıktan söz edilirdi. O halde dünya ve ahirette hüsrana uğrayacak ve cehennem azabıyla cezalandırılacak olanlar işte bu kafirlerdir. Buna mukabil, ister Yahudi olsun, ister Sabii veya Hıristiyan olsun, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberler'ine ve ahiret gününe sahih olarak iman eden ve Kur'an'ın tarif ve tavsif ettiği salih amelleri işleyen herkes, gerçek manada mümin ve müslimdir; dünya ve ahirette bunlar için hiçbir korku yoktur; mahzun olacaklar da bunlar değildir.

لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ وَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ
فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُٓوا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا
وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ ۖ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ
وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ
وَمَأْوٰيهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ
اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ اَفَلَا يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ
وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ وَاُمُّهُ
صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَاْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

[70] İsrailoğullarından söz almış ve onlara Peygamberler göndermiştik. Fakat ne zaman onlara bir Peygamber nefislerinin hoşlanmadığı şeyler getirmişse, bunlardan bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürmüşlerdir.

[71] Zannediyorlardı ki, (bu yaptıkları) bir fitne olmayacak. Bu sebeple kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul etti; fakat onların çoğu yine kör ve sağır kesildiler. Allah, yaptıklarını hakkıyla görendir.

[72] Allah'ın, Meryem'in oğlu Mesih olduğunu söyleyenler, muhakkak küfre girmişlerdir. Halbuki Mesih, "ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Zira her kim Allah'a

şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar ve varacağı yer de ateş olur. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." demişti.

[73] Allah'ın, üçün biri olduğunu söyleyenler de küfre girmişlerdir. Oysa tek bir İlahtan başka İlah yoktur. Eğer söylediklerini terketmezlerse, işte bu küfredenler, çok şiddetli bir azaba uğrayacaklardır.

[74] Bunlar, Allah'a tövbe edip O'ndan bağışlanmalarını dilemezler mi? Oysa Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

[75] Meryem'in oğlu Mesih (İsa), sadece bir Peygamber'dir. Ondan önce de Peygamberler gelip gitmişti. Anası da dosdoğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bak, biz onlara ayetleri nasıl açıklıyoruz; sonra da onların (haktan) nasıl yüz çevirdiklerini anla.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, kitap ehlinin küfür ve isyanda ne derece ileri gittiklerini ve özellikle Yahudilerin, "Allah'ın eli çok sıkıdır" diyerek O'na nasıl cimrilik isnat ettiklerini ve savaş çıkarmak için yeryüzünü nasıl ateşe verdiklerini ve fesada boğduklarını anlatarak, bütün bu davranışlarının sebebini ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'i, sonra da Rablerinden kendilerine indirilmiş olan Kur'an'ı dosdoğru tutup onlarla amel etmemelerine bağladıktan, oysa bu kitaplara uymuş ve onları hiç kusursuz uygulamış olsalardı, dünya ve ahiret nimetlerinden bol bol faydalanacaklarını bildirdikten sonra, sevgili Peygamber'ine hitap etmiş ve onların küfür ve isyanda ne derece ileri gitmiş olurlarsa olsunlar, Rabbinden kendisine indirilen Kur'an ayetlerini onlara tebliğ etmesini ve hiçbir surette onların şerrinden korkmamasını, zira Allah'ın, kendisini onların kötülüklerinden koruyacağını haber vererek onlara şu gerçeği bir daha hatırlatmasını emretmiştir: Ey kitap ehli! Siz, Allah nezdinde yegâne din olan İslam'ı tamamlamak için, O'nun benimle gönderdiği Kur'an'ı dosdoğru tutup onu hakkıyla uygulamadıkça, Yahudi veya Hıristiyan olmanız size hiçbir şey kazandırmaz. Yahut daha açık bir ifadeyle, bana ve Kur'an'a iman edip Müslüman olmadıkça ve Kur'an çizgisinde kalmadıkça, Yahudiliğiniz veya Hıristiyanlığınız, sizi hiçbir surette küfür ve isyan bataklığından çıkarıp kurtaramaz. İster Yahudi olun, ister Sabii veya Hıristiyan olun, kurtuluşunuzun yegâne çaresi, Allah'a, ahiret gününe ve aralarında hiçbir ayrım yapmadan Allah'ın gönderdiği bütün kitaplara ve Peygamberler'e iman etmek, sonra da, bu imanın gereği olan salih amelleri işlemektir. Böyle yaptığınız takdirde, sizin için hiçbir korku yoktur.

İşte kitap ehline bu gerçekler bir defa daha hatırlatıldıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde Allah Teâlâ, kendilerinden kesin söz alınmış ve birçok Peygamber gönderilmiş olmasına rağmen, önce Yahudilerin, nasıl Peygamberler'inden bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmek suretiyle en büyük zulmü işlediklerini ve Allah'ın sözünden döndüklerini, Hıristiyanların ise, bir kısmının Meryem oğlu Mesih'i Allah'ın ta kendisi, diğer bir kısmının da, O'nun, üçün biri olduğunu ileri sürmekle nasıl bir şirke bulaştıklarını bir kere daha ortaya koymuş ve onların bu görüş ve inançlarını şiddetle reddetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[70] İsrailoğullarından söz almış ve onlara Peygamberler göndermiştik. Fakat ne zaman onlara bir Peygamber nefislerinin hoşlanmadığı şeyler getirmişse, bunlardan bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürmüşlerdir.

[71] Zannediyorlardı ki, (bu yaptıkları) bir fitne olmayacak. Bu sebeple kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul etti; fakat onların çoğu yine kör ve sağır kesildiler. Allah, yaptıklarını hakkıyla görendir.

70 Nisa suresinin 12. ayetiyle ilgili tefsirimizde, İsrailoğullarından alınan söz hakkında şu açıklamayı yapmıştık: Allah Teâlâ'nın kesin ifadesinden de anlaşılacağı üzere, her Peygamber'in kavminden olduğu gibi, Musa'nın (as) kavminden de, iman ve amel konusunda söz alınmış ve Yahudiler de, Musa (as) vasıtasıyla kendilerine gönderilen Tevrat'la amel edeceklerine dair kesin söz vermişlerdir. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde, Yahudilerden alınan bu söze işaret edilmiştir. Mesela Bakara suresinin 63. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Sizden güvenilecek söz almış, Tur'u da üzerinize kaldırıp, size verdiğimiz (Kitab)'a sıkıca tutunun ve içindekileri hatırlayın; belki böylece sakınmış olursunuz, demiştik."*. Nisa suresinin 154. ayetinde de, aynı hadiseye işaret edilerek denilmiştir ki: *"Söz vermeleri sebebiyle (ve verdikleri sözde durmalarını sağlamak için) Tur'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara, kapıdan secde ederek girin; keza yine onlara, Cumartesi günü avlanarak haddi aşmayın demiş, bu hususlarda kendilerinden bir de sağlam söz almıştık"*.

Zikrettiğimiz bu ayet meallerinden anlaşıldığına göre, Allah Teâlâ'nın Yahudilerden almış olduğu bu söz, çeşitli sebeplere dayanır ve Yahudilere, çeşitli davranış biçimleriyle Allah'ın rızasını kazandırma gayesine yöneliktir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Allah'ın kitabına sıkıca sarılmaları ve bu kitapla getirilmiş olan şeriatın emir ve yasaklarına uymaları hususunda onlardan kesin söz alınmıştır.

İşte, Allah'a, Peygamberler'ine ve bu Peygamberler vasıtasıyla kendilerine gönderilen kitaplara iman etmek ve bu imanın gereği olan iyi amelleri işlemek hususunda Yahudilerden alınan bu söze, halen tefsirini yapmakta olduğumuz bu ayet-i kerimede de işaret edilmiş ve kendilerinden alınan bu söz gereği iman etmeleri gereken Peygamberler gönderildiği de ayrıca zikredilmiştir. Fakat ayet-i kerimeden de anlaşıldığı üzere Yahudiler, her zaman olduğu gibi, Allah'a verdikleri sözün gereği değil; fakat tıynetlerinin gereği olan işi yapmışlar ve hoşlarına gitmeyecek mükellefiyetlerle gelen bu Peygamberler'den bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürmüşlerdir.

71 Ve bu işi yaparken de, bunda, kendilerine dokunacak herhangi bir bela veya herhangi bir musibet bulunmadığını zannetmişlerdir.. Bu zanları bile onların, Allah'a ve ahiret gününe inanmadıklarını gösteren apaçık bir delil teşkil eder. Zira kendilerini doğru yola irşat etmeleri için o Peygamberler'i gönderen ve yapmakla mükellef oldukları amelleri yine o Peygamberler vasıtasıyla tebliğ eden Allah'tan başkası değildi ve onlar, bu Peygamberler'i yalanlamak veya öldürmekle, Allah'a da karşı çıkıyorlar ve böylece, yaptıkları işin, dünya ve ahirette başlarına getireceği büyük belayı ve şiddetli azabı düşünmüyorlar, yahut umursamıyorlardı. Başka bir ifade ile, adeta kör ve sağır kesilmişlerdi: Allah'ın, Peygamberler'i vasıtasıyla kendilerine indirdiği ayetlerde anlatılan kafir ve zalim kavimlerin ibretamiz akibetlerini görmüyorlar, Peygamberler'in kendilerine yönelttikleri vaaz ve nasihatlarını duymuyorlardı. İşte onlar bu halde iken, kendilerine dokunmayacağını zannettikleri büyük bela veya musibet başlarına gelip çatmış ve ülkeleri Babillilerin istilasına maruz kalarak malları mülkleri yağma edilmiş, insanları, hayvanları öldürülmüş, tek bir nüsha kalmamak üzere bütün Tevrat nüshaları yırtılıp yakılmış, Mescid-i Aksa da tahrip edilmiştir. İşte bundan sonradır ki Allah, belki akıllarını başlarına alıp düşünürler de doğru yolu bulurlar diye onlara tövbe kapısını aralamıştır da, onlar tövbe etmişler, Allah da onların tövbelerini kabul ederek yurtlarını ve istiklallerini onlara geri vermiştir.

Fakat ne acı bir gerçektir ki, kötülük yapmaya alışmış olan insanlar, kötülükten uzak kalmaya muktedir olamazlar. İşte Yahudiler de, işledikleri çeşitli kötülüklerden tövbe etmiş ve Allah da onların tövbelerini kabul edip günahlarını bağışlamışken, doğru yolda gitmek ve hayatlarını bu minval üzere sürdürmek yerine, yeniden kötülüğe sapmışlar, Allah'ın ayetlerini görmeyecek derecede kör, Peygamberler'inin vaaz ve nasihat-

larını duymayacak derecede sağır kesilerek, yine Peygamberler'ini yalanlamışlar ve haksız yere onları öldürmüşlerdir. İşte bundan sonra da Allah Teâlâ onlara, önce İranlıları, sonra da Romalıları musallat ederek yurtlarını, hükümranlıklarını ve istiklallerini ellerinden almıştır.

Ayet-i kerimede *kesîrun minhum* (onların çoğu) ibaresiyle de işaret edildiği gibi gerçekler karşısında kör ve sağır kesilenler, yahut küfür ve isyanlarında direnenler, Yahudilerin hepsi değil, fakat onların çoğunluğudur. Aralarında, çok az da olsa, hakkı ve hakikatı görüp anlayan kimseler elbette vardı. Ancak bir toplum içerisinde, fesat veya kötülük yaygınlaştığı ve bir yangın gibi, bütün evlerin çatısını sardığı zaman, azınlığın bu toplumun ıslahında hiçbir tesiri olamaz. İşte bu gibi durumlarda Allah, günahları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan kavimleri, diğer kavimlere ibret olması için en şiddetli bir şekilde cezalandırır. Nitekim Allah Teâlâ, Enfâl suresinin 25. ayetinde bu gerçeğe işaret ederek kullarını uyarmış ve şöyle buyurmuştur: *"(Çıktığı zaman), yalnız içinizden zulmedenlere isabet etmeyecek olan bir fitneden de sakının. Ve bilin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir"*. Bu ayet-i kerimenin de delalet ettiği gibi, günahları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan kavimler, dünya üzerinde Allah'ın şiddetli cezasına uğratıldıkları zaman, aralarında bulunan günahsızlar, kendilerini bu cezanın tesirinden kurtaramazlar; onlar da, az veya çok, ondan nasiplerini alırlar. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, Allah, kimin ne yaptığını hakkıyla bilir ve cezasını da ona göre tayin ve takdir eder.

72. *Allah'ın, Meryem oğlu Mesih olduğunu söyleyenler, muhakkak küfre girmişlerdir. Halbuki Mesih, "ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Zira her kim Allah'a şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar ve varacağı yer de ateş olur. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." demişti.*

[73] Allah'ın, üçün biri olduğunu söyleyenler de küfre girmişlerdir. Oysa tek bir İlahtan başka İlah yoktur. Eğer söylediklerini terketmezlerse, işte bu küfredenler, çok şiddetli bir azaba uğrayacaklardır.

[74] Bunlar, Allah'a tövbe edip O'ndan bağışlanmalarını dilemezler mi? Oysa Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

[75] Meryem'in oğlu Mesih (İsa), sadece bir Peygamber'dir. Ondan önce de Peygamberler gelip gitmişti. Anası da dosdoğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bak, biz onlara ayetleri nasıl açıklıyoruz; sonra da onların (haktan) nasıl yüz çevirdiklerini anla.

72 Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, kitap ehlinden olan Yahudilerin küfür ve isyan yönünden hallerini açıklayıp aklını kullanabilen insanların ibret nazarlarına sunduktan sonra, bu ayetinde de, yine kitap ehlinden olan Hıristiyanları ele almış ve onların, Meryem oğlu Mesih İsa'yı nasıl İlahlaştırıp şirk çirkefine düştüklerini kasem ile teyit ederek açıklamıştır. Hıristiyanların İsa'yı (as) Allah'ın ta kendisi saydıkları hususundaki bu açıklamayı, Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de görmek mümkündür. Daha önce tefsirini yaptığımız bu surenin 17. ayetinde de şöyle denilmişti: *"Şurası muhakkaktır ki, Meryem'in oğlu Mesih, Allah'ın ta kendisidir, diyenler küfre girmişlerdir. (Ey Peygamber! Onlara) de ki: Allah, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekileri toptan helak etmek istese, kim Allah'ın iradesinden bir şeye engel olacak kudrete sahip olabilir? Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin mülkiyeti yalnız Allah'a mahsustur. Dilediğini yaratır. Allah, her şeye kadirdir."*.

Bu ayeti tefsir ederken şu görüşlere yer vermiştik: Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimesinde, Hıristiyan akaidinin istinat ettiği temel esası en açık bir şekilde ortaya koymuş ve bu esasın, İsa Mesih'in Allah olduğu görüşünden ibaret bulunduğunu en kesin bir ifadeyle beyan etmiştir ki, bu inanç, ayet-i kerimede de belirtildiği gibi, küfürden başka bir şey değildir. Ancak burada şunu hemen belirtmek gerekir ki, Hıristiyan akaidi denildi-

ği zaman, bu akaidin ana kaynağının ne Hazreti Musa'ya indirilen Tevrat ve ne de Hazreti İsa'ya indirilen İncil olmadığını kesinlikle bilmek gerekir. Keza İsa Mesih de, hiçbir zaman kendisinin Allah olduğunu söylememiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, ileride de göreceğimiz vechile, bu surenin 116. ayetinde İsa'nın (as) böyle bir şey söylemiş olabileceğini yine İsa'nın (as) ağzından kesinlikle reddetmiştir. Bu ayette şöyle buyurulmuştur: *"Allah, (Meryem'in oğlu İsa'ya) demişti ki: Ey Meryem oğlu İsa! Beni ve anamı Allah'tan başka iki İlah edinin diye insanlara sen mi söyledin? İsa ise, şöyle demişti: Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Zaten bunu söylemiş olsam, sen onu muhakkak bilirdin. Sen, benim içimde olanı bilirsin; fakat ben, senin içindekini bilmem. Şüphe yoktur ki sen, gaybları hakkıyla bilirsin."*.

İsa'nın Allah'ın ta kendisi olduğu hususundaki sapık inancın kaynağı ne İsa ve ne İlahî vahiy olmadığına göre, onun kaynağını İsa'nın sözlerinde değil, onun sözlerini yorum adı altında tevil ve tahrif eden kilise adamlarında aramak gerekir. Zira Hıristiyanlıkta mukaddes kitap, hiçbir zaman dinî akidenin tek başına kaynağı olmamış, fakat gerek havarilerin görüş ve düşünceleri ve gerekse havarilere halef olan papa ile piskoposların kararları Hıristiyan inancına kaynaklık etmiştir. Zira bunlar, Hıristiyanlara göre hatadan masun olan, yani dinî gelenekleri tevil ve tefsirlerinde, iman esaslarını değiştirip yerine başka esaslar getirmede hataya düşmeyen, yanılmayan kutsal kişilerdir. Papa ile birlikte piskoposların veya bunlardan oluşan konsillerin, birtakım imani hakikatları açıklamadaki yanılmazlıkları, Matta İncili'nde (28:16-20) yer alan şu sözlere dayandırılmıştır: *"Fakat onbir şakirt Galile'ye, İsa'nın onlara tayin ettiği dağa, gittiler. Ve İsa'yı gördükleri zaman, ona, secde kıldılar; fakat bazıları şüphe ettiler. İsa yanlarına geldi, ve onlara söyleyip dedi: Gökte ve yeryüzünde bütün hakimiyet bana verildi. İmdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve Ruhulkudüs ismile vaftiz eyleyin; size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin; ve işte, ben bütün günler, dünyanın sonuna kadar, sizinle beraberim."*.

İsa'nın (as), dünyanın sonuna kadar havarilerle beraber olduğunun açıklanması, havarilerin yanılmazlıkları için birinci derecede delil sayılmış, sonra da havarilerin vekili olan papa ile piskoposlar ve dolayısıyla zaman zaman toplanan konsiller de aynı yanılmazlık esasının şümulü içine alınmışlardır. Nitekim 28 Temmuz 1870'te toplanan birinci, 1964 te toplanan ikinci Vatikan konsillerinde papanın masumiyeti, yahut yanılmazlığı Allah tarafından vahyedilmiş bir doğma olarak kabul ve ilan edilmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, İsa' dan sonra ona inanan Hıristiyanlık alemi, kilise adamları tarafından, onun davet ettiği İslam'ın tevhid inancından saptırılıp uzaklaştırılmış, ve gıda alıp beslenmeleri için şirk ve küfür çirkefine sokulmuştur. Oysa Mesih İsa, onlara, kendisinin, Allah'ın sadece bir kulu ve elçisi olduğunu söylemiş ve ayet-i kerimede de görüldüğü gibi, özellikle bu konuda onları uyararak şöyle demiştir: Ey İsrailoğulları! Hem benim Rabbim ve hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Zira ibadet edilmeye layık Allah'tan başka İlah yoktur. Şunu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın ki, eğer beni veya anamı, yahut başka bir mahluku kendinize İlah edinecek olursanız, Allah'a şirk koşmuş ve en büyük zulmü işlemiş olursunuz. Böylelerinin akibeti ise ebedi hüsrandır. Zira Allah, kendisine şirk koşanlara cennetini haram kılmıştır. Bunların varacakları yer de cehennem ateşidir ve orada kendilerine yardım edecek hiç kimse bulamayacaklardır. Nereden bulsunlar ki, o günün yegâne sahibi de, kendisine şirk koşarak gazabına müstehak oldukları Allah' tan başkası değildir.

73 Hıristiyanlar, bir evvelki ayette de açıklandığı gibi, İsa'nın sadece Allah olduğunu söylemekle kalmamışlar, aynı zamanda üçten biri olduğunu da iddia etmişlerdir. Bu iddialarının temelini de teslis inancı teşkil eder. 381'de toplanan İstanbul konsilinde kabul edilip açıklanan bu inanca

göre, Allah-Baba tevlid edilmemiş, İsa-Oğul tevlid edilmiş, Ruhulkudüs de Allah'tan çıkmış üç İlahî şahsiyet olup her üçü de tek bir İlahın zatında birleşmiştir.

Hıristiyanlar, Baba, Oğul ve Ruhulkudüs olmak üzere üç asıldan oluşan teslis inançlarıyla, Allah'ın bu üçten biri olduğunu iddia ederek şüphesiz büyük bir küfre düşmüşlerdir. Oysa Allah'tan başka İlah yoktur ve bu İlah da, Hıristiyanların iddia ettikleri gibi çeşitli unsurlardan oluşmuş bir zata sahip olmaktan münezzehtir. Eğer Hıristiyanlar, putperestlikten alınmış bu küfürlerinden vazgeçip tövbe etmezlerse, ahirette en büyük azabı göreceklerdir.

Sırası geldikçe de işaret ettiğimiz gibi İslam, hiçbir Peygamber'in üzerinde ihtilaf etmediği birtakım asıllarla gelmiştir ve bu asıllar, diğer bazı amelî şeriatlerde cari olan nesh olayına da hiçbir suretle tabi olmamışlardır. Bu asılların başında *tevhid* akidesi gelir. Bu akideye göre, Allah birdir ve yalnız O'na ibadet edilir. Doğurmamıştır, doğmamıştır. Ne babadır, ne de oğuldur. Hazreti Peygamber, insanlara bu gerçeği tebliğ ederken, kendisinden önce gelen Peygamberler'den farklı bir tebliğde de bulunmuş değildir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Enbiya suresinin 25. ayetinde *"Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki ona, benden başka İlah yoktur; bu itibarla bana ibadet edin, diye vahyetmiş olmayalım."* buyurmuştur. İhlâs suresinde ise, Allah'tan başka İlahlar ihdas ederek onlara ibadet eden müşriklere söylemesi için Peygamber'ine şöyle emretmiştir: *"(Ey Muhammed! O müşriklere) de ki: O, Allah birdir. Allah Samed'dir (her şeyden müstağni, her şey O'na muhtaçtır). Doğurmamıştır; doğmamıştır. Hiç kimse (ve hiçbir şey) O'nun dengi benzeri değildir."*. İşte, bütün Peygamberler'in kavimlerine tarif ve tavsif ettikleri Allah böyle iken, O'na babalık isnat eden, dünyadaki birtakım işlerini yürütebilmek için oğlu İsa kıyafetine bürünüp yeryüzüne indiğini, Adem'in cennette işlediği günahtan dolayı analarından günahkar doğan insanoğullarının günahlarına keffaret olsun diye de kendisini çarmıha gerdirttikten sonra tekrar gökyüzüne döndüğünü iddia eden Hıristiyanların bu ve benzeri sapık inançlarının kaynağı İsa ve İsa'ya indirilen İncil olmadığına göre, bunların asıllarını veseniyyede aramak gerekir. Nitekim Allah Teâlâ da, bir evvelki ayette, Allah'ın Meryem oğlu Mesih olduğunu ileri süren Hıristiyanları reddederken *"Her kim Allah'a şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar."* buyurmak suretiyle bu inancın veseniyyeden gelen bir şirk olduğunu açıkça belirtmiştir. O halde Hıristiyanların, bu şirkten ve bu küfürden tövbe etmeleri ve İslam'ın sahih tevhid inancını benimsemeleri gerekmez mi? Eğer yine de tövbe etmezler ve şirk yerine, Peygamberler'inin kendilerine tebliğ ettikleri İslam'ın tevhid inancını benimsemezlerse, bu takdirde, kendileri için hazırlanan ve yakıtı kafirler ve müşrikler olan cehennem ateşine rıza göstermekten başka yapacakları iş kalmamış demektir. Fakat bu, nasıl bir düşünce ve nasıl bir anlayıştır?

74 Allah Teâlâ, Hıristiyan akaidinin aslı şirk olan teslis inancıyla, Meryem oğlu Mesih'in Allah olduğu iddiasını reddettikten ve bu inançlarına rağmen onlara tövbe kapısını açarak şiddetli azaptan kendilerini kurtarmaları için tövbe etmelerini istedikten sonra, hayrete delalet eden bir ifadeyle *"Bunlar, Allah'a tövbe edip O'ndan bağışlanmalarını dilemezler mi?"* diye sormuştur. Zira bir insan, ne kadar inatçı olursa olsun, iddiasını iptal eden apaçık delillerle hatası kendisine gösterilir, sonra da bu hatadan dönmediği takdirde başına geleceğinden şüphe edilemeyecek büyük musibet ona haber verilirse, artık onun, bu hatada ısrar etmemesi ve ondan dönerek doğruyu kabul etmesi gerekmez mi? Fakat görülüyor ki Hıristiyanlar, hâlâ inançlarının veseniyyeden veya putperestlikten alınmış şirke dayalı esaslar olduğunu anlamamakta inat ediyor ve bu şirklerinden dolayı Allah'tan af ve mağfiret dilemeye yanaşmıyorlar. Halbuki bilseler, Allah, kendisinden af ve mağfiret dileyenlere karşı ne kadar Gafur ve Rahim'dir.

75 Keşke şunu da bilip anlasalardı ki, Allah ve

Allah'ın oğlu olarak tanıyıp ibadet ettikleri Meryem oğlu Mesih İsa, Allah'ın, doğru yolu göstermesi için kendi aralarından seçip gönderdiği, yine kendileri gibi insan olan bir Peygamber'den başkası değildi ve Allah, ondan önce de daha pek çok insanları Peygamber olarak görevlendirmişti. Keza anası Meryem de, Allah'a inanmış dosdoğru bir kadındı ve ana oğul, her ikisi de diğer insanlar gibi yerler içerler ve gezip dolaşırlardı. Böyle olduğu halde, Hıristiyanlar, onlara kudsiyet atfedip İlah mertebesine yükseltmek ve İlah gibi tazimde bulunmakla ne büyük bir gaflete düşmüşler ve ne büyük bir küfür işlemişlerdir?

Ey akıl sahibi olan ve onu kullanabilen insan! Zikrettiğimiz bütün bu deliller, Hıristiyanların benimseyip itikat ettikleri inançların nasıl batıl inançlar olduğunu gösteren en açık ve en kesin delillerdir. Biz, akıl sahiplerine delillerimizi işte böyle açıklarız ki, artık onlar da bu batıl inançlarında inat ve israr etmesinler. Fakat görülüyor ki, Hıristiyanlar, gerçeği görüp anlamaktan yüz çeviriyorlar ve küfürlerinde direniyorlar. Sanki akılları dumura uğrayıp düşünme yeteneklerini kaybetmişler!.

قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يَا
اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا اَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثِيرًا
وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي اِسْرَائِيلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۚ
ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾
تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ
هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَاءَ وَلٰكِنَّ كَثِيرًا
مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

76 (Ey Muhammed!) De ki: "Allah'tan başka, size ne zararı dokunacak ve ne de fayda verecek hiçbir güçe sahip olmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Hakkıyla işiten, hakkıyla bilen, asıl Allah'tır".

77 Yine de ki: "Ey kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın ve daha önce sapan, birçoklarını saptıran ve doğru yoldan uzaklaşan kimselerin heva ve heveslerine uymayın".

78 İsrailoğullarından küfredenler, Davud ve Meryem'in oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, isyan etmeleri ve haddi aşmaları yüzündendi.

79 İşledikleri kötülüklerden birbirlerini menetmezlerdi. işlemiş oldukları bu şeyler ne kadar da kötü idi.

80 Onlardan çoğunun, küfredenleri dost edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine sunduğu, Allah'ın gazabını gerektirecek şey ne kadar kötüdür. Onlar, azap içinde daimidirler.

81 Halbuki Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilen (Kitab)'a iman etmiş olsalardı, kafirleri dost edinmezlerdi. Fakat onların çoğu fasıktırlar.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, önce Yahudilerin küfür ve isyanlarından söz ederek, kendilerinden iman hususunda kesin söz alınmış olmasına rağmen, ne zaman kendilerine doğru yolu göstermesi için bir Peygamber gönderilmiş ve bu Peygamber de onlara, heva ve heveslerine uymayan mükellefiyetler getirmişse, o Peygamber'i ya yalanladıklarını, ya da öldürdüklerini açıklamış, bu işi de, yaptıklarının başlarına hiçbir bela ve musibet getirmeyeceğine inanarak yaptıklarını bildirerek, bütün uyarılar ve bütün vaaz ve nasihatlar karşısında sanki kör ve sağır kesildiklerini, ibret almaları gereken apaçık delilleri görmediklerini ve onlara kulak asmadıklarını haber vermiştir. Kullarına karşı af ve mağfiret kapılarını hiçbir zaman kapatmamış olan Allah Teâlâ, başlarına gelen bazı musibetlerden sonra, Yahudilerin tövbe etmeleri üzerine onların tövbesini kabul etmiş olmasına rağmen, onların yine de küfürlerine tekrar döndüklerini ve yeniden kör ve sağır kesilip söz dinlemediklerini açıklamıştır. Daha sonra, kitap ehlinden Hıristiyanların durumunu söz konusu ederek, onların da, Meryem oğlu İsa Mesih'in Allah olduğunu söylemekle şirke düştüklerini, yahut Allah'ın üçten biri olduğuna itikat etmekle en büyük küfrü işlediklerini haber vermiş, sonra da İsa Mesih'in, kendinden önce gönderilmiş diğer Peygamberler gibi insanlar arasından seçilmiş bir Peygamber olduğunu, anası Meryem'in de inanmış bir kadın olup, oğlu İsa gibi, diğer insanlardan farksız olarak yeyip içtiklerini Hıristiyanlara bir defa daha hatırlatmıştır.

Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerinde ise, sevgili Peygamber'ine hitap ederek, İsa'nın Allah olduğunu söyleyen Hıristiyanlara ve onlar gibi Allah'tan başka İlahlar bulunduğuna itikat edip onlara ibadet edenlere söylemesi ve onları uyarması için yol göstermiş ve şöyle buyurmuştur:

[76] (Ey Muhammed!) De ki: "Allah'tan başka, Size ne zararı dokunacak ve ne de fayda verecek hiçbir güce sahip olmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Hakkıyla işiten, hakkıyla bilen, asıl Allah'tır".

[77] Yine de ki: "Ey kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın ve daha önce sapan, birçoklarını saptıran ve doğru yoldan uzaklaşan kimselerin heva ve heveslerine uymayın".

76 Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e hitap ederek, Allah'tan başkasına ibadet eden müşriklere şunları söylemesini emretmiştir: Ey Peygamber! İster senin kavminden olup kendi elleriyle çamurdan veya taştan yaptıkları putlara tapan müşrikler olsun, ister Meryem oğlu Mesih İsa' nın Allah olduğuna itikat edip ona ibadet eden Hıristiyanlar olsun, bu kabilden bütün kafirlere de ki: Ey akıl sahibi oldukları halde aklını kullanıp düşünmekten aciz olan mahluklar! Siz, sizi ve sizin dışınızdaki bütün alemleri yaratan ve her şeyin yegâne sahibi ve hâkimi olan Allah'ı bırakıp, O'nun dışında ihdas ettiğiniz birtakım mahluklara mı ibadet ediyorsunuz? Yoksa siz, bunlara ibadet etmediğiniz takdirde, onların hışmına uğrayıp cezalandırılmaktan mı korkuyorsunuz? Siz, sizin kendi kafanız içinde ihdas edip uydurduğunuz ve kendi ellerinizle yapıp İlah mertebesine yükselttiğiniz bu mahlukların, size hiçbir fayda ve zarar veremeyeceklerini bilip anlamayacak kadar akıl ve düşüncenizi yitirdiniz mi? İnsanlara fayda ve zarar vermekten aciz olan varlıkların İlah olması mümkün müdür? Oysa gökleri ve yeri yaratan, dilediği zaman da bu yarattıklarını bir anda yok edecek olan tek bir İlah vardır; Semi ve Alim olan işte o İlah da Allah'tır. Sizin gizli ve aleni söylediğiniz her şeyi işiten, dualarınızı duyan ve onlara icabet eden O'dur. Sizin bütün yaptıklarınızı ve yapmak istediklerinizi tam olarak bilen ve iyi amellerinizle sizi mükafatlandırıp kötü amellerinizle cezalandıracak olan da işte O Allah'tır. Öyleyse ey gafiller! Bu Allah'ı bırakıp da size faydası ve zararı dokunmayacak olan uydurduk İlahlara nasıl ibadet edersiniz?

77 Ey kitap ehli! Ey Allah'ın gerçek dini olan İslam'ı bırakıp da Yahudi ve Hıristiyan olduklarını söyleyen gafiller! Peygamberler'inizi tazim ederken, Hıristiyanlar gibi aşırılığa kaçıp "Meryem oğlu İsa Mesih Allah'ın ta kendisidir." diyerek onları İlah mertebesine yükseltmeyin ve sonra da onlara ibadet etmeye kalkışmayın. Bu, dinde gulüvdür; haddi aşmak ve aşırı gitmektir. Oysa İsa Mesih de sizin gibi bir insandır ve aranızdan Peygamber olarak seçilmiş salih bir kuldur. Keza rahiplerinizin, hahamlarınızın vesair din adamlarınızın size haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını da helal bilerek onları kendinize Rab edinmeyin. Bu da dinde gulüvdür. Başka bir ifadeyle, Allah'ın gerçek dinine, vahiy dışında başka esaslar sokmaktır ki, Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını haram kılmak, farz kıldığı ibadetler dışında değişik ibadet tarzları veya çeşitleri ihdas etmek ve buna benzer dinden olmayan inanç ve davranışları dine sokarak ve dindenmiş gibi onlara inanarak uygulamak, hepsi de gulüvdür; dinde haddi aşmak, aşırı gitmektir. Yahudileri, Zekeriyya, Yahya ve İsa gibi Peygamberler'i öldürmeye, İsa' nın anası Meryem'i iftira ile kötülemeye sevkeden amil de, keza gulüvvün bir neticesidir.

Ey kitap ehli! Bütün alemlere rahmet olmak üzere gönderilen son Peygamber'in geldiği ve bir nur ve hidayet olmak üzere onun getirdiği Kur'an'ın size ulaştığı şu günlerde, sizin dininizde gösterdiğiniz bu gulüv veya aşırılık, sizin, sizden önce haddi aşmış ve hak yoldan sapmış, birçoklarını da saptırmış olan atalarınıza uymuş olmanızın bir neticesidir. Oysa daha önce size gönderilen Peygamberler'in ve onlar vasıtasıyla indirilen kitapların İsmail soyundan geleceğini size müjdeledikleri ve sizin de gelmesini dört gözle beklediğiniz bu son Peygamber, alemlere bir rahmet olmak üzere işte gelmiş ve bir de Kitap getirmiştir. Artık atalarınızın heva ve heveslerine uymaktan ve dininizde aşırı gitmekten vazgeçerek, dininizin hak olan yönlerini teyit, batıl olan yönlerini de kaldırarak Allah'ın tek olan dini İslam'ı yerleştirmek üzere gelen bu son Peygamber Muhammed (sas.)'e ve onun Allah katından getirdiği Kur'an'a uyun. Şunu aklınızdan hiç çıkarmayın ki, Allah katındaki din, ne Yahudiliktir ne de Hıristiyanlıktır. Fakat Allah katındaki yegâne din, birbiri arkasına gönderdiği Peygamberler ile tamamlamayı murat ettiği ve son Peygamber'i ve ona indirdiği kitabı Kur'an ile tamamlayıp yeryüzündeki bütün insanlara uyulmasını zorunlu kıldığı İslam dinidir. Bunun dışındaki dinlerin hepsi de, Allah katında batıldır; geçersizdir.

[78] İsrailoğullarından küfredenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, isyan etmeleri ve haddi aşmaları yüzündendi.

[79] İşledikleri kötülüklerden birbirlerini menetmezlerdi. İşlemiş oldukları bu şeyler ne kadar da kötü idi.

[80] Onlardan çoğunun, küfredenleri dost edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine sunduğu, Allah'ın gazabını gerektirecek şey ne kadar kötüdür. Onlar, azap içinde daimidirler.

[81] Halbuki Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilen (Kitab)'a iman etmiş olsalardı, kafirleri dost edinmezlerdi. Fakat onların çoğu fasıktırlar.

78-79 Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, Yahudi ve Hıristiyanların, dinlerinde aşırı gidip haddi aştıklarını, hak yoldan saparak dalalete düşmüş ve başkalarını da düşürmüş olan atalarının heva ve heveslerine tabi olarak Kur'an ile ikmal edilmiş olan İslam'dan da yüz çevirdiklerini zikrettikten sonra, bu ayetinde, daha önce hak yoldan sapmış olan İsrailoğullarının, Davud ve Meryem oğlu İsa tarafından da lanetlendiklerini bildirerek bu lanetin sebebini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"İsrailoğullarından küfredenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, isyan*

etmeleri ve haddi aşmaları yüzündendi. İşledikleri kötülüklerden de birbirlerini menetmezlerdi"...

Kur'an-ı Kerim'de, bir kişi veya bir kavim hakkında kullanılan *lanet* kelimesi, Allah Teâlâ'nın en şiddetli gazabına delalet eden tabirlerden biridir. *Melun*, veya lanetlenmiş kişi, Allah'ın lutfundan ve inayetinden mahrum kalmış, rahmetinden ve mağfiretinden uzak düşmüş kişi demektir. Müfessirler, İsrailoğullarının Davud (as) ve İsa (as) tarafından lanetlenmelerini, özel olarak Cumartesi gününün kudsiyyetini ihlallerine, genel olarak da, günah işlemedeki inat ve ısrarlarına bağlarlar. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, I. 391)'in munkati senedle rivayet ettiği bir hadisten öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "İsrailoğulları günaha dalınca, alimleri, onları günahtan menettilerse de, onlar günah işlemekten vazgeçmediler. Fakat onları günahtan meneden bu alimler yine de onların meclislerine katılmaktan ve onlarla birlikte yiyip içmekten geri kalmadılar. Bunun üzerine Allah, onların kalplerini birbirine yaklaştırdı ve bu isyanları ve haddi aşmaları yüzünden de onlara Davud ve İsa diliyle lanet etti.". Resulullah (sas.), bunları söyledikten sonra doğrulmuş ve şunları ilave etmiştir: "Hayır; Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, siz onları doğru yola yönelteceksiniz.".

Buna benzer bir hadis, Ebû Davud (*Sünen*, II. 436), Tirmizî (*Sünen*, V. 252) ve İbn Mâce (*Sünen*, II. 484) tarafından da nakledilmiştir. Bu hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "İsrailoğullarına ilk kusurun girmesi şöyle oldu: Bir adam, bir adamla karşılaşır ve ona: Ey fulan! Allah'tan kork ve şu yaptığın kötülüğü bir daha yapma; zira bunu yapmak sana helal olmaz, derdi. Ertesi gün, onunla tekrar karşılaştığında, adamın bir gün evvelki davranışı, onunla oturup birlikte yemesine ve içmesine engel olmazdı. İşte onlar böyle yapınca, Allah da onların kalplerini birbirine yaklaştırdı.". Bundan sonra Resulullah (sas.) şu ayeti okumuştur: *"İsrailoğullarından küfredenler, Davud ve Meryem'in oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir."*. Sonra da şöyle buyurmuştur: "Hayır; Allah'a yemin ederim ki, siz marufu emredip münkerden nehyedeceksiniz. Zalimin iki elinden tutup onu hakka yönelteceksiniz.".

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, Yahudilerin Davud (as) ve İsa (as) tarafından lanetlenmelerinin başlıca sebebi, günah işlemekten vazgeçmemeleri ve birbirlerini de bundan menetmemeleridir. Zira bir toplum içerisinde devamlı işlenen bir kötülük, toplum tarafından reddedilmediği sürece, onu işleyenlerin artmasına ve onun, umur-ı adiyeden bir iş haline gelmesine sebep olur. Bu ise, tabiatıyla, o toplumda din ve ahlak gibi manevi değerlerin yok olması neticesini doğurur. Bu sebepledir ki İslam, Al-i İmran suresinin *"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten nehyeden bir toluluk oluşsun. İşte asıl kurtuluşa erenler bunlardır."* mealindeki 104. ayetiyle *emri bilmaruf nehyi anilmünker* (iyiliği emr kötülükten nehy)'i bütün Müslümanlara farz kılmıştır. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, III. 20,49), Müslim (*Sahih*, I. 69) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Sizden her kim bir münker (kötülük) görürse, onu eliyle değiştirsin. Eğer buna güçü yetmezse, diliyle, buna da güçü yetmezse kalbiyle değiştirsin. Bu da imanın en zayıfıdır."*.

Zikrettiğimiz bu hadisten anlaşılan husus şudur ki, Allah'ın haram kıldığı kötülüğü el ile değiştirmek, fiilen o kötülüğe engel olmaktır. Binaenaleyh işlenen bir kötülüğü gören kimselerin fiilen müdahale ederek o kötülüğe engel olmaları üzerlerine farzdır. Ancak kötülüğü işleyen kimsenin daha güçlü olması ve ona müdahale edecek kimsenin buna güçünün yetmemesi halinde, yahut kötülüğe engel olunurken daha büyük kötülüklerin zuhur etmesi ihtimali karşısında, fiili müdahaleden vazgeçerek dil ile ve nasihat yolu ile onu durdurmaya çalışmak gerekir. Eğer bu da mümkün olmazsa, o zaman insanın, kötülüğü yapan kimseye karşı buğz etmekten başka ya-

pabileceği bir şeyi yok demektir. Ebû Davud (*Sünen,* II. 438), Nesâ'î (*Sünen,* VII. 161) ve diğer *Sünen* sahiplerinin naklettikleri başka bir hadisinde de Hazreti Peygamber "En üstün cihad, zalim sultanın, yahut zalim hükümdarın huzurunda adaletten söz etmektir." buyurmuştur ki, zalim bir hükümdara adil davranması için yapılan nasihatın, güçlüğü dolayısıyla cihadla eş değerde mütalaa edilmesini anlamamak mümkün değildir.

Allah Teâlâ, Yahudilerin kötülük üzerindeki ısrarları yüzünden Davud ve İsa diliyle Allah'ın lanetine uğradıklarını zikrettikten ve bunun sebebini de, birbirlerini, işledikleri kötülüklerden menetmemelerine bağladıktan sonra, onları bu davranışlarından dolayı kötülemiş ve *"İşlemiş oldukları bu şeyler ne kadar da kötü idi."* demiştir. Kötülük üzerindeki devamlılıkları dolayısıyla, bir taraftan Davud ve İsa diliyle lanetlenen, bir taraftan da Allah Teâlâ tarafından takbih edilen bu Yahudilerin, Hazreti Peygamber'in gelişi ve Kur'an'ın nüzulü devrinden önce, Davud ve İsa zamanında yaşayan Yahudiler oldukları anlaşılır. Zira Davud ve İsa' nın, daha sonraki Yahudileri lanetlemiş olmaları mümkün değildir.

80 Allah Teâlâ, geçmiş Yahudileri bu kötülükleriyle tavsif ettikten sonra, Hazreti Peygamber devrinin Yahudilerine geçmiş ve onları da tarif ve tavsif ederek şöyle buyurmuştur:

Ey Peygamber! Yahudilerden çoğu, kavminin müşrikleriyle dostluklar tesis edip senin aleyhine antlaşmalar yapıyorlar ve seni öldürmeleri için onları senin üzerine kışkırtıyorlar. Sen, Allah'a, Peygamberler'ine ve Allah'ın bu Peygamberler'e indirdiği kitaplara inandığın halde, bu müşrikler, ne bir Peygamber'e ve ne de bir kitaba inanmadıkları gibi, tek bir İlaha da ibadet etmiyorlar. Yahudiler, bu kafirleri kendilerine dost edinmek ve onlarla senin aleyhine ittifaklar tesis etmekle, onlardan olduklarını ve onların safında yer aldıklarını açıkça göstermişlerdir. Eğer onlar, kendi heva ve heveslerine uymamış ve şeytan, onlara yaptıklarını bu derece süslü göstermemiş olsaydı, böyle bir davranış içine kesinlikle girmezlerdi.

Yahudilerin müşriklerle olan yakınlıklarına, Nisa suresinin 51-57. ayetlerinin tefsirine başlarken de işaret etmiş ve şu ön bilgileri vermiştik: Muhtelif tefsirlerde yer alan bir haberden öğrenildiğine göre, Yahudi ileri gelenlerinden Ka'b İbnu'l-Eşref, Mekke'ye geldiğinde, Kureyş, Hazreti Peygamber'i kastederek, kendisine: "Kavmiyle ilişkisi kesilmiş şu ebter adamı görüyor musun? Kendisinin bizden daha hayırlı olduğunu iddia ediyor; oysa biz, Kâbe'ye hizmet edip Hac işleriyle ilgileniyor ve hacılara su dağıtıyoruz." demişlerdi. Bunun üzerine Ka'b İbnu'l-Eşref de onlara şu cevabı vermişti: "Öyleyse siz ondan daha hayırlısınız.". İşte bundan sonradır ki, Kureyş hakkında Kevser suresi, Ka'b İbnu'l-Eşref hakkında da şu ayetler nazil olmuştur: *"Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Hurafelere ve putlara inanıyorlar, diğer küfredenler hakkında da "bunlar iman edenlerden daha doğru bir yoldadırlar" diyorlar.".*

İbn İshak (İbn Hişâm, *Sîre,* II. 561-562) tarafından nakledilen başka bir haberde de şöyle denilmiştir: "Kureyş, Gatafan ve Beni Kurayza'dan Müslümanlara karşı kışkırtıcılık yapanlar, Huyey İbn Ahtab, Selâm İbn Ebi'l-Hukayk, Ebû Ammâr, Havk İbn Amir, Hevze İbn Kays idiler. Bunlardan son üçü, Ebû Vâ'il'den, diğerleri ise, Beni Nadir'den idiler. Bunlar Kureyş'e geldiklerinde, Kureyşliler: Bunlar Yahudi alimleri, ilk kitabı bilen kimseler. Onlara bizim dinimizin mi, yoksa Muhammed'in dininin mi daha hayırlı olduğunu soralım dediler ve sordular. Yahudiler de: Sizin dininiz onun dininden daha hayırlıdır ve siz, ondan ve ona tabi olanlardan daha doğru yoldasınız, diye cevap verdiler. Bundan sonradır ki Allah Teâlâ, *"Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun?"* ayetini indirmiştir.

Zikrettiğimiz bu haberler, Yahudilerin müşriklerle olan yakınlıklarını açık bir şekilde gösteren örneklerdir. Kendileri kitap ehlinden olmalarına,

Peygamber ve kitabın ne demek olduğunu çok iyi bilmelerine ve Hatta kendi kitaplarının İsmailoğullarından geleceğini bildirdiği ve onunla birlikte kitaplarını teyit edecek bir kitabın da gönderileceğine inanmış olmalarına rağmen, kitap ve Peygamber tanımayan müşriklerle hemfikir olup iman etmeleri gereken bir Peygamber'i ve onun tebliğ ettiği dini kötülemeye kalkışmaları, aklın alacağı işlerden değildir. Bununla beraber yine de gerçek olan husus şudur ki, kendilerine Peygamber gönderilmiş, kitap sahibi Yahudiler, başka bir Peygamber'e karşı, putlara tapmaktan başka din tanımayan müşriklerle işbirliği yapmışlar, yahut bu işbirliğini gerçekleştirebilmek için onlarla dostluklar tesis etmişlerdir. Allah'ın gazabını ve lanetini üzerlerine çekecek olan bu yaptıkları şey, ne kadar kötüdür? Şüphesiz bunun cezasını büyük bir azap içinde çekeceklerdir ve bu azabın sonu da hiç gelmeyecektir.

81 Halbuki bu Yahudiler, kitap ehlinden olmanın kendilerine sağladığı bazı vasıflardan da faydalanarak, Allah'a, O'nun Peygamber'i Muhammed (sas.)' e ve ona indirdiği Kur'an'a iman etmiş olsalardı, Allah, Peygamber ve Kitap düşmanı olan kafirlerle dostluk kurup onlar aleyhine faaliyette bulunurlar mı idi? Bazı müfessirler, *en-Nebiy* (Peygamber) ve bu Peygamber'e indirilen (kitap) lafızlarını, Yahudilerin kendi Peygamberler'i olan Musa'ya (as) ve ona indirilen Tevrat'a hamlederek, ayete *"Eğer Yahudiler Allah'a, Musa'ya ve Tevrat'a iman etmiş olsalardı, kafirleri dost edinmezlerdi."* manası vermişlerdir. Kanaatimizce Yahudilerin iman etmeleri gereken Peygamber, Rabbi tarafından, Kur'an'ı kendilerine tebliğ ve onları İslam'a davet etmekle görevlendirilmiş olan son Peygamber Muhammed (sas.)'dir. Gerçekten Allah'a, Musa'ya ve Tevrat'a iman etmiş olan bir Yahudi, onların geleceğini haber verdikleri Muhammed (sas.)'e ve ona indirilen Kur'an'a da iman ile onun davetine icabet eder ve bir Müslüman olarak da, onlara karşı düşmanlarıyla ve bilhassa müşriklerle işbirliği yapmaz. Fakat görülüyor ki onlar, kafirleri kendilerine dost edinmişler ve müminlere karşı onlarla işbirliği yapmışlardır. Bu bakımdan onlar, umumiyetle, dinden kopmuş, iman ve İslam ile ilgisi bulunmayan fasıklardır. Aralarında belki çok azı, diğerlerinin yoluna sülûk etmemiş olsa bile, onların gidişatını değiştirebilecek bir güçe sahip değillerdir.

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ
قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

[82] İman edenlere karşı, düşmanlık yönünden insanların en şiddetlilerinin, Yahudiler ve şirk koşanlar olduklarını görürsün. Sevgi yönünden ise, iman edenlere karşı insanların en yakınlarını "biz Hıristiyanız" diyenlerini bulursun. Bu, içlerinde, (hakka karşı) büyüklenmek istemeyen keşişlerin ve rahiplerin bulunması yüzündendir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, kitap ehlinin hallerini açıkladıktan, bu cümleden olarak, özellikle Yahudilerin *"Allah'ın eli çok sıkıdır."* dediklerini (ây.64), kendilerine ne zaman bir Peygamber gönderilmiş olsa, onu ya yalanladıklarını, ya da öldürdüklerini (ây.70), Hıristiyanların ise, teslis akidesini icad edip Mesih'in İlah olduğunu iddia ettiklerini zikrettikten sonra, bu ayetinde, hem Yahudilerin ve hem de Hıristiyanların, müminlere karşı sevgi ve düşmanlık yönünden mukayesesini yapmış, Yahudilerin düşmalık yönünden müşriklerle aynı derecede oldukları-

nı, Hıristiyanların ise, onlara sevgiyle yaklaştıklarını ve bunun başlıca sebeplerini zikretmiştir. Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur:

[82] İman edenlere karşı, düşmanlık yönünden insanların en şiddetlilerinin, Yahudiler ve şirk koşanlar olduklarını görürsün. Sevgi yönünden ise, iman edenlere karşı insanların en yakınlarını "biz Hıristiyanız" diyenlerini bulursun. Bu, içlerinde, (hakka karşı) büyüklenmek istemeyen keşişlerin ve rahiplerin bulunması yüzündendir.

82 Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, hitabını sevgili Peygamber'ine yönelterek şöyle buyurmuştur: Ey Peygamber! Sana ve senin getirdiğin Kitab'a iman ederek mümin ve Müslüman olan kimselere karşı en şiddetli düşmanlık gösterenler, Yahudilerle, Allah'ı bırakıp kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinen ve onlara ibadet eden şu müşriklerdir. İnsanlar arasında, müminlere karşı düşmanlık yönünden, bunlardan daha katısını bulamazsın.

Filhakika Hazreti Peygamber devrine yetişen kavimler arasında, gerek Hazreti Peygamber'e ve gerekse ona inanıp tabi olan müminlere karşı, içlerinde en çok ve en şiddetli kin ve düşmanlık besleyenler, Medine ve civarında yaşayan Yahudilerle, Mekke ve çevresinde yaşayan müşriklerdi. Her iki topluluk da, gerek taşıdıkları birtakım sıfatlar yönünden ve gerekse sahip oldukları ahlak yönünden, birbirinin tıpatıp benzeriydi ve zaten içlerinin müminlere karşı kin ve düşmanlık duygularıyla dolmasına yol açan başlıca unsurlar da, sahip oldukları bu ahlak ve sıfatlardan başkası değildi. Daha önce de çeşitli vesilelerle zikrettiğimiz gibi, Yahudiler, tarihte uzun geçmişi olan bir topluluktu ve Musa'nın kendilerini Mısır esaretinden kurtarıp Arz-ı Mukaddes'e getirmesinden sonra da, kitap sahibi bir kavim olarak yaşamış ve Allah tarafından gönderilen Peygamberler'in çoğu da bu kavim içinden seçilip gönderilmişti. Her ne kadar onlar, Kur'an-ı Kerim'in de sık sık açıkladığı gibi, kendilerine gönderilen bu Peygamberler'in bir kısmını yalanlayarak ve bir kısmını da öldürerek imandan çok küfür içinde yaşamayı tercih etmişlerse de, bu, onların aralarından çıkan bu Peygamberler'i gurur vesilesi yapmalarına ve onlarla övünüp diğer kavimleri küçük ve hakir görmelerine hiçbir zaman engel olmamıştır. Tefsirini yazdığımız bu surenin 18. ayetinde onların *"Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz."*, yahut Bakara suresinin 80. ayetinde *"Sayılı günler dışında, bize asla ateş dokunmayacaktır."*, yahut yine aynı surenin 111. ayetinde *"Yahudi yahut Hıristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez."* dediklerine işaret edilmiştir ki, Yahudiler bu ve benzeri iddiaları ortaya atarken de, dayandıkları başlıca temel, bu gurur ve kibirden başkası değildir.

Bilinen bir gerçektir ki, gurur ve kibirin baskısı altına girmiş olan insanlar, daima isyankar ve isyankar oldukları kadar da saldırgandırlar. Her şeyin ve herkesin kendilerine ait ve kendilerine tabi olduğu inancıyla, çevrelerinde yaşadıkları insanlara diledikleri şekilde muamele etmek isterler ve bunun kendilerine verilmiş bir hak olduğunu zannederler. Bu hal onlarda, tabiatıyla, mala karşı aşırı derecede bir hırsın yerleşip kökleşmesine de sebep olur ve bu hırsla dünyaları ele geçirmenin hummasını yaşarlar. İşte Yahudiler, sahip oldukları bu gibi ahlak ve sıfatlarla temayüz etmişler ve bunların yok ettiği iyilik, cömertlik, yumuşaklık ve ağırbaşlılık gibi insanlığa has güzel sıfatlardan, rikkat ve merhamet duygularından mahrum kalmışlardır. Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ettikleri zaman, Medine ve çevresinde yaşayan Yahudi kabilelerin onlara karşı takındıkları hasmane tavır, işte bu özelliklerinden kaynaklanıyordu. Bilhassa İslam'ın, kısa bir zaman içerisinde Araplar arasında taraftar bulmasında ve süratle yayılmasında gelecekleri için büyük bir tehlike görmeleri, onların bu düşmanlıklarını bir kat daha artır-

mış ve müminlere karşı, zaman zaman Kur'an-ı Kerim'de de açıklanan kötü ve çirkin davranışlara başvurmuşlardır.

Müşrik Araplara gelince, her ne kadar bazı sıfatlar yönünden Yahudilerin derekesinde olmasalar bile, Hazreti Peygamber'in Mekke'de İslam'ı tebliğ ile kabilesini ona davet etmesi ve içlerinde bu davete cevap verenlerin giderek çoğalması üzerine, müşrik liderlerin geleceklerinden endişeye kapılmaları, onları, Müslümanlara karşı aşırı derecede bir düşmanlığa sevketmiş ve bu düşmanlığın tabii bir neticesi olarak da, başta Hazreti Peygamber olmak üzere ona inanan Müslümanlara, sert ve kötü muamele etmeyi onlara reva görmüşlerdir. Mekke'de Müslümanların sayı itibariyle az ve kuvvet yönünden zayıf olmaları da, müşriklerin onlara karşı daha sert ve acımasız davranmalarına sebep olmuş, bu ise fırsat buldukları bir zamanda, ele geçirdikleri bir Müslümanı İslam'dan döndürmek için ona eziyet etmelerine veya işkence yapmalarına yol açmıştır. Nihayet Hazreti Peygamber'in hayatına da son vermeye teşebbüs ettikleri bir gece, tarihin meşhur Hicret olayı cereyan etmiş ve Hazreti Peygamber, Müslümanlarla birlikte, Peygamberlik görevini daha iyi ifa edebileceği yere, yani Medine'ye göç etmiştir. Medine'de ise, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, onun ve tebliğ ettiği dinin karşısına Yahudiler çıkmış, onlar da, Ehl-i Kitap'tan olmalarına ve bir Peygamber'e inanmanın ne demek olduğunu müşriklerden çok daha iyi bilmelerine rağmen, Hazreti Peygamber'i ve tebliğ ettiği dini ortadan kaldırabilmek için müşriklerle işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir. İşte bu sebeplerdir ki, tefsir ettiğimiz bu ayet-i kerimede, müminlere düşmanlık etme yönünden Yahudilere öncelik verilmiş, daha sonra da müşrikler zikredilmiş ve böylece Yahudilerin, kendilerine gönderilen Peygamberler'in bir kısmını yalanlamaları, bir kısmını da öldürmeleri hasebiyle, Allah'ın dinine karşı müşriklerden daha katı ve daha düşman bir kavim oldukları bir defa daha gözler önüne serilmiştir.

Ehl-i Kitap'tan olan Hıristiyanlara gelince, Müslümanlar, bunlarla ne Mekke'de ve ne de Medine'de, müşriklerle ve Yahudilerle olduğu gibi içiçe ve beraberce yaşamamışlardı ve bu sebeple onların, müminlere karşı takınacakları tavır hakkında önceden kesin bir bilgileri yoktu. Her ne kadar Peygamberler'i İsa'yı Allah'ın ta kendisi veya üçten biri saymakla Allah'a şirk koşmuşlar ve küfrün en büyüğüne sapmışlarsa da, İnciller'deki İsa'nın başlıca telkini, sevgi ve şefkat parıltıları yayıyor ve bu da, hiç şüphesiz, Hıristiyanları tesiri altına alabiliyordu. Mesela Matta İncili'nde (5/ 38-47) şöyle deniliyordu:

"Göz yerine göz, diş yerine diş denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koma; ve senin sağ yanağına kim vurursa, ona ötekini de çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse, ona abanı da bırak. Ve kim seni bir mil gitmeğe zorlarsa, onunla iki mil git. Senden dileyene ver, senden ödünç isteyenden yüz çevirme.".

"Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin, denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Düşmanlarınızı sevin, ve size eza edenler için dua edin ki, siz göklerde olan babanızın oğulları olasınız; zira o, güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur; ve salih olanlar ile olmayanların üzerine yağmurunu yağdırır. Çünkü eğer sizi sevenleri severseniz, ne karşılığınız olur? Vergi mültezimleri de öyle yapmıyorlar mı? Ve yalnız kardeşlerinizi selamlarsanız, fazla ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyorlar mı? Bundan dolayı, semavi babanız kâmil olduğu gibi, siz de kâmil olun".

Hıristiyanlar, İnciller'in bu ve buna benzer telkinleriyle yetişirken, Mekke'de Müslümanlar, müşriklerin ağır baskısı altında yaşıyorlar, dinlerini ve imanlarını koruyabilmek için onların her çeşit eza ve cefalarına katlanmak zorunda kaldıkları gibi, ibadetlerini bile rahatça yapma imkânı bulamıyorlardı. Bu ise, Hazreti Peygamber'i fazlasıyle üzüyor ve onları bu zulümden kurtarma çareleri aramaya sevkediyordu. Nihayet ilk çare olarak, bir grup Müslümanı Habeşistan'a muha-

cir olarak göndermeyi düşünmüş, bu düşüncesini de ashabına açıklamıştı. Neticede, nübüvvetin beşinci yılında, aralarında Hazreti Osman ile eşi Rukiyye, Zübeyr İbnu'l-Avvâm, Mus'ab İbn Umeyr, Abdurrahman İbn Avf, Osman İbn Mazun ve Abdullah İbn Mesud gibi tanınmış sahabilerin de bulunduğu 12'si erkek, 4'ü kadın olmak üzere 16 kişilik bir kafile Habeşistan'a muhaceret etti. Bu sıralarda Habeşistan, Hıristiyan Necaşi'nin idaresi altında bulunuyordu ve Kureyş, eskiden beri ticari ilişkileri dolayısıyla oranın ahvalini yakından biliyordu. Necaşi ise, Araplar arasında tarafsızlığı ve adaletiyle şöhret kazanmış bir Hıristiyan idi. Nitekim Müslüman muhacirler, Habeşistan'a varınca, rahat bir hayata kavuşmuşlar ve ibadetlerini de her çeşit baskı ve tehditten uzak bir rahatlık içinde yapmaya başlamışlardır.

Habeşistan'a muhaceretin başarılı olması ve Müslümanların orada rahata kavuşması, ikinci bir kafilenin daha oraya hicret etmesi neticesini doğurmuş, birincisinden aşağı yukarı bir yıl kadar sonra, başlarında Hazreti Peygamber'in amcazadesi Cafer'in bulunduğu 77 erkek ve 13 kadından oluşan daha büyük bir kafile Habeşistan'a hareket etmiş ve böylece muhacirlerin sayısı yüzü aşmıştır. Ne var ki Müslümanların grup grup hicret etmelerinden endişeye kapılan Mekkeli müşrikler, gidenleri geri getirmek maksadıyla Amr İbnu'l-As başkanlığında bir heyeti Necaşi'ye göndermişlerse de, Necaşi'nin gerek Hazreti Peygamber ve gerekse İslamiyet hakkında Cafer'den aldığı bilgilerden sonra Müslümanları kendilerine teslîm etmiyeceğini bildirmesi üzerine, heyet, eli boş olarak Mekke'ye dönmek zorunda kalmıştır. Bu hadise, hiç şüphesiz, Hıristiyanların Müslümanlar üzerinde bıraktığı ilk müsbet intiba olarak tarihe geçmiş ve özellikle Necaşi müstesnâ bir mevki kazanmıştır.

Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, I. 462)' in bu hadiseyle ilgili olarak Abdullah İbn Mesud'tan naklettiği haberden öğrendiğimize göre, müşrikler tarafından Müslümanları geri götürmek için Habeşistan'a gönderilen Amr İbnu'l-As, Necaşi'nin İslam dini hakkında sorduğu soruları cevaplarken, Müslümanların Meryem oğlu İsa hakkında Hıristiyan inancına muhalif inançlara sahip olduklarını söyleyince Necaşi, aynı soruyu Müslümanlara sormuş, onlar da "Biz, İsa hakkında, Aziz ve Celil olan Allah'ın dediğinden başka bir şey demeyiz. İsa, Allah'ın, hiçbir insan eli değmemiş bakire Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve ruhudur ve onu oğul edinmiş değildir." cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine Necaşi, yerden bir dal parçası almış, sonra da yanında bulunanlara şöyle hitap etmiştir: "Ey Habeş topluluğu! Ey keşişler ve rahipler! Allah'a yemin ederim ki bunlar, bizim söylediklerimizden başka bir şey söylemiyorlar. Ey Müslümanlar! Size ve sizi buraya gönderene merhaba! Ben şehadet ederim ki, o, Allah'ın Resulüdür; o, İncil'de okuduğumuz kimsedir; o, İsa'nın bize müjdelediği Peygamber'dir. Allah'a yemin ederim ki, eğer burada bir işim olmasaydı, nalınlarını taşımak ve abdest aldırmak için ona giderdim."

Ebû Davud (*Sünen*, II. 189) tarafından da muhtasar olarak nakledilen bu haberden anlaşıldığı gibi, Necaşi Hıristiyanlığı terkederek Müslüman olmuş ve Müslüman olarak ölmüştür. Onun ölüm haberi Medine'ye ulaşınca, Hazreti Peygamber'in gıyabında cenaze namazı kıldığı, başta Buhârî (*Sahih*, II. 71) ve Müslim (*Sahih*, II. 657-658) olmak üzere diğer hadis kitapları tarafından da haber verilmiştir.

Hazreti Peygamber, çeşitli milletlerin hükümdarlarına İslam'a davet mektupları yazdığı zaman, İslam'a girmemiş olsalar bile, bunlar arasında en güzel cevabı verenler yine Hıristiyan hükümdarlar olmuştur. Yalnız Habeş Necaşi, mektup kendisine ulaştığı zaman, Muhammed (sas.)'in risaletine inandığını söylemiş, halen orada muhacir olarak bulunan Cafer'i çağırtarak onun huzurunda Müslümanlığı kabul etmiştir.

Davet mektuplarından birisi Bizans İmparato-

ru Heraklius'a gönderilmişti. Heraklius, mektubu aldığı sıralarda, İranlılarla yaptığı bir savaşı galip bitirmiş ve Kudüs'e dönmüştü. Mektubu okuduğu zaman, onu yırtıp atmamış; fakat mektubu yazan kimse hakkında daha geniş bilgi edinmek için Mekkeli bir Arap bulunup getirilmesini istemişti. O sıralarda Ebû Süfyan'ın da Gazze'de bulunduğu öğrenilmiş ve hemen İmparator'un huzuruna getirilmişti. İmparator, Ebû Süfyan'a Hazreti Peygamber hakkında çeşitli sorular sormuş, o da ona açık ve kesin cevaplar vermişti. Bu muhavereden sonra, davet sahibinin bir Peygamber olduğu kanaatına varan Heraklius, Ebû Süfyan'a şöyle demişti: "Size şunu haber vereyim ki, pek yakın zamanda o, benim oturduğum yere girecektir. Ben, bu Peygamber'in zuhur edeceğini biliyordum. Fakat onun Arabistan'dan çıkacağını zannetmiyordum. Arabistan'a gidebilsem, kendi elimle onun ayaklarına su dökerdim.".

Heraklius'un bu sözlerinden yanında bulunan papazlar hiç hoşnut olmamışlardı. O da bunun farkına vardığı için, Araplara çekilip gitmelerini emretmekten başka yapacak bir şeyi kalmamıştı. Her ne kadar kalbinde bir iman pırıltısı belirmiş ise de, mevki hırsı, bu pırıltının gelişip büyümesine imkân vermemişti.

Başka bir davet mektubu, Mısır hükümdarı Mukavkıs'a gelmişti. O da yazdığı cevabi bir mektupla bu daveti nazik bir şekilde reddetmişti. Mukavkıs, mektubunda şöyle diyordu:

"Kıptilerin büyüğü Mukavkıs'tan Abdullah oğlu Muhammed'e":

" Selam sana. Mektubunu okudum. İçindekileri ve davetini anladım. Bir Peygamber'in daha geleceğini biliyordum. Ancak onun Şam'dan çıkacağını zannediyordum Elçine ikramda bulundum.. Kıptiler arasından mevkii yüksek iki kız ile bir elbise, bir de binmek için bir hayvan gönderiyorum. Selam sana".

Netice olarak, Hıristiyan hükümdarlar, Hazreti Peygamber'in İslami davetine genellikle olumlu cevap vermemiş olmakla beRaber, fetihlerin kısa bir zaman içerisinde gelişmesi sonucu, Mısır ve Suriye gibi Hıristiyanların hâkim oldukları ülkeler Müslümanların eline geçmiş, buralarda oturan Hıristiyanlar ise, bir kısmı kendi dinlerini muhafaza etmiş, fakat büyük çoğunluk İslam'a dönmüştür. Burada şunu açıkça ifade edebiliriz ki, Hıristiyan hükümdarlar, İslam'ı kabule meyilli olmalarına rağmen, eğer içlerindeki mevki hırsını yenebilmiş olsalardı, Hazreti Peygamber'in davet mektubunu aldıkları an Müslüman olurlar, onlara tabi olan halkları da onlarla birlikte İslam'ın yolunu seçerlerdi. Fakat hükümdalık gibi göz kamaştırıcı bir mevkii terketme kaygısı, onların İslam'a dönmelerine engel olduğu gibi, halklarına da bu imkânı vermemiştir.

Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in ve müminlerin, Yahudi ve müşriklerden gördükleri aşırı derecedeki düşmanlığın aksine, Hıristiyanlardan sevgi ve yakınlık gördüklerini bildirdikten sonra, bunun başlıca sebebini de, aralarında, kıssis ve ruhban sınıfının bulunuşuna ve onların kibirli olmayan veya büyüklük taslamayan kimseler oluşuna bağlamıştır. Kıssis (çoğulu: Kıssisun), yüksek rütbeli Hıristiyan din adamı, keşiş; rahip (çoğulu: Ruhban) ise, dünya ile ilgisini kesmiş ve kendisini din işlerine adamış kimselerdir. Bunların Hazreti İsa'ya bağlılıkları ve bütün yaşayışlarında onu örnek edinerek cemaatlerine de aynı hayatı telkin ve tavsiye etmeleri, daha yumuşak ve kibirden daha uzak bir topluluk oluşturmalarında başlıca etken olmuştur. İşte bu sebepledir ki Hıristiyanlar, Müslümanlarla karşılaştıkları zaman, onlara Yahudilerin ve müşriklerin davranışlarından çok daha farklı bir davranış içinde bulunmuşlar, en azından onları, diğerleri gibi hor ve hakir görmemişlerdir. Bir özellikleri de, müteakip ayetlerde açıklandığı gibi, şudur

وَإِذَا سَمِعُوا مَآ أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ
ءَامَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّٰهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ
الْقَوْمِ الصَّٰلِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَٰبَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

[83] Peygamber'e indirilen (Kur'an)'ı dinledikleri zaman da, hakkı öğrenmiş olmalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. (Sonra da) derler ki: "Rabbimiz! İman ettik, bizi şahitlerle birlikte yaz".

[84] "Hem, Rabbimizin bizi salih kişilerle birlikte (cennete) sokmasını dileyip dururken, neden Allah'a ve hak olarak bize gelen şeylere iman etmeyelim"?

[85] İşte onların bu söylediklerinden dolayıdır ki, Allah onları, içinde daimi kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlerle mükafatlandırmıştır. Zaten iyi davrananların mükafatı da budur.

[86] Küfredenler ve ayetlerimizi yalanlayanlar ise, cehennem ehlidir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, genel olarak kitap ehlinin, ne daha önce kendilerine indirilmiş olan Tevrat ve İncil'e ve ne de Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an-ı Kerim'e hiçbir surette iman etmediklerini ve bu kitapları dosdoğru tutup hakkıyla uygulamadıklarını açıkladıktan, bu küfür ve isyanlarının tabii bir sonucu olarak da, Allah'ın ebedi lanetine uğradıklarını bildirdikten sonra, özel olarak Yahudileri zikretmiş ve onların küfür ve isyanda ne derece ileri gittiklerini göstermek için, Rablerinden kendilerine, heva ve heveslerine uymayan ayetler getiren Peygamberler'den bir kısmını yalanladıklarını, bir kısmını da öldürdüklerini, yaptıkları bu işi de, onun, başlarına hiçbir musibet getirmeyeceğine inanarak yaptıklarını, bu yüzden de, gerçekleri görmeyecek kadar kör ve hakkı dinlemeyecek kadar sağır kesildiklerini açıklamış; sonra da, Ehl-i Kitap'tan olan Hıristiyanları söz konusu ederek, onların da, kendilerini bir tek olan Allah'a ibadet etmeye çağıran Meryem oğlu Mesih İsa'yı Allah'ın ta kendisi saymakla, yahut İlahları üçleyerek, Allah'ın bu üç İlahtan biri olduğunu söyleyip buna itikat etmekle en büyük küfrü işlediklerini ve bu küfürlerinden vazgeçip tövbe etmedikleri takdirde, en büyük azaba uğratılacaklarını haber vermiştir.

Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in gelişinden sonra yaşayan Yahudi ve Hıristiyanları da kastederek, onları, gerek sahip oldukları inanç ve itikat yönünden ve gerekse davranış yönünden küfürle tavsif etmiş, sonra da onların bu hallerini, Allah'a, Peygamber'ine ve ona indirilen Kur'an'a iman etmemiş olmalarıyla açıklamıştır. Yine bu inançsızlık sebebiyledir ki onlar ve özellikle Yahudiler, Hazreti Peygamber'e ve müminlere karşı müşriklerle dostluk kurup işbirliği yapmışlardır. Eğer gerçekten bunlar iman etmiş olsalardı, kafirleri kendilerine dost edinmezler ve beraberce müminlere karşı cephe almazlardı. Netice olarak, Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Yahudi ve Hıristiyanların iman ve küfür yönünden hallerini ve mevkilerini açık bir şekilde ortaya koyduktan ve böylece akıl ve düşünce sahibi kimselere onlar hakkında yeteri kadar bilgi verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, onların müminlere karşı olan düşmanlıkları-

nı, muhabbetlerini ve bu düşmanlık ve muhabbetin derecesiyle, müminler ve müşrikler arasındaki mevkilerini açıklamış ve bu sayede, inançlarıyla davranışları arasındaki paralelliğe ışık tutmayı murat etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[83] Peygamber'e indirilen (Kur'an)'ı dinledikleri zaman da, hakkı öğrenmiş olmalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. (Sonra da) derler ki: "Rabbimiz! İman ettik, bizi şahitlerle birlikte yaz".

[84] "Hem, Rabbimizin bizi salih kişilerle birlikte (cennete) sokmasını dileyip dururken, neden Allah'a ve hak olarak bize gelen şeylere iman etmeyelim"?

[85] İşte Onların bu söylediklerinden dolayıdır ki, Allah onları, içinde daimi kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlerle mükafatlandırmıştır. Zaten iyi davrananların mükafatı da budur.

[86] Küfredenler ve ayetlerimizi yalanlayanlar ise, cehennem ehlidir.

83 İşte kendilerinin Hıristiyan olduğunu söyleyen bu kimseler arasında öyleleri de vardır ki, Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an'ı dinledikleri zaman, onun açıklamış olduğu gerçeği öğrenmiş olmanın kalplerinde meydana getirdiği rikkatle gözlerinin dolup taşdığını ve ağladıklarını görürsün. İçlerinde, onların bu hallerine engel olacak ne kibir ve ne de kin ve düşmanlıktan eser vardır. İşte onlar bu duygular içinde iken Rablerine yalvarırlar ve kendilerinin de gönderilen son Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e iman ettiklerini ve dolayısıyla kendilerinin de bütün insanlara şahitlik edecek Muhammed (sas.) ümmetinden sayılmalarını niyaz ederler. Zira onlar gerek kendi kitaplarından ve gerekse atalarından şu hususu çok iyi bilirler ki, Allah katında tek olan dinin kendisiyle ikmal olunacağı son Peygamber, kendisine tabi olacak ümmetine, ümmeti de diğer insanlara kıyamet günü Allah'ın huzurunda şahitlik edecektir. Bakara suresinin 143. ayetinde de buna işaret edilmiş ve müminlere hitaben şöyle denilmiştir: *"...İnsanlara şahit olmanız, Peygamber'in de size şahit olması için, biz sizi, orta (vasat) bir ümmet kıldık..."*.

Müfessirler, genel olarak, Kur'an-ı Kerim'i dinledikleri zaman, gerçeği öğrenmiş olmaktan dolayı kalplerinde beliren rikkatle gözleri dolup taşan ve ağlayan Hıristiyanların, Necaşi ve adamları olduğu, bu ayetlerin de onlar hakkında indirildiği görüşünde birleşirler. İbn Abbas'tan gelen bir haberde de bunların, Cafer'le birlikte Habeşistan'dan gelen bir çiftçi topluluğu olduğu ve Hazreti Peygamber'in kendilerine okuduğu Kur'an'ı dinledikten sonra ağlamaya başladıkları zikredilmiştir.

Allah Teâlâ, Kur'an dinlerken gözleri yaşla dolup taşan bu müminlerin şahitlerle birlikte yazılmaları hususundaki dileklerine işaret ettikten sonra, bunu teyit için şu sözleri de ilave ettiklerini açıklar:

84 Madem ki Rabbimiz, bize hak olan yolu gösteriyor ve bu yoldan bizi salihler arasına katıp onlarla birlikte cennetine sokmak istiyor, o halde bizim, kendisinden başka İlah olmayan Allah'a ve O'nun hak olarak indirdiği Kur'an'a iman etmemize ne engel olabilir? Gerçek şu ki biz, Allah'a, Meryem oğlu İsa Mesih'in dini ikmal için geleceğini tebşir ettiği Allah'ın son Peygamber'i Muhammed (sas.)'e ve ona indirdiği Kur'an-ı Kerim'e iman ettik ve bizim bu imanımıza engel olabilecek hiçbir şey yoktur.

Allah Teâlâ, kitap ehlinden iman eden ve hidayete eren kimselere, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de işaret etmiştir. Mesela, Al-i İmran suresinin 199. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene Allah'tan korkarak iman ederler; Allah'ın ayetlerini yok pahasına satmazlar. İşte böylelerinin Rableri katında mükafatları vardır. Allah, şüphesiz, hesabı çabuk görendir."*. Kasas suresinin 52-55. ayetlerinde de şöyle denilmiştir: *"Önce-*

den kendilerine kitap verdiklerimiz Kur'an'a da iman ederler. Kendilerine bu Kitap okunduğu zaman "biz ona iman ettik; o Rabbimizden gelen bir haktır; ondan önce de biz Müslüman idik" derler. İşte bunlara mükafatları, sabretmeleri dolayısıyla iki kere verilir. Bunlar, kötülüğü iyilikle savarlar; kendilerine rızık olarak verdiklerimizden hayra sarfederler. Boş söz işittikleri zaman, ondan yüz çevirirler. "Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size aittir. Size selam olsun; biz cahillerden olmak istemeyiz." derler..

Allah Teâlâ, kitap ehlinden, Allah'a, O'nun Peygamber'ine ve bu Peygamber'e indirdiği Kur'an-ı Kerim'e iman etmiş olan bu müminlerin, kalplerine yerleşmiş olan imanlarını nasıl samimi bir dille ifade ve itiraf ettiklerini belirttikten sonra, onların bu sözleri dolayısıyla ahirette nail olacakları mükafatı da açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

85 İşte kitap ehlinden olup da imanlarını bu sözleriyle ilan ve itiraf eden bu müminler için Allah, ahirette, nimetlerinden bol bol istifade edecekleri, ağaçları altından ırmaklar akan, cennetler ve bahçeler hazırlamıştır. Onlar, bu cennetlerde ebediyyen kalacaklar, hiç kimse, onlardan herhangi birini oradan çıkaramayacaktır. Zaten imanlarında ve amellerinde samimi olanların Allah katındaki mükafatları bu değil midir?

86 Oysa, ister Meryem oğlu Mesih İsa'nın Allah'ın ta kendisi veya üçten biri olduğunu söyleyen ve buna itikat eden kitap ehlinden olsun, ister Yahudi ve hatta Müslüman olduğunu söyleyip de Allah'ın Resulünü ve ona indirdiği Kur'an'ı inkâr edenlerden olsun, bütün söz ve davranışlarıyle kafir oldukları anlaşılan kimselerin ahiretteki akibetleri müminlerin akibetleri gibi midir? Elbette her iki taifenin akibeti bir değildir. Allah, müminler için, içinde ebediyyen kalacakları ve nimetlerinden diledikleri şekilde istifade edecekleri ağaçları altından ırmaklar akan cennetler hazırladığı halde, kafirler için, içinden hiçbir zaman çıkamayacakları, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşi hazırlamıştır. Nisa suresinin 56. ayetinde, kafirlerin cehennem ahvali şöyle anlatılmıştır: *"Ayetlerimizi inkâr edenleri ateşe mutlaka sokacağız. Derileri pişip döküldükçe, azabı iyice tatmaları için, onları başka derilerle değiştireceğiz. Allah, şüphesiz, Aziz'dir, Hakim'dir"*. Â'râf suresinin 40-41. ayetlerinde de şöyle denilmiştir: *"Şüphesiz, ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayanlar için gökyüzü kapıları açılmaz ve deve, iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler. İşte biz, suçluları böyle cezalandırırız. Onlar için cehennemde (ateşten) bir döşek, üstlerinde de (ateşten) örtüler vardır. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız."*.

İşte, küfredenlerin ve Allah'ın ayetlerini yalanlayanların akibetleri budur. Çünkü bunlar cehennem ehlidirler ve orada ebediyyen kalacaklardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحَرِّمُوا۟ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

وَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

87 Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal ettiği o güzel ve temiz şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Şüphe yoktur ki Allah, haddi aşanları sevmez.

88 Allah'ın helal ve tertemiz olarak sizi rızıklandırdığı şeylerden yeyin ve kendisine iman ettiğiniz Allah'tan sakının.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Hıristiyanları, müminlere karşı daha yumuşak ve daha muhabbetli olmaları dolayısıyla methettikten ve bunun sebebini, aralarında kıssislerin ve rahiplerin bulunmasıyla açıkladıktan sonra, müminlerde belirmesi muhtemel yanlış bir zan veya inancı izale etmek maksadıyla yukarıdaki ayetleri indirmiş ve bu ayetlerle, onları, bu yanlış zan veya inanca karşı uyarmıştır. Filhakika daha önce tefsirini yaptığımız bir ayette *"Sevgi yönünden iman edenlere karşı insanların en yakınlarını "biz Hıristiyanız" diyenlerini bulursun. Bu, içlerinde, (hakka karşı) büyüklenmek istemeyen keşişlerin ve rahiplerin bulunması yüzündendir."* denilmiştir ki, bundan, rahbaniyetin, yani dünya ile her türlü ilişkiyi keserek inzivaya çekilmenin, yahut zühd hayatı yaşamanın terğib ve teşvik edildiği manasını çıkararak rahiplerin hayatına özenmek ve bütün günleri rahipler gibi inzivada geçirmek mümkündür. Zira keşişlerin ve rahiplerin bilinen yaşayışları böyledir. Kendilerini manastıra kapatıp dünya ile ilişkilerini kesmişler, evlenmeyi ve ev bark sahibi olup çocuk yetiştirmeyi kendilerine haram kılmışlardır. Kendilerini kiliseye adayan rahiplerin başlıca görevleri, kilisede yapılan âyinleri yönetmek ve halkın dinî ihtiyaçlarını vaaz ve nasihatlerle gidermek olmuştur.

Rahiplerdeki bu yaşayış tarzının onlara bazı üstün vasıflar kazandırdığına da şüphe yoktur. Dünya ile ilişkilerini kesmeleri, onların, her şeyden önce, para, mal, mülk edinmek ve kadın peşinde koşmak gibi birtakım dünyevi hırslardan uzak kalmalarını sağlamış, buna karşılık, insanlara yardım ve hizmet etmeleri, kalplerinde, kibirden arınmış, kuvvetli bir insan sevgisinin teşekkülüne vesile olmuştur. Yukarıda tefsir ettiğimiz ayet-i kerimede, Allah Teâlâ'nın, iman edenlere karşı insanların en yakın ve en muhabbetli olanlarının, aralarında, kibirlenmek istemeyen keşiş ve rahiplerin bulunduğu Hıristiyanlar olduğu hususundaki beyanının sebebi de işte budur. Ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ayet-i kerimenin bu manası, Müslümanları da ruhban sınıfının yaşayışına özendirmiş ve dolayısıyla rahbaniyeti terğib ve teşvik etmiş olur mu? İşte, yukarıdaki ayetler, böyle bir anlayışı önlemek ve İslam'da rahbaniyetin olmadığını anlatmak için gelmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

87 Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal ettiği o güzel ve temiz şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Şüphe yoktur ki Allah, haddi aşanları sevmez.

88 Allah'ın helal ve tertemiz olarak sizi rızıklandırdığı şeylerden yeyin ve kendisine iman ettiğiniz Allah'tan sakının.

87 Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, müminlere hitap ederek, *tayyibat*'ı, yani nefsin hoş ve güzel görüp lezzet aldığı ve sahip olmak için meylettiği temiz olan, ve Allah'ın da helal kıldığı şeyleri, Allah'a yaklaşmak niyetiyle de olsa, kendilerine haram etmemelerini ve onlardan nefsi uzak tutarak ona işkence etmek suretiyle haddi aşmamalarını, başka bir ifadeyle, aşırı gidip itidalden uzaklaşmamalarını emretmiştir. Şüphesiz, bu temiz ve güzel olan şeylerin helal olduğunu da düşünerek ihtiyaçtan fazlasına sahip olmanın, yahut bunu hırs haline getirerek dünya hayatını yalnız bunları ele geçirmek için sarfetmenin de haddi aşmak veya aşırı gidip itidalden uzaklaşmak manasına geldiğini de unutmamak gerekir. Zira gerek Allah'ın helal kıldığı güzel ve temiz olan şeylerden nefsi mahrum etmede ve gerekse bu şeylere karşı haris olarak dünya hayatını yalnız onların ele geçirilmesine hasretmede insan için çok büyük zararlar vardır ve Allah, her iki halde de nefislerine bu zararı verenlerden asla hoşlanmaz. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Â'râf suresinin 31. ayetinde *"Ey Ademoğulları! Her mescide gidişinizde güzel elbisenizi giyin; yeyin ve için, fakat israf etmeyin; zira Allah, israf edenleri sevmez."* buyurmuştur.

Allah'ın helal ettiği *tayyibat*'ı haram kılarak nefsi dünya nimetlerinden mahrum etmenin çeşitli

sebepleri vardır. Bazan nefsi terbiye etmek maksadıyla bu nimetlerden el çekilir; bazan aile içerisindeki herhangi birine kızgınlık sebebiyle bu nimetlere veya bazısına dokunmamak üzere yemin edilerek onlardan uzak durulur; bazan da ibadet edip Allah'a tekarrub (yaklaşmak) maksadıyla inzivaya çekilinir ve dünya ile her türlü ilişki kesilir. Ancak ayet-i kerimenin de delaletiyle, sebep ne olursa olsun, Allah'ın helal ettiği bir şeyin nefse haram kılınması İslam dinince menedilmiştir.

Buhârî (*Sahih,* VI. 117) ve Müslim (*Sahih,* II. 1020) tarafından Enes İbn Mâlik tarikiyle rivayet edilen bir hadisten öğrendiğimize göre, sahabeden üç kişilik bir grup, Hazreti Peygamber'in, bilmedikleri ibadetlerini sorup öğrenmek maksadıyla zevcelerinin evlerine gelmişlerdi. Bunlara Hazreti Peygamber'in ibadeti haber verilince de, bu ibadetleri azımsamışlar ve "Hazreti Peygamber'e nisbetle biz neyiz ki? Onun, iyilerin hasenatı kabilinden olan gelmiş ve gelecek bütün günahları mağfiret olunmuştur." diye konuşmuşlardı. Sonra da içlerinden biri: "Ben, geceleri hep namaz kılacağım."; bir diğeri: "Ben de hep oruç tutacağım ve hiçbir günümü oruçsuz geçirmiyeceğim."; üçüncüsü ie: "Ben de kadınlardan uzak duracağım ve hiç evlenmeyeceğim." demişti. Daha sonra Hazreti Peygamber gelmiş ve onların bu konuşmalarından haberdar olarak şöyle buyurmuştur: "Bunları söyleyen siz misiniz? Allah'a kasem ederim ki, ben, içinizde Allah'tan en çok korkanınız ve en çok sakınanızım. Bununla beraber, Ramazan dışındaki aylarda bazan oruç tutarım, bazan tutmam. Gecenin bazı saatlerinde nafile olarak bazan namaz kılarım, bazan uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Her kim benim bu sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.".

Bu hadis, İslam'da rahbaniyet olmadığını, bir başka ifadeyle, ahiret için dünyayı terkedip inzivaya çekilmenin İslam dinince merdud sayıldığını göstermesi bakımından sosyal değeri büyük olan bir manaya sahiptir. Hazreti Peygamber, gece ibadetleri hakkında bilgi almak için zevcelerinin evlerine gelen, öğrenmek istediklerini öğrenince azımsayan, sonra da, ibadetlerinin azlığını Peygamber olmasına hamlederek "Nasıl olsa onun günahları affedilmiştir." düşüncesiyle, kendilerinin de mağfiret olunması için devamlı ibadet edeceklerine söz veren üç sahabinin davranışına karşı çıkmış ve bu gibi davranışları sünnetine, yahut dine aykırı görerek "Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." buyurmuştur.

Aslında Hazreti Peygamber çok ibadet eden bir kimse idi. Rabbine kullukta gecesini gündüzüne katar, ayakları yara oluncaya kadar ibadet ederdi. Kendisine bunu niçin yaptığı, nasıl olsa günahlarının Allah tarafından mağfiret olunduğu sorulunca, "Şükreden bir kul olmayayım mı?" diye cevap verirdi.

Fakat hidayet ve irşat bahis konusu olunca, ashabından ayrılmaz, onlara daima kolay olanı tavsiye eder, "Takatınız nisbetinde amel ediniz." derdi. Kendisi çok oruç tutar, fakat aynı şekilde hareket etmek isteyenlere müsaade etmezdi. Buhârî (*Sahih,* II. 245 vd.) ve Müslim (*Sahih,* II. 813)'in Abdullah İbn Amr İbni'l-As'tan çeşitli isnatlarla rivayet ettikleri bir hadisten öğrenildiğine göre, Abdullah, bütün günlerini oruç tutarak geçirir, her gece de Kur'an'ı hatmederdi. Bu ise, zaman zaman ailesinin şikayetlerine sebep olurdu. Bir gün Hazreti Peygamber ona: "Ey Abdullah! Her gün oruç tuttuğundan ve her gece Kur'an okuduğundan haberdar olmadığımı mı sanıyorsun?" demiş, Abdullah da ona: "Evet, ya Rasulallah, öyle yapıyorum ve bununla yalnız hayır murat ediyorum." cevabını vermişti. Hazret Peygamber ona "her aydan yalnız üç gün oruç tutmasını" tavsiye etmiş, Abdullah ise: "Ya Rasulallah! Ben bundan daha fazlasını yapabilirim." demişti. Bunun üzerine Hazreti Peygamber ona nasihat etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Şüphe yok ki eşinin senin üzerinde hakkı vardır; ziyaretçilerinin senin üzerinde hakları vardır; nihayet kendi bedeninin de senin üzerinde hakkı vardır. Binaenaleyh bu hakları da düşünerek Allah'ın Peygamber'i Davud'un

(as) orucunu tut; çünkü o, insanların en çok ibadet edeni idi ve bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Kur'an'ı da ayda bir defa okuyup hatmeyle.". Ancak Abdullah, Hazreti Peygamber'in biraz daha artırarak tavsiye ettiği Kur'an kıraatına, her seferinde "Ben daha fazlasını yapabilirim." diyerek kanaat etmemiş ve yine kendi bildiğince ibadetlerine devam etmiştir. Ne var ki, Allah kendisine uzun ömür verip de gözlerinin hiç göremez olduğu ve hafızasını kaybedip yanlış okumamak için ailesinin yardımına muhtaç kaldığı yaşlılık döneminde, Hazreti Peygamber'in tavsiyesine uymamanın pişmanlığını duymuş, "Keşke o zamanlar Hazreti Peygamber'i dinleseydim. Şimdi ne kadar çabuk yaşlandım ve zayıf düştüm." demek zorunda kalmıştır.

Müfessirler, ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olarak bazı haberlere işaret ederler. Bu haberlerden biri Tirmizî (*Sünen,* V. 255) tarafından İbn Abbas'tan nakledilen şu hadistir: Ashabtan bir adam Resulullah (sas.)'e gelmiş ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben et yediğim zaman kadınlara karşı şehvetim artıyor. Bu sebeple kendime et yemeyi haram kıldım." demiştir. Bunun üzerine Allah Teâlâ *"Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal ettiği o güzel ve temiz şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın."* ayetini indirmiştir.

Başka bir haberden öğrenildiğine göre, aralarında Ali İbn Ebî Tâlib ve Osman İbn Mazun'un da bulunduğu on kişilik bir sahabe topluluğu, Hazreti Peygamber'in vaz-u nasihatini dinledikten sonra dünya ile ilişkilerini kesmeye, gecelerini ibadetle geçirip yatakta yatmamaya, gündüzleri oruç tutmaya, et ve yağ yememeye, kıldan elbiseler giymeye, erkekliklerini giderip kadınlara yaklaşmamaya ve hasılı kendilerini ibadetten uzaklaştıracak her şeyi terketmeye karar vermişlerdir. Bu durumdan haberdar olan Hazreti Peygamber, onları yanına çağırtmış ve kararlarının doğru olup olmadığını sormuş, onlar "Evet" deyince de şöyle buyurmuştur: "İyi bilin ki Allah'tan en çok korkanınız, en çok sakınanınız benim. Şu var ki ben, hem oruç tutarım, hem tutmam; hem namaz kılarım, hem uyurum ve kadınlarla da evlenirim. Binaenaleyh kim benim sünnetime uyarsa, o bendendir; kim de benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.". İşte bundan sonradır ki bu ayet nazil olmuştur.

88 Netice olarak, bir defa daha tekrarlamakta yarar vardır ki: Hiç kimsenin, Allah Teâlâ'nın kulları için helal kıldığı tayyibatı kendi nefsine, veya fetva yoluyla bir başkasına haram kılmaya hakkı yoktur. Bunu, Allah'a daha çok ibadet etmek, veya daha çok yaklaşmak için yapmış olsa bile bu yaptığı iş, haddi tecavüz etmektir ve rububiyetinde Allah'a ortak koşmaktan başka bir manaya gelmez. Çünkü bir şeyi helal veya haram kılmak, teşri manasına gelir ve bu da yalnız Allah Teâlâ'nın hukukundandır. Her kim bunu kendi nefsine mal ederse, rububiyet iddiasında bulunmuş ve Allah'a şirk koşmuş olur. Bu itibarla her müminin, Allah'ın helal kıldığı tayyibattan kendisine en uygun olanını ve hiçbir günaha sapmadan en kolay yolla temin veya tedarik edebileceğini seçmesi ve ondan faydalanması gerekir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, müteakip ayetinde bunu bir defa daha hatırlatmış ve Allah'ın kullarını rızıklandırdığı helal ve temiz olan şeylerden yemelerini ve bunlardan faydalanırken de haddi aşmaktan ve harama kaçmaktan sakınmalarını emretmiştir. Zira mümin olan ve mümin olduğunu söyleyen bir kimsenin Allah'tan sakınması ve O'nun emirlerine riayet etmesi gerekir. İmanın gereği de budur. Kim karnının şehvetine esir düşer, bütün düşünce ve gayretini, onun arzularına boyun eğerek her eline geçen şeyle onu doldurmaya hasredecek olursa, haddi aşmış ve Allah'ın emrine muhalefet etmiş olur. Keza kim de, diğerinin aksine, ona, ihtiyacı olan gıdayı vermekten imtina eder ve onu boş bırakmayı âdet haline getirirse, yine haddi aşmış ve Allah'a karşı gelmiş olur. Zira Allah'ın her hususta olduğu gibi bu hususta emir ve tavsiyesi de, ifrat ve tefrite düşmeden orta yolu bulmak ve bu yoldan helal ve temiz olan şeylerden faydalanmasını bilmektir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ
اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۭ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۭ وَاحْفَظُوٓا اَيْمَانَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُوْنَ ﴿٨٩﴾

[89] Allah sizi, boş ve gayesiz yeminlerinizden dolayı muaheze etmez; fakat kasıdlı yeminleriniz sebebiyle sizi muaheze eder. (Eğer kasıtlı yeminden dönecek olursanız) keffareti, kendi ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on fakiri doyurmak, yahut onları giydirmek, yahutta bir köle azat etmektir. Kim (bunları) bulamazsa, (keffareti), üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğinizde, yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah, şükredesiniz diye ayetlerini işte böyle açıklıyor.

Allah Teâlâ, bazı müminlerin, daha çok ibadet etmiş ve Allah'a daha çok yaklaşmış olmak için et ve sair yiyecekleri yemeyi ve kadınlarına yaklaşmayı nefislerine haram kılarak geceyi ibadetle, gündüzü de oruçla geçirmeyi kararlaştırmaları üzerine, daha önce tefsir ettimiz ayetlerini indirmiş ve bu ayetleriyle müminlere, Allah'ın helal kıldığı temiz ve güzel şeyleri nefislerine haram ederek haddi aşmamalarını ve Allah'a karşı gelmemelerini emretmiştir.

Bazan bir insanın, yaptığı takdirde haddi aşmış ve dolayısıyla Rabbine karşı gelmiş olacağı bir işi yeminle teyit ettiği olur ve Mesela hiçbir surette karısına yaklaşmamak, yahut yemeyi içmeyi ebediyyen terketmek üzere yemin ettiği görülür. Bu gibi durumlarda yeminin ne gibi bir değer taşıdığı ve hükmünün ne olduğu, daima merak edilen ve sorulan konulardan olmuştur. Nitekim bazı müfessirlerin İbn Abbas'tan naklen haber verdiklerine göre, *"Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal ettiği o güzel ve temiz şeyleri (nefsinize) haram kılmayın ve haddi aşmayın."* ayeti nazil olunca, et yemeyi ve kadınlarına yaklaşmayı nefislerine haram kılanlardan bir grup Hazreti Peygamber'e gelmiş ve "Ya Rasulallah! Biz, bunlardan uzak durmaya yemin etmiştik. Şimdi biz, bu yeminlerimizle ne yapacağız?" demişlerdir. İşte bundan sonra da Allah Teâlâ bu ayetini indirmiş ve buyurmuştur ki:

[89] Allah sizi, boş ve gayesiz yeminlerinizden dolayı muaheze etmez.; fakat kasıtlı yeminleriniz sebebiyle sizi muaheze eder. (Eğer kasıdlı yeminden dönecek olursanız) keffareti, kendi ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on fakiri doyurmak, yahut onları giydirmek, yahutta bir köle azat etmektir. Kim (bunları) bulamazsa, (keffareti), üç gün oruç tutmaktır. İşte, yemin ettiğizde, yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah, şükredesiniz diye ayetlerini işte böyle açıklıyor.

89 Allah Teâlâ, Bakara suresinin 224-225. ayetlerinde yeminlerle ilgili olarak şöyle buyurmuştu: *"Yeminleriniz sebebiyle iyilik yapmanıza, (kötülükten) sakınmanıza ve insanlar arasını bulmanıza Allah'ı engel kılmayın. Allah, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir. Allah, kasıtsız yeminlerinizden dolayı sizi ayıplamaz; fakat kalplerinizin kastettiği yeminden sorumlu tutar. Allah, Gafur'dur, Halim'dir".*

Bu ayetlerin tefsirini yaparken de *yemin* kelimesi üzerinde durmuş ve şu açıklamayı yapmıştık: Lugatta sağlam ve kuvvetli manasına gelen

yemin, sağlamlığa ve kuvvete delalet etmesi dolayısıyla sağ el manasında da kullanılmıştır. Şeriat dilinde ise, bir şeyi yapıp yapmamak, veya bir şeyin olup olmadığı hususunda Allah'ı şahit göstererek ve O'nun azametine sığınarak kesîn ve doğru söylediğini ifade etmekten ibarettir. Mesela bir kimse, "Vallahi şunu yapacağım.", yahut "Vallahi şunu yapmayacağım." dediği zaman, "Allah şahitim olsun ki, veya Allah'a söz vererek söylüyorum ki, şunu yapacağım" yahut "...yapmayacağım" manasını ifade etmiş olur ve artık o kimsenin, bu kesin sözünden dönmemesi ve yapacağını bildirdiği şeyi mutlaka yapması gerekir.

Ancak kısaca manasını açıkladığımız bu yeminin Allah katında çok büyük önemi vardır ve insanların bunu gelişi güzel sarfetmekten çekinmeleri gerekir. Özellikle yapılmasında hayır olan işleri yapmamaya, buna mukabil kötü işleri yapmaya Allah'ı şahit göstererek yemin etmek haramdır. Nitekim Bakara suresinin bu ayetinde Allah Teâlâ, *"Yeminleriniz sebebiyle iyilik yapmanıza, (kötülükten) sakınmanıza ve insanlar arasını bulmanıza Allah'ı engel kılmayın."* buyurmuştur. Mesela bir yoksula sadaka vererek yardım etmek hayırlı bir iştir. Fakat bir kimsenin ona kızarak "Vallahi ben bu adama sadaka vermiyeceğim." diye yemin etmesi, Allah'ı sadaka vermeye engel kılmak manasına gelir; çünkü kızgınlığı geçtikten sonra ona sadaka vermek istese bile, Allah adını anarak ona sadaka vermiyeceğini beyan etmiş olması, onun sadaka vermesine engel olur. Oysa bu, Allah'a karşı büyük bir iftiradır; çünkü Allah, sadaka vermeyi daima emretmiş, fakat hiç kimsenin sadaka vermesine engel olmamıştır. Bunun gibi yapılmaması gereken kötü bir işi yapmak için Allah'a yemin etmek, sonra da "Ne yapayım; Allah'a yeminim var." diyerek o kötü işi Allah adına yapmak da, aynı şekilde, Allah'ı o kötü işten sakınmaya engel kılmak demektir ve bu da O'na bir iftiradır; çünkü Allah, kötülükten sakınmak isteyen hiç kimseye engel olmamış, aksine sakınmayı emretmiştir.

Ancak bazı yeminler vardır ki, bunlar, gelişigüzel ve hiçbir kasıt veya niyete bağlı olmaksızın ve özellikle konuşma esnasında ve alışkanlık sonucu ağızdan çıkar ve hiçbir surette yemin özelliği taşımaz. *Hayır vallahi böyle değil,* yahut *evet vallahi böyle* gibi. Bu gibi yeminlere *lağv (boş) yemin* denir ve bunlar yemin niteliğinde olmadığı için insana herhangi bir sorumluluk yüklemez; dönülmesi keffaret gerektirmez.

Bakara suresinin yukarıda işaret ettiğimiz ayet-i kerimesinde, iyilik yapmaya ve kötülükten sakınmaya Allah'ı engel kılmamak hususundaki emir gözönünde bulundurulursa, Allah'a yaklaşmak maksadıyla de olsa, helal kılınan güzel ve temiz şeyleri nefse haram kılarak onlardan uzak kalmak için yapılan yeminin ise, vebali gerektirdiğine şüphe yoktur. Mesela bir kimsenin "Vallahi ben, geceleri hiç uyumadan hep ibadetle geçirecek ve gündüzleri de hep oruç tutacağım. Hiç et yemeyeceğim ve karıma da hiç yaklaşmayacağım." diyerek yemin etmesi, Allah'ın helal kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendisine haram kılması manasına geldiği gibi, bunun aksini yapmaya Allah'ı engel kılmak manasına da gelir ki, bu, Allah'a karşı yapılmış bir iftiradır; çünkü Allah, kendi emirlerinin kulları tarafından uygulanmasına asla engel olmaz. Buna göre, belli bir kasıt veya niyete bağlı da olsa, Allah'ın emrine muhalefet etmek üzere yapılmış böyle bir yeminden dönmek şarttır; onda ısrar, dönmekten daha büyük günahı gerektirir. Ancak böyle bir durumda yeminden dönmek, yine de keffaret gerektirir. Nitekim Buhârî (*Sahih,* VII. 216) ve Müslim (*Sahih,* III. 1273-1274)tarafından Abdurrahman İbn Semure'den nakledilen bir hadiste de bu husus açıkça belirtilmiştir. Bu hadisinde Abdurrahman, Hazreti Peygamber'in, kendisine bazı tavsiyelerde bulunduğunu haber verdikten sonra, onun şu sözlerini nakletmiştir: "Ey Abdurrahman İbn Semure!...Bir şeye yemin ettikten sonra, başka bir şeyi ondan daha hayırlı görürsen, yeminin keffaretini verip o daha hayırlı işe dön.". Bundan da anlaşılmaktadır ki, kasda veya niyete

bağlı bir şekilde, geleceğe ait herhangi bir işi yapmak veya yapmamak üzere samimi olarak yapılan bir yemin, onu yapanlara birtakım sorumluluklar getirir ve bu yemini yapanlar, yeminin gereğini mutlaka ifa etmek zorundadırlar. Aksi halde, *keffaret* denilen yeminden dönmenin cezasını ödemek zorunda kalırlar.

Ayet-i kerimede yeminden dönmenin keffareti, sırasıyle şöyle zikredilmiştir:

1) On fakiri doyurmak: Her bir fakiri doyurmak için kendisine verilmesi gereken yiyecek, ayet-i kerimede, yemin sahibinin, ailesini doyurmak için yedirdiğinin ortası olarak tavsif edilmiştir. Bu, ailesini en iyi ve en kaliteli yiyeceklerle doyuran bir kimsenin, fakire en ucuz ve en kalitesiz yiyecek vermemesi manasındadır. Zira bazı insanların, işledikleri herhangi bir kabahatin veya suçun cezasını, en ucuz veya en hafif bir şekilde atlatma çarelerine başvurdukları bilinen hususlardandır. Şüphesiz, orta halli bir aile, her gün et ve tatlı yemez; fakat her gününü kuru ekmekle de geçirmez. Hali vakti neyi gerektiriyorsa karnını onunla doyurur. Bir gün et yiyorsa, bir gün de peynir ekmek yer. Fakat zaman zaman peynir ekmek, zaman zaman da et yemesi, fakire de yalnız peynir ekmek yedirmesini yahut yalnız et yedirmesini gerektirmez. Bu ikisinin ortasını bulup fakiri onunla doyurması, ayet-i kerimede tavsiye edilen yoldur.

2) On fakiri giydirmek: On fakiri doyurmak yerine onları giydirmek de mümkündür. Fakirlere giydirilecek olan elbiseyi, yine yiyecekte olduğu gibi, onları giydirecek olan kimsenin kendi mali durumuna göre tayin ve tespit etmesi gerekir. Seçilecek olan elbise, onun mali güçü dışında ne çok pahalı ve ne de çöplüğe atılacak derecede eski ve değersiz olmalıdır.

3) Köle azatı: Elinde azat edecek kölesi bulunan kimse, keffaret olarak on fakiri doyurmak, yahut giydirmek yerine o köleyi azat eder. Ayet-i kerimede köle mutlak olarak gelmiş ve onun hakkında açıklayıcı herhangi bir vasıf zikredilmemiştir. Bu sebepledir ki İmam Ebû Hanife'ye göre, köle ister mümin olsun, ister kafir olsun, onun azat edilmesi keffaret için yeterlidir. Diğer imamlar ise, azat edilecek kölenin mümin olmasını şart koşmuşlardır. Dayandıkları delil ise, Müslim (*Sahih,* I. 382), Ebû Davud (*Sünen,* II. 206), Nesâ'î (*Sünen,* III. 17) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* V. 447-448) tarafından nakledilen Mu'âviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî'nin bir hadisidir. Bu hadise göre, Muaviye'nin koyunlarını otlatan bir cariyesi vardır. Bir gün koyunlardan birini kurt parçalar. Buna fena halde sinirlenen Muaviye, cariyesine şiddetli bir tokat atar. Ne var ki Hazreti Peygamber'in bu hadiseden haberi olunca, meseleyi Muaviye aleyhine çok büyütür. Bunun üzerine Muaviye, " Ya Rasulallah! Cariyeyi azat edeyim mi?" der. Hazreti Peygamber de ona, cariyeyi getirmesini söyler. Cariye gelince ona "Allah nerede?" diye sorar. Cariye, "Gökte" der. Hazreti Peygamber "Ben kimim?" diye sorar. Cariye, "Sen, Allah'ın Resulüsün." cevabını verir. Bunun üzerine Hazreti Peygamber Muaviye'ye döner ve "Onu azat et; çünkü o müminedir." buyurur.

Ayet-i kerimede yemin keffareti olarak yer alan bu üç ödeme şekli, en hafiften en ağıra doğru sıralanarak zikredilmiştir. Zira on fakiri doyurmak, on fakiri giydirmekten daha hafiftir. Keza on fakiri giydirmek de bir köle azat etmekten daha hafiftir. Ancak bunlar, keffareti yüklenen kimsenin durumuna göre tercih edilebilecek şıklardır. Bazan öyle kimseler de vardır ki, bunlar, on fakiri bile doyuramayacak kadar güçsüzdürler. Ancak ayet-i kerimede bu gibiler için de bir yol gösterilmiş ve zikredilen bu üç keffaretten hiçbirini bulamayanların üç gün oruç tutmaları istenmiştir. Ancak üç gün süreyle tutulacak olan orucun, hiç ara vermeden arka arkaya mı, yoksa aralıklı olarak mı tutulacağı hususunda imamlar arasında görüş birliği hasıl olmamıştır. İmam Mâlik'e göre, keffaret orucunun, üç gün arka arkaya tutulması vacip değildir. Bu, aynı zamanda, İmam Şafi'î'nin iki görüşünden biridir. Diğer görüşü ise, Hanbelilerle Hanefilerin görüşüne uygundur ki,

bu görüşe göre üç gün orucun arka arkaya tutulması vaciptir. Çünkü Ubeyy İbn Ka'b ve diğer bazı sahabiler, oruçla ilgili bu ayeti *fesıyâmu selâseti eyyâmin mutetabiat* şeklinde okumuş ve ibarenin sonuna "arka arkaya" manasına gelen *mutetabiat* kelimesini ilave etmişlerdir. Bu kıraatın resmî bir değeri olmasa bile, keffaret orucunun belirlenmesinde yardımcı bir delil olarak gözardı edilemeyeceği de aşikârdır.

Netice olarak, istikbale ait bir işi yapıp yapmamak hususunda Allah'ı şahit göstererek yemin etmek, o işin yapılmasını gerektirir. Eğer o iş yapılmaz ve yeminden dönülürse, onun keffareti ödenir. Keffaret, ya on fakiri doyurmak, yahut giydirmek, yahutta bir köle azat etmektir. Eğer bunlardan hiçbiri yapılamazsa, üç gün oruç tutulur.

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır: Allah'tan başkası adına yapılan yeminin hiçbir değeri yoktur. Bir kimsenin babası üzerine, yahut şeyhleri üzerine, melekler üzerine, Kâbe üzerine yahutta akla gelebilecek herhangi bir şey üzerine yemin etmesiyle akit oluşmaz. Böyle bir yeminden dönüş de keffaret gerektirmez. Buhârî (*Sahih,* VII. 221) ve Müslim (*Sahih,* III. 1267) in rivayet ettikleri bir hadisten öğrenildiğine göre Hazreti Peygamber, Ömer İbnu'l-Hattab'ın babasına yemin ettiğini duyunca, şöyle buyurmuştur: "Bilesiniz ki Allah Azze ve Celle, sizi babalarınız üzerine yemin etmekten menediyor. Kim yemin etmek isterse, ya Allah'a yemin etsin, ya da sussun".

Allah Teâlâ, yeminin hükmünü ve bozulması halinde ödenmesi gereken keffareti açıkladıktan sonra, müminleri uyarmış ve olur olmaz şeye gelişi güzel yemin edilmemesini, zaruret olmadıkça da edilen yeminden dönülmemesini teyit maksadıyla *"Yeminlerinizi koruyun."* buyurmuştur. İşte Allah Teâlâ, kullarının, yaptıkları işleri daha iyi ve daha kusursuz yapmaları ve bunun tabii bir neticesi olarak da Rablerine daha iyi şükretmeleri için, şeriat ahkâmını, yahut dinin kural ve kaidelerini böyle açıklamıştır. Bu, hiç şüphesiz, O'nun kullarına karşı olan şefkat ve merhametinin büyüklüğündendir. Gerçek böyle olunca, hangi mümin Allah'a şükretmekten kaçınır?

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ
وَاحْذَرُوا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُٓوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا
وَاَحْسَنُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

90 Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytan işi birer pisliktir. Ondan sakının ki kurtuluşa eresiniz.

91 Şeytan, içki ve kumarla sizin aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi, Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz, (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?

92 Allah'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin ve (o pisliklerden) sakının. Yüz çevirdiğiniz takdirde, bilin ki, Peygamber'inize düşen, sadece, apaçık tebliğdir.

93 İman edenler ve salih amellerde bulunanlar, sakınıp iman ettikleri ve iyi amellerde bulundukları, sonra tekrar sakınıp iman ettikleri, sonra yine sakınıp işlerini güzel yaptıkları takdirde, (haram kılınan şeylerden, haram kılınmadan önce) taddıklarından dolayı, üzerlerine bir günah yoktur. Allah, işlerini güzel yapanları sever.

Allah Teâlâ, kullarına helal kıldığı güzel ve temiz olan şeylerin haram kılınarak haddin aşılmaması ve bu rızıklardan gönül rahatlığıyla yenilmesi hususundaki emrini Müslümanlara duyurduktan ve özellikle bu rızıkları, Allah üzerine yemin ederek nefislerine haram kılanların, yeminlerinden dönmeleri halinde ödemeleri gereken keffareti çeşitli şekilleriyle açıkladıktan sonra, o zamana kadar hakkında bazı tahdit edici ayetler gelmiş olmasına rağmen henüz haram kılınmamış olan ve bazı Müslümanlar tarafından kullanılan sarhoş edici içkinin de güzel ve temiz olan şeylerden sayılıp sayılmayacağı hususunda zihinlerde belirebilecek bir tereddüdü izale etmek maksadıyla, içki hakkındaki kesin ve nihai hükmünü bu ayetleriyle bildirmiş ve içkinin, şeytan işi bir pislik olduğunu haber vererek onu haram kılmıştır.

Mekke döneminde nazil olan ayetler arasında içki ve kumara taalluk eden hiçbir ayet bulunmadığı için Müslümanlar, haram kılınmayan her şeyde olduğu gibi, İslam öncesi âdetlerini sürdürüyorlar ve içki içme alışkanlığı olanlar, Müslüman olduktan sonra da bu alışkanlıklarını devam ettiriyorlardı. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 351)'in Ebû Hureyre'den naklettiği bir haberden de öğrenildiği gibi, Hazreti Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği sıralarda bile Müslümanlar, içki içip kumar gelirlerinden yiyorlardı. Ancak içkinin ve kumarın toplum üzerinde yaptığı tahribat o devrin insanlarınca da görülüp biliniyor ve zaman zaman söz konusu olup tartışıldığı gibi, Hazreti Peygamber'e de bu konuda sorular soruluyor, cevapları bekleniyordu. Hazreti Peygamber ise, diğer meselelerde olduğu gibi bu meselede de Rabbinin hükmünü bekliyor ve Müslümanlara içki ve kumarın helal veya haram olduğu hususunda hiçbir açıklama yapmıyordu. Ebû Davud (*Sünen,* II. 291), Tirmizî (*Sünen,* V. 254), Nesâ'î (*Sünen,* VIII. 286) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 53)'in rivayetlerine göre Ömer İbnu'l-Hattab da içki konusunda Allah'a dua ediyor ve şifa verici bir açıklama göndermesini istiyordu. Nihayet beklenen ilk ayet Bakara suresi içerisinde nazil oldu. (Ayet 219). Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyordu: *"(Ey Muhammed!) Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. (Onlara) de ki: İkisinde de insanlar için hem büyük günah, hem de faydalar vardır; fakat günahları faydalarından daha büyüktür."*. Ancak bu ayetle gerek içki ve gerekse kumar tam olarak haram kılınmamıştı. Her ikisinin de zararı zikredilse bile, faydasından da söz ediliyor, fakat zararının faydasından çok olduğu da belirtilmekle beraber, Müslümanların bunlardan kesinlikle uzak durmaları istenmiyordu. Dolayısıyla bu ayet, içki içen bazı Müslümanların içkiyi ve kumarı azaltmalarına vesile olsa bile, bir tahrim ayeti olmadığı için, içki ve kumardan tamamıyla el çekmelerini sağlamamıştı. Nitekim bu ayetin nüzulünden sonra da içmeye devam eden bazı Müslümanların bulunduğu, cereyan eden şu hadiseden de anlaşılmaktadır: Ebû Davud (*Sünen,* II. 292) ve Tirmizî (*Sünen,* V. 238)' nin Ali İbn Ebî Tâlib'ten naklettikleri bir haberden öğrenildiğine göre, Ali (ra) şunları anlatmıştır: "Abdurrahman İbn Avf bizim için yemek hazırlamış; bizi yemeğe davet etti ve bize hamr içirdi. İçki, tesirini göstermeye başlamıştı ki namaz vakti geldi. Beni öne geçirdiler. Namazda sarhoşluk sebebiyle *Kul ya eyyuha'l-kâfirûn* suresini yanlış okudum. İşte bundan sonradır ki *"Ey iman edenler! Ne söylediğinizi bilmeyecek kadar sarhoş iken... namaza yaklaşmayın..."* ayeti nazil oldu.".

Nisa suresinin 43 numaralı bu ayeti, Bakara suresinin yukarıda zikrettiğimiz ayetinden sonra, içkinin haram kılınmasına doğru atılmış ikin-

ci adımı teşkil eder. Zira bu ayetle de içki ve kumar haram kılınmış değildir. Sadece, içki içildikten sonra, içkinin tesiri vücuttan tam olarak zail olmadan namaza durulmaması emredilmiştir. Çünkü içen bir kimsenin sarhoş iken namazda okuyacağı ayetleri şaşırması ve onları yanlış okuması çok tabiidir. Bir ayetin yanlış okunması ise, namazın bozulmasına sebep olur. Bundan dolayı, içkili iken namaz kılınması menolunmuştur. Ayet-i kerimenin delalet ettiği bu manaya göre, namaz kılınmadığı zamanlarda içki içilmesinde herhangi bir mahzur yoktur; zira bu ayetle de henüz içki kesinlikle haram kılınmış değildir. Bununla beraber içki içilmesini son derece kısıtladığı da bir gerçekdir. Çünkü günde beş vakit namaz kılan bir kimsenin vakit aralarında içki içip de onun sarhoşluğundan kurtulması ve vakit namazına salim kafa ile yetişmesi hemen hemen imkânsız gibidir. Bu sebepledir ki, içki içen Müslümanların büyük çoğunluğu bu ayetin nüzulünden sonra içkiyi terketmiştir.

Bilindiği gibi Bakara suresi, Medine'ye hicreti müteakip nazil olmaya başlayan ilk suredir. Buna göre, Bakara suresinin *"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar."* mealindeki 219. ayetinin içki ve kumar hakkında Medine'de nazil olan ilk ayet olduğu anlaşılır. Nisa suresi, hicretin yedinci senesinde Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra nazil olmuş ve yukarıda da açıkladığımız gibi, sarhoş iken namaza yaklaşılmamasını emreden 43. ayet de bu sure içerisinde yer almıştır. Beş altı sene ara ile bu iki ayetin indirilmesi, bize şu gerçeği açıkca göstermiştir ki, Allah Teâlâ, bir hikmete istinaden içki ve kumarı tek bir ayetle haram kılmamış; fakat yukarıda zikrettiğimiz iki ayetle içki içilmesini son derece kısıtlamıştır. Bu tedrici kısıtlama yapılmadan, Mekke döneminde, veya Medine'ye hicreti müteakip tek bir ayetle içki ve kumarı yasaklamış veya haram kılmış olsaydı, acaba nasıl bir netice hasıl olurdu? Bu soruya cevap bulabilmek için, her şeyden öne şu hususu gözönünde bulundurmak gerekir ki, Araplar, cahiliye devrinde içkiye ve kumara son derece alışıktılar ve onlardan büyük ölçüde faydalanıyorlardı. Bu derece alışık oldukları bir şeyin birdenbire yasaklanması, hiç şüphesiz onlara güç gelir, insan yaratılışının tabii bir sonucu olarak, yasaklanan bu şeylerden kolay kolay uzaklaşamayacakları için, onları kullanmaya devam ederler ve haram bir fiili işlemiş olmaktan dolayı da günaha girerlerdi. Halbuki Allah Teâlâ kullarına hiçbir zaman güçlük murat etmemiş ve onları daima kolay yoldan hidayete davet etmiştir. İşte bu sebepledir ki, önce yukarıda zikrettiğimiz Bakara ve Nisa surelerinin ayetlerini beş altı sene gibi bir ara ile indirmiş ve bu ayetlerle Müslümanlara, içki ve kumarı kolayca terkedebilecek bir alışkanlık kazandırmış ve bu alışkanlığı kazanıp onları tamamıyla terketmekte güçlük çekmeyecekleri bir hale gelmelerinden sonra da, Mâide suresinin tahrim ayetini indirmiştir. Allah Teâlâ bu ayetinde şöyle buyurmuştur:

[90] Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytan işi birer pisliktir. Ondan sakının ki kurtuluşa eresiniz.

[91] Şeytan, içki ve kumarla sizin aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi, Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz, (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?

[92] Allah'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin ve (o pisliklerden) sakının. Yüz çevirdiğiniz takdirde, bilin ki, Peygamber'inize düşen, sadece, apaçık tebliğdir.

90 Bu ayet-i kerimeyle, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, birer pislik olarak nitelendirilmiş ve kesinlikle haram kılınarak, Müslümanlara, bunlardan sakınmaları emredilmiştir.

İçki veya ayet-i kerimedeki asıl adıyla *hamr,* içildiği zaman insanı sarhoş eden ve aklını başından alan her türlü içkidir. Kelimeyi, yalnız üzüm suyundan yapılan şaraba hamlederek, şarap dışında kalan içkilerin haram olmadığını ileri sür-

mek yanlıştır ve Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helal saymak manasına geldiği için, Allah'a karşı yapılmış büyük bir iftiradır. Buhârî (*Sahih,* VI. 241,243) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2322) tarafından nakledilen bir haberden de öğrenildiğine göre Ömer İbnu'l-Hattab, bir gün cemaate minberden hitap ederek şöyle demiştir: "Emmâ Ba'du! Ey insanlar! İçkiyi haram kılan ayet nihayet nazil olmuştur. İçki, beş şeyden yapılmaktadır: Üzüm, hurma, bal, buğday ve arpa. Hamr, aklı örten şeydir. Ey insanlar! Üç şey var ki, ben, Resulullah (sas.)'in, onlar hakkında bize varıp dayanacağımız bir bilgi vermesini çok isterdim. Bunlar: Dede mirası, kelale mirası ve riba babları.".

Ömer İbnu'l-Hattab'ın bu sözlerinden de anlaşıldığı gibi, *hamr*ın ham maddesi yalnız üzüm değildir. Haberde zikredilen diğer maddelerden de şarhoşluk veren hamr veya içki yapılabilmektedir. Baldan yapılmış içki, Yemen taraflarında şöhret kazanmıştı ve ona *bitı'* deniyordu. Buhârî (*Sahih,* VI. 242) ve Müslim (*Sahih,* III. 1585) tarafından Hazreti Aişe'den nakledilen bir hadiste şöyle denilmiştir: "Resulullah (sas.)'e Yemen halkının içtiği baldan yapılmış *bitı'* hakkında sorulduğu zaman, o şöyle buyurmuştur: Sarhoşluk veren her içki haramdır.".

Ayet-i kerime ile haram kılınan kumar ise, *meysir* olarak zikredilen oyun çeşididir ki, kelimenin delalet ettiği manadan da anlaşıldığı gibi, meşakkatsiz kolay para kazanma yollarından biridir. Zira *meysir* kelimesi, "kolaylık" demek olan *yusr*'den türemiş bir isimdir ve kolayca kazanılan paraya veya mala denir. Araplar arasında yaygın olan bir âdete göre, on kişinin katıldığı bir oyun oynanır ve oyuncular, her birinin ayrı ayrı ismi bulunan ve *ezlam* ve *aklâm* denilen on ok kullanırlardı. Oyun icabı bir hayvan kesilir ve 28 parçaya, yahut hisseye bölünürdü. On oktan yedisinin kendine ait hisseleri bulunduğu halde, son üç okun hissesi olmazdı. Buna göre, adı *fezz* olan birinci okun bir, *tevem* olan ikinci okun iki, ve böylece yedinci okun da yedi hissesi bulunmakla yedi okun toplam hissesi 28'e ulaşırdı. Oyuna katılan on kişiden her biri, torba içinde karıştırılmış olan oklardan birini çeker ve çektikleri okların hisselerini kazanmış olurlardı. Ancak üç boş oku çekenler, hiçbir şey kazanamadıkları gibi, kesilen hayvanın da ücretini ödemek zorunda kalırlardı. Şu var ki, hisseli oku çekenler ve hisselerine düşen eti kazananlar, kazandıkları eti yemezler ve onu fakîrlere verirlerdi. İşte, ayet-i kerime ile haram kılınan *meysir,* bu ve benzeri oyunlarla kazanılan mallardır ki, Bakara suresinin 188. ayetinde *"Aranızda, birbirinizin mallarını, bile bile, haksızlıkla yemeyin."* buyurulmak suretiyle bu çeşit kazançlar daha önce de haram kılınmıştı.

Ayet-i kerime ile haram kılınan ve bu surenin 3. ayetinde de *nusub* olarak zikri geçen *ensab* ise, put olmamakla beraber, cahiliye devrinde müşrik Arapların ibadet maksadıyla diktikleri ve adına kurbanlar kestikleri birtakım taşlardan ibarettir. Kâbe civarında bu maksatla dikilmiş 360 taş bulunuyordu ve Araplar, Allah'a yakınlık sağlamak maksadıyla bu taşlara kurbanlar kesiyorlardı.

Ezlam'a gelince, bunlar, yukarıda da zikredildiği gibi, kumar oynarken kullanılan ince çubuklardan ibarettir. Kumarda kullanıldığı gibi, tefeül ve teşeümde de kullanıldığı için, bunlara fal okları da denilmiştir. İşte, Allah Teâlâ'nın sakınılmasını veya uzak durulmasını emrettiği bu dört şey, *hamr* (sarhoşluk veren içki), *meysir* (kumar), *ensab* (dikili taşlar) ve *ezlam* (fal okları), hepsi de, şeytanın insanlar için süsleyip cazipleştirdiği birer pislikten başka bir şey değildir. Binaenaleyh insan, pislikten nasıl tiksinerek uzak durursa, bunlardan da aynı şekilde uzak durmalıdır. Şunu da unutmamak gerekir ki, bazı kimselerin içkiyle ilgili olarak, sarhoş olmayacak kadar az içildiği takdirde haram sayılmayacağına dâir görüşleri, Allah'ın haram kıldığını helal saymak manasına gelir ve bu da, Allah'a rububiyetinde şirk koşmak demektir. Unutulmaması gereken diğer bir husus da, pislik olan bir şeyin, az da olsa çok da

olsa, onun yine pislik olmasıdır. Pisliğin az olması, onu pislik olmaktan çıkarmaz.

Müfessirler, ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak bazı haberlere işaret ederler. Bir rivayet, Sa'd İbn Ebî Vakkas'tan gelmiştir. Sa'd şöyle der: "İçkiyi haram kılan ayet benim hakkımda nazil oldu. Ensar'dan biri yemek hazırlamış; bizi davet etti. Başkaları da geldiler ve yediler, içtiler. İçki onları iyice sarhoş etti. Bu, içkinin haram kılınmasından önce idi. Sarhoşluk neticesi, övünmeler başladı. Ensar'dan olanlar, Ensar daha hayırlıdır, Kureyş'ten olanlar da, Kureyş daha hayırlıdır, demeye başladılar. Bu sırada içlerinden biri, bir deve kafasını alarak burnuma vurdu ve yardı. Bunun üzerine Hazreti Peygamber'e geldim ve olanları ona anlattım. Bundan sonra da içkiyi haram kılan bu ayet nazil oldu.". Benzer bir rivayet Müslim (*Sahih,* IV. 1877)'de de gelmiştir.

İbn Abbas'tan rivayet olunan bir habere göre de, tahrim ayeti, Ensar'dan iki kabile hakkında nazil olmuştr. Bu kabileler, İçtikleri zaman sarhoş olurlar, sonra da birbirleriyle şakalaşırlar, birbirlerine oyunlar yaparlardı. Kendilerine gelince, içlerinden bazısı, yüzünde, başında veya sakalında şaka izlerini görür, sonra da kendi kendine, bunu bana fulan kardeşim yaptı. Eğer biraz merhameti, biraz şefkati olsaydı, vallahi bunu bana yapmazdı, der ve böylece kalplerinde birbirlerine karşı bir kin ve düşmanlık belirirdi. İşte bu yüzden Allah Teâlâ *"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytan işi birer pisliktir. Ondan sakının ki kurtuluşa eresiniz."* ayetini indirmiştir.

91 Allah Teâlâ, müminlere hitap ederek onlara, içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarından sakınmalarını emrettikten sonra, müteakip ayetinde, özellikle içki ve kumar üzerinde durarak bunların haram kılınışındaki sebepleri açıklamış ve bu sebepleri, biri dünyevî, diğeri de dinî olmak üzere başlıca iki grupta toplamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Şeytan, içki ve kumarla sizin aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi, Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymak ister..."*.

Görüldüğü gibi, daha önceki ayette, şeytan işi birer pislik olarak nitelendirilen içki ve kumarın, bu ayette, şeytan tarafından hangi maksatla süslü ve cazip bir hale getirildiği açık bir şekilde gösterilmiş ve onun, önce müminler arasına kin ve düşmanlık sokmak, sonra da onları, Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymak istediği zikredilmiştir.

Herkes tarafından bilinen bir gerçektir ki, gerek içki ve gerekse kumar, insanları, dostları ve hatta kardeşleri, birbirinden ayıran ve birbirine karşı kalplerine kin ve düşmanlık sokan en büyük afetlerdendir. İçki içen ve sarhoş olan bir kimse, her şeyden önce, yegâne denge unsuru olan ve başkalarına karşı kötü söz söylemesini ve çirkin davranışlarda bulunmasını engelleyen aklını kaybeder. Aklın kaybolmasıyla birlikte kendini havalarda uçar bulan sarhoşun, artık yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Daha içki masasında başlayan bu değişikliğin, kısa bir süre sonra, sarhoşları kıvılcımla patlamaya hazır bir barut fıçısı haline getirdiği görülür. Başlangıçta masaya dostça oturan arkadaşların, bu kıvılcımın çakmasıyla birbirlerinin boğazına sarılmaları ve güçü yetenin diğerinin hakkından gelmesi, artık işten bile değildir. İçki içildikten sonra meydana gelen dövme, öldürme, her çeşidiyle fısk-u fücur ve benzeri hadiseler, her gün işitilen veya görülen facialardandır. Sebebi de, elbette içkiden başka bir şey değildir.

Kumara gelince, onun da içki gibi, kumar oynayanların kalplerinde birbirlerine karşı kin ve düşmanlık duygularının yerleşip kökleşmesine yol açtığı hiç kimse tarafından inkâr edilemez. Zira kumar masasında parasını kaybeden oyuncunun, oyun sonunda onu alan arkadaşını kıskanmaması ve ona karşı içinde bir kızgınlık beslememesi mümkün değildir. O derecede ki, kaybettiklerini geri alabilmek için yeni bir oyuna, daha büyük bir hırsla başladığı zaman, bütün varını yoğunu ortaya koyduğunun bile farkına varamaz. Fakat onu da kaybedince, bütün dünya-

sının yıkıldığını, belki de bir aile kaybettiğini ancak o zaman anlayabilir. Ne var ki olan olmuş, iş işten geçmiştir. Şimdi kendisini bu duruma sokan kumar arkadaşlarına karşı aynı dostluk duygularına hâlâ sahip olduğunu söylemek mümkün müdür?

Bunlar, içki ve kumarın, insanlar arasında zuhuruna sebep olduğu kötülüklere birer örnektir ve yalnız dünya ile ilgilidir. Onların, din ile ilgili olan kötülükleri ise, insanlar arasına kin ve düşmanlık sokmalarından çok daha büyük ve insanlar açısından neticesi daha başka bir hüsrandır. Bu da, insanlarla Rableri arasını açarak, onları Allah'ın zikrinden ve O'na yapacakları ibadetlerden uzaklaştırmasıdır. Zira içki sofrasından kalkan hiçbir sarhoşun, yahut kumar masasından kalkan hiçbir kumarbazın, Rabbini düşünmesi ve O'na ibadet etmek için hemen hazırlığa başlaması düşünülebilecek işlerden değildir. Eğer O'nu düşünecek kadar kalbinde Allah sevgisi olsaydı, O'nun pislik olarak nitelendirdiği ve kullarına da uzak kalmalarını emrettiği içki ve kumarla günlerini geçirir mi idi? İçki ve kumar masasına oturmadan önce, aklı başında olan ve O'nun emir ve nehiylerini düşünebilecek kadar sağlıklı sayılan bir insanın, içki veya kumar masasından içki veya kumar sarhoşu olarak kalktıkan ve aklını tamamıyla yitirdikten sonra, en güzel isim ve sıfatlarıyla Rabbini zikretmesi, yahut abdest alıp O'nun ibadetine koşturması mümkün müdür? İnsanı yaratan ve ona akıl, fikir ve düşünce yeteneği veren Allah, yarattığı bu varlığa, içki ve kumarın, şeytanın insanları kandırmak için süslü ve cazip gösterdiği bir pislik olduğunu haber verip bu pisliklerden uzak durmalarını emretmişken, Allah'ın bu emrine kulak asmayan sarhoş ve kumarbazın, içkisini içip kumarını oynadıktan sonra Allah'ın zikrine ve ibadetine koşacağı düşünülebilir mi? Hangi yönden ele alınırsa alınsın, içkiyle ve kumarla arkadaşlık edenlerin Allah'ı dost bilmeleri ve O'nunla dostluk kurmaları mümkün değildir ve bu da, Allah Teâlâ'nın yukarıdaki ayet-i kerimede de beyan buyurduğu gibi, şeytanın içki ve kumarla insanlara kurduğu tuzaktan başka bir şey değildir.

Ey içki ve kumar mübtelaları! İşte gerçek bu kadar açık ve kesin olunca, siz, şeytanın size kurduğu ve sizin de gaflete gelip içine düştüğünüz bu tuzaktan kurtulmak istemez misiniz? Bu davranışınızla Allah'ı kendinize hasım edineceğinize, şeytanı hasım bilip ona karşı tedbirinizi almayı düşünmez misiniz? Buhârî (*Sahih,* VI. 240) ve Müslim (*Sahih,* III. 1588)'in naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber "Bu dünyada içki içip de ondan tövbe etmeyen kimseye ahirette cennet şarabı haram kılınır." buyurmuştur. Bu apaçık beyan karşısında hangi akıl sahibi insan, ahirette Allah'ın mümin kullarına sunacak olduğu tertemiz şarabından mahrum kalmak pahasına da olsa, dünyada, şeytan pisliği içmeye rıza gösterir? Artık bu pisliklerden vazgeçtiniz değil mi?

92 Ey müminler! Allah'ın, Peygamber'i vasıtasıyla size indirdiği Kitab'ında yer alan içki, kumar, ensab ve ezlam gibi şeytan işi birer pislik olan şeylerden sakınmanız hususundaki emir ve nehiylerine itaat edin. Şunu hiçbir zaman unutmayın ki, Allah'ın size yönelttiği bütün emir ve nehiyler, sizin sadece iyiliğiniz içindir. Bunlarda sizin zararınıza olabilecek hiçbir şeye yer verilmemiştir. Nasıl olsun ki, sizi yaratan, size aklınızın almayacağı kadar bol rızıklar veren, büyütüp geliştiren ve her çeşit tehlikeye karşı gözetip koruyan Allah'tır ve bu emir ve nehiyleri de sadece sizin iyi bir insan ve mümin bir kul olmanız için size gönderen, yine Allah'tan başkası değildir. O halde O'nun emir ve nehiylerine karşı koyarak O'na nasıl nankörlük edebilirsiniz?

Keza Allah'a itaat ettiğiniz gibi, Kitab'ında mücmel ve gayr-i mufassal, yahut mübhem ve gayr-i mubeyyen olarak gelen ayetleri beyan edip açıklayan ve onların anlaşılıp kendileriyle amel edilmesini sağlayan Peygamber'i Muhammed (sas.)'e de itaat edin. Zira Nisa suresinin 80. ayetinde de bildirildiği gibi, *"Kim Peygamber'e itaat eder-*

se, Allah'a itaat etmiş olur...". Bu ayet-i kerimenin delaletiyle şu hususu açıkça anlamış olmalısınız ki, Peygamber'e itaat etmeyen bir kimse, Allah'a itaat etmiyor, demektir. Peygamber'e itaat ise, onun, Kur'an'ın beyan ve tefsirinden ibaret olan Sünnet'ine ittiba etmek veya uymaktır. Çünkü Sünnet olmaksızın Kur'an ile amel etmek mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ da Nahl suresinin 44. ayetinde, *"...İnsanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye sana Kur'an'ı indirdik..."* buyurarak Hazreti Peygamber'in tebliğ görevinden sonra bir de tebyin, yani açıklama görevine işaret etmiştir ki, işte bu görevin ifası neticesinde Hazreti Peygamber'in Sünnet'i oluşmuş ve Peygamber'e itaatın farz kılınmasıyla Sünnet'e itaat farz olmuştur. Bugün, Müslümanlar arasında, Yahudi ve Hıristiyan meşrepli birtakım kimseler, İslam'ı, ibadetleri haftalık ayinlerden ibaret olan kilise dinine benzetmek ve böylece Yahudi ve hırsitiyan ağababalarına yaranmak için, Hazreti Peygamber'in Sünnet ve hadislerini, içerisine yalan karışmıştır gerekçesiyle safdışı etmeye çalışmaktadırlar. *Sadece Kur'an'a dayalı İslamı* iddiasıyla ortaya çıkan bu İslam düşmanlarının asıl gayesi, hiç şüphesiz, asırlardan beri devam edegelen bir zındık siyasetiyle suret-i haktan görünerek, İslam'ı yıkmaktır. Eğer bunlar, bu çirkin emellerinde bir gün başarıya ulaşır ve Sünnet'i, yahut onun sözlü naklinden ibaret olan hadisi Müslümanlara unutturabilirlerse, *"Kur'an'da, günün beş vaktinde, tozlu topraklı, ayak kokulu, mikroplu halı ve kilimelere alın koyup yüz sürerek ibadet etmek diye bir şey yoktur. Kur'an'da zikredilen ibadet sadece Cuma ibadetidir ve bu ibadetin de nasıl yapılacağı açıklanmamıştır. Yahudilik ve Hıristiyanlık Muhammed dininden önce gelmiştir ve onların da hak Peygamberler'i vardır. Onlar, nasıl ibadetlerini Cumartesi ve Pazar ayinleri olarak kilise ve havralarında masa veya sıralara oturarak yapıyorlarsa, Müslümanlar da Cuma günleri masalarda oturarak yapabilirler. İşte Kur'an İslam'ı budur."* diyerek dinin direği olan namazı ortadan kaldırmış ve İslam'ı da kilise dinine çevirmiş olurlar. Allah, asırlardan beri dinini zındıklara karşı nasıl korumuşsa, bu çağdaş zındıklara karşı da elbette koruyacaktır. Bizim bütün temennimiz, Müslümanların, kendilerini kalpleri Allah sevgisiyle dolu kimseler olarak gösterip tanıtan ve kokuşuk ağızlarından *Kur'an'a dayalı İslam*'dan başka söz çıkmayan bu zındıkları iyi tanımaları ve onlara kanmamalarıdır.

Gerçek olan şudur ki, Allah Teâlâ, kendi katında tek din olan İslam'ı tamamlamak için son Peygamber'i Muhammed (sas.)'i göndermiş ve ona, İslam'ın temelini teşkil eden bir de Kitap indirmiştir. Bu Kitap'ta açıklanması gereken hususların bir kısmını Allah kendisi açıklamış, bir kısmını da mücmel ve müphem bırakarak onların açıklanmasını Peygamber'ine bırakmıştır. İşte açıklanmadığı takdirde amel edilmesi mümkün olmayan ayetler, bu mücmel ve müphem bırakılan ayetlerdir. Filhakika Kur'an-ı Kerim'in hiçbir suresinde, bugün kıldığımız namaz şeklini, vaktini ve rikatlarının adedini, yahut verilmesi gereken zekatın hangi maldan ne miktar verileceğini, yahut Hac menasikinin şartlarını tayin ve tespit eden tek bir ayet bulmak mümkün değildir. Bununla beraber Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahih*, I. 155)'nin naklettiği *"Namazı benim kıldığım gibi kılınız."*, yahut Müslim (*Sahih*, II. 943)'in naklettiği *"Hac menasikini benden alınız."* hadislerinden de anlaşıldığı gibi, Rabbinin, açıklanmasını kendisine bıraktığı hususları açıklamış, yahut fiil olanlarını bizzat yaparak göstermiş ve Müslümanlara öğretmiştir. Bu bakımdan Hazreti Peygamber, vahyin gelmeye devam ettiği dönemde, teşrii kuvveti elinde bulunduran yegâne otorite olarak kabul edilmiştir. Kitap ve Sünnet ise, bu teşriin iki kaynağı olmuştur. Çünkü herhangi bir ihtilaf veya bir hadise, yahutta bir sual veya fetva talebiyle teşrii gerektiren bir şey zuhur etse, Allah Teâlâ, Peygamber'ine, hükmü bilinmek istenen mesele hakkında hüküm getiren bir veya birkaç ayet indirmiş, Hazreti Peygamber de

vahyedilen bu ayetleri uyulması gerekli (vacip) bir kanun olarak Müslümanlara tebliğ etmiştir. Eğer teşrii gerektiren bir hadise olmuş, fakat Allah Teâlâ bu hadise ile ilgili hükmü beyan edecek bir ayet vahyetmemişse, Hazreti Peygamber, bu hükmün bilinmesi için ictihadda bulunmuş ve bu ictihadın ona sağladığı netice ile hüküm vermiş, yahut sual veya istiftaya icabet etmiştir. İctihat eseri olarak ondan sadır olan bu hüküm veya cevap, İlahî vahye istinat eden diğer hükümler gibi, uyulması gereken bir kanun olmuştur.

Hazreti Peygamber'in, dinin çeşitli meselelerine taalluk eden ictihatları, çok defa İlahî ilhamın bir neticesidir. Bu bakımdan bunları, ittiba yönünden Kur'an ile sabit olmuş diğer ahkâmdan ayırt etmek mümkün değildir. Her ne kadar kaynağı İlahî ilham olmayan bazı söz ve ictihatlar da mevcut ise de, Hazreti Peygamber'in bunlardaki isabeti vahiy yolu ile teyit, bir beşer olması hasebiyle hataya düştüğü noktalar olmuş ise, bunlar da, yine vahiy yolu ile tashih edilmiştir. Müslim (*Sahih,* IV. 1835) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ben de bir beşerim. Size dininizden bir şey emrettiğim zaman onu alınız. Fakat reyimle size bir şey emredersem, biliniz ki, ben de bir beşerim.". Bedir Savaşı'nda esir edilen müşriklerin akibetleriyle ilgili olarak, Ebû Bekr ve Ömer İbnu'l-Hattab ile istişarede bulunan Hazreti Peygamber, kendi ictihadına istinaden esirlerden fidye almış, sonra da onları serbest bırakmıştı. Fakat bunu müteakip nazil olan bir ayet, Hazreti Peygamber'in ictihadında hata yaptığını ortaya koymuş olduğu gibi, bu hatayı da tashih etmiştir. Allah Teâlâ, Enfâl suresinin 67. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir Peygamber'in, yeryüzünde ağırlığını koymadıkça esirler alması doğru olmaz. Siz dünya malı istiyorsunuz. Allah ise, ahireti istiyor. Allah Aziz'dir, hikmet sahibidir".* Başka bir habere göre de, Hazreti Peygamber, mazeretleri bulunmadığı halde özür beyan ederek Tebuk gazvesine iştirak etmek istemeyen bazı münafıklara izin vermiş, onlar da sefere çıkmaktan kurtulmuşlardı. Ancak Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in mazeretleri bulunmamasına rağmen mazeret beyan ederek sefere çıkmaktan kaçan münafıkların durumunu incelemeden onlara izin vermesini hatalı bulmuş ve onu, ictihadındaki bu hatasından dolayı, Tövbe suresinin 43. ayetiyle uyarmıştır. Allah Teâlâ, bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah seni affetsin. Doğru söyleyenler sence belli olmadan ve yalancıları bilmeden onlara niçin izin verdin"?* Bu misaller, Hazreti Peygamber'in bütün içtihatlarında ve bu içtihatlar neticesi kendisinden sadır olan bütün fiil ve davranışlarında, Allah Teâlâ'nın kontrolü altında bulunduğunu gösterdiği gibi, ilham-ı İlahîden sadır olan içtihadlarıyla, ilham-ı İlahîye istinat etmeyen ictihatları arasında bir fark bulunmadığına da delalet ederler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Necm suresinin 3. ayetinde *"(Peygamber) hevadan konuşmaz; onun konuşması, kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir."* buyurmuş; Hazreti Peygamber de, Ebû Davud (*Sünen,* II. 505) tarafından nakledilen bir hadisinde "Kendisine Kitap'la birlikte, ittiba yönünden Kitap ayarında olan başka bir şeyin verildiğini" açıklamıştır ki, bunun da Sünnet'ten başka bir şey olması mümkün değildir.

İşte, Sünnet'in Kur'an yanındaki mevki ve derecesi böyle olduğu içindir ki, Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'inde, Resulüne itaatı kendisine itaatla birlikte zikretmiş ve bunu sık sık tekrarlamıştır: *"Allah'a ve Rasule itaat edin ki rahmet olunasınız.".* (Al-i İmran, 132). *"Kim Peygamber'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Her kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi olarak göndermedik".* (Nisa, 80). *"(Ey Muhammed! Onlara) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tabi olunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, Gafur'dur; Rahim'dir". (Ve yine) De ki: Allah'a ve Rasule itaat edin; eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah, kafirleri sevmez".* (Al-i İmran, 31-32). İşte Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu ve bunun gibi

Peygamber'e itaatı zorunlu kılan bir çok emri, Müslümanlar tarafından okunup dururken ve bu emirlerin manasında en ufak bir tereddüde bile düşülmemişken, Hazreti Peygamber'den görülüp işitilen herhangi bir Sünnet veya hadisin, lalettayin bir kimseden görülüp işitilen herhangi bir fiil veya sözle aynı değer ve derecede tutulmuş olması mümkün müdür? Hangi akıl sahibi bir mümin kişi, dini tebliğ ve tebyin etmekle görevlendirilmiş olan Hazreti Peygamber'in söz ve fiilleriyle diğer insanların söz ve fiilleri arasında hiçbir fark olmadığını iddia edebilir? Eğer aralarında bir farkın bulunduğu kabul edilecek olursa -ki mukayese etmek bile inançsızlık alametidir - bu takdirde, bellenip muhafaza edilmesi gereken söz ve fiillerin, Hazreti Peygamber'in söz ve fiilleri olduğunu anlamak hiçte güç değildir. İşte gerçek Müslümanlar, daha Hazreti Peygamber hayatta iken onun Sünnet ve hadislerinin Kur'an yanındaki bu değerini anlayarak onu titizlikle muhafaza etmeye çalışmışlar ve kendilerinden sonraki nesillere aynı titizlikle nakletmişlerdir. İslam'ı yıkmak için ortaya çıkan bazı zındıkların hadislere yalan karıştırma gayretleri de, değerli hadis alimlerinin sahih hadisleri tespit edip kitaplarda toplamaları sayesinde hiçbir netice vermemiştir. Gerçek böyle olunca, "Hadislerin, Kur'an İslam'ını anlamaya engel teşkil eden bir Emevi oyunu olduğu (!)" iddiası, şeyhleri Goldziher gibi müşteşrık olan muasır zındıkların İslam'ı yıkmaya matuf bilinen gayretlerinin bir tezahüründen başka bir şey olmadığı anlaşılır.

Bu açıklamanın ışığında tefsirini yazdığımız ayet-i kerimeye tekrar dönecek olursak, Allah Teâlâ, müminlere hitap ederek buyurmuştur ki: Ey müminler! Her konuda olduğu gibi, içki ve kumar konusunda da Allah'ın emir ve nehiylerine uyarak Allah'a itaat edin ve bu pisliklerden sakının. Keza Allah'ın Resulü Muhammed (sas.)'e de itaat edin. Hazreti Peygamber'in en yakın arkadaşları olan sahabileri kendinize hiç örnek edinmez misiniz? İşte onlardan biri olan Enes İbn Mâlik, Buhârî (*Sahih,* VI. 242) ve Müslim (*Sahih,* III. 1570)'in nahlettikleri bir haberinde şunları anlatmıştır: "Bir içki meclisinde, amcalarıma fazih denilen içkiler veriyor, onlara sakilik yapıyordum. Ben, yaşça onların en küçüğü idim. Bu sırada bir haberci geldi ve içkinin haram kılındığını haber verdi. Bunun üzerine orada bulunanlar, bana: Ey Enes! Kalk ve içki testilerini devir, dediler. Ben de testileri devirip içindeki içkileri döktüm.".

Allah'a ve Resulüne itaat etme yönünden insanların en hayırlısı olan bu sahabilerin, içki sofrasında, içkinin haram kılındığını haber aldıkları zaman, içkiden el çekip bütün içkilerini dökmeleri, bugünün Müslümanları tarafından örnek edinilecek bir davranış değil midir?

Buhârî (*Sahih,* VI. 242), Müslim (*Sahih,* III. 1585)ve diğer *Sünen* sahipleri tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber, baldan yapılmış şarabın hükmü kendisine sorulduğu zaman, "Sarhoşluk veren her şey haramdır." buyurmuştur. Müslim (*Sahih,* III. 1587)'in naklettiği başka bir hadisinde de "Sarhoşluk veren her şeyin hamr, her sarhoşluk veren şeyin de haram olduğunu, bu dünyada hamr içip de tövbe etmeden ölen kimseye, ahirette cennet şarabı verilmeyeceğini" söylemiştir.

Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahih,* VI. 241) ve Müslim (*Sahih,* I. 76) tarafından nakledilen başka bir hadisinde ise, içki içen kimsenin, iman yönünden bulunduğu durumu da açıklamış ve şöyle buyurmuştur: "Zani, zina ettiği sıra, mümin olduğu halde zina edemez. Hırsız, hırsızlık ettiği sıra, mümin olduğu halde hırsızlık edemez. İçki içen kimse de, içki içtiği sıra, mümin olduğu halde içki içemez.".

Bu hadisten anlaşıldığına göre, zani zina işlediği, hırsız hırsızlık ettiği, içki içen kimse de içki içtiği sıra, mümin olduğu halde bu fiilleri işleyemez. Bu fiilleri işleyememesinin tek bir sebebi vardır. O da kalbindeki imandır. Başka bir ifade ile, kalbinde imanı olan bir kimse, içki içmek için

eline içki bardağını alıp ağzına götürdüğü sırada, kalbindeki iman ona engel olur; o da bardağı atarak içki meclisinden uzaklaşır. Allah Teâlâ'nın içkiyle ilgili emirlerine ve Hazreti Peygamber'in yukarıda işaret ettiğimiz bu konudaki açıklamalarına rağmen, bir kimse içki içiyorsa, o zaman, kalbinde buna engel olacak bir imanın bulunmadığı anlaşılır ki, Hazreti Peygamber'in bu hadisindeki mefhûm-i muhalif işte budur. Yani imanı olan kimse içki içemez; fakat içiyorsa, imanı yok demektir. Hadisin zahiri manası böyle olmakla beraber, kastolunan mana, hadisle nefyolunan şeyin, imanın kendisi değil, fakat onun kemali olduğudur. Yani içki içen kimse kafir değildir; fakat ona mümin-i kamil de denmez.

İşte, Hazreti Peygamber'in içki hakkındaki açıklamalarına misal olarak zikrettiğimiz bu birkaç hadis, Müslümanların içki karşısında nasıl bir tavır takınmaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. O halde ey müminler, Kur'an'ın beyan ve tefsiri mâhiyetinde Hazreti Peygamber'den nakledilmiş olan bu hadislere göre amel edin ve böylece, Allah Teâlâ'nın Peygamber'e itaat etmeniz hususundaki emrine de uymuş olun. Zira Allah'a itaat, nasıl Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki emir ve nehiylerine itaat etmekle gerçekleşirse, Peygamber'e itaat da, onun Sünnet veya hadisine uymakla gerçekleşir. Peygamber'e itaat ise, Allah'a itaat demektir.

İslam'ı yıkmak ve onu kilise dinine çevirmek için, Sünnet'in *Kur'an İslamı*'nı anlamaya engel teşkil etsin diye ortaya atılmış bir Emevi oyunu olduğunu ileri sürecek kadar küfürlerini kalplerinde gizleyip katılaştırmış olan muasır zındıkların da sözlerine kanmayın ve onlara itibar etmeyin; zira onlara itibar etmek, sapık görüşlerini tasdik ve tervic etmek demektir ki, bunu yapan kimse, onların safında yer alır ve Allah katında sorumlu olur. Bütün bunları bilerek, aklınızı kullanıp düşünerek hem Allah'ın pislik olarak nitelendirdiği içkiden, hem de Allah ve Resulünün emirlerine muhalefet edip içtiğiniz takdirde, başınıza gelebilecek her çeşit dünyevi felaketlerden ve uhrevî azaptan sakının. Nitekim Allah Teâlâ Nûr suresinin 63. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"...Allah'ın emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden, yahut acı bir azaba uğramaktan sakınsınlar"*.

Yok eğer Allah ve Resulünün emirlerine uymaktan yüz çevirecek olursanız, şunu da bilin ki, artık Resulullah (sas.)'in yapabileceği başka bir şey yoktur. Çünkü o, tebliğini yağmış ve yüz çevirmekle başınıza gelebilecek dünyevi ve uhrevi her çeşit felaketi size haber vererek inzar görevini ifa etmiştir. Bundan sonrasını düşünmek, yüz çevirene, onun hesabını görmek de Allah'a ait olacaktır.Nitekim Allah Teâlâ Ra'**d** suresinin 40. ayetinde Resulüne hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"Onlara vaadettiklerimizin bir kısmını sana göstersek de, yahut seni öldürsek de, sana düşen, sadece tebliğ etmektir; hesap ise bize düşer."*.

Tefsirini yapmaya çalıştığımız bu üç ayetle içki ve kumar haram kılınmıştır. Ancak bu ayetlerde dikkati çeken bir husus vardır. O da, içki ve kumarın tahriminde kullanılan sert ve şiddetli ifade olup, diğer tahrim ayetlerinin hiçbirinde bu sertliği görmek mümkün değildir. Ayetlerde tahrim çeşitli yönlerden kuvvetlendirilmiştir:

1) İçki ve kumar, ayet-i kerimede *rics* (pislik) olarak nitelendirilmiştir. Bu kelime, bir şeyin kötülüğüne ve çirkinliğine delalet eden en ağır ve en sert kelimedir. Nitekim Allah Teâlâ, daha önce tefsir ettiğimiz bir ayetinde, tayyibatı helal, habaisi ise haram kıldığını bildirmişti. Tayyibat, iyi ve temiz olan, habais ise, pis ve kötü olan şeyler hakkında kullanılmıştır. *Rics* ve *habis*, haram kılınan şeyler hakkında aynı manada kullanılmış olmakla beraber, *rics*'in *habis* kelimesine nisbetle daha ağır bir manası vardır. Hazreti Peygamber de bir hadisinde, içkiyi *ummu'l-habais* (habaisin anası) olarak nitelendirmiştir. Nesâ'î (*Sünen*, VII. 315) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "İçkiden sakının; zira o, habaisin anasıdır.".

2) İçki ve kumar, ayet-i kerimede, şirk âmâlinden olan *ensab* (dikili taşlar) ve *ezlam* (fal okları) ile birarada zikredilmiş ve şirkin tabii bir neticesi olarak aralarında belirli bir yakınlık tesis olunmuştur. Buna göre, içki içen kimse ile, dikili taşlar üzerine kurban keserek Allah'a şirk koşan kimse arasında belirli bir yakınlık ve benzerlik var demektir.

3) İçki ve kumar, ayet-i kerimede şeytan işi olarak nitrelendirilmiştir. Bütün kötülüklerin kaynağı şüphesiz şeytandır. İnsanlar arasına kin ve düşmanlık saldığı gibi, Allah ile kul arasına da girerek, onu Allah'ın zikrinden ve ibadetinden uzaklaştırır. Şeytanın insanlara yapmak istediği bu kötülükleri içki ve kumarla daha kolay bir şekilde gerçekleştirdiği, hiçbir surette inkâr edilemez.

4) Bütün bunlara ilaveten, ayet-i kerimede, içki ve kumardan sakınma, kurtuluşa ermenin ve başarıya ulaşmanın başlıca yolu olarak gösterilmiştir.

[93] İman edenler ve salih amellerde bulunanlar, sakınıp iman ettikleri ve iyi amellerde bulundukları, sonra tekrar sakınıp iman ettikleri, sonra yine sakınıp işlerini güzel yaptıkları takdirde, (haram kılınan şeylerden, haram kılınmadan önce) taddıklarından dolayı, üzerlerine bir günah yoktur. Allah, işlerini güzel yapanları sever.

93 İçki ve kumarın, önce sert ve şiddetli bir ifadeyle şeytan işi birer pislik olarak nitelendirilmesi ve müminlere onlardan uzak durmalarının emredilmesi, sonra da sebep olarak bunların insanlar arasına kin ve düşmanlık soktuklarının ve onları Allah'ın zikrinden ve ibadetinden alıkoyduklarının açıklanması, tabii olarak Müslümanların zihinlerinde bazı istifhamların belirmesine yol açmış, Bedir ve Uhud Savaşları'na katılıp da kursaklarında içki ve kumar geliri kalıntısı olduğu halde şehit düşen askerlerin durumlarını münakaşa etmeye başlamışlardı. Zira daha önce de açıkladığımız gibi, yukarıdaki ayetler nazil olmazdan önce, her ne kadar içkiyi tahdit eden bazı ayetler bulunsa bile, onu haram kılan bir ayet henüz indirilmemiş olduğu için, az da olsa, bazı Müslümanlar içiyorlar ve hiç kimse de bundan dolayı onları kınamıyordu. Bu sebeple Müslümanlar, Bedir ve Uhud Savaşı'na çağrıldıkları zaman içlerinde belki içki sofrasından henüz kalkmış olanlar bile vardı. İşte durum böyle iken bazı Müslümanların onun pislik olarak nitelendirilmesi üzerine "Fulancanın karnında da o pislikten varken Uhud Savaşı'na katıldı ve orada öldürüldü. Şimdi onun durumu nasıl olacak?" demiş olmaları çok tabiidir. Nitekim Buhârî (*Sahih*, V. 190) ve Müslim (*Sahih*, III. 1570) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Enes İbn Mâlik şunları anlatmıştır: İçkinin haram kılındığı gün ben, Ebû Talha'nın evinde bir içki meclisinde sakilik yapıyordum. O günkü içkileri de, hurma koruğu ve hurmadan yapılmış, *fadih* denilen içkiden ibaretti. Bu sırada bir münadinin nida ettiği duyuldu. Ebû Talha bana "Çık bak bakalım, ne diyor?" dedi. Çıktım; bu münadi "Haberiniz olsun ki içki haram kılınmıştır." diye nida ediyordu. Medine sokaklarında su gibi içki akmaya başladı. Ebû Talha da bana: "Çık ve içkileri dök." dedi. Ben de hepsini döktüm. İşte bundan sonra bazı kimseler, "(Uhud günü) fulan ve fulan mücahidler, karınlarında içki olduğu halde öldürüldüler. (Bunlar ne olacak?) dediler. (haberi nakleden ravi burada tereddüt etmiş ve bu son sözün Enes'in hadisinden olup olmadığını bilmiyorum, demiştir.). Bundan sonra da Allah Teâlâ şu ayeti indirmiştir: *"İman edenler ve salih amellerde bulunanlar, sakınıp iman ettikleri ve iyi amellerde bulundukları, sonra tekrar sakınıp iman ettikleri, sonra yine sakınıp işlerini güzel yaptıkları takdirde, (haram kılınan şeylerden, haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı, üzerlerine bir günah yoktur. Allah, işlerini güzel yapanları sever."*.

Bu haberden de anlaşıldığı gibi, Müslümanların, içki ve kumar haram kılınmazdan önce, iç-

ki içip kumar oynayanların durumlarını, onların haram kılınmasından sonra merak edip aralarında konuşmuş olmaları, sonra da bu ayet-i kerimenin indirilmiş olması çok tabiidir. Zira bu, Allah Teâlâ'nın adaletinin ve kullarına karşı olan şefkat ve merhametinin tabii bir neticesidir. Hiç şüphesiz Allah, haram kılmadığı bir fiilin işlenmesinden dolayı kullarını sorumlu tutmaz ve onları cezalandırmaz. Sevgili kulları ise, eğer bir fiili işlemişlerse, onu, Rablerinin kendilerine haram kılmaması sebebiyle işlemişlerdir. Nitekim daha önce tefsirini yaptığımız 87. ayetinde, müminlere hitap ederek Allah'ın helal ettiği güzel ve temiz şeyleri kendilerine haram kılmamalarını emretmiş, böyle yapıp haddi aşanları da muaheze etmiştir. İçki ve kumar, şüphesiz, güzel ve temiz şeylerden değildir. Daha önce nazil olan ayetlerde de, özellikle içkinin faydasından çok zararının bulunduğuna işaretle, sarhoş iken namaza yaklaşılmaması emredilmiştir. Bununla beraber içkinin haram olduğu ve ondan uzak durulması gerektiği hususunda da henüz bir ayet indirilmemiştir. İşte bu durumda, bazı Müslümanların aşırıya kaçmadan içmelerinde elbette bir vebal yoktu. İçki haram kılınmazdan önce içen ve içkili oldukları halde ölen kimselerin durumlarında da tereddüdü gerektirecek hiçbir husus yoktu. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 351)'in naklettiği bir hadisinde de gördüğümüz gibi Hazreti Peygamber: "Ya Resulullah! Birtakım kimseler, Allah yolunda öldürülüyorlar, yahut yataklarında ölüyorlar; oysa bunlar içki içiyor ve kumar gelirlerinden yiyorlardı?" diye sordukları zaman, onlara: "Eğer onlara da size haram kılındığı gibi haram kılınmış olsaydı, onlar da bunları terkederlerdi." cevabını vermiştir. Bu hadisin de delalet ettiği gibi, bir fiil ne kadar kötü ve çirkin olursa olsun, o haram kılınmazdan önce onu işleyenlerin üzerlerine herhangi bir vebal yoktur. Haram kılındıktan sonra onu işlemeye devam etmek ise, Allah'a karşı gelmekten başka bir mana taşımaz.

Allah, bütün Müslümanları, Allah'a ve Resulüne itaat eden, onların emir ve nehiylerini sadakatle uygulayan salih kullarından eylesin. Amin.

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيْكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهٗ
بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٩٤﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ
وَمَنْ قَتَلَهٗ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ
اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِيْنَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوْقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ۗ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ۗ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ
اللّٰهُ مِنْهُ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُوانْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهٗ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ
عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٩٦﴾

94 Ey iman edenler! Allah, görmeden kendisinden korkanları göstermek için, elinizin, yahut mızrağınızın erişebileceği bir avla sizi denemektedir. Kim bundan sonra haddi aşarsa, onun için elim bir azap vardır.

95 Ey iman edenler! (Hac veya Umre için) ihramlı iken av (hayvanı) öldürmeyin. İçinizden kim kasden onu öldürürse, yaptığı işin vebalini tatması için, öldürdüğü hayvanın dengi ona cezadır ki, Kâbe'ye ulaşacak bir kurban olmak üzere buna yine içinizden iki adil kişi hükme-

der; yahut (ceza olmak üzere) bir keffarettir ki, ya o nisbette fakirleri doyurmak, yahut onun dengi oruç tutmaktır. Allah, geçmiş (günahlar)ı bağışlamıştır. Fakat kim de bu suçu tekrar işlerse, Allah, ondan intikamını alır. Allah, daima galiptir; intikam sahibidir.

[96] Gerek kendinize ve gerekse yolcuya fayda olmak üzere, deniz avı ve onun yenmesi size helal kılınmıştır. Kara avı ise, ihramda bulunduğunuz sürece haram kılınmıştır. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde müminlere hitapla, Allah'ın helal kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendi nefislerine haram kılarak haddi aşmamalarını ve özellikle bunlardan uzak kalabilmek için kendilerini yemin ile bağlamamalarını ve bu temiz rızıklardan gönül rahatlığı ile yemelerini emrettikten, ancak içki ve kumar geliri gibi şeytan işi birer pislik olan ve insanlar arasına kin ve düşmanlık sokan, kulları da Allah'ın zikrinden ve ibadetinden uzaklaştıran şeyleri de yiyip içmekten kesinlikle menettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, yine yiyeceklerle ilgili olarak, av hayvanlarını bahis konusu etmiş ve deniz hayvanları dışında, bu hayvanların, Hac veya Umre için ihrama girildiği zamanlarda avlanıp yenilmesini haram kılmış, bu harama uymayanların üzerlerine vacip olan ceza veya keffareti beyan etmiştir. Bazı müfessirlerin işaret ettiklerine göre, av hayvanlarıyla ilgili bu ayetler, Müslümanların Hudeybiye'de Umre'ye niyet edip ihrama girdikleri sıralarda nazil olmuştur. Onlar ihramda iken, Allah Teâlâ yakınlarına o kadar çok av hayvanı göndermiştir ki, daha önce böylesini hiç görmemişlerdi. Gerek okla ve gerekse mızrakla bu hayvanları kolayca avlarlar ve hatta elleriyle bile onları yakalayabilirlerdi. Ne var ki Allah Teâlâ, onları denemek için bu hayvanları göndermiş, sonra da onların avlanmasını menetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[94] Ey iman edenler! Allah, görmeden kendisinden korkanları göstermek için, elinizin, yahut mızrağınızın erişebileceği bir avla sizi denemektedir. Kim bundan sonra haddi aşarsa, onun için elim bir azap vardır.

94 Bundan önceki ayetlerle Müslümanlara, içki ve kumarın şeytan işi birer pislik olduğu ve şeytanın bunlarla insanlar arasına kin ve düşmanlık soktuğu, ayrıca onları, Allah'ın zikrinden ve ibadetinden uzaklaştırdığı hatırlatılıp artık bu pislikleri terketmeleri gerektiği söylendiği zaman, büyük bir iman gösterisi ile bunlardan vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Şurası bir gerçektir ki, müminler, içkinin ve kumarın zikredilen bu zararlarını kendi nefislerinde de denemişler, onlarda hiçbir hayır olmadığını, kendi akıl ve izanlarıyla görüp anlamışlar ve onları terketmede de hiçbir güçlük çekmemişlerdir. Ancak içki ve kumarın terkinde rol oynayan en büyük etken, bunların insan üzerindeki mezkur zararları mıdır, yoksa Allah'ın, onların terkedilmesi hususundaki açık ve kesin emri midir? Böyle bir sorunun, ister istemez, insanlardan sadır olan bazı fiil ve davranışların sebeplerini araştırmaya sevketmesi çok tabiidir ve hatta her insanın, bu soruyu kendisine yöneltmesinde büyük faydalar bulunduğunda da hiç şüphe yoktur. Zira bir fiilin işlenmesi, ortaya koyduğumuz bu sorudan da anlaşıldığı gibi, genellikle iki sebebe dayanır: Ya onu Allah emrettiği için bu emre uyularak işlenir; yahutta o fiilin işlenmesinde insan için fayda yahut zarar bulunduğu için, ondan faydalanmak veya zararından korunmak için işlenir. Ancak burada şunu hatırdan çıkarmamak gerekir ki, insan için zararı olan hiçbir fiilin işlenmesi, Allah tarafından emredilmemiştir. Bu iki sebepten birincisi, yani fiilin Allah'ın emri olması dolayısıyla işlenmesi, insana Allah'ın rızasıyle birlikte bol sevab kazandırır. İkincisi ise, insanı, o fiilin işlenmesi halinde ortaya çıkacak zararından korur, yahut faydası varsa, ondan faydalanmasını sağlar; fakat ona, Allah'ın rızasını ve sevabını

kazandırmaz. Aksine, zararını azalttığına inandığı takdirde, o fiili işleyerek Allah'a karşı gelip günaha girmesine bile sebep olur. Bundan dolayıdır ki, Hazreti Peygamber Buhârî (*Sahih,* I. 20) ve Müslim (*Sahih,* III. 1515)'in naklettikleri meşhur bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Ameller niyetlere göre hesap edilir ve her kişi için yalnız niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti Allah'a ve Resulüne müteveccih ise, hicreti Allah'a ve Resulünedir. Fakat kimin hicreti, kavuşmak istediği bir dünya nimetine veya evlenmek istediği bir kadına müteveccih ise, onun hicreti de, hicret ettiği şeyedir."*.

Zikrettiğimiz bu hadis-i şerifin delalet ettiği mana yönünden azametiyle ilgili olarak hadis imamlarından nakledilen haberler tevatür derecesine ulaşmıştır. Buhârî'nin ifadesine göre, Hazreti Peygamber'in hadisleri arasında, çeşitli meseleleri içine alması yönünden bundan daha şümullü, insanlara sağladığı fayda yönünden bundan daha zengin bir başka hadis yoktur. Bu sebepledir ki pek çok İslam uleması, bu hadisin, İslam'ın üçte birine muadil olduğunu söylemiştir. Kasta mebni fiillerle, kasıtsız işlenen fiillerin değerlendirilmesi yönünden bugünkü Ceza Hukuku'nun da önemli unsurlarından birini teşkil eden niyet, Hazreti Peygamber'in bu hadisinde en veciz ifadesini bulmuştur.

Filhakika, yasaklanmış olan fiillerden sakınmada ve emrolunan fiilleri işlemede niyetin ölçü olduğu, hiçbir surette inkâr edilemez. Yukarıda tefsir ettiğimiz ayetlerinde Allah Teâlâ, sarhoş edici bütün içkileri haram kılmıştır. Buna göre insan, ya Allah'ın nehyi dolayısıyla içkiden sakınır ve bu sakınmada Allah'a yakın olma niyeti taşır; yahutta içkiye karşı alerjisi vardır; içtiği zaman rahatsızlık hisseder ve içmekten vazgeçer; yani içkiyi, kendisine zararı dokunduğu için terkeder. yahutta parası yoktur ve bulup alamadığı için içmez ve "Ben içki içmem." der. Bu, tıpkı gönlünü eğlendirecek kadın bulamadığı için namuslu geçinen erkeklerin misalidir. Araplar, bu gibileri hakkında, *ismetuhu enla yecid* tekerlemesini kullanırlar ve bununla, "O'nun ismeti, yani temizliği, saflığı ve günahsızlığı, bulamamaktandır." demek isterler.

Birinci şıkta, Allah'a yakın olmak niyetiyle günahtan sakınan kimse, bu niyetine göre sevap kazandığı halde, diğerleri, bu sevabtan mahrum kalırlar. Ne var ki, nehyolunan fiilleri işlemedikleri müddetçe de, Allah'ın ikabından korunmuş olurlar.

İşte Allah Teâlâ, müminlerin, açıklamaya çalıştığımız bu gerçeği anlayıp öğrenmelerini sağlamak maksadıyla, içkiyi yasaklayan ayetlerinden sonra, av hayvanlarıyla ilgili bir başka yasağını vazetmiş ve bununla da, gıyabında Allah'tan korkan müminleri belirlemeyi murat ettiğini açık bir şekilde belirtmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey müminler! Size, içki ve kumar gibi şeytan işi birer pislik olan şeyler, aranıza kin ve düşmanlık sokması ve sizi Allah'ın zikrinden ve ibadetinden alıkoyması dolayısıyla haram kılınmış ve bundan böyle onlardan uzak durmanız emredilmiştir. Haram kılınmazdan önce bunlar, çoğunuzun yapageldiği işlerdendi. Az veya çok içiyor, zaman zaman da kumar gelirlerinden faydalanıyor, yahut kaybetmenin acısını yaşıyordunuz. Bu itibarla, gerek içkinin ve gerekse kumarın size faydadan çok zarar verdiğini önceden görüp anlamış oldunuz. İşte şimdi bunlar haram kılınıp onlara bir daha yaklaşmamanız size emredildi ve siz de onlardan el çektiniz. Ancak Allah'ın haram kıldığı bu pisliklerden el çekmeniz ve onları tamamıyla terketmeniz, Allah'ın emrine uyup O'nun rızasını kazanmak ve ahirette iyi bir derece elde etmek için midir, yoksa Allah'ın emrini fırsat telakki ederek daha önceden zararlarını bildiğiniz bu pisliklerden kurtulmak için midir? İşte Allah, yaptığınız bir işi, sırf Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle mi, yoksa başka sebepler dolayısıyla mı yaptığınızı size göstermek için sizi av hayvanlarıyla denemeyi murat etmiş ve ihramlı iken avlanmayı size haram kılmıştır. Öyle av hayvanları ki, aralarında bazı vahşi olanları bulunsa bi-

le, çoğu, etine doyum olmayan ve görenlerin canını çeken hayvanlardır. İşte Allah, bunları size bir mızrak boyu, Hatta elinizi uzatsanız yakalayabileceğiniz kadar yaklaştırmış ve sizin istek ve iradenize bırakmıştır. İçki ve kumarı, zararlarını bildiğiniz için kolayca terkedebilir ve sonra da "Allah terketmemi emretti; ben de bu emre uyarak terkettim." diyerek insanlara karşı mürailik edebilirsiniz. Fakat yanınıza kadar sokulmuş av hayvanları, etleri de haram kılınmamışken, sırf Hac veya Umre'ye niyet ettiğiniz için ihrama bürünmüş olduğunuz halde, bu hayvanlardan nasıl yüz çevireceksiniz? Hiç kimsenin görmediği bir anda, bunlardan birini veya ikisini yakalayıp nefsinizi mi tatmin edeceksiniz; yoksa hiç kimse görmese bile, Allah'ın sizi gördüğüne ve ne yaptığınızı bildiğine itikatla "Ben Allah'tan korkarım; ihramlı iken bana avlanmayı haram kıldı." diyerek o hayvanlardan yüz mü çevireceksiniz? İşte Allah, kendisini görmeyen, fakat O'nun kendilerini gördüğüne yürekten inanarak korkan kullarını, diğerlerinden ayırt etmek ve bunu onlara da göstermek için bu şekilde imtihan eder. Binaenaleyh bu imtihanda hüsrana uğramamak için Allah'ın emir ve nehiylerine karşı gelip haddi aşmayın. Kim, "Nasıl olsa kimse görmüyor; şu küçücük kuşu yakalayıp yeyivereyim." diyerek haddi aşacak olursa, kendisini, ahirette karşılaşabileceği acı bir azaba hazırlasın. Av hayvanının büyük veya küçük olması, elbette bu azabın derecesini değiştirmez; çünkü avladığı hayvan, büyük de olsa küçük de olsa, her iki halde de haddi aşarak Allah'ın emrine karşı gelmiştir. Bu, tıpkı biri bir fincan, diğeri de bir testi içki içen iki kişinin durumu gibidir ki, bir fincan içen kimse, az içtiğini ileri sürerek kendisini temize çıkaramaz; çünkü pislik, az içilse de çok içilse de yine pisliktir; yapılan iş ise, Allah'a karşı gelmekten başka bir mana ifade etmez. O halde:

[95] Ey iman edenler! (Hac veya Umre için) ihramlı iken av (hayvanı) öldürmeyin. İçinizden kim kasten onu öldürürse, yaptığı işin vebalini tatması için, öldürdüğü hayvanın dengi ona cezadır ki, Kâbe'ye ulaşacak bir kurban olmak üzere, buna yine içinizden iki adil kişi hükmeder; yahut (ceza olmak üzere) bir kefarettir ki, ya o nisbette fakirleri doyurmak, yahut onun dengi oruç tutmaktır. Allah, geçmiş (günahlar)ı bağışlamıştır. Fakat kim de bu suçu tekrar işlerse, Allah, ondan intikamını alır. Allah, daima galiptir; intikam sahibidir.

95 Allah Teâlâ, bir evvelki ayetinde, Hac veya Umre niyetiyle ihrama girmiş müminlere bir mızrak boyu, yahut el ile erişilebilecek kadar yaklaşmış olan av hayvanlarını avlayıp avlamamak hususundaki davranışlarıyla onları sınamayı murat etmiş, bunu da peşinen belirterek haddi aşmamak hususunda onlara ikazda bulunmuştur. Allah'ın emrine muhalefet ederek haddi aşanları da en büyük azap ile tehdit ettikten sonra, bu ayetinde, ihramlı iken av hayvanı öldürmeyi kesinlikle yasaklamış, öldürülmesi halinde ise, öldüren üzerine uygulanması gereken cezaları açıklamıştır. Bu cezaların neler olduğuna işaret etmeden önce, şu hususu belirtmek gerekir ki, av hayvanı denildiği zaman, genellikle eti yenen hayvanlar kastedilmiş, eti yenmeyen vahşi hayvanlar ise, bu hükmün dışında tutulmuştur. Buna göre, ayet-i kerimeyle ihramlıya haram kılınan av hayvanı, eti yenen hayvanlardır. Eti yenmeyen vahşi hayvanların öldürülmesinde hiçbir vebal yoktur. Nitekim Buhârî (*Sahih*, II. 212), Müslim (*Sahih*, II. 856-859) ve *Sünen* sahiplerinin Abdullah İbn Ömer'den naklettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre Hazreti Peygamber, beş çeşit hayvanın harem dahilinde ve ihramlı iken öldürülmesinde bir vebal bulunmadığını beyan etmiştir. Bu hayvanlar şunlardır: Akrep, fare, karga, çaylak ve saldırgan köpek. Bazı mezhep imamları, bu hayvanlara, kurt, aslan, kaplan gibi diğer yırtıcı hayvanları da katmışlardır. Zira bunların zararı ve tehlikesi, saldırgan köpekten daha büyüktür.

Eti yenebilen diğer hayvanların, ihramlı iken kasıtlı olarak öldürülmesi ise, bu ayet-i kerimeyle haram kılınmıştır. Her kim böyle bir hayvanı öldürürse, Allah'ın bu açık ve kesin emrine muhalefet etmiş olur ki, bunun da, ayet-i kerimeyle belirlenen muhtelif cezaları vardır. Bu cezaların başında, öldürülen hayvanın değerinde bir kurban alınıp Harem'de kesilmesi gelir. Ancak ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, öldürülen hayvanla eşdeğerde olan kurbanlığın, adil iki bilirkişi marifetiyle tespit edilmesi gerekir.

Av hayvanının kasıtlı olarak öldürülmesinden maksat, bilerek Allah'ın emrine muhalefet etmektir ki büyük günah sayılır. Böyle bir günah, şüphesiz, öldürülen hayvan değerinde bir kurban kesmekle geçiştirilemez. Bu, onun ancak dünyevi cezasıdır. Ahirette göreceği ceza ise, ayrı bir cezadır ve bunu da Allah takdir edecektir.

Hata ile, veya ihramda olduğunu unutarak av hayvanını öldürmek ise, insanı, o değerde olan kurbanı ceza olarak kesmekten kurtarmaz. Başka bir ifadeyle, dünyevi cezasını çeker; fakat yaptığı iş günah sayılmadığı için uhrevi cezası yoktur.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Harem'de bir hayvan öldürmek vebali gerektirdiği gibi, Harem'de öldürülmüş bir hayvan etinden yemek de, o hayvanın ölü hayvan hükmünde olması dolayısıyla haramdır. Bununla beraber Harem dışında avlanmış bir hayvan etinin ihramlı iken yenmesinde bir vebal yoktur. Ancak harem dışında, ihramda olmayan bir kimsenin ihramlı kimse adına veya onun izni, yahut yardımıyla öldürmüş olduğu av hayvanından ihramlı kimsenin yemesi yine haram sayılır.

Eğer öldürülen av hayvanı değerinde bir kurbanlık bulunamazsa, bu takdirde keffaret olarak fakirlere yiyecek dağıtılır; yahutta bunun değerinde oruç tutulur. İhramlı iken bilerek veya bilmiyerek av hayvanı öldüren kimse tarafından ödenmesi gereken bu cezaların, tertip üzere olması gerektiğini ileri sürenler olduğu gibi, kişinin muhayyer olduğunu ve bu üç çeşit cezadan hangisini isterse onu üstlenebileceğini söyleyenler de olmuştur. Ayet-i kerimenin zahiri de buna delalet eder; zira her bir ceza arasında yer alan *ev* (yahut) edatı muhayyerlik manasındadır.

İşte tayin edilen bu cezalar, Allah'ın emirlerine riayet etmeyenlerin, yahut bu emirler karşısında titizlik göstermeyenlerin tadmaları gereken dünyevi azabın bir çeşididir. Ahirette de, hiç şüphesiz, kasıdlı olarak yaptıkları bu işin cezasını ayrıca göreceklerdir. Ancak şu da var ki, her kim bu hükmün vaazından önce ihramlı iken av hayvanı öldürmüş ise, Allah, bu gibilerin geçmiş günahlarını bağışlamıştır. O'nun hiç bağışlamayacağı günah, av hayvanı öldürmenin yasaklanmasından sonra, bu yasağa uymamaları ve ihramlı iken hayvan öldürerek günah üzerinde ısrar etmeleridir. Allah, işte bu gibilerden intikamını mutlaka alacaktır. Zira O, emir ve nehiylerine itibar etmeyenlere ve hiç yokmuş gibi onları hesaba katmayanlara karşı intikam sahibidir. O'nun Aziz olması, güç sahibi olması bunu gerektirir. Hiç kimse, O'na meydan okuyamaz, veya kendisini böyle bir havaya kaptıramaz.

[96] Gerek kendinize ve gerekse yolcuya fayda olmak üzere, deniz avı ve onun yenmesi size helal kılınmıştır. Kara avı ise, ihramda bulunduğunuz sürece haram kılınmıştır. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

96 Allah Teâlâ, Hac veya Umre niyetiyle ihrama bürünmüş olanlara eti yenen kara hayvanlarının avlanmasını haram kıldıktan ve bu harama riayet etmeyip hayvan öldürenlerin haddi aşmış ve büyük bir vebal altına girmiş olacaklarını bildirerek bunlar üzerine uygulanacak dünyevi cezaları açıkladıktan sonra, deniz avlarıyla ilgili hükmüne işaret etmiş ve bunların, gerek mukim olanlar için ve gerekse yolcular veya misafirler için avlanmasında ve yenmesinde herhangi bir vebal bulunmadığını bildirmiştir. Ayet-i kerimedeki hitap, önceki ayetlerde de olduğu gibi, Hac veya Umre niyetiyle ihrama girmiş olanlaradır. Buna göre, ihramda olan-

lara kara av hayvanlarının öldürülmesi haram kılınmış olmakla beraber, deniz hayvanlarını avlamak ve etlerini yemek helaldir.

İhramlı veya ihramsız, deniz hayvanlarının avlanması ve yenilmesi helal kılınmakla beraber, denizde kendi kendine ölmüş, veya karaya ölü olarak vurmuş bir deniz hayvanının yenilip yenilmeyeceği hususunda bazı görüş ayrılıkları çıkmıştır. İmam Ebû Hanife, bu surenin *"Size, ölü hayvan eti haram kılındı."* mealindeki 3. ayetine istinaden, denizde veya deniz kenarında ölü olarak bulunmuş deniz hayvanlarının leş olduklarını ileri sürerek bunların yenilmeyeceği görüşünü benimsemiş, İmam Mâlik, İmam Şafi'î ve İmam Ahmed İbn Hanbel ise, Hazreti Peygamber'den sahih olarak rivayet olunan hadislere istinaden, ölü deniz hayvanının yenebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ebû Davud (*Sünen,* I. 19), Tirmizî (*Sünen,* I. 101), Nesâ'î (*Sünen*, I. 176), İbn Mâce (*Sünen,* I. 154) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 237) tarafından Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, bir adam Hazreti Peygamber'e gelerek: "Ya Rasulallah! Biz deniz yolculuğuna çıkıyoruz ve yanımızda da içmek için çok az su bulunduruyoruz. Bu su ile abdest alacak olsak, susuz kalırız. Deniz suyundan abdest alabilir miyiz?" diye sormuş, Hazreti Peygamber de ona şu cevabı vermiştir: "Deniz suyu temizdir; ölüsü de helaldir.".

Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 97) ve İbn Mâce (*Sünen,* II. 292)'nin Abdullah İbn Ömer'den naklettikleri ve cumhurun da delil olarak kullandığı bir başka hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bize iki çeşit ölü, iki çeşit de kan helal kılındı. Ölüler, balık ve çekirge, kanlar da, ciğer ve dalaktır.".

Buhârî (*Sahih,* III. 109), Müslim (*Sahih,* III. 1535) ve Mâlik (*Muvattâ,* II. 930) tarafından Câbir'den rivayet edilen bir hadisten anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber, Kureyş kervanını gözetlemek üzere sahil yönüne üçyüz kişilik bir seriyye çıkarmış, bu seriyyenin başına da Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'ı emir tayin etmişti. Bir süre yol aldıktan sonra azıklarının tükenmeye başladığını anlayan Ebû Ubeyde, seriyyenin bütün azıklarını toplamış ve onları azar azar dağıtmaya başlamıştır. Bir süre sonra o da tükenince orduda açlık tehlikesi başgöstermiştir. İşte o sırada bir denize ulaşmışlar ve sahilde, o zamana kadar hiç görmedikleri tepe büyüklüğünde bir balıkla karşılaşmışlardır. Orada kaldıkları on sekiz gün boyunca o balıktan yedikleri gibi, dönüş yolculuğunda da ondan faydalanmışlardır. Medine'ye vardıkları zaman hadiseyi Hazreti Peygamber'e anlatmışlar, o da, balığın, Allah'ın onlar için çıkardığı bir rızık olduğunu söylemiş ve kendisinin de o balıktan tatmak istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine getirdikleri balık etinden vermişler, Hazreti Peygamber de onu yemiştir.

Naklettiğimiz bu hadisler, denizden çıkan balıkların, avlanarak değil; fakat ölü olarak çıktıklarına ve bu şekilde yendiklerine delalet eder. Ancak denizde ölen veya karaya ölü olarak vuran balıkların uzun süre kalmaları halinde bozulup kokuşabileceklerini ve bu durumda iken yenmelerinin de mümkün olmayacağını unutmamak gerekir. Bunun ise, yalnız balıklar için değil, her çeşit yiyecek için geçerli olan bir sakınca olduğuna şüphe yoktur.

İşte, ey müminler, gerek içki kumar, dikili taşlar ve fal okları olsun ve gerekse av hayvanları olsun, Allah Teâlâ'nın yukarıdan beri zikredilen emir ve nehiylerine uymak ve Allah'a itaat etmek hususunda, O'nun azabından korkarak titizlik gösterin; O'nun emir ve nehiylerini kulak ardı edip hiç yokmuş gibi davranmayın. Bir gün, davranışlarınızın hesabını vermek üzere O'nun huzurunda mutlaka toplanacağınızı da aklınızdan hiç çıkarmayın. Zaten bunu aklınızdan çıkarmadığınız takdirde, O'nun emir ve nehiylerine karşı gelebilmenin de akıllı bir insan işi olmadığını bilin. Allah, bütün Müslümanları, kendisinden korkan ve bütün emir ve nehiylerini titizlikle uygulayan halis kullarından eylesin. Amin.

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

[97] Allah, Kâbe'yi, o Beyt-i Haram'ı, haram ayı, kurbanı ve (kurbanlardaki) gerdanlıkları, insanlar (ın din ve dünya işleri) için bir nizam kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi hakkıyla bilici olduğunu sizin de bilmeniz içindir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetinde, ihramlı olan kimseleri, av hayvanlarını avlayıp etlerini yemekten menettikten ve böylece Kâbe'nin veya Beyt-i Haram'ın bulunduğu yerleri, hayvanlar için öldürülmekten ve hatta rahatsız edilmekten bile emin olacakları bir yer kıldıktan sonra, bu ayetinde de, bu mukaddes ve mübarek yerlerin, yalnız hayvanlar için değil, fakat insanlar için de güven duyacakları, hem dünya hayatı hem de ahiret hayatı için her türlü iyiliğin ve mutluluğun husûlüne sebep olacak bir yer kıldığını beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[97] Allah, Kâbe'yi, o Beyt-i Haram'ı, haram ayı, kurbanı ve (kurbanlardaki) gerdanlıkları, insanlar (ın din ve dünya işleri) için bir nizam kıldı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi hakkıyla bilici olduğunu sizin de bilmeniz içindir.

97 Ey müminler! Şunu iyice bilmelisiniz ki, Allah, Beyt-i Haram olan Kâbe'yi, gerek civarında ikamet eden ve gerekse Hac veya Umre için oraya gelen insanlara, işlerini rahat ve güven içinde yapıp dünya ve ahiret için menfaatlenebilecekleri bir yer kılmıştır. Aslına bakacak olursanız, Kâbe'nin bulunduğu Mekke ve civarı, ne ziraata elverişli bir yer ve ne de halkını geçindirebilecek geliri olan bir belde idi. Bununla beraber Allah, kulu ve halili İbrahim'in (as) duası ile orasını, insanların kalplerini ziyaret ateşiyle dolduran bereketli, mübarek ve mukaddes bir belde haline getirmiştir. İbrahim suresinin 37. ayetinde de açıklandığı gibi, İbrahim (as), karısı Hacer'i ve oğlu İsmail'i Mekke vadisine getirip bıraktığı zaman, Rabbine şöyle dua etmişti: *"Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim. İnsanlara, onlara sevgiyle meyleden bir kalp ver; onları, şükretsinler diye çeşitli meyvelerle rızıklandır."*. Allah, sevgili kulu ve halili İbrahim'in (as) bu duasını geri çevirmemiş, eşini ve oğlunu bırakıp gittiği bu ıssız vadiyi, o günden itibaren insanların, Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nun katında derecelerini yükseltmek için ahiret azığı aramaya geldikleri bir belde yapmıştır. Keza bu belde, Kâbe sayesinde, hem orada devamlı oturan kimseler için, hem de başka ülkelerden gelen konuklar için, canlarından ve mallarından emin oldukları bir yer haline gelmiştir. O derecede ki, bir adam harem dahilinde babasının yahut oğlunun katili ile karşılaşsa, ona dokunamayacağı gibi, kendisi de en büyük cinayeti işlemiş olsa, orada kendisine dokunulmayacağından emin olur. Nitekim Allah Teâlâ, Al-i İmran suresinin 96-97. ayetlerinde Kâbe'yi tarif ederken şöyle buyurmuştur: *" Alemlere mahza feyz ve hidayet kaynağı olarak insanlar için ilk inşa edilen Beyt, şüphesiz Mekke'deki (Kâbe) dir. Orada apaçık alametler vardır: İbrahim'im makamı (bunlardan biridir). Kim oraya girerse (tecavüzden) emin olur. Oraya güçü yetip yol bulabilenlerin Beyt'i Haccetmeleri, Allah için insanlara borçtur. Kim bunu inkâr ederse, (bilsin ki) Allah, âlemlerden müstağnidir."*. Ankebût suresinin 67. ayetinde de Mekke'nin nasıl güvenli bir yer kılındığına işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Çevrelerindeki insanlar tutulup öldürülürken, Mekke'yi haram ve gü-*

venli bir yer kıldığımızı hiç görmüyorlar mı?..." Tefsir ettiğimiz bu surenin 2. ayetinde de şöyle buyurulmuştur: *"Ey iman edenler! Allah'ın (ibadetine delalet eden) alametlerine, haram aya, Allah'a hediye edilen kurbanlığa, (ona takılan) gerdanlığa, Rablerinden ticari bir kazanç ve rıza aramak maksadıyla Beyt-i Haram'a gelenlere saygısızlık etmeyin."*...

Allah Teâlâ, Kâbe'yi ve Kâbe'nin bulunduğu Mekke'yi, orada yaşayanların ve orayı ziyaret edenlerin kalkınmaları için bir vesile kıldığı gibi, Haram Ay'ı da bu insanların kalkınmalarına vesile kılmıştır. Haram, hürmeti ve kudsiyyeti olan şey demektir ki, Hazreti İbrahim tarafından inşa edilen Mescid bununla tavsif olunmuş ve ona Mescid-i Haram denilmiştir. Mescidin bu kudsiyyeti dolayısıyla, içinde sövüşmek, dövüşmek ve adam öldürmek haram sayılmıştır.

Haram ay, (eş-Şehru'l-Haram) da bu manada kullanılmış ve bu tabirle, hürmeti ve kudsiyyeti bulunması dolayısıyla, içinde savaş yapılması haram sayılan ay kastedilmiştir. Araplar arasında dört kamerî ay haram olarak bilinir ki, Tövbe suresinin 36. ayetinde buna işaret edilerek şöyle denilmiştir: *"Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına göre, ayların sayısı, Allah katında on ikidir. Bunlardan dördü haram (ay)lardır. Doğru nizam budur. O halde bu (haram) aylar içinde kendinize zulmetmeyin"*... İçerisinde savaşın haram sayıldığı aylar, Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep ayları olup ilk üçü, İslamiyetten önce, Araplar arasında Hac ayları olarak da tanınmıştı. Bu ayların haram aylardan sayılması ve içlerinde savaş yapılmaması sebebiyle, Irak ve Suriye gibi uzak ülkelerde yaşayan Arap kabileler, her türlü tehlikeden emin olarak Mekke'ye gelebiliyor, Haclarını ifa ettikten sonra, yine emniyet içinde ülkelerine dönebiliyorlardı. Haram ayların, Araplar arasında gerek dinî ve gerekse ictimai ve iktisadi değeri vardı. Bundan dolayı bu ayların hurmetine önem veriyorlar ve bu hurmetin ihlal edilmesine ve sükunetinin bozulmasına hiç rıza göstermiyorlardı. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetinde, Beyt-i Haram gibi haram ayı da insanların kalkınması için bir vesile kıldığını haber vermiştir. Zira Haram Ay dışındaki aylarda insanların birbirlerini öldürmeleri dolayısıyla hiç kimse canından ve malından emin olamazken, haram ayın girmesiyle bu korku ortadan kalkmış; insanlar, canlarından ve mallarından emin olarak işleriyle güçleriyle meşgul olmaya başlamışlardır. Ticaret kervanları yollara dökülmüş, alışveriş süratlenmiş ve herkes, bir sene boyunca yiyeceğini ve giyeceğini hazırlayarak seneye endişesiz girmeyi düşünmüştür

Allah Teâlâ, ayetinde, Kâbe'nin ziyareti dolayısıyla kesilen kurbanları da, insanların kalkınmasına bir vesile kılmıştır. Nasıl bir vesile olmasın ki, fakirlikleri dolayısıyla hiç et yüzü görmeyen pek çok kimse, kesilen ve kendilerine de tasadduk edilen bu kurbanlar sebebiyle et yiyebilmişler ve onunla bayram etme mutluluğuna ulaşabilmişlerdir.

Keza kurbanlıkların boyunlarına takılan gerdanlıklar da, insanların kalkınmasına ayrı bir vesile olmuştur. Boyuna takılan bu gerdanlık, ağaç dallarından veya kabuklarından bile yapılsa, o kurbanlığın hurmetine delalet eder ve hiç kimse, açlıktan ölme durumuna da gelmiş olsa, o kurbanlığa dokunmadığı gibi, onun sahibine de saldırmazdı. Çünkü bilirdi ki, bu kurbanlık Allah için kesilmek ve fakirlere dağıtılmak üzere bu gerdanlıkla nişanlanıp süslenmiştir.

İşte Allah Teâlâ, haram yer sayılan Kâbe'yi, haram ayı, bu ayda kesilen kurbanlığı ve bu kurbanlığa takılan gerdanlığı, insanların kıyamı, yahut dünya ve ahiret hayatını en güzel bir biçimde hazırlamanın destek ve dayanağı veya vesilesi kılmıştır ve bunu da, insanların hayır ve menfaatlerinin nelerde olduğunu bildiği için yapmıştır. Ta ki onlar da bunu düşünsünler ve Allah'ın her şeyi en iyi bir şekilde bildiğini anlayarak, O'na ve Resulüne itaat etsinler, onların emir ve nehiylerine muhalif işler yapmasınlar. İşte kurtuluşun tek yolu budur.

اِعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَٓا اُولِى
الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

[98] Biliniz ki Allah, hem cezası çok şiddetli olandır, hem de çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

[99] Peygamber'e (kendisine indirileni) tebliğ etmekten başka bir şey düşmez. Allah, sizin açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir.

[100](Ey Muhammed!) De ki: "İyi ve temiz olan şeyle, kötü ve pis olan şey, kötü ve pis olanın çokluğu hoşunuza gitse bile,bir değildir. Bu itibarla, ey akıl sahipleri, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, yerde ve gökte bulunan bütün varlıkları bildiğini ve ilminin her şeyi çepeçevre kuşattığını kullarına göstermek ve en azından, icmalen bile olsa, onların da bunu bilmelerini sağlamak için, Kâbe'yi, haram ayı, kurbanlığı ve kurbanlıkların boyunlarına takılan gerdanlığı insanlar için bir kalkınma vesilesi, bir destek ve dayanak kıldığını beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, yerde ve gökte, ilmi her şeyi kuşatmış olan ve kullarının hayrına ve şerrine olan şeyleri de yakinen bilen Allah'ın, onları boşuna yaratmadığı ve hiçbir surette de başıboş bırakmayacağı, dolayısıyla inkâr edenle kötülük işleyeni, iman edenle salih amel işleyeni, yahut çirkin ve temiz ile güzel ve pisi bir ve eşit kılmanın, O'nun hikmetine ve adaletine uygun düşmeyeceği ve bunları mutlaka birbirinden ayırt ederek kötülüğün ve kötülerin mahkum, iyiliğin ve iyilerin de mükafatlandırılması gerektiği hususunda insanları uyarmış ve onları, iyi ve güzel olanı seçip kötü ve çirkin olandan sakınmada bir defa daha irşat etmiştir. Bu bakımdan yukarıda zikrettiğimiz ayetler, kullar için iyiliği ve güzelliği terğib, kötülükten ve çirkinlikten terhib maksadıyla nazil olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[98] Biliniz ki Allah, hem cezası çok şiddetli olandır, hem de çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

98 Ey insanlar! Şunu iyice bilmelisiniz ki, daha önce de açıklandığı gibi, Allah ilmiyle, yerde ve gökte olan her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. Gözün görmediği, kulağın işitmediği hiçbir şey, O'nun ilmi ve bilgisi dışında cereyan etmez. Her ne olursa, O ondan haberdardır. Bu itibarla, ne iyi veya kötü, aklınızdan geçirip de yapmadığınız şeyleri ve ne de yaptığınız işleri O'ndan gizleyemezsiniz. Her ne yaparsanız, o ondan haberdardır ve yaptığınızın karşılığını verir. Kim, O'nun dosdoğru yolundan sapar ve nefsini şirk, küfür ve isyan ile kirletirse, işte Allah, böyleleri için cezası çok şiddetlidir. bununla beraber kim de O'na iman ve itaat eder, O'nun yolundan sapmaz, fakat bazan cehaletle, bazen de düşüncesizlik neticesi, dil veya ayak sürçmesi denilebilecek günahlar işler, sonra da işlediği bu günahlardan nadim olarak samimi bir kalp ile tövbe ederse, bu gibiler için de merhameti ve bağışlaması son derece geniştir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ayet-i kerime, bu manasıyla hem vaadi, hem de vaidi tazammun eder. Kim küfrü tercih eder ve Allah'ın Peygamber'i vasıtasıyla gönderdiği Kitab'ından

yüz çevirirse, ayet, böyleleri için vaiddir. Kim de ona iman eder ve salih ameller işlerse, böyleleri için de vaaddir. Ayet-i kerimede, vaide delalet eden şiddetli cezanın, vaade delalet eden rahmet ve mağfiretten önce zikredilmesi, muhtemelen cezanın af ve mağfiretle sonuçlanması dolayısıyladır. Nitekim Buhârî (*Sahih,* VIII. 216) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2107-2108) tarafından nakledilen bir hadiste de görüldüğü gibi, Allah Teâlâ, rahmetinin gadabına üstün geldiğini haber vermiştir. Bundan dolayıdır ki Allah, Şûrâ suresinin *"...İçindekilerin yaptıkları yüzünden gemileri suda helak eder; çoğunu da bağışlar."* mealindeki 34. ayetinin de delalet ettiği gibi, suçluları cezalandırır; fakat bir çok suçlunun suçunu da bağışlar.

[99] Peygamber'e (kendisine indirileni) tebliğ etmekten başka bir şey düşmez. Allah, sizin açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir.

99 Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde de belirtildiği gibi, Peygamber'in görevi, Rabbinden kendisine indirilen ayetleri insanlara tebliğ etmek, duyurmaktır. Mesela Al-i İmran suresinin 20. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Eğer seninle münakaşaya girişirlerse, (onlara) de ki: "Ben, bana tabi olanlarla birlikte Allah'a teslim oldum.". Kendilerine kitap verilenlere ve cahil müşriklere de de ki: "Siz de (Allah'a) teslim oldunuz mu"? Eğer teslim olmuşlar (ve İslam'a girmişler)se, doğru yolu bulmuşlardır. Eğer yüz çevirirlerse, sana, (sadece bunu onlara) duyurmak düşer. Allah, böyle kulları hakkıyla görendir".* Keza Ra'd suresinin 40. ayetinde, aynı manada şöyle buyurulmuştur: *"Onlara vaadettiklerimizin bir kısmını sana göstersek de, yahut seni öldürsek de, sana düşen, sadece tebliğ etmektir; hesap ise, bize düşer."* Teğabun suresinin 12. ayetinde de denilmiştir ki: *"Allah'a itaat edin; Rasule de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, Peygamber'imize düşen, apaçık tebliğdir".*

Bu ve bunun gibi daha birçok ayetin de delalet ettiği gibi, Hazreti Peygamber, kendisine indirilen ayetleri insanlara tebliğ edip duyurmuş, anlaşılmayan hususlar olmuşsa, onları da beyan edip anlatmıştır. Böylece, bir taraftan Allah'ın emir ve nehiylerine muhalefet edenleri O'nun şiddetli azabıyla tehdit ederken, bir taraftan da, Allah'ın mümin ve itaatkar kullarını, O'nun cennet nimetleriyle müjdeleyerek Peygamberlik görevini ifa etmiştir. Zaten onun görevi de bundan başka bir şey değildir. O, bu görevi ifa ettikten sonra, Allah katında sorumlu olacak kişiler de, şüphesiz onun tebliğine muhatap olan insanlardır. Buna göre Allah, ahirette onları huzurunda topladığı zaman, Peygamber'in kendilerine tebliğ ettiği emir ve nehiylere onların ne derece uyduklarını gözleri önüne serecek ve amellerinin karşılığını onlara verecektir. Çünkü O, kullarının ne yaptıklarını ve ne yapmak istediklerini eksiksiz bilir. Hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz. O'nun ilmi her şeyi çepeçevre kuşatmıştır.

[100] (Ey Muhammed!) De ki: "İyi ve temiz olan şeyle, kötü ve pis olan şey, kötü ve pis olan şeyin çokluğu hoşunuza gitse bile bir değildir. Bu itibarla, ey akıl sahipleri, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.

100 Allah Teâlâ, insanlara verilecek ceza veya mükafatın, onların amellerine müteallık olduğunu ve doğrudan bu amellerle bağlantılı bulunduğunu beyan ettikten sonra, bu ayetinde, üzerine ceza veya mükafat terettüp eden bu amellerle onların sahibi olan insanların sıfatlarını açıklamış, bu maksatla da Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Ümmetine şunu hatırlat ki, ister mal veya eşya olsun, ister insan olsun, ister insanın işlemiş olduğu ameller olsun, bunlarla ilgili olarak, üzerlerine ceza veya hüküm terettüp eden iki farklı gerçek vardır ve her ikisi de birbirine zıttır. Bunlardan birisi iyi ve güzel, diğeri kötü ve çir-

kin; birisi temiz, diğeri pis; birisi yeni, diğeri eski; birisi faydalı, diğeri zararlı; birisi sağlam ve düzgün, diğeri bozuk; birisi helal, diğeri haram. Birbirinden farklı ve birbirine zıt olan bu sıfatların hiçbiri diğeriyle bir ve eşdeğerde değildir. İyi ile kötünün, temiz ile pisin, faydalı ile zararlının, helal ile haramın bir ve eşdeğerde olması mümkün olmadığı gibi, bu sıfatlara sahip olan insanların da bir ve eşdeğerde olmaları mümkün değildir. Hiç kimse, adil olanla zalim olanın, doğru söyleyenle yalan söyleyenin, cahil ile alimin, iyilik peşinde koşanla kötülük peşinde koşanın bir ve eşit olduğunu ıddia edemez. Bunlar bir olamadığı gibi, bunlardan her birinin Allah katında kendine layık bir hükmü vardır ve Allah, kendi ilmi gereğince, her bir şeyi kendi yerine oturtur.

Gerçek olan bir şey daha vardır ki, o da, pis, kötü ve haram olan şeylerin, bu dünyada, daha kolay kazanılıp elde edilmeleri dolayısıyla, bunların zıttı olan temiz, iyi ve helal olan şeylere nisbetle daha çok bulunmalarıdır. Bununla beraber, pis, kötü ve haram olan şeyler ne kadar çok olursa olsun, bunların çokluğu, az olan temiz, iyi ve helal olan şeylerden daha hayırlı değildir. Aksine, iyi ve temiz olan her şey, az da olsa, pis ve kötü olan şeylerin çokluğundan daha hayırlıdır. İnsanlar yönünden de bunun çeşitli örneklerini görmek mümkündür. Kalbi iman dolu nice ordular vardır ki, bunlar, şecaat ve cesaretleriyle, gerek silah ve teçhizat yönünden ve gerekse asker sayısı yönünden kendilerinden kat kat üstün olan düşman orduları karşısında zaferler kazanıp destanlar yazmışlardır. Bu itibarla ey Müslümanlar, ey akıl sahipleri! Riba gibi, rüşvet gibi, haksız kazanılan ve haram olan malların çokluğuna aldanarak, bunları, daha az ve daha güç kazanılan; fakat helal olan iyi ve temiz mallara tercih etmeyin. Zira biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, az olan helal mal, çok olan haram maldan daha hayırlıdır. Bu seçiminizi yaparken, mutlaka Allah'tan korkun ve şeytanın oyununa gelmekten de sakının. Çünkü şeytan, haram malı çokluğu ile süsleyerek sizi ona çekmeye ve az olan helal maldan uzaklaştırmaya çalışır. Keza şeytanın haram olan fiil ve davranışlar karşısındaki durumu da bundan farklı değildir. Bunları da nefislerin hoşlanacağı süslü ve cazip hale getirerek insanın onlardan zevk almasını sağlar. Oysa bu zevk, sonu hüsran olan bir akibete doğru yolculuk eden insanın aklını başından alan yolculuk sarhoşluğundan başka bir şey değildir.

Ayet-i kerimede, özellikle akıl sahiplerine hitap edilerek iyi ve temiz olan şeylerle, kötü ve pis olan şeyleri ayırdetmek hususunda Allah'tan sakınmaları ve şeytanın aldatmacalarına kanmamaları emredilmiş, ancak böyle yaptıkları takdirde kurtuluşa erecekleri haber verilmiştir. Akıl sahiplerinin birinci planda zikredilmesi, gerek kendilerine yöneltilen bu gibi emirleri daha iyi anlayıp değerlendirebilmeleri ve gerekse çevrelerinde cereyan eden ibretamiz olayları hem bizzat müşahede ederek, hem de işiterek onlardan kendilerine yarayacak ibretler alabilmeleri için akıllarını kullanma imkânına sahip olmaları dolayısıyladır. Zira gurur ve kibirin akıllarını kullanılamaz hale getirdiği nice gafiller vardır ki, bunlara ne vaaz tesir eder, ne de nasihat. Mal hırsı, gözlerini kör etmiş, akıllarını maldan başka hiçbir şeyi düşünemez hale getirmiştir. Bu sebeple onu toplayabilmek için her türlü kötü ve çirkin yola başvurmuşlar, topladıkları içine helalinden hiçbir kırıntının bile karışmadığı haram mal ile gururlarını bir kat daha artırmışlardır. İşte bunlar, ahirette, Allah'ın huzuruna çıktıkları zaman, kazançlarının hesabını veremeyecek olan bedbahtlardır.

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوْا عَنْهَا حِيْنَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ ۚ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوْا بِهَا كٰفِرِيْنَ ﴿١٠٢﴾

101 Ey iman edenler! Açıklandığı zaman size kötü gelecek şeyler hakkında (soru) sormayın. Zira Kur'an'ın nazil olduğu sırada onlar hakkında (soru) sorarsanız, size açıklanır, (o da size kötü gelir); halbuki (siz sormazdan önce) Allah sizi onlardan affetmişti. Allah çok bağışlayıcıdır; ceza vermekte de aceleci değildir.

102 Nitekim sizden önce gelen bir kavim, (sorulduğu zaman hüküm vazedilmesine sebep olan) o şeyler hakkında soru sormuş, sonra da onları inkâr eder olmuşlardı.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, Hazreti Peygamber'in Peygamber olarak başlıca görevinin, dinden ve şeriatten kendisine nazil olan ayetleri insanlara tebliğ etmek olduğunu, bu tebliğata uyanların Allah'a ve Peygamber'ine itaat etmiş olacaklarını, uymayanların ise hesablarının Allah'a ait olduğunu, bu hususta artık Peygamber'in yapabileceği hiçbir şeyin bulunmadığını bir defa daha hatırlattıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, vahyin nazil olduğu ve henüz Kur'an'ın ve İslam'ın tamamlanmadığı sıralarda yaşayan Müslümanlara hitap ederek, onları, Hazreti Peygamber'e çok soru sormaktan menetmiş, çok soru sormakla, ileride hoşlarına gitmeyecek hükümleri ihtiva eden cevaplar verilmesine sebep olabileceklerini hatırlatmıştır. Bu ihtardan şu husus açıkça anlaşılmış olmaktadır ki, daha önceki ayette de belirtildiği gibi, *"Peygamber'e, (kendisine indirileni) tebliğ etmekten başka bir şey düşmez."*. Binaenaleyh Müslümanlara düşen şey de, Peygamber'in kendilerine tebliğ ettiklerine uymak ve bu hususta gereken titizliği göstermektir. Zira İslam dini, Allah Teâlâ'nın Peygamber'ine indirdikleriyle tamam olmuş, Peygamber de, Rabbinin kendisine indirdiklerini insanlara hiç eksiksiz tebliğ etmiştir. Eğer bu tebliğde bir kusur bulunsaydı, yahut Hazreti Peygamber kendisine indirilenlerden bir kısmını tebliğ etmemiş olsaydı, Peygamberlik görevini tam olarak ifa etmiş sayılmazdı. Nitekim bu surenin 67. ayetinde Allah Teâlâ Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin Peygamberliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Allah, şüphesiz kafir kavme hidayet etmez."*.

Hazreti Peygamber'in başlıca görevi, Allah Teâlâ'nın kendisine indirdiklerini tebliğ etmek olunca, onun bu görevi gerektiği şekilde yerine getirdiği kolayca anlaşılır. Keza bununla birlikte şu husus da anlaşılır ki, Allah Teâlâ, İslam'ı din olarak tamamlamış ve artık Müslümanların sorup da öğrenmelerini gerektirecek bir eksiklik bırakmamıştır. O halde onların, olur olmaz şeyler hakkında Hazreti Peygamber'e gelerek onların hükümlerini sormalarına gerek yoktur. Bunda, kendileri yönünden herhangi bir fayda da mülahaza edilemez. Aksine, bazan öyle şeyler sorabilirler ki, bu sorulara cevap verildiği takdirde, Allah Teâlâ'nın daha önce üzerlerine bir vecibe olarak yazmadığı ve dolayısıyla hükmünü vazetmediği bir sorumluluğun yüklenmesine yol açarlar ve bu da onları kısıtlayıcı bir iş olur. Ancak bunu, Hazreti Peygamber'e hiçbir mesele hakkında soru sorulmayacağı manasında değerlendirmemek gerekir. Allah Teâlâ'nın Peygamber'ine indirdiği ve onun da Müslümanlara tebliğ ettiği herhangi bir ayetin, Müslümanlar tarafından ge-

rektiği şekilde anlaşılmamış olması çok tabiidir. Bunun gibi iyice anlaşılmayan, yahut zihinlerde şüpheli kalan birçok mesele hakkında elbette soru sorulması engellenmiş değildir. Zira Hazreti Peygamber'in tebliğ ile birlikte bir görevi daha vardır ve o da, kendisine indirilen ayetlerin beyanıdır; açıklanmasıdır; bu ayetler arasında öyleleri vardır ki, bunlar açıklanmadıkça ve tatbik şekilleri gösterilmedikçe, bunlarla amel etmek mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ, Nahl suresinin 44. ayetinde bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"...Sana da, İnsanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik. Belki onlar da düşünürler."*. Aynı surenin 64. ayetinde, *"Biz sana, Kitab'ı, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklaman için ve inanan kimselere hidayet ve rahmet olmak üzere indirdik."* denilmiş, Al-i İmran suresinin 164. ayetinde ise, Hazreti Peygamber'in görevine daha da bir açıklık getirmek maksadıyla şöyle buyurulmuştur: *"Allah, kendilerine, içlerinden, ayetlerini onlara okuyan, onları (maddi ve manevi pisliklerden) temizleyen ve onlara Kitap ve Hikmet'i öğreten bir Peygamber göndermekle, müminlere şüphesiz büyük lutufta bulunmuştur. Oysa önceden onlar, apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı."*.

Hazreti Peygamber'in görevi, kendisine indirilen ayetleri insanlara tebliğ edip onların anlaşılmasını ve tatbik edilmesini sağlamak olunca, yine de anlaşılmamış olan bazı meseleler hakkında birtakım sorularla karşılaşmış olması çok tabiidir ve bu çeşit soruları da o, bir Peygamberlik görevi olarak açıklamıştır. Ancak üzerine hüküm terettüp eden ve indirilmiş bir ayetin açıklamasıyla ilgisi bulunmayan konularda yöneltilen sorular, bunlardan farklıdır ve Müslümanların bu çeşit soruları Hazreti Peygamber'e yöneltirken çok dikkatli olmaları gerekir. İşte ayet-i kerimeyle işaret edilen mana budur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[101] Ey iman edenler! Açıklandığı zaman size kötü gelecek şeyler hakkında (soru) sormayın. Zira Kur'an'ın nazil olduğu sırada onlar hakkında soru sorarsanız, size açıklanır, (o da size kötü gelir); halbuki (siz sormazdan önce) Allah sizi onlardan affetmişti. Allah çok bağışlayıcıdır; ceza vermekte de aceleci değildir.

[102] Nitekim sizden önce gelen bir kavim, (sorulduğu zaman hüküm vazedilmesine sebep olan) o şeyler hakkında soru sormuş, sonra da onları inkâr eder olmuştu.

101 Müfessirlerin zikrettikleri haberler, ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olarak çeşitli hadiselerin zuhur ettiğini göstermektedir. Filhakika Buhârî (*Sahih*, V. 190), mezkur ayetin tefsirine tahsis ettiği bab içinde Enes İbn Mâlik'in şu hadisini zikretmiştir: Resulullah (sas.), bir defasında bize bir hutbe irad etmişti de, onun benzerini daha önce hiç işitmemiştim. Hutbesinde şöyle buyurmuştu: "Benim bildiğimi siz de bilmiş olsaydınız, az güler çok ağlardınız.". Hazreti Peygamber'in bu sözlerinden etkilenen ashabı inler bir şekilde ağlayarak yüzlerini örtmüşlerdi. İşte bu sırada bir adam şöyle demişti: Benim babam kim? Resulullah (sas.), onun bu sorusuna karşılık "Senin baban fulan kimse" demiş, bundan sonra da *"Ey iman edenler! Açıklandığı zaman size kötü gelecek şeyler hakkında (soru) sormayın..."* ayeti nazil olmuştur. Hadisin daha uzun ve değişik rivayetleri Müslim (*Sahih*, IV. 1830-1832)'de yer almıştır. Bu rivayetlerden birinde şöyle denilmiştir:

Resulullah (sas.)'a ashabından bir şey ulaşmıştı. Bunun üzerine bir hutbe irad edip şöyle buyurdu: "Bana cennet ve cehennem arzolundu. Hayır ve şer hakkında bugün gibisini hiç görmedim. (Ey ashabım!) Benim bildiğimi siz bilmiş olsaydınız, az güler, çok ağlardınız.". Enes der ki: Resulullah (sas.)'ın ashabı üzerine bugünden daha şiddetli hiçbir gün gelmemişti. Herkes başı-

nı elbisesinin içine gömmüş ağlıyordu. Bu sırada Ömer İbnu'l-Hattab kalktı ve: "Biz Rab olarak Allah'a, din olarak İslam'a, Peygamber olarak da Muhammed (sas.)'e razı olduk." dedi. Sonra şu adam kalktı ve: "Benim babam kim?" diye sordu. Resulullah (sas.): "Senin baban fulandır" buyurdu. İşte bundan sonradır ki *"Ey iman edenler! Açıklandığı zaman size kötü gelecek şeyler hakkında (soru) sormayın..."* ayeti nazil olmuştur.

Yine Buhârî'nin aynı bab içerisinde İbn Abbas'tan naklettiği başka bir haberde de şöyle denilmiştir: "Bazı kimseler, Resulullah (sas.)'e, alay etmek maksadıyla, "Babam kim?", yahut "Devemi kaybettim; devem nerede?" gibi sorular soruyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ da mezkur ayeti indirmiştir.".

Zikredilen bu hadiselerin, ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olabileceği gibi, dinin tatbikiyle ilgili konularda yöneltilen soruların da sebeb-i nüzuldeki rollerini unutmamak gerekir. Müslim (*Sahih,* II. 975) ve Nesâ'î (*Sünen,* V. 110) tarafından Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadis, Hazreti Peygamber'e yöneltilen bu çeşit soruların en güzel örneklerinden birini teşkil eder. Ebû Hureyre bu hadisinde şunları anlatmıştır: Resulullah (sas.) bize bir hutbe irad etti ve: "Ey nas! Allah Teâlâ üzerinize Haccı farz kıldı; bu itibarla Haccediniz." buyurdu. Bir adam: "Her sene mi ya Rasulallah?" diye sordu. Resulullah (sas.) sükut edince, adam sorusunu üç defa tekrarladı. Bunun üzerine Resulullah (sas.): "Eğer ben bu soruya evet diye cevap verseydim, (üzerinize her sene Haccetmek) vacip olurdu ve siz de buna güç yetiremezdiniz." buyurdu; sonra da şöyle devam etti: "(Size bir şey teklif etmeden) sizi kendi halinize bıraktığım sürece, siz de beni kendi halime bırakın. Muhakkak ki sizden önceki milletler, suallerinin çokluğu ve Peygamberler'ine karşı ihtilaf etmeleri yüzünden helak olmuşlardır. Binaenaleyh size bir şey emrettiğim zaman, güçünüzün yettiğince bunu yapın; bir şeyden de nehyettiğim zaman, onu terk edin.".

Hazreti Peygamber'in bu cevabı, hakkında hiçbir hüküm indirilmemiş bir meseleden sorulması ve Allah Teâlâ'nın da o soruya cevap mahiyetinde indireceği bir ayetle yeni bir hükmün vazedilmesi halinde, bunun Müslümanlara ağır gelebileceğine ve belki de onu yapamıyacak bir duruma düşebileceklerine, bundan dolayı da, olur olmaz şeyler hakkında soru sormaktan menedildiklerine delalet eder. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahih,* VIII, 142) ve Müslim (*Sahih,* IV. 1831) tarafından nakledilen bir hadisinde, Allah Teâlâ'nın hüküm vazetmediği bir mesele hakkında soru sorarak hüküm vaazına sebep olan kimseleri, Müslümanlara karşı en büyük cürmü işlemiş kimseler olarak tavsif etmiştir. Bu hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslümanların, Müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyeni, haram kılınmamış olan bir şey hakkında soru sorup da onun haram kılınmasına sebep olan kimsedir.".

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre, vahyin gelmeye devam ettiği ve Kur'an ayetlerinin birbiri arkasına indirildiği sıralarda Müslümanlar, dinle ilgili olarak hakkında hüküm vazedilmemiş meselelerde, bazı emir ve nehiylerin teferruatında, gayba taalluk eden hususlarda ve insanlara açıklanmasında herhangi bir fayda mülahaza olunmayan şeylerde soru sormaktan menedilmişlerdir. Bunun sebebi de, hakkında soru sorulan meselelerin açıklanması halinde, bunların Müslümanların hoşlarına gitmeyecek, veya ifasında acizlik gösterecekleri şeyler olması ihtimalidir. Binaenaleyh hakkında soru sorulması menedilen şeyler, Allah Teâlâ'nın Müslümanları ifasından bağışladığı şeylerdir. Eğer bunlar, mutlaka ifa edilmesi gereken şeyler olsaydı, zaten Allah Teâlâ onlar hakkında sükut etmez, Müslümanların soru sormalarını beklemeden de onlar hakkındaki hükmünü bildirirdi.

102 O halde Müslümanların bu gerçeği anlamaları ve akıllarına gelen olur olmaz her şeyi sorarak Peygamber'i de güç durumda bırakmama-

ları gerekir. Kendilerinden önce yaşamış bazı kavimler, bu hususta onlara örnek olmalıdır. Nitekim bu kavimler de Peygamberler'ine pek çok soru sormuşlar ve bu sorulara verilen cevaplarla kalkamayacakları bir mükellefiyet altına girmişlerdir. Bu gibi mükellefiyetlerin altından kalkmanın en kolay yolu, şüphesiz, onları kulak ardı etmektir. Nitekim onlar da böyle yapmışlar, sordukları sorular neticesinde vazedilmesine yol açtıkları hükümleri tatbik etmenin güçlüğünü görünce, onları inkâr etmişler ve böylece küfre düşmüşlerdir. Bu, ne kötü bir akibettir.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ ۙ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا
حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

[103] Allah, ne "bahîre" yi, ne "sâibe" yi, ne "vasîle" yi ve ne de "hâm"ı meşrû kılmıştır. Fakat küfredenler, (bunları Allah'ın emrettiğini ileri sürerek) Allah'a karşı yalan yere iftira etmektedirler; onların çoğunun ise, akılları ermez.

[104] Onlara "Allah'ın indirdiği (Kitab)'a ve Peygamber'e gelin" denildiği zaman, onlar, "atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter" demektedirler. (İyi ama), ya ataları hiçbir şey bilememiş ve doğru yolu da bulamamış idiyseler!.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, helal olan iyi ve temiz şeylerin, gerek ibadet ve gerekse Allah'a daha çok yaklaşmak maksadıyla, O'nun adına da yemin edilerek nefse haram kılınıp haddi aşılmasını, keza vahyin devam ettiği sıralarda Peygamber'e çok soru sorarak Allah'ın haram kılmadığı şeylerin haram kılınmasına yol açılmasını, veya vazedilmemiş bir hükmün vaazına sebep olunmasını menettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, konuya yakınlığı itibariyle, cahiliye devri Araplarının da Allah'ın haram kılmadığı, yahut bir hüküm olarak vazetmediği bir şeyi kendilerine haram kıldıklarını, bunu da cehaletleri sebebiyle birbirlerini taklit ederek yaptıklarını açıklayarak onların büyük bir sapıklığına işaret etmiş ve Müslümanları bu çeşit taklitlere karşı uyarmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[103] Allah, ne "bahîre" yi, ne "sâibe" yi, ne "vasîle" yi ve ne de "hâm" ı meşrû kılmıştır. Fakat küfredenler, (bunları Allah'ın emrettiğini ileri sürerek) Allah'a karşı yalan yere iftira etmektedirler; onların çoğunun ise, akılları ermez.

[104] Onlara, "Allah'ın indirdiği (Kitab)'a ve Peygamber'e gelin" denildiği zaman, onlar, "atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter" demektedirler. (İyi ama), ya ataları hiçbir şey bilememiş ve doğru yolu da bulamamış idiyseler!.

103 *Bahîre, sâibe, vasîle* ve *hâm*, cahiliye Araplarının kendilerine haram saydıkları bu dört deve çeşidi, Allah'ın onlara haram kıldığı, yahut haram sayılmasını emrettiği şeylerden değildir. Esasen deve, Araplara hiçbir zaman haram kılınmamış ve onun hakkında da herhangi bir şeriat de vazedilmemiştir. Buna rağmen cahiliye Arapları, değişik hallerine göre bu isimlerle tavsif ettikleri develerini kendilerine haram kılmışlar ve onların ne etlerini yemişler, ne sütlerini içmişler ve ne de üzerlerine binmişlerdir.

Ayet-i kerimede *bahîre* adıyla zikredilen deve, beş batın yavruladıktan sonra, son yavrusu da erkek olan ve sahibi tarafından kulağı yarılarak salıverilen dişi devedir. *Bahîre* ismi, kulağını yarmak manasına gelen *bahr* kökünden ism-i meful olup "kulağı yarılmış" demektir. Araplar böyle bir devenin etini, sütünü, kılını ve üzerine binilmesini veya herhangi bir işte kullanılmasını kendilerine haram kılmışlardır. Dilediği yerde başıboş dolaşan bu devenin herhangi bir merada otlanmasına ve su içmesine engel olmak da keza haram sayılmıştır.

Ayet-i kerimede geçen ikinci isim *sâibe*'dir. Bir işin veya bir dileğin gerçekleşmesi için putlara adanan devedir ki, o işin gerçekleşmesinden sonra sahibi tarafından *bahîre* gibi o da salıverilirdi. Bundan sonra onun da etini yemek, sütünü içmek, kılını kırkmak ve üzerine binmek haram sayılmıştır.

Üçüncüsü, *vasîle* olup, biri erkek, diğeri dişi ikiz doğuran koyundur. Yedi batın yavrusu olan bu koyunun son yavrusu erkek olursa onu kendilerine bırakırlar, dişi olursa ona dokunmaz, putlarına kurban ederlerdi. Eğer erkek ve dişi ikiz doğacak olursa, dişinin erkeği kesilmekten kurtardığına inanırlar ve ona da dokunmazlardı.

Ayet-i kerimede zikredilen dördüncü isim *hâm* olup, on batın yavru doğurtmuş olan erkek devedir ki, bu da diğerleri gibi azat edilir ve ona hiçbir şekilde dokunulmaz, etinden, sütünden ve kılından faydalanılmaz ve üzerine binilmezdi. Tefsirlerde, bu dört şeyin açıklamalarıyla ilgili başka görüşlere de yer verilmiştir.

Buhârî (*Sahih,* V. 191), ayet-i kerimenin tefsirinde, mezkur kelimelerle ilgili olarak Sa'îd İbnu'l-Museyyib'in şu açıklamalarını vermiştir: "*Bahîre,* sütü putlar için muhafaza edilen ve halktan hiç kimseye sağdırılmayan hayvandır. *Sâibe*, tanrıları için salıverdikleri ve üzerine hiçbir şey yüklemedikleri hayvandır.". Saîd İbnu'l-Museyyib, bunları zikrettikten sonra, Ebû Hureyre'den Hazreti Peygamber'in şu hadisini nakletmiştir: "Ben. Huzaa kabilesinden Amr İbn Amir'i, hayvanlarını ilk önce salıveren kimse o olduğu için, bağırsaklarını cehennemde sürüklerken gördüm.". (Sa'îd İbnu'l-Museyyib sözüne devamla demiştir ki:) "*Vasîle*, kendisinden döl alınmamış devedir. Devenin ilk ürünü bakire bırakılır, sonra arkasından bir dişi deve seçilirdi. Bunu da putları için ayırırlardı. Eğer birisi diğeriyle birleştirilirse, aralarında erkek bulunmazdı. *Hâm* ise, devenin doğuranıdır. Belirli sayıda doğum yaptıktan sonra onu putları için ayırırlar ve bir daha hamile bırakmazlar, üzerine yük yüklemezlerdi. Üzerine hiçbir şey yüklenmeyen hayvanı da *hâmî* diye adlandırırlardı.".

Aynı hadisin Müslim (*Sahih,* IV. 2192) tarafından nakledilen rivayeti ise şöyledir: "Sa'îd İbnu'l-Museyyib demiştir ki: Sütü tağutlar için men olunan *bahîre*'ye gelince, artık onun sütünü insanlardan hiç kimse sağıp almaz. İlahları için salma adak yapageldikleri *sâibe* ise, onun üzerine de hiçbir yük yüklenmez. İbnu'l-Museyyib dedi ki: Ebû Hureyre şöyle dedi: Resulullah (sas.): "Ben, (küsuf namazı kılarken) cehennemde Amr İbn Amir el-Huzâ'î'yi kendi bağırsaklarını ateş içinde sürükler bir halde gördüm. Çünkü bu adam, develeri salma adak yapanların önderi idi." buyurdu.

İşte tefsirlerde başka açıklamalarına da rastlanan bu dört şey, cahiliye devrinde Arapların kendilerine haram kıldıkları hayvanlardandır. Aslında bu hayvanlar, gerek etleri, sütleri, derileri ve kıllarıyla ve gerekse insanlara çeşitli işlerindeki yardımlarıyla en çok fayda sağlayan mallardandır ve Allah Teâlâ da onları, insanların diledikleri şekilde faydalanmaları için yaratmıştır. Böyle olduğu halde onlar, Allah'ın bu en büyük ve en faydalı nimetini, bazı sapık inançlar sebebiyle geri itmişler ve onlardan faydalanmayı kendilerine haram etmişler, sonra da bunu, kendilerine Allah'ın haram kıldığını ileri sürmüşlerdir. Hazreti Peygamber'in yukarıda işaret ettiğimiz hadisinden de anlaşıldığı gibi, bunu ilk de-

fa yapan kişi de, cahiliye devrinde Mekke'ye hükümdar olan Amr el-Huzâ'î'dir. Bu şahısla ilgili olarak gelen haberlerden öğrenildiğine göre, putları Hicaz bölgesine sokan, halkı bu putlara ibadet etmeye ve kurban kesmeye davet eden ve böylece Mekke'de İbrahim'in dinini ilk defa değiştiren yine bu şahıs olmuştur. O ve onun gibi düşünenler hakkında En'âm suresinin 136. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a bir hisse ayırmakta ve kendilerince, "bu, Allah'a ait; şu da ortaklarımıza ait demektedirler. Ortakları için olan hisse Allah'a ulaşmamakta, fakat Allah'a ayrılan hisse ortaklarına ulaşmaktadır. Verdikleri hüküm ne kötüdür."*. Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, müşrikler, ekin ve hayvanlardan hem Allah için hem de putları için birer hisse ayırıyorlar; fakat zaman içinde Allah'a ayrılan hisseden putlar için sarfedilse bile putlara ayrılan hisseden Allah'a hiçbir şey geçmiyordu. İşte bütün bu görüş ve inançların ve bu inançlara uygun olarak ortaya çıkan davranışların mucidi bu şahıs idi. Ancak gerek Amr el-Huzâ'î'nin ve gerekse onunla birlikte hareket eden arkadaşlarının bütün iddiaları, Allah'a karşı uydurulmuş yalandan başka bir şey değildir. Allah'a yapılmış bir iftiradır. Özellikle üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede *bahîre, sâibe, vasîle* ve *hâm* Adıyla zikredilen bazı hayvanların Allah tarafından haram kılındığı hususundaki iftira, ancak kafir olanların yapabilecekleri en büyük yalanlardandır. Onlar, *bahîre* veya *sâibe*'yi kendi nefislerine haram kılıp İlahlarına bırakırken, bununla Allah'a yaklaştıklarını zannediyorlar ve böylece İlahlarını, kendileriyle Allah arasında O'na yakınlaşma için bir vasıta kılmış oluyorlardı. Bu da onların akıllarını kullanmamış ve düşünmemiş olmalarından kaynaklanıyordu. Eğer akıllarını kullanıp biraz düşünebilselerdi, böyle bir küfrün içine elbette düşmezlerdi.

104 Onlara, içinde bulunduğunuz bu küfrü terkederek Allah'ın apaçık delillerle indirdiği kitabı Kur'an'a ve onu tebliğ ve tebyin eden Peygamber'ine gelin; onlara uyun ve onların gösterdikleri dosdoğru yola girin, denildiği zaman da, "Biz ancak, babalarımıza ve atalarımıza uyar ve onların üzerinde bulundukları yoldan gideriz." diye cevap veriyorlar. Düşünmüyorlar ki, babalarının ve atalarının, din ve şeriat hakkında hiçbir bilgileri yoktu ve takip ettikleri yol da, Allah'ın yolundan çok uzak idi. Kendilerine doğru yolu, Allah'ın yolunu gösterecek hiçbir Peygamber gönderilmemişti. Bütün bilgileri, asırlardan beri içinde yaşadıkları çöl kanunlarına dayanıyordu ve bu da, cehaletten kaynaklanan birtakım hurafelerden ve bunların yol açtığı putperestlikten ibaretti. İşte şimdi bunlar, Allah'ın Kitabına ve Peygamber'ine uymak yerine, hiçbir şey bilmeyen ve kopkoyu bir cehalet içerisinde yüzen babalarına ve atalarına uyacaklarını ve onları taklit edeceklerini söylüyorlar. Böylece akıllarını kullanıp doğruyu eğriden ayırtetmek yerine takliti tercih ediyorlar. Oysa taklid, çok defa insanları doğru yoldan saptırır da, onlar bunun farkına varmazlar. Nitekim her devirde ve her millette, atalarından gördüklerini taklit ederek Allah'ın dininden yüz çevirmiş pek çok insan görmek mümkündür. Halbuki akıl sahibi olanlar ve akıllarını kullanmasını bilenler, taklit ettikleri şeyin, Allah'ın indirdiklerine uygun olup olmadığını araştırabilen ve ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, kendilerine "Ya atalarımız hiçbir şey bilememiş ve doğru yolu da bulamamış idiyseler, o zaman bizim durumumuz ne olacak?" sorusunu yöneltebilenlerdir. Çünkü insan, bu soruyu kendisine yönelttiği zaman, atalarından öğrendiği akaid ve ibadetlerin hak olup olmadığını anlayabilir. Eğer bunlar hak ise, o zaman atalarını taklit etmiş değil, fakat Allah'ın indirdiklerine uymuş olur; eğer hak değilse, atalarını taklit etmekten vazgeçerek Allah'ın indirdiklerine uyar.

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۚ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ ۭ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٠٥﴾

[105] Ey iman edenler! Kendinize dikkat edin. Doğru yolu bulduğunuz takdirde, doğru yoldan sapan kimseler size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Ne yaptığınızı size O haber verecektir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, müşriklerin cehaletten, inattan, fesat ve isyandan kaynaklanan küfürlerini açıkladıktan ve hiçbir uyarı ve tehditin onlara fayda vermeyeceğini, aksine cehalet ve dalaletlerine inat ve ısrarla devam edeceklerini haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetinde, müminlere hitap ederek, iman ve salih amel ile nefislerini ıslah edip doğru yola sülûk etmelerini emretmiş, doğru yolu bulduktan sonra da, daha önce örneği zikredilen hiçbir sapığın onları bu yoldan ayıramayacağını ve hiçbir suretle onlara zarar veremeyeceğini bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[105] Ey iman edenler! Kendinize dikkat edin. Doğru yolu bulduğunuz takdirde, doğru yoldan sapan kimseler size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Ne yaptığınızı size O haber verecektir.

105 Allah Teâlâ, müminlere hitap ederek, onların her şeyden önce kendilerinden sorumlu olduklarını, bu itibarla yapmaları gereken şeyin, Allah'ın Kitabına ve Peygamber'inin sünnetine uyarak kendi nefislerini ıslah etmek olduğunu hatırlatmış, böyle yapmaları halinde, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter." diyerek, veya benzeri sözlerle doğru yola gelmek istemeyen ve küfürlerinde inat ve ısrar eden kimselerin kendilerine hiçbir surette zarar veremeyeceklerini bildirmiştir. Ayet-i kerimenin zahirî manasına bakarak, bu mana ile *emru bilmaruf nehyi anilmunker* (marufu emr, münkerden nehiy) hükmünün iptal olunduğunu düşünmemek gerekir. Zira ayetin zahiri, "Başkasının dalaleti insana zarar vermez; bu itibarla Rabbine itaat eden kimse, isyankarın günahından sorumlu tutulmaz." manasına delalet etse bile, ayet-i kerimeden böyle bir mana çıkarmak ve bununla amel etmek büyük bir yanlışlık olur ve vebali gerektirir. Gerçek olan şudur ki, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, insan, her şeyden önce kendinden, veya kendi nefsinden sorumludur. O halde Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederek önce kendi nefsini ıslah etmek zorundadır. Kendi nefsini ıslah edip doğru yolu bulduktan sonra, başkalarını da o yola davet etmek ve elinden geldiğince onların da doğru yolu bulmalarında yardımcı olmak, onun belli başlı görevlerinden biridir ve dolayısıyla üzerine vacibtir. Ancak onun bu görevi ifa etmesine rağmen, "Bize atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey yeter." diyerek dalalette inat ve ısrar eden kimseler bulunursa, bunların dalaletleri, görevini ifa eden kimselere hiçbir surette zarar vermez. Zira her insanın dönüp varacağı yer, Allah'ın huzurudur. Binaenaleyh kim dünyada iken üzerine düşen görevi hakkıyla yapmış veya onda kusur etmişse, O, hepsini bilir ve huzurunda toplanıldığı zaman, herkese kimin ne yaptığını haber verir.

Ayet-i kerimenin açıklamaya çalıştığımız bu manası gözönünde bulundurulursa, onun, *marufu emr, münkerden nehiy* hükmünü iptal eden değil, aksine, müfessir Râzî'nin de açıkladığı gibi, bu hükmü teyit eden ayetlerden biri olduğu anlaşılır. Râzî'nin ifadesine göre, ayet-i kerimede *"Kendinize dikkat edin."* denilmiştir ki, bunun manası *"Kendi dininizin mensuplarına dikkat*

edin."; yani birbirinize vaz-u nasihatta bulunun; iyi ve güzel şeyleri emredip kötü ve çirkin şeylerden birbirinizi nehyedin, demektir. Zira müminlerin kendilerine dikkat etmeleri, birbirlerini her türlü kötülükten korumalarıyla mümkün olur. Bu da, marufu emr ve münkerden nehyin vücubuna delalet eder.

Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 5), Ebû Davud (*Sünen,* II. 436), Tirmizî (*Sünen,* V. 257) ve İbn Mâce (*Sünen,* II.484)'nin naklettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, bir gün Ebû Bekr es-Sıddık (ra) hutbe için kalkmış; Allah'a hamd-u sena ettikten sonra demiştir ki: "Ey insanlar! Siz, *"Ey iman edenler! Kendinize dikkat edin. Doğru yolu bulduğunuz takdirde, doğru yoldan sapan kimseler size zarar veremezler..."* ayetini okuyor; fakat onu uygun olan yerine koyamıyorsunuz. Ben Resulullah (sas.)'den işittim, o şöyle buyuruyordu: "İnsanlar kötülüğü görüp de onu değiştiremezlerse, Allah da, onların aralarında azabını yaygınlaştırır.". Sonra Ebû Bekr (ra) şöyle demiştir: "Ey insanlar! Yalandan sakının; çünkü yalan, imana terstir.".

Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 390-391), Ebû Davud (*Sünen,* II. 437), Tirmizî (*Sünen,* V. 257) ve İbn Mâce (*Sünen,* II. 487)'nin naklettikleri başka bir hadiste de, Ebû Umeyye eş-Şa'bânî şunları anlatmıştır: "Ben, Ebû Sa'lebe'ye gidip, şu ayet hakkında ne diyorsunuz? diye sordum. O, hangi ayet? dedi. Ben de, Allah Teâlâ'nın *"Ey iman edenler! Kendinize dikkat edin. Doğru yolu bulduğunuz takdirde, doğru yoldan sapan kimseler size zarar veremezler."* ayeti, dedim. Bunun üzerine o, Allah'a yemin ederim ki, sen, bu ayet hakkında en iyi bilgisi olan birine sordun. Çünkü ben, bu ayeti Resulullah (sas.)'e sormuştum da, o da şöyle buyurmuştu: "Siz marufu emredip münkerden nehyediniz. Eğer kendisine uyulan bir cimrilik, peşinden gidilen bir heves, tercih edilen bir dünya ve herkesin kendi görüşünü beğendiği bir zaman görürsen, bu takdirde sen, başkalarını bırak da kendi nefsine dikkat et. Zira arkanızdan öyle günler gelecektir ki, bu günlerde sabreden kişi, avucu içinde kor tutan kimse gibi olacaktır. O günlerde amel işleyenin ecri, amel işleyen elli kişinin ecrine denk olacaktır.".

Zikrettiğimiz ve zikretmediğimiz diğer rivayetlerden şu husus açıkça anlaşılmış olmaktadır ki, bir mümin, diğer müminlere karşı *emru bilmaruf nehyi anilmünker* (marufu emr münkerden nehiy) hükmünü uygulamadıkça, başka bir ifadeyle, kendi nefsini ıslah ederken başkalarının da ıslahına ihtimam göstermedikçe, gerçek manada hidayete ermiş olamaz. Bu görüş, yukarıda bir kısmına işaret ettiğimiz hadislerin teyidi ile, selef imamlarının ittifak ettikleri bir görüştür. Buna göre, Müslümanların birbirlerine iyiliği emredip birbirlerini kötülükten nehyetmeleri vaciptir; dinî bir görevdir. Bu görevin sebepsiz terki, bir farzın terki gibidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu görevin ifası, onu ifa edecek kimsenin başına birtakım tehlikelerin gelmesine yol açacak olursa, bu takdirde onun üzerinden farz düşer. Marufu emrin, münkerden de nehyin vücubuna, Al-i İmran suresinin *"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten nehyeden bir topluluk oluşsun. İşte asıl kurtuluşa erenler bunlardır."* mealindeki 104. ayeti de delalet eder. Bu ayet-i kerimeyle Müslümanlara, gerçek manada İslam'ı yaşamaları ve İslam'ın fertler üzerinde yaşatılması için, yahut daha açık bir ifadeyle, Allah'ın gerçek dininin, insanın dünya ve ahiret saadetine kavuşmasını sağlaması için, fertleri, birbirlerini hayra veya İslam'a davet edecek ve birbirlerine nehiylerini hatırlatarak doğru yolda kalmalarını sağlayacak bir toplum oluşturmaları emredilmiştir. Hazreti Peygamber ise, Müslim (*Sahih,* I. 69) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Sizden her kim bir münker (kötülük) görürse, onu eliyle değiştirsin. Eğer buna güçü yetmezse diliyle, buna da güçü yetmezse kalbiyle değiştirsin. Bu da imanın en zayıfıdır.".

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ
اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّآ اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ
﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَآ اِنَّآ اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾

106 Ey iman edenler! İçinizden birine ölüm (emareleri) geldiği zaman, vasiyyet sırasında, aranızdaki şahitliğin hükmü, kendi içinizden iki adil şahit, yahut yeryüzünde yolculuğa çıkmış iseniz, ölüm (emareleri de) size gelip çatmışsa, sizden olmayan diğer iki şahit (tutmak) dır; eğer (bu iki yabancı şahitten) şüpheye düşerseniz, namazdan sonra onları alıkorsunuz. Onlar da Allah'a şöyle yemin ederler: "AkRaba bile olsa, yemini bir menfaat karşılığı satmayacağız; Allah'ın şehadetini gizlemeyeceğiz. Aksi takdirde günahkarlardan olacağız".

107 Eğer o iki şahitin (bazı şeyler gizleyerek doğru şahitlik yapmamak suretiyle) vebale müstehak oldukları anlaşılırsa, ölene daha yakın hak sahiplerinden diğer iki kişi onların yerine geçerler ve "bizim şahitliğimiz, (önceki) iki kişinin şahitliğinden daha doğrudur. Biz, (kimsenin hakkına) tecavüz etmedik. Aksi halde, biz de zalimlerden olurduk." (diyerek) Allah'a yemin ederler.

108 (Yeminlerle ilgili) bu hüküm, şahitliği doğru bir şekilde ifa etmeleri, yahut yeminlerinden sonra yeminlerin (diğer iki kişiye) teklif edilmesinden korkmaları için daha uygundur. Allah'tan korkun ve dinleyin. Allah, fasık kimseleri doğru yola iletmez.

Allah Teâlâ, bir evvelki ayetinde, müminlere hitap ederek, her insanın, kendi yaptıklarından sorumlu olduğunu, dolayısıyla önce kendi nefsini ıslah etmesi gerektiğini hatırlattıktan ve herkesin bir gün mutlaka öleceğini ve Allah'a döneceğini, işte o zaman kimin ne yapması gerekirken neleri yaptığını ve neleri yapmadığını kendisine haber vereceğini bildirdikten sonra, sözün ölüme intikal etmiş olması dolayısıyla, kendisine ölüm yaklaşmış olan kimselerin ölmeden önce mallarıyla ilgili olarak yapmaları gereken şeylerle, onun ölümünden sonra geride kalanlara yapmaları gereken şeyleri burada hatırlatmayı uygun bulmuş, böylece, nefsin korunmasından sonra, malın korunması hususunda da takip edilmesi gereken yolu göstermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

106 Ey iman edenler! İçinizden birine ölüm (emareleri) geldiği zaman, vasiyyet sırasında aranızdaki şahitliğin hükmü, kendi içinizden iki adil şahit, yahut yeryüzünde yolculuğa çıkmış iseniz ölüm (emareleri de) size gelip çatmışsa, sizden olmayan diğer iki şahit (tutmak) tir; eğer (bu iki yabancı şâhitten) şüpheye düşerseniz, namazdan sonra onları alıkorsunuz. Onlar da Allah'a şöyle yemin ederler: "Akraba bile olsa, yemini bir menfaat karşılığı satmayacağız; Allah'ın şehadetini gizlemeyeceğiz. Aksi takdirde günahkarlardan olacağız".

107 Eğer o iki şahitin (bazı şeyler gizleyerek doğru şahitlik yapmamak suretiyle) vebale müstehak oldukları anlaşılırsa, ölene da-

ha yakın hak sahiplerinden diğer iki kişi onların yerine geçerler ve "bizim şahitliğimiz, (önceki) iki kişinin şahitliğinden daha doğrudur. Biz, (kimsenin hakkına) tecavüz etmedik. Aksi halde, biz de zalimlerden olurduk." (diyerek) Allah'a yemin ederler.

[108] (Yeminlerle ilgili) bu hüküm, şahitliği doğru bir şekilde îfa etmeleri, yahut yeminlerinden sonra yeminlerin (diğer iki kişiye) teklif edilmesinden korkmaları için daha uygundur. Allah'tan korkun ve dinleyin. Allah, fasık kimseleri doğru yola iletmez.

106 Ayet-i kerimenin de delalet ettiği gibi konu, ölümü yaklaşmış olan bir kimsenin vasiyyet etme ihtiyacını duyması halinde, bu vasiyyetini, adil iki kişinin şehadetiyle tespit etmesinin lüzumu ve bununla ilgili hükmün tavzihidir. Şehadetin gayesi, vasiyyet olunan şeyin korunması ve hak sahiplerinin zarar görmelerinin önlenmesidir. Ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olarak nakledilen haber de buna delalet eder. Tirmizî (*Sahih,* V. 258)'nin naklettiğine göre, Temim ed-Dârî ve Adiyy İbn Beddâ', iki Hıristiyan idiler ve İslam'dan önce ticaret maksadıyla Şam'a gider gelirlerdi. Bir gün, yine ticaret için Şam'a gelmişlerdi. Yanlarında, kendisine Budeyl İbn Ebî Meryem denilen Sehmoğullarından biri daha vardı ve o da ticaret için gelmişti. Yanında da hükümdara satmak istediği gümüş bir kap vardı. Bu, ticaretinin en büyük kısmını teşkil ediyordu. Ancak orada hastalandı ve malını ailesine teslim etmeleri için iki arkadaşına vasiyyet etti. Bundan sonra Temim şunları anlatır: "Budeyl'in ölümü üzerine kabı bin dirheme sattık ve parayı Adiyy İbn Beddâ' ile aramızda paylaştık. Budeyl'in ailesine gelip eşyasından yanımızda kalanları teslim ettiğimiz zaman, gümüş kabı göremeyince onu bize sordular; biz de, "Yalnız bunları bıraktı; başka bir şey bırakmadı." dedik. Hazreti Peygamber Medine'ye gelince ben de Müslüman olmuştum. Ancak Budeyl'e yaptığımız işten günaha girdiğimizi anlayıp pişmanlık duydum ve hemen onun ailesine giderek durumu onlara anlattım; hissemе düşen beşyüz dirhemi de iade ettim. Arkadaşımda da o kadar olduğunu haber verdim. Bunun üzerine Adiyy İbn Beddâ'ı Hazreti Peygamber'in huzuruna getirdiler. Hazreti Peygamber onlardan delil istedi; bulamadılar. O zaman, ondan, dindaşlarınca kutsal olan şeyler üzerine yemin etmesini istediler. O da yemin etti. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ bu ayetleri indirdi. Bunun üzerine Amr İbnu'l-As ve onlardan başka bir kişi daha kalkıp yemin ettiler de Adiyy İbn Beddâ'ın elinden beşyüz dirhem geri alındı.".

Aynı haberin Buhârî (*Sahih,* III. 198) ve Ebû Davud (*Sünen,* II. 276) tarafından İbn Abbas'tan muhtasar olarak nakledilen rivayetinde de şöyle denilmiştir: Beni Sehm'den bir adam, Temim ed-Dârî ve Adiyy İbn Beddâ' ile birlikte yola çıkmıştı. Sehmî, hiçbir Müslümanın bulunmadığı bir yerde öldü. Diğer iki arkadaşı, onun geride kalan mallarıyla geri döndüklerinde, altın işlemeli gümüş kap yanlarında yoktu. Resulullah (sas.), onlara yemin ettirdi; fakat sonradan kap Mekke'de bulundu; sahipleri de onu Temim ve Adiyy'den satın aldıklarını söylediler. Bunun üzerine, kabın asıl sahibi olan ölü Sehmî'nin yakınlarından iki adam, bizim şahitliğimiz, diğer iki kişinin şahitliğinden daha doğrudur diyerek kabın arkadaşları Sehmî'nin olduğuna yemin ettiler. İşte bu hadise üzerine bu ayetler nazil oldu.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde müminlere hitap ederek, içlerinden herhangi birine ölüm yaklaştığı, yahut onun yaklaştığını hissettiği zaman, vasiyyet anında yapılması üzerine vacip olan işin, akrabalarından veya Müslümanlardan iki adil kişinin şahitliğine başvurmak olduğunu bildirmiştir. Ta ki bu şahitler, lüzumu halinde vasiyyet edilen malın ne olduğuna şahitlik etsinler ve böylece onun zıyaına engel olsunlar. Bu şahitlik, ölümün bir İslam ülkesinde ve Müslümanlar arasında vuku bulması halinde yapılacak iştir. Eğer ölüm, ölümü yaklaşan kimsenin misa-

fir olarak bulunduğu yabancı bir ülkede ve hiçbir Müslümanın bulunmadığı bir yerde vukubulursa, bu takdirde şahitlerin gayr-imüslimlerden seçilmesi caiz olur.

Müfessirler arasında, ayet-i kerimede geçen *minkum* (kendi içinizden) ibaresiyle *min gayrikum* (sizden olmayan) ibaresinin delalet ettiği manalar üzerinde görüş ayrılığı vardır. Bazılarına göre *minkum* ibaresiyle, "Sizin yakınlarınızdan, akrabanızdan" manası, *min gayrikum* ibaresiyle de "akrabanız dışındaki diğer Müslümanlardan" manası kasdedilmiştir. Diğer bazı müfessirler ise, ibaresiyle Müslümanların, *min gayrikum* ibaresiyle de gayrimüslimlerin kastedildiğini ileri sürmüşlerdir; zira bu görüşte olanlara göre, bir kafirin bir Müslümana daima kötülük etmesi ihtimali bulunduğu için, şahitliğine de güvenilmez. Fakat doğru olan görüş, Müslümanların bulunduğu yerde, şüphesiz, Müslüman şahitlerin tutulması, hiç Müslüman olmayan yerlerde de gayrimüslimlerin şahitliğine başvurulmasıdır.

Ayet-i kerimede şahitlerin, namaz kılındıktan sonra alıkonulması ve şahitliklerine başvurulması tavsiye edilmiştir. Büyük çoğunluğun görüşüne göre bu ayette kastedilen namaz, cemaatla kılınan ikindi namazıdır. Çünkü ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olan ve bizim de yukarıda zikrettiğimiz hadisede Hazreti Peygamber'in, Adiyy İbn Beddâ' ile Temim ed-Dârî'yi ikindi namazından çıkışta yemin ettirdiği gibi, daha sonraki devirlerdeki tatbikat da bu şekilde cereyan etmiştir. Zira bu vakit, İslam dünyasında, gündüz işlerinin hafiflediği, istifta işlerinin arttığı ve hâkimlerin davalara bakmak için makamlarına oturduğu bir vakit olarak bilinir. Keza bu vakit, gayrimüslimlerin de Allah'a dua ve niyazda bulundukları bir vakittir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette de, iki şahitin gayrimüslim olması halinde, ayet-i kerimede geçen *salat* (namaz) 'tan muradın, kendi dinlerindeki duaları olduğu belirtilmiştir.

Namazdan sonra vasiyyete şahitlik edecek olan kişilerin şahitliklerinden şüpheye düşülecek olursa ve özellikle şahitler gayrimüslim iseler, bu takdirde her ikisi de yemine çağırılır ve yemin ettirilirler. Onlar da, Allah için doğruyu söyleyeceklerine, şehadetleri akrabaları aleyhine da olsa adaletten ayrılmayacaklarına, keza menfaat karşılığı da olsa şehadetlerinden hiçbir şeyi gizlemeyeceklerine, bunu yaptıkları takdirde günahkarlardan olacaklarına dair yemin ederler.

107 İkindi namazından sonra şahitliklerine başvurulan bu iki kişinin doğruyu söyleyeceklerine ve hiçbir şeyi gizlemeyeceklerine dair Allah'a yemin etmiş olmalarına rağmen, doğruyu söylememek, şahitliği yahut kendilerine emanet edilen mirastan bazı şeyleri gizlemek gibi kendilerini büyük günaha sokan birtakım hainliklerine muttali olunacak olursa, bu takdirde, ölenin akrabalarından ve bıraktığı mala varis olmaya hak kazanmış olanlardan iki kişi, diğer iki şahitin yerine geçer ve "Bizim şahitliğimiz, önceki iki kişinin şahitliğinden daha doğrudur; biz hiç kimsenin hakkına tecavüz etmedik; aksi halde biz de zalimlerden olurduk." diyerek Allah'a yemin ederler.

Allah Teâlâ, bu ayetleriyle, ölmek üzere olan bir kimsenin vasiyyette bulunması halinde malının zayi olmadan hak sahiplerinin eline geçmesini sağlamak için iki adil şahite başvurmasının gerekliliğini belirttikten ve şehadet ile yeminin hükmünü açıkladıktan sonra, şehadet ve yeminin hüküm olarak vaaz edilişindeki hikmeti beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

> 108 "Bu hüküm, şahitliği doğru bir şekilde ifa etmeleri, yahut yeminlerinden sonra yeminlerin (diğer iki kişiye) teklif edilmesinden korkmaları için daha uygundur. Allah'tan korkun ve dinleyin. Allah, fasık kimseleri doğru yola iletmez.".

Filhakika yukarıdaki iki ayette tarif ve tavzih edilen vasiyyette şahitlik ve yemin ile ilgili hükümler, şahitliğin en iyi bir şekilde yapılmasını ve

hiç kimsenin hakkının zayi olmamasını sağlayan en uygun usullerdir. İlk ayette, şahitliğin namaz çıkışı yapılması emredilmiştir. Yukarıda da açıklandığı gibi bu namaz, ikindi vakti cemaatla kılınan namazdır. Namazda, kendilerini Allah'a daha çok yaklaşmış ve kalplerini Allah korkusuyla doldurmuş olan insanların, şahitlik yapmak üzere davet olunmaları ve bunun için bir de Allah'a yemin etmeleri, bu işi en iyi bir şekilde yapmalarını sağlayacak en emin yoldur. Zira Allah'tan korkan ve Allah için yemin etmiş olan bir insanın, bazı çıkarlar uğruna doğruyu söylememesi ve şahitliğini gizlemesi olacak şey değildir. Çünkü bu insan, şahitliğinde yine de yalan söyler ve birtakım şeyleri gizlerse, ne büyük bir günah işlediğinin ve Allah'ın ne derecede büyük gazabına müstehak olduğunun bilincindedir ve bu bilinç sayesinde böyle bir duruma düşmekten sakınır.

İkinci ayette, cemaatten iki şahitin, yalan söylemek ve şahitliği gizlemek suretiyle büyük vebali yüklenmeleri halinde, ölenin yakınlarından ve varislerinden iki kişinin yeminli şahitliğine başvurulması emredilmiştir. Bu emirde dahî, cemaat içinden seçilen ilk iki şahitin haktan ayrılmalarını ve yalan söyleyip şahitliği gizlemelerini önleyen bir tedbirin bulunduğunu anlamamak mümkün değildir. Zira insanlar arasında öyle kimseler vardır ki bunlar, yaptıkları kötü bir işin Allah tarafından görülüp bilindiğini umursamazlar da, insanların görüp bilmelerini istemezler. Bu sebepten işledikleri kötülükleri de hep gizli yaparlar. Yaptıklarından hiçkimsenin haberi olmadığı zaman da sevinirler ve gururlanırlar. İşte, cemaat içinden seçilen ilk iki şahitin yalan söyleyip şahitliklerini gizlemeleri halinde, onların reddedilip ölenin varislerinden iki kişinin diğerlerinin yerine şahitlik yapmak üzere ortaya çıkmalarında, diğerlerinin yalancılıklarını halka ifşa eden bir mana vardır ve bu iki şahit, Allah'tan korkmayıp yalan söylemeyi düşünseler, kendilerinden sonra iki şahite başvurulmakla yalanlarının ortaya çıkıp halk tarafından bilinmesinden korkarak bundan vazgeçerler ve şahitliklerinde yalnız hakkı söylerler. Hasılı her iki halde de şahitleri doğru söylemeye ve hak sahiplerinin haklarını korumaya yönelten bir tedbir vardır ve şahitlik yapmayı üzerine bir görev olarak almış olan kimsenin bunları gözardı etmesi mümkün değildir. Binaenaleyh insan, ya yüreğinde hissettiği Allah inancıyla O'nun azabından korkarak ve kazanacağı sevabı düşünerek şahitliği tam yapar. Yahutta dininin ve inancının zayıflığı dolayısıyla, eğer Allah korkusu onun yalan söylemesine engel olmazsa, bu takdirde şahitliğinin reddedilmesiyle insanlar arasında düşeceği küçültücü ve rezil edici durum korkusu, onun yalan söylemesine engel olur ve şahitliğini tam yapar.

O halde ey insanlar, şahitliğinizde yalnız gerçeği söyleyin. Yalana başvurmaktan ve yalan yere yemin etmekten sakının; Allah'tan korkun. Sizi şahit göstererek size itimat eden insanlara hıyanet etmeyin. Allah'ın şahitlik konusunda sizin menfaatiniz için vazettiği bu ahkâma uyun ve size söylenenleri dinleyin. Eğer Allah'ın azabından korkmaz ve O'nun emirlerinden yüz çevirirseniz, fasık kimseler olur ve hidayetinden mahrum kalırsınız. Allah'ın hidayetinden mahrum kalanlar ise, O'nun azabına müstehak olanlardır. Ve Allah'tan başka hiç kimse, bu fasıkları O'nun azabından kurtaramaz.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız vasiyyetle ilgili ayetlerden ulemanın istinbat ettikleri bazı faydalar ve hükümler vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1) Ölümün kendisine yaklaştığını hisseden bir kimse vasiyette bulunmak istediği zaman, ister seferde olsun, ister hazarda olsun, vasiyyetinin gerçekleşmesi ve işin sağlama bağlanması için iki şahit bulundurmayı asla ihmal etmemelidir. Bazı kimseler, vasiyyetlerini yazılı olarak bırakırlar; fakat hiçkimseyi yazılı vasiyyette şahit göstermezler. Bu ise, bazan vasiyyetin kaybolmasıyla neticelenir.

2) Şehadette asıl, iki şahitin, adil oldukları bilinen mümin kişiler arasından seçilmesidir.

3) Müslüman bulunmayan bir ülkede, iki gayr-i müslimin vasiyyete şahitlik etmesi caizdir.

4) Şahitliğin sıhhatli bir şekilde cereyan etmesi için, şahitlik edecek olanlar üzerinde tesiri mutlak surette görülecek olan yer ve zamanın seçimine dikkat etmek gerekir. Mesela Mâlik İbn Enes (*Muvattâ,* II. 727), Ebû Davud (*Sünen,* II. 198) ve İbn Mâce (*Sünen,* II. 53) tarafından sahih senetle nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber "Benim minberim yanında yalan yere yemin eden kimse cehennemdeki yerine hazırlansın." buyurmuştur. Gerek ayet-i kerimeyi ve gerekse bu ve bu mealde gelen diğer hadisleri delil olarak ele alan fakihler, Mescid-i Haram, Makam-ı İbrahim, Mescid-i Nebevi ve özellikle Hazreti Peygamber'in minberi gibi şeran hürmeti sabit olan yerlerde yemin eden şahit üzerine baskı yapılmasının caiz olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Buna kıyasla Mekke ve Medine dışındaki diğer şehir ve kasabalarda ise, büyük mescid ve camilerin seçilmesi uygun görülmüştür.

Belirli yerlerin seçimi gibi, belirli gün veya zamanların seçiminin de yemin eden şahitler üzerinde büyük tesiri olduğuna şüphe yoktur. Mesela Cuma günü ikindi namazından sonraki vaktin seçimi böyledir.

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَّأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُٓوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا ۗ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝١٠٨ يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ ۖ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا ۖ اِنَّكَ
اَنْتَ عَلَّٰمُ الْغُيُوبِ ۝١٠٩ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ ۘ اِذْ اَيَّدْتُكَ
بِرُوحِ الْقُدُسِ ۖ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ ۖ
وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِى فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِى وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ
بِاِذْنِى ۖ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِى ۖ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِٓى اِسْرَٰٓئِيلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝١١٠ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِى وَبِرَسُولِى ۖ قَالُٓوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ
بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ ۝١١١ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً
مِنَ السَّمَآءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝١١٢ قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ
اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ۝١١٣ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً
مِنَ السَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ ۖ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝١١٤ قَالَ اللّٰهُ اِنِّى
مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنِّٓى اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا اُعَذِّبُهُٓ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ۖ ۝١١٥

[109] Allah'ın Peygamberler'i toplayıp da onlara "size ne cevap verildi?" dediği gün, onlar: "Bizim hiçbir bilgimiz yok; muhakkak ki gaybları hakkıyla bilen sensin." diyeceklerdir.

110 (Meryem'in oğlu İsa'ya da) diyecektir ki: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve senin anana ihsan ettiğim nimetlerimi hatırla. Hani seni Cebrail ile teyit etmiştim de, hem beşikte iken, hem de yetişkin iken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış, sonra ona üflemiştin de, o da benim iznimle kuş oluvermişti. Yine benim iznimle körü ve abraşı iyileştirmiş, ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarmıştın. İsrail oğullarının elini senin üzerinden çekmiştim (de seni öldürememiş, fakat öldürdüklerini zannetmişlerdi). Onlara apaçık deliller getirdiğinde, onlardan kafir olanlar, "bu, besbelli sihirden başka bir şey değildir." demişlerdi".

111 Havarilerine de "bana ve Peygamber'ime iman edin." diye emretmiştim. Onlar da: "İman ettik. Bizim gerçekten Müslüman olduğumuza şahit ol." demişlerdi.

112 Havariler (Meryem oğlu İsa'ya da)şöyle demişlerdi: "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökyüzünden bir sofra indirebilir mi?"? O ise, "eğer mümin iseniz, Allah'tan korkun." demişti.

113 Havariler ise: "İstiyoruz ki, o sofradan yiyelim; kalplerimiz mutmain olsun; bize doğruyu söylediğini bilelim ve buna şahitlik edenlerden olalım." demişlerdi.

114 Meryem oğlu İsa da, (Rabbine dua ederek) demişti ki: "Ey Allahım! Rabbimiz! Bize gökyüzünden, bizim için, bizden öncekiler ve bizden sonrakiler için bir bayram ve senden de mucize olacak bir sofra indir ve bizi rızıklandır; sen, rızık verenlerin en hayırlısısın".

115 Allah da şöyle demişti: "Ben onu size indireceğim; Fakat bundan sonra içinizden kim küfür işlerse, ben ona öyle bir azap ile azap edeceğim ki, kâinatta hiç kimseye öyle azap etmem.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, ölümü yaklaşmış olan kimselere, mallarının, başkalarının ellerinde kalıp zayi olmasını önlemek için vasiyyette bulunmaları halinde, bu vasiyyetlerini iki adil şahitle tespit etmelerini emrettikten ve bu vesileyle şahitlik ahkâmını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, genel olarak Peygamberler ile ümmetleri, özel olarak da İsa (as) ile havarileri arasındaki ilişkilere geçerek, Ehl-i Kitab'a ve özellikle Hıristiyanlara karşı ibret almaları gereken deliller zikretmiştir.

Daha önce sırası geldikçe de açıkladığımız gibi, Kur'an-ı Kerim, ne sadece birbiri arkasına hükümler sıralayan bir kanun kitabı, ne sadece geçmiş milletlerin hayat hikayelerini ve Peygamberler'iyle olan ilişkilerini anlatan bir tarih kitabı ve ne de sadece ibadet çeşitlerini ve tarzlarını açıklayan bir usul kitabıdır. Fakat bunların hepsine de sırası geldikçe ve belirli bir sistem içinde yer veren bir hidayet kaynağıdır; yol gösteren bir rehberdir, bir nurdur. Ancak bu değişik konuları ele alırken, her konuyu diğerlerinden ayrı belli bir bab veya bölüm içerisinde toplamayı da gaye edinmiş değildir. Mesela tefsirini yapmaya çalıştığımız Mâide suresi, genellikle ahkâm ayetleriyle Ehl-i Kitab'a karşı delil olabilecek ayetlerden oluştuğu halde, ahkâm ayetlerini surenin başında, Ehl-i Kitap ile ilgili ayetleri de surenin geri kalan kısmında zikretmeyi planlamamıştır. Bununla beraber surenin baş tarafında helal, haram ve ibadetle ilgili bazı ahkâma yer vermiş, bu arada kitap ehlinin yiyeceklerinin ve kadınlarıyla evlenmenin Müslümanlara helal olduğunu zikredip taharet ve adalet ahkâmını da açıkladıktan sonra, kitap ehlinin ahvalini ve içinde bulundukları küfür sebebiyle her aklı başında olan insanı doğru yola getirebilecek deliller serdetmiş, sonra tekrar ahkâm ayetlerine geçmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in birbirinden farklı bu değişik konuları ihtiva eden ayetleri arasındaki nizam ve

tertibin güzelliği o kadar açık ve belirgindir ki, hiçbir akıl sahibi, küfür ve inata saplanmadıkça bunu inkâr edemez. İşte bu tertip içerisinde Allah Teâlâ, vasiyyetle ilgili şehadet ahkâmını açıkladıktan sonra, kitap ehline ve özellikle Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Hazreti Peygamber'in davetine sırt çeviren Hıristiyanların içinde bulundukları küfre karşı kesin bir reddiye ve iman hususunda ibret almalarını sağlayan açık bir delil olması için sözü genel olarak Peygamberler'e ve onların kavimlerine ve dolayısıyla Hıristiyanlara getirerek buyurmuştur ki:

[109] Allah'ın, Peygamberler'i toplayıp da onlara "size ne cevap verildi?" dediği gün, onlar: "Bizim hiçbir bilgimiz yok; muhakkak ki gaybı hakkıyla bilen sensin." diyeceklerdir.

109 Bazı müfessirler, ayet-i kerimenin, kendinden önceki ayetin *"Allah, fasık kimseleri doğru yola iletmez."* mealindeki son ibaresiyle olan bağlantısına işaret ederek iki ayet arasındaki bu bağlantıyı "Allah, Peygamberler'i toplayıp da kavimlerinin onlara ne cevap verdiklerini sorduğu kıyamet gününde fasık kimseleri doğru yola iletmez." manasında açıklamışlardır. Yahutta bazılarına göre ayet-i kerimenin bu ibaresi, bir önceki ayette yer alan *"Allah'tan korkun."* veya *"Dinleyin."* ibarelerine bağlıdır ve "Allah'ın Peygamberler'i topladığı gün O'nun ikabından korkun." veya "Allah'ın Peygamberler'i topladığı gün olacak şeylerle ilgili haberleri dinleyin." manasındadır.

Sahih olan diğer bir görüşe göre ayet-i kerimenin önceki ayetten müstakil bir manası vardır ve bu manada Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e yönelttiği hitabında "Ey Peygamber! Allah'ın Peygamberler'i toplayıp da onlara kavimleriniz size ne cevap verdi, diyeceği günü hatırla." demiş ve bununla, o Peygamberler'in kavimlerine açık bir ihtar ve kafir olanlara karşı açık ve kesin bir delil vaazını murat etmiştir.

Rableri tarafından kavimlerinin ne cevap verdikleri hakkında Peygamberler'ine yöneltilen sorunun ve onların verdikleri cevabın mahiyeti, imanlarının ikrar ve inkârı yönündendir. Başka bir ifadeyle, Peygamberler'in davetlerine karşılık kavimlerinin davranışlarını soruşturma ile ilgili bir ihbardır; haber vermedir. Bu soruşturma, sorgu hâkiminin hem şahiti hem de tanığı sorgulaması gibidir ki, Â'râf suresinin 6. ayetinde Allah Teâlâ buna işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Kendilerine (Peygamber) gönderilenlere mutlaka soracağız. Gönderilen Peygamberler'e de elbet soracağız. Ve sonra da bilgiyle (her şeyi) onlara anlatacağız; zira biz, (hiçbir zaman onlardan) uzak değildik"*. Keza Hıcr suresinin 92-93. ayetlerinde de herkesin sorguya çekileceği açıklanmış ve şöyle buyurulmuştur: *"Rabbine kasem olsun ki, o yapmış olduklarından dolayı, onların hepsine mutlaka soracağız."*.

Ayet-i kerimede, Peygamberler'in Rableri tarafından kavimleri hakkında kendilerine yöneltilen soruların cevaplarını yakinen bilmiş olmalarına rağmen, verdikleri cevapta, bu hususta hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını beyan ile bu bilgiyi Allah'a isnat ettikleri görülür. Ancak bu bilgi veya ilmi kendilerinden nefyetmeleri, yani hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını bildirmeleri, aslında kendi bilgilerinin, *Allâmu'l-Guyûb* olarak tavsif ettikleri Allah Teâlâ'nın her şeyi çepeçevre kuşatan ilmine denk ve eşit olmamasından kaynaklanmaktadır. Zira Peygamberler hiç şüphesiz kendilerine muhatap olan kavimlerinin iman yönünden cevaplarının ne olduğunu biliyorlar ve bu cevapları, sahip oldukları ilim ölçüsünde değerlendirebiliyorlardı. Ancak onların bilgileri, bu cevapların zahirine dayanıyor ve mahiyetini veya içyüzünü bilemiyorlardı. Bu bakımdan ilimleri, bir beşer ilmi olması itibariyle eksikti ve *Allâmu'l-Guyûb* olan Allah Teâlâ'nın her şeyi çepeçevre kuşatan hudutsuz ilmiyle hiçbir surette mukayese edilemezdi. İşte bundan dolayıdır ki onlar, Rablerinin *"Size ne cevap verildi?"* sorusuna karşı *"Bi-*

zim hiçbir bilgimiz yok; muhakkak ki gaybları hakkıyla bilen sensin." diyecekler ve böylece Allah Teâlâ'nın her şeyi çepeçevre kuşatan ilmi karşısında kendi ilimlerinin ne derece eksik ve dar olduğunu ortaya koymuş olacaklardı. Gerçek olan da, şüphesiz, budur. Aksi halde Allah, her şeyin zahirini ve batınını bütün teferruatıyla bilip dururken, insanoğlunun, ancak bazı şeylerin zahiri hakkında sahip olabildiği eksik bilgilere dayanarak "Ben de bilirim." demesi kadar abes bir şey tasavvur olunamazdı. Bundan dolayıdır ki ayet-i kerimede, Peygamberler'in Rablerine verdikleri cevabı "Rabbimiz! Senin her şeyi çepeçevre kuşatan bilgine nisbetle bizim ne bilgimiz olabilir ki? Biz, şüphesiz, kavmimize yönelttiğimiz davet karşısında onların ne cevap verdiklerini biliyoruz. Ancak bu, zahiren bilebildiklerimizdir. Batınlarını ise biz bilemeyiz. Sen ise, her şeyi bilirsin. Senin bilgin karşısında bizim bilgimiz hiç yok gibidir." manasında anlamak gerekir.

Allah Teâlâ, Peygamberler'ine yönelttiği soru ile onların cevaplarına bu ayet-i kerimeyle özet olarak ve kısaca işaret ettikten sonra, bu Peygamberler'den birisine yönelttiği soru ile onun cevabını, ona tabi olduklarını iddia eden; fakat aslında küfrederek onun yolundan sapan kavmine apaçık bir delil olması için daha tafsilatlı bir şekilde zikretmiştir. Ancak bu konuya geçmeden önce, o Peygamber'e verdiği hudutsuz nimetleri ve çeşitli mucizeleri de açıklamayı alınması gereken ibretin bir gereği saymıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> [110] (Meryem oğlu İsa'ya da) diyecektir ki: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve senin anana ihsan ettiğim nimetlerimi hatırla. Hani seni Cebrail ile teyit etmiştim de, hem beşikte iken, hem de yetişkin iken insanlarla konuşuyordun. Sana yazıyı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış, sonra ona üflemiştin de, o da benim iznimle kuş olu-
> vermişti. Yine benim iznimle körü ve abraşı iyileştirmiş, ölüleri benim iznimle (hayata) çıkarmıştın. İsrailoğullarının elini senin üzerinden çekmiştim (de seni öldüremeyiş, fakat öldürdüklerini zannetmişlerdi). Onlara apaçık deliller getirdiğinde, onlardan kafir olanlar, "bu, besbelli sihirden başka bir şey değildir." demişlerdi.".

110 Bazı müfessirlerin de işaret ettikleri gibi, ayet-i kerimenin başında gelen *iz kalellahu* ibaresi, bir evvelki ayetin başında gelen *yevme yecmaullahu* ibaresinden bedel olup, "Allah, Peygamberler'i topladığı gün İsa'ya da diyecektir ki:" manasındadır. Bu mana ile, ayet-i kerimenin, bir evvelki ayetle olan bağlantısı daha açık bir şekilde belirmiş olmaktadır.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, Peygamberler'ine yönelttiği soru meyanında, Hazreti İsa'ya da yönelteceği kavmi hakkındaki soruyu sormadan önce, ona ve anasına ihsan ettiği hudutsuz nimetleri ve onun eliyle gerçekleştirdiği çeşitli mucizeleri hatırlatmış ve şöyle buyurmuştur:

Ey İsa! Hani seni Ruhu'l-Kudüs ile, yani Peygamberler'ime kendisiyle haberlerimi ulaştırdığım melek Cebrail ile teyit ve takviye ettiğim, yahut desteklediğim sıralarda, sana ve senin anana birtakım nimetler ihsan etmiştim ya, işte şimdi sen, bu nimetlerimi birer birer hatırla. O Ruhu'l-Kudüs ki, ancak onun sayesinde kafirlere karşı kullandığın açık ve kesin delillere sahip olmuş ve yine onun sayesinde, babasız doğuşun sebebiyle insanların annen hakkında ileri sürdükleri çirkin iftiralara karşı beşikte iken konuşarak onu temize çıkarabilmiştin.

Filhakika Meryem suresinin 17-34. ayetlerinde de teferruatıyla açıklandığı gibi melek, Rabbinin emriyle Meryem'e gelmiş ve ona bir oğlan çocuğu müjdelemiş, Meryem ise, kendisine hiçbir insan eli dokunmamış ve hiçbir zaman kötü bir kadın olmamışken nereden çocuğu olacağını sormuştu. Oysa Allah, bir şeyin olmasını murat edince, hiçbir şey ona engel olamaz, o da he-

men olurdu. Nitekim hiçbir insan eli dokunmamışken Meryem İsa'ya hamile kalmış ve ıssız bir yerde, bir hurma ağacının altında onu dünyaya getirmişti. Sonra da *"Çocuğu taşıyarak kavmine getirmiş, onlar da şöyle demişlerdi: "Ey Meryem! Çok kötü bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi; annen de yoldan çıkmış değildi"? Meryem İsa'yı göstermiş, onlar ise, şöyle demişlerdi: "Henüz beşikte olan çocukla nasıl konuşalım"? Çocuk demişti ki: "Ben Allah'ın kuluyum; O, bana kitap verdi ve beni Peygamber yaptı. Nerede bulunursam bulunayım, beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı emretti. Anneme de iyi davranmamı emretti. Beni zorba ve asi yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve tekrar hayata döndürüleceğim gün bana selâm"! İşte Meryem oğlu İsa budur; şüphe ettikleri hususta biz bunu gerçek bir söz olarak söylüyoruz."*. (Meryem suresi, 27-34).

Meryem suresinden naklettiğimiz bu ayetler, İsa'nın Cebrail (as) ile nasıl teyit edilerek beşikte iken insanlarla konuştuğunu ve onların, anası Meryem hakkında ileri sürdükleri çirkin iftiraları nasıl reddettiğini gösteren apaçık delillerdir ki, bunların hepsi de Rabbi tarafından İsa'ya hatırlaması emredilen büyük nimetlerdendir.

Ancak İsa'nın hatırlaması gereken nimetlerin hepsi de bunlardan ibaret değildir. Diğer nimetler, âyet-i kerimede şöyle sıralanmıştır:

Allah, İsa'ya kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştir. Al-i İmran suresinin 48. inci ayetinde de zikredildiği gibi, İsa'ya öğretilen kitaptan maksat, kitabet de denilen okuyup yazma yeteneğidir. Hikmet ise, ilim ve anlayış güçü olup, insanın iradesi dahilinde daima hayırlı ve faydalı işler yapmasını sağlar. Tevrat, Musa şeriatını meydana getiren ahkâmı, İncil de, İsa'nın kendisine indirilen hükümleri ihtiva eden kitaptır ki, bunların her biri, Rabbi tarafından İsa'ya ihsan edilmiş nimetlerdendir.

Keza Allah, İsa'ya çamurdan bir kuş yapıp ona üfürmesine izin vermiş, bundan sonra da kuş canlanıp uçmuştur ki, bu da Rabbinin ona ihsan ettiği mucizelerdendir. Al-i İmran suresinin 49. ayetinde bu mucizeye de işaret edilmiş ve İsa diliyle şöyle denilmiştir: *"...Ben, Rabbiniz katından bir mucize getirdim: Size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapacağım; sonra ona üfüreceğim; o da Allah'ın izniyle (canlı) bir kuş olacaktır."*.

İsa'dan hatırlaması istenen nimetlerden bazıları da, Allah'ın izniyle körü ve abraşı iyileştirmesi, ölüleri de diriltmesi ve onları yeniden hayata kavuşturmasıdır. İnciller'e göre İsa, anadan doğma âmâ olan veya sonradan gözlerini kaybeden pek çok kimseyi ve bir çeşit deri hastalığına yakalanmış olan ve abraş denilen pek çok kimseyi iyileştirmiş, üç ölüyü de diriltmiştir. Dirilttiği ölülerle ilgili haberlere Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri'nde yer verilmiştir. Matta (9:18-34) İncili'nde diğer bazı mucizelere de işaret edilerek şöyle denilmiştir:

"Onlara bu şeyleri söylerken, işte, bir reis geldi ve: Kızım şimdi ölmüştür; fakat gel, üzerine elini koy, yaşıyacaktır, diyerek ona secde kıldı. İsa kalkıp şakirtleri ile onun ardınca gitti. Ve işte, on iki yıldır kan akıntısı olan bir kadın İsa'nın arkasından gelip esvabının eteğine dokundu; çünkü kadın içinden diyordu: Yalnız esvabına dokunsam, kurtulacağım. İsa da dönüp onu görerek dedi: Cesur ol kızım, imanın seni iyi etti. Ve kadın o saatte iyi oldu. Ve İsa reisin evine gelip neyzenleri ve gürültü eden kalabalığı gördüğü zaman: Çekilin, çünkü kız ölmedi, ancak uyuyor, dedi. Onlar kendisine çok gülüyorlardı. Fakat kalabalık dışarı çıkarılınca, İsa içeri girdi; ve kızın elinden tuttu; kız ayağa kalktı. Ve bunun haberi bütün o memlekete yayıldı.".

"Ve İsa oradan geçerken, iki kör: Ey Davud oğlu, bize merhamet eyle, diye çağırarak onun ardınca gittiler. Ve eve varınca, körler yanına geldiler; İsa onlara dedi: Bunu yapmağa kudretim olduğuna inanıyor musunuz? Körler kendisine: Evet ya Rab, dediler. O zaman İsa: Size imanınıza göre olsun, diyerek gözlerine dokundu. Onların gözleri açıldı. Ve İsa: Sakının kimse bunu bilmesin, diye onlara sıkı tenbih etti. Onlar ise çıktılar ve bütün memlekete bunu yaydılar".

"Ve onlar çıkınca, işte, cine tutulmuş dilsiz bir adamı İsa'ya getirdiler. Cin dışarı çıkarılınca, dilsiz adam söz söyledi; ve halk: İsrail'de hiç böylesi görülmemiştir, diyerek şaştı. Fakat Ferisiler: cinlerin reisiyle cinleri çıkarıyor, derlerdi.".

Luka (7: 11-17) İncili'nde, yukarıdakinden farklı bir hadiseye yer verilmiş ve şöyle denilmiştir:

"Ve vaki oldu ki, biraz sonra, İsa Nain denilen bir şehre gitti; şakirtleri ve ahaliden büyük bir kalabalık kendisiyle beraber gidiyorlardı. Şehrin kapısına yaklaştığı zaman, işte, anasının bir tanecik oğlunun cenazesi çıkarılıyordu; ve kadın dul idi; şehrin birçok halkı onunla beraberdi. Rab anayı görünce, ona acıdı, ve kendisine: ağlama, dedi. Yaklaşıp tabuta dokundu; ve taşıyanlar durdular. İsa dedi: Ey genç, sana diyorum: kalk. Ölü kalktı, oturdu, ve konuşmağa başladı. İsa onu anasına verdi. Herkesi korku aldı; ve: Aramızda büyük bir Peygamber çıktı; ve: Allah kendi kavmini ziyaret etti, diyerek Allah'a hamdediyorlardı. İsa hakkındaki bu söz bütün Yahudiye'de ve bütün çevrede yayıldı.".

Yuhanna (11: 1-57) İncili, Meryem ve Marta adlı iki kızkardeşin ölmüş olan kardeşleri Lazar'ın İsa tarafından nasıl diriltildiğini, ancak onun bu çeşit mucizelerle inançsız Yahudileri nasıl endişeye düşürdüğünü ve bu sebepten İsa'nın öldürülmesini nasıl kararlaştırdıklarını anlatmıştır. İncil'de belirtildiğine göre İsa, Meryem, Marta ve Lazar'ı çok severdi. Lazar'ın hastalandığını haber alınca, şakirtlerine Yahudiye'ye gidelim, demiş, şâkirtler ise, onun Yahudiler tarafından taşlanacağını söyleyerek oraya gitmesine engel olmaya çalışmışlarsa da o, Lazar'ın ölmüş olduğunu ve onu diriltmek için gideceğini söylemiş ve neticede oraya gitmişlerdir. Yuhanna, hadiseyi şöyle anlatır:

"...İmdi Meryem, İsa'nın olduğu yere gelince, onu gördü ve ayaklarına kapanıp ona dedi: Ya Rab, eğer burada olsaydın, kardeşim ölmezdi. İsa onu ağlamakta ve onunla gelen Yahudileri de ağlamakta görünce, ruhunda inledi, ve yüreği çok sıkıldı, ve dedi: Onu nereye koydunuz? Ona: Ya Rab, gel de bak, dediler. İsa ağladı. İmdi Yahudiler: Bak onu ne kadar seviyormuş! dediler: Fakat onlardan bazıları dediler: Körün gözlerini açan bu zât, bir şey yapamazmıydı ki, bu adam da ölmesin? O vakit İsa yine içinden inleyerek kabre geldi. O bir mağara idi; ve önünde bir taş vardı. İsa: Taşı kaldırın, dedi. Ölenin kızkardeşi Marta ona dedi: Ya Rab, artık kokmuştur, çünkü dört günlüktür. İsa dedi: Sana: Eğer iman edersen, Allah'ın izzetini göreceksin, demedim mi? Bundan sonra taşı kaldırdılar. İsa da gözlerini yukarı kaldırıp dedi: Ey Baba, beni işittiğin için sana şükrederim. Ve beni daima işittiğini bilirdim; fakat çevrede duran halk için söyledim; ta ki, beni sen gönderdiğine iman etsinler. Bu şeyleri söyledikten sonra, yüksek sesle: Lazar, dışarı gel! diye bağırdı. Ölü de, elleri ve ayakları sargılarla bağlanmış ve yüzü mendille sarılmış olarak çıktı. İsa onlara: Onu çözün, ve bırakın gitsin, dedi.".

"İmdi Meryem'e gelen, ve İsa'nın ettiği işi gören Yahudilerden birçoğu kendisine iman ettiler. Fakat onlardan bazıları Ferisilere gidip İsa'nın ettiği işi onlara söylediler.".

"İmdi başkahinler ve Ferisiler bir meclis toplayıp dediler: Ne yapıyoruz? Çünkü bu adam birçok alametler yapıyor. Böylece onu bırakırsak, herkes ona iman edecek; Romalılar da gelip hem yerimizi, hem de milletimizi kaldıracaklar. Ve onlardan biri, o yıl başkahin olan Kayafa, kendilerine dedi: Siz bir şey anlamıyorsunuz; bütün millet helak olmasın diye kavim uğruna bir adamın ölmesi bizim için hayırlı olduğunu düşünmüyorsunuz. Bunu kendiliğinden söylemedi, ancak o yıl başkahin olduğundan, millet için, ve yalnız millet için değil, fakat Allah'ın dağılmış çocuklarını bir etmek için İsa'nın öleceğini Peygamberlik edip söyledi. İmdi o günden onu öldürmek için öğütleştiler.".

Ayet-i kerimede, İsa'nın özellikle mucize olarak yaptığı fiillerin Allah Teâlâ'nın iznine bağlanması ve "izin" kelimesinin her fiil için tekrar edilmesi, bu fiillerin, ancak Allah'ın meşiyyet ve iradesiyle vuku bulduğuna, Allah'ın meşiyyet ve irade-

si olmaksızın insanoğlunun bu fiillerden hiçbirini işleyemeyeceğine delalet eder. Keza "izin" kelimesi, İsa tarafından gerçekleştirilen bu fiillerin İsa için de takyid edildiğini ve onun, Allah'ın izni olmadan her zaman ve her istediği yerde bu fiilleri gerçekleştiremeyeceğini gösterir. Çünkü bir Peygamber eliyle vuku bulabilecek olan bu çeşit olaylar, ancak birer mucize olarak değerlendirilir ve mucizenin şartı da, onun vuku bulmasında aracı olan Peygamber'in değil; fakat Allah Teâlâ'nın meşiyyetine bağlı olmasıdır. Bu şu demektir ki, Allah Teâlâ istemedikçe, hiçbir Peygamber, mucize denilen tabiatüstü bir olayı gerçekleştiremez. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, Peygamber'i İsa'ya ihsan ettiği nimetleri hatırlatırken, kendi izniyle onun çamurdan kuş yaptığını, yine izniyle o çamurdan yapılmış kuşun uçtuğunu, keza izniyle körü ve abraşı iyileştirdiğini ve izniyle ölüleri dirilttiğini zikretmiştir.

Allah Teâlâ, ancak kendi izniyle ve İsa eliyle gerçekleştirdiği bazı mucizelere işaret ettikten sonra, ona ihsan ettiği başka bir nimeti daha hatırlatmış ve *"İsrailoğullarının elini senin üzerinden çekmiştim (de seni öldürememiş, fakat öldürdüklerini zannetmişlerdi). Onlara apaçık deliller getirdiğinde, onlardan kafir olanlar, bu besbelli sihirden başka bir şey değildir, demişlerdi."* buyurmuştur.

Filhakika İsa, Yahudilere Peygamber olarak gönderildiği zaman, Yahudiler onu inkârla karşılamışlar, küfürlerinde inat ve ısrar ederek ona eziyet ve işkenceyi küfürlerinin bir gereği saymışlardı. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, İsa'nın etrafında toplanırlar ve "Ey İsa, fulan kişi dün ne yedi? Yarın için ne biriktiriyor?" diye sorarlar, onun verdiği cevaptan sonra da, onu alaya alırlardı. Birçok defa onu öldürmeye teşebbüs etmişler, o da annesiyle birlikte onlardan kaçıp gizlenmek ve oradan oraya dolaşmak zorunda kalmıştı. Nitekim onun Yahudilerden gördüğü bu muameleye İnciller'de de işaret edilmiştir. Yukarıda Yuhanna'dan naklettiğimiz Lazar'ın ölümüyle ilgili kıssada, İsa'nın Lazar'ın kardeşlerini görmek için Yahudiye'ye gideceğini söylemesi üzerine, şakirtleri, Yahudilerin onu taşa tutacaklarını söyleyerek gitmesine engel olmaya çalıştıkları, keza İsa'nın Lazar'ı diriltmesi üzerine, Yahudilerin, onun gösterdiği bu çeşit mucizeler karşısında herkesin ona iman etmesinden endişelenip onu öldürmeye karar verdikleri zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in Al-i İmran suresi 54. ayetinde de, Yahudilerin İsa'yı öldürme teşebbüslerine ve Allah'ın, onları bu teşebbüslerinde nasıl başarısız kıldığına işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"(Yahudiler, İsa'yı öldürmek için) tuzak kurmuşlar, Allah da onları kendi tuzaklarına düşürmüştü. Allah, hileyi hayra çevirenlerin en hayırlısıdır."*.

Allah'ın Yahudileri kendi tuzaklarına düşürmesi, onların ellerini İsa'nın üzerinden çekmesi ve onu öldürme teşebbüslerinde başarısız kılması demekti. Nitekim biraz önce zikrettiğimiz ayeti takip eden 55. ayetinde Allah Teâlâ, Yahudilerin ellerini İsa'nın üzerinden çekme ve onları İsa'yı öldürme teşebbüslerinde başarısız kılma yolunu da göstermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey İsa! Şüphesiz sana ölümü verecek, seni nezdime yükseltecek, küfredenlerden seni temize çıkaracak, sana tabi olanları da kıyamet gününe kadar küfredenlerden üstün kılacak olan benim. Sonra dönüşünüz yine bana olacaktır. İşte o zaman, ihtilafa düştüğünüz hususlarda, aranızda ben hükmedeceğim."*.

Bu âyet-i kerimeden de anlaşılabileceği gibi, Yahudiler ne kadar İsa'yı öldürmek için onun peşine düşmüş olurlarsa olsunlar, bu isteklerini hiçbir surette gerçekleştiremeyeceklerdir. Çünkü Allah onu, onların elinden kurtaracak, vakti geldiği zaman da, onu normal bir ölümle nezdine yükseltecektir. Yahudiler her zaman onu öldürme teşebbüsü içinde bulundukları için belki cereyan eden bazı hadiseler sebebiyle onu öldürdüklerini zannedeceklerdir; fakat bu zannın gerçekle uzaktan ve yakından hiçbir ilgisi bulunmayacaktır. Nitekim böyle yanlış bir zanna ka-

pılmalarına yol açan bazı hadiseler cereyan etmiş ve bu hadiselerden sonra da, Nisa suresinin 157-158. ayetlerinde de açıklandığı gibi, *"Biz, Allah'ın Peygamber'i Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük demişlerdir. Oysa onu ne öldürmüşler ve ne de asmışlardır; fakat kendilerine öyle gösterilmiştir. Bu hususta görüş ayrılığına düşenler, işin doğrusundan şüphe içindedirler ve zanna tabi olmaktan başka hiçbir bilgileri yoktur. Şu var ki onlar, İsa'yı kesinlikle öldürmemişlerdir. Fakat Allah, onu kendisine yükseltmiştir. Allah, Aziz'dir, Hakim'dir"*. Bu konuyla ilgili olarak ileri sürülen değişik görüşler ve konu üzerindeki münakaşalar için mezkur ayetin tefsirine bakılmalıdır.

Yahudilerin İsa'yı öldürmeye teşebbüsleri ve Allah'ın da onları bu teşebbüslerinde başarısız kılıp elleri onun üzerinden çekmesi, İsa'nın onlara apaçık deliller getirip onları hakka davet ettiği zamanlarda olmuştur ki, onlardan kafir olanlar, bu deliller karşısında onların gerçekle ilgisi bulunmadığını ve hepsinin de sihirden başka bir şey olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu sebeplerdir ki Allah Teâlâ, tefsir ettiğimiz ayet-i kerimenin sonunda buna işaret etmiş ve *"Onlara apaçık deliller getirdiğinde, onlardan kafir olanlar, "bu, besbelli sihirden başka bir şey değildir." demişlerdir.*

[111] Havarilerine de "bana ve Peygamber'ime iman edin" diye emretmiştim. Onlar da: "İman ettik. Bizim gerçekten Müslüman olduğumuza şahit ol." demişlerdi.

111 Allah Teâlâ, Peygamber'i İsa'ya, kendisine ihsan ettiği nimetleri hatırlatmaya devam ederek şöyle buyurmuştur: Ey İsa! Sana ihsan ettiğim nimetlerimden şunu da hatırla: Hani Yahudiler, büyük çoğunlukla seni yalanlayıp alaya aldıkları ve seni öldürmek için çeşitli oyunlara başvurdukları sıralarda, her fırsatta sana bağlı olduklarını söyleyen ve senin yanından hiç ayrılmayan havarilerine de ilham etmiş ve: "Bana ve Peygamber'im İsa'ya iman edin." demiştim de onlar da: "Biz, sana ve senin Peygamber'ine iman ettik. Biz, gerçekten Müslüman kişileriz. Buna şahit ol." demişlerdi. Bundan sonra da onları, senin davetini teyit eden ve seninle birlikte onu yaymaya çalışan yardımcıların kılmıştık. Halkı tarafından sıkı bir şekilde takip edilen ve her gittiği yerde öldürülmek istenen bir Peygamber için bundan daha büyük bir nimet olur mu ve böyle bir nimeti unutmak mümkün müdür?

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, *"Havarilere de, bana ve Resulüme iman edin, diye vahyetmiş idim."* buyurarak *vahiy* lafzını kullanmıştır. Vahiy, ıstılah olarak, Allah Teâlâ'nın herhangi bir şeyi, Peygamberler'ine, vasıtalı veya vasıtasız, süratli ve gizli bir şekilde bildirmesi manasında kullanılmıştır. Bununla beraber, Kur'an-ı Kerim'de, kelimenin, Peygamberler dışında başka varlıklar hakkında da kullanıldığı görülmektedir. Mesela Tâ-Hâ suresinin 38. ayetinde Musa'dan (as) sözederken, annesinin onu bir sandığa koyup nehre atması hususunda *"Hani annene vahyedilecek şeyi vahyetmiştik."*, Kasas suresinin 7. nci ayetinde *"Musa'nın annesine, onu emzir; başına gelecekten korktuğun zaman onu denize at; korkma ve üzülme. Onu sana mutlaka geri vereceğiz ve onu Peygamberlerden kılacağız, diye vahyetmiştik."* buyurulmuş ve her iki ayette de *vahiy* kelimesi ilham manasında kullanılmıştır. Keza Nahl suresinin *"Rabbin balarısına şöyle vahyetmiştir: Dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan kendine evler edin."* mealindeki 68. ayetinde aynı manada kullanılmış, Meryem suresinin *"Bunun üzerinedir ki Zekeriyya mescidden kavminin karşısına çıkmış ve onlara, gece gündüz Allah'ı tesbîh etmelerini vahyetmiştir."* mealindeki 11. inci ayetinde de *vahiy* kelimesiyle "işaret etmek", yahut "işaretle bildirmek" manaları kasdedilmiştir. Misal olarak zikrettiğimiz bu ayet meallerinde kendilerine vahyedilen kimselerin Peygamber olmadıkları gözönünde bulundurulursa, *vahiy* kelimesinin, bazen değişik lugat manalarında da

kullanıldığı anlaşılır. Buna göre, kelimenin, lugatta, bir şeyi gizli ve süratli bir şekilde bildirmek, ilham etmek ve işaret etmek gibi manaları vardır. Kur'an-ı Kerim, Peygamberler'e gelen vahiyle ilgili olarak Şûrâ suresinin 51. ayetinde şu açıklamayı yapmıştır: *"Allah'ın bir insanla karşılıklı konuşması asla olacak şey değildir. Ancak ya vahiy (ilham) yoluyla, ya da perde arkasından konuşur; yahutta bir elçi gönderir ve izniyle dilediğini vahyeder. O, şüphesiz, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir".*

Bu âyet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, vahiy üç şekilde tecelli etmektedir. Birincisi *ilham yoluyla bildirmek*'tir ki, bildirilmesi istenen şeyin bir defada ve süratle Peygamber'in kalbine ilka edilmesidir. İlka'ın hemen akabinde, Peygamber'in kalbinde bir ilm-i yakin hasıl olur ve Peygamber, kendisine hemencecik ilham olunan şeyin Allah katından gelen bir vahiy oluğunu anlar. Bu vahiy şeklinin, Allah Teâlâ'nın, bir şeyi, Peygamber dışındaki diğer varlıklara da bildirme yolu olduğu anlaşılmaktadır.

İkincisi, Peygamber'in Rabbini görmeksizin *perde arkasından O'nun kelamını işitmesi*'dir. Nitekim Tâ-Hâ suresinin 10-14. ayetlerinde de açıklandığı gibi, risalet görevi verildiği sırada, *"Musa bir ateş görmüştü de ailesine: Siz durun. Ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getiririm; yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum, demişti. Ateşin yanına geldiği zaman kendisine seslenilmişti: Ey Musa! Ben senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar; sen mukaddes vadide, Tuva'dasın. Ben seni seçtim; sana vahyolunanı dinle. Gerçek şudur ki ben Allah'ım. Benden başka İlah yoktur. Bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.".* diye hitap edilmişti. Bu ayetlerin de delalet ettiği gibi Musa (as), Rabbinin gaipten gelen sesini duymuş, fakat kendisini görmemişti.

Üçüncüsü ise, Allah Teâlâ'nın, Peygamber'ine ulaştırılmasını istediği şeyi melek vasıtasıyla bildirmesidir ki, Hazreti Peygamber'e Kur'an-ı Kerim'in tamamı bu yolla indirilmiş ve Melek Cebrail (as) onu, ayet ayet, sure sure Hazreti Peygamber'e getirmiştir.

Allah Teâlâ, İsa'ya yardımcı olarak havarileri vermekle yaptığı büyük ihsanı hatırlattıktan sonra, İsa ile havariler arasında cereyan eden bazı konuşmalara işaret ederek şöyle buyurmuştur:

112 Havariler (Meryem'in oğlu İsa'ya da) şöyle demişlerdi: "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin, bize, gökyüzünden bir sofra indirebilir mi"? O ise: "Eğer mümin iseniz Allah'tan korkun." demişti.

113 Havarîler ise: "İstiyoruz ki, o sofradan yiyelim; kalplerimiz mutmain olsun; bize doğruyu söylediğini bilelim ve buna şahitlik edenlerden olalım." demişlerdi.

112 Ayet-i kerimeden, havarilerin, kalplerini mutmain kılması ve Hazreti İsa'nın Rabbinden naklen verdiği haberlerde doğru olduğuna daha kuvvetli bir şekilde inanmalarını sağlaması için, Allah'ın gökyüzünden bir sofra (Mâide) indirmesini istedikleri anlaşılmaktadır. Ancak havariler, bu isteklerini belirtirken, Allah Teâlâ'nın sofra indirmek hususunda istitaa (kudret) sahibi olup olmadığına delalet edebilecek bir ifade kullanmışlar ve *"Rabbin, bize, gökyüzünden bir sofra indirebilir mi?"* demişlerdir. Havarilerin bu manadaki sözleri, müfessirler arasında farklı görüşlerin ileri sürülmesine yol açmıştır. Bazılarına göre *"Rabbin, bize, gökyüzünden bir sofra indirebilir mi?"* manasını veren *hel yastatî'u* ibaresinin zahiri, Allah Teâlâ'nın gökyüzünden bir sofra indirebilecek güce sahip olduğundan şüphe etmeye delalet eder ve mümin olan hiç kimseden, şüpheye delalet edebilecek böyle bir soru sadır olmaz. Çünkü böyle bir sorunun muhalif ifade şekli de vardır ve bu da *"İndiremez mi?"* ifadesidir ki, buna göre şöyle denilmiş olabilir: *"Rabbin, bize, gökyüzünden bir sofra indirebilir mi, indiremez mi"?* Böyle bir sorunun, mümin olan bir kimseden sadır olma-

yacağı düşünülürse, havarilerin gerçek manada iman etmemiş kimseler oldukları sonucuna varılır. Çünkü böyle bir ifade, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nın gökyüzünden bir sofra indirebilme güçünün bulunup bulunmadığı hususunda varolan bir şüpheye delalet eder ki, bu da, gerçek bir imanla asla bağdaşmaz.

Ancak diğer bazı müfessirler, meseleyi, ayet-i kerimedeki mezkur ibarenin kıraati yönünden ele almışlar ve bu yönden havarilerin imanlarından şüphe etmemek gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre, ayet-i kerimedeki *hel yastatî'u Rabbuke* ibaresi, Kisa'î tarafından *hel tastatî'u Rabbeke* şeklinde okunmuştur ve bu kıraat, Ali, Aişe, İbn Abbas ve Muaz gibi alim sahabilerden rivayet edilmiştir. Buna göre mezkur ibarenin manası, Allah Teâlâ'nın güçü ile değil, fakat İsa'nın (as) güçü ile ilgili olur ve *"Rabbinden, bize, gökyüzünden bir sofra indirmesini isteyebilir misin?"* manasına gelir. Böyle bir kıraatin asla olamayacağını ileri sürmek elbette mümkün değildir. Zira iki ibare arasındaki kıraat farkı, yalnızca iki harfin nokta ve harekesine taalluk etmektedir ve her ikisi de birbirine çok yakındır. Eğer mesele bu yönden ele alınacak olursa, bu takdirde, Allah'ı şahit göstererek mümin ve Müslüman olduklarını ileri süren havarilerin imanlarından şüphe etmeye gerek kalmaz.

Kıraat farkını nazar-ı dikkate almaksızın havarilerin imanlarından şüphe edilmemesi gerektiğini ileri süren diğer müfessirler ise, konuyu daha değişik yönlerden açıklamaya çalışmışlardır. Bunlara göre:

1) Havariler, Allah Teâlâ'nın gökten bir sofra indirmesini isterken niyetleri, O'nun bu sofrayı indirip indiremeyeceğini ve dolayısıyla buna güçü olup olmadığını kontrol etmek değil; fakat böyle bir sofranın inişini gözleriyle görüp imanlarını daha da kuvvetlendirmekti. Nitekim buna benzer bir hadise, İbrahim (as) ile ilgili olarak, Bakara suresinin 260. ayetinde zikredilmiştir: *"İbrahim: Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi, yoksa inanmıyor musun? buyurunca, hayır, inanıyorum; fakat kalbimin huzur bulması için, demişti. (Bunun üzerine Rabbi ona şöyle) buyurmuştu: Dört kuş al; onları ehlileştirip kendine alıştır; sonra onlardan her bir cüzünü bir dağ üzerine koy; sonra da onları çağır; koşarak sana geleceklerdir. Şunu da bil ki, Allah, Aziz'dir, Hakim'dir"*. İbrahim'in (as) öldükten sonra ölülerin nasıl diriltileceğini görmek istemesi, şüphesiz, öldükten sonra dirilmenin vukuu hususunda kendisinde varolan bir şüphenin neticesi değildi. Bu istek, ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, sadece, kalbin mutmain olması ve imanın daha da kuvvetlenmesi içindi. Nitekim böyle olduğu içindir ki Allah Teâlâ onun bu isteğini reddetmemiş, aksine istediği şeyi ona göstermek için dört kuş almasını ve parçalanmış kuşların her bir parçasını bir dağın tepesine bırakmasını, sonra da onları çağırmasını emretmiş, bu çağırışla her bir kuşun canlanıp kendisine geleceğini bildirmiştir.

Havarilerin İsa (as) vasıtasıyla Rabbinden istedikleri gökyüzü sofrası da, İbrahim kıssasında olduğu gibi kalbin mutmain olması ve imanın kuvvetlenmesi içindir ve Allah Teâlâ tarafından reddedilmemiş, daha sonraki ayetlerde de görüleceği gibi, İsa'nın (as) duası üzerine bu sofra gökyüzünden indirilmiştir.

2) Havarilerin İsa'ya (as) yönelttikleri sorunun aslı, Allah Teâlâ'nın güçüne veya kudretine taalluk eden bir soru değil, fakat hikmet-i İlahiyeye taalluk eden bir sorudur ve O'nun gökyüzünden bir sofra indirmesi, hikmet-i İlahiyeye aykırı mıdır, değil midir manasındadır. Hikmet-i İlahiyeye aykırı olan bir fiil elbette gerçekleşmez ve havarilerin böyle bir soruyu yöneltmeleri de, onların imanlarından şüphe etmeyi gerektirmez.

Havarilerin İsa'ya (as) *"Rabbin, bize, gökyüzünden bir sofra indirebilir mi?"* demeleri üzerine İsa da onlara *"Eğer mümin iseniz Allah'tan korkun."* cevabını vermiştir. İsa'nın bu cevabı, onları, buna benzer isteklerle Allah Teâlâ'yı güçü yönünden

denemekten veya bu manaya gelebilecek teklifler ileri sürmekten sakındırmak manasındadır. Zira gerçek iman sahibi kimseler, ancak bu imanlarının gereği olan amellerde bulunurlar; fakat birtakım mucizeler yaratması için Rablerini denemeye kalkışmazlar. Allah Teâlâ, kullarının kalben mutmain olmaları ve imanlarının kuvvetlenmesi için, dilediği Peygamber eliyle dilediği mucizeyi yaratır; fakat kullarından hiçbirinin mucize tayin ederek Rabbine onu teklif etmesi hiçbir surette yakışık almaz.

113 Havarilerin, Rablerinden, gökyüzünden bir sofra indirmesi hususundaki isteklerine karşı İsa'nın onları, Allah'a karşı bu gibi teklifler ileri sürmekten sakınmaları ve O'ndan korkmaları hususundaki uyarısına karşılık onlar, böyle bir istekte bulunmanın sebep ve faydalarını açıklamışlar ve demişlerdir ki:

Ey Meryem oğlu İsa! Allah şahittir ki, biz, gerek Allah'a ve gerekse O'nun gönderdiği Peygamber'e iman ettik ve Müslüman olduk. Şimdi biz, Rabbinin gökyüzünden bizim için bir sofra indirmesini istiyorsak, bunda, bizim için ve bizim imanımız için büyük faydalar olması sebebiyledir:

1) Biliyorsun ki açlık, bizi iyice takatsız bırakmıştır ve bizim, her şeyden önce yiyeceğe ihtiyacımız vardır. İstiyoruz ki Rabbin, gökyüzünden bir sofra indirsin ve biz o sofradan yiyip nefsimizi köreltelim.

2) Ve yine istiyoruz ki, o sofranın indiğini görüp de karnımızı onunla doyurduğumuz zaman, sadece senden işittiğimiz haberlerle değil; fakat aynı zamanda müşahede veya kendi gözlerimizle görmek suretiyle kuvvet kazanacak olan imanımız yakîn mertebesine ulaşsın ve onunla kalbimiz mutmain olsun

3) Yine bu müşahededen sonra, senin bize gaipten verdiğin haberlerde ve bulunduğun vaadlerde doğru söylediğini bir defa daha anlayalım ve içimizde bunu kuvvetlendirelim.

4) Gözlerimizle gördüğümüz bu mucizeye, veya bu tabiatüstü olaya İsrailoğulları nezdinde şahitlik edelim ve böylece iman etmeye müsait olanların iman etmelerini sağlayıp iman edenlerin sayısını çoğaltalım. İşte, Rabbine yalvarıp gökyüzünden bizim için sofra indirmesini senden istememizin sebep ve faydaları bunlardı ve bundan başka bir şey düşünmemiştik.

Havarilerin kendisine yönelttikleri bu büyük istekte herhangi kötü bir niyet ve özellikle Allah'ın kudretini deneme gibi bir maksat olmadığını, hepsinin de iman yönünden belli bir fayda temini maksadıyla, ihlas ve samimiyet içinde bu istekte bulunduklarını görüp anlayınca:

> [114] Meryem oğlu İsa da (Rabbine dua ederek) demişti ki: "Ey Allahım! Rabbimiz! Bize gökyüzünden, bizim için, bizden öncekiler ve bizden sonrakiler için bir bayram ve senden de mucize olacak bir sofra indir ve bizi rızıklandır; sen, rızık verenlerin en hayırlısısın".
>
> [115] Allah da şöyle demişti: "Ben onu size indireceğim; fakat bundan sonra, içinizden kim küfür işlerse, ben ona öyle bir azap ile azap edeceğim ki, kainatta hiç kimseye öyle azap etmem".

114 İsa (as), ayet-i kerimede de görüldüğü gibi, havarilerin ihlas ve samimiyetle ileri sürdükleri isteklerini Allah Teâlâ'ya bir dua olarak iletirken, önce O'na, uluhiyyet, kudret, hikmet, rahmet gibi zatına müteallik sıfatlarını içinde toplayan zat ismiyle hitap ederek *Allah-umme* (ey Allah!) demiş, sonra da Allah'ın mutlak mülkiyetine, tedbir, terbiye ve özellikle ihsanına delalet eden Rab ismiyle, *Rabbena* (ey Rabbimiz!) diyerek hitap etmiştir. İsa'nın (as) Allah Teâlâ'nın bu iki ismiyle yaptığı hitapta, "Ey Allahım! Kainatta bulunan her şeyi yaratan ve yarattığın her şeyin mutlak sahibi ve maliki olan sensin; bunların tasarruf hakkı da yalnız sana mahsustur. Sınırsız kudretinle dilediğini yaratır, dilediğini yok edersin. Kullarını dilediğin şekilde terbiye ve iş-

lerini dilediğin şekilde tedvir eder, onları hudutsuz nimetlerinle rızıklandırırsın." manası vardır ve İsa'da (as), bu manayı şamil bir ifadeyle Rabbine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Rabbimiz! Sahip olduğun bu kudretinle, bize gökyüzünden, kendi katından öyle bir sofra indir ki, onu isteyenler, gözleriyle onu görüp ondan yesinler ve faydalansınlar. O sofranın indiği gün, hem bizden ilk iman edenler için, hem de bizden sonra diğer iman edenler için bir bayram günü olsun ve müminler bu günü senin ibadetinle tazim edip imanlarını artırsınlar. Yine bu sofra, benim Peygamberliğime delalet eden bir ayet, bir mucize olsun. Zira bu çeşit mucizeler, hiçbir vasıta olmaksızın yalnız senin meşiyyetinle, yalnız senin iradenle gerçekleşir. Bir tepsi yiyecekle sayısı bilinmeyen kalabalık bir topluluğu doyuran, yahut bir kırba su ile koca bir orduyu suya kandıran senden başka kim olabilir? Ey Rabbimiz! Bizi rızıklandır. Şüphe yoktur ki sen, dilediğini hudutsuz bir şekilde rızıklandıranların en hayırlısısın.

115 İsa'nın (as), havarilerin isteği üzerine, Rabbinin gökyüzünden bir sofra indirmesi için O'na yönelttiği bu dua üzerine Allah Teâlâ da, şarta bağlı olarak bu sofrayı onlara indireceğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur:

Ey İsa! Benim kudretime ve senin nübüvvetine delil olmak üzere bu sofrayı size indireceğim. Fakat onu indirdikten sonra, içinizden her kim yine küfür işler veya küfründen vazgeçmezse, ona öyle bir azap edeceğim ki, bu azabın benzeri bir daha hiç görülmez. Şüphe yoktur ki, kafir olan her insan, küfrünün karşılığı olan cezayı kıyamet günü mutlaka görecektir. Bu ceza, kafirlerin değişmeyen akibetleridir. Fakat Peygamberler'inden, onun Rabbinin ayet veya mucizelerini birbiri arkasına görüp durdukları halde yine de küfürlerinden vazgeçmeyenlerin cezası, elbette diğer kafirlerin cezasından farklı olacaktır. İşte bu sebepledir ki, sofrayı indirdikten sonra küfürlerinde yine ısrar edenleri, benzeri hiç görülmeyecek olan bir azap ile cezalandıracağım.

Allah Teâlâ'nın gökyüzünden indireceğini vaadettiği bu sofranın bilahare indirilip indirilmediği hususunda hiçbir nass mevcut değildir. Bu sebeple müfessirler, bu konuda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Ulemanın büyük çoğunluğu, Allah Teâlâ'nın *"Ben onu size indireceğim."* buyurarak açık ve kesin bir vaadde bulunması ve O'nun va'dinden asla dönmemesi dolayısıyla bu sofranın indirildiğini söylerken, indirilen yiyecekler konusunda ihtilaf etmişler, bir kısmı, bunların ekmek ve balık, bir kısmı ekmek ve et, bir kısmı da cennet meyveleri olduğunu söylemişlerdir. Bazı müfessirler ise, sofranın indirilmiş olmasını, İlahî bir vaadin gerçekleşmesi olarak mütalaa etmiş olmakla beraber, sofra üzerinde bulunan yiyeceklerin tayin edilmesini ve özellikle onların ekmek ve balık, yahut ekmek ve et olarak belirlenmesini caiz görmemişlerdir. Müfessirlerin bir kısmı ise, sofra olayının sadece bir örnek olarak zikredildiğini ve böyle bir sofranın hiçbir surette indirilmediğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim, bu müfessirlere göre, İsa (as) ve havarileriyle ilgili olan bu derece önemli bir hadisenin İnciller'de hiç zikredilmemiş olması da, böyle bir sofranın hiçbir zaman indirilmemiş olduğunun apaçık delilini teşkil eder. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim, bu sofranın indirilip indirilmediği hususunda açık ve kesin bir beyanda bulunmamış olsa bile, Allah Teâlâ'nın *"Ben onu size indireceğim."* beyanına istinaden, gerçekleştiğinden hiç şüphe etmediğimiz sayısız mucizelerden biri olarak bu sofranın da bilahare indirilmiş olduğunu kabul etmemizde hiçbir mahzur yoktur. Şüphesiz her şeyin doğrusunu, en iyi Allah bilir.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا
يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ
أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا
مَا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ
عِبَادُكَ ۖ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾
لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

116 Allah, (Meryem oğlu İsa'ya) demişti ki: "Ey Meryem oğlu İsa! Beni ve anamı Allah'tan başka iki İlah edinin diye insanlara sen mi söyledin"? İsa ise, şöyle demişti: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Zaten bunu söylemiş olsam, sen onu muhakkak bilirdin. Sen, benim içimde olanı bilirsin; fakat ben senin içindekini bilmem. Şüphe yoktur ki sen, gaypleri hakkıyla bilirsin".

117 "Benim onlara söylediğim, senin bana emrettiğin şeyden başkası değildir; o da: Hem benim Rabbim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin, (sözü) dir. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit oldum. Bana ölüm verdiğinde de, onlara sen gözcü oldun. Bu itibarla sen, her şeye şahitsin."

118 "Eğer onlara azap edersen, onlar, şüphesiz, senin kullarındır. Yok eğer onları bağışlarsan, elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin.".

119 Allah (bütün bu konuşmalardan sonra) dedi ki: "İşte bugün, doğrulara doğruluklarının fayda sağladığı gündür. Onlar için, içinde ebedi kalacakları, (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olacaktır; onlar da Allah'tan. İşte bu, son derece büyük kurtuluştur.".

120 Göklerin, yerin ve içindekilerin hükümranlığı Allah'a aittir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemlerde Hazreti Peygamber'in davetine sırt çeviren kitap ehlinin ve özellikle Hıristiyanların içinde bulundukları küfre karşı kesin bir reddiye ve iman hususunda ibret almalarını sağlayacak açık bir delil olması için, sözü, genel olarak Peygamberler'e ve onların kavimlerine getirerek *"Allah'ın, Peygamberler'i toplayıp da onlara: Size ne cevap verildi? dediği gün, onlar: Bizim hiçbir bilgimiz yok; muhakkak ki gaybı hakkıyla bilen sensin."* diyeceklerini haber verdikten sonra, bu Peygamberler'den yalnız birisini, İsrailoğullarına gönderilmiş olan İsa'yı (as) örnek olarak göstermiş ve ona yönelttiği soru ile onun cevabını, ona tabi olduklarını iddia eden, fakat aslında küfrederek onun yolundan sapan kavmine apaçık bir delil olması için, daha tafsilatlı bir şekilde zikretmeyi uygun bulmuştur. Ancak bu konuya gaçmeden önce, İsa'ya (as) ve anası Meryem'e

verdiği hudutsuz nimetleri ve çeşitli mucizeleri de açıklamayı, alınması gereken ibretin bir gereği saymıştır. Buna göre, yukarıdaki ayet-i kerimeleri, Hazreti Peygamber'e yöneltilen ve: *"Ey Peygamber! Allah'ın Peygamberler'i toplayıp da onlara: Size ne cevap verildi? dediği günü hatırla"*. manasında gelen daha önceki ayetlerin tafsili, başka bir ifadeyle, bu Peygamberler'den İsa (as) ile ilgili olan ve ona yöneltilen soru ile onun bu soruya verdiği cevabın beyanı saymak gerekir.

[116] Allah (Meryem oğlu İsa'ya) demişti ki: "Ey Meryem oğlu İsa! Beni ve anamı Allah'tan başka iki İlah edinin diye insanlara sen mi söyledin"? İsa ise, şöyle demişti: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Zaten bunu söylemiş olsam, sen onu muhakkak bilirdin. Sen, benim içimde olanı bilirsin; fakat ben, senin içindekini bilmem. Şüphe yoktur ki sen, gaybları hakkıyla bilirsin.".

116 Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, ayet-i kerimedeki hitap Hazreti Peygamber'edir ve: *Ey Peygamber! Allah'ın Peygamberler'i toplayıp da onlardan İsa'ya: "Ey Meryem oğlu İsa! Beni ve anamı Allah'tan başka iki İlah edinin diye insanlara sen mi söyledin?" dediği günü hatırla.* manasındadır. Peygamberler'in toplandığı o hesap gününde, Allah Teâlâ tarafından İsa'ya (as) yöneltilen ve Hazreti Peygamber'e hatırlatılan bu hitapta, İsa kavminin küfrüne ve bu küfrün büyüklüğüne açık bir işaret vardır ve işaret olunan bu küfür de şirkten başka bir şey değildir. Zira Allah Teâlâ'nın İsa'ya (as) yönelttiği bu soruda, *"Kavmine, beni ve anamı iki İlah edinin diye sen mi söyledin ki, onlar da böyle yaptılar ve hem seni, hem de anamı iki İlah edindiler? Eğer sen böyle bir şey söylememiş olsaydın, onlar, ne seni ve ne de anamı Allah'tan başka iki İlah edinirlerdi."* manası vardır ve bu mana, İsa (as)'nın bunu kavmine söylemiş olması dışında gerçeğin ta kendisidir. Bu bakımdan ayet-i kerimeyi, İsa'yı (as) ve anası Meryem'i Allah'tan başka iki İlah edinmek suretiyle Allah'a şirk koşmalarından dolayı, Allah Teâlâ'nın İsa kavmine yöneltilmiş en ağır tehdit ve suçlaması olarak değerlendirmek gerekir.

Bilinen bir gerçektir ki Hıristiyanlar, İsa'ya Allah'ın oğlu bir İlah, Meryem'e de bu İlahın anası ve Allah'ın zevcesi olarak itikat etmişler ve onların önünde diz çöküp dua etmişlerler, onlara niyazda bulunmuşlardır. Bu sebeple ayet-i kerimede İsa ve anası, *Allah'tan başka iki İlah* olarak zikredilmiştir. Bu ifade, Allah'ın tevhidini aşarak ibadetini O'ndan başka İlah ittihaz edilen iki kişiye hasretmek manasına gelir ki, bu da şirkten başka bir şey değildir. Allah'tan başka İlahlar edinen bir müşriğin İlah edindiği yaratıkların, ister müstakil olarak zarar veya fayda verebileceklerine, ister zarar ister fayda vermek yönünden Allah'ın onlara güç ve kudret verdiğine itikat etmesi arasında hiçbir fark yoktur. Gerçek olan şudur ki, genel olarak müşrikler, bir Allah'ın varlığına inandıkları gibi, O'nun verdiği güç ve kudretle Allah'ın yapabileceği bazı işleri yapan İlahların varlığına da inanırlar ve onlara da ibadet ederler. Müşrik Arapların çoğunluğu böyle idi. Nitekim Yunus suresinin 18. ayetinde bunlara işaret edilerek şöyle denilmiştir: *"(O müşrikler), Allah'ı bırakarak, kendilerine zararı da faydası da dokunmayan şeylere ibadet ederler ve bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir, derler..."*. Keza Zümer suresinin 3. ayetinde kendilerinden söz edilen müşrikler de bunlardan başkası değildir: *"Bilesiniz ki halis din Allah'ındır. Ondan başkasını, biz onlara, ancak bizi Allah'a daha çok yaklaştırmaları için ibadet ediyoruz, diyerek dost edinenler ise, Allah, onların ihtilaf ettikleri hususlarda, aralarında elbette hüküm verecektir..."*. Binaenaleyh müşriklerle ilgili olan bu ayetler de gözönünde bulundurulursa, Hıristiyanların tek bir Allah'a inandıklarını ileri sürmek ve onların İsa ve anası Meryem hakkındaki itikatlarını ve kiliselerinde onların resim ve heykelleri önündeki davranışlarını

bir tarafa iterek tevhid ehlinden olduklarını ileri sürmek mümkün değildir. İşte tefsirini yapmaya çalıştığımız ayet-i kerimede açıklanan gerçek de budur ve Allah Teâlâ'nın, bütün şahitlerin huzurunda en ağır soruyu İsa'ya yöneltmiş ve *"Kendini ve ananı, Allah'tan başka iki İlah edinmelerini onlara sen mi söyledin?"* demiş olması dolayısıyla İsa, kavminin bu inancı yüzünden çok ağır bir sorumluluk altına girmiş bulunmaktadır.

Ancak Allah Teâlâ'nın *ismet* ile teyit ettiği Peygamberler'inden herhangi birinin kendisini kavmine İlah olarak tanıtması elbette olacak işlerden değildir. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ'nın böyle bir sorusu karşısında İsa da kendisine yakışan cevabı vererek *"Rabbim! Seninle birlikte senin zat ve sıfatlarına sahip başka bir İlah olmasından seni tenzih ederim."* demiş, sonra da kendisini böyle bir şeyi söylemekten tebriye etmek için, hakkı olmayan bir şeyi söylemenin kendisine yakışmayacağını bildirmiştir. Bundan sonra İsa'nın, gerek kendisi ve gerekse anası hakkında böyle bir söz söylemediğini ispat için akli bir delile başvurduğu görülmektedir. Filhakika bu delil, hiçbir surette gözardı edilebilecek bir delil değildir. Çünkü o, kendisinin ve anasının İlah olduğunu söylemiş ve kavmine de bunu telkin etmiş olsaydı, bu, olanı ve olacağı yakinen bilen Allah'a gizli kalmaz ve her ne söylemiş veya telkin etmişse, Rabbi onu mutlaka bilirdi. Çünkü O'nun ilmi her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. O, insanoğlu için gayb olan her şeyi bilir. İşte İsa da, Rabbinin kadim olan bu hudutsuz ilmini bilmesi ve ona iman etmesi dolayısıyla *"Bunu söylemiş olsam, sen onu muhakkak bilirdin. Sen, benim içimde olanı bilirsin; fakat ben senin içindekini bilmem. Şüphe yoktur ki sen, gaybları hakkıyla bilirsin."* demiştir.

İsa (as), Rabbini, O'nunla birlikte bir başka İlahın bulunmasından ve işlerinde O'na ortak olmasından tenzih ettikten ve kendisini de böyle bir şeyi söylemekten tebriye edip bunu Allah'ın her şeyi çepeçevre kuşatmış olan ilmiyle delillendirdikten sonra, kavmine söylediği sözün aslını açıklamış ve demiştir ki:

117 "Benim onlara söylediğim, senin bana emrettiğin şeyden başkası değildir; o da: Hem benim Rabbim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin, (sözü)dür. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit oldum. Bana ölüm verdiğinde de, onlara sen gözcü oldun. Bu itibarla sen, her şeye şahitsin.".

118 "Eğer onlara azap edersen, onlar, şüphesiz senin kullarındır. Yok eğer onları bağışlarsan, elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin.".

117 *"Rabbim! Sen bana neyi söylememi emretmişsen, ben de kavmime sadece onu söyledim. Senin bana söylememi emrettiğin, benim de kavmime söylediğim söz, "Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin." sözünden başka bir şey değildir."* İşte İsa'nın, Rabbine bir eş olmaktan O'nu tenzih ve kendisini de böyle bir şeyi ileri sürmekten tebriye ettikten sonra söylediği bu manadaki söz, kendisini ve anasını iki İlah edinmeleri hususunda kavmi tarafından İsa'ya isnat edilebilecek bir iddianın inkârını ve bunun zıttı olan İslami görüşün de ispatını tazammun eder. Filhakika Allah katında yegâne din olan ve ilk Peygamber'den son Peygamber'e kadar Allah tarafından gönderilip bütün Peygamberler'i tarafından kavimlerine tebliğ edilen İslam, bu esasa dayanmış ve her Peygamber kavmine yalnız bu esası talim ve telkin etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ da Enbiya suresinin 25. ayetinde bu gerçeği şöyle açıklamıştır: *"Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki ona, "benden başka İlah yoktur; bu itibarla bana ibadet edin." diye vahyetmiş olmayalım."*. Allah Teâlâ, Peygamberler'ine, kendisinden başka İlah olmadığını, bu itibarla yalnız kendisine ibadet edilmesini talim ve telkin ederken, kendisini İhlâs suresindeki sıfatlarıyla de tanıt-

mış ve *"O, Allah bir tektir; her şeyden müstağni, fakat her şey O'na muhtaçtır; doğurmamıştır, doğurulmamıştır; hiçbir eşi ve dengi yoktur."* buyurmuştur. Buna rağmen Hıristiyanlar, Allah Teâlâ'nın da bir evvelki ayette açıkça ifade ettiği gibi, İsa'yı ve anası Meryem'i Allah'tan başka iki İlah edinerek, birincisini Allah'ın oğlu İlah, diğerini de bu İlahın anası sıfatlarıyla onlara ibadet etmişler ve Allah'a şirk koşarak en büyük küfrü işlemişlerdir. İşte kavminin bu büyük küfrü dolayısıyladır ki Allah Teâlâ, bütün Peygamberler'i topladığı ve onlara kavimlerinin durumunu sorduğu o kıyamet gününde, İsa'ya da yukarıda açıklanan sorusunu sormuş ve *"Kendini ve anamı iki İlah edinmelerini onlara sen mi söyledin?"* demiştir. Allah Teâlâ, her şeyi çepeçevre kuşatan hudutsuz ilmiyle, Peygamber'i İsa'nın kavmine böyle bir şeyi söylemediğini ve söylemeyeceğini elbette biliyordu. Nitekim bizzat kendisi, yine bu surenin 72-73. ayetlerinde onun kavmine neler söylediğini açıklayarak onu tebriye etmiş ve bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın, Meryem'in oğlu Mesih olduğunu söyleyenler, muhakkak küfre girmişlerdir. Halbuki Mesih: "Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Zira her kim Allah'a şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar ve varacağı yer de ateş olur. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." demişti. Allah'ın üçün biri olduğunu söyleyenler de küfre girmişlerdir. Oysa tek bir İlahtan başka İlah yoktur. Eğer söylediklerini terketmezlerse, işte bu küfredenler çok şiddetli bir azaba uğrayacaklardır."*.

Allah Teâlâ'nın, Peygamber'i İsa hakkındaki bu şehadetine rağmen, kıyamette Peygamberler'ini topladığı ve onlara kavimlerinin ne cevap verdiklerini sorduğu gün, İsa'ya da "Allah'tan başka iki İlah edinmelerini kavmine sen mi söyledin?" demesi, hadiseden ibret alınmasını sağlamak içindi. Zira bu hadisenin Kur'an-ı Kerim'de açıklanmasıyla ondan, kitap ehlinin ve özellikle Hıristiyanların alacakları pek çok ders vardı ve bu dersi mutlaka almaları gerekiyordu. Aksi halde, Peygamberler'inin de şehadetiyle Allah'a şirk koşarak girdikleri bu büyük küfrün en şiddetli azabını ahirette mutlaka çekeceklerdir.

İsa (as), bir taraftan Rabbinin bir eşi ve ortağı olmaktan O'nu tenzih, bir taraftan da kavmine Allah'tan başkalarını İlah edinmeleri hususunda onlara bir şey söylemiş olmasını inkâr ederek, sadece kendisine Rabbi tarafından emredilen ve onların da dinden üzerinde olmaları gereken tevhidi söyleyip öğrettiğini açıkladıktan sonra, kavminin başında bulunduğu sürece, onları kontorlü altında tuttuğunu, her ne söylemiş ve yapmışlarsa onlara şahit olduğunu, kendisine ölüm geldikten sonra ise, onlara Rabbinin gözcülük ettiğini söylemiş ve bu süre içinde artık onların neler söyleyip neler yaptıklarını ve kimleri İlah edinip kimlere ibadet ettiklerini bilmediğini belirterek her şeye Rabbini şahit tutmuştur.

118 İsa (as), kendisine yöneltilen soru karşısında, kavminin işlediği büyük cürümden Rabbini tenzih ile kendi nefsini bu cürme ortak olmaktan tebriye ettikten ve bir Peygamber olarak Rabbinin kendisine verdiği görevi yerine getirip, kavmine, kendisine emredilenden başka bir şey söylemediğini açıkladıktan sonra, kavminin davranışına taalluk eden cezayı Rabbine havale ederek şöyle demiştir:

Rabbim! Beni kavmime Peygamber olarak gönderdin. Ben de tevhidin ve ibadetinle ilgili olarak bana emrettiklerini kavmime tebliğ ettim. Bunlardan bir kısmı, hak yoldan saparak benim söylemediğim şeyleri söylediler ve seninle birlikte senden başkasını İlah edindiler. Bir kısmı da, doğru yolu bulup senden başkasına ibadet etmediler. Eğer sen onlara azap edecek olursan, biliyorum ki, onların hepsi de senin kullarındır. Ve eğer onlara merhamet edersen, Rahim olan ancak sensin. Kullarından ne ben ve ne de benden başka herhangi biri, onlar için senden daha merhametli olamaz. Eğer sen onlara azap edecek olursan, bu azabın, hiç şüphesiz, onların açığa vurdukları ve gizledikleri hallerini yakinen bilmen

dolayısıyladır. Halis mümin ile, küfrünü içinde gizleyip iman izhar edeni, sana ibadet edenle, bir başkasını İlah edinip sana şirk koşanı en iyi bilen sensin. Gaybın ve hazırın alimi sensin; ihtilafa düştüklerinde, kulların arasında sen hüküm verirsin. Eğer mağfiret edersen, şüphesiz, ancak buna layık olanı mağfiret edersin. İşlerinde ve yaptıklarında Aziz ve galip olan sensin. Hüküm yalnız sana mahsustur.

Bir evvelki ayette kendilerinden söz edilenlerin, İsa'yı (as) ve anası Meryem'i Allah'tan başka iki İlah edinen Hıristiyanlar olması itibariyle, bu ayette İsa'nın (as) *"Eğer onlara azap edersen, onlar, şüphesiz senin kullarındır. Yok eğer onları bağışlarsan, elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin."* diyerek haklarında verilecek hükmü Allah Teâlâ'ya havale ettiği kimselerin de İsa'yı (as) ve anasını İlah edinen aynı Hıristiyanlar olduğu anlaşılır. Ancak bazı müfessirler, İsa'nın (as) bu ayetteki *"...Yok eğer onları bağışlarsan, elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin."* sözünü, müşriklerin de bağışlanabileceğine delil kılmışlardır. Bunlara göre eğer müşrikler bağışlanmıyacak olsalardı, İsa (as) onlar hakkında *"...Eğer onları bağışlarsan"* demezdi. Nitekim İmam Râzî de *Tefsir*'inde mezkur ayeti çeşitli yönlerden incelerken şöyle demiştir: "Mezhebimize göre, Allah Teâlâ'nın küffarı cennete, bid ve zahid olanları da ateşe sokması caizdir. Çünkü mülk, O'nun mülküdür. Hiç kimse O'na itiraz edemez. İsa, bu sözü söylemiştir; maksadı, her şeyi Allah'a havale etmek, itiraz ve haddi aşmayı da bırakmaktı. Bu sebepledir ki sözünü *fe-inneke ente'l-Azizu'l-Hakim* (elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin) diyerek bitirmiştir. Yani sen, istediğini yapmaya kadirsin ve yaptığın her şeyde hüküm sahibi yalnız sensin; hiç kimse sana itiraz edemez.".

İmam Râzî, İsa'nın (as) sözünü bu şekilde açıkladıktan sonra, Nisa suresinin *"Allah, kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz."* mealindeki 48. ayeti hakkındaki görüşlerini de açıklayarak şöyle demiştir: "Bize ve Basralı mutezililerin çoğunluğuna göre, şirkin bağışlanması caizdir. Onlar demişlerdir ki: Çünkü azap etmek, Allah'ın günahkar üzerindeki hakkıdır. Bu azabın ondan kaldırılmasında günahkar için bir fayda vardır da, Allah için bir zarar söz konusu değildir. Binaenaleyh bunun "hasen" olması gerekir. Şu var ki naklî delil, şeriatimizde böyle bir affın olmayacağını göstermektedir. İsa şeriatında ise, belki böyle bir delil mevcut değildir.".

Şirkle ilgili olarak ileri sürülen bu görüşlerin, Kur'an ve hadisle gelen haberlere aykırı olduğu kadar akla da aykırı olduğunda hiç şüphe yoktur. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Allah Teâlâ, mülkü üzerinde mutlak tasarruf sahibidir ve dilediği şekilde tasarruf edebilir. Hiç kimsenin O'na, yahut O'nun tasarrufuna itiraz etmeye hakkı yoktur. Ancak O, kendisini Adil olarak tavsif etmiş ve adalet üzere tasarrufta bulunmayı da kendi üzerine vacip kılmıştır. Gerçek böyle olunca, O'nun, dilediği zaman adaleti terkedebileceğini ileri sürmek, O'nu zulüm ile tavsif etmek manasına gelir ki, bu, Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın zalim olmadığını beyan eden pek çok ayete ters düşer.

İsa'nın (as), yukarıdaki ayet-i kerimede yer alan *"Eğer onları bağışlarsan"* manasındaki sözüne gelince, bu söz, kanaatımızca, bütün tasarruflarında hükmü Allah'a havale etme maksadına matuf genel bir ifadedir. Yoksa Râzî'nin ileri sürdüğü gibi, kavmi içerisindeki müşriklerin affedilmelerini güzel ve makul görmesinden, yahut kendi şeriatında müşriklerin affının vaki olmayacağına delalet eden bir nassın bulunmayışından kaynaklanan bir temenni olarak izah etmek gerçeğe uygun değildir. Nitekim yine bu surenin 72. ayetinde, İsa'nın (as) kendi kavminden olan müşriklere yönelttiği hitaptaki sözleri de, ileri sürülen görüşlerin gerçeğe uygun olmadığını açıkça göstermektedir. Bu ayet-i kerimede şöyle denilmiştir: *"Allah'ın, Meryem oğlu Mesih olduğunu söyleyenler, muhakkak küfre girmişlerdir. Halbuki Mesih: Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a ibadet*

edin. Zira her kim Allah'a şirk koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar ve varacağı yer de ateş olur. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur, demişti.".

Zikrettiğimiz bu ayet-i kerimede de görüldüğü gibi, İsa (as), Allah'a şirk koşanların hiçbir surette cennete giremeyeceklerini, zira cennetin onlara haram kılındığını, gidecekleri yerin de cehennem ateşi olduğunu açıkça haber vermiştir ki, onun bu sözleri kendi şeriatında da müşrikler için affın vaki olmayacağını gösteren delillerin mevcudiyetine delalet eder.

Tefsir ettiğimiz ayet-i kerimeyle ilgili olarak Hazreti Peygamber'den nakledilmiş çeşitli hadisler vardır. Bu hadislerinde Hazreti Peygamber, bir taraftan mezkur ayeti okuyarak ümmeti için Allah'tan şefaat dileğinde bulunurken, bir taraftan da, Allah'a şirk koşanların bu şefaata nail olamayacaklarını haber vermiştir. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* V. 149)'in Ebû Zer'den naklettiği bir haberde şöyle denilmiştir: "Ebû Zer der ki: Resulullah (sas.) bir gece namaza durdu ve sabaha kadar *"Eğer onlara azap edersen, onlar, şüphesiz, senin kullarındır. Yok eğer onları bağışlarsan, elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin."* ayetini okuyarak onunla rükuya varıp onunla secde etti. Sabah olunca ona şöyle dedim: Ya Rasulallah! Sabaha kadar bu ayeti okuyup onunla rüku ve secde ettin. Bunun hikmeti nedir? Resulullah (sas.) buyurdu ki: Rabbimden ümmetim için şefaat diledim. O da bana bunu verdi. Allah'a şirk koşmayanlar, inşallah buna nail olacaklardır.".

Müslim (*Sahih*, I. 191)'in Abdullah İbn Amr İbni'l-As tarikiyle Hazreti Peygamber'den naklettiği bir hadis, İsa'nın (as) mezkur ayetteki sözlerinde, ümmeti için hiçbir şefaat dileğinde bulunmadığına delalet eder. Abdullah İbn Amr, bu hadisinde şöyle demiştir: Bir gün Nebi (sas.), Allah Teâlâ'nın İbrahim ile ilgili şu ayetini okudu: *"Rabbim! O putlar insanların çoğunu saptırmışlardır. Her kim bana uyarsa, artık o bendendir; kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayıcısın; çok merhametlisin".* (İbrahim suresi, 36). İsa (as) ise şöyle demişti: *"Eğer onlara azap edersen, onlar, şüphesiz, senin kullarındır. Yok eğer onları bağışlarsan, elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin.".* (Mâide suresi, 118). Sonra ellerini kaldırıp şöyle dedi: Ey Allahım! Ümmetim, ümmetim! Bunu söyledi ve ağlamaya başladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Ey Cibril! Muhammed'e git. Rabbin en iyi bilendir. Ona, seni ağlatan nedir, diye sor. Bunun üzerine Cibril (as) ona geldi ve sordu. Resulullah (sas.)'de ona Allah Teâlâ'nın en iyi bildiğini haber verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Ey Cibril! Muhammed'e git ve ona de ki: Biz seni, ümmetin hakkında muhakkak razı edeceğiz ve seni üzecek hiçbir şey yapmayacağız.".

[119] Allah, (bütün bu konuşmalardan sonra) dedi ki: "İşte bugün, doğrulara doğruluklarının fayda sağladığı gündür. Onlar için, içinde ebedi kalacakları, (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olacaktır; onlar da Allah'tan.. İşte bu, son derece büyük kurtuluştur".

[120] Göklerin, yerin ve içindekilerin hükümranlığı Allah'a aittir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.

119 İşte, Allah'ın bütün Peygamberler'i toplayıp, onlara kavimlerinin ne cevap verdiklerini sorduğu, Peygamber'i İsa'ya da, ona ve anasına ihsan ettiği hudutsuz nimetleri ve bu arada havarilerin isteği üzerine gökyüzünden indireceğini vaadettiği bir sofrayı hatırlattıktan sonra, kavminin İsa'yı ve anasını iki İlah edinmeleri hususundaki bir sorusu üzerine, İsa'nın Rabbini tenzih ve nefsini tebriye eden ve böyle bir şeyi söylemesinin mümkün olmadığı, zira bunu söylemiş olsa, ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmış olan Allah Teâlâ'nın bunu bileceği yolundaki delilli cevabını verdiği ve böylece kulu ve Resulü İsa'yı müşrik ve mülhid Hıristiyanlardan uzaklaştırdığı o müthiş günü bu şekilde tarif ve tavsif ettikten ve her ne

kadar mümin de olsa, kafir veya müşrik de olsa, dilediğine azap, dilediğine de mağfiret etme meşiyyetinin yalnız kendisine ait olduğunu bir defa daha belirttikten sonra, adalet sıfatının tabii bir tecellisi olarak, işte o günün, doğrulara doğruluklarının, müminlere imanlarının, yahut kısacası, tevhid ehline tevhidin fayda vereceği gün olduğunu bildirmiş ve bu faydanın neler olduğunu ayrı ayrı zikretmiştir. Allah'a şirk koşanlar için değil, fakat işte bu tevhid ehli için, içinde ebediyyen kalacakları, ağaçları altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah, onlardan razı olduğu halde onlar bu cennetlere girecekler ve onlar da Allah'tan razı olacaklardır. Fakat Allah'ın rızası, şüphesiz, çok daha büyüktür. Nitekim Allah Teâlâ, Tövbe suresinin 72. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah, mümin erkek ve mümin kadınlara, içinde daimi kalacakları, (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetler, Adn cennetlerinde güzel meskenler vaadetmiştir. Allah'ın hoşnudluğu ise, çok daha büyüktür. İşte, en büyük kurtuluş da budur".* Allah'ın onlardan, onların da Allah'tan hoşnut olarak cennete girmelerinden daha büyük bir kurtuluş düşünülebilir mi? Allah'tan başkasını İlah edinerek Allah'a şirk koşanlar, yahut küfürlerinde inat ve ısrar edenler için böyle bir kurtuluş mümkün müdür? Nitekim Allah Teâlâ, biraz önce zikrettiğimiz Tövbe suresinin 72. ayetinin hemen akabinde buna da işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Ey Muhammed! Kafirlerle ve münafıklarla savaş; onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir ve ne kötü bir gidiştir.".*

120 Gerek müminler ve gerekse kafirler ve müşrikler için ayrı ayrı takdir olunan bu akibet, yerin, göklerin ve içindekilerin hükümranlığının yalnız Allah'a ait olması dolayısıyladır. Evet. Her şeyin sahibi ve maliki yalnız Allah'tır. Hatta Hıristiyanların kendilerine İlah edinip ibadet ettikleri İsa Mesih ile anası Meryem bile O'nun kullarıdır ve O'nun kabzasındadır. Kuvvet ve kudret yalnız O'nundur.

Bu ayet-i kerimeyle Mâide suresi tamamlanmış bulunmaktadır. Adını, baştarafta da işaret ettiğimiz gibi, havarilerin isteği üzerine İsa'nın (as), gökyüzünden bir sofra indirmesi için Rabbine dua ettiğini haber veren 114. ayetteki *Mâide* isminden alan sure, itikadi ve amelî bazı usul ve kaideler getirmesi yönünden önemli surelerden biri sayılır. Bu usul ve kaideler şöyle özetlenebilir:

1) Mâide, en son nazil olan sure olması itibariyle, Allah Teâlâ, bizzat kendisinin rıza gösterip seçtiği İslam dinini, Kur'an ile ikmal edip müminler üzerindeki en büyük nimetini böylece tamamlamıştır.

2) Bu surenin daha ilk ayetinde, akidlere veya antlaşmalara riayetin şart olduğu beyan edilmiştir. Bu bakımdan verilen sözde durmanın, veya sözden dönmemenin İslam dininde çok önemli bir yeri vardır.

3) Adları Kur'an'da zikredilerek haram kılınanların dışındaki hayvan etleriyle iyi ve temiz olan bütün yiyecekler helal kılınmıştır.

4) Namaz kılmaya niyet eden bir Müslümana, önce usulüne uygun abdest alması, eğer hasta yahut yolcu ise, abdest alması yahut gusletmesi gerektiği halde su da bulamamışsa, toprağa teyemmüm etmesi farz kılınmıştır.

5) Allah Teâlâ, gerek Yahudilerden ve gerekse Hıristiyanlardan Allah'a ve Peygamberler'ine iman etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekatı vermek ve mallarını Allah yolunda sarfetmek hususunda kesin söz almış olduğu halde, onlar, Allah'a verdikleri sözde durmamışlar, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'i gönüllerince tahrif etmişlerdir. Özellikle Hıristiyanlar, Meryem'in oğlu Mesih'in, Allah'ın oğlu olduğunu söyleyerek en büyük küfrü işlemişlerdir. Gerek Yahudilerin ve gerekse Hıristiyanların, küfürleri kendilerini çepeçevre kuşatmış olmasına rağmen, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz." demeleri kadar büyük bir hayasızlık ve küstahlık düşünülemez.

6) Allah katında tek bir din vardır ve bu din de İslam dinidir. İlk Peygamber'den sonuncusuna kadar Allah tarafından gönderilen bütün Peygamber-

ler bu dini tamamlamak için gönderilmiştir. Her Peygamber'in şeriatı birbirinden farklı olsa bile, iman ve itikat yönünden hepsinin getirdiği esaslar bir ve aynıdır. Son Peygamber Hazret Muhammed (salat ve selam onun üzerine olsun), kendinden önce gönderilen Peygamberler'i ve onlara indirilen kitapları teyiten gelmiş olsa bile, diğer Peygamberler gibi yalnız bir kavme değil; fakat bütün insanlara gönderilmiş bir Peygamber olması ve onun gelişiyle Allah'ın tek olan dini İslam'ın tamamlanması dolayısıyla, bütün insanların ona iman etmeleri ve ona tabi olmaları gerekir. Gerçek böyle olunca, Hazreti Peygamber'in gelişinden sonra, Yahudilik ve Hıristiyanlık iddiasında bulunmak, Allah'ın tek olan dinini bölüp parçalamaktan başka bir maksada matuf olamaz. Bunun en açık delili de, bu surenin 15 ve 19. ayetleridir. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ey kitap ehli! Kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklayan, çoğundan da vazgeçen Peygamber'imiz size gelmiştir. Ayrıca size, Allah'tan bir Nur ve apaçık bir Kitap da gelmiştir".

"Ey kitap ehli! Peygamberler arasındaki boşluğa dayanarak, "bize ne bir müjdeci ve ne de korkutucu (bir Peygamber) geldi" demeneniz için, size (her şeyi) açıklayan Peygamber'imiz gelmiştir. Size bir müjdeci, bir korkutucu gelmiştir. Allah, her şeye kadirdir.".

Bu ayetlerde de görüldüğü gibi, hitap kitap ehlinedir ve onlara hem müjdeci, hem de korkutucu olarak gönderildiği belirtilen Peygamber, İslam'ın son Peygamber'i Muhammed (sas.)'den başkası olmadığı gibi, Allah'tan gelen Nur ve apaçık Kitap da, o Peygamber ile birlikte gönderilen Kur'an'dan başkası değildir. Binaenaleyh artık Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın hükmü kalmamıştır ve dolayısıyla Yahudi ve Hıristiyanların da, diğer insanlar gibi Hazreti Peygamber'e ve onunla birlikte gönderilen Kur'an'a iman etmeleri, kısacası İslam'a girmeleri gerekir.Eğer gerçek böyle olmasaydı, Hazreti Peygamber, onları İsam'a davet etmekle görevlendirilmezdi.

7) Yahudilerin, kıskançlık yüzünden Hazreti Peygamber'e karşı içlerinde besledikleri kin ve düşmanlığı inkâr etmek mümkün değildir. Bu kin ve düşmanlık sebebiyledir ki, onu öldürmek için daima fırsat kollamışlar ve bu işe zaman zaman teşebbüs de etmişlerdir. Fakat Allah onlara bu fırsatı vermemiş ve her seferinde onların ellerini sevgili Peygamber'inin ve müminlerin üzerinden çekmiştir. Allah Teâlâ bunu, Mâide suresinin 11. ayetinde, müminlere ihsan edilen büyük bir nimet olarak hatırlatmıştır. Daha sonraki ayetlerinde ise, Peygamber'ine, Adem'in iki oğlundan birinin diğerini nasıl kıskançlık sebebiyle öldürdüğünü kitap ehline ve özellikle Yahudilere hatırlatmasını emretmiş ve bu öldürme olayından dolayı, kim bir kimseyi haksız yere öldürürse, onun, topluca bütün insanları öldürmüş olacağı hükmünü vazetmiştir. Bundan anlaşılan odur ki, haksız yere adam öldüren kimsenin günahı, Allah'a şirk koşan kimsenin günahı gibi hiç affedilmez.

8) Allah'a ve Peygamber'ine karşı savaş açanların, yeryüzünde fesat çıkaranların cezası, tövbe etmedikleri takdirde, suçlarının derecesine göre, ya öldürülmek, ya asılmak, ya elleri ve ayakları çaprazlama kesilmek, ya da bulundukları yerden başka yerlere sürülmektir. Bunlar, onların sadece dünyadaki cezalarıdır. Ahiretteki cezaları ise, sonu hiç gelmeyecek en büyük azaptır.

9) Erkek veya kadın, kim hırsızlık ederse, cezası, ellerinin kesilmesidir.

10) Müminlerin Yahudi ve Hıristiyanlardan dost edinmeleri hiçbir surette caiz değildir. Onlar ancak birbirlerinin dostudurlar. Müminlerin dostu ise, Allah'tır; Resulüdür ve diğer müminlerdir.

11) Dinde haddi aşmak, aşırılığa kaçmak ve kolay olanı güçleştirmek haramdır. Müminlerin birbirlerine iyiliği emredip kötülükten nehyetmeleri, dinin ihmal edilmemesi gereken esaslarındandır. Yahudiler, haddi aşmaları, isyan etmeleri ve işledikleri kötülüklerden birbirlerini me-

netmemeleri yüzünden Davud ve İsa diliyle lanetlenmişlerdir.

12) Allah adını anarak yemin etmek, boşa söylenmiş bir söz değildir. Bu itibarla müminlerin yeminlerine sadık kalmaları gerekir. Her kim yeminden dönerse, bunun cezası veya keffareti, ya on fakiri doyurmak, ya onları giydirmek, yahutta bir köle azat etmektir. Bunların hiçbirine güçü yetmeyecek olan kimse ise üç gün oruç tutar.

13) Hac veya Umre için ihrama girmiş olan bir kimseye, ihramlı iken av hayvanı öldürmesi caiz değildir. Eğer bunu yapacak olursa, ceza olarak, öldürdüğü hayvan değerinde ya kurban keser; yahut fakir doyurur, yahutta oruç tutar.

14) İçki ve kumar, şeytan işi birer pisliktir ve haramdır. Bunların pislik olarak nitelendirilmesi de gösteriyor ki, içkiden az içmek veya kumardan aza oynamak, onları haram olmaktan çıkarmaz. Çünkü bilinen bir gerçektir ki, pisliğin azı da çoğu da pisliktir ve hiç kimse az yeyip az içmekle pisliği pislik olmaktan çıkaramaz.

15) İyi ve temiz (tayyib) olan şeyle kötü ve pis (habis) olan şey, hiçbir surette bir ve eşit olmaz. Bazan kötü ve pis olan bir şey, pek çok kimsenin hoşuna gider de onu kullanmak bunlar arasında itiyat haline gelir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, içki ve kumar misalinde olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın, hakkında "habis" hükmünü verdiği hiçbir şey, pek çok kimsenin hoşuna gidiyor diye habis olmaktan çıkmaz. Aksi halde bu, Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılmak manasına gelir ki, bu da O'na karşı gelmek demektir.

16) Sahabiler, Hazreti Peygamber'e, hakkında haram veya helale, yahut itikat veya ibadete delalet edecek açık bir nas bulunmayan meselelerle ilgili sorular sormaktan menolunmuşlardır. Çünkü bir şey hakkında, mesela onun haram olduğuna delalet edecek nassın sarih olmaması, onun haram olmadığına delalet eder. Oysa böyle bir şey hakkında soru sorulması, bazan, onunla ilgili yeni bir nassın gelmesine ve haram olmayan o şeyin haram kılınmasına sebep olur ki bu da, müminlerin hoşuna gitmeyebilir.

17) Ölümün kendisine yaklaştığını hisseden bir kimse, malından bir şeyi vasiyyet etmesi halinde, vasiyyetini iki adil şahitle tespit etmelidir.

18) Hıristiyanların, kendilerine Peygamber olarak gönderilen İsa'yı ve anası Meryem'i, Allah'tan başka iki İlah edindikleri, bu surenin sonunda bir defa daha vurgulanarak anlatılmıştır.

19) İster mümin olsun, ister kafir olsun, bütün insanlar hakkında ahirette verilecek hükmün, onların yegâne halıkı ve hâkimi olan Allah'ın meşiyyetine havale edilmesinin vücubu, İsa (as) diliyle açıklanmış, bununla beraber sure, müminlere bir müjde olmak üzere, ahiret gününün, doğrulara doğruluklarının fayda verdiği bir gün olduğu belirtilerek bitirilmiştir.

EN'ÂM SURESİ

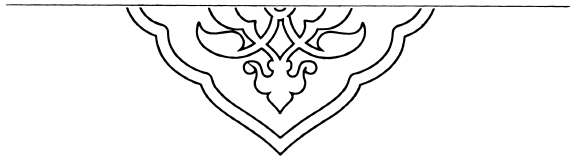

1. En'âm Suresinin Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Kur'an-ı Kerim'in altıncı suresi olup 165 ayetten müteşekkildir. Surenin tamamının bir defada Mekke'de nazil olduğunu söyleyenler olduğu gibi, birkaç ayetinin Medine'de, geri kalan kısmının ise Mekke'de nazil olduğunu söyleyenler de vardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette onun şöyle dediği haber verilir: Sure, altı ayeti müstesna, gece vakti bir defada nazil olmuş ve bu altı ayet dışında hepsi o gecede yazılmıştır. Altı ayet ise, Medenî ayetlerdir ve Medine'de nazil olmuştur. Bu altı ayet, *"Kul te'âlev etlu mâ harrame Rabbukum" (Gelin; Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım.)* ibaresiyle başlayan 151, 152 ve 153. ayetlerle, *"Ve mâ kaderu'llahe hakka kadrih" (Yahudiler, Allah'ı layık olduğu vechile takdir edemediler.)* ibaresiyle başlayan 91. ve *"Ve men azlamu mimmen iftera ala'llahi keziben ev kezzebe bi-âyâtih" (Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut ayetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir?)* ibaresiyle başlayan 21 ve 22. ayetlerdir. İbn Abbas'tan ve Katade'den gelen başka bir rivayete göre iki ayeti dışında sure Mekkîdir; iki ayet ise, Medine'de nazil olmuştur. Bunlar da *"Ve mâ kaderu'llahe hakka kadrih" (Yahudiler, Allah'ı layık olduğu vechile takdir edemediler.)* ve *"Ve huvellezî enşe'e cennâtin ma'rûşâtin ve gayre ma'rûşâtin" (çardaklı ve çardaksız bahçeleri yaratan O'dur.)* ibareleriyle başlayan 9l ve 141. ayetlerdir.

Sure, bisetin dördüncü senesinde, fetret devrinin akabinde, Hazreti Peygamber'in, davetini cehren bütün insanlara teşmil ettiği bir dönemde nazil olmuştur. Bilindiği gibi bu dönem, Mekkeli müşriklerin, İslami davete büyük bir kin ve düşmanlıkla karşı koydukları bir dönem olarak bilinir. Hazreti Peygamber, Mekke'de önceleri bu davetini gizlilik içinde yaparken, sonradan açıktan yapmaya başlamış, bundan bir sene kadar sonra da En'âm suresi nazil olmuştur.

2. Surenin İsmi

Sure, *En'âm suresi* olarak isimlendirilmiştir. *En'âm*, deve, sığır ve koyun gibi dört ayaklı hayvanlara verilen bir addır. Sureye bu adın verilmesi, sure içinde bu çeşit hayvanlardan çok sık bir şekilde bahsedilmesi dolayısıyladır. Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de zaman zaman *En'âm* adının geçtiği görülür. Fakat hiçbir sure-

de, bu surede olduğu kadar birbiri arkasına gelen 15 ayette *En'âm*'ın bahis konusu edildiği görülmemiştir. Filhakika 136. ayetle 150. ayet arasında müşriklerin inanç ve itikatlarıyla ilgili olarak sık sık *En'âm*'dan sözedilmiş, Allah'ın kullarına ihsan ettiği bir nimet olan hayvanların bir kısmını müşriklerin nefislerine nasıl haram kıldıkları, nasıl bir kısmını Allah'a, bir kısmını da İlahlarına ve putlarına ayırdıkları, yahut hayvanların karınlarında bulunan canlı yavruları nasıl erkeklere tahsis edip kadınlarına haram kıldıkları, ölü olan yavruya ise erkek ve kadın ortak oldukları açıklanarak bu inanç ve itikada nasıl fesat karıştırdıkları anlatılmıştır.

3. Surenin Gayesi

En'âm suresinin Mekke'de nazil olması, hiç şüphesiz onun, Mekkî surelerin belli başlı özelliklerine sahip olması neticesini doğurmuştur. Her şeyden önce şunu unutmamak gerekir ki, Hazreti Peygamber, Mekke'de İslami davet görevine başladığı zaman, karşısında, kendilerine Peygamber gönderilmiş ve kitap indirilmiş ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar vardı ve dolayısıyla onun, Yahudi ve Hıristiyanlara hitap etmesini gerektirecek bir sebep de henüz mevcut değildi. Fakat Mekke'de, daha önce kendilerine hiç Peygamber gönderilmemiş ve dolayısıyla semavi dinler hakkında hiçbir bilgiye sahip olmamış Araplar yaşıyordu ve din olarak da, atalarından tevarüs ettikleri putperestlikten başka bir şey bilmiyorlardı. Asırlarca önce, İbrahim'in (as) oğlu İsmail ile birlikte mabet olarak inşa ettiği Beyt, irili ufaklı putlarla doldurulmuş ve böylece Mekke, müşrikliğin en önemli merkezlerinden biri haline gelmişti. İşte Hazreti Peygamber, Mekke'de İslami davet görevine başladığı zaman, karşısında böyle bir toplum vardı ve bu toplum, Allah'ın varlığına inanmış olsa bile, O Allah ile birlikte başka İlahların varlığına da inanıyor ve bu İlahları kendi elleriyle taştan veya çamurdan yaptıkları putlarla temsil ederek onları yüceltiyor, önlerinde eğilip dua ve niyazda bulunuyor, sonra da bu putların, Allah yanında kendilerine şefaatçi olacaklarını ileri sürüyordu. Kısacası Hazreti Peygamber, Allah'tan başka İlahlar bulunduğuna inanan ve bu İlahlara ibadet eden bir topluma gönderilmişti ve ilk görevi de, onları Allah'ın tevhidine davet etmek ve şirk pisliğinden arındırmak olacaktı. O halde hiç tereddüt etmeden denebilir ki, Mekke'de nazil olan bir surenin en belirgin özelliği, Allah'tan başka İlahların varlığına inanan ve onlara ibadet eden insanları, Allah'ın tevhidine ve kendisinden başka İlah olmayan Allah'ın ibadetine davet eden ayetlerden oluşmaktır. Bu davete icabetin, büyük ölçüde onu yapan Peygamberle ilgili olduğu gözönünde bulundurulursa, davet edilenlerin, önce Peygamberlik müessesesine, sonra da Peygamber'e inanmalarının gereği ortaya çıkar ki, tevhide davetle birlikte risaletin ispatının da Mekkî surelerin belli başlı özelliklerinden biri olduğu anlaşılır.

Gerek İslami davete icabetin ve gerekse dünyada yapılan diğer işlerin iyi ve güzel olmasının sağlanması, hiç şüphesiz İlahî bir dinin başlıca gayesidir. Bunun sağlanması da, İlahî bazı müeyyidelerle gerçekleşebilir. Bu müeyyidelerin başında ise, ahirete taalluk eden cezâî hükümler gelir: Kim zerre miktarı hayır işlerse, ahirette onun mükafatını, kim de zerre miktarı kötülük işlerse, onun cezasını görür. Buna göre, öldükten sonra ba'sin, yani yeniden dirilmenin, kıyametin, dünyada işlenen iyi ve kötü amellerin değerlendirilerek ceza ve mükafat tayininin, cehennem azabının ve cennet nimetlerinin ispatı ve müşriklere akli delillerle karşı koyup onlarla mücadele etme yollarının gösterilmesi de Mekkî surelerin özelliklerindendir.

Yeni bir dinin, yahut yeni bir şeriatın tebliğindeki gaye, her şeyden önce, insan yaratılışına tamamıyla aykırı düşen müşrik örf ve âdetleriyle bu örf ve âdetlerin yerleştirdiği kötü ve çirkin ahlak sisteminin ortadan kaldırılması ve onun yeri-

ne, insan denilen varlığın şeref ve haysiyetine yaraşır ahlaki faziletlerin yerleştirilmesidir. Mekkî surelerde, bu gayenin ağırlığını ve ona ulaşmak için geçmiş milletlerin ve onlara gönderilen Peygamberler'in kıssalarından ibret alınmasını sağlayacak çeşitli örneklerini görmek mümkündür.

İşte, En'âm suresi, kısaca açıklamaya çalıştığımız Mekkî surelerin bu özelliklerini tam olarak taşıyan bir sure olarak bilinir. Ulaşmak istediği gaye, başlıca üç madde içerisinde zikredilebilir. Öyle üç madde ki, bunlar, surenin nazil olduğu dönemde, müşriklerin belli başlı münakaşa konularını teşkil ediyordu:

l) Allah'ın tevhidi. Sure içerisinde, müşriklerin sahip oldukları şirkle ilgili inanç ve itikatlar iptal edilirken, Allah Teâlâ'nın Rab olarak kainattaki eserlerine ve O'nun sıfatlarına dikkatler çekilerek uluhiyyetinin birliğine deliller getirilmiştir.

2) Allah'ın Resulüne ve ona indirilen Kitab'a iman. Sure içerisinde, vahiy ve Peygamberlik hakkında ortaya atılan şüpheler reddedilirken, Peygamber'in görevleri beyan edilmiştir.

3) Ahiret gününe ve bu günde, sevap, ikap ve ceza yönünden görülecek olan hesaba iman.

4. Surenin Fazileti

Müfessirler, En'âm suresinin faziletiyle ilgili olarak çeşitli haberlere işaret ederler. İbn Abbas'tan nakledilen bir haberde o, şöyle demiştir: "En'âm suresi Mekkî olup, bir defada nazil olmuştur. Onun nüzulü sırasında bütün bir vadi meleklerle dolmuştur. Onu Cebrail (as) ile birlikte yetmiş bin melek teşyi etmişti de, Mekke'yi kuşatan o iki dağın arası meleklerle dolup taştı. Bunun üzerine Allah'ın Resulü (sas.) katiplerini çağırdı ve altı ayet hariç, surenin hepsini yazdırdı. O altı ayet ise, Medenîdir..."

Enes İbn Mâlik'ten gelen bir haberde ise, Hazreti Peygamber'in şöyle buyurduğu bildirilmiştir: "Kur'an'da, En'âm suresinden başka hiçbir sure bana bir defada nazil olmadı; şeytanlar, bu sure için toplandıkları kadar hiçbir sure için toplanmamışlardı. Bu sure bana, Cebrail ile birlikte elli bin melek olduğu halde gönderildi. Bir düğün debdebesiyle onu kuşatmış olarak getirdiler. Havuza suyun yerleştirildiği gibi onu göğsüme yerleştirdiler. Allah Teâlâ, bununla, beni ve sizi öyle şereflendirdi ki, artık bundan sonra bizi ebediyyen doğru yoldan çıkarmaz, dalalete düşürmez. Bunda, müşriklerin bütün hüccetlerinin iptali ve Allah'ın dönmesi mümkün olmayan bir vaadi vardır.".

el-Hâkim'in naklettiği ve Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirttiği bir habere göre Câbir İbn Abdullah, En'âm suresi nazil olduğu zaman, Resulullah (sas.)'in tesbih edip "Bu sureyi, ufku kaplayacak kadar melek teşyi etti." dediğini haber vermiştir.

İbn Ömer'den gelen bir rivayete göre de Allah'ın Resulü (sas.) şöyle buyurmuştur: "En'âm suresi, bana bir defada nazil oldu. Nüzulünde yetmiş bin melek ona refakat ediyor, aynı zamanda tesbih ve tahmidde bulunuyorlardı.".

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللّٰهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsustur. (Böyle olmasına rağmen) o küfredenler, yine de (başkalarını) Rablerine denk tutuyorlar.

2 Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel takdir eden O'dur. O'nun yanında bir de belirli bir ecel vardır ve siz, yine de şüphe ediyorsunuz.

3 Göklerde ve yerde (bu sıfatlarla maruf olan Allah, işte) O Allah'tır. Sizin sırrınızı da açığınızı da bilir; kazandıklarınızı da bilir.

Yukarıda da açıkladığımız gibi, En'âm suresi, Mekke'de nazil olmuştur. İlk muhatabı da, daha önce kendilerine Peygamber ve kitap gönderilmemiş olan, bu sebeple Peygamber ve kitap tanımayan, onların gelişiyle de huzurları kaçıp onlara karşı cephe alan ve düşmanca tavırlar takınan Mekke halkıdır. Mekke, bir bakıma müşrikliğin merkezi, halkı ise yeryüzünde bulunan müşriklerin en belirgin özelliklerini taşıyan temsilcileridir. Gaye her şeyden önce, Allah'tan başka İlahlar edinip bu İlahlara ibadet eden müşriklere gerçeği anlatmak ve gökleri, yeri ve içinde bulunan bütün varlıkları yaratan tek bir İlahın olduğuna, ubudiyyetinde ve rububiyyetinde O'nun eşi ve dengi bulunmadığına, asıl mülk sahibinin O, ve mülkünde dilediği şekilde tasarruf etme hakkının yalnız O'na ait olduğuna ve kullarına ihsan ettiği sayısız nimetler dolayısıyla yalnız O'na hamdedip yalnız O'na kulluk etmek gerektiğine onları inandırmak, kısacası, Allah'ın tevhidini ispat etmek olunca, Mekke'de nazil olan bir surenin ana konusunun da genel hatlarıyla bu gayeye yönelik olduğunu düşünmemek mümkün değildir. Bütün bu gerçekler Mekke halkına ve Mekke halkıyla birlikte diğer halklara anlatıldığı zaman, içlerinden belki pek çoğu yine de küfürlerinden dönmeyeceklerdir. Zaten insanlık tarihi de, kendilerine Peygamber gönderilmiş, bu Peygamberler'in kimini inkâr etmiş, kimini de öldürmüş milletlerin kıssalarıyla dopdolu değil midir? Fakat küfürlerinde inat ve ısrar eden bu milletlerin akibetleri, yeryüzünde rezil ve rüsvaylık, ahirette ise cehennem azabı olmuştur. Binaenaleyh kim Allah'a ve ahiret gününe iman ederse, ahirette cennet nimetleriyle mükafatlandırılır. Kim de küfründen dönmezse, varacağı yer, ebedi cehennem hayatıdır.

İşte, Mushaf'ta, kendinden önce yer alan Bakara, Al-i İmran, Nisa ve Mâide gibi Medenî sureler, hem Medine'de yayılan İslam nurunu karartmaya çalışan Yahudi ve Hıristiyanlarla mücadele edip onların sapık inançlarını ve küfürlerini akli delillerle reddederek, hem de üstün bir toplum vücuda getirecek olan bütün sosyal müesseseleriyle İslam'ın kemale erdiğini ve artık Allah katında İslam'dan başka bir dinin geçerli olmadığını beyan ederek bütün insanları bu dinin şemsiyesi altında birleşmeye davet ederken, Mekkî olan ve müşriklerle mücadele yollarını gösteren En'âm suresi ise, bu dinin tarih içindeki tekamül seyrine ışık tutmuştur. İlahî bir hikmet gereği, daha sonraları Medine'de nazil olan Mâide su-

resinin son ayetinde *"Göklerin, yerin ve içindekilerin hükümranlığı Allah'a aittir..."* buyurulmak suretiyle bu mülkün sahibi olan Allah'a hamd telkin edilmiş, Mekkî olmasına rağmen, bunu takip eden En'âm suresi ise, gökleri ve yeri yaratan Allah'a hamd ile başlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[1] Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı vareden Allah'a mahsustur. (Böyle olmasına rağmen) o küfredenler, yine de (başkalarını) Rablerine denk tutuyorlar.

[2] Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel takdir eden O'dur. O'nun yanında bir de belirli bir ecel vardır ve siz, yine de şüphe ediyorsunuz.

[3] Göklerde ve yerde (bu sıfatlarla maruf olan Allah, işte) O Allah'tır. Sizin sırrınızı da açığınızı da bilir; kazandıklarınızı da bilir.

1 Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'e, Fatiha suresinin başında hamd ile başladıktan sonra, dört Mekkî sureyi daha yine hamd ile açmıştır ki, bu surelerin hapsi de, İslami daveti ve müşriklerin sapık inanç ve itikatlarına karşı susturucu ve ikna edici delilleri ihtiva eder. Hamd ile başlayan bu sureler, En'âm (6) suresi ile, Kehf (18), Sebe (34) ve Fâtır (35) sureleridir. En'âm suresinde hamdin Allah'a tahsisi, göklerin, yerin, karanlıkların ve aydınlığın yaratılışı, Kehf suresinde, Kur'an'ın indirilişi, Sebe suresinde göklerde ve yerde bulunan şeylerin mülkiyeti ve Hakim ve Habir sıfatları, Fâtır suresinde ise, göklerin ve yerin yaratılışı, meleklerin kanatlı birer elçi yapılışı dolayısıyladır. Bu surelerde hamdin değişik yönlerden Allah Teâlâ'ya tahsisi açıkça göstermektedir ki, bunların hepsi de, Fatiha suresinde âlemlerin Rabbi olarak Allah Teâlâ'ya tahsis edilmiş olan hamdin mufassal şerh ve izahından ibarettir. Bu da, Fatiha suresinin, Kur'an'ın mukaddimesi olduğunu gösteren en güzel delillerden birini teşkil eder. Buna göre diyebiliriz ki: Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. O Rab ki, gökleri ve yeri yarattığı gibi, bunların içerisinde bulunan canlı ve cansız bütün varlıkları da yarattı. Bidayette bunlardan hiçbir eser, yahut bunların vücuduna kaynaklık edebilecek hiçbir zerre mevcut değil iken, bunları icat ederek varlıklar âlemine getirdi. Keza o Rab ki, gökleri ve yeri yarattıktan sonra, karanlıkları ve aydınlığı da var etti.

Hamd, sena veya güzel övgü manasına gelen bir kelimedir. Kur'an-ı Kerim'de onun Allah'a isnadı, kendisinden bir haber niteliğinde olup, kul buna inanarak Kur'an ayetlerini okumak suretiyle Allah'a hamdetmiş, güzel senada bulunmuş olur.

Ayet-i kerimede, göklerin ve yerin yaratılışı, *halk* kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime, bir şeyi, eşi ve benzeri olmaksızın icat etmek, meydana getirmek, yahut hiç yoktan var etmek manasına gelir. Buna karşılık karanlıkların ve aydınlığın yaratılması *ca'ale* fiiliyle ifade edilerek *ca'ale'z-zulumâti ve 'n-nura* denilmiştir. *Ca'ale* fiili, "yaratmak" manasında kullanılmış olsa bile, *halaka* fiiliyle aralarında belirli bir fark vardır ve her zaman aynı manayı ifade etmezler. *Halaka* fiili, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, bir şeyi hiç yoktan varetmek, yaratmak manasına gelir ve daima tek meful ile kullanılır. Nitekim ayet-i kerimede Allah Teâlâ'dan haber verilirken *halaka's-semâvâti ve'l-arza "Gökleri ve yeri yarattı."* denilmiştir. *Ca'ale* fiili ise, bazan tek meful ile kullanıldığı gibi, bazan da iki meful ile kullanılmış ve mesela Zuhruf suresinin 19. ayetinde müşriklerden söz edilirken de görüldüğü gibi, *ve ca'alu'l-melâ'ikete 'llezîne hum ıbâdu'r-Rahmâni inâsen (Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi saydılar.)* denilmiştir. Bu durumda, Melekleri dişi saymak, yahut onların dişi olduklarını kabul etmek ve buna böylece inanmak manalarında kullanılabilen *ca'ale* fiiliyle *halaka* fiili arasında herhangi bir mana birliğinden sözetmek elbette mümkün de-

ğildir. Bununla beraber bu fiil, tek meful ile, inşa ve ihdas etmek manalarında kullanılmış ve mesela Â'râf suresinin 189. ayetinde *ve ca'ale minhâ zevcehâ (ondan da eşini vücuda getirdi.)* denilmiştir. Aynı ibarenin, Nisa suresinin 1. ayetinde *halaka* fiiliyle de zikredildiği görülür: *Ve halaka minhâ zevcehâ* (Ondan da eşini yarattı).

Müfessirler, ayet-i kerimede geçen *zulumat* (karanlıklar) ve *nur* (aydınlık) kelimelerinin delalet ettiği mana üzerinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre karanlık ve aydınlıktan murat, gerçek manalarıyla, gece karanlığı ve gündüz aydınlığıdır ve bunda, mecusilerin inançlarına karşı ret manası vardır. Zira mecusilerin iddialarına göre, âlemin biri zulmet diğeri de nur olmak üzere iki Rabbi vardır. Bunlardan nur olanı hayrı, zulmet olanı ise, şerri yaratmıştır. Ayet-i kerimede, zulmetin ve nurun Allah Teâlâ tarafından yaratılmış olduklarının açıklanmasıyla mecusilerin bu inançları açık bir şekilde reddedilmiştir. Çünkü hiçbir yaratık İlah olmaya salih değildir.

Diğer bazı müfessirler ise, İbn Abbas'tan gelen bir rivayete istinaden, zulmet ve nurun mecazi manada kullanıldığını ve bunlarla küfür ve imanın kastedildiğini ileri sürmüşlerdir. Gerçek olan şudur ki, kainatta gözle görülen veya hissedilen her ne varsa, hepsini de yaratan bir tek İlah vardır ve O da, Allah Teâlâ'dır; O'ndan başka İlah yoktur. Binaenaleyh hamd edilmeye layık olan da O'dur. İşte gerçek böyle olduğu halde, o küfredenler, kendilerini yaratan, yerden ve gökten hudutsuz nimetlerle rızıklandıran Rablerine kendi elleriyle yaptıkları putlarını denk tutuyorlar ve onlara ibadet edip onlardan yardım bekliyorlar.

2 Allah Teâlâ, tevhidine delalet etmek üzere, gökleri ve yeri yaratan, sonra da karanlıkları ve aydınlığı vareden tek bir Rab olarak kendini tavsif ettikten ve bu vasıfla yalnız kendisine hamdedilmesi gerektiğini bir defa daha belirttikten sonra, hiçbir güçü ve kudreti olmayan, ne zararı ve ne de faydası dokunan birtakım yaratıkları Rab edinerek onları asıl Rablerine denk tutup onlardan yardım uman müşriklere hitap etmiş ve buyurmuştur ki:

Ey Allah'tan başkasını kendilerine Rab edinip onlara ibadet eden ve onalardan yardım isteyen gafiller! Sizi ve sizin gibi diğer canlıları çamurdan yaratıp yeryüzüne çıkaran, işte O Allah'tır. Dünyayı yarattığı zaman, onun üzerinde taş ve topraktan başka elbette hiçbir canlı varlık mevcut değildi. Fakat toprak su ile birleşip nemlenince ve çamur haline gelince, birtakım canlı hücrelerin oluşmasını sağlayacak bir zemin hazırlanmış oldu ve bu zeminde, nebat, hayvan ve insan denilen canlılar hasıl oldu. Bu canlıların hiçbir yaratıcı olmaksızın kendiliğinden oluşması mümkün müdür? İşte o yaratıcı, İlk insanı bir çamur özünden yarattığı zaman, onun sülbünde, yine bu çamurun özünden gelen birtakım canlı tohumlar halk etmiş ve bu tohumlar sayesinde insan neslini artırarak yine kendisinin takdir ettiği bir süre ile yeryüzünde kalmasını sağlamıştır. Binaenaleyh her canlı, veya her insan, özü yine çamur olan insan sülbündeki tohumdan yaratıldıktan sonra, Rabbinin onun için takdir ettiği bir süreyi yeryüzünde geçirir ve bu süre dolduktan sonra ölüm denilen bir hadise ile bu dünyadan ayrılır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, insan, ölerek bu dünyadan ayrılmakla artık yokluğa karışmış değildir. Zira Rabbinin yanında da bir süre vardır ve bu sürenin başlangıcı henüz gelmiş değildir. Ne zaman geleceğini de Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bu başlangıç, ahiret hayatının başlangıcıdır ve bu hayat başladığı zaman, bütün insanlar ölüm uykusundan uyanırlar ve dünyada iken kendi elleriyle hazırladıkları yerlere yerleştirilirler. Bu yerler, bazıları için rahat ve huzur dolu olur; bazıları için de sonu hiç gelmeyecek olan bir işkence merkezidir. Fakat hiç kimseye haksız muamele edilmez; çünkü herkes, dünyada iken istediği ve kendi elleriyle hazırlayıp hak ettiği yere yerleştirilmiştir. Gerçek böyle olduğu halde siz, hâlâ şüphe içinde bulunuyorsunuz. Kainatı yoktan var eden, dünya üzerinde

hiçbir canlı mevcut değil iken sizi çamurdan yaratıp yeryüzünün halifesi yapan, sonra size ölüm veren Allah'ın, sizi tekrar ölüm uykusundan uyandırıp dünyadaki amellerinizle değerlendirmekten aciz kalacağını mı zannediyorsunuz? Bu ne büyük bir gaflettir?! Fakat hayır!

3 İşte gökleri ve yeri yaratan, sizi çamurdan yaratıp ancak kendisinin takdir ettiği bir ecel ile dünya üzerinde rızıklandıran, sonra size ölüm veren, ölümden sonra yine kendisinin bileceği bir ecel ile sizi sonu hiç gelmeyecek olan bir ahiret hayatına ulaştıracak olan Allah, ilmiyle, iradesiyle, kudretiyle ve kendisine layık diğer ezelî sıfatlarıyla maruf olan O Allah'tır. O'ndan başka İlah yoktur. O, sizin hem gizlinizi, hem açığınızı bildiği gibi, hayır ve şer olarak yaptığınız bütün amelleri de bilir ve kendisine döndürüldüğünüz zaman sizi bu amellerinizle tartar.

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ
يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي
الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ
فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

[4] Onlara, Rablerinin ayetlerinden hiçbir ayet gelmemiştir ki, ondan yüz çevirmemiş olsunlar.

[5] Bu sebeple kendilerine hak (olan Kur'an) gelince, onu hemen yalanlamışlardır. Fakat alaya almış oldukları o Kitab'ın haberleri yakında gelecektir.

[6] Kendilerinden önce nice nesiller helak ettiğimizi bilmiyorlar mı? Oysa biz onlara, size sağlamadığımız imkânları sağlamıştık; üzerlerine gökten bol bol yağmurlar göndermiş, altlarından ırmakları akar hale getirmiştik. Ne var ki onları günahları dolayısıyla yine de helak ettik ve onlardan sonra başka nesiller vücuda getirdik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, uluhiyyetinde ve rububiyyetinde vahdaniyyetinin delillerine dikkatleri çekerek, bu delillerin, bütün açıklığına rağmen müşrikleri uluhiyyetinde O'na şirk koşmaktan alıkoymadığını, keza öldükten sonra dirilmenin delillerine işaret ederek, bu delillerin de bütün kuvvetine rağmen müşrikleri şek ve şüpheden kurtarmadığını, Allah'ın bilinen sıfatlarla muttasıf olması ve ilminin göklerde ve yerde bulunan her şeyi çepeçevre kuşatması dolayısıyla Allah'tan başkasını İlah edinmemeleri gerektiği halde, onların, kendilerine başka İlahlar edindiklerini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde gerçeği görememelerinin ve hidayete erememelerinin sebebini açıklamış, kendileri gibi Peygamberler'ini yalanlayan ve onların getirdikleri hidayete sırtlarını dönen milletlerin akibetlerini ve onların nasıl helak edildiklerini ibret nazarlarına sunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[4] Onlara, Rablerinin ayetlerinden hiçbir ayet gelmemiştir ki, ondan yüz çevirmemiş olsunlar.

[5] Bu sebeple kendilerine hak (olan Kur'an) gelince, onu hemen yalanlamışlardır. Fakat alaya almış oldukları o Kitab'ın haberleri yakında gelecektir.

[6] Kendilerinden önce nice nesiller helak ettiğimizi bimiyorlar mı? Oysa biz, onlara, size sağlamadığımız imkânları sağlamıştık; üzerlerine gökten bol bol yağmurlar gön-

dermiş, altlarından ırmakları akar hale getirmiştik. Ne var ki onları günahları dolayısıyla yine de helak ettik ve onlardan sonra başka nesiller vücuda getirdik.

4 Gerçek şudur ki, Allah'tan başkasını İlah edinip onları Rablerine denk tutan ve onlara ibadet eden bu müşrikler, Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden, insanı çamurdan meydana getirip ona yeryüzünde kalacağı bir ecel veya bir süre takdir ederek onu rızıklandıran, sonra ona ölüm veren ve öldükten sonra da tekrar diriltecek olan, ilmi göklerde ve yerde olan her şeyi çepeçevre kuşatmış bulunan bir Allah'ın varlığını gösteren yukarıda örneği zikredilmiş ne kadar ayet gelmiş, yahut ibret almalarını sağlayacak ne kadar delil veya mucize zahir olmuş ise hepsini de alaya alarak onlardan yüz çevirmişler, yahut inkâr etmişlerdir. Oysa yüz çevirdikleri bu ayet ve deliller üzerinde akıllarını kullanıp biraz düşünselerdi, Allah'tan başka İlah olmadığını ve yalnız O'na hamdetmek gerektiğini anlamakta hiç güçlük çekmezlerdi. Sadece çevrelerine bakıp gözlerinin görebildiği varlıklar bile onlardan ibret almalarını sağlar, onları Allah'ın tevhidine götürmeye yeterli olurdu. Zira gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden, insanı çamurdan yaratarak ona dünya ve ahirette birer ecel takdir eden Allah'tan başka kim olabilir? Kendi elleriyle taştan veya ağaçtan yontup meydana getirdikleri ve Rablerine denk tuttukları putlarının bunları yapması mümkün müdür? Eğer akılları, putlarının hiçbir şey yapmaya kadir olmadığını anlayacak kadar çalışabilseydi, gözlerinin çevrede görebildiği şu varlıkların bir yaratıcısı olduğunu ve bu yaratıcının da, eşi ve dengi bulunmayan Allah Teâlâ olduğunu anlamakta acizlik göstermemesi gerekmez mi idi?

5 İşte, müşriklerin, Rablerinden gelen ayet ve delilleri değerlendirmek ve onlardan ibret alarak Allah'tan başka İlah olmadığını ve yalnız O'na hamdetmek gerektiğini bilip anlamak yerine, bu ayet ve delillerden yüz çevirmeleri ve onlara hiç itibar etmemeleri sebebiyle, Allah Teâlâ'nın, Peygamber'i vasıtasıyla kendilerine indirmiş olduğu Kur'an'ı ve dolayısıyla Kur'an'ın getirdiği dini yalanlamaktan da geri kalmadılar. Çünkü bilinen bir gerçektir ki, Allah katında geçerli olan tek bir din vardır ve adı İslam olan bu din de, Kur'an'dan nazil olan ayetlerle geniş bir zaman içerisinde tamamlanmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in son nazil olan Mâide suresinin 3. ayetinde bu hususa işaret ederek *"Bugün size dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve din olarak, sizin için İslam'ı seçtim."* buyurmuştur. Müşrikler, geniş bir zaman içerisinde Kur'an'ın ve dolayısıyla İslam'ın tamamlanmasını sağlayan bu ayetlerle ilgilenmeyip onlardan yüz çevirince, son nazil olan ayetle tamamlanan Kur'an'a ve dolayısıyla İslam'a cahil ve yabancı kalmışlar, sonra da en uygun çareyi onu yalanlamakta bulmuşlardır. Fakat onların Kur'an'ı ve onunla tamamlanmış olan İslam'ı yalanlamaları, kendileri için asla bir kurtuluş yolu olmayacaktır. Zira yalanladıkları o Kitab'ın haberleri en kısa zamanda gerçekleşecek ve o kafirler, gerek dünyada olsun ve gerekse ahirette olsun, hak ettikleri akibete mutlaka ulaşacaklardır. Nitekim daha hicretin ikinci yılında, Hazreti Peygamber ile birlikte bütün Müslümanları ortadan kaldırmak için Bedir'e kadar gelip onlarla savaşa tutuştukları zaman, gerek silah ve gerekse asker yönünden Müslümanlardan kat kat üstün olmalarına rağmen, Allah'tan, küfretmiş olmalarının en büyük tokadını yemişler, mağlup ve perişan olarak Mekke'ye kaçmak zorunda kalmışlardır. Bundan sonraki saldırı teşebbüsleri de onlara herhangi bir zafer getirmemiş ve nihayet Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle yokolup gitmişlerdir. Bu, yalanladıkları Kur'an'ın, müşrikler hakkındaki dünya ile ilgili haberlerinin ilk tezahürleridir. Ahirette ise, haklarında gelen haberlerin, ebedi cehennem azabı olarak gerçekleştiğini elbette göreceklerdir.

6 Bu müşrikler, kendilerinden önce gelip geç-

miş pek çok kavmin günahlarından dolayı helak edildiklerini hiç bilmiyorlar mı? Eğer atalarından kendilerine ulaşan haberlere kulak verseler, yahut yalanladıkları Kur'an'ın geçmiş milletlerle ilgili kıssalarını ibretle okuyup anlasalardı, kendileri gibi Allah'ın Peygamberler'ini ve onlar vasıtasıyla gönderilen kitapları yalanlayan ve Allah'a şirk koşan nice milletlerin bu günahlarından dolayı helak edildiklerini bilirler ve onların yolunda gitmekten sakınırlardı. Nitekim Â'râf suresinin 59. ve müteakip ayetlerinde ve Kur'an'ın diğer surelerinde kendilerine Peygamber gönderilmiş kavimlerin onları yalanlamaları dolayısıyla nasıl helak edildikleri açık açık anlatılmıştır. Nitekim Nûh, kavmine Peygamber olarak gönderilmiş; fakat kavminin onu yalanlaması üzerine bütün kavim suda boğularak cezalandırılmıştır. Keza Hud'un Peygamber olarak gönderildiği Ad ile Salih'in Peygamber olarak gönderildiği Semud kavimleri, Lut kavmi, Şuayb'ın gönderildiği Medyen halkı, Musa'nın gönderildiği Firavun ve kavmi, hepsi de, küfürlerinin karşılığı olarak çeşitli şekillerde cezalandırılmış ve yeryüzünden silinmişlerdir. Bunların bir kısmı, Nûh ve Firavun kavimleri gibi, ya suda boğularak helak olmuşlardır. Ya Lut kavmi gibi üzerlerine taş yağdırılmış, yahutta açlık ve korku libası giydirilmişlerdir. Nahl suresinin 112. ayetinde, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, bir kasabayı misal olarak verir: (Bu kasaba) güven ve huzur içinde idi; rızkı her taraftan bol bol kendisine geliyordu. Fakat bir gün, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti. Allah da o kasabaya, yapmış oldukları yüzünden, açlık ve korku libasını giydirdi."*.

Şimdi Mekkeli müşrikler de, sahip oldukları zenginlikle ve evlatla övünerek Rablerinden kendilerine gelen ayetleri yalanlıyorlar ve Peygamber'imize karşı, daha önce gelip geçmiş kavimlerin kendi Peygamberler'ine yaptıkları haksız muameleyi reva görüyorlar. Oysa Al-i İmran suresinin 10. ve 116. ayetlerinde de açıkça belirtildiği gibi, kafirlere, bu yaptıklarından dolayı azabımız gelip çatınca, ne evlatları ve ne de zenginlikleri kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. Onlar cehennem ashabıdırlar ve orada daimidirler. Nitekim daha önce helak ettiğimiz kavimlerin üzerlerine de gökten bol bol yağmurlar yağdırmış, altlarından ırmakları akar hale getirip onları nimetlerimize gark etmiştik. Ne var ki onlar, size sağlanmayan bu imkânlar ve bu nimetlerle azıp yoldan çıkınca, onları yine de helak ettik ve yerlerine başka nesiller, başka kavimler getirdik. Bu, yeryüzünde yoldan çıkmış kafir kavimlerin hak ettikleri bir cezadır. İnsanlık tarihi, bunun örnekleriyle doludur. Kafirler bundan hiç ibret almazlar mı?

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾
وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا
لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

[7] (Ey Muhammed!) Sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi.

[8] "Peygamber'e bari bir melek indirilseydi (de, onu gözlerimizle görüp sesini kulaklarımızla işitseydik.)" demektedirler. Eğer bir melek indirseydik, iş bitirilir (helak olurlar, iman etmeleri de) beklenmezdi.

[9] Eğer Peygamber'i, biz bir melek yapsaydık, yine de onu bir adam suretinde getirirdik ve onları, düştükleri şüpheye yine düşürürdük.

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, kendilerine Allah'tan başka İlahlar ihdas ederek Rablerini onlara denk tutan, onlara ibadet eden ve onlardan medet uman müşriklerin dikkatini tevhide ve öldükten sonra dirilmeye çektikten ve onları Allah'ın ayetlerini yalanlamaya sevkeden amilleri zikrederek bu yalanlamanın korkunç akibetiyle onları tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde bu kafirlerin vahiy ve Peygamberlik gibi konular üzerindeki şüphelerine de işaret etmiş ve böylece onları tevhid, ba's ve nübüvvet gibi dinin temel unsurlarını tekzibe sevkeden sebeplerin beyanını tamamlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

7 (Ey Muhammed!) Sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi.

7 Dördüncü ayette de açıkça belirtildiği gibi, Hazreti Peygamber'e indirilen hiçbir ayet yoktur ki, müşrikler, ondan yüz çevirmemiş ve onu inkâr etmemiş olsunlar. Bu tutumları dolayısıyladır ki, bu ayetlerden oluşan Kur'an bir kitap olarak ortaya çıktığı zaman, onu yalanlamaktan da çekinmediler. Yine yukarıda açıkladığımız gibi, müşriklerin Kur'an ayetlerinden yüz çevirmelerinin ve dolayısıyla Kur'an'ı inkâr etmelerinin en büyük sebeplerinden biri, dünyaya ve dünya malına aşırı derecedeki bağlılıkları ve bu bağlılığın kendilerine sağladığı zenginlikle her şeyin bu zenginlikten ibaret olduğunu sanmaları idi. Oysa Hazreti Peygamber'in kendilerine tebliğ ettiği Kur'an ayetlerinden yüz çevirmek yerine, onları dikkatle okusalar ve geçmiş milletlerin çok daha zengin olmalarına rağmen, bu zenginliğin sebep olduğu azgınlıkla nasıl helak olduklarını düşünselerdi, Kur'an'a daha çok sarılırlar ve zenginliklerini hayırlara vesile olacak yolda değerlendirirlerdi. Ne var ki dünya malı onların gözlerini kör etmiş ve gerçeği göremez hale getirmiştir. Bu itibarla Hazreti Peygamber'e, gökyüzünden her bir sayfasına Kur'an ayetleri yazılı bir kitap cisim olarak indirilseydi, onlar da bu kitabın gökten indiğini kendi gözleriyle görüp elleriyle ona dokunsalar ve onun gerçekten gökyüzünden inmiş bir kitap olduğunu anlasalardı, ona yine inanmazlar ve onun bir sihir olduğunu ileri sürerlerdi.

Ayet-i kerimede, kağıtta yazılı kitabın gökyüzünden indiğini *gözleriyle görselerdi,* denilmek yerine, o *kitaba elleriyle dokunsalardı* denilmiş ve böylece onların gözlerine kusur atfederek kitabı yalanlama imkânları bir hayli kısıtlanmıştır. Nitekim Hıcr suresinin 14 ve 15. ayetlerinde müşriklerden gelen buna benzer bir iddiayı görmek mümkündür. Önce, onların her şeye rağmen Kur'an'ı yine de inkâr edecekleri belirtildikten sonra, diğer iki ayette *"Eğer gökten, üzerlerine bir kapı açsaydık da oradan yukarı çıksalardı, yine de gözlerimiz engellendi; biz, muhakkak ki (Muhammed tarafından) büyülenmiş kimseleriz, derlerdi."* denilmiş, keza Tûr suresinin 44. ayetinde de *"Gökten bir parçanın düştüğünü görseler, kümelenmiş buluttur, derler."* buyurulmuştur ki, bunlar, gözle görülen bir şeyin, göze kusur veya yanılma atfederek yalanlanmasının, elle dokunulan bir şeyin yalanlanmasından daha kolay olduğunu gösteren delillerdir. Buna rağmen müşriklerin küfrü kalplerinde o derece katılaşmıştır ki, inanmak istemedikleri bu Kur'an, kağıtlara yazılı bir cisim olarak gökyüzünden inse ve müşrikler de bu cisme elleriyle dokunsalar ve bir mucize olarak onun gerçekten gökyüzünden gelme bir kitap olduğunu anlasalar, onu yine de inkâr etmekten çekinmezler ve bu mucizenin bir sihir olduğunu ileri sürerlerdi.

Bazı müfessirlerin zikrettiklerine göre ayet-i kerimenin nüzul sebebi, Hazreti Peygamber'in Mekkeli müşrikleri Kur'an'a ve İslam'a davet etmesi üzerine, müşriklerin, "Ey Muhammed! Allah katından bize bir kitap getirmedikçe ve onunla birlikte dört meleğin de gelip kitabın Allah katından geldiğine ve senin de Allah'ın Peygamber'i

olduğuna şahitlik etmedikçe sana asla inanmayız." demeleridir. Müşriklerin, Allah katından bir kitap getirmesi için Hazreti Peygamber'e yöneltikleri bu teklifin başka bir benzeri de, bunu takip eden ayetin manasından anlaşılmaktadır. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[8] "Peygamber'e bari bir melek indirilseydi (de, onu gözlerimizle görüp sesini kulaklarımızla işitseydik) demektedirler. Eğer bir melek indirseydik, iş bitirilir (helak olurlar, iman etmeleri de) beklenmezdi.

8 Ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre müşrikler, Hazreti Peygamber'e karşı da büyük bir şüphe içinde idiler ve onun, Allah tarafından gönderilen bir Peygamber olduğuna inanmıyorlardı. Filhakika İbn İshak'a ulaşan bazı haberlerden öğrenildiğine göre, Zem'a İbnu'l-Esved, en-Nadr İbnu'l-Hâris İbn Kelede, Abede İbn Yağûs ve el-As İbn Vâ'il İbn Hişâm gibi bazı müşrik ileri gelenleri, Hazreti Peygamber'e "Ey Muhammed! Keşke seninle beraber bir melek gelseydi de, halka senden bahsetseydi ve seninle birlikte görülseydi..." demişlerdir de, bunun üzerine Allah Teâlâ da bu ayeti indirmiştir.

Müşriklerin, Kur'an'a inanmak için gökten gözleriyle görüp elleriyle dokunabilecekleri bir kitap indirilmesini istemeleri, Peygamber'e inanmak için de, onun Allah tarafından gönderilen bir Peygamber olduğunu halka anlatacak bir meleğin Peygamber ile birlikte gelmesini beklemeleri, aslında küfürlerini devam ettirebilmek için başvurdukları birer bahaneden başka bir şey değildi. Nitekim bundan önceki ayette de işaret edildiği gibi, eğer onlara, gökten indiğini gözleriyle görüp elleriyle dokunabildikleri bir kitap indirilseydi, onlar yine inanmazlar ve bunun bir sihir olduğunu ileri sürerlerdi. Bunun gibi, eğer onlara, istedikleri gibi bir melek gönderilecek olsaydı, iman etmeleri için onlara mühlet verilmez, işleri hemen bitirilirdi. Nitekim Allah Teâlâ, Hıcr suresinin 6-8. ayetlerinde, müşriklerin aynı teklifleriyle ilgili olarak, konuyu daha açık bir şekilde beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"O kafirler demektedirler ki: Ey kendisine Kur'an indirilen kimse! Muhakkak sen bir delisin. Eğer doğru söyleyen kimselerden isen, (şahit olarak) bize melekleri getirseydin ya.. Oysa biz, melekleri ancak hak ile (ve bir hikmet gereği) indiririz. O zaman da, (o kafirler) hiç bekletilmezler. (İşleri hemen bitirilir).*

Müşrikler, haddi aşan bu gibi isteklerde o derece ileri gitmişlerdir ki, sadece melek gönderilmesini istemekle yetinmemişler, aynı zamanda Allah Teâlâ'yı bile görmekten söz etmişlerdir. Nitekim Furkân suresinin 21-22. ayetlerinde bu hususa işaret edilerek şöyle buyurulmuştur: *"Bize kavuşacaklarını ümit etmeyenler, bize melekler indirilemez miydi; yahut Rabbimizi göremez miydik? demektedirler. Muhakkak ki bunlar, kendi kendilerine büyüklük taslamışlar ve haddi son derece aşmışlardır. Onlar melekleri gördükleri gün, suçlular için artık hayırlı bir müjde yoktur ve melekler onlara diyeceklerdir ki: (Mağfiret ve cennet) size artık yasak."!..*

[9] Eğer Peygamber'i, biz bir melek yapsaydık, yine de onu bir adam suretinde getirirdik ve onları, düştükleri şüpheye yine düşürürdük.

9 Müşriklerin, Peygamber ile birlikte onu teyit edecek ve onun Allah tarafından gönderilen bir Peygamber olduğuna şehadette bulunacak bir melek gönderilmesi hususundaki isteklerinden farklı olarak, Peygamber'in melek yapılması, yahut melekten bir Peygamber gönderilmesi hususundaki istekleri de, diğer istekleri gibi küfürlerine mazeret aramaktan başka bir mana ifade etmemektedir. Zira bilinen bir gerçektir ki, yeryüzünde Adem'den bu yana, sadece kendilerine has akıl, duygu ve düşünce sahibi insanlar yaşamış ve Peygamberler de, onlara, yine bu insanlar arasından seçilerek gönderilmiştir. Aslında insanla-

ra, kendi aralarından seçilmiş Peygamberler gönderilmesi, Allah'ın onlara ihsan ettiği lutufların en büyüğüdür. Nitekim Allah Teâlâ, Al-i İmran suresinin 164. ayetinde bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Allah, kendilerine, içlerinden, ayetlerini onlara okuyan, onları (maddi ve manevi pisliklerden) temizleyen ve onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle, müminlere şüphesiz büyük lütufta bulunmuştur. Oysa önceden onlar, apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı."*.

Eğer yeryüzünde, insanlar yerine melekler yaşasaydı ve yeryüzünün hâkimi melekler olsaydı, şüphesiz onlara da kendi içlerinden bir melek Peygamber olarak gönderilir ve Allah'ın emrettiği yolda onları idare ederdi. Nitekim Hazreti Muhammed (sas.)'in Peygamber olarak gönderilmesini bir türlü hazmedemeyen ve İsra suresinin 94. ayetinde de açıklandığı gibi *"...Allah, Peygamber olarak bir insan mı gönderdi?"* diyerek küfürlerini ilan eden müşriklere, bunu takip eden ayette şöyle cevap verilmesi emredilmiştir: *"(Ey Muhammed!) De ki: Eğer yeryüzünde (insanlar yerine), yürüyen, oturan melekler olsaydı, gökten, Peygamber olarak bir melek indirirdik."*.

Melek, insanlar tarafından gözle görülmesi mümkün olmayan ruhani bir varlıktır. Eğer bu müşriklere, istedikleri gibi, bir melek Peygamber olarak gönderilseydi, yahut Hazreti Peygamber bir melek olsaydı, onu görmeleri elbette mümkün olmaz, görmedikleri varlığa da hiçbir surette inanmazlardı. Onu görmeleri için meleğin insan suretine bürünmesi halinde de müşrikler, ilk itirazlarına yeniden dönerler ve bize Peygamber olarak neden bir insan gönderildi? derlerdi. Hasılı, İsrailoğullarının gökten bir sofra, müşrik Arapların ise elleriyle dokunabilecekleri yazılı bir kitap ve bir melek gönderilmesi gibi inada dayalı maddi istekleriyle hiçbir hedefe ulaşılamayacağı ve hiçbir gayenin gerçekleşmeyeceği, bu ayet-i kerimelerin de delaletiyle apaçık anlaşılmıştır. Aslında bu gibi istekler, insanların, kendilerini kendi elleriyle uçurumun derinliklerine sürüklemekten başka hiçbir işe yaramamıştır. Zira kendilerine Peygamber gönderilen kavimlerin, Peygamberler'inden bir mucize isteyip de bu mucize verildikten sonra yine de iman etmemeleri halinde, onların toptan imha edilmeleri, Allah Teâlâ'nın hiç değişmeyen sünnetlerindendir. İnsanlık tarihi, bu şekilde helak olmuş milletlerle doludur. Oysa Allah, kendi içlerinden âlemlere rahmet olmak üzere çıkardığı son Peygamber'inin kavmini bu şekilde helak etmek istememiştir. Nitekim Allah Teâlâ, daha sonraki ayetlerinde buna da işaret ederek şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

[10] Zaten senden önceki Peygamberlerle de alay edilmişti de, alaya aldıkları (azap), içlerinden alay edenleri çepeçevre kuşatıvermişti.

[11] (Ey Muhammed!) De ki: "Yeryüzünde dolaşın, sonra da (Peygamberler'i) yalanlayanların akibetinin ne olduğunu görüp anlayın".

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, Mekkeli müşriklerin, gökyüzünden elleriyle dokunabilecekleri bir kitap indirilmesi, yahut Peygamber ile birlikte bir de melek gönderilmesi, yahutta bir meleğin Peygamber olarak görevlendirilmesi gibi küfürlerinden kaynaklanan istihzaya dayalı veya alaylı birtakım isteklerde bulunduklarını açıkladıktan ve bu isteklerin hiçbir meseleyi halletmeyeceğini ve o kafirlerin, istekleri yerine getirilmiş olsa bile yine de iman etmeyeceklerini akıl ve izan sahibi kimselerin reddedemeyecekleri bir kesinlikle ortaya koyduktan sonra, onların edeb dışı bu tekliflerinden son derece büyük üzüntü duyan sevgili Peygamber'ini teselli etmek ve üzüntüsünü hafifletmek maksadıyla yukarıdaki iki ayetini indirmiştir. Bu ayetlerle şunu da belirtmiştir ki, Hazreti Peygamber, kavmi tarafından olmayacak isteklerle alaya alınan ilk Peygamber değildir. Ondan önce de, gelip geçmiş pek çok Peygamber, kavimleri tarafından alaya alınmış; fakat Allah'ın, Peygamberler'ini yalanlayanlar hakkındaki değişmeyen bir Sünneti olarak, bu alaylarının acı akibetinden de kurtulamamışlardır. Nitekim yeryüzü, helak olmuş bu kafirlerin ibret dolu kalıntılarıyla doludur. İşte bu sebepledir ki, bu iki ayet, kavminden kendisini yalanlayanlara karşı Hazreti Peygamber için bir teselli, hem onun için, hem de müminler için kafirlere karşı yardım, aynı zamanda onlara, dünya ve ahirette güzel bir akibet vaadidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[10] Zaten senden önceki Peygamberlerle de alay edilmişti de, alaya aldıkları (azap), içlerinden alay edenleri çepeçevre kuşatıvermişti.

[11] (Ey Muhammed!) De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra da (Peygamberler'i) yalanlayanların akibetinin ne olduğunu görüp anlayın.

10 Allah Teâlâ, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bu ayetinde, daha önce gönderilen Peygamberler'le de alay edildiğini haber vererek, kavminin olmayacak istekleriyle alaya alınan Peygamber'ini teselli etmiş ve alay edenlerin acı akibetlerini apaçık delil göstererek gözler önüne sermiştir. Peygamberler'in, kendilerine gönderildikleri kavimleri tarafından alaya alınmaları, şüphesiz, bu kavimlerin küfürlerinden kaynaklanan bir davranıştır. Bu itibarla kavmini tevhide ve imana davet eden ne kadar Peygamber gelmiş ise, bunların hepsi de kavminin alayına maruz kalmıştır. Nitekim Hıcr suresinin 11. ayetinde Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e hitaben, daha önce de muhtelif görüşe sahip milletlere Peygamberler gönderildiğini haber verdikten sonra, bu gerçeğe işaretle şöyle buyurmuştur: *"Ancak kendilerine hiçbir Peygamber gelmiyordu ki, onunla alay etmesinler."*. Fakat bu alay, şüphesiz karşılıksız kalmayacak ve alay edenler, hak ettikleri cezayı mutlaka göreceklerdir. Bu sebepledir ki Allah Teala, yine Hıcr suresinin 94 ve onu takip eden ayetlerinde, bir taraftan sevgili Peygamber'ini Peygamberlik görevini hiç çekinmeden ve endişeye düşmeden yerine getirmeye teşvik ederken, bir taraftan da kafirlere, hak ettikleri acı akibeti haber vermiştir. Allah Teâlâ, bu ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Bu itibarla (ey Muhammed!), emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden uzak dur. Biz, alay edenlere karşı mutlaka sana yeteriz. Allah ile birlikte başkasını İlah edinenler, bunun akibetini elbette anlayacaklardır. Çok iyi biliyoruz ki, onların söylediklerinden göğsün sıkılıyor. Bu sebeple sen, Rabbini hamd ile tesbih et. Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et."*.

11 Allah tarafından hak yola davet etmesi için muhtelif aralıklarla kavimlerine gönderilen Peygamberle istihza etmenin veya onları alaya almanın çok eski bir tarihi olduğuna şüphe yoktur. Hatta bu istihzanın, ilk Peygamber ile birlikte başladığını söylemek bile mümkündür. Fakat şurası da bir gerçektir ki, istihzanın tarihi ne kadar eski olursa olsun, istihza eden kavimlerin başlarına indirilen azap da o kadar eski ve büyüktür;

Allah tarafından kesinleştirilmiş bir hak, adil bir cezadır. Bunun en kesin ve en belirgin şahiti de, hiç şüphesiz, tarihtir. Aklı başında olan bir insanın, vaktiyle bu kavimlerin yaşadıkları ülkeleri dolaşıp da onlardan kalan eserleri görmemesi ve bunların akibetlerini düşünüp ibret almaması mümkün müdür? Bu kavimler, medeniyet bakımından ne derece ileri gitmiş olurlarsa olsunlar, kendilerine gönderilen Peygamberler'le istihza etmeleri ve onları yalanlamaları sebebiyle, Allah'ın gazabına uğramışlar, altlarından veya üstlerinden gelen felaketlerle bir anda yok olup gitmişlerdir. Bu, onların dünyada hak ettikleri cezadır; ahirette görecekleri ceza ise, bunun derecesini Allah'tan başka kim bilir?

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ قُلْ لِّلّٰهِ ۭ كَتَبَ عَلٰي نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۭ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا
رَيْبَ فِيْهِ ۭ اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢﴾ وَلَهٗ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۭ وَهُوَ السَّمِيْعُ
الْعَلِيْمُ ﴿١٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۭ قُلْ اِنِّىْٓ اُمِرْتُ اَنْ
اَكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٤﴾ قُلْ اِنِّىْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّىْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ
﴿١٥﴾ مَنْ يُّصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَىِٕذٍ فَقَدْ رَحِمَهٗ ۭ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ ﴿١٦﴾ وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ
لَهٗٓ اِلَّا هُوَ ۚ وَاِنْ يَّمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ ۭ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ
﴿١٨﴾ قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً ۭ قُلِ اللّٰهُ شَهِيْدٌۢ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۣ وَاُوْحِيَ اِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ
وَمَنْۢ بَلَغَ ۭ اَىِٕنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى ۭ قُلْ لَّآ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِيْ بَرِيْۗءٌ مِّمَّا
تُشْرِكُوْنَ ﴿١٩﴾

12 (Ey Muhammed!) De ki: "Göklerdeki ve yerdeki şeyler kime aittir"? De ki: "Allah'a aittir. Rahmeti kendi üzerine vacip kılmıştır. Hakkında hiçbir şüphe bulunmayan kıyamet günü sizi mutlaka toplayacaktır. Nefislerine zarar verenler, işte (Allah'a ve kıyamet gününe) inanmayanlar onlardır.".

13 Gecenin ve gündüzün içinde yer alan her şey de Allah'a aittir; O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

14 De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, yediren ve fakat yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineyim"? Yine de ki: "Bana, Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma (denildi)".

15 De ki: "Ben, Rabbime isyan ettiğim takdirde, o büyük günün azabından korkarım".

16 O gün, kendisinden bu azabın kaldırıldığı kimseye, Allah herhalde rahmet etmiştir. Bu, apaçık bir kurtuluştur.

17 Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, o zararı kaldıracak yine O'ndan başkası yoktur. Eğer sana bir hayır dokunursa, (bu da, yine Allah'tandır). Zaten O, her şeye kadirdir.

[18] O, kullarının üstünde her şeye kaadir ve galiptir. Yegâne hikmet sahibi olup, her şeyden hakkıyla haberdardır.

[19] De ki: "Şahitliği en büyük olan şey hangisidir"? Yine de ki: "Benimle sizin aranızdaki yegâne şahit Allah'tır. Bu Kur'an, sizi ve ulaştığı kimseleri, kendisiyle uyarmam için bana vahyolunmuştur. Allah ile birlikte başka İlahların da bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz"? De ki: "Ben, asla buna şahitlik etmem". De ki: "O, tek bir İlahtır. Ben, sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım.".

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, İslam dininin üzerine dayandığı üç esası zikretmiş ve bunlardan birincisinin, Allah Teâlâ'nın varlığından ve birliğinden ibaret olan tevhidi, ikincisinin, öldükten sonra yeniden dirilme ile hesap ve cezadan ibaret olan ba's ve iade, üçüncüsünün de, risalet ve Muhammed (sas.)'in Peygamberliği olduğunu belirterek, kafir müşriklerin, bu esaslar karşısındaki şüphelerini ve inançsızlıklarını açıklamış, sonra da Hazreti Peygamber'i tesellisi etmek ve tebliğ görevinde ona destek vermek maksadıyla, Peygamberler'ini yalanlayan kavimlerin akibetleri hakkında Allah'ın değişmeyen sünnetini ve bu sünnetin kafirler için helak olduğunu beyan etmiştir.

Yukarıdaki ayetler ise, İslam'ın biraz önce işaret ettiğimiz üç esasının ispatı konusunda tekid maksadıyla tekrarından ibarettir; ancak İslami esasların bu ayetlerde ele alınışı, sual ve cevaba dayalı olması dolayısıyla, üslup yönünden yukarıdaki ayetlerden farklı olmuştur. Zira inkâr edilemeyen bir gerçektir ki, herhangi bir meselenin isbatı için soru ve cevap yolu ile delil ikame etmenin pek çok faydaları vardır ve bunların başında, ikna yönünden kalb üzerinde bıraktığı büyük tesir gelir. Dinleyenlerin dikkatini konu üzerine çekmesi ve onlarda zihnî yorgunluğa yol açmadan konu ile ilgilenmelerini sağlaması da, bu üslubun faydalarındandır. Ayet-i kerimelerde üzerinde durulan ve hakkında soru sorulup cevabı verilen mesele, itikata taalluk eden bir mesele olduğuna göre, soru ve cevaplarla ulaşılmak istenen netice, akidenin kalplere yerleştirilmesi ve kuvvetlendirilmesidir. Filhakika Allah Teâlâ'nın, göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan hareketli ve hareketsiz bütün varlıkların yegâne mucidi ve yegâne yaratıcısı olduğu anlaşılırsa, O'nun, ahirette ölüm uykusuna varmış olan insanları uyandırmaya, ayağa kaldırmaya ve hesap ve ceza için huzurunda toplamaya kaadir olduğu da kolayca anlaşılır. O halde bu dünya üzerinde itaat olunmaya layık yegâne Melik veya yegâne Hükümdar Allah Teâlâ'dır ve O'ndan başka Melik ve O'ndan başka Hükümdar yoktur. Melik veya Hükümdar ise, hiç şüphesiz, kulları üzerinde emir ve nehiy sahibi olan kimsedir. İtaatın gereği, bu emir ve nehiylere uymak olduğuna ve kulların da bunlara uyabilmesi için onlardan haberdar olmaları gerektiğine göre, bu Hükümdar'ın emir ve nehiylerini O'nun kullarına tebliğ edecek bir haberciye ihtiyaç vardır ve işte bu haberci de Peygamberler'dir. O halde Allah Teâlâ ile kulları arasında, Allah'ın emir ve nehiylerini onlara iletecek Peygamberler bulunması, ihmal edilmesi mümkün olmayan zaruri bir iştir. İşte, yukarıdaki ayet-i kerimeler, dinin bu üç esasını ispat eden, akıl ve mantığın reddedemeyeceği açık ve kesin delilleri ihtiva eder. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[12] (Ey Muhammed!) De ki: "Göklerdeki ve yerdeki şeyler kime aittir"? De ki: "Allah'a aittir. Rahmeti kendi üzerine vacip kılmıştır. Hakkında hiçbir şüphe bulunmayan kıyamet günü sizi mutlaka toplayacaktır. Nefislerine zarar verenler, işte (Allah'a ve kıyamet gününe) inanmayanlar onlardır.

[13] Gecenin ve gündüzün içinde yer alan her şey de Allah'a aittir. O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

12 Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Kavminden, kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinerek ubudiyyetimde ve rububiyyetimde onları bana ortak koşan, senin Peygamberliğini inkâr ederek davetinden yüz çeviren ve seninle alay etmeye kalkışan o kafirlere de ki: Ey kafir müşrikler! Göklerde, yerde ve bu ikisi arasında gördüğünüz canlı cansız, hareketli hareketsiz mahlukat kime aittir?

Aslında cevabı önceden bilinen böyle bir sorunun müşriklere yöneltilmesinden maksat, verecekleri cevabı beklemeden delil üstünlüğü ile onlara galebe çalmak ve Allah'a ortak koşmanın manasızlığını bütün açıklığıyla gözleri önüne serip onları manevi bir azap içinde bırakmaktı. Zira müşrikler, Allah'tan başkalarını İlah edinip onlara ibadet etmekle beraber, Allah'ın varlığını da kabul ediyor, göklerin ve yerin Allah tarafından yaratıldığına ve göklerde ve yerde bulunan her şeyin, Allah'ın mülkü ve kulu olduğuna inanıyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ, Lokmân suresinin 25. ayetinde bu hususu açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Eğer onlara, gökleri ve yeri kimin yarattığını sorarsanız, muhakkak ki "Allah" diyeceklerdir..."*. Bu sebepledir ki onlara, göklerde ve yerde olan şeylerin kime ait olduğu sorulduktan sonra, cevabı onlara bırakılmamış, ya onlar adına, yahutta onları ikrar ve itirafa sevketmek maksadıyla, soru ile birlikte cevabı da verilmiş ve *"Allah'a ait."* denilmiştir. Cevabın, sorulan kimsenin inancına uygun olması halinde, sorunun hemen arkasından onu soran tarafından getirilmesinde, şüphesiz ayrı bir güzellik bulunduğu gibi, sorulan kimsenin unuttuğu veya cahili olduğu şeyleri ona hatırlatma ve onu uyarma gayesi de vardır.

İşte, göklerde ve yerde bulunan her şeyin halıkı olduğunu sizin de ikrar ettiğiniz Rabbinizin bir sıfatı da rahmettir ve O, mahlukatına rahmet etmeyi kendi üzerine vacip kılmıştır. Kıyâmet günü, sevap ve ikap için insanların haşrolunmaları, bu rahmetin gereklerindendir. Zira insan ulaşacağı akibetin neler olabileceğini bildiği zaman, kötülüklerden el çekip yalnız hayra yönelir. Eğer azap korkusu olmazsa, insanlar birbirlerine karşı her çeşit kötülüğü yapmak için uğraşırlar; zayıf olan, hiçbir zaman hakkını alamaz ve daima zulüm görür. Zalim ise, zulmü ve kaba kuvveti ile her şeye sahip olmak ister; bunun neticesi olarak da, toplum düzeni bozulur ve dünya fesada uğrar. Bundan dolayıdır ki, kıyamet gününün azabıyla insanların tehdit edilmeleri, İlahî rahmetin bir tezahürü olmuştur. Buhârî (*Sahih*, VIII. 171, 216) ve Müslim (*Sahih*, IV. 2107) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Allah, mahlukatı yarattığı zaman, Arş'ının üzerinde, kendi nezdinde bulunan kitabına şunu yazmıştır: Muhakkak rahmetim gazabıma galebe eder.". Rahmetin gazap üzerine galebe çalması, yahut başka bir ifadeyle rahmetin gazaptan daha çok ve daha baskın olması, En'âm suresinin 160. ayetinde de ifade edilmiş ve Allah Teâlâ bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *(Kıyamet günü, Rabbine) kim iyilikle gelirse, onun için iyiliğin on misli (ecir) vardır. Kim de kötülükle gelirse, o, sadece onun misliyle cezalandırılır. (Orada) asla zulmedilmezler.".* İşte insan, Rabbinin bu hudutsuz rahmetinden faydalanmak istediği takdirde O'nun ipine sımsıkı sarılır ve O'nun yolundan ayrılmaz. Böyle insanlar, şüphesiz Rablerini bilen, O'na inanan, akıllarını ve düşüncelerini O'nun hizmetinde kullanan kimselerdir.

Fakat öyleleri de vardır ki, bunlar, nefislerini Allah'ın hidayetinden uzak tutan ve böylece onların fıtratlarını bozarak husrana uğratan kimselerdir. Akıl ve düşüncelerinde Allah'a yer vermedikleri için O'nun rahmetinden uzak kalırlar. İşte bunlar, Allah'a, öldükten sonra dirilmeye, hesaba ve cezaya iman etmeyenlerdir. Bu inançsızlıkları sebebiyle dünya ve ahirette hüsrana uğrayacak olanlar da, elbet onlar olacaktır.

13 Göklerde ve yerde olan her şey Allah'a ait olduğu gibi, gece ile gündüzün içinde bulunan şeyler de Allah'a aittir. Hiçbir şey O'nun mülkü dışında değildir.

Allah Teâlâ, bir önceki ayetinde göklerde ve yerde olan her şeyin kendisine ait olduğunu beyan etmiş olmasına ve hem gece ile gündüzün, hem de içindekilerin, göklerin ve yerin umumu içerisinde bulunmasına rağmen, gece ve gündüzü de ayrıca zikretmiş ve özellikle geceleyin, bütün mahlukatın uykuda ve sükun içinde bulunduğu bir zamanda, kendi tasarrufuna ve her şeyin kendi emir ve murakabesine tabi olduğuna dikkatları çekmiştir. Başka türlü olması da mümkün değildir. Zira O, işitme sıfatıyla her şeyi çepeçevre kuşatmış olup, ne kadar gizli olursa olsun, işitilme özelliği bulunan her şeyi hakkıyla işitendir. Keza ilmi de her şeyi kuşatmıştır ve hiçbir şey O'nun ilmi dışında değildir. Mü'min suresinin 19. ayetinde de belirtildiği gibi *"Allah, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir."*. Keza *"...O, onların önünde ve arkasında olan her şeyi bilir. O'nun ilminden, kendisinin dilediği dışında, hiçbir şeyi kavrayamazlar."*. (Bakara suresi, 255). Hasılı *"Göklerde, yerde, ikisi arasında ve toprak altında bulunan her şey O'nundur. Sözü açık söylesen bile O, gizliyi de en gizliyi de bilir."*. (Tâ-hâ suresi, 6-7). *"(Ey Muhammed!) De ki: İçinizdekini gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ve yerde olanı da bilir. Allah her şeye kadirdir."*. (Al-i İmran suresi, 29).

[14] De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, yedi-ren ve fakat yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineyim"? Yine de ki: "Bana Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma, denildi".

[15] De ki: "Ben, Rabbime isyan ettiğim takdirde, o büyük günün azabından korkarım.".

[16] O gün, kendisinden bu azabın kaldırıldığı kimseye, Allah herhalde rahmet etmiştir. Bu, apaçık bir kurtuluştur.

14 İster göklerde ve yerde bulunsun, ister gece ile gündüzün içinde bulunsun, ister canlı veya cansız olsun, ister hareketli veya hareketsiz olsun, bütün mahlukatın mutlak sahibi ve maliki olan Allah Teâlâ, Peygamber'ine bu gerçeği hatırlatmasını emrettikten ve kendisinin, gizli veya açık her şeyi işittiğini ve ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşattığını haber verdikten sonra, bu ayetinde, yine öncekilerle ayrılmaz bağlantısı bulunan ve onların tabii bir neticesi olan başka bir hususu daha emretmiştir ki, o da, Allah'tan başkasının veli edinilmemesi hususundaki emirdir. Allah Teâlâ, ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! O müşriklere de ki: Ben, Allah'tan başka, bana ne faydası dokunacak ve ne de benden bir zararı defedecek bir yardımcıyı veli edinirim. Benim velim ve yardımcım, yalnız Allah'tır ve O'ndan başka İlah yoktur. Gökleri ve yeri hiç yoktan var eden O'dur. O gökler ve yer, önceden bir duman veya bir gaz kümesinden başka bir şey değildi ve bu gaz kümesi içinde gök veya yer olarak işaret edilebilecek hiçbir şey de yoktu. Fakat zaman içinde, Allah'ın ilmi ve iradesi dahilinde, bu kümeden kopmalar olmuş ve kopan parçalar, küreler halinde uzay boşluğuna dağılmıştır. Alev halinde yanmakta olan güneşin de bir gaz kümesi olduğunu unutmamak gerekir. Ondan kopan parçalar, yine Allah'ın iradesine bağlı olarak, zamanla soğuyarak kabuklaşmış ve kara parçalarını ve gök cisimlerini oluşturmuştur. Dünya, işte bu parçalardan biridir. Güneşin tesiriyle ısınan rutubetli topraktan çıkıp boşluğa yükselen buharlar, gökyüzünde yoğunlaşıp yağmur olarak tekrar yeryüzüne dökülünce, toprak canlanmış ve yeryüzünde hareketli bir hayat başlamıştır. İşte Allah Teâlâ, Enbiya suresinin 30. ayetinde bu oluşuma işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Şu küfredenler bilmezler mi ki, gökler ve yer, (bir zamanlar) bitişik idi de, biz onları ayırdık ve bütün canlı şeyleri sudan yarattık. (Yine de bunlardan ibret alıp) iman etmezler mi"*? İşte gerçek bu olduğu halde, gökleri ve yeri yaratan, sonra da,

bir damla sudan insanı ve diğer canlıları meydana getiren Allah'tan başka bir İlahın bulunabileceğini düşünmek mümkün müdür? O halde Ey Muhammed, *"De ki: Allah'tan başkasına mı ibadet etmemi bana emrediyorsunuz, ey cahiller"?* (Zümer suresi, 64).

Putperest müşrikler ve Allah'ın tevhidine inanması gereken bazı kitap ehli, mabudlarını, Peygamberler'ini, haham ve rahiplerini, kendilerine veli edinmişler, dualarıya onlara yönelmişler, onlardan yardım dileyip onlara sığınarak, Allah katında onların şefaat edeceklerine inanmışlardır. Halbuki onların bu çeşit davranışları şüphesiz, Allah'tan başkasını İlah edinmek, onlara ibadet etmek ve dolayısıyla Allah'a şirk koşmak demekti. Oysa gökleri ve yeri, hiçbir güçün veya kuvvetin tesiri ve baskısı altında kalmaksızın, yalnız kendi ilmi ve kendi iradesiyle yaratan ve hiçbir yardımcıya ihtiyaç duymadan yalnız kendi gücüyle ve kendi iradesiyle onu bir düzen içinde idare eden Allah'tır ve yarattığı bütün mahlukatı rızıklandıran, onları yedirip içiren ve doyuran da O'ndan başkası değildir. Böyle olduğu halde O'nun kendisi, yedirilmeye ve doyurulmaya muhtaç değildir. O, mahlukata has bu çeşit sıfatlardan münezzehtir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Zâriyât suresinin 56-58. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Ben, cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etmeleri için yarattım. Ben, onlardan bir rızık istemiyorum; bana yedirmelerini de istemiyorum. Şüphesiz, asıl rızık veren, çetin kuvvet sahibi olan Allah'tır."*.

Halbuki kafir müşriklerin kendilerine veli edindikleri, dualarında ve ibadetlerinde kendilerine yöneldikleri mabudları bu sıfatlardan hangisine sahiptir? Allah, bütün mahlukat için çeşit çeşit rızıklar yarattığı ve onları yedirip doyurduğu halde, kafirlerin veli edindikleri mahluklardan hangisi, insanlar için zerre kadar da olsa bir rızık yaratmaya muktedir olabilmiştir? Eğer inkâr edilmeleri gereken birileri varsa, bunların da, mahlukatın en zayıfı ve en beceriksizi olan işte o putlar olması gerekmez mi? Bütün akıl sahipleri, hayvanların bütün cansız varlıklardan; insanın da bütün hayvan çeşitlerinden daha üstün olduğunu kabul ettikleri halde, müşrikler neden bu gerçeği anlamaktan aciz kalmışlardır?

Ayet-i kerime, insanlara şu gerçeği bir defa daha gösteriyor ve öğretiyor ki, Allah kullarına verdiği rızıkla onları doyuran ve yaşatan yegâne Rab'tır. Kullarını O rızıklandırdığı halde, O'nun rızka, yemeye veya yedirilmeye ihtiyacı yoktur. Asıl rızık sahibi O olduğuna ve kullarını O yedirip doyurduğuna göre, insan, rızkını yalnız O'ndan istemeli, rızk için başkasına kul ve köle olmamalıdır. Ancak, Allah'tan rızık isterken, çalışma, araştırma, tedbir ve tercih gibi, rızkın kendisine ulaşmasını sağlayacak yollara başvurmaktan da asla geri kalmamalıdır. Bu yollara gerektiği şekilde ve güçü ölçüsünde başvurduktan sonra yapacağı iş, Allah'ın kendisi için takdir ettiği rızkın gelmesini beklemektir. İnsan şunu aklından hiçbir zaman çıkarmamalıdır ki, say ve amel olmadan, yahut rızkın gelmesi için meşru olan yollara başvurmadan Allah'tan rızık beklenmez.

İşte Allah Teâlâ, müşrik kafirlere karşı, akıllarını başlarına almaları ve düşünmeleri için bu delilleri ortaya koyduktan sonra, yine Peygamber'ine hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Onlara de ki: Ben, hiçbir mahlukun sahip olmadığı en güzel ve en üstün sıfatlara sahip olan Allah'a teslîm olanların ve emirlerine boyun eğenlerin ilki olmakla emrolundum; müşrik olmaktan da kesinlikle nehyolundum. Bu itibarla ben, kendilerine Peygamber olarak gönderildiğim ümmetim içinde Allah'a ilk mümin ve Müslüman olan kişiyim. Ve yine bu itibarla ben, kendisine ilk mümini olduğum ve yoluna girdiğim Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmem ve sizin gibi, faydası da zararı dokunmayacak olan hiçbir putu kendime veli edinmem. Ben asla müşriklerden değilim.

15 Allah Teâlâ, Peygamber'inin ve dolayısıyla Peygamber'ini örnek edinerek ona uyacak olan

insanların sahip olmaları gereken sıfatları böylece açıkladıktan ve onların, küfür ve şirkten kesinlikle uzak kalmalarını emrettikten sonra, emrine muhalefet etmenin cezasını belirtmek için, yine Peygamber'ine hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! De ki: Ben, Allah'ı bırakıp O'nun dışında birtakım mahlukatı kendime veli edindiğim, dualarımda ve ibadetlerimde onlara yöneldiğim, onlara sığınıp onlardan yardım beklediğim ve rızkımı onlardan istediğim takdirde, Allah'a isyan etmiş ve şirk koşmuş olurum. Oysa Allah, emirlerine karşı gelenler ve müşrikler için, kıyamet günü son derece büyük bir azap hazırlamıştır. Ben, işte bu büyük günün azabından korkarım. O gün, insanlara yardım edecek ve onları böyle bir azaptan kurtaracak Allah'tan başka hiçbir yardımcı yoktur. O gün, müşriklerin dünyada iken kulluk ettikleri velilerinin veya İlahlarının hepsi kaybolur da, kendi başlarının derdine düşerler. İşte o zaman, dünyanın böbürlenen ve Allah, Kitap, Peygamber tanımayan bu kafirleri, sığınacak ve yardımını isteyecek hiç kimse bulamazlar. Keşke bu gafiller, dünyada iken, başlarına gelecek bu acı akibeti düşünselerdi de, Allah'ın huzuruna, O'nun emirlerini yerine getirmiş ve nehiylerinden sakınmış mümin kulların gönül rahatlığı içinde çıkabilselerdi. İşte ben, asla Rabbimin emirlerine karşı gelmem ve kıyamet günü O'nun huzurunda bu çaresizlerin durumuna düşmek istemem.

16 İşte o büyük günde, kim Allah'ın bu azabından kurtarılmış ve selamete çıkarılmış olursa, hiç şüphe edilmesin ki o kimse, Allah'ın merhametine mazhar olmuş ve ona en büyük nimet ihsan edilmiş demektir. Zira bu kimsenin gideceği yer artık cennettir. Bu ise, en büyük kurtuluştur. Allah Teâlâ, bu manaya delalet etmek üzere Al-i İmran suresinin 185. ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"Her nefis ölümü tadacaktır. Kıyâmet günü, yaptıklarınızın karşılığı mutlaka verilecektir. Kim ateşten kurtarılıp cennete sokulursa, o, muhakkak kurtuluşa ermiştir. Zaten dünya hayatı aldatıcı bir metadan başka bir şey değildir."*.

Netice olarak, yukarıdan beri zikredilen ayetlerden şu husus açıkça anlaşılmıştır ki, tevhid, ba's ve ceza ile nübüvvet, hepsi de bu dinin asıllarıdır ve bu ayetler de, dinin bu asıllarını inkâr eden müşriklere karşı birer delil olarak zikredilmiştir. Ayetlerden çıkarılması gereken birinci asıl, bu âlem için bir Halık'ın varlığıdır ve müşrikler, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını söyleyerek bu aslı itiraf etmişlerdir. Bunu itiraf etmeyenlere karşı reddedilmesi mümkün olmayan en açık delil ise, ayet-i kerime ile ortaya konmuştur. Bu delile göre, madem ki göklerde ve yerde bulunan her şeyi Allah yaratmıştır ve bunların yegâne sahibi ve maliki Allah'tır; o halde Allah, kendi yarattığı insanı, öldükten sonra tekrar diriltmeye ve onun hakkında amellerine göre hüküm verip cezalandırmaya da kadirdir.

Bununla beraber Allah Teâlâ, kendisinden bir lütuf olmak üzere, kullarına rahmet etmeyi kendi nefsine vacip kılmıştır. Bu sebeple günahkar kullarını, belki doğru yolu bulup küfürden ve isyandan dönerler ve tövbe edip salih kulları arasına girerler diye cezalandırmakta acele etmez; onlara kıyamet gününe kadar mühlet verir. Buna rağmen onlar, küfürlerinde direnirler ve büyük günahlarla çepeçevre kuşatılmış oldukları halde ahirete göçerlerse, artık onları Allah'ın azabından yine Allah'tan başka hiç kimse kurtaramaz. Allah Teâlâ'nın, Peygamberler göndererek kullarını cennet nimetleriyle müjdeleyip cehennem azabıyla tehdit etmesi, kafir ve isyankar kullarına da mühlet vermesi, O'nun kullarına olan merhametinin tabii bir neticesidir.

[17] Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, o zararı kaldıracak yine O'ndan başkası yoktur. Eğer sana bir hayır dokunursa, (bu da, yine Allah'tandır). Zaten O, her şeye kadirdir.

[18] O, kullarının üstünde her şeye kaadir ve galiptir. Yegâne hikmet sahibi olup, her şeyden hakkıyla haberdardır.

17 Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, günahkar kullarına hesap için tanıdığı mühletin ve ahiretteki azabın kaldırılarak cennet nimetleriyle onlara yapılan iltifatın, O'nun kulları hakkında kendi rahmetinin bir gereği olduğunu belirttikten sonra, bu ayetinde dünyada da bunun aynen böyle olduğunu açıklamış ve insanoğluna hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey İnsan! Eğer dünyada başına gelmesi muhtemel tahammülü güç, acı ve keder veren büyük felaketten, açlıktan yahut fakirlikten, yahutta ölüme götürebilecek bir hastalıktan sağ ve salim kurtarılırsan, bunun da Allah'ın kulları hakkındaki rahmetinin bir gereği olduğunu aklından hiç çıkarma. Şunu da unutma ki, Allah bunların aksini de yapmaya kadirdir ve dilediği kimseyi büyük felaketlere uğratabileceği gibi dilediğine de açlık ve fakirlik, yahut hastalık verebilir. Kısacası, mahlukata verilebilecek her türlü fayda veya zararın yegâne sahibi ve maliki O'dur ve üzerlerindeki her türlü tasarruf hakkı yalnız O'na aittir. Binaenaleyh kime bir felaket, açlık, yahut fakirlik, yahutta bir ölüm hastalığı isabet edecek olursa, bunlar yalnız O'ndandır; bunları kaldırıp onu selamete çıkaracak olan da yine O'ndan başkası değildir.

18 Çünkü Allah, kulları üzerinde kahirdir. O'ndan başka mutlak güç ve kudret sahibi, O'ndan başka galip ve kahir yoktur. İzzet, sultan, ulüv ve kibriya O'nun şanındandır. Hakim ve habirdir. Bu itibarla hiçbir müminin, O'nun izzeti ve sultanı altında makhur, mahlukatla ilgili tedbirlerinde ilminin ve hikmetinin gerektirdiği sünneti karşısında zelil olan herhangi bir mahluku veli edinmesi olacak işlerden değildir. Kudret ve azameti dolayısıyla, mahlukatı üzerinde tasarruflarda bulunmak, yahut bir zararın defi veya bir menfaatin celbi maksadıyla kendisiyle birlikte dua edilmek üzere mahlukatından herhangi birini kendisine ortak veya yardımcı edinmemiş, aksine, Şuarâ suresinin 213. ayetinde de görüldüğü gibi, *"Allah ile birlikte başka bir İlaha yalvarma; aksi halde azap görenlerden olursun."* buyurmuştur. Kasas suresinin 88. ayetinde de aynı manada şöyle demiştir: *"Sakın Allah'la beraber başka bir İlaha yalvarma; zira O'ndan başka İlah yoktur. O'ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur. Yine O'na döndürüleceksiniz"*. İsra suresinin 56. ayetinde ise, Hazreti Peygamber'e hitap ederek demiştir ki: *"(Ey Muhammed! Müşriklere) de ki: Allah'tan başka İlah olduğunu iddia ettiğiniz şeyleri çağırın. Onlar sizden sıkıntıyı ne kaldıRabilirler, ne de (başka birinin üzerine) çevirebilirler."*.

[19] De ki: "Şahitliği en büyük olan şey hangisidir"? Yine de ki: "Benimle sizin aranızdaki yegâne şahit, Allah'tır. Bu Kur'an, sizi ve ulaştığı kimseleri, kendisiyle uyarmam için bana vahyolunmuştur. Allah ile birlikte başka İlahların da bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz"? De ki: "Ben asla (buna) şahitlik etmem". De ki: "O, tek bir İlahtır. Ben, sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım.".

19 Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, kulları üzerinde galip ve kahir, onlar için eşyanın faydalısını da zararlısını da hakkıyla bilir, bütün işlerinde ve fiillerinde hikmet sahibi olduğunu açıkladıktan ve bu yüce sıfatlarıyla kendisinden başka İlah olmadığını ve kendisinden başkasının veli edinilemeyeceğini bu açık ve kesin delillerle ispat ettikten sonra, bu ayetinde, bizzat kendisi Peygamber'ine şahitlik ederek onu en büyük şehadetle teyit ettiği gibi, Peygamber'inin de kendisine şahitliğini, müşriklere yöneltmesini emrettiği sorular ve bu sorulara verdiği cevaplarla beyan etmiştir. Allah Teâlâ, Peygamber'ine, Kureyşli müşriklere şu soruyu sormasını emretmiştir: Ey müşrikler! Benimle sizin aranızda, benim Peygamberliğime ve size yönelttiğim her sözde

ve her davette, yalnızca doğruyu ve gerçeği söylediğime şahitlik eden ve bu şahitliğinde hiçbir hata, hiçbir yalan ve hiçbir eğrilik bulunmayan bu şahitin kim olduğunu söyler misiniz? Bu sorunun cevabını, yine Allah Teâlâ Peygamber'ine bildirerek şöyle buyurmuştur: Benimle sizin aranızda şehadeti en büyük, en doğru ve en güvenilir olan kimse Allah Teâlâ'dır. O'nun şahitliğinde, küçücük de olsa, ne bir hata, ne bir yalan ve ne de bir eğrilik vardır. Hem bu şahitliğini teyit etmek, hem de benim O'nun katından getirdiklerimi tekzip edenleri ikabiyle uyarmam ve inzar etmem için Kur'an'ı bana indiren de O'dur. Siz ise, göklerin ve yerin Allah tarafından yaratıldığını ikrar etmiş olmanıza rağmen, Allah'tan başka İlahların olduğuna da şahitlik ediyor ve bu şahitliğinizle en büyük küfrü işliyorsunuz. Ben, sizin şahitlik ettiğiniz şeylere asla şahitlik etmem; zira tek bir İlah vardır ve O da Allah Teâlâ'dır. O'ndan başka İlah yoktur. Ben, sizin Allah'a ortak koştıklarınızdan uzağım.

Allah Teâlâ'nın, Peygamber'iyle kavmi arasındaki şahitliği, ya ona indirdiği Kur'an-ı Kerim'inde, onu Allah'ın Resulü olarak tanıtmasıyla gerçekleşmiştir ki, bu konuda *Muhammedun Rasulu'llah (Muhammed, Allah'ın Resulüdür.)* (Feth suresi, 29), *Ve mâ Muhammedun illâ Rasulun (Muhammed, Peygamber'den başka bir kimse değildir.)* (Al-i İmran suresi, 144), *Mâ kâne Muhammedun ebâ ahadin min ricâlikum, ve lâkin Rasula'llahi hâteme'n-nebiyyîn (Muhammed, adamlarınızdan herhangi birinin babası değil, fakat Allah'ın Resulü Peygamberler'in de sonuncusudur.)* (Ahzâb suresi, 40) ve *İnnâ erselnâke bi'l-hakkı beşîran ve nezîra (Ey Muhammed!) Biz seni, hem müjdeci, hem de korkutucu olarak hak ile gönderdik.)* (Bakara suresi, 119) gibi ayetler nazil olmuştur; yahut Hazreti Peygamber pek çok mucize ile teyit edilmiştir ki, bunların çoğu ebediyyen kalacak olan Kur'an-ı Kerim içinde birer ayet olarak yer almıştır. Kur'an'ın bir mucize oluşu ise, insanın, ondan herhangi bir surenin benzerini getirmekten aciz kalışı ile, gayba ait verdiği haberlerden, Allah'ın Peygamber'ine ve müminlere verdiği zafer vaadinin kesinleşmesinden anlaşılır. Allah Teâlâ'nın, Peygamber'ine şahitliğinin başka bir şekli de, Kur'an'dan önce indirilmiş diğer kitapların ve geçmiş Peygamberler'in, onun sıfatlarını zikrederek geleceğini müjdelemeleri ile gerçekleşmiştir.

Kısacası, Allah Teâlâ'nın Peygamber'i hakkındaki şahitliği, Kur'an'daki ayetlerinin şahitliğidir; kainattaki ayetlerinin şahitliğidir ve nihayet insana ihsan ettiği akıl ve vicdandaki ayetlerinin şahitliğidir.

Ayet-i kerimenin nüzul sebebi ise, müfessirlerin zikrettiklerine göre Mekke eşrafından bazı kimselerin, Hazreti Peygamber'e gelerek şöyle demeleridir: "Ey Muhammed! Söylediklerin hakkında seni tasdik edecek hiç kimse göremiyoruz. Seni Yahudilere ve Hıristiyanlara sorduk. Onlar, senin Peygamberliğine dair kendi kitaplarında hiçbir açıklama bulunmadığını söylediler. O halde senin, Allah'ın Peygamber'i olduğuna şahitlik edecek birini göster.". İşte, Mekkeli müşriklerin bu sözlerinden sonradır ki, Allah Teâlâ, Peygamber'ine "şahitliği, Allah'ın şahitliğinden daha büyük bir kimse var mıdır?" manasında, onları iddialarında delilsiz ve ispatsız bırakan bu ayetini indirmiştir.

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمُ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾
وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا اَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ
تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

[20] Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Peygamber'i, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Nefislerine zarar verenler, işte asıl inanmayanlar onlardır.

[21] Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şurası gerçektir ki, zalimler asla kurtuluşa eremezler.

[22] (Ey Muhammed! Hatırlat ki:) O gün, onları hep birden toplayacağız; sonra da Allah'a ortak koşanlara diyeceğiz ki: "İddia etmiş olduğunuz o ortaklarınız hani nerede"?

[23] Fakat onların (bu şirklerinin ve) fitnelerinin neticesi, "Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, biz ortak koşanlardan değildik." demekten başka bir şey olmayacaktır.

[24] İşte bak, kendi nefislerine karşı nasıl da yalan söylemişler ve (şirk olarak) uydurmuş oldukları şeyler, nasıl da kendilerinden uzaklaşıp gitmiştir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, göklerin, yerin ve gece ile gündüzün ve bunların içinde bulunan her şeyin halıkı, sahibi ve maliki olduğunu, dolayısıyla kendisinden başka İlah ve kendisinden başka veli bulunmadığını, kıyamet günü bütün insanları toplayacağını ve işte o gün inançsızların nefislerine nasıl zarar vermiş olduklarını anlayacaklarını açıkladıktan ve Peygamber'in, kendisine verilen Kur'an ile bütün bu olacakları önceden haber vermek için gönderildiğini ve onun bütün bu haberlerinde yalnız doğruyu ve gerçeği söylediğini kendisini şahit göstererek haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Hazreti Peygamber'i tanımadıklarını ileri sürerek Allah'a karşı yalan söyleyen kitap ehline karşı en açık delilini ortaya koymuş ve bunların bu yalanı söylemekle en büyük zulmü işlediklerini ve bu zulümlerinden dolayı kıyamet günü sair müşriklerle birlikte toplanacaklarını ve hiçbir suretle kurtuluşa eremeyeceklerini bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> [20] Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Peygamber'i oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Nefislerine zarar verenler, işte asıl inanmayanlar onlardır.

20 Bir önceki ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak, müfessirler tarafından nakledilen bir habere işaret etmiş ve bu haberde, Mekke eşrafından bazı kimselerin Hazreti Peygamber'e gelerek "Söylediklerin hakkında seni tasdik edecek hiç kimse göremiyoruz. Seni, Yahudilere ve Hıristiyanlara sorduk. Onlar, senin Peygamberliğine dair kendi kitaplarında hiçbir açıklama bulunmadığını söylediler. O halde senin, Allah'ın Peygamber'i olduğuna şahitlik edecek birini göster." dediklerini zikretmiştik. İşte bundan sonradır ki, Allah Teâlâ,

sevgili Peygamber'ine şahitlik etmiş ve müşriklere yöneltilen *"Şahitliği en büyük olan şey hangisidir?"* sorusuna verilecek cevabı Peygamber'ine öğreterek onlara, *"Benimle sizin aranızdaki yegâne şahit Allah'tır."* demesini emretmiştir.

Müşriklerin "Seni, Yahudilere ve Hıristiyanlara sorduk. Onlar, senin Peygamberliğine dair kendi kitaplarında hiçbir açıklama bulunmadığını söylediler." sözünün de bu ayet-i kerime ile cevaplandırıldığı ve kitap ehlinin, kendi kitaplarında Hazreti Peygamber ile ilgili hiçbir açıklama bulunmadığı hususundaki iddialarının ise, *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Peygamber'i kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."* buyurulmak suretiyle yalanlandığı anlaşılmaktadır. Filhakika geçmiş dönemlerde kendilerine Peygamber gönderilmiş ve kitap verilmiş olan Yahudiler ve Hıristiyanlar, Muhammed (sas.)'in bir Peygamber olduğunu ve Peygamberler'in de sonuncusu olarak geldiğini çok iyi bildikleri gibi, onu, sahip olduğu sıfatlarla da çok iyi tanıyorlardı. Çünkü gerek kendilerine gönderilen Peygamberler ve gerekse onlar vasıtasıyla gelen kitaplar, son olarak gelecek olan bu Peygamber'i müjdelerken, onu kendine has sıfatlarıyla o derece açık bir şekilde anlatmışlardı ki, onun hakkında sahip oldukları bilgi, oğulları hakkında sahip oldukları bilgiden farksız bir dereceye ulaşmıştı. Müfessirlerin naklettikleri bir haberden öğrenildiğine göre, Ömer İbnu'l-Hattab (ra), hicretten önce Yahudi ileri gelenlerinden sayılan, fakat Hicret'te Hazreti Peygamber'i görünce hemen Müslüman olan Abdullah İbn Selam'a: "Sen, Peygamber'i oğlunu tanıdığın gibi tanır mısın?" diye sorduğu zaman, İbn Selam: "Evet; belki daha fazla; çünkü Hazreti Peygamber'i kendi sıfatlarıyla hemen tanıdım; ondan asla şüphe etmedim; fakat oğlumun benden olup olmadığını kesin olarak bilemem." cevabını vermiştir.

Müşriklerin Hazreti Peygamber'e gelerek "Seni, Yahudilere ve Hıristiyanlara sorduk. Onlar senin Peygamberliğine dair kendi kitaplarında hiçbir açıklama bulunmadığını söylediler." dedikleri ve bunun üzerine mezkur ayetin Yahudi ve Hıristiyanları yalanlamak üzere indiği yolunda müfessirler tarafından nakledilen bu haberi, bazı sebeplere dayanarak şüpheli görmek ve onu kamilen reddetmek asla doğru değildir. Bazılarının onu reddetmek için ileri sürdükleri sebepler şöyle özetlenebilir:

1) En'âm suresi, bütünü ile Mekke'de nazil olmuştur. Bütün olarak nazil olan bir sure içindeki ayetlerin ayrı ayrı nüzul sebepleri olduğu söylenemez.

2) Surenin nazil olduğu sırada, Mekke'de kütle halinde kitap ehli yoktur. Dolayısıyla Hazreti Peygamber'le kitap ehli arasında herhangi bir temas veya sürtüşme olmamıştır. Aksine Kur'an, Mekke'de inen ayetlerinde kitap ehlinden övgü ile sözeder.

Müfessirler tarafından yukarıdaki iki ayetin nüzul sebebi olarak zikredilen haberden, önce şüphe etmek, sonra da onu reddetmek için ileri sürülen bu sebepler, kanaatımızca sudan sebeplerdir ve hiçbir değeri yoktur. Çünkü:

1) Bütünü ile Mekke'de nazil olan bir sure içindeki ayetlerin ayrı ayrı nüzul sebepleri olduğu söylenemez görüşü, tamamıyla yanlıştır ve müfessirlerin metotlarına da aykırıdır. Nitekim birçok müfessir, Mekke'de bütün halinda nazil olan bu sureyi tefsir ederken, 7 nci ayetten itibaren bu ayetlerin nüzul sebeplerini zikretmeyi ihmal etmemiş, hem de bunları başka ayetlerle de teyit etmişlerdir.

7. ayet, kağıtta yazılı bir kitap indirilmesiyle ilgilidir ve bu ayette *"(Ey Muhammed!) Sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi."* denilmiştir. Bu ayetin bir nüzul sebebi olduğunu düşünmek hiçte yanlış olmaz ve bu sebep de, müşriklerin, inanmak için gökyüzünden yazılı bir kitabın inişini gözleriyle görüp elleriyle o kitaba dokunma istekleri olabilir. Nitekim Müddessir suresi-

nin *"Belki onlardan herbiri, kendisine, önünde açılmış bir sahife verilmesini istiyor."* mealindeki 52. İsra suresinin de *"...veya göğe yükselmedikçe, fakat oradan, okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe, sana asla inanmayacağız."* meâlindeki 93. ayetleri bunun en açık delilleridir. Bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi müşrikler, Hazreti Peygamber'den, gökyüzünden gözle görülüp elle tutulabilecek bir kitap indirmesini istemişlerdir ki, bu istek de, Medine'de bir defada nazil olan surenin 7. ayetinin nüzul sebebi olmuştur.

Bütün olarak nazil olan bu surenin, gökten bir melek indirilmesiyle ilgili 8. ve 9. ayetlerinin de bir nüzul sebebi bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu sebep de, müşriklerin Hazreti Peygamber'e gözle görebilecekleri ve sesini duyabilecekleri bir melek indirilmesini istemeleriyle ilgilidir. Demek ki Hazreti Peygamber'e melek indirilmesiyle, yahut melekten bir Peygamber gönderilmesiyle ilgili olarak müşriklerden gelen bir teklif veya istek olmuştur ki, Allah Teâlâ ayetlerinde onların bu isteklerine cevap vermiş ve onu reddetmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, müşriklerin Hazreti Peygamber'i kitap ehline sormaları, onların da, kitaplarında, onun Peygamberliğine dair hiçbir açıklamanın bulunmadığını söylemeleri ile ilgili olarak gelen haberin nüzul sebebi olarak reddedilmesi için ileri sürülen ilk sebep, sudan bir sebep olmaktan öte hiçbir değer ifade etmemektedir.

2) Haberin reddinde ileri sürülen ikinci sebep, surenin nüzulü sırasında Mekke'de kütle halinde kitap ehlinin bulunmayışıdır. Kanaatimizce bu sebep, birincisine nisbetle daha düşüncesizce ileri sürülen bir görüşe delalet eder. Zira bu görüşle ortaya çıkıp nüzul sebebi olarak zikredilen bir haberi reddeden kimse, birisinin çıkıp da ona "Madem ki Mekke'de kütle halinde yaşayan kitap ehli mevcut değildi; o halde kitap ehlinin Hazreti Peygamber'i, oğullarını tanıdıkları gibi tanımalarından sözeden ayetin bu surede ne işi var?" diyebileceğini ve bunu söylediği zaman da ona ne cevap vereceğini hiç düşünmemiş ve tedbirsiz yakalanmış olur. Ayet-i kerimede kendilerinden sözedilen kimseler, kendilerine kitap verilen kimselerdir. Yani Yahudiler ve Hıristiyanlar... Daha önceki ayetlerde örneklerini gördüğümüz gibi, bu ayetin zımnında da bir nüzul sebebi vardır ve bu sebep de, kitap ehlinin ve özellikle Yahudilerin, uzun zamandan beri kendi içlerinden gelmesini bekledikleri son Peygamber'in, kendilerinden değil de Mekke'de Araplardan gelmesi dolayısıyla kıskançlık krizine yakalanmaları ve bu kriz sebebiyle, inanmak bir yana, ona düşman olmalarıdır. Hazreti Peygamber Mekke'de İslami davetine başladığı zaman, orada Yahudi yoktu; fakat Medine'nin büyük bir kısmında Yahudi kabileler yaşıyordu ve ticaret dolayısıyla müşrik Araplarla devamlı temas halinde idiler. Bunların Hazreti Peygamber'e ve Müslümanlara karşı kin ve düşmanlık yönünden müşriklerle aynı kafaya sahip oldukları hiçbir surette inkâr edilemez. Hatta Mekke döneminde, kitap ehlinin Kur'an'a karşı son derece saygılı davrandıklarını ispat için zikredilebilecek bazı Kur'an ayetleri de bu gerçeği değiştirmez. Çünkü İslami davetin yenice başladığı ve Müslümanların parmakla sayılabilecek kadar az olduğu bir dönemde, Kur'an'ın ve dolayısıyla Hazreti Peygamber'in gerek müşrikler ve gerekse kitap ehli karşısındaki siyaseti, Medine dönemindeki siyasetten çok daha farklı olmak zorunda idi ve bu siyasetin temelini de, dinde taviz vermeden, düşmanlara karşı yumuşaklık teşkil ediyordu.

Ayet-i kerimenin gayesi, kitap ehlinin ve özellikle Yahudilerin, Hazreti Peygamber'i tanımadıkları, kitaplarında da ondan hiç sözedilmediği hususundaki iddialarının reddi ve onu kendi oğullarını tanır gibi tanıdıklarının ispatı olduğu halde, kitap ehline toz kondurmayan ve onların da cennete gireceklerini ileri süren bazı kimseler, bu ayete de olduğundan farklı manalar vermişler ve kitap ehlinin bu ayetle medhedildiğini ileri sürmüşlerdir.

Oysa bu kimselerin iddiaları hilafına, bu ayet-i kerime, kıskançlıkları sebebiyle Hazreti Peygamber'e inanmayan ve daha onun gelişinden itibaren içlerini ona karşı kin ve düşmanlık duygularıyle dolduran Yahudiler hakkında nazil olmuş ve ayet-i kerimenin son kısmında da bunu teyit eden bir ibare yer almıştır. Bu ibarede şöyle denilmiştir: *"Nefislerine zarar verenler, işte asıl inanmayanlar onlardır"*. Bu ibareyle kastedilen mana, kendi kitaplarının da geleceğini müjdelediği ve sıfatlarıyla tanıttığı son Peygamber'i, oğullarını tanır gibi tanımış oldukları halde, o geldikten sonra onu tanımadıklarını iddia edenler, ona iman etmeyenler ve onun yolunda gitmeyenlerdir ki işte nefislerini zarara sokanlar, yahut nefislerini kıyamet günü cehennem ateşine hazırlayanlar bunlardır.

Ne acı bir gerçektir ki, bu kimseler, kitap ehlinin üzerine toz kondurmamak için onları Kur'an'a karşı bile korumaya kalkışmışlar ve bu maksatla, onların inançsızlıklarını açıklayan Kur'an ayetlerine de keyiflerince mana vermekten çekinmemişlerdir. Yahudilerin, Hazreti Peygamber'i, oğullarını tanır gibi tanıdıklarını açıklayan bu ayetin, Bakara suresinde de aynen tekrar edildiği malumdur. Bu kimseler, buna işaret ettikten sonra, iki ayet arasında bir mukayese yapmışlar ve her iki ifade arasında fark bulunduğunu, Mekkî olan ayetin nüzulü sırasında, kitap ehlinde henüz olumsuz bir davranış görülmediğinden, burada onlardan bazılarının hakkı gizlediklerinden söz edilmediğini; fakat Bakara suresindeki ayetin nüzulü sırasında, yani Medine'de, kitap ehlinden bazılarının hakkı gizledikleri için onlardan daha sert bir ifade ile sözedildiğini ileri sürmüşlerdir. Zira bu ayet, Medine'ye hicretten ve Yahudilerle sürtüşme başladıktan sonra inmiştir. Dolayısıyla Medine'de muhatap Yahudiler, Mekke'de ise müşriklerdir.

Şu var ki, bu görüşü ileri sürerken, bir taraftan Yahudilerin kendi kitaplarından hiçbir şey gizlemedikleri inancını kafalara sokmak istiyorlar, bir taraftan da Mekke'de bir bütün halinde inen En'âm suresinin 91. ayetini de şimdilik gizli tutmaya çalışıyorlar. Zira onlara göre Mekke'de iken Yahudilerle sürtüşme başlamadığına göre, 91. ayeti gündeme getirmenin hiçbir manası yoktur. Aksi halde daha önce ileri sürülen bütün iddiaların boşa gitmesi işten bile değildir. Nitekim Allah Teâlâ, tamamı Mekke'de nazil olan En'âm suresinin işte bu 91. ayetinde Yahudilerden sözederek şöyle buyurmuştur: *"(Yahudiler) Allah'ın hiçbir beşere (kitap olarak) hiçbir şey indirmediğini söylemekle, Allah'ı layık olduğu vechile takdir edemediler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Öyleyse Musa'nın insanlar için nur ve hidayet olarak getirdiği, sizin de yapraklar haline getirip (bir kısmını) açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz, siz ve babalarınız hiçbir şey bilmezken öğretildiğiniz o kitabı kim indirdi? (Ey Muhammed! Onlara) Allah, de. Sonra da onları kendi bataklıklarında oynamaya bırak."*. İşte bu ayet, Mekke'de, Yahudilerle sürtüşme başlamadan önce nazil olmuştur ve ayette, Yahudilerin kendilerine gönderilen Tevrat'ın çoğunu gizledikleri açıkça ifade edilmiştir. Gerçek böyle olduğu halde, üzerinde durduğumuz *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Peygamber'i, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."* mealinde gelen ayet-i kerimeyi, Yahudileri medhetmek için indirilmiş bir ayet olarak tefsir etmek nasıl mümkün olur? Bazıları tarafından reddedildiğine daha önce işaret ettiğimiz haberden de anlaşıldığı gibi, kendilerine Hazreti Peygamber hakkında bazı şeyler sorulmuş, fakat onlar Peygamber'i tanımadıklarını, zira kitaplarında onun hakkında hiçbir açıklama bulunmadığını söylemişlerdir ki bu, onların, biraz önce zikrettiğimiz 91. ayette de ifade edildiği gibi, kitaplarındaki birçok gerçeği gizleme alışkanlıklarının tabii neticesinden başka bir şey değildir. Bilinen bir gerçektir ki, Yahudi din adamları, Hazreti Peygamber'in geleceğini müjdeleyen pek çok Tevrat haberini, içlerini dolduran kin ve düşmanlık sebebiyle gizlemişler ve halkın onu tanımasını engellemeye çalışmış-

lardır. Ancak bu haberleri gizleyenler gizledikleri şeyin ne olduğunu çok iyi bildikleri için, Hazreti Peygamber'i de kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanımaktan kendilerini kurtaramamışlardır.

Hasılı, nefislerini zarara uğratan bu inkârcı kitap ehli ile müşrikler, gerek dünyanın geçici zevkleri karşısındaki hırsları gerek iradelerinin zayıflığı ve gerekse geçmiş Peygamberler'in haberlerine karşı duydukları ilgisizlik sebebiyle, hem Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine inanmamışlar, hem de iki zıt hükmü birleştirerek, bir taraftan ellerinde hiçbir delil bulunmadığı halde Allah'a karşı yalan ve iftirada bulunmuşlar, bir taraftan da apaçık delillerle sabit olan gerçekleri yalanlayarak "Eğer Allah dileseydi, ne biz ve ne de atalarımız asla şirk koşmazdık." dedikleri gibi, "Bize bunu Allah emretti.", "melekler Allah'ın kızlarıdır." gibi sözler söyleyip putlarının kendilerine Allah katında şefaatçi olacaklarını iddia etmişler, Kur'an'ı ve diğer mucizeleri tekzip ile, bunların birer sihir olduğunu ileri sürmüşlerdir. O halde:

[21] Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şurası gerçektir ki, zalimler asla kurtuluşa eremezler.

21 Allah'ın söylemediği bir şeyi O'na isnat ederek "Allah şöyle dedi." demek, Allah bir oğul edinmediği halde O'nun oğul edindiğini söylemek, göklerin ve yerin, gece ile gündüzün ve bunların içinde bulunan bütün mahlukatın yegâne mucidi ve halıkı olmasına rağmen, bunların yaratılışında O'na yardımcılar veya ortaklar ihdas etmek, O'nun yanında veya O'nun dışında kendilerinden yardımları istenecek veya şefaatçi olacak veliler edinmek, ayetlerini ve delillerini yalanlamak yahut gizlemek gibi bütün fiil ve davranışlar, Allah'a karşı yalan iftirada bulunmak demektir ki, bunları veya bunlardan birini yapandan daha zalim bir kimsenin bulunabileceğini düşünmek mümkün değildir. Allah'a karşı yalan söylemek veya iftira etmek, yahutta ayetlerini yalanlamak, en büyük zulüm olduğuna göre, bunları irtikap eden kimseler de müfteri zalim olurlar ve bu zalimler, kıyamet günü, asla kurtuluşa eremezler. Yahut başka bir ifade ile, dünyada iken güvenip dayandıkları, kendilerine veli edinerek yalvarıp yakardıkları putları da, Allah'a karşı yaptıkları bu yalan iftiranın acı akibetinden onları kurtaramazlar. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kıyamet günü başlarına gelecek bu acı akibeti hatırlatarak onları korkutmak ve önlerine koyacağı reddedilemez bir delille susturup sindirmek için cevabını kendilerine bıraktığı bir soruyu onlara yöneltmiş ve şöyle buyurmuştur:

[22] (Ey Muhammed! Hatırlat ki:) O gün, onları hep birden toplayacağız; sonra da Allah'a ortak koşanlara diyeceğiz ki: "İddia etmiş olduğunuz o ortaklarınız hani nerede"?

22 Ey Muhammed! İster putlara ibadet edenler olsun ister Allah'ın hiçbir beşere hiçbir kitap indirmediğini iddia eden Yahudiler olsun, ister Peygamberler'inin Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürüp onu mabud edinen Hıristiyanlar olsun, nefislerine zulmeden bütün bu müşriklere ve diğerlerine, kendilerini hep birden toplayacağımız o büyük günü hatırlat: İşte o gün, en büyük zulmü işlemiş olan müşriklere diyeceğiz ki: Dünyada iken Allah'ın dışında kendinize veli edindiğiniz, Allah'a sığınır gibi kendilerine sığındığınız, Allah'tan isteyeceğinizi kendilerinden istediğiniz, sizi Allah'a yaklaştıracaklarını ve Allah katında size şefaatçi olacaklarını iddia ettiğiniz o ortaklar hani nerede? Sizinle birlikte görünmeyen o mabudlarınız nereye kayboldu? Yine bu surenin 94. ayetinde ifade edildiği gibi *"İşte sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz; (dünyada iken) size verdiklerimizi arkanızda bıraktınız. Ne var ki (Allah'a) kendiniz için ortak oldukları iddiasında bulunduğunuz şefaatçılarınızı beRaberinizde göremiyoruz. Aranızdaki bağlar kopmuş; (sizin için şefaatçı olduklarını) iddia ettikleriniz sizden uzakla-*

şıp gitmişler..." Keza Kasas suresinin 62. ayetinde zikredildiği gibi *"O gün, Allah onlara seslenir ve der ki: Sizin iddia etmiş olduğunuz ortaklarım hani nerede"*? Ne var ki onlar, korku ve şaşkınlık içinde, bütün çabalarına rağmen, Allah'a şirk koştuklarını inkâr etmekten başka verecek cevap bulamazlar. İşte Allah Teâlâ, bundan sonraki ayetinde onların bu inkârlarını haber verir ve der ki:

[23] Fakat onların (bu şirklerinin ve) fitnelerinin neticesi, "Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, biz ortak koşanlardan değildik." demekten başka bir şey olmayacaktır.

23 İşte, dünyada iken Allah'tan başka veliler ve İlahlar ihdas ederek onlara sığınmanın, onlardan yardım beklemenin ve onların şefaatını ummanın, kısacası Allah'a şirk koşmanın akibeti, kurtuluş çaresinin kalmadığını görüp anlayınca, Allah'a kasem ederek müşrik olmadıklarını ileri sürmek olacaktır.

Öyle anlaşılıyor ki, müşriklerin Allah'a şirk koştuklarını inkâr etmeleri, kıyamet günü, her yerde olmayacak, bazan da bunu itiraf ettikleri görülecektir. Nitekim Nahl suresinin 86. ayetinde bu itiraf açıklanmış ve şöyle denilmiştir: *"Allah'a şirk koşanlar, şirk koştukları (putları)nı gördükleri zaman: Rabbimiz! Seni bırakıp kendilerine yalvardığımız ortaklarımız işte bunlar, derler. Onlar da bunlara: Siz muhakkak yalancısınız, diye söz atarlar"*. Keza Nisa suresinin 42. ayetinde de kafirlerin ve Peygamber'e asi olanların *"Allah'tan hiçbir söz gizleyemeyecekleri "* açıklanmıştır ki, bu da dünyada yaptıkları her şeyi itiraf edecekleri manasına gelir. Müfessirlerin İbn Abbas'tan naklettiklerine göre, kendisine *"Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, biz, ortak koşanlardan değildik."* ve *"Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler"* ayetleri hakkında sorulduğu zaman, İbn Abbas şu cevabı vermiştir: Müşrikler, cennete Müslümanlardan başkasının girmediğini görünce "Gelin inkâr edelim." derler; sonra da Allah'a yemin ederek müşriklerden olmadıklarını söylerler. Fakat Allah onların ağızlarını mühürler. Bunun üzerine, elleri ve ayakları onlar aleyhine şahitlik eder ve Allah'tan hiçbir şeyi gizleyemezler. Müşriklerin, dünyada iken müşrik olmadıklarını ileri sürmeleri, yahut bilinen hallerini inkâr etmeleri, şüphesiz başlarına gelecek büyük felaketi hisseden, fakat bu felaketten de kurtuluş yolu bulamayan insanların, korku ve dehşetle karışık şaşkınlıklarının tabii neticesinden başka bir şey değildir. Bu inkârlarının kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını onlar elbette biliyorlardı. Fakat dünyada iken bir türlü inanamadıkları mahşer gününün gerçek yüzüyle karşı karşıya geldikleri ve Rablerinin *"İddia etmiş olduğunuz o ortaklarınız hani nerede?"* sorusuyla karşılaştıkları zaman, kendilerine yardım edeceklerini ve şefaatçi olacaklarını umdukları putlarının da ortalarda görünmemeleri üzerine şaşkına dönmüşler, dünyadaki hallerini inkâr etmekten başka çare görememişlerdir. Bu inkâr da, şüphesiz yalandan başka bir şey değildir. İşte bu sebepledir ki, Allah Teâlâ, müteakip ayetinde, onların bu halini, düşünülüp ibret alınması gereken bir tablo misali gözler önüne sermiştir:

[24] İşte bak, kendi nefislerine karşı nasıl da yalan söylemişler ve (şirk olarak) uydurmuş oldukları şeyler, nasıl da kendilerinden uzaklaşıp gitmiştir.

24 Dünyada iken, kendilerine güvenip dayanarak İlah edindikleri ve Allah katında şefaatçi olacaklarına inandıkları putları, kıyamet günü kendilerini terkedip gidince, dehşete kapılan ve ne yapacaklarını şaşıran şu müşriklerin haline bir bak! Kendilerini nasıl da yalanlıyorlar! Hayatları boyunca Allah'a ortak kıldıkları şu putları da onları nasıl terkedip gitmişler!..Mü'min suresinin 70-74. ayetlerinde de açıklandığı gibi, *"İşte bunlar, Kitab'ı ve Peygamberler'imize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Fakat boyunlarında halkalar ve zincirler olduğu halde, kaynar suya sürüldüklerinde, sonra da ateşte yakıldıklarında ve kendilerine "Allah'ı bırakıp da*

ortak koştuklarınız hani nerede?" denilip de, onların "bizden uzaklaşıp gittiler. Biz zaten hiçbir şeye ibadet etmiyorduk." dediklerinde, artık her şeyi anlamış olacaklardır. İşte Allah, kafirleri böyle saptırır.".

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ ۚ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ
لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۖ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ
يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۚ وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

[25] İçlerinden sana kulak verip dinleyenler vardır; bununla beRaber biz onların kalpleri üzerine, anlamamaları için perdeler, kulaklarına da (iyice işitmemeleri için) ağırlık koymuşuzdur. Her mucizeyi görseler bile, ona yine de inanmazlar. Seninle mücadele etmek için sana geldiklerinde, o küfredenler, (Kur'an'da yer alan bu haberlerin), geçmiş milletlerin hurafeleri olduğunu söylerler.

[26] Dahası, hem (insanları onu dinlemekten) menederler; hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Böylece onlar, ancak kendilerini helake sürüklerler de, bunu anlamazlar.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, kafirlerin ahiretteki hallerini açıkladıktan ve bunu, küfürlerinde hâlâ ısrar eden benzerlerinin gözleri önüne bir ibret tablosu olarak koyduktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, dikkatleri kafirlerin başka bir çeşidi üzerine çekmiştir ki bunlar, inanıp inanmamak hususunda tereddüt gösteren, fakat kibirleri sebebiyle inanmaktan ziyade küfür içinde yaşamayı yeğ tutan kimselerdir. Zira müşrikler, Kur'an'ın nazil olduğu dönemlerde, gerek akıl ve düşünce yönünden gerekse içinde bulundukları küfür ve kendilerini bu küfre sevkeden amiller yönünden birbirinden farklı derecelere sahip gruplar halinde idiler. Bazıları, zeki idiler; akıl ve düşünce yönünden diğerlerine nisbetle daha üstün bir derecede bulunuyorlardı. Bu itibarla bunlar, Hazreti Peygamber'e nazil olan Kur'an ayetlerine kulak veriyorlar ve onların Muhammed (sas.)'in sözü olmadığını, onun, gerek fasahat ve belagat yönünden ve gerekse ihtiva ettiği ilim, hikmet ve marifet yönünden bu çeşit sözler söyleyemeyeceğini anlıyorlar ve "Eğer Muhammed, böyle bir güçe sahip olsaydı, bunu hayatının daha önceki dönemlerinde de gösterirdi." diyorlardı. Filhakika Hazreti Peygamber'e İslami davet görevi kırk yaşında verilmişti ve bu görev verilmezden önce o, müşrikler arasında kırk yıl boyunca yaşamış; fakat kendisinden Kur'an ayeti gibi veciz ve hikmetli bir söz duyulmamıştı. Nitekim Allah Teâlâ, Yunus suresinin 15-16. ayetlerinde, Allah'a kavuşacaklarını düşünmeyen ve kendilerine Kur'an ayetleri okunduğu zaman *"...Bundan başka bir Kur'an getir, yahut bunu değiştir..."* diyen müşriklere verilecek cevap hususunda Peygamber'ini irşat ederken, Peygamberlikten önceki dönemi de zikrederek, bunu, müşriklere karşı bir delil olarak kullanmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(... Ey Muhammed! Kur'an'ı değiştir diyen müşriklere) de ki: Onu kendiliğimdem değiştirmem olacak iş değildir. Ben, ancak bana vahyolunana uyarım. Ben Rabbime isyan ettiğim takdirde, o büyük günün azapundan korkarım. Yine de ki: Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size bildirmezdim. Daha önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım. Hiç aklınız ermiyor mu"?*

Daha önce aralarında bir ömür boyu kalıp da Kur'an'ın benzeri hiçbir şey getirmeyen Hazreti Peygamber'in, belli bir dönemden sonra Kur'an'dan ayetler okuması, aklını kullanıp düşünebilen bazı müşriklerin dikkatını çekiyor ve biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, okunan bu ayetlerin, Hazreti

Peygamber'in sözleri olmadığı hususundaki kanaatlarını kuvvetlendiriyordu. Bununla beraber, bu gibi kafirlerin içlerini dolduran gurur, kibir ve başkalarını küçük görme duyguları, Kur'an'ın insan sözü olamayacağı hususundaki kanaatlarını açıkça itiraf etmelerine imkân vermiyor, bu yüzden de küfür içinde bocalamaktan kurtulamıyorlardı. Kısaca ifade etmek gerekirse, bunların küfürleri, gurur ve kibirden kaynaklanıyordu.

Müşriklerin başka bir grubu, Kur'an'ın tesîri altında kalmak ve atalarından alışageldikleri dinden kopup ayrılmak korkusuyla ona kulak vermiyorlar ve küfürlerini cehaletle besleyip büyütüyorlardı.

Çoğunluğu teşkil eden diğer bir grup ise, merak saikiyle Kur'an'a kulak veriyor, onu dinliyor; fakat ya atalarından görüp öğrendikleri örf ve âdetlere aşırı derecedeki bağlılıkları, yahutta sayıları az bile olsa, akıl ve düşünceden yoksun olmaları sebebiyle, derinliklerine inmiyor, delil ve hüccetleri üzerinde durmuyor ve kendileri için ibret teşkil edecek sözlerinden ibret almayı düşünmüyorlardı. İşte Allah Teâlâ, bu ayetlerinde, Hazreti Peygamber'in sözlerine, alelade bir beşerin sözleri olarak kulak veren müşrikler içerisindeki bu grubun halini açıklamış ve buyurmuştur ki:

[25] İçlerinden sana kulak verip dinleyenler vardır; bununla beraber biz onların kalpleri üzerine, anlamamaları için perdeler, kulaklarına da (iyice işitmemeleri için) ağırlık koymuşuzdur. Her mucizeyi görseler bile, ona yine de inanmazlar. Seninle mücadele etmek için sana geldiklerinde, o küfredenler, (Kur'an'da yer alan bu haberlerin), geçmiş milletlerin hurafeleri olduğunu söylerler.

[26] Dahası, hem (insanları onu dinlemekten) menederler; hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. Böylece onlar, ancak kendilerini helake sürüklerler de, bunu anlamazlar.

25 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Bu kafirler içerisinde öyle bir grup vardır ki, sen, bazen cennet nimetleriyle müjdeleyerek bazen de cehennem azabıyla tehdit ederek onları tevhide davet eden Kur'an ayetlerini okuduğun zaman, sana kulak verirler ve okuduğun ayetleri dinlerler de, senin ne dediğini duymazlar ve anlamazlar. Çünkü biz onların kalplerini anlamalarına engel olacak örtülerle örtmüş, kulaklarını da duymalarına engel olacak ağırlıklarla tıkamışızdır. Bakara suresinin 6-7. ayetlerinde de ifade edildiği gibi *"Küfredenleri, (başlarına gelecek tehlikeyi haber vererek) korkutsan da korkutmasan da (onlar için) birdir; onlar yine de inanmazlar. Allah da, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine de perde çekmiştir. Onlar için büyük azap vardır."*.

Kafirlerin kalpleri üzerine perdeler konularak örtülmesi, kulaklarının da ağırlıklarla tıkanması, atalarının hak olmayan yollarının takibinde direnmeleri ve böylece onların duyma ve anlama özelliklerini bozmuş olmaları sebebiyledir. Zira iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, doğruyu yanlıştan ayırt etmeden yapılan taklit, kalplerin anlamasını, kulakların duymasını, gözlerin de görmesini önleyen başlıca engeldir. Bu sebepledir ki mukallitler, görüp alıştıkları davranışların dışına çıkamaz, kendilerine öğretilen sözden başkasını tekrar edemezler. Anlayışlarının kıtlığı dolayısıyla Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini ve tevhide davetinin doğruluğunu gösteren en açık ve en kesin delilleri görseler bile, onlara yine inanmazlar. Bu davete karşı batıl yoldan münazara ve mücadele etmek için ona gelipte Kur'an gerçekleriyle yüzyüze gelince, bu kafirler, bunların eski kitaplarda yer alan geçmiş milletlerin masallarından veya hurafelerinden ibaret olduğunu ileri sürerler. Ne yapılsa ve ne söylense, onlara yine de hiçbir şey anlatılamaz. Bunlar, konuşanın sesini duyan fakat söylediklerini anlamayan; yahut birşeyleri gören fakat görüklerini idrak edemeyen kimselerdir. Dinledikleri Kur'an kıssaları üzerin-

de durup akıllarını kullansalar ve birazcık düşünebilselerdi, bu kıssalarda Hazreti Peygamber'in doğruluğunu gösteren açık ve kesin deliller, kendilerine yarayacak ibret ve mevizeler, sonra da Peygamberler'ini yalanlayan kavimlerin başlarına gelen büyük felaketlerle, bu felaketlerin çeşitli şekillerde gerçekleşen helak örnekleri bulunduğunu görüp anlarlardı. Fakat heyhat! Körükörüne taklit, akıllarını nasıl da dumura uğratmış!..

26 Allah Teâlâ, kafirlerin, atalarının yol ve inançlarını körükörüne taklit etmeleri sebebiyle, kalplerinin ve kulaklarının gerçeği duyup anlamalarına engel olacak şekilde nasıl perdeler ve ağırlıklarla örtülüp tıkandığını ve bu yüzden hem Hazreti Peygamber'i ve onun Peygamberliğini hem de ona indirilen Kur'an-ı Kerim'i nasıl inkâr ederek dalalet içinde kaldıklarını açıkladıktan sonra, bu ayetinde onların sadece kendilerini dalalette bırakmakla yetinmediklerini, fakat aynı zamanda, başka insanları da Hazreti Peygamber'den uzaklaştırmaya ve Kur'an dinlemelerine engel olmaya çalıştıklarını, böylece hem kendilerinin hem de başkalarının onlardan uzaklaştıklarını beyan etmiştir. Allah Teâlâ şunu da açıkça belirtmiştir ki, kafirler bu davranışlarıyla, aslında kendilerini helake sürüklemişlerdir de, onlar, bunun farkında değillerdir. Fakat yarın kıyamette, cehennem ateşiyle karşı karşıya geldikleri ve görecekleri azabın büyüklüğünü anladıkları zaman, dünyadaki bu davranışlarının gerçeklere ne kadar aykırı bir davranış olduğunu da şüphesiz anlayacaklardır; fakat o zaman iş işten geçmiş olacak ve bu pişmanlık onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır.

Müfessirlerin açıkladıklarına göre, bu ayet, insanların, Hazreti Peygamber'i tasdik ve onun Peygamberliğini kabul etmelerini engellemeye çalışan Mekkeli müşrikler hakkında nazil olmuştur. İbn Abbas'tan nakledilen bir haberde ise, ayetin nüzulü, Hazreti Peygamber'i müşriklere karşı koruyan ve ona arka çıkan, fakat onun davetine bizzat uymayan Ebû Tâlib ile ilgilidir. Ancak ayet-i kerimede *"Hem (insanları) ondan menederler; hem de kendileri ondan uzaklaşırlar."* denilirken müşriklere delalet etmek üzere cemi sigasının kullanılmış olması ve yapılan işin de hayra delalet eden bir iş olmadığının anlaşılması, ayetin, Ebû Tâlib hakkında nazil olduğu görüşünün kabulüne iman vermemektedir. Keza ayetin devamında *"Onlar, ancak kendilerini helake sürüklerler de, bunu anlamazlar."* denilerek yaptıkları işle kendilerini helake sürükleyen kimselerin de, Hazreti Peygamber'i müşriklere karşı koruyan Ebû Tâlib'in değil, fakat insanları Hazreti Peygamber'den ve Kur'an dinlemekten uzak tutmaya çalışan müşrikler oldukları açıkça anlaşılmaktadır.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ
بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ
إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

[27] Ateşin karşısında durdurulduklarında, onların: "Ah ne olurdu, (dünyaya) geri gönderilseydik de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve müminlerden olsaydık." deyişlerini bir görsen!

[28] Fakat (onların bu pişmanlıkları) önceden gizlemiş oldukları şeyin, (kıyamet günü) açığa çıkması dolayısıyladır. Eğer (dünyaya) geri gönderilselerdi, menolundukları küfre tekrar dönerlerdi. Zira onlar, hiç şüphesiz, yalancıdırlar.

[29] (Müşrikler) "dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Öldükten sonra da dirilecek değiliz." demektedirler.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, Kur'an dinleyen, fakat atalarının batıl yolundan ayrılmayıp şirkin zifiri karanlığında kalmayı yeğ tutarak kalplerini ve kulaklarını Kur'an nuruna karşı sımsıkı kapatan, başkalarını da Hazreti Peygamber'e yaklaşıp ona itaat etmekten ve Kur'an dinlemekten alıkoyan müşrikleri bahis konusu ederek, onların, bu davranışlarıyla kendilerini helake hazırladıklarını açıkladıktan sonra, bu ayetlerinde, kendilerine kendi elleriyle hazırladıkları bu helakin ne olduğunu ve bu helak karşısında onlarda beliren dünyaya geri dönüşle ilgili bazı dilek ve temennileri beyan etmiş ve buyurmuştur ki:

[27] Ateşin karşısında durdurulduklarında, onların: "Ah ne olurdu, (dünyaya) geri gönderilseydik de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve müminlerden olsaydık." deyişlerini bir görsen.

[28] Fakat (onların bu pişmanlıkları) önceden gizlemiş oldukları şeyin, (kıyamet günü) açığa çıkması dolayısıyladır. Eğer (dünyaya) geri gönderilselerdi, men olundukları küfre tekrar dönerlerdi. Zira onlar, hiç şüphesiz, yalancıdırlar.

[29] (Müşrikler) "dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Öldükten sonra da dirilecek değiliz." demektedirler.

27 Dünyada iken Hazreti Peygamber'e itaat etmedikleri ve Kur'an'a uymadıkları gibi başkalarını da bunlardan alıkoyarak kendilerine kötü bir akibet hazırlayan bu kafirlerin kıyamet günü içine düşecekleri korku ve dehşet karşısında ne hale geldiklerini bir görsen, bu gördüklerini ne hal ile ve ne de söz ile tarif ve tavsif etmeye asla muktedir olamazsın. Dünyadaki amellerinin karşılığı olarak azap görecekleri yere sevketmekle görevli melekler, onları ateşin karşısında durdurup "haydi ateşe; işte sizin barınağınız!" dedikleri an, dünyada iken ne büyük bir fırsatı kaçırmış olduklarını anlayacaklar, oraya dönüşün artık bir daha mümkün olmadığını bilmelerine rağmen, korku ve dehşetin yolaçtığı şaşkınlık ve pişmanlık içinde "Ah ne olurdu, dünyaya geri gönderilseydik de, daha önce yalanladığımız Kur'an'ı okusaydık ve Rabbimizin ayetlerinden ibret alarak O'nun mümin kullarından olsaydık!" diyeceklerdir.

28 Fakat hayır! Onlar, ne pişmanlıklarında ve ne de dünyaya geri döndükleri takdirde iman edecekleri hususundaki sözlerinde asla samimi değillerdir. Onların bu davranışları, dünyada iken Kur'an'ı tekzip etmiş ve Allah'ı bırakarak birtakım putları İlah edinmiş olmalarının açığa çıkması dolayısıyladır. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, kıyamet günü bu kafirler Allah'ın huzurunda toplandıkları ve kendilerine bütün amelleri birer birer açıklandığı zaman, *"...Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, biz ortak koşanlardan değildik..."* (ay. 23) diyerek yalan söyleyecekler ve böylece dünyada iken küfürlerini insanlardan gizlemek için söyledikleri yalanlarını, Allah'ın huzurunda da sürdürmek isteyeceklerdir. Fakat azap melekleri, onları cehennem ateşinin önünde durdurup da "Haydi amellerinizin karşılığını görmek üzere ateşe!" dedikleri zaman, bu yalanın da kendilerine hiçbir fayda sağlamadığını görerek onun başka bir çeşidine başvuracaklar ve dünyaya dönerek Allah'ın ayetlerini yalanlamamayı ve müminlerden olmayı temenni edeceklerdir. Oysa bu kafirler, dünyaya geri gönderilecek olsalar, daha önce menolunduklarını küfre, inata ve nifaka dalmaktan ve bunlarla yatıp bunlarla kalkmaktan asla vazgeçmeyeceklerdir. Çünkü bunlar yalancıdırlar ve söyledikleri her şey yalandır.

29 Keza bunlar, dünyaya geri gönderilecek olsalar, dünya hayatından başka hayat olmadığını söyleyerek ahiret hayatını, hesap ve cezayı inkâr edeceklerdir. Nitekim işte müşrikler, *"Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Öldükten sonra da dirilecek değiliz, demektedirler."*. Keza Câsiye suresinin 24. ayetinde de açıklandığı gibi, yine bu

"Müşrikler derler ki: Dünya hayatımızdan başka hiçbir şey yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helak eder.".

İmana taalluk eden gerçekler, şüphesiz, hiçbir surette değişmezler. Allah'ın vaadi haktır. Cennet haktır; cehennem de haktır. Kafirler, hak ettikleri azabı cehennemde mutlaka göreceklerdir. Bundan kaçıp kurtulmaları asla mümkün değildir. İşte bu çaresizlik sebebiyledir ki onlar, cehennem azabıyla karşı karşıya geldikleri zaman dünyaya geri dönmeyi hak ettikleri azaptan kaçıp kurtulmanın bir çaresi olarak temenni ederler; yoksa onların bu temennileri, Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden ayetlerini yalanlamayı terketmek, Peygamberler'ini ve kitaplarını tasdik edip müminler safında yer almak için değildir. Çünkü küfür ve isyan, nefislerine yerleşmiş ve onlardan ayrılması mümkün olmayan bir tabiat haline gelmiştir. Bu, onların dünyadaki halleridir. Ya ahiretteki halleri?!

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ
تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا
فَرَّطْنَا فِيهَا ۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ
وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

[30] Rablerinin karşısında durdurulduklarını, O'nun "(sizin inkâr ettiğiniz bu hayat) gerçek değil miymiş?" dediği, onların (şaşkın bir vaziyette) "Rabbimiz! Yemin ederiz ki evet, (gerçekmiş)" dedikleri, O'nun da "öyleyse inkâr etmiş olduğunuz şey dolayısıyla azabı tadın" dediği anı bir görüp bilsen!.

[31] Kıyamet vakti kendilerine ansızın gelip çatıncaya kadar Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar mutlak pişmanlık duyacaklar ve (o vakit gelip çatınca) günahlarını sırtlarına yüklenmiş oldukları halde "dünyada işlediğimiz kusurlardan dolayı bize yazıklar olsun" diyeceklerdir. Bilesiniz ki, o yüklendikleri şey ne kadar da kötüdür.

[32] Zaten dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret hayatı ise, (Allah'tan) korkanlar için daha hayırlıdır. (Bu kadarını da) akıl edemiyor musunuz?

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, kafirlerin dünyada iken öldükten sonra dirilmeyi, hesabı ve cezayı inkâr ile dünya hayatından başka bir hayat bulunmadığını nasıl ileri sürdüklerini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde ahirette hesap için Rablerinin huzurunda durdurulduklarını ve gurur, kibir ve mal hırsının sebep olduğu isyan ile küfürlerinin, bütün çeşitleri ile gözleri önüne serildiği zaman, içine düşecekleri büyük pişmanlığı açıklamış, sonra da Allah'tan korkanlar ile kafirlere göre dünya ve ahiret hayatları arasında bir mukayese yaparak ahiret hayatının Allah'tan korkanlar için daha hayırlı olduğunu bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[30] Halbuki Rablerinin karşısında durdurulduklarını, O'nun "(sizin inkâr ettiğiniz bu hayat) gerçek değil miymiş?" dediği, onların (şaşkın bir vaziyette) "Rabbimiz! Yemin ederiz ki evet, (gerçekmiş)" dedikleri, O'nun da "öyle ise inkâr etmiş olduğunuz şey dolayısıyla azabı tadın" dediği anı bir görüp bilsen!

30 "Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur; hesap için yeniden diriltilecek de değiliz" diyerek hesap, ceza ve bunun ardından başlayacak olan ahiret hayatını inkâr eden müşriklerin, kıyamet günü Rablerinin huzuruna çıkarılıp da sorguya çekilmeye başladıkları zamanki hallerini hiçbir beşerin bilip anlaması mümkün değildir. Saffât suresinin 22-24. ayetlerinde de açıklandığı gibi Allah, meleklere, küfürleriyle o zulmedenleri, eşlerini ve Allah'tan başka taptıkları putlarını toplayıp cehennem yoluna sevketmelerini belli bir yerde sorguya çekilmek üzere onları durdurmalarını emrettiği zaman o kafirler, bütün tasarrufun yalnız Allah'ın elinde olduğunu ve hiç kimseden yardım göremeyeceklerini elbette anlayacaklardır. Zira *"O gün, kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür. O gün emir, yalnız Allah'a aittir"*. (İnfitâr suresi, 19). İşte o gün, sorgu yerinde durduruldukları ve Rableri onlara, dünyada iken inkâr ettikleri ve *"...Çürümüş olduğu halde bu kemikleri kim diriltecek?"* (Yâsîn suresi, 78) diyerek imkânsız gördükleri bu ikinci hayata işaretle *"İnkâr ettiğiniz bu hayat gerçek değil miymiş?"* diye sorduğu zaman onlar, Allah'a yemin ederek onun gerçek olduğunu tasdik etmekten başka bir çare bulamayacaklardır. Şu var ki bu yeminli tasdik, onların, dünyada iken kafir olduklarının açık bir itirafı manasına gelecek; fakat onları, bu küfürleri dolayısıyla hak ettikleri azaptan kurtarmayacaktır. İşte bu sebepledir ki Allah onlara, bugünü inkâr etmiş olmalarından dolayı hak ettikleri azabı verecektir. Tûr suresinin 13-16. ayetlerinde de açıklandığı gibi, *"Cehennem ateşine itilerek atıldıkları gün, onlara denecektir ki: "İşte bu, sizin yalanlamış olduğunuz ateş. Bu bir sihir midir, yoksa siz mi görmüyorsunuz? Oraya girin bakalım. İster sabredin, ister sabretmeyin; sizin için birdir. Fakat sadece dünyada yapmış olduklarınızla cezalandırılacaksınız."*.

Dünyada iken, belki şan, şöhret ve mevki hırsının belki de mal, mülk veya para hırsının yol açtığı bu küfür sebebiyle kafirlerin kıyamet günü görecekleri cehennem azabı dışında, kaybedecekleri veya mahrum kalacakları hudutsuz nimetler saymakla elbette bitmez. İşte bu kayıplar veya mahrumiyetler, müteakip ayette büyük bir hüsran ve pişmanlık olarak ifade edilmiş ve denilmiştir ki:

> [31] Kıyamet vakti kendilerine ansızın gelip çatıncaya kadar Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar mutlak pişmanlık duyacaklar ve (o vakit gelip çatınca) günahlarını sırtlarına yüklenmiş oldukları halde "dünyada işlediğimiz kusurlardan dolayı bize yazıklar olsun" diyeceklerdir. Bilesiniz ki, o yüklendikleri şey ne kadar da kötüdür.

31 Allah Teâlâ, kıyamet günü, iyisiyle kötüsüyle bütün insanların yeniden dirileceklerini ve Allah'a mülaki olarak dünyada işledikleri amellerinden dolayı sorguya çekileceklerini inkâr eden kafirlerin, inkâr ettikleri şeyin gerçekleşip de sorgu mahallinde durduruldukları zamanki pişmanlıklarını beyan ederek şöyle buyurmuştur: O gün ansızın gelip çatınca, o kafirler şaşırmış ve günahlarını sırtlarına yüklenmiş oldukları halde gelecekler ve diyeceklerdir ki: "Bize yazıklar olsun; dünya hayatından sonra bir de ahiret hayatının geleceğine ve bu hayatın, dünyadaki amellerimizin değerlendirilmesiyle başlayacağına inanmadık. Bize bu hayatın mükafatını müjdeleyen ve azabıyla korkutan bir de Peygamber geldiği halde, ona kulak asmadık; Rabbinden getirdiği Kitab'ın haberlerini dinlemedik; aksine hepsini yalanladık ve zannettik ki, gerçek hayat, zevklerine hiçbir zaman doyamadığımız işte bu dünya hayatıdır ve ondan başka hayat yoktur. Fakat heyhat! Dünyanın aldatıcı zevkleri, gözlerimizi nasıl kör etmiş ki, gerçeği görememiş ve bu zevkler uğruna günah üstüne günah işleyip kendimizi çepeçevre günahlarla kuşatmışız. İşte şimdi, bu günahları yüklenmiş olduğumuz halde Rabbimizin huzuruna çıkıyoruz. Sırtımızdaki bu yük ne

kötü bir yüktür ve biz ne kötü bir yükle huzurdayız.Yazıklar olsun bize"!

Müfessirlerin naklettiklerine göre dünyada iken mümin olan kişi, kıyamet günü kabrinden çıktığı zaman, güzel yüzlü ve güzel kokulu bir şey onu karşılar ve "beni tanıdın mı?" diye sorar. Mümin "Hayır; fakat Allah, senin kokunu ve yüzünü güzelleştirmiş." der. Bunun üzerine diğeri şu açıklamayı yapar: "Dünyada iken sen de böyle idin. Ben senin salih amelinim; dünyada iken ben hep senin sırtında idim; şimdi sen benim sırtıma bin.". Bu kıssayı nakleden, daha sonra Meryem suresinin şu ayetini (85) okumuştur: *"O gün Allah'tan sakınanları, konuk bir heyet olarak Rahmân'ın huzurunda toplayacağız."*. Kafir ise, kabrinden çıktığı zaman, onu, çok çirkin yüzlü ve çok pis kokulu bir şey karşılar ve ona "Beni tanıdın mı?" diye sorar. Kafir: "Hayır; fakat Allah, senin yüzünü çok çirkinleştirmiş ve seni çok pis kokulu yapmış." der. Bunun üzerine diğeri ona şu cevabı verir: "İşte dünyada iken sen de böyle idin. Ben senin kötü amelinim. Dünyada iken sen hep benim sırtıma bindin; bugün de ben sana bineceğim.". İşte, kıyamet günü gelip çatınca, *"Günahlarını sırtlarına yüklenmiş oldukları halde, dünyada işlediğimiz kusurlardan dolayı bize yazıklar olsun."* diyenler bunlardır; *"O yüklendikleri şey ise, ne kadar da kötüdür."*.

Allah Teâlâ, "Dünya hayatından başka hayat yoktur." diyerek ahiret hayatını inkâr eden ve bu inkâr ile haşrolunan kafirlerin pişmanlıklarını açıkladıktan sonra, onları bu inkâra sevkeden ve sırtlarında büyük bir günah yükünün oluşmasına yol açan dünya hayatını tavsif etmiş ve bu hayatın, geçici bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[32] Zaten dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahıret hayatı ise, (Allah'tan) korkanlar için daha hayırlıdır. (Bu kadarını da) akıl edemiyor musunuz?

32 Kafirlerin, kendisinden başka hayat yoktur diyerek uğrunda ahiretlerini terkettikleri ve sırtlarında taşıdıkları büyük günahlarla haşrolunup Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman da geri döndürülmeyi umdukları dünya, oyun ve eğlence yerinden başka bir şey değildir. Oyun ve eğlence ise, insanları, gerçek ve ciddi olan işleri yapmaktan alıkoyan ve onlara birtakım zevkler kazandıran bir meşgaledir. Ne var ki, faydası az ve geçici olan bu zevkler mukabilinde ahiret hayatını satmanın akıllıca bir ticaret olmadığını ve böyle bir ticarete kalkışmanın da ne büyük zararlara yol açacağını anlamayan insandan daha akılsız bir varlık tasavvur edilemez. Böyle olduğu halde işte o kafirler, hidayete karşılık dalaleti satın almışlar; fakat ticaretleri onlara hiçbir kazanç sağlamamış, bu yüzden de doğru yolu bulamamışlardır.

Oysa kıyamet gününe, o günün hesabına ve cezasına inanan ve Allah'tan korkan müminler için ahiret hayatı daha hayırlıdır. Çünkü ahiret hayatının gerçek olduğuna inanan bir mümin, o hayatın dünya hayatı gibi geçici olmadığını ve nimetlerinin ve zevklerinin de ebedi olduğunu bilir ve dünyanın geçici zevkleri için ahiretin ebedi zevklerini feda etmez. Fakat aksine, ahiret hayatının nimetlerini ve güzelliklerini kazanmak ve Rabbinin huzurunda hoşnut olacağı bir mevki elde edebilmek için dünya zevklerinden fedakarlık eder ve ahiretini kazanmaya çalışır. Bunun için de Rabbinin emirlerine uyar, O'na isyan etmekten sakınır. Bu ise, elbette ahiret gününe, hesaba ve cezaya inananların işidir.

Buna mukabil, ahiret hayatının varlığına inanmayan ve dünya hayatından başka hayat bulunmadığını ileri süren bir insanda ise, ahiret hayatını kazanmaya matuf bir gayenin ve gayretin de olmaması sebebiyle, onun hayırlı amellerde bulunması mümkün değildir. İşte dünya hayatını sadece oyun ve eğlence haline getiren bu kafirlerdir ki, ticaretlerinde zarar ederler ve sırtlarında büyük günah yükü ile ahirete göçüp de ger-

çek hayatla karşılaştıkları zaman, *"Dünyada işlediğimiz kusurlardan dolayı bize yazıklar olsun"* diyerek pişmanlıklarını açığa vururlar. Fakat bunlar, dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu, bununla gönül eğlendirenlerin ise, ahirete günah yükü ile gidip orada gerçekle karşılaşınca pişmanlık duyacaklarını, bu pişmanlığın da kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını keşke daha dünyada iken anlayabilmiş olsalardı!.

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِى يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُوذُوا حَتّٰٓى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ
اللّٰهِ وَلَقَدْ جَٓاءَكَ مِنْ نَبَاِئِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ
نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَٓاءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

33 (Ey Muhammed!) Onların söyledikleri (sözler) in seni üzdüğünü elbette biliyoruz; fakat (ne olursa olsun) onlar seni asla yalanlamıyorlar; o zalimler, asıl Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar.

34 Senden önceki Peygamberler de yalanlanmıştı da, onlar, Allah'ın yardımı kendilerine gelinceye kadar, yalanlandıkları ve eziyet olundukları şeylere karşı sabretmişlerdi. Allah'ın (vaad ve vaidi hususundaki) sözlerini değiştirebilecek (hiçbir kuvvet) yoktur. Daha önce gönderilenlerin haberleri sana elbette ulaşmıştır.

35 Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır gelmiş ise, yerde (derinliklerine inebilmen için) bir delik, veya gökte (en yukarı çıkabilmen için) bir merdiven arayıp bulmaya güçün yettiği takdirde, onlara (istedikleri) bir mucizeyi getirebilirsin. Oysa Allah dileseydi, onları elbette hidayet üzere toplardı. Bu itibarla, (Allah'ın kanunlarına aykırı düşen istekler karşısında) sakın cahillerden olma.

En'âm suresinin tefsirine başlarken de açıkladığımız gibi bu sure, Allah'ın tevhidini, Kitab'ı, Peygamberliği, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve dünyadaki amellere göre ceza tespitini inkâr eden Mekkeli müşriklere karşı delil ikame ederek onları küfürden uzaklaştırmak ve İslam'a davet etmek için nazil olmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim, müşriklerle yaptığı münakaşalarda, sık sık onların görüşlerine ve bu konulardaki inançsızlıklarına işaret etmiş, sonra da *kul* (de) emriyle Hazreti Peygamber'e hitap ederek onlara verilecek cevap hususunda onu irşat ile, aklı başında olan insanların reddedemeyeceği deliller zikretmiştir. Mesela müşrikler, Kur'an'a ve Peygamber'e inançsızlıklarını, "Ey Muhammed! Allah katından bize bir kitap getirmedikçe ve onunla birlikte dört meleğin de gelip kitabın Allah katından geldiğine ve senin de Allah'ın Peygamber'i olduğuna şahitlik etmedikçe sana asla inanmayız." diyerek ifade etmişler, buna karşılık Kur'an, Hazreti Peygamber'e hitap ederek onlara verilecek cevaba işaret etmiş ve: *"(Ey Muhammed! Sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi."* demiştir. Keza Peygamber'e olan inançsızlıklarını, ona bir

melek indirilmesini, veya Peygamber'in bir melek olmasını istemekle ifade etmişler, buna karşılık onlara *"Eğer bir melek indirseydik, iş bitirilir, beklenmezdi."* ve *"Eğer Peygamber'i, biz bir melek yapsaydık, yine de onu bir adam suretinde getirirdik ve onları düştükleri şüpheye yine düşürürdük."* cevabı verilmiştir. Müşrikler, kendilerine Allah'tan başka İlahlar edinerek onlara sığınmışlar ve onlardan yardım ummuşlardır. Buna karşılık Allah, Peygamber'ine hitap ederek şoyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: Göklerdeki ve yerdeki şeyler kime aittir? De ki: Allah'a aittir... Gecenin ve gündüzün içinde yer alan her şey de Allah'a aittir. O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.". "De ki: Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, yediren ve fakat yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineyim? Yine de ki: Bana, Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma denildi.".*

Surenin baş tarafında yer alan ve müşriklere karşı birer delil olarak zikredilen bu ve benzeri diğer ayetlerden sonra, Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerinde, müşriklerin bir türlü vazgeçmedikleri küfür ve isyanlarının, Hazreti Peygamber'in nübüvvetiyle ilgili sözlerinin ve İslami davetine karşı takındıkları menfi tavrın, onun üzerinde bıraktığı tesire ve sebep olduğu büyük üzüntüye işaret etmiş, sonra da, daha önce gelip geçmiş Peygamberler'in kendi kavimlerinden gördükleri benzer muamelelere değinerek, onların bu muamelelere sabrettikleri gibi, kendisinin de sabretmesi gerektiğini bildirerek sevgili Peygamber'ini teselli etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[33] (Ey Muhammed!) Onların söyledikleri (sözler) in seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Fakat (ne olursa olsun) onlar seni asla yalanlamıyorlar; o zalimler, asıl Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar.

33 Müşriklerin Hazreti Peygamber'i yalanlamaları ve onun İslami daveti hakkında hoş olmayan sözler söyleyerek ondan yüz çevirmeleri, şüphesiz Hazreti Peygamber için büyük bir üzüntü kaynağı oluyor, fakat onları bu davranışlarından vazgeçirebilecek hiçbir şey de yapamıyordu. Onun müşrikler hakkındaki bu üzüntüsü tabii idi. Çünkü bunlar, kendi kavminden idiler ve Rabbinden aldığı ilk emir de, önce kavminin İslam'a davetiyle ilgili idi. Bu itibarla Hazreti Peygamber'in en büyük arzusu, önce kavminin bu davete icabet etmesi ve küfrü bırakarak İslam'a girmesi idi. Halbuki kavmi, onun bu davetine sırt çevirmekle kalmıyor, Müslüman olanları da tehdit ve işkence ile sindirmeye çalışıyordu. Buhârî (*Sahih*, VI. 94) ve Müslim (*Sahih*, I. 194) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Şuarâ suresinin *"(Ey Muhammed!) Önce en yakın akrabanı uyar."* mealindeki 214. ayeti nazil olunca, Resulullah (sas.), Safa tepesine çıktı ve halkı toplamak için *yâ sabahâh!* diye nida etti. Bunun üzerine onun sesini duyanlar, "Bağıran kim?" dediler, sonra da etrafında toplandılar. Resulullah (sas.) onlara hitap ederek: "Ne dersiniz, size, şu dağın aşağısından birtakım süvarîlerin çıkacağını haber versem, beni doğrular mısınız?" diye sordu, onlar da: "Biz senin üzerinde hiç yalan tecrübe etmiş değiliz." deyince, Resulullah (sas.) şöyle buyurdu: "Öyle ise, şiddetli bir azabın önünde sizin için bir nezir (uyarıcı) im". Bunun üzerine orada bulunan Ebû Leheb: "Hay elleri kuruyası! Bizi bunun için mi topladın?" dedi ve yerinden kalkıp gitti. İşte bundan sonradır ki, *"Ebû Leheb'in iki eli kurusun; ve kurudu da."* mealindeki Mesed suresinin ilk ayeti nazil oldu.

Bu ve benzeri hadiselerin, Hazreti Peygamber'i üzmemesi elbette mümkün değildi. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kavmi için üzülen sevgili Peygamber'ini zaman zaman teselli ediyor ve küfürlerinde inat ve ısrar eden bu gibi kimseler için üzülmemesini istiyor, onların buna değmeyeceğini belirtiyordu. Mesela Kehf suresinin 6. ayetinde: *"Demek onlar, Kur'an'a inanmazlarsa, arkalarından üzülerek kendini helak edeceksin."* diyor, Fâtır suresinin 8. ayetinde de şöyle buyu-

ruyordu: *"Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse böyle midir? Şüphesiz Allah, dilediğini saptırır, dilediğine de hidayet eder. Bu itibarla nefsin onların üzüntüsüyle harap olup gitmesin. Allah, şüphesiz onların yaptıklarını hakkıyla bilendir."*.

Hazreti Peygamber'in üzüntüsüne sebep olan başka bir amil de, müşriklerin, Allah'ın ayetlerini yalanlamaları ve sonra da onlarla alay etmeleri idi. Bu yalanlamanın asıl menşei ise inat ve inkârdı. Aslında Hazreti Peygamber'in doğruluğunu ve kendisinden hiçbir zaman yalan sadır olmadığını çok iyi biliyorlar ve bunu söylemekten de çekinmiyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ da yukarıdaki ayetinde bu hususu açıkça belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Onlar seni asla yalanlamıyorlar; o zalimler, asıl Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar."*.

Filhakika, Tirmizî (*Sünen*, V. 261)'nin Ali (ra)' den naklettiği bir habere göre, Ebû Cehil, bir gün Hazreti Peygamber'e: "Biz seni yalanlamıyoruz; çünkü sen, bizim nazarımızda doğru sözlü bir kimsesin. Fakat biz, senin getirdiklerini yalanlıyoruz." demiş, bunun üzerine de Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

Taberî'nin ve diğer müfessirlerin zikrettikleri bir başka haberden öğrenildiğine göre, Ahnes İbn Şurayk ile Ebû Cehil karşılaştıklarında, Ahnes, Ebû Cehil'e şöyle demiştir: "Ya Ebe' l-Hakem! Bana Muhammed'den haber ver; o doğru sözlü müdür, yoksa yalancı mı? Burada senin sözlerini benden başka işitecek hiç kimse yok.". Ebû Cehil, Ahnes'in bu sözlerine karşılık şu cevabı vermiştir: "Allah'a yemin ederim ki, Muhammed doğru sözlüdür; hiçbir zaman yalan söylememiştir. Fakat Kusayoğulları, sancağı, hacılara su dağıtımını ve Kâbe perdedarlığını alıp giderlerse, diğer Kureyşlilere ne kalacak"? İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

Ebû Yezîd el-Medenî'den gelen bir haberde de şöyle denilmiştir: Hazreti Peygamber, Ebû Cehil ile karşılaşmış ve onun elini sıkmıştı. Bir adam ona: Nasıl olur da bu Sabii ile el sıkışırsın? deyince, Ebû Cehil: "Allah'a yemin ederim ki, ben onun bir Peygamber olduğunu kesinlikle biliyorum. Fakat biz, ne zaman AbdiMenaf'tan bir Peygamber'e uyduk ki?" cevabını vermiştir. Haberin ravisi Ebû Yezid, daha sonra *"Onlar seni asla yalanlamıyorlar; o zalimler, asıl Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar."* ayetini okumuştur.

Bu haberlerin de delalet ettiği gibi, müşrikler, Hazreti Peygamber'e hiçbir zaman yalan isnat etmemişler, verdiği haberlerin gerçeğe uygun olmadığını ileri sürerek onu inkâra kalkışmamışlardır. Onların başlıca iddiaları, öldükten sonra dirilme, hesap ve ceza gibi gayba ait verdiği haberler hakkında olmuş ve bu haberlerin gerçeğe uygun olmadığını ileri sürerek onları tekzip etmişlerdir. Gaybla ilgili haberlerin tekzibi ise, elbette onları Hazreti Peygamber'in uydurduğu manasına gelmez. Zira bazan tekzip, sadece bir söz için yapılır da, o sözü nakledip söyleyen kimseyi hedef almaz. Başka bir ifade ile, haber nakleden bir kimsenin haberi yalan sayılsa bile, onun yalancı bir kimse olduğu söylenmez.

Netice olarak, el-Fahru'r-Râzî'nin de ifade ettiği gibi müşrikler, Hazreti Peygamber'i gizli olarak değil, fakat alenen yalanlıyorlar ve böylece Kur'an'ı ve nübüvveti inkâr ediyorlardı. Onu yalanlarken, "Sen apaçık bir yalancısın." diyemiyorlardı. Çünkü o, uzun seneler kendi aralarında yaşamış ve onu yakından tanımışlar ve ona *Emin* lakabını takmışlardı. Onun Peygamberliği hakkında da "Sen yalan söylüyorsun." demiyorlar, fakat bir cinnet veya akıl noksanlığı sebebiyle böyle bir iddiada bulunduğunu ileri sürüyorlardı. Hasılı, müşriklerin başlıca hedefleri, Hazreti Peygamber'i yalanlamak değil, fakat onun getirdiği Kur'an'ı ve bu Kur'an ile oluşan dini inkâr etmekti. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde *"Onlar seni asla yalanlamıyorlar; o zalimler, asıl Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar."* buyurmuş, sonra da Peygamber'ini teselli etmek için, kavimleri tarafından tekzip edi-

len geçmiş Peygamberler'i örnek göstererek şöyle buyurmuştur:

[34] Senden önceki Peygamberler de yalanlanmıştı da, onlar, Allah'ın yardımı kendilerine gelinceye kadar, yalanlandıkları ve eziyet olundukları şeylere karşı sabretmişlerdi. Allah'ın (vaad ve vaîdi hususundaki) sözlerini değiştirebilecek (hiçbir kuvvet) yoktur. Daha önce gönderilenlerin haberleri sana elbette ulaşmıştır.

[35] Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır gelmiş ise, yerde (derinliklerine inebilmen için) bir delik, veya gökte (en yukarıya çıkabilmen için) bir merdiven arayıp bulmaya güçün yettiği takdirde, onlara (istedikleri) bir mucizeyi getirebilirsin. Oysa Allah dileseydi, onları elbette hidayet üzere toplardı. Bu itibarla, (Allah'ın kanunlarına aykırı düşen istekler karşısında) sakın cahillerden olma.

34 Allah Teâlâ, müşriklerin asıl maksatlarının, Hazreti Peygamber'i yalanlamak değil, fakat Allah'ın ayetlerini ve dini inkâr etmek olduğunu beyan ettikten sonra, kendisinden önce gelen Peygamberler'in de kavimleri tarafından yalanlandıklarını ve eziyet olunduklarını, fakat İlahî yardım gelinceye kadar onların buna sabrederek görevlerine devam ettiklerini haber vermiş, kendisinin de diğer Peygamberler gibi sabretmesini, zira Allah'ın vaadettiği bu yardımın kendisine de mutlaka geleceğini bildirerek onu teselli etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! Müşriklerin sana ve senin davetine karşı takındıkları bu tavrın ve seni açık açık yalanlamalarının ne kadar eza verici olduğunu ve seni ne kadar çok üzdüğünü elbette biliyoruz. Fakat onların bu yalanlamalarına ve eziyetlerine sabret ve bütün gayretini dinin tebliğine yönelt. Bu sabrın ve gayretin, Allah'ın yardımıyla mutlaka semeresini verecek ve seni mutlaka zafere ulaştıracaktır. Düşmanların ise, senin karşında da zelil ve mağlup olarak bu dinin hükümlerine mutlaka boyun eğeceklerdir. Bu, Allah'ın müminlere vaadi, kafirler için de vaididir.

Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e olan bu vaadini teyit etmek maksadıyla de, vaad ve vaidle ilgili bu sözlerinde hiçbir değişme olmayacağını ve hiçbir güçün bunları değiştiremeyeceğini haber vermiş, geçmiş Peygamberler'le kavimleri arasındaki benzer durumları da buna örnek olarak göstermiştir.

Ayet-i kerimenin, bu manasıyla Hazreti Peygamber'i, müşriklerin malum davranışlarına karşı tesellî edici bir özelliğe sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bilhassa geçmiş Peygamberler'in zikredilerek, onların da kavimleri tarafından yalanlandıklarına ve eziyet olunduklarına işaretle, Allah'ın yardımı gelinceye kadar bu çeşit davranışlar karşısında onların nasıl sabrettiklerinin açık bir şekilde ifade edilmesi, ayet-i kerimenin en belirgin teselli yönünü teşkil eder. Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de, geçmiş Peygamberler örnek gösterilerek Hazreti Peygamber'i teselli eden ayetler yer almıştır. Mesela Fâtır suresinin 4. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"(Ey Muhammed!) Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önce de Peygamberler yalanlanmışlardı. Bütün işler Allah'a döndürülür."*. Hacc suresinin 42-44. ayetlerinde ise, bazı Peygamber isimleri verilerek, onların da kavimleri tarafından nasıl yalanlandıkları açıklanmıştır. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Eğer seni yalanlıyorlarsa, (sen, yalanlananların ilki değilsin), onlardan önce Nûh kavmi, Ad ve Semud kavimleri de (Peygamberler'ini) yalanlamışlardı. Keza İbrahim kavmi ile Lut kavmi de yalanlamıştı. Medyen halkı da yalanlamıştı. Musa da yalanlanmıştı. Bunun üzerine kafirlere mühlet verdim; sonra da onları yakaladım. Şimdi inkâr nasılmış görsünler."*.

Allah Teâlâ, kavimleri tarafından yalanlanan Peygamberler'i örnek göstererek sevgili Peygamber'ini teselli ederken, onu, Peygamberler ve kavimleri hakkındaki değişmeyen sünneti-

ne de irşat etmiş ve kafirlerin eziyet veren her çeşit davranışları karşısında, sabretmenin lüzumuna işaretle *"Senden önceki Peygamberler de yalanlanmıştı da, onlar, Allah'ın yardımı kendilerine gelinceye kadar, yalanlandıkları ve eziyet olundukları şeylere karşı sabretmişlerdi."* buyurmuştur. Ahkâf suresinin 35. ayetinde de sabrın vücubu açık bir şekilde belirtilmiş ve şöyle denilmiştir: *"(Ey Muhammed!) Sabır sahibi Peygamberler'in sabrettikleri gibi sabret..."*. Keza Müzzemmil suresinin 10. ayetinde de Allah Teâlâ, müşriklerin sözlerine karşı Peygamber'ine sabrı emretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Onların söylediklerine karşı sabret ve onlardan güzellikle ayrıl."*.

Hazreti Peygamber'in, Rabbinin emrine uyarak, müşriklerin yalanlamalarına ve eziyetlerine karşı sabretmesi, Peygamberlik görevini başarı ile sürdürmesinde en önemli amillerden bir olmuş ve bunun neticesi İslam, şarkta ve garpta, akıllara şaşkınlık veren bir süratle yayılmıştır. İşte, Kur'an-ı Kerim'de Hazreti Peygamber'e karşı yöneltilen teselli ayetlerinin sabır emriyle birlikte sık sık tekrar edilmesinin hikmeti de budur.

Allah Teâlâ, Peygamber'ini teselli ederken, bu tesellîyi tekit makamında, onu yalanlayan ve eziyet eden müşriklere karşı ona yardım vaadinde bulunmuş ve bu yardım sözünün önceden verilmiş olması dolayısıyla, bu sözde hiçbir değişiklik olmayacağını beyan etmiştir. Allah Teâlâ'nın sözlerinde değişme olmadığının en büyük delili de, daha önce gönderilen ve kavimlerince yalanlanan ve eziyet olunan Peygamberler'in sabredip de Allah'ın yardımına mazhar olarak zafere ulaşmalarıdır. Nitekim bu Peygamberler'in ve kavimlerinin haberleri Hazreti Peygamber'e ulaşmıştır ve onun bunlardan haberi vardır. Filhakika bu ayetin yer aldığı En'âm suresi, Şuarâ, Neml, Kasas, Hûd ve Hicr sureleri arasında nazil olmuştur ki, bu surelerin hepsinde de geçmiş Peygamberler'in kavimleriyle olan kıssaları teferruatıyla anlatılmıştır.

Allah Teâlâ'nın, Peygamberler'ine ve müminlere yardım vaadi, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde de tekrar edilmiştir. Mesela Saffât suresinin 171-173. ayetlerinde şöyle denilmiştir: *"Gerçek olan şudur ki, Peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında önceden söz vermişizdir: Onlara mutlaka yardım edilecektir. Ve galip gelecek olanlar mutlaka bizim ordumuzdur."*. Diğer bazı ayet mealleri de şöyledir:

"Şüphesiz biz, Peygamberler'imize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem de şahitlerin şahitlik etmek üzere dikilecekleri kıyamet gününde yardım ederiz.".(Gafir suresi,51).

"(Ey Muhammed!) Senden önce de kendi kavimlerine Peygamberler göndermiştik de onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat suç işleyenlerden intikam almıştık. Müminlere yardım etmek de üzerimize borç olmuştu.". (Rum suresi, 47.

Allah Teâlâ'nın müminlere yardımı, bu ve diğer ayetlerde de açık bir şekilde belirtildiği gibi, bazı şartlara bağlıdır ve bu şartlar yerine getirilmedikçe yardımın gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu şartların başında ise, hiç şüphesiz sağlam ve sahih bir iman gelir ve Allah, ancak mümin olanlara yardım eder. Mesela Hacc suresinin 40. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"...Allah, kendisine yardım edene muhakkak yardım eder. Allah, şüphesiz çok kuvvetlidir; daima galiptir."*. Muhammed suresinin 7. ayetinde de aynı manada şöyle denilmiştir: *"Ey iman edenler! Siz Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve taatında sizi devamlı kılar."*.

Eğer bugün Müslümanlar, Allah'ın yardımından mahrum olarak birtakım sıkıntılara maruz kalıyorlarsa, bunun sebebini, imanlarının sağlam ve samimi olmamasında, buna karşılık heva ve heveslerinin esîri olarak yardım vaadinin gerçekleşmesi için gerekli olan şartları yerine getirmemiş olmalarında aramalıdırlar. Yoksa Allah, vaadinden asla dönmez.

35 Allah Teâlâ, müşriklerin, Hazreti Peygamber'i yalanlamaları ve İslami davetinden yüz çevirerek ona eziyet etmeleri sebebiyle içinde be-

liren ve her gün biraz daha kuvvetlenen üzüntüyü gidermek ve onu tesellî etmek için, kavimleri tarafından yalanlanan ve eziyet edilen geçmiş Peygamberler'i örnek göstererek onlar gibi sabretmesini emrettikten ve ancak sabrettiği takdirde Allah'ın vaadettiği zafere kavuşacağını, zira Allah'ın vaadinde hiçbir değişme olmayacağını bildirdikten sonra, bu ayetinde, sevgili Peygamber'inin kalbine iyice yerleşmiş olan üzüntüyü kökünden söküp çıkarmak için, güçü yettiği takdirde ve müşrikler de inanacak olurlarsa, onların istediği bir mucizeyi yeryüzünün derinliklerinden veya gökyüzünden bulup getirmesini tavsiye etmiştir. Fakat Hazreti Peygamber'in, ne yerin derinliklerine inebilmesi ne de merdiven bulup göğe çıkabilmesi mümkün olmadığına göre, müşriklerin istedikleri mucizeyi getirmesi de elbette olacak işlerden değildir. Zaten yerin merkezine kadar inse, yahut merdiven bulup gökyüzüne çıksa, oralardan istenen bir mucizeyi getirmesi de mümkün değildir. Zira mucize, Allah istemedikçe, Peygamberler'in isteklerine bağlı olarak gerçekleşen tabiatüstü hadiselerden değildir. O, ancak Allah'ın takdir ettiği bir zaman ve zeminde ve belli bir maksada mebni olarak vuku bulur ve onun vukuunda, Peygamber'in, aracı olmaktan başka hiçbir rolü yoktur. Gerçek böyle olunca ve Hazreti Peygamber'in de müşriklerin istedikleri herhangi bir mucizeyi getirmesi mümkün olmadığına göre, artık onlar için üzülmenin hiçbir faydası yoktur.

Ayet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere müşrikler, Hazreti Peygamber'in davetine itibar etmiyorlar, onun Rabbinden tebliğ ettiği ayetleri de yalanlayarak ona işkence ediyorlardı. Bazan da kendisine inanacaklarını söylüyorlar, fakat bunun için de ondan hiçbir insanoğlunun yapamayacağı mucizeler getirmesini istiyorlardı. Nitekim daha önce 7. ayetin tefsirinde de zikrettiğimiz gibi, "Ey Muhammed! Allah katından bize bir kitap getirmedikçe ve bu kitapla birlikte gelen dört meleğin o kitabın Allah katından geldiğine ve senin de Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik etmedikçe, sana asla inanmayız." demişlerdi. Keza Hıcr suresinin 6. Furkân suresinin de 21. ayetlerinde açıklandığı gibi, şahit olarak melek getirmesini teklîf etmişler, yahut Allah'ı görmek istemişlerdir. İsra suresinin 90-93. ayetlerinde, onların bu isteklerinden bazısını topluca görmek mümkündür. Allah Teâlâ bu ayetlerinde şöyle buyurmuştur:

"Müşrikler demişlerdir ki: Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, sana asla iman etmeyeceğiz. Yahut senin hurma ağaçlarından ve üzümden bir bahçen olup da, aralarından ırmaklar fışkırtmadıkça; yahut iddia ettiğin gibi, göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe; yahut altından bir evin olmadıkça, veya göğe yükselmedikçe; fakat oradan, okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe, sana asla inanmayacağız.". (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben, elçi olan bir insandan başka neyim"?

Zikrettiğimiz bu ayetlerin de açıkça delalet ettiği gibi, müşrikler, Hazreti Peygamber'in tebliğ ettiği dine inanmak istemiyorlar, bunu kesin bir neticeye ulaştırmak için de, Hazreti Peygamber'den bir beşer olarak gerçekleştirmesi mümkün olmayan işler, veya mucizeler bekliyorlardı. Nitekim onların bu çeşit isteklerine karşı, Allah Teâlâ da onlara verilecek cevap hususunda onu irşat etmiş ve *"Rabbimi tenzih ederim. Ben, elçi olan bir insandan başka neyim?"* demesini emretmiştir.

Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, müşriklerin bu çeşit istekleri, Hazreti Peygamber'e, yahut onun tebliğine inanmamak için başvurdukları bir çare idi. Aslında onlara, istedikleri bütün mucizeler getirilmiş olsaydı bile, onlar yine küfürlerinde direnirler, ne Peygamber'e ne de tebliğine hiçbir surette inanmazlardı. Çünkü Allah, onların küfürdeki bu inat ve ısrarlarını bildiği içindir ki, kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine de perde çekmiştir. Bilinen bir gerçektir ki, küfür üzerindeki inat ve ısrar, insanın asli fıtratını bozar ve artık kalbi, gerçeği idrak etme, kula-

ğı işitme ve gözü de görme yeteneğini kaybeder. Bu ise, işe yaramayan bu organların mühürlenerek ve perde çekilerek iptalini gerektirir.

Eğer Allah dileseydi, şüphesiz bütün bu kafirleri hidayet üzere toplar ve hepsi de çaresiz iman ederlerdi. Yunus suresinin 99 ve 100. ayetlerinde de buyurduğu gibi, *"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunan herkes, topyekun iman ederdi. Hal böyle olunca, sen, insanları mümin oluncaya kadar zorlayıp duracak mısın? Bir kimsenin iman etmesi, ancak Allah'ın izniyledir; pisliği de akıllarını kullanmayanların üzerine verir."*.

Hud suresinin 118 ve 119. ayetlerinde de şöyle buyurmuştur: *"Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı. Oysa, işte ihtilaf edip durmaktadırlar. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri, (bu ihtilaftan) istisna teşkil ederler. Zaten Allah, insanları bunun için yaratmıştır. Ve böylece, Rabbinin "muhakkak cehennemi bütün cin ve insanlarla dolduracağım." sözü yerine gelmiş olacaktır."*.

Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, dünya bir imtihan evi ve insan da küfür ve iman yönünden bu imtihanı geçirmesi gereken bir varlık olarak yaratılmıştır. Şüphesiz Allah isteseydi, bütün insanlar iman eder, hiç kimse O'nun bu isteği dışına çıkamazdı. Fakat O, hak ile batılı, yahut doğru ile eğriyi ve güzel ile çirkini belirleyerek imtihan etmek için yarattığı insanın önüne koymuş, sonra da ona, iman ile işaretlediği iyi ve güzeli seçmesini, küfür ile işaretlediği kötü ve çirkinden de uzak kalmasını emretmiştir. İşte insanın bu imtihandan başarılı çıkması, Allah'ın bu emrine uymasına bağlıdır. Eğer insan, Allah'ın bu emrine uymaz ve bizzat kendisi küfür yolunu tercih ederse, Allah'ın onu mümin sayması mümkün değildir. Zira bu, kendisi istemese bile, kafirin mümin, müminin de kafir kılınması manasına gelir ki, bu takdirde imtihanın hikmeti ve değeri ortadan kalkar, Allah'ın kulları üzerindeki İlahî adaleti yok olurdu.

İşte, Allah Teâlâ'nın insanlar hakkındaki sünneti veya kanunu budur ve bu sünnetin değişmesi mümkün değildir. Ey Muhammed! Senin, ümmetinle ilgili olarak içinde beslediğin düşünceleri elbette biliyoruz. İstiyorsun ki, hepsi de senin davetine icabet edip iman etsinler ve İslam'a girsinler. Bu, muhakkak ki insanlar için güzel ve faydalı olmakla beraber, İlahî hikmetin gerektirdiği sünnete aykırı olan ve gerçekleşmesi mümkün olmayan bir temennidir. O halde, ey Muhammed, Allah'ın değişmeyen bu sünnetine aykırı isteklerde bulunan cahillerden olma.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ
مِنْ رَبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

[36] (Davete) ancak ona kulak verenler icabet eder. Ölüler ise, onları da Allah yeniden diriltecektir; sonra da O'na döndürüleceklerdir.

[37] (Zalimler, iman etmek için) "Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi?" demektedirler: (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Allah, bir mucize indirmeye elbette kadirdir". Fakat onların çoğu, (bunun, kendileri için hayır mı, yoksa şer mi olduğunu) bilmezler.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, insanları, hidayeti kabul etmeye istidadı olan ve bu istidat sebebiyle onu dalalete tercih edenlerle, hidayete istidadı olmayan ve dolayısıyla dalalet üzerinde inat ve israr edenler olmak üzere iki kısımda zikrederek, bu ikincilerin hiçbir surette bu inat ve ısrarlarından vazgeçmeyeceklerini, istemesi halinde bütün insanları hidayet üzere toplamasının elbette mümkün olacağını, fakat her insanın kendi amellerini işlemekte hür ve irade sahibi olduğunu, dolayısıyla onları hidayet üzere toplamanın da İlahî sünnete aykırı düşeceğini, bu sebeple sevgili Peygamber'inin bu kafirler için üzülmemesi gerektiğini ve onların isteklerine uyup Allah'tan birtakım mucizeler isteyerek cahiller gibi hareket etmemesini hatırlattıktan sonra, bu ayetlerinde, hidayete istidadı olan birinci grubu zikretmiş, Allah'ın ayetlerine kulak vererek delil ve hüccetleri üzerinde düşünen, onları anlayan ve sonra da İslami davete icabet ederek hidayeti tercih edenlerin işte bunlar olduğunu, diğerlerinin ise Allah'ın ayetlerinden yüz çeviren, onlara kulak asmayan ve akıllarını kullanmayan birtakım ölü yaratıklar olduklarını ve elbette onların da bir gün diriltilip Allah'ın huzuruna çıkartılacaklarını açıklamıştır. Allah Teâlâ, ayetlerini inkâr eden ve Resulüne karşı koyan bu zalimlerin, yine de Allah'tan bir mucize istediklerine işaretle, onlar hakkında Peygamber'ini irşad etmek ve üzülmesini önlemek için şöyle buyurmuştur:

[36] (Davete) ancak ona kulak verenler icabet eder. Ölüler ise, onları da Allah yeniden diriltecektir; sonra da O'na döndürüleceklerdir.

[37] (Zalimler, iman etmek için) "Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi?" demektedirler. (Ey muhammed! Onlara) de ki: "Allah, bir mucize indirmeye elbette kadirdir". Fakat onların çoğu (bunun kendileri için hayır mı, yoksa şer mi olduğunu) bilmezler.

36 Ey Muhammed! O zalimlerin senden uzaklaşmalarını ve senin, Rabbinin tevhidi ve nübüvvetinin ikrarı için yaptığın davetten yüz çevirmelerini büyülterek kendini harap etme. İlk insandan itibaren birbiri arkasına gönderilen Peygamberler'le onların ümmetleri tarihi şu gerçeği açıkça ortaya koymuştur ki, Allah'ın ve Peygamberler'inin İslami davetlerine, ayetlerini düşünüp anlamak, onlardan ibret almak ve sonra da hallerini ve amellerini onlara göre düzeltip hidayet bulmak isteyen akıl, izan ve salim fıtrat sahibi insanlardan başkası icabet etmemiştir. Diğerleri ise, işittik deyip de işitmeyen, akıllarıyla düşünmeyen; fakat atalarından ve babalarından gördüklerini taklit eden birtakım mütekebbir inkârcılardır ki, bunların ölü insanlardan farkları yoktur. Ölülere nasıl sesini duyuramaz, sözünü dinletemezsen, onlara da hiçbir şeyi duyurman ve dinletmen mümkün değildir. Bu itibarla onların işini Allah'a bırak. Onlar, kıyamet günü, elbette diğer insanlarla beraber diriltilecekler ve sorgu mahalline getirilerek sorguya çekileceklerdir. Sonra da, dünyadaki amellerinin karşılığını ağır bir şekilde ödeyeceklerdir.

37 Akıl ve idrakten yoksun olan ve dolayısıyla Allah'ın ve Peygamber'in davetine icabet etmeyen bu kafirler, Peygamber'in kendilerine getirdiği ayetlere kulak verip onları anlamaya, delil ve hüccetlerinden de istifade edip hidayet bulmaya çalışacaklarına, "Peygamber, bizim iman etmemiz için Rabbinden bir mucize getiremez miydi?" demektedirler. Ey Muhammed! O kafirlere de ki: Allah, sırf inat ve Peygamber'e eziyet olması için kafirler istiyorlar diye değil, fakat hikmeti, indirilmesini gerekli kıldığı zamanlarda dilediği mucizeyi indirmeye elbette kadirdir. Eğer şimdi, onların istedikleri mucizeyi indirmiyorsa, bu, mucize indirmedeki aczinden değil; fakat hikmeti bu mucizenin tehirini gerektirdiğinden dolayıdır. Zira onların isteklerine uygun olarak Allah bir mucize indirir ve onlar da bilinen inatları yüzünden yine iman etmezlerse, örnekleri geçmiş

kavimlerde de görüleceği üzere, akibetlerini daha çok hızlandırmış olurlar. Nitekim İsra suresinin 59. ayetinde bu husus açık bir şekilde ifade edilmiş ve denilmiştir ki: *"Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları, evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir. Nitekim Semud kavmine apaçık bir mucize olarak dişi deve vermiştik de, onu öldürerek kendilerine zulmetmişlerdi. Oysa biz, mucizeleri, korkutmaktan başka bir maksatla indirmeyiz".*

Allah Teâlâ, Şuarâ suresinin 3-4. ayetlerinde de, müşriklerin iman etmemeleri sebebiyle Hazreti Peygamber'in büyük üzüntüsüne de işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"İman etmiyorlar diye neredeyse kendini mahvedeceksin. Eğer dilersek, üzerlerine gökten bir mucize indiririz de boyunları ona eğik kalır."*.

İşte, Allah Teâlâ'nın, ancak hikmeti gerektirdiği zamanlarda mucize indirdiğini, mucize indirmemesinin de, keza bu hikmetin gereği olduğunu bu kavmin çoğu anlamıyor ve sırf Peygamber'le inatlaşmak ve ona işkence etmek için ondan mucize istiyor; Allah Teâlâ da onların bu isteklerini yerine getirmiyor. Zira Allah Teâlâ, kafirlerin istedikleri mucizeyi indirmesi halinde onların yine de iman etmeyeceklerini bilmemesi mümkün müdür? Nitekim bu surenin 7. ayetinde bu hususa işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"(Ey Muhammed!) Sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi."* hem indirilen mucizeler karşısında kafirlerin takındıkları tavrı, hem de *"Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi?"* demelerinin sadece inatlaşmak için olduğunu göstermesi bakımından Kamer suresinin 2. ayeti de çok büyük önemi haizdir. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bir mucize görseler, yüz çeviriyorlar ve "devam edegelen bir sihir" diyorlar."*.

Eğer bu zalimler, inatlaşmak için istedikleri bu mucizeyi Allah'ın hemen indirmesi ve onların da yine iman etmemeleri halinde hemen helak edileceklerini bilmiş ve anlamış olsalardı, ya hiç mucize istemezler, yahut da onu sadece ondan faydalanmak için isterlerdi. Zira Allah Teâlâ, akıl ve idraklerini kullanarak fayda elde etmek için mucize isteyenlerin bu isteklerini hiçbir surette geri çevirmez ve onlara faydalanabilecekleri en mükemmel mucizeyi verirdi. Fakat bilinen bir gerçektir ki bu kafirler, istedikleri mucizenin kendileri için hayır mı, yoksa şer mi olacağını bilip idrak etmekten çok uzaktırlar. Çünkü onlar, hiçbir zaman akıllarını kullanmamışlardır.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ ۚ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَٰبِ مِنْ
شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَٰتِ ۗ مَنْ يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ
يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

[38] Yeryüzünde hiçbir hayvan ve gökyüzünde kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi bir ümmet olmasınlar. Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık; sonra Rablerinin huzurunda hepsi de haşrolunacaklardır.

[39] Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse, onu dalalette bırakır; kimi dilerse, onu da dosdoğru yola sokar.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, zalimlerin, Hazreti Peygamber'le inatlaşmak ve ona eziyet etmek için istemeleri halinde değil; fakat hikmet ve maslahatın gerekli kılması halinde mucize indirmeye kadir olduğunu beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, dünyada yaşayan sair varlıklar üzerindeki fazlını, rahmetini ve yardımını bunun başlıca delili olarak zikretmiştir. Zira yeryüzünde yaşayan hiçbir hayvan veya gökyüzünde uçan hiçbir kuş yoktur ki, Allah'ın rahmet ve inayeti bunlara ulaşmamış olsun. Eğer Allah Teâlâ, rahmet ve inayetini bu varlıklardan esirgemiyor ve onların faydasına olmak üzere bol bol ihsan ediyorsa, kullarının menfaatine olacak hiçbir mucizeyi de onlardan esirgediğini düşünmemek gerekir. İşte, Allah Teâlâ, ayetlerinde bu manayı murat ederek buyurmuştur ki:

[38] Yeryüzünde hiçbir hayvan ve gökyüzünde kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık; sonra Rablerinin huzurunda hepsi de haşrolunacaktır.

[39] Ayetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizdirler; Allah kimi dilerse, onu dalalette bırakır; kimi dilerse, onu da dosdoğru yola sokar.

38 Yeryüzünde dolaşan her canlı ve gökyüzünde uçan her kuş, kendi çeşiti ile, insanlar gibi bir ümmettir. Nitekim Hazreti Peygamber, Ebû Davud (*Sünen*, II.97) tarafından nakledilen bir hadisinde "Eğer köpekler de ümmetlerden bir ümmet olmasaydı, onların öldürülmelerini emrederdim." buyurmak suretiyle bu hayvanları da bir ümmet olarak zikretmiştir. Dolayısıyla onların da, insanlar gibi, kendilerine has sınıfları, rızık ve ecelleri, hal ve nizamları vardır ve Allah Teâlâ hepsini de kendi kanunlarına göre sevk ve idare eder. Onların da kendi içlerinde birbirleriyle savaşanları, mücadele edenleri, birbirlerini öldürenleri ve birbirlerine yardım edenleri bulunur. Bunların arasında, özellikle insanlara yakın yaşayan ve her zaman onlarla birarada bulunan memeli hayvanların, ana ve babalarının birleşmeleri sonucu dünyaya gelmeleri, beslenmeleri, gelişip büyümeleri, insanların her zaman görüp müşahede ettikleri ve dolayısıyla yakından bildikleri olaylardandır ve bu olayların nasıl İlahî kanunlara uygun bir şekilde cereyan ettiğini inkâr etmek mümkün değildir. İşte bunların hepsi, insan için mucizeden başka nasıl bir değer ifade eder? Bunların tesadüfen ortaya çıkmış olaylar olduğunu ileri sürmek mümkün müdür? Allah, insanı topraktan yaratmış ve bunu Hacc suresinin 5. ayetinde açık bir şekilde beyan etmiştir: *"Ey insanlar! Eğer öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphe içinde iseniz, biliniz ki, (kudretimizi) size göstermek için, sizi önce topraktan, sonra nutfeden ve sonra asılı hücre kümesinden, sonra yaratılışı belli belirsiz bir et parçasından yarattık. Sizi dilediğimiz belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız. Sonra sizi çocuk olarak çıkarırız. Sonra da siz bülûğ çağına ulaşırsınız. İçinizden kimi ölür; kimi de her şeyi bilip öğrendikten sonra hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye, ömrün en düşkün durumuna ulaştırılır. Yeryüzünü kupkuru görürsün; fakat üzerine yağmur suyunu indirdiğimiz zaman, (toprak) harekete geçer; kabarır ve her çeşit güzel bitkiler bitirir."*. İşte ilk insanın yaratılışından bu yana, bu İlahî kanun, hiçbir değişikliğe uğramadan hükmünü icra eder gider. İnsanın topraktan yaratılışı, sonra yine topraktan alınan gıda ile insanoğlunda nutfe veya meni denilen birkaç damlalık suyun oluşması, bu su içerisinde binlerle ifade edilecek sayıda tohumun teşekkül etmesi ve bu tohumlardan sadece birinin ana rahminde bir yumurta ile buluşması halinde, rahim cidarına asılı bir hücre kümesinin meydana gelmesi, zaman içerisinde bu hücre kümesinin et ve kemiğe dönüşmesi ve nihayet bir insan yavrusunun ortaya çıkması, birçok memelide görülen yaratılışın örneklerinden biridir ve bütün bu oluşumlar insan için İlahî kudrete delalet eden mucizeden başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, insanlar arasında yaşaması ve pek çok yönden onlara benzemesi dolayısıyla misal olarak sadece yeryüzünde dolaşan ve *dabbe* denilen hayvanları zikretmiş, fakat çeşitini ve sınıfını Allah'tan başka hiç kimsenin bilmesi mümkün olmayan tek hücreli hayvanlar âlemini zikretmeye gerek görmemiştir. Kural ve kaideleri Allah tarafından konulan ve kendilerine has bir düzen içerisinde yaşamaları sağlanan bu varlıkları mucizeden başka bir şeyle ifade etmek mümkün müdür?

Allah Teâlâ, bu âlemden olsun, gayb âleminden olsun hiçbir şeyi terketmeksizin *Ummu'l-Kitab*'da zikretmiştir. Ummu'l-Kitab, gayb âleminde bulunan ve *el-Lavhu'l-Mahfuz* da denilen, kainatın başlangıcından beri var olan ve kıyamete kadar da var olacak olan mahlukat hakkındaki İlahî takdirle ilgili her şeyin yazılıp toplandığı, Allah tarafından yaratılmış bir kitaptır. Başta er-Râzî olmak üzere bazı müfessirler, "kitap" kelimesinin başında bulunan harf-i tarife dayanarak onun, Müslümanlarca bilinen kitap, yani Kur'an-ı Kerim olduğunu söylemişler, bazıları da, ayet-i kerimede zikredilen Kitap'tan maksadın, Allah'ın her şeyi kuşatan ilmi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Büyük çoğunluğa göre ise, o, Kur'an değil, *el-Lavhu'l-Mahfuz*'dur. Nitekim Allah Teâlâ, Hûd suresinin 6. ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, onun rızkı, Allah'ın üzerine olmasın. O, canlının duracağı yeri de, konulacağı yeri de bilir. Bunların hepsi de Kitab-ı Mübin (Lavh-ı Mahfuz) de (yazılı) dır."*.

İster insan olsun ister çeşitli sınıflarıyla hayvan olsun, bütün mahlukat kıyamet günü tekrar diriltilerek Allah'ın huzurunda toplanacak ve amellerine göre değerlendirileceklerdir. İbn Abbas'tan gelen bir habere göre, hayvanların toplanmalarından murat, onların ölmeleridir. Büyük çoğunluk ise, toplanmayı, yeniden diriltilmekle açıklamıştır. Nitekim Allah Teâlâ da Tekvîr suresinin 5. ayetinde *"Vahşi hayvanlar biraraya getirildiği zaman,"* buyurmuştur ki, bundan anlaşılan mana da, yeniden diriltilip Allah'ın huzurunda biraraya getirilmektir. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* V. 173) 'in Ebû Zerr'den rivayet ettiğine göre Resulullah (sas.), bir gün iki koyunun toslaştığını görünce: "Ya Ebâ Zerr! Neden toslaştıklarını biliyor musun?" diye sormuş, Ebû Zerr "Hayır" deyince, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Fakat Allah biliyor ve aralarında hükmedecektir.". Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının *Müsned* (I. 72)'inde Hazreti Osman'dan rivayet edilen şu hadisi zikretmiştir: Resulullah (sas.) buyurmuştur ki: "Kıyamet günü, boynuzsuz koyun ile, boynuzlu koyun arasında mutlaka kısas yapılacaktır.". Abdurrazzâk İbn Hemmâm da *"Yeryüzünde hiçbir hayvan ve gökyüzünde kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi bir ümmet olmasınlar. Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık; sonra Rablerinin huzurunda hepsi de haşrolunacaktır."* ayeti hakkında, Ebû Hureyre'nin şu sözünü nakletmiştir: "Kıyamet günü bütün mahlukat haşrolunacaktır. Hayvanlar, kuşlar ve her şey. O gün, Allah'ın adaleti o dereceye ulaşacaktır ki, boynuzsuz koyunun hakkı bile, boynuzlu koyundan alınacak, sonra Allah Teâlâ "Toprak olun." buyuracaktır. İşte bundan dolayıdır ki o gün kafir de *"Keşke ben de toprak olsaydım."* (Nebe suresi, 40) diyecektir."

39 Allah'ın vahdaniyyetine, Hazreti Peygamber'in doğruluğuna, öldükten sonra yeniden dirilmeye, hesaba ve cezaya delalet eden ayetleri yalanlayan kafirlere gelince, bunlar gerek akıllarının kıtlığı, gerek cehaletleri ve gerekse anlayışsızlıkları yönünden, sağır ve dilsiz olan insanlar gibi olup ne hakka ve hidayete daveti işitirler ne de haktan ve hidayetten söz ederler. Şirkten, putperestlikten ve cehaletten oluşan koyu bir zulmet içine öyle dalmışlardır ki, Allah hidayet etmedikçe, onları buradan kurtarmak ve doğru yola sokmak asla mümkün değildir. Bunlar, Bakara suresinin 17-18. ayetlerinde sözü edilen kimse gibidirler. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Hidayete karşılık sapıklığı satın alanla-*

rın) durumu, ateş yakan kimsenin durumu gibidir: (Yakılan ateş) etrafını aydınlattığında, Allah, ışıklarını giderir de, onları, görmez bir halde, karanlıklar içinde bırakıverir. Onlar, sağırdırlar; dilsizdirler; kördürler. Hiç hakka dönmezler.".

Gerçek olan şudur ki, kulları hakkında yegâne tasarruf sahibi, Allah Teâlâ'dır. Kimi dalalette bırakmak isterse, onu dalalette bırakır ve ona hiç yardım etmez; çünkü o, yardım edilmeye layık kişilerden değildir. Kimi doğru yola, yani İslam'a hidayet etmeyi dilerse, ona da hidayet eder ve ondan yardımını hiç esirgemez; çünkü o, hidayet olunmaya ve doğru yola sevkedilmeye layık olan kimselerdendir.

İnsanların dalalette bırakılmaları veya hidayet olunmaları, Allah Teâlâ'nın meşiyyetinde olan bir iştir. Çünkü O, ezelî olan ilmi ile, hakka davet ettiği insanlardan kimlerin bu davete icabet edeceğini, kimlerin de bundan yüz çevireceğini, daha onlar yaratılmazdan önce bilir ve haktan yüz çevirecek olanları dalalette bırakır; hakka yönelecek olanları da, hakka hidayet eder; işini kolaylaştırır. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ kimi dalalette bırakmış ise, o, Allah'ın hakka davetinden yüz çeviren kimsedir; kime de hidayet etmiş ise, o da, O'nun davetine icabet eden kimsedir.

قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُوْنَ ۚ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ
تَدْعُوْنَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُوْنَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُوْنَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ
فَاَخَذْنٰهُمْ بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوْا وَلٰكِنْ قَسَتْ
قُلُوْبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ
شَيْءٍ ۭ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوْا بِمَآ اُوْتُوْٓا اَخَذْنٰهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُّبْلِسُوْنَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۭ
وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٥﴾

[40] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Bana haber verir misiniz, Allah'ın azabı size ulaşır, yahut kıyamet vakti size gelip çatarsa, sözünüzde de doğruysanız, Allah'tan başkasına mı yalvaracaksınız."

[41] "Hayır, aksine O'na yalvarırsınız; O da dilerse, kaldırılmasını istediğiniz belayı kaldırır da, (kendisine) ortak koştuğunuz şeyleri unutuverirsiniz.".

[42] Senden önceki milletlere de Peygamberler göndermiş ve yalvarıp yakarsınlar diye, o milletleri darlık ve sıkıntıya sokmuştuk.

[43] Hiç olmazsa azabımız kendilerine gelince yalvarmaları gerekmez miydi? Fakat (hayır)! Kalpleri katılaşmış ve şeytan, yapmış oldukları şeyleri onlara süslü ve câzib göstermişti.

[44] (Peygamberler'imiz vasıtasıyla) yapılan ihtarları unutunca, her şeyin kapılarını onlara açıvermiş, kendilerine verilenlerle sevince garkoldukları bir sırada da, ansızın onları yakalayıvermiştik. Onlar ise, bütün ümitlerini yitirmişlerdi.

[45] Böylece, âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun ki, zulmedenlerin ardı da kesilivermişti.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, ilminin yerde ve göklerde her şeyi kuşattığını, ister yeryüzünde dolaşan varlıklar olsun ister gökte uçuşan kuşlar olsun, hepsinin de birer ümmet olması yönünden insanlara benzediklerini, dolayısıyla kendilerine faydası veya zararı dokunacak olan şeyleri birbirinden ayırt edebilmeleri için hepsine de ilham ve marifet verildiğini, bu itibarla rahmetinin ve inayetinin hepsini de şamil olduğunu açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, bütün mahlukatın fıtratında, Allah'ın tevhidine yönelmeyi sağlayacak bir mayanın bulunduğunu ve bu maya sayesinde, rahat ve huzurlu bir yaşayaşın hâkim olduğu dönemlerde kendilerine bulaşan şirkin, insan zihnini ifsat eden bir illet olduğunu bilebileceklerini, Allah'ın kendilerine takatlarının dışında bir bela vermesi halinde de, mabud edindikleri bütün putları unutup "Rabbimiz! Bizi bu beladan kurtarırsan sana hep şükredenlerden olacağız." diyerek Allah'a yalvardıklarını ve O'ndan yardım istediklerini, bununla beraber, çok defa küfürle birlikte bulunan inatın, kafirlerin yakalarını bırakmadığını, bu sebeple ibret almaları için kendilerine darlık ve sıkıntı verilen kafirlerin, yaptıkları şeyi şeytanın kendilerine süslü ve cazip göstermesi yüzünden Allah'a yalvarmadıklarını, işte bundan sonradır ki, kendilerine sağlanan bolluk ve rahatlık içinde geçen bir hayatla küfre iyice daldıkları bir anda da yakalarına yapışıldığını açıklamıştır. Allah Teâlâ, bu gerçeği müşriklere hatırlatarak şu soruyu sormasını sevgili Peygamber'ine emretmiştir:

[40] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Bana haber verir misiniz, Allah'ın azabı size ulaşır, yahut kıyamet vakti size gelip çatarsa, sözünüzde de doğruysanız, Allah'tan başkasına mı yalvaracaksınız"?

[41] "Hayır, aksine O'na yalvarırsınız; O da dilerse, kaldırılmasını istediğiniz belayı kaldırır da (kendisine) ortak koştuğunuz şeyleri unutuverirsiniz.".

40 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap etmiş ve buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Allah'ı bırakıp kendi elleriyle yaptıkları putlara ibadet ederek yalvarıp yakaran ve Allah'ın ayetlerini yalanlayan şu müşriklere de ki: Siz ne yaptığınızın farkında mısız?! Sizden önce gelip geçmiş kavimlerin felaket haberleri size hiç ulaşmadı mı? Onlar da sizin gibi Allah'ın ayetlerini yalanlamışlar ve Allah'ın dışında birtakım varlıkları kendilerine İlah edinmişlerdi de, Allah da üzerlerine felaketler göndererek onları helak etmişti. Semud, şiddetli bir sarsıntı ile helak edilmiş; Ad da, son derecede acımasız, uğultulu bir fırtına ile yok edilmişti. Allah, o fırtınayı onlara, hiç kesilmeksizin yedi gece sekiz gün musallat etmişti. Nûh'un kavmi ile Firavun ve adamları ise, azgın sularda boğulmuşlardı. Şimdi, geçmiş kavimlerin başlarına gelen bu felaketler sizin de başınıza gelse, yahut kıyamet vakti gelip çatsa ve siz, görevli melekler tarafından, yakanıza yapışılmış olduğu halde hesap yerine götürülseniz, eğer Allah'tan başkasını İlah edinmekte samimi iseniz, sizi bu felaketlerden kurtarması için İlah edindiğiniz putlarınıza, yahut bunların dışında başka bir İlaha mı yalvaracaksınız? Bana haber veriniz, bu hallerden biri başınıza gelse, Allah'tan başkasına mı yalvarıp yakaracaksınız?

41 Allah Teâlâ, bu apaçık delil karşısında müşrikleri cevap vermekten aciz bırakmak ve onları itirafa yöneltmek için, onlara yöneltilmesini emrettiği soruya yine kendisi cevap vererek buyurmuştur ki:

Fakat hayır; siz, Allah'tan başka İlahlara ibadet ederek O'na şirk koşmuş olmanıza rağmen, başınıza gökten veya yerden herhangi bir felaket gelerek içinizi helak olma korkusu ile doldursa, yahut kıyamet vakti gelip çatsa ve siz hesap yerine götürülseniz, o ana kadar ibadet ettiğiniz bütün İlahlarınızı unutur da, sizi bu felaketlerden kurtarması için yalnız Allah'a sığınır, yalnız O'nun yardımını istersiniz. O da dilediği takdirde, sizi bu felaketlerden kurtarır. Çünkü Allah, insanın

yaratılışında, onun fıtratına, tevhide yönelmesini sağlayacak öyle bir maya koymuştur ki bu maya sayesinde o, aklını da kullandığı takdirde hakiki yaratıcısını ve hakiki mabudunu bilip tanımakta ve O'na ibadet etmekte asla güçlük çekmez. Nitekim Rum suresinin 30. ayetinde de bu fıtrata işaret edilmiş ve denilmiştir ki: *"(Ey Muhammed!) Dosdoğru olarak yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, insanları o fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmez."*. Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih,* VI. 20) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2047) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Her doğan, ancak fıtrat üzere doğar; sonra da anası babası onu Yahudi yaparlar, Nasranî veya Mecusi yaparlar. Nitekim behîme de derli toplu bir behîme olarak doğar. Hiç bu hayvan yavruları arasında kulağı, burnu veya ayağı kesik olanlarını görür müsünüz"? Bundan sonra hadisin râvisi Ebû Hureyre şöyle demiştir: "İsterseniz şu ayeti okuyunuz: *"Dosdoğru olarak yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir..."*

Gerek âyet-i kerimede ve gerekse Hazreti Peygamber'in hadisinde geçen *fıtrat* kelimesi, bütün insanların yaratılışında müşterek olan bir asla delalet eder ve harici bir tesir bulunmadıkça bu aslın dışına çıkılması mümkün değildir. Mesela insanın iki gözü, iki kulağı, bir ağzı ve bu ağız üzerinde bir burnunun bulunması onun fıtratındandır. İnsanlarda müşterek olan her uzvun, onların fıtratları icabı olduğu gibi, bu uzvların insan vücudundaki görevleri de keza fıtratları icabıdır. Bir başka ifade ile, her insanda müşterek olması itibariyle iki gözün bulunması fıtrattan olduğu gibi bu iki gözün her şeyi doğru ve aslına uygun bir şekilde görmesi de fıtrattandır. Bazan anadan âmâ (iki gözü kör) doğmuş, yahut sonradan gözleri bozulmuş kimseler de vardır ki, bunların hastalık gibi dış tesirlerle fıtratın aksine sevkedildikleri anlaşılır.

İşte fıtrat itibariyla insanlarda müşterek olan bu asıllar yanında bir asıl daha vardır ki o da, insanın hakka veya doğruya yönelmeye, daha açık bir ifade ile tevhid gibi, Peygamberlik gibi, öldükten sonra dirilme ve hesap gibi İslam'ın temel esaslarını kabul ve onlara iman etmeye müsteit bir şekilde yaratılmış olmasıdır. Bu fıtrata aykırı dış zorlamalar bulunmadıkça, İnsanın, fıtratının gereği olan İslami yoldan ayrılması düşünülemez. Bu, tıpkı dış tesirler bulunmadığı zaman, fıtratı icabı görme özelliğini en iyi bir şekilde muhafaza eden göz gibidir.

İşte fıtratla ilgili bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, müşrik kendisine Allah'tan başka İlahlar edinmiş olsa bile, bazen herhangi bir tehlike ile karşılaştığı zaman, o zamana kadar ibadet ettiği bütün İlahları unutur da, fıtratının gereği olarak yalnız Allah'a sığınır ve yalnız O'ndan yardım ister. Kendisine Allah'ın yardımı ulaştıktan ve başına gelen felaketten kurtarıldıktan sonra, tekrar küfrüne ve şirkine dönmesi ise, yukarıda da açıklandığı gibi, onu ilk defa şirke sevkeden dış tesirler sebebiyledir. Allah Teâlâ, bazı ayetlerinde, bu gibilerin durumlarını açıklamak için şöyle buyurmuştur:

"Denizde başınıza bir felaket geldiği zaman, Allah'tan başka yalvardıklarınız kaybolur; fakat sizi karaya çıkarıp kurtarınca, yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.". (İsra suresi, 67).

"Gemiye bindikleri zaman, dini Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar; fakat onları karaya çıkarıp kurtarınca, kendilerine verdiklerimize nankörlük etmek ve dünya zevklerinden faydalanmak için, hemen Allah'a şirk koşarlar.". (Ankebût suresi, 65-66).

"Onları dağlar gibi dalgalar örttüğü zaman, dini Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Onları karaya çıkarıp kurtarınca, içlerinden bir kısmı doğru yolu tutar. Zaten ayetlerimizi gaddar ve nankör olanlardan başkası inkâr etmez.". (Lokmân suresi, 32).

Allah Teâlâ, insanın yaratılışıyla ilgili bu gerçekleri açıkladıktan sonra, bunların daha iyi anlaşılması ve ibret alınması için, geçmiş milletlerden örnekler vermiş ve şunu da açıkça beyan etmiştir ki, insanın kötü alışkanlıklarından kurtul-

ması ve doğru olan yolu bulması için zaman zaman şiddete başvurmak da İlahî sünnetin bir gereğidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[42] Senden önceki milletlere de Peygamberler göndermiş ve yalvarıp yakarsınlar diye, o milletleri darlık ve sıkıntıya sokmuştuk.

[43] Hiç olmazsa azabımız kendilerine gelince yalvarmaları gerekmez miydi? Fakat (hayır), kalpleri katılaşmış ve şeytan, yapmış oldukları şeyleri onlara süslü ve cazip göstermişti.

[44] (Peygamberler'imiz vasıtasıyla) yapılan ihtarları unutunca, her şeyin kapılarını onlara açıvermiş, kendilerine verilenlerle sevince garkoldukları bir sırada da ansızın onları yakalayıvermiştik; onlar ise, bütün ümitlerini yitirmişlerdi.

[45] Böylece, âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun ki, zulmedenlerin ardı da kesilivermişti.

42 Allah Teâlâ bu ayetinde, sevgili Peygamber'ine hitap ederek, ondan önce de gelip geçmiş kavimlere Peygamberler gönderdiğini ve bu Peygamberler'in de, kavimlerini Allah'tan başka ibadet ettikleri şeyleri bırakarak yalnız Allah'ın ibadetine davet ettiklerini, aksi halde başlarına gelecek büyük felaketleri de haber vererek onları uyardıklarını haber vermiştir. Filhakika bu ayeti açıklayan diğer bazı ayetleri, Â'râf suresinde bulmak mümkündür. Mesela bu surenin 59. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Nuh'u kavmine Peygamber olarak göndermiştik de (onlara şöyle) demişti: Ey kavmim! Sizin için kendisinden başka İlah olmayan Allah'a ibadet edin; zira ben, üzerinize gelecek şiddetli bir günün azabından korkuyorum."*. 65. ayet Ad kavmi ile ilgilidir ve bu ayette de şöyle denilmiştir: *"Ad kavmine de kardeşleri Hud'u göndermiştik. (O da onlara şöyle) demişti: Ey kavmim! Sizin için kendisinden başka İlah olmayan Allah'a ibadet edin. Hiç sakınmaz mısınız"*? 73. ayet de şöyledir: *"Semud kavmine de, kardeşleri Salih'i (göndermiştik. O da kavmine şöyle) demişti: Ey kavmim! Sizin için kendisinden başka İlah bulunmayan Allah'a ibadet edin. Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. Bu, size bir mucize olmak üzere, Allah'ın devesidir. Onu, Allah'ın arzında kendi başına yeyip içmeye bırakın. Ona herhangi bir kötülük etmeyin; aksi halde, sizi elim bir azap yakalar"*. 85. ayette ise, söyle buyurulmuştur: *"Medyen kavmine de kardeşleri Şuayb'ı göndermiştik. Şuayb, (onlara şöyle) demişti: Ey kavmim! Sizin için kendisinden başka İlah bulunmayan Allah'a ibadet edin. Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. Ölçüyü ve tartıyı tam yapın ve halkın eşyasını eksiltmeyin. Islahından sonra yeryüzünde fesat çıkarmayın. Eğer mümin kişiler iseniz, bu sizin için daha hayırlıdır."*.

Misal olarak zikrettiğimiz bu ayet meallerinden de anlaşılacağı üzere, kendilerine Peygamber gönderilen bu kavimler, Peygamberler'i tarafından kendisinden başka İlah olmayan Allah'ın ibadetine davet edilmiş ve bu davete icabet etmemeleri halinde şiddetli bir azap ile tehdit edilmiş olmalarına rağmen, Peygamberler'ine kulak asmamışlar bunun üzerine de, kendileri için ibret alacakları bir ders olması ve Allah'tan korkarak O'na yalvarıp yakarmaları için fakirlik, açlık, hastalık gibi çeşitli afetlerle cezalandırılmışlardır. Zira bu gibi felaketler, insan nefsine en ağır gelen sıkıntılardandır.

43 İşte bunları gördükten sonra, insanın, aklını kullanarak maruz kaldığı bu felaketlerin sebebini araştırması ve küfrü yüzünden Allah'tan gelmiş bir azap olduğunu düşünerek Allah'a yönelmesi ve kendisini bu azaptan kurtarması için O'na yalvarıp yakarması gerekmez mi? Fakat hayır; daha önce de işaret ettiğimiz gibi çok defa küfürle birlikte olan inat bir insanın kalbine girip orada iyice yerleştikten sonra, onu oradan çıkarıp atmak ne kadar zordur. Bu inat sebebiyle kalpleri katılaşan kafirler, Allah'ın büyük azap verici felaketleriyle karşı karşıya kaldıkları zaman da büyüklenmekten vazgeçmezler ve O'na dua etmezler; yahut bu azaptan kurtarılmaları için yalvarıp yakarmazlar. Oysa Allah Teâlâ, Gafir suresinin 60. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bana ibadet edin ki,*

size karşılığını vereyim..Bana ibadet etmekten kibirlenenler, zelil olarak cehenneme gireceklerdir.". Bundan daha büyük tehdit olur mu?

Fakat biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, inatları yüzünden kalpleri taş gibi katılaşmış olan kafirler, şeytanın da küfürlerini süslü ve cazip göstererek onları aldatması sebebiyle, bu inatlarından asla dönmezler ve Allah'a dua edip yardımını istemezler. Yahut dua etseler bile, ya azabı görüp kurtuluş çaresi kalmadığını anladıkları zaman dua ederler; yahut da ihlastan uzak bir kalp ile dua ederler ki, bu çeşit dualar da onlara hiçbir fayda sağlamaz. İşte daha önce kendilerine Peygamber gönderilmiş olan kavimler, Peygamberler'ini unutup böyle bir hayat tarzını tercih ettikleri için helak olmuşlardır.

44-45 Bunlar, kendilerine gönderilen Peygamberler'inden yüz çevirerek küfür ve inatlarında ısrar edince, üzerlerine bütün rızık kapıları açılmış ve o güne kadar hayatlarında hiç görmedikleri bir bolluğa kavuşmuşlardır. Mal, mülk ve evlat yönünden zenginlikleri artmış, refah ve saadet içinde yaşamaya başlamışlardır. O derecede ki, artık kendilerine hiçbir şeyin dokunup zarar veremeyeceğini, bu sevinç ve saadetlerini hiçbir şeyin bozup yok edemeyeceğini sanmışlardır. Fakat heyhat! Böyle bir rahavet içerisinde yaşayan insanlar, gaflet ve umursamazlıkta ne kadar çok ileri gidip küfre daldıklarını kendileri bile anlamazlar da, bu gaflet uykusundan, ancak yakalarına yapışıldığı ve hiç çıkamayacakları bir uçurumun dibine atıldıkları zaman uyanırlar ve yaptıkları büyük yanlışlığın farkına varırlar. İşte Peygamberler'ini yalanlayan ve küfür içinde yüzen bu kavimler de, servet ve zenginliğin verdiği böyle bir rehavet içinde yaşarken ve artık kendilerine hiçbir kötülüğün dokunamayacağını zannedip dururken, Allah, ansızın onların yakasına yapışmış ve böylece bütün ümitleri yokolup gittiği gibi, kendileri de helak olmaktan kurtulamamıştır.

Bu, şüphesiz, küfredenlerin ve ne olursa olsun küfürlerinde inat ve ısrar edenlerin hak ettikleri bir akibettir. Allah'a hamd-u senalar olsun ki, O, mümin kullarına daima hayırlı nimetler ihsan ederek, onları, yeryüzünde mallarıyla rezil ve rüsvay olmaktan korumuş, küfürleri yüzünden azabı hak edenleri de layık oldukları derekeye oturtmuştur.

Akıl ve izan sahiplerinin bu ayet-i kerimeden almaları gereken çok önemli bir ders vardır. Öyle anlaşılıyor ki, Allah, bir kulunun rızkını genişletir ve ona pek çok mal ve mülk ihsan ederse, bu, o insan için Allah'tan bir imtihandır. Binaenaleyh o kul, sahip olduğu bu zenginliğe güvenerek ve şeytanın iğvasına kapılarak her şeyin, süsü ve cazibesiyle bu dünyadan ibaret olduğunu sanmamalı ve bu rehavetin verdiği uyuşukluk içinde Allah'ını ve Peygamber'ini unutmamalıdır. Şunu iyice bilmelidir ki, dünya hayatı bir gün mutlaka sona erecek ve insan, kıyamet günü, yakasından yapışılmış olduğu halde mutlaka sorgu mahalline götürülecek ve dünyada yaptıklarının hesabını verecektir. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* IV. 145)'in naklettiği bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ'nın, günahlarına rağmen bir kula dünyada istediği şeyleri verdiğini gördüğün zaman, bil ki bu onun günahlarını artırmak içindir.". Resulullah (sas.), bunu söyledikten sonra da şu ayeti okumuştur: *"(Onlar, Peygamberler'imiz vasıtasıyla) yapılan ihtarları unutunca, her şeyin kapılarını onlara açıvermiş, kendilerine verilenlerle sevince garkoldukları bir sırada da ansızın onları yakalayıvermiştik; onlar ise, bütün ümidlerini yitirmişlerdi.".* (ay.44).

Müslim (*Sahih,* IV. 2295) tarafından nakledilen bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: "Müminin işine hayret ederim: Çünkü onun her işi hayırlıdır. Bu hal, müminden başka hiç kimse için böyle değildir: Eğer ona, sevinç verici bir şey isabet ederse ona şükreder. Bu ise, kendi lehine bir hayır olur. Eğer ona bir zarar isabet ederse, ona da sabreder; bu da onun lehine bir hayır olur.". Allah, bütün Müslümanları, verdiği nimetlere karşı şükreden, zararlara karşı da sabreden kullarından eylesin. Amin.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِهٖ اُنْظُرْ كَيْفَ
نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا
الْقَوْمُ الظّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

[46] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Allah, kulaklarınızı ve gözlerinizi alsa, kalplerinize de mühür vursa, Allah'tan başka onu size geri getirecek İlah kimdir"? Bak, nasıl değişik değişik deliller getiriyoruz? Böyle olduğu halde, onlar yine de yüz çeviriyorlar.

[47] Yine de ki: "Bana haber verir misiniz, Allah'ın azabı ansızın, yahut açıktan açığa size gelip çatarsa, zalimler güruhundan başkası mı helak edilir"?

[48] Biz Peygamberler'i, yalnız müjdeciler ve korkutucular olarak göndeririz. Kimler iman eder ve hallerini düzeltirse, onlar için korku yoktur; mahzun olacak olanlar da onlar değildir.

[49] Ayetlerimizi yalanlayanlar ise, kötü amelleri yüzünden onlara da azap dokunacaktır.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, insanın, İslam esaslarını ve özellikle Allah'ın tevhidini itiraf ile O'na ibadet etmeye müsteit bir fıtratla yaratıldığını ortaya koyarak, bunu müşriklerin, herhangi bir felaketle karşılaşmaları veya kıyamet gününün gelip çatması halinde daha önce kendilerine dua ettikleri ve yalvarıp yakardıkları putlarını terkederek Allah'a yöneleceklerini beyan ile ispat ettikten, daha önce kendilerini Allah'ın tevhidine davet eden Peygamberler gönderildiği halde küfürlerini inatla birleştirerek bu Peygamberler'den yüz çeviren ve onlara uymamakta ısrar eden kavimlerin ise dünya nimetleriyle sarhoş oldukları bir sırada Allah'ın azabıyla helak edildiklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde yine evvelki ayetleriyle bağlantılı olarak, Allah'ın varlığını, tevhidini, sonsuz kudretini ve Peygamberliği değişik yönlerden ispat eden deliller üzerinde durmuş ve bu delillerle akıl ve izan sahiplerine kendilerini Allah'ın tevhidi ile sonsuz kudreti ve nübüvvetin gerçekliği inancına götürecek yolları göstermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[46] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Allah kulaklarınızı ve gözlerinizi alsa, kalplerinize de mühür vursa, Allah'tan başka onu size geri getirecek İlah kimdir"? Bak, nasıl değişik değişik deliller getiriyoruz? Böyle olduğu halde, onlar yine de yüz çeviriyorlar.

[47] Yine de ki: "Bana haber verir misiniz, Allah'ın azabı ansızın, yahut açıktan açığa size gelip çatarsa, zalimler güruhundan başkası mı helak edilir?

46 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Seni ve senin kendilerine tevhid ve hidayet olarak getirdiğin dini yalanlayan o müşriklere de ki: Bana haber verir misiniz, Allah kulaklarınızı alıp sizi sağır etse, gözlerinizi alıp sizi kör etse, kalplerinizi mühürleyip kapatsa ve siz, hiçbir sözü duyamaz, hiçbir yolu göremez ve hiçbir iyiyi kötüyü, güzeli çirkini yahut hakkı batılı bilemez olsanız, Allah'ın sizden aldığı bu şeyleri Allah'tan başka ibadet ettiğiniz ve şefaatine sığındığınız hangi İlah geri verebilir? Kendinize veli edindi-

ğiniz ve yalvarıp yakardığınız bu İlahların, size kulaklarınızı ve gözlerinizi geri verip kalbinizdeki mühürü de kaldırabileceklerine gerçekten inanıyor musunuz? Onların buna kudretleri var mıdır? Eğer bunu yapabilecek kudretleri olmadığını biliyor ve buna inanıyorsanız, o halde neden onlara dua ediyor, yalvarıp yakarıyorsunuz? Dua da bir ibadet olduğuna göre, neden onlara ibadet ediyorsunuz? Allah'tan başka hiç kimseye ibadet edilmeyeceğini bilmiyor musunuz?

Görüyor musun düşünüp taşınmaları, ibret almaları, sonra da tuttukları yolun yanlış olduğunu anlayıp doğru yola yönelmeleri için onlara nasıl birbiri arkasına ve değişik deliller getiriyoruz? Buna rağmen onlar yine de düşünüp ibret almaktan kaçıyorlar; küfürlerinde ısrar edip ondan dönmüyorlar.

47 Allah Teâlâ, kendisinden başka İlah olmadığını, kulları üzerindeki mutlak tasarrufunu ve kudretinin sonsuzluğunu bir defa daha beyan ettikten ve müşriklerin küfürdeki inat ve ısrarlarını ortaya koyduktan sonra, onları içinde bulundukları bu halden dolayı kendi azabıyla tehdit etmiş ve yine Peygamber'ine hitapla şöyle buyurmuştur: Ey Resul! Allah'ın ayetlerini yalanlayan o müşriklere de ki: Bana haber verir misiniz, daha önce gelip geçmiş kavimlerin başlarına geldiği gibi, Allah'ın azabı, siz hiç farkına varmadan birdenbire yahut göz göre göre size gelse haliniz nice olur? Bu azap, sizin gibi Allah'ın ayetlerini yalanlayan, tevhidi, Peygamberliği, ahiret gününü, hesap ve cezayı inkâr eden zalimlerden başkasını mı helak eder? Hayır. Allah'ın gelip geçmiş kavimlerle ilgili hiç değişmeyen sünneti açıkça göstermektedir ki, bu azap nasıl gelirse gelsin, zalimler onunla helak olmuşlar, Peygamberler ve onlara tabi olan müminler ise ondan daima kurtulmuşlardır. Bu itibarla şunu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın: Eğer Allah'ın azabı aniden veya gözleriniz göre göre gelecek olursa, bu azap sizden başkasını helak etmeyecektir.

Bundan sonra Allah Teâlâ, Peygamberler'in görevlerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

[48] Biz Peygamberler'i, yalnız müjdeciler ve korkutucular olarak göndeririz. Kimler iman eder ve hallerini düzeltirse, onlar için korku yoktur; mahzûn olacak olanlar da onlar değildir.

[49] Ayetlerimizi yalanlayanlar ise, kötü amelleri yüzünden onlara da azap dokunacaktır.

48 Allah Teâlâ, kulları üzerindeki mutlak hâkimiyetini ve hudutsuz kudretini açıkladıktan ve küfürlerinde inat ve ısrar eden müşrikleri İlahî azap ile tehdit ettikten sonra, Peygamberler'in gönderiliş sebeplerini ve görevlerini zikrederek şöyle buyurmuştur:

Biz Peygamberler'i, kullarımızdan Allah'a ve Resulüne inanan, onlara itaat eden ve yalnız hayırlı amellerde bulunan kimseleri, mükafat olmak üzere cennet nimetleriyle müjdelemeleri, buna karşılık Allah'a ve Resulüne inanmayan, onlara itaat etmeyen, tevhidi, nübüvveti, ahiret gününü, hesap ve cezayı inkâr eden kafirlerle, Allah'tan başka mahlukatı kendilerine İlah edinen ve onlara dua ederek yalvarıp yakaran müşrikleri de, ceza olmak üzere cehennem azabıyla korkutmaları için göndeririz. O halde, kullarımızdan kim gönderdiğimiz bu Peygamberler'e iman eder, onları doğrular ve halini düzelterek salih amel işlerse, artık böyleleri için hiçbir korku yoktur. Bunlar, dünyada altlarından ve üstlerinden kafirlere gönderilen dünyevi azaptan emin oldukları gibi ahirette de kafirler için hazırlanan cehennem azabından emindirler. Allah'a kavuştukları gün, herhangi bir şeyden mahrum kalmış olmanın üzüntüsünü çekecek olanlar da onlar olmayacaktır. Enbiya suresinin 102-103. ayetlerinde de açıkça belirtildiği gibi *"Onlar, cehennemin uğultusunu bile işitmezler. Canlarının istediği şey içinde ebedidirler. O en büyük korku onla-*

rı tasalandırmaz. Melekler onları, 'size vaadolunan gün, işte bugündür' diyerek karşılarlar.".

Onlar, dünyada iken kafirlerin şiddetli olarak ve uzun süre ile hissettikleri korku dolu sıkıntıyı da hissetmezler. Eğer kendilerine Allah'tan bir musibet isabet ederse, bunun ecrini yine Allah'tan bekleyerek sabrederler. Çünkü Allah onları, bir nimete kavuşmaları halinde şükretmek, bir musibetle karşılaşmaları halinde de sabretmek üzere irşat etmiş ve onlara, işlerini Allah'a havale etmeyi öğretmiştir. Nitekim Hadîd suresinin 22-23. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Gerek yerde ve gerekse kendi nefislerinizde başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmazdan önce, bir kitapta yazılmamış olsun. Bu, şüphesiz Allah'a çok kolaydır. Bunu önceden yazmış olmamız, elinizden kaçana üzülmemeniz, Allah'ın size verdikleriyle de sevinip şımarmamanız içindir. Allah, büyüklenip övünen hiç kimseyi sevmez.".*

49 Peygamberler vasıtasıyla gönderdiğimiz ayetlerimizi yalanlayanlar ve dinin esaslarını inkâr edenler ise, yaptıklarının karşılığını, dünyada başlarına gelecek çeşitli felaketlerle, ahirette de cehennem azabıyla görecekler, Allah'ın ve Resulünün taatından çıkmanın bedelini en ağır bir biçimde mutlaka ödeyeceklerdir.

قُلْ لَّآ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُولُ لَكُمْ اِنِّى مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى
اِلَىَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ ۚ اَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُٓوا اِلٰى
رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ
وَالْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۚ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ
فَتَكُونَ مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُٓوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا ۗ اَلَيْسَ
اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾

[50] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Size, yanımda Allah'ın hazineleri olduğunu söylemiyorum; gaybı bilmem; size, bir melek olduğumu da söylemiyorum; ben, ancak bana vahyolunana tabi oluyorum". (Ve yine) de ki: "Hiç görmeyen (âmâ) ile gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz"?

[51] Onlar için kendinden başka bir dost ve bir şefaatçi olmayan Rablerinin huzurunda haşrolunmaktan korkanları Kur'an ile uyar; herhalde böylece sakınırlar.

[52] Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua edenleri (yanından) kovma. Ne onların hesabından bir şey sana, ne de senin hasabından bir şey onlara aittir. Onları yanından kovaladığın takdirde, zalimlerden olursun.

[53] Biz, bazılarını, "Allah, buldu buldu da, aramızdan bunlara mı ihsanda bulundu?" demeleri için diğer bazıları ile böyle imtihan etmişizdir. Allah, şükredenleri daha iyi bilmez mi?

Allah Teâlâ, bundan önceki ayetlerinde, dinin temelini teşkil eden tevhid, öldükten sonra tekrar dirilme, mahşer, hesap ve ceza, nübüvvet ve Peygamberler'in görevleri gibi birtakım akaid esaslarını beyan ve müşrikleri küfürdeki inat ve ısrarları yüzünden dünya ve ahiret azabıyla tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde özel olarak Hazreti Peygamber'in, genel olarak da Peygamberler'in beşir ve nezir olmak üzere görevlerini açıklamaya devam etmiştir. Buna göre Peygamber, sadece Allah tarafından görevlendirilmiş bir müjdeci ve bir korkutucudur. O, Allah'tan aldığı vahye uyarak O'nun emir ve nehiylerini tebliğ eden bir memurdur. Bunun dışında onun hiçbir tasarrufu yoktur. Müfessirlerin nüzul sebebi olarak zikrettikleri bazı hadiselerden de anlaşıldığı gibi, bu ayet-i kerimeler, bazılarının zihinlerinde beliren Peygamber'in görevleriyle ilgili vehimleri izale ettiği gibi, ahiretteki hesap ve ceza işlerinin yalnız Allah Teâlâ'ya has bir husus olduğuna insanları irşat ve onların tevhid akidesini teyit ve takviye edici bir özelliğe sahiptir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[50] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Size, yanımda Allah'ın hazineleri olduğunu söylemiyorum; gaybı bilmem; size bir melek olduğumu da söylemiyorum; ben, ancak bana vahyolunana tabi oluyorum.". (Ve yine) de ki: "Hiç görmeyen (âmâ) ile gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz"?

50 Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, Allah Teâlâ, bu surenin 37. ayetinde, müşriklerin *"Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi?"* dediklerini zikretmiş, sonra da onlara verilecek cevap hususunda Peygamber'ini irşat ederek şöyle buyurmuştu: *"(Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Allah, bir mucize indirmeye elbette kadirdir. Fakat onların çoğu (bunun kendileri için hayır mı, yoksa şer mi olduğunu) bilmezler."*.

Tefsir etmekte olduğumuz ayet-i kerimenin, mana itibariyle zikrettiğimiz bu ayetle ilgili olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan muhtelif ayetlerden ve çeşitli rivayetlerden de anlaşıldığı gibi, Hazreti Peygamber'in İslam'a daveti karşısında müşrikler, daima ondan mucize talebinde bulunmuşlar ve ancak bu mucizelerden sonra iman edeceklerini ileri sürmüşlerdir. Mesela Kur'an-ı Kerim'in gökten elle dokunabilecekleri yazılı bir kitap olarak gönderilmesi, Peygamber'e gözleriyle görebilecekleri ve sesini duyabilecekleri bir meleğin indirilmesi, Peygamber'in altından yapılmış bir evinin olması, yahut göğe çıkması, müşriklerin istedikleri mucizelerden bazılarıdır. İşte bu gibi istekler karşısında Allah Teâlâ, müşriklere verilecek cevap hususunda sevgili Peygamber'ini irşat ederek şöyle buyurmaktadır:

Ey Muhammed! Sen de diğer Peygamberler gibi, davetine icabet edenlere kazanacakları büyük sevabı ve cennet nimetlerini müjdelemek; karşı çıkıp küfredenlere de elde edecekleri büyük günah ile cehennem azabını haber vermek için gönderilen bir Peygambersin. Binaenaleyh o müşriklere de ki: Ben, göklerde ve yerde bulunan Allah'ın hudutsuz hazinelerinin sahibi ve maliki değilim. Bunları size vermeye yahut aranızda taksim etmeye ne kudretim ne de yetkim var. Bunların hepsi de yalnız Allah'a mahsustur ve O, ancak kendisinin bildiği bir sebep ve hikmete istinaden kullarından dilediğine dilediği kadarını verir. Hiç kimsenin, O'nun tayin ve tespit ettiği bu kimselerle onlara verdiği şeyler hakkında söz söylemeye hakkı yoktur.

Keza ben size gaybı bildiğimi de söylemiyorum. Eğer benden gayba ait bazı sözler sadır olmuş ise bunlar, ancak Allah'ın beni haberdar edip muttali kıldığı şeylerdir. Eğer O beni bunlara muttali kılmamış olsaydı, bunları benim kendiliğimden bilmem mümkün olmazdı. Nitekim Allah Teâlâ, Cin suresinin 26-27. ayetlerinde bu hususa işaret ederek *"Gaybın âlimi olan Allah, gaybını diledi-*

ği Peygamber'den başka hiçkimseye bildirmemiştir." buyurmuştur.

Keza ben, melek olduğumu da iddia etmiyorum. Ben de sizin gibi bir beşerim. Ancak Allah bana vahyediyor ve ben de O'nun vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Bunun dışında, bir beşerin yapamayacağı şeyleri, benim de yapmaya güçüm ve kudretim kafi gelmez.

İşte bende bulunmadığını sizlere açıkladığım bu üç şey dolayısıyla -ki bunlar, uluhiyyet, gaybı bilme ve melek olma iddialarıdır -, benim sizlere istediğiniz mucizeyi indirmem mümkün değildir; benim gücüm ve takatım buna yetmez. Biraz önce de size belirttiğim gibi ben de sizin gibi bir beşerim ve ben bunda ilk değilim; benden önce de benim gibi Peygamberler gelip geçmiştir. Allah, onlara vahyettiği gibi bana da Kur'an'ı vahyediyor ve ben onu size tebliğ ediyorum. Peygamberler'in başta gelen görevlerinden biri, kendisine gönderilen vahye tabi olmaktır. *Ben, ancak bana vahyolunana tabi oluyorum.* Size her ne söylemişsem, bunların doğruluğu hususunda size kesin deliller de getirdim. O halde bunları niçin inkâr ediyorsunuz? Bunun sebebi nedir?

Bundan sonra Allah Teâlâ, müşriklere, dalaletlerinin derecesini ve bunun akibetini göstermek için, dalalet içinde yüzen kimse ile hidayet bulmuş kimsenin bir olmadığını beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed! Onlara) de ki: Hiç görmeyen (âmâ) ile gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz"?* Bu kıyaslamanın bir benzerini Ra'd suresinin 19. ayetinde görmek mümkündür. Bu ayetinde de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse (bunu bilmeyen ve) âmâ olan kimse gibi midir? (İşte bu gibi misallerden) ancak akıl sahipleri ibret alırlar."*. Müşriklere yöneltmesi için Hazreti Peygamber'e emredilen bu sorudan açıkça anlaşılan mana şudur ki, sizin davet olunduğunuz dosdoğru yoldan, Allah'ın yolundan sapan ve şirk ile tevhidi, İlahî sıfatlarla beşerî sıfatları birbirinden ayıramayan kalp gözü kör olmuş kimselerle doğru yolu gören ve o yolda hidayet bulan kimseler hiç bir olurlar mı? Bunlar elbette bir olmazlar. Bu, tıpkı gerçek manada gözleri görmeyen ve gideceği yolun eğrisini doğrusunu, düzünü uçurumunu bilmeyen âmâ kimse ile gözleri gören ve gideceği yolu bilerek takip eden kimse gibidir. Gözleri gören, gideceği dosdoğru yoldan emîn olduğu halde gözleri görmeyen âmâ, içinden hiç çıkamayacağı uçuruma yuvarlanmaktan nasıl emin olabilir?

İşte, size zikrettiğim bu kadar açık ve kesin delillerden sonra, sizin, şirk dalaleti ile İslam hidayeti arasındaki farkı görüp anlayarak şirkten uzaklaşmanız ve İslam hidayetine yönelmeniz gerekmez mi? Rabbinizden size gelen Kur'an, çeşitli hidayet yollarını gözünüzün önüne sermiş ve bunlarla hidayet bulmanız kolaylaştırılmış olduğu halde, bunlar üzerinde durup düşünmekten aciz ve bunları anlayamayacak kadar akıldan yoksun musuz?

Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerinde, kendisinin varlığına ve birliğine delalet etmek üzere, benzerinin herhangi bir insanda bulunması mümkün olmayan mutlak kudretini ve Kur'an ile sair mucizelerin, bunlardan birininin benzerini herhangi bir beşerin getirmesinin mümkün olmaması dolayısıyla, Peygamber'inin (sas.) doğruluğuna delalet etmek üzere yalnız Allah'tan olduğunu ispat ettikten sonra, Peygamber'ine, hesap ve cezadan korkan müminleri Kur'an ile uyarmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

[51] Onlar için kendinden başka bir dost ve bir şefaatçi olmayan Rablerinin huzurunda haşrolunmaktan korkanları Kur'an ile uyar; herhalde böylece sakınırlar.

51 Ey Muhammed! Kimsenin kimseye yardım edemeyeceği ve emrin yalnız Allah'a ait olduğu kıyamet gününün azametinden ve hesabın şiddetinden korkan, o gün insana Allah'tan başka dost, Allah'tan başka şefaatçi ve Allah'tan başka

yardımcı bulunmadığına itikat eden müminleri, sana gönderilen vahiy ile veya Kur'an ile uyar. Onları, o büyük günün dehşetiyle uyar ki daha dünyada iken içlerini dolduran korku ile küfürden ve günah işlemekten sakınsınlar. Çünkü o gün hüküm yalnız Allah'ındır. Zaten Allah'a ve ahiret gününe iman edenlerdir ki, kendilerine okunan Kur'an'dan istifade ederler. Bunlar, Fâtır suresinin 18. ayetinde kendilerinden söz edilen müminlerdir. Bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...(Ey Muhammed!) Sen ancak, görmeden Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarırsın. Kim günah kirinden arınırsa, kendisi için arınmış olur. Dönüş Allah'adır."*. Gözleri dünyadan ve dünya malından başka bir şey görmeyen maddeciler ise Allah'tan gelen hidayete veya Kur'an nuruna karşı kalplerini kapatmışlar, Allah da bu kapalı kalpleri bir daha hiç açılmamak üzere mühürlemiştir. Bakara suresinin 6-7. ayetlerinde de açıklandığı gibi, *"Küfredenleri, (başlarına gelecek tehlikeyi haber vererek) korkutsan da korkutmasan da (onlar için) birdir; yine de inanmazlar. Allah da onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine de perde çekmiştir. Onlar için büyük azap vardır."*.

Bundan sonra Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ini, ileri gelen Mekkeli müşriklerin bazı zayıf Müslümanlar hakkındaki sözlerine tabi olmaktan menederek şöyle buyurmuştur:

[52] Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua edenleri (yanından) kovma. Ne onların hesabından bir şey sana, ne de senin hesabından bir şey onlara aittir. Onları yanından kovaladığın takdirde, zalimlerden olursun.

[53] Biz, bazılarını, "Allah, buldu buldu da, aramızdan bunlara mı ihsanda bulundu?" demeleri için diğer bazıları ile böyle imtihan etmişizdir. Allah, şükredenleri daha iyi bilmez mi?

52 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek, müşriklerin bazı zayıf Müslümanlar hakkında takındıkları tavra ve onları küçültücü davranışlarına aldanarak Rablerinin rızasını kazanmak için sabah akşam O'na dua eden bu müminleri yanından uzaklaştırmamasını emretmiştir. Sahih olarak rivayet edilen bazı haberlerden öğrenildiğine göre, Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup, Hazreti Peygamber'e, "Yanına alıp konuştuğun şu fakir kimseleri yanından kovarsan, gelir seninle konuşuruz." demiş, bundan sonra da bu ayet nazil olmuştur.

Müslim (*Sahih*, IV. 1878) tarafından nakledilen bir haberde, ashabtan Sad İbn Ebî Vakkâs, şöyle demiştir: *"Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua edenleri (yanından) kovma..."* ayeti benim hakkımda nazil olmuştur.". Yine Müslm'in aynı yerdeki başka bir haberinde, Sad İbn Vakkâs'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Resulullah (sas.) ile birlikte altı kişi idik. Müşrikler ona, şunları yanından kov da, bize karşı herhangi bir söz veya davranışa cüret edip kalkışmasınlar, dediler. Bunun üzerine bu ayet indirildi.".

Müslim'in bu haberinde, Sad İbn Ebî Vakkâs'ın, müşrikler geldikleri sırada Hazreti Peygamber'in yanında bulunan altı kişiyi, "Ben, İbn Mesud, Huzeyl'den bir kimse, Bilal ve isimlerini söyleyemiyeceğim iki kişi daha." diyerek açıkladığı görülmektedir. Aynı haberi nakleden Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, I. 420), Abdullah İbn Mesud'un şöyle dediğini bildirmiştir: "Kureyş'ten bir grup Resulullah (sas.)'ın yanına uğramıştı. O sırada onun yanında Habbab İbn Eret, Suheyb, Bilal ve Ammar bulunuyordu. Müşrikler onları görünce: Ey Muhammed! Bunlardan hoşnut oldun mu?" dediler. Bundan sonra da *"Onlar için kendinden başka bir dost ve bir şefaatçi olmayan Rablerinin huzurunda haşrolunmaktan korkanları Kur'an ile uyar; herhalde böylece sakınırlar. Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua edenleri (yanından) kovma..."* ayetleriyle bunu takip eden ayet nazil oldu.".

Hazreti Peygamber'e inanmış fakîr ve zayıf Müslümanlar karşısında müşriklerin takındıkları tavır ile, Nûh'a (as) inanmış kimselere karşı inançsız kavminin takındığı tavır arasındaki benzerlik ne kadar da dikkat çekicidir. Filhakika Allah Teâlâ, Hûd suresinin 27. ayetinde Nûh kavminin kafirleri hakkında şu haberi vermiştir: *"Kavminin inkâr eden ileri gelenleri (Nuh'a) şöyle demişlerdi: Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Keza sana, bizim en bayağı ve en düşüncesiz olanlarımızdan başkasının tabi olmadığını da görüyoruz..."* Kavminin bu sözlerine karşı Nûh'un (as) verdiği cevap ise (ayet 29), Allah Teâlâ'nın Hazreti Peygamber'e emrettiği doğrultudadır: *"(Nuh da onlara demişti ki:) Ey kavmim! Buna karşılık sizden bir mal talep etmiyorum; benim ecrim sadece Allah'a aittir. Ben, îmen edenleri kovacak da değilim; zira onlar, Rablerine kavuşacak (bir yoldadır)lar. Fakat ben sizi, cahillik eden bir kavim olarak görüyorum."*.

Şuarâ suresinin 110. ve daha sonraki ayetlerinde aynı manayı görmek mümkündür. Nûh, kavmine *"Allah'tan korkun ve bana itaat edin."* dediği zaman, *"Onlar da demişlerdi ki: En rezil olanlar senin peşinden gidip dururken sana mı iman edeceğiz? Nûh da onlara şöyle demişti: Onların yaptıkları hakkında hiçbir bilgim yoktur. Eğer anlarsanız, onların hesapları ancak Rabbima aittir. Ben, müminleri kovacak değilim."*.

Geçmiş Peygamberler'in tabileri arasında olduğu gibi, İslam'ın başlangıcında, Hazreti Peygamber'in tabileri arasında da büyük çoğunluğu fakirler, zayıf yaratılışlı kimseler ve mevali denilen köleler teşkil ediyordu ve bunlar, her fırsatta Hazreti Peygamber'in etrafında toplanarak ondan bir şeyler öğrenmeye, vaaz ve nasihatlarından istifade etmeye çalışıyorlardı. Müşrik Mekke eşrafı ise bunları hor ve hakir görüyor, bulundukları yerlerde onların dolaşmalarını hiçbir surette hazmedemiyorlardı. Özellikle Hazreti Peygamber'in İslam'ı tebliğ etmeye başlamasından sonra, onu, çok defa bu fakir Müslümanların arasında görmeleri bunu, kabile şerefini zedeleyen bir davranış olarak yorumlamalarına sebep oluyor ve tabiatıyla onları çileden çıkarıyordu. Yukarıda zikrettiğimiz haberlerin de delalet ettiği gibi, müşriklerin bu ruh hali içerisinde, Hazreti Peygamber'e gelerek etrafındaki bu zayıf Müslümanları kovmasını söylemiş olmalarını, bu hadise üzerine de Mekke'de nazil olan bu sure içerisinde Hazreti Peygamber'i uyaran bu ayetin yer almış olmasını hiçbir surette yadırgamamak gerekir. Her ne kadar bazı tefsir yazarları, surenin Mekke'de bir defada nazil olduğunu ve dolayısıyla bu sure içerisindeki herhangi bir ayetin sebeb-i nüzulünden bahsetmenin doğru olmadığını ileri sürerek müfessirlerin sebeb-i nüzul olarak zikrettikleri sahih haberleri reddettikleri görülürse de, bunun gerçekle hiçbir ilgisinin bulunmadığına şüphe yoktur. Zira sure bir defada da nazil olsa, o sure içerisinde günlük hadiselerle ilgili değişik konulara ışık tutan ve onları aydınlatan ayetlerin yer almış olması çok tabiidir ve başka türlü olması da mümkün değildir.

Müşriklerin, Hazreti Peygamber'in yanından kovalanmasını istedikleri kimseler, ne derece fakir, zayıf ve çaresiz görünürlerse görünsünler ve hatta Mekke eşrafına göre ne derece aşağı tabakadan olurlarsa olsunlar, bunlar, Allah'ın varlığına ve birliğine inanmış, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayan, ve sadece O'nun rızasını kazanmak için sabah akşam O'na dua ve ibadet eden kimselerdi ve Hazreti Peygamber'in onları yanından kovalaması değil, aksine, bütün vakitlerini onlara ayırması ve onların yetişmesiyle ilgilenmesi gerekirdi. İşte bu manada Allah Teâlâ, Kehf suresinin 28. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Nefsini, sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla bir tut. Dünya hayatının süsüne kanarak gözlerini ondan ayırma. Kalbini bizi zikretmekten gafil kıldığımız kendi nefsinin arzusuna uyan ve işi aşırılık olan kimseye itaat etme."*

Allah Teâlâ, sabah akşam Rablerine dua ve ibadet eden müminleri, müşriklerin isteklerine ta-

bi olarak kovmaması için sevgili Peygamber'ini uyardıktan sonra, benzeri yukarıda işaret ettiğimiz Şuarâ suresinin 113. ayetinde de görüldüğü gibi, işledikleri her amel dolayısıyla onların hesabını Rablerine bırakmasını telkin etmiş ve "Onların hesabından hiçbir şey sana ait olmadığı gibi, senin hasabından da hiçbir şey onlara ait değildir." demiştir. Bu mananın aynını, Tûr suresinin *"Her kişi kendi kazandığı ile tutulur."* mealindeki 21.; Müddessir suresinin *"Her kişi kendi kazancıyle tutulur."* mealindeki 38.; En'âm, İsra, Fâtır ve Zümer surelerinin de *"Hiçbir günahkar nefis, başkasının günahını yüklenmez."* mealindeki 164, 15, 18 ve 7. ayetlerinde görmek mümkündür. Binaenaleyh herkesin ameli kendisine ait olduğuna göre, bunların hesabını yapacak olan Allah Teâlâ da, elbette onları sahipleri adına yapacaktır. Bu itibarla hesap endişesine kapılarak onları kovalamak gerekmez. Şunu da unutmamak gerekir ki, müminler Peygamberler'in köleleri değillerdir ve işledikleri ameller de onlara ait değildir. Eğer onlar birtakım ameller işliyorlarsa, bunları, Peygamberler'in değil; fakat sırf Allah'ın rızasını kazanmak için işliyorlar. Dolayısıyla bunun hesabı da, elbette Rablerinin üzerine olacaktır. Peygamberler ise, sadece Allah'ın emrine uyarak doğru yolu gösteren rehberlerdir.

Sonra, onları niçin kovalayacaksın? Kovalamak, amel sahiplerine karşı bir çeşit cezadır ve ancak bir hesap ve muhakemenin neticesinde ona başvurulur. Hesap ve muhakeme de Allah Teâlâ'ya ait olduğuna göre, senin vereceğin ceza zulüm sayılır ve sen onları kovalarsan zalimlerden olursun. Bu sebepledir ki Ğâşiye suresinin 21-22. ayetlerinde şöyle denilmiştir: *"(Ey Muhammed!) Onlara öğüt ver; zira sen ancak bir öğütçüsün; yoksa sen onlara musallat olmuş bir zorlayıcı değilsin."*.

Açıkladığımız bu manasıyla ayet-i kerime, Hazreti Peygamber'in başlıca sekiz maddede zikredebileceğimiz şu özelliklerini tanıtmış olmaktadır:

1) Hazreti Peygamber'in elinde Allah'ın hazineleri yoktur ve kainatın oluşumunda zerre kadar da olsa bir tasarrufa sahip değildir. Bu itibarla müşriklerin istedikleri mucizeleri indiremez.

2) Sair insanlar gibi gaybı bilmez.

3) O, sair insanların müşahede edemedikleri Allah'ın birtakım tasarruflarını müşahede eden bir melek değildir. Nitekim bazı ulema, gerek meleklerin bu özelliklerine ve gerekse Enbiya suresinin *"Müşrikler: Rahmân (melekleri) çocuk edindi, demektedirler. Haşa. Onlar ikram edilmiş kullardır. Sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve yalnız O'nun emriyle amel ederler."* mealindeki 26 ve 27. ayetlerine istinaden meleklerin Peygamberler'den efdal olduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer bazı ulema ise Beyyine suresinin *"İman edenler ve salih amel işleyenler ise, bunlar da halkın en hayırlılarıdır."* mealindeki 7. ayetine dayanarak insanları meleklere tafdil etmişlerdir.

4) Peygamber, insanları muhakeme etmeye ve onları amellerine göre cezalandırmaya yetkili değildir.

5) Peygamber, ancak vahiyle amel eder. Başka bir ifadeyle, hakkında vahiy olmayan bir mesele hakkında kesin hüküm vermez. Bu sebepledir ki bazı ulema, Necm suresinin *"O, hevadan konuşmaz; onun konuşması, kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir."* mealindeki 3-4. ayetlerine de dayanarak bütün ictihadının vahye dayandığını ileri sürmüşlerdir. Sahih olan görüşe göre, Peygamberler de kıyas ve ictihatta bulunurlar ve bazan ictihatlarında yanıldıkları bile olur.

6) Peygamber de bir beşer olması itibariyle, muhtemelen Mekke eşrafına İslam'ı telkin edebilmek ve onların İslam olmalarını sağladıktan sonra bütün kavminin İslam'a davetini kolaylaştırmak için müşriklerin fakir ve zayıf müminleri yanından uzaklaştırmak hususundaki tekliflerini kabul etmede İslam'ın zaferinden başka sakınca bulunmadığını düşünerek onlardan gelen bu teklifin kabulüne meyletmişken, Allah Teâlâ'nın *"Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua eden-*

leri yanından kovma." uyarısına muhatap olmuştur ki, bu hadise de, Hazreti Peygamber'in gerektiği zamanlarda ictihatta bulunduğuna; ancak Rabbinin daima kontrolü altında bulunan bu ictihatlarında hata yapması halinde, o hatanın Rabbi tarafından tashih edildiğine delalet eder.

7) Ayet-i kerimeden çıkartılabilecek diğer önemli bir netice de, bu ayetin, Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna delalet eden bir manaya sahip oluşudur. Zira biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Mekke eşrafının İslam olmaları ve sonra da onlara tabi olacak bütün kavmin İslam'a sokulması yönünden fakir ve zayıf müminlerin yanından uzaklaştırılmasında fayda mülahaza eden ve bu yönde ictihatta bulunan Hazreti Peygamber, Rabbinin uyarısına muhatap olmuş ve bu ictihadından dönmüştür. Eğer Kur'an Rabbinden olmasaydı, Hazreti Peygamber'in, önce fakir ve zayıf müminlerin yanından uzaklaştırılması hususunda ictihatta bulunması sonra da kendisini ictihatla ulaştığı bu kararı tatbikinden nehyetmesi, kabulü aklen mümkün olmayan bir çelişki olarak ortaya çıkardı. Oysa gerçek olan husus şudur ki, Hazreti Peygamber, fakir ve zayıf müminler hakkında bir ictihatta bulunmuş; fakat Rabbi onu, Kur'an'dan olan bir vahiyle bu ictihadın tatbikinden menetmiştir.

8) Ayet-i kerimeden öğrendiğimiz çok önemli bir husus daha vardır ki, o da, Allah katında hayırlı olan insanlar, ne mal mülk ne de mevki ve şöhret sahibi olanlardır. Fakir, zayıf ve hatta köle olan, fakat Rabbinin rızasını kazanmak için sabah akşam O'na dua ve ibadet eden bir insan, mal, mülk ve evlatlarıyla şan ve şöhret kazanmış, aynı zamanda en yüksek mevkilere tırmanmış Allah ve Peygamber tanımayan bir inançsızdan daha üstündür. Nitekim Allah Teâlâ, Hucurât suresinin 13. ayetinde *"...Allah katında sizin en üstün olanınız, Allah'tan en çok korkanınızdır..."* buyurarak bu gerçeği açıklamış, Hazreti Peygamber de, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 285, 539), Müslim (*Sahih,* IV. 1987) ve İbn Mâce (*Sünen,* II. 536) tarafından Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadisinde "Allah, sizin ne yüzlerinize ve ne de mallarınıza bakar; fakat O, kalplerinize ve amellerinize bakar." buyurmuştur.

Bundan sonra Allah Teâlâ, müşriklerin fakir ve zayıf müminlerle ilgili sözlerinin, Allah'ın değişmeyen sünnetinin tabii bir gereği olarak bir çeşit imtihan veya sınama olduğunu açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

53 İşte biz, sünnetimiz gereği, insanların gerçek halleri ortaya çıksın ve herkes ne olduğunu iyice bilip anlasın diye onları birbirleriyle böyle deneriz. Çünkü mal, mülk ve mevki sahibi olanlar, çok defa gurur ve kibir içinde yaşarlar; fakir ve zayıf olanları küçük görerek onlarla alay ederler. Bazan da fakir ve zayıf olanlar, mal, mülk ve mevki sahiplerinin güçlü olduklarını düşünerek onları kıskanırlar ve onlar gibi olmak isterler. Nitekim Mekkeli müşriklerle Hazreti Peygamber'in etrafında toplanan müminler, birbirinden farklı iki grup idiler. Müşrik liderler, mevkilerine ve zenginliklerine rağmen fakir zümrenin İslam'da kendilerini geçmiş olmasına haset ediyor, fakir sahabiler ise kendilerinin daha hayırlı yolda olmalarına rağmen, kafirlerin bolluk ve refah içinde yaşamalarına bir mana veremiyorlardı. Oysa bu, Allah Teâlâ'nın değişmeyen bir sünneti idi ve bu sünnet gereği, bu iki zümreyi halleriyle ve davranışlarıyla imtihan ediyordu. Zira ne fakirlik ve zayıflık ne de zenginlik ve mevki sahibi olmak, insanın hayırlı bir varlık olması için hiçbir zaman yeterli bir ölçü sayılamazdı. İşte müşrikler de, Hazreti Peygamber'in etrafında toplanan fakir ve zayıf müminleri küçük görerek onlarla alay etmişler ve Hazreti Peygamber'den onları yanından uzaklaştırmasını istemişlerdi. Müşrikler bu istekte bulunurken düşündükleri tek bir şey vardı ve onlar: "Biz, bu kavmin ileri gelenleri, gücümüzle ve kuvvetimizle durup dururken, Allah lütufta bulunmak için buldu buldu da bu fakir ve zayıf köleleri mi buldu? Eğer onların elde ettikleri bu lütuf gerçekten bir hayır olsaydı, Allah, bu hayrı onla-

ra değil bize ulaştırırdı." diyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ da Ahkâf suresinin 11. ayetinde müşriklerin bu sözlerine işaret etmiş ve buyurmuştur ki: *"İnkâr edenler, iman edenler için demişlerdir ki: Eğer İslam'da hayır olsaydı, ona ulaşmakta şunlar bizi geçemezlerdi..."* Keza Meryem suresinin 73-74. ayetlerinde kendileriyle müminler arasında bir mukayese yaparak *"...Bu iki gruptan hangisinin yeri daha hayırlıdır ve hangisinin meclisi daha güzeldir?"* diyen müşriklere, Allah Teâlâ'nın ibret alınacak cevabı şu olmuştu: *"Biz, onlardan önce öyle nesiller helak etmiştik ki, onlar, gerek eşya yönünden gerekse görünüş yönünden daha güzel idiler."*.

İşte Allah Teâlâ, örneklerini diğer ayetlerinde de gördüğümüz gibi, zenginliklerine ve mevkilerine bakarak, kendilerini, Hazreti Peygamber'in etrafında toplanan ve çoğu fakir ve azat edilmiş köle olan müminlerden üstün görerek kibirlenen sonra da onların bu halleriyle tuttukları yola değer biçerek onda bir hayır bulunmadığını ileri süren müşriklerin bu görüşlerini reddetmiş ve onlara *"Allah, şükredenleri daha iyi bilmez mi?"* sorusu ile cevap vermiştir. Şüphesiz, Allah'ın lütuf ve ihsanına layık olanlar, bu lütuf ve ihsana önceden mazhar olup da sonradan nankörlük edip kibirlenenler değil; fakat onun kıymetini bilip ona layıkıyla şükredenlerdir. Mallarıyla ve mülkleriyle övünüp kibirlenen, fakat nankörlükleri sebebiyle Allah'a şükretmekten uzak kalan bu kafirler, zannetmişlerdir ki Allah'ın kendilerine mal mülk ihsan etmesi, kendilerini diğerlerinden üstün sayması sebebiyledir. Oysa zannettikleri bu şey ne kadar yanlıştır. Zira insanlık tarihi, zenginlikleriyle övünüp de, bu zenginliklerinden dolayı şükretmedikleri için helak edilen kavimlerin ibret verici kıssalarıyla doludur. İşte Musa kavmi, İbrahim suresinin 7. ayetinde de açıklandığı gibi, Allah, onları Mısır'da Firavun'un zulmünden kurtarıp selamete çıkardığı zaman, onlara: *"Eğer şükrederseniz (nimetimi) size daha da artıracağım; fakat küfrederseniz, şüphesiz azabım çok şiddetlidir."* buyurmuş, fakat onların küfrü ihtiyar etmeleri sebebiyle Allah'ın lanetine uğramışlar ve dünyada zillet ve hakaret altında yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Mallarıyla ve evlatlarıyla övünüp müminleri alaya alan Mekkeli müşrik liderleri ise daha Hazreti Peygamber'in hayatında, bazıları müminlerin kılıç darbeleri altında akibetlerini bulmuşlar, bazıları da Mekke'nin müminler tarafından fethedilmesinden sonra yokolup gitmişler ve böylece Allah'ın müminlere vaadi bir defa daha gerçekleşmiştir. Bu neticeler, Allah'ın, şükredenleri en iyi bildiğinin apaçık bir delili değil midir?

وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَـٰتِنَا فَقُلْ سَلَـٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَـٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَـٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

[54] Ayetlerimize iman edenler, sana geldiklerinde, (onlara) "selamün aleyküm" de. "Rabbiniz, kendi üzerine rahmeti vacip kıldı. Bu itibarla, içinizden her kim bilmeyerek bir kötülük işler, bundan sonra da tövbe eder ve halini düzeltirse, işte Allah (bu gibileri hakkında) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.".

[55] Günah işleyenlerin hali iyice belli olsun diye ayetleri işte böyle açıklarız.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, Hazreti Peygamber'in hem müşrik liderlerin İslam'a davet edilmelerini kolaylaştırmak hem de onları ikna ederek kavminin Müslüman olmasını sağlamak düşüncesiyle fakir ve zayıf müminlerin yanından uzaklaştırılması hususundaki tekliflerini kabule meylettiği bir sırada Peygamber'ini bundan menettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde iman edenleri Allah selamı ile selamlamasını ve onları rahmet ve mağfiretle müjdelemesini Peygamber'ine emretmiştir ki, böyle bir ikramın İslam'ın başlangıcında Allah'tan ve Resulünden müminlere tahsis edilmiş başka bir benzerini görmek asla mümkün değildir. Zira ilk dönemlerde insanların büyük çoğunluğu şirk ve küfür içinde yüzüyor, ya inat ve ısrar ederek bu küfürlerinden dönmüyorlar, yahutta cehaletleri, babalarından ve dedelerinden gördükleri birtakım sapık örf ve âdetleri terketmelerine imkân vermiyordu. Bu sebeple fertlerin İslam'a girişi ağır gidiyor, girenlerin çoğunu da bu fakir ve zayıf zümre teşkil ediyordu. Hazreti Peygamber ise, vaktinin çoğunu vaaz ve irşat için bu zümreye ayırıyor, zaman zaman da kafirlere yönelerek onları İslam'a davet ediyor ve cehennem ateşinden sakındırmaya çalışıyordu. İşte hal böyle iken, Allah Teâlâ, kovalanmaktan menettiği müminlere bir rahmet ve müjde olmak üzere onların selamlanmalarını emretmiş ve buyurmuştur ki:

[54] Ayetlerimize iman edenler, sana geldiklerinde (onlara) "selamün aleyküm" de. "Rabbiniz kendi üzerine rahmeti vacip kıldı. Bu itibarla içinizden her kim bilmeyerek bir kötülük işler, bundan sonra da tövbe eder ve halini düzeltirse, işte Allah, (bu gibileri hakkında) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.".

[55] Günah işleyenlerin yolu iyice belli olsun diye ayetleri işte böyle açıklarız.

54 Ey Muhammed! Allah'a ve Peygamber'ine iman eden, kitabını tasdik ederek emir ve nehiylerine göre amellerde bulunan müminler sana geldikleri zaman, onlara *selamün aleyküm* diyerek, büyük küçük her türlü günahtan selametlerini dile. Allah'ın selamını tebliğ ederek ve özellikle de buna sen başlayarak onlara ikramda bulun. Şunu da onlara de ki: Rabbiniz, kullarına karşı rahmeti kendi üzerine vacip kıldı. Bu itibarla, Rabbinizin kulları üzerindeki rahmet ve merhametinin haddi ve hududu yoktur. İçinizden her kim, cehaletin sebep olduğu bir günah işler, sonra işlediği bu günahın çirkinliğini idrak ederek pişmanlık duyar ve sonra da bundan tövbe ederse, Allah'ın onun günahını bağışlamaması mümkün değildir.

Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, işlediği günahtan sonra pişmanlık duyup tövbe eden kimsenin, bu tövbesinde samimi olması ve aynı günaha bir daha dönmemesi gerekir. Allah Teâlâ, Nisa suresinin 17. ayetinde, makbul olan tövbeyi açıklamış ve buyurmuştur ki: *"Allah katında (makbul olan) tövbe, bilmeden kötülük işleyip de, hemen akabinde tövbe edenlerinkidir. İşte, Allah'ın, tövbelerini kabul ettiği kimseler de bunlardır. Allah, (her şeyi) hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir."*. Önce günah işleyip sonra tövbe eden, sonra tekrar günah işleyip tekrar tövbe eden ve böylece günah ile tövbeyi birbiri arkasına sıralayan kimseler, bu davranışlarıyla Allah'ı kandırdıklarını sanmasınlar. Onlar, Allah'ı asla kandıramazlar ve arka arkaya işledikleri günah, kendilerini çepeçevre kuşatınca, Allah'ın rahmet ve mağfiretine de asla mazhar olamazlar ve bu halleriyle cezalandırılırlar.

Allah'ın günahkar kullarını cezalandırması, O'nun adalet sıfatının bir gereğidir. Bilinen bir gerçektir ki, işlenen bir suç cezasız kaldığı sürece, büyüyerek işlenmeye devam eder ve bir gün yeryüzü, suçluların hüküm sürdüğü bir yer haline gelir. Suçun önlenmesindeki başlıca etken ise, işlenen suça karşılık ceza görme korkusudur. Bu

sebepledir ki Allah Teâlâ, haram kıldığı her fiilin işlenmesini suç olarak belirlemiş ve her suç için bir ceza tespit ederek, bu suçlardan birini veya birkaçını işleyen kimsenin o suçların karşılığı ile cezalandırılmasını, İlahî adaletin bir gereği saymıştır.

Ancak, bazan insanların, ya cehaletleri sebebiyle ya da istemedikleri halde ve kendi iradeleri dışında suç işledikleri, sonra da bunun farkına vararak büyük pişmanlık duydukları ve tövbe ettikleri görülür. İşte, yukarıda da açıklandığı gibi, bu gibileri hakkında Allah Teâlâ'nın rahmet ve mağfireti galip gelir ve suçları bağışlanır. Bu bağışlama, ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, O'nun, rahmeti kendi üzerine vacip kılmasının bir neticesidir. Â'râf suresinin 156. ayetinde *"... Rahmetim, her şeyi kuşatmıştır..."* buyurmuş; Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih,* IV. 73), Müslim (*Sahih,* IV. 2107-2108) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 242, 258..) tarafından nakledilen bir hadisinde şu açıklamayı yapmıştır: "Allah mahlukatı yarattığı (ve onların mukadderatını tayin ettiği) zaman, Arş üzerinde kendi nezdinde bulunan ve kendi uluhiyyetine ait olan kitabında şunu yazmıştır: *Muhakkak benim rahmetim gazabıma galip gelir.*".

55 Allah Teâlâ, gerek tevhidle ilgili olsun, gerek nübüvvetle ilgili olsun ve gerekse hesap ve ceza gibi kıyamet ahvali ile ilgili olsun, aklını kullanıp düşünebilen insanlar için yukarıdan beri açıkla-yageldiği Kur'an ayetlerini bahis konusu ederek şöyle buyurmuştur:

İşte biz, yalnız hakka ve gerçeğe delalet etmek üzere ayetlerimizi böyle açıklarız. Ta ki, aklı başında olan insanlar, bu apaçık deliller karşısında Allah'a ve Peygamber'ine iman etmekten başka doğru ve çıkar yolun olmadığını anlarlar ve kendileri için gönderilmiş olan bütün gerçekleri açıklayıcı Kur'an'a ve onun ayetlerine tabi olurlar. Müminlerin takip edecekleri doğru yol ayetlerimizle apaçık belirince, mücrimlerin yolu da kendiliğinden anlaşılmış olur. Çünkü Allah'ın yukarıdan beri akıl sahipleri için açıkladığı hak yol, İslam'ın gerçek yolu, iyice belli olunca, buna zıt ve ters düşen bütün yolların, mücrimlerin veya günahkarların yolu olduğu anlaşılır. Binaenaleyh hak yol belli olduktan sonra, mücrimlerin buna aykırı düşen bütün yollarını ayrı ayrı açıklamaya gerek yoktur. Aklını kullanabilen her insan, takip ettiği yolun hak yola, İslam'ın gerçek yoluna aykırı olup olmadığını kontrol etmek ve gördüğü her aykırılığı düzeltmek zorundadır. Eğer bunu yapmaz ve İslam'a aykırı düşen sapık yolunda gitmeye devam ederse, kendisini işlediği günahlarla çepeçevre kuşatılmış bulur ve bu günah yığınının içinden bir daha kurtulamayacağı gibi, Allah'ın rahmetinden de uzak kalır ve azabına müstehak olur. Allah, bütün müminleri, aklını kullanarak hataya düşmekten ve günah işlemekten sakınan kullarından eylesin; rahmetini de üzerlerinden eksik etmesin. Amin.

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۗ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ
الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ ۚ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ
الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

[56] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Ben, Allah'ı bırakıp da sizin dua ettiğiniz (putlara) ibadet et-

mekten nehyolundum". Keza de ki: "Sizin heva ve heveslerinize tabi olmam; olduğum takdirde de sapıtır ve hidayete erenlerden olmam.".

[57] Ve yine de ki: "Ben, Rabbimden gelen apaçık bir hüccet (bir delil) üzerindeyim ve siz onu yalanladınız. Sizin çabuk gelmesini istediğiniz (azap) ise, benim yanımda değildir; (bu hususta ki) hüküm yalnız Allah'a aittir; O, (hak ile batılı birbirinden) ayırt edenlerin en hayırlısı olarak (yalnız) hakkı anlatır.".

[58] De ki: "Sizin çabuk gelmesini istediğiniz (azap) benim yanımda olsaydı, iş, benimle sizin aranızda bitirilirdi. Allah, zalimleri en iyi bilendir".

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, müşriklerin, hakir gördükleri bazı zayıf müminleri yanından uzaklaştırması için Hazreti Peygamber'e baskı yapmaları üzerine, Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla sabah akşam O'na dua eden müminleri yanından kovmaması hususunda Peygamber'ini uyararak, bunun insanları sınamak için Allah'ın değişmeyen bir sünneti olduğunu ve dolayısıyla herkesin amelinin kendisine ait olup hesabının da Allah tarafından görüleceğini bildirdikten, aksine onları kovmak değil; fakat Allah'a, Peygamber'ine ve Kitab'ına iman etmiş böyle müminler yanına geldikleri zaman, büyük bir ikram olmak üzere onlara *selamün aleyküm* diyerek onlar için Allah'tan selamet dilemesini emrettikten, işte böyle müminlerden birinin ayak sürçmesi denilebilecek bir hataya düşmesi veya bilmeden bir kötülük işlemesi, sonra da bunun farkına vararak hemen tövbe etmesi halinde, bu günahını bağışlayacağını, zira mümin kulları hakkında rahmeti kendi üzerine vacip kıldığını açıkladıktan ve bütün bunları müminlerin tabi olacakları yolun belirlenmesi ve böylece günahkarların yolunun da açığa çıkması için açıkladığını bildirdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, yine Peygamber'ine hitap ederek müşriklere, onların yoluna girmekten ve onların Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylere ibadet etmekten men olunduğunu, zira böyle bir ibadetin hiçbir delil veya hüccete dayanmayan; fakat sadece heva ve taklitten kaynaklanan bir sapıklık olduğunu söylemesini emretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[56] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Ben, Allah'ı bırakıp da sizin dua ettiğiniz (putlar)e ibadet etmekten nehyolundum.". Keza de ki: "Sizin heva ve heveslerinize tabi olmam; olduğum takdirde de sapıtır ve hidayete erenlerden olmam.".

[57] Ve yine de ki: "Ben, Rabbimden gelen apaçık bir hüccet (bir delil) üzerindeyim ve siz onu yalanladınız. Sizin çabuk gelmesini istediğiniz (azap) ise, benim yanımda değildir; (bu hususta ki) hüküm yalnız Allah'a aittir; O, (hak ile batılı birbirinden) ayırt edenlerin en hayırlısı olarak (yalnız) hakkı anlatır.".

[58] De ki: "Sizin çabuk gelmesini istediğiniz (azap), benim yanımda olsaydı, iş, benimle sizin aranızda bitirilirdi. Allah, zalimleri en iyi bilendir.".

56 Ey Muhammed! O müşriklere de ki: Ben, sizin kendi ellerinizle ağaçtan veya taştan yaptığınız, yahut insanlardan, meleklerden veya yıldızlardan edindiğiniz, sonra da kendisinden hayır umup zararı üzerinizden defetmesini beklediğiniz, bunun için de sabah akşam dua edip yalvardığınız putlarınıza veya İlahlarınıza ibadet etmekten nehyolundum. Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylere ibadet edilemeyeceğini gösteren akli, hissî apaçık delillere ve Kur'an ayetlerine dayanarak bütün bunlardan uzak kalmak gerektiğini biliyor ve buna inanıyorum. Bu itibarla ben, sizin hiçbir delile dayanmayan ve sadece heva ve hevesinizden ve düşüncesizce atalarını-

zın taklidinden kaynaklanan sapık yolunuza asla sülûk etmem. Size uyarak ben de sizin sülûk ettiğiniz bu yola sülûk etmiş olsaydım, haktan ve hidayetten uzaklaşmış, sizin gibi sapıklar zümresine dahil olmuş olurdum.

Ayet-i kerime, bu manasıyla şu hususu açıkça göstermektedir ki, müşrikleri Allah'tan başka edindikleri birtakım İlahlara ibadet etmeye, onların yardımlarını bekleyip her türlü zararı kendilerinden defedeceklerini ummaya sevkeden başlıca amil cehalettir. Bu cehalet, onlarda o dereceye ulaşmıştır ki İlah edindikleri şeyin kendilerine bir faydası veya zararı dokunup dokunmayacağını bile düşünmekten onları aciz bırakmıştır. Ellerinde, onlara ibadet etmelerini haklı gösterecek hiçbir delil mevcut olmadığı gibi, cehaletleri sebebiyle böyle bir delilin bulunması gerektinin bile farkında değillerdir. Oysa yalnız Allah'a ibadet etmek gerektiğini gösteren pek çok delil vardır ve mümin, aklını ve mantığını kullanarak bu delilleri bulmakta güçlük çekmez ve onlara dayanarak yalnız Allah'a ibadet eder. Bu sebepledir ki, Allah'tan başka İlahlar edinerek onlara ibadet etmek veya yalnız Allah'a ibadet edilmesi gerekirken O'na hiç ibadet etmemek, şirkten ve sapıklıktan başka bir şey değildir; bu ise akıl ve mantıklarını kullanmayan, gözleri önünde duran apaçık delillere rağmen, bu delilleri görmeyen kalpleri ve kulakları mühürlenmiş, gözlerine perde çekilmiş insanların işidir.

57 Ey Muhammed! O müşriklere de ki: Ben, sizin heva ve hevesinize dayanan ve atalarınızın taklidinden kaynaklanan sapık yolunuza sülûk etmemek ve yalnız Rabbimin bana vahyettiği şeriata tabi olmak hususunda Rabbimden gelen ve akla dayanan apaçık bir delil üzerindeyim ve yalnız bu delile dayanıyorum. Bu delil, Peygamber de olsa, bir insanın benzerini getirmekten aciz kalacağı akli ve kevni açıklamalarıyla Rabbimin bana vahyi olan Kur'an'dır ki, elinizde hiçbir delil bulunmadığı halde sırf sapık yolunuzda devam edebilmek için bu apaçık delili inkâr ediyor ve yalanlıyorsunuz. Kısacası siz, delillerin delilini delilsiz yalanlıyor, sonra da Allah'a başka İlahları ortak kılarak Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr ediyorsunuz.

Küfrünüzde inat ve israr edebilmek maksadıyla, Allah'ın kafirler için vaadettiği azabın gelmesinde acele ediyor ve Yunus suresinin 48. ayetinde de açıklandığı gibi, *"Eğer sözünüzde sadık iseniz, bu (azap) vaadi ne zaman?"* diyorsunuz. Keza Enfâl suresinin 32. ayetinde görüldüğü gibi *"Allahım! Bu senin katından gelen hak ise, üzerimize gökten taş yağdır; yahut bize elim bir azap ver."* diyorsunuz. Azabın hemen gelmemesini de, Kur'an'ı yalanlamanız için bir bahane olarak ileri sürüyor ve "Eğer azap vaadi gerçek olsaydı, şimdiye kadar bu azap bizim üzerimize çoktan gelirdi." demek istiyorsunuz.

Şüphesiz Hazreti Peygamber, Kur'an ayetlerinin de delalet ettiği gibi Rabbi tarafından görevlendirilmiş bir Peygamber olarak müminleri dünya ve cennet nimetleriyle müjdeliyor, küfürlerinde inat ve ısrar eden kafirleri de, şiddetli azap ile tehdit edip korkutuyordu. Ne var ki kafirler, onun bu tehditlerine kulak asmıyor, hem Kur'an'a dayalı bu tehditleri reddederek Ku'an'ı inkar etmek hem de Hazreti Peygamber'le alay etmiş olmak için "Hani bizim üzerimize geleceğini vaadettiğin bu azap nerede kaldı; ne zaman gelecek?" demekten vazgeçmiyorlardı. İşte Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, kafirlerin bu alaylı sorularına verilecek cevap hususunda Peygamber'ini irşat etmiş ve onlara şöyle demesini emretmiştir:

Siz, küfrünüze karşılık üzerinize gelecek olan azabın bir an önce gelmesini istiyorsunuz. Halbuki bu azap benim elimde değildir. Onu getirmeye de benim güçüm yetmez. Azabın geleceği zamanı tayin edecek ve bu hususta hükmü verecek olan yalnız Allah Teâlâ'dır. Binaenaleyh ne siz ne de ben, Allah'ın tayin ve tespit ettiği bu zamanı değiştirebiliriz. Yukarıda işaret edilen Yunus suresinin 48. ayetinde *"Eğer sözünüzde sadık iseniz, bu (azap) vaadi ne zaman?"* diyen müşrikle-

re verilen cevapta da açıklandığı gibi *"Allah dilemedikçe ben kendime ne zarar verebilirim ne de herhangi bir fayda. Her ümmetin bir eceli vardır; ecelleri gelince, ne bir saat gecikirler ne de öne geçerler. (Hem bu azabın ne zaman geleceğini niçin soruyorsunuz?) Eğer Allah'ın azabı gece yahut gündüz size gelirse ne yapacaksınız? Hele suçluların azabın gelmesi için acele etmelerine sebep nedir? Yoksa azap bilfiil geldikten sonra mı ona inanacaktınız? (O zaman size denir ki:) Şimdi mi (aklınız başınıza geldi)? Halbuki (daha biraz önce onu inkâr manasında) onun gelmesi için acele edip duruyordunuz."*. Sizin istediğiniz azabı getirmek benim değil, yalnız Allah'ın elindedir ve O da yalnız gerçek olanı söyler. Binaenaleyh O, küfrünüzden dolayı sizin üzerinize azap getireceğini vaadetmiş ise, O'nun bu vaadi mutlaka gerçekleşecek ve siz, hak ettiğiniz o azabı mutlaka göreceksiniz. Çünkü Allah, vaadinden asla dönmez.

58 Sonra, sizin gelmesinde acele ettiğiniz azap, eğer benim elimde olsaydı ve ben onu dilediğim anda getirebilseydim benimle sizin aranızda olan bu iş hemen bitirilir ve siz küfrünüzde ısrar edip dururken, istediğiniz azap da üzerinize hemen getirilirdi. Zira Rabbim bana, hak yolda giden müminler için yardım, inatçı kafirler için de dünyada rezillik, ahirette ise şiddetli azap vaadetmiştir. Şüphesiz, küfründe ısrar edip zulüm işleyenleri en iyi bilen Allah'tır ve bu sebepten zalimlerin cezalandırılması işini de bana bırakmamış, kendi üzerine almıştır. Dolayısıyla bu azabın zamanını tayin eden ve onun ne zaman geleceğini en iyi bilen de O'dur. Bu zaman sizin için çok uzak olsa bile, O'nun için çok yakındır: Yunus suresinin 49. ayetinde de belirtildiği gibi, *"...Her ümmetin bir eceli vardır; ecelleri gelince, ne bir saat gecikirler ne de öne geçerler."*.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ
فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ
مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ
﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ
لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

[59] Gaybın anahtarları O'ndadır ve onları O'ndan başkası bilmez; karada ve denizde olan her şeyi bilir; hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin; yeryüzünün karanlıklarında hiçbir dane, hiçbir yaş ve kuru olmasın ki apaçık Kitap'ta bulunmasın.

[60] Geceleyin size ölüm (gibi uyku) veren O'dur; belli bir sürenin geçirilmesi için sizi yeniden dirilttiği gündüzün ne (işler) yaptığınızı bilir; yine dönüşünüz O'na olacak ve O size, (dünyada) ne yapmış olduğunuzu haber verecektir.

[61] Kulları üstünde mutlak galip O'dur. Size Hafaza (melekleri) gönderir; nitekim birinize ölüm (vakti) geldiği zaman, elçilerimiz hiçbir kusur işlemeden onu öldürür.

[62] Sonra bunlar, hak ve adaletle hüküm veren yegâne sahipleri Allah'a döndürülürler. O, hesap görenlerin en süratlisidir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, Peygamber'ine hitapla müşriklerin ibadet ettikleri putlara ibadet etmemek ve onların tabi oldukları heva ve heveslerine tabi olmamak hususunda Rabbinin kendisine açık ve kesin emri bulunduğunu, eğer onlar gibi yapacak olursa hak yoldan uzaklaşıp sapıklar arasında yer almış olacağını, oysa kendisinin, Rabbinden gelen apacık bir hüccete, yahut başka bir ifadeyle Rabbinin Kitab'ına sahip olduğunu; fakat onların bu Kitab'ı yalanladıklarını, bu da yetmiyormuş gibi, ya alay etmiş olmak için, yahutta taciz edip rahatsızlık vermek için Allah'ın kendilerine vaadettiği azabın ne zaman geleceğini sorup durduklarını müşriklere bildirmesini emretmiş, ayrıca şunu da onların bilmelerini istemiştir ki, Allah'ın kafirler için hazırladığı azabı getirmek, yahut gelmiş olan bir azabı kaldırmak Peygamber'in elinde olan bir şey değildir. Bu hususta hüküm yalnız Allah'a aittir ve O'nun tasarrufundadır. Çünkü hak ile batılı, yahut azaba layık olanlarla olmayanları en iyi bilen O'dur ve onları birbirinden ayırt ederek azaba layık olanlara dilediği zaman azap edip cezalandırmak, yalnız O'na mahsus bir iştir. Eğer bu azabı getirmek, Peygamber'in elinde bulunan bir iş olsaydı bu iş, onunla kafirler arasında hemen bitirilir ve herkes layık olduğunu bulurdu. Fakat gerçek olan şudur ki zalimleri yahut küfürleriyle azabı hak etmiş olanları en iyi bilen Allah'tır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, bu gerçekleri müşriklere bildirmesini Peygamber'ine emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde gaybın anahtarlarının yalnız kendi elinde bulunduğunu ve bunları kendisinden başka hiç kimsenin bilemeyeceğini, dolayısıyla mahlukatı üzerindeki tasarruf hakkının da yalnız kendisine ait olduğunu, bu itibarla onlara geceleri küçük ölüm verip gündüzleri dirilttiğini, sonra da hayırlı veya hayırsız ne gibi ameller işlediklerini tespit ettiğini, bunun için de Hafaza meleklerini görevlendirdiğini, sonunda da herkesin hesapları görülmek üzere, hüküm gününün sahibi olan Allah'a döndürüleceklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> [59] Gaybın anahtarları O'ndadır ve onları O'ndan başkası bilmez; karada ve denizde olan her şeyi bilir; hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin; yeryüzünün karanlıklarında hiçbir dane, hiçbir yaş ve kuru olmasın ki, apaçık Kitap'ta bulunmasın.

59 Gaybın hazineleri ve bu hazinelere ulaşmayı sağlayan anahtarların hepsi de Allah'ın elindedir. Bu itibarla gaybı Allah'tan başka hiç kimse bilmez ve gaybda olması mukadder her şey, bir hikmet gereği, vakti zamanı gelince mutlaka olur. Onun olmasını engelleyecek yine Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur. Gaybın yegâne mutasarrıfı da Allah'tır.

Buhârî (*Sahih,* II. 23; V. 193; VIII. 166) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 24, 52, 58)'in naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber, Allah'a has olan gaybiyyatın beş tane olduğunu açıklamıştır: Bu hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Gaybın anahtarları beştir ve onları Allah'tan başka hiç kimse bilmez: *Kıyâmet gününün vakti hakkındaki bilgi şüphesiz Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır; rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse, yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse, hangi yerde öleceğini de bilmez. Allah, şüphesiz, her şeyi hakkıyla bilendir; her şeyden haberdardır.*". (Lokmân suresi, 34). Müslim (*Sahih,* I. 159) ve Tirmizî (*Sünen,* V. 262)'nin Ebû Hureyre'den naklettikleri bir haberden öğrenildiğine göre Aişe (r.anha.) de şöyle demiştir: "Her kim, yarın olacak şeyi Resulullah (sas.)'in haber verir olduğunu iddia ederse, muhakkak Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur. Zira Allah buyurmuştur ki: *"Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilmez. Ne zaman diriltileceklerinin de farkına varmazlar.*". (Neml suresi, 65).

Bununla beraber bazı Peygamberler'in kavimlerine verdikleri geleceğe ait haberlerin, Allah'ın

rıza gösterdiği ölçüde ve mucize kabilinden sınırlı bazı bilgiler olduğuna şüphe yoktur. Mesela Âl-i İmran suresinin 49. ayetinde zikredilen, İsa'nın (as) çamurdan kuş yapıp uçurması, körü ve abraşı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi gibi bazı mucizeler meyanında, onun kavmine şöyle dediği de açıklanmıştır: *"...Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm..."* Keza Yûsuf suresinin 37. ayetinde Yusuf'un (as) hapishane arkadaşına söylediği şu sözler de Allah'ın Peygamberler'ine verdiği mucize kabilinden olan bilgilerdir: *"Yusuf demişti ki: Rızık olarak verilen hiçbir yiyecek size gelmez ki, ben, onun size gelmesinden önce tevilini haber vermemiş olayım. Bu Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir..."*

Peygamberler'in, gayba taalluk eden bu gibi bilgileri önceden haber vermeleri, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ'nın izni ölçüsünde gerçekleşen mucizelerdendir. Nitekim Allah Teâlâ, Âl-i İmran suresinin 179. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah, kötüyü iyiden ayırmadan, müminleri, üzerinde bulunduğunuz şu hal üzere bırakacak değildir. Allah, size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, Peygamberler'inden dilediğini seçer (ve ona kullarının kalplerinde olanları bildirir)"*. Cin suresinin 26-27. ayetlerinde de bu husus daha açık bir şekilde ifade edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Gaybın alimi olan Allah, gaybını dilediği Peygamber'den başka hiç kimseye bildirmemiştir..."*

Gaybı bilmek hususundaki gerçeklerin, Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de bildirdiği ölçüler içinde olduğu gözönünde bulundurulursa, kahin, falcı veya cinci adı altında ortaya çıkarak geçmişten ve gelecekten haber verdiklerini iddia eden kimselerin, birer şarlatan oldukları ve sadece halkı kandırma ve soyup sömürme peşinde koştukları kolayca anlaşılmış olur. Onların birtakım haberleri cinlerden aldıkları hususundaki iddiaları da keza yalandan başka bir şey değildir; çünkü cinler de gaybı bilmek hususunda insanlardan farkı olmayan yaratıklardır, kısacası Allah Teâlâ gaybı cinlere de bildirmemiştir. Yukarıda işaret ettiğimiz Neml suresinin 65. ayetinde de açıkça ifade edildiği gibi *"Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilmez..."*

"Allah, karada ve denizde olan her şeyi bilir.". İster yerin altında kilometrelerce derinlikte olsun, ister denizlerin dibinde olsun, ister bizim gözle görebildiğimiz şeyler olsun, ister göremediğimiz veya görmekten aciz kaldığımız şeyler olsun, Allah, bunların hepsini de bilir; ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. Yerde veya yerin altında, yahut denizlerin içinde yaşayan tek hücrelisinden ve gözle görülemeyecek kadar küçüğünden en büyük memelisine kadar her çeşit canlı varlıktan haberdardır ve bunların hepsi de O'nun bilgisi dahilinde hareket eder.

Yeryüzünün neresinde olursa olsun, ister gecenin zifiri karanlığında olsun, ister güneş ışığının aydınlattığı yerlerde olsun, yaprağı düşmekte olan hiçbir ağaç yoktur ki o yaprağın düşüşünden haberi olmasın. O, gecenin karanlığında, ayak değmemiş ve balta girmemiş en sık ormanların derinliklerinde ve yaprakların altında, bir çiçek tohumunu yuvasına sürüklemekte olan bir karıncanın, yahut ağaçların üstünden, gagasının içinde yavrusuna bir tohum danesi götüren bir kuşun hareketinden haberdar olduğu gibi, kuş gagasından veya ağaçtan düşen, yahut çiftçi tarafından toprağa serpilen tohumdan, yaş veya kurudan da haberdardır. Hasılı, hiçbir şey O'nun ilmi dışında değildir. Ve bütün bunlar, O'nun nezdinde bulunan apaçık bir Kitap'ta yazılıdır. *"Rabbin, insanların içlerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da mutlaka bilir. Gökte ve yerde, Kitab-ı Mübin'de bulunmayan gizli hiçbir şey yoktur"*. (Neml suresi, 74-75). *"Allah, gözlerin hainliğini ve göğüslerin gizlediğini bilir."*. (Ğâfir suresi, 19).

Göklerde ve yerde, karada ve denizde bulunan canlı cansız her şey *Kitab-ı Mübin'* de yazılıdır. Hadîd suresinin 22. ayetinde de buyurulduğu gibi, *"Gerek yerde ve gerek kendi nefislerinizde başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmaz-*

dan önce, bir kitapta yazılmamış olsun. Bu, şüphesiz Allah'a çok kolaydır.".

Bazı müfessirler, yukarıda zikrettiğimiz ayet meallerinde adı geçen *Kitab-ı Mübin*'i Allah'ın ilmi olarak açıklamışlarsa da, çoğunluğa göre bu kitabın, *"Onların yalanladıkları Kur'an da, Levh-i Mahfuz'da bulunan yüce bir kitaptır."* mealindeki Burûc suresinin 22. ayetinde zikredilen *Levh-i Mahfuz* olduğu anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ, Kur'an da dahil olmak üzere, kainatın yaratılışından bu yana, olan her şeyi bu kitapta yazıp gösterdiği gibi, kıyamete kadar olacak olan her şey de onun içinde yazılmıştır. Binaenaleyh ağacından düşen her meyve veya yaprak, her dane veya tohum, her yaş ve kuru, her canlı ve ölü, bu kitapta apaçık yazılıdır. Her ne yazılmışsa onun olmaması, olacak vaktinin gecikmesi veya erken olması mümkün değildir. Her şey, kitapta belirlenen vaktinde olur. Bu, Allah Teâlâ'nın takdiridir ve bu takdirde bozulma veya değişme olmaz.

Netice olarak, Allah Teâlâ, kainatta bulunan gaybı ve şehadeti, zahiri ve batını, kuruyu ve yaşı, gizliyi ve açığı, külliyyatı ve cüziyyatı bilir; hiçbir şey O'nun ilmi dışında değildir.

Allah Teâlâ, ilmini ve onun her şeyi kuşatan hudutsuz genişliğini bu ayetiyle tarif ve tavsif ettikten sonra, müteakip ayetlerinde, kudretinin diğer tezahürlerini ve mahlukat üzerindeki mutlak tasarrufatını açıklamış ve buyurmuştur ki:

[60] Geceleyin size ölüm (gibi uyku) veren O'dur; belli bir sürenin geçirilmesi için sizi yeniden dirilttiği gündüzün ne (işler) yaptığınızı bilir; yine dönüşünüz O'na olacak ve O size, (dünyada) ne yapmış olduğunuzu haber verecektir.

[61] Kulları üstünde mutlak galip O'dur. Size Hafaza (melekleri) gönderir; nitekim birinize ölüm (vakti) geldiği zaman, elçilerimiz hiçbir kusur işlemeden onu öldürür.

[62] Sonra bunlar, hak ve adaletle hüküm veren yegâne sahipleri Allah'a döndürülürler. O, hesap görenlerin en süratlisidir.

60 Geceleyin kullarına uyku vererek sabah vaktine kadar uyutan, böylece onlara sükunet vererek gündüzün yorgunluğunu gideren, sonra onları yeniden uyandırarak gündüze kavuşturan da Allah Teâlâ'dır. Bunda, ölüme olan benzerliği dolayısıyla insanların almaları gereken bir ibret vardır ve bu sebepten uykuya küçük ölüm de denilmiştir. İnsan, tıpkı geceleyin uyuyup kaldığı ve sonra da uyandığı gibi, ömrü tükenip de kendisine ölüm geldikten ve ahirete göçtükten sonra, yine Allah'ın takdir edeceği bir günde, uykudan uyanır gibi yeniden dirilecektir. Nitekim Allah Teâlâ, Zümer suresinin 42. ayetinde, birbirine benzeyen ve bu sebeple birisine küçük ölüm, diğerine de büyük ölüm denen her iki hadiseyi de zikrederek şöyle buyurmuştur: *"Allah, eceli gelenlerin ruhlarını ölümleri anında, eceli henüz gelmeyenlerin ruhlarını da uykularında alır. Haklarında da ölüme hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise, belli bir süreye kadar salıverir. Bunda, düşünebilen kimseler için, muhakkak ibretler vardır."*.

Allah, geceleyin uyku verip gündüzün uykudan kaldırdığı kullarının, gündüz ne işler yaptığını ve hangi ameller peşinde koştuklarını da bilir. Zira O, Ra'd suresinin 9-10. ayetlerinde de açıklandığı gibi, *"Gaybın ve hazır olanın âlimi olup, çok yücedir; her şeyin üstündedir. İçinizden sözünü gizleyen de, açığa vuran da, geceleyin gizlenip gündüzün ortaya çıkan da birdir."*. Hiç kimse, gece veya gündüz işlediği amelleri O'ndan gizleyemez. Bir gün ölüm gelip de mahşerde O'nun huzurunda toplanıldığı zaman O, kullarının dünyada iken ne işler yaptıklarını kendilerine birer birer haber verecektir. Geceleyin kullarına uyku verip uyuttuktan sonra, gündüzün uykudan kaldırmaya kadir olan Allah, dünyada iken onlara ölüm verip de kıyamet günü onları tekrar diriltmeye elbette kadirdir.

61 Kudreti ve hükümranlığı ile kullarına mutlak galip ve hâkim olan O'dur. Her şey O'nun azameti ve kibriyası önünde boyun eğmeye mahkumdur. Her kul için belirli bir ömür takdir etmiştir. Bu ömür tamam olunca, dilediğine geceleyin ölüm verir, uykusundan hiç uynadırmaz; dilediğine de gündüz ölüm verir, geceye kavuşturmaz. Kulları üzerinde mutlak tasarruf sahibi O'dur; onlara dilediğini yapar.

Gece ve gündüz, kullarına Hafaza melekleri gönderen ve bu melekler vasıtasıyla onları muhafaza ve murakabe eden, amellerini amel defterlerine yazdıran da Allah Teâlâ'dır. Nitekim İnfitâr suresinin 10-12. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Üzerinizde, yaptıklarınızı bilen şerefli katipler, Hafaza melekleri vardır"*. Kaf suresinin 16-18. ayetlerinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"Şu bir gerçektir ki, insanı biz yarattık; nefsinin ona ne fısıldadığını da biliriz; çünkü biz ona şahdamarından daha yakınız. Çünkü onun sağında ve solunda oturan iki alıcı melek, söylediği hiçbir söz olmasın ki, yanında onu gözetleyip yazmasın."*. Ra'd suresinin 11. ayetinde de şöyle buyurulmuştur: *"İnsanın önünde de arkasında da (meleklerden) takipçileri vardır; Allah'ın emriyle onu korurlar..."* Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 257, 312, 486), Buhârî (*Sahih,* I. 139; VII. 177, 1959), Müslim (*Sahih,* I. 439) ve Nesâ'î (*Sünen,* I. 240)'nin Ebû Hureyre'den rivayet ettikleri bir hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her gün, gece ve gündüz melekleri birbiri arkasına size gelirler. Sabah ve ikindi namazlarında biraraya geldikten sonra, sizinle birlikte kalmış olanlar semaya yükselirler. Rableri, kullarının halini en iyi bilen olduğu halde, onlara: kullarımı ne halde bıraktınız? diye sorar. Onlar da: Onları namaz kılarken bıraktık; yanlarına vardığımızda da onları namaz kılıyor bulmuştuk, cevabını verirler.".

Hazreti Peygamber'in, hadisinde de işaret buyurduğu gibi, Allah Teâlâ'nın, kullarının gece ve gündüz ne yaptıklarını ve ne işle meşgul olduklarını en iyi bilen olmasına rağmen, onların amellerini meleklerine yazdırması, kıyamet günü önlerine konacak maddi bir delilin bulunması hikmetine dayanır. Ayrıca insanın dünyada iken işlediği bütün amellerinin melekler tarafından kaydedildiğini bilmesi de, onun daha hayırlı ameller işlemesinde zorlayıcı bir rol oynar. Nitekim Allah Teâlâ, Kehf suresinin 49. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"(O gün) amel defterleri önlerine konur. İşte o zaman suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve: Yazıklar olsun bize! Bu defter nasıl olup da küçük büyük hiçbir şeyi bırakmadan (bütün günahları) saymış, dediklerini görürsün. Böylece onlar, yaptıklarını önlerinde hazır bulurlar. Rabbin hiçbirine zulmetmez."*.

Allah Teâlâ, kullarına gece ve gündüz, onları muhafaza ve murakabe etmeleri için Hafaza melekleri gönderdiği gibi ecel tamam olup ölüm vakti gelince de, onların ruhlarını kabzetmeleri için ölüm meleklerini gönderir. Bu meleklerin, ecelleri gelen kulların ruhlarını kabzetmeleri ne bir saat gecikir ne de bir saat erkene alınır. Onlar da görevlerini hiç kusur etmeden tam olarak yerine getirirler. Ruhu kabzolunan kul ise, Allah Teâlâ'nın, Secde suresinin 11. ayetinde de açıkladığı gibi, daha sonra Rabbine döndürülür. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ruhunuzu almakla görevlendirilen ölüm meleği, canınızı alır; sonra da Rabbinize döndürülürsünüz."*. Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, ölüm meleği, Hafaza meleklerinden ayrı olan ve insanların sadece ruhlarını kabzetmekle görevlendirilen meleklerdir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Hafaza melekleri, nasıl insanları ve onların ruhlarını korumakla görevlendirilmişlerse, ölüm melekleri de onların ruhlarını kabzetmekle görevlendirilmişlerdir ve hepsi de bu görevlerini kusursuz bir şekilde ifa ederler.

62 Ölüm melekleri tarafından ruhları kabzolunanlar, dünyadaki amellerine göre hesaba çekilmeleri ve haklarında adaletle hüküm verilmesi için, o günün yegâne sahibi ve hâkimi olan

Allah'a döndürülürler. Allah da onlar hakkında adaletle ve hiç bekletmeden en süratli bir şekilde hüküm verir. Neml suresinin 78. ayetinde de belirtildiği gibi, *"Rabbin, onlar arasında elbette kendi hükmünü verecektir. O daima galiptir; her şeyi hakkıyla bilendir."*. Keza *"Allah (dilediği gibi) hükmeder; O'nun hükmünü iptal edecek hiç kimse de yoktur. O, hesabı en süratli olandır."*. (Ra'd suresi, 41). *"(Ey Muhammed!) de ki: Ey göklerin ve yerin hiç yoktan yaradanı, gaybın ve hazırın âlimi olan Allahım! İhtilafa düştükleri hususlarda kulların arasında sen hüküm verirsin."*. (Zümer suresi, 46).

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۖ لَئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

63 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Karanın ve denizin karanlıklarından bizi kurtarırsa, elbette şükredenlerden olacağız, diye yalvararak ve gizlice dua ettiğinizde, sizi bundan kim kurtaracak"?

64 Ve yine de ki: "Sizi bundan ve bütün sıkıntılardan kurtaracak olan Allah'tır; böyle olduğu halde, siz, yine de şirk koşuyorsunuz.".

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, hudutsuz ilmini tarif ve tavsif ederek, onun her şeyi çepeçevre kuşattığını, zerre miktarı da olsa, göklerde ve yerde bulunan her şeyi bildiğini, hiçbir şeyin ilmi dışında bulunmadığını açıkladıktan, kudretinin şümulüne, kulları üzerindeki galebesine ve mutlak hâkimiyetine işaretle, kıyamet günü aralarında adaletle ve süratle hükmetmek ve amellerine göre onları cezalandırmak için, onlara nasıl amellerini kaydeden Hafaza melekleri gönderdiğini, ömürlerinin sonunda da ölüm melekleri vasıtasıyla nasıl onların ruhlarını kabzedip Allah'a döndürüleceklerini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, İlahî kudretinin üstünlüğünü, aynı zamanda kulları üzerindeki şefkat ve merhametinin bolluğunu gösteren ve dolayısıyla herhangi bir musibet anında, yardımına başvurulacak kendisinden başka bir hâmi bulunmadığını bildirmiş, sonra da nankör olan insanoğluna, kendi kendine şu soruyu sorma fırsatı bahşetmiştir: Gerçek böyle olduğu halde ben, nasıl olup da Rabbime şirk koşuyorum?

63 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Karanın ve denizin karanlıklarından bizi kurtarırsa, elbette şükredenlerden olacağız, diye yalvararak ve gizlice dua ettiğinizde, sizi bundan kim kurtaracak"?

64 Ve yine de ki: "Sizi bundan ve bütün sıkıntılardan kurataracak olan Allah'tır; böyle olduğu halde, siz, yine de şirk koşuyorsunuz.".

63 Ey Allah'ın Resulü Muhammed! Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan herşeyi hiç yoktan yaratan, ilmiyle ve kudretiyle bu yarattıklarını çepeçevre kuşatan ve herbiri üzerinde mutlak tasarruf sahibi olarak dilediğini yapan Allah'tan başka bir İlah bulunmadığı halde, elleriyle taştan ve ağaçtan yontarak ortaya çıkardıkları birtakım heykelcikleri, kendilerine faydası da zararı da dokunmadığı halde İlah edinerek onlara ibadet eden o beyinsiz müşriklere de ki: Gecenin zifiri karanlığında ve ıssız bir vadide kalıp da yolunuzu kaybettiğinizde, yahut uçsuz bucaksız denizde bulunup da geminizi sağa sola yatıran şiddetli bir fırtınaya yakalandığınızda, içinizi de ölüm korkusu

doldurduğunda, sizi bu büyük tehlikeden ve tahammül edilmez korkudan kurtarıp selamete çıkarması için "Eğer bizi bu tehlikeden kurtarırsan, mutlaka sana şükredenlerden olacağız." vaadleriyle kime yalvarıp yakaracaksınız ve sizin bu dua ve niyazınızı işiterek size kim yardım edecek?

64 Allah Teâlâ, Peygamber'ine, bu soruyu müşriklere yöneltmesini emrettikten sonra, onların belli olan cevaplarını beklemeden; fakat tasdik ve ikrarlarını almış olmak için, bu cevabın onlara yönelik olarak Peygamber'i tarafından verilmesini uygun bulmuş ve ona: "Sizi bundan ve diğer bütün sıkıntılardan kurtaracak olan Allah'tır. Nitekim bu, her zaman böyle olmuştur ve Allah sizi, başınıza gelebilecek her türlü sıkıntılardan ve afetlerden korumuştur. Buna rağmen işte siz, birçok badireden kurtarılmış ve kurtarıldığınız takdirde mutlaka şükredeceğinize dair Allah'a da söz vermiş olduğunuz halde, O'na hâlâ şirk koşmaya devam ediyorsunuz." demesini emretmiştir. Bu sözde, insanoğlunun ve özellikle müşriklerin, Rablerine karşı içlerinde taşıdıkları büyük nankörlüğün açık bir örneğini görmek mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde buna benzer daha pek örnek yer almıştır. Mesela Yunus suresinin 22-23. ayetlerinde şöyle buyurulmuştur: *"Sizi karada ve denizde yürüten O'dur; Hatta gemide olduğunuz zamanda da. Nitekim gemi, tatlı bir rüzgârla içindekileri götürür; onlar da bununla neşelenirler. Derken gemiye şiddetli bir fırtına gelir çatar; her taraftan onlara dalgalar çarpar; sanırlar ki, o dalgalarla çepeçevre kuşatılmışlardır. İşte o zaman, Allah'ın dinine sımsıkı sarılmış kimseler olarak "Eğer bizi bu durumdan kurtarırsan, muhakkak şükredenlerden olacağız." diye O'na dua ederler. Allah onları kurtarınca da, yeryüzünde haksız yere taşkınlık ederler..."*.

İsra suresinin 67. ayetinde, insanın nankörlüğü de zikredilerek şöyle denilmiştir: *"Denizde başınıza bir felaket geldiği zaman, Allah'tan başka yalvardıklarınız kaybolur; fakat sizi karaya çıkarıp kurtarınca, yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."*.

Gerek tefsir ettiğimiz ayet-i kerime ve gerekse mana yönünden onun benzeri olarak zikrettiğimiz diğer ayetler, insanoğlunun, salim bir fıtrat üzere yaratılmış olduğunun apaçık delilini teşkil ederler. Zira başka İlahlar edinerek onları Allah'a ortak kılan bir insanın, herhangi bir tehlike anında ve bu tehlikenin sebep olduğu korku bunalımı içinde, İlah edindiği bütün mahlukatı unutarak yalnız Allah'a sığınması ve yalnız O'ndan yardım beklemesi, bu salim fıtratın tezahüründen başka bir şey değildir. Tehlikenin geçtiğini hissettikten sonra, tekrar şirkine veya küfrüne dönmesi ise bozulmuş olan fıtratın neticesidir. Allah Teâlâ, Rum suresinin 30. ayetinde insanların üzerinde yaratılmış oldukları bu fıtratı *din* olarak tavsif etmiş ve buyurmuştur ki: *"(Ey Muhammed!) Dosdoğru olarak yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir ki insanları o fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmez."*.

Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih*, VI. 20) ve Müslim (*Sahih*, IV. 2047) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Her doğan, ancak fıtrat üzere doğar; sonra da anası babası onu Yahudi yaparlar, Hıristiyan veya Mecusi yaparlar. Nitekim behime (hayvan yavrusu) de derli toplu bir behime olarak doğar. Hiç bu hayvan yavruları arasında, kulağı, burnu veya ayağı kesik olanlarını görüyor musunuz"? Bundan sonra, hadisin ravisi Ebû Hureyre şöyle demiştir: "İsterseniz şu ayeti okuyunuz: *"Dosdoğru olarak yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, insanları o fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur..."*

Gerek ayet-i kerimeden ve gerekse hadis-i şerîften anlaşılan mana odur ki, anasından doğan her insan yavrusu salim fıtrat üzere yani İslam fıtratı üzere doğar ve bu fıtrat, anası, babası ve çevresi tarafından bozulmadığı sürece, İslam dininin tevhid inancını kabule hazır bir yaratılış olarak kalır. Bu, tıpkı anasından doğan bir hayvan yavrusunun kulağı, kuyruğu veya başka

bir organı sonradan kesilmedikçe, bütün organlarıyla tam olarak doğuşu gibidir. Çünkü insan yavrusu gibi hayvan yavrusunun da anasından eksiksiz doğması onun fıtratındandır. Sonradan kulağının veya kuyruğunun kesilmesiyle, onun fıtratı nasıl bozulursa, insan yavrusu da, anasının, babasının veya çevresinin telkinleriyle İslami inançtan uzaklaştırılmak suretiyle fıtratı bozulur ve ya Yahudi ya Hıristiyan, yahutta müşrik olur. İşte ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, bir müşriğin herhangi bir tehlike anında Allah'a sığınarak O'na dua etmesi, kendisinde bozulmuş olan bu fıtratın, bir kıvılcım ateşi gibi bir an için parlamasından, tehlikenin kalkmasından sonra da, o kıvılcımın sönmesinden ibarettir. Bu ise, insanın, Allah'tan başka sığınacağı bir varlık olmadığının en açık delilini teşkil eder. O halde insan, yalnız tehlike anında değil, tehlike olsun veya olmasın, her hal ve zamanda asli fıtratının gereğini yerine getirerek yalnız Allah'a sığınmalı ve yalnız O'ndan yardım beklemelidir.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَّيُذِيقَ
بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ۗ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۗ قُلْ
لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبَاٍ مُّسْتَقَرٌّ ۗ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

[65] (Onlara) de ki: "Allah, size üstünüzden, yahut ayaklarınızın altından herhangi bir azap göndermeye, yahut sizi fırkalara ayırıp birbirinize düşürerek kötülüklerinizi birbirinize taddırmaya kadirdir"! Bak, belki anlarlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz.

[66] (Açıkladığımız bu Kur'an, Rabbinden gelen) bir hak olmasına rağmen, kavmin onu yalanlamaktadır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Ben sizin vekiliniz değilim.".

[67] "Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır; yakında (bunu) anlayacaksınız.".

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, her şeyi çepeçevre kuşatmış olan ilmini, mahlukatı üzerindeki hudutsuz kudretini ve kullarına karşı sonsuz şefkat ve merhametini uluhiyyetinin birer delili olarak zikrettikten ve bütün bunlara rağmen insanoğlunun nankörlük ederek yine de Rabbine şirk koştuğunu ve O'nun yanında başka İlahlar edinerek onlara ibadet ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, kendisine yönelip dua eden kulları için şefkat ve merhameti ne derece hudutsuz ise, nankörlük eden ve kendisinden başka İlahlar edinip onlara sığınan ve onlardan yardım uman müşriklere de çeşitli şekilleriyle azap etmeye kadir olduğunu İlahî bir ihtar olarak haber vermiş ve bu azabın geliş şekillerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[65] (Onlara) de ki: "Allah, size üstünüzden, yahut ayaklarınızın altından herhangi bir azap göndermeye, yahut sizi fırkalara ayırıp birbirinize düşürerek kötülüklerinizi birbirinize tattırmaya kadirdir"! Bak, belki anlarlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz.

65 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği sayısız nimetlerine şükretmek yerine, kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinerek onlara ibadet eden müşriklere şöyle demesini emretmiştir:

Allah, mahiyetini sizin hiçbir zaman bilemeyeceğiniz çok çeşitli azabı üzerinize indirmeye elbette kadirdir. Bazan bu azabı, Lut kavminin ve fil ashabının başına geldiği gibi, üzerinize gökten taş yağdırarak yahut Semud kavminde olduğu gibi, helak edici bir sayha veya şiddetli bir ses ile yahutta Nûh kavminde olduğu gibi, tufan denilen ve şiddetli bir fırtına ve şimşeklerle birlikte gelen sağnak halindeki yağmurla üstünüzden gönderir; bazen depremler, toprak kaymaları, çöküntüler ve volkan püskürmeleri gibi yer hareketleriyle ayaklarınızın altından verir; bazen da toplumunuzu, herbiri ayrı görüş ve inanç peşinde koşan çeşitli fırka ve hiziplere ayırarak birbirini ortadan kaldırmaya çalışan düşman gruplar haline getirir ve herbirinin kötülüğünü diğerine tattırarak hepinize birden azap eder.

Buhârî (*Sahih,* V. 193), Tirmizî (*Sünen,* V. 261) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* III. 309)'in Câbir İbn Abdullah'tan rivayet ettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, o demiştir ki: "Bu ayetin *"Allah, size üstünüzden azap göndermeye kadirdir..."* ibaresi nazil olduğu zaman, Resulullah (sas.) "sana sığınırım" buyurdu. *"Ayaklarınızın altından azap göndermeye kadirdir..."* ibaresi nazil olduğu zaman "sana sığınırım" buyurdu. *"Yahut sizi fırkalara ayırıp birbirinize düşürerek kötülüklerinizi birbirinize tattırmaya kadirdir"!* ibaresi nazil olunca da, "Bu, daha hafif, yahut daha kolaydır." buyurdu.

Müslim (*Sahih,* IV. 2216) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 175)'in Sad İbn Vakkâs'tan, Nesâ'î (*Sünen,* III. 217)'nin Habbab İbnu'l-Eret'ten ve İbn Mâce (*Sünen,* II.464)'nin de Muaz İbn Cebel'den farklı lafızlarla naklettikleri bir haberde de şunlar anlatılmıştır: Sad İbn Ebî Vakkâs'ın rivayetine göre, Resulullah (sas.) bir gün Medine'nin yüksek yerlerinde bulunan ve Aliye denilen köylerinden geldi. Muaviye oğulları mescidine uğrayıp orada iki rekat namaz kıldı. Biz de onunla beraber namaz kıldık. Resulullah (sas.) Rabbine uzunca bir dua ettikten sonra bizden tarafa döndü ve şöyle buyurdu: "Ben, Rabbimden üç şey istedim. Onların ikisini bana verdi; fakat bir tanesini benden menetti: Ben Rabbimden ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini istedim. Rabbim bu isteğimi bana ihsan etti. Ben O'ndan ümmetimi suda boğmakla helak etmemesini istedim. Rabbim bana onu da ihsan eyledi. Ben Rabbimden ümmetimin birbirlerini kötülükle helak etmemesini (yani aralarında harp çıkmamasını) istedim. Fakat Rabbim bu isteğimi kabul etmedi.".

Müslim (*Sahih,* IV. 2215)'in Sevbân'dan, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* IV. 123)'in Şeddâd İbn Evs'ten naklettikleri aynı manadaki hadiste ise, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Allah, arzı benim için dürüp devşirdi de ben onun doğularını ve batılarını görebildim. Hiç şüphe yoktur ki, ümmetimin mülkü ve tasarrufu, arzdan bana dürülüp toplanan yerlere kadar ulaşacaktır. Bana kırmızı ve beyaz iki hazine verildi ve ben, Rabbimden ümmetimi umumi bir kıtlık senesi ile helak etmemesini ve üzerlerine, kendilerinden başka bir düşmanı musallat edip de cemaatlerini kamilen yok etmemesini istedim. Rabbim dedi ki: Ey Muhammed! Ben bir şeye hükmettiğim zaman, artık o reddedilmez. Ben sana, ümmetini bir kıtlık senesi ile helak etmemek, onlara kendilerinden başka bir düşmanı musallat edip de cemaatlarini kamilen ortadan kaldırmamak için teminat verdim. Öyle ki, yeryüzünün etrafında bulunanların veya arasında bulunanların hepsi de aleyhlerine birleşseler bile, bunu yine yapamayacaklardır. Ne var ki senin ümmetin, birbirini helak etmeye ve birbirini esir almaya devam edecektir.".

Hazreti Peygamber'in değişik isnatlarla muhtelif sahabilerden nakledilen bu haberi aynen tahakkuk etmiş ve Allah Teâlâ İslam ümmetini, ne kıtlıkla ve ne de yabancı düşmanlar eliyle helak etmemiştir. Fakat İslam tarihinin çok erken denilebilecek bir devrinden itibaren Müslümanların vahdeti bozulmuş, gerek siyasî ve gerekse itikadi fırka ve hiziplere ayrılarak birbirlerini tekfir etmeye ve öldürmeye başlamışlardır. Hatta Endülüs ve Filistin gibi bazı İslam devletleri, yaban-

cı düşmanlar eliyle yıkılmış olsa bile, bunun başlıca sebebi yine Müslümanların bölünmeleri ve birliklerinin bozulması olmuştur. Bugün de aynı bölünme ve aynı anlaşmazlık devam edip gitmekte ve Müslümanlar, kıtlık veya düşman tehlikesinden ziyade, kendi kötülüklerini birbirlerine tattırmaya devam etmektedirler.

Allah Teâlâ, yukarıdan beri zikredilen delillere işaretle bunları, bazen hisse, bazen akla, bazen de geçmişle ilgili haberlere dayayarak bunları çeşitli yönlerden nasıl açıkladığına Peygamber'inin dikkatini çekmiş, sonra da bunu, kafirlerin daha iyi anlamaları için yaptığını haber vermiştir. Fakat onların bunu anlamaları ne kadar uzak bir ihtimal:

[66] (Açıkladığımız bu Kur'an, Rabbinden gelen bir hak) olmasına rağmen, kavmin onu yalanlamaktadır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Ben, sizin vekiliniz değilim.".

[67] "Her haberin gerçekleşeceği biz zaman vardır; yakında (bunu) anlayacaksınız.".

66 İşte, hidayet olmak üzere senin getirdiğin bu Kur'an, apaçık delil ve burhanlarıyla Rabbinden gelen bir hak olmasına ve onun ötesinde başka bir hak bulunmamasına rağmen, kavmin Kureyş, onu yalanlamaktan vazgeçmiyor. Oysa Fussilet suresinin 42. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"Ona, ne önünden ve ne de ardından hiçbir batıl girmez. O, hikmet sahibi ve hamde layık olan Allah tarafından indirilmiştir."*. Bu itibarla akıl sahibi olan ve onu kullanabilen her insan, Kur'an'ın Allah kelamı olduğundan asla şüpheye düşmez. Şüphe yoktur ki kavmin, onu yalanlamakla, üstlerinden veya altlarından gelebilecek en şiddetli azabı haketmiştir. Bununla beraber, onları imana zorlamakta da hiçbir mana yoktur; çünkü iman bir kalp ve akıl işidir ve onu kalbe zorla sokmak mümkün değildir. Bu sebeple Ey Muhammed, sen onlara de ki: Ben sizin üzerinize bir gözcü, bir murakıp veya bir vekil değilim. *"Size Rabbinizden apaçık deliller gelmiştir; her kim bunlarla (hakkı) görürse kendi lehine, kim de kör olur görmezse, kendi aleyhinedir; yoksa ben sizin bekçiniz değilim."*. (En'âm suresi, 104). *"Hak, Rabbinizden gelmiştir. Dileyen iman etsin, dileyen küfretsin..."* (Kehf suresi, 29). *"(Ey Muhammed!) Onlara öğüt ver; zira sen ancak bir öğütçüsün; yoksa sen onlara musallat olmuş bir zorlayıcı değilsin."*. (Gaşiye suresi, 21-22).

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'i tekzip eden müşrikler karşısında Peygamber'inin takınması gereken tavrı açık bir şekilde ortaya koyduktan sonra, tekzip eden kavmi, başına gelmesi mukadder azap ile tehdit etmiş ve buyurmuştur ki:

67 Kur'an'da, her ne hakkında verilmiş bir haber varsa, o haberin gerçekleşmesi için geçecek bir süresi vardır. O süre tamam olunca, verilen haber mutlaka gerçekleşecektir. Bunu yakında siz de görüp anlayacak ve *"Onun haberlerini bir süre sonra mutlake öğreneceksiniz."*. (Sad suresi, 88). Zira *"Her sürenin (yazıldığı) bir kitap vardır."*. (Ra'd suresi, 38). İşte o zaman haberin doğruluğunu, vaad ve vaidin ne olduğunu, kafirlere karşı Peygamber'e zafer vaadini ve kafirlerin dünya ve ahirette görecekleri azap ile ilgili vaidini bütün açıklığı ile görüp anlayacaksınız.

Kafirlere karşı Allah Teâlâ'dan gelen bu vaid, Müslümanları hiçbir zaman sevindirmemelidir. Zira ayet-i kerime bu manasıyla, kafirleri olduğu kadar Müslümanları da şamildir ve herkes hakkındadır. Eğer Müslümanlar, sahip oldukları Kur'an'ı ihmal ederler ve ona sırt çevirirlerse, onu tekzip eden kafirlerle aralarında büyük bir fark kalmaz; çünkü ihmal de tekzip de insanları aynı neticeye götürür ve her iki halde de Kur'an terkedilmiş olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Fussilet suresinin 52-53. ayetlerinde şöyle buyurmuştur:*"(Ey Muhammed!) De ki: "Eğer Kur'an, Allah katından gelmiş olup da, sonra siz onu inkâr etmişseniz, bana söyler misiniz, uzak bir ayrılık içinde bulunandan daha sapık kim vardır"? Kur'an'ın hak olduğu onlar için iyice belirinceye kadar, bütün âlemde ve kendi içlerinde delillerimizi onlara göstereceğiz. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi"?*

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِيْنَ يَخُوْضُوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖ ۭ وَاِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَي الَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّلٰكِنْ ذِكْرٰى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا دِيْنَهُمْ لَعِبًا وَّلَهْوًا وَّغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهٖٓ اَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ ۚ وَاِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۭ اُولٰۗىِٕكَ الَّذِيْنَ اُبْسِلُوْا بِمَا كَسَبُوْا ۚ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيْمٍ وَّعَذَابٌ اَلِيْمٌۢ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ﴿٧٠﴾

68 Ayetlerimiz üzerinde (lüzumsuz münakaşaya) dalıp (onlar hakkında ileri geri) konuşan kimseleri gördüğün zaman, (onlar konuyu değiştirip de) başka bir konuya dalmadıkça onlardan uzak dur. Eğer şeytan bunu sana unutturursa, hiç olmazsa hatırladıktan sonra, zalim kişilerle beraber oturma.

69 Allah'tan korkanlara, zalimlerin hesabından hiçbir sorumluluk yoktur. Ve fakat (bu, daha çok) sakınmaları için bir hatırlatmadır.

70 Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak; sen, Kur'an ile, kişinin, kendi kazancı yüzünden, Allah'tan başka bir dost ve şefaatçının bulunmadığı ahirette (cehennem azabı içinde) hapsedilmemesi için vaaz ve nasihat et; zira (böyle bir yerde hapsolunduktan sonra) o kişi, bütün varlığını fidye olarak verse bile, kendisinden alınıp kabul edilmez. İşte bunlar, kendi kazandıkları yüzünden (cehennem azabında) hapsolunan kimselerdir. Küfretmiş olmaları dolayısıyla, onlar için, kaynar bir içecek ve elim bir azap vardır.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, Kureyşli müşriklerin Kur'an-ı Kerim'i yalanlamalarına değinerek Hazreti Peygamber'in, sadece Allah'ın emirlerini tebliğ eden bir memur olduğunu; fakat onların işledikleri amellerin gözcüsü ve bekçisi olmadığını ve dolayısıyla onların kalplerindeki küfrü imana çeviremeyeceğini, bu itibarla alaya aldıkları ve yalanladıkları Kur'an'ın kafirler için haber verdiği azabın vakti gelince mutlaka gerçekleşeceğini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde Peygamber'ine ve dolayısıyla bütün müminlere hitap ederek, Kur'an ayetlerinin çekiştirildiği ve üzerinde lüzumsuz münakaşaların yapıldığı bir topluluk içinde kalmayıp oradan uzaklaşmalarını emretmiş, belki böylece onların da konuyu değiştirip başka sözlere dalacaklarını, kafirlerin bu gibi davranışlarından müminlerin elbette sorumlu tutulmayacaklarını ve onların kıyamet günü en şiddetli azap ile mutlaka cezalandırılacaklarını haber vermiştir.

Bazı müfessirlerin açıkladıklarına göre, Kur'an ayetleri üzerinde lüzumsuz münakaşaya dalıp onları çekiştirenler Kureyşli müşriklerdir. Bunlar, müminlerle biraraya geldikleri zaman sözü dolaştırıp Kur'an'a ve Hazreti Peygamber'e getiriyorlar, sonra da onları alaya alıyorlardı. Bu ayetler, müşriklerin bu davranışlarına engel olmak için indirilmiştir. İbn Abbas'tan ve diğer bazı müfessirlerden gelen başka bir görüşe göre ise, ayetler, Müslümanlardan bidat ve heva ehli hakkında nazil olmuştur. Bunlar, özellikle itikada taalluk eden bazı batıl görüşlerini teyit etmek ve-

ya delillendirmek için Kur'an ayetlerine başvuruyorlar; ancak başvurdukları bu ayetler hiçbir zaman batılın delili olmadığı için, onlar da ayetleri heva ve heveslerine uygun gelecek şekilde tevil ediyorlar, sonra da onları muhaliflerine karşı delil olarak kullanıyorlardı.

Bu ayetlerin nüzul sebebi ne olursa olsun, gerçek olan şudur ki Kur'an-ı Kerim, sadece belli bir dönemin insanları için nazil olmamıştır. Onun hükmü kıyamete kadar baki kalacak ve her devirde değişik görüşlerle ortaya çıkan insanlara hitap edecektir. Bu itibarla herhangi bir ayet, Hazreti Peygamber zamanında belli bir hadise için nazil olmuş olsa bile, daha sonraki devirlerde ortaya çıkan ve çıkacak olan benzeri hadiselere de ışık tutacak ve o hadiselerde rol alan insanlara da hak olan yolu gösterecektir. Nitekim Hazreti Peygamber'in hayatında Mekkeli müşrikler nasıl Kur'an ayetlerini alay konusu etmişlerse, bugün de aynı davranış içinde bulunan insanlar vardır ve müşriklerle bunlar arasında asırların oluşturduğu bir fark bulunsa bile, görüş ve düşünce yönünden birbirinin aynıdırlar ve her iki grup karşısında müminlerin takınacakları tavır da, bu ayetlerin ışığı altında birbirinin aynı olacaktır. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, her devrin mümin kullarına hitap ederek buyurmuştur ki:

[68] Ayetlerimiz üzerinde lüzumsuz münakaşaya dalan kimseler gördüğün zaman, onlardan uzaklaş ki, Kur'an'dan başka sözlerle meşgul olsunlar. Eğer şeytan bunu sana unuttursa, hiç olmazsa hatırladıktan sonra zalim kişilerle beraber oturma.

[69] Allah'tan korkanlara, zalimlerin hesabından hiçbir sorumluluk yoktur. Ve fakat (bu, daha çok) sakınmaları için bir hatırlatmadır.

68 Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ayet-i kerimedeki hitap, Hazreti Peygamber'e olduğu kadar, onun devrinde yaşayan Müslümanlarla daha sonraki devirlerde yaşayan Müslümanlaradır. Buna göre Allah Teâlâ müminlere hitap etmiş ve buyurmuştur ki: Ey mümin! Kafirlerden veya bidat ve heva ehlinden oluşan bir topluluk içinde otururken, onların, Kur'an ayetleri üzerinde münakaşaya dalıp onları alaylı sözlerle çekiştirdiklerini gördüğün zaman, yüz çevirip onlardan hemen uzaklaş ki belki böylece onlar da Allah'ın ayetlerini alaya almaktan, veya onlara küfretmekten vazgeçip başka konulara dalarlar. Zira bir müminin onların beraberinde bulunması ve onlarla beraber oturması, onların mümini ilgilendiren ayetler üzerinde münakaşa etmelerinde ve onları alaylı sözlerle çekiştirmelerinde teşvik edici bir rol oynayabilir. Eğer onlar, Kur'an ayetlerini bırakıp başka konulardan söz etmeye başlarlarsa, o zaman müminin onlarla beraber oturmasında elbette bir sakınca yoktur. Fakat onların Kur'an ayetleri üzerinde alaylı sözlerle münakaşaları devam ederken, müminin de onlarla beraber oturması, onların münakaşalarına katılmak ve bir bakıma da onları bu münakaşalarında tasvip etmek manasına gelir ki bu, elbette mümin için hoş karşılanmayacak bir davranış olur. Nitekim Allah Teâlâ, Nisa suresinin 140. ayetinde, üzerinde durduğumuz bu ayete de işaret ederek, Kur'an ayetlerinin çekiştirildiği bir topluluğu terketmeyip onlarla birlik oturup kalan bir kimsenin de onlar gibi olacağını açıklamıştır. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah size Kitap'ta 'Allah'ın ayetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, (onlar konuyu değiştirip) başka bir konuşmaya dalmadıkça, onlarla birlikte oturmayın.' (diye bir ayet indirmişti). Aksi halde, siz de onlar gibi olursunuz. Şüphe yoktur ki Allah, münafıkları ve kafirleri, hepsini birden cehennemde biraraya getirecektir."*. Bununla beraber eğer şeytan, o inançsızlar topluluğunun Kur'an ayetleri üzerindeki alaylı münakaşaları devam ederken, mümine yanlarından kalkıp gitmesini unutturur ve o da onlarla beraber otururse, bunda da bir sakınca yoktur. Fakat bunu hatırladığı zaman, yine de onların yanından uzaklaşma-

sı ve onları kendi küfürleriyle başbaşa bırakması gerekir.

Ayet-i kerimedeki muhatap Hazreti Peygamber olduğu takdirde, şeytanın onun kalbine vesvese ilka etmesi dışında, nisyan veya unutkanlığın onun için de caiz olduğuna şüphe yoktur. Kehf suresinin 23-24. ayetleri de buna delalet eder. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir şey için 'ben bunu yarın yapacağım' deme. 'Ancak Allah dilerse yapacağım' de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve şöyle de: Rabbim ola ki beni doğruya, bundan daha yakın olana eriştirir."*.

Aynı unutkanlığın Peygamber Adem (as) için de vaki olduğu görülmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, Tâ-hâ suresinin 115. ayetinde konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Biz önceden Adem'e de tavsiye etmiştik; fakat o unutmuştu..."* Keza Kehf suresinin 73. ayetinde Musa'nın (as) unutkanlığına da işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Musa şöyle demişti: Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama; şu işimden dolayı bana güçlük yükleme."*. Sahih hadis kitaplarında da, ibadet sırasında Hazreti Peygamber'in unuttuğu bazı hususlara ait hadislere rastlanır ki, Allah'ın elçisi, Buhârî (*Sahih*, I. 105), Müslim (*Sahih*, I. 400) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisinde, namazda yaptığı bir unutkanlık sebebiyle şöyle demiştir: "...Ben de sizin gibi bir beşerim. Siz unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Bir şeyi unuttuğum zaman bana hatırlatın...". Şunu da hatırdan çıkarmamak gerekir ki, Peygamberler, Allah'ın kendilerine indirdiği vahyin ve dolayısıyla dinin tebliği bahis konusu olduğu zaman, nisyan veya unutklanlıktan masumdurlar. Zira bu konulardaki unutkanlık, dinin oluşmasındaki en büyük engeli teşkil eder ki bu da, Allah Teâlâ'nın dinini muhafaza etmek hususundaki tekeffülüne aykırı düşer. Bu sebepledir ki hiçbir Peygamber, dinin tebliğinde unutkanlık illetine maruz kalmamıştır. Kıyame suresinin 16-19. ayetleri, bunun en açık delilini teşkil eder. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'inin, kendisine nazil olan Kur'an ayetlerini unutmamak için acele acele okuyuşuna işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'an'ı okurken unutmamak için) acele edip dilini (Kur'an ile) hareket ettirip durma. Onu toplayıp (kalbine yerleştirmek ve sana) okutmak bize düşer. Onu sana okuduğumuz zaman, onun okunuşunu dinle. Sonra onun açıklanması yine bize aittir."*.

Şeytanın, bazı şeyleri insana unutturması ise, hiç şüphesiz, onun insan üzerindeki mutlak tasarrufunun ve hâkimiyetinin bir neticesi değildir; zira şeytan insan üzerinde böyle bir tasarruf veya hâkimiyete sahip değildir. Nitekim Allah Teâlâ, Nahl suresinin 99-100. ayetlerinde bu gerçeği açıklamış ve buyurmuştur ki: *"Şu bir gerçektir ki, şeytanın, iman edenler ve Rabbine güvenip dayananlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktur. Onun nüfuzu, sadece kendisini dost tutanlar ve onun yüzünden müşrik olanlar üzerindedir."*. Bu ayet-i kerimenin de delalet ettiği gibi, iyi ve güzel olan bazı şeylerin unutulmasının şeytana isnadı, onun insanlar için daima zararlı olması, yahut bazı menfaatlarin elden çıkmasına yol açması, yahutta onun insan kalbine vesvese sokması dolayısıyladır ki, bunların hiçbirisi de, onun insan üzerindeki nüfuzundan veya hâkimiyetinden kaynaklanan birer netice olamaz; çünkü Allah Teâlâ onu, ihlas sahibi kullarından kesinlikle menetmiştir.

69 Allah Teâlâ, müminleri, Kur'an ayetleri üzerinde lüzumsuz ve batıl münakaşaya dalan ve onlarla alay eden inançsızlar yanında oturmaktan ve onları dinlemekten menettikten sonra, onların bu davranışlarında, müminlerin sorumlulukları bulunmadığını açıklamış ve bunun, sakınmaları için bir hatırlatma olduğunu bildirmiştir.

Ayet-i kerimeden anlaşılan mana budur; yani Allah Teâlâ, müminleri, Kur'an ayetlerinin ele alınıp çekiştirildiği ve alay konusu edildiği bir topluluk arasında bulunmaktan menetmiş, sonra da onların, bu topluluğun küfre dayalı davranışlarından sorumlu olmadıklarını açıklamıştır. An-

cak müfessirler, ayetin manası ile ilgili olarak, Mücahid, Suddî ve İbn Cureyc'ten gelen farklı bir görüşe daha işaret etmişlerdir. Bunlara göre ayet şu manada gelmiştir: Eğer müminler, Kur'an ayetlerini çekiştiren bu kafir grubun içerisinde yine de oturacak olurlarsa, onlara hiçbir sorumluluk yoktur. Bu, sakınmaları için sadece bir hatırlatmadır.

Ayet-i kerime bu manada alınacak olursa, bu takdirde onun Medine'de nazil olan Nisa suresinin yukarıda zikrettiğimiz 140. ayetine aykırı düştüğü görülecektir. Zira bu ayette Allah Teâlâ, En'âm suresinin üzerinde durduğumuz bu ayetini mealen zikrettikten ve müminlere, "Kafirler başka bir konuya dalmadıkça onlarla birlikte oturmamalarını" emrettikten sonra *"...Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz..."* buyurmuştur. İşte yukarıdaki ayete, Kur'an ayetlerini çekiştiren kafirlerle beraber bulunsanız bile onların hesabından size bir sorumluluk yoktur, manasını veren müfessirler, bu mana ile Nisa suresinin mezkur ayeti arasındaki ihtilafı görünce, müşkili neshle halletmişler ve muahhar olan Nisa suresi ayetinin, mukaddem olan En'âm suresi ayetini neshettiğini ileri sürmüşlerdir. Kanaatimizce yukarıdaki ayete "Zalimlerle beraber otursalar bile, onların hesabından hiçbir sorumluluk yoktur." manası vermeye, bu manayı verdikten sonra da, Nisa suresinin ayetiyle ortaya çıkan çelişkiyi neshle gidermeye hiç gerek yoktur. Yukarıda da açıkladığımız gibi, Allah Teâlâ, Allah'tan korkan müminlere, ayetleri üzerinde lüzumsuz münakaşaya dalan kimselerden uzak durmalarını emretmiş, sonra da onların bu davranışlarından üzerlerine hiçbir sorumluluk yüklenmeyeceğini haber vermiştir. Doğrusunu şüphesiz Allah bilir.

[70] Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak; sen Kur'an ile, kişinin, kendi kazancı yüzünden, Allah'tan başka bir dost ve şefaatçinin bulunmadığı ahirette (cehennem azabı içinde) hapsedilmemesi için vaaz ve nasihat et; zira (böyle bir yerde hapsolunduktan sonra) o kişi, bütün varlığını fidye olarak verse bile, kendisinden alınıp kabul edilmez. İşte bunlar, kendi kazandıkları yüzünden (cehennem azabında) hapsolunan kimselerdir. Küfretmiş olmaları dolayısıyla, onlar için, kaynar bir içecek ve elim bir azap vardır.

70 Allah Teâlâ, Peygamber'ine ve bütün müminlere, Kur'an ayetleri üzerinde lüzumsuz ve batıl münakaşaya dalan kimselerden uzak durmalarını ve onlarla birlikte oturmamalarını emrettikten sonra, yukarıdaki ayetinde, aynı emrini teyit etmiş ve kendi elleriyle yaptıkları putlara ibadet eden sonra da bu putları yiyen ve böylece dinlerini eğlence vasıtası yapan, aynı zamanda, dünya hayatının aldatıcı süslerine dalarak ahiretlerini unutan müşrikleri terketmelerini istemiştir. Bunların ömürlerini, dünya ve ahiretlerine hiçbir faydası olmayan işlerle geçirmeleri, ayet-i kerimede *la'ib* (oyun) kelimesiyle ifade edilmiş, *lehv* (eğlence) kelimesi ise kendilerini faydalı işlerden alıkoyan davranışları hakkında kullanılmıştır. Aslında, bu müşriklerin, dünyanın geçici ve aldatıcı zevklerine dalarak Allah'ın ayetlerini çekiştirmek yerine, bu ayetleri okuyarak anlamaya çalışmaları ve her kıssa ve meselinden dünya ve ahiretlerinde, kendilerine kurtuluş kapılarını açacak olan ibretler almaları ve onların aydınlattığı yolda gitmeleri gerekirdi. Fakat onlar bunun tamamıyla aksini yapmışlar ve kendilerini kurtuluşu olmayan dikenli bir yola sokmuşlardır. O halde, Hıcr suresinin 3. ayetinde de tekrarlandığı gibi, *"(Ey Muhammed!) Onları kendi hallerine bırak; yesinler, eğlensinler ve ümitle avunsunlar; nasıl olsa anlayacaklardır."*. Fakat sen yine de halkı, hayırlı ameller peşinde koşması, kötü amelleri yüzünden de cehennem azabına maruz kalmaması için Kur'an ile uyar; onlara vaz-u nasihatte bulun. Zira Müddessir suresinin 38. ayetinde de açıklandığı gibi *"Her nefis, kendi kazancı ile tutulur."*.

Kendi kazancı ile cehennem azabını hakeden ve amellerine karşılık cehennemde rehin tutulan bir kimse için, artık Allah'tan başka, ne bir dost ne de bir şefaatçi vardır. Allah'tan başka hiç kimse ona yardım edemez. Gafir suresinin 18. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"...O gün, yürekler boğazlara kadar gelip dayanır da, çıkmaması için yutkunur dururlar. O gün, zalimler için ne bir dost ve ne de sözü dinlenir bir şefaatçı vardır"*. Keza o gün, *"İçinde, ne bir alışverişin, ne bir dostluğun ve ne de bir şefaatın olduğu..."* gündür. (Bakara suresi, 254). O gün, sözü dinlenir hiçbir vasıta ve hiçbir şefaatçi bulunmadığı gibi, kurtuluşa vesile olacak fidye de kabul edilmez. Al-i İmran suresinin 91. ayetinde de belirtildiği gibi, *"Küfredenler ve kafir olarak ölenler, fidye olarak dünya dolusu altın verseler, hiçbirinden kabul edilmeyecektir. Onlar için elim bir azap vardır; hiçbir yardımcıları da bulunmayacaktır."*. Bu itibarla ey insanlar! *"Hiç kimsenin hiç kimse adına bir şey ödeyemeyeceği, hiç kimseden fidyenin kabul edilmeyeceği, hiç kimseye şefaatin fayda vermeyeceği ve (nihayet) kendilerine yardım bile edilmeyecek bir günden (hesap gününden) sakının."*. (Bakara suresi, 123).

Allah Teâlâ, bu ayetleriyle, fidye ve şefaat yolu ile ahirette azap görmekten kurtuluş ümidine dayanan ve müşrik dinlerinin önemli asıllarından biri sayılan bu inancı kesin bir şekilde iptal etmiş ve gerçek manadaki kurtuluşun, ancak sahih iman ve hayırlı amel ile gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur. Buna göre, kim dünyanın süslü ve cazip görünen yönleriyle kendisini meşgul eder ve ahiretini unutursa o kimse, amellerine karşılık cehennemde rehin tutulur ve böyle kimseler için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir şefaatçı bulunur. Bunlar, kurtuluşları için bir dünya dolusu altını fidye olarak da verseler, bu, onlardan asla kabul olunmaz.

Allah Teâlâ, amellerine karşılık cehennemde rehin tutulan kafirler için hiçbir kurtuluş ümidi bulunmadığını böylece açıkladıktan sonra, onlar için takdir olunan cezaya da işaret etmiş ve *"...Küfretmiş olmaları dolayısıyla, onlar için, kaynar bir içecek ve elim bir azap vardır."* buyurmuştur. Kafirlere kaynar su içirilmek suretiyle bağırsaklarının parça parça dökülmesi ve tahammülü imkânsız acı bir azaba maruz bırakılmaları, hiç şüphesiz onların, dünyada işledikleri amellerin karşılığından başka bir şey değildir ve bu karşılık görecekleri azabın ne derece ağır ve şiddetli olduğunun da göstergesidir. Ne var ki daha dünyada iken, kendilerini uyaran ve uydukları takdirde kazançlı çıkacakları doğru yolu gösteren bir Peygamber bulunmasına rağmen onlar, işledikleri amellerle bu acı azabı tercih etmişler ve ona rıza göstermişlerdir. Oysa Allah'tan korkan ve Peygamberler'ine uyarak onun gösterdiği yoldan giden müminlerin akibeti böyle midir? Muhammed suresinin 15. ayetinde de açıklandığı gibi, *"Allah'tan korkanlara vaadolunan ve içinde tadı ve kokusu değişmeyen sudan, tadı bozulmayan sütten, içenlere lezzet veren şaraptan ve süzme baldan ırmaklar, her çeşit meyveler ve Rablerinden bir de mağfiret bulunan cennetteki bir kimse, ateşte daimi olan, kaynar su içirilip de bağırsakları parça parça dökülen kimse gibi midir"*?

Hasılı, dinlerini oyun ve eğlence edinenler ve dünyanın süslü ve cazip hayatına aldanarak ahiretlerini ihmal edenler, dünyadaki kötü ve çirkin amelleriyle küfürde karar kılarak doğuştan sahip oldukları salim fıtratlarını ifsat etmişler, bunun neticesi olarak da, hakka ve hayra yönelme istidatlarını kaybetmişlerdir. Bu ise, onların, cehennemde ebediyyen hapsolunmaları neticesini doğurmuştur.

Allah, bütün Müslümanları, hak olan Kur'an ve İslam yoluna ihlas ile tabi olan ve ona sırt çevirmeyen kullarından eylesin. Amin.

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ
الشَّيَاطِينُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحَابٌ يَدْعُونَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۟ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ۟ وَاُمِرْنَا
لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۙ﴿٧١﴾ وَاَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوهُ ۟ وَهُوَ الَّذِٓى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۟ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ ۟ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۟ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ ۟ عَالِمُ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۟ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

71 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Allah, bizi doğru yola hidayet ettikten sonra, şeytanların yeryüzünde ayartıp şaşkın bir vaziyette bıraktıkları, sahip olduğu dostlarının ise, "bize gel" diyerek doğru yola davet ettikleri kimse gibi, topuklarımız üzerinde geri döndürülelim ve bize faydası da zararı da dokunmayan Allah'tan başka şeylere mi yalvaralım"? Yine de ki: "Allah'ın hidayeti, işte asıl hidayet odur. Biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk.".

72 "Keza namazı kılmak ve Allah'tan korkmakla emrolunduk; zira varıp huzurunda haşrolunacağımız O'dur.".

73 Gökleri ve yeri hak ile yaratan O'dur; "ol" dediği gün, her şey oluverir; sözü haktır; sûra üflendiği gün de mülk O'na aittir. Gaybın da hazırın da âlimidir; her şeyden haberdar, yegâne hikmet sahibi O'dur".

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, tevhidi ispat eden deliller üzerinde durduktan, Allah'ın hiçbir şeyle sınırlandırılamayacak olan kudretini ve ilminin vüsatini bazı örnekleriyle açıkladıktan ve bu münasebetle, O'nun kafirler için vaadettiği azaptan şüpheye düşerek "O ne zaman?" diyen müşriklere, Allah'ın, üstlerinden veya ayaklarının altından herhangi bir azabı göndermeye, yahut onları birbirine düşürerek kötülüklerini birbirine taddırmaya kadir olduğunu; ancak verilen her haberin gerçekleşmesi için geçecek bir süre bulunduğunu, bu süre geçtikten sonra da onun mutlaka gerçekleşeceğini ve bunu pek yakında anlayacaklarını bildirdikten, Peygamber'ini ve bütün müminleri, Kur'an ayetleri üzerinde lüzumsuz ve batıl münakaşalar yapan topluluklarla beraber oturmaktan menederek onlardan uzak durmalarını, keza dünya hayatının süslü ve cazip yönlerine kanarak ahiretlerini unutan ve dinlerini oyun ve eğlence edinen kimseleri de terk etmelerini; ancak bunlara hiçbir dost ve şefaatçinin yardım edemeyeceği, kendilerinden kurtuluş için herhangi bir fidyenin de kabul edilmeyeceği kıyamet günü cehennem azabına maruz kalmamaları için Kur'an ile vaaz ve nasihat etmelerini emrederek cehennemin şiddetli azabını haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Müslümanları kendi dinlerine davet eden ve "Muhammed'in dinini terkederek bizim dinimize gelin." diyen müşriklere verilecek cevap hususunda Peygamber'ini irşat etmiş ve buyurmuştur ki:

71 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Allah bizi doğru yola hidayet ettikten sonra, şeytanların yeryüzünde ayartıp şaşkın bir vaziyette bıraktıkları, sahip olduğu dostlarının ise, "bize gel" diyerek doğru yola davet ettikleri

kimse gibi, topuklarımız üzerinde geri döndürülelim ve bize faydası da zararı da dokunmayan Allah'tan başka şeylere mi yalvaralım"? Yine de ki: "Allah'ın hidayeti, işte asıl hidayet odur. Biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk.".

[72] "Keza namazı kılmak ve Allah'tan korkmakla emrolunduk; zira varıp huzurunda haşrolunacağımız O'dur.".

[73] "Gökleri ve yeri hak ile yaratan O'dur; "ol" dediği gün, (her şey) oluverir; sözü haktır; sûra üflendiği gün de mülk O'na aittir. Gaybın da, hazırın da âlimidir; her şeyden haberdar, yegâne hikmet sahibi O'dur.

71 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! O müşriklere de ki: Hem fayda hem de zarar yönünden mahlukatına her şeyi yapmaya kaadir olan Allah, bizi zulmetten nura, dalaletten hidayete çıkarıp şirkten ve küfürden kurtardıktan sonra, şimdi topuklarımız üzerinde çark edip küfre tekrar mı dönelim? Kendi ellerinizle ağaçtan yahut taştan yontup şekil verdiğiniz, hiç kimseye faydası da zararı da dokunmayan, ağzı dili olmayan, aklı düşüncesi bulunmayan putlarınıza biz de mi ibadet edip yalvaralım? Şunu çok iyi bilmelisiniz ki, kullarına fayda veya zarar, hayat veya ölüm, hayır veya şerr vermeye kadir olan, affı ve mağfireti umulup cezasından ve azabından korkulan ve her şey üzerinde galip ve kahir olan, bunların hiçbirisini yapmaya kudreti olmayandan daha çok ibadet olunmaya layıktır. Bizim, imandan sonra sizin putlarınıza dua etmemiz, dilediği zaman zararı kaldırıp hayrı ihsan etmeye kadir olandan bunu yapmaktan aciz olana yönelip ona dua etmemizden başka hiçbir manaya gelmez. Bu ise, nurdan zulmete, hidayetten dalalete ve imandan küfre geri dönüş demektir ki, aklı başında olan ve onu kullanmasını bilen insanın yapabileceği bir iş değildir. Şunu da unutmamak gerekir ki, Allah'ın zulmetten çıkarıp nura, dalaletten kurtarıp hidayete kavuşturduğu bir insanı, artık hiç kimse idlal edemez. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Zümer suresinin 36-38. ayetlerinde, bütün bu gerçeklere işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Allah, kuluna kafi değil midir? (Ey Muhammed!) Onlar seni, Allah'tan başkasıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa, artık onu doğru yola getirecek hiç kimse bulunmaz. Allah, kime de hidayet etmişse, onu da saptıracak hiç kimse yoktur. Allah, daima galip, intikam sahibi değil mi? Onlara, "gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, muhakkak ki "Allah" diyeceklerdir. (Ey muhammed! Onlara) de ki: "O halde bana söyler misiniz, Allah bana bir zarar vermek istese, sizin Allah'tan başka yalvardıklarınız, O'nun zararını benden giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet murat etse, onlar O'nun rahmetini tutabilirler mi"? Ve yine de ki: "Allah bana yeter. Tevekkül edenler, yalnız O'na tevekkül ederler.".*

Allah Teâlâ, Müslümanları, Muhammed'in dinini terkederek kendi İlahlarına ibadet etmeye ve kendi yollarına tabi olmaya davet eden müşriklere verilecek cevap hususunda Peygamber'ini irşat ederken, irtidat edenlerin durumunu bir misal ile de açıklamayı ihmal etmemiş ve buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Sizi batıl yollarına davet eden o müşriklere de ki: Biz, sizin davetinize icabet edip topuklarımız üzerinde imandan küfre tekrar dönsek, bu durumda bizim halimiz ucu bucağı bulunmayan ıssız çöllerde şeytanın aldatmacasına kanarak yolunu kaybeden ve şaşkın şaşkın dolaşan, fakat doğru yolda olan dostlarının "bizim yolumuza gel; işte doğru yol burası" deyişlerine de kulak asmayan o şaşkın kişinin hali gibi olmaz mı?

Hasılı, imandan sonra tekrar küfre dönen kimsenin misali, ıssız çöllerde şeytanın yolunu kaybettirdiği kimsenin misalidir ki, ona "bize gel" diyerek doğru yolu gösteren dostları da bulunduğu halde, onlara kulak asmaz da, çölde şaşkın şaşkın dolaşır.

Allah Teâlâ, imandan sonra küfre dönen kimsenin misalini açıkladıktan sonra, yine Peygamber'ine hitap ederek, onun davet ettiği hak yola yani İslam'ın yoluna müşriklerin rağbetini

artırmak için şöyle demesini emretmiştir: Allah'ın hidayet yolu, ayetleriyle indirdiği, üzerine deliller ikame ettiği, önünden ve ardından hiçbir batılın girmesine izin vermediği dosdoğru yol, işte bu yoldur. Allah bize, âlemlerin Rabbine teslim olmamızı emretti ve biz de İslam olduk. Şimdi biz, bu yolu terkederek sizin batıl yolunuza mı gelelim? Bunu nasıl düşünebiliyorsunuz?

72 Keza biz, namazı kılmakla da emrolunduk. Namaz, İslam olmanın en önemli şartlarından biridir. Eğer Allah'ın bu emrini yerine getirmiyecek olursak, İslam olmamızın hiçbir değeri kalmaz. Namazın üzerimize farz kılınmasının başlıca hikmeti ise nefsi tezkiye etmesindeki büyük faydadır. Nitekim Allah Teâlâ, Ankebût suresinin 45. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Kitap'tan sana vahyolunanları oku; namazı da kıl; zira namaz, hayasızlıklardan ve kötülüklerden korur. Allah'ın zikri, şüphesiz (sizin için faydası) daha büyüktür. Allah, yaptıklarınızı bilir."*.

Keza biz, takva ile de emrolunduk. Takva, Allah'ın dinine ve şeriatına muhalefet ettiğimiz, yahut aykırı davrandığımız takdirde üzerimize terettüp edecek olan cezadan sakınmaktır. Kısacası biz hiçbir şeyi şirk koşmadan Allah'a teslim olmakla, namaz kılıp yalnız O'na ibadet etmekle ve gizli veya aşikâr, bütün hallerimizde takva ile emrolunduk. Bu itibarla, O'nun bu emirlerini kusursuz olarak ifa etmemiz üzerimize vaciptir. Çünkü neticede varıp huzurunda haşrolunacağınız O'dur. O'nun huzurunda toplandığınız zaman, dünyadaki amellerinize göre sizi muhakeme edecek ve bu muhakeme neticesinde, hakkınızda ceza veya mükafat ile hükmedecek olan yine O'dur. Zira o gün, *"Her kim zerre miktarı hayır işlemişse onu görecektir. Kim de zerre miktarı kötülük işlemişse onu görecektir."*. (Zilzal suresi, 7-8).

73 Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin yaratıcısı, müdebbiri ve mutasarrıfı yalnız O'dur. Ve bunların hepsini hak ile, adalet ve hikmet ile yaratmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Duhân suresinin 38-39. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. Her ikisini de ancak hak ile yarattık; fakat onların çoğu bilmiyor."*. Âl-i İmran suresinin 191. ayetinde de, akıl ve iman sahiplerini tavsif ederken şöyle buyurmuştur: *"Ayakta, otururak ve yatarak Allah'ı zikreden, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında tefekkürde bulunan (o akıl sahipleri derler ki:) Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Seni (her türlü noksan sıfatlardan) tenzih ederiz. Bundan dolayı bizi cehennem azabından koru."*.

Bir şeyin yaratılmasını murat ettiği zaman, ona "ol" der; o da hemen olur. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ, Nahl suresinin 40. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bizim, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz, ona "ol" demektir; o da hemen oluverir."* sözü haktır. Sûra üflendiği gün de mülk O'na aittir.

Ayet-i kerimenin bu ibareleriyle ilgili olarak müfessirlerden farklı açıklamalar gelmiştir. Bazıları *"Ol" dediği gün, her şey oluverir* ibaresini, *Gökleri ve yeri hak ile yaratan O'dur* sözüne atfederek *"Gökleri ve yeri hak ile yaratan O olduğu gibi, "ol" dediğinde her şeyin oluvereceği günü yaratan da O'dur."* demişlerdir. Yine bazılarına göre *"Sözü haktır."* ibaresi, bir şeyin oluvermesi için söylediği "ol" sözü de haktır, manasındadır. Keza bazı müfessirlere göre *sûra üflendiği gün* ibaresi, *"ol" dediği gün* ibaresinden bedeldir.

Ayet-i kerimede geçen sur, İsrafil'in (as) üfürmek için elinde tuttuğu borudur. Tirmizî (*Sünen,* IV. 620; V. 373;) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 163)'in Abdullah İbn Amr'den rivayet ettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, bir bedevi: "Ya Resulallah! Sûr nedir?" diye sorduğu zaman, Allah'ın Resulü (sas.): "Sûr, kendisine üflenecek boynuzdur." demiştir. Tirmizî (*Sünen,* IV. 620; V. 372) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 327)'in Ebû Sa'îd el-Hudrî'den ve İbn Abbas'tan naklettikleri başka bir hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "İsrafil, sûru ağzına almış, yüzünü eğip döndürmüş, ne zaman emredilecek de ona üfüreceğim, diye bekleyip durmaktadır.".

İşte, sûra üflenip de bütün mahlukatın ölüm uykularından kalkarak Allah'ın huzurunda toplanacakları o büyük günün sahibi ve hâkimi, yalnız Allah Teâlâ'dır. O, gaybın da hazırın da, gizlinin de açığın da yegâne âlimidir. Hiçbir şey O'nun ilmi dışında değildir. O, her şeyden haberdardır. Ve yegâne hikmet sahibidir. Hiçbir şeyi boşuna yaratmamış, oyun olsun diye yapmamıştır. Yarattığı ve yaptığı her şeyin bir hikmeti vardır.

İşte Allah Teâlâ'nın, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin yegâne yaratıcısı, teklif ve tekvin yönünden sözünün hak, dünyada ve ahirette mahşer gününün yegâne sahibi ve hâkimi, gaybın ve hazırın, gizlinin ve açığın âlimi ve yegâne hikmet sahibi olduğu bilinip kabul edildikten ve bu sıfatlarıyla eşinin ve denginin bulunmadığı anlaşıldıktan sonra, akıl sahibi olan hiç kimse O'ndan başkasına ibadet etmez ve O'ndan başkasına yalvarıp yakarmaz. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Cin suresinin 18. ayetinde *"Şüphe yoktur ki mescitler, Allah'a mahsustur. Bu itibarla oralarda Allah ile birlikte başkasına da kulluk etmeyin."* buyurmuş; En'âm suresinin 41. ayetinde de, nankör olan insanoğlunun, Allah'ın azabına maruz kalması veya kıyamet gününün gelip çatması halinde, kime ibadet edeceği sorusuna cevap vermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Hayır; aksine O'na yalvarırsınız; O da dilerse, kaldırlmasını istediğiniz belayı kaldırır da, (kendisine) ortak koştuğunuz şeyleri unutuverirsiniz.."*.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً ۖ إِنِّي أَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَٰلٍ مُبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُرِي
إِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَا كَوْكَبًا
قَالَ هٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَا الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ
لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَا الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّي هٰذَا أَكْبَرُ ۖ
فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ
حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ ۖ

74 (Bir gün) İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: "Birtakım putları İlahlar mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.".

75 İbrahim'e, sağlam müminlerden olması için, göklerin ve yerin melekutunu da böyle göstermiştik.

76 Üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve "bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat yıldız batınca da (ondan yüz çevirip) "ben, batanları sevmem" demişti.

77 Ayı doğarken görünce, "bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat o da batınca "Rabbim beni doğru yola iletmezse, muhakkak sapıklığa düşmüş kimselerden olacağım." demişti.

78 Sonra güneşi doğarken görünce, "bu, benim Rabbim ha, bu daha büyük?" demiş, o da batınca, "ey kavmim, ben, sizin ortak koştuklarınızdan uzağım";

79 "Ben, bir muvahhid (Allah'ı birleyici) olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yöneltim. Ben, asla müşriklerden değilim." demişti.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, Peygamber'ine ve diğer bütün müminlere yönelttiği emirleriyle onları, Kur'an ayetleri üzerinde lüzumsuz ve batıl münakaşalar yapan ve dinlerini oyun ve eğlence edinen müşrik topluluklarla beraber oturmaktan ve onların heva ve heveslerine uyarak imandan sonra tekrar şirke dönmekten menettikten, zira imandan sonra tekrar şirke dönen kimsenin, uçsuz bucaksız çölde, şeytana kanıp yolunu şaşıran, kendisine doğru yolu gösterip oraya davet eden dostlarına da kulak asmayan ve bu yüzden çölde şaşkın şaşkın dolaşan kimseler gibi olacağını, bu gibi kimselerin ise, ahirette en acı azaba mahkum edileceklerini açıkladıktan, gerçek doğru yolun Allah'ın yolu, bu yolun da O'na teslim olmak, namazı dosdoğru kılmak, ve Allah'tan korkmak olduğunu, zira kıyamet günü bütün mahlukatın O'nun huzurunda haşrolunacaklarını, gökleri ve yeri "ol" sözü ile ve bir anda hak ile yaratan, bütün sözleri hak olan, sûra üflendiği mahşer gününün yegâne maliki ve hâkimi, gaybın da hazırın da âlimi ve hikmet sahibi olan yüce varlığın da Allah olduğunu beyan ettikten ve böylece akıl sahiplerine her şeyin yaratıcısı, her şeyin sahibi, âlimi, müdebbiri ve mutasarrıfı olan bir tek Allah varken, O'nunla birlikte başka İlahlar ihdas ederek onlara ibadet etmenin akıl kârı olmadığı sonucuna ulaştırdıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Halilurrahman İbrahim'in (as) yıldızlar, ay ve güneş kıssasını anlatarak, akıl sahiplerine, tevhid inancına ulaşmanın yollarını ve bu yolları takip ettikleri takdirde, hiçbir akıl sahibinin Allah ile birlikte başka İlahlar ihdas ederek onlara ibadet etmeyeceğini göstermiştir.

Allah Teâlâ'nın, tevhidin ispatı konusunda İbrahim ile ilgili bir kıssayı zikretmesi, İbrahim'in bütün milletler nazarında üstün bir mevkiye sahip olması sebebine dayanır. Fihakika müşrik Araplar, kendilerini onun evlatı sayıyorlar ve faziletini itiraf ediyorlardı. Keza Yahudiler ve Hıristiyanlar da, onun ahfadından olmakla övünüyorlar ve üstünlüğünü kabul ediyorlardı. İbrahim ise, müşrik olan babasına ve kavmine karşı sıkı bir mücadeleye girişmişti ve onları şirkten uzaklaştırıp tevhide yöneltmeye çalışıyordu. İbrahim'in yolu ve yönü böyle olunca, ona mensup olmakla övünen milletlerin de onun yolunda olmaları gerekmez miydi? İşte bu ayetler, Allah Teâlâ'nın, putperestliğin iptali konusunda, müşrik Araplara delil olarak zikredilmesi için Peygamber'ine indirdiği İbrahim kıssasını muhtevi ayetlerdir. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

74 (Bir gün) İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: "Birtakım putları İlahlar mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.".

75 İbrahim'e, sağlam müminlerden olması için, göklerin ve yerin melekutunu da böyle göstermiştik.

74 Allah Teâlâ, müşrik kavmine zikredip hatırlatması için Peygamber'ine İbrahim kıssasını anlatmış ve demiştir ki: Ey Muhammed! Kendilerine faydası da zararı da dokunmayan birtakım putlara ibadet eden kavminin, içine daldıkları şirk ve dalaletin ne boyutlara ulaştığını göstermek ve bunun nasıl batıl bir inancın neticesi olduğunu ispat etmek için daha önce sana zikrettiğimiz delillere ilaveten onlara, milletinden olmakla övündükleri ataları İbrahim'in, babası ile olan kıssasını da hatırlat. Hani bir gün İbrahim, babası Azer'e demişti ki: Ey babacığım! Görüyorum ki, sen ve kavmin, size faydası da zararı da dokunmayan birtakım putları İlah edinmiş, onlara ibadet ediyor, yalvarıp yakarıyorsunuz. Bu itibarla sen ve kavmin, hak yoldan ayrılmış, apaçık bir sapıklık içine düşmüşsünüz. Siz de çok iyi biliyorsunuz ki, sizin ibadet ettiğiniz bu putlar, ağaçtan veya taştan yontup şekil verdiğiniz birtakım heykelciklerdir. Bunların, hiç kimseye ne faydası dokunur ne zararları olur. Başınıza bir musibet gelse, sizi bu musibetten kurtarama-

yacakları gibi, diledikleri anda size bir musibet vermeye de güçleri yoktur. Halbuki siz, bir insan olarak, ibadet ettiğiniz şu putlara oranla daha üstün ve daha güçlüsünüz. Aklınız var, düşünebiliyorsunuz; diliniz var konuşabiliyorsunuz; kalbiniz var hissedebiliyorsunuz. Gerçek böyle olduğu halde daha üstün olan bir varlığın, taştan, çamurdan veya ağaçtan yapılmış bir heykelciğe ibadet etmesi akıllı işi midir?

75 İşte biz, İbrahim'e, babasının ve kavminin hiçbir işe yaramaz putlara ibadet etmek ve onlara yalvarıp yakarmak suretiyle içine düştükleri sapıklığı ve bu sapıklığın büyüklüğünü gösterdiğimiz gibi, sapasağlam bir mümin olması ve kavmine karşı istidlalde bulunarak şirki iptal ile tevhidi ispat etmesi ve onları dalaletten hidayete, zulmetten nura çıkarması için, göklerin ve yerin melekutunu, yani bunların yaratılışındaki büyük sanatı, güzelliği, nizam ve intizamı, onların yaratılışında bulunan ve hiçbir insanoğlunun bilmesi mümkün olmayan birtakım esrar ve gizlilikleri de gösterdik. Zira bu yapı, Neml suresinin 88. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"...Her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın yapısıdır..."* Bu itibarla, aklı olan ve düşünebilen her insan, bu yapının mucidinin ve mimarının Allah'tan başka bir varlık olabileceğini hiçbir zaman düşünmez ve özellikle taştan veya ağaçtan yontulmuş birtakım putları, sanki yaratma işinde Allah'a yardımları dokunmuş gibi, O'na ortak koşmaz.

Biz İbrahim'e, göklerin ve yerin yapılarıyle tabi oldukları değişmez kanunları da öğrettik. Güneşin, ayın ve yıldızların gök boşluğundaki hareketlerini ve bu hareketlerin belli bir nizam içinde nasıl cereyan ettiklerini gösterdik. Yerin tabaka tabaka derinliklerinde insanların faydalandıkları çeşitli madenler hakkında onu bilgili kıldık. İşte bütün bunlar, uluhiyyetimizin, rububiyyetimizin ve sonsuz kudretimizin apaçık ve kesin delilleridir.

Allah Teâlâ, göklerin ve yerin melekutunu İbrahim'e gösterdiğini kısaca belirttikten sonra, aklını kullanabilen insanlara kendilerini tevhide götürecek olan istidlal yollarını gösterip öğretmek maksadıyla, İbrahim'in gördüğü melekutu, müteakip ayetlerinde tavzih etmiş ve buyurmuştur ki:

[76] Üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve "bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat yıldız batınca da (ondan yüz çevirip) "ben, batanları sevmem." demişti.

[77] Ayı doğarken görünce, "bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat o da batınca, "Rabbim beni doğru yola iletmezse, muhakkak sapıklığa düşmüş kimselerden olacağım." demişti.

[78] Sonra güneşi doğarken görünce, "bu, benim Rabbim ha, bu daha büyük?" demiş, o da batınca, ey kavmim, ben, sizin ortak koştuklarınızdan uzağım";

[79] "Ben, bir muvahhid (Allah'ı birleyici) olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim. Ben, asla müşriklerden değilim." demişti.

76 İbrahim (as), gece olunca, gezegenlerden Müşteri veya Zühre olması muhtemel, diğer yıldızlardan daha büyük ve daha parlak bir yıldız görmüş, büyüklüğü ve parlaklığı sebebiyle onun Rab olmaya daha layık olduğunu düşünerek "Bu, benim Rabbim ha?" demiştir. Ancak şunu hemen belirtmek icap eder ki, İbrahim, "Bu, benim Rabbim ha?" dediği zaman, onun bu sözünü, gerçek inancının tabii bir itirafı olarak kabul etmemek gerekir. Zira İbrahim (as), bu sözü söylediği zaman, birtakım putları İlah edinmiş olmaları dolayısıyla, babasına ve kavmine karşı şiddetli bir mücadeleye girişmiş bulunuyordu ve başlıca gayesi de, onların akıllarını kullanarak ve birtakım delillerden de faydalanarak, tuttukları yolun batıl bir yol olduğuna inanmalarını ve şirkten dönmelerini sağlamaktı. Bir süre sonra inkâr edeceği bu söze, akli bir muhakeme ile ulaşmış ve mü-

cedele ettiği kavminin de, yine akli bir muhakeme ile ona ulaşmalarını sağlamıştı. Gece bastığı ve yeryüzünün zifiri karanlığa bürünerek hiçbir şeyin görünmediği bir sırada, göze çarpan tek bir yıldız vardı ve bu yıldız, diğer yıldızlardan daha büyük ve daha parlaktı. Eğer yıldız bir Rab ve bir İlah olacaksa, buna en layık olanı da en büyük ve en parlak yıldız olmalı idi.

İbrahim'in (as), kavmini, bu akli muhakeme ile en büyük ve en parlak yıldızın Rab olduğu neticesine ulaştırdıktan sonra, bu neticenin yanlışlığını yine akli muhakeme ile onlara göstermesi ve onların da aynı muhakeme ile aynı neticeye ulaşmalarını sağlaması gerekiyordu. Filhakika ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi, İbrahim (as), parlak yıldızın belli bir süre gökyüzünde kaldıktan sonra kaybolduğunu, veya battığını görmüş, sonra da kaybolan veya batan bir şeyin İlah olmaya salih bulunmadığını söyleyerek ondan yüz çevirmiştir. Eğer kavmi, aklını kullanan bir kavim olsaydı, şüphesiz onların ulaşacakları netice de bundan farklı olmayacak ve onlar da batan yıldızın İlah olmaya salih bulunmadığını söyleyerek ondan yüz çevireceklerdi.

77 İbrahim (as), ne kadar büyük ve parlak olursa olsun, herhangi bir yıldızın İlah olamayacağını istidlal ettikten ve böylece onun uluhiyyetinin batıl olduğunu kavmine gösterdikten sonra, yıldıza nispetle daha büyük ve daha parlak olan ayın uluhiyyetinin iptaline geçmiştir. Onun doğup da ışıklarıyla yeryüzünü aydınlattığını görünce, "İşte benim Rabbim bu." demiştir. Fakat daha önceki gece yıldızın battığı gibi, ay da batınca, kavmine işittirecek bir sesle bağırarak "Yıldız gibi bu da İlah olamaz. Eğer Rabbim bana doğru yolu göstermemiş ve tevhidi konusunda hakka yönelmemi sağlamamış olsaydı, yanlış yolu seçen, doğru yolu bulamayan, dalalet içinde yüzen ve Allah'tan başka İlahlara ibadet eden kavmin bir ferdi olurdum." demiştir. İbrahim'in (as) bu sözünde, kavminin dalaletine veya sapıklığına, açıklığa yakın bir tariz bulunduğu gibi, ayı İlah edinenlere de keza dalaletleri dolayısıyla sert bir uyarı vardır.

78 İbrahim (as), ayın uluhiyyetini de iptal ettikten sonra gözlerini, sabahleyin doğan ve diğerlerine nispetle daha büyük, daha ısıtıcı ve daha aydınlatıcı olan güneşe çevirmiş ve "İşte bu hepsinden daha büyük ve daha parlak; benim Rabbim bu olmalı." demiş, fakat onun da diğerleri gibi battığını görünce, "Ben, yıldız, ay ve güneş gibi sizin Allah'a ortak kıldığınız her şeyden uzağım." diyerek kendisini kavminin şirkinden tebriye etmiş, sonra da sahip olduğu gerçek akidesini açıklayarak şöyle demiştir:

79 Ben ibadetlerimde, dalaletten ve batıldan, hakka, hidayete ve tevhide yönelmiş gerçek bir Müslüman olarak; yüzümü, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan her şeyi yaratan, yıldızları, ayı ve güneşi de hiç yoktan var eden Allah'a çevirdim. Ben, Allah'tan başka İlahlar edinerek onları Allah'a ortak kılan müşrikler zümresinden değilim ve hiçbir zaman da olmadım. Ben yalnız Allah'a ibadet ederim. Her şeyin yaratıcısı, müdebbiri ve mutasarrıfı O'dur; her şeyin melekutu O'nun elindedir. Â'râf suresinin 54. üncü ayetinde de buyurduğu gibi, *"Rabbiniz, şüphesiz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş üzerinde istiva eden, geceyi, kendisini süratle takîp eden gündüzle örten, güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş olarak yaratan hep Allah'tır. Bilesiniz k, yaratma ve emir O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi ne yücedir."*.

Açıklamaya çalıştığımız bu ayet-i kerimelerin de delalet ettiği gibi, İbrahim'in (as) kavmi, putları Rab değil İlah, yıldızları ise Rab İlah edinmişlerdi. Bu itibarla hem putlara ve hem de yıldızlara ibadet ediyorlardı. Bilindiği gibi İlah, mabud, Rab ise seyyid, malik, müdebbir, mürebbi ve mutasarrıf olan İlahtır. İbadet de, bütün mahlukatın yaratıcısı olan İlaha dua ve tazim ile yönelmek ve yalnız ona yalvarıp yakarmaktır. İşte bu manada, Allah'tan başka İlah ve Rab yoktur; bütün mahlukatı yaratan da O'dur.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bu ayet-i kerimelere göre, İbrahim'in (as) kavmi karşısındaki mevkii, henüz iman etmemiş, kendisine ibadet edecek İlahlar arayan bir mübtedinin mevkiidir. Fakat aslında o, müşrik olan kavmini şirkten döndürerek tevhide yöneltmek isteyen mümin ve muvahhid bir mücadelecidir. Nitekim Allah Teâlâ, Enbiya suresinin 51-52. ayetlerinde bu gerçeği şöyle açıklamıştır: *"Biz, daha önce de İbrahim'e nübüvvet alametini vermiştik. Zaten onu biliyorduk. Bir gün babasına ve kavmine şöyle demişti: Kendilerine ibadet ettiğiniz bu heykeller ne"*? Keza Nahl suresinin 120-123. ayetlerinde de şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaatkâr, hak dine yönelmiş ve asla müşriklerden olmamış (başlıbaşına) bir ümmet idi. Allah'ın nimetlerine karşı da şükredici idi. Allah onu seçmiş ve dosdoğru yola hidayet etmişti. Dünyada ona iyilik vermiştik. Ahırette de salihlerden idi. Sonra (ey Muhammed!) sana: Hâkka yönelmiş olan ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine tabi ol, diye vahyettik."*. En'âm suresinin 161. ayetinde Peygamber'ine hitaben şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: "Şüphesiz beni, evet Rabbim beni, dosdoğru bir yola, dimdik duran bir dine, İbrahim'in tevhid dinine hidayet etmiştir. O, hiçbir zaman Allah'a şirk koşanlardan olmamıştı."*.

Bu ve benzeri ayetlerin de delalet ettiği gibi, Allah'ın başlıbaşına bir ümmet kıldığı, hiçbir zaman müşriklerden olmadığını açık açık beyan ettiği ve kendisine Halil seçtiği İbrahim'in (as), açıklamaya çalıştığımız ayetlerin zahirî manalarına bakarak kendisine bir İlah aradığı; önce yıldızı, sonra ayı, sonra da güneşi İlah zannedip şirke düştüğü hükmüne varmaktan şiddetle kaçınmak gerekir. Aksi halde bu, ona ve onun hiçbir zaman müşriklerden olmadığını açık açık beyan eden Rabbine karşı büyük bir iftira ve çirkin bir yalan olur. O, babasına ve kavmine karşı Allah'ın uluhiyyetini ve rububiyyetini isbat edebilmek ve onları şirkten tevhide döndürebilmek için onlarla şiddetli münakaşa ve münazaralara girişmiş ve onlara, hiçbir akıl sahibinin reddedemeyeceği delil ve hüccetler getirmiştir. Onun, Kur'an-ı Kerimde zikredilen başlıca dört münazarası vardır.

Birincisi, babasıyla olan münazarasıdır. Meryem suresinin 42-45. ayetlerinde şöyle denilmiştir: *"(Bir gün) babasına şöyle demişti: Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin ibadet ediyorsun? Ey babacığım! Şu bir gerçektir ki, sana gelmeyen ilim bana geldi. Bu sebeple bana tabi ol ki, seni doğru yola hidayet edeyim. Ey babacığım! Şeytana ibadet etme; zira şeytan, Rahmân'a asi olmuştur. Ey babacığım! Ben, Rahmân'dan gelecek bir azabın sana dokunmasından korkuyorum; bu takdirde, (cehennemde de) şeytana dost olursun."*.

Yukarıda tefsirini yazdımız 74. ayet de, İbrahim'in (as), babasıyla olan münazarasına delalet eder. Bu ayetinde de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Bir gün) İbrahim, babası Azer'e şöyle demişti: Birtakım putları İlah mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum."*.

İbrahim'in (as) ikinci münazarası kavmiyle yaptığı münazaradır. Buna da, yine yukarıda açıkladığımız *"Üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve bu, benim Rabbim ha? demişti..."* ibaresiyle başlayıp, neticede hem yıldızın, hem ayın, hem de güneşin uluhiyyetini iptale varan ayetler delalet eder.

Üçüncü münazarası, Bakara suresinin 258. ayetinde zikredilen ve zamanının hükümdarı ile olan münazarasıdır. Allah Teâlâ, bu ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın kendisine hükümranlık vermesinden dolayı, İbrahim ile, Rabbi hakkında tartışan kimseyi bilmez misin? İbrahim ona "Rabbim hem diriltir, hem de öldürür" deyince, o, "ben de diriltir ve öldürürüm" demişti. Fakat İbrahim, "Allah, güneşi doğudan getirir; sen de onu batıdan getir" deyince de o küfreden, şaşırıp kalmıştı. Allah, zalim kimseleri doğru yola iletmez."*.

Dördüncü münazarası, bilfiil kafirlerle yaptığı münazaradır. Bu da, İbrahim'in (as) kavminin

ibadet ettiği putları bizzat kırmasıyla gerçekleşmiştir. Enbiya suresinin 57-65. ayetlerinde anlatılan bu hadise de şöyle cereyan etmiştir. İbrahim (as), putları İlah edinmeleriyle ilgili olarak, kavmi ile yapmış olduğu bir münakaşadan sonra, kendi kendine şöyle demişti: *"Allah'a kasem olsun ki, sizin dönüp gitmenizden sonra putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım. Nihayet İbrahim, belki ona başvururlar diye, onların büyüğünü bırakıp diğer putları parçalamıştı. (Kavmi, putlarının parçalandığını görünce) şöyle demişlerdi: İlahlarımıza bunu kim yaptı? Muhakkak ki o, zalimlerden biridir. Bir kısmı da demişlerdi ki: Kendisine İbrahim denilen bir gencin, onları diline doladığını işitmiştik. Bir kısmı ise: Kendisine ne yapıldığını görmeleri için, onu insanların huzuruna getirin, demişlerdi. İbrahim'e de demişlerdi ki: Bunu İlahlarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim? İbrahim de şöyle demişti: Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa onlara sorun. Bunun üzerine kendilerine dönüp şöyle demişlerdi: Siz, hakikaten haksızsınız. Sonra tekrar eski kafalarına dönmüşler ve: Sen de bilirsin ki, bunlar konuşmazlar, demişlerdi."*.

İbrahim'in (as) çeşitli münazara ve münakaşalarını aksettiren bu ayetler de göstermektedir ki, o, muratını hasımlarına anlatmak ve kesin delillerle hakkı ispat etmek hususunda Rabbi tarafından son derece üstün bir mücadele ve münazara adamı olarak yetiştirilmiş ve bu maksatla birtakım üstün yeteneklerle techiz edilmiş nadir insanlardan biridir. Nitekim Allah Teâlâ da, aşağıda zikredilecek olan 83. ayetinde bu hususa işaret etmiş ve buyurmuştur ki: *"Bu, kavmine karşı kullanması için bizim İbrahim'e verdiğimiz açık ve kesin delilimizdi. Dilediğimiz kimseleri derece derece yükseltiriz. Rabbin, şüphesiz, hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir."*. İşte yıldızların, ayın ve güneşin uluhiyyetini böyle bir yetenekle iptal etmiş ve şu gerçeği göstermiştir ki, belirli zaman aralıklarıyla zuhur edip kaybolan gök cisimleri İlah olmaya uygun değillerdir; zira zaman zaman kaybolmak veya gizlenmek, İlah olan bir varlık için tasavvur edilemeyecek hallerdendir. Gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan her şeyi yaratan, onların müdebbiri ve mutasarrıfı olan Allah Teâlâ, bu gibi noksan sıfatlardan münezzehtir. O'ndan başka İlah, O'ndan başka Rab yoktur. Bütün mahlukat, O'nun varlığının ve birliğinin başlıca delilidir.

وَحَآجَّهُ قَوْمُهُۥ ۚ قَالَ أَتُحَآجُّوٓنِّى فِى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنِ ۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّى شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ
رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ مَا
لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ سُلْطَـٰنًا ۚ فَأَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَـٰهَآ
إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَـٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

[80] Kavmi ona karşı deliller getirmeye kalkışmış, o da demişti ki: "Allah bana hidayet etmiş olduğu halde, O'nun hakkında benimle mücadeleye mi kalkışıyorsunuz? Rabbimin dilediği şey dışında sizin ortak koştuklarınızdan asla korkmam. Rabbimın ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünmüyor musunuz"?

[81] "Hem siz, Allah'ın, hakkında herhangi bir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım? Böyle olunca, eğer farkındaysanız, hangi taraf emin olmaya daha layıktır"?

[82] "İman edenler ve imanlarına şirk bulaştırmayanlar, işte emniyet onlar içindir ve doğru yola iletilmiş olanlar da onlardır.".

[83] Bu, kavmine karşı kullanması için, bizim İbrahim'e verdiğimiz açık ve kesin delilimizdi. Dilediğimiz kimseleri derece derece yükseltiriz. Rabbin, şüphesiz, hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, birtakım putları İlah edinerek onlara ibadet eden babasına ve kavmine karşı İbrahim'in yaptığı cidal ve münazaraları söz konusu ederek, onun, Rabbi tarafından sağlam müminlerden olması için yerlerin ve göklerin melekûtunun gösterilmiş olması dolayısıyla, yıldızların, ayın ve güneşin uluhiyyetine ve rububiyyetine inanan ve onlara da ibadet eden kavmine, istidlal yoluyla bu inançlarının nasıl batıl olduğunu açık bir şekilde ispat ettiğini bildirdikten sonra da onun, kendi akidesini açıklayarak, yüzünü bir muvahhid olarak gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdiğini ve dolayısıyla hiçbir zaman müşriklerden olmadığını söylediğine dikkatleri çektikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, İbrahim'in kavmiyle tevhide varan cidal ve münakaşalarının devamını zikretmiştir. Bu ayetlerden anlaşıldığına göre münakaşalarda, İbrahim'in onları açık ve kesin delilleriyle aciz bırakması üzerine, onlar yine taklide sarılmışlar ve İlahlarını bire indirmesini ve putlarının uluhiyyetini inkâr etmesini hoş karşılamayarak onu çeşitli afet ve belalarla tehdit etmişlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[80] Kavmi ona karşı deliller getirmeye kalkışmış, o da demişti ki: "Allah bana hidayet etmiş olduğu halde, O'nun hakkında benimle mücadeleye mi kalkışıyorsunuz? Rabbimin dilediği şey dışında sizin ortak koştuklarınızdan asla korkmam. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünmüyor musunuz?

[81] "Hem siz, Allah'ın, hakkında herhangi bir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım? Böyle olunca, eğer farkındaysanız, hangi taraf emin olmaya daha layıktır"?

[82] "İman edenler ve imanlarına şirk bulaştırmayanlar, işte emniyet onlar içindir ve doğru yola iletilmiş olanlar da onlardır.".

80 İbrahim, kavmi ile yaptığı münazarada, yıldızları, ayı ve güneşi Rab tanımanın ve putlara ibadet etmenin batıl olduğunu açıklayıp Allah Teâlâ'nın vahdaniyyetini ve yalnız O'na ibadet etmenin vücubunu ispat edince kavmi, şirklerinin istinat ettiği evhamı beyan ile bunu delillendirmeye kalkışmışlar ve: İlahların çok olması, göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'a iman etmemizi engellemez. Şu var ki bu İlahlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir, demişlerdir. Kavmi, İbrahim'e karşı bu görüşü ileri sürdükten sonra, onu İlahlarına karşı bu davranışı yüzünden başına büyük felaketlerin gelmesiyle tehdit etmişler; sonra da delillerini taklide dayayarak, her ne yapıyor ve hangi yolda gidiyorlarsa, onun atalarının ve babalarının yolu olduğunu ileri sürmüşlerdir.

İbrahim, onların bu görüşlerini, Allah Teâlâ'nın kendisine ilham ettiği şu sözlerle reddetmiştir: Siz, kendisinden başka İlah olmayan, beni gerçek manadaki tevhidine hidayet ederek size üstün kılan ve size karşı ileri sürdüğüm delillerde beni basiretli kılan Allah olduğu ve siz de şirki-

nizde ve atalarınızın taklidinde ısrar ederek hak yoldan ayrılmış ve dalalete saplanmış olduğunuz halde, Allah hakkında benimle nasıl münakaşa ediyorsunuz? Sonra beni, İlahlarınıza inanmadığım için, onların bana felaketler yağdıracağını ileri sürerek korkutmaya ve tehdit etmeye kalkışıyorsunuz. Oysa ben, hiç kimseye hiçbir şeyle zararı da faydası dokunmayacak olan İlahlarınızdan nasıl korkarım? Eğer beni İlahlarınızla korkutmak istiyorsanız, hiç durmayın: Onlardan başıma binlerce musibet yağdırmalarını isteyin; beni yine de korkutamazsınız. Çünkü İlahlarınızın bir şey yapmaya ne güçleri vardır ve ne de bir şey yapmak hususunda dilek veya istekleri.. Eğer benim başıma bir musibet gelecek olursa, bu, ancak Rabbimin dilemesi halinde olur; o dilemedikçe de hiç kimse hiçbir şey yapamaz. Ben Rabbime asi olduğum takdirde, yalnız O'nun azabından korkarım. Rabbim, ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. O, her şeyi bilir; ne düşüncelerinizi ve ne de yaptıklarınızı O'ndan gizleyemezsiniz.

İşte, zikrettiğim bütün bu deliller üzerinde durup düşünmez misiniz? İbret alıp şirki terketmez ve imana yönelmez misiniz? İbadet ettiğiniz putlara bakıp, onların, akledip düşünmekten, konuşmaktan, söyleneni işitmekten, kısacası herhangi bir şey yapmaktan aciz, taştan veya ağaçtan yontulmuş cansız birer kütle olduklarını anlamaz mısınız?

İbrahim'in kavmine karşı ileri sürdüğü bu deliller, Hûd Peygamber'in, kavmi Ad tarafından benzer şekilde tehdit edilmesi üzerine, Hud'un kavmine söylediği sözlerin bir benzeri idi. Allah Teâlâ, Hûd suresinin 53-56. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Onlar (Ad kavmi) şöyle demişlerdi: Ey Hud! Bize bir mucize getirmedin. Biz, ne sözünden dolayı İlahlarımızı terkedecek ve ne de sana inanacak kimseleriz.. Bazı İlahlarımızın seni çarpmış olduklarını söylemekten başka bir şey demeyiz. Hûd da demişti ki: Ben, Allah'ı şahit tutarım ve siz de şahit olun ki, ben sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım. Hem O'nu bırakıp da ortak koştuklarınızdan...Öyleyse hep birden tuzak kurun, sonra da hiç bekletmeyin. Ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Hiçbir canlı yoktur ki, onun perçeminden tutacak olan O olmasın. Rabbim, hiç şüphesiz doğru yol üzerindedir."*.

81 İbrahim, kavminin Allah'a ortak koştukları putlarından korkmadığını, fakat yalnız Allah'tan korktuğunu açıkladıktan sonra, kendilerine İlah edinip ibadet ettikleri putlarını Allah'a ortak koşmakla, asıl Allah'tan korkmaları gerekenlerin kendileri oldukları halde onların Allah'tan korkmayıp da kendisini kendilerinden asla korkulmayacak olan İlahlarıyla korkutmaları karşısındaki hayretini gizleyememiş ve "Siz, Allah'a ortak koşmakla O'ndan korkmazken, ben sizin İlahlarınızdan nasıl korkarım?" demiştir. İbrahim'in "Nasıl korkarım?" sözünde, onların kendisini putlarıyle korkutmalarına karşı açık bir ret ve onlardan korkmadığını gösteren kesin bir ifade vardır. Onların Allah'a ortak koştukları putlardan korkmak için herhangi bir sebep de yoktur; zira Allah, onları kendisine ortak kılmadığı gibi, ortaklıkları hakkında herhangi bir delil de indirmemiştir. Bu konuyla ilgili olarak Şûrâ suresinin 21. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyi kendileri için dinden bir şeriat koyan ortakları mı var..."*? Necm suresinin 23. ayetinde de şöyle denilmiştir: *"(Putların Lat, Uzza ve Menat gibi isimleri), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlar hakkında herhangi bir delil de indirmemiştir. Onlar, sadece zanna ve canlarının istediği şeye tabi oluyorlar. Oysa onlara, Rablerinden rehber de gelmişti."*.

Gerçek böyle olunca, bu iki gruptan, yani Allah'ın varlığına ve birliğine inanan ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan tevhid ehli ile, putları kendilerine İlah edinen ve onlara ibadetle yalvarıp yakaran şirk ehlinden hangisi, kıyamet günü Allah'ın azabından emin olur? Hangisi hidayet üzeredir ve hangisi dalalet içindedir? Birisi, Halik, Müdebbir, Mutasarrıf ve Muktedir olan,

dilediğine zarar verip dilediğini faydalandıran Allah'a, diğeri de, hiç kimseye zararı da faydası da dokunmayan, yahut herhangi bir şey yapmaktan aciz olan taştan veya ağaçtan yapılmış putlara ibadet edip dururken, bunlardan hangisi daha doğru ve daha sağlam yoldadır? Eğer bunu biliyorsanız bana haber verir misiniz?

82 İbrahim, Allah'tan başka putları İlah edinerek onlara ibadet eden kavmine, tevhid ehli ile şirk ehlinden hangisinin kıyamet günü Allah'ın azabından emin olmaya daha layık olduklarını sorduktan sonra, bu soruya yine kendisi cevap vermiş ve Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik ile buna iman eden, kalplerinde hiçbir şirk kırıntısına bile yer vermeden ihlas ile yalnız Allah'a ibadette bulunan, imanlarını hiçbir ağır günahla fıska dönüştürmeyen müminlerin, kıyamet günü Allah'ın azabından emin olmaya daha layık bulunduklarını söylemiştir. Binaenaleyh dünyada ve ahirette emniyet içinde bulunacak olanlar, işte bu müminlerdir.

Ayet-i kerimede şirk, zulm kelimesiyle ifade edilmiş ve *"İman edenler ve imanlarına zulm bulaştırmayanlar..."* denilmiştir. Bu, şirkin en büyük zulüm olması yüzündendir. Nitekim Allah Teâlâ, Lokmân suresinin 13. ayetinde de Lokman'ın diliyle şirki en büyük zulüm olarak tavsif etmiş ve buyurmuştur ki: *"Lokman, oğluna nasihat ederek demişti ki: Ey oğulcuğum! Allah'a sakın şirk koşma; zira şirk, en büyük zulümdür"*. Buhârî (*Sahih*, V. 193), Müslim (*Sahih*, I. 114) ve Tirmizî (*Sünen*, V. 262) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, *"İman edenler ve imanlarına zulm (şirk) bulaştırmayanlar, işte emniyet onlar içindir..."* ayeti nazil olduğu zaman, bu, Resulullah (sas.)'ın ashabına çok ağır gelmişti de "Ya Resulallah! Bizim hangimiz nefsine zulmetmez?" demişlerdi. Bunun üzerine Resulullah (sas.), onlara şu cevabı vermişti: Ayetteki zulüm, sizin sandığınız gibi değildir. O ancak Lokman'ın oğluna söylemiş olduğu şu şirktir: *Ey oğulcuğum! Allah'a sakın şirk koşma; zira şirk, en büyük zulümdür.*

83 İşte, *"Üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve bu benim Rabbim ha? demişti. Fakat yıldız batınca da, ben batanları sevmem, demişti."* mealindeki ayetten başlayarak *"İman edenler ve imanlarına şirk bulaştırmayanlar, işte emniyet onlar içindir ve doğru yola iletilmiş olanlar da onlardır."* mealindeki âyete kadar, İbrahim'in (as) kavmini şirkten uzaklaştırmak ve tevhide yöneltmek için kullandığı bütün deliller, bizim kendisine öğrettiğimiz ikna ve istidlal yollarıdır ve bunlarla onun derecesini yükseltmişizdir. Zira biz dünyada, gerek ilim ve hikmet yönünden ve gerekse istidlal ve ikna yönünden kullarımızdan dilediğimizin derecesini yükseltiriz. Bu sebepledir ki, iman, ilim, hikmet ve nübüvvet gibi özelliklerin hepsi de birer derecedir ve bu derecelere sahip olanların hepsi de birbirinden farklı derecelerdedirler. Nitekim Bakara suresinin 253. ayetinde de bu hususa işaret edilmiş ve denilmiştir ki: *"İşte bu Peygamberler.. Onlardan bazılarını bazılarına üstün kılmışızdır. Allah'ın konuştuğu ve bazılarının da derecelerini yükselttiği kimseler onlardandır..."* Bu ayetin de delalet ettiği gibi İbrahim (as), kendisine verilen delil veya hüccetlerle derecesi yükseltilen Peygamberler'dendir.

Rabbin, hiç şüphesiz hikmet sahibidir. Sözlerinde, fiillerinde ve bütün işlerinde mutlaka bir hikmet vardır. Hiçbir şeyi boş ve gayesiz yaratmamıştır. O, kullarının kalplerinde gizlediklerini ve açığa vurduklarını da bilir; her şeyden haberdardır. Onlardan kimin hidayeti hak ettiğini ve kimin de apaçık delil ve mucizelere rağmen iman etmeyip dalalet içinde kalacağını hakkıyla bilir ve her biri hakkında hakettiği muameleyi icra eyler: Yunus suresinin 96-97. ayetlerinde de ifade edildiği gibi, *"Üzerlerine Rabbinin (azap) sözü gerçekleşmiş olanlar, kendilerine bütün mucizeler gelmiş olsa bile, o acı azabı görmedikçe, onlar yine de iman etmezler."*.

وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۜ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهٖ دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ وَاَيُّوبَ
وَيُوسُفَ وَمُوسٰى وَهٰرُونَ ۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ۙ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيٰى وَعِيسٰى وَاِلْيَاسَ ۜ كُلٌّ مِنَ
الصّٰلِحِينَ ۙ ﴿٨٥﴾ وَاِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۜ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعٰلَمِينَ ۙ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ اٰبَآئِهِمْ
وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَاِخْوَانِهِمْ ۖ وَاجْتَبَيْنٰهُمْ وَهَدَيْنٰهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِى بِهٖ مَنْ
يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۜ وَلَوْ اَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَٓاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ ۗ قُلْ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ۖ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِينَ ۧ ﴿٩٠﴾

84 Biz, İbrahim'e İshak ve Yakub'u ihsan ettik; herbirini de hidayete erdirdik. Daha önce de, Nûh'u ve onun zürriyyetinden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub, Yusuf, Musa ve Harun'u hidayete erdirdik (ve birer Peygamber yaptık). İşte biz, iyileri böyle mükafatlandırırız.

85 Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas, hepsi de salihlerdendir.

86 İsmail, Yesa, Yunus ve Lut'u da (hidayete erdirip) hepsini âlemlere üstün kıldık.

87 Onların babalarından, zürriyyetlerinden ve kardeşlerinden olan bazı kimseleri seçip yücelttik ve onları dosdoğru yola yönelttik.

88 İşte bu, Allah'ın hidayetidir ve kullarından dilediği kimseyi onunla hidayet eder. Eğer Allah'a ortak koşmuş olsalardı, yapmış oldukları iyi işler, kendilerinden boşa gitmiş olurdu.

89 Bunlar, kendilerine kitap, hikmet ve Peygamberlik verdiğimiz kimselerdi. Bunları şu Mekkeli müşrikler inkâr ederlerse, biz zaten onları inkâr etmiyecek (Muhacirun ve Ensar'dan müteşekkil) bir kavmi iman için Vekil kılmışızdır.

90 Bunlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Bu itibarla, sen de onların yoluna tabi ol ve "ben, (sizi davet ettiğim bu Kitab'a) karşılık olarak sizden bir ücret istemiyorum; zira bu Kitap, âlemler (in irşadı) için uyarıdan başka bir şey değildir." de.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, İbrahim'in, yıldızları, ayı ve güneşi Rab kabul ederek putlara ibadet eden ve Allah'a şirk koşan babasına ve kavmine karşı nasıl bir mücadele ve münazaraya giriştiğini ve onların nasıl batıl bir yol üzerinde olduklarını açık ve kesin delillerle ispat ettiğini açıkladıktan, kavminin ise hiçbir delil kabul etmeyen taklide dayanarak ve batıl deliller getirerek nasıl putlarının müdafaasını yapmaya kalkıştıklarını, sonra da İbrahim'i başına gelebilecek bazı musibetlerle tehdit edip korkutmaya çalıştıklarını, İbrahim'in ise batıl yolda olmaları dolayısıyla Allah'ın azabından asıl korkmaları gerekenlerin kendileri olması gerektiğini beyan ederek onun kavmine karşı giriştiği bütün münazara ve mücadelelerde kullandığı delillerin kendisine Rabbi tarafından verildiğini ve böylece derecesinin yükseltildiğini açıkladıktan sonra, yu-

karıdaki ayetlerinde İbrahim'e ihsan edilen diğer nimetleri saymaya ve derecesinin nasıl yükseltildiğini göstermeye devam etmiştir. Ona Rabbi tarafından ihsan edilen bu nimetler, yukarıda açıklamaya çalıştığımız ayet başlarında da apaçık görülmektedir. Bu nimetlerin başında, onun kavmine karşı kullandığı deliller gelir ki, Allah Teâlâ buna, *"Bu, kavmine karşı kullanması için bizim İbrahim'e verdiğimiz açık ve kesin delilimizdi..."* mealindeki 83. ayetiyle işaret etmiştir. İkincisi, derecesinin yükseltilmesi olup bunun hakkında da, *"...Dilediğimiz kimseleri derece derece yükseltiriz..."* buyurmuştur. Üçüncüsü ise, ona neslinden ve zürriyyetinden Peygamberler ve salih kullar vererek dünyada onu aziz eylemesidir ki, bu konuda da Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[84] Biz, İbrahim'e İshak ve Yakub'u ihsan ettik; herbirini de hidayete erdirdik. Daha önce de, Nûh'u ve onun zürriyyetinden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub, Yusuf, Musa ve Harun'u hidayete erdirdik (ve birer Peygamber yaptık). İşte biz, iyileri böyle mükafatlandırırız.

[85] Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas, hepsi de salihlerdendir.

[86] İsmail, Yesa, Yunus ve Lut'u da (hidayete erdirip) hepsini âlemlere üstün kıldık.

[87] Onların babalarından, zürriyyetlerinden ve kardeşlerinden olan bazı kimseleri seçip yücelttik ve onları dosdoğru yola yönelttik.

[88] İşte bu, Allah'ın hidayetidir ve kullarından dilediği kimseyi onunla hidayet eder. Eğer Allah'a ortak koşmuş olsalardı, yapmış oldukları iyi işler, kendilerinden boşa gitmiş olurdu.

84 Allah Teâlâ'nın İbrahim'e ihsan ettiği nimetlerden biri, eşi Sare ile birlikte iyice yaşlanmış oldukları ve bir evlat sahibi olmaktan ümitlerini kesdikleri bir sırada, İshak adlı bir çocukla müjdelenmeleri olmuştu. Hûd suresinin 72-73. ayetlerinde açıklandığına göre, Lut kavmine gitmek üzere gelen iki Allah elçisi, önce İbrahim'e uğramışlar ve ona çocuk müjdesini vermişlerdi. Ancak buna şaşıran İbrahim'in karısı şöyle demişti: *"Vay başıma gelenlere! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu halde, çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey. (Buna karşılık elçiler) şöyle demişlerdi: Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. O, hamdolunmaya layıktır; hayır ve ihsan sahibidir."*.

Fakat bu müjde, sadece bir çocuk müjdesi olmamış, Allah'ın bu iki sevgili kulu, eşine ender rastlanan daha büyük bir şeyle müjdelenmişlerdi. Saffât suresinin 111-112. ayetlerinde de açıklandığı gibi, kendilerine ihsan olunan bu çocuğun Peygamber olacağı bildirilmişti: *"İbrahim de mümin kullarımızdan idi. Ona, salihlerden bir Peygamber olarak İshak'ı müjdelemiştik."*.

Ancak onlara müjdelenen bu nimetler bitmemiş, Hûd suresinin 71. ayetinde de görülüğü gibi, bir de İshak'la birlikte İshak'tan olacak torunla müjdelenmişlerdi. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Lut kavmine gitmek üzere gelen Allah'ın iki elçisi, İbrahim'e (as) de uğramışlardı. İbrahim (as) onlara ikramda bulunmak için kızarmış bir buzağı getirmiş; fakat onlar buna hiç dokunmamışlardı. İbrahim'in (as) bunu yadırgaması üzerine de *"...Korkma; biz, Lut kavmine gönderildik."* demişlerdi. *Bu sırada İbrahim'in karısı (hizmet için) ayakta duruyordu ve (elçilerin korkma sözü üzerine) gülmüştü. Biz de ona İshak'ı, İshak'ın da ardından Yakub'u müjdelemiştik."*. (Hud suresi, 70-71). Bu yaşlı karı kocanın önce bir evlatla, sonra da bu evlattan olacak bir torunla müjdelenmeleri, şüphesiz büyük bir nimet ve eşi bulunmaz bir mükafattı. Zira İbrahim (as), kavmi tarafından çocuğu olmamış ve soyu kesilmiş bir insan olarak biliniyordu. Her ne kadar İshak'ın doğumundan 13 yıl kadar önce, Hacer'den olma İsmail adını verdiği bir oğlu daha olmuş ve onları da, sonraları beraberce inşa edecekleri Kâbe'nin yerinde ıs-

sız çöle bırakıp gitmişse de, beraber bulundukları eşi Sare'den bir çocuğu olmamış ve bu halde iken her ikisi de yaşlanmış ve bir çocuk sahibi olmaktan iyice ümitlerini kesmişlerdi. İşte bu sebepledir ki yanlarına uğrayan Allah elçileri onlara İshak'ı müjdeledikleri zaman İbrahim'in karısı Sare *"Vay başıma gelenler! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu halde çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey."* demişti. Fakat Allah, onlara vaadettiği İshak'ı sonra da Yakub'u vermiş ve böylece onlar, yaşları ilerlemiş ve çocuk sahibi olmaktan ümitlerini kesmiş de olsalar, hem çocuklarını hem de torunlarını görmek ve onları kucaklamak mutluluğuna ermişlerdi.

Aslında İbrahim'e (as) ihsan edilen bu nimetler, İbrahim'in (as), söz dinlemez müşrik kavmini ve ülkesini terkedip, kendisini sadece Allah'ın ibadetine vermek için başka bir ülkeye göçetmesi sebebiyle Rabbi tarafından takdir olunmuş mükafattan başka bir şey değildi. Nitekim Allah Teâlâ, Meryem suresinin 48-50. ayetlerinde, babasıyla olan münakaşasına işaret ettikten sonra, onun şöyle dediğini açıklamıştır: *"Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvardıklarınızdan uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Belki Rabbime yalvarmakla gayretleri boşa gitmiş bir kimse olmam.". İbrahim, onlardan ve Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylerden ayrılınca, ona İshak ve Yakub'u bağışladık ve hepsini de Peygamber yaptık. Onlara rahmetimizden bağışladık ve en üstün medh-u senaları onlar için kıldık.".*

Allah Teâlâ, İbrahim'i (as) hidayete erdirdiği gibi, daha önce de Nûh'a (as) nübüvvet ve hikmet vererek onu hidayete erdirmişti. Kavminin isyanı dolayısıyla onlara tufan belasını vermiş ve inananlar dışında bütün kafirleri suda boğmuştu. Bu sebeple Nûh'tan (as) sonra gelen bütün insanlar, onun zürriyyetinden geldikleri gibi İbrahim de (as) onun zürriyyetinden gelmiş, böylece Nûh (as), bütün Peygamberler'in babası veya atası olmuştur. Nitekim Hadîd suresinin 26. ayetinde Allah Teâlâ, bu konuya işaret ederet şöyle buyurmuştur: *"Nuh'u ve İbrahim'i de göndermiş, Peygamberliği ve kitabı onların neslinden gelenlere vermiştik. Onlardan bir kısmı doğru yolda idi; çoğu da yoldan çıkmıştı.".*

Allah Teâlâ, İbrahim'i (as) ve ondan önce de Nûh'u (as) hidayete erdirdiği gibi, onun zürriyyetinden veya neslinden gelen Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa ve Harun'u da hidayete erdirmiş ve herbirini birer Peygamber yapmıştır. "Onun zürriyyetinden" manasına gelen *"ve min zürriyyetihi"* ibaresindeki zamirin, yakınlığı dolayısıyla Nûh'a dönmesi mümkün olabileceği gibi, konunun ağırlık merkezinin İbrahim (as) olması dolayısıyla zamirin ona dönmesi de caizdir. Bu sebepledir ki, bazı müfessirler, daha sonra isimleri zikredilen Peygamberler'in Nûh'un (as) neslinden geldiğini ileri sürerlerken, bazıları da onların, İbrahim (as) neslinden geldiklerini söylemişlerdir. Fakat her iki halde de kabul edilmeyecek bir husus mevcut değildir. Zira yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, tufan ile birlikte inananlar dışındaki bütün insanların helak oldukları düşünülecek olursa, ayet-i kerimede zikredilen bütün Peygamberler'in, İbrahim de (as) dahil olmak üzere, Nûh'un (as) neslinden geldikleri anlaşılır.

Allah Teâlâ, Nûh'u (as), İbrahim'i (as) ve ona ihsan edilen İshak ve Yakub'u zikrettikten sonra, bunların neslinden gelen Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa, Harun, Zekeriyya, Yahya, İsa, İlyas, İsmail, Yesa, Yunus ve Lut olmak üzere ondört Peygamber ismi daha zikretmiş ve bunların hepsinin de derecelerinin yükseltilerek mükafatlandırıldıklarını ve âlemlere üstün kılındıklarını açıklamıştır. Ancak bu Peygamber isimlerinin sıralanışında, geliş zamanlarına uygun bir tertip gözetilmemiştir. Bununla beraber bu Peygamberler'in üç ayette üç grup halinde zikredildikleri görülür ki bazı müfessirler bunun hikmetini şöyle açıklamışlardır:

İlk grupta zikredilen Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa ve Harun, nübüvvet ve risaletle birlikte hükümdarlığı, emirliği ve hâkimliği şahısla-

rında birleştiren kimselerdi. Davud ve Süleyman, iki zengin hükümdar; Eyyub, zengin ve eli açık bir emir; Yusuf eşi bulunmaz büyük bir vezir ve hâkim; Musa ve Harun ise keza iki hâkim idiler. Kur'an'daki derecelerine göre bunların en faziletlileri, sırasıyla Musa ve Harun; sonra Eyyub ve Yusuf; sonra da Davud ve Süleyman'dır. İşte, riyaset başta olmak üzere sâir dünya nimetleriyle, dinî hidayeti ve insanların irşadı gibi ulvi görevleri şahıslarında birleştirebilen bu Peygamberler'i Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde *muhsinun* olarak isimlendirmiş, sonra da bu Peygamberler'i murat ederek "Biz, muhsinunu işte böyle mükafatlandırırız." buyurmuştur.

85 İkinci grupta yer alan Peygamberler, Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'tır ki, bunların hepsi de dünyada zühdleriyle temayüz etmişlerdi. Allah Teâlâ bunları da, *salihun* olarak tavsif etmiştir.

86 Üçüncü grup ise İsmail, Yesa, Yunus ve Lut Peygamberler'dir. Bunlar, ne birinci grupta zikredilen Peygamberler gibi hükümdar idiler ve ne de ikinci gruptakiler gibi zühdleriyle şöhret kazanmışlardı. Fakat bunlar, kendi zamanlarında âlemlere üstün kılınmış Peygamberler'di. Bunlardan herhangi bir Peygamber, kendi kavminden daha üstün olduğu gibi, bazan da diğer bir Peygamber'den üstün olabiliyordu. Mesela İbrahim, muasırı olan Lut'tan; Musa, kardeşi ve vezir olan Harun'dan; İsa, teyzesi oğlu Yahya'dan daha üstün veya faziletli idi.

87 Allah Teâlâ, özellikle İbrahim'e, İbrahim' den önce Nûh'a ve sonra da onun soyundan gelen diğer Peygamberler'e ihsan ettiği nimetleri ve onları nasıl hidayete erdirip mükafatlandırdığını ve salih kullarından eylediğini açıkladıktan sonra, bu lütuf ve ihsanın hududunu daha da genişleterek, onların babalarından, soylarından ve kardeşlerinden hepsini olmasa bile, onlardan bazılarını nasıl yücelttiğini ve onları nasıl dosdoğru yola ilettiğini zikretmiştir. Babalara, kardeşlere ve oğullara ihsan edilen bu nimetin büyüklüğünü herhangi bir şeyle kıyaslamak elbette mümkün değildir. Nitekim yine onların soyundan gelen pek çok kimse, bu büyük nimete mazhar olamamış ve ahirette hesapları görülmek üzere bu dünyadan küfür içerisinde yokolup gitmişlerdi. Mesela İbrahim'in (as) babası Azer, daha önce de açıklandığı gibi, putlara ibadet eden bir müşrik idi ve bir gün *"İbrahim ona: Birtakım putları İlah mı ediniyorsun? Ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti"*. (ay. 74). Dolayısıyla İbrahim'in (as) babası Azer, bu İlahî hidayetten hiç nasipini alamadan helak olmuştu. Nûh'un (as) oğlu da, Azer gibi idi. Kavmini helak edecek olan tufan başlayıp da Nûh'a inananlar gemiye bindikleri zaman, Nûh'un oğlu, babasının ısrarına ve *"Ey oğlum! Bizimle beraber (Gemiye) bin; kafirlerle bir olma."* demesine rağmen o, *"Beni sulardan koruyacak bir dağa sığınacağım."* (Hud suresi, 42-43) demiş ve gemiye binmeyi reddetmiş, sonra da suda boğulup gitmişti. İşte bu Peygamber yakınları, babalar, oğullar, kardeşler ve daha pek çoğu, küfürleri dolayısıyla Allah'ın hidayetine mazhar olamamış kimselerdi. Allah Teâlâ, Hadîd suresinin 26. ayetinde bunlara da işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Nuh'u ve İbrahim'i de göndermiş, Peygamberliği ve kitabı onların neslinden gelenlere vermiştik. Onlardan bir kısmı doğru yolda idi; çoğu da yoldan çıkmıştı."*.

Allah'ın hidayetine mazhar olan babalar, oğullar ve kardeşler ise, Allah bunları özellikle seçip yüceltmiş ve dosdoğru yola iletmiştir.

88 İşte bu, Allah'ın, yukarıda isimleri zikredilen nebi ve Resulleri ancak kendi lütuf ve ihsanıyla hidayet edip muvaffak kıldığı bir hidayetdir ki, kullarından ancak dilediğini buna erdirir. Dilemediği hiç kimse, kendi say ve gayretiyle bu hidayete eremez. Zira hidayet iki çeşittir. Birincisi, Allah'ın sadece Peygamberler'ine has kıldığı hidayettir ki, kullarından dilediğini seçerek bu hidayetiyle yüceltir ve onu Peygamber yapar. Bu derece, kulların kendi istekleriyle ulaşılacak veya elde edilecek bir derece değildir. İkincisi ise, kulların say ve gayretleriyle ulaşılan; fakat gerçekleş-

mesi yine de Allah'ın lütuf ve ihsanına bağlı kalan derecedir. Allah, kulunun gayret ve istidadına göre ona lütuf ve ihsanda bulunur ve onu hidayete erdirir.

İşte, Allah'ın kendilerine hidayet ettiği bu kimseler, O'nun bu lütuf ve ihsanına rağmen, Allah'tan başka İlahlar edinerek onlara ibadet etseler ve O'na şirk koşsalardı, dünyada iken işlemiş oldukları bütün iyi ameller boşa gider ve bu ameller sebebiyle kazandıkları sevablar da heba olurdu. Nitekim Allah Teâlâ, Zümer suresinin 65-66. ayetlerinde bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Gerçektir ki, sana ve senden öncekilere de vahyolunmuştur: Eğer Allah'a şirk koşarsan, muhakkak bütün amelin boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun. Bu itibarla yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol".* Bu ayet-i kerimelerden de anlaşıldığı gibi, Allah'ın tevhidi, insan nefsinin tezkiyesinde ve ondan sadır olacak her çeşit iyi amelin kabulünde yegâne asıl ve yegâne şarttır; bunun zıttı olan şirk ise, insan fıtratını ifsat eden ve her çeşit iyi ameli faydasız hale getiren fesadın en aşağı derecesidir; onun altında başka fesat yoktur.

[89] Bunlar, kendilerine kitap, hikmet ve Peygamberlik verdiğimiz kimselerdi. Bunları şu Mekkeli müşrikler inkâr ederlerse, biz zaten onları inkâr etmeyecek (Muhacirun ve Ensar'dan müteşekkil) bir kavmi iman için vekil kılmışızdır.

[90] Bunlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Bu itibarla, sen de onların yoluna tabi ol ve "ben, (sizi davet ettiğim bu Kitab'a) karşılık sizden bir ücret istemiyorum; zira bu Kitap, âlemler (in irşadı) için uyarıdan başka bir şey değildir." de.

89 İşte, yukarıda isimleri zikredilen bu kimseler, kendilerine kitap, hikmet ve Peygamberlik verilen kimselerdir. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde de zikredildiği gibi, kendilerine kitap verilen Peygamberler'den İbrahim'e *Suhuf*, Davud'a *Zebur*, Musa'ya *Tevrat*, İsa'ya da *İncil* verilmiştir. Keza bunlara hüküm veya hikmet verilerek dinde âlim ve fakih kılınmış yahut bazılarına insanlar arasında adaletle hükmetmelerini sağlayacak kaza gücü ihsan edilmiştir. Bazıları, kendilerine Allah'ın emir ve nehiyleriyle çeşitli hükümleri vahyedilen bir nebi kılınırken, bazıları da İbrahim, Musa, İsa ve Davud gibi, şahıslarında her üç hasleti birden cemetmişlerdir. Mesela Allah Teâlâ, Şuarâ suresinin 83. ayetinde, İbrahim'in (as) bir duasını naklederken *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat."* dediğini haber vermiş; yine aynı surenin 21. ayetinde Musa'dan (as) naklen *"...Rabbim bana hikmet verdi ve beni Peygamber yaptı."* buyurmuştur. Sad suresinin 26. ayetinde Davud'la (as) ilgili olarak *"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde bir halîfe kıldık. İnsanlar arasında adaletle hükmet; keyfine tabi olma..."*; Enbiya suresinin 78-79. ayetlerinde de, hem Davud (as) hem de Süleyman (as) hakkında *"Keza Davud ve Süleyman'a da yardım etmiştik. Hani bir kavmin koyunlarının otladığı ekin hakkında hüküm vermişlerdi de, biz de onların hükümlerine şahit olmuştuk. Süleyman'a bu hükmü öğretmiştik; zaten hepsine de hüküm ve ilim vermiş, Davud'la beraber Allah'ı tesbih eden dağları ve kuşları teshir etmiştik. Bunları yapan bizdik."* buyurmuştur. Bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi hikmet, dinde ilim ve fıkıh manasına geldiği gibi, insanlar arasındaki husumetlerde kaza, yani adaletle hükmedip aralarını bulmak manasında da kullanılmıştır. Bu manalar gözönünde bulundurulursa, şu husus iyice anlaşılmış olur ki, Allah Teâlâ, bütün Peygamberler'ini, hüküm veya din işlerinde sahih ilim ve fıkıh sahibi kıldığı gibi, ister kendisine indirilmiş olsun ister başka bir Peygamber'e indirilmiş olsun onlara, ellerinde bulunan kitabın doğru bir şekilde anlaşılmasını ve yine onunla doğru bir şekilde ibadet edilmesini sağlayan bir hikmet veya bir anlayış verdiği halde, insanlar arasında kaza ve husumetlerin halli mana-

sındaki hikmet söz konusu olunca, bunu bütün Peygamberler'ine ihsan etmemiştir.

Kısaca özetlemek gerekirse, kendisine kitap verilmiş olan herkes, hem hikmet hem de nübüvvet verilmiş olan kimsedir. Zikrolunanlardan kendisine hikmet verilenlerin hepsi Peygamber olmakla beraber, her Peygamber kaza sahibi hâkim olmadığı gibi kitap sahibi de değildir. Bu da, Peygamberler'in (Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun) birbirinden farklı fazilet derecelerine sahip olmaları dolayısıyladır.

İşte, yukarıda isimleri zikredilen bu Peygamberler'e Allah tarafından ihsan olunan bu üstün faziletleri Mekkeli müşrikler inkâr edecek olurlarsa, onların yerine onlara iman ile riayet edecek, yardımlarını onlardan esirgemeyecek, onların hükümleriyle amel edip insanları da onlara davet edecek, kısacası onları hiçbir surette inkâr etmeyecek mümin bir kavmi vekil kılmışızdır. Bunlar, çoğu Muhacirun ve Ensar'dan oluşan ashab-ı Resul (sas.)'dir.

90 İşte, Allah'ın kitap, hikmet ve nübüvvet verdiği yukarıda isimleri zikredilen bu onsekiz Peygamber'le onlara izafe edilen babalar, oğullar ve kardeşler, hepsi de, Allah'ın hidayet edip dosdoğru yola ilettiği kimselerdir. Binaenaleyh ey Muhammed, sen de onları hakka ulaştıran bu yollarına tabi ol ve kendilerini Allah'ın tevhidine, ibadetine ve Kitabı'na davet etmek için gönderildiğin kavme de ki: Bu davetime karşılık, ben sizden ne maddi ne de manevi hiçbir menfaat veya ücret talep etmiyorum. Nitekim benden önceki Peygamberler de ifa ettikleri bu görev dolayısıyla kavimlerinden herhangi bir ücret talebinde bulunmamışlardır. İşte Nûh, Hûd suresinin 29. ayetinde de belirtildiği gibi kavmine şöyle demiştir: *"Ey kavmim! Buna karşılık sizden bir mal taleb etmiyorum; benim ecrim sadece Allah'a aittir..."* Keza aynı surenin 50-51. ayetlerinde Ad kavmine gönderilen Hud'un da kavmine aynı sözleri tekrarladığı görülür. Hud, kavmine: *"...Ey kavmim! Sizin için kendisinden başka İlah olmayan Allah'a ibadet edin. O'ndan başkasına ibadet etmekle O'na iftira etmiş olursunuz."* diye hitap ettikten sonra sözlerine devamla, *"Ey kavmim! Buna karşılık sizden bir ücret taleb etmiyorum. Benim ücretim, ancak beni salim bir fıtrat üzerine yaratan (Allah)'a aittir. Siz hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"* demiştir. Semud kavmine gönderilen Salih'in, Lut kavmine gönderilen Lut'un, Eyke halkına gönderilen Şuayb'ın, kavimlerine söyledikleri sözler de bundan farklı değildir. Binaenaleyh ben, Allah'ın bir elçisi olmam dolayısıyla, sadece O'nun emirlerine uyuyor ve Kitab'ını size tebliğ ediyorum. Zira bu Kitap, insanları kendisiyle uyarmam için bana Rabbim tarafından indirilmiştir. Bunun dışında bir şey yapmaya benim ne gücüm vardır ne de yetkim.

Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ bu ayetlerinde onsekiz Peygamber ismi zikretmiştir. Bunların dışında, Kur'an'da ismi geçen yedi Peygamber daha vardır ki bunlar, Adem, İdris, Hud, Zülkifl, Salih, Şuayb ve Muhammed olup sayıları yirmi beşe ulaşır. Bu Peygamberler'in isimleri Kur'an ile sabit olduğu için hepsine de iman etmek vaciptir. Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun. Amin.

Şüphesiz, ilk Peygamber'le son Peygamber arasında binlerce asırlık bir zaman geçtiği gibi, geçen bu zaman içerisinde sayısını ancak Allah'ın bildiği birçok da Peygamber gönderilmiştir. Bu Peygamberler arasında, gerek Allah'a itaat yönünden, gerek Allah'ın dinini insanlara tebliğ etmek yönünden ve gerekse tebliğ ettikleri dinin insanları dünya ve ahiret saâdetine yöneltmesi yönünden hiçbir fark yoktur. Bu sebeple yaptıkları görev ve tebliğ ettikleri din yönünden, bu Peygamberlerden herhangi birini veya birkaçını üstün görüp diğerlerini küçültmek asla doğru değildir. Nitekim Bakara suresinin 285. ayetinde, gerçek müminlerin, Allah'ın Peygamberler'ine iman ettiklerine işaret olunduktan sonra, bu Peygamberler arasında hiçbir ayrım yapmadıkları da beyan edilmiştir.

Bununla beraber Allah Teâlâ, bu Peygamberler'den dilediklerini, dilediği bazı özellik veya üstün sıfatlarla bezemiş ve onları bu özellik ve sıfatlar yönünden diğerlerine üstün kılmıştır. Mesela Davud'a hikmet ve hükümdarlık vermiş, dilediği şeyleri ona öğretmiştir. Musa ile konuşmuş, İsa'ya apaçık deliller, ölüleri diriltmek, hastaları iyileştirmek gibi mucizeler vermiştir. Hazreti Peygamber'e ise, Kur'an'ı indirerek bütün insanları ona tabi olmaya davet etmiştir.

Ancak Allah Teâlâ'nın, Peygamberler'ini bu çeşit özellikler veya sıfatlarla bezemiş olması ve bazısını yine bu özellik veya sıfatlarla bazısından üstün kılması, Peygamberler'den bazılarına inanıp bazısını inkâr etmeyi gerektirmez. Özellikle Yahudilerin İsa'yı tekfir, yahut Hıristiyanların ona uluhiyyet isnat etmelerine ve onu İlah mertebesine yükseltmelerine sebep teşkil etmez. Hepsi de Allah'ın kullarıdır ve hepsi de Peygamber olarak seçilmişlerdir.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ۗ قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ۗ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿٩٢﴾

91 (Yahudiler) Allah'ın hiçbir beşere (kitap olarak) hiçbir şey indirmediğini söylemekle, Allah'ı layık olduğu vechile takdir edemediler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Öyleyse Musa'nın insanlar için nur ve hidayet olarak getirdiği, sizin de yapraklar haline getirip (bir kısmını) açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz, siz ve babalarınız hiçbir şey bilmezken öğretildiğiniz o kitabı kim indirdi"? (Ey Muhammed! Onlara) "Allah" de, sonra da onları kendi bataklıklarında oynamaya bırak.

92 İşte bu da, Mekke ve havalisindekileri uyarman için, kendinden önceki kitapları doğrulayan bizim indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Ahirete iman edenler, namazlarına kusursuz devam ederek bu Kitab'a da iman ederler.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinerek onlara ibadet eden müşriklere karşı sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'i irşat ederek, onun, gökleri ve yeri hak ile yaratan, her şeyin mutlak hâkimi, her şeyden haberdar ve yegâne hikmet sahibi olan Allah'ı kendine has sıfatlarıyla tarif ve tavsif etmesini sağladıktan, şirkin nefyi ile tevhidin ispatı hususunda İbrahim'in (as) gerek babasıyla gerekse kavmiyle yaptığı cidal ve münakaşaları naklederek İbrahim soyundan gelen bazı Peygamberler'i nasıl seçip yücelttiğini ve onları salih kullarından eylediğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Allah'ın hiçbir insana kitap indirmediğini ileri sürerek nübüvveti inkâr eden Yahudilere yahut bir görüşe göre, müşriklere verilecek cevap hususunda yine Peygamber'ini irşat etmiş ve Musa'ya indirilen kitabın Allah tarafından indirildiğini inkârcılara cevap olarak söylemesini emrettikten sonra, Kur'an-ı Kerim'in

de, kendinden önce indirilen kitapları teyit için yine Allah tarafından indirildiğini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[91] (Yahudiler) Allah'ın hiçbir beşere (kitap olarak) hiçbir şey indirmediğini söylemekle, Allah'ı layık olduğu vechile takdir edemediler. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Öyleyse Musa'nın insanlar için nur ve hidayet olarak getirdiği, sizin de yapraklar haline getirip (bir kısmını) açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz, siz ve babalarınız hiçbir şey bilmezken öğretildiğiniz o kitabı kim indirdi"? (Ey Muhammed! Onlara) "Allah" de, sonra da onları kendi bataklıklarında oynamaya bırak.

91 Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin başında, Allah'ın hiç kimseye kitap indirmediğini ileri süren ve bu iddia ile O'nu gerektiği şekilde tanıyıp takdir edemeyen bazı kimselerden sözetmiş, fakat bunların kimler oldukları hakkında açıklayıcı herhangi bir bilgi vermemiştir. Allah'ın hiç kimseye kitap indirmediği hususundaki bu iddia kimlere aittir; yahut Allah'ın hiç kimseye hiçbir şey indirmediğini söyleyenler kimlerdir, bu hususta açık ve kesin bir delil de mevcut değildir. Bu sebepledir ki, müfessirler arasında bu konuda herhangi bir görüş birliği hasıl olmamış; bazıları, iddia sahiplerinin Mekkeli müşrikler olduklarını ileri sürerken, diğer bazıları, bunların Yahudiler olduklarını söylemişlerdir. İbn Kesîr'e göre sahih olan görüş, ayetin Kureyşli müşrikler hakkında nazil olduğudur. Çünkü ayet Mekkîdir ve Yahudiler de gökten bir kitap indirildiğini inkâr etmemektedirler. Kureyş ve genel olarak Araplar ise, Muhammed (sas.)'in Peygamber olarak gönderilmiş olmasını inkâr ediyorlar ve buna gerekçe olarak da, onun bir beşer olmasını gösteriyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ da, Yunus suresinin 2. ayetinde *"Kendi içlerinden bir adama: İnsanları uyar ve iman edenlere de kendileri için Rableri katında yüksek mertebeler bulunduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanlara acaip mi geldi?.."* diyerek, Arapların, bir insan olması itibariyle Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine akıl erdirememelerine işaret etmiş, İsra suresinin 94-95. ayetlerinde de aynı manada şöyle buyurmuştur: *"Kendilerine hidayet gelince, insanların iman etmelerine engel olan şey, "Allah, Peygamber olarak bir insan mı gönderdi?" demeleridir. (Ey Muhammed!) De ki: Eğer yeryüzünde (insanlar yerine), yürüyen, oturan melekler olsaydı, gökten Peygamber olarak bir melek indirirdik."*. İşte, yukarıdaki ayet-i kerimede de görüldüğü gibi, Allah'ın insanoğlundan bir Peygamber göndermesine akıl erdiremeyen Araplar, bu sebepten O'nun hiçbir beşere kitap indirmediğini ileri sürmüşler ve böylece O'nu, şanına layık olduğu şekilde ve gerektiği gibi takdir edememişlerdir.

İbn Kesîr'in sahih kabul ettiği bu görüşe karşılık, diğer bazı müfessirler, ayet-i kerimenin, müşrik Araplar hakkında değil, Yahudiler hakkında nazil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu müfessirlere göre, "Allah, hiçbir beşere hiçbir şey indirmedi." diyenler Yahudilerdir. Akla daha yakın olduğunu bizim de kabul ettiğimiz bu görüşün, ayet-i kerimenin müteakip ibareleriyle de teyit edildiği görülmektedir. Zira bu ibarelerde, kendilerine hatırlatılan cevapta ismi zikredilen Peygamber, Musa'dır (as) ve *"...Öyleyse Musa'nın insanlar için nur ve hidayet olarak getirdiği, sizin de yapraklar haline getirip (bir kısmını) açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz, siz ve babalarınız hiçbir şey bilmezken öğretildiğiniz o kitabı (yani Tevrat'ı) kim indirdi?"* denilmiştir ki, böyle bir sözün muhataplarının, müşrik Araplar değil, Yahudiler olması akla daha yakındır. Gerçek olan şudur ki, Musa (as), Tevrat'ı Araplara değil kendi kavmine yani Yahudilere getirmiştir. Onu yapraklar haline getirip bir kısmını açıklayan, çoğunu da gizleyen Araplar değil, Yahudilerdir. Nitekim Allah Teâlâ, Mâide suresinin 12. ayetinde, İsrailoğullarından da söz aldığını bildirdikten sonra, bunu takip eden 13. ayetinde, *"Ne var ki onların,*

verdikleri sözü bozmuş olmaları dolayısıyla, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı yaptık. (Ellerindeki Tevrat'ta) kelimeleri yerlerinden değiştirip tahrifat yapmışlar ve (kitaptan) kendilerine hatırlatılan şeylerin çoğunu unutmuşlardı..."; keza yine aynı surenin 15. ayetinde *"Ey kitap ehli! Kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklayan, çoğundan da vazgeçen Peygamber'imiz size gelmiştir..."* yahut Cuma suresinin 5. ayetinde *"Kendilerine Tevrat yükletilip de, sonra onu taşımayanların hali, kitaplar yüklenmiş eşeğin hali gibidir..."* buyurduğu zaman, muhatap, yine müşrik Araplar değil Yahudilerdir. O halde Kur'an-ı Kerim, daha birçok ayetinde, Yahudilerin Tevrat metinlerini tahrif ederek birçoğunu gizlediklerini açık açık beyan etmişken, yaprak yaprak yazarak kitap haline getirdikleri Tevrat'ın bir kısmını açıklayıp çoğunu da gizleyenlerin, yahut çocuğuyla babasıyla Tevrat öğretilenlerin Yahudiler olmayıp da müşrik Araplar olması mümkün müdür? Tevrat'ın açıklanmasından veya çoğunun gizlenmesinden müşrik Arapların ne gibi bir çıkarları olabilir ki, Kur'an-ı Kerim'in diğer birçok ayetinde Yahudilere izafe edilen bu fiil, yukarıdaki ayet-i kerimede müşrik Araplara hamledilsin? Kanaatimizce bu da aklın kabul edebileceği bir husus değildir. Eğer Mekkeli müşriklerin Tevrat'ı yakından öğrenip yapraklar haline getirecek ve bir kısmını açıklayıp çoğunu da gizleyecek kadar Yahudilerle sıkı temasları olmuşsa, Hazreti Peygamber'in de, Allah'ın, bazı Peygamberler'ine indirdiği kitaplar hakkında ileri geri konuşan bir Yahudiye, Musa'ya indirilen Tevrat'ı misal göstererek "Mademki sen, Allah'ın hiç kimseye kitap indirmediğini iddia ediyorsun; o halde Yahudilerin elinde okuyup durdukları Tevrat'ı Musa'ya kim indirdi?" diye sormuş olmasında hiçbir garabet yoktur. Ayet-i kerimenin Mekkî olması da ona bu mananın verilmesine engel teşkil etmez. Nitekim müfessirlerin naklettikleri bir haberden öğrenildiğine göre bu ayet, Hazreti Peygamber'e gelerek onunla münakaşaya girişen Mâlik İbnu's-Sayf adlı bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. Münakaşa sırasında Hazreti Peygamber ona, "Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına soruyorum: Tevrat'ta Allah'ın şişman ilim adamına buğz ettiğine dair herhangi bir ayet var mı, bana söyle." demiş, buna fena halde sinirlenen Mâlik de, "Allah, hiçbir beşere kitap indirmedi." cevabını vermiştir. İşte bundan sonradır ki, Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

Netice olarak, Allah'ın hiç kimseye kitap indirmediğini ileri sürerek O'nun hiçbir şeyle sınırlandırılamayacak olan kudreti, ilmi ve rahmeti hakkında şüphe izhar eden ve böylece O'nu kendine has yüce sıfatlarıyla tavsif edip gerektiği şekilde takdir edemeyen inançsız bir Yahudiye, cevap olmak üzere "O halde okuyup durduğunuz ve bazısını açıklayıp çoğunu da gizlediğiniz Tevrat'ı Musa'ya kim indirdi?" sorusunu yönelten Hazreti Peygamber, yine Rabbinin irşadıyla bu cevabı kendisi açıklıyarak o kitabı Allah'ın indirdiğini söylemiş, sonra da onları kendi sapıklıkları içinde kendi hallerine bırakmıştır. Zira onların, Rablerinin huzurunda hesap vermek üzere haşrolunacakları gün çok yakındır. O gün, bu inançsızlıklarının karşılığını nasıl olsa mutlaka göreceklerdir.

[92] İşte bu da, Mekke ve havalisindekileri uyarman için, kendinden önceki kitapları doğrulayan bizim indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Ahırete iman edenler, namazlarına kusursuz devam ederek bu Kitab'a da iman ederler.

92 Allah Teâlâ, bir Yahudinin, Allah'ın hiç kimseye hiçbir şey indirmediği yolundaki iddiasına karşılık, Musa'ya Tevrat'ı indirenin Allah olduğu cevabı hususunda Peygamber'ini irşat ettikten ve bunu da müşriklerin ibret almaları gereken bir delil olarak ortaya koyduktan sonra, sevgili Peygamber'ine indirdiği Kur'an'a da işaret ederek, *"İşte bu da, Mekke ve havalisindekileri uyarman için, kendinden önceki kitapları doğrulayan bi-*

zim indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır." buyurmuştur. Buna göre, sibakın da delalet ettiği gibi, Allah Teâlâ'nın bu ayetinde ortaya koyduğu gerçek şudur: Biz, nasıl daha önce Musa'ya nur ve hidayet olmak üzere Tevrat'ı indirmiş isek, işte bu Kur'an da Mekke ve havalisinde yaşayan insanları uyarman için bizim sana indirdiğimiz hayrı ve bereketi bol, hakkı ve doğru yolu gösteren, Allah'a itaat edenlere sevabı ve mağfireti müjdeleyip, isyan edenleri cehennem azabıyla tehdit eden başka bir Kitap'tır. En'âm suresinin 19. ayetinde: *"... Bu Kur'an, sizi ve ulaştığı kimseleri kendisiyle uyarmam için bana vahyolunmuştur..."* Hûd suresinin 17. ayetinde: *"...Topluluklardan hangisi Kur'an'ı inkâr ederse, ateş, varacağı yerdir..."* Furkân suresinin 1. ayetinde: *"Alemlere uyarıcı olması için kuluna Furkân'ı indiren Allah ne yücedir."* mealindeki ayetler, Allah Teâlâ'nın aynı manada indirdiği diğer ayetlerden birkaç örnektir. İşte bu ve benzeri diğer ayetleriyle bir bütün olarak Kur'an-ı Kerim, bütün insanları zulmetten nura, dalaletten hidayete çıkarmak için Allah Teâlâ'nın son Peygamber'i Muhammed (sas.)'e indirdiği bir kitaptır. Binaenaleyh kim ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye, hesaba ve cezaya inanır iman ederse, bu Kitab'a da iman eder ve Allah'ın bu Kitap'taki emirlerinden biri olarak namazını hiç kusursuz ifa ettiği gibi, diğer emir ve nehiylerine de uyarak mümin olduğunu ispat eder.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ
اللّٰهُ ۗ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْٓا اَيْدِيْهِمْ ۚ اَخْرِجُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۗ اَلْيَوْمَ
تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ
جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ
الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ۗ لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿٩٤﴾

[93] Allah'a karşı yalan iftirada bulunandan, yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde bana da vahyolundu diyenden ve Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim diyenden daha zalim kim olabilir? O zalimler, ölüm sekeratı içinde, melekler ellerini uzatmış "haydi kendinizi kurtarın; bugün, Allah'a karşı doğru olmayanı söylemiş ve O'nun ayetlerinden, büyüklenerek uzaklaşmış olmanız dolayısıyla zillet azabıyla cezalandırılacaksınız." derken, onların halini bir görsen...

[94] İşte sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz; (dünyada iken) size verdiklerimizi arkanızda bıraktınız. Ne var ki (Allah'a) kendiniz için ortak oldukları iddiasında bulunduğunuz şefaatçılarınızı beraberinizde göremiyoruz. Aranızdaki bağlar kopmuş; (sizin için şefaatçi olduklarını) iddia ettikleriniz sizden uzaklaşıp gitmiş...

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Peygamber'i ve Halil-i İbrahim'i (as) irşat ederek ona, yıldızları Rab edinen ve kendi elleriyle yaptıkları putlara ibadet edip Allah'a şirk koşan babasıyla ve kavmiyle yaptığı cidal ve münakaşalarda Allah'ın tevhidini ispat etmenin yollarını göstердikten, İbrahim soyundan gelen bazı kullarının isimlerini zikrederek onlara kitap, hikmet ve nübüvvet vermek suretiyle onların derecelerini yükselttiğini beyan ile nübüvveti dinin temel unsurlarından biri olarak ispat ettikten ve onun inkârı manasında Allah'ın beşerden hiç kimseye hiçbir şey indirmediğini ileri süren bazı inançsızlara, Musa'ya indirilen Tevrat'ı misal göstererek, bu kitabı ona Allah'ın indirdiğini daha sonra da Kur'an-ı Kerim'i sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'e indirinenin de keza Allah'tan başkası olmadığını beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, yine nübüvvetin ispatı sadedinde Peygamberlik iddiasında bulunanları söz konusu ederek bunların durumlarını, yalan ve iftira yönünden Allah'a karşı işlenmiş en büyük zulüm olarak tavsif ve bu iddia ile ortaya çıkanları en şiddetli azap ile tehdit etmiş, bu tehdidi de nübüvvetin isbatında en büyük delillerden biri kılmıştır. Zira Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan yalancılardan nübüvvetin nefyi, kendisine bu makamın gerçek manada verildiği kimseler için onun ispatı manasına gelir. Çünkü bu Peygamberler, Allah'a ve ahiret gününe iman etmiş kimselerdir. Bunlara iman eden bir mümin ise, Peygamberlik iddiasında bulunarak en şiddetli azabı gerektiren bir zulüm adına nefsini helake terketmez. Bu ise, onun Peygamberliği için başlıca delillerden birini teşkil eder. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[93] Allah'a karşı yalan iftirada bulunandan, yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde bana da vahyolundu diyenden ve Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim diyenden daha zalim kim olabilir? O zalimler, ölüm sekerâtı içinde, melekler ellerini uzatmış "haydi kendinizi kurtarın; bugün, Allah'a karşı doğru olmayanı söylemiş ve O'nun ayetlerinden, büyüklenerek uzaklaşmış olmanız dolayısıyla zillet azabıyla cezalandırılacaksınız." derken, onların halini bir görsen...

93 Allah'tan başka İlah olmadığı halde, kendi elleriyle ağaçtan veya taştan yontup yaptıkları, hiçbir güçe ve kuvvete sahip olmayan, hiçbir şey duymayan ve hiçbir şey görmeyen putları İlah edinerek kainatın bir tek yaratıcısı ve yegâne İlah olan Allah'a şirk koşmaktan, yahut O'na oğullar veya kızlar isnat ederek "baba" diye hitap etmekten daha büyük bir zulüm ve bunları yapandan daha zalim bir kimse bulunabilir mi? Keza Allah'ın kitap, hikmet ve nübüvvet vererek yücelttiği ve Peygamber yaptığı bir kimseye hiçbir şeyin indirilmediğini, yahut kitap verilmediğini ileri süren yahut Allah tarafından Peygamber olarak seçilmediği, kendisine de hiçbir zaman melek gönderilmediği ve dolayısıyla hiçbir şey vahyolunmadığı halde, vahiy geldiğini iddia eden kimseden daha zalim kim olabilir? Keza hiçbir şey indirmeye kadir olmadığı halde, kendisini Allah'a denk görüp O'nun gibi kendisinin de kitap indireceğini ileri süren, yahut Allah'ın ayetleri kendilerine okunduğu zaman, *"...Dinledik; istesek, biz de bunun gibisini elbette söyleriz; bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değil."* (Enfâl suresi, 31) diyen müşrikler gibi ayetler indirebileceğini söyleyen kimseden daha zalim bir kimse bulunabilir mi?

Filhakika İslam tarihi, bu iddialarla ortaya çıkmış zalimlere zaman zaman şahit olmuştur. Mesela Yemame'de ortaya çıkan Museylimetu'l-Kezzab, Peygamberlik iddiasında bulunmuş ve kendisine de vahiy geldiğini ileri sürmüştür. Museylime'ye göre, Muhammed, Kureyş'in Peygamber'i, kendisi ise Beni Hanife'nin Peygamber'i idi. Keza Yemen bölgesinde ortaya çıkan Esved el-Ansî, Hazreti Peygamber'in son

hastalığı sıralarında, Museylime gibi Peygamberlik iddiasında bulunmuş ve Müzhic kabilesini kendisine inandırmıştı. Beni Esed'den Tuleyha el-Esedî de keza Peygamberlik iddiasında bulunanlardandı. En-Nadr İbnu'l-Hâris ise, ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, Kur'an'ın evvelkilerin masalları ve bir çeşit şiir olduğunu söylüyor ve kendisinin de benzerini getirebileceğini iddia ediyordu.

Allah Teâlâ, gerek Allah'ın hiç kimseye hiçbir şey indirmediğini iddia eden, gerek nübüvvet iddiasında bulunarak kendisine de vahiy geldiğini ileri süren ve gerekse istediği takdirde, kendisinin de Allah'ın indirdiği gibi ayetler indirebileceğini söyleyen kimselerin bu fiillerini "zulüm" ile tavsif ettikten sonra, başta Hazreti Peygamber olmak üzere, bu zalimlerin davranışlarına muttali olacak bütün insanlara hitap ederek, onların acı akibetlerini haber vermiş ve buyurmuştur ki: İşte bu zalimlerin ölümleri anında, onları çepeçevre kuşatacak olan o acı ve elim azabı bir görebilseydin, onu tarif ve tavsif edecek kelime bulamaz, yahut buna güçün yetmezdi. Onlar ölüm sekeratında iken, meleklerin ellerini uzatarak onlara "Haydi canınızı kurtarın bakalım! Bugün, Allah'a karşı gerçeği söylemeyip O'na iftira etmiş ve büyüklenerek O'nun ayetlerinden yüz çevirmiş olmanız dolayısıyla, zillet ve hakaret azabıyla cezalandırılacaksınız." derken o zalimlerin içine düştükleri durumu hiçbir zaman tahayyül edemezsin. Muhammed suresinin 27. ayetinde de belirtildiği gibi, *"Melekler, yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını almaya geldikleri zaman, onların halleri nasıl olacak"*?

[94] İşte sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz. (Dünyada iken) size verdiklerimizi arkanızda bıraktınız. Ne var ki (Allah'a) kendiniz için ortak oldukları iddiasında bulunduğunuz şefaatçilerinizi beraberinizde göremiyoruz. Aranızdaki bağlar kopmuş; (sizin için şefaatçi olduklarını) iddia ettikleriniz sizden uzaklaşıp gitmiş...

94 Allah Teâlâ, "Allah, hiç kimseye hiçbir şey indirmedi.", yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde "Bana da vahyolundu.", yahutta "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm." diyerek Allah'a yalan iftirada bulunan ve böylece en büyük zulmü işlemiş olan kafirlerin ölüm anındaki korkulu ve dehşet dolu hallerini tarif ve tavsif ettikten sonra, bu ayetinde aynı hal ile huzur-ı İlahiye getirilmiş olan bu zalimlere hitabını tasvir ederek şöyle buyurmuştur:

Ananızın karınlarında ilk defa sizi nasıl çırılçıplak yaratmış ve dünyaya nasıl yine çırılçıplak getirmiş isek, işte huzurumuza yine öyle çırılçıplak çıktınız. Dünyada sahibi olmak için çalışıp çabaladığınız ve bizim de bol bol verdiğimiz, yahut bununla da yetinmeyip çalıp çırptığınız malınızı mülkünüzü, evlat ve iyalinizi yine dünyada bırakarak bize tek başınıza geldiniz. O kadar yalnız geldiniz ki, dünyada iken bizim yanımızda sizin için şefaat edeceklerini iddia ettiğiniz, yahut sizi bizim azabımızdan kurtaracaklarını sandığınız şefaatçılarınız bile yanınızda görünmüyor. Bize ortaklar kılıp kendilerine ibadet ettiğiniz İlahlarınız da yokolmuş. Dünyada iken bizden başka güvenip dayandığınız her ne varsa hepsiyle de irtibatınız kesilmiş; hepsi de sizden uzaklaşıp gitmişler ve sizi yapayalnız bırakmışlar. Şimdi söyleyin bakalım, Dünyadaki amellerinize karşılık size vaadedilen sonu hiç gelmeyecek o şiddetli azap, sizi çepeçevre kuşatmışken, ondan sizi kim kurtaracak? Kasas suresinin 62. ayetinde de ifade edildiği gibi *"Sizin iddia etmiş olduğunuz ortaklarım hani nerede"*? Yahut Şuarâ suresinin 92-93. ayetlerinde denildiği gibi, *"Hani Allah'ı bırakıp da ibadet etmiş olduğunuz putlar nerede? Hiç size yardım ediyorlar mı, yahut kendilerine yardımları dokunuyor mu"*?

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ ۚ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا ۖ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ انْظُرُوا إِلَىٰ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

95 Oysa, Allah, tanenin ve çekirdeğin yaratıcısı olup ölüden diriyi çıkarır; diriden ölüyü çıkaran da O'dur. İşte Allah budur; o halde nasıl olup da (O'nun ibadetinden) yüz çeviriyorsunuz?

96 Keza sabahı çıkaran da O'dur. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da hesap ölçüsü yapmıştır. Bu, her şeye mutlak galip olan ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.

97 Karaların ve denizlerin karanlıklarında kendileriyle yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan O'dur. Bilen kimseler için ayetleri açıklamışızdır.

98 Sizi tek bir nefisten inşa edip yaratan O'dur; sizin için (baba sülbünde) bir kalış süresi ve (ana rahminde) kalacak bir yer vardır. Biz, anlayan kimseler için ayetleri açıklamışızdır.

99 Gökten su indiren de O'dur. İşte biz o su ile her çeşit nebat çıkardık; o nebattan da bir yeşillik meydana getirdik ki, bu yeşillikten birbiri üzerine kümelenmiş taneler, hurma tomurcuğundan koparılması kolay salkımlar, üzüm bağları, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve nar (gibi meyveler) çıkarırız. (Bütün bu bitkiler) meyve verdikleri ve bir de olgunlaştığı zaman meyvesine bir bakın.. İşte bütün bunlarda, iman eden kimseler için deliller vardır.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, yıldızları ve kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinerek onlara ibadet eden müşrik bir kavme karşı tevhidin ispatı hususunda aklını kullanabilen insanlar için yeterli deliller zikrettikten ve nübüvvetle ilgili birtakım meselelere açıklık getirdikten, kitap ehlinden bazı kimselerin Peygamberler'e indirilen kitapları inkâr ederek Allah'ın hiç kimseye hiçbir kitap indirmediğini ileri sürmekle Allah'ı gerektiği şekilde takdir edemediklerini, keza kendilerine hiçbir şey vahyolunmadığı halde bana da vahyolundu diyerek nübüvvet iddiasında bulunanları, yahut kitap veya ayet olarak Allah'ın indirdiklerinin bir benzerini kendilerinin de indirebileceklerini ileri sürenleri bahis konusu ederek, bu iddialarıyla onların Allah'a karşı iftirada bulunmakla en büyük zulmü işlemiş olduklarını beyan ile, bunların akibetlerini ve ahirette nasıl yalnız ve kimsesiz kalacaklarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde yaratıcı, mucit, hayat veren, öldüren, takdir ve tedbir sahibi ve kadir-i mutlak olan Allah Teâlâ'nın var-

lığının delillerini zikretmiş ve bu delilleri, akıl, izan ve iman sahiplerinin ibret nazarlarına sunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[95] Oysa Allah, tanenin ve çekirdeğin yaratıcısı olup ölüden diriyi çıkarır; diriden ölüyü çıkaran da O'dur. İşte Allah budur; o halde nasıl olup da (onun ibadetinden) yüz çeviriyorsunuz?

[96] Keza sabahı çıkaran da O'dur. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da hesap ölçüsü yapmıştır. Bu, her şeye mutlak galip olan ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.

[97] Karaların ve denizlerin karanlıklarında, kendileriyle yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan O'dur. Bilen kimseler için ayetleri açıklamışızdır.

95 Allah Teâlâ, bu ayetlerinde, tevhidinin de birer delili olmak üzere, sonsuz kudretinin, üstün hikmetinin ve her şeyi çepeçevre kuşatan geniş ilminin delillerini bazı örnekleriyle saymayı murat etmiş ve önce nebatlardan başlayarak insanların ekip hasat ettikleri tohum ve çekirdeklere işaretle, bunları kudretiyle ilk defa yaratanın ve toprak içinde yararak onlardan nebat bitirenin kendisi olduğunu beyan etmiştir. Bu tohum ve çekirdeklerden her birinin muhtelif renk, tat ve kokularıyla ayrı bir cinse delalet ettiğini biz ancak onların toprakta filizlenip yeryüzüne çıkmasından ve ayrı ayrı meyveler vermesinden sonra anlayabiliriz. Sadece bu tohum ve çekirdeklerden oluşan renk renk çiçekler ve meyveler bile, aklını kullanıp düşünebilen insanlar için Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini, geniş ilmini ve yüksek hikmetini gösteren birer delil sayılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimede tohumu ve çekirdeği yaratıp toprak içinde yararak onları filizlendirmesini, "Ölüden diri çıkarma" fiiliyle tefsir etmiştir. Nitekim bir hububat tohumu veya tane, yahut bir meyve çekirdeği, hiçbir gelişme göstermeyen taş gibi cansız bir madde olduğu halde, rutubetli toprağın içine düştüğü zaman onun kısa bir müddet sonra hareketlendiği, yarılarak filizler vermeye başladığı ve toprak üstüne çıkarak büyüdüğü görülür. İşte bu, ölü olan bir maddenin canlanmasından, yahut Allah Teâlâ'nın, ölü bir maddeden canlı bir varlık çıkarmasından başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ, ölüden diriyi çıkardığı gibi, diriden de ölüyü çıkarır. Nitekim tohum veya çekirdeğin toprak altında yarılarak filiz vermesinden ve toprak üstüne çıkıp gelişmesinden sonra; nebat üzerinde, toprağa atılan tohum veya çekirdeklerin yeniden oluştuğu görülür ki nebattaki gelişme ve büyümeye rağmen üzerinde beliren bu tohum veya çekirdekler, toprağa atılmazdan önceki cansız hallerini hiçbir gelişme göstermeksizin aynen devam ettirirler. İşte bütün bunlar Allah'ın eseridir ve Allah'tan başka hiç kimse, bu değişimin zerresini bile meydana getiremez. O halde, aklı başında olan her insanın bu değişimi düşünmesi ve bundaki gerçeği anlamaya çalışması gerekmez mi? Yahut gerçek bu olduğu ve bundan başka gerçek bulunmadığı halde, insanoğlunun bu eşsiz kudretin yegâne sahibi olan Allah'tan yüz çevirmemesi ve her nefes alıp verişinde O'nun önünde alnını toprağa sürüp ubudiyyetini O'na arzetmesi gerekmez mi? Fakat heyhat! İnsan ne kadar da düşüncesiz ve ne kadar da nankör yaratılmıştır! İşte ayet-i kerimede Rabbi de ona aynı soruyu yöneltiyor ve buyuruyor ki: *"O halde nasıl olup da (O'nun ibadetinden) yüz çeviriyorsunuz"?*

96 Allah'ın sonsuz kudretinin, üstün hikmetinin ve geniş ilminin delilleri, sadece ölüden diri veya diriden ölü çıkarmaktan ibaret de değildir. Gökyüzünde gördüğümüz güneş, aydınlatıcı ve ısıtıcı ışıklarını etrafa yaymaya başladığı zaman, gecenin karanlığı kaybolmuş, onun yerini sabahın parlak aydınlığı almıştır. Bütün canlılar, sabahın bu aydınlığı ile birlikte rızıklarını temin etmek için dünyaya gözlerini yeniden açarlar ve bir evvelki gündüzün yorgunluğunu, Allah'ın

dinlenmek için yarattığı gece içinde üzerlerinden atarak ondan kurtulurlar. Nitekim Allah Teâlâ, Nebe suresinin 9-11. ayetlerinde buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Uykunuzu dinlenme, geceyi üzerinize örtü, gündüzü de geçim sebeplerini temine yarayan bir vakit kılmadık mı"?*

Kısaca ifade etmek gerekirse, içinde yaşadığımız bir dünya, gözlerimizle gördüğümüz bir güneş, bir ay ve milyonlarca yıldız vardır. Dünyamızla birlikte ay ve gezegenler, güneşin etrafında dönerler. Bu dönüş, o derece ölçülü bir nizam içerisinde cereyan eder ki, bundan, mevsimler, geceler ve gündüzler oluştuğu gibi, insanlar aylarını, günlerini ve vakitlerini tayin etmede de ondan kolayca istifade ederler. Nitekim Allah Teâlâ, Rahmân suresinin 5. ayetinde bu düzenli harekete işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Güneş ve ay, çok ince bir hesaba göre hareket ederler."*. İşte bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın takdiri ile hasıl olmuştur. Hiçbir şey bu takdire engel olamaz ve hiçbir şey ona muhalefet edemez. İşlerinde yegâne galip olan ve her şeyi ilmiyle kuşatan yalnız Allah'tır. Göklerde ve yerde, zerre miktarı da olsa, Allah'ın ilmi ve takdiri dışında kalmış bir şeyin var olduğu asla düşünülemez. Kamer suresinin 49. ayetinde de açıkça beyan edildiği gibi, *"Her şey, bir kadere göre yaratılmıştır."*.

97 Dünya, ay ve güneş, nasıl çok ince bir hesaba göre hareket edip gecelerin, gündüzlerin ve mevsimlerin oluşmasını sağlıyorlarsa, yıldızlar da, karaların ve denizlerin karanlıklarında insanların yollarını kolayca bulabilmelerine yardım ederler ve onları yaratan da yine Allah'tır. O halde aklı başında olan ve onu kullanmasını bilen her insanın bütün bunları düşünmesi gerekmez mi? Filhakika yukarıda saydığımız bu olayları düşünecek olursak, canlı olsun cansız olsun, bütün varlıkların devamlı bir hareket halinde olduklarını anlarız: Doğup büyüme, sonra ölme, aşınma aşındırma ve güneş etrafında dönme, hepsi birer harekettir. Bu hareketten anlarız ki, canlı ve cansız varlıkları hiç yoktan var ettiği gibi, onları hareket ettiren ve bu hareketi düzenli bir biçimde yöneten eşsiz bir kudret vardır; çünkü bu kudret olmadan, onların ne var olması ve ne de düzenli bir hareketle varlıklarını devam ettirebilmeleri asla mümkün değildir. Keza bu kudret olmadan, ölüden canlı, canlıdan da ölü bir varlığın meydana gelmesi asla düşünülemez. O halde bütün bunları meydana getiren, yoktan vareden, var iken de yok eden bu eşsiz kudretin mutlaka bir sahibi, bir yöneticisi olmalıdır; bu olmadan, hiçbir şeyin kendiliğinden olması, sonra da düzenli bir harekete kavuşması asla mümkün değildir. Aklı başında olan ve düşünen her insanın, kendi kendine bu kudret sahibini araştırıp bulması, yahut en azından o sahibin kim olduğunu kendi kendine sorması gerekir. Bu soruyu sorduğu zaman, illetten salim olan her aklın vereceği cevap da birdir: İşte o kudretin sahibi Allah'tır; Allah'tan başka hiç kimse kainattaki bu oluşumu sağlayamaz. İşte Allah, insanı, aklını kullanması ve düsünüp taşınarak bu gerçeği bulması için bütün delilleri onun gözleri önüne sermiş ve bütün ayrıntılarıyla ona gerçeği anlatmıştır. Bu delilleri gördükten ve başka hiçbir varlığın sahip olmadığı aklını da kullanarak onları değerlendirdikten sonra, insanın yine de o eşsiz kudretin sahibi olan Allah'ı tanımaması, yahut tanısa bile O'na karşı hâlâ nankörlük etmesi mümkün müdür?

[98] Sizi tek bir nefisten inşa edip yaratan O'dur; sizin için (baba sülbünde) bir kalış süresi ve (ana rahminde) kalacak bir yer vardır. Biz, anlayan kimseler için ayetleri açıklamışızdır.

[99] Gökten su indiren de O'dur; işte biz o su ile her çeşit nebat çıkardık; o nebattan da bir yeşillik meydana getirdik ki, bu yeşillikten birbiri üzerine kümelenmiş taneler, hurma tomurcuğundan koparılması kolay salkımlar, üzüm bağları, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve nar (gibi meyveler) çıkarırız. (Bütün bu bitkiler) meyve verdikleri ve bir de

olgunlaştığı zaman meyvesine bir bakın. İşte bütün bunlarda iman eden kimseler için (ibret alınacak) deliller vardır.

98 Allah Teâlâ, yeryüzünde, cansız birer madde olarak tavsif ettiği tohum ve çekirdeğin nebat haline gelişini, bu nebatlardan tohum ve çekirdeğin yeniden hasıl oluşunu, gökyüzünde güneşin, ayın ve yıldızların çıkışını, gece ile gündüzün oluşunu, aklını kullanabilen insanlar için Allah'ın varlığına birer delil olarak zikrettikten sonra, bu ayetinde, dikkatleri insanın yaratılışına çekmiş ve onun tek bir nefisten, yine Allah tarafından yaratıldığını haber vermiştir. Bu nefis, insanların babası olan ilk insan Adem'dir ki, onun yaratılışından sonra diğer bütün insanlar onun soyundan gelmişlerdir. Nisa suresinin 1. ayetinde de buna işaret olunarak şöyle buyurulmuştur: *"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, yine ondan eşini meydana getirip her ikisinden birçok erkek ve kadınlar türeten Rabbinizden sakının..."* Bu ayetin tefsirinde de açıkladığımız gibi, "tek nefis"le kastedilen mana, müfessirler arasında ihtilaf konusu olmuştur ve bu nefsin kim olduğu hususunda açıklayıcı herhangi bir nass mevcut değildir. Bununla beraber, cennette yaratılan ilk insanın Adem olduğu, Allah'ın meleklere *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."* dedikten sonra Adem'i, daha sonra da ona kendi cinsinden bir eş olmak üzere Havva'yı yarattığı ve onlara *"Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin ve dilediğiniz yerde O'nun nimetlerinden bol bol yeyin. (Ancak) şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz."* buyurduğu, ancak şeytanın onları aldatması üzerine cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirildikleri, Bakara suresinin 30. ve müteakip ayetlerinde anlatılan kıssadan anlaşılmaktadır. Adem'in yaratılışı, sonra da yeryüzüne indirilişi ile ilgili bu ayetler gözönünde bulundurulacak olursa, Adem'in asıl olduğu, diğer insanların da onun cinsinden yaratıldığı sonucuna varılır. Nitekim Â'râf suresinin 189. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"Sizi bir cinsten yaratan, kendisiyle sükun bulması için yine aynı cinsten eşini vücuda getiren O'dur..."* Rum suresinin 21. ayetinde de şöyle buyurulmuştur: *"Size, kendi nefsinizden, kendisiyle huzura kavuşabileceğiniz eşler yaratıp aranıza sevgi ve merhamet koyması da O'nun delillerindendir..."*

İnsanların Adem'in soyundan geldiği ve neslin, Allah Teâlâ'nın vazettiği kanunlar çerçevesinde, bir erkekle bir kadının birleşmesi sonucu devam ettiği hususunda herhangi bir tereddüt bulunmasa bile, ilk insan olarak Adem'in yaratılışını aynı kanuna bağlamak mümkün değildir. Zira Adem'in, soyuna hamledilebileceği bir babası yoktur. Bu sebepledir ki o, Kur'an-ı Kerim'de, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan ilk defa inşa edilen bir varlık olarak görülür. Hıcr suresinin 26. ayetinde *"Biz insanı, balçıktan, şekil verilmiş çamurdan yarattık."* denilerek Adem'e işaret olunduktan sonra, cinlerin, insanın yaratılışından önce, alevli ateşten yaratıldıkları açıklanmış, sonra da şu açıklamaya yer verilmiştir: *"Rabbin meleklere demişti ki: Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu tamamladığım ve ona ruhumdam üfürdüğüm zaman, ona hemen secdeye kapanın."*.

Adem, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan, eşi de kendi cinsinden yaratıldıktan ve yeryüzünde insan olarak varlıklarını devam ettirmelerine izin verildikten sonra, İlahî kanun, ilk insanın yaratılışını, kuru balçık veya kokuşuk çamura değil; fakat gıdasını yine çamurdan veya topraktan alan ve baba sülbünde meydana gelen bir tohumun ana rahmine bırakılması şartına bağlamıştır. Bu sebepledir ki biz, Kur'an-ı Kerim'de, ilk insanın veya Adem'in yaratılışından bahseden ayetlerde, onun çamurdan yaratıldığına dair açıklamalar gördüğümüz halde, Adem soyundan gelen insanların yaratılışı söz konusu olduğu zaman, Adem'in yaratılışında ilk unsur olan çamurun yerini, *nutfe* denilen bir maddenin aldığı görülür. Bu madde, birtakım canlı hayvancıkları ihtiva eden bir iki damlacık sudan ibaret-

tir ve insanın ana rahmindeki oluşumunda asli unsuru teşkil eder. Mesela Nahl suresinin 4. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Allah, insanı da bir nutfeden yaratmıştır. Böyle olduğu halde o, yine de apaçık bir düşmandır."*.

Hacc suresinin 5. ayetinde, hem Adem'in yaratılışına hem de onun soyundan gelen insanların yaratılışına işaret edilmiş ve bu yaratılış hakkında daha geniş bilgi verilmiştir: *"Ey insanlar! Eğer öldükten sonra tekrar dirilmekten şüphe içinde iseniz, biliniz ki, (kudretimizi) size göstermek için, sizi önce topraktan, sonra nutfeden ve sonra asılı hücre kümesinden, sonra yaratılışı belli belirsiz bir parça etten yarattık. Sizi dilediğimiz belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız. Sonra sizi çocuk olarak çıkarırız. Sonra da siz büluğ çağına ulaşırsınız. İçinizden kimi ölür, kimi de her şeyi bilip öğrendikten sonra, hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye, ömrün en düşkün dönemine ulaştırılır. Yeryüzünü kupkuru görürsün; fakat üzerine yağmur suyunu indirdiğimiz zaman, (toprak) harekete geçer; kabarır ve her çeşit güzel bitkilerden bitirir."*.

Mü'minûn suresinin 12-14. ayetlerinde yaratılışın aynı sırasını görmek mümkündür: *"Şu bir gerçektir ki, biz insanı çamurun safından yarattık. Sonra onu sağlam bir kalış yerinde, bir nutfe yaptık. Sonra nutfeyi asılı bir hücre kümesine çevirdik; hücre kümesini bir et parçası haline getirdik; et parçasından kemik yarattık; kemiğe et giydirdik; nihayet onu bambaşka bir varlık olarak inşa ettik. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir."*.

Keza Fâtır suresinin 11. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yaratmış, sonra da çif çift yapmıştır. Bir dişi, O'nun ilmi olmadan ne gebe kalır, ne de doğurur. Ömrü uzatılan ve ömründen kısaltılan hiç kimse yoktur ki, bir kitapta bulunmasın. Şüphesiz bu, Allah'a çok kolaydır."*.

Yâsîn suresinin 77. ayetinde de şöyle buyurulmuştur: *"İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmüyor mu da, şimdi apaçık bir düşman kesiliyor."*.

Bazan nutfe yerine su veya meni lafızlarının kullanıldığı da görülür. Mesela Furkân suresinin 54. ayetinde *"Sudan bir insan yaratan, sonra da ona soy sop veren de Allah'tır. Rabbin her şeye kadirdir."*; Secde suresinin 7-9. ayetlerinde de *"Her şeyin yaratılışını güzel yapan, insanı yaratışına çamurdan başlayan, sonra neslini hakir bir sudan meydana getiren; sonra (organlarına) şekil veren, ruhundan ona üfleyen, böylece size kulaklar, gözler ve kalpler veren işte O'dur. Buna rağmen ne kadar az şükrediyorsunuz."*.

Kıyame suresinin 36-39. ayetlerinde ise, nutfe ve meni, iki ayrı maddeye delalet etmek üzere yanyana kullanılmış ve şöyle denilmiştir: *"İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanıyor? O, rahme dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra da asılı bir hücre kümesi olmadı mı? Allah onu yaratıp şekil vermedi mi? Sonra da ondan erkek ve dişi iki çift yapmadı mı"*?

Vâkıa suresinin 58-59. ayetlerinde de rahme atılan meniden sözedilmiş ve denilmiştir ki: *"Ana rahimlerine attığınız meniden haber verir misiniz? Ondan bir insan yaratan siz misiniz; yoksa asıl yaratıcı biz miyiz"*?

Kur'an-ı Kerim'den örnek olarak zikrettiğimiz bu ayet meallerinden anlaşıldığına göre, insanın aslından ibaret olan Adem, çamurdan yaratılmış tek nefis olmakla beraber, diğer insanların yaratılışı, Adem ile eşinin yeryüzünde yerleşmelerinden sonra, karı koca olarak birleşmesi ve bu birleşme neticesinde, erkekte bulunan nutfenin yahut meninin, yahutta birkaç damladan oluşan suyun kadın rahmine bırakılması esasına dayanır.

Erkekte teşekkül eden ve ana rahmine atılan meni veya nutfenin eşanlamlı bir sıvıya delalet ettiği sanılırsa da, biraz önce zikrettiğimiz Kıyame suresinin 37. ayeti, meni ile nutfenin iki ayrı şey olduğunu gösterir. Zira bu ayette, *"O, rahme dökülen meniden bir nutfe değil miydi?.."* denilerek nutfenin meni içerisinde yer alan farklı bir madde olduğuna işaret edilmiştir. Filhakika günümüz tıbbının ortaya koyduğu gerçeklere göre meni, erkeğin üreme organlarınca salgılanan ve dişinin yumurta hücrelerini dölleme yeteneğindeki sperma

hücreleri ile bu hücrelerin canlı kalmasını sağlayan ersuyu plazmasını ihtiva eden, sarımsı beyaz renkte ve saydam olmayan bir sıvıdır. Erbezlerinde (testis veya husye) üretilen sperma hücreleri, hacim olarak ersuyunun ancak % 2-5'ini oluşturur. Hücreler erbezlerinden çıkarak depolanacakları yere doğru yol alırken, bu kanalda bulunan bazı borucuklar ve salgı bezleri, ürettikleri sıvıları spermaların üstüne boşaltır. Sodyum, potasyum ve diğer bazı enerji kaynaklarıyla de yüklenen sperma hücreleri, daha da olgunlaştıktan sonra ersuyu veya meni kanalı denilen uzun bir boru vasıtasıyla şişkin bir bölüme ulaşır. Daha sonra penis vasıtasıyla dışarı atılırken, prostat bezi ile meni keseciklerinin salgıladığı, hem meninin yoğunluğunu azaltan hem de spermalara uygun bir ortam yaratan sıvılar da meniye karışır.

Meni plazmasının görevi, hem sperma hücrelerini beslemek hem de içinde bu hücrelerin hareket edebileceği sulu bir ortam meydana getirmektir. Sıvının normalden çok fazla ya da çok az olması, hücrelerin serbestçe hareket etmelerini engeller. Bunların rahatça hareket edebilmeleri için yeterli miktarda oksijene, az miktarda potasyum, magnezyum ve uygun ısıya da ihtiyaç vardır.

Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, meni veya ersuyu denilen plazma, sperma hücreleriyle bu hücrelerin canlı bir şekilde içinde hareket ettikleri bir sıvıdan ibarettir ki, yukarıda zikrettiğimiz ayet meallerinde ismi geçen meni, işte bu hücreleri içinde barındıran plazma, yani sıvıdır. Nutfe ise, bu sıvı içinde barınan ve ana rahmine dökülmesi halinde, yumurtalıklar tarafından salgılanan bir yumurtayı dölleyen sperma hücreleridir. Bir yumurtanın sperm tarafından döllenmesi ise, ana rahminde yeni bir yaratılışın başlangıcı demektir. O halde ana rahminde teşekkül edecek her insan yavrusunun, baba sulbünde kaldığı bir yer ve bir süre vardır ve bu belirli yer ve süre, Allah'ın tayin ve tespit ettiği kadardır. Binaenaleyh her insanın ana rahminde teşekkül zamanı gelince, işte onu meydana getirecek olan sperma hücresi, baba sulbünden ayrılarak ana rahmine düşer ve orada onu bekleyen yumurtayı döller. İşte bu döllenmiş yumurta, Kur'an-ı Kerim'de *nutfetun emşâc* (karışık nutfe) adıyla zikredilmiştir ki, insanın ana rahminde yaratılış başlangıcı olarak görülür. Allah Teâlâ, İnsân suresinin 2. ayetinde buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu itibarla onu işitir ve görür kıldık."*.

Ana rahminde teşekkül eden bu karışık nutfenin veya döllenmiş yumurtanın, şüphesiz orada da kalacağı bir yer ve bir süre vardır. Bu süre içerisinde o, birtakım değişikliklere uğrar ve bir insan olmaya doğru adım adım ilerler. Yukarıda zikrettiğimiz Hacc suresinin 5. ayetinde gelişme safhaları açıklanmış ve şöyle buyurulmuştur: *"... (kudretimizi) size göstermek için, sizi önce topraktan, sonra nutfe (döllenmiş yumurta)den, sonra alak'tan (asılı hücre kümesinden), sonra mudğadan (yaratılışı belli belirsiz bir parça etten) yarattık. Sizi dilediğimiz belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız. Sonra sizi çocuk olarak çıkarırız..."* Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih*, VII. 210) ve Müslim (*Sahih*, IV. 2036) tarafından nakledilen bir hadisinde bu gelişmeyi şöyle açıklamıştır: "İçinizden biri, anasının karnında nutfe olarak kırk gün içinde derlenip toplanır. Sonra (bu toplanan madde), yine aynı müddet içinde alaka (rahim cidarına asılı hücre kümesi) olur. Sonra aynı müddet içinde (üçüncü kırk günde) mudğa (et parçası) haline gelir. Bundan sonraki kırk günde Allah bir melek gönderir. Bu melek, (ana karnında teşekkül etmeye başlayan varlık hakkında) dört şeyi (yazmakla) emrolunmuştur: O varlığın rızkı, eceli, şaki veya said olacağı.".

Allah Teâlâ, tek bir nefis olarak işaret ettiği Adem'den sonra, insanın ana rahminde yaratılışına kadar geçen süre içinde, onun, gerek baba sülbünde ve gerekse ana rahminde kalacağı yeri ve süreyi zikrettikten sonra, yaratma ile ilgili sünnetine taalluk eden ayetleri, akılları eren ve kendilerine okunan veya söylenen şeyleri anlayabilen kim-

selerin, Allah'ın sonsuz kudretini, yüksek hikmetini ve hudutsuz ilmini idrak edip anlamaları için açık açık beyan ettiğini haber vermiştir.

Bir evvelki ayetinde Allah Teâlâ, karaların ve denizlerin karanlıklarında kendileriyle yol bulunabilmesi için yıldızları yarattığını haber verdikten sonra, ayetlerini, ilim sahipleri veya bilen kimseler için açıkladığını bildirdiği halde, insanın yaratılışıyla ilgili ayetlerin tafsilini, fıkıh veya anlayış sahibi kimselere tahsis etmiştir. Bunun sebebi, çamurdan yaratılmış tek bir nefisten, ana rahminde teşekkül eden bir insan yavrusuna geçişin hikmetini, ancak fıkıh sahiplerinin anlayıp idrak edebilmeleri dolayısıyladır. Çünkü bunu anlayıp idrak etmek, tetkik ve araştırmayı, düşünüp taşınmayı ve istidlalde bulunmayı gerektirir ki bu, fakih olanların işidir. Karaların ve denizlerin karanlıklarında yıldızların yol göstermesini bilmek ve bunlardan istifade etme yollarını öğrenmek ise, böyle bir fıkhı, yahut uzun uzun tefekkürü ve istidlali gerektirmez. Gök cisimleri ve onların hareketleri hakkındaki bilgi ile biraz müşahede, bu iş için yeterlidir.

Allah Teâlâ, insanın yaratılışı ile ilgili ibret dolu ayetini fıkıh sahibi kimseler için açıkladıktan ve böylece kudretinin, hikmetinin ve ilminin yüceliğini açık ve kesin delillerle bir defa daha ortaya koyduktan sonra, gökten indirdiği su ile yeryüzünde nebatların oluşumunu nasıl sağladığını açıklayan başka bir ayetini zikretmiş ve buyurmuştur ki:

99 Gökyüzünde, kendi tasarrufu ile meydana getirdiği bulutlardan, kulları için ve bütün mahlukat için bir rahmet, mübarek bir rızık ve değeri hiçbir şeyle kıyaslanamayacak bir lütuf olmak üzere, dilediği zaman ve dilediği miktarda su indiren de, işte O Allah'tır. Gökten indirdiği o su ile, susuzluktan ölmek üzere olan bütün varlıklara ve kuruyup çatlamış olan bütün topraklara yeniden can verdiği gibi, bu topraklar üzerinde bulunan nebatları da yeniden dirilten O'dur. Bu nebatların yeniden dirilişleri, dallarının yeniden yapraklanmasından ve her tarafın yeşillenmesinden anlaşılır. Fakat insan için en ibret verici olanı, bu yeşillikler arasında, tadı, kokusu ve şekli birbirinden farklı birçok meyvenin oluşmasıdır. Aynı toprakta, yanyana yetişen iki ağacın, aynı su ile sulandığı ve aynı gıdayı aldığı halde, değişik tat ve kokularda meyve vermesi, düşünen insanlar için ibret alınacak hususlardan değil midir? Ra'd suresinin 4. ayetinde de açıklandığı gibi, *"Yeryüzünde, birbirine yakın toprak parselleri, üzüm bağları, ekinler, çatallı çatalsız hurma ağaçları vardır ki, hepsi de aynı su ile sulanır; fakat biz, yemek hususunda bazısını bazısına üstün tutarız. İşte bunda da aklını kullanan kimseler için deliller vardır."*.

Hurma tomurcuğundan koparılması kolaylaştırılmış salkımlar, üzüm bağları, yaprakları ve şekilleri birbirine benzeyen zeytin ve nar ağaçları, ekşisiyle ve tatlısıyla, hepsi de birbirinden farklı meyveler verirler. Bu meyveler olgunlaştığı ve yenilecek hale geldiği zaman, akıl sahibi müminler, bunlarda, onları yaratan İlahî bir kudretin varlığına deliller bulunduğunu anlamakta güçlük çekmezler ve bu kudretin sahibi olan Allah'a, kendilerine ihsan ettiği bu nimetler dolayısıyla şükrederler.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾
بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ۡ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

100 Bir de Allah'ın yarattığı cinleri O'na ortak kıldılar; cahilce O'nun için oğullar ve kızlar icat ettiler. Oysa O, onların vasfettiklerinden münezzehtir ve çok yücedir.

101 Göklerin ve yerin hiç yoktan mucididir; O'nun nereden bir çocuğu olacak? O'nun bir eşi de yoktur. Her şeyi O yaratmıştır ve O, her şeyi hakkıyla bilendir.

102 İşte bu, Rabbiniz Allah'tır. O'ndan başka İlah yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. Bu itibarla yalnız O'na ibadet edin. O, her şeye vekildir.

103 Gözler O'nu idrak edemez; fakat O, bütün gözleri idrak eder. O, latiftir; her şeyden haberdardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Allah'ın varlığını, kudretinin, hikmetinin ve ilminin yüceliğini ve eşsizliğini isbatlayan deliller zikretmiş ve bu delilleri başlıca beş çeşit varlıktan almıştır.

1) Birinci delil, nebatlar ve hayvanlarla ilgilidir. Buna göre Allah, tohumun ve çekirdeğin halıkı, yani yaratıcısıdır. Bunları toprak içinde yarıp filizlendiren, sonra da bitki veya nebata dönüştüren O'dur. Kısacası O, kuru ve ölü olandan, yaş ve diri olanı çıkarır. Yaş ve diri olandan, kuru ve ölü olanı çıkarmak da O'nun işidir. Keza O, nutfeden canlı beşeri çıkardığı gibi, canlı beşerden de nutfeyi çıkarır.

2) İkinci delil, gök cisimleriyle ilgilidir. Bu, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretini gösteren en büyük delillerdendir. Zira sabah ışıklarıyla gece zulmetinin ortadan kaldırılmasını sağlayan kudretin azameti, herhangi bir tohum veya çekirdeğin yarılarak nebat çıkarmasını sağlayan kudretin çok daha üstündedir. Keza güneş, ay ve bazı gezegenlerin, insanların işlerine yarayacak şekilde, son derece düzenli bir harekete sahip olmaları, bu düzenli hareket neticesinde insanların dinlenmelerini sağlayacak olan gecenin ve rızık temin etmelerine yarayan gündüzün hasıl olması, İlahî kudretin kemalini ve kulları hakkındaki rahmetinin, lütuf ve ihsanının çokluğunu gösteren en büyük delillerden biridir.

3) Üçüncü delil, yıldızlarla ilgilidir. Onları, karaların ve denizlerin karanlıklarında, güneşin ve ayın görünmediği saatlerde, insanların kendileriyle yollarını bulabilmeleri için yine Allah Teâlâ yaratmıştır. Bu bakımdan yıldızlar, Allah'ın kudret, rahmet ve hikmetindeki yüceliğin delilleri olduğu gibi, kullarına olan lütuf ve ihsanındaki bolluğun da delilleridir. Allah Teâlâ, Saffât suresinin 6. ayetinde, *"Biz, gökyüzünü yıldızlarla süsledik."* buyurarak yıldızları gökyüzünün zineti kıldığı gibi, Mülk suresinin 5. ayetinde açıklandığı üzere yıldızlar, şeytanların taşlanmasında da kullanılmıştır: *"Gerçek şu ki, gökyüzünü kandillerle süsledik ve o kandilleri, şeytanlar için taşlamalar kıldık"*...

4) Dördüncü delil, insanın yaratılışıyla ilgilidir. Allah Teâlâ, insanı, ilk olarak topraktan, veya kokuşuk balçıktan yaratmış, sonra da her biri için baba sülbünde ve ana rahminde bir kalış yeri ve süresi takdir etmiştir. Bu da O'nun kudretinin, hikmet ve ilminin büyüklüğünü gösteren delillerden birini teşkil eder.

5) Beşinci delil, gökten inen su ile, yerde biten envaı çeşit bitkiler ve bunların değişik renk, tat ve kokudaki meyve ve çiçekleriyle ilgilidir. Bu bitkilerde ve onların çeşitli meyve ve çiçeklerinde, Allah Teâlâ'nın kudretinin, hikmetinin ve ilminin azameti yanında kullarına olan lütuf ve ihsanının bolluğunu da gösteren deliller vardır.

İşte Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde varlığını ve kudretinin büyüklüğünü isbat eden delilleri bu beş grupta zikrettikten sonra, müteakip ayetlerinde, bu apaçık delillere rağmen, insanlar arasında bulunan ve Allah'a cinlerden ortaklar koşan, yahut O'na oğullar ve kızlar isnat eden akılsızları bahis konusu etmiş ve bunlarla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

100 Bir de Allah'ın yarattığı cinleri O'na ortak kıldılar; cahilce O'nun için oğullar ve kızlar icat ettiler. Oysa O, onların vasfettiklerinden münezzehtir ve çok yücedir.

101 Göklerin ve yerin hiç yoktan mucididir; O'nun nereden bir çocuğu olacak? O'nun bir eşi de yoktur. Her şeyi O yaratmıştır ve O, her şeyi hakkıyla bilendir.

102 İşte bu, Rabbiniz Allah'tır. O'ndan başka İlah yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. Bu itibarla yalnız O'na ibadet edin. O, her şeye vekildir.

100 Allah Teâlâ, vahdaniyyetini, sonsuz kudretini, yüce hikmetini ve geniş ilmini isbat eden apaçık ve kesin deliller zikrettikten ve bu konuda, akıl sahiplerine bu gerçeği itiraf ve ikrar etmekten başka hiçbir açık kapı bırakmadıktan sonra, bu ayetinde, yine de aklını kullanmaktan aciz Arap müşriklerinin, bütün bu delillere rağmen, gayb âleminin yaratıkları olan cinleri Allah'a ortak koşup onlara ibadet ettiklerini ve O'nun için oğullar ve kızlar icat ederek O'na karşı en büyük iftirayı yaptıklarını haber vermiş ve kendisini onların bu çeşit iftiralarından tenzih etmiştir. Binaenaleyh ayet-i kerime, bu manasıyla, Allah'tan başka icat ettikleri her çeşit İlaha ibadet eden müşrik Araplara karşı kesin bir reddiyedir. Aslında onların Allah'tan başka cinlere ve sair asnama ibadet etmeleri, cin şeytanlarına veya onların emirlerine itaat etmelerinin tabii bir sonucudur. Nitekim Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak, Nisa suresinin 117-120. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"(Müşrikler) Allah'tan başka, yalnız dişi (lerin adlarını verdikleri put)lara dua edip yalvarırlar. İnatçı şeytandan başkasına da dua etmezler. Nitekim Allah, o şeytanı lanetlemiş, şeytan ise şöyle demişti: "Senin kullarından, mutlaka belirli bir nasip edineceğim. Ve onları mutlaka (doğru yoldan) saptıracağım ve onları boş umutlarla oyalayacağım. Onlara emredeceğim ki: (Putları için) hayvanların kulaklarını yarsınlar; ve yine emredeceğim ki, Allah'ın yarattığını değiştirip bozsunlar.". İşte, kim Allah'ı bırakıp da (bu inatçı) şeytanı dost edinirse, apaçık bir hüsrana uğramış olur. Şeytan onlara vaadeder ve onları boş umutlarla oyalar. Oysa şeytan, aldatmacadan başka bir şey vaadetmez.".*

Ayet-i kerimede geçen cin ile ilgili olarak müfessirlerden farklı açıklamalar gelmiştir. Bazılarına göre cinden murat, müşrik Arapların ibadet ettikleri meleklerdir. Bazılarına göre de, şirk ve sair günahlarda itaat ettikleri şeytanlardır. Nitekim mecusiler hayır ve şer için iki İlah bulunduğunu ve şerrin İlahının İblis olduğunu ileri sürmüşler ve onu da Rab olarak isimlendirmişlerdir. Müşrik Araplar da, kendilerini ve kainatta bulunan her şeyi cinlerin yarattığına inanmışlar ve onları Allah'a ortak kılıp putların ibadetinde onlara itaat etmişlerdir.

Keza müşrikler, cehaletleri ve işin önemine akıl erdirememeleri, yahut inandıkları ve söyledikleri şeyin mana ve mahiyetine iyice nüfûz edememeleri dolayısıyla, Allah için oğullar ve kızlar icat etmişlerdir. Onlara göre melekler, hem dişi hem de Allah'ın kızlarıdır. Allah Teâlâ, Nahl suresinin 57. ayetinde, müşriklerin Allah'a kızlar isnat etmelerini *"Allah'a kızlar isnat ediyorlar..."* sözü ile haber verdiği gibi, Zuhruf suresinin 15-19. ayeler-

tinde, onların melekleri nasıl dişi saydıklarını ve sonra da bu dişi kızları nasıl Allah'a isnat ettiklerini şöyle açıklamıştır: *"Buna rağmen Allah'a kendi kullarından evlatlar isnat etmişlerdir. Zaten insan apaçık bir nankördür. Demek kendi yarattıklarından kızları kendine aldı da oğulları size ayırdı, öyle mi? Fakat içlerinden biri, Rahmân'a isnat ettiği bir kızla müjdelenince, içi kinle dolu olduğu halde yüzü simsiyah kesilir. Yoksa süs içinde yetiştirilen; fakat mücadelede yeterli olmayan kızı mı Allah'a isnat ediyorlar? Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saymışlardır. Onların yaratılışına şahit mi olmuşlardır? Onların bu şehadetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."*.

Fakat hayır; Onların Allah'a kızlar ve oğullar isnat etmeleri, yaptıkları işin hakikatını ve mahiyetini bilmemelerindendir. Allah, o cahillerin vasfettiklerinden çok uzaktır. O, kainatta bulunan her şeyin bir tek yaratıcısıdır ve yarattığı hiçbir şeyde hiçkimsenin yardımına muhtaç değildir.

101 - 102 Gökleri ve yeri, onlardan hiçbir eser ve hiçbir örnek mevcut değilken icat eden, sonra da onlara şekil vererek yaratan O'dur. Göklerde ve yerde, canlı cansız her ne varsa onları da O yaratmıştır ve O'ndan başka yaratıcı yoktur. Gerçek böyle olduğu halde, O'nun nereden ve nasıl bir çocuğu olacak? Bir çocuk, aynı cinsten eşi ve dengi bulunan iki varlığın birleşmesiyle ve doğum yolu ile olur. O'nun, yarattığı varlıklar arasında bir eşi veya benzeri mi vardır ki, ondan bir çocuğu meydana gelsin? Hayır; her şeyi O yaratmıştır; fakat hiçbir şey ondan doğum yolu ile meydana gelmemiştir. O'nun eşi ve benzeri de yoktur. O, ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. O'nun ilmi, kendi zatına mahsustur ve hiç kimse O'nun ilmine sahip değildir.

İşte ey müşrikler, kendi zatına has sıfatlarıyla sizin de Rabbiniz olan Allah budur. O'ndan başka İlah, O'ndan başka Rab yoktur. Her şeyi yaratan O'dur. O'nun ne bir eşi ve ne de sizin iddia ettiğiniz gibi o eşten dünyaya gelmiş bir çocuğu vardır. Bu itibarla siz de İlah olarak yalnız O'na inanın ve yalnız O'na ibadet edin. O, işte bu üstün sıfatlarıyla, her şeye ve her işe vekildir. Mademki gökleri, yeri ve bu ikisi arasındakileri O yaratmıştır; o halde onların mutasarrıfı ve müdebbiri de O olduğu gibi, onları ilmiyle ve hikmetiyle yöneten de O'dur. Kullarını O rızıklandırır ve onları gece gündüz ve açık gizli O korur.

103 Gözler O'nu idrak edemezler; fakat O, bütün gözleri idrak eder. Ayet-i kerimede geçen idrak kelimesi, bir şeyin hakikatını ve mahiyetini bilip anlamak, yahut onu çepeçevre kuşatmak manasına gelir. Bu manada Allah'ın hakikatını ve mahiyetini anlamanın, yahut gözle görülse bile görme neticesinde zihinlerde hasıl olan ilim veya bilgi ile O'nu çepeçevre kuşatmanın mümkün olmadığı bir gerçektir. Bununla beraber şunu da kabul etmek gerekir ki, Allah'ın gözle idrak edilememesi, O'nun görülmez bir varlık olduğuna delalet etmez. Nitekim Ehl-i Sünnet'e göre bu ayet-i kerime, Allah Teâlâ'nın ahirette müminler tarafından görüleceğinin açık ve kesin delillerinden birini teşkil eder. Bazı müfessirlerin açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, ayet-i kerimenin ruyete delaleti, *"Gözler O'nu idrak edemez."* sözü ile, Allah Teâlâ'nın iftiharı veya kendisini methetmesi manasının kastedilmiş olmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ'nın görülmesi mümkün olmasaydı, bu sözle kendisini medih hasıl olmazdı. Nasıl mevcut olmayan bir şeyin görülmesi mümkün değilse, keza ilim, kudret, irade, koku ve tat gibi şeyler görülmezse, görülmedikleri için bunlardan herhangi birisiyle iftihar etmek de mümkün değildir. Mesela "İlim, gözler onu idrak edemez." denildiği zaman, bu söz, ilmin gözle görülmediğini bildiren basit bir haber olmaktan öte bir mana ifade etmez ve ilim için de, bir medih veya övgü ifadesi olmaz. Halbuki sözkonusu olan ayette, Allah Teâlâ'nın azametine uygun olan bir medih vardır ve "Gözler O'nu görmez." veya "İdrak etmez." denilirken, O'nun görülür olduğu ortaya konmuş, fakat aynı zamanda O'nu görecek olan gözlerin, bütün mana ve mahiyetiyle O'nu görmekten aciz

kalacakları da ifade edilmiştir. Gözleri, kendisini görmekten veya idrak etmekten aciz bırakan kudret yine kendisidir, yani Allah Teâlâ'dır. İşte medhe veya övgüye layık olan da budur. Buna göre, gözlerin O'nu görmekten veya idrak etmekten aciz olması, O'nun görülmez olmasını gerektirmez; fakat O'nun görülür olduğu halde gözlerin O'nu görmemesi, kudret ve azametine layık bir iftihar ve övünme vesilesi olur. İşte ayet-i kerime ile kastedilen mana budur ve ayetin devamı olan *"Fakat O, bütün gözleri idrak eder."* ibaresi de bu manayı teyit eder. O'nun görülür olduğu veya görülmesinin caiz bulunduğu gerçeklik kazanınca, gözlerin O'nu görmekten aciz kalmaları büyük bir mana ifade etmez; çünkü gözleri, kendisini görmekten aciz bırakan O'dur; fakat dilediği anda kudret-i İlahiyyesiyle onları acizlikten kurtaracak ve onlara kendisini görme kudreti verecek olan, yine kendisi olacaktır. Bu bakımdan diğer ayetlerin de delalet ettiği gibi, müminler kıyamet günü O'nu göreceklerdir.

Ehl-i Sünnet nazarında mezkur ayetin ruyete delaleti, *idrak* kelimesinin ifade ettiği mana yönünden de doğrudur. Çünkü idrak, mahdut olan bir şeyi ihata etmek, çepeçevre kuşatmak demektir. *Mahdut* ise, hududu ve nihayeti olan bir şeydir ki, idrak, o hudutla vuku bulur. Renk, tat ve koku gibi şeyler de böyledir ve herbirinin kendine has bir yönü ve hududu vardır ve bununla onları idrak etmek mümkün olur. Kısacası idrak, bir şeyin hududuna vakıf olmak manasındadır. Nitekim gölge görülür, fakat yalnız güneş ile idrak olunur; güneşin gitmesiyle de sadece görülebilen bir şey olur; ancak onun görülmesiyle idrak hasıl olmaz; ta ki kendisi için bir hudut belirmiş olsun. Keza gündüz ışığı görülse bile, hududu kendi zatıyla bilinmez. Gecenin karanlığı da böyledir; hududu görünmez fakat idrak ve ihatası, onun hududu ile mümkün olur. Bu bakımdan bir şey, hududu olmaksızın görülse bile, idraki ancak hudut ile hasıl olur.

Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, ruyet ile idrak aynı şey değildir. Allah Teâlâ, mezkur ayetle idraki nefyetmiş olsa bile, onun nefyi, ruyetin nefyini gerektirmez. Filhakika Allah Teâlâ bize bildirmiştir ki, kendisinin yönleri ve hududu yoktur; bu bakımdan gözler O'nu görse bile idrak edemezler.

Mezkur ayette *idrak* kelimesinin mücerret *ruyet* (görmek) manasında kullanılmadığına, ayetin ikinci kısmını teşkil eden *"Fakat O, bütün gözleri idrak eder."* sözü de delalet eder. Eğer buradaki idrak kelimesine *görmek* manası verilecek olursa, "Fakat O, bütün gözleri görür." demek gerekir ki, insanların da gözleri gördükleri düşünülürse, Allah Teâlâ'yı insanlardan ayırteden ve O'nun medhini gerektiren özellik, ayetin dışına atılmış olur. O halde idrak, ruyetten başka bir şeydir ve bir şeyin hakikatını ihata etmek manasına gelir. Bu manaya göre, "Gözler, Allah Teâlâ'nın hakikatını ihata edemezler." demek gerekir.

Allah Teâlâ'nın kıyamette müminler tarafından görüleceği, Buhârî (*Sahih*, VII. 205), Müslim (*Sahih*, 163, 167) ve diğer *Sünen* sahipleri tarafından nakledilen bir hadisle de teyit edilmiştir:

"Bazı kimseler Hazreti Peygamber'e: Ya Resulullah, kıyamet gününde Rabbimizi görür müyüz? diye sordular. Hazreti Peygamber: Bedir gecesi ayı görmek için itişip kakışır, birbirinize zarar verir misiniz? dedi. Hayır, ya Resulullah diye cevap verdiler. Hazreti Peygamber tekrar, önünde bulut yok iken güneşi görmek için birbirinize zarar verir misiniz? diye sordu. Onlar yine hayır, ya Resulullah, dediler. Bunun üzerine Hazreti Peygamber şöyle buyurdu: İşte (Bedir gecesi ayı ve bulutsuz günde güneşi rahatça) gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz.".

Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hazreti Peygamber'den nakledilen sahih hadisler arasında, kıyamet günü müminlerin Rablerini ayan beyan göreceklerine delalet eden başka ayet ve hadisler de vardır. Kafirler ise, bu büyük lezzetten şüphesiz mahrûm kalacaklardır. Nitekim Mutaffifûn suresinin 15 inci ayetinde Allah Teâlâ

şöyle buyurmuştur: *"Hayır; o gün onlar, Rablerini görmekten mutlaka mahrum kalacaklardır."*. Mutaffifun suresi, başta, ölçü ve tartılarda hile yapanlar olmak üzere, kıyamet günü yeniden dirilmeyi ve amel defterlerini inkâr edenleri, kafirleri ve akibetlerini açıklayan bir suredir. Ahiret günü Allah'ı görmekten mahrum olmanın, bu ayetle yalnız kafirlere tahsis edilmesi bile, müminlerin Rablerini göreceklerini ispat eden başka bir delil sayılır.

Netice olarak, Allah Teâlâ, bütün gözleri idrak ettiği ve her şeyin hakikatını ve mahiyetini bilip ilmiyle çepeçevre kuşattığı gibi, O, her şeyden de haberdardır.

قَدْ جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَآ اَنَا۠ عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذٰلِكَ
نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ وَلِيَقُوْلُوْا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿١٠٥﴾ اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ۗ وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِوَكِيْلٍ ﴿١٠٧﴾

104 Size Rabbinizden basiretler (apaçık deliller) gelmiştir; her kim bunlarla (hakkı) görürse, kendi lehine, kim de kör olur görmezse, kendi aleyhinedir; Yoksa ben sizin bekçiniz değilim.

105 İşte biz, (müşriklerin sana) "sen ders almışsın" demeleri için ve bilen kimselere Kur'an'ı iyice açıklayalım diye ayetleri böyle çeştli şekillerde beyan ederiz.

106 (Ey Muhammed!) Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka İlah yoktur. Müşriklerden de uzak dur.

107 Eğer Allah dileseydi, onlar şirk koşmazlardı. Seni onlara bekçi kılmadık. Sen onlara vekil de değilsin.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, gökten su indirip ölümünden sonra arza hayat vererek çeşitli meyveleriyle yerden nebat çıkaranın, gökleri ve yeri, hiçbir örneği ve benzeri olmaksızın hiç yoktan icat edip yaratanın, güneşi, ayı ve yıldızları yaratarak onlara düzenli bir hareket sağlamak suretiyle onları kullarının hizmetine sunanın, insanı önce topraktan sonra da nutfeden yaratarak yeryüzünün halifesi kılanın Allah olduğunu ve dolayısıyla O'nun varlığını, kudretinin sonsuzluğunu, hikmetinin ve ilminin üstünlüğünü apaçık delillerle ispat ettikten, buna rağmen müşriklerin, cinleri Allah'a ortak koşmalarını ve O'nun için oğullar ve kızlar icat edip O'na isnat etmelerini kesinlikle reddederek Allah'tan başka İlah olmadığını, bu itibarla yalnız O'na ibadet etmelerini emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, İslami davet, Peygamberlik, Hazreti Peygamber'in Rabbinin emir ve nehiylerini tebliği ile müşriklerin bu emir ve nehiyler karşısındaki tutum ve davranışları ve onlar karşısında Hazreti Peygamber'e düşen görevler konusuna tekrar dönmüştür. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

104 Size Rabbinizden basiretler (apaçık deliller) gelmiştir; her kim bunlarla (hakkı) görürse, kendi lehine, kim de kör olur görmezse, kendi aleyhinedir; yoksa ben sizin bekçiniz değilim.

105 İşte biz, (müşriklerin sana) "sen ders al-

mışsın" demeleri için ve bilen kimselere Kur'an'ı iyice açıklayalım diye ayetleri böyle çeşitli şekillerde beyan ederiz.

104 Allah Teâlâ, bütün insanlara hitapla buyurmuştur ki: Ey insanlar! İşte bu Kur'an ile, size, gerek kevni ve gerekse akli apaçık deliller gelmiş ve bu delillerle, sizin dünya ve ahiret saadetinizi ebedi olarak gerçekleştirecek olan İslam akaidi sabit olduğu gibi, hayatta takip edeceğiniz en güvenilir yol ve toplum içinde emniyetle yaşamanızı sağlayacak olan ahlak kaideleri de açık bir şekilde ortaya konmuştur. Binaenaleyh kim hakkı görür ve iman ederse, bu, kendi lehine olur. Fakat kim de hakka karşı kör olur ve onu inkâr eder, sonra da ondan uzaklaşırsa, bu da, kendi aleyhine olur. Allah Teâlâ, aynı manada, Yunus suresinin 108. ayetinde Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: Ey insanlar! Rabbinizden size hak gelmiştir. Kim o hakkın yoluna girerse, kendi nefsi için girmiş olur; kim de o yoldan saparsa, kendi aleyhine sapmış olur. Zira ben size vekil kılınmadım."*. Keza aynı manayı, Fussilet suresinin 46. ayetinde de görmek mümkündür: *"Kim salih amel işlerse, kendi menfaatinedir; kim de kötülük ederse, kendi aleyhinedir. Rabbin, hiçbir surette kulları için zalim olmamıştır."*.

Bazı gözler vardır, ya anadan doğma kör veya âmâ olurlar; ya da körlük onlara sonradan arız olmuştur; fakat her iki halde de dünya üzerinde hiçbir şey görmezler; fakat bunların kalp gözleri pırıl pırıldır. Hakkı bilirler, hak yoldan ayrılmazlar ve yalnız hak olanı söylerler. Bazı gözler de vardır, fıldır fıldır döner, her şeyi görürler; fakat kalp gözleri kör olduğu için hakkı görmezler ve hak yolda gitmezler. İşte ayet-i kerimede kör oldukları için hakkı göremedikleri bildirilen kimseler, bu ikincileridir. Gözleri görse bile, kalp gözleri kör olduğu için, hak yolu sapık yoldan ayırtedemezler, yahut ayırtetseler bile, menfaatlerini hakkı inkâr edip sapık yolda gitmekte bulurlar. Allah Teâlâ, Hacc suresinin 46. ayetinde, Peygamberler'i yalanlayan kavimleri tavsif ederken kalp gözü kör olanları da zikretmiş ve buyurmuştur ki: *"Bu yalanlayanlar, yeryüzünde hiç dolaşmıyorlar mı ki, orada onların akıl edecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. Gerçi bazen gözler kör olmaz da, yalnız göğüslerdeki kalpler kör olur."*.

Ayet-i kerimenin ilk ibareleri, Allah Teâlâ'nın insanlara yönelttiği bir hitap olmakla beraber, *"Yoksa ben sizin bekçiniz değilim."* mealindeki son ibaresi, vahyi onlara tebliğ eden ve Rabbi tarafından *kul* (onlara de ki:) emriyle Hazreti Peygamber'e söylenmesi emredilen bir sözdür. Bu sözle kastedilen mana, hak yoldan sapanlara karşı yöneltilen sert bir uyarı ve yaptıkları her türlü davranışın karşılığını mutlaka göreceklerini onlara hatırlatmadır. Zira Hazreti Peygamber'in görevi, kimin ne yaptığını takip ederek onları yazmak ve saymak değildir. O, Allah'ın bir elçisi olarak O'nun emir ve nehiylerini insanlara duyurmak ve onları hak olan yola davet etmektir. O, bu görevini yaptıktan sonra, bu davete icabet edip etmemek, diğer insanların bilecekleri şeylerdir. Bilmeleri gereken bir husus da şudur: Kim onun davetine icabet eder hak yola girerse, kendi lehine olur; kim de onu umursamaz, sapıklığına devam ederse, bu da onun aleyhine olur ve yaptığının karşılığını görür.

105 Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine yönelttiği bu hitabında, tevhide, Allah'ın sonsuz kudretine, yüce hikmetine ve her şeyi çepeçevre kuşatan ilmine taalluk eden delilleri nasıl açıkladığına dikkatları çekerek bu açıklamalar karşısında müşriklerin acizliklerini ortaya koymayı; fakat onların bunu itiraf etmek yerine, "Sen, başkalarından ders almışsın; bu söylediklerini de onlardan öğrenmişsin." diyerek Hazreti Peygamber'i ve onun tebliğ ettiği Kur'an ayetlerini nasıl inkâr ettiklerini açık bir şekilde gözler önüne sermeyi murat etmiştir. Filhakika müşrikler, Kur'an ayetleriyle ortaya konan gerçekleri anlamıyor değillerdi. Onları çok iyi anlıyorlar; fakat atalarından gördükleri batıl yolu da bazı menfaat hesapları yüzünden terkedemiyorlardı. Atalarının yolu ol-

ması dolayısıyla şirki terkedememeleri ise, onları Hazreti Peygamber'i ve ona indirilen Kur'an ayetlerini inkâra sevkediyordu. Müşriklerin iddialarına göre Peygamber'in söylediği bu sözler, Allah tarafından ona vahyedilen sözler değil; fakat onun başkalarından, yahut kitap ehline mensup kimselerden öğrendiği sözlerdi. İleri sürüldüğüne göre, Mekke'de, Kureyşlilerin yanında, Ehl-i Kitab'ın bazı kitaplarını okuyan bir genç vardı. Dili yabancı idi. Sadece istediğini anlatabilecek kadar bir Arapça biliyordu. Satıcı olan bu genç, mallarını Safa'da satar, Hazreti Peygamber de bir şeyler satın almak için zaman zaman bu gencin yanına uğrardı. İşte müşrikler, "Muhammed, bize söylediklerini bu gençten öğreniyor." demeye başlayınca, Allah Teâlâ da, Nahl suresinin 103. ayetini indirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Onların, Muhammed'e (söylediklerini) öğreten bir insandır, dediklerini elbette biliyoruz. Oysa haktan saparak kendisine meylettikleri adamın dili yabancıdır. Kur'an ise, fasih bir Arapçadır."*.

Başka bir iddiaya göre, Mekke'de demircilikle uğraşan ve kılıç imal eden Kays isminde yabancı bir genç vardı. Müşrikler, Hazreti Peygamber'in, söylediklerini, aslen Arap olmayan bu gençten öğrendiğini ileri sürünce, Allah Teâlâ da Nahl suresinin bu ayetini indirmiştir.

Furkân suresinin 4-5. ayetlerinde de müşriklerin aynı iddialarını görmek mümkündür: *"Küfredenler, bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu yalandan başka bir şey değildir. Bu yalanda, ona başka kimseler de yardım ettiler demişler ve böylece en büyük haksızlık ve yalan ile ortaya çıkmışlardır. Ve yine demişlerdir ki: Kur'an, başkasına yazdırıp (ezberlemesi için) sabah akşam kendisine okunan evvelkilerin masallarıdır."*.

Gerçek olan şudur ki, Kur'an, müşriklerin iddia ettikleri gibi, Hazreti Peygamber'e Arap olmayan yabancılar tarafından öğretilmiş bir Kitap değildir. O, ancak inananların hakkı bilip anlamaları ve ona uyarak batıldan sakınmaları için Allah'ın Peygamber'ine indirdiği ve çeşitli şekillerde açıkladığı bir Kitap'tır. Bu itibarla ondan yalnız inananlar ve çeşitli açıklamalarla gelen delillerini anlayanlar faydalanabilirler. Cahiller ve akıllarını kullanmaktan aciz olanlar ise, ona karşı yalan söylemekten ve iftira etmekten başka hiçbir şey yapamazlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, İsra suresinin 82. ayetinde *"Biz, Kur'an'dan, müminler için şifa ve rahmet olan ayetler indiriyoruz. O, zalimlerin ise, hüsranını artırır."*, Fussilet suresinin 44. üncü ayetinde de *"...Bu Kur'an, iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin kulaklarında bir ağırlık vardır. Kur'an, onlara karşı bir körlüktür. Sanki onlara uzak bir yerden sesleniyor."* buyurmuştur.

106 (Ey Muhammed!) Rabbinden sana vahyolunana uy. Ondan başka İlah yoktur. Müşriklerden de uzak dur.

107 Eğer Allah dileseydi, onlar şirk koşmazlardı. Seni onlara bekçi kılmadık. Sen onlara vekil de değilsin.

106 Allah Teâlâ, Peygamber'ine indirdiği ve vahdaniyyetinin, kudretinin, hikmet ve ilminin apaçık delilleri olarak tavsif ettiği Kur'an ayetleri karşısında müşriklerin tutum ve davranışlarına işaretle, onlara yönelttikleri yalan ve iftiranın mahiyetini açıkladıktan sonra, Peygamber'ine, Rabbinden kendisine vahyolunan ayetlere uymasını, müşriklerden de uzak durmasını emretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! Rabbinin sana vahiy olarak indirdiklerine uy ve onlarla gerektiği şekilde amel et; şunu da unutma ki, ameli gerektiren her vahiy, ancak kendisiyle amel olunduğu takdirde ona uyulmuş olur. Allah'ın emrettiği şeyi sen de emretmedikçe, yahut nehyettiği şeyden sen de nehyetmedikçe, O'nun emir ve nehiylerine uymuş olamazsın. Ahiret hesabı, yalnız amel üzerinden görülür; orada, ameli olmayan kimseye ne şefaat ve ne de fidye, asla fayda sağlamaz. Şunun da unutulmaması gerekir ki, bu emir ve ne-

hiylerin hepsi de, zerre kadar da olsa şüphe edilmeyecek olan gerçeklerdir ve hepsi de kendinden başka İlah olmayan Rabbinden gelmedir.

107 Müşriklere gelince, onların, sana vahiy olarak indirdiğimiz gerçekleri başkalarından alıp öğrendiğin hususundaki iddialarıyla, senin hakkında ileri sürmüş oldukları benzeri yalan ve iftiralar üzerinde de durma ve onları bağışla, geç. Şunu unutma ki, onların yalana dayanan hiçbir iddiası, gerçeği değiştirmez; zira hak, batıl ile kapatılamaz veya ortadan kaldırılamaz. Zaten onların şirk koşmalarındaki hikmet de Allah'a aittir. Eğer Allah dileseydi, herbirini imana müsteid bir fıtrat üzere yaratır ve hiçbiri şirk koşmazdı. Fakat Allah onları küfre müsteid bir fıtrat üzere yaratmış, sonra da onları kendi amelleriyle başbaşa bırakarak küfür veya imandan birini seçme hürriyetini yine kendilerine bırakmıştır. Kehf suresinin 29. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"(Ey Muhammed! Onlara) de ki: Hak Rabbinizden gelmiştir. Dileyen iman etsin; dileyen küfretsin..."*

Sonra, Allah seni, onların amellerini sayıp kaydedesin veya hesabını tutasın diye başlarına bekçi olarak dikmiş, yahut onlar adına işlerini çekip çeviresin diye vekil olarak tayin etmiş de değildir. Senin görevin, Allah'ın sana indirdiklerini onlara duyurarak, güzellikle onları hak yola davet etmektir. Sen zorlayıcı bir kimse değilsin ve onları zorla hak yola getiremezsin. Sen tebliğ görevini yaptıktan sonra gerisini onlara bırak; dileyen iman edip sana tabi olsun; dileyen de küfründe inat ve ısrar etsin. İleride hesapları görülmek üzere nasıl olsa Allah'ın huzuruna getirilecekler, sonra da dünyadaki amellerinin karşılığını göreceklerdir.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ
إِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ
لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ ۙ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ
وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

108 Müşriklerin Allah'tan başka yalvardıkları putlara sövmeyin ki, onlar da haddi aşarak bilmeden Allah'a sövmesinler. İşte biz, her milletin amelini böyle süslemişizdir; sonra dönüşleri yine Rablerinedir; O da onlara işlemiş oldukları şeyleri haber verecektir.

109 Müşrikler, kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Mucizeler ancak Allah'ın yanındadır". Hem mucize geldiğinde, onların yine de iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz?

110 Onların kalplerini ve gözlerini ters çevirir de, ilk defa inandıklarına yine inanmazlar ve biz de onları azgınlıkları içinde bocalamaya bırakırız.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, özellikle müşriklerin Hazreti Peygamber'in Rabbinden tebliğ ettiği ayetler hakkında yalana dayanan birtakım sözler söylediklerine işaret etmiş ve onun bu ayetleri, başkalarından öğrendiği ve sonra da bunları müminlere değişik şekillerde naklettiği iddiasında bulunduklarını haber vermiştir. Müşriklerin, gerek Müslümanların iman ettikleri Kur'an ayetlerine ve gerekse onu kendilerine tebliğ eden Peygamberler'ine bu şekilde dil uzatmalarının ve yalana dayanan bir iddia ile ona hakaret etmelerinin müminleri ne derece üzmüş ve Hatta üzüntüden de öte, bu kafirlerin onları nasıl bir öfkeye düşürmüş olacaklarını tahmin etmek elbette güç değildir. İşte bu öfke halinde iken, müminlerin, müşrikler ve dolayısıyla onları küfre götüren putları hakkında bazı kötü sözler sarfetmiş veya onlara sövmüş olmaları çok mümkündür. Nitekim müfessirlerin naklettikleri bazı haberlerden de öğrendiğimize göre, Müslümanlar, kafirlerin putları hakkında kötü söz söylüyor ve onlara sövüyorlardı. İşte bundan dolayıdır ki, Allah Teâlâ da Müslümanları uyarmış ve onlara "Müşriklerin putlarına sövmeyin ki, onlar da sizin ibadet ettiğiniz Allah'a sövmesinler." diye emretmiştir. Yine müfessirlerin bu manada İbn Abbas'tan naklettikleri bir habere göre, müşrikler Hazreti Peygamber'e gelerek "Ey Muhammed! Bizim İlahlarımıza sövmeye son vermezsen, biz de senin Rabbini hicvederiz." demişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ da, Müslümanları müşriklerin putlarına sövmekten meneden ayetini indirmiş ve buyurmuştur ki:

[108] Müşriklerin Allah'tan başka yalvardıkları putlara sövmeyin ki, onlar da haddi aşarak bilmeden Allah'a sövmesinler. İşte biz, her milletin amelini böyle süslemişizdir; sonra dönüşleri yine Rablerinedir; O da onlara işlemiş oldukları şeyleri haber verecektir.

108 Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimesinde, Müslümanlara hitap etmiş ve müşriklerin Allah'tan başka ibadet edip yalvardıkları putlarına sövmeyi onlara yasaklamıştır. Her ne kadar, taştan veya ağaçtan oyularak yapılan ve İlah edinilerek yapamayacakları her çeşit işin yapılması kendilerinden beklenen, görmeyen, işitmeyen, konuşmayan ve hiçbir güçü ve kudreti bulunmayan bu taş ve odun parçalarına küfretmenin, yahut onlara sövmenin, aklını kullanarak düşünebilen bazı insanların onları İlah edinmelerini engellemesi yönünden bazı faydalarının bulunabileceği düşünülse bile, onlara sövmekle meydana gelecek olan kötülüğün daha da büyük olacağı gözönünde bulundurulursa, yasak ayetinin indirilmesindeki hikmeti anlamak daha da kolaylaşmış olur. Filhakika ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, putlara sövmenin müminlere getireceği ağır ceza, kendi İlahlarına sövülmek olacaktır ki, bu İlah da, eşi ve dengi bulunmayan ve her türlü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teâlâ'dır. Başka bir ifadeyle, bir müşriğin putuna söven müminin, her şeyden önce o müşrik tarafından kendi Rabbine sövülmesini göze alması gerekecektir ve bu da tahammül edilebilecek veya sükutla geçiştirilebilecek bir iş değildir. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Müslümanlara, maslahata uygun düşse bile müşriklerin putlarına sövmeyi yasaklamış ve böylece onların da haddi aşarak ve Allah'ın azametini ve bu azamete layık yüce sıfatlarını hiç düşünmeyerek O'na küfretmelerini, veya sövmelerini önlemeyi murat etmiştir. Bu açık beyandan da anlaşılmaktadır ki, taat veya maslahat, eğer neticesi daha büyük günaha veya kötülüğe varacak olursa, o taati terketmek evlatır. Nitekim bunun bir benzerini, Tâ-hâ suresinin 43-44. ayetlerinde de açıklandığı üzere, Allah Teâlâ'nın Musa ve Harun'a yönelttiği şu emrinde açıkça görmek mümkündür: *"Firavun'a gidin; çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır; yahut korkar."*.

Tuttukları din ne derece batıl olursa olsun, her kavmin veya her milletin kendi dinine bağlanma-

sı, herhangi bir saldırı karşısında onu müdafaa etmesi ve hatta onu daha iyi koruyabilmek için karşı saldırıya geçmesi, kendi amellerinin kendilerine süslü gösterilmesi sebebiyledir. İşte bundan dolayıdır ki, Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde *"...Biz, her milletin amelini böyle süsledik..."* buyurmuştur. Müşriklere, kendi putları ve bu putların korunması için giriştikleri her türlü amel, ne derece süslü kılınmış ise, diğer milletlere de, benimsedikleri her çeşit sapıklık veya küfür, aynı şekilde süslü ve cazip gösterilmiştir. Bu, ayet-i kerimenin de delaletiyle, Allah Teâlâ'nın, mahlukatı hakkındaki değişmeyen sünnetlerinden biridir. Bu sebepledir ki onlar, içine daldıkları bu küfür veya sapıklığı, gerek cehaletleri gerekse taklide olan bağlılıkları sebebiyle, her şeyden daha güzel ve daha üstün görürler ve onu sonuna kadar müdafaa ederler. Bu yüzden de Allah onları, kendi sapıklıkları ve küfürleri içinde dilediklerince amel etmeye bırakmıştır.

Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, onlara kendi sapık amellerinin süslü ve cazip gösterilmesi, kendi seçimlerinin bir neticesidir. Yoksa onlar bu yola zorla itilmiş değillerdir. Başka bir ifadeyle Allah, küfrü onların kalplerine yerleştirip de sonra onu onlara süslü göstermiş değildir. Zira İslam'da cebr akidesine yer yoktur. Fakat onlar küfrü seçmişler, Allah da onları seçtikleri bu yola yöneltmiş sonra da istekleri doğrultusunda onu onlar için süslü ve cazip hale getirmiştir. Bunun aynını müminler için de söylemek mümkündür. Onlar imanı tercih etmişler, Allah da kalplerindeki imanı onlar için süleyip câzip hale getirmiştir. Bunun içindir ki, kafiri küfründen, mümini de imanından döndürmek kolay bir iş değildir.

Allah, dünyada bu kafirleri kendi seçimleri olan amelleriyle başbaşa bıraktıktan sonra, bunların varacakları yer yine Rablerinin huzuru olacak ve hepsi de kendi amelleriyle birlikte O'na döneceklerdir. Ve tabii olarak, O da onlara, dünyada işledikleri amelleri birer birer haber verecek, sonra da bu amellere göre onları cezalandıracaktır.

[109] Müşrikler, kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Mucizeler ancak Allah'ın yanındadır.". Hem, mucize geldiğinde, onların yine de iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz?

[110] Onların kalplerini ve gözlerini ters çeviririz de, ilk defa inanmadıklarına yine inanmazlar ve biz de onları azgınlıkları içinde bocalamaya bırakırız.

109 Allah Teâlâ, gerçeği öğrenmek ve doğru yolu bulmak için değil, fakat sırf küfürlerindeki inat ve ısrarı göstermek için Hazreti Peygamber'den mucize getirmesini isteyen ve bu mucizenin gelmesi halinde iman edeceklerine dair bütün güçleriyle yemin eden müşriklerden sözederek, onlara verilecek cevap hususunda Peygamber'ini irşat etmiş ve ona, mucizelerin sadece Allah yanında olduğunu, dilerse dilediği kimseler için o mucizelerden indirebileceğini, dilemediği takdirde de hiç kimsenin ve hiçbir Peygamber'in mucize getirmeye güçünün yetmeyeceğini onlara söylemesini emretmiştir.

Müşriklerin iman etmek için Hazreti Peygamber'den mucizeler getirmesini istediklerine dair Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde yer almış çeşitli ayetler vardır. Nitekim bu surenin 7. ayetinde de açıklandığı gibi, iman etmek için, gökten sayfaları yazılı, gözleriyle görüp elleriyle dokunabilecekleri bir kitap indirilmesini istemişlerdir ki, buna karşılık Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitapla şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi."*. Müşrikler, gökten yazılı bir kitap indirilmesini istedikleri gibi, *"Bari Peygamber'e bir melek indirilseydi."* yahut *"Şahit olarak bize melekler getirseydin ya!"* gibi isteklerde de bulunmuşlardır. Ancak onlara, istedikleri bu mucizeler geti-

rilmiş olsaydı, yeminlerine sadık kalarak gerçekten iman ederler miydi? Bunun en doğrusunu elbette Allah bilir. Eğer onlar, Peygamber'in getireceği mucizelerle gerçekten iman edecek olsalardı, Allah, onların iman etmelerine engel olmaz ve onlara diledikleri mucizeleri verirdi. Fakat Allah, onların iman etmeyeceklerini bildiği içindir ki, onların bu isteklerini yerine getirmemiş ve bunu da, ayet-i kerimede açıkça belirterek *"Hem mucize geldiğinde, onların yine de iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz?"* buyurmuştur. Kafirlere istedikleri mucizeyi vermeyişinin bir sebebini de, İsra suresinin 59. ayetinde şöyle açıklamıştır: *"Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları, evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir. Nitekim Semud kavmine apaçık bir mucize olarak dişi deve vermiştik de, onu öldürerek kendilerine zulmetmişlerdi. Oysa biz, mucizeleri, korkutmaktan başka bir maksatla indirmeyiz."*.

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde de zikredildiği gibi, müşrikler bir taraftan Peygamber'den bir mucize getirmesini isteyip dururlarken bir taraftan da gördükleri bir mucize karşısında onun sihirden başka bir şey olmadığını iddia ediyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ, yine bu surenin 37. ayetinde, zalimlerin, iman etmek için *"Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi?..,* dediklerini zikretmiş, Kamer suresinin 2. ayetinde ise, müşriklerin bu isteklerine cevap teşkil edebilecek bir ifadeyle şöyle buyurmuştur: *"Bir mucize görseler, yüz çeviriyorlar ve devam edegelen bir sihir, diyorlar."*.

Hasılı, onların mucize istemeleri, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, iman etmek veya doğru yolu bulmak için değil, küfürlerinde devam edebilmelerini sağlamak ve sebeplerini elden kaçırmamak içindi. Çünkü mucize indirilecek olsa, yukarıda da örneğini gördüğümüz gibi onun sihir olduğunu ileri sürecekler ve mucize indirilmeyince de, "Muhammed, eğer bir Peygamber olsaydı, Musa'nın âsâsı gibi bir asaya sahip olur ve taştan oniki pınar fışkırtır, yahut İsa gibi ölüleri diriltip hastalara şifa dağıtırdı." diyerek küfürlerine yine bir dayanak bulmuş olacaklardı.

110 Kafirlere çeşitli mucizeler indirilmiş olsa bile, onların yine de iman etmeyeceklerini Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bu ise, onların kalplerinin ve gözlerinin küfürle mühürlenmesini gerektirir. Nitekim Allah Teâlâ, Bakara suresinin 6-7. ayetlerinde bunu açık bir şekilde ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Küfredenleri, korkutsan da korkutmasan da birdir; onlar, yine de iman etmezler. Allah da onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine de perde çekmiştir. Onlar için büyük azap vardır."*. İşte bu manada, kafirlere istedikleri mucizeyi getirmiş olsan bile, onlar yine de iman etmezler. Bu yüzden de Allah, onların kalplerini mühürlemiş ve gözlerine de perde çekmiştir.

Ayet-i kerimede, kalplerin mühürlenmesi, gözlere de perde çekilmesi, kalplerin ve gözlerin ters çevrilmesiyle ifade edilmiş ve ilk defa inanmadıkları gibi yine inanmamaları, kalplerin ve gözlerin ters çevrilmesine hamledilmiştir. Ancak bu, elbette inanmak isteyen bir insanın inancına engel olunması manasında değildir; zira böyle bir tasarruf zulüm olur; Allah Teâlâ ise, kullarına asla zulmetmez. Fakat yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Allah'ın ilmi her şeyi çepeçevre kuşatmıştır ve O, bu hudutsuz ilmiyle, bütün mucizeler kafirlerin gözleri önüne serilmiş olsa bile, onların yine de iman etmeyeceklerini bilir; kalplerini ve gözlerini ters çevirir ve onlar da, ilk defa inanmadıkları gibi, bir daha hiç inanmazlar. Bu, bir bakıma onların işlerinin bitirilmesi ve dosyalarının kapatılması manasındadır. Çünkü bu sonucu isteyen, Allah değil, bizzat kendileridir; kendi tercihleridir. Bundan sonra onlar için yapılacak bir işlem yoktur. Bu itibarla, ahirette kendileri için hazırlanan o acı akibete ulaşıncaya kadar, kendi bataklıklarında bocalamaya terkedilirler.

Allah, bütün Müslümanları, böyle bir akibetten muhafaza buyursun. Amin.

وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُٓوا اِلَّآ اَنْ
يَشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ
يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾
وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٕدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

111 Faraza biz onlara melekleri indirseydik, ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi onların karşısında biraraya getirseydik, Allah dilemedikçe yine iman etmezlerdi; (müminlerin) çoğu bunu bilmez.

112 Keza biz, her Peygamber'e, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler telkin eden insan ve cin şeytanlarını düşman etmişizdir. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Fakat onları, yaptıkları iftiralarla başbaşa bırak.

113 (Bunu yapmaları), ahirete inanmayanların kalpleri ona kansın, ondan hoşlansınlar ve kazandıkları günahı kazanmaya devam etsinler diyedir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, müşriklerin tehevvüre kapılarak ve cehaletle Allah'a sövmemeleri için, Müslümanların da onların putlarına sövmemelerini onlara emrettikten ve Hazreti Peygamber'den talep ettikleri mucizenin getirilmesi halinde mutlaka iman edeceklerine dair bütün güçleriyle yaptıkları yemine işaretle, onlara ne çeşit mucize getirilirse getirilsin, onların yine de iman etmeyeceklerini, zira Allah'ın her şeye sebkat etmiş ve her şeyi çepeçevre kuşatmış olan ilmiyle onların hiçbir surette iman etmeyeceklerini bilmesi, sonra da onların kalplerini ve kulaklarını mühürleyip gözlerine de perde çekmesi dolayısıyla, ilk defa nasıl iman etmemişlerse yine aynı şekilde iman etmeyeceklerini, bu yüzden de onları kendi azgınlıkları içinde bocalamaya bıraktığını apaçık beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde müşriklerin istedikleri mucizeye tekrar dönmüş ve onlara gökyüzünden meleklerin indirilmesi, ölülerin diriltilerek onlarla konuşmaları ve bunun gibi daha birçok mucizenin gözleri önünde biraraya getirilmesi halinde bile, onların Allah dilemedikçe yine de iman etmeyeceklerini haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

111 Faraza biz onlara melekleri indirseydik, ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi onların karşısında biraraya getirseydik, Allah dilemedikçe yine iman etmezlerdi; (müminlerin) çoğu bunu bilmez.

111 Bu ayet-i kerimenin, daha önce açıklamaya çalıştığımız *"Müşrikler, kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi."* mealindeki 109. ayetin tafsili olduğu anlaşılmaktadır. Filhakika 109. ayette müşriklerin, kendilerine gelecek olan herhangi bir mucizeye iman edeceklerine dair bütün güçleriyle yemin ettikleri haber verildikten sonra, *"Hem, mucize geldiğinde, onların yine de iman etmiyeceklerini siz nereden bileceksiniz?"* buyurulmak suretiyle, onların gelecek olan mucizeye yine de iman etmeyecekleri bildirilmiş; fakat bu mucizenin ne olduğu hususunda herhangi bir açıklama yapılmamıştı. Bu ayet-i kerimede

ise, müşriklere getirildiği takdirde onların yine de iman etmeyecekleri çeşitli mucizeler zikredilmiştir. Bu mucizelerin başında, gökyüzünden meleklerin indirilmesi yer almış ve denilmiştir ki:

Ey Muhammed! Biz, kendilerine bir mucize gelmesi halinde iman edeceklerine dair bütün güçleriyle yemin eden bu müşriklerin isteklerine uyup da, mesela gökyüzünden melekleri indirseydik, yahut ölüleri yeniden diriltseydik de onlarla konuşsalardı, yahutta her şeyi üzerlerine kefîl olarak toplasaydık ve bunların hepsinin de senin risaletine teker teker şahitlik ettiklerini gözleriyle görseler, kulaklarıyla de duysalardı, biz dilemedikçe onlar sana yine de iman etmezlerdi.

Filhakika müfessirlerin İbn Abbas'tan naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, bir grup müşrik Hazreti Peygamber'e gelerek "Bize melekleri göster de, senin Allah'ın Rasulü olduğuna şahitlik etsinler, yahut bize ölülerimizden bazılarını dirilt de onlara senin söylediklerinin doğru olup olmadığını sorabilelim, yahutta Allah'ı ve melekleri karşımızda topla da onlarla konuşabilelim." demişlerdir de bu ayet, onların bu türlü istekler ileri sürmeleri üzerine indirilmiştir.

Müşriklerin Hazreti Peygamber'den bu çeşit mucizeler istedikleri, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de zikredilmiştir. Mesela İsra suresinin 90-93. ayetlerinde şöyle denilmiştir: *"Müşrikler (Peygamber'e) demişlerdir ki: Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz. Yahut senin hurma ağaçlarından ve üzümden bir bahçen olup da aralarından ırmaklar fışkırtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe, Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe, yahut altından bir evin olmadıkça veya göğe yükselmedikçe; fakat oradan okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe, sana asla inanmayacağız."*. Keza Furkân suresinin 21. ayetinde, yine müşriklerden bahisle *"Bize kavuşacaklarını ümit etmeyenler, bize melekler indirilemez miydi; yahut Rabbimizi göremez miydik? demektedirler."* denilmiş, Duhân suresinin 34-36. ayetlerinde de, müşriklerin *"İlk ölümümüzden sonra hiçbir şey yoktur. Ve biz, yeniden dirilecek de değiliz. Eğer sözüne güvenilir kimseler iseniz, babalarımızı getirin."* dedikleri açıklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde yer alan bu ve benzeri haberler gözönünde bulundurulacak olursa, müşriklerin Hazreti Peygamber'e ve onun davetine inanmamak için ondan ne çeşit mucizeler istedikleri ve böylece bir oyalama ve savsaklama oyununa başvurdukları kolayca anlaşılır. İşte yukarıdaki ayet-i kerimede Allah Teâlâ, onların bu çeşit isteklerine cevap vermiş ve "Biz, onların istedikleri bu mucizelerin hepsini de getirseydik, biz dilemedikçe onlar yine de iman etmezlerdi." buyurmuştur.

Burada şunu açıkça belirtmek gerekir ki, müşriklerin iman etmemelerinin Allah'ın meşiyyetine bağlı olması ve Allah dilemedikçe onların iman etmemeleri, Allah'ın onların imanlarına engel olması manasında değerlendirilemez. Zira Allah, hiç kimsenin imanına engel olmaz; yahut başka bir ifadeyle hiç kimse Allah dilemediği için iman edemiyor değildir. Fakat onların iman etmelerine asıl engel olan şey, küfürdeki inat ve ısrarlarıdır. Onların küfürdeki bu inat ve ısrarları, elbette Allah'ın her şeyi çepeçevre kuşatmış olan ilmi dışında kalacak değildir. İşte Allah, onların bu küfürden hiçbir surette vazgeçmeyeceklerini bildiği içindir ki, onları bu hal üzere mahkum eder: Kalplerini ve kulaklarını mühürler; gözlerine de perde çeker; artık onlar bu halde iken hakkı ne hissedip duyabilirler ne de görebilirler. Bu, haklarında ilmi sebkat etmiş kafirler hakkındaki Allah'ın değişmeyen sünnetidir. İşte müminlerin çoğunun, mucizeler karşısında bile kafirlerin iman etmemelerini bir türlü anlamamaları da, Allah'ın onlar hakkındaki bu değişmez sünnetini bilmemelerinden kaynaklanır ve zannederler ki istedikleri mucizeler kendilerine getirilseydi, onlar da hemen iman ederlerdi. Fakat her nedense onlara istedikleri bu mucizeler getirilmez; yahut getirilse bile iman etmeleri yine engellenir. İşte müminlerin çoğunu böyle yanlış bir

düşünceye sevkeden şey, yukarıda da açıklandığı gibi, Allah'ın kulları hakkında cari olan sünnetini bilmemeleridir. Şüphesiz Allah dileseydi, bütün insanlar hiçbir mucizeye ihtiyaç kalmadan iman ederlerdi. Ancak bu iman da, Allah'ın onları mecbur bırakmasıyla olur, bu takdirde de ne Peygamber'e ne de kitaba ihtiyaç kalmazdı. Oysa Allah, kullarını imanda da küfürde de serbest bırakmış, seçmeleri gereken hak yolun iman yolu olduğunu bildirdikten sonra da, Kehf suresinin 29. ayetinde görüldüğü gibi, *"Hak Rabbinizden gelmiştir. Dileyen iman etsin, dileyen küfretsin..."* buyurmuştur.

Allah Teâlâ, genel olarak kafirler, özel olarak da müşrikler hakkındaki değişmeyen sünnetini açıkladıktan sonra, müşrik düşmanları karşısında sevgili Peygamber'ini teselli etmek maksadıyla yalnız onun değil; fakat daha önce gönderilmiş olan Peygamberler hakkındaki sünnetini de açıklamış ve buyurmuştur ki:

[112] Keza biz, her Peygamber'e, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler telkin eden insan ve cin şeytanlarını düşman etmişizdir. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Fakat onları, yaptıkları iftiralarla başbaşa bırak.

[113] (Bunu yapmaları), ahirete inanmayanların Kalpleri ona kansın, ondan hoşlansınlar ve kazandıkları günahı kazanmaya devam etsinler diyedir.

112 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitapla, geçmiş Peygamberler'i de örnek göstererek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Mekke'de kavmin içerisinde, sana muhalefet eden ve her fırsatta sana kötülük etmeyi düşünen düşmanlarının bulunması seni mahzun etmesin. Zira bu, senin için böyle olduğu gibi, senden önceki Peygamberler için de böyle idi ve biz gelip geçmiş her Peygamber'e cin ve insan şeytanlarını aynı şekilde düşman kılmışızdır. Nitekim bu surenin 34. ayetinde de açıklandığı gibi *"Senden önceki Peygamberler de yalanlanmıştı da, onlar Allah'ın yardımı kendilerine gelinceye kadar, yalanlandıkları ve eziyet olundukları şeylere karşı sabretmişlerdi."*. Keza Furkân suresinin 31. ayetinde de şöyle denilmiştir: *"Biz, her Peygamber için suçlulardan böyle bir düşman yapmışızdır. Fakat yol gösterici ve yardım edici olarak Rabbin yeter."*.

Her Peygamber'in cin ve insan şeytanlarından oluşan birtakım düşmanlarının bulunması ve bu düşmanların, Allah'ın dinini insanlara tebliğ ile onları bu dine davet eden Peygamberler'e engel olmaya çalışmaları, bunu gerçekleştirebilmek için de onları tekzip etmeleri, fırsat bulduklarında ise öldürmeleri Allah Teâlâ'nın Peygamberler'i hakkında vazettiği sünnetlerdendir. Bu, bir bakıma Peygamberler'le onların düşmanları arasında olduğu kadar, Peygamber tarafını tutan müminlerle, ins ve cin şeytanları tarafını tutan kafirler arasında da kıyamete kadar sürecek olan bir savaştır. Bu savaş sayesindedir ki ona katılan iyilerle kötüler veya müminlerle kafirler ortaya çıkar ve herkes birbirinin ne olduğunu bilip anlar. Eğer Allah dileseydi şüphesiz bütün insanları mümin yapar, böyle bir savaş da ortaya çıkmazdı. Şu var ki, bu takdirde ne Peygamber'e ve ne de Kitab'a hiç gerek kalmazdı. Fakat insan, dünyaya, Rabbini tanıyıp tanımama yönünden imtihan edilmek üzere gönderilmiştir ve bu imtihanı mutlaka geçirmek zorundadır.

Şunu da unutmamak gerekir ki, ister cinden olsun ister insandan olsun, biribirlerini yaldızlı sözlerle kötülüğe teşvik eden ve hem Peygamberler'in hem de müminlerin karşısına dikilerek onlara düşmanlık eden bu şeytanların yapabilecekleri kötülük sınırlıdır ve ancak Allah Teâlâ'nın takdir ettiği kadardır; bunun ötesinde yapabilecekleri daha fazla bir şey yoktur. Başka bir ifadeyle, onların gerek Peygamberler'e ve gerekse o Peygamberler'e inanan müminlere takdir olunanın üstünde kötülük etmeye hiç güçleri yoktur. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i

kerimede Peygamber'ine hitapla onları kendi hallerine bırakmasını emretmiş ve "Onları, kendi iftiralarıyla başbaşa bırak; ne isterlerse onu yapsınlar; zira dilediğim anda onları tutacak olan benim." buyurmuştur.

113 Cin ve insan şeytanlarının, Peygamber'e inanan ve onun peşinden giden müminleri kandırmak ve dinlerinden uzaklaştırmak için biribirlerine yaldızlı, fakat boş sözler ilham etmeleri, aslında ahirete inanmayanları kandırmak ve küfür olarak işledikleri amelleri işlemeye devam etmelerini ve böylece kazandıkları günahın artmasını sağlamak içindir. Zira hiçbir şeytan veya bu şeytana kul olmuş hiçbir kafir, bir mümini asla kandıramaz ve onu dininden döndüremez. Kalpleri cin ve insan şeytanlarının yaldızlı sözlerine meyleden ve onlara inananlar ise ancak ahiret gününe ve bu günde, dünyada işledikleri amellerin karşılığını mutlaka göreceklerine inanmayanlardır. Nitekim Allah Teâlâ, Saffât suresinin 161-163. ayetlerinde insan şeytanlarından olan müşriklere hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"Ne siz ve ne de ibadet ettikleriniz, cehenneme girecek olanlardan başka hiç kimseyi Allah'a karşı ifsat edemezsiniz".*

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۖ لَا
مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

[114] (Ey Muhammed! Müşriklere de ki:) "Kitab'ı size açıklamış olarak Allah indirmiş olduğu halde, (aramızda) Allah'tan başka hakem mi arayacağım?" Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler de bilirler ki, o Kitap, hak ile Rabbin tarafından indirilmiştir. Bu itibarla sakın şüphecilerden olma.

[115] Doğruluk ve adalet yönünden Rabbinin (sana yardım hususundaki) sözü tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, kendilerine birtakım mucizeler geldiği takdirde iman edeceklerine dair bütün güçleriyle yemin eden müşriklerin aslında bu yeminlerinin de yalan olduğunu, istedikleri bütün mucizeler kendilerine verilmiş olsa bile, yine de iman etmeyip küfürlerinde inat ve ısrar edeceklerini, onların asıl gayelerinin ise müminleri kandırmak, onları dinden ve imandan uzaklaştırmak olduğunu açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine delalet eden iki büyük mucizeye işaret etmiştir ki, akıl sahiplerinin iman etmek için bu iki mucizeden başka delile ihtiyaçları yoktur.

Bu iki delilden birincisi, pek çok ilmi ihtiva eden bir kitabın, yani Kur'an-ı Kerim'in, insanları bir benzerini getirmekten aciz bırakan bir üslup ve muhteva ile Muhammed (sas.)'e indirilmesi, ikincisi ise, daha önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil gibi kitapların, Muhammed (sas.)'in, Allah'ın hak Peygamber'i olduğuna ve Kur'an'ın o Peygamber'e Allah tarafından hak ile indirildiğine şahitlik etmeleridir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Allah Teâlâ'nın hakka şahitliği yeterlidir ve O'ndan başka şahite de gerek yoktur. Nitekim Ra'd suresinin 43. ayetinde aynı hususa işaret edilmiş ve denilmiştir ki: *"O küfredenler demektedirler ki: Sen, gönderilmiş (bir Peygamber) de-*

ğilsin. (Sen de onlara) de ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve kendisinde kitap bilgisi olanlar yeter.".

İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

114 (Ey Muhammed! Müşriklere de ki:) "Kitab'ı size açıklamış olarak Allah indirmiş olduğu halde, (aramızda) Allah'tan başka hakem mi arayacağım"? Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler de bilirler ki, o Kitap, hak ile Rabbin tarafından indirilmiştir. Bu itibarla sakın şüphecilerden olma.

115 Doğruluk ve adalet yönünden Rabbinin (sana yardım hususundaki) sözü tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

114 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitapla, Allah'tan başka kendilerine ilah edindikleri putlara ibadet eden, Allah'ın hak Peygamberi Muhammed (sas.) tarafından iman ve İslam'a davet olunduklarında da, ondan kendisinin Allah'ın Peygamber'i olduğunu ispat edecek deliller veya mucizeler isteyen müşriklere şöyle demesini emretmiştir: Ey müşrikler! Sizinle benim aramda hüküm verecek Allah'tan başka bir Hâkim mi arayacağım? Hükümlerinde Allah'tan daha adil, sözlerinde Allah'tan daha sadık başka biri var mıdır ki, Allah'ı bırakıp da ona başvuracağım? Hayır; Allah'tan daha adil ve daha sadık hiç kimse yoktur ve ben, O'ndan başka birinin hükmüne başvuracak da değilim. Gerek akaid konusunda olsun ve gerekse ahlak ve adap konusunda olsun, her şeyin hükmünü ayan beyan açıklayan Kur'an'ı size indiren O'dur. Bu Kitab'ı size tebliğ etmezden önce, benim ağzımdan, bu Kitaptakiler'in benzeri sözler çıktığını hiç işittiniz mi? Gerek fesahat ve belagat yönünden ve gerekse gelip geçmiş Peygamberler'e ve kavimlerine ait haberler ve kıssalarla, kıyamet gününe, cennet ve cehenneme ait haberler yönünden bu Kitab'ın ihtiva ettiği bilgileri, çeşitli ilim ve marifeti hiçbir öğreticim olmadan size kendi nefsimden nekletmem mümkün mü? Hayır; bu Kitap, Rabbimin bana vahyedip öğrettiği ve size de aynen tebliğ etmemi emrettiği bir Kitap'tır. Yunus suresinin 15-16. ayetlerinde de bana emrolunduğu gibi, *"Onu kendiliğimden değiştirmem olacak iş değildir. Ben, ancak bana vahyolunana uyarım. Ben Rabbime isyan ettiğim takdirde, o büyük günün azabından korkarım.". "Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size bildirmezdim. Daha önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım. Hiç aklınız ermiyor mu"?* Bu Kitab'ın içindekileri benim kendi nefsimden söylemem mümkün olmadığına ve sizin de bunu çok iyi bilmiş olmanız gerektiğine göre, benim Peygamberliğime bundan daha açık ve kesin bir delil veya mucize olur mu?

Benim Peygamber olduğumu ve Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu gösteren başka bir delil de, buna şahitlik eden Tevrat ve İncil'dir. Siz, Kur'an'ın hak ve Allah kelamı bir kitap olduğunu inkâr etmiş olsanız bile, kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanlar, kendilerine gönderilen Tevrat ve İncil'in şehadetiyle bunu çok iyi bilmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ, Bakara suresinin 146. ayetinde bunu açık ve kesin bir şekilde beyan etmiştir. Bu ayetinde buyurmuştur ki: *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Peygamber'i, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar ve onlardan bir grup da, hakkı bile bile gizlerler.".*

Allah Teâlâ, Kur'an'ın Allah katından gelen ve Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine delalet eden bir kitap olduğunu, daha önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil'in de şahitliğiyle teyit ettikten sonra, Peygamber'ine hitapla *"Sakın şüphecilerden olma."* buyurmuştur. Allah Teâlâ'nın Peygamber'ine yönelttiği bu hitap, elbette onun kalbinde vuku bulan bir şüpheden dolayı değildir. Bununla kastolunan mana, *"Eğer sana indirdiğimiz (geçmiş Peygamberler'e ait kıssalar) den şüp-*

hede isen, senden önceki kitapları okuyanlara sor. Şurası gerçektir ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. Bu itibarla sakın şüphecilerden olma." mealindeki Yunus suresinin 94. ayetinde de tekrar edildiği gibi, hakka yöneltme ve hak üzerinde kalmayı teşvik manasıdır. Keza bu surenin 14. ayetinde Hazreti Peygamber'e *"Bana Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma, denildi."* demesi de emredilmiştir ki, bu da aynı manaya delalet eden bir ifadedir; zira Hazreti Peygamber, hiçbir zaman Rabbine şirk koşmuş değildir.

115 İşte, Allah Teâlâ'nın kelamından ibaret olan ve bir mucize olarak Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini açık ve kesin bir şekilde ispat eden bu Kur'an, gerek verdiği haberlerdeki doğruluğu yönünden ve gerekse, hükümlerindeki adaleti yönünden tam ve en mükemmel kitaptır. Binaenaleyh onun kelimelerini değiştirecek veya tashihe tabi tutacak hiçbir şey veya hiç kimse yoktur. Başka bir ifadeyle, hiç kimse onun kelimelerinden bir kısmını kaldırarak onların yerine daha doğru veya daha adaletli dediği kelimeler koyma gücüne ve yeteneğine sahip değildir. Yahutta o Kitap'ta, daha doğrusu ve daha adaletlisi ile değiştirilebilecek hiçbir kelime yoktur; çünkü onun bütün kelimeleri yerli yerindedir ve hepsi de haktır. Bu da, Hıcr suresinin *"Kur'an'ı biz, evet biz indirdik; onu muhafaza edecek olan da elbette biziz."* mealindeki 9. ayetinde açıkça ifade edildiği gibi, o Kitap'ta bulunan bütün kelimelerin, Allah'ın kelimeleri olmasındandır. Çünkü Allah, kullarına her neyi emretmişse, onun yapılmasında kulları için fayda ve menfaat, terkinde ise büyük zarar bulunması dolayısıyla emretmiştir. Her neden de nehyetmişse, onun terkinde de, kulların büyük fayda ve menfaati, yapılmasında ise büyük zararı bulunması dolayısıyla nehyetmiştir. O, kullarının söylediği her şeyi hakkıyla işiten ve yaptıkları her şeyi hakkıyla bilendir. Onları işledikleri amellere göre muhakeme edecek olan da O'dur.

وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِى الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ
﴿١١٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهٖ ۖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ
عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهٖ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ
لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ ۗ وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَٓائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ
اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ ۚ اِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ
﴿١٢٠﴾ وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهٗ لَفِسْقٌ ۗ وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَآئِهِمْ
لِيُجَادِلُوكُمْ ۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

116 Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar; zira onlar, zandan başka bir şeye uymuyorlar ve dolayısıyla sadece saçmalıyorlar.

117 Şüphesiz kendi yolundan sapanları en iyi bilen Rabbindir; hidayete erenleri de en iyi O bilir.

[118] Bu itibarla, eğer O'nun ayetlerine inananlardan iseniz, üzerine (besmele çekilip) Allah'ın adının zikredildiği (hayvanların etleri)nden yeyin.

[119] (Açlıktan ölmek korkusuyla yemek) zorunda kaldığınız dışında Allah size haram kıldıklarını açıkladığına göre, üzerine Allah'ın isminin zikredildiği şeylerden yemenize engel olan nedir? Herhalde birçok kimse, bilmeden kendi heva ve hevesleriyle (fetva verip halkı) saptırıyorlar. Oysa Rabbin, haddi aşanları çok daha iyi bilir.

[120] Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Zaten (hangisi olursa olsun) günahı kazananlar, kazanmış oldukları günah yüzünden cezalandırılacaklardır.

[121] Üzerine Allah isminin zikredilmediği şeylerden yemeyin; çünkü o bir fısk (Allah'a isyan) dır. Muhakkak ki şeytanlar, dostlarına, sizinle mücadele etmelerini telkin edeceklerdir. Onlara itaat ettiğiniz takdirde, şüphe yoktur ki, siz de müşriklerden olursunuz.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, şüphe içinde bulunan ve kendilerine mucize getirildiği takdirde Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine iman edeceklerine bütün güçleriyle yemin eden müşriklere, meleklerin indirilmesi, ölülerin önlerinde dirilip konuşmaları ve bunun gibi diğer bütün mucizelerin biraraya getirilmesi halinde bile onların yine de iman etmeyeceklerini açıkladıktan; kendisinden mucize talebinde bulunan müşriklerin bu çeşit davranışları karşısında büyük üzüntü duyan Peygamber'ini teselli etmek ve üzüntüsünü hafifletmek maksadıyla, daha önce gelip geçmiş Peygamberler'in de kavimlerinden aynı muameleye maruz kaldıklarını, onlara da cin ve insan şeytanlarının musallat edildiğini ve bunun Allah'ın değişmeyen bir sünneti olduğunu hatırlattıktan; oysa onun Peygamberliğine delalet eden en büyük mucizenin gelmiş olduğunu ve bunun da Allah'ın kelamından ibaret bulunan Kur'an-ı Kerim olduğunu, buna kendinden önce gönderilmiş olan Tevrat ve İncil'in de şahitlik ettiğini beyan ettikten sonra yukarıdaki ayetlerinde Peygamber'ini, çoğu müşrik olan ve dalalet içinde bocalayan, bu sebeple de yanlış bir zandan başka hiçbir şeye dayanmayan birtakım cahillerin sözlerine iltifat etmemek hususunda uyarmış, sonra da sözü şirkin en önemli alametlerinden biri sayılan Allah'tan başka ilah edinilen putlar adına kesilmiş hayvanlara getirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[116] Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar; zira onlar, zandan başka bir şeye uymuyorlar ve dolayısıyla sadece saçmalıyorlar.

[117] Şüphesiz kendi yolundan sapanları en iyi bilen Rabbindir; hidayete erenleri de en iyi O bilir.

116 Allah Teâlâ, gerek Peygamber'ini ve gerekse ona tabi olan müminleri, Allah'ın yolundan sapmış, fasit ve zandan başka hiçbir şeye tabi olmayan insanlara uymamak hususunda uyarmış "Bunlara uyduğun takdirde, seni de Allah'ın yolundan uzaklaştırıp kendi sapık yollarına sokarlar." buyurmuştur. Ayet-i kerimede dikkati çeken bir husus, yeryüzünde bulunan insanların çoğunun itikat yönünden sapık olarak belirlenmesidir. Zira insanların çoğuna uymak, insanı doğru yoldan saptırıyorsa bu, insanların çoğunun sapık olduğuna delalet eder ki, yeryüzündeki insanların çoğunun sapık olduğunu gösteren, yahut bunu teyit eden başka ayetler de vardır. Mesela Saffât suresinin 71. ayetinde *"Kendilerinden önce, evvelkilerin çoğu da doğru yoldan çıkmıştı."* denildiği gibi, Yûsuf suresinin 103. ayetinde de *"Ne kadar istersen iste, insanların çoğu, yine de iman etmez."* buyurulmuştur.

İnsanların çoğunun dalalet içinde bulunması

veya hak yoldan sapmış olması, ya Allah'tan başkasını ilah edinerek onu Allah'a şirk koşmasıyla olur ki yıldızları ilah edinerek onlara ibadet eden Sabiiler âlem için iki İlah ihdas ederek birisine *nur* diğerine *zulmet* diyen Mecusiler, En'âm suresinin 100. ayetinde de zikredildiği gibi, Allah'ın yarattığı cinleri O'na ortak kılan, yahut Allah için oğullar ve kızlar icad eden ve nihayet genel olarak kendi elleriyle ağaçtan, taştan veya çamurdan yaptıkları putlara ibadet eden müşrikler bunların başında gelir. Bu grubun sapıklığı, Allah'tan başka ilahlar edinme esasına dayandığı için uluhiyyete taalluk eder.

Diğer bir grup, öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr eden ve yine En'âm suresinin 29. ayetinde açıklandığı gibi, *"Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Öldükten sonra da dirilecek değiliz."* diyen sapıklardır. Bunlar, aynı zamanda, bu âlemin bir yaratıcısı olmadığını iddia ederler ve böylece Allah'ı da inkâr etmiş olurlar. Câsiye suresinin 24. ayetinde bunlara işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"(Bazı müşrikler de) demişlerdir ki: Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yokluğa sürükler."*. İnsanların bir kısmı da, yaratıcının varlığını ikrar etse bile öldükten sonra dirilmeyi inkâr eder ve Yâsîn suresinin 78. ayetinde de açıklandığı gibi *"Çürümüş olduğu halde bu kemikleri kim diriltecek?"* der. Diğer bir kısmı ise, insan Peygamberler gönderilmesine akıl erdiremez ve onları inkâr ederek sapıklığa düşer. Furkân suresinin 7-8. ayetlerinde de bunlar hakkında şöyle denilmiştir: *"Demişlerdir ki: Şu da ne biçim Peygamber? Yemek yiyor, pazar yerlerinde dolaşıyor.. Ona bir melek indirilseydi de onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya...Yahut kendisine bir hazine verilseydi; yahut bir bahçesi olsaydı da oradan yeseydi olmaz mıydı "?*

İnsanların büyük bir kısmı da, Allah tarafından vazedilen şeriata karşı çıkarak ve onu kendi heva ve hevesleri istikametinde değiştirerek sapıklığa düşerler. Daha açık bir ifadeyle, Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram sayarlar. Bugün bile Müslüman olduğunu söyleyip de şeriate karşı çıkan ve böylece haramı helal sayan ne kadar çok insan vardır?!

İşte kim, çeşitli inanç ve itikadlarıyla zikrettiğimiz bu üç grupta toplanan insanlardan birine uyarsa, o da mutlaka onlar gibi hak yoldan sapmış olur. Çünkü bunların hepsi de hak yoldan sapmış olan, zandan başka hiçbir sağlam temele dayanmayan ve sadece atalarından duyduklarını yalan yanlış birtakım fikirler üzerine kurulmuş bulunan bir yol üzerinde seyretmektedirler. Allah, bunların nasıl bir yol üzerinde bulunduklarını çok iyi bildiği içindir ki, onların bu yolunu dalalet olarak tavsif etmiş ve hem Peygamber'ini hem de ona tabi olan diğer müminleri onların bu sapık yoluna karşı uyarmıştır.

117 Zira Allah, kimin kendi hak yolundan saparak dalalete düştüğünü herkesten çok daha iyi bilir. Çünkü daha önce gelip geçmiş Peygamberler'e olduğu kadar, sana da hak yolu gösterip öğreten O'dur. Bu din, O'nun dinidir. Hiç kimsenin en gizli köşesine kadar bir evin içindekileri o evin sahibinden daha iyi bilmesi nasıl mümkün değilse; Allah'ın hak yol olarak tavsif ettiği bu dini ve bu dine ters düşen sapık yolları da başka birinin O'ndan daha iyi bilmesi elbette mümkün değildir. İşte bu sebepledir ki, bütün müminlerin Allah'ın dinine ters düşen sapık yollardan ve bu yolların bekçilik görevini üstlenmiş olan sapıklardan uzak kalmaları ve kesinlikle onlara uymamaları gerekir. Aksi halde bu sapıklar, onları da kendi sapık yollarına düşürmekte asla güçlük çekmezler. Allah, şüphesiz bu sapıklara uyan ve yollarını sapıtan kimseleri çok iyi bildiği gibi, sapıklara karşı direnen ve hak yol üzerinde kalan gerçek müminleri de bilir. Hiçbir şey ve hiç kimse, O'nun ilmi dışında bir davranış içine giremez.

[118] Bu itibarla, eğer O'nun ayetlerine inananlardan iseniz, üzerine (besmele çekilip)

Allah'ın adının zikredildiği (hayvanların etleri)nden yiyin.

119 (Açlıktan ölmek korkusuyla yemek) zorunda kaldığınız dışında, Allah size haram kıldıklarını açıkladığına göre, üzerine Allah'ın isminin zikredildiği şeylerden yemenize engel olan nedir? Herhalde birçok kimse, bilmeden, kendi heva ve hevesleriyle (fetva verip halkı) saptırıyorlar. Oysa Rabbin,haddi aşanları çok daha iyi bilir.

118 Allah Teâlâ, yeryüzünde yaşayan insanların çoğunun dalalet içinde bulunduklarını, bu sebeple kendilerine tabi olan kimseleri de dalalete sevkettiklerini; ancak Allah'ın dalalet içinde bulunanları da hidayete ermiş olanları da bildiğini haber verdikten sonra, Peygamber'ine ve ona tabi olan diğer müminlere, gerek hayvan kesiminde gerekse insana günah kazandıran diğer bütün fiil ve davranışların terkinde, bu şirk ve dalalet ehline uymamalarını emretmiş ve buyurmuştur ki:

İnsanların büyük çoğunluğu size açıklanan bu hal üzere olduğuna göre, eğer Allah'ın sırf bir nur ve hidayet olmak üzere size indirdiği ayetlerine iman, şirk ve dalalet ehlinin günah yüklü olan fiil ve davranışlarını da inkâr ediyorsanız, sadece kesilirken Allah adının zikredildiği hayvan etlerinden yiyin.

Ayet-i kerimede yer alan *"Üzerine Allah adı zikredilerek kesilen hayvan etlerinden yiyin."* emri, Allah adı zikredilmeden kesilen hayvan etlerinin haram olduğuna delalet eder. Zira emrin mefhum-ı muhalifi *"Üzerine Allah adı zikredilmeden kesilen hayvan etlerinden yemeyin."* dir ki, 121. ayette de açıkça belirtildiği gibi böyle bir nehyin şeri hükmü haramdan başka bir şey değildir. Kesilirken yalnız Allah adının zikredildiği hayvan etlerinden yenilmesiyle ilgili olarak gelen ve böylece Allah adı zikredilmeden kesilen hayvan etlerinden yenilmesini haram kılan bu açık ve kesin emrin hikmeti, şirk ve dalalet ehlinin örf ve adetlerine uymamak ve onlara karşı çıkmaktır. Zira bilinen bir gerçektir ki, müşrikler putları adına kesilmiş hayvan etlerini yedikleri gibi, dağda otlanırken yüksekten düşerek, yahut bir hayvanın saldırısına uğrayarak, yahutta zehirli bir ot yiyerek ölmüş herhangi bir hayvan etini yemekten de çekinmiyorlardı. İnsanları dalalete düşürmek için başvurdukları en emin yol da, Allah'ın haram kıldığı şeyleri onların helal; helal kıldığı şeyleri de onların haram kılmaları idi. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, müşrik kafirlerin kendilerine helal kıldıkları birtakım pis ve murdar şeyleri Müslümanlara haram, onların haram kıldıkları iyi ve temiz olan şeyleri de helal kılmıştır. Ayet-i kerimede, özellikle hayvan kesimi üzerinde durulması ve yalnız Allah adının zikredilerek kesilen hayvan etinin yenmesine izin verilmesi ise müşriklerin hayvan kesimini ibadet işlerinden saymaları ve gerek ilahları ve gerekse takdis ettikleri din adamları adına kurban kesmeleri ve kesim sırasında onları tehlil etmeleri dolayısıyladır ki bu da şirkten başka bir şey değildir.

Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 91) ve Tirmizî (*Sünen,* V. 263)'nin çeşitli yönlerden naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre bazı kimseler, Hazreti Peygamber'e gelerek: Ya Resulallah! Biz, Allah'ın öldürdüğünü değil de kendi öldürdüğümüzü mü yiyelim? diye sormuşlar, bunun üzerine Allah Teâlâ *"Onlara itaat ettiğiniz takdirde, şüphe yoktur ki, siz de müşriklerden olursunuz."* ibaresine kadar bu ayetleri indirmiştir.

119 Allah Teâlâ, müşriklerin, en büyük şirk alametlerinden olan putları ve takdis ettikleri din adamları adına hayvan kesme adetlerine karşı müminleri uyarmak ve onları böyle bir şirkten korumak maksadıyla, Allah adının zikredilerek kesilen hayvanlardan yemelerini emrettikten sonra, açlıktan ölmek korkusu ile yemek zorunda kalınması dışında haram kılınanlar da ayrıca açıklandığına göre, cahiliyye Araplarının kendilerine haram kıldıkları bazı hay-

vanların, Allah adı zikredilerek kesilmeleri halinde yenmesine engel olan şeyin ne olduğunu sormuş ve bu müşrik inancına dayalı eski Arap adetini bir defa daha reddetmiştir. Filhakika Mâide suresinin 103. ayetinde de açıklandığı gibi, Allah Teâlâ, cahiliye Araplarının *Bahîre*, *Sâibe*, *Vasîle* ve *Hâm* adını verdikleri develeri kendilerine haram kıldıklarına işaretle, bunun, Allah'a karşı ileri sürülmüş bir yalan ve iftira olduğunu zikretmiştir. Bu ayette şöyle denilmiştir: *"Allah, ne bahîre'yi, ne sâibe'yi, ne vasîle'yi ve ne de hâm'ı meşru kılmıştır. Fakat küfredenler, (bunları Allah'ın emrettiğini ileri sürerek) Allah'a karşı yalan yere iftira etmektedirler; onların çoğunun ise, akılları ermez."*. Mâide suresinin bu ayetinde geçen *bahîre*, beş batın yavrusu olduktan sonra kulağı yarılarak salıverilen dişi devedir. *Sâibe*, bir dileğin gerçekleşmesi üzerine putlara adanan ve aynı şekilde salıverilen deve olup, ne sütü sağılır ne üzerine binilir ve ne de yünü kesilir. *Vasîle*, biri erkek biri dişi ikiz doğuran koyundur. Zira cahiliye devrinde koyunun bir erkek yavrusu olursa, onu putlarına kurban ederler, dişi yavrusunu ise kendilerine bırakırlardı. İkiz olduğu takdirde dişi yavru, erkek yavruyu putlara kurban edilmekten kurtarırdı. *Hâm* ise, on batın yavru doğurtan erkek devedir ki, bu da azat edilir ve hiçbir işte kullanılmazdı. İşte cahiliye Arapları kutsal saydıkları bu hayvanları, hiçbir işte kullanmadıkları ve çölde başıboş dolaşmaya salıverdikleri gibi, kesip etini yemeyi de kendilerine haram kılmışlardı. Oysa bu, Allah'a karşı büyük bir yalan ve iftiradan başka bir şey değildi; çünkü Allah bunları haram kılmamıştı; dolayısıyla üzerlerine Allah adının zikredilerek kesilmelerine ve etlerinin yenmesine engel olacak hiçbir şey yoktu. Allah'ın haram kıldığı şeyler ise bellidir ve bunların dışında, Allah'ın kullarına ihsan ettiği iyi ve temiz nimetleri haram kılarak yasaklamak, Allah'a karşı yalan ve iftiradan başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ'nın kullarına haram kılıp yasakladığı şeyler, yine bu surenin 145. ayetinde açıklanmıştır. Bu ayette Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek buyurmuştur ki: *"(Ey Muhammed!) De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimseye, ölü eti, yahut akıtılmış kan, yahut zaten bir pislik olan domuz eti, yahut Allah'tan başkası adına kesilmiş fısk (hayvan eti) dışında yediği bir şeyin haram kılındığını göremiyorum: Öyle ki, bir kimse mecbur kalırsa, saldırmadan ve haddi aşmadan (bunlardan bile yiyebilir). Zira Rabbin çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."*. Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, bu ayetinde, haram kılınan yiyecekleri saymış ve bunların, meşru şekilde kesilmeden herhangi bir sebeple ölmüş olan hayvan eti, akıtılmış veya pıhtılaşmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti olduğunu zikretmiştir. Bunları haram kılmakla beraber, açlık tehlikesiyle karşılaşan ve yiyecek hiçbir şey bulamadığı takdirde ölecek olan insana da bir kurtuluş çaresi göstermiş ve sadece ölmemek için, haram kılınan bu yiyeceklerden aşırıya kaçmadan bir miktar yenilmesine de izin vermiştir. Medine'de en son nazil olan Mâide suresinin 3. ayetinde de, haram kılınan yiyecekler daha mufassal bir şekilde açıklandığı gibi, mecbur kalındığı takdirde bunlardan yenilmesi için verilen izin ayrıca zikredilmiştir. Bu ayette şöyle denilmiştir: *"Size, ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası üzerine kesilen (hayvan eti), (henüz can vermeden) yetişip kestiğiniz müstesna, boğulmuş, vurulmuş, yüksekten düşmüş, süsülmüş, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış, dikili taşlar üzerine kesilmiş olan hayvan (etlerini yemeniz) ve fal oklarıyla kısmet aramanız haram kılınmıştır. Bunların hepsi de fısk (Allah'ın taatından çıkış) tır... Her kim açlık halinde, mecbur kalırsa, günaha meyletmeksizin (haram kılınan etlerden yiyebilir); zira Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."*.

İşte Allah, yiyecekler hususunda kullarına bu derece kolaylıklar getirdikten ve haram olan yiyecekleri de açık açık belli ettikten sonra O'nun adı zikredilerek kesilen iyi ve temiz hayvan etle-

rini haram sayıp da yemenize engel olan şey nedir? Aslında onları yemenize engel olacak hiçbir şey yoktur. Fakat insanlar arasında öyle sapık kimseler vardır ki, bunlar, söyledikleri şeyin doğru olup olmadığını bilmeden ve sadece kendi heva ve hevesleri istikametinde fetvalar vererek Allah'ın haram kıldığı birtakım pis ve iğrenç şeyleri helal; helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri de haram kılarlar ve böylece halkı da kendi sapık yollarına sevkederler. İşte yukarıda adları zikredilen *bahîre, sâibe, vâsile* ve *hâm* denilen hayvanları haram sayıp çöllere salıvermeleri de bundandır. Allah, şüphesiz, haddi aşanları ve helalini haram, haramını da helal kılanları çok iyi bilir.

120 Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Zaten (hangisi olursa olsun), günahı kazananlar, kazanmış oldukları günah yüzünden cezalandırılacaklardır.

121 Üzerine Allah isminin zikredilmediği şeylerden yemeyin; çünkü o bir fısk (Allah'a isyan) tır. Muhakkak ki şeytanlar, dostlarına, sizinle mücadele etmelerini telkin edeceklerdir. Onlara itaat ettiğiniz takdirde, şüphe yoktur ki, siz de müşriklerden olursunuz.

120 Allah Teâlâ, yeryüzünde bulunan insanların çoğunun hak yoldan sapmış kimseler olduklarını ve dolayısıyla kendi heva ve hevesleri istikametinde hükümler vererek diğer insanları da hak yoldan saptırmaya çalıştıklarını beyan ettikten ve müminlere, onlara uymamalarını bunun en belirgin örneği olarak da, kesilirken üzerine Allah adının anıldığı hayvan etlerinden yemelerini ve Allah'ın haram kıldığı yiyecekler dışında, iyi ve temiz olan başka yiyecekleri de kendilerine haram kılmamalarını emrettikten sonra yukarıdaki ayetlerinde, gizli veya açık, büyük veya küçük, az veya çok, bütün günahları terketmelerini emretmiştir. Ayet-i kerimede terki emredilen günah, haram kılınan bütün fiil ve davranışlardır ki, bunların bir kısmı, el, kol, dil gibi vücudun çeşitli uzuvlarına taalluk etmesi dolayısıyla açık; bir kısmı da, kin, düşmanlık, haset, kibir ve hile gibi kalbin fiillerine taalluk etmesi dolayısıyla gizli olan günahlardır. Allah Teâlâ, Â'râf suresinin 33. ayetinde, aynı manada şöyle buyurmuştur: *"De ki: Rabbim, ister açığı olsun, ister gizlisi olsun, bütün kötülükleri haram kılmıştır."*. Binaanaleyh kim, açık veya gizli, bu kötülükleri işleyecek olur ve tevbe etmeden de ölürse bunun cezasını mutlaka çekecektir. İşledikleri kötülüklerden tevbe edenler ve tevbelerinde sadık ve samimi olanlar ise, dilediği takdirde Allah Teâlâ'nın af ve mağfiretine mazhar olacaklardır. Nitekim Nisa suresinin 116. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Allah kendisine şirk koşulmasını asla affetmez. Bunun dışındaki (günah)leri ise, dilediği kimse için affeder."*. Kötülükten sonra işlenen iyilik de böyledir ve Allah Teâlâ'nın, Hûd suresinin 114. ayetindeki *"İyilikler kötülükleri giderir."* kavli gereğince, işlenen bir iyilik, daha önce işlenmiş olan bir kötülüğün bağışlanmasına vesile olur. Hazreti Peygamber de Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, V. 153, 158, 169) ve Tirmizî (*Sünen*, IV. 355) tarafından nakledilen bir hadisinde "Ne olursa olsun, Allah'tan sakın ve kötülüğün ardından iyilik et ki, onu yoketsin." buyurmuştur.

121 Allah Teâlâ, açık veya gizli, büyük veya küçük, kötü olan ve haram kılınan bütün fiil ve davranışların terkini emrettikten sonra, 118. ayette, Allah adı zikredilerek kesilen hayvan etlerinden yenilmesiyle ilgili emirden anlaşılan mananın zıttını nehiy ile tasrih etmiş ve *"Üzerine Allah isminin zikredilmediği şeylerden yemeyin; çünkü o bir fısk (Allah'a isyan)tır."* buyurmuştur.

Ayet-i kerime umumi manada, kesimi anında Allah adının zikredilmediği hayvan etlerinin yenilmesini haram kılmıştır ki, bu etler daha sonraları Mâide suresinin 3. ayetinde de açıklanacak olan, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğularak, vurularak, süsülerek, yırtıcı hayvan-

lar tarafından parçalanarak öldürülmüş, yahut yüksekten düşerek ölmüş hayvanlar hakkında kullanılmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Allah Teâlâ, Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etleriyle ölü hayvan etlerini yemeyi haram kılmıştır.

Ayet-i kerimede de, bu etlerden yemenin, bir fısk veya Allah'a isyan manasına geldiği açıklandıktan sonra, *"Muhakkak ki şeytanlar, dostlarına, sizinle mücadele etmelerini telkin edeceklerdir."* denilmiştir ki bu şeytan dostlarının, gerek hayvanları putları adına keserek yiyen gerekse dışarıda ölü olarak buldukları hayvanları yemekten çekinmeyen müşrikler olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 91), Nesâî (*Sünen,* II. 237), Tirmizî (*Sünen,* V. 263) ve İbn Mâce (*Sünen,* II. 283) tarafından İbn Abbas'tan nakledilen ve bu ayetin nüzul sebebi olarak gösterilen bir haberden öğrenildiğine göre, bir grup Hazreti Peygamber'e gelerek "Biz, kendi öldürdüğümüzü yiyeceğiz de Allah'ın öldürdüğünü yemeyecek miyiz?" demişlerdir ki, ayet-i kerimenin bu sure içerisinde yer almasının başlıca sebebi de, onların bu düşünceleri olmuştur. Bu da, şeytanların dostları olan müşriklere, Allah'tan başkası adına kesilen yahut çeşitli şekillerde ölen hayvanların yenilmesi konusunda Müslümanlarla mücadele etme telkininde bulunduklarını gösterir. O halde Müslümanların, müşriklerin bu telkinlerine kanmamaları ve Allah'ın kesinlikle menettiği bu etlerden yememeleri gerekir. Zira Allah'tan başkası adına kesilen veya ölü olarak bulunan hayvan etlerinden yenmesi, fısktır; yani Allah'ın nehyine karşı çıkmak, yahut O'na karşı isyan etmektir. Bu itibarla kim, müşriklerin telkinlerine kanar ve Allah'ın haram kıldığı bu etlerden yerse, Allah'a isyan etmiş ve müşrikler zümresine katılmış olur.

Ancak Müslümanlar tarafından kesilen ve üzerine Allah adı zikredilmeyen hayvanların etlerinden yenilip yenilmeyeceği hususunda imamlar arasında bazı görüş ayrılıkları vardır. Önce şunu gözden uzak tutmamak gerekir ki, bir hayvan kesiminde Allah adının zikredilmemesi iki sebebe dayanır. Birincisi, kesim yapanın hayvanı keserken Allah adını zikretmeyi unutması; ikincisi ise, unutmamakla birlikte kasten Allah adını zikretmemesi.. Bu iki sebebi de gözönünde bulundurarak, ortaya çıkan görüş ayrılıklarını başlıca üç grupta toplamak mümkündür:

1) Hayvanı keserken, Allah'ın adı ister kasten zikredilmemiş olsun ister zikri unutulmuş olsun, her iki halde de kesilen hayvanın etini yemek haramdır. Zira ayet-i kerimenin *"Üzerine Allah isminin zikredilmediği şeylerden yemeyin."* mealindeki zahiri manası buna delalet eder. İmam Mâlik ile İmam Ahmed İbn Hanbel'den rivayet edilen görüş budur.

2) Allah adı kasten terkedilerek kesilen hayvan, ölü hayvan hükmündedir ve eti haramdır; yenmez. Allah adının unutularak terkedilmesi ise, zarar vermez. Bu, İmam Ebû Hanife'nin görüşü olduğu gibi, Mâlikî ve Hanbelî mezheblerinin de meşhur görüşüdür.

3) Bu konudaki üçüncü görüş, İmam Şâfi'î ile ashabının görüşü olup Allah'ın adı ister kasten zikredilmemiş olsun ister unutulmuş olsun, her iki halde de o hayvanın eti helaldir. Zira hayvan keserken Allah adının zikredilmesi şart değil, müstehaptır. Kesimde fısk olan ise, hayvanın Allah'tan başkası adına kesilmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, Mâide suresinin 3. ayetinde *"Size, ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası üzerine kesilen hayvan eti ile yetişip kestiğiniz dışındaki boğulmuş, vurulmuş, yüksekten düşmüş...hayvan etleri haram kılındı."* buyurarak boğulan, vurulan ve yüksekten düşen hayvanların ölümünden önce yetişip kesilmeleri halinde haram sayılmayacaklarını bildirmiş; fakat kesim sırasında Allah adının zikredilmesini şart kılmamıştır. Buhârî (*Sahih,* VI. 226), Nesâî (*Sünen,* VII. 237) ve Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 93) tarafından Hazreti Aişe'den nakledilen bir hadis de bu görüşün bir delili olarak zikredilmiştir. Bu hadise göre bazı kimseler Hazre-

ti Peygamber'e gelerek "Ya Resulallah! Cahiliye döneminden henüz kurtulmuş bazı kimseler bize et getiriyorlar; fakat biz, bunun üzerine Allah adının zikredilip edilmediğini bilmiyoruz. Bu eti yiyelim mi yemiyelim mi?" demişler, Resulullah (sas.) de onlara "Allah'ın adını anın; sonra da yiyin." buyurmuştur. Bu hadis de, kesim sırasında Allah adının zikredilmesinin şart olmadığını göstermektedir. Eğer bu şart olsaydı, Hazreti Peygamber, helal veya haram olduğunda şüphe bulunan bir şeyin yenilmesine cevaz vermez ve onu atmalarını söylerdi. Hadisten anlaşılan mana odur ki, hayvan kesiminde besmele çekmenin şart olduğunu düşünen bazı kimseler, kesilirken besmele çekilip çekilmediğini bilmedikleri bir hayvanın etinden yemekte tereddüt edip bunu Hazreti Peygamber'e sordukları zaman, Allah'ın sevgili Peygamber'i onlara, "Siz bunun üzerinde durmayın; fakat o eti yemeden önce besmele çekin, ondan sonra yiyin." buyurarak kesim sırasında besmelenin şart olmadığını ortaya koymuş ve onların bu hususdaki tereddütlerini de gidermiştir.

Netice olarak, cumhurun (yani Ebû Hanife, Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel'in) görüşüne göre, hayvan kesiminde besmelenin kasten terkedilmesi halinde, o hayvanın eti haramdır yenmez. Besmelenin unutulması halinde ise, etin yenmesi helaldir. Her şeyin en iyisini şüphesiz Allah bilir.

أَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ
مِنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا
لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۚ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ
نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ
وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

122 Ölü iken dirilttiğimiz, insanlar arasında kendisiyle yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan çıkamayan kimse gibi olur mu? İşte, kafirlere yapmış oldukları şeyler böyle cazip gösterlmiştir.

123 Keza her şehirde, o şehrin günahkarlarını, bulundukları yerde hilekarlık yapmaları için ekabir (büyük kişiler) yaptık. Oysa bunlar, yalnız kendilerine hilekarlık ederler de yine farkına varmazlar.

124 Kendilerine bir ayet geldiğinde, "Allah'ın Peygamberler'ine verilenler gibisi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz." demektedirler. Allah, risaletini nereye koyacağını (ve kime vereceğini) çok daha iyi bilir. Cürüm işleyenlere, yaptıkları hilekarlık sebebiyle, Allah katından bir zillet ve şiddetli bir azap erişecektir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, insanların çoğunun doğru yoldan sapmış, yalnız zanna dayanan kimseler olduklarını ve dolayısıyla onların heva ve heveslerine uyan kimseleri de kendi sapık yollarına sevketmekten geri kalmayacaklarını, bu itibarla Allah'ın ayetlerine inanan müminlerin, eğer imanlarında gerçekten samimi kimselerden iseler sapıklık içinde bulunan bu kafirlere uymamalarını ve özellikle Allah adı anılmadan kesilen hayvan etlerinden ve Allah'ın haram kıldığı diğer yiyeceklerden yememelerini, bu hususta şeytanların, dostlarına müminleri kandırmak için onlarla mücadele etmelerini telkin etseler bile onlara itaat etmemelerini açık ve kesin bir ifade ile emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde doğru yolu bulmuş mümin ile dalalet içinde bulunan kafirin halini açıklayan bir misal zikretmiş ve mümini ölü iken diriltilen ve kendisine verilen bir nur ile yolunu bulan kimseye; kafiri de karanlıklar içerisinde bocalayan ve gideceği yönü bilemeyen ve dolayısıyla aydınlığa çıkamayan kimseye benzeterek aralarındaki büyük farka dikkatleri çekmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[122] Ölü iken dirilttiğimiz, insanlar arasında kendisiyle yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan çıkamayan kimse gibi olur mu? İşte, kafirlere yapmış oldukları şeyler böyle cazip gösterilmiştir.

[123] Keza her şehirde, o şehrin günahkarlarını, bulundukları yerde hilekarlık yapmaları için ekâbir (büyük kişiler) yaptık. Oysa bunlar, yalnız kendilerine hilekarlık ederler de yine farkına varmazlar.

122 Bu, Allah Teâlâ'nın daha önce dalaletin zifiri karanlığında yaşayan, fakat sonradan hidayet bularak aydınlığa çıkan ve imana yönelen müminler hakkında vermiş olduğu bir misaldir. İşte bu misalinde Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey müminler! Sizin, sizinle mücadele eden şu şeytanlar gibi veya o şeytanların süslü ve cazip sözlerle kandırıp kendi yollarında tuttukları dostları gibi olmanız mümkün müdür? Küfür ve cehalet içinde boğulmuş iken, iman ile dirilttiğimiz ve kendisine verdiğimiz bir nur ile ki - bu nur, reddi mümkün olmayan apaçık deliller ve huccetlerle teyit edilmiş Kur'an nurudur; hidayet ve iman nurudur - işte bu nur ile insanlar arasında yolunu aydınlattığımız kimse, zulmetler içinde gideceği yolu bulamayan ve düzlüğe çıkamayan kimse gibi midir? Mümin ile kafir arasında mevcut olan bu derece açık ve kesin farkı anlamamak mümkün müdür?

Kur'an-ı Kerim'de, mümin ile kafir arasında mukayese yapan ve aralarındaki açık farka işaret eden başka ayetler de vardır. Mesela Mülk suresinin 22. ayetinde şöyle denilmiştir:*"Yüzüstü kapanarak yürüyen mi daha çok hidayete ermiştir; yoksa dosdoğru yolda dümdüz giden mi"*? Hûd suresinin 24., Fâtır suresinin 19-23. ayetlerinde de aynı manayı görmek mümkündür:*" Bu iki grubun durumu, kör ve sağır kimseyle gören ve işiten kimsenin durumlarına benzer. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hiç düşünmüyor musunuz"*? *"Körle gören bir değildir. Karanlıklarla aydınlık da bir olmaz. Gölge ile sıcak da öyle. Dirilerle ölüler de bir değildir. Allah dilediğine işittirir. (Fakat ey Muhammed!) Sen kabirlerde olanlara işittiremezsin."*.

İnsanın doğru yolu bulup imana yönelmesi, yahut küfrün zifiri karanlığına dalması, onun kendi istek ve ihtiyarı ile olur. Bu sebepledir ki, Allah da onun bu isteğini geri çevirmez ve mümine hayırlı yolda kat kat artırılmış başarılar ihsan ederken; kafiri de, içine daldığı küfür bataklığında kendi halinde bırakır. Bundan dolayıdır ki, ayet-i kerimeyi *"İşte, kafirlere yapmış oldukları şeyler böyle cazip gösterildi."* ibaresiyle bitirmiş ve bununla, imanı isteyen müminler için onu nasıl süsleyip cazip bir hale getirmişse, küfrü ihtiyar eden kafirler için de onu, onu kuvvetlendiren

büyük günahlarla aynı şekilde süsleyip cazip hale getirdiğini beyan etmiştir.

123 İşte her şehirde bulunan kafirlerin, o şehrin ekabirleri ve reisleri olması, çeşitli kötülüklerinin ve büyük günahlarının onlara süslü ve cazip gösterilmesi ve orada diledikleri gibi hilekarlık yapmaları dolayısıyladır. Nitekim Hazreti Peygamber'e karşı gelen ve onun davetini reddeden Mekke halkı da, işledikleri amellerin kendilerine süslü ve cazip gösterilmesi sebebiyle, şehrin ekabiri veya ileri gelenleri olmuşlardır. Oysa bunlar, Mekke'nin azılı müşrikleri veya kafirleri idiler.

Bu, Allah'ın insan toplulukları hakkındaki değişmeyen sünnetlerinden biridir. İman ile küfür veya hak ile batıl arasında hiç bitmeyen, yahut sonu hiç gelmeyen bir mücadele ve bir savaş olduğu gibi her ikisinin de taraftarları ve yardımcıları vardır. Ancak bu mücadelede dünyalık yönünden çok defa başarı sağlayanlar, Peygamberler'e veya onların varisleri olan ıslah edicilere karşı çıkan kafirler veya inançsızlardır. Çünkü onların sahip oldukları en kuvvetli silahları, karşısında durulması mümkün olmayan hırsları ve bu hırsı destekleyen yalan, dolan ve hilekarlıklarıdır ki bunların hepsi de kendilerine süslü ve cazip gösterilmiştir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, Peygamberlik döneminde Peygamberler'e ve onlardan sonra da o Peygamberler'in varisleri olan ıslah edicilere kötülük eden suçlu ekabir, aslında kendilerine kötülük etmiş olurlar da bunun farkına varmazlar. Bu itibarla hak ile batıl, yahut iman ile küfür arasında cereyan eden savaşta, zafer, küfür veya batıla ait gibi görünse bile, bu geçici bir zaferdir ve devamlı olması Allah'ın sünnetine aykırıdır; çünkü Allah batılın değil hakkın; küfrün değil imanın yanındadır; insanlık tarihi de bunun başlıca şahitidir. Nitekim Mekkeli müşrikler, müminlere karşı ne kadar zalimce hareket etmiş ve onları yurtlarından ve yuvalarından sürüp çıkarmış olsalar bile, bütün kuvvet ve saltanatlarına rağmen nihaî hezimet yine onların olmuş ve Mekke'nin Hazreti Peygamber tarafından fethi ile tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir. O halde her şehrin veya her ülkenin hilekar ekabiri, her şeyden önce kalbini ekabirden olma hırsından temizlemeli, sonra da Allah'ın Kur'an nuru ile aydınlattığı iman yoluna yönelmelidir. İşte o zaman, belki dünyada olmasa bile ahirette, Allah'ın sadık kulları arasındaki ekabirden olmaya hak kazanmış olur. Hiçbir akıl sahibinin reddetmesi mümkün olmayan bir gerçektir ki, ahiretin ekabirinden olmak, hilekarlıkla dünya ekâbirinden olmaktan çok daha hayırlıdır.

[124] Kendilerine bir ayet geldiğinde, "Allah'ın Peygamberler'ine verilenler gibisi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz." demektedirler. Allah, risaletini nereye koyacağını (ve kime vereceğini) çok daha iyi bilir. Cürüm işleyenlere, yaptıkları hilekarlık sebebiyle, Allah katından bir zillet ve şiddetli bir azap erişecektir.

124 Allah Teâlâ, her şehirde, veya her ülkede, Peygamberler'in yahut ıslahatçıların davetlerine karşı çıkan, onlarla mücadele eden, fırsat buldukları zaman da çeşitli tehditler veya hilekarlıklarla onları yollarından ayırmaya çalışan suçlu liderler bulunduğunu; fakat onların bu davranışlarının müminlere hiçbir zarar vermeyeceğini, asıl zararı yine kendilerinin göreceğini, bunun da insanlık tarihinde Allah'ın değişmeyen sünnetlerinden biri olduğunu açıkladıktan sonra, bu ayetinde aynı sünnetin Mekke eşrafı için de geçerli olduğunu, nitekim kendilerine Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine delalet eden bir ayet veya bir mucize gönderildiği zaman, bu kafirlerin "Muhammed'e verilenin aynısı bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz." dediklerini haber vermiştir. Müşriklerin Hazreti Peygamber'e karşı takındıkları bu tavır, şüphesiz içlerini dolduran ve damarlarını kabartan hasetlikten kaynaklanıyordu. En büyük delilleri de, mal ve evlat

sahibi olmaları ve her fırsatta bununla gururlanmaları idi. Bu sebeple Peygamberliği dünyevi bir makam sayıyorlar ve bu makama da zenginlikleri sebebiyle, kendilerini başkalarından daha layık görüyorlardı. Nitekim bazı haberlerden öğrendiğimize göre, müşrik el-Velîd İbnu'l-Muğîre şöyle diyordu: "Eğer nübüvvet bir hak osaydı, ben ona Muhammed'den daha çok layık olurdum; çünkü ben, hem yaşça ondan daha büyüğüm hem de daha çok mal ve evlada sahibim.". Müşriklerin, Hazreti Peygamber'e iman etmek için ondan başka deliller ve başka mucizeler istediklerine Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de işaret edilmiştir. Mesela Furkân suresinin 21. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Bize kavuşacaklarını ümit etmeyenler, bize melekler indirilemez miydi? Yahut Rabbimizi göremez miydik? Demektedirler."*. Bu ve benzeri ayetlerden de anlaşıldığı gibi müşrikler ve özellikle Mekke eşrafı, nübüvvetin kendi ellerinde bulunmasını istiyorlar ve bu sayede bütün dünyaya sahip olabileceklerine inanıyorlardı. Allah Teâlâ, Zuhruf suresinin 31. ayetinde buna da işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Ve yine demişlerdir ki: Bu Kur'an, iki şehirden büyük bir adama indirilemez miydi"*? Bu iki şehirle, Mekke ve Taif'i kastediyorlardı. Müddessir suresinin 52. ayetinde de, aynı manada şöyle denilmiştir: *"Onlardan her biri, kendisine, önünde açılmış bir sahife verilmesini istiyor."*.

Gerçek olan şudur ki, Allah Teâlâ, risaletini nereye koyacağını ve kime vereceğini, yahut bu işe kimin layık olduğunu elbette herkesten çok daha iyi bilir. Risalet veya Peygamberlik, kendine has özellikleri bulunan dinî bir görev olup, ne mal, ne mülk veya evlat sahibi olmakla ve ne de çalışıp gayret sarfetmekle kazanılır. O, öyle bir görevdir ki Allah onu, fıtri birtakım özellikleri veya diğer insanlardan çok daha üstün birtakım meziyyetleri bulunan kimselere verir. Bunlar, Allah'ın seçkin kulları olup başka hiçbir insan, onların sahip oldukları bu üstün meziyyetlere sahip olamamıştır. İşte Muhammed (sas.) Rabbi tarafından Araplar arasından seçilip Peygamberlik göreviyle taltif olunduğu zaman; o, kalbinin temizliği, ruhunun kuvveti, ahlak ve siretinin güzelliği, hayra ve hakka olan tutkusunun büyüklüğü yönünden hiç kimsenin erişemeyeceği bir dereceye sahip bulunuyordu ve bu gibi üstün meziyyetleriyle insanların ondan başka birini kendilerine örnek edinmeleri mümkün değildi. İmam Müslim (*Sahih,* IV. 1782)'in Vâsile İbnu'l-Eska'dan naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, İsmail evlatından Kinane kabilesini, Kinane içinden Kureyş'i, Kureyş içinden Haşimoğullarını, Haşimoğulları içinden de beni seçip çıkarmıştır.". İmam Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* IV. 107) ve Tirmizî (*Sünen,* V. 583)'nin rivayetinde ise şöyle denilmiştir: "Allah, İbrahim evladından İsmail'i, İsmail evlatından Kinaneoğullarını, Kinaneoğullarından Kureyş'i, Kureyş'ten Haşimoğullarını, Haşimoğullarından da beni seçip yüceltmiştir.". Keza Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 210)'in naklettiği bir hadiste de, Abbas şu hadiseyi naklettmiştir: Halkın bazı sözleri Resulullah (sas.)'a ulaşınca minbere çıkmış ve halka: "Ben kimim?" demiş; halk: Sen, Allah'ın Rasulüsün deyince, onlara şöyle hitap etmiştir: "Ben, Abdulmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed'im. Allah, halkı yaratmış, beni de halkın en hayırlısı kılmıştır. Onları iki kısım yapmış, beni en hayırlı kısım içinde kılmıştır. Keza kabileleri yaratmış, beni en hayırlı kabile içinde kılmıştır. O, kabileleri ev ev yapmış, beni de en hayırlı ev içinde kılmıştır. Ben, ev olarak sizin en hayırlınızım. Keza nefis (kişi) olarak da sizin en hayırlınızım.".

Allah Teâlâ, Peygamberler'e verilenlerin kendilerine de verilmedikçe asla iman etmeyeceklerini ileri sürerek Hazreti Peygamber'in davetinden ve imandan yüz çeviren müşriklerin iddialarını, Allah'ın, âlemlere rahmet olmak üzere kimi Peygamber olarak göndereceğini, yahut Peygamberlik görevini kime vereceğini herkesten çok daha iyi bildiğini beyan ederek reddettikten sonra, on-

ları, küfürleri dolayısıyla en şiddetli azap ile tehdit etmiş ve *"Cürüm işleyenlere, yaptıkları hilekarlık sebebiyle, Allah katından bir zilletin ve şiddetli bir azabın erişeceğini"* haber vermiştir. Kıyâmet günü, Allah'ın huzurunda onlara erişecek olan bu zillet ve şiddetli azap, Allah'ın Peygamber olarak seçip yücelttiği Muhammed (sas.) karşısında kibirlenmeleri, kalplerini dolduran haset duygularıyla ondan ve onun davetinden yüz çevirmeleri sebebiyledir. Nitekim Allah Teâlâ, Mümin (Gafir) suresinin 60. ayetinde, yine kibirlenenlerden söz ederek kıyamet günü başlarına gelecek olan aynı akibeti zikrederek şöyle buyurmuştur: *"Bana ibadet edin ki size karşılığını vereyim. Bana ibadet etmekten kibirlenenler, zelil olarak cehenneme gireceklerdir."*.

Bu ceza aynı zamanda, onların yapageldikleri hilekarlığın da karşılığı olacaktır. İbn Kesir'in ifadesine göre hile genellikle gizli yapılan bir iş olduğu için, buna uygun ceza da şiddetli azaptan başka bir şey olamaz. Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde *"Cürüm işleyenlere, yaptıkları hilekarlık sebebiyle, Allah katından bir zilletin ve şiddetli bir azabın erişeceğini"* haber verdiğine ve Kehf suresinin 49. ayetinde de açıklandığı gibi, Allah'ın hiç kimseye karşılıksız zulmetmeyeceğine göre, hilekarların hileleri kıyamet günü bütün açıklığıyla ortaya çıkacak ve hepsi de sahiplerinin gözleri önüne serilecek demektir. Nitekim Buhârî (*Sahih*, IV. 71-72; VII. 115; VIII. 62; 99) ve Müslim (*Sahih*, III. 1359-1360) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü, herbir zalimin arkasına bir bayrak dikilir ve bu, falan oğlu falanın zulmüdür, denir.". Zulüm de çok defa gizli olur ve insanların çoğu, işlenen bir zulmü bilip anlayamaz. Ahirette her zulmün bayrak halinde sahibinin arkasına dikilmesinin hikmeti de, dünyada gizli kalan bu kötülüğün açığa çıkarılması ve sahibini herkese teşhir etmesidir.

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا
يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ۚ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ
قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ۚ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِ ۚ وَقَالَ اَوْلِيَآؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ
رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَآ اَجَلَنَا الَّذِي اَجَّلْتَ لَنَا ۚ قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَآ اِلَّا مَا
شَآءَ اللّٰهُ ۗ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

125 Bununla beraber, Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslam'a açar; kimi de saptırmak dilerse, sanki göğe çıkmış gibi göğsünü iyice daraltır, sıkar. İşte Allah, iman etmeyenlerin üzerine, (bütün işlerinde eseri görülen) pisliği böyle çökertir.

126 Rabbinin dosdoğru yolu budur. Aklını kullanıp düşünen kimseler için ayetleri açık açık beyan etmişizdir.

127 (Bu yolda olanlar için) Rableri nezdinde selamet evi vardır. İşlemiş oldukları iyi ameller dolayısıyla O, onların dostudur.

128 (Mahşerde) hepsini biraraya getirip topladığı gün, (cinlere hitap ederek diyecektir ki:) "Ey cin

topluluğu! İnsanları (doğru yoldan saptırmak için) çok uğraştınız". Onların insanlardan olan dostları, (Rablarine cevap verip) diyecekler ki: "Rabbimiz! Birbirimizden faydalandık ve bizim için tayin ettiğin sürenin sonuna ulaştık.". (O da onlara şöyle) diyecektir: "Varıp duracağınız yer cehennem ateşidir. Allah'ın dilediği hariç, orada ebedi kalacaksınız". Şüphe yoktur ki Rabbin hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, gerek mal gerekse evlat çokluğu ile kibirlenerek Peygamber'ine iman ve itaat etmekten imtina eden ve küfürlerini açık bir şekilde ortaya koyan müşriklerin halini beyan ile küfürlerine mesnet edindikleri delillerini kesin olarak reddettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde onların, Peygamberliğe ehil olmadıklarını ve hiçbir surette de iman etmeyeceklerini açık bir şekilde beyan etmiştir. Zira basiret sahibi olan ve aklını kullanan her insan için hak yol açık bir şekilde gösterilmiş, Allah'ın razı olduğu istikamet belirlenmiştir. Binaenaleyh kim hak olan bu yola girer ve Allah'ın gösterdiği istikamete yönelirse, selamete erer ve hoşnut olacağı ebedi hayata kavuşur. Fakat kim de hak yoldan sapar ve Allah'ın hoşnut olmadığı bir istikamete yönelirse, varacağı yer cehennemdir ve burada göreceği azap ebedidir; ondan kaçış ve kurtuluş yoktur. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, her şeyin oluşu Allah'ın meşiyyet ve iradesine bağlı olup bu meşiyyet ve irade olmaksızın hiçbir şeyin vücut bulması mümkün değildir. Bu itibarladır ki kişinin küfür veya imanı, onun fiil ve ihtiyarı ile olsa bile, bu fiil ve ihtiyarı meşiyyet ve iradesiyle yaratan da Allah Teâlâ'dır. İşte bu mana içerisinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[125] Bununla beraber Allah, kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslam'a açar; kimi de saptırmak dilerse, sanki göğe çıkmış gibi göğsünü iyice daraltır, sıkar. İşte Allah, iman etmeyenlerin üzerine, (bütün işlerinde eseri görülen) pisliği böyle çökertir.

[126] Rabbinin dosdoğru yolu budur. Akılını kullanıp düşünen kimseler için ayetleri açık açık beyan etmişizdir.

[127] (Bu yolda olanlar için) Rableri nezdinde selamet evi vardır. İşlemiş oldukları iyi ameller dolayısıyla O, onların dostudur.

125 Kim Allah'ın meşiyyet ve iradesiyle Peygamber'inin İslami davetini kabule ehil olur ve Allah'ın hak yoluna sülûk ederse, Allah da onun göğsünü genişletir, kalbini İslam'a açar; sülûk ettiği yolu kolaylaştırarak ona bu yolda başarılar ihsan eder. Zümer suresinin 22. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"Allah'ın göğsünü İslam'a açtığı kimse, Rabbinden gelen bir nur üzerindedir."*. Allah, onun kalbinde imanı tezyin edip güzelleştirmiş ve onu ona sevdirmiştir. Nitekim Hucurât suresinin 8. ayetinde müminlerden sözederken bu hususa da işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah size imanı sevdirmiş ve onu kalplerinizde süslemiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size kötü göstermiştir. İşte Allah'tan bir lütuf ve bir nimet olmak üzere doğru yolu bulanlar bunlardır."*.

Göğsün genişletilip kalbin açılması, iman nuru ile onun doldurulması manasındadır. Müfessirlerin Abdurrezzak'a isnaden naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre bazı kimseler, Hazreti Peygamber'e *"Allah, kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslam'a açar."* ayeti hakkında "Ya Resulallah! Allah onun kalbini nasıl açar?" diye sordukları zaman, Allah'ın elçisi onlara şu cevabı vermiştir: "Kalbe bir nur salınır; kalp de o nur için açılır ve genişler.". "Bunu belli edecek bir emare veya bir işaret var mıdır?" dedikleri zaman da, Resulullah (sas.): "Gurur yurdundan uzaklaşıp ebediyyet yurduna dönüş ve ölüm gelmeden

önce ölüm için hazırlık yapmak." buyurmuştur. İbn Kesir, bu hadisi naklettikten sonra şöyle demiştir: "Hadisin, birbirini teyit ve takviye eden mürsel ve muttasıl birçok turuku vardır.".

İbn Abbas'tan gelen bir tefsirde ise göğsün İslam'a açılması, Allah'ın mümin kulunun kalbini tevhid ve iman için genişletmesidir ki, makbul ve meşhur olan tefsir de budur. Bu tefsirin ışığı altında diyebiliriz ki: Hidayet de dalalet de Allah'tandır; bu da Allah'ın, kulunun kalbinde tevhid ve imanın insan için hem dünyada hem de ahirette faydalı; küfrün ise zararlı olduğuna dair bir bilgi yaratması ve kulun da bu bilginin ışığı altında tevhid ve imana yönelmesi, küfürden de uzak kalmasıyla olur. Bu bilgiye rağmen, küfrü tercih ederek imandan uzak kalan insan ise, dalalete düşmüş demektir ki bu da, kalbin daralması manasına gelir. Ayet-i kerime bu manasıyla, Ehl-i Sünnet ulemasının iman ve küfür meselesinde kendisine dayandıkları delillerden birini teşkil eder. Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Allah Teâlâ kulunun kalbinde iman ve küfrü yaratarak onun hidayete ermesini veya dalalete düşmesini sağladığı gibi kul da kendi iradesiyle iman etmeye veya küfretmeye kadirdir. Ancak kulun iman etmesi veya küfre yönelmesi, onu bu iki halden birine yöneltecek sebeplerin çoğalıp kuvvet kazanmasına bağladır. Kul, kendisini imana veya küfre yöneltecek bu sebepleri artırdıkça, Allah da onu ya hidayete ya da dalalete sevkeder.

Allah Teâlâ ayet-i kerimede, iman ve İslam'dan uzak kalan ve küfrü ihtiyar eden kimseyi, gökyüzüne tırmanan kimseye benzetmiş ve bu gibileri hakkında *"Kimi de saptırmak dilerse, sanki göğe çıkmış gibi göğsünü iyice daraltır, sıkar."* buyurmuştur. Bu bir bakıma, kafirin iman ve İslam'a yönelmesinde hissettiği büyük sıkıntının, göğe tırmanan kimsenin hissettiği sıkıntı ile eşdeğerde olması manasındadır. Müfessirler, genellikle bu manayı, merdivensiz göğe tırmanmanın güçlüğü ile açıklamışlar ve göğe tırmanmak insan için ne derece imkansız, zahmetli ve külfetli bir iş ise kafir için iman ve İslam'a yönelmek ve onların kurallarına bağlı kalarak bu kurallar çerçevesi içinde hareket etmek de o derece güç ve imkansızdır, demişlerdir. Ancak ayet-i kerimede, göğe çıkan kimsenin göğsünde meydana gelecek daralmadan sözedildiği gözönünde bulundurulacak olursa, kastedilen mananın göğe çıkmanın güçlük veya imkansızlığı değil; fakat çıkıldığı takdirde hissedilecek olan göğüs darlığıdır ki bunun da başlıca sebebi, göğe yükseldikçe hava tabakasının azalarak kan basıncının artması ve nefes alıp vermenin güçleşmesidir. Bu gibi durumlarda insanın göğsü daralır ve nefes alamayacak hale gelir. Ancak son asırda bilinebilen bu ilmî gerçeğe Kur'an-ı Kerim, asırlarca önce bu ayetiyle ışık tutmuştur. Binaenaleyh bir kafir, iman ve İslam'a davet olunduğu zaman, onun hali göğe tırmanıp da havasız kalmış ve bu yüzden göğsü daralıp nefes alamaz hale gelmiş kimsenin hali gibi olur. Bu hal, kafir için aynı zamanda dünyevi bir azaptır. Ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi, iman etmeyen bir kimsenin imana davet olunması halinde hissedeceği büyük azap, gökyüzünde havasız kalıp da nefes alamadığı zaman hissedeceği azap ile eşdeğerdedir. Bu da onların iman yerine küfrü tercih etmelerinden ve Allah'ın onları küfür pisliğinde boğulmaya terketmesindendir. Ahirette görecekleri azap ise çok daha büyük olacaktır.

126 İşte, Allah'ın hidayete erdirmek istediği kimselerin göğüslerini kendisi için açtığı İslam, insanlar için hak yol olarak seçip rıza gösterdiği yegâne dindir. Ondan başka hak yol, veya ondan başka din yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Al-i İmran suresinin 19. ayetinde *"Allah katında asıl din, şüphesiz İslam'dır."* buyurmuş, yine aynı surenin 85. ayetinde de *"Her kim İslam'dan başka bir din ararsa, (bu din) kendisinden asla kabul edilmeyecektir. O kimse, ahirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır."* buyurmak suretiyle İslam hakkındaki hükmünü açık ve kesin bir surette bayan

etmiştir. İşte bu beyan ve açıklamaların hepsi de, aklını kullanıp düşünebilen kimseler içindir. Ancak bu kimselerdir ki gerçek kendilerine açıklandığı zaman onu kabul etmekten başka çıkar yol olmadığını anlarlar ve kendilerini onun gösterdiği istikamete, yani Allah'ın hak olan yoluna yöneltirler. Bunlar, Allah'ın hidayet ettiği ve göğüslerini İslam'a açtığı en mutlu kişilerdir.

127 Rableri katında Dâru's-Selâm (selamet evi) yalnız onlara mahsus olup dünyada işledikleri iyi ve güzel amellerin mükafatlandırılmasını da, Allah üzerine almıştır. Çünkü onların dostu sadece Allah'tır; O'ndan başka dost olmadığı gibi, başka dosta da ihtiyaç yoktur.

[128] (Mahşerde) hepsini biraraya getirip topladığı gün, (cinlere hitap ederek diyecektir ki:) "Ey cin topluluğu! (İnsanları doğru yoldan saptırmak için) çok uğraştınız". Onların insanlardan olan dostları, (Rablarine cevap verip) diyecekler ki: "Rabbimiz! Birbirimizden faydalandık ve bizim için tayin ettiğin sürenin sonuna ulaştık". (O da onlara şöyle) diyecektir: "Varıp duracağınız yer cehennem ateşidir. Allah'ın dilediği hariç, orada ebedi kalacaksınız". Şüphe yoktur ki Rabbin hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir.

128 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Peygamberler'e verilenlerin kendilerine de verilmedikçe iman etmeyeceklerini ileri sürerek kibirlenen ve İslami davete sırt çeviren kafirlerle, onlardan tamamıyla ayrı bir yol takip ederek Peygamber'e inanan ve ona tabi olan müminlerin hallerini ve kıyamet günü, işledikleri amellere karşılık olmak üzere hakettikleri ceza ve mükafatı açıkladıktan sonra, müminleri takiben tekrar kafirlere dönmüş ve onlara karşı bir delil olmak üzere, kıyamet günü hesap ve cezadan önce cereyan edecek bir hadiseyi anlatmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! O kafirleri imana davet edip senin bu davetine kulak asmayanları kıyamet gününün acı azabıyla tehdit ederken onlara şunu da hatırlat ki: Mahşer günü Allah, cinleri ve insanları topladığında cinlere hitap ederek diyecektir ki: Ey cin topluluğu! İnsanlardan bir çoğunu aldatarak kendinize tabi kıldınız ve onları doğru yoldan saptırdınız. Oysa biz, Yâsîn suresinin 60-62. ayetlerinde de açıkladığımız gibi, insanoğlunu uyarmış ve ona şöyle demiştik: *"Ey Ademoğulları! Size, şeytana tapmayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır. Bana ibadet edin. En doğru yol budur, diye tavsiye etmemiş miydim? O, içinizden pek çok cemaatlar saptırmıştır; hiç aklınızı kullanmadınız mı"*? Fakat onlar, benim bu uyarıma da kulak asmamışlar ve şeytanın vesveselerine kanarak doğru yoldan sapmışlardır. Allah Teâlâ'nın bu hitabına karşılık, şeytanın vesveselere kanan ve onu kendilerine dost edinerek ona tabi olan birtakım insanlar Rablerine cevap olarak diyeceklerdir ki: Rabbimiz! Biz dünyada iken insanlar ve şeytanlar olarak birbirimizden hep faydalandık. İnsanlar, şeytanları dost edinmek suretiyle onlardan dilediklerince faydalandılar. Nitekim nefislerinin şehevi arzularına ulaşmada ve onları tatmin etmede şeytanlar onlara daima yardımcı oldular. Keza şeytanlar da insanlardan kolayca faydalanma imkanını buldular. Kendilerine itaat etmelerini ve doğru yoldan sapmalarını sağlamak hususundaki maksat ve gayretlerine insanlardan yardımcılar edinerek işlerini kolaylaştırdılar ve kendilerine onlardan dostlar edindiler. Böylece insanlar, şeytan dostlarının kendilerine emrettiği her şeyi gönül rahatlığıyla yapmaktan hiçbir zaman geri kalmadılar. Ve işte şimdi bizim için tayin ettiğin ecel geldi. Bu ecel, ister dünya hayatının sonu sayılan ölüm olsun ister hesap gününün başlangıcı olan ölümden sonraki yeniden diriliş olsun, bundan hiçbir surette kaçış ve kurtuluşun olmadığını anladık. Bizim bu sözlerimiz, şeytana kanarak ve ona itaat ederek Peygamberler'in vasıtasıyla bize bildirdiğin apaçık gerçekleri inkâr edi-

şimizin ve doğru yoldan ayrılışımızın itirafıdır. Biz bu korkulu günde, dünyada iken işlediğimiz bütün günahlarımızı itiraf ediyoruz. Hakkımızda dilediğin gibi hükmet. Çünkü sen, Ahkemu'l-hâkemin (hükmedenlerin baş hâkimi)sin.

Allah Teâlâ, dünyada iken şeytana itaat ederek onu kendilerine dost edinen ve onun telkin ve tavsiye ettiği yoldan ayrılmayan kafirlere cevap olarak diyecektir ki: Sizin ve sizin dost edindiklerinizin buradaki son durağınız, cehennem ateşidir. Bu, sizin dünyada iken işlediğiniz amellerin karşılığıdır. Bunun ötesinde gideceğiniz başka bir yer yoktur. Allah'ın dilediği kimseler hariç burada ebediyyen kalacaksınız.

Ayet-i kerimede, *"Allah'ın dilediği hariç..."* buyurulmak suretiyle cehennemde ebedi olarak kalmaktan istisna edilen bazı kimselerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak istisna edilenlerin kimler olduğu hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirlere göre istisna hükmü, cehennem ateşiyle değil, kabirlerinden kalkıp cehenneme girinceye kadar geçen ve hesabı da içine alan süreyle ilgilidir. Bu süre içinde insanlar, henüz cehenneme ebedi olarak girmemişlerdir. Dolayısıyla bunların bir kısmı cehenneme girecek olsalar bile, diğer bir kısmı cehennemden uzak kalacaklardır. Başka bir görüşe göre kafirler ebediyyen cehennemde kalacak olsalar bile, istisna cehennem ateşiyle ilgilidir. Buna göre bazıları cehennem ateşinde ebediyyen kalsalar bile, diğer bazıları yine cehennemde, fakat cehennemin azap edici soğuğu içinde kalacaklardır. Üçüncü görüş ise, İbn Abbas'a ait olup istisna, iman ehli içindir. Bunlar, Müslüman olup Hazreti Peygamberi tasdik etmiş olsalar bile, zaman zaman işledikleri büyük günahlarla Allah'ın azabına müstehak olmuşlardır. Ancak bunlar, cehennem azabıyla cezalandırıldıktan sonra, Allah'ın affına mazhar olarak cehennemden çıkarılacaklardır. İşin doğrusunu, şüphesiz en iyi Allah bilir. Gerçek olan şudur ki, kafirlerin cehennemde ebediyyen kalmaları, yahut bunlardan bazılarının belirli bir süre kaldıktan sonra oradan çıkmaları, Allah'ın meşiyyetine ve takdirine bağlı olan hususlardandır. Hesap ve hüküm, yalnız Allah'a mahsustur. Hiç kimse, hiç kimsenin amellerini muhasebe etmek ve onun hakkında kendi görüş ve kanaatı istikametinde hüküm vermek hakkına sahip değildir. Hikmet sahibi olan yalnız Allah Teâlâ'dır. Her şeyi hakkıyla bilen de yalnız O'dur.

وَكَذٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظّٰلِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۚ قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا
غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

129 İşte biz, irtikap etmiş oldukları (günah) dolayısıyla zalimlerden bazılarını bazılarına böyle dost ederiz.

130 "Ey cin ve insan topluluğu! Size kendi içinizden ayetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınızı size ihtar eden Peygamberler gelmedi mi"? Onlar: "Kendi aleyhimize şehadet ediyoruz." diyeceklerdir. Dünya hayatı onları aldatmış ve kafir oldukları hususunda kendi aleyhlerine şahitlik etmişlerdir.

[131] Bu (şekilde Allah'ın ayetlerini tebliğ eden ve kıyamet gününün geleceğini ihtar eden Peygamberler gönderilmesi), Rabbinin, halkı gaflet içinde iken bir ülkeyi zulümle helak edici olmamasındandır.

[132] Her kişinin, işlediği amellere göre dereceleri vardır. Rabbin, onların işlemiş olduklarından gafil değildir.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerinde, imanın da küfrün de Allah'ın insanlar için takdir ettiği hallerden olduğunu ve kendi meşiyyetinde bulunduğunu, bu itibarla kimin hakka, hayra ve İslam'a yönelmesini ve Kur'an'ın davetini kabule ehil olmasını dilerse, onun göğsünü açıp ferahlattığını ve ona bu yolu kolaylaştırdığını; fakat kimi de saptırmayı dilerse, onun göğsünü de sanki göğe çıkmış da havasız kalmış gibi daraltıp sıktığını, dolayısıyla iman ve Kur'an ehli için kıyamet günü Rableri nezdinde selamet evi bulunduğunu ve Allah'ın onların dostu olduğunu; buna karşılık küfrü tercih edenlerin de ebediyyen cehennemde kalacaklarını, zira bunların dünyada iken şeytanları nasıl kendilerine dost edinip onların taatından ayrılmadıklarını ve biribirlerinden nasıl faydalandıklarını açıklayarak ebediyyen cehennem azabına müstehak olduklarını belirttikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde bütün bunların Allah'ın takdir ve kazası ile vücuda geldiğini benzer örnekler zikrederek akıl sahiplerinin gözleri önüne sermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[129] İşte biz, irtikap etmiş oldukları (günah) dolayısıyla zalimlerden bazılarını bazılarına böyle dost ederiz.

129 Bir evvelki ayette de açıklandığı gibi, İlahî takdirin bir gereği olarak, cinleri ve insanları nasıl biribirlerinin dostları kılıp isyanda ve küfürde biribirlerinden faydalanmalarını sağlamış isek, aynı şekilde zalimleri de işledikleri günahlar sebebiyle biribirlerinin dostu yaparız.

Bilinen bir gerçektir ki insanlar, işledikleri amellerin benzerliği ile biraraya gelirler ve birbirlerinin dostu olurlar. Nasıl kafirler, işledikleri küfür sebebiyle biraraya gelip biribirlerinin dostu olurlar ve küfürde biribirlerine yardım ederlerse, zalimler de işledikleri zulüm yönünden biribirlerinin dostu olurlar ve işledikleri zulümde biribirlerinden faydalanırlar. İman da böyledir ve inananları, kafir ve zalimlerden ayrı bir çatı altında biraraya getirir. Nitekim Allah Teâlâ, Tevbe suresinin 71. ayetinde aynı gerçeği şöyle açıklamıştır: *"Mümin erkekler ve mümin kadınlar da birbirlerinin dostları olup iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar. Namazı dosdoğru kılar, zekatı verirler. Allah'a ve Rasulüne itaat ederler..."* Keza Enfâl suresinin 72. ayetinde yine müminler hakkında *"İman edenler, Hicret edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve (muhacirleri barındırıp onlara) yardım edenler, işte bunlar, biribirlerinin dostlarıdırlar."* buyrulduktan sonra, bunu takip eden 73. ayetinde, kafirlerden sözedilerek şöyle denilmiştir: *"Küfredenler de biribirlerinin dostlarıdırlar; (bu itibarla siz, birbirinize gerekli yardımı) yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve büyük kargaşa olur."*. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu, Allah'ın hiç değişmeyen bir sünnetidir; bir takdir-i İlahîdir. Bunun örneğini her devirde ve her toplumda görmek mümkündür. Bugün bile, inançsızların inananlar karşısında nasıl bir birlik vücuda getirip onlara karşı zulümkar bir cephe oluşturdukları, yahut inananların inançsızlar karşısında nasıl kendilerini savunmak zorunda kaldıkları herkes tarafından görünüp bilinen hususlardandır.

Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, zalimlerin dostlukları birbirlerinden faydalandıkları ve çıkarlarına küçücük de olsa herhangi bir zarar gelmediği sürece devamlı olur. Eğer bu çıkar veya menfaat bozulacak veya zarara uğraya-

cak olursa, bu takdirde aralarındaki dostluk düşmanlığa dönüşür ve zalim, zulmü ile zalime musallat kılınmış olur. Bu itibarladır ki, zalimler arasındaki münasebet, ya dostluk içinde yardımlaşmaya ve birbirlerinin menfaatini gözetip korumaya dayanır; yahutta bazılarının diğer bazıları üzerine kahır ve eziyet ile musallat olup onları emirleri altında kendilerine tabi kılmaya dayanır. Bu sebepledir ki bazı müfessirler, üzerinde durduğumuz ayet-i kerimeye *"İrtikap etmiş oldukları (günah) dolayısıyla zalimlerden bazılarını bazılarına böyle musallat ederiz."* manasını vermişler ve bu mana içerisinde eğer halk fesada uğrar ve her yönden ahlakı bozulursa, onların başına en şerlileri getirilir; o da onlara yapmadığını bırakmaz, demişlerdir. Buna göre, bir halkın başındaki liderlik veya reisliğin, o halkın en şeririne veya en zalimine ait olduğu anlaşılır. İşte bu sebepledir ki, Allah Teâlâ, İsra suresinin 16. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bir kasabayı helak etmek istediğimiz zaman, ileri gelenlerine (itaatı) emrederiz; fakat onlara orada (itaattan çıkıp) fısk-u fücur işlerler. Bunun üzerine kasabaya azap vacip olur. Biz de onu yerle bir ederiz."*. İbn Abbas'ın da aynı konuda şöyle dediği nakledilmiştir: "Eğer Allah bir kavimden hoşnut olmuşsa, o kavmin başına en hayırlılarını getirir. Eğer bir kavimden de hoşnut olmamış, ona düşman kesilmişse onun başına da en şerirlerini getirir.".

Allah Teâlâ, daha önce zikrettiği cin ve insan topluluğu içindeki kafirlerin mahşerdeki hallerini anlatmaya devamla buyurmuştur ki:

[130] "Ey cin ve insan topluluğu! Size kendi içinizden ayetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınızı size ihtar eden Peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Kendi aleyhimize şahitlik ediyoruz." diyeceklerdir. Dünya hayatı onları aldatmış ve kafir oldukları hususunda kendi aleyhlerine şahitlik etmişlerdir.

[131] Bu (şekilde Allah'ın ayetlerini tebliğ eden ve kıyamet gününün geleceğini ihtar eden Peygamberler gönderilmesi), Rabbinin, halkı gaflet içinde iken bir ülkeyi zulümle helak edici olmamasındandır.

[132] Her kişinin, işlediği amellere göre dereceleri vardır. Rabbin, onların işlemiş olduklarından gafil değildir.

130 Allah Teâlâ, daha önceki bir ayetinde cin topluluğuna, insanları doğru yoldan saptırmak için gösterdikleri büyük gayretin sebebini sorduğu zaman, bu soruya cinlerden önce onlara dost olan insanların birbirlerinden faydalandıklarını ileri sürerek cevap verdiklerini zikretmiş, sonra da onlara bu davranışları dolayısıyla ebedi cehennem ateşine mahkum olduklarını haber vermişti. Ancak burada, düşünen her insanın aklına gelebilecek bir soru vardı ve bu da cin topluluğunun insanları saptırmaya çalışmaları ve insanların da onlara uymaları halinde, başlarına gelecek o cehennem azabından haberdar olup olmamalarıyla ilgili idi. Zira insanları doğru yoldan saptırmaya çalışan cinlerin ve onlara uyarak doğru yoldan sapan insanların bu davranışlarının büyük ve ağır bir cezayı gerektirdiğini ve bunun da ebedi cehennem azabı olduğunu bilmedikleri düşünülecek olursa, insan nefsine hoş gelen dünyanın çeşitli zevkleri için insanların cinlere tabi olmalarını yadırgamamak gerekir. İşte Allah Teâlâ, kullarının bu şekilde yanlış bir düşünceye sahip olmalarını önlemek ve hem cinlerin hem de insanların, doğru yoldan sapmaları halinde cehennem azabıyla cezalandırılacaklarından haberdar olduklarını ispatlamak için, daha önceki ayetinde olduğu gibi onlara yönelttiği soruya verdikleri cevabı, suçlulardan gelen açık ve kesin bir itiraf olarak akıl sahiplerinin gözleri önüne sermiştir.

Allah Teâlâ, cin ve insan topluluğuna şu soruyu yöneltmiş ve buyurmuştur ki:

Ey cin ve insan topluluğu! Size, sizin içinizden, Allah'ın ayetlerini okuyarak hak yolunu göste-

ren, haşri, hesabı ve cezayı öğreten, hak yoldan saptığınız takdirde sizi bu günün büyük azabı ile tehdit eden Peygamberler gelmedi mi?

Bilinen bir gerçektir ki, Allah Teâlâ, gerektiği hallerde insan topluluklarına Peygamberler göndermiş; fakat cin topluluğuna Peygamber göndermemiştir. Bu itibarla ayet-i kerimede "Size Allah'ın hak yolunu gösteren Peygamberler gönderildiği halde bu yoldan sapmanıza sebep ne idi?" manasını verebileceğimiz ibarede kastedilen Peygamberler'in, yalnız insanlara gönderilen Peygamberler olduğu anlaşılmaktadır. Cinlerin ise, Peygamberler'e gönderilen İlahî vahiyden haberdar oldukları da Kur'an ayetleriyle sabittir ve dolayısıyla onlar da insanlar gibi Allah'a ve Allah'ın Peygamberler'i vasıtasıyla insanlara bildirdiği dinin esaslarına iman etmekle mükelleftirler. Nitekim Ahkâf suresinin 29-31. ayetlerinde cinlerden bir grubun, Hazreti Peygamber'den nasıl Kur'an dinledikleri ve sonra da kavimlerine gidip işittiklerini onlara nasıl anlattıkları açık açık zikredilmiştir. Bu ayetlerde şöyle denilmiştir:

29 (Ey Muhammed!) Hani bir ara cinlerden bir grubu Kur'an dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Onun yanına gelince, birbirlerine "susun" demişler, okuma bitince de uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi.

30 Onlara demişlerdi ki: "Ey kavmimiz! Biz, Musa'dan sonra, Muhammed'e indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola hidayet eden bir kitap dinledik.".

31 "Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine icabet edin ve ona inanın ki Allah, sizin için günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi o acı azaptan korusun.".

Allah Teâlâ'nın cin ve insan topluluklarına yönelttiği *"Size, keni içinizden ayetlerimi anlatan ve bu günle karşılaşacağınızı size ihtar eden Peygamberler gelmedi mi?"* sorusuna karşılık, onlar, dünyada yaptıkları gibi açık bir gerçeği inkâr etme cüretini gösteremeyecekler ve "Evet; Peygamberler bize geldiler ve bizi, iman etmediğimiz takdirde bu dehşetli günün azapiyle tehdit ettiler. Fakat biz onları yalanladık. Çünkü içinde yaşadığımız dünyanın nefislerimize hoş ve cazip gelen süsü bizi aldatmıştı." diyerek bütün günahlarını sayıp dökecekler ve böylece kendi aleyhlerine şahitlik edeceklerdir. Bu açıklamanın bir benzerini, Mülk suresinin 8-11. ayetlerinde de görmek mümkündür. Küfredenlerden bir kalabalığın cehenneme atılışında, oranın bekçileri, onlara: *"Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sordukları zaman, onlar derler ki: "Evet; bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmedi. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz, dedik.". Ve yine derler ki: "Eğer dinleseydik, yahut akıl etseydik, cehennem ehlinden olmazdık.". Böylece günahlarını itiraf ederler. Cehennem ehli Allah'ın rahmetinden uzak olsun.".*

Bu ne kötü bir itiraftır. Allah müminleri, imandan ve Kur'an'dan ayırıp kıyamet günü kendi aleyhine şahitlik eden kullarından eylemesin. Amin.

131 Hiç şüphe yoktur ki, ilk insandan bu yana, Allah'ın insan topluluklarına zaman zaman Peygamberler göndermesi, kitaplar indirmesi ve onlar vasıtasıyla kullarını kıyamet gününün dehşet verici azabıyla korkutup tehdit etmesi, O'nun şirke veya küfre dalmış kasaba halkını, habersiz helak etmiş olmaması içindir. Zira kendisine Peygamber gönderilmemiş ve doğru yolun hangisi olduğu hususunda hiçbir bilgi verilmemiş olan bir kavmin doğru yoldan sapması halinde cezalandırılması, o kavim için bir haksızlık olur ve Rablerine karşı "Rabbimiz! Sen bize bir Peygamber gönderip de bizi uyarmış olsaydın, biz doğru yoldan sapmazdık." diyerek itiraz etmeye hakları bulunurdu. Nitekim Tâ-hâ suresinin 133. ayetinde *"Rabbinden bize bir mucize getiremez miydi?"* diyen müşriklere *"Onlara, önceki kitaplarda bulunanların apaçık delili (Olan Kur'an) gelmedi mi?"* diye cevap verildikten sonra, şöyle denilmiştir: *"O gelmezden önce biz onları helak etmiş olsaydık, muhakkak "Rabbimiz! Bize*

bir Peygamber gönderseydin de zelil ve rezil olmadan önce senin ayetlerine uysaydık olmaz mıydı?" derlerdi.". Bu sebepledir ki Allah Teâlâ bütün kavimlere mutlaka bir Peygamber göndermiş ve onları kıyamet gününün acı azabıyla uyarmıştır. Nitekim Fâtır suresinin 24. ayetinde *"Şurası muhakkaktır ki, biz seni müjdeci ve uyarıcı olmak üzere hak ile gönderdik. Zaten hiçbir ümmet yoktur ki, içinde bir uyarıcı bulunmamış olsun.".* buyurduğu gibi, İsra suresinin 15. ayetinde de, *"Biz, bir Peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azap etmeyiz."* buyurmuştur.

Ayet-i kerimede, Allah'ın her kavme bir Peygamber göndermiş olması, O'nun, *"Halkı gaflet içinde iken bir ülkeyi zulümle helak edici olmaması"* sebebiyle ifade edilmiştir. Bu ibarede yer alan *zulüm* kelimesi, müfessirler tarafından iki manada tefsir edilmiştir. Taberî ile Râzî'nin de tercih ettikleri birinci manaya göre zulüm, şirk karşılığı olup kafirlerin fiillerindendir. Bu manada Allah, bir kavme Peygamber göndermeden ve onları şirke karşı uyarmadan, şirkleri veya zulümleri yüzünden helak etmez. Ayet-i kerimedeki zulmün ikinci manası, kelimenin Allah'ın fiillerinden olması halidir ki, bu manaya göre Allah bir kavmi Peygamber göndermeden ve onları uyarmadan asla helak etmez. Aksi halde bu, zulüm olur. Oysa Allah, kullarına karşı asla zalim değildir. Nitekim Hûd suresinin 117. ayetinde zulüm kelimesinin bu manada kullanıldığı görülmektedir. Bu ayette şöyle denilmiştir: *"Yoksa Rabbin, ahalisi ıslah edici kimseler olan şehirleri zulm ile helak edecek değildir.".* Yani Allah, doğru yolda olan kimseler helak ederek onlara asla zulmetmez. Ancak bu mananın muhalifini ele alarak Allah'ın doğru yoldan sapmış olanları cezalandırmasını zulüm olarak değerlendirmek de hiçbir surette doğru değildir. Ağır olsun, hafif olsun her ceza bir suç karşılığıdır ve bu cezayı da suçlunun bizzat kendisi hazırlamıştır. Zira Allah, kullarından hiç kimseye zulmetmez; aksine onlar kendi kendilerine zulmederler. Cezada ise terbiye ve tedip ile aynı suçu başkalarının işlemesini önleme gayesi vardır.

132 Şunu da unutmamak gerekir ki, insanlar gerek Allah'a taatlarında gerekse isyanlarında, işledikleri amellere göre birbirinden farklı derecelere sahiptirler. Her insan işlediği amellerle Rabbinin huzuruna çıkar. Eğer hayır işlemiş ise hayırla, şer işlemiş ise şerle huzura varır ve işlediği bu amele denk bir ceza ile cezalandırılır. Allah, onların işlemiş oldukları amellerden asla gafil değildir. Herkesin işlediği iyi ve kötü ameli, en küçüğünden en büyüğüne kadar bilir ve bu amellerinin karşılığını verir. Binaenaleyh insanın dünya ve ahiretteki saadeti de şekaveti de, kendi kazancı, iradesi ve ihtiyarı iledir.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ
آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۙ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

133 Rabbin, her şeyden müstağnidir; rahmet sahibidir. Eğer dilerse sizi götürüp yok eder; başka bir kavmin zürriyyetinden sizi yarattığı gibi, sizden sonra da dilediğini sizin yerinize getirir.

134 Size vaadolunan (hesap günü) mutlaka gelecek ve siz ona engel olamayacaksınız.

135 (Ey Muhammed! Kavmine) de ki: "Ey kavmim! elinizden geleni yapın; ben de yapıyorum. (Kısa bir süre sonra) dünyanın güzel akibetinin kime ait olacağını anlayacaksınız. Zira şu bir gerçektir ki, zalimler kurtuluşa asla eremezler.".

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, cin ve insan topluluklarından her birine mutlaka bir Peygamber gönderildiğini ve bu Peygamberler vasıtasıyla nelere itaat edip nelerden sakınmaları gerektiğini bildirdiğini, dolayısıyla emirlerine itaat edenlerin sevabını, dünya hayatının süsüne ve cazibesine kanarak isyan edenlerin de ikabını açıkladıktan, her insanın taat ve masiyet yönünden dereceleri bulunduğunu bu itibarla her birinin yalnız kendi amellerinin karşılığını göreceğini zikrettikten sonra yukarıdaki ayetlerinde, Allah'ın hiç kimsenin taatına muhtaç olmadığını, günahkarların günahlarından da hiçbir şey eksiltmeyeceğini, her şeyden ve herkesten müstağni bulunduğunu, buna rağmen yine de kendisinin rahmet sahibi olduğunu ve dilediği takdirde rahmetini yarattığı bütün varlıklar üzerine yayabileceğini, dilediği takdirde de bu yaratıklarını kamilen yok edip onların yerine başkalarını yaratmaya kadir olduğunu beyan etmiş, sonra da tehdit kabilinden işi yine kullarının irade ve ihtiyarlarına bırakmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[133] Rabbin, her şeyden müstağnidir; rahmet sahibidir. Eğer dilerse sizi götürüp yok eder; başka bir kavmin zürriyyetinden sizi yarattığı gibi, sizden sonra da dilediğini sizin yerinize getirir.

133 Ey Muhammed! Şunu kesinlikle bilmelisin ki Rabbin, zatı, sıfatları, fiilleri ve hükümleri yönünden her şeyden ve herkesten müstağnidir. Bu hususlarda hiçbir şeye ve hiç kimseye muhtaç değildir. Buna rağmen her şey ve herkes yalnız O'na muhtaçtır. Eğer Allah, kendisi dışındaki herhangi bir şeye muhtaç olsaydı, zat veya sıfatı, yahut fiil veya hükmü muhtaç olduğu o yaratığın yardımı ile tamamlanmış olurdu; bu da, tamamlanan tarafın noksan veya kusurlu olduğuna delalet ederdi ki, Allah hakkında böyle bir şey asla caiz değildir; zira noksanı bulunan ve bu noksanlık yönünden başkalarına muhtaç olan bir varlığın İlah olması mümkün değildir. Bu itibarla Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir.

Allah, her şeyden ve herkesten müstağni olduğu gibi yarattığı bütün varlıklar hakkında yegâne rahmet sahibi de O'dur. Çünkü canlı ve cansız bütün varlıkları kendi iradesiyle O yaratmıştır. Canlı olanların canlılıklarını koruyabilmeleri ve yaşayışlarını sürdürebilmeleri için onlara çeşit çeşit rızıklar vermesi, çeşitli şekillerde gıdalarını temin etmelerini sağlaması, O'nun rahmetinin bir neticesidir. O halde O, hiçbir şeye ve hiç kimseye muhtaç olmadığı halde bütün varlıklar var olabilmeleri için en azından O'nun rahmetine muhtaçtırlar ve bu rahmet devam ettiği sürece onlar da varlıklarını devam ettirebilirler. Başka bir ifade ile onların varlıkları, İlahî rahmetin varlığına bağlıdır. Eğer bu rahmet kesilecek olursa, âlemdeki her şey bir anda yok olur. İşte bu sebepledir ki, iman etmemekte direnen ve Allah'ın emir ve yasaklarına uymamayı kurtuluş çaresi sayan ey kafirler! Eğer Allah dilerse, sizi rahmetinden mahrum kılar da, kıssaları Kur'an'da anlatılan Ad ve Semud kavimleri gibi, yahut Allah'ın son Peygamber'i Muhammed (sas.)'e karşı direnen müşrik Mekke halkı gibi, bir anda sizi yok eder ve sizin yerinize başkalarını getirip oturtur. Bundan hiç şüpheniz olmasın; zira geçmiş milletlerin gelişleri ve gidişleri bunun en açık örneğidir.

Allah Teâlâ, dünya hayatında küfründe inat ve ısrar edenleri, kafir kavimlerin yeryüzünden nasıl silinip yok edildiklerini beyan ile tehdit ettikten sonra onları, ahiret hayatında başlarına geleceği muhakkak olan hesap gününün dehşetiyle de tehdit etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[134] Size vaadolunan (hesap günü) mutlaka gelecek ve siz ona engel olamayacaksınız.

134 Ey kafirler! Kıyâmet günü, size geleceği vaadolunan o korkunç azap mutlaka gelecek ve siz hiçbir surette ondan kaçıp kurtulamayacak, ya-

hut onun gelmesine asla engel olamayacaksınız. Bunu gerçekleştirecek olan Allah Teâlâ'dır. O, sizi nasıl hiç yoktan ilk defa yaratmışsa, öldükten sonra da toprak, yahut çürümüş kemik haline gelmiş olsanız bile yeniden diriltmeye ve sizi hesaba çekip cezalandırmaya elbette kadirdir.

Allah Teâlâ, kıyamet günü kafirlere geleceği vaadolunan cehennem azabıyla onları tehdit ettikten sonra, tehdidin daha şiddetli bir başka çeşitine geçmiş ve Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur:

135 (Ey Muhammed! Kavmine) de ki: "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın; ben de yapıyorum. (Kısa bir süre sonra) dünyanın güzel akibetinin kime ait olacağını anlayacaksınız. Zira şu bir gerçektir ki, zalimler kurtuluşa asla eremezler.".

135 Ey kavmim! Şimdiye kadar üzerinde bulunduğunuz şirk ve küfür yolunun doğru ve hak yol olduğuna inanıyorsanız, onu takip etmeye ve onun üzerinde gitmeye devam ediniz ve dilediğinizi yapmaktan vazgeçmeyiniz. Allah'ın ayetlerini yanlış yorumlayanlar, Allah'a elbette gizli değillerdir. *"Kıyamet günü ateşe atılan mı daha hayırlıdır, yoksa güven içinde gelen mi? Siz, yine dilediğinizi yapınız; zira O, her şeyi hakkıyla görendir."*. (Fussilet suresi, 40). Şüphesiz ben de Rabbimin bana gösterdiği ve beni kendisine hidayet ettiği yolda gitmeye devam edip bana emrettiğini yapmaktan asla vazgeçmeyeceğim. Sebe suresinin 24. ayetinde de ifade edildiği gibi *"Doğru yolda veya apaçık sapıklıkta olan ya biziz ya da sizsiniz."* Çok kısa bir süre sonra bunu anlayacak ve bu dünyadaki amellerimizin tabii bir neticesi olarak, en güzel akibetin kime ait olacağını hepimiz de göreceğiz.

Ayet-i kerime, şu gerçeği açık ve kesin bir şekilde ortaya koymuş olmaktadır ki: Milletlerin iyi veya kötü akibetleri, onların dünyadaki amellerine göre ortaya çıkar. Eğer amelleri hayırlı ise, akibetleri de iyi ve güzel olur; amelleri şer olursa, akibetleri de kötü olur. Milletler tarihi bunun örnekleriyle doludur. Hazreti Peygamber, insanları İslam'a davet etmekle emrolunduğu zaman, ona ilk karşı çıkanlar, Mekke'de kendi kavminin mensupları müşrikler olmuştu. Fakat Müslümanlar, sayıları çok az olmasına rağmen, Allah'ın yardımıyla müşrikleri, giriştikleri bütün savaşlarda mağlup ederek Arap Yarımadası'ndan silip süpürmüşlerdir. Böylece İslam, elli sene gibi çok kısa bir süre içinde, doğuda Çin hududundan, batıda İspanya'ya kadar yayılmış ve tarihin hiçbir devrinde görülmeyen büyük bir zafer kazanmıştır. Bu, elbette ki Müslümanların Allah yolundaki hayırlı amellerinin bir neticesidir. Buna karşılık kötü akibet, daima kafir müşrikler için olmuştur. Allah Teâlâ, Gafir (Mümin) suresinin 51-52. ayetlerinde bu gerçeği şöyle ortaya koymuştur: *"Şüphesiz biz, Peygamberler'imize ve iman edenlere, hem dünya hayatında hem de şahitlerin şahitlik etmek üzere dikilecekleri kıyamet gününde yardım ederiz. O gün zalimlere mazeretleri hiç fayda vermez. Lanet onlar içindir; en kötü mesken de onlar içindir."*.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَا ۖ فَمَا كَانَ
لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْ ۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ
زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ
مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَشَآءُ بِزَعْمِهِمْ

وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا ۖ وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً
فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ
عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

136 Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a bir hisse ayırmakta ve kendilerince, "bu, Allah'a ait." demektedirler. Ortakları için olan hisse Allah'a ulaşmamakta, fakat Allah'a ayrılan hisse ortaklarına ulaşmaktadır. Verdikleri hüküm ne kötüdür!..

137 Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna, hem onları mahvetmek hem de dinlerini karıştırıp bozmak için çocuklarını öldürmeyi cazip göstermiştir. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Bu itibarla onları uydurduklarıyla başbaşa bırak.

138 (Yine müşrikler) kendi zanlarına göre "bunlar, dokunulmaz hayvanlar ve ekinlerdir; onları, bizim dilediğimiz kimselerden başkası yiyemez. Şu hayvanlar da, sırtları haram edilmiştir. (binilmez)" demektedirler. (Bir kısım) hayvanlar da vardır ki, (keserken) üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler. Bütün bunları Allah'a iftira olmak üzere uydurmuşlardır. Allah, onları, yapmış oldukları iftira sebebiyle cezalandıracaktır.

139 Yine demektedirler ki: "Bu hayvanların karınlarındaki (yavrular, canlı doğdukları takdirde) erkeklerimize aittir; zevcelerimize ise, haram kılınmıştır. Eğer ölü olursa, bu takdirde kadın ve erkek hepsi onda ortaktır.". (Bu türlü) vasıflarından dolayı, Allah onları cezalandıracaktır. O, şüphesiz hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir.

140 Bilgisizlik yüzünden ve beyinsizce çocukları öldürenler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerini Allah'a iftira olarak haram kılanlar mutlaka hüsrana uğramışlardır; sapıtmışlardır; hidayete ermiş değillerdir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, müşriklerin kıyameti, öldükten sonra dirilmeyi, hesap ve cezayı inkâr eden sapık inançlarını açıkladıktan ve onları bu inançları sebebiyle ebedi cehennem azabıyla tehdit ettikten sonra yukarıdaki ayetlerinde, İslam öncesi cahiliye Arabının, İslam'ın gelişinden sonra da devam ettirmeye çalıştıkları hayvan ve bitkilerle helal ve harama ait tamamıyla bilgisizlikten kaynaklanan tatbikatlarını, çocuklarını öldürmek gibi vahşiyane davranışlarını ve bu konulardaki yanlış inançlarını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

136 Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a bir hisse ayırmakta ve kendilerince, "bu, Allah'a ait; şu da ortaklarımıza ait" demektedirler. Ortakları için olan hisse Allah'a ulaşmamakta, fakat Allah'a ayrılan hisse ortaklarına ulaşmaktadır. Verdikleri hüküm ne kötüdür.

137 Bunun gibi, ortakları, müşriklerden çoğuna, hem onları mahvetmek hem de dinlerini karıştırıp bozmak için çocuklarını öldürmeyi cazip göstermiştir. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Bu itibarla onları uydurduklarıyle başbaşa bırak.

136 Allah Teâlâ bu ayetinde, İslam'dan önceki cahiliye Arabının Allah tarafından yaratılan hayvanlarla ekinler hakkındaki yanlış inançlarını ve bu inancın neticesi olarak ortaya çıkan aynı derecedeki yanlış tatbikatını zikretmiştir. Bu açıklamadan anlaşıldığına göre Araplar, Allah tarafından yaratılan hayvanlardan, bağ, bahçe ve tarlalarda yetişen sebze, meyve ve ekinlerden hem Allah için hemde O'na ortak koştukları putları için birer hisse ayırırlar, Allah için ayırdıkları hisse hakkında "Bu, Allah'ın; biz bununla Allah'a yakınlaşıyoruz." derlerdi. Putları için ayırdıkları hisse hakkında da "Bu da ilahlarımızın; bununla onlara yakınlaşıyoruz." derlerdi. Onlara göre putlar kendi ortaklarıydı; çünkü mallarından onlar adına hisseler ayırıyorlar, helal ve haramda onlara tam bir teslimiyetle itaat ediyorlar ve bu itaatlarının da kendilerini Allah'a yaklaştırdığına inanıyorlardı. Oysa Allah'a yaklaşmak putlar vasıtasıyla değil; hiçbir şeyi O'na ortak kılmadan yalnız O'na itaat ve ibadet etmekle mümkün olabilirdi. Ancak cahiliye Arabı, bu gerçeği anlamayacak kadar putlarıyla haşir neşir olmuştu ve bu sebepten hayvanlarından, ekinlerinden ve meyvelerinden Allah için ayırıp "Bu, Allah'ın" dedikleri hisseleri misafirlerine, çocuklara ve yolculara ikram ediyorlar; putları için ayırdıklarını ise özellikle putların bakımını yapanlara ve putların bulunduğu mabedlere sarfediyorlardı. Dolayısıyla putları için ayırdıkları hisseler Allah'a ulaşmasa bile, Allah için ayırdıkları hisseler çok defa kendilerini putlarına yaklaşmada sarfedilmesi sebebiyle putlara ulaşmış oluyordu.

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de müşriklerin bu çeşit davranışlarını zikretmiştir. Mesela Nahl suresinin 56. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Kendilerine verdiğimiz rızıktan bilmeyen putlar için pay ayırıyorlar. Allah'a kasem olsun ki, iftira etmiş olduğunuz şeylerden mutlaka sorulacaksınız."*. Aynı surenin bunu takip eden 57 ve 58. ayetlerinde ise, müşriklerin başka bir davranışlarından bahisle şöyle buyurmuştur: *"Allah'a kızlar isnat ediyorlar. O bundan münezzehtir. Kendilerine de erkek çocukları ayırıyorlar. İçlerinden birine kız (çocuk) müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü kapkara kesiliyor."*. Zuhruf suresinin 15-17. ayetlerinde de aynı konuya işaretle şöyle buyurmuştur: *"Buna rağmen Allah'a kendi kullarından evlatlar isnat etmişlerdir. Zaten insan apaçık bir nankördür. Demek kendi yarattıklarından kızları kendine aldı da oğulları size ayırdı, öyle mi? Fakat içlerinden biri, Rahmân'a isnat ettiği bir kızla müjdelenince, içi kinle dolu olduğu halde yüzü simsiyah kesilir."*.

Cahiliye Arabı, helal ve haramda da Allah'ın hududunu tecavüz etmiş ve haram kılınmadığı halde helal olan bazı hayvanları kendilerine haram saymışlardır. Mesela Mâide suresinin 103. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Allah, ne behîreyi, ne sâibeyi, ne vasîleyi ve ne de hâmı meşru kılmıştır. Fakat küfredenler, (bunları Allah'ın emrettiğini ileri sürerek) Allah'a karşı yalan yere iftira etmektedirler; onların çoğunun ise akılları ermez."*.

Bu ayetin tefsirinde de açıklandığı gibi, kulağı yarılmış manasına gelen *bahîre*, beş batın yavruladıktan sonra, son yavrusu da erkek olan ve sahibi tarafından kulağı yarılarak salıverilen dişi devedir. Müşrik Araplara göre böyle bir devenin eti, sütü, kılı haram olduğu gibi, üzerine binilmesi veya herhangi bir işte kullanılması da haramdır.

Bir işin veya bir dileğin gerçekleşmesi için putlara adanan ve *sâibe* denilen deve de keza sahibi tarafından salıverilirdi. Bu devenin de etini yemek, sütünü içmek, kılını kırkmak ve üzerine binmek haram sayılmıştır.

Biri erkek, diğeri dişi ikiz doğuran koyuna da *vasîle* denilmiştir. Yedi batın yavrusu olan bu koyunun son yavrusu erkek olursa onu kendilerine bırakırlar, dişi olursa ona dokunmaz ve putlarına kurban ederlerdi. Eğer erkek ve dişi ikiz doğuracak olursa dişinin erkeği kesilmekten kurtardığına inanırlar ve ona da dokunmazlardı.

Hâm ise, on batın yavru doğurtmuş olan erkek devedir ki, bu da diğerleri gibi azat edilir ve

ona hiçbir şekilde dokunulmaz, etinden, sütünden, kılından faydalanılmaz ve üzerine binilmezdi. Ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi bunlar, müşrik Arapların Allah'a karşı yaptıkları iftiradan başka bir şey değildi.

İşte bütün bunlar ve özellikle kendi elleriyle yapıp şekil verdikleri her şeyden aciz putlarını yegâne kadir-i mutlak olan Allah'a tercih etmeleri, Allah'ın kendilerine izin vermemiş olmasına rağmen helal ve haramla ilgili hükümler vaazederek Allah'ın hududunu tecavüz etmeleri, daha da büyüğü, kendi yaptıkları putları, itaat ve ibadetlerinde Allah'a ortak kılmaları tamamıyla sapık bir inancın ve çok kötü bir hükmün neticesi idi.

137 İşte yine bu sapık inanç ve kötü hükmün başka bir neticesi olarak, Allah'a ortak kıldıkları putlarının, yahut şeytanlarının, yahutta hizmetkarlarının, onları mahvetmek ve dinlerini karıştırıp bozmak için yaptıkları telkinlere kanarak çocuklarını öldürüyorlar ve böylece daha iyi bir hayat yaşayacaklarına inanıyorlardı. Zira çocuklarını öldürmenin en önemli sebeplerinden biri, fakir düşerek onları geçindirememek korkusu idi. Allah Teâlâ İsra suresinin 31. ayetinde onları bu cinayetten menederken bu sebebi de açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, onlara da size de rızık veririz. Onların öldürülmesi büyük günahtır."*.

Cahiliye Araplarını, çocuklarını öldürmeye sevkeden amillerden bir diğeri, doğan çocuğun kız olması halinde bütün benliklerini kaplayan utanç duygusu idi. Zira doğan kız çocuğunu şerefsizlik alameti sayıyorlar, ayrıca yanlarında kalması halinde fakirliğe yol açmasından veya kendi şereflerine denk biriyle evlenememesi halinde de şereflerini yitirmekten korkuyorlardı. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların bu halini Nahl suresinin 58-59. ayetlerinde şöyle açıklamıştır: *"İçlerinden birine kız (çocuk) müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü kapkara kesiliyor. Kendisine verilen bu müjdenin kötülüğü dolayısıyla kavminden gizleniyor. Şimdi onu zillet altında kalarak mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün? Bak ne kötü hükmediyorlar."*.

Çocuklarını öldürmelerinin bir başka sebebi de, kendilerine diledikleri kadar evlat verildiği takdirde içlerinden birini putlarına kurban etmek için nezirde bulunmaları, yahut çocuklarını kurban ettikleri takdirde putlarına daha çok yaklaşmış olacaklarına inanmaları idi.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, müşrikleri bu işleri yapmaya sevkedenlerin, yahut onlara bu işleri süslü ve cazip bir hale getirerek yapmalarını sağlayanların, onların ortakları (*şurekâ'uhum*) olduklarını zikretmiştir. Onlara çocuklarını öldürmeyi süslü ve cazip gösteren bu ortakların kimler olduğu hususunda müfessirler arasında tam bir görüş birliği yoktur. Bazılarına göre bu ortaklar, şeytanlardır; diğer bazılarına göre de bunlar, putların bakıcıları veya hizmetkarlarıdır. Her ne kadar müşrikler, bu hizmetkarları ilah veya ortak olarak isimlendirmemişlerse de, onlara itaatlarının Allah'a itaat gibi olması onların da ortak olarak isimlendirilmesine yol açmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Tevbe suresinin 31. ayetinde, kitap ehlinden sözederken, *"Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i Rab edinmişler."* buyurarak kitap ehli ile müşrikler arasındaki benzerliği de ortaya koymuştur. Binaenaleyh kitap ehli nazarında hahamların ve rahiplerin Rab sayılmalarıyla, müşrikler nazarında put hizmetkarlarının şerik veya ortak sayılmaları arasında hiçbir fark yoktur.

Ayet-i kerimede, ortakların evlat katlini müşriklere süslü göstermelerinin sebebi de zikredilmiş ve *"Hem onları mahvetmek, hem de dinlerini karıştırıp bozmak"* olduğu açıklanmıştır. Taberi'nin İbn Abbas'tan naklen bildirdiğine göre mahvetmekten maksat, onları cehennemde helak etmektir. Buna göre ortakları, müşrikleri cehennemde mahvetmek için çocuklarını öldürmeyi onlara süslü ve cazip bir hale getirmişlerdir. Ortakların karıştırıp bozmak istedikleri dinleri ise,

aslında Hazreti İsmail'in dini idi. Çünkü müşrik Araplar da kendilerinin İbrahim'in milletinden ve İsmail'in dininden olduklarını ileri sürüyorlar ve onlara mensup olmakla övünüyorlardı.

Eğer Allah dileseydi, şüphesiz müşrikler bunların hiçbirini yapamazlar ve hepsi de melekler gibi Allah'ın emri dışına çıkamazlardı. Fakat onlar her ne yapmışlarsa, bunu bir hikmet gereği, Allah'ın meşiyyet ve iradesiyle yapmışlardır. Bu itibarla ey Muhammed, onları kendi pisliklerıyle başbaşa bırak. Senin görevin, sadece Rabbinin emirlerini onlara tebliğ edip duyurmaktır. Bunun dışında onlar için yapabileceğin başka bir şey yoktur.

[138] (Yine müşrikler), kendi zanlarına göre, "bunlar, dokunulmaz hayvanlar ve ekinlerdir; onları, bizim dilediğimiz kimselerden başkası yiyemez. Şu hayvanlar da, sırtları haram edilmiştir (binilmez)" demektedirler. (Bir kısım) hayvanlar da vardır ki, (keserken) üzerlerine Allah'ın ismini zikretmezler. Bütün bunları Allah'a iftira olmak üzere uydurmuşlardır. Allah, onları, yapmış oldukları iftira sebebiyle cezalandıracaktır.

[139] Yine demektedirler ki: "Bu hayvanların karınlarındaki (yavrular, canlı doğdukları takdirde) erkeklerimize aittir; zevcelerimize ise, haram kılınmıştır. Eğer ölü olursa, bu takdirde kadın ve erkek hepsi onda ortaktır.". (Bu türlü) vasıflarından dolayı, Allah onları cezalandıracaktır. O, şüphesiz hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir.

138 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, müşriklerin, hayvan ve ekinden hem Allah için hem de kendi putları için birer hisse ayırmak ve fakir düşmek korkusuyla çocuklarını öldürmek gibi bazı batıl inanç ve davranışlarını açıklayıp kötüledikten sonra yukarıdaki ayetlerinde, benzer inanç ve davranışlarını açıklamaya devam etmiş ve bu yüzden hakettikleri cezayı da mutlaka alacaklarını bildirmiştir.

Ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre müşrikler, batıl inançlarının bir gereği olarak, hayvanlarını ve ekinlerini başlıca üç kısma ayırmışlardır:

1) Putlarına ve mabudlarına tahsis ettikleri hayvan ve ekinlerdir ki, bunlardan hiç kimse faydalanmaz. Derler ki: Bunlar İlahlarımıza aittir; onlardan başkasına verilemez. Keza onları bizim dilediğimiz kimselerden başkası yiyemez. Bunlar da, putların hizmetkarları ile kadınlar hariç erkeklerdir. Müşriklerin bu görüşleri, delil ve hüccetten uzak ve iftiradan başka bir şey değildir.

2) Bazı hayvanlardır ki, sırtlarına binilmesini ve yük yüklenmesini haram kılmışlardır. Bunlar daha önce tefsirini yaptığımız Mâide suresinin 103. ayetinde zikredildiği gibi yukarıda 136. ayetin tefsirinde de tekrar açıklamış olduğumuz *bahîre, sâibe, vasîle* ve *hâm* denilen hayvanlardır. Allah Teâlâ, bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah, ne bahîre'yi, ne sâibe'yi, ne vasîle'yi ve ne de hâm'ı meşru kılmıştır. Fakat küfredenler, (bunları Allah'ın emrettiğini ileri sürerek) Allah'a karşı yalan yere iftira etmektedirler; onlarının çoğunun ise akılları ermez."*.

3) Hayvanların bir kısmı da kesilirken Allah ismini değil; fakat kendi putlarının isimlerini zikrettikleri ve yalnız Hac esanasında faydalandıkları hayvanlardır.

İşte müşriklerin, hayvanlarını bu şekilde ayırıp taksim etmeleri, yalan üzerine bina kılınmış ve Allah'a karşı ileri sürülmüş iftiradan başka bir şey değildi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Yunus suresinin 59. ayetinde Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed! O müşriklere) de ki: Biliyor musunuz, Allah size rızık olarak her ne indirmiş ise, onun kimini haram kıldınız kimini helal"? Yine de ki: Allah mı bunun için size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz"?* Hiç şüphesiz, onların bu yaptıkları, birtakım sapık düşüncelerin ve batıl inançların tabii bir neticesi idi. Bu se-

bepledir ki onlar, kıyamet günü bu yaptıklarının cezasını en acı bir şekilde çekeceklerdir.

139 Allah Teâlâ, müşriklerin, yine yalana ve iftiraya dayanan helal ve haramla ilgili başka bir iddialarını zikretmiş ve buyurmuştur ki: Müşrikler yine demektedirler ki: Kulakları yarılarak çöle başıboş salıverilen ve eti, sütü ve kılı haram olan *bahîre* ile, putlarımıza adanarak salıverilen ve aynı şekilde haram kılınan *sâibe*'nin karınlarındaki yavruları erkek olarak doğacak olurlarsa, bunlar yalnız erkeklerimize aittir; kadınlarımız onlara asla dokunamazlar. Bunlar kadınlara haram kılınmıştır. Eğer ölü doğacak olurlarsa, erkekler ve kadınlar bu yavrular üzerinde ortaktırlar. Eğer doğan yavru dişi olursa ona dokunulmaz.

Allah Teâlâ, Nahl suresinin 116. ayetinde, müşriklerin helal ve haramla ilgili bu yalan ve iftiralarını sözkonusu ederek onları bundan menetmişti. Bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Dillerinizin yalan vasfetmesi dolayısıyla, şu helaldir; bu da haramdır, demeyin; aksi halde Allah'a iftira etmiş olursunuz. Allah'a iftira edenler ise asla felah bulmazlar."*. Müşrikler, Allah Teâlâ'nın bu ihtarına rağmen, helal ve haram konusunda O'na iftira etmekten asla vazgeçmemişlerdir. İşte dillerinin bu şekilde yalan vasfetmesinden dolayı onlar, mutlaka cezalandırılacaklardır. Çünkü Allah Teâlâ'nın kullarına taalluk eden hikmeti ve onların iyi olsun, kötü olsun, işlemiş oldukları bütün fiillerini bilmesi, onların bu fiillere göre cezalandırılmalarını gerektirir. Bundan asla kaçış ve kurtuluş yoktur.

[140] Bilgisizlik yüzünden ve beyinsizce çocukları öldürenler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerini Allah'a iftira olarak haram kılanlar, mutlaka hüsrana uğramışlardır, sapıtmışlardır; hidayete ermiş değillerdir.

140 Allah Teâlâ, müşriklerin kendilerine rızık olarak verilen hayvan ve ekinleri haram ve helal yönünden kendi sapık inançlarına göre nasıl değerlendirdiklerini ve kendi evlatlarını geçindirememek korkusuyla veya putlarına kurban etmek maksadıyla nasıl vahşice öldürdüklerini açıkladıktan sonra, onları bu iki yönden yani evlatlarını öldürmeleri ve Allah'ın helal kıldığı rızıkları haram saymaları yönünden en ağır bir şekilde tehdit etmiştir. Onlar, faydalı veya zararlı, yahut iyi veya kötü olan şeylerin ne olduğunu bilmeden büyük bir cehalet içinde yaşamaktadırlar. Allah'ın kendilerine helal kıldığı temiz rızıkları Allah'a iftira ederek haram saymaları, yahut nimetlerin en büyüğü olması gereken evlatlarını vahşice öldürmeleri de işte bu cehaletten kaynaklanan en büyük zulüm ve en büyük sapıklıktır. Bu sebeple onlar büyük bir hüsran içindedirler ve bu hüsrandan kurtulup hidayete ermeleri de mümkün değildir.

وَهُوَ الَّذِىٓ اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَّعْرُوشٰتٍ وَّغَيْرَ مَعْرُوشٰتٍ وَّالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهٗ وَالزَّيْتُوْنَ
وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۭ كُلُوْا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَاٰتُوْا حَقَّهٗ يَوْمَ حَصَادِهٖ ۡ وَلَا تُسْرِفُوْا ۭ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ
الْمُسْرِفِيْنَ ۙ﴿۱۴۱﴾ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُوْلَةً وَّفَرْشًا ۭ كُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۭ
اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ۙ﴿۱۴۲﴾ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ۚ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۭ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ
الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ۭ نَبِّـــُٔوْنِيْ بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۙ﴿۱۴۳﴾ وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ
الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۭ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ ۭ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاۗءَ اِذْ

وَصّٰىكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا ۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٤٤﴾

141 Çardaklı ve çardaksız bahçeleri, tadı birbirinden farklı hurma ve ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narı yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman, meyvesinden yeyin. Hasat günü (sadaka) hakkını verin; israf da etmeyin; zira Allah, müsrifleri sevmez.

142 Binilecek ve (tüylerinden) yatak yapılacak hayvanları yaratan da O'dur. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin; fakat şeytanın adımlarına ayak uydurmayın; zira, sizin için apaçık bir düşmandır.

143 Sekiz çift (hayvanı yaratan da O'dur): Koyundan iki çift, keçiden iki çift. (Ey Muhammed! Hayvanların karınlarındaki yavruları haram kılan beyinsizlere) de ki: "Allah, iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi? Yahutta iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı? Eğer sözünüzde sadık kimseler iseniz, bilgi ile bana haber veriniz.

144 Deveden iki çift ve sığırdan da iki çift. Yine de ki: "Allah, iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi? Yahutta iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı? Yoksa siz, Allah size bunu vasiyyet ederken orada hazır mı bulunuyordunuz? Oysa bilgisizce, sırf insanları saptırmak için Allah'a yalan isnat eden kimseden daha zalim kim olabilir? Allah, şüphesiz, zalim kimseleri hidayet etmez.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, müşriklerin kendi elleriyle taştan veya çamurdan yaptıkları putlara ibadet etmek, onlar adına kurbanlar kesmek, onlara hayvanlar adamak ve Allah'ın helal kıldığı temiz yiyecekleri haram saymak suretiyle İslam'ın asıllarından olan tevhidi nasıl inkâr ettiklerini, Peygamberler'e verilenlerin kendilerine de verilmemesi halinde Peygamber'e asla iman etmeyeceklerini açık açık ileri sürmek suretiyle Peygamberliği, kıyamet gününü, öldükten sonra dirilmeyi, hesap ve cezayı nasıl inkâr ettiklerini onların birtakım davranışlarından örnekler vererek açıkladıktan ve bu inkârlarına karşılık zaman zaman onları şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra yukarıdaki ayetlerinde, Kur'an'ın asıl maksadına tekrar dönmüştür. Kur'an-ı Kerim'in çeşitli sure ve ayetlerinden de anlaşıldığı gibi onun başlıca gayesi, dinin asılları olan tevhidi, Peygamberliği, öldükten sonra dirilmeyi, hesap ve ceza ile kaza ve kaderi delil ikamesiyle ispat etmektir. Özellikle Allah'ın vahdaniyyetinden ibaret olan tevhid, üzerinde durulan en önemli asıllardandır. Uluhiyyetinde ve rububiyyetinde O'nun hiçbir eşi ve dengi yoktur. Bu itibarla yalnız O'na ibadet edilir ve yalnız O'ndan yardım istenir. Teşri hakkı yalnız O'na mahsustur. O'ndan başka hiç kimse, bir şeyi helal veya haram kılamaz. Yegane İlah ve yegane Rab O'dur; O'ndan başka İlah, O'ndan başka Rab yoktur. İşte Allah Teâlâ, İslam'ın bu asıllarını ispat makamında buyurmuştur ki:

141 Çardaklı ve çardaksız bahçeleri, tadı birbirinden farklı hurma ve ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytin ve narı yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman, meyvesinden yeyin. Hasat günü (sadaka) hakkını verin; israf da etmeyin; Zira Allah, müsrifleri sevmez.

142 Binilecek ve (tüylerinden) yatak yapılacak hayvanları yaratan da O'dur. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin; fakat şey-

tanın adımlarına ayak uydurmayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır.

141 Ey insanlar! Yeryüzünde üzüm asmalarından meydana getirdiğiniz çardaklı yahut çardaksız bahçeleri, renkleri, kokuları ve tatları birbirinden farklı meyvelerle donatılmış ağaçları, ekinleri, cinsleri ve tatları farklı hurmaları, meyvesinden yeyip yağını kullandığınız zeytini ve narı sizin için yaratan ve istifadenize sunan Allah'tır. Bunlardan sadece hurmayı bile düşünseniz, tadı, güzel kokusu, karın doyurucu özelliği ve insanlar için sayılamayacak kadar çok faydası ile İlahî rahmetin kulları üzerindeki genişliğini tasavvur etmekten aciz kalırsınız. Bütün bu meyve çeşitleriyle ekinler ve sebzeler, hepsi de aynı topraktan gıda aldıkları ve aynı su ile sulanıp aynı güneş ışığı altında neşv-u nema buldukları halde, renklerinin, kokularının, tatlarının ve şekillerinin birbirinden farklı olması, değişik mevsimlerde değişik bitki ve meyvelerin yetişmesi, İlahî kudretin azametini gösteren delillerden sadece birkaçıdır. Aklını kullanıp bu deliller üzerinde düşünebilen insanın Rabbini inkâr etmesi, yahut O'nu tanımaması mümkün müdür?

Ey insanlar! İşte, Allah'ın sizin için yaratıp istifadenize sunduğu bütün bu nimetlerden dilediğiniz kadar yiyin; fakat bir şükran alameti olarak da, hasat zamanı elde ettiğiniz bu nimetlerin zekatını, Allah'ın üzerinize yazdığı bir farz olarak hak sahiplerine vermeyi ihmal etmeyin. Hasat zamanı, her ürünün toplanıp miktarının bilindiği ve depolanmaya hazır edildiği zamandır ki, ürünlerin cinslerine göre değişir. Ekinin biçilip hasat edilmesi, meyvelerin olgunlaşıp devşirilmesi, üzüm bağlarının bozumu bu ürünler için birer hasat zamanıdır. Tesbit olunan zekat miktarı ise, yağmurla sulanan ürünler için onda bir, nehir veya kuyudan sulanan ürünler için de onda birin yarısıdır.

Ayet-i kerimede, hasat günü hak sahiplerine verilmesi gereken hakkın zekat olup olmadığı hususunda imamlar arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre verilmesi gereken bu hak, daha sonraları farz kılınan zekat değil; fakat hasat zamanı toplanan maldan orada bulunanlara verilmesi istenen cüzi bir miktardan ibarettir. Zira sure Mekkîdir; zekat ise Medine'ye Hicret'in ikinci senesinde farz kılınmıştır. Zekatın farz kılınmasıyla da, bu hakkın verilmesiyle ilgili emrin hükmü baki kalmış ve neshedilmemiştir. Nitekim Allah Teâlâ'nın, bu hakkı vermekten imtina edenlerle ilgili kıssası ve bu kıssada onları kötülemesi de bunu teyit eder. Kalem (Nun) suresinin 17-20. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Hiç istisna yapmaksızın, sabah vakti meyvelerini mutlaka toplayacaklarına yemin eden bahçe sahiplerini denediğimiz gibi onları da denemiştik. Onlar daha uykuda iken, Rabbin tarafından gönderilen bir bela bahçeyi sarmıştı da bahçe simsiyah kesilivermişti."*. 23-25. ayetlerinde ise, aynı bahçeyle ilgili olarak şöyle denilmiştir: *"Kendi aralarında "bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanınıza sokulmasın" diye fısıldaşarak yürümüşler ve yoksullara yardım etmeye kadir oldukları halde, buna engel olmak üzere erkenden gitmişlerdi. Fakat bahçeyi görünce de, "biz mutlaka yolu şaşırdık; belki de mahrum bırakıldık" demişlerdi. "*.

Bazı imamlar, ayet-i kerimenin zekat ayetiyle neshedildiğini ileri sürmüşlerdir. Taberi de, İbn Abbas'tan ve bazı tabiî âlimlerinden gelen haberleri naklettikten sonra, kendi nazarında doğru olan görüşün bu olduğunu belirtmiştir. İbn Kesir ise, bu görüşlere muhalefet ederek şöyle demiştir: "Bunun nesh olarak isimlendirilmesi şüphelidir. Bu, vacip olan bir şeydi. Sonradan beyanı geldi ve hangi çeşit maldan ne miktar verileceği açıklandı.".

Allah Teâlâ, hasat edilen meyve ve sair bitkiden yenilmesini, sadakasının da verilmesini emrettikten sonra her hususta olduğu gibi bunda da itidali veya orta yolu tavsiye etmiş ve *"İsraf da etmeyin; zira Allah müsrifleri sevmez.."* buyurmuştur. Â'râf suresinin 31. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür. Bu ayette de şöyle denilmiştir:

"Yiyin ve için; fakat israf etmeyin; zira Allah, israf edenleri sevmez.". İsraf yemede içmede yapıldığı gibi malın sadaka olarak dağıtılmasında da yapılır. Bu sebeple ayet-i kerimenin *"Meyvesinden yiyin. Hasat günü (sadaka) hakkını verin; israf da etmeyin."* ibaresini, " Yemede, içmede ve sadakada israfa kaçmayın." manasında anlamak kanaatımızce daha doğru olur. Nitekim İsra suresinin 29. ayetinde de aynı manaya yer verilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Elini boynuna asıp bağlama (cimri olma); onu büsbütün de açıp yayma (yani savurma). Aksi halde kötülenmiş olur, (kaybettiklerinden) pişmanlık duyarsın."*. Taberi'nin ifadesine göre, hasat günü zekattan ayrı olarak mallarından sadaka da dağıtıyorlardı. Fakat israfa kaçınca bu ayet nazil olmuştur. Ayetin hakkında nazil olduğu kimse de Sabit İbn Kays İbn Şemmas'tır. Sabit, hurmalarını topladığı gün, "Kim gelirse ona yedireceğim." demiş ve her geleni yedirip doyurmuş; fakat akşam olunca da elinde evine götürecek hurmanın kalmadığını görmüştür. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

Ancak Mekke'de nazil olan bir ayet için Sabit İbn Kays olayını nüzul sebebi olarak kabul etmek biraz güç görünmektedir. Zira Sabit İbn Kays Medineli Ensar'dan olup, onun Hicret öncesi Mekke'de yaşadığına dair hiçbir haber mevcut değildir. Ayetin Medenî olduğunu söyleyenler de muhtemelen onun zekatla ilgili olmasına ve Sabit İbn Kays olayına istinat etmektedirler. Doğrusunu şüphesiz Allah bilir.

142 Ey insanlar! Allah'ın çardaklı ve çardaksız bahçeleri, tadı birbirinden farklı hurma ve ekinleri, zeytini ve narı yaratıp sizin istifadenize sunması, nasıl size olan fazlının ve rahmetinin bolluğundan ise etinden, sütünden, yatak yapmanız için tüyünden istifade etmeniz ve çeşitli işlerinizde kullanmanız için deve, sığır ve koyun gibi hayvanları yaratması da keza size olan merhametindendir. O halde insanın bu hudutsuz nimetler karşısında Rabbine şükretmesi ve şeytana kul olmaktan kaçınması gerekmez mi? Yâsîn suresinin 71-73. ayetlerinde de ifade edildiği gibi: *"Ellerimizin yapıp da kendileri için yarattığımız ve onların da sahip oldukları şu hayvanları hiç görmüyorlar mı? Onları kendileri için uysallaştırmışızdır da, binekleri onlardandır; bir kısmının da etini yerler. Onlar için bu hayvanlarda birçok menfaatler vardır. Böyle olduğu halde hiç şükretmeyecekler mi"*? Ve aynı şekilde Nahl suresinin 66. ayetinde açıklandığı gibi: *"Birtakım hayvanlarda da sizin için muhakkak bir ibret vardır. Karınlarında yarı sindirilmiş gıda ile kandan oluşan, içenlere içimi kolay halis bir süt içirmekteyiz."*. O halde Allah'ın size rızık olarak verdiği bütün bu nimetlerden yiyin; dilediğinizce faydalanın. Fakat sizi doğru yoldan ayırıp saptırmak isteyen şeytanın adımlarına tabi olmayın; onun emirlerine uymayın. Özellikle Allah'ın temiz birer rızık olarak size verdiği bu nimetleri, müşrikler gibi Allah'a karşı bir yalan ve iftira olmak üzere kendinize haram kılmayın. Zira teşri hakkı, bir şeyi helal veya haram kılma yetkisi, bütün gökleri, yeri ve bunlar üzerinde bulunan her şeyi tek başına yaratan Allah'a mahsustur. O'ndan başka hiç kimsenin buna hakkı ve yetkisi yoktur.

Şunu hiçbir zama unutmayın ki, gerek helal ve haram konusunda olsun gerekse dinin diğer konularında olsun, sizi yanıltmak ve doğru yoldan saptırmak isteyen şeytan, sizin en büyük düşmanınızdır. Nitekim Allah, Bakara suresinin 168-169. ayetlerinde de kullarını şeytana karşı aynı manada uyarmış ve şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helal ve temiz olanlarını yiyin. Şeytanın adımlarına uymayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır. Size sadece kötülüğü, hayasızlığı ve Allah'a karşı bilmediğini şeyleri söylemenizi emreder."*. Fâtır suresinin 6. ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki şeytan, size düşmandır; bu itibarla siz de onu düşman edinin. O, kendi taraftarlarını alevli ateş ehlinden olmaya çağırır."*. Gerçek böyle olduğu halde, siz, neden hâlâ şeytana uyuyor ve Allah'ın emir ve nehiylerinde Allah'a karşı geliyorsunuz?

143 Sekiz çift (hayvanı yaratan da O'dur): Koyundan iki çift, keçiden iki çift. (Ey Muhammed! Hayvanların karınlarındaki yavruları haram kılan o beyinsizlere) de ki: "Allah, iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi? Yahutta iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı? Eğer sözünüzde sadık kimseler iseniz bilgi ile bana haber veriniz.".

144 Deveden iki çift ve sığırdan da iki çift. Yine de ki: "Allah, iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi? Yahutta iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı. Yoksa siz, Allah size bunu vasiyyet ederken orada hazır mı bulunuyordunuz? Oysa, bilgisizce, sırf insanları saptırmak için, Allah'a yalan isnat eden kimseden daha zalim kim olabilir? Allah, şüphesiz, zalim kimselere hidayet etmez.

143 Allah Teâlâ, bir önceki ayetinde zikrettiği yük hayvanlarıyla tüylerinden faydalanılan hayvanları bu ayetinde tekrar bahis konusu etmiş ve bunların yaratılışında, müşriklerin onlardan bazılarını haram, bazılarını da helal kılmalarını gerektirecek hiçbir hususun bulunmadığını; bunun sadece onların cehalet ve sapıklığından kaynaklandığını göstermeyi murat etmiştir. Filhakika ister deve ve sığır gibi yük hayvanları olsun ister koyun ve keçi gibi tüy hayvanları olsun - ki bunlar, aynı zamanda etinden ve sütünden faydalanılan hayvanlardır - hepsi de sekiz çift olarak yaratılmışlardır. Deve, erkek ve dişi olmak üzere bir çifttir. Sığır, keza erkek ve dişi olmak üzere bir çifttir. Koyun ve keçi de, aynı şekilde erkek ve dişi olarak birer çift halinde yaratılmışlardır. Bunların yaratılışı birbirinden farklı olmadığı gibi Allah bunlardan herhangi birini veya yavrusunu da haram kılmamıştır. Aksine hepsini de, insanların etinden, sütünden, tüyünden ve diğer hizmetlerinden faydalanmaları için yaratmıştır. O halde müşriklerin beş batın yavrusu olan dişi deveyi, kulağını yarıp *bahîre* adıyla çöle salıvermelerinin, sonra da onun etini sütünü ve üzerine binilmesini haram saymalarının sebebi nedir? Keza *sâibe* adını verdikleri ve putlarına adadıkları deveyi aynı şekilde niçin başıboş bırakıp haram kılmışlardır? Biri erkek biri dişi doğuran ve *vasîle* denilen koyun ile on batın yavru doğurtan ve *hâm* denilen erkek deve de aynı şekilde müşriklerin haram kıldıkları hayvanlardandır. Keza 139. ayette de açıklandığı gibi *"Bu hayvanların karınlarındaki (yavrular, canlı doğdukları takdirde) erkeklerimize aittir; zevcelerimize ise, haram kılınmıştır."* diyerek dişilerin rahimlerinde bulunan yavruları da kadınlarına haram saymışlardır.

İşte Allah Teâlâ, müşriklerin bu sapık davranışlarına karşı, her hayvanı erkek ve dişi olmak üzere birer çift halinde yarattığını, binaenaleyh bunlardan bazılarını helal sayıp bazılarını da haram kılmak için birbirinden farklı hiçbir özellikleri bulunmadığını aklını kullanabilen insanların düşünüp gerçeği anlamaları için açıkladıktan sonra, Peygamber'ine hitaben buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Hayvanlardan bir kısmını haram sayan o beyinsizlere de ki: Allah, sırf insanların faydalanmaları için birer çift olarak yarattığı bu hayvanlardan koyun ile keçinin iki erkeğini mi haram kıldı, yoksa iki dişisini mi? Yahutta dişi koyun ve keçinin rahimlerinde bulunan yavrularını mı? Hangilerini haram kıldı? Eğer doğruyu söyleyen aklı başında kimseler iseniz ve eğer gerçekten biliyor iseniz bunlardan hangilerini haram kıldığını bana söyleyiniz.

144 Keza Allah, deveyi de sığırı da erkek ve dişi olmak üzere birer çift olarak yaratmıştır. Ey Muhammed! Şimdi o beyinsizlere yine de ki: Allah, deve ve sığırın erkeklerini mi haram kılmıştır, yoksa dişilerini mi? Yahutta dişilerin karınlarında bulunan yavrularını mı? Nitekim *bahîre* dediğiniz beş batın yavrusu olan dişi devenin, yahut putlarınıza adadığınız ve *sâibe* dediğiniz devenin, yahut on batın yavru doğurtan *hâm* dediğiniz erkek devenin haram kılındığını söylüyorsunuz. Bunları gerçekten Allah'ın haram kıldığı-

nı biliyor musunuz? Allah, bunları nasıl haram kılmıştır? Yoksa siz, O'nun bunları size haram kıldığı, veya vasiyyet ettiği sırada orada, O'nun yanında mı idiniz? Hayır; Allah bunların hiçbirini haram kılmamıştır. Ve siz, Allah'ın bunları haram kıldığına dair hiçbir delile de sahip değilsiniz. Bilgisizce ve sırf insanları doğru yoldan saptırmak için, Allah'a karşı da bir yalan ve iftira olmak üzere bunları ileri sürüyorsunuz. Bu yaptığınız, büyük bir zulümdür ve Allah, zalim kimseleri asla doğru yola iletmez. Onların akibeti ebedi cehennemdir.

قُلْ لَّآ اَجِدُ فِي مَآ اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ
فَاِنَّهٗ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى
الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ
اَوِ الْحَوَايَآ اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ ۖ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

145 (Ey Muhammed!) De ki: "Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimseye, ölü eti, yahut akıtılmış kan, yahut zaten bir pislik olan domuz eti, yahutta Allah'tan başkası adına kesilmiş fısk (hayvan eti) dışında yediği bir şeyin haram kılındığını göremiyorum. Öyle ki, bir kimse mecbur kalırsa, saldırmadan ve haddi aşmadan (bunlardan bile yiyebilir). Zira Rabbin çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.".

146 Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kılmıştık. Keza sığır ve koyunun, sırtlarının, yahut bağırsaklarının taşıdığı, yahutta kemiğe karışan yağlar hariç, iç yağlarını da haram kılmıştık. İsyanlarından dolayı onları böyle cezalandırmıştık. Biz, şüphesiz, (her söylediğimizde) sadığız.

147 (Ey Muhammed!) Eğer seni yalanlarlarsa (onlara) de ki: "Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir. Bununla beraber, O'nun azabı, suçlu kişilerden geri döndürülmez.".

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, müşriklerin, hiçbir delile istinat etmeksizin, sadece kendi heva ve hevesleri istikametinde bazı hayvan etlerinin yenmesini helal ve haram kılmalarını kesinlikle reddettikten; oysa tahlil ve tahrim işinin yalnız Allah'a mahsus olduğunu, zira içindeki canlı ve cansız bütün varlıklarıyla kainatı yalnız Allah'ın yarattığını, kim kendi heva ve hevesine göre bazı şeylerin helal veya haram olduğunu iddia edecek olursa, onun Allah'a karşı yalan söylemiş ve iftira etmiş olacağını buna tabi olanların da, onu rububiyyetinde Allah'a ortak kılmış sayılacaklarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde Allah tarafından haram kılınan yiyeceklerin sadece ölü hayvan eti, akıtılmış kan, zaten bir pislikten ibaret olan domuz eti ve bir de Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvan eti olmak üzere dört çeşit olduğunu, tırnaklı hayvanlarla hayvanların bazı iç organlarının Yahudilere haram kılınmasının ise, isyanlarından dolayı sadece onlara mahsus bir ceza tatbikinden ibaret bulunduğunu açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

145 (Ey Muhammed!) De ki: "Bana vahyolunanlar arasında, yiyen bir kimseye ölü eti,

yahut akıtılmış kan, yahut zaten bir pislik olan domuz et, yahutta Allah'tan başkası adına kesilmiş fısk (hayvan eti) dışında yediği bir şeyin haram kılındığını göremiyorum. Öyle ki, bir kimse mecbur kalırsa, saldırmadan ve haddi aşmadan (bunlardan bile yiyebilir). Zira Rabbin, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

145 Daha önceki ayetlerden de anlaşılacağı üzere, müşriklerin kendi heva ve hevesleri istikametinde yiyeceklerden bazılarını helal, bazılarını da haram kılmaları bu ayetin başlıca nüzul sebebi olmuş ve Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine hitap ederek Allah'a karşı yalan söyleyen bu müfterilere ve onlara kulak verebilecek olan diğer insanlara şu gerçeği açıklamasını emretmiştir ki, helal ve haram kılınan yiyeceklerle ilgili olarak, Allah'ın vahyettikleri arasında haram kılınmış dört şeyden başka hiçbir yiyecek maddesi yoktur. Haram kılınan bu yiyecekler: Ölü hayvan eti, akıtılmış kan, domuz eti ve bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etidir. Gerek bu ayet-i kerime gerekse bu ayet-i kerimenin içinde yer aldığı En'âm suresi Mekkî olduğuna göre, Mekke döneminde bu dört madde dışında haram kılınmış herhangi bir yiyecek maddesi yoktur. Filhakika Mekke döneminin sonlarına doğru nazil olan Nahl suresinin 115. ayeti de bu gerçeği teyit eder. Allah Teâlâ, bu ayetin önünde müminlere *"Eğer Allah'a ibadet ediyorsanız, O'nun helal ve temiz olarak size verdiği rızıktan yiyin ve Allah'ın nimetine şükredin."* dedikten sonra, haram kılınan yiyeceklerle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: *"O size sadece ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilenleri haram kılmıştır. Her kim (ölüm korkusuyla) yemek zorunda kalırsa, saldırmadan ve aşırı gitmeden (bunlardan yiyebilir); şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir."*. Allah Teâlâ, haram olan bu yiyecekleri açıkladıktan sonra müşriklerin helal ve haram konusundaki davranışlarına da işaret ederek şu tehditte bulunmuştur: *"Dillerinizin yalan vasfetmesi dolayısıyla, "Şu helaldir; bu da haramdır." demeyin; aksi halde Allah'a iftira etmiş olursunuz. Allah'a iftira edenler ise, asla felah bulmazlar. Onlar için (dünyada) az bir menfaat, (ahirette de) acı bir azap vardır."*.

Mekke'de nazil olan bu iki ayet, haram kılınan yiyeceklerin sadece bu dört maddeden ibaret olduğunu, bunun dışında haram kılınmış başka bir yiyecek maddesinin bulunmadığını açık bir şekilde gösterdiği gibi Medine'de nazil olan Bakara suresinin 173. ayeti de, Medine döneminde başka bir yiyecek maddesinin haram, yahut daha önce haram olan maddelerden herhangi birinin Medine döneminde helal kılınmadığını açıkça gösterir. Allah Teâlâ, Bakara suresinin bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"O size, ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası için kesilen hayvan etini haram kıldı. Bununla beraber, kim mecbur kalırsa, haris olmamak ve haddi aşmamak üzere (bunlardan yemesinde) herhangi bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."*. Medine döneminin sonlarında, son nazil olan sure olarak bilinen Mâide suresinin ilk ayetinde *"Size, (haram kılındığı biraz sonra) okunacak olan şeyler dışında, hayvanların etleri helal kılınmıştır. Şüphe yoktur ki Allah, dilediğine hükmeder."* denildikten sonra, 3. ayetinde, biraz sonra okunacağı bildirilen haram yiyecekler *"Size, ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası üzerine kesilen (hayvan eti)...haram kılınmıştır."* denilerek zikredilmiş, bu arada bir hayvanın hangi hallerde ölmesiyle etinin ölü hayvan eti (leş) sayılacağı açıklanmıştır. Bunlar boğularak, vurularak, yüksekten düşerek, başka bir hayvan tarafından süsülerek, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanarak ve dikili taşlar üzerine kesilerek ölen ve ölmeden önce yetişilip Allah adı zikredilerek kesilemeyen hayvanlardır.

Haram kılınan yiyecek maddeleriyle ilgili olarak Mekke ve Medine dönemlerinde nazil olan bu ayetler, şu hususu açık bir şekilde ortaya koymaktadır ki, Kur'an-ı Kerim'e dayalı İslam şeriatı, başından sonuna kadar düzenli ve istikrarlı hükümler üzerine bina kılınmış ve bu düzen ve

istikrarda herhangi bir bozulma veya sapma olmamıştır. Çünkü bu şeriat, Allah Teâlâ tarafından vazedilen ve bütün insanlara tabi olmaları yine Allah tarafından emredilen bir şeriattır. Bu şeriatın gayesi, hem kendi heva ve hevesleri istikametinde diledikleri şeyi helal, diledikleri şeyi de haram kılan müşriklerin reddi ile gerçek manadaki helal ve haramın bilinmesi olduğuna, bunun da ancak vahiy ile mümkün olabileceğine; vahyin ise, sadece Allah Teâlâ'nın, Peygamber'i Muhammed (sas.)'e bildirdiklerinden ibaret bulunduğuna göre, ona gönderilen vahyin haram kılınan yiyecekleri yukarıda zikredilen dört maddeyle sınırlandırmış olduğu, bunun dışında haram sayılacak başka bir yiyecek maddesinin bulunmadığı kolayca anlaşılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimede Peygamber'ine *"Bana vahyolunanlar arasında, bu dört madde dışında başka bir şeyin haram kılındığını göremiyorum."* demesini emretmiştir. O halde, vahiyle haram olduğu bildirilen bu maddeler dışında kalan herhangi bir yiyeceğin haram olduğunu ileri sürmek, Allah'a karşı ileri sürülmüş büyük bir yalandır, iftiradır; rububiyyetinde O'na şirk koşmaktır. Birçok selef uleması, ayet-i kerimenin bu manadaki zahirine dayanarak, haram kılınan bu dört madde dışındaki bütün yiyecekleri mubah saymışlardır. Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 318) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 381)'in naklettikleri bir habere göre, Abdullah İbn Omer'e kirpi etinin yenilip yenilmeyeceği sorulduğu zaman, İbn Ömer *Bana vahyolunanlar arasında şu dört hayvandan başkasının haram kılındığını bilmiyorum."* mealindeki bu ayeti okumuştur. O sırada İbn Omer'in yanında bulunan bir şeyh, "Ben Ebû Hureyre'den işittim. Onun naklettiğine göre, Hazreti Peygamber'e bu hayvan hakkında sorulduğu zaman, onun habaisten biri olduğunu söylemiş." dediğinde, İbn Ömer şu cevabı vermiştir: "Eğer Hazreti Peygamber böyle demişse onun söylediği gibidir; ben bilmiyorum.".

Ancak burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, imamlar arasında farklı görüşlerin ileri sürülmesine de yol açan bu ayet-i kerime, bazılarına göre haram kılınan yiyeceklerin dört madde ile sınırlandırılmasında mutlak olmayıp, bu maddelerin haram kılınmasına sebep olan ve insanlar için gerek maddi ve gerekse manevi zararları bulunan aynı özellikteki diğer maddeleri de şamildir. Kur'an-ı Kerim, bu maddeler hakkında genel manada *habis* (murdar) kelimesini kullanmış ve *habais*'ten olan her şeyi haram kılmıştır. Nitekim Â'râf suresinin 157. ayetinde, müminlerin vasıfları belirtildikten sonra şöyle denilmiştir: *"İşte bunlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olarak buldukları ümmi Nebi'ye, Resul'e tabi olanlardır. O Resul (Peygamber), onlara iyiliği emreder, onları kötülükten nehyeder; onlara tayyibatı (iyi ve güzel olan şeyleri) helal, habaisi (kötü ve pis olan şeyleri) de haram kılar."*. Ayet-i kerimede Hazreti Peygamber'in görevlerinden biri olduğunu gösteren *"Onlara habaisi (kötü ve pis olan şeyleri) haram kılar."* ibaresi, diğer ayette haram olduğu bildirilen dört madde dışındaki bütün habaisin de haram sayılması gerektiğine delalet eder ki, Hazreti Peygamber Rabbinin irşadıyla habaisten olan bu maddelerin de haram olduğunu zaman zaman bildirmiş ve bunlar hakkında ümmetini uyarmıştır. Nitekim Buhârî (*Sahih,* VI. 231; VII. 33), Müslim (*Sahih,* III. 1533) ve diğer *Sünen* sahipleri tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber, azı dişi olan her yırtıcı hayvandan ve pençeli olan her yırtıcı kuştan Müslümanları nehyetmiştir. Keza Buhârî (*Sahih,* VI. 230), Müslim (*Sahih,* III. 1538) ve *Sünen* sahiplerinin başka bir haberinden öğrendiğimize göre Hazreti Peygamber, eşek etini de haram kılmıştır.

Hazreti Peygamber'den sahih olarak nakledilen bu ve benzeri hadisleri, bazılarının yaptığı gibi ahaddandır diyerek reddedecek olursak Kur'an-ı Kerim'in beyanı mahiyetinde gelen ve Kur'an'a zaid hükümler de getiren bütün hadis-

leri veya sünneti reddetmemiz gerekir. Bu ise, İslam ahkâmının büyük bir kısmını inkâr etmekten başka hiçbir manaya gelmez ve dolayısıyla ortada dinden eser kalmaz. İslam'ın temel kaynağı, şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir; fakat Sünnet'in de bir kaynak olduğunu inkâr etmemek yahut unutmamak gerekir. Nitekim bugün İslam'ı kilise dinine benzetmek isteyen Sünnet düşmanı bir zümre türemiş ve *Kur'an İslamı* adı altında sünnetsiz bir din oluşturma gayretine girişmiştir. Hazreti Peygamber'in Sünnet'ini reddeden bu güruhun, azı dişi olan, et yiyen ve dolayısıyla yırtıcı hayvanlardan sayılan köpeğin etini de mubah addederek yemekte herhangi bir sakınca görmeyecekleri muhakkaktır. Zira Allah Teâlâ, mezkur ayetinde sadece dört çeşit hayvan etini haram kılmıştır ki, bunların arasında köpek eti yoktur ve dolayısıyla bu Sünnet düşmanlarına göre köpek haram değildir.

Allah Teâlâ, hayvan etlerinden haram kılınan maddeleri zikrettikten sonra, zaruret halindeki istisnayı da açıklamış ve açlık yüzünden ölümle karşı karşıya kalan ve helal yiyecek bulamayan bir kimsenin, haddi aşmaksızın ve ancak ölmeyecek kadar haram kılınan bu yiyeceklerden yiyebileceğini, yediği takdirde de Allah'ın onu bu yüzden muahaze etmeyeceğini bildirmiştir. Bu, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın kullarına karşı olan merhametinden ve onların hayat haklarını muhafaza etmek istemelerini hoş karşılamasındandır.

[146] Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kılmıştık. Keza sığır ve koyunun, sırtlarının, yahut bağırsaklarının taşıdığı, yahutta kemiğe karışan yağlar hariç, iç yağlarını da haram kılmıştık. İsyanlarından dolayı onları böyle cezalandırmıştık. Biz, şüphesiz, (her söylediğimizde) sâdığız.

146 Allah Teâlâ, müşriklerin kendi heva ve hevesleri istikametinde bazı hayvan etlerini helal sayıp bazılarını da haram kılmalarına karşılık, kesinlikle haram olan şeylerin sadece dört çeşit olduğunu bunların da, ölmüş hayvan eti, akıtılmış kan, zaten bir pislik olan domuz etti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etleri olduğunu açıkladıktan sonra, sadece Yahudilere has ve onlara bir ceza olmak üzere haram kıldığı hayvanları ve diğer bazı maddeleri zikretmiştir. Sadece Yahudilere haram kılınan bu hayvanların başında, tırnaklı olan veya parmak araları açık olmayan hayvanlar gelir ki bunlar: Deve, kaz veya ördek gibi hayvanlardır. Bu hayvanlardan başka, ete, kemiğe veya bağırsağa karışmamış; dolayısıyla etten, kemikten ve bağırsaktan kolayca ayrılabilen sığır ve koyunun iç yağları da Yahudilere haram kılınmıştır.

Allah Teâlâ, tırnaklı hayvan etleriyle sığır ve koyunun et ve kemikten ayrılabilen iç yağlarının sadece Yahudilere haram kılınışının sebebini de açıklamış ve bunların Allah'a ve Peygamberler'ine isyan etmeleri yüzünden onlara bir ceza olmak üzere haram kılındığını haber vermiştir. Nitekim daha sonraları Medine'de nazil olan Nisa suresinin 160-161. ayetlerinde de bu gerçek teyit edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Yahudi olanlardan neşet eden bir zulüm yüzünden keza birçok kimseyi Allah'ın yolundan saptırmaları, kendilerine yasaklandığı halde ribayı almaları ve insanların mallarını haksız yolla yemeleri yüzünden, kendilerine (daha önce) helal kılınmış olan temiz nimetleri onlara haram kıldık ve onlardan kafir olanlar için de elim bir azap hazırladık."*.

Filhakika ceza olarak bazı hayvanların ve iç yağlarının Yahudilere haram kılınmasından önce bütün temiz yiyecekler Yahudilere de helaldi. Ancak bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, İsrail (Yakup as), rahatsızlığı sebebiyle deve etiyle sütünü yemeyi kendisine yasaklamış, bunları çok sevmiş olması dolayısıyla da, iyileştikten sonra bile bunlardan yememeye ahdetmişti. Ne var ki daha sonraları onun kendi nefsi için ortaya koyduğu bu prensip, İsrailoğulları

tarafından da benimsenmiş ve deve etiyle sütünü kendilerine haram saymışlardır. Oysa Allah Teâlâ, hiçbir temiz yiyeceği onlara haram kılmamıştı. Nitekim Allah Teâlâ, Al-i İmran suresinin 93. ayetinde bu gerçeği de haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Tevrat indirilmeden önce, İsrail (Yakup)'in kendisine haram kıldığı şeyler dışında bütün yiyecekler, İsrailoğullarına helal idi. (Ey Muhammed! O Yahudilere) de ki: Eğer sözünüzde doğru iseniz, haydi Tevrat'ı getirin ve onu okuyun."*. Daha sonraları Yahudilerin, Yakup'un (as) kendi nefsini uzak tutmak için yememeye ahdettiği deve etini ve sütünü kendilerine haram kılmaları ve bu yiyeceklerin haram olduğunu ileri sürmeleri, Allah'a karşı söylenmiş yalan ve iftiradan başka bir şey değildi. Nitekim Allah Teâlâ, Al-i İmran suresinden naklettiğimiz bu ayetin akabinde bu hususa da işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Kim bundan sonra da Allah'a karşı iftirada bulunursa, işte asıl zalimler onlardır"*. O halde Yahudilerin çeşitli yiyeceklerle ilgili iddiaları her ne olursa olsun, doğru olanı yalnız Allah Teâlâ'nın onlar hakkında verdiği haberlerdir. Zira Allah, her sözünde sadıktır ve doğru olanı O'ndan daha iyi bilen yoktur.

Yahudilerin ceza olmak üzere kendilerine haram kılınan bazı temiz yiyecekler karşısındaki tutumları da, her zamanki isyankar davranışlarının bir tezahürü olmuştur. Buhârî (*Sahih*, III. 43; V. 194), Müslim (*Sahih*, III. 1207) ve *Sünen* sahiplerinin çeşitli isnatlarla naklettikler bir hadisten öğrendiğimize göre Resulullah (sas.), Mekke'de fetih yılı "Allah ve Allah'ın Rasulü şarabın, ölü hayvan etinin, domuzun ve putların alım ve satımını haram kıldı." buyurmuştu da kendisine: Ya Resulallah! Ölü hayvanın iç yağı hakkında ne dersin? Çünkü bu yağ ile gemiler cilalanır, deriler yağlanır ve insanlar ondan mum yaparak aydınlanırlar, diye soruldu. Bunun üzerine Resulullah (sas.): "Hayır; o yağ da haramdır." dedikten sonra: "Allah Yahudileri katletsin. İç yağını Allah onlara haram kıldığı halde, onlar onu eritip sattılar; parasını da yediler." buyurdu.

147 (Ey Muhammed!) Eğer seni yalanlarlarsa, (onlara) de ki: "Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir. Bununla beraber O'nun azabı, suçlu kişilerden geri döndürülmez.".

147 Allah Teâlâ, müşriklerin, kendi heva ve hevesleri istikametinde, Allah'ın helal kıldığı temiz yiyecekleri hiçbir delile dayanmaksızın nasıl haram kılarak Allah'a rububiyyetinde şirk koştuklarını açıkladıktan ve Peygamber'ine hitapla Allah'ın haram kıldığı yiyeceklerin sadece dört maddeden ibaret olduğunu ve bunların da ölü hayvan eti, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti olduğunu müşriklere bildirmesini emrettikten ve Yahudilere de hiçbir temiz yiyeceğin haram kılınmamışken; işledikleri büyük günahlar sebebiyle, sırf ceza olmak üzere tırnaklı hayvanlarla iç yağlarının haram kılındığını açıkladıktan sonra bu ayetinde Peygamber'ine hitapla gerek müşriklerin gerekse Yahudilerin bu açıklamalara itiraz etmeleri halinde onlara verilecek cevabı öğretmiş ve buyurmuştur ki:

Ey Muhammed! Gerek müşrikler ve gerekse Yahudiler, heva ve heveslerine aykırı düşen bu açıklamalar karşısında, sana ve senin Peygamberliğine itiraz edecek olurlarsa onlara şunu haber ver ki, Allah'ın her çeşit pisliği haram; iyi ve temiz olan şeyleri ise helal kılması Allah'ın sizin üzerinizdeki rahmetinin çokluğundandır; çünkü Allah nelerde sizin için daha büyük menfaatler bulunduğunu sizden daha iyi bilir. Eğer siz, Allah'a ve Rasulüne uyacak olursanız, bir mükafat olarak, bu rahmetin daha çoğuna layık olursunuz. Fakat onlara karşı gelir, kendi heva ve hevesinize tabi olursanız, Allah'ın en şiddetli azabını hak edersiniz. Bu azap, yine Allah'ın rahmeti dolayısıyla üzerinize hemen indirilmese bile, sizden asla kaldırılmaz ve kıyamet günü, layık olduğunuz cezaya çarptırılırsınız.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا
بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ
فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا فَإِنْ
شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ
يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

148 Allah'a şirk koşanlar diyeceklerdir ki: "Eğer Allah dileseydi, ne biz şirk koşardık, ne de babalarımız; hiçbir şeyi de kendimize haram kılmazdık.". Onlardan öncekiler de böyle yalan söylemişlerdi de, azabımızı tadmışlardı. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Elinizde (bu iddianızı ispat edecek) herhangi bir ilim (bir delil var mı, onu bize hemen çıkarın. (Fakat hayır!) Siz, zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz ancak yalan söyleyen kimselersiniz.".

149 (Ve yine) de ki: "(Elinizde herhangi bir delil bulunmadığına göre) en mükemmel delil Allah'a aittir. Eğer O dileseydi, sizin hepinizi birden hidayete erdirirdi.

150 Keza de ki: "Haydi Allah'ın bunu haram kıldığına şehadet edecek şahitlerinizi getirin. Eğer şehadet ederlerse, sen de onlarla birlikte şahitlik etme; ayetlerimizi yalanlayanların ve ahirete iman etmeyenlerin heva ve heveslerine uyma. Onlar, (putlarını) Rablerine denk tutup şirk koşuyorlar.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, tevhid, Peygamberlik, öldükten sonra yeniden dirilme, hesap ve ceza gibi İslam esaslarının ispatı babında, müşriklerin inançsızlıklarını ve hiçbir delile istinat etmeksizin, sadece kendi heva ve hevesleri istikametinde helali haram, haramı da helal kılarak Allah'ın rububiyyetinde O'na nasıl şirk koştuklarını açıkladıktan ve onları bu davranışları yüzünden ebediyyete kadar sürecek olan şiddetli bir azap ile tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde her çeşit küfür ve şirk olayında bütün kafirlerin başvurdukları bir yola onların da sülûk ederek kendilerini nasıl mazur göstermeye çalışacaklarını ve "Eğer Allah bizim küfretmemizi istemeseydi bizi bundan uzak tutardı. Bizi küfürden uzak tutmadığına göre, bizim küfretmemizi isteyen O'dur. Binaenaleyh O istemeden bunu bizim terketmemiz mümkün değildir. Bu itibarla biz, küfrümüzde mazuruz." diyeceklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

148 Allah'a şirk koşanlar diyeceklerdir ki: "Eğer Allah dileseydi, ne biz şirk koşardık, ne de babalarımız; hiçbir şeyi de kendimize haram kılmazdık.". Onlardan öncekiler de böyle yalan söylemişlerdi de, azabımızı tadmışlardı. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Elinizde (bu iddianızı ispat edecek) herhangi bir ilim, (bir delil) var mı, onu bize hemen çıkarın. (Fakat hayır!) Siz, zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz ancak yalan söyleyen kimselersiniz.

149 (Ve yine) de ki: "(Elinizde herhangi bir delil bulunmadığına göre) en mükemmel de-

lil Allah'a aittir. Eğer O dileseydi, sizin hepinizi birden hidayete erdirirdi.".

148 Bu ayet-i kerime, müşriklerin, içinde bulundukları bir halin, yahut küfür ve şirkleri sebebiyle maruz kaldıkları İlahî tehdit karşısında kendilerini mazur gösterme çabalarının bir hikayesidir. Allah Teâlâ şüphesiz, onların küfürlerini, şirklerini, helal ve haram konusundaki iddialarını çok iyi bilmektedir. O halde, ister kendilerinin ve atalarının küfretmeleri veya şirk koşmaları olsun, ister Allah'ın helal kıldığı ekin ve hayvanlardan dilediklerini haram kılmaları olsun bunların hepsi de Allah'ın ilmi içerisinde bulunması dolayısıyla O'nun meşiyyet ve iradesiyle olmaktadır. Eğer Allah'ın meşiyyet ve iradesi olmasaydı bunların hiçbiri olmazdı ve onlar Allah'ın meşiyyet ve iradesine aykırı bir davranış içinde bulunamazlardı. Müşriklerin bu inanç ve iddiaları, her şeyi kadere bağlayan Cebriyye mezhebinin inanç ve itikadına tıpatıp uygundu. Zira Cebriyye de, insanı hava cereyanına kapılmış bir tüye benzeterek onun kader karşısındaki durumunun esintiye göre oradan oraya uçuşan bir tüyden farksız olduğunu ileri sürüyor ve davranışlarından hiçbirinin sorumluluğunu kabul etmiyordu. Kur'an-ı Kerim'de, müşriklerin bu inançlarını tespit eden başka ayetler de vardır. Mesela Nahl suresinin 35. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Allah'a şirk koşanlar, "eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız, O'ndan başka hiçbir şeye ibadet etmez, O'nun rızası olmadıkça hiçbir şeyi haram kılmazdık." demektedirler. Kendilerinden öncekiler de böyle demişlerdi. "*. Zuhruf suresinin 20. ayeti de aynı manadadır: *"Demişlerdir ki: Eğer Rahmân dileseydi putlara ibadet etmezdik.".*

Allah Teâlâ, tevhidin ve rububiyyetin yalnız Allah'a ait olup, tahlil ve tahrimin de yalnız O'nun işi olduğunu bir defa daha teyit etmek için Arap müşrikleri ve özellikle Mekkeliler tarafından ileri sürülen ve yalandan başka bir şey olmayan bu iddiaları şiddetle reddetmiş ve *"Onlardan öncekiler de böyle yalan söylemişlerdi de, azabımızı tatmışlardı."* buyurmuştur. Filhakika daha önceki kavimler de kendilerine gönderilen Peygamberler'i ve onların Rableri katından getirdiklerini inkâr etmişler ve onlardan yüz çevirerek kendi heva ve hevesleri istikametinde, Allah'a uluhiyyetinde ve rububiyyetinde şirk koşmuşlardı.

Müşrikler, eğer Allah isteseydi ne biz ve ne de atalarımız Allah'a şirk koşardık ve helali de asla haram kılmazdık, demişler ve Allah'a karşı yalan söylemişlerdir. Onların bu sözü eğer doğru olsaydı, Allah onları bu sözlerinden ve amellerinden dolayı asla cezalandırmazdı. Çünkü Allah adildir; kullarına asla zulmetmez. Keza onlar, kendilerinin küfrüne sebep olan bu amelleri, cebren ve kahren yapmış olsalardı yahut başka bir ifadeyle, bu amelleri işlemeleri için icbar edilselerdi, işledikleri bu ameller yüzünden ikaba veya cezaya müstehak olmazlardı. Oysa "Günahları sebebiyle yakalarına yapıştık.", yahut "zulümleri ve küfürleri yüzünden onları helak ettik." mealindeki sözler, Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de sık sık tekrar ettiği sözlerinden olup, onların işledikleri günahı yahut zulüm veya küfrü, kendi irade ve ihtiyarlarıyla işlediklerini gösteren en açık delillerdendir. Bununla beraber Allah Teâlâ, onlara imanı ilham ederek yine de durumlarını değiştirmeye ve onları küfürden imana çevirmeye kadirdir. Bu sebepledir ki kainatta hiçbir şey, Allah'ın meşiyyet ve iradesine uygun düşmedikçe vuku bulmaz.

Allah Teâlâ, müşriklerin *"Eğer Allah dileseydi şirk koşmazdık."* diyerek amellerinin sorumluluğunu Allah'a yüklemek istemelerini şiddetle reddettikten sonra, bu iddialarını ispat edecek delil istemesini Peygamber'ine emretmiş ve *"Elinizde bu iddianızı ispat edecek herhangi bir ilim, bir delil var mı? Eğer bir delil varsa onu hemen çıkarın."* demiştir. Zira böyle çok önemli bir iddianın delilsiz kabulü asla mümkün değildir. Gerçek olan şudur ki, bu iddiada bulunanlar, herhangi bir delile değil fakat sadece zanna istinat etmektedirler; bu zan ise, onları, Allah'a karşı yalan söylemeye ve iftira etmeye sevketmektedir.

149 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek, yalana ve vehme dayalı iddialarının ispatı için herhangi bir delil veya ufacık da olsa bir bilgi kırıntısı bile getirmekten aciz kalan müşriklere, hakkın ispatı ve batılın iptali, itikadi esasların beyanı ve şerî ahkâmın vaazı ile ilgili asıl kesin delilin Allah'a ait olduğunu söylemesini emretmiştir ki, Kur'an-ı Kerim hiçbir akıl sahibinin reddedemeyeceği işte bu delillerle doludur. Binaenaleyh bu delillerle, sadece hidayete müsait olan, hakkı arayan ve bu maksatla Kur'an'a yönelen ve onun telkin ve tavsiyelerine uyan kimseler hidayet bulurlar. Büyüklük taslayarak Kur'an'dan yüz çeviren ve onu tebliğ eden Peygamber'e karşı kin ve haset duygularıyla dopdolu olduğu halde ona savaş açan kimselerin, bu delillere yönelmeksizin hidayet bulmaları nasıl mümkün olur? Şüphesiz Allah, bu yolun dışında başka bir yolla, yani Peygamber göndermeksizin ve kitap indirmeksizin bütün insanların melekler gibi saf ve temiz olmalarını dileseydi bu surenin 35. ayetinde açıklandığı gibi, herkesi hidayet üzere toplar ve Yunus suresinin 99. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"Yeryüzünde bulunan herkes, topyekun iman ederdi."*. Bu takdirde insanın Allah'a itaatı, kanın damarda dolaşıp akması gibi şuur ve irade dışı olur, hak ile batıl yahut hayr ile şer arasında hiçbir ayrım yapma veya bunlardan birini seçme yeteneğine sahip olamazdı. Bu ise insanın yaratılış gayesine veya yaratılışındaki hikmete aykırı düşerdi ki, Allah, bundan münezzehtir; O, yarattığı hiçbir şeyi boş ve gayesiz yaratmamıştır.

[150] Keza de ki: "Haydi, Allah'ın bunu haram kıldığına şehadet edecek şahitlerinizi getirin.". Eğer şehadet ederlerse, sen de onlarla birlikte şahitlik etme; ayetlerimizi yalanlayanların ve ahirete iman etmeyenlerin heva ve heveslerine uyma. Onlar, (putlarını) Rablerine denk tutup şirk koşuyorlar.

150 Allah Teâlâ, müşriklerin *"Eğer Allah dileseydi ne biz şirk koşardık, ne de atalarımız; hiçbir şeyi de kendimize haram kılmazdık."* diyerek kendilerini şirklerinde mazur göstermeye çalışmalarını reddettikten ve bu iddianın yalandan başka bir şey olmadığını, zira bunu söylerken ellerinde hiçbir bilgi veya hiçbir delil bulunmadığını açık bir şekilde beyan ettikten sonra, bu ayetinde yine Peygamber'ine hitap ederek, kendilerine haram saydıkları yiyeceklerin Allah tarafından haram kılındığını ispat edecek şahitler getirmeleri talebinde bulunmasını, onlar yalana dayanan şahitler bulup getirseler bile onları tasdik etmemesini emretmiştir. Daha önce de açıklandığı gibi müşrikler, *bahîre, sâibe, vasîle ve hâm* adını verdikleri bazı hayvanları çöle salıvermişler ve bunların etini, sütünü, tüyünü ve üzerlerine binilmesini kendilerine haram kılmışlardı. Oysa Allah, ölü hayvan eti (leş), akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvan etinden başka hiçbir yiyeceği kullarına haram kılmamıştı. O halde müşriklerin *bahîre*'yi, *sâibe*'yi ve diğerlerini haram saymaları herhangi bir delile değil; fakat sadece kendi heva ve heveslerine istinat ediyordu. Eğer bunların da Allah tarafından haram kılındığını iddia ediyorlarsa, bu takdirde onları Allah'ın haram kıldığını ispat edecek deliller getirmeleri veya şahitler göstermeleri gerekirdi. Yalana dayanan bir iddiayı delille ispat etmek, yahut onun doğruluğunu teyit edecek bir şahit bulmak elbette mümkün değildir. Bununla beraber eğer müşrikler, haram saydıkları hayvanlar için şahit getirecek olurlarsa, bu şahitin de yalancı olduğunda hiç şüphe yoktur. İşte bu manada Allah Teâlâ Peygamber'ini uyarmış ve müşriklerin yalanlarını teyit edecek bir şahit getirmeleri halinde ona aldanmamasını emretmiştir. Zira yalancının şahitliğine kanarak yalanın doğruluğuna inanmak da yalana şahitlik etmekten başka bir manaya gelmez. Oysa müşrikler, Allah'ın ayetlerini yalanlayan, ahiret gününe inanmayan ve putlarını Allah'a denk tutup hayrı ve fayda-

yı onlardan uman, zararın defini de yine onlardan bekleyen ve böylece onları Allah'a şirk koşan kimselerdir. Binaenaleyh onlara şahitlik etmek, onların heva ve heveslerine uymak demektir ki, Allah'ın hiçbir Peygamber'i bunu asla yapmaz.

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوٓا
اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا
تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا
مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ
نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ
تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهٖ
ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

151 Yine de ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: Allah'a hiçbir şeyi ortak (şirk) koşmamanız; anaya babaya iyilik etmeniz; çocuklarınızı geçindirememek korkusuyla öldürmemeniz; oysa biz sizi ve onları besliyoruz; açık olsun gizli olsun, kötülüklere yaklaşmamanız; hak yolda olmadıkça, Allah'ın (öldürülmesini) haram kıldığı insanı öldürmemeniz. İşte akıl edip düşünmeniz için Allah bunları tavsiye etmiştir."

152 Ergenlik çağına erişinceye kadar, en güzel bir şekilde olmadıkça yetimin malına yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı adaletli yapın. Biz insana ancak gücünün yettiğini teklif ederiz. Söylediğiniz zaman, akrabalarınız da olsa adil davranın; Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte düşünesiniz diye Allah, size bunları tavsiye etmiştir.

153 Bu, hiç şüphesiz, benim dosdoğru yolumdur; bu itibarla ona uyun, diğer yollara uymayın. Aksi halde sizi O'nun yolundan ayırır. İşte sakınasınız diye Allah, size bunları tavsiye etmiştir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, kullarına haram kıldığı yiyecekleri beyan ile haram kılınmamış bazı yiyeceklerin heva ve heveslerine uyarak kendilerine haram olduğunu iddia eden müşriklerden, bu iddialarını ispat edecek delil ve şahit getirmelerini istedikten, oysa asıl delilin kendi katında bulunduğunu bildirdikten ve Peygamber'ine, Allah'ın ayetlerine ve ahiret gününe iman etmeyen, putlarını da Allah'a denk tutup şirk koşan müşriklerin heva ve heveslerine uymamak hususunda uyardıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde maddi- manevi, haram olan ve müşriklere olduğu kadar bütün insanlara duyurulması gereken söz ve fiillerle yapılması veya uyulması vacip olanları açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

151 Yine de ki: "Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: Allah'a hiçbir şeyi ortak (şirk) koşmamanız; anaya ba-

baya iyilik etmeniz; çocuklarınızı geçindirememek korkusuyla öldürmemeniz; oysa biz sizi ve onları besliyoruz; açık olsun gizli olsun, kötülüklere yaklaşmamanız; hak yolda olmadıkça, Allah'ın (öldürülmesini) haram kıldığı insanı öldürmemeniz. İşte, akıl edip düşünmeniz için Allah bunları size tavsiye etmiştir.

[152] Ergenlik çağına erişinceye kadar, en güzel bir şekilde olmadıkça yetimin malına yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı adaletli yapın. Biz insana, ancak gücünün yettiğini teklif ederiz. Söylediğiniz zaman, akrabanız da olsa, adil davranın; Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte düşünesiniz diye Allah, size bunları tavsiye etmiştir.

151 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde olduğu gibi, bu ayetinde de sevgili Peygamber'ine hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Kendi elleriyle taştan veya çamurdan yontup yaptıkları putları İlah edinerek onlara sığınan, maddi-manevi her türlü zararın kendilerinden def'i için onlara yalvaran, onlar adına kurbanlar adayıp yardımlarını dileyen ve böylece hiçbir gücü ve kudreti olmayan taş veya çamur yığınlarını Allah'a ortak kılan, Allah'ın kendilerine verdiği temiz rızıkların bir kısmını kendi heva ve heveslerine uyarak haram kılan ve geçindirememek korkusuyla çocuklarını öldüren o müşriklere de ki: Gelin, yanlış zandan, vehim ve yalandan tamamıyla uzak bir şekilde, Allah'ın bana gönderdiği bir vahiy ve emir olarak, size neleri haram ve neleri de vacip kıldığını okuyup haber vereyim:

l) Allah'a hiçbir şeyi ortak (şirk) koşmamak:

Zaman zaman da açıkladığımız gibi şirk, Allah'a uluhiyyetinde ve rububiyyetinde ortaklar ihdas ederek işlerin oluşunda bu ortakların rolüne ve tesirine inanmaktan ibarettir. Bu kısa açıklama gözönünde bulundurulursa şirkin, İlah kabul edilen herhangi bir puta ibadet etmekten daha geniş bir manayı şamil olduğu görülür. Nitekim Allah Teâlâ, Tevbe suresinin 30-31. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Yahudiler, "Üzeyr, Allah'ın oğludur" demişler; Hıristiyanlar da "Mesih, Allah'ın oğludur" demişlerdir. Bu, onların kendi ağızlarıyla geveledikleri sözleridir ki, kendilerinden önceki kafirlerin sözlerine benzetiyorlar. Allah, onları katletsin; nasıl da uyduruyorlar. Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i kendilerine Rab edinmişler. Halbuki onlar da tek bir İlah'a ibadet etmekten başka bir şeyle emrolunmamışlardı. Zira O'ndan başka İlah yoktur. O, onların şirk koştuklarından münezzehtir."*. Görüldüğü gibi, Yahudiler ve Hıristiyanlar, hahamlarına ve rahiplerine ibadet etmemiş olmalarına rağmen, onların haram kıldıklarını haram saymakla, Yahudiler Üzeyr'i, Hıristiyanlar da Mesih'i Allah'ın oğlu kabul edip onları Rab edinmekle Allah'a şirk koşmuşlar ve haklarında *"Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem'in oğlu Mesih'i Rab edinmişler. Halbuki onlar da tek bir ilaha ibadet etmekten başka bir şeyle emrolunmamışlardı."* buyurulmak suretiyle Kur'an tarafından müşrik olarak tescil edilmişlerdir.

Müşrik Araplara gelince, bunlar genellikle kendi elleriyle yaptıkları putlara ibadet eden ve bu putların Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarına inanan kimselerdi. Kur'an-ı Kerim'in verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, bunların çeşitli kolları vardı ve herbiri ayrı ayrı inanç ve itikada sahipti. Bir kısmı, bu surenin 29. ayetinde de açıklandığı gibi, *"Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Öldükten sonra dirilecek de değiliz."* diyerek ba's ve iadeyi yani öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr ediyorlar, bir yaratıcının varlığına da inanmıyorlardı. Allah Teâlâ bunlar hakkında, Câsiye suresinin 24. ayetinde şu bilgiyi vermiştir: *"Müşrikler demektedirler ki: Dünya hayatımızdan başka hiçbir şey yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yokluğa sürükler."*.

Müşriklerin diğer bir kısmı, bir yaratıcının varlığını kabul etmekle beraber öldükten sonra di-

rilmeyi inkâr etmiş ve Yâsîn suresinin 78. ayetinde de açıklandığı gibi, *"Çürümüş olduğu halde bu kemikleri kim diriltecek?"* demiştir.

Müşriklerin başka bir kısmı, bir yaratıcının varlığına, öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmış; fakat Peygamberler'i inkâr etmiştir. Bunlar, ibadet ettikleri putların kıyamet günü Allah'ın huzurunda kendilerine şefaatçi olacaklarına inanarak onları haccetmiş ve onlar adına kurbanlar kesmişlerdir. Kur'an-ı Kerim bunlar hakkında, Furkân suresinin 7-8. ayetlerinde şu bilgiyi vermiştir: *"Müşrikler demektedirler ki: "Şu da ne biçim Peygamber? Yemek yiyor, pazar yerlerinde dolaşıyor. Ona bir melek indirilseydi de onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya.. Yahut kendisine bir hazine verilseydi; yahut bir bahçesi olsaydı da oradan yeseydi olmaz mıydı? ". O zalimler yine demektedirler ki: "Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasının peşinden gitmiyorsunuz.".*

Bazı müşrikler de, meleklerin ve cinlerin Allah'ın kızları olduklarını iddia ederek onlara ibadet etmişler ve bunların kıyamet günü şefaatçi olacaklarına inanmışlardır. Kur'an-ı Kerim, Nahl suresinin 57. ayetinde bunlar hakkında da şu bilgiyi vermiştir: *"Allah'a kızlar isnad ediyorlar. O bundan münezzehtir."*. Zuhruf suresinin 19. ayetinde de şöyle denilmiştir: *"Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saymışlardır. Onların yaratılışına şahit mi olmuşlardır"*?

Şirk veya Allah'tan başka İlahlar bulunduğuna inanarak onlara dayanıp güvenmek, hiç şüphesiz günahların en büyüğüdür. Bu sebepledir ki bütün Peygamberler kavimlerini her şeyden önce tevhid inancına davet etmişlerdir. Bu inanca göre Allah birdir. O'ndan başka İlah yoktur ve yalnız O'na ibadet edilir. Kur'an-ı Kerim, Lokmân suresinin 13. ayetinde, Lokman'ın oğluna verdiği nasihatı şöyle zikreder: *"Ey oğulcuğum! Allah'a sakın şirk koşma; zira şirk en büyük zulümdür."*.

Enbiya suresinin *"Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki ona "benden başka İlah yoktur; bu itibarla bana ibadet edin" diye vahyetmiş olmayalım."* mealindeki 25. ayetinin de delalet ettiği gibi Hazreti Peygamber de, İslam'ı tebliğ ederken tevhid konusunda kendinden önce gelen bütün Peygamberler'in yolunu izlemiş ve insanları bir olan Allah'ın ibadetine davet etmiştir. Mekke'de nazil olan İhlâs suresinde Rabbi, kendisine şöyle hitap etmiştir: *"(Ey Muhammed! O müşriklere) de ki: O Allah birdir. Allah Samed'dir (her şeyden müstağni, fakat her şey O'na muhtaçtır). Doğurmamıştır; doğmamıştır. Hiç kimse (ve hiçbir şey) O'na denk değildir."*.

Tevhid inancını ortadan kaldıran şirkin en büyük günah olduğu, Hazreti Peygamber'in çeşitli hadislerinde de açıklanmıştır. Buhârî (*Sahih*, VII. 75) ve Müslim (*Sahih*, I. 90)' in rivayetlerinden öğrendiğimize göre, Abdullah İbn Mesud şöyle demiştir: Resulullah (sas.)'e Allah katında en büyük günahın hangisi olduğunu sordum. "Seni yaratmış olduğu halde Allah'a bir ortak uydurmandır." buyurdu. Bu, muhakkak ki en büyük günahtır. Sonra hangisidir, dedim. "Sonra seninle beraber yemesinden korktuğun çocuğunu öldürmendir." buyurdu. Sonra hangisidir, dedim. "Sonra komşunun eşi ile zinalaşmandır." buyurdu. Bundan sonra da Allah Teâlâ, Peygamber'inin sözünü tasdik için *"Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmayanlar, hak yolla olmadıkça Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmeyenler ve zina etmeyenlerdir. Kim bunları yaparsa, günahının cezasını bulur."* ayetini indirdi. (Furkân suresi, 68).

Allah, şirk dışındaki bütün günahları dilediği takdirde bağışlasa bile şirki asla bağışlamaz. Nisa suresinin bu konudaki 47. ayeti çok açık ve kesindir. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz; bunun dışındaki (günah)leri ise, dilediği kimseler için bağışlar. Her kim Allah'a şirk koşarsa, çok büyük bir günah irtikap etmiş olur."*.

2) Anaya babaya iyilik etmek:

Allah Teâlâ, şirkten sakınmayı ne kadar açık ve kesin bir ifadeyle emretmişse, anaya babaya iyilik etmeyi de aynı şekilde emretmiş ve çok defa

da şirkten sakınma ile anaya babaya iyilik etmeyi birbiri ardınca zikretmiştir. Nitekim halen tefsir etmekte olduğumuz ayet-i kerimede *"Allah'a hiçbir şeyi ortak (şirk) koşmamanız; anaya babaya iyilik etmeniz..."* buyurduğu gibi, İsra suresinin 23. ayetinde de yine yalnız Allah'a ibadet etme emrinin hemen ardından, anaya babaya nasıl iyilik etmek gerektiğini açık ve teferruatlı bir şekilde göstermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Rabbin, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir. Eğer onlardan biri yahut her ikisi de senin yanında ihtiyarlığa erişirse, onlara "üf" bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel söz söyle. Onlara merhametten ileri gelen tevazu kanadını indir ve "Rabbim! Onların küçükken bana bakıp terbiye ettikleri gibi, sen de onlara merhamet et." De."*. Bakara suresinin 83. ayetinde de aynı sırayı görmek mümkündür: *"Hani İsrailoğullarından, sizin Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceğinize, anaya babaya, bir de akrabaya, yetimlere ve miskinlere iyilik edeceğinize dair güvenilir söz almıştık."*.

Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmamak ve yalnız O'na ibadet etmekle, anaya babaya iyilikle muamele etmek arasında çok yakın bir benzerliğin varolduğu hiçbir zaman inkâr edilemez. Zira Allah Teâlâ, bütün canlı varlıkları yarattığı, onları rızıklandırıp terbiye ettiği ve her türlü tehlikeye karşı koruduğu gibi, insanın yaratılışında vasıta olan ana babanın da benzer sıfatlarla yavrusuna nasıl kol kanat gerdiği ve onu nasıl doyurup büyütmeye ve terbiyesine de itina gösterdiği herkes tarafından bilinen gerçeklerdendir. Nitekim Allah Teâlâ, Lokmân suresinin 14-15. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Biz insana, ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye eymişizdir. Anası onu karnında, giderek artan bir güçlükle taşımıştır. Memeden ayrılması iki yılda olur. Bu itibarla insana, "Bana ve ana babana şükret. Dönüş banadır." diye tavsiye etmişizdir. Eğer ana baba, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, onlara itaat etme. Dünya işlerinde onlara iyilik üzere muamele et. Bana yönelen kimsenin yoluna uy; sonra dönüşünüz yine banadır. O zaman, size yapmış olduklarınızı haber vereceğim."*.

Şirk ve anaya babaya isyan, büyük günahlar arasında yeraldığı halde, Allah'a ibadet ile anaya babaya iyilik etmek amellerin en fazîletlisi sayılmıştır. Buhârî (*Sahih*, III. 200; VIII. 212) ve Müslim (*Sahih*, I. 89) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Abdullah İbn Mesud şöyle demiştir: Resulullah (sas.)'e hangi amel en fazîletlidir? diye sordum: "Vaktinde namaz kılmaktır." buyurdu. Sonra hangisidir? dedim: "Anaya babaya iyilik etmektir." buyurdu. Sonra hangisidir? dedim: "Allah yolunda cihad etmektir." buyurdu. Ona soruları daha da artırabilirdim, fakat onu yormamak için bunu yapmadım.".

3) Geçindirememek korkusuyla çocukları öldürmemek:

Geçindirememek veya fakir düşmek korkusuyla kız ve erkek çocuklarını öldürmek, yahut kız doğurmanın verdiği utanç duygusu ile doğan kızları diri diri toprağa gömmek, cahiliyye Arabının belli başlı adetlerinden biri idi. Allah Teâlâ, gerek bu ayet-i kerime ile gerekse diğer surelerde aynı hadiseyi ele alan diğer ayetleriyle, cahiliyye devrinin bu vahşi adetini kesinlikle menetmiş, şirkin ortadan kalkmasıyla birlikte diğer cahilî adetler gibi bu adet de kısa bir zaman içerisinde yokolup gitmiştir.

Anaya babaya iyilik etmeyi emrettikten sonra, geçindirememek veya fakir düşmek korkusuyla çocukların öldürülmesini meneden ayet-i kerimenin aynı ifadesini, İsra suresinin 31. ayetinde de görmek mümkündür; ancak bu ayette *"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz onlara da size de rızık veririz."* denildikten sonra *"Onların öldürülmesinin büyük günah olduğu"* açıklanmış ve geçindirememek korkusuyla çocukların öldürülmesi, şirkten sonraki sırayı alan büyük günahlardan biri olarak zikredilmiştir. Filhakika Allah'a şirk koşmamakla ilgili birinci maddeyi açıklarken, Buhârî ve Müslim'den naklen Ab-

dullah İbn Mesud'un bir hadisini de zikretmiştik. Bu hadiste Hazreti Peygamber, "En büyük günah hangisidir?" sorusuna "Seni yaratmış olduğu halde Allah'a şirk koşmandır." cevabını verdikten sonra, ikinci derecede büyük günah olarak da "Seninle beraber yemesinden korktuğun çocuğunu öldürmendir." buyurmuştur ki, Hazreti Peygamber'in, bu sıralamayı ayet-i kerimedeki sıraya uygun olarak yaptığı kolayca anlaşılır. Nitekim hadisin sonunda, Hazreti Peygamber'in sözlerinin tasdiki manasında, Furkân suresinin 68. ayetinin indirildiği bildirilmiştir ki, bu ayette *"Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmayanlar" (yani O'na şirk koşmayanlar)* ibaresinin hemen ardından *"Hak yolla olmadıkça Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmeyenler"* ibaresi zikredilmiştir. Hak yolla olmadıkça bir nefsin öldürülmesiyle kastedilen mana içerisinde, anası babası tarafından fakir düşmek korkusuyla veya utanç duygusuyla öldürülen kız ve erkek çocukların da yer aldığını anlamak güç değildir. Zira ana baba, fakirlik korkusuna kapılarak ve "Ne yapalım? Eğer biz çocuğumuzu öldürmezsek, hem biz aç kalırız, hem de çocuğumuz..." diyerek kendilerini haklı gösteremezler ve çocuklarını hak yolla öldürdüklerini ileri süremezler. Çünkü bir canlıya hayat veren Allah olduğu gibi, onun yaşamasını sağlayacak olan rızkı veren de O'dur. Hiç kimse çocuğunu öldürmekle rızkını artırıp geçimini rahatlatamaz. Aksine, bir canı haksız yolla ortadan kaldırdığı için Allah'ın lanetine müstehak olur ve hem dünyada hem de ahirette aç kalmaktan daha büyük sıkıntılara maruz kalır.

4) Gizli veya açık kötülüklere yaklaşmamak:

Kötülük veya fuhş (çoğulu fevahiş) denildiği zaman, çok defa, söz ve fiil olarak cürmü, günahı ve çirkinliği çok büyük olan davranışlar anlaşılır ki, bunların başında zina ve günahsız mümin kadınlara iftira etmek gelir. Cahiliyye devrinde Araplar, zinanın alenen işlenmesini hoş karşılamazlar, fakat gizli yapıldığı zaman onda herhangi bir sakınca görmezlerdi. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu fiilin gizlisini de, açığını da haram kılmıştır. Â'râf suresinin 33. ayetinde kastedilen mana da budur. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: Rabbim, ister açığı olsun, ister gizlisi olsun, kötülükleri, günahı, haksız yere başkaldırmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak kılmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."*. Buhârî (*Sahih,* V. 194; VII. 174), ve Müslim (*Sahih,* IV. 2113-2115)'in çeşitli yönlerden rivayet ettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre Sad İbn Ubade şöyle demiştir: "Bir adamı karımla birlikte görseydim, hiç acımadan kılıçla onu öldürürdüm.". Onun bu sözü Resulullah (sas.)'e ulaşınca o şöyle buyurmuştur: "Sad'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Allah'a yemin ederim ki ben, Sad'tan daha kıskancımdır. Allah ise benden daha kıskançtır. Bundan dolayıdır ki O, fuhşiyyatın gizlisini de açığını da haram kılmıştır..."

5) Hak yolla olmadıkça Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmemek:

Allah, kasten ve haksız yere bir insanın öldürülmesini kesinlikle haram kılmıştır. İnsan öldürmekten nehiy, açık olsun gizli olsun, her çeşit kötülüğe yaklaşmayı nehyeden bir evvelki ibarenin manası içerisinde yer almış olmasına rağmen, katil olayındaki cürmün ve günahının büyüklüğü dolayısıyla ona ayrı bir ihtimam gösterilmiş ve bu manayı tekit maksadıyla ayet-i kerimede daha açık olarak tekrar edilmiştir.

Bir insanın öldürülmesi, ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, ya hak yolla mümkün olur; ya da hata ile. Bu iki hal dışında bir insanın öldürülmesi kesinlikle haramdır. Buhârî (*Sahih;* VIII. 38), Müslim (*Sahih,* III. 1302-1303) ve diğer *Sünen* sahiplerinin Abdullah İbn Mesud'tan naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber, bir insanın haklı olarak öldürülmesine sebep olan üç hali şöyle açıklamıştır: "Allah'tan başka İlah olmadığına ve benim Allah'ın Resulü olduğuma şehadet eden bir Müslümanın kanı ancak şu üç halden bi-

riyle helal olur: Öldürdüğü nefse karşı öldürülme (kısas), zina eden dul, dini terkedip İslam cemaatından ayrılan (yani irtidat eden) kimse.".

Bir insanın hata ile öldürülmesi ise çok defa dikkatsizliğin sebep olduğu hallerdendir ve bunun da belirli bir cezası vardır. Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak, Nisa suresinin 92. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bir müminin bir mümini hata dışı öldürmesi olmaz. Eğer bir kimse, bir mümini hataen öldürürse, (cezası) mümin bir köle azat etmek ve öldürülenin ailesine - o ailenin sadaka olarak bağışlamaması halinde - teslim edilen bir diyettir..."*

Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, bir müminin hata dışı ve kasten öldürülmesi, olabilecek veya kabul edilebilecek işlerden değildir. Hata dışı ve kasten adam öldürmek ise, tefsir ettiğimiz ayet-i kerimenin de delaletiyle haramdır; cezası ise, ebedi cehennemdir. Nitekim Allah Teâlâ, biraz önce zikrettiğimiz Nisa suresinin 92. ayetinin hemen akabinde yani 93. ayetinde, bu cezayı açık ve hiçbir tevile meydan vermeyecek bir ifade ile şöyle bildirmiştir: *"Her kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde daimi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."*. Hazreti Peygamber de, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, IV. 99) ve Nesâî (*Sünen*, VII. 81) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Mümkündür ki Allah, bütün günahları bağışlar; yalnız kafir olarak ölen adamla bir mümini kasten öldüren adamın günahları müstesna, (onları asla bağışlamaz)". Hazreti Peygamber'in, bu hadisiyle, katilin cezasının ebedi cehennem olduğunu bildiren Nisa suresinin 93. ayetini teyit ettiği gibi, yine aynı surenin *"Muhakkak ki Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları ise, dilediği kimse için bağışlar."* mealindeki 48 ve 116. ayetlerini de tahsis ile beyan ettiği anlaşılmaktadır. Buhârî (*Sahih*, V. 182) tarafından nakledilen bir haber de bu manayı teyit etmektedir. Bu haberde İbn Abbas, *"Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde daimi olarak kalacağı cehennemdir."* mealindeki ayetin, katiller hakkında nazil olan en son ayet olduğunu bildirmiş ve onu başka hiçbir ayetin neshetmediğini açıklamıştır. Keza müfessirler tarafından açıklanan diğer bir görüşe göre de, Nisa suresinin bu ayeti, aynı surenin *"Muhakkak ki Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları ise dilediği kimse için bağışlar."* mealindeki 48. ayetinden altı ay kadar önce nazil olmuş ve dolayısıyla bu ayetin hükmünü beyan veya tahsis etmiştir. Bilinen bir gerçektir ki, bu gibi durumlarda hüküm, tahsis olunan ilk ayete göre değil, fakat tahsis eden son ayete göre verilir. Buna göre Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamadığı gibi haksız yere adam öldüren kimsenin günahını da hiçbir surette bağışlamaz; bunun dışındaki günahları ise dilediği kimse için bağışlar.

İşte bu ayet-i kerimede zikrolunan emirler ve nehiyler, aklını kullanıp düşünebilen ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilen kimseler için Allah'ın tavsiye ettiği hususlardır. Şunda hiç kimsenin şüphesi olmasın ki, O, kullarına her neyi emretmiş veya her neyden onları nehyetmişse, bunlarda onların menfaatleri bulunduğu içindir. Allah, kullarının zararına olacak hiçbir şeyi onlara ne emreder ne de onları o şeyden nehyeder. Aksi halde bu bir zulüm olurdu ki, Allah, kullarına karşı asla zalim değildir. Dünya ve ahirette onlara vaadettiği azap ise, onların kendi iradeleriyle ihtiyar edip işledikleri günahlarının cezasıdır ve bu ceza da O'nun adaletinin bir gereğidir.

152 Allah Teâlâ, bu ayetinde de kullarına neleri haram ve neleri vacip kıldığını açıklamaya devam etmiştir:

6) Yetimin malını haksız olarak yememek:

Allah Teâlâ, ergenlik çağına erişinceye ve kendi malına sahip çıkıncaya kadar yetim malına dokunulmasını ve yakını da olsa, başkaları tarafından haksız bir şekilde yenilmesini haram kılmıştır. Nisa suresinin 10. ayetinde, haksız yere yetim malı yiyenlerin cezaları da açıklanmış ve şöyle denilmiştir: *"Yetimlerin mallarını haksız ye-*

re yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar ve cehennemi boylarlar". Bununla beraber, yetime bakmakla yükümlü olan kimselerin, kendilerini geçindirecek veya karınlarını doyuracak kadar geliri olmaması halinde, aşırı gitmemek şartıyla yetim malından yemelerine izin verilmiştir. Yine Nisa suresinin 6. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Nikâh çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer onları aklı başında görürseniz, mallarını kendilerine verin. Onları, büyümeleri (ve geri almaları korkusu) ile israf ve acele ederek yiyip elden çıkarmayın. Zengin olan kimse, (yetimin malını yemekten sakınıp) iffetli davransın; fakir olan kimse de maruf ölçüler içinde yesin.".*

Allah Teâlâ, güzel bir şekilde olmadıkça yetimin malına yaklaşılmasını menetmiştir. Bu, ona güzel bir şekilde yaklaşılabileceği manasındadır ki, böyle bir yaklaşma da ancak, malın herhangi bir sebeple zâyi olmasını ve yetimin bundan zarar görmesini önlemek gayesine matuf olabilir. Kısacası veli, himayesi altında bulundurduğu yetime olduğu kadar malına da ihtimam göstermeli ve onu her türlü tehlikeye karşı korumalıdır.

7) Ölçüyü ve tartıyı adaletli yapmak:

Allah Teâlâ, özellikle mallarını ağırlık ve uzunluk ölçüleri kullanarak satan ticaret erbabıyla, bu ölçüleri herhangi bir sebeple kullanan sair insanlara, onları adaletli bir şekilde kullanmalarını emretmiş, fazla kazanç sağlamak maksadıyla ölçülerde eksiltme yapmayı haram kılmıştır. Konunun önemi dolayısıyladır ki, ölçü ve tartıda hile yapanlar manasında *bir de Mutaffifun* (83) suresi indirilmiştir. Bu surede, ölçü ve tartılarında hile yapanlar şiddetle kınanmış ve en ağır ceza ile tehdit edilmişlerdir. Allah Teâlâ, bu surenin ilk ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"İnsanlardan ölçüyle bir şey aldıkları zaman tam alan, fakat onlara ölçüyle yahut tartıyla verdikleri zaman da, ölçüyü ve tartıyı eksilten o hilekarların vay haline! Bunlar, âlemlerin Rabbı huzurunda duracakları o büyük gün için yeniden dirileceklerini sanmıyorlar mı"*? Ölçüde ve tartıda hile yaparak başkalarının hakkını gizlice gasp etmenin bir nevi hırsızlık olduğu gözönünde bulundurulacak olursa, bunun ne büyük bir suç ve ne büyük bir günah olduğu kolayca anlaşılır. Şu var ki Allah, bu çeşit emir ve nehiyleriyle size yapılması güç gelecek hiçbir işi teklif etmez. Bu itibarla elinde ölçü ve tartı aleti tutan her insanın, onu adaletli bir şekilde kullanması ve niyetinin halis olması gerekir. Eğer niyetinde halis olmasına rağmen ölçüsünde hata yapacak olursa, Allah, bu hatasından dolayı onu muaheze etmez. Oysa nice hilekarlar vardır ki, zaman zaman doğru tartmış olsalar bile niyetlerindeki hile yapma arzuları sebebiyle doğru tartıları onları Allah'ın gazabından kurtarmaz. Çünkü ameller niyetlere göre değerlendirilir.

8) Akraba hakkında bile olsa, sözlerinde ve hükümlerinde adil olmak:

Adalet, ölçü ve tartıda hile yapmamak suretiyle fiilî olarak gerçekleştiği gibi, yalnız doğru olanı söylemek suretiyle sözlerle de gerçekleşir. Allah Teâlâ, akraba bile olsa herhangi bir kimse hakkında şahitlik ederken yahut onunla ilgili bir hüküm verirken adaletten ayrılmamayı emretmiş, menfaat temini maksadıyla yalancı şahitliği veya yalana dayanarak hüküm vermeyi haram kılmıştır. Nisa suresinin 135. ayetinde bu konuya daha da bir açıklık getirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Adaleti ayakta tutan ve kendiniz, ana babanız ve yakın akrabanız aleyhine de olsa, yalnız Allah için şahitlik eden kimseler olunuz. Zira zengin de olsa, fakir de olsa, (sizin aleyhine şahitlik ettiğiniz kimselere) Allah daha yakındır. Adaletli davranmak için nefsin heveslerine uymayın. Eğer (şehadette) dilinizi eğer büker, yahut (ondan tamamen) yüz çevirirseniz şüphe yoktur ki Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.".*

9) Allah'a karşı sözünde durmak:

Allah Teâlâ kullarının O'na vermiş oldukları sözleri, yahut Allah'ın onlara teklif etmiş olduğu ahitleri, emir ve nehiylerini; yahut kulların, Allah adına kendi aralarında biribirlerine vermiş oldukları sözleri, nezir ve yeminleri ifa et-

melerini emretmiş, hangi çeşit olursa olsun sözden dönmeyi haram kılmıştır. Bu manada Allah Teâlâ, Nahl suresinin 91. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Ahitleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin; pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; hani Allah'ı kendinize şahit tutmuştunuz? Allah, şüphesiz yaptığınız şeyleri bilir."*.

Ahde vefa, müminlerin sahip oldukları sıfatlardandır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Bakara suresinin 177. ayetinde müminleri *"Ahitleştikleri zaman, ahitlerini yerine getiren kimseler"* olarak tavsif etmiş, buna mukabil Bakara suresinin 27. ayetinde, fasıkları tavsif ederken de şöyle buyurmuştur: *"(O fasıklar ki), söz verdikten sonra Allah'ın ahdini bozarlar; Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler; yeryüzünde fesat çıkarırlar. İşte asıl hüsrana uğrayacak olanlar bunlardır."*. Tevbe suresinin 75-77. ayetinde de münafıkları bahis konusu ederek şöyle demiştir: *"O münafıklardan bir kısmı da, "Allah, bize fazl-u keremiyle verirse, biz de elbet tasadduk ederiz ve iyilerden oluruz." diye Allah'a söz veren kimselerdir. Fakat Allah onlara fazl-u keremiyle verince, o verdiğinde cimrilik edip yüz çevirmişlerdir; zaten onlar dönektirler. Münafıkların Allah'a verdikleri sözden dönmeleri ve yalan söylemiş olmaları dolayısıyla, Allah da onları, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar kalplerine nifak sokarak cezalandırmıştır."*.

Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih*, I. 14), Müslim (*Sahih*, I. 78) ve diğer *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisinde, verilen sözden dönmeyi münafıklık alametlerinden biri olarak zikretmiştir. Bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Dört şey vardır ki kimde bulunursa halis münafık olur. Kimde bunlardan bir parça olursa, onu terkedinceye kadar, kendisinde münafıklıktan bir parça kalmış demektir. (Bu dört şey:) Kendisine emniyet olunduğunda hıyanetlik eder; bir şey söylediği zaman yalan söyler; ahdettiği zaman ahdinden döner; husumet ettiği zaman da haktan ayrılır.".

İşte yukarıdan beri zikredilen bu hususlar, söz ve fiil olarak uymaları ve gereğine göre amel etmeleri, aynı zamanda Asr suresinde de ifade edildiği gibi, *"İman edenlerin, salih amel işleyenlerin, hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin"* birbirlerine hatırlatmaları için, Allah Teâlâ'nın kullarına verdiği emir ve nehiylerdir. Binaenaleyh her emir, Allah'ın yapılmasını farz kıldığı fiillere delalet eder ki, terki büyük vebali gerektirir ve insan, onu terketmekle Allah'a karşı gelmiş olur. Nehiy ise, işlenmesini haram kıldığı fiillerle ilgili olup Allah'ın nehyine rağmen onu işleyen kimse, farzı terketmiş gibi yine O'na karşı gelmiş sayılır. Bu bakımdan farzın terki ile haramın işlenmesi arasında Allah'a karşı gelme yönünden hiçbir fark yoktur.

153 Bu, hiç şüphesiz, benim dosdoğru yolumdur; bu itibarla ona uyun; diğer yollara uymayın. Aksi halde sizi O'nun yolundan ayırır. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etmiştir.

153 Allah Teâlâ, daha önceki ayetinde müşriklere yöneltilmek üzere, Peygamber'ine, *"Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım, de."* emrini verdikten ve dokuz madde içerisinde toplanabilecek olan emir ve nehiylerini bildirdikten sonra, bunlarla ilgili genel neticeyi açıklamış ve bütün bu emir ve nehiylerden oluşan nizamın veya yolun uyulması gereken hak yol olduğunu bildirerek, *"İşte bu, benim dosdoğru yolumdur."* buyurmuştur. Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, I. 89; 199) ve İbn Mâce (*Sünen*, I. 8)'nin Abdullah İbn Mesud'tan naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber, eliyle bir çizgi çizerek: "Bu, Allah'ın dosdoğru yoludur." buyurduktan sonra, bu çizginin sağına ve soluna da çizgiler çizmiş ve: "Bunlar da, o yollardır ki, herbiri üzerinde, kendi yoluna davet eden bir şeytan bulunmamış olsun." buyurmuş, sonra da *"Bu, hiç şüphesiz benim dosdoğru yolumdur."* ayetini okumuştur. O halde Rabbini bilen, O'na güvenip dayanan her insanın, O'nun "işte benim dosdoğru yolum budur."

diyerek tarif ve tavsif ettiği yola girmesi ve bu yolun dışına çıkıp başka başka yollara uymaması gerekir. Zira Allah'ın yolu dışındaki diğer bütün yollar, şeytanın rehberlik ettiği insanların heva ve heveslerinden kaynaklanan ve bidattan başka bir şey olmayan sapık yollardır. Binaenaleyh bu yollardan herhangi birine sülûk eden ve o yolu din edinen kimse, sapmış ve Allah'ın hak yolundan uzaklaşmış olur. İşte bunlar, sakınmaları ve hak yoldan sapmamaları için Allah'ın, kullarına olan tavsiyeleridir. Aklı olan ve bu aklı kullanabilen kimseler, bu tavsiyelere uyarak hem dünyalarını hem de ahiretlerini mamur etmesini bilirler. Aksi halde, dünya ve ahirette ziyana uğramaktan ve fayda vermeyecek büyük pişmanlığa düşmekten kurtulamazlar.

ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِى اَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ
بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ اَنْ
تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ اَوْ تَقُولُوا
لَوْ اَنَّآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّآ اَهْدٰى مِنْهُمْ فَقَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِى الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُوٓءَ الْعَذَابِ بِمَا
كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

154 Sonra, (tatbikini) iyi yapanlara (nimetimizi) tamamlamak ve her şeyi açıklamak, aynı zamanda hidayet ve rahmet olmak üzere Musa'ya Kitab'ı verdik ki, Rablerine kavuşacaklarına iman etsinler.

155 İşte bu da, indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır; ona uyun ki, rahmet olunasınız.

156 Sakın ola ki, "Bizden önce sadece iki taifeye kitap indirilmişti; biz ise, onların (o kitabı) okumalarından habersizdik." demeyesiniz.

157 Yahut "Bize de kitap indirilseydi, onlardan daha çok hidayete ermiş olurduk." demeyesiniz. Size, Rabbinizden apaçık bir hüccet, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir. Artık bundan sonra, Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüz çevirenlerden daha zalim kim olabilir? Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri yüzünden azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, insanlar için başlıca hidayet kaynağı olan ve dokuz madde içerisinde toplanabilen emir ve nehiylerini, yahut başka bir ifade ile, yapılması vacip olan fiillerle haram olan ve sakınılması gereken işleri açıkladıktan ve bunların müşriklere duyurulması hususunu Peygamber'ine emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde Arap müşrikleri arasında Musa'ya indirilen Tevrat'ın tanınması ve onunla ilgili kıssaların anlatılıp şüyû bulması dolayısıyla, bu kitabın Musa'ya indiriliş gayesini haber vermiş, sonra da, Kur'an-ı Kerim'in bir hidayet kitabı olarak üstün değerini açıklamış ve ona tabi olmanın vücubunu beyanla, müşriklerin insanlar için mahza hayr olan böyle bir Kitab'a karşı kayıtsız kalışlarıyla ilgili özürlerini

kesinlikle reddetmiş ve Allah'ın ayetlerini inkâr eden kimseleri zulüm ile tavsif ederek onları en şiddetli azap ile tehdit etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[154] Sonra, (tatbikini) iyi yapanlara (nimetimizi) tamamlamak ve her şeyi açıklamak, aynı zamanda hidayet ve rahmet olmak üzere Musa'ya Kitab'ı verdik ki, Rablerine kavuşacaklarına iman etsinler.

154 Ayet-i kerimenin başında yeralan "sonra" manasındaki *summe* harfi, müfessirlerin de işaret ettikleri gibi, tertibe delalet etmek üzere gelen bir atıf harfidir ve bunu takip eden ibare, *"De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım."* mealindeki 151. ayetin ilk ibaresine matuftur. Buna göre manayı şöyle ifade etmek mümkündür: "Ey Muhammed! O müşriklere şunu da haber ver ki: Biz, kendisine uydukları takdirde doğru yolu bulacaklarından hiç şüphe edilmemesi gereken *Tevrat*'ı da, nimetimizi tamamlamak, her şeyi açıklamak, aynı zamanda bir hidayet ve rahmet kaynağı olmak üzere Musa'ya indirmiştik. Ona inanıp tabi olanlar, Rablerine mutlaka kavuşacaklarına da inanırlar ve kendilerini bu ebedi kavuşma için hazırlarlardı.".

Musa'ya indirilen Tevrat, her ne kadar aslı elde mevcut olmasa bile, Kur'an-ı Kerim'de İncil ve Zebur'a nisbetle çok daha sık zikredilen bir kitap olarak görülür. Onun Kur'an'da sık sık zikredilmesinin başlıca sebebi, Kur'an gibi şeriat ahkâmını tam olarak ihtiva etmesi idi. Oysa İncil ve Zebur, vaaz ve nasihatla sena ve münacattan ibaret birer kitap olup şeriatla ilgili hiçbir şeyi ihtiva etmiyorlardı. Müşrik Arapların, Hıristiyanlara nisbetle Yahudilere daha yakın yaşamaları ve onlarla çok daha sık temas etmeleri dolayısıyla, onlara gönderilen Peygamber Musa'dan ve ona indirilen Tevrat'tan haberleri vardı ve kıssaları aralarında ağızdan ağıza nakledilip anlatılıyordu. Bu itibarla ileri gelen ve aklı başında olan bazı müşrik Araplar, Yahudiler gibi kendilerine de kitap sahibi bir Peygamber'in gönderilmesini temenni ediyorlar ve zaman zaman "Ah, bizim de bir Peygamberimiz ve bir kitabımız olsa onlara Yahudilerin kendi kitap ve Peygamberler'ine uymalarından daha çok uyar ve onlara nisbetle daha çok hidayete ererdik." diyorlardı. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ daha önceki ayetinde *"İşte bu, hiç şüphesiz, benim dosdoğru yolumdur; bu itibarla ona uyun."* buyurarak Kur'an'dan haber verince, buna, Tevrat'ın ve Musa'nın medhini tazammun eden ayeti de atfetmiş ve *"Sonra Musa'ya Kitab (Tevrat)'ı verdik."* buyurmuştur.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim sık sık Tevrat'tan bahsettiği gibi, çok defa da bu iki kitabı peşpeşe birarada zikretmiştir. Mesela Ahkâf suresinin 12. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Kur'an'dan önce rehber ve rahmet olmak üzere gönderilen Musa'nın kitabı vardır. Kur'an ise zulmedenleri uyarmak, iyilik edenleri de müjdelemek için Arapça olarak gönderilmiş, kendinden öncekileri doğrulayan bir kitaptır."*. En'âm suresinin 91-92. ayetlerinde *"...Öyleyse Musa'nın insanlar için nur ve hidayet olarak getirdiği, sizin de yaprak haline getirip (bir kısmını) açıkladığınız, çoğunu da gizlediğiniz, siz ve babalarınız hiçbir şey bilmezken öğretildiğiniz o kitabı kim indirdi? (Ey Muhammed! Onlara) Allah de; sonra da onları kendi bataklıklarında oynamaya bırak. İşte bu (Kur'an) da, Mekke ve havalisindekileri uyarman için, kendinden önceki kitapları doğrulayan bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."* denilmiş, Kasas suresinin 49. ayetinde de *" "(Ey Muhammed!) De ki: Eğer sözüne güvenilen kimseler iseniz, Allah katından Kur'an ve Tevrat'tan daha hidayet edici bir kitap getirin de ona uyayım."* buyurulmuştur.

Daha önceki üç ayette yer alan ve benzerleri İsra suresinin 22-38. ayetlerinde zikredilen, bizim de dokuz madde içerisinde topladığımız emir ve nehiyler, Mekke döneminde ve henüz ibadat ve muamelatla ilgili ahkâmın teşriinden önce vazedilmiş hükümlerdir. Bu hükümler, Musa dininin

de asılları olduğu kadar diğer Peygamberler'in tebliğ ettikleri dinin de asıllarıdır. Nitekim Allah Teâlâ, Şûrâ suresinin 13. ayetinde bu hususu açıklamış ve buyurmuştur ki: *"Dini dosdoğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin, diye Allah'ın Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğini, size dinden şeriat olarak koymuştur. Fakat müşrikleri kendisine davet ettiğin bu din, onlara zor gelmiştir. Allah, dilediğini kendine seçer. Kendine yöneleni de hidayet eder."*. Bu ayet-i kerimenin ışığı altında, yukarıdaki ayetlerde zikredilen asılları da gözönünde bulundurarak diyebiliriz ki: Bütün Peygamberler'in kendisine davet ettikleri dinin müşterek olan asılları, tevhid, mekarim-i ahlak ve fuhuş ile münkerden uzak kalmaktan ibarettir.

Allah Teâlâ, Musa'ya verdiği Tevrat'ı, Yahudilerin ona uymaları ve hidayet bulmaları halinde, nimetini tamamlamak ve dinin bütün gerçeklerini açıklamak için bir hidayet ve rahmet kaynağı olarak verdiğini ve onların ancak bu sayede Rablerine kavuşacaklarına inanacaklarını bildirdikten sonra, Kur'an'ın tavsifine geçmiş ve şöyle buyurmuştur:

[155] İşte bu da, indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır; ona uyun ki, rahmet olunasınız.

[156] Sakın ola ki, "Bizden önce sadece iki taifeye kitap indirilmişti; biz ise, onların (o kitabı) okumalarından habersizdik." demeyesiniz.

[157] Yahut "Bize de kitap indirilseydi, onlardan daha çok hidayete ermiş olurduk." demeyesiniz. Size, Rabbinizden apaçık bir hüccet, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir. Artık bundan sonra, Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan ve onlardan yüz çevirenlerden daha zalim kim olabilir? Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri yüzünden azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.

155 Son Peygamber Muhammed (sas.)'e indirilen Kur'an ise, din ve dünya işlerinde hayrı ve faydası çok büyük olan ve insanları hidayet ve kurtuluşa götürecek bütün esbabı içinde toplayan son derece değerli bir kitaptır. Bu itibarla ona tabi olun ve yalnız onun gösterdiği yolda gidin ki, Allah'ın rahmetine kavuşasınız. Çünkü onun yolunda gitmeniz ve kurtuluşa ermeniz için muhtaç olduğunuz İlahî yardımı kazanabilmeniz; ancak onun sizi nehyettiği ateşten ve küfürden sakınmanızla mümkün olur. O halde onun getirdiği her emre uyduğunuz gibi nehiylerinden de sakının ve hiçbirinde kusurlu davranmayın.

Bu ayetin delalet ettiği mana şu hususu açıkça göstermektedir ki, bütün insanlar, Kur'an ayetleri üzerinde durup düşünmekle ve onun getirdiği emir ve nehiylere göre amel etmekle yükümlüdürler. Hiçbir mazeret, onları bu yükümlülükten asla kurtaramaz.

156 Allah Teâlâ, Kur'an'ı tavsif ettikten ve onun insanlar için dünya ve ahiret mutluluğunun yegâne reçetesi olduğunu açıkladıktan sonra, Mekkeli müşriklere hitap etmiş ve buyurmuştur ki:

Ey Mekkeliler! Biz, bu Kitab'ı, kulumuz ve Resulümüz Muhammed'e sizin konuşup anlaştığını dilde indirdik ki, siz, "Bizden önce sadace iki taifeye, Yahudilere ve Hıristiyanlara kitap indirildi. Biz, onların bu kitapları okuyup onlarla amel ettiklerini bilmiyorduk. Dahası, bu kitapların dilleri de bizim dilimizden farklı idi ve biz onları anlamaktan acizdik. Biz ise okuma yazma bilmeyen bir kavimiz." demeyesiniz.

157 Yahutta kendinizi mazur göstermek için "Bizden önceki o iki taifeye indirildiği gibi, bize de bir kitap indirilmiş olsaydı o kitabı okur, onunla amel eder ve diğer iki taifenin ulaştığı hidayet mertebesinden çok daha üstün bir mertebeye ulaşırdık." demeyesiniz diye işte bu Kitab'ı indirdik. Kasas suresinin 47. ayetinde de, aynı manayı teyit olarak şöyle denilmiştir: *"Seni gönderdik ki, kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir*

musibet geldiğinde, "Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık" demesinler.".

İşte, müşriklerin böyle bir mazeretin arkasına saklanarak kendilerini, işledikleri her türlü kötülüğün sorumluluğundan kurtarmaya kalkışmamaları için Allah Teâlâ, onlara ve bütün insanlara apaçık bir hüccet, bir hidayet ve rahmet olmak üzere Kur'an-ı Kerim'i indirmiş ve hiç kimseye, dilediği kötülüğü işledikten sonra sığınabileceği bir mazeret bırakmamıştır. Zira bu Kitap'ta, daha önce madde madde sıralandığı üzere, yapılması ve yapılmaması gereken bütün amelleri emir ve nehiyleriyle göstermiş ve bu emir ve nehiylere tabi olmayı, dünya ve ahiret saadetine ulaşmanın başlıca şartı kılmıştır. O halde insan için takip edeceği iki belirgin yol vardır: Ya bu Kitap'ta açık açık gösterilmiş olan emir ve nehiylere uyarak dünya ve ahiret saadetine ulaşmak; ya da bu emir ve nehiyleri kulak ardı edip, Allah'ın böyleleri için hazırladığı cehennem azabına kavuşmak... Bu iki yol dışında uyulabilecek üçüncü bir yol yoktur. Aklı başında olan ve düşünebilen her insan, elbette birinci yolu seçer ve hidayete ererek Allah'ın rahmet ve mağfirertiyle O'nun cennetine giren kullarından olur. Buna karşılık, ikinci yolu tercih edip cehennem ateşine rıza gösterecek beyinsizlerin bulunabileceğini düşünmek ne kadar güçtür. Her şey bu kadar açık ve kesin delillerle sabit olmuşken, Allah'ın ayetlerini inkâr edebilecek beyinsizlerin bulunabileceğini düşünmek mümkün müdür? Bu ayetlerden yüz çeviren, yahut onları inkâr eden kimseden daha zalim kim olabilir? Allah Teâlâ, bunları en şiddetli azap ile tehdit etmiş ve bunlar hakkında *"Ayetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmeleri yüzünden azabın en kötüsüyle cezalandıracağız."* buyurmuştur.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِيٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ انْتَظِرُوٓا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

158 Onlar, ille de kendilerine (azap edecek) meleklerin gelmesini, yahut Rabbinin gelmesini, yahutta Rabbinin mucizelerinden bazılarının gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin mucizelerinden bazısının geldiği gün, daha önce iman etmemiş, yahut imanı halinde hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. (Ey Muhammed! Böylelerine) de ki: Bekleyiniz; biz de bekliyoruz"!

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, küfürlerine mazeret aramaları halinde, ileri sürebilecekleri özrü iptal ettikten ve bu özre sığınarak Allah'ın ayetlerinden yüz çeviren, yahut onları yalanlayarak inkâr eden kimseleri, en kötü azap ile tehdit ettikten sonra bu ayetinde kendilerine Allah'ın apaçık ayetleri gelmiş olsa bile, bunların yine de iman etmeyeceklerini yahut iman etmelerinde hiçbir umut bulunmadığını; çünkü onların iman etmelerini sağlaması için üç şeyden birini beklediklerini, fakat bu bekleyişlerinin de onlara hiçbir fayda sağlamayacağını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

158 Onlar, ille de kendilerine (azap edecek) meleklerin gelmesini, yahut Rabbinin gelmesini, yahutta Rabbinin mucizelerinden bazılarının gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin mucizelerinden bazısının geldiği gün, daha önce iman etmemiş, yahut imanı halin-

de hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. (Ey Muhammed! Böylelerine) de ki: Bekleyiniz; biz de bekliyoruz"!

158 Allah Teâlâ, ayetlerini yalanlamak, Peygamberler'ine karşı gelmek ve hakyoldan ayrılmak suretiyle iman etmeyen, iman etmemekte direnen ve sanki iman etmek için de birşeyler bekleyen kafirleri bu ayetiyle tehdit etmiş ve onlara "Siz, iman etmek için ne bekliyorsunuz? Meleklerin gelmesini mi? Yahut Rabbinizin gelmesini mi? Yahutta Rabbinizin bazı mucizelerinin gelmesini mi bekliyorsunuz?" sorusunu yöneltmiş, bunların gelmesi halinde bile imanlarının kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını açıklamıştır.

Meleklerin gelmesinden murat, insanların ruhlarını kabzetmekle görevli meleğin, bu görevi ifa etmek için ruhunu alacağı insana gelişinden ibarettir. Allah'ın gelişi ise dünyada yardım vaadettiği kullarına yardımının, dünyevi azap ile cezalandıracağı düşmanlarına da azabının gelişidir. Mucize ise insanları zorunlu olarak iman etmeye yönelten tabiatüstü birtakım olaylardan ibarettir.

Aslında müşrikler, Kur'an-ı Kerim'in de muhtelif ayetlerinde işaret ettiği gibi, bir Peygamber'in peşine takılmış olmamak, yahut onun davetine icabet etmemek, yahutta daha açık bir ifade ile iman etmemek için meleklerin, yahut Allah'ın yahutta birtakım mucizelerin gelmesini beklemişler ve bu bekledikleri şeyin gerçekleşmesini, iman etmeleri için şart olarak ileri sürmüşlerdir. Mesela Furkân suresinin 21. ayetinde, Allah Teâlâ, onların bu beklentilerini şöyle açıklamıştır: *"Bize kavuşacaklarını ümit etmeyenler, "Bize melekler indirilemez miydi; yahut Rabbimizi göremez miydik?" demektedirler. Muhakkak ki bunlar, kendi kendilerine büyüklük taslamışlar ve haddi son derece aşmışlardır."*. Keza İsra suresinin 92. ayetinde, *"Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe sana asla iman etmeyeceğiz."* diyerek Allah'ın ve meleklerin gelmesini iman etmelerinin şartı olarak ileri sürmüşler, yine aynı ayette açıklandığı gibi Hazreti Peygamber'den bazı mucizeler istemişler ve *"İddia ettiğin gibi göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe sana iman etmeyeceğiz."* demişlerdir. Bakara suresinin 210. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"(O hak yoldan sapanlar), bulut gölgeleri içinde, Allah'ın meleklerle birlikte kendilerine gelmesini ve işin olup bitmesini mi bekliyorlar? Oysa her şey Allah'a döndürülecektir."*.

Allah Teâlâ, kafirlerin iman etmek için şart olarak ileri sürdükleri bu beklentilerini zikrettikten sonra, bundaki yanlışlıklarını açıklamış ve bekledikleri bu mucizeler gerçekleşmiş olsa bile daha önce iman etmedikçe bundan sonra iman etmenin kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını haber vermiştir. Çünkü kafirlerin iman etmek için şart olarak ileri sürdükleri beklentiler, ancak bir insanın ölümü anında veya kıyametin kopacağı esnada gerçekleşebilecek olan mucizelerdendir ve bu mucizelerin gerçekleşmesi de, gerek insan için gerekse kainat için kıyamet alametlerinden sayılır. Kıyâmet alametleri belirdikten sonra kalbe düşecek imanın ise insana hiçbir faydası yoktur. Çünkü bir insanın kıyamet günü Rabbinden nail olacağı mükafat, onun dünyada iken irade ve ihtiyarı ile sahip olduğu imanın ve bu imanın gereği olan salih amellerin bir neticesidir.

Buhârî (*Sahih*, I. 195), Müslim (*Sahih*, I. 137) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Güneş, battığı yerden doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Güneş, batı tarafından doğduğu zaman, bütün insanlar toptan iman edeceklerdir. Fakat işte o gün *"Daha önce iman etmemiş, yahut imanı halinde hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez."*. (En'âm suresi, 158). Müslim (*Sahih*, I. 138) ve Tirmizî (*Sünen*, V. 264) tarafından nakledilen başka bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: "Üç şey vardır ki onlar çıktıkları zaman *"Daha önce iman etmemiş, yahut imanı halinde hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez."*. (En'âm suresi, 158). Bunlar: Güneşin battığı yerden doğması, Deccal ve Dabbetu'l-Arz'dır.".

Allah Teâlâ, ölüm veya kıyamet alametlerinin belirmesinden sonra kişiye imanının fayda vermeyeceğini açıklayarak kafirleri küfürlerinin acı akibetiyle tehdit ettikten sonra, Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! İman etmemekte direnen ve iman etmemek için Peygamber'in ölümünü, yahut İslam'ın zevalini, yahutta Müslümanların mağlup ve perişan olmalarını bekleyen o kafirlere de ki: Siz, her neyin vukuunu bekliyor ve bu beklentinizde küfrünüzün devamını ümit ediyorsanız, dilediğiniz kadar bekleyin. İşte biz de, vaadinde sadık olan Rabbimizin, mümin kullarına olan zafer vaadinin ve düşmanlarına olan vaidinin gerçekleşmesini bekliyoruz. Hepimiz de bekleyelim ve Rabbimizin nelere kaadir olduğunu hep beraber görelim.

Allah Teâlâ'nın bu hitabında, imanını ve tevbesini, bunların hiç fayda vermeyeceği bir zamana tehir eden kafirler için çok şiddetli bir tehdidin bulunduğu açıkça görülmektedir. Allah, kulları için her neyi vaadetmiş ise O, vaadinden asla dönmez. İşte bu manada Gafir suresinin 83 — 85. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirince yanlarında bulunan (ve yanlış zan ve şüpheden ibaret olan) ilim yüzünden şımarmışlar, fakat alaya aldıkları şey kendilerini çepeçevre kuşatıvermişti. Ne var ki, azabımızı görünce de, "Bir tek Allah'a iman ettik; O'na ortak koştuklarımızı da inkâr ettik." demişlerdi. Fakat azabımızı gördükleri zamanki imanları kendilerine hiç fayda sağlamamıştır. Bu, Allah'ın, kulları hakkında öteden beri cari olan kanunudur. İşte o zaman kafirler hüsrana uğrarlar."*.

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

159 Dinlerini, (bir kısmına inanıp bir kısmına da inanmayarak) parçalayanlar ve böylece fırka fırka olanlar, işte hiçbir hususta sen onlardan olmadın. Onların işi artık Allah'a kalmıştır; sonra da yapmış oldukları şeyi kendilerine haber verecektir.

Allah Teâlâ bir önceki ayetinde, iman etmemek ve küfürlerini devam ettirmek için meleklerin, yahut Allah'ın gelmesini, yahutta birtakım mucizelerin gerçekleşmesini bekleyen kafirleri en şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra bu ayetinde, Müslümanları uyarmış ve dinlerini zanna, şüpheye ve vehme dayalı birtakım görüş ve düşüncelerle bölük pörçük etmemelerini ve tefrikaya düşmekten sakınmalarını emretmiştir.

159 Dinlerini, (bir kısmına inanıp bir kısmına da inanmayarak) parçalayanlar ve böylece fırka fırka olanlar, işte hiçbir hususta sen onlardan olmadın. Onların işi artık Allah'a kalmıştır; sonra da yapmış oldukları şeyi kendilerine haber verecektir.

Allah'ın tek olan dininin, yine tek bir din olarak muhafazası ve Müslümanların bu tek dine bağlanmış tek bir cemaat olarak birlik ve beraberliklerini devam ettirmeleri yönünden ayet-i kerimenin çok büyük bir önemi vardır. Fakat ne acı bir gerçektir ki Müslümanlar, Rablerinden gelen böyle bir ihtara rağmen, İslam'ın daha başlangıcında hem siyasî hem de itikadi ihtilaflara düşmüşler ve sancısı günümüze kadar devam eden fırka ve hiziplere bölünmüşlerdir.

Müslümanlar arasındaki ilk ihtilaf, Hazreti Peygamber'in vefatı üzerine ortaya çıkmıştır. An-

cak bu ihtilaf, Hazreti Peygamber gibi insanlığa rahmet olarak gönderilmiş olan bir kimsenin vefatının ve aralarından ebediyyen ayrılışının sebep olduğu bir şaşkınlığın neticesinden başka bir şey değildi. Nitekim o vefat edinci Hazreti Omer, buna inanamamış ve onun ölmediğini ileri sürmüştür. Fakat Hazreti Ebû Bekr'in çıkıp da Al-i İmran suresinin *"Muhammed, Peygamber'den başka bir kimse değildir. Ondan önce de şüphesiz (başka) Peygamberler gelip geçmiştir. Öyleyse şimdi o, ölür veya öldürülürse, topuklarınız üzerinde (İslam'dan küfre) geri mi döneceksiniz?"* mealindeki ayetini okuması üzerine Hazreti Omer'in şaşkınlığı da geçmiştir. Fakat asıl mesele bundan sonra başlamış ve Müslümanlar, Hazreti Peygamber'den sonra kimin halife olacağı konusunu tartışmaya başlamışlardır. Hazreti Peygamber, vefat ettikten sonra yerine geçecek olan kimseyi belirlememişti. Eğer bunu belirlemiş olsaydı ashabı, onun vasiyyetinden şaşmaz ve hiç kimseye tek bir kelime söyletmeden onun isteğini yerine getirirdi. Nitekim hastalığı sırasında Ebû Bekr'i mescidde namaz kıldırmak için görevlendirmesini hilafet için bir işaret sayan bazı sahabiler, Ebû Bekr'in halife olmasını istemişler bazıları da buna karşılık hem yakını hem de şecaati dolayısıyla Alî İbn Ebî Tâlib'i ileri sürmüşlerse de hiçbiri hilafet için yeterli bir delil sayılmamıştır.

Şu var ki, ilk Müslümanlar arasında hilafet yüzünden ortaya çıkan bu ihtilaf uzun sürmemiştir. Meseleyi halletmek için Beni Saide'nin evinde yapılan bir toplantıda Ebû Bekr'in isabetli konuşması bütün Müslümanları ikna etmişti. O şöyle demişti: "Biz (Muhacirun) emir, siz (Ensar) ise vezirsiniz. Allah'ın elçisi imamların Kureyş'ten olacağını söylemiştir. (Hadis: Buhârî *Sahih,* VIII. 105). Allah bizi *es - Sadıkûn*, sizi de *el - Muflihûn* olarak isimlendirdi (Haşr suresi, 8 - 9) ve *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve es -Sadıkun ile beraber olun."* (Tevbe suresi, 119) ayetiyle size, bizimle birlik olmanızı emretti.".

Ebû Bekr'in bu sözlerinin tasvip görmesi üzerine, Ömer İbnu'l-Hattab halife olarak ona biat etmiş, diğer Müslümanların da Ömer'i takip etmeleriyle hilafet meselesi kesin bir neticeye ulaşmıştır.

Ebû Bekr'in hilafetinde, zekat vermek istemeyen bazı kabilelerin zuhuru dışında önemli bir mesele çıkmadığı gibi, Ömer İbnu'l-Hattab'ın hilafeti ile onu takip eden Osman İbn Affan hilafetinin ilk dönemleri de sükunet içerisinde geçmiş ve Müslümanlar ihtilaftan uzak, yalnızca fütuhatla ve İslam'ı yaymakla meşgul olmuşlardır. Fakat Osman hilafetinin ikinci döneminde, çeşitli sebeplerin ortaya çıkması ve şikayetlerin artmasıyla Müslümanların birlik ve beraberlikleri bozulmuş, Hazreti Osman Medine'deki evinde, nereden geldikleri bilinmeyen bazı katiller tarafından şehit edilmiş, Hazreti Ali halife seçildikten sonra da, katillerin yakalanıp cezalandırılması için yapılan isteklerin artması ve onun bu istekler karşısında çaresiz kalması neticesinde hilafet merkezini Irak'ın Kufe şehrine nakletmek zorunda kalmıştır.

Halife Hazreti Ali, Irak'a taşındıktan sonra da katillerin bulunup cezalandırılması istekleri azalmamış, başta Hazreti Peygamber'in sevgili eşi Hazreti Aişe olmak üzere bir çok sahabi, katiller cezalandırılmadıkça Ali'nin hilafetini tanımayacaklarını ileri sürmüşler, hatta bu meseleyi görüşüp bir neticeye bağlamak maksadıyla bir grup sahabi, Hazreti Aişe ile birlikte Kufe'ye gitmişlerdir. Ancak burada Hazreti Alî'nin ordusu içinde bulunan bazı tahrikçilerin teşviki ile Hazreti Aişe silahla karşılanmış, Talha ve Zübeyr gibi tanınmış bazı sahabîlerin şehit edildiği tarihin meşhur *Cemel Vakası'* nın zuhuruna yol açılmıştır.

Hazreti Aişe'nin Medine'ye mağlup ve perişan olarak geri dönmesinden sonra hadiseler süratle gelişerek devam etmiştir. Hazreti Ali, Hazreti Aişe gibi katillerin bulunup cezalandırılmasını isteyen ve bunu temin etmek maksadıyla halifeye biat etmeyen Şam valisi Muaviye'nin biatini al-

mak için ordusuyla harekete geçmiş, bunu haber alan Muaviye de kendi askerlerini toplayarak ona karşı çıkmıştır. İki taraf, Sıffın denilen mevkide karşılaşmış, ancak Müslümanlar arasında çıkması muhtemel kanlı bir savaş, hakeme başvurulmak suretiyle önlenmiştir. İslam tarihinde tahkim olayı olarak bilinen bu hadisede hakemler, savaşı önlemiş olmakla beraber, hilafetin sahiplerini de değiştirmiş ve Hazreti Ali'yi hilafetten alarak onun yerine Muaviye'yi halife nasbetmişlerdir. Bu hadise ise Müslümanlar arasında büyük bölünmelere ve ihtilaflara sebep olmuştur. Hazreti Ali'nin ordusu içerisinde 12 bin kişilik bir grup, kan dökmek yerine hakeme başvurulması için ısrar etmiş ve bunu sağlamış iken hilafetin el değiştirmesi üzerine, hem onu Muaviye'ye teslim ettiği için Ali'yi, hem de hakkı olmayan hilafeti Alî'den gasp ettiği için Muaviye'yi tekfir ederek Alî ordusundan ayrılmış ve ona karşı huruc ettikleri için, İslam tarihinde Havaric (Hariciler) adı altında siyasî bir fırkayı oluşturmuştur. Hilafeti elinden kaçıran Ali ise, onu tekrar ele geçirmek için mücadele veren ve Şia denilen taraftarlarının etrafında kenetlendikleri bir merkez haline gelmiş ve böylece Müslümanlar, İslam'ın daha başlangıcında Şia ve Havaric adı altında iki siyasî fırkaya ayrılarak sonu hiç gelmeyen bir mücadeleye girişmişlerdir.

Haricilerin Alî ve Muaviye'yi hilafet yüzünden büyük günah işledikleri gerekçesiyle tekfir etmeleri, sonra da büyük günah işleyen *(murtekibu'l-kebire)* kimsenin kafir olduğu prensibini ortaya atmaları, Müslümanlar arasında yeni bir ihtilaf konusu olmuş ve her tarafta bu konu münakaşa edilmeye başlanmıştır. Bu münakaşalar neticesinde, büyük günah işleyenin mümin de kafir de sayılmayacağını; fakat iman ile küfür arasındaki bir mertebe *(menzile beyne menzileteyn)*'de bulunduğunu ileri süren *Mutezile,* bu hususdaki hükmü Allah'a irca ederek hiçbir görüş ileri sürmeyen *Mürcie* ile, *Kaderiye, Cebriye ve Cehmiye* gibi itikadi mezhepler de tarih sahnesinde hatırı sayılır birer mevki işgal etmişlerdir. Bu fırkaların aşırı derecedeki görüş ve düşüncelerini benimsemeyen ve onlara katılmayıp Kur'an ve Sünnet etrafında daha mutedil bir davranış içinde birarayа gelen Müslümanlar ise, *Ehl-i Sünnet* adı altında başka bir grubu oluşturmuşlardır. Gerek Şia ve Havaric ve gerekse diğer itikadi mezhepler, geçen zaman içinde farklı görüşe sahip imamların ortaya çıkışı ile kendi içlerinde de bölünerek yüzlerce gruba ayrılmışlardır. Nitekim Hazreti Peygamber de Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 503-504), Tirmizî (*Sünen,* V. 26), İbn Mâce ((*Sünen,* II. 479-480) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 332, III. 145) tarafından nakledilen bir hadisinde bu gerçeğe işaret etmiş ve Yahudilerle Hıristiyanların yetmiş iki fırkaya ayrıldıklarını, Müslümanların ise yetmişüç fırkaya ayrılacaklarını, bu yetmişüç fırkadan sadece birisinin cennete gireceğini; diğerlerinin ise cehennemlik olduklarını, cennetlik olan fırkanın da cemaat veya kendisine tabi olan Müslümanlar olduğunu haber vermiştir.

Bazı müfessirler, ayet-i kerimenin Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu, zira onların İbrahim, Musa ve İsa dinini bölüp parçaladıklarını ve onu çeşitli din ve mezhepler haline getirdiklerini ileri sürmüşlerse de mananın, Allah'ın tek olan dinini farklı görüşlerle bölüp parçalayan herkesi şamil olduğuna şüphe yoktur. Bunların arasında Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğu kadar elbette Müslümanlar da vardır ve dinlerini bölüp parçalamış olmaları dolayısıyla Allah Teâlâ'nın itâbına maruz kalmışlardır. Mesela Bakara suresinin 85. ayetinde *"Ve buna rağmen işte siz, birbirinizi öldürüyor ve içinizden bir zümreyi yurtlarından çıkarıyorsunuz; onların aleyhinde, günahla ve düşmanlıkla yardımlaşıyorsunuz; size esir olarak gelirlerse, onların (yurtlarından) çıkarılması haram olduğu halde, fidyelerini onları kurtarıyorsunuz. Sizi Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını da inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bunu yapanların cezası, dünya hayatında zilletten başka bir şey değildir; kıyamet gününde de, azabın en ağırına*

uğratılacaklardır. Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir." buyurarak kitap ehlini bu davranışları sebebiyle en ağır bir şekilde tehdit ederken, Al-i İmran suresinin 105. ayetiyle Müslümanları kitap ehline benzememek hususunda uyarmış ve böyleleri için hazırlanan büyük azabı haber vererek şöyle buyurmuştur: *"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, bölünüp parçalananlar ve ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte böyleleri için çok büyük azap vardır."*.

Yukarıda da açıkladığımız gibi, Müslümanlar arasında zuhur eden çeşitli gruplar, Kur'an ayetlerini kendi heva ve hevesleri istikametinde tevil ve tefsir ederek İslam akaidiyle ilgili farklı görüşler ortaya atmışlar ve bu görüşlerle zaman zaman birbirini tekfir eden mezhepler oluşturmuşlardır. Allah Teâlâ, üzerinde durduğumuz ayetinde, Peygamber'inin hiçbir hususta onlardan olmadığını açıklayarak onu bu gibi kimselerden tebriye ettikten sonra, dinlerini parçalayanları ve böylece fırka fırka olanların akibetini haber vermiş ve yapmış oldukları şeyin kendilerine mutlaka haber verileceğini bildirmiştir. Dinde ihtilafa sebep olanlar için hazırlanan bu akibetten daha kötüsü olabilir mi?

مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ۚ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿١٦٠﴾

[160] (Kıyamet günü, Rabbine) kim iyilikle gelirse, onun için iyiliğin on misli (ecir) vardır. Kim de kötülükle gelirse, o, sadece onun misliyle cezalandırılır. (Orada) asla zulmedilmez.

Daha önce de açıkladığımız gibi, En'âm suresi Mekke'de müşriklere karşı deliller vazederek tevhidi ve nübüvveti ispat eden, iman esaslarını açıklayan, bazı Peygamberler'in kıssalarını anlatan, yaratılışın acaipliklerine dikkatleri çeken, hak yoldan uzaklaşmış kafirlerin sıfatlarını açıklayan, müşriklerin hiçbir delile dayanmaksızın kendilerine haram kıldıkları bazı yiyeceklerin aslında Allah Teâlâ tarafından helal kılınmış olduğunu beyan eden ve bu arada müminleri cennet nimetleriyle müjdelerken, kafirleri de cehennem azabıyla tehdit eden ayetlerden oluşmuş bir suredir. Ceza ve mükafat hiç şüphesiz, dünyada işlenen amellerin başlıca denge unsurudur ve insanın yaratılışındaki hikmetlerden birini ve belki de en önemlisini teşkil eder. Eğer insanın hem iyi hem de kötü amelleri işlemek hususunda irade sahibi kılındığı; buna rağmen kendisine sadece iyi ameller işlemesi, kötü amellerden de sakınması emredildiği gözönünde bulundurulursa, iyi veya kötü amelleri işlemek hususunda onun ancak menfaatinin ağır bastığı tarafa yöneleceğini düşünmek elbette yanlış sayılmaz. Menfaat ise insanda çok defa şeytanın telkinlerine aldanan nefsin hoşlandığı şeylerdedir ve bu da onu, daima kötü amellerin peşinde gitmeye sevkeder ve bu gidiş herhangi bir şeyle engellenmedikçe varacağı yer, dönüşü ve kurtuluşu olmayan acı bir cehennem azabıdır. İşte insanı şeytanın aldatıcı telkinlerine kanmaktan ve nefsini geçici dünya zevklerinin peşinde koşmaktan alıkoyan bu engel, ceza ve mükafat sistemidir. Kur'an-ı Kerim'de bu sistem sık sık kullanılmış ve her çeşit amel bu yönden değerlendirilmiştir: Kim bir kötülük işlerse onun cezasını, kim de bir iyilik işlerse onun mükafatını görecektir. Nitekim Allah Teâlâ, Zilzal suresinin 6 -8. ayetlerinde bu konuda şöyle buyurmuştur: *"O gün insanlar, amellerinin karşılığı kendilerine gösterilmek için bölük bölük çıkacaklardır. Her kim zerre miktarı hayır işlemişse onu görecektir. Kim de zerre miktarı kötülük işlemişse onu görecektir."*.

İşte Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde iman esaslarını açıkladıktan, çeşitli konulardaki emir

ve nehiylerine uymanın gereğini bildirerek kafirleri ve bidat ehlini amellerinin karşılığı ile tehdit ettikten sonra, bu ayetinde, amellere terettüp eden ceza ve mükafatın ölçüsünü beyan etmiş ve buyurmuştur ki:

160 (Kıyamet günü, Rabbine) kim iyilikle gelirse, onun için iyiliğin on misli (ecir) vardır. Kim de kötülükle gelirse, o, sadece onun misliyle cezalandırılır. (Orada) asla zulmedilmez.

160 Kıyâmet günü, kim Rabbinin huzuruna iyi ve güzel amellerle gelirse, onun sevabı her amelin karşılığı olan sevabın on katı artırılarak verilir. Bu, hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nın iyi kullarına karşı fazl-u kerem sahibi oluşundan kaynaklanan bir mükafattır. Fakat bu, artırılan mükafatın en aşağı derecesidir. Eğer Allah dilerse, dilediği kul için bu mükafatı daha da artırır. Bunun bir örneğini Bakara suresinin 261. ayetinde görmek mümkündür. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, yedi başak bitiren ve her bir başakta yüz (hububat) tanesi bulunan bir tanenin durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir ve Allah, ihsanı bol ve her şeyi hakkıyla bilendir"*. Bu, şu demektir ki, riyadan uzak sırf Allah'ın rızasını kazanmak için bir buğday tanesini sadaka olarak veren kimsenin kazancı, her başağında yüz buğday tanesi bulunan yedi başaklı bir bitkidir ki verdiği bir taneye karşılık yediyüz tane kazanmış olur. Başka bir ifade ile mallarını Allah yolunda sarfedenlerin sevabı, yediyüz katına kadar artırılabilen bir mükafattır. Aynı manayı, yine Bakara suresinin 245. ayetinde de görmek mümkündür: *"Allah'a güzel bir ödünç verip de Allah'ın da onun karşılığını kat kat artırarak vereceği hani kim vardır? Allah, hem daraltır, hem genişletir. (Neticede yine) O'na döndürüleceksiniz"*. Teğabun suresinin 17. ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah, şükre karşılık verendir; ceza vermekte de aceleci değildir."*.

Ayet-i kerimenin bu manasını teyit eden pek çok da hadis nakledilmiştir. Buhârî (*Sahih,* VII. 187), Müslim (*Sahih,* I. 118), Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* I. 279) ve diğer *Sünen* sahiplerinin İbn Abbas'tan naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber, Rabbinden naklen şöyle buyurmuştur: "Allah, hasenatı (güzellikler) ve seyyiatı (çirkinlikler) yazmış, sonra da bunları beyan edip açıklamıştır. Her kim bir güzellik yapmayı diler de onu yapamazsa, Allah kendi katında o kimse hesabına tam bir hasenat (güzellik sevabı) yazar. Her kim, bir güzellik yapmayı diler ve onu yaparsa, Allah kendi katında o kimse hesabına on hasene sevabından yediyüz katına kadar sevap yazar. Her kim, kötü bir iş yapmak ister de onu yapmazsa, kendi katında o kimse hesabına tam bir hasene sevabı yazar. Her kim de, kötü bir iş yapmak ister ve onu yaparsa, onun aleyhine tam bir seyyie günahı yazar.".

Müslim (*Sahih*, IV. 2068) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* V. 148)'in Ebû Zerr el-Gıfarî'den naklettikleri bir hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Aziz ve Celil olan Allah buyurur ki: Her kim bir iyilik ve güzellik ile gelirse, ona getirdiği güzelliğin on katı vardır ve bir de ben artırırım. Her kim de bir kötülük getirirse, onun cezası getirdiği kadar kötülüktür; yahut ben mağfiret ederim. Her kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Her kim bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim. Kim bana hiçbir şeyi ortak kılmayarak arz dolusuna yakın bir hatie ile bana kavuşursa, ben de ona, o günahları kadar mağfiretle kavuşurum.".

Ayet ve hadislerden de anlaşıldığı üzere, iyilik yapan kimsenin sevabı, on katından yediyüz katına kadar artırılarak yazılmasına rağmen; işlenen bir kötülüğün günahı, sadece kendi katıyla yazılmakta ve hatta Allah dilerse, o günahın bi-

le bağışlanabileceği bildirilmektedir. İyilikle kötülüğün karşılığı olan bu ceza ve mükafat arasındaki farklılık, Allah'ın kullarına olan rahmetinin bolluğu sebebiyledir.

Sevabın kat kat artırılış sebebi, hiç şüphesiz, Allah'ın kullarına olan rahmetinin bolluğu olduğu kadar, kulun işlediği iyiliği, sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yapmış olmasına da bağlıdır. Bazı kimseler, yalnız Allah için ve yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için iyilik yaptıkları halde; bazı kimseler de, iradeleri dışında, yaptıklarının ne olduğunu farketmeden onu yaparlar, yahutta sırf gösteriş olsun diye yaparlar. Bunların iyilikleri arasında elbette büyük farklar vardır ve hepsi de farklı iyiliklerinin karşılığını farklı olarak alırlar.

İşlenen kötülükler de böyledir ve bu kötülükleri işleyenleri üç grupta toplamak mümkündür:

1) Bazı kimseler, sırf Allah menettiği için kötülüklere yanaşmazlar. Bunlar Allah'ın rızasını kazanmak için kötülüklerden uzak kalmaları sebebiyle, terkettikleri kötülük için bir iyilik sevabına nail olurlar. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz bir hadisinde Hazreti Peygamber de "Her kim, kötü bir iş yapmak ister de onu yapmazsa, Allah kendi katında o kimse hesabına tam bir hasene sevabı yazar." buyurmuştur ki bunlar, kötülüğü Allah rızası için terkedenlerdir.

2) Bazı kimseler, işlemek durumunda oldukları bir kötülüğü unutarak işlemezler. Bunların o kötülüğü işlemiş olmalarıyla olmamaları arasında hiçbir fark yoktur. Bu itibarla onlara sevap da yazılmaz günah da yazılmaz.

3) Bazı kimseler de, işlemek niyetinde oldukları kötülüğü, fırsat veya imkan bulamadıkları için işlemezler. İçki bulamadığı, yahut içki alacak parası olmadığı için içki içmeyen akşamcı, yahutta işret edecek bir kadın bulamadığı için namuslu geçinen erkek gibi ki bu gibileri hakkında *ismetuhu en lâ yecid* (ismeti, yani günahsızlığı bulamamaktan) denilmiştir. Bunlar, herhangi bir kötülük işlememiş olsalar bile, işlemeye niyet ettikleri ve fakat işleme imkanı bulamadıkları kötülük sebebiyle o kötülüğün günahını kazanırlar. Nitekim Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahih,* I. 13; VIII. 37; 92), Müslim (*Sahih,* IV. 2214) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisinde: "İki Müslüman, kılıçlarıyla karşı karşıya gelip vuruştukları zaman, öldüren de ölen de ateştedir." buyurunca, ona: Ya Resulallah! Öldüren ateştedir, bunu anladık; fakat öldürülenin durumu nedir?" diye sormuşlar, bunun üzerine Resulullah (sas.) de onlara: "O da arkadaşını öldürmek için aynı derecede hırslı idi." cevabını vermiştir. Bu hadisten de anlaşıldığı gibi, arkadaşını öldürmek için katil kadar hırslı olan, fakat onu öldüremeyip kendisi öldürülen kimse de, katil kadar günahkardır ve onu öldürmüş gibi günah kazanır.

İyilik yapan, yaptığı iyiliğin sevabını; kötülük yapan da yaptığı kötülüğün günahını kazanırken, hiçbirinin amelinden hiçbir şey eksiltilmez. İyilik yapanın kazanacağı sevaptan hiçbir şey eksiltilmediği gibi, kötülük yapanın ikabı da artırılmaz. Kısacası Allah, ayet-i kerimede de belirtildiği gibi hiçbirine zulmetmez. Çünkü O, kullarına karşı asla zalim değildir.

قُلْ إِنَّنِي هَدٰىنِي رَبِّي إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۚ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾
قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۚ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ
الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللّٰهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ
وِزْرَ أُخْرٰى ۚ ثُمَّ إِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

161 (Ey Muhammed!) De ki: "Şüphesiz beni, evet Rabbim beni, dosdoğru bir yola, dimdik duran bir dine, İbrahim'in tevhid dinine hidayet etmiştir. O, hiçbir zaman Allah'a şirk koşanlardan olmamıştı.".

162 Yine de ki: "Benim namazım da, ibadetlerim de, hayatım ve ölümüm de, âlemlerin Rabbi Allah içindir.".

163 "O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim.".

164 Keza de ki: "O, her şeyin Rabbi olduğu halde, ben, Allah'tan başka bir Rab mı arayayım? Herkesin kazandığı sadece kendisine aittir. Hiçbir günahkar nefis, başkasının günahını yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. Artık O, ayrılığa düştüğünüz hususları size haber verecektir.".

Daha önce de açıkladığımız gibi, En'âm suresi Mekke'de nazil olmuştur ve Mekkî surelerin en belirgin özelliklerini taşır. Bu özellikler gözönünde bulundurularak surenin gayesini şu üç noktada toplamak mümkündür:

1) Tevhidin ispatı: Sure içerisinde müşrik inancının iptali ile Arapların sahip oldukları ve müdafaasını yaptıkları birtakım hurafeler reddedilirken, Allah Teâlâ'nın bir Rab ve Halık olarak kainattaki eserlerine dikkatlar çekilmiş ve uluhiyyeti ile rububiyyetinin birliğine ait deliller getirilmiştir.

2) Allah'ın Peygamber'ine ve ona indirilen Kitab'a iman: Müşriklerin Hazreti Peygamber ve ona indirilen Kur'an hakkındaki şüpheleri reddedilmiş, Peygamberler'in görevleri açıklanarak geçmiş Peygamberler'den nakledilen kıssalarla Peygamberler'e ve onlara gönderilen vahye iman etmenin zorunluluğu üzerinde durulmuştur.

3) Ahiret gününe iman: Sure içerisinde, öldükten sonra yeniden dirilme, hesap ve ceza ile ilgili konular üzerinde durulmuş ve insanların ahirette, dünyada işledikleri amellere göre cezalandırılacakları açıklanarak iyi amel sahipleri cennet nimetleriyle müjdelenmiş, kötü amel sahipleri ise cehennem azabıyla tehdit edilmişlerdir.

Allah Teâlâ, sure içerisinde bu üç noktada işaret edilebilecek iman esaslarını açıkladıktan ve böylece surenin sonuna ulaştıktan sonra, asıl dinin ve dosdoğru yolun tevhide, Allah'ın ibadetine, her şahsın kendi amellerinden veya davranışlarından sorumlu olduğu ve kıyamet günü bu amellere göre cezalandırılacağı esasına dayalı İbrahim dini olduğunu beyan ederek bu suredeki sözünü bitirmiştir. Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitapla buyurmuştur ki:

> 161 (Ey Muhammed!) De ki: "Şüphesiz beni, evet Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik duran bir dine, İbrahim'in tevhid dinine hidayet etmiştir. O, hiçbir zaman Allah'a şirk koşanlardan olmamıştı.".

161 Allah Teâlâ, insanların en hayırlısı olan sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'e hitapla şöyle emretmiştir: Ey Resulüm! Kavmine ve bütün insanlara de ki: Rabbim beni, kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan dosdoğru yola irşat etti. Bu yol, insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştıran, içinde hiçbir şirk ve dalalet bulaşığı bulunmayan ve sadece tevhide dayalı olan İbrahim dinidir. Zira İbrahim, Nahl suresinin 120-123. ayetlerinde de açıklandığı gibi *"Allah'a itaatkar, hak dine yönelmiş ve asla müşriklerden olmamış (başlıbaşına) bir ümmetti. Allah'ın nimetlerine karşı da şükredici idi. Allah onu seçmiş ve dosdoğru yola hidayet etmişti. Dünyada ona iyilik vermiştik. Ahirette de salihlerden idi."*. İşte Allah, beni de onun bu yoluna hidayet etti ve bana onun yolundan ayrılmamamı emretti. Bakara suresinin 130. ayetinde buyurdu ki: *"İbrahim'in dininden, kendini bilmeyenden başka kim yüz çevirir? Biz, dünyada onu seçtik; ahirette de o, şüphesiz sa-*

lih kullardandır.". O, hiçbir zaman müşriklerden de olmamıştır.

Allah Teâlâ'nın, Halili İbrahim'in müşriklerden olmadığını beyanında, kendilerinin İbrahim dinine bağlı olduklarını ileri süren Mekkeli müşriklere, Yahudilere ve Hıristiyanlara karşı, sahip oldukları inançlarından dolayı açık bir ret manası vardır. Zira Mekkeli müşrikler, meleklerin Allah'ın kızları olduklarına itikat ediyorlar ve bu itikadlarıyla Allah'a şirk koşmuş oluyorlardı. Keza Yahudiler Üzeyr'in, Hıristiyanlar da İsa'nın Allah'ın oğulları olduklarını ileri sürüyorlar ve onlar da bu inançlarıyla Allah'a şirk koşuyorlardı. Oysa İbrahim, Rabbine asla şirk koşmamıştı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bütün müminleri İbrahim dinine tabi olmaya davet etmiş ve ona tabi olanları sık sık övmüştür. Mesela Nisa suresinin 125. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"İşlerini en iyi yapan kimse olarak, Allah'a kendisini teslim eden ve dosdoğru olarak İbrahim'in dinine tabi olan kimseden, din yönünden daha güzel kim olabilir? Zira Allah, İbrahim'i (kendisine) dost edinmişti.".* İşte yalnız Allah'a ibadet etmekle gerçekleşen hak din, ihlas dini ve bütün Peygamberler'in tebliğ ettikleri gerçek din, İbrahim'in bu tevhid dinidir. Bu din, kendilerini Hanif sayan ve İbrahim dininden olduklarını iddia eden Mekkeli müşriklerle Yahudilerin ve Hıristiyanların dinlerine taban tabana zıt olan bir dindir. Nitekim Allah Teâlâ da Al-i İmran suresinin 67-68. ayetlerinde onların bu görüşlerini reddetmiş ve buyurmuştur ki: *İbrahim, ne bir Yahudi ve ne de bir Hıristiyan idi; fakat o, hakka yönelen bir Müslüman idi. Müşriklerden de hiç olmamıştı. İbrahim'e insanların en layığı, ona tabi olanlarla, şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah, müminlerin velisidir.".*

Allah Teâlâ'nın bu ayetinden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki, İbrahim'e insanların en layık olanları, ne Yahudiler ne de Hıristiyanlardır. Fakat ona en layık olanlar, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hazreti Peygamber'le ona tabi olanlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Al-i İmran suresinin 19. ayetinde *"Allah katında asıl din, şüphesiz, İslam'dır."* buyurmak suretiyle İbrahim'e tabi olan Hazreti Peygamber'in tebliğ ettiği dinin, Allah katında yegane makbul din olduğunu açıklamış, yine aynı surenin 85. ayetinde de *"Her kim, İslam'dan başka bir din ararsa, (bu din) kendisinden asla kabul edilmeyecektir. O kimse, ahirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır."* buyurmuştur.

162 Yine de ki: "Benim namazım da, ibadetlerim de, hayatım ve ölümüm de, âlemlerin Rabbi Allah içindir.".

163 "O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim.".

162 Allah Teâlâ, asıl dinin, İbrahim'in tevhid dini olduğunu, son Peygamber'i Muhammed (sas.)'i de bu dine hidayet ettiğini Peygamber'i diliyle açıkladıktan sonra, Peygamber'ine, Allah'tan başkasına ibadet eden ve Allah'tan başkası adına kurbanlar kesen müşriklere şunu da haber vermesini emretmiştir ki o, din hususunda onlara tam anlamıyla muhaliftir. Zira onun namazı da, kurbanları ve hatta hayatında yaptığı bütün işleri de, kendisinden başka İlah olmayan, eşi ve benzeri bulunmayan Allah içindir ve Allah adınadır. Ayet-i kerimede geçen *salat* kelimesi, namaz manasına geldiği gibi insanlara yapmaları emredilen ve farz kılınan bütün ibadetleri de şamildir. Bununla beraber ibadetlerin aslı ve özü, yahut ruhu olması dolayısıyla burada namazın kastedilmiş olması akla daha yakın gelmektedir. Keza *nusuk* kelimesi de, ibadet manasına gelmekle beraber daha çok Hac ve kurban ibadetinde kullanılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Kevser suresinde *"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes."* buyurmuştur ki, her iki ibadet şekli de Allah'a has kılındığı takdirde tevhidi tam olarak gerçekleştiren davranışlardan sayılır. Oysa müşrikler, putlara ibadet edi-

yorlar ve kurbanlarını da onlar adına kesiyorlardı. Rabbi, bu ayetinde Peygamber'ine, müşriklere muhalefet etmesini ve bütün ibadetlerini Allah'a halis kılmasını emretmiştir. Şunu da emretmiştir ki, hayatında yaptığı her şey veya her iş, yalnız Allah için olduğu gibi, ölümü de O'nun için olmalıdır. Müslim (*Sahih*, I. 534) ve *Sünen* sahiplerinin naklettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre, Ali İbn Ebî Tâlib şöyle demiştir: Resulullah (sas.), namaza durduğu zaman, şu iftitah duasını okurdu:

"Ben, bir muvahhid olarak yüzümü, gökleri ve yerleri yaratan Allah'a yönelttim. Ben, asla müşriklerden değilim.". (En'âm suresi, 79). *"Benim namazım da, ibadetlerim de, hayatım ve ölümüm de Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben, Müslümanların ilkiyim."*. (En'âm suresi, 162-163). Allahım! Melik sensin. Senden başka İlah yoktur. Sen benim Rabbimsin; ben de senin kulunum. Nefsime zulmettim; işte günahlarımı itiraf ediyorum. Sen debenim bütün günahlarımı mağfiret et. Zira günahları senden başka mağfiret edecek yoktur..."

163 Çünkü O'ndan başka İlah yoktur; zatında, sıfatlarında, uluhiyyet ve rububiyyetinde hiçbir ortağı ve benzeri de yoktur. Yalnız O'na ibadet edilir ve yalnız O'na sığınılır. Rabbim bana bınları emretti. Binaenaleyh ben, O'nun emirlerine bağlanan ve nehiylerinden sakınan Müslümanların ilkiyim.

Allah Teâlâ, müşriklere haber vermesi için Peygamber'ine emrettiği bu sözleriyle uluhiyyetindeki tevhidi ispat etmiştir. Yani Allah'tan başka ilah yoktur ve yalnız ona ibadet edilir. Bunu takip eden ayetinde ise rububiyyetindeki tevhidin ispatı için şöyle buyurmuştur:

[164] Keza de ki: "O, her şeyin Rabbi olduğu halde, ben, Allah'tan başka bir Rab mı arayayım? Herkesin kazandığı sadece kendisine aittir.. Hiçbir günahkar nefis, başkasının günahını yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. Artık O, ayrılığa düştüğünüz hususları size haber verecektir.".

164 Allah Teâlâ, yine Peygamber'ine emretmiş ve buyurmuştur ki: Ey Muhammed! O müşriklere de ki: Ben, her şeyin halıkı ve maliki olan, her şeyi kendi takdir ve iradesiyle ve bir nizam içerisinde çekip çeviren, insan için faydalı olanı da zararlı olanı da tayin ve tespit eden Allah'ı bırakıp da hiçbir gücü ve kudreti olmayan, insana faydası da zararı da dokunmayan başka birini Rab mı edineyim? Ben, böyle bir mahluku nasıl Rab edinirim?

Hiç şüphe yoktur ki, her insan, ister iyi olsun ister kötü olsun, kendi amelinden sorumludur ve dolayısıyla sadece kendi amelinin karşılığını görür. Eğer ameli iyi ve güzel ise karşılığını iyi olarak; ameli kötü ise onun karşılığını da kötü olarak görür. Hiç kimse bir başkasının yaptığı işten dolayı ne mükafatlandırılır ne de cezalandırılır. Nitekim Allah Teâlâ, Fâtır suresinin 18. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir günahkar, başkasının günahını yüklenmez. Günahı ağır olan kimse, onun bir başkasına yüklenmesini istese o, yakını bile olsa, hiçbir şey ondan yüklenmez."*. Keza Tûr suresinin 21. ayetinde *"Her kişi, kendi kazandığıyla tutulur."*, Bakara suresinin 286. ayetinde de *"(Kişinin) kazandığı iyilik lehine, kötülük ise aleyhinedir."* buyurmuştur ki, aynı manada gelen bu ayetler Allah Teâlâ'nın adaletini gösterir. Bu adalette hiç kimsenin lehine veya aleyhine zerre miktarı da olsa bir sapma olmaz. O halde her insanın iyi olan amellerini devam ettirmesi, kötü amellerinden de vazgeçmesi gerekir. Zira Tâ-hâ suresinin 112. ayetinde de açıklandığı gibi *"Mümin olarak iyi işler işleyen kimse, ne zulümden korkar ne de hakkının yenmesinden korkar."*. Çünkü dönüş Allah'adır. O'nun huzuruna varıldığı zaman O, herkese ne yaptığını ve dinde nasıl ihtilafa düştüklerini birer birer gösterecek, sonra da amelleri neyi gerektiriyorsa ona göre hükümünü verecektir.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

165 Sizi yeryüzünün halifesi yapan, size verdiği şeylerle sizi imtihan etmek için bazınızın derecesini bazınızın üstüne yükselten O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çok çabuk olandır ve O, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Allah'ı bırakıp putlara ibadet eden ve kurbanlarını da bu putlar adına kesen müşriklere, takip ettikleri yolun ne kadar yanlış ve hakka ne kadar aykırı bir yol olduğunu göstermesi için Peygamber'ine, kendi takip ettiği hak yolu tarif ve tavsif etmesini emrettikten, Hazreti Peygamber'in de bu yolun İbrahim'in dimdik duran tevhid dini olduğunu, Rabbinin kendisini bu dine hidayet ettiğini ve bu itibarla Allah'tan başka İlah olmadığına, ne uluhiyyetinde ne de rububiyyetinde hiçbir şeriki bulunmadığına iman ile bütün ibadetlerini ve nüsükünü yalnız Allah'a has kıldığını; zira kıyamet günü herkesin kendi amelleriyle hesaba çekileceğini ve hiç kimsenin başka birinin yaptıklarından sorumlu tutulmayacağını açıkladıktan sonra, En'âm suresini, bu sureye yaraşır bir ayetle sona erdirmiş ve hayatın devam etmesini sağlamak için birbiri arkasına gelen ve giden insanoğlunu yeryüzünün halifesi kıldığını ve bir imtihan vesilesi olarak da bazısını bazısına üstün yarattığını bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

165 Sizi yeryüzünün halifesi yapan, size verdiği şeylerle sizi imtihan etmek için bazınızın derecesini bazınızın üstüne yükselten O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çok çabuk olandır ve O, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

165 İnsanlara birbiri arakasına ölüm vererek, yahut kavimleri zaman zaman helak ederek onları yeryüzünden gideren sonra da onların arkasından yerlerine başka başka insanlar, başka başka kavimler getiren ve böylece insanoğlunun yeryüzündeki halifeliğini devam ettirmesini sağlayan hiç şüphesiz Allah Teâlâ'dır. Zira O, yeryüzünde bir halife yaratmak hususundaki takdirini, daha insan yaratılmazdan önce meleklerine haber vermiş bulunuyordu. Bakara suresinin 30. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır: *"Rabbin meleklere "Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım." dediğinde, onlar: "Orada fesat çıkaracak ve kanlar dökecek kimseler mi yaratacaksın? Biz sana hamdederek, noksan sıfatlardan seni tenzih, kemal sıfatlarıyla da tavsif edip duruyoruz." demişlerdi. (Rabbin da onlara): "Sizin bilmediğiniz şeyleri, şüphesiz ben daha iyi bilirim." demişti.* Bundan sonra Allah Teâlâ, Adem'i yaratmış ve onu yeryüzüne indirerek oranın ilk halifesi yapmıştır. Adem'e, neslinin devam etmesi ve yeryüzü halifeliğinin nesiller boyu sürdürülmesi için ona bir de eş vermiş ve böylece birbiri arkasına yeryüzünü imar edecek Adem oğulları dünyaya gelmiştir.

Allah Teâlâ, insanı yeryüzüne yerleştirip oranın halifesi yaptıktan sonra, her birine ayrı ayrı şekil, renk, huy ve ahlak verdiği gibi; her birinin maişetini de birbirinden farklı derecelerde kılmıştır ki, bu farklı derecelerle onları sınamayı ve hangisinin daha iyi ameller peşinde koşacağını, hangisinin de şeytana kulluk edip kötü amellerin esiri olacağını kendilerine göstermeyi murat etmiştir. Zuhruf suresinin 32. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Biz, dünya hayatında onların geçimlerini kendi aralarında taksim ettik ve biribirlerine iş gördürebil-*

meleri için bazılarını, derece yönünden bazılarından üstün kıldık.". Keza İsra suresinin 21. ayetinde de bu derece zikredilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Nitekim bak, (mümin olsun, kafir olsun, rızık yönünden) bazısını bazısından nasıl üstün kılmışızdır. Oysa ahirette daha büyük dereceler ve daha büyük üstünlükler vardır.".*

Allah Teâlâ'nın, insanlara birbirinden farklı özellikleri bulunan çeşitli nimetler vererek onları derecelendirmesi, her birini denemek ve imtihana tabi tutmak gayesine matuftur. Nitekim bazı insanlar vardır ki, Allah bunlara belki miktarını kendilerinin bile bilemeyecekleri ölçüde çok mal vermiştir de bunlar, zenginliklerinin gereğini yapmazlar: Allah'a hiç şükretmezler, mallarının zekatını vermezler, fakiri doyurmazlar, sadaka vermeye yanaşmazlar; bunu verdikleri zaman mallarının tükenivereceğini ve kendilerinin aç ve çıplak kalacaklarını zannederler. Oysa Allah Teâlâ, yeryüzünün halifesi kıldığı insana bu malların tasarruf yetkisini verirken onlardan sadaka olarak infak etmesini de emretmiş ve imanın ancak bu yolla mükemmelleşebileceğini bildirmiştir. Hadîd suresinin 7. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve Resulüne iman edin. Allah'ın sizin tasarrufunuza bıraktığı maldan Allah yolunda sarfedin. İçinizden iman edenler ve Allah yolunda sarfedenler için büyük mükafat vardır.".* Bu gerçeği idrak edebilmiş olan nice kimseler de vardır ki, Allah, onları çok fakir yarattığı halde gözlerini tok, gönüllerini de zengin kılmıştır. Çok defa aç uyudukları halde, bu halleri dolayısıyla Allah'a şükretmekten geri kalmazlar. Ellerine bir lokma yiyecek geçse, kendilerinden daha aç olduğunu düşündükleri bir komşuya vermekten çekinmezler. İşte insan, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bu halleriyle denenip imtihan edilmek ve Rabbinin emirlerine ne derece uyduğu tayin ve tespit olunmak üzere yaratılmış ve yeryüzünün halifesi kılınmıştır. Zengin, kendisine hudutsuz mal ihsan eden Rabbine şükretmekle, fakir de haline sabretmekle mükelleftir. Ta ki imanın bir gereği olarak şükredenle sabreden bilinsin ve imtihanda başarılı olduklarına hükmedilsin. Çünkü başarılı olmanın şartı budur. Allah Teâlâ, Muhammed suresinin 31. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Sizi mutlaka deneyeceğiz; ta ki içinizden cihada çıkanları ve sabredenleri bilelim; imanınızı deneyelim.".* Â'râf suresinin 168. ayetinde Yahudilerden bahsederken de şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde onları dağınık topluluklara ayırmıştık. Onlardan bir kısmı iyiler, bir kısmı da bunların aşağısında olanlardı. Belki (kötülüklerinden) dönerler diye de onları, kah iyiliklerle kah kötülüklerle imtihana tabi tutmuştuk.".* Müslim (*Sahih,* IV. 2098), Tirmizî (*Sünen,* IV. 483), İbn Mâce (*Sünen,* II. 482) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* III. 7, 19, 61)'in Ebû Said el-Hudrî'den naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki dünya tatlı bir yeşillikten ibarettir. Allah sizleri geçmiş ümmetlere halef kıldı da şimdi sizin nasıl amel edeceğinize bakıyor. Bu itibarla dünyadan sakının; kadınlardan da sakının. Zira İsrailoğullarında ortaya çıkan ilk fitnenin sebebi, kadınlar olmuştu.".

Misal olarak zikrettiğimiz bu ayet ve hadislerin de delalet ettiği gibi, yeryüzüne halife olarak gönderilmiş olan insanın omuzunda ağır bir yük, yahut ağır bir sorumluluk; önünde de bununla ilgili şiddetli bir imtihan vardır. Bu imtihanın ardından ise, ya ikap ya da sevap gelir. Ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi, Allah Teâlâ, kendisine isyan ve Peygamberler'ine muhalefet edenler hakkında ikabı çok seri olandır. Onları cezalandırmayı ne ihmal eder ve ne de cezalandırma hususunda onlara mühlet verir. Bu ikap ise, ya bedene, akla veya mala zarar isabet etmek suretiyle dünyada olur; yahutta ahirette cehennem azabına maruz kalır. Bazan da hem dünyada hem de ahirette olur.

Allah Teâlâ, iman eden ve salih amel işleyen kimseler için de Gafur ve Rahim'dir. Pişmanlık duyarak günahlarından tevbe eden ve bir daha günah işlemeyen kulları için Gafur; mümin ve muhsin

olarak Allah'ın emretiklerini yapan, nehyettiklerinden de şiddetle kaçınan ve Peygamberler'inin yolundan ayrılmayan kimseler için de Rahim'dir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu kullarının iyiliklerini, dilediği kimse için on ila yediyüz katı veya daha fazlasıyla mükafatlandıracağını; buna karşılık kötülüklerini misliyle cezalandıracağını, yahut tevbe edenlere mağfiret edeceğini bildirmiştir.

Cenab-ı Hak, cümlemizi iman ve İslam'dan ayırmasın; her fırsatta iyilik eden kullarından eylesin. Amin!.